LOZAN ANTLAŞMASI VE MÜBADELE
LAUSANNE AND EXCHANGE

THE TREATY OF LAUSANNE AND THE EXCHANGE OF POPULATIONS: WHAT WENT ON BEHIND THE SCENES?[1]

Dimitris MICHALOPOULOS[2]

Abstract

The 1919-1922 Greco-Turkish war as well as the 1923 mandatory exchange of populations between Turkey and Greece had little, if any to do with the alleged "enmity of the Turks against the Greeks" and vice versa. Both sides, indeed, Greeks and Turks, had become, to varying degrees, instruments of the British. And the the crucial points of the latter were the following ones: a) According to the dictates of the theory of Sir Halford Mackinder, to substitute, along the Macedonian coastline, Orthodox populations steadfastly faithful to the Patriarchate of Istanbul for the native Slavs, who, as a rule were under the spiritual rule of the Bulgarian Exarch. b) To put the oilfields of Mosul under British control. c) To avoid the reconstitution of the Ottoman Empire. Consequently, the British tacitly sided with Mustafa Kemal's movement, whilst, on the other hand, they encouraged the Greeks to "come into Asia Minor and conquer it". For the Turkish Army, which remained strong even after the end of the First World War, had to be busy in the west of Asia Minor, so as not to react to the totally illegal occupation of Mosul by the British in 1918. And in the end everything went as the UK government wanted. The British kept control of Mosul, while the bulk of Asia Minor's Greek-Orthodox populations were driven into Macedonia to act as a barrier to a possible "Slavic descent".

Keywords: MacKinder theory; petroleum; Mosul oilfields; Exchange of Population

---

[1] As for the romanization of the Greek letters, the rules of the Congress Library are observed.

[2] Greek historian, Fulbright alumnus, academic advisor to the Institute of Hellenic Maritime History (Piraeus); and former assistant professor of Diplomatic History at the Aristotle University of Salonica (Law School).

LOZAN ANTLAŞMASI VE NÜFUS DEĞİŞİMİ: SAHNE ARKASINDA NELER OLDU?

Özet

Eleutherios Venizelos gazetelerinden anlaşıldığına göre, Yunan-Türk "Zorunlu Nüfus Mübadelesi" daha 1914 yılında programlanmıştı. Üstelik, çok övülen "Rumlar ve Türkler arasındaki düşmanlık"la çok az ilgisi vardı". Gerçeği söylemek gerekirse, 1919-1922 savaşına ve ardından Anadolu'daki Rum Ortodoks nüfusun köklerinden sökülmesine yol açan başlıca etkenler şunlardı:

1) 1904 yılında belirginleşen ve genel olarak Slavların ve özel olarak Rusların Akdeniz'de bir çıkışa sahip olmasının önlenmesi gerektiğini söyleyen Mackinder Doktrini,

2) İngiliz-Kraliyet Donanması'nın gemileri için yakıt olarak kömürü petrolle değiştirme gerekliliği

Bu nedenle, İngilizlerin Musul petrol sahalarını sorunsuz bir şekilde işgal edebilmesi için Türk Ordusu Batı Anadolu'da Yunanlılarla savaşmakla meşgul olmalıdır. Ve Anadolu'nun Rum Ortodoks nüfusu, "Slav kökenli" bir engel oluşturmak için güney Makedonya'ya sürüldü.

Anahtar Sözcükler: Lozan, Mübadele, Türkiye, Yunanistan, İngilizler.

Introduction

From the Eleutherios Venizelos papers it arises that the Greco-Turkish "Compulsory Exchange of Populations" was programmed as early as the year 1914. For a couple of months after the outbreak of the First World War, Venizelos, in his capacity as Greece's Premier, sent a message to be delivered to Take Ionescu (1858-1922), the Romanian statesman who was like-minded and a close friend of Venizelos. The matter was to carry Greece and Bulgaria along with the Entente Powers, namely France, Russia, and the United Kingdom. What might Bulgaria be given in return for her entry in the war against Germany and Austria-Hungary?

Not only was Venizelos categorical in that message but somewhat of a prophet as well, as he predicted the mandatory migration to Greece of the Christian Orthodox populations of Turkey.

Greece...would be ready to join the Powers of the Triple Entente, if Bulgaria were convinced to walk with us or at least to entrench herself in neutrality. As far as we are concerned, therefore, we are not at all opposed to a territorial increase of Bulgaria, either in Thrace at the expense of Turkey or in Macedonia by means of territorial concessions on the part of Serbia. We are not opposed, moreover, to territorial concessions that Romania would like to make it to Bulgaria... Greece nonetheless is... not in a position to make territorial concessions to Bulgaria. For if Greece were called upon to make concessions to Bulgaria, she would find herself obliged either to give the latter regions inhabited by barely five million souls, while the figure of the Greeks of the kingdom

and the diaspora is...much higher...Given, therefore, that all Greeks will eventually be forced to come and live in the Independent State, we demand a space [in Macedonia] that would in no way be less than that allocated to the Bulgarians. Who would have the right to blame us for that?[3]

Needless to say, Venizelos echoed the then prevailing British viewpoint on the matter. For, if truth be told, he was by then not only an Anglophile but indeed something more than that: a British agent of high level. According to conventional wisdom, he was the son of a Graecized Armenian eventually established on the island of Crete.[4] Recent research, however, has provided evidence of his being an illegitimate son of a member of the Mētsotakēs family, adopted by his stepfather.[5] The Mētsotakēs family, on the other hand, were not indigenous Cretans. They were merely immigrants who came onto the island from the Peloponnese. For they were, most likely, offspring of Jews settled in Sparta during the Middle Ages and finally expelled from there in the tenth century thanks to Saint Nikon "Repent".[6] When the direct rule of the Sublime Porte was restored on Crete, the consular authorities of the United Kingdom thereon began promoting the idea of a British protectorate.[7] Thus, the Mētsotakēs family, who had Greek citizenship, had the instigation to migrate to Crete. And there, thanks to British protection, they became the main Anglophile factor in the local political life - promoting the liberal ideology, of course.[8]

All this considered, it is clear that E. Venizelos knew about the 1923 Greco-Turkish exchange of populations that was to take place, long before it was carried out. But why was such a "mutual emigration" a desideratum of the British government? The answer is very simple: a very large part of Macedonia's indigenous population was of Slavic stock by then. And given that the Greek diaspora throughout Asia Minor was Christian Orthodox people, Graecized chiefly thanks to the Greek Church and, as a result, rallied around the Patriarchate of Istanbul, it was

---

[3] EVP, I/35/1. Translated into French and published in Dimitris Michalopoulos, *Attitudes parallèles: Éleuthérios Vénisélos et Take Ionescu dans la Grande Guerre* (Athens: Institut de recherches sur Éleuthérios Vénisélos et son époque, 2005), pp.23, 25-26. It has been translated into English, too, by the author of these lines.

[4] Manousos R. Koundouros, *Historikai kai diplōmatikai apokalypseis. Historika gegonota, 1880-1923* (= Historical and Diplomatic Revelations. Historical Events, 1880-1923). Edited by Charikleia G. Dēmakopoulou and Eleutherios Skiadas (Athens: Hellenic Literary and Historical Archive Society, 1997), p. 330.

[5] Dēmētres Michalopoulos, *Ho Ethnikos Dichasmos. Hē allē diastasē* (= The Greek National Divide. The Other Dimension), Athens: Pelasgos, 2012, pp. 28-38.

[6] The whole, detailed story in Geōrgios G. Ayphantēs, *Ho historikos empaigmos. Xetyligontas to kouvari tēs apatēs* (= The Historical Mockery. Unraveling the Tangle of Fraud), Athens: Hellenikon Selas, 2010 (second edition).

[7] Athanase G. Politis, *Le conflit turco-égyptien de 1838-1841 et les dernières années du règne de Mohamed Aly d'après les documents diplomatiques grecs* (Cairo: Société royale de géographie d'Égypte, 1931), document no. 83, p. 100.

[8] D. Michalopoulos, *Ho Ethnikos Dichasmos…,* p. 37.

essential that they would come as settlers to Macedonia. As matter of fact, the Greek-Slavic antagonism therein[9] had long before acquired a religious or -better said- ecclesiastical character. Macedonians were classified accordingly to obedience: Patriarchists against Exarchists! The religious leader of the former was the Greek Patriarch of Fener, whilst at the head of the latter was the Bulgarian Exarch.[10] That is why, during the Lausanne Conference, the *Karamanlılar*, that is the Turkish-speaking but Christian Orthodox people of Anatolia, were going to be included in the Populations' Exchange. The Turkish side wanted by no means for them to be expelled from their ancestral home.[11] Nevertheless, they would be obligated to emigrate, most likely because of the latent insistence of the British side. Their stay in Asia Minor would weaken the spiritual authority of the Fener Patriarchate in Europe.[12]

I. **THE PREAMBLE: LIBYA, DODECANESE, AND THE BALKAN WARS**

The curtain was lifted at the beginning of the twentieth century. For it was then that the rulers of the United Kingdom of Great Britain and Ireland initiated British penetration in the Near East. Of course, they had already made Cyprus and Egypt "virtual English colonies".[13] And now their goal was to control the oil deposits in Mesopotamia and Iran.[14] Crude petroleum was known to the ancient Persians who called it *naft*;[15] and from this word came the ancient Greek *naphtha* which is used even today by the Greeks as *nefti* (= turpentine) and the Italians as *nafta*.[16] Thus, the British investor William Knox d'Arcy was the main promoter of

[9] See mainly Georgios Michalopoulos, *The Macedonian Question and Fin-de-Siecle Greek Politics* (Istanbul: The Isis Press, 2018), p. 25ff.
[10] Periklēs Al. Argyropoulos, *Apomnēmoneumata* (= Memoirs), Athens, 1970, p. 34.
[11] Markos Vapheiadēs, *Apomnēmoneumata* (= Memoirs), Athens: Diphros, 1984, p. 44; Richard Clogg, *I kath'imas Anatoli. Studies in Ottoman-Greek History* (Istanbul: The Isis Press, 2004), p. 387; AYE, 1965, 102.1, Th. Chrysanthopoulos, Greek Consul-General at Istanbul, to the Greek Ministry of Foreign Affairs, no. 1022 (confidential), Istanbul, March 2, 1965.
[12] AYE, 1965, 102. 1, A. Karandreas, Greek Consul General at Istanbul, to the Greek Ministry of Foreign Affairs, no. 2683 (confidential) EK/1, Istanbul, June 4, 1965.
[13] Michael Vatikiotis, *Lives between the Lines. A Journey in Search of the Lost Levant* (London: Weidenfeld & Nicolson, 2021), pp. 40-41; Robert K. Massie, *Dreadnought. Britain, Germany and the Coming of the Great War* (London: Vintage Books, 2007), p. 838.
[14] *Iraq and the Persian Gulf* (B.R. 524. Restricted), Oxford: Naval Intelligence Division, September 1944, pp. 269-280, 493.
[15] Plutarch, *Alexander*, 35. 1-18.
[16] Anestēs Kōnstantinidēs, *Mega Lexikon tēs Hellēnikēs Glōssēs* (= The Great Lexicon of the Greek Language), vol. III (Athens: Anestēs Kōnstantinidēs, 1904), p. 213, entry "naphtha"; Policarpo Petrocchi, *Piccolo dizionario della lingua italiana* (Milan: Antonio Vallardi, 1961), p. 542, entry "nafta".

the Anglo-Persian agreement, concluded on May 28, 1901.[17] If truth be told, the agreement in question was a concession concerning the whole of Persian territory. Whatever the facts of the matter, the "Anglo-Persian Oil Company" had been founded. Subsequently, the first "successful" oil wells were drilled at Masjed Soleymān, and a refinery was built at Ābādān from which the first cargo of oil was exported in 1912.[18] Needless to say that as early as 1914, the government of the United Kingdom became the main stockholder.[19]

Next it was the turn of Mesopotamia. The guiding hand now was Calouste Gulbenkian (1869-1955), a Turkish-born financier of Armenian stock, who was hired by British banking interests thanks to his knowledge in general and, in particular, his ability to influence the decisions of the Sublime Porte. His contribution to the establishment of the "Turkish Petroleum Company" was decisive, although the exact year of its foundation is debatable.[20] Be that as it may, the point is that Gulbenkian's 5 percent holdings in the "Turkish Petroleum Company" made him the richest man in the world for many years; thus he was nicknamed "Mister Five Percent".[21]

What is more, in 1914,the British government, which already controlled the "Anglo-Persian Oil Company", bought 50% percent of the shares of the "Turkish Petroleum Company" and began exerting pressure on the Sublime Porte for more concessions. The relevant negotiations were interrupted because of the outbreak of the First World War.[22]

Why such a rush for oil? The answer is to be found in the United Kingdom's decision to substitute oil for coal in the vessels of the Royal Navy. On October 25, 1911, Winston Churchill was appointed First Lord of the Admiralty, that is to say, the civilian head of the British Royal Navy. By then the British had built (or were building) 56 destroyers dependent on oil and 74 submarines that could be driven solely by oil.[23] The point

---

[17] Alain Duret, *Moyen-Orient. Crises et enjeux* (Paris: Le Monde-Éditions, 1994), p. 192; Amy Tikkanen, entry "BP PLC. British Corporation", *Britannica*: https://www.britannica.com/topic/BP-PLC (retrieved on July 20, 2022).

[18] Amy Tikkanen, entry "BP PLC. British Corporation", *Britannica*: https://www.britannica.com/topic/BP-PLC .

[19] Ibidem.

[20] Maren Goldberg, entry "Calouste Gulbenkian", *Britannica*: https://www.britannica.com/biography/Calouste-Gulbenkian#ref1075906 (retrieved on July 20, 2022); "The Turkish Petroleum Company" (Source: *U.S. Library of Congress*) in http://countrystudies.us/iraq/53.htm (retrieved on July 20, 2022); Dimitris Michalopoulos, "The First Balkan War: What went on behind the Scenes", in Osmanlı Devleti'nin Dağılma Sürecinde Trablusgarp ve Balkan Savaşları, 16-18 Mayıs 2011/İzmir. *Bildiriler (*Ankara, 2013), p. 183.

[21] M.Goldberg, entry "Calouste Gulbenkian", *Britannica*: https://www.britannica.com/biography/Calouste-Gulbenkian#ref1075906 .

[22] "The Turkish Petroleum Company" (Source: *U.S. Library of Congress)* in http://countrystudies.us/iraq/53.htm .

[23] Winston S. Churchill, *The World Crisis, 1911-1918*, vol. I (London: Odhams Press, n.d.), p. 101.

for the British, therefore, was that to build any additional number of oil-burning ships, they had to base the United Kingdom's naval supremacy upon oil. Oil, however, was not found in appreciable quantities in Great Britain. The British, therefore, had to carry it by sea both in peace and in wartime.[24]

In other words, it was a question of life or death for Great Britain and her huge colonial empire. And it was so, because the advantages conferred by liquid fuel were inestimable. First speed. In equal ships, oil gave a large excess of speed over coal. It enabled that speed to be attained with far greater rapidity. It gave a forty percent greater radius of action for the same weight of coal, it enabled a fleet to refuel at sea with great facility….and so on.[25]

So, the programs of the United Kingdom's Royal Navy, from 1912 onwards concerned only oil-burning vessels.[26] Oil, nonetheless, was to be found either in the Caucasus region, i.e. in Russian territory, or in Mesopotamia, then under Ottoman rule. It is easy to understand that the Russian oil fields were more or less inaccessible to the British. As a result, only the Mesopotamian ones would be available to them. The death of the Ottoman Empire was now in sight. And the "death verdict" was at last unanimously pronounced after the 1877-1878 Russo-Turkish war, namely in the year 1897, by the Great European Powers of that time, Great Britain, France, Italy, Russia, Germany, and Austria-Hungary.[27]

Italy was the "occult ally" of Great Britain.[28] That is why the "row" began in 1911 with the Italians' invasion of Tripolitania and Cyrenaica.[29] It stands to reason that it was the precedent of Yemen that encouraged the European Powers to begin dismembering the Ottoman Empire in an Arab country. From the ninth century onwards, Islam in Yemen bore the stamp of the Zaydī sect, which was imported from Iraq.[30] And the Ottoman sovereignty imposed upon the Yemenis in 1517 became a simple suzerainty as early as 1633. The real political power was now held by the local Imams.[31] Early in the twentieth century, moreover, the Sublime Porte's attempt to reassert its rule in Yemen caused therein the 1904 rebellion. In October 1911the Treaty of Da'an was signed by the

---

[24] Ibidem.
[25] Ibidem, p. 100.
[26] Ibidem, p. 102.
[27] Édouard Driault, *La Question d'Orient depuis les origines jusqu'à la paix de Sèvres (1920)*, Paris: Félix Alcan, 1921 (8th edition), pp. 449-450.
[28] AYE, 1936, 35. 3, Charalampos I. Simopoulos, the Greek minister plenipotentiary to the United Kingdom, to the Foreign Ministry of Greece, no. 2948/St/36, London, November 13, 1936.
[29] Paolo Giudici, *Storia d'Italia dalla fondazione di Roma alla proclamazione dell'Impero fascista*, vol. V (Florence: G. Nerbini, 1940), p. 266ff.
[30] Entry "Yemen", *Britannica:* https://www.britannica.com/place/Yemen/History (retrieved on July 22, 2022).
[31] Kimōn Digenēs, entry "Hyemenē" (= Yemen), *MHE*, vol. XXXIII (Athens: Pyrsos, 1933), pp. 630B-631B.

imam of the Zaydis, Yahya Muhammad Hamid ed-Din, and a representative of the Ottoman Padishah. In a large part of Yemeni highlands, even the nominal rule of the Porte was over.[32]

The bitterness of the Turco-Yemeni conflict reassured the leaders of the European Powers. And on the night of 26 to 27 September 1911, the Marquis Antonino di San Giuliano, the Italian Minister of Foreign Affairs, sent an ultimatum to the Sublime Porte. In the terms of that statement, the Ottoman government was called to put an end to the "state of disorder and abandonment" in which Tripolitania and Cyrenaica "were left by Turkey", so that even those regions could enjoy the progress made in other parts of Northern Africa. And if this were not effected, the Italian government would proceed with the military occupation of Tripolitania and Cyrenaica. The deadline granted to the Sublime Porte was merely twenty-four hours.[33] The response of the Ottoman government was by no means delayed. The Porte "always obeyed its own will to cultivate and maintain relationships of trust and friendship with the Italian government. If therefore, the latter did not proceed with the announced military operation, it would show "a will equal to that of the Porte to settle the disagreement".[34] The negotiations, however, speedily proved futile. Already on September 29, "the action of diplomacy was over and the word was at the cannon".[35]

The Italian expeditionary corps was about 80,000 strong. Furthermore, 11 airplanes and 12 dirigibles were placed at their disposal.[36] The Ottomans, on the other hand, were at a significant disadvantage; for the small Turkish contingent in Libya could be supplied solely through the Mediterranean Sea. Yet, the fleet of the Porte was not in a measure to compete with the Italian Navy; as a result, the Ottoman troops in Northern Africa were not reinforced. Consequently, Tripoli, Tobruk, Derna and Benghazi were speedily conquered by the Italians.[37] The Ottoman garrisons, on the other hand, withdrew to the oases wherein they were significantly supported by Arab irregulars.[38] Turks and natives, being now under the aegis of a common Faith, achieved an efficient reorganization thanks mainly to ca. fifty Young Turkish Army officers who hastened to succour the Muslims in Libya. Among them was Mustafa Kemal (the future Atatürk), of course.[39] Thus, the Italians

[32] Ibidem.
[33] P. Giudici, *Storia d'Italia…*, pp. 268-269.
[34] Ibidem, p. 269.
[35] Ibidem, p. 274.
[36] Ibidem.
[37] Ottavio Barié, "The Italian conquest of Tripolitania", in Purnell's *History of the 20th Century,* vol. 1. Translated into Greek and published in Athens by Chrysos Typos (1968), pp. 409-413.
[38] P. Giudici, *Storia d'Italia…*, pp. 281-283.
[39] Jean Mélia, *Mustapha-Kémal ou la rénovation de la Turquie* (Paris: Bibliothèque-Charpentier, 1929), p. 15.

entrenched themselves in the big cities near the coastline, where they were decimated by a cholera epidemic. In short, the conquest of Tripolitania and Cyrenaica proved to be far more dangerous and difficult than it was beforehand realized. Even in conquered Tripoli, Italians were assassinated by Arabs,[40] who unlike the Yemenis were true Sunnis and by no means sectarian Muslims. So, the dismemberment of the Ottoman Empire had to begin in regions populated by Christians. It was now the turn of the Dodecanese islands.

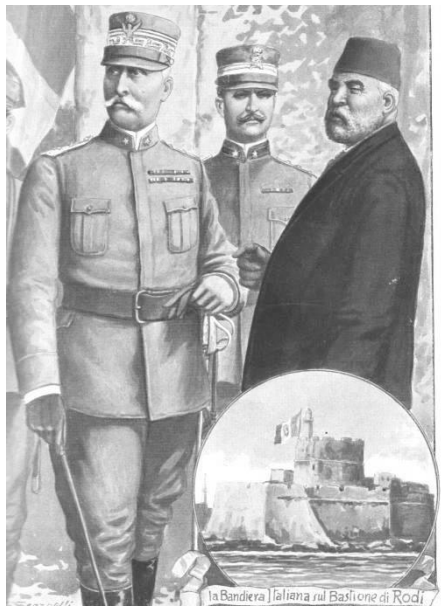

Italian general Giovanni d'Ameglio, the "Conqueror of Rhodes".
(Source: P. Giudici, *Storia d'Italia*…)

* * *

On April 16, 1912, the Great European Powers took the step of intervening between the Sublime Porte and Italy to bring the war to an end. Their initiative, nonetheless, was rejected by the Ottoman Emperor Mehmed V, because "his sovereignty over Tripolitania and Cyrenaica should be maintained".[41] Therefore, the Italian government decided to "intensify the war" with the occupation of "some islands belonging to Turkey".[42] It goes without saying, that Great Britain, France, Russia, Germany, and Austria-Hungary agreed to this idea which, in all probability, had been indirectly submitted by the British. Only the Austrian side wanted Italy to verbally promise to hand over to Turkey, after the end of the war, the islands in question.[43]

[40] O. Barié, "The Italian Conquest of Tripolitania", pp. 411, 413.
[41] P. Giudici, *Storia d'Italia…*, p. 298.
[42] Ibidem.
[43] Ibidem.

On April 28, therefore, the Italians took the island of *Stampalia* (Astypalaia), and in May they seized almost the whole of the Dodecanese islands.[44] The expedition on "the Aegean islands" proved to be an easy affair! On October 18, therefore, the Italian-Turkish Treaty of Ouchy was signed according to the terms of which Libya was annexed by Italy whilst on the "islands of the Aegean Sea" occupied by the Italians the sovereignty of *Padishah* would be restored. As a matter of fact, the relevant passage of the Treaty read as follows:

Art. 2º. I due Governi s'impegnano a dare immediatamente, dopo la firma del presente

trattato, l'ordine di richiamo dei loro ufficiali, delle loro truppe, nonchè dei loro funzionari civili, rispettivamente: il Governo ottomano dalla Tripolitania e dalla Cirenaica e il Governo italiano dalle isole da esso occupate nel mar Egeo. Lo sgombro effettivo delle isole da parte degli ufficiali, delle truppe e dei funzionari civili italiani avrà luogo immediatamente dopochè la Tripolitania e la Cirenaica saranno saranno state sgombrate dagli ufficiali, dalle truppe e dai funzionari civili ottomani.[45]

In October 1912, the Italian Crown's sovereignty over Libya had been recognized by the totality of the European Powers.[46] Ottoman sovereignty over the Dodecanese, on the other hand, had not been restored on the grounds that "the Porte incited anti-Italian guerrilla in Tripolitania and Cyrenaica".[47]

It is not without interest to provide now some information concerning the Dodecanese islands under Italian rule. About ten years after they had been occupied, their population was as follows:

Rhodes (*Rodi*): 41, 571 people (16, 153 in the city and 25,418 in the villages).
Cos (*Coo*): 15,018.
Calymnos (*Calino*): unknown.
Symi: 7,937.
Carpathos (*Scarpanto*): 6,853.
Leros: 3,993.
Nisyros: 3,158.
Castellorizo (*Castelrosso*): 2,742.
Patmos: 2,546.
Kasos: 1,760.
Astypalaia (*Stampalia*): 1,365.
Chalki (*Calchi*): 1,300

[44] Ibidem, pp. 298-303.
[45] Ibidem, p. 314.
[46] Ibidem, p. 316.
[47] Ibidem, pp. 320-321.

Telos (*Piscopi*): 1,158
Lipsia (Lepsia): 561.[48]

It is noteworthy that in the very City of Rhodes, capital of the Dodecanese, the Greeks were a minority: only 4,733 people against the 5,791 Turks, whilst the Jewish community was 3,392 strong.[49] Whatever the facts of the matter, through the 1923 Treaty of Lausanne (art. 15), Italian sovereignty on the Dodecanese islands was formally recognized.[50] And last but not least: the Italian occupation of several islets near the Dodecanese proper was never recognized by the Turkish Republic.[51]

* * *

Military operations in Libya proved that the Arabs were not prepared to substitute the rule of a Christian, European Power for that of the *Padishah.*[52] And the ease of the Italians' taking over the Dodecanese made it clear that the dissolution of the Ottoman Empire had to begin in areas with a Christian population. That is why the Balkans emerged as the most appropriate region for the starting of a new war against the Porte. Subsequently, the First Balkan War commenced even before the Italian-Turkish Treaty of Ouchy was concluded and duly signed.

The pivot of the fresh alliance was Bulgaria; subsequently, it took the weight of organizing the hostilities to be started.[53] Native Macedonians were regarded as Bulgarians by then and, if truth be told, they were feeling Bulgarian.[54] The Bulgarian leadership, nonetheless, both political and military was suspicious of Romania. In the event of Bulgaria's declaration of war on the Ottoman Empire, what would Romanians' attitude be? Turcophilia was the prevailing sentiment within Romania; and only the Russian Monarchy was able to reason the Bucharest government into aligning their country with the Christian ones of the Balkan Peninsula.[55]And so it happened! As a result, almost the entire Bulgarian Army gathered in the south to attack the Turks.[56]

---

[48] AYE, 1924, A/5 (1), Ath. N. Chalikopoulos, Greek Consul-general to the Dodecanese, to the Foreign Ministry of Greece, No 161, City of Rhodes, April 6, 1923.
[49] AYE, 1924, A/5 (1), Ath. N. Chalikopoulos to the Foreign Ministry of Greece, No 277, City of Rhodes, July 27, 1924.
[50] Hypourgeion epi tōn Exōterikōn (= Foreign Ministry [of Greece]), *Praxeis hypographeisai en Lōsannē*… (= [International] Acts signed in Lausanne, Athens: Government Printing Office, 1923.
[51] The relevant documents in AYE, 1932, A/22/II.
[52] T. E. Lawrence, *Seven Pillars of Wisdom. A Triumph* (New York: Doubleday, Doran & Co.), p. 47.
[53] Édouard Driault & Michel Lhéritier, *Histoire diplomatique de la Grèce de 1821 à nos jours*, vol. V (Paris: Presses Universitaires de France, 1926), p. 71.
[54] Albert Londres, *Les comitadjis ou le terrorisme dans les Balkans*. Translated into Greek by Dēmētrēs Michalopoulos (Athens: Petsivas Publishing, 2008), p. 21ff.
[55] Hypourgeion Stratiōtikōn. Genikon Epiteleion Stratou (= Ministry of War. General Staff of the Army), *Ho Hellēnikos Stratos kata tous Valkanikous Polemous tou 1912-1913* (= The Greek Army in the Balkan Wars, 1912- 1913), vol. I, *Parartēma* (= Annex), Athens:

On the eve of the start of the hostilities, the Bulgarian troops numbered 300,000 (with 300 guns), whilst the Serbian Army was only 220,000 strong (with 500 guns).[57] As for the Greek Army, it was about 90,000 strong in Thessaly, but reached 200,000 shortly after the war was declared thanks to the speedy voluntary enlistment of Greek-Americans.[58] In Epirus there were no more than 10,500 troops.[59] If truth be told, the reputation of the Greek military was very bad, because of the defeat they had suffered at the hands of the Ottomans in 1897. The rank and file, moreover, were undisciplined and logistics were actually nonexistent.[60] Only the Greek Navy was a considerable factor.[61] Upon the insistence of King George I of the Hellenes, it was captain Paulos Kountouriōtēs who was appointed as Chief of the Navy's General Staff. Though a ruthless and uneducated man, he was the scion of an old Hydriot family who had played an important role during the Greek War of Independence and its aftermath. Accordingly, his ambition was to not appear inferior to his glorious forefathers, and thus he could be courageous to the point of insanity.[62] Be that as it may, the point is that the Greek Navy's contribution to the defeat of the Porte proved to be crucial: not only was the Greek Fleet able to conquer many islands of the Aegean Sea but it moreover prevented Ottoman reinforcements from being sent from Anatolia to Macedonia.[63]

Ethnikon Typographeion (= Government Printing Office), 1932, doc. 1 : Dēmētrios Panas, Greek minister plenipotentiary to Bulgaria, to the Foreign Ministry of Greece, Sofia, October 3, 1911, p. 3

[56] Ibidem, doc. 13: D. Panas to the Foreign Ministry of Greece, Sofia, September 12, 1912, p. 9.

[57] Geniko Epiteleio Stratou. Dieuthynsē Historias Stratou (= General Staff of the Army. Department of Military History), *Ho Hellēnikos Stratos kata tous Valkanikous Polemous tou 1912-1913* (= The Greek Army in the Balkan Wars, 1912-1913), vol. I (Athens: Dieuthynsē Historias Stratou, 1988), p. 25.

[58] X. Stratēgos, *Ho hellēnotourkikos polemos tou 1912* (= The 1912 Greco-Turkish War), Athens: Hellēnikē, 1932, pp. 45, 48.

[59] Geniko Epiteleio Stratou. Dieuthynsē Historias Stratou, *Ho Hellēnikos Stratos kata tous Valkanikous Polemous tou 1912-1913,* vol. I, p. 25.

[60] Hypourgeion Stratiōtikōn. Genikon Epiteleion Stratou, *Ho Hellēnikos Stratos kata tous Valkanikous Polemous tou 1912-1913*, vol. I, *Parartēma*, doc. 120: Crown Prince Constantine, Commander-in-Chief of the Thessaly Army, to the Ministry of War, Larissa, September 30, 1912, p. 55.

[61] Ibidem, doc. 13: D. Panas to the Foreign Ministry of Greece, Sofia, September 12, 1912, p. 9.

[62] S. I. Dousmanēs, *To hēmerologion tou kyvernētou tou "Averoff" kata tous polemous 1912-1913* (= The Diary of *Averoff*'s Captain during the Wars of 1912-1913), Athens: Pyrsos, 1939, pp. 33-34.

[63] Stanford J. Shaw & Ezel Kural Shaw, *History of the Ottoman Empire and Modern Turkey*, vol. II (Cambridge University Press, 1977), p. 294.

On the other hand, the Ottoman troops expected to fight in the European part of the Empire totalled 300,000 men.[64] Alongside the Greco-Turkish frontier, however, were ranged no more than 15,000 Ottoman troops with very few guns.[65]In the meantime, alliance treaties had been signed between Bulgaria on the one hand and Greece and Serbia on the other.[66] The Balkan League was now fully crystallized, and the war started during the first decade of October 1912.[67] The key person, nonetheless, in the operations speedily proved to be the Ottoman general Hasan Tahsin Pasha. He was of Albanian stock and was married to a Greek. Thanks to his acquaintances his advancement was impressive. From being initially a simple rural guard, he became a non-com of the Imperial Army, then obtained a commission, and was eventually promoted to the rank of general.[68] Whatever the facts of the matter, he possessed a good reputation.[69]

It is noteworthy, however, that when the hostilities started, Ali Riza Pasha (and not Hasan Tahsin Pasha) was the Commander-in-Chief of the Ottoman troops in Macedonia.[70] And the former was renowned for his bellicosity and ability in warfare.[71] It is, therefore, questionable how Hasan Tahsin Pasha was substituted for Ali Riza Pasha. The whole story is literally beyond imagination. As a matter of fact, Hasan Tahsin Pasha was the Commander of the VIII Army Corps, the headquarters of which were in Damascus, Syria.[72] Then, the VIII Army Corps came under the authority of the Second Army, headquartered in Salonica, a heavily fortified city by then.[73] Thus Hasan Tahsin became Commander-in-Chief of the Ottoman troops in the region around the Haliacmon river (*İnce Karasu*);[74] and at last an "extraordinary VIII Army Corps" was created, the headquarters of

---

[64] Hypourgeion Stratiōtikōn. Genikon Epiteleion Stratou, *Ho Hellēnikos Stratos kata tous Valkanikous Polemous tou 1912-1913*, vol. I, *Parartēma*, doc. 5: D. Panas to the Foreign Ministry of Greece, Sofia, August 15, 1912, p. 5.

[65] Stylianos Gonatas, *Apomnēmoneumata, 1897-1957* (= Memoirs, 1897-1957), Athens, 1958, p. 39.

[66] É. Driault et M. Lhéritier, *Histoire diplomatique de la Grèce de 1821 à nos jours,* vol. V, pp. 68-71.

[67] Ibidem, p. 76.

[68] Vasileios Nikoltsios and Vasilēs K. Gounarēs, *Apo to Sarantaporo stē Thessalonikē. Hē hellēnotourkikē anametrēsē tou 1912 mesa apo tis anamnēseis tou stratēgou Hasan Tahsin Pasa* (= From Sarantaporon to Salonica. The 1912 Greco-Turkish conflict through the memoirs of Hasan Tahsin Pasha), Salonica, 2002, p. 10.

[69] Ibidem.

[70] Hypourgeion Stratiōtikōn. Genikon Epiteleion Stratou, *Ho Hellēnikos Stratos kata tous Valkanikous Polemous tou 1912-1913*, vol. I, *Parartēma*, doc. 210: Information Bulletin issued by A. Hexadaktylos on October 4, 1912, p. 97.

[71] Ibidem, doc. 200: Information Bulletin issued on October 4, 1912, p. 95.

[72] N. Th. Kladas, entry "Prōtos Valkanikos Polemos" (= The First Balkan War) in *MHE*, vol. VI (Athens: Pyrsos, 1928), p. 549A.

[73] Ibidem.

[74] Hypourgeion Stratiōtikōn. Genikon Epiteleion Stratou, *Ho Hellēnikos Stratos kata tous Valkanikous Polemous tou 1912-1913*, vol. I, *Parartēma*, doc. 197: N. Mauroudēs, Greek Consul at Bitola, to the Foreign Ministry of Greece, p. 89.

which were located in Kozani. Hasan Tahsin Pasha gained its command and became the Commander-in-Chief of the Ottoman troops that were to fight, in Macedonia, against the Greek one.[75]

As already mentioned, he had a good military reputation. However, after the first battles with the Greeks, he hastened to retreat to Salonica.[76] Obviously, he did not wish to fight anymore.[77] And the icing on the cake was the abandonment of the Ottoman troops defending Salonica as early as the 22nd of October.[78] The city was now like a ripe fruit, ready to be captured by the Greeks.

If truth be told, Hasan Tahsin Pasha was a big landowner in the Salonica region;[79] accordingly, he did not want Salonica to be occupied by the Bulgarians.[80] For Slav Macedonians, under the leadership of Jane Sandansky, were fighting the Turks as irregulars of the Bulgarian troops.[81] And Hasan Tahsin Pasha was virtually terrified by the anti-plutocratic slogans chanted by Sandansky's partisans.[82] In brief, he wished Salonica to be captured by the Greeks, who, moreover, were "lenient" towards the Muslims. And so was done! For although Sandansky and his irregulars entered Salonica before the Greeks did, Hasan Tahsin managed to surrender the city to the Greeks.[83] Needless to say, the possibility of him having been bribed should by no means be excluded. And further, all his gestures in favour of the Greeks and against the Bulgarians (gestures fully in the framework of the MacKinder doctrine) were most likely facilitated by the Cyprus-born and fervently Anglophile Mehmed Kâmil Pasha, Grand Vizier of the Porte from October 1912 to January 1913.[84]

II. THE QUESTION OF MOSUL AND THE EXCHANGE OF POPULATIONS

On the eve of the Great War, the Ottoman Empire had lost almost the whole of its European territories. The Mesopotamian oilfields, nevertheless, were not yet under British control. The United Kingdom

---

[75] Geniko Epiteleio Stratou. Dieuthynsē Historias Stratou, *Ho Hellēnikos Stratos kata tous Valkanikous Polemous tou 1912-1913*, vol. I, p. 28.
[76] X. Stratēgos, *Ho hellēnotourkikos polemos tou 1912*, p. 13.
[77] Hypourgeion Stratiōtikōn. Genikon Epiteleion Stratou, *Ho Hellēnikos Stratos kata tous Valkanikous Polemous tou 1912-1913*, vol. I, *Parartēma*, doc. 681: A cable of Hasan Tahsin Pasha captured by the Greeks, October 21, 1912, p. 244.
[78] Ibidem, doc. 702: dispatch of Lampros Koromēlas, Greek minister of Foreign Affairs, to the Crown Prince Constantine, Athens, October 23, 1912, p. 250.
[79] V. Nikoltsios and V. K. Gounarēs, *Apo to Sarantaporo stē Thessalonikē…*, p. 10.
[80] Ibidem, p. 68.
[81] Hermenegild Wagner, *With the victorious Bulgarians* (London: Constable & Co., 1913), pp. 254-255.
[82] Ibidem, p. 250.
[83] P. Al. Argyropoulos, *Apomnēmoneumata,* pp. 103-104.
[84] N. Moschopoulos, entry "Kiamil Pasas" (= Kâmil Pasha), *MHE*, vol. XIV (Athens: Pyrsos, 1930), p. 353B-C.

had "facilitated", of course, Turkey's entry into the Great War with the famous story of the two German warships, "Goeben" and "Breslau".[85] But now, since the world conflict was over, British leadership had two "accounts to settle", namely the issues of Macedonia and Mosul.

Salonica, Macedonia's capital, was, of course, annexed to Greece after the Balkan wars had ended (1913). The bulk of the native Macedonians, however, were of Slavic stock. It was necessary, therefore, to substitute Greeks for them, at least along the coastline. Why? Because of the theory of Sir Halford John MacKinder (1861-1947). MacKinder was the founder of the "new geography", in fact Geopolitics. According to his ideas, crystallized as early as 1901, our globe is divided into two camps, the Eurasian "heartland" and the "maritime lands";[86] and it is imperative for the maritime countries, alias the "Atlantic world", to prevent the peoples of the "heartland" from gaining access to the warm seas. For if this is done, the Heartland peoples will grow capable of claiming world domination.[87] It is an everlasting struggle between "thalassocratic" and "tellurocratic" Powers; and the main "tellurocrats" are the Slavs in general and the Russians in particular. Even the Germans are considered to be "tellurocrats", and any attempt on their part to become a "Sea Power" must be thwarted. That is why the First World War became inevitable as early as 1900. For

> … The German Navy Law [of that year] gave…[the British] deliberate notice of the intention of Germany to attack England with the object of destroying the English Sea Power. That Law was a Declaration of War.[88]

And this is the reason for German trade being penalized by the British after the end of the Great War.[89]

> [For] the Power controlling communications holds in the hollow of his hand the Power to whom communications are denied.[90]

And now a crucial question unavoidably emerges: was the outcome of the First World War predictable? In all probability yes! For on the 8th of September 1914, Muhtar Pasha, Ottoman Ambassador to Germany, wrote to Saïd Halim Pasha, Foreign Minister of the Sublime Porte, that it was not unlikely that the Romanov Dynasty would eventually cease to reign and that the Russian Empire would be reduced to old Muscovy.[91] And last but by no means least: As has already pointed

---

[85] D. Michalopoulos, *Ho Ethnikos Dichasmos…,* pp. 128-131.
[86] Entry "Halford Mackinder", *Britannica:* https://www.britannica.com/biography/Halford-Mackinder (retrieved on July 25, 2022).
[87] D. Michalopoulos, *Ho Ethnikos Dichasmos…,* p.127.
[88] PA, BL/53/4/3: "Notes on Ireland's relation to British Command of the Sea", n. d.
[89] PA, BL/53/3: "Memorandum No 2. The Penalization of German Trade", February 1916.
[90] PA, BL/53/4/3.
[91] Sinan Kuneralp (ed.), *Ottoman Diplomatic Documents on the Origins of World War One. From the July crisis to Turkey's entry into the war, July-December 1914* (Istanbul: The Isis

out, E. Venizelos, as early as 1914 foresaw that the "Greeks" scattered in the Ottoman territory would eventually come to Greece - mainly to Macedonia.

Let us now see now how all this was achieved.

* * *

The armistice of Mudros concluded on October 30, 1918, was regarded by Mustafa Kemal not as an end but as a beginning.[92] And he was right. For though the Porte was defeated the Turkish Army remained strong.[93] So, he tried to find supporters in order to realize his vision of a secularized and national Turkish state. Most likely the British, silently and indirectly, helped him to organize his "march to the East" via Samsun.[94] For they did not want the Ottoman Empire to be reconstituted since such an event would be against their own interests.[95] What is more, on September 25, 1919, that is, after Mustafa Kemal's resignation from the Ottoman Army and his subsequent dismissal by the Sublime Porte,[96] a delegation of British Army officers paid a visit to Ali Fuat Pasha and assured him that the United Kingdom was not going to interfere in Turkey's internal affairs and those of the National Movement in particular.[97] Ali Fuat Pasha was the Deputy Commander of the Seventh Ottoman Army; and after the latter had been abolished, he transferred the headquarters of the XX Corps, formerly a component of the Seventh Army, to Ereğli first, then to Konya and eventually to Ankara.[98] It was a somewhat de facto recognition of the new political reality which was emerging by then in Turkey. And that recognition was already loudly repeated by "officers and agents of the Entente" running Anatolia.[99] On the other hand, the Greeks were incited to commence a fresh war against the Turks. It is undeniable that the occupation of İzmir by Greek troops

---

Press, 2012), Muhtar Pasha to Saïd Halim Pasha, Nº 12585/387, Berlin, September 8, 1914.

[92] Patrick Kinross, *Atatürk. The Rebirth of a Nation* (London: Phoenix, 1995), p. 129.

[93] *Memoirs of H.R.H. Prince Christopher of Greece* (London: Hurst & Blackett, 1938), pp. 274-275.

[94] P. Kinross, *Atatürk. The Rebirth of a Nation*, p. 157.

[95] DBFP. First Series, vol. XVII (London: Her Majesty's Stationery Office, 1970), No. 201: "Memorandum by Sir E.Crowe on the Hostilities between Turks and Greeks", Foreign Office, May 30, 1921, p. 207.

[96] P.Kinross, *Atatürk…*, p. 526.

[97] *Discours du Ghazi Mustafa Kemal, Président de la République Turque* (Ankara: Centre de recherches Ataturk, 2003), p. 146; see also Nutuk: Hē Mikrasiatikē peripeteia opōs tēn ezēse o Kemal Atatürk" (= Nutuk: The Asia Minor peripetia as experienced by Kemal Atatürk), *Anakoinōseis hēmeridos (17 Martiou 2008) gia tēn epeteio tou thanatou tou Eleutheriou Venizelou* (= Studies in honour of the anniversary of Eleutherios Venizelos death [March 17, 2008]), Athens: Historical Institute for Studies on Eleutherios Venizelos and his Era, 2008, pp. 91-106.

[98] P. Kinross, *Atatürk. The Rebirth of a Nation* (London: Phoenix, 1964), p. 169.

[99] *Discours du Ghazi Mustafa Kemal…*, p. 150.

on May 15, 1919, decisively ignited the spark of Turkish nationalism; for bloody incidents were caused - mainly massacres of Turks by Greeks in villages around the city.[100] Thus, the conflicts grew generalized and began to develop into a real war.[101] Still, İzmir was the only city to which the British would favour a regime of autonomy to be granted either by the Porte or by Turkey's national government.[102] And this because there was a solid Greek population both in the city proper as well as around it "as far south as Scala Nova".[103] And that meant 622,810 Greeks in the entire vilayet of Aydin.[104]

The crucial day, however, was the 1st of November 1920; and this was because, at the parliamentary elections which then took place in Greece, E. Venizelos and his Liberals suffered defeat. Such an outcome of the electoral contest was quite unexpected; and it is justified only by the oppression that Venizelos' government had exerted in particular against the lower social strata. Be that as it may, the point is that King Constantine and the conservative politicians who surrounded him now were back in power. However, given that during the Great War they had supported the neutrality of Greece, i.e. a stance detrimental to the Entente Powers, they had a reputation as "Germanophiles". The British government, therefore, could trust neither the King nor "his government".[105] However, the United Kingdom had in the Near East huge interests but few troops.[106] What should be done?

The problem was clear, but the solution was found shortly after the critical elections of November 1920 in Greece: The only way in which Great Britain would be able to exert influence in Near East and safeguard her "enormous and varied interests" there would be by dividing up the "land powers" so that, even if she had some opponents, she would also have "some friends".[107]

And so it happened!

First of all, the new Greek government, initially headed by Nikolaos Kalogeropoulos and from March 1921 onwards by the leading conservative statesman Dēmētrios Gounarēs, was indirectly encouraged to continue the campaign in Asia Minor. What is more, the illusion was cultivated among the Greek people that the United Kingdom was going to

---

[100] PA, LG/F/206/4/5: "The events in Smyrna (secret)", August 26, 1919 (signed by Curzon of Kedleston).
[101] Ibidem.
[102] *Iōannēs Metaxas. To prosōpiko tou hēmerologio* (= The personal diary of Iōannēs Metaxas), vol. III. Edited by Panos Siphnaios (Athens: Gkovostēs, n.d.), entry of May 29, 1921, p. 88.
[103] PA, LG/F/206/2/5: "Notes on Anatolia…", May 13, 1919 (unsigned).
[104] PA, LG/F/206/1: "Statistics of the Populations of Thrace and Asia Minor", Foreign Office, Greek Bureau (n.d.)
[105] PA, LG/F/206/4/24; "The situation in the Middle East", War Office, December 16, 1920.
[106] Ibidem.
[107] Ibidem.

support Greece's war effort.[108] So, at British request, Greeks in early 1921 were "maintaining in all in Anatolia eight divisions of 150,000 men at the cost of two million drachmas a day".[109] In short, they believed that the war in Asia Minor would be nothing more than a "walk-over".[110] On the other hand, Great Britain, France, and Italy formally declared in August 1921 their "strict neutrality" as far as the Greco-Turkish war was concerned.[111] And the Greek Navy was not allowed by these Powers to exercise an efficient blockade of the Turkish coastline.[112] Further, King Constantine, almost idolized by the Greek soldiery, was discouraged from taking command of the Greek Army in Anatolia, as had happened during the Balkan Wars.[113] And when in mid-April 1921 it became known that Constantine was going to visit İzmir, the Allied High Commissioners in Istanbul "decided unanimously to request their governments, to invite the Greek government" to close the Greek naval base at Istanbul and to remove all the military personnel.[114] In the meantime, British policy towards Turkey had radically (and officially) changed. As early as December 1920, Winston Churchill was clear-cut:

It would appear therefore that we should initiate and pursue steadily and consistently a policy of friendship with Turkey and that we should not hope for any effective assistance… from the pro-German Greeks.[115]

But one wonders what was the deeper meaning of that "Anglo-Turkish" friendship that was to be inaugurated. Let us look at the facts. As soon as the Great War was over, the purpose of the British was to gain full control of the Mesopotamian oil fields, that is to say, those of Mosul. It was on October 31, 1918, that the terms of the Moudros armistice between Great Britain and the Sublime Porte began to apply. The British troops, however, were by then forty miles south of Mosul. The very day after the armistice's conclusion, i.e. on the 1st of November 1918, the British demanded the withdrawal of the Ottoman troops from Mosul.[116] In fact, a couple of days later the British occupied the city, under the pretext of applying article 7 of the Moudros Armistice, which read as follows:

---

[108] DBFP. First Series, vol. XVII, No. 7: "Memorandum by Mr. Nicolson on the Greek situation", Foreign Office, January 8, 1921, p. 7.
[109] Ibidem.
[110] *Memoirs of H.R.H. Prince Christopher of Greece,* pp. 274-275.
[111] DBFP. First Series, vol. XVII, No. 409: "The Marquess Curzon of Kedleston to Sir M. Cheetham (Paris) and Sir G. Buchanan (Rome)", Foreign Office, October 14, 1921, p. 437.
[112] Ibidem, pp. 436-437.
[113] *Iōannēs Metaxas. To prosōpiko tou hēmerologio*, vol. III, entry of May 29, 1921, p. 80.
[114] DBFP. First Series, vol. XVII, No. 159: "Sir H. Rumbold (Constantinople) to Earl Curzon", Istanbul, May 9, 1921, p. 174.
[115] PA, LG/F/206/4/24:"The Situation in the Middle East", War Office, December 16, 1920 (signed: Winston Spencer Churchill).
[116] Nikēphoros Moschopoulos, entry "Mosoulēs zētēma" (= The Mosul Question), *MHE*, vol. XVII (Athens: Pyrsos, 1931), p. 393B.

The Allies have the right to occupy any strategic points in the event of any situation arising which threatens the security of the Allies.[117]

Needless to say, nothing threatened the British then and there. Of course, the Porte protested, but the British government remained inflexible; for "Mosul was not in Turkey but in Mesopotamia".[118] And the British were determined to hold "Mesopotamia and Palestine".[119] As a matter of fact, the British had "huge interests" but very few troops over there.[120] So, the sequel was easily predictable. On August 10, 1920, the Treaty of Sevres was concluded. And though it was not recognized by Turkey's Nationalist Government, the future of Mosul was categorically foreordained. For according to article 27 the borderline between Turkey and Mesopotamia would be traced on the northern boundary of the vilayet of Mosul.[121]

The "mask fell" on March 26, 1921, in London. For it was then and there that the British Premier, Lloyd George, explained clearly the following to Bekir Sami Bey, Nationalist Minister of Foreign Affairs:

> Great Britain was... anxious to restore the ancient friendship [between Turkey and the United Kingdom]. There were two points, however, which he wished to mention.
>
> The first was that the British Government had heard that the Turks were making trouble for the British in the Mosul area. He said that the British Government did not want to have any disagreements with the Turkish Government, and he hoped that the
>
> Angora Government would prevent any such thing from being done, because if there was the trouble of that nature, the British Government would feel bound to give assistance to the Greeks in any hostilities which they might undertake against Mustapha
>
> Kemal.[122]

Bekir Sami Bey was prompt to reply: As far as Mosul was concerned, he… assured the Prime Minister that it was not the intention of the Turkish Government to make trouble. They had no interest in doing so, and they did not wish to interfere with the Arabs, and, in his opinion, Mesopotamia was certainly not worth the price of British

---

[117] Ibidem.
[118] P. Kinross, *Atatürk*…, p. 133.
[119] PA, LG/F/206/2/1 (untitled, n.d.).
[120] PA, LG/F/206/4/24.
[121] Hypourgeion epi tōn Exōterikōn (= Foreign Ministry [of Greece], *Synthēkai Sevrōn* (= Treaties of Sevres), Athens: Government Printing Office, 1920, p. 14.
[122] DBFP. First Series, vol. XV (Her Majesty's Stationery Office, 1967), no. 65: "Interview between the Prime Minister and Bekir Sami Bey at the House of Commons, on Wednesday, March 16, 1921", pp. 440-441.

friendship.[123]On the other hand, The Turkish nation was of great importance to Great Britain, and, indeed, a trump card in England's hands.[124]

Everything is clear now. The Turkish Army had to be busy in the western parts of Asia Minor, so as not to face the British in Mosul. The rest of our story is history. In March 1921 a conference presided over by Churchill was held in Cairo to settle the Near Eastern affairs.[125] Accordingly, Faisal, the son of Hussein bin Ali, grand sharif of Mecca, was nominated to the Iraqi throne, and he was formally crowned as king on August 23, 1921.[126] It is well-known, moreover, that according to the Lausanne Treaty of 1923, the frontier between Turkey and Iraq, now a kingdom under British protection, would be laid down "in friendly arrangement" between Turkey and the United Kingdom. And in the event of "no agreement being reached" between the two governments within nine months after the date of commencement of the Treaty's application, the dispute would be referred to the Council of the League of Nations.[127] The Turkish government began preparations for war, in order to "take Mosul back".[128] At last nothing happened; and in August 1925 the League of Nations' Council, though recognizing the "historical rights" of Turkey on the Mosul region, decided that the latter should be given to Iraq, that is, to come under British control.[129] The decision of the League of Nations was ratified by a tripartite treaty signed in Ankara on June 5, 1926.[130] And the "Turkish Petroleum Company" changed its name to "Iraq Petroleum Company".[131]

The English machinations eventually triumphed. And in all probability, the only person in Turkey who realized what had truly happened was Kâzim Karabekir. That is why Kemal relegated him to the

---

123 Ibidem, p. 441.

124 Ibidem, No 33: "Notes of a Meeting between the Right Hon. D. Lloyd George,… and His Excellency Bekir Sami Bey, held at 10, Downing Street, London, on Friday, March 4, 1921", p. 270.

125 Entry "[Iraq.] British occupation and mandatory regime", *Britannica*: https://www.britannica.com/place/Iraq/British-occupation-and-the-mandatory-regime#ref315947 (retrieved on July 29, 2022). (It is noteworthy that in the framework of the English terminology, the "Middle East" is often substituted for "Near East".)

126 Entry "Faisal I, King of Iraq", *Britannica*: https://www.britannica.com/biography/Faisal-I (retrieved on July 29, 2022); M. Vatikiotis, *Lives between the Lines…,* p. 143.

127 Hypourgeion epi tōn Exōterikōn, *Praxeis hypographeisai en Lōsannē*… , p. 6.

128 AYE, 1924, A/5(1), the charge d'affaires of the Greek Legation in Ankara to the Foreign Ministry of Greece, Ankara, June 14, 1924.

129 N. Moschopoulos, entry "Mosoulēs zētēma", *MHE*, vol. XVII, p. 393C.

130 Ibidem.

131 Maren Goldberg, entry "Calouste Gulbenkian", *Britannica*: https://www.britannica.com/biography/Calouste-Gulbenkian#ref1075906 .

margins of political life.[132] As for Kemal Atatürk and his successor İsmet İnönü, they were and remained "sincere Anglophiles". The latter was

A zealous student of English in autumn of 1935, taking lessons from an American Rhodes scholar, and in 1936 from an Englishman at Ankara University. [He was] a staunch supporter of the pro-British policy initiated by Atatürk.[133]

The newborn Turkish Republic was now one more efficient barrier to "Russian ambitions".[134]

* * *

What is more (and as already stated), following the Greek defeat in Anatolia, the Greek Orthodox refugees from Asia Minor were (gradually) substituted for the indigenous Slavs in Southern Macedonia. How many were the Greek refugees? According to the British Foreign Office, before the end of the Greco-Turkish war of 1919-1922, there were about two and a half million Greeks in Thrace and Asia Minor.[135] Still, the term "Greeks" meant then the *Rum millet*, that is, the people who were under the spiritual authority of the Patriarchate of Istanbul, regardless of the language they spoke.[136] A well-known case was that of the *Karamanlılar,* most likely about 300,000 people in the second decade of the twentieth century.[137] Be that as it may, about 1,400,000 Greek-Orthodox people immigrated to Greece, whilst half a million "Turks", that is Turkish-speaking Muslims emigrated to Turkey.[138] The brutality with which this uprooting was done is shown by two facts:

1. When the Greek troops were retreating towards Izmir, the evacuated Turkish villages and small towns were as a rule set on fire. Undoubtedly, the crime was committed by Greek soldiery.[139] The Greek military leadership, on the other hand, did not allow such criminal acts to take place.[140] Who, therefore, encouraged the Greek soldiers to break the law of war? We do not know yet. The point, however, is that because of those settings on fire the hatred between Turks and Greeks was deepening to a decisive degree.

---

[132] G. Kortzas, entry "Kiazim-pasas-Karabekir" (= Kâzim Pasha Karabekir), *MHE*, vol. XIV (Athens: Pyrsos, 1930), p. 353A.

[133] FO 424/289, Sir Noel Charles, British Ambassador to Turkey, to Ernest Bevin, Secretary of State for Foreign Affairs, R 11929/1012/44 (Biographical Notes).

[134] C. Brad Faught, *Cairo 1921: Ten Days That Made the Middle East* (Yale University Press, 2022), p. 61; Martin Gilbert, *Churchill: A Life* (London, Heinemann, 1991), pp. 425-426, 428.

[135] PA, LG/F/206/1.

[136] M. Vatikiotis, *Lives between the Lines…,* p. 101.

[137] D. Michalopoulos, *Hellada kai diethneis exelixeis, 1944-1974. Epitolē, ptōsē kai epanodos tou Kōnstantinou Karamanlē* (= Greece and International Developments. Emergence, Fall and Return of Kōnstantinos Karamanlēs), Athens: Papazisis, 2019, p. 75.

[138] V. P. Papadakēs, entry "Diethnēs thesis tēs Hellados" (= The international position of Greece), *MHE,* vol. X (Athens: Pyrsos, 1934), p. 617A.

[139] Stylianos Gonatas, *Apomnēmoneumata, 1897-1957* (= Memoirs, 1897-1957), Athens, 1958, p. 178.

[140] Ibidem, p. 179.

2. When, therefore, Venizelos paid an official visit to Kemal Atatürk in Ankara in 1930, and the latter seemed willing to allow the Christian (=Greek) Orthodox repatriation, Venizelos cut him short:

Do not ask me to send the 1923 refugees back to you![141]

Ankara 1930: Mustafa Kemal and Mustafa İsmet going to an event in honour of Eleutherios Venizelos.
(Source: Dēmētrēs Michalopoulos, "Nutuk…")

So, everything the British wanted was accomplished. The "Patriarchist" refugees from Anatolia were now a strong barrier against the "Slavic mass"; the Mosul oilfields were put under British control, and both Greece and Turkey were integrated into the British sphere of influence. And when Eleutherios Venizelos, making an unexpected turn, disputed this integration, he died mysteriously in Paris where had taken refuge.[142]

ACRONYMS AND ABBREVIATIONS

AYE Archives of the [Greek] Ministry of Foreign Affairs (Athens)

[141] Ēlias Rekaitēs, "Mikrasia, agapē mou" (= Asia Minor, my love), *Tetramēna* (Amphissa), no. 50 (spring 1993), p. 3653. (Translated into English by the author of these lines.)
[142] D. Michalopoulos, *Eleutherios Venizelos. An Outline of his Life and Time* (Saarbrücken, Lambert Academic Publishing, 2012), p. 45.

DBFP *Documents on British Foreign Policy*
doc. Document
EVP Eleutherios Venizelos Paper (Athens)
FO Foreign Office Papers(Kew, UK)
MHE *Megalē Hellēnikē Enkyklopaideia* (= The Great Greek Encyclopedia).
n.d. No date given.
PA Parliamentary Archives (London).

SOURCES AND BIBLIOGRAPHY

A. Sources

I. Unpublished Sources

Archives of the Foreign Ministry of Greece (AYE [Athens]): 1924, A/5 (1) ; 1932, A/22/II; 1936, 35.3;
1965, 102. 1.
Foreign Office Papers (FO [Kew Gardens]): 424/289.
Parliamentary Archives (PA [London]): BL/53/3; BL/54/4/3; LG/F/206/1; LG/F/206/2/1; LG/F/206/2/5; LG/F/206/4/5; LG/F/206/4/24.

II. Published Sources

1. Documents

Documents on British Foreign Policy (DBFP). First Series, vol. XV, Her Majesty's Stationery Office, 1967; vol. XVII, London: Her Majesty's Stationery Office, 1970.
Hypourgeion epi tōn Exōterikōn (= Foreign Ministry [of Greece]), *Praxeis hypographeisai en Lōsannē*… (= [International] Acts signed in Lausanne, Athens: Government Printing Office, 1923.
Hypourgeion epi tōn Exōterikōn (= Foreign Ministry [of Greece]. *Synthēkai Sevrōn* (= Treaties of Sevres), Athens: Government Printing Office, 1920.
Hypourgeion Stratiōtikōn. Genikon Epiteleion Stratou (= Ministry of War. General Staff of the Army), *Ho Hellēnikos Stratos kata tous Valkanikous Polemous tou 1912-1913* (= The Greek Army in the Balkan Wars, 1912- 1913), vol. I, *Parartēma* (= Annex), Athens: *Ethnikon Typographeion* (= Government Printing Office), 1932.
Iraq and the Persian Gulf (B.R. 524. Restricted), Oxford: Naval Intelligence Division, September ,1944.
Kuneralp, Sinan (ed.), *Ottoman Diplomatic Documents on the Origins of World War One. From the*
July crisis to Turkey's entry into the war, July-December 1914, Istanbul: The Isis Press, 2012.
Politis, Athanase G., *Le conflit turco-égyptien de 1838-1841 et les dernières années du règne de Mohamed Aly d'après les documents diplomatiques grecs*, Cairo: Société royale de géographie d'Égypte, 1931.

2. Memoirs

Argyropoulos, Periklēs, *Apomnēmoneumata* (= Memoirs), Athens, 1970.
Churchill, Winston S.,*The World Crisis, 1911-1918*, vols. I-IV, London: Odhams Press, n.d. (Consulted the vol. I.)*Discours du Ghazi Mustafa Kemal, Président de la République Turque*, Ankara: Centre de recherches Ataturk, 2003.
Dousmanēs,S. I. *To hēmerologion tou kyvernētou tou "Averoff" kata tous polemous 1912-1913* (= The Diary of *Averoff*'s Captain during the Wars of 1912-1913), Athens: Pyrsos, 1939.
Gonatas, Stylianos, *Apomnēmoneumata, 1897-1957* (= Memoirs, 1897-1957), Athens, 1958.
Iōannēs Metaxas. To prosōpiko tou hēmerologio (= The personal diary of Iōannēs Metaxas). Edited by Chr.Christidēs and Panos Siphnaios, vols. I-IV, Athens: Gkovostēs, n.d. (Consulted the vol. III.)
Koundouros, Manousos R., *Historikai kai diplōmatikai apokalypseis. Historika gegonota, 1880-1923* (= Historical and Diplomatic Revelations. Historical Events, 1880-1923). Edited by Charikleia G. Dēmakopoulou and Eleutherios Skiadas (Athens: Hellenic Literary and Historical Archive Society, 1997.
Lawrence, T. E., *Seven Pillars of Wisdom. A Triumph*, New York: Doubleday, Doran & Co.
Memoirs of H.R.H. Prince Christopher of Greece, London: Hurst & Blackett, 1938.
Stratēgos, X. *Ho hellēnotourkikos polemos tou 1912* (= The 1912 Greco-Turkish War), Athens: Hellēnikē, 1932,
Vapheiadēs, Markos, *Apomnēmoneumata* (= Memoirs), Athens: Diphros, 1984.
Vatikiotis, Michael, *Lives between the Lines. A Journey in Search of the Lost Levant,* London: Weidenfeld & Nicolson, 2021.
Wagner, Hermenegild, *With the victorious Bulgarians*, London: Constable & Co., 1913.
And also:
Londres, Albert, *Les comitadjis ou le terrorisme dans les Balkans*. Translated into Greek by Dēmētrēs Michalopoulos, Athens: Petsivas Publishing, 2008.
Nikoltsios, Vasileios and Gounarēs,Vasilēs K., *Apo to Sarantaporo stē Thessalonikē. Hē hellēnotourkikē anametrēsē tou 1912 mesa apo tis anamnēseis tou stratēgou Hasan Tahsin Pasa* (= From Sarantaporon to Salonica. The 1912 Greco-Turkish conflict through the memoirs of Hasan Tahsin Pasha), Salonica, 2002.Rekaitēs, Ēlias "Mikrasia, agapē mou" (= Asia Minor, my love), *Tetramēna* (Amphissa), no. 50 (spring 1993), pp. 3653-3656.

3. Classical Authors

Plutarch, *Alexander*, Leipzig: Teubner, 1968.

4. Lexicons

Kōnstantinidēs, Anestēs, *Mega Lexikon tēs Hellēnikēs Glōssēs* (= The Great Lexicon of the Greek Language), vols. I-IV, Athens: Anestēs Kōnstantinidēs, 1901-1906.
Petrocchi, Policarpo, *Piccolo dizionario della lingua italiana* (Milan: Antonio Vallardi, 1961.

B. BIBLIOGRAPHY

I. General Works

Driault, Édouard, *La Question d'Orient depuis les origines jusqu'à la paix de Sèvres (1920)*, Paris: Félix Alcan, 1921 (8th edition).
Driault, Édouard et Lhéritier, Michel *Histoire diplomatique de la Grèce de 1821 à nos jours*, vols. I-V,Paris: Presses Universitaires de France, 1925-1926. (Consulted the vol. V.)
Giudici, Paolo, *Storia d'Italia dalla fondazione di Roma alla proclamazione dell'Impero fascista*, vols. I-VI,Florence: G. Nerbini, 1938-1942. (Consulted the vol. V.)
Shaw, Stanford J. & Shaw, Ezel Kural, *History of the Ottoman Empire and Modern Turke*y, vols. I-II, Cambridge University Press, 1976-1977. (Consulted the vol. II.)

II. Monographs

Barié, Ottavio, "The Italian Conquest of Tripolitania", in Purnell's *History of the 20th Century,* vol. 1. Translated into Greek and published in Athens by Chrysos Typos (1968), pp. 409-413.
Digenēs, Kimōn, entry "Hyemenē" (= Yemen), *Megalē Hellēnikē Enkyklopaideia* (= The Great Greek Encyclopedia), vol. XXXIII (Athens: Pyrsos, 1933), pp. 630B-631B.
Duret, Alain, *Moyen-Orient. Crises et enjeux*, Paris: Le Monde-Éditions, 1994.
Faught, C. Brad,*Cairo 1921: Ten Days That Made the Middle East*,Yale University Press, 2022.Geniko Epiteleio Stratou. Dieuthynsē Historias Stratou (= General Staff of the Army. Department of Military History), *Ho Hellēnikos Stratos kata tous Valkanikous Polemous tou 1912-1913* (= The Greek Army in the Balkan Wars, 1912-1913), vols. I-III, Athens: Dieuthynsē Historias Stratou, 1988-1992. (Consulted the vol. I.)
Kladas, N. Th., entry "Prōtos Valkanikos Polemos" (= The First Balkan War) in *Megalē Hellēnikē Enkyklopaideia* (= The Great Greek Encyclopedia), vol. VI (Athens: Pyrsos, 1928), pp. 548C-565B.
Michalopoulos, Dēmētres, *Ho Ethnikos Dichasmos. Hē allē diastasē* (= The Greek National Divide. The Other Dimension), Athens: Pelasgos, 2012.
Idem, "Nutuk: Hē Mikrasiatikē peripeteia opōs tēn ezēse o Kemal Atatürk" (= Nutuk: The Asia Minor peripetia as experienced by Kemal Atatürk), *Anakoinōseis hēmeridos (17 Martiou 2008) gia tēn epeteio tou thanatou tou Eleutheriou Venizelou* (= Studies in honour of the anniversary of Eleutherios Venizelos death [March 17, 2008]), Athens: Historical Institute for Studies on Eleutherios Venizelos and his Era, 2008, pp. 91-106.

Michalopoulos, Dimitris, *Attitudes parallèles: Éleuthérios Vénisélos et Take Ionescu dans la Grande Guerre*, Athens: Institut de recherches sur Éleuthérios Vénisélos et son époque, 2005.
Michalopoulos, Georgios, *The Macedonian Question and Fin-de-Siecle Greek Politics*,Istanbul: The Isis Press, 2018.
Moschopoulos, Nikēphoros, entry "Mosoulēs zētēma" (= The Mosul Question), *Megalē Hellēnikē Enkyklopaideia* , (= The Great Greek Encyclopedia), vol. XVII (Athens: Pyrsos, 1931), p. 393B-C.
Papadakēs,V.P., entry "Diethnēs thesis tēs Hellados" (= The international position of Greece), *Megalē Hellēnikē Enkyklopaideia,* vol. X (Athens: Pyrsos, 1934), p. 601B-623C.
Tikkanen, Amy, entry "BP PLC. British Corporation", *Britannica*: https://www.britannica.com/topic/BP-PLC (retrieved on July 20, 2022).

III. Biographies

Gilbert, Martin, *Churchill: A Life*, London, Heinemann, 1991.
Kinross, Patrick, *Atatürk. The Rebirth of a Nation*, London: Phoenix, 1964.
Mélia, Jean, *Mustapha-Kémal ou la rénovation de la Turquie*, Paris: Bibliothèque-Charpentier, 1929. Michalopoulos, Dēmētrēs, *Hellada kai diethneis exelixeis, 1944-1974. Epitolē, ptōsē kai epanodos tou Kōnstantinou Karamanlē* (= Greece and International Developments. Emergence, Fall and Return of Kōnstantinos Karamanlēs), Athens: Papazisis, 2019.
Michalopoulos, Dimitris, *Eleutherios Venizelos. An Outline of his Life and Time*, Saarbrücken: Lambert Academic Publishing, 2012.
And also:
Ayphantēs, Geōrgios G., *Ho historikos empaigmos. Xetyligontas to kouvari tēs apatēs* (= The Historical Mockery. Unraveling the Tangle of Fraud), Athens: Hellenikon Selas, 2010 (second edition).
Entry "Faisal I, King of Iraq", *Britannica*: https://www.britannica.com/biography/Faisal-I (retrieved on July 29, 2022).Entry "Halford Mackinder", *Britannica:* https://www.britannica.com/biography/Halford-Mackinder (retrieved on July 25, 2022). Goldberg, Maren, entry "Calouste Gulbenkian", *Britannica*: https://www.britannica.com/biography/Calouste-Gulbenkian#ref1075906 (retrieved on July 20, 2022).
Kortzas, G., entry "Kiazim-pasas-Karabekir" (= Kâzim Pasha Karabekir), *Megalē Hellēnikē Enkyklopaideia* (= The Great Greek Encyclopedia), vol. XIV (Athens: Pyrsos, 1930), p. 353A.

BALKAN ÜLKELERİNDE NÜFUS DEĞİŞİMİ UYGULAMALARI VE TÜRKİYE, YUNANİSTAN VE BULGARİSTAN ARASINDAKİ NÜFUS MÜBADELESİ ANTLAŞMALARININ DEĞERLENDİRİLMESİ

İbrahim ERDAL[*]

Özet

19. yüzyılın sonlarından itibaren Balkan ülkeleri homojen bir nüfusa sahip ülke kurmak için azınlıkları, çoğunlukla da Türkleri, göçe zorlamıştır. Romanya, Bulgaristan ve Sırbistan başta olmak üzere Balkan ülkeleri toprak kanunu gibi düzenlemelerle göçü zorunlu hale getirmiştir. Balkan ülkeleri arasında ilk resmi nüfus değişimi Yunanistan-Bulgaristan ve Bulgaristan-Osmanlı Devleti arasında yapılmıştır. Ülkeler arasında 1913 İstanbul ve Atina antlaşmalarıyla nüfus değişimi gündeme gelmiş ise de Birinci Dünya savaşının başlamasından dolayı uygulanamamıştır. Fakat savaş sonrası antlaşmalarda konu tekrar gündeme gelmiştir. Türk-Yunan 'nüfus mübadelesi', Lozan Konferansı'nda Türkiye ve Yunanistan arasındaki öncelikli sorunlardan birisi olmuş ve 30 Ocak 1923 yılında, Türkiye ve Yunanistan arasında imzalanan 'Yunan ve Türk Halklarının Mübadelesine İlişkin Sözleşme' ve Protokol'ün imzalanmasıyla çözüme kavuşturulmuştur. Mübadele ile Türkiye'ye gelenlerin iskânı bu sözleşmeye göre düzenlenmiş, tarımla uğraşanlara arazi, bahçe; ticaret yapanlara dükkân ve imalathane verilmiştir. Nüfus değişimi ile ülkelerin sosyal, politik ve ekonomik alanlarında değişim yaşanmıştır. Bütün ülkeler ulus devlet kurma sürecinde nüfus değişimi uygulamalarından faydalanmış ve azınlık nüfusunu zorunlu göçe tabi tutmuşlardır. Göç etmek zorunda kalan bu nüfus ise geldikleri ülkelerde dışlanmak gibi birçok zorlukla mücadele etmiştir. Bu bildiride Türkiye, Yunanistan ve Bulgaristan arasında yapılan nüfus mübadelesi antlaşmaları ve uygulamaları incelenmiş ve nüfus mübadelesinin ülkeler üzerindeki sosyal ve ekonomik etkileri değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, Yunanistan, Bulgaristan, Nüfus Mübadelesi, Balkanlar.

[*] Prof. Dr. İbrahim ERDAL, Yozgat Bozok Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü.

POPULATION EXCHANGE PRACTICES IN THE BALKAN COUNTRIES AND THE EVALUATION OF THE POPULATION EXCHANGE AGREEMENTS BETWEEN TURKEY, GREECE AND BULGARIA

Abstract

Since the late 19th century, the Balkan countries forced minorities, mostly Turks, to migrate in order to establish a country with a homogeneous population. Balkan countries, especially Romania, Greece, Bulgaria and Serbia, have made immigration compulsory with regulations such as land law. The first official population exchange between the Balkan countries was made between Greece-Bulgaria and Bulgaria - Ottoman state. Although population exchange came to the agenda with the 1913 Istanbul and Athens agreements between the countries, it could not be implemented due to the start of the First World War. However, the issue came up again in the post-war treaties. Turkish-Greek 'population exchange' had been one of the priority issues between Turkey and Greece during the talks of the Lausanne Agreement and it was solved after the 'Agreement on the Population Exchange of the Greek and Turkish Communities' and the protocol was signed on 30 January, 1923. The resettlement of those who came to Turkey with the exchange was arranged according to this contract, and those who are engaged in agriculture receive land, garden; Shops and workshops were given to traders. With the population change, there has been a change in the social, political and economic areas of the countries. All countries benefited from population exchange practices in the process of establishing a nation-state and subjected their minority population to forced migration. This population, which had to migrate, struggled with many difficulties such as being excluded in the countries they came from. In this paper, the population exchange agreements and practices between Turkey, Greece and Bulgaria are examined the social and economic effects of population exchange on countries were evaluated.

Key Words: Turkiye, Greece, Bulgaria, Population Exchange, Balkans

Giriş

Balkan coğrafyası 19. Yüzyıldan itibaren milliyetçilik hareketlerinin etkisiyle isyanların, savaşların ve ülkelerdeki baskı uygulamalarının etkisiyle göçlerin yaşandığı bir coğrafyadır. Balkanlar'da imparatorluk bakiyesi topraklarda bağımsızlığını kazanan ulus devletler için homojen bir toplumsal yapı oluşturmak ilk amaçlardan olmuştur. Bu amaçla ülkedeki bütünlüğün dışında görülen azınlıklar hukuki ve toprak ile ilgili düzenlemelerle göçe zorlamak politikasını uygulamaya başlamıştır. 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı Balkanlar'da önemli göç hareketine sebep olmuş, özellikle Müslümanlar Balkan savaşları sürecine gelindiğinde Makedonya Vilayetinin kıyılarına yığılmıştır. Balkan Savaşları sürecinde Osmanlı bakiyesinde kurulan ulus devletler elde ettikleri topraklarda homojen

bir toplumsal yapı için gönüllülük üzerine kurulan nüfus değişim antlaşmalarına başvurmuşlardır.[1]

Balkan Savaşları sürecinde yaşanan kargaşa ortamı çetelerin faaliyetleri ve her ülkenin kendi içindeki azınlık nüfusundan duyduğu rahatsızlık ve göç ettirme politikaları en yüksek seviyeye çıkmıştır. Zaten kendi aralarında bu bağlamda tarihsel geçmişe dayandırılan toprak talepleri ve bu topraklardaki nüfus en önemli tartışma konusunu oluşturmuştur. Balkan savaşları sonucunda kazandıkları topraklarda homojen nüfus yapısını sağlamak amacıyla ikili görüşmelere başlamış toplumda da göçe hazır bir psikoloji oluşmuştur. Sırbistan ve diğer Balkan coğrafyasından Makedonya kıyılarına gelen Müslüman göçmenler bulundukları yerlerde de oluşturduğu kaos ile göçün zorunluluğunu ortaya çıkarmıştır. Balkanlarda sınırların yeniden belirlenmesiyle Yunanistan, Türkiye ve Bulgaristan arasında savaş sonrası süreçte nüfus değişiminin benimsemesini ortaya çıkarmıştır. Hatta 1877-1878 Osmanlı-Rus savaşı sonrası Osmanlı Devleti Bulgaristan ile nüfus mübadelesi konusunu barış müzakereleri sırasında Osmanlı temsilcisi Saffet Bey tarafından dile getirilmişse de Rus üyeler bu konuyu gündeme almamıştır.[2]

Rusya ile yapılan müzakerelerde reddedilen nüfus değişimi daha sonra Bulgaristan ve Osmanlı Devleti arasında gündeme gelmiş nüfus değişimini içeren ilk metin II. Balkan Savaşı'nın sonunda Osmanlı Devleti ile Bulgaristan arasında imzalanan 29 Eylül 1913 tarihli İstanbul Antlaşması olmuştur. Antlaşma metnine göre sınırlı bir bölgede olmak şartıyla Bulgar ve Müslüman ahalinin ve bu ahalinin her iki ülkenin bütün sınırı boyunca 15 km'lik bir mıntıka dâhilindeki köylerdeki emlâkının isteğe bağlı olarak karşılıklı değişimine karar verilmiştir. Hükümetler tarafında kurulan karma komisyonlar 1913 Kasım ayında faaliyetlerine başlamış Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasına kadar geçen sürede Bulgaristan tarafından 9.714 hanede 48.570 Müslüman ile Doğu Trakya'dan 9.742 hanede 46.764 Bulgar mübadele ile göç etmiştir.[3]

Balkan Savaşları sürecinde Doğu Trakya'daki ve Anadolu'daki Rumların göç etmeye başlamaları ve Batı Trakya'da diğer bölgelerden gelenlerle birlikte Müslüman nüfusunun artmış olması ve bu süreçte

---

[1] İbrahim Erdal, **Mübadele – Uluslaşma Sürecinde Türkiye ve Yunanistan 1923-1930**, Ideal Kültür Yayıncılık, İstanbul 2018, s.15-27

[2] Bilal Şimşir, " Bulgaristan Türkleri ve Göç Sorunu", **Bulgaristan'da Türk Varlığı**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1985, s.50-51.

[3] Nihat Erim, **Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri, Cilt: I, Osmanlı İmparatorluğu Antlaşmaları**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1953, s.467; **Belgelerle Mustafa Kemal Atatürk ve Türk-Bulgar İlişkileri (1913-1938)** T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Başbakanlık Basımevi, Ankara 2002, s.20.

Osmanlı Devleti'nin Bulgaristan ile yaptığı nüfus mübadelesinin sınırlı da olsa başarılı olması Yunanistan ile benzer bir değişimi gündeme getirmiştir. Osmanlı Devleti'nin Atina Büyükelçisi Galip Kemali Bey'in girişimiyle her iki ülke arasında isteğe bağlı nüfus değişimine ilişkin görüşmeler başlamıştır. Bulgaristan ile yapılan anlaşmanın akabinde Osmanlı Devleti ile Yunanistan arasında II. Balkan Savaşı sonrasında imzalanan 14 Kasım 1913 tarihli Atina Antlaşması'na göre de her iki ülkenin sınırının iki tarafında kalmış azınlıklara, isteğe bağlı olarak nüfus değişimine dâhil olmak üç yıllık bir süre tanınmıştır.[4]

10-23 Mayıs 1914 tarihlerinde yapılan görüşmelerle her iki hükümet tarafından kurulan komisyonların kararı sonucunda Doğu Trakya ve Aydın ve çevresindeki Rum nüfus ile Yunanistan Makedonyası ile Epir bölgesindeki Müslüman ahalinin istekleri doğrultusunda nüfus değişimine dâhil olması kararlaştırılmıştır. Bu nüfus değişimi kararına bağlı olarak mübadillerin mal, mülk ve arazileri konusu da önemli tartışma konusu olmuştur. Komisyon görüşmelerinin devam ettiği süreçte karşılıklı göçlerde Doğu Trakya ve Aydın'dan 150.000 Rum'a karşılık, Yunanistan'dan 52.000 Müslüman'ın göç etmek için gönüllü olması mübadil sayısında dengesizliği ortaya çıkarmıştır. Yunanistan ile nüfus değişiminin başarısız olmasının arkasında hem Yunanistan'ın Megalo İdea kapsamındaki bölgelerde Rum nüfusun azalmasının istememesi hem de Osmanlı Devleti'nin 1. Dünya Savaşı'na girmesi yatmaktadır.[5]

1.Birinci Dünya Savaşı Sonrası Nüfus Değişim Antlaşmaları

Balkan Savaşları sürecinde "Büyük Bulgaristan" hedefi çerçevesinde istediği toprakları elde edemeyen Bulgaristan kaybettiği Makedonya bölgesinin Ege kıyılarını tekrar ele geçirebilmek amacıyla Birinci Dünya Savaşı'na katılmıştır. Savaş sonrasında yenilgiye uğrayan tarafta olan Bulgaristan 27 Kasım 1919'da tarihlerindeki en ağır anlaşma olan Neuilly Barış Antlaşması'nı imzalamak zorunda kalmıştır. Neuilly Barış Antlaşması'nın 56. maddesi gereğince Balkan Savaşları sürecinde gündeme gelen azınlıkların nüfus değişimi gönüllülük esasına dayalı olarak yükümlülük haline gelmiştir. Bulgaristan, Birinci Dünya Savaşı'nın kaybeden tarafında olması savaş sonrası politika olan her ulusun kendi devletini kurması ve güçlendirmesi genel kabulünden dolayı sınırları dışında kalan Bulgar nüfusun değişimini kabul etmek zorunda kalmıştır. Bu aynı zamanda Büyük Bulgaristan hedefinden de uzaklaşmak anlamına gelmiştir.[6]

---

[4] Erim, **Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri...,** s.478-479.
[5] Fuat Dündar, **İttihat ve Terakki'nin Müslümanları İskân Politikası (1913- 1918)**, İletişim Yayınları, İstanbul 2015, s.69-70.
[6] Özlem Kader, "Bulgaristan-Yunanistan Nüfus Mübadelesi ileTürkiye-Yunanistan Nüfus Mübadelesi Arasındaki Etkileşimin Değerlendirilmesi", **International Journal of Social Inquiry**, Cilt / Volume 12 Sayı / Issue 1 2019, s.224-227.

Yunanistan ise İkinci Balkan savaşlarında elde ettiği Batı Trakya bölgesini San Remo Konferansı ile birlikte resmen sınırlarına katmıştır. Tıpkı Bulgaristan'ın "Büyük Bulgaristan" hedefi gibi Yunanistan da 1919-1920 yıllarında başlattığı Batı Anadolu'yu işgal girişimiyle San Remo Konferansı'yla resmen sınırlarına kattığı Batı Trakya'yı da birleştirerek Megali İdea hedefi çerçevesinde önemli bir kazanımda bulunmuştur. Megali İdea bağlamında Batı Trakya'da Bulgar nüfusun değiştirilmesi önemli bir adım olarak görülmüştür.[7] Her ne kadar Bulgaristan buradaki nüfusunu kaybetmek istememiş olsa da Yunanistan için Makedonya'nın Ege kıyılarında Bulgar nüfusun varlığı önemli bir sorun oluşturmuştur. Bu sebeple Makedonya'nın Ege kıyılarında demografik durumun değişmesine Yunanistan istekli olmuştur.[8]

27 Kasım 1919 tarihli Neuilly Barış Antlaşması'yla aynı günde "*Bulgaristan ile Yunanistan Arasında Azınlıkların Serbest Göçüne İlişkin Sözleşme*" imzalanmıştır. Bu Sözleşme, Neuilly Barış Antlaşması'nın 56/2. maddesinde öngörülen azınlıkların mübadelesine ilişkin hükmün tamamlayıcısı niteliğindedir. Buna bağlı olarak, Bulgaristan ve Yunanistan arasında Neuilly Barış Antlaşması ile aynı gün yukarıda belirtilen Sözleşme imzalanmıştır. Sözleşme kapsamında; Mübadelenin Yunanistan'daki Bulgar azınlık ile Bulgaristan'daki Yunan azınlığı kapsayacağı ve 18 yaş ve üstü olan nüfus değişiminin gönüllü/isteğe bağlı olacağı, Mübadeleye dahil olanların taşınmazlarının güvence altına alınması için 3 ay içerisinde oluşturulacak olan Karma Komisyona dilekçe ile başvuruda bulunmasının gerektiği hükümleri yer almıştır. Ancak komisyonun geç kurulması sebebiyle 1920 Kasım ayı itibariyle dilekçeleri toplamaya başlanılmıştır 1923 yılı itibarıyla uygulamaya giren Sözleşme kapsamında Karma Komisyona Haziran 1923'e kadar dilekçe veren Yunanistan'daki Bulgar azınlık aile sayısı 166 iken, Bulgaristan'daki Yunan azınlık ailesi sayısı ise 197 olmuştur.[9] Sonuçta 1923-1925 yılları arasında Bulgaristan-Yunanistan Nüfus Mübadelesi kapsamında Bulgaristan'dan giden Yunan mübadil sayısı 46.000 kişi iken, Yunanistan'dan giden Bulgar mübadil sayısı ise yaklaşık 123.000 olmuştur. Bulgaristan'dan göç eden Rum nüfus Karadeniz kıyısındaki Varna, Burgaz şehirleriyle Stanimaka, Yanbolu ve Filibe şehirlerinden olmuştur. Yunanistan'dan gelen Bulgarlar ise Rum nüfusun boşalttığı bu

[7] Murat M. Hatipoğlu, "Yunanistan Dış Politikası ve Balkanlar (1990- 2000)", DER: Lütem, Ömer E. ve Demirtaş Coşkun, Birgül, **Balkan Diplomasisi**, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, Ankara 2001, s. 35.

[8] İbrahim Kamil, "Neuilly Barış Antlaşması ve Bulgaristan-Yunanistan Nüfus Mübadelesi". Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, **Atatürk Yolu Dergisi**,(60), Ankara 2017, s.106.

[9] Stephen P. Ladas, **The Exchange of Minorities: Bulgaria, Greece, and Turkey**, Macmillan Company. New. York 1932, s.104-105.

şehirler yanı sıra Türklerin göçüyle boşalmış olan Kırcaali, Hasköy, Şumnu, Plevne, Eski Zağra gibi şehirlere yerleşmiştir.[10]

2.Türkiye-Yunanistan Nüfus Mübadelesi (1923)

Milli Mücadele'nin sonucunda Lozan'da en önemli konulardan birisi nüfus mübadelesi olmuştur. Anadolu'daki um nüfusu kaybetmek istemeyen Yunanistan, mübadeleyi isteğe bağlı bir boyutta kalmasını benimsemiş ise de Yunan işgali sırasında yaşananlardan dolayı bir karşılık olacağı öngörüsüyle Nansen'in raporu ve Lord Curzon'un müdahalesiyle zorunlu olmasını kabul etmek durumunda kalmıştır. 30 Ocak 1923 tarihli "*Türk ve Rum Ahalinin Mübadelesine İlişkin Sözleşme ve Protokol*"[11]ile mübadele konusu somut bir form almıştır. Sözleşme kapsamında İstanbul'daki Rumlarla Batı Trakya'daki Müslümanlar mübadele kapsamı dışında tutularak 1913 Bükreş Antlaşması esas alınmak suretiyle 'yerleşik' (établis) sayılmışlar, Patrikhane ise İstanbul'da bırakılmıştır.[12] Etabli konusu uzun yıllar iki ülke arasında gerginliğe sebep olmuş ise de Haziran 1930'da tarafların nihai bir uzlaşıya vardıkları görülmektedir. Lozan Konferansı bağlamında imzalanan mübadele anlaşmasıyla karşılıklı nüfus sayısı muhteliftir. Bu durum göç anlaşması öncesi giden gelenlerin olması ile Anadolu'dan Ortodoks Türklerin sayısının net bilinmemesi gibi sebeplerden kaynaklanmıştır. Ancak ortalama olarak Türkiye'den giden Rum göçmen sayısının 1.200.000-1.250.000, Yunanistan'dan gelen Türk mübadil sayısı 500.000 civarındadır.[13]

Bulgaristan Makedonya'nın ege kıyılarındaki nüfusunu kaybetmiş olması sebebiyle milliyetçi Bulgar örgütler tarafından eleştirmiştir. Bu göçün Bulgaristan'ın hak iddia ettiği Ege kıyılarındaki taleplerinin ortadan kalkmasına sebep olacağı propagandası yapılmıştır. Bu propaganda bir süre sonra Yunanistan'dan göç ile Bulgaristan'a gelen Bulgar göçmenlerin de desteğiyle askeri darbe yapılmasına kadar yükselmiştir. Bu dönemde Yunanistan'dan gelen Bulgar göçmenlerin ve muhalefetin iktidarı ele geçirdiği görülmüştür. Bu süreçte Yunanistan ve Bulgaristan arasında bu milliyetçi politikaların etkisiyle ilişkiler gergin bir süreç yaşamıştır.[14]

Bulgaristan-Yunanistan arasındaki nüfus mübadelesinin uygulanmasının başlangıçta gönüllülük esasına dayalı olmuş ise de 1922 yılından itibaren Anadolu'dan ve Doğu Trakya'dan gelen Rum nüfus

---

[10] Onur Yıldırım, **Diplomasi ve Göç – Türk-Yunan Mübadelesinin Öteki Yüzü**, Bilgi Üniversitesi Yay. İstanbul 2006, s.145; Kamil, **"Neuilly Barış Antlaşması ve..."**, s.111.

[11] İsmail Soysal, **Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları, I. Cilt (1920-1945),** Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 2000, s.185-191.

[12] İbrahim Erdal, **Mübadele – Uluslaşma Sürecinde Türkiye ve Yunanistan 1923-1930**, Ideal Kültür Yayıncılık, İstanbul 2018, s.17.

[13] Erdal, "**Mübadele – Uluslaşma Sürecinde Türkiye ve..."**, s.30-55.

[14] Ladas, "**The Exchange of Minorities**...", s.104; Kader, **"Bulgaristan-Yunanistan Nüfus Mübadelesi ile...."**, s. 230-231.

bu mübadelenin Yunanistan tarafından zorunluluğa dönüşmesine sebep olmuştur.[15] Lozan'da görüşmeler sırasında Rum mübadillerin bölgeye gelmeye başlaması bölgedeki Bulgar nüfusun zorunlu olarak iç bölgelere göç ettirilmesi uygulamasını gündeme getirmiştir. Bu bölgedeki Bulgar nüfus Teselya ve Adalara göç ettirilmiştir.[16]

Türkiye-Yunanistan nüfus mübadelesinde ise Rum nüfusun iskân bölgesi Ege Makedonya'sı, Batı Trakya, Teselya ve Adalar olmuştur. Özellikle Makedonya ve Batı Trakya bölgesi Bulgar mübadelesi sırasında göç ve iskân bölgesi olması Yunanistan için de stratejik öneminden dolayı ön plana çıkmıştır. Bölgede Bulgarların göçü sonrası nüfus dengesini Yunan nüfusu lehine arttırmak amacını taşıyan Yunanistan mübadele kapsamında bu bölgeye Bulgaristan'dan gelen Yunan mübadillerin peşi sıra Türkiye'den gelen Rum göçmenler iskân etmeyi planlamıştır. 1928 yılında Yunanistan nüfusu içerisinde mübadillerinin Yunanistan planı doğrultusunda nüfusu değiştirdiği görülmektedir ki yaklaşık 939 bin kişiyle Makedonya bölgesi nüfusunun neredeyse %50'sine yakını ve Trakya'nın da 1/3'e yakın bölümü Rum mübadillerden oluşmuştur.[17]

Sonuç

Balkan Savaşları ile birlikte belirgin hale gelen bugün dahi etkisini sürdüren azınlık nüfusunun varlığından dolayı homojen nüfus oluşturma gayretleri bölge ülkelerinin nüfus politikasının temelini oluşturmaktadır. Bu sebeple bu nüfus aynı zamanda çatışmaların da kaynağı durumda olduğundan entegrasyon politikaları hukuk dışı uygulamalarla sürdürülmektedir. Bu sebeple Balkanlarda yaşanan nüfus değişimi anlaşmaları ülkelerde hem önemli çatışmalara hem de gelişmelere kaynaklık etmiştir. Balkan ülkeleri kendi aralarında yaptıkları nüfus değişiminde stratejik bölgelerdeki nüfusu tamamen ele geçirme politikası uygulamıştır. Yunanistan ve Bulgaristan arasındaki göç uygulamasında Batı Trakya'nın Bulgar nüfusu ile Bulgaristan'ın Karadeniz kıyılarındaki Rum nüfus özellikle her iki devletin hassas bölgesi olmuştur. Yunanistan nüfus değişimi antlaşmasını uygulamasında Türklerle beraber Müslüman Arnavutları, Yugoslavya'dan gelen muhacirleri, Pomakları ve Çingeneleri Türkiye'ye göçe zorlamış bu nüfustan önemli bir kısmı Anadolu'ya gelmiştir. Her ne kadar nüfus değişimi anlaşması din kimliği üzerinden yapılmış ise de Yunanistan; Adana ve Mersin çevresinde bulunan Ortodoks Arapların değişimini kabul etmemiştir. Türkiye ise yaklaşık, kayıtlı kayıtsız olmak üzere, kaybettiği 1.5 milyon nüfusun boşalttığı toprakları üreten hale getirebilme derdinde olduğundan herhangi bir olumsuz talepte bulunmamıştır.

---

[15] Ladas, "**The Exchange of Minorities**...", s.105.
[16] Ladas, "**The Exchange of Minorities**...", s.104; Kader, **"Bulgaristan-Yunanistan Nüfus Mübadelesi ile...."**, s. 232-233;Kamil,**"Neuilly Barış Antlaşması ve..."**, s.109.
[17] Erdal, "**Mübadele – Uluslaşma Sürecinde Türkiye ve..."**, s.338.

Yunanistan ve Türkiye'de mübadiller iskân edildikleri bölgelerde sosyal, politika ve iktisadi anlamda belirgin değişimlere sahip olmuşlardır. İktisadi anlamda Türkiye önemli bir oranda şehirli ve orta ve üst sermayedar sınıfını kaybetmiştir. Bu sınıf Türk ulus devletinin inşaasında ihtiyaç duyulan üreten sınıfı temsil etmektedir. Bu sebeple mübadele işlemlerinin uygulandığı dönemde Anadolu'daki şehirlerde komisyonlara mübadeleden ıskat (çıkma) olma başvuruları ve kararnameleri yayınlanmaya başlamıştır.[18] Bir şehirde fabrika, değirmen veya atölye sahibi Rumların mesleklerini bir Türk'e öğretene kadar mübadele işlemlerinin ertelenmeye başladığı ve Türk çırakları yetiştirmeler istendiği görülmüştür. Bu sebeple 1930'lu yıllara gelindiğinde Türkiye'nin kalkınma planlarının revize edildiği tarım ve hayvancılığa dayalı bir planlamanın hayata geçirildiği görülmüştür. 1930 yılı verilerine bakıldığında görülmüştür ki tütüncü ve zeytinci mübadillerin etkisiyle her iki alanda da üretim rekoru kırıldığı görülmüştür. Yunanistan'da ise durum daha farklıdır sermaye sahibi Rumlar Yunanistan'da kendi şehirlerini ve köylerini parçalanmadan kurabildikleri için kısa sürede üretici duruma gelmişledir. Yunanistan ise iktisadi bağlamda bakıldığında tarım ile uğraşan çiftçi sınıfının yerine orta ve üst sınıf zanaatkar ve esnaf sınıfına sahip olmuş kısa sürede önemli sermaye birikimi kazanımı sağlamıştır. Mübadillerin kısa sürede sadece kendilerinden oluşan bir köy/kasaba/şehir kurabilmeleri onların sermaye birikimlerinin de ekonomiye dahilini hızlandırmıştır.

Toplumsal uyum ve kimlik açısından bakıldığında ise Yunanistan'a gelen Rum nüfusun Pontuslular ve Anadolu'dan gelenler şeklinde iki ayrı homojen yapıya sahip oldukları görülmektedir. "Pontuslular" sözde soykırım iddiasıyla kendilerinin vatanlarından koparıldığı temelinde faaliyet yürütmekte ve bugün Yunanistan politikasında bu nüfusun politik lobiciliğinin önemli etkisi bulunmaktadır. Yaklaşık bin yıldır beraber yaşadıkları toprakları terk etmek istemeyen ve mübadeleden çıkmak için gayret gösteren Anadolu'nun diğer bölgelerinde gelen Rumlar ise gerek Ortodoks Türkler ve Müslüman Türklerle bir arada yaşamalarının da etkisiyle Yunan toplumu tarafından "Türk tohumu" ötekileştirmesine maruz kalmışlar Onlar da dinlerine sıkı sıkıya sarılarak kendilerinin daha iyi Hıristiyan olduklarını ön plana çıkarmışladır. Bu yaklaşımdan dolayı Hıristiyan Türklerin de Yunanistan'da daha dine bağlı bir yapı içerisinde entegre olduğunu görülmüştür. Bu süreçte asıl kayıp sayıları net bilinmese de Ortodoks Türkler açısından yaşanmış üçüncü kuşaktan itibaren kendilerini sadece Ortodoks olarak tanımlamışlardır.Pontuslu grup ise Yunanistan'da siyaseti ve sporu domine edecek bir lobi gücüne sahip olmuştur. Türkiye'ye gelen

[18] İbrahim Erdal, "Türk Yunana Mübadelesinde Gayrimübadil Olma Konusu ve Mübadelene Çıma (Iskat) Yolları", **Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Ocak 2014, Yıl:18, S:3, sa.123-141

mübadiller ise kendi içinde "Selanikliler" ve "Giritliler" olmak üzere iki gruba ayrılmışlardır. Girit'ten gelen Türklerin az Türkçe bilmeleri onların da "Rum tohumu" ötekileştirmesine daha yoğun maruz kalmalarına sebep olmuştur. Bu sebeple Giritli mübadillerin mahallelerde ve diğer iskan bölgelerinde daha sıkı birliktelik hissiyatında olduğu gözlemlenmiştir. Makedonya bölgesinden gelen mübadiller ya da Selanikliler ise Cumhuriyetin kurucu lideri Mustafa Kemal Atatürk ile aynı şehirden olmak duygusuyla Cumhuriyetin ve sistemin asli unsuru olarak toplumsal olarak daha kolay uyum sağlamışlardır.[19]

Anadolu'da yaygın "Rum Tohumu" ötekileştirmesinden cumhuriyetin değerlerinin temsili noktasında sıyrılan bu mübadil sınıf iskan bölgelerinde siyasetin de önemli figürü olmuşlardır. Türkiye bu bağlamda şehirli vatandaş sınıfının meydana getirme çabası içerisinde mübadillerden de faydalandığı görülmüştür. İskan bölgelerinde yerli nüfusa bağ ve bahçecilik, evlerini badanalama ve diğer zanaatkarlık konularında öncü olan mübadiller önemli katkı sağlamıştır. Hatta Rum nüfusun olmadığı kimi şehirlere eğitimli mübadil ailelerin iskan edildiği örneğin Kars merkezde hukuk mezunu mübadil ailenin şehirli sınıfa örnek olmuş olması manidardır.

KAYNAKLAR

Belgelerle Mustafa Kemal Atatürk ve Türk-Bulgar İlişkileri (1913-1938) T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Başbakanlık Basımevi, Ankara 2002.

Dündar, Fuat, **İttihat ve Terakki'nin Müslümanları İskân Politikası (1913- 1918)**, İletişim Yayınları, İstanbul 2015.

Erdal, İbrahim, "Rumeli ve Anadolu Muhacirlerinde Kimlik ve Vatan Algısı", **Milli Folklor Dergisi**, Yıl:21, S:81, Bahar 2009, s.78-83

Erdal, İbrahim, **Mübadele – Uluslaşma Sürecinde Türkiye ve Yunanistan 1923-1930**, Ideal Kültür Yayıncılık, İstanbul 2018.

Erdal, İbrahim, "Türk Yunana Mübadelesinde Gayrimübadil Olma Konusu ve Mübadelene Çıma (Iskat) Yolları", **Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Ocak 2014, Yıl:18, S:3, sa.123-141

Erim, Nihat, **Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri, Cilt: I, Osmanlı İmparatorluğu Antlaşmaları**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1953.

Hatipoğlu, Murat M., "Yunanistan Dış Politikası ve Balkanlar (1990-2000)", DER: Lütem, Ömer E. ve Demirtaş Coşkun, Birgül, **Balkan Diplomasisi**, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, Ankara 2001, s. 33-66.

Kader, Özlem, "Bulgaristan-Yunanistan Nüfus Mübadelesi ile Türkiye-Yunanistan Nüfus Mübadelesi Arasındaki Etkileşimin

[19] İbrahim Erdal, "Rumeli ve Anadolu Muhacirlerinde Kimlik ve Vatan Algısı", **Milli Folklor Dergisi**, Yıl:21, S:81, Bahar 2009, s.78-83

Değerlendirilmesi", **International Journal of Social Inquiry**, Cilt / Volume 12 Sayı / Issue 1 2019 ss. 219-238.
Kamil, İbrahim. "Neuilly Barış Antlaşması ve Bulgaristan-Yunanistan Nüfus Mübadelesi". Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü **Atatürk Yolu Dergisi**, (60), Ankara 2017, s.91-118.
Ladas, Stephen P., **The Exchange of Minorities: Bulgaria, Greece, and Turkey**, Macmillan Company. New. York 1932.
Soysal, İsmail, **Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları**, **I. Cilt (1920-1945),** Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 2000.
Şimşir, Bilal, " Bulgaristan Türkleri ve Göç Sorunu", **Bulgaristan'da Türk Varlığı**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1985.
Yıldırım, Onur, **Diplomasi ve Göç – Türk-Yunan Mübadelesinin ÖtekiYüzü**, Bilgi Üniversitesi Yayınları. İstanbul 2006.

AMERİKAN BELGELERİNE GÖRE LOZAN SÜRECİNDE VE SONRASINDA PATRİKHANE MESELESİ

Nazlı Murzioğlu[*]

Fener Rum Patrikhanesi, Osmanlı Devleti'nin idaresine girmesinin ardından kendisine tanınan yetkiler sayesinde güçlenmiştir. Osmanlı Devleti'nin zayıflamaya başlamasının ardından ise elde ettiği yetkileri kötüye kullanmaya başlamıştır. Birinci Dünya Savaşı ile Milli Mücadele sürecinde işgalci güçler ile işbirliği içine girerek Yunanistan'ın Megali İdeasını destekleyen faaliyetlerde bulunmuştur. Milli Mücadele'nin zafer kazanmasının ardından gerçekleşen Lozan Konferansı sırasında Patrikhane meselesi taraflar arasında ciddi tartışmalara neden olmuştur. Türk heyeti, Lozan'da Patrikhane'nin bahsedilen dönemlerde gerçekleştirmiş olduğu yıkıcı faaliyetleri nedeniyle ülke dışına çıkarılmasını talep etmiştir. Ancak Türklerin bu talebi başta İngiltere ve Yunanistan olmak üzere konferansa katılan tüm Hristiyan devletler tarafından muhalefet ile karşılaşmıştır. ABD konferansa gözlemci sıfatı ile katılmış olmakla birlikte patrikhane konusu ile yakından ilgilemiş ve ülke dışına çıkarılmasına muhalefet eden ülkelerden biri olmuştur. Bununla birlikte uzun tartışmaların ardından Patrikhanenin statüsünde düzenlemelere gidilmiş ve Patrikhane'nin siyasete karışmaması ve patriğin yalnızca Ortodoksların ruhani lideri olması sıfatıyla İstanbul'da kalması kabul edilmiştir. Lozan Konferansı'nın ardından da konu ile ilgili tartışmalar son bulmamış, özellikle Patrikhane'nin yeni statüsü ve Patrik Konstantin Araboğlu'nun mübadele kapsamına alınarak sınır dışı edilmesi Türk-Yunan ilişkilerinde krize sebep olmuştur. Amerikan belgeleri incelendiğinde görülmektedir ki Patrikhane meselesi gerek Lozan'da görüşüldüğü süre içerisinde gerekse konferansın ardından Amerika Birleşik Devletleri'nin yakından ilgilendiği bir konu olmuştur. Bu çalışmada Amerikan belgeleri doğrultusunda konuya olan bakış açısı tespit edilmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Patrikhane Meselesi, Lozan Konferansı, Türkiye, Yunanistan

PATRIARCHATE ISSUE DURING AND AFTER THE LAUSANNE ACCORDING THE AMERICAN RECORDS

Abstract

Fener Greek Patriarchate expanded its authority after it came under the administration of Ottoman Empire with the concessions

[*] Dr. Öğr.Üyesi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü

granted by Fatih. Patriarchate cooperated with the occupying forces during the First World War and the National Struggle and carried out activities supporting the Megali Idea of Greece. During the Lausanne Conference, which took place after the victory of the National Struggle, the Patriarchate During the Lausanne Conference, the Patriarchate issue caused serious discussions between the parties. According to The Turkish delegation point of view the Patriarchate should be taken out of Turkey due to its political activities during the war. However, this demand of the Turks was met with opposition by all the Christian states participating in the conference, especially England and Greece. Although the USA participated in the conference as an observer, it was closely interested in the patriarchate issue and became one of the countries that opposed its removal from the country. After long discussions, regulations were made in the status of the Patriarchate and it was accepted that the Patriarchate would not interfere in politics and that the patriarch would stay in Istanbul only as the spiritual leader of the Orthodox. After the Lausanne Conference, the discussions about the Patriarchate did not end, and the problems regarding the new status of the Patriarchate continued. When the American documents are examined, it is seen that the Patriarchate issue has been a subject of close interest to the United States of America both during the discussion in Lausanne and after the Conference. In this study, it will be tried to determine the perspective on the subject in line with the American documents.
Key Words: Patriarchate, Lausanne Conference, Turkey, Greece

Giriş

Fener Rum Patrikhanesi'nin tarihi Hristiyanlığın ilk yüzyıllarına dayandırılmakla birlikte İstanbul'daki kilise İstanbul'un Bizans'ın başkenti olmasının ardından önem kazanmaya başlamıştır.[1] Roma İmparatorluğu Doğu ve Batı Roma olmak üzere ikiye ayrıldıktan sonra, Doğu Roma İmparatorluğu'nun başkentinin İstanbul olmasıyla kilise bağımsız bir piskoposluk haline gelmiş, yapılan değişiklikle kilisenin başında bulunan başpiskopos "Yeni Roma ve Konstantinapol Başpiskoposu" olarak isimlendirilmiştir.[2] Böylece Roma ile eşit statüye kavuşturulmuş ve Bizans İmparatorluğu'nun güç kazanması ile ekümenik unvanı almıştır. Roma Kilisesi ile sürdürdüğü çekişmenin ardından iki kilise arasında karşılıklı aforozlar yapılarak M.S. 1054'de kesin bir ayrılık yaşanmıştır.[3] Bizans İmparatoru'nun emri altında dinsel başkanlık görevi yürüten Patrik, Fatih Sultan Mehmet'in 1453'te İstanbul'u fethetmesinin

[1] Münir Yıldırım, "Fener Patrikhanesi ve Ekümenizm: Dinler Tarihi Açısından Bir Analiz", *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 15, Sayı 1, 2006, s. 474-475.
[2] Yorgo Benlisoy; Elçin Macar, Fener Patrikhanesi, Ayraç Yayınevi, Ankara 1996, s. 19.
[3] Yıldırım, "Fener Patrikhanesi ve Ekümenizm: Dinler Tarihi Açısından Bir Analiz", *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 15, Sayı 1, 2006, s. 474-475.

ardından Osmanlı İmparatorluğu'nun koruyuculuğuna girmiş ve cemaatinin birçok dünyevi işinin de yürütücüsü haline gelmiştir.

Bu süreçte padişah, Osmanlı Rumlarının da kilisesi haline gelen patrikhanenin yetkilerini arttırarak onu Bizans'taki siyasi yetkilerinin çok daha üzerinde yetkilerle donatmıştır. Patrikhane elde ettiği bu yetkilerle Bizans dönemindeki gücünün de üstüne çıkmıştır.[4]

Fatih'in patrikhaneye sağladığı bu imtiyazlar Hristiyan âlemini hayrete düşürmüştü. Çünkü kilise Bizans hâkimiyetinde bile böylesine yetkilere sahip değildi.[5] Fatih Sultan Mehmet'in kilise ile ilgili attığı ilk adım patriklik makamının boş olduğunu öğrendiğinde yeni bir patriğin usulüne uygun olarak seçilmesini emretmesi oldu. Yeni patriğe özel bir saygı göstererek ona patriklik asasını verdi.[6] 1454 yılında ise verdiği berat ile patriğin şahsının muhterem olduğunu belirterek, başkanlığında bulunduğu Sinod Meclisi'ni genel hizmetlerden muaf tuttu. Bununla birlikte kiliselerinin camiye çevrilmeyeceğini garanti ederek, dini törenlerinde de serbesti tanımış, Patriği vezir ile eşit saymış ve kendisine yeniçerilerden bir muhafız birliği sağlamıştı.[7] Osmanlı Devleti, patriğin görev ve yetkilerini özenle belirlemişti. Bununla birlikte patriklerin, dini olduğu kadar siyasi bir niteliğe de sahip olan Doğu ve Batı kiliselerinin birleşmesi ile uğraşmaları kati biçimde yasaklanmıştı. Patrikler dinsel yetkilerinin sınırları içinde kaldıkları ve siyasete karışmadıkları sürece müdahaleden muaf tutuldu. Bu yolla resmen bağımsız bir dinî kurum olarak tanınan patrikhaneye tanınan bu ayrıcalıklar daha sonra tahta çıkan bütün padişahlar tarafından da onaylandı.[8] Fatih Sultan Mehmet'in Hristiyan cemaatini böylesine dini imtiyazlar tanımasının bir takım politik nedenleri vardı. Bunlardan biri Fatih Sultan Mehmet'in Doğu Hristiyanlarını Roma'ya karşı korumak istemesi ve bu yolla kendi hâkimiyetini güçlendirme hedefiydi. İstanbul'un fethi ile Fatih Sultan Mehmet kendini sadece gazi olarak görmek istememiş aynı zamanda çok uluslu yeni Roma'nın da imparatoru olarak görmeye başlamıştı. Fatih'in bir diğer amacı ise İstanbul'u yeniden iskân etmekti. Hristiyan nüfus ile iskân edilmiş bir başkent böylelikle Müslümanları teşvik edebilirdi.[9] Sultan Mehmet tarafından Patrikhanenin varlığını sürdürmesine karşılık, Patrik de Osmanlı'nın hâkimiyetini ve meşruiyetini tanımayı garanti etti.

---

[4] Elçin Macar, Cumhuriyet Döneminde İstanbul Rum Patrikhanesi, İletişim Yayınları, İstanbul 2004, s. 40.

[5] M. Süreyya Şahin, "Fener Rum Ortodoks Patrikhanesi", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.12, TDV Yayınları, İstanbul 2003, s.344.

[6] Sibel Özel, Fener Rum-Patrikhanesi ve Ruhban Okulu, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2008, s.47-48.

[7] M. Süreyya Şahin, Fener Patrikhanesi ve Türkiye, Ötüken Neşriyat, İstanbul 1999, s.59-60.

[8] Şahin, "Fener Rum Ortodoks Patrikhanesi", s.344.

[9] Klaus-Peter Todt," The Patriarchate of Constantinople and the Greek-Orthodox Patriarchates of the East", *A Companion to Patriarchate of Constantinople*,eds. Christian Gastgeber, Ekaterini Mitsioui, Johannes Preiser-Kapeller and Vratislav Zervan, Brill, Boston 2021, s.137.

Bu yolla Padişah, büyük kısmı Osmanlı'nın Güneydoğu Avrupa topraklarında ikamet eden Ortodoks tebaası tarafından da onaylanma meselesini halletmiş oldu.[10]

Osmanlı Devleti tarafından Patrikhaneye gösterilen bu hoşgörüye rağmen, Patrikhane Türklere sezdirmeden Bizans'ın yeniden canlandırılması için çalışmaya başladı.[11] Rumların İstanbul'a yeniden hâkim olma amacıyla yaptıkları bazı girişimler Patrikhane tarafından da destek gördü. Bu girişimler Osmanlı padişahlarının gözünden kaçmamakla birlikte olası tehlike tam olarak ortadan kaldırılamadı.[12] Fatih Sultan Mehmet tarafından yeniden kuruluşundan itibaren Patrikhane'nin devlet aleyhine iki yönlü bir siyaset izlediği görülmektedir. Bunlardan biri Ortodoksları Avrupa kamuoyunda Müslümanların eline düşmüş mazlum bir millet olarak göstermekti[13] ki bu amaçla yaptıkları girişimler 1774 yılında Rusya ile imzalanan Küçük Kaynarca Antlaşması ile karşılık buldu. Bu anlaşma ile Osmanlı Devleti ülke sınırları içinde yaşayan tüm Hristiyanların dinlerini ve kiliselerini koruyacağına dair Rusya'ya güvence vermek zorunda kaldı. Böylelikle Rusya Osmanlı ülkesinde yaşayan Hristiyanların koruyucusu haline gelmiş oldu. Bu durum Rusya'nın Osmanlı'nın iç işlerine karışması sonucunu doğurdu.[14] Patrikhanenin Osmanlı Devleti'ne karşı izlediği siyasetin ikinci yönünü ise Sırp, Arnavut, Ulah, Bulgar gibi Rum olmayan Ortodoks tebaanın Rumlaştırılarak Bizans İmparatorluğu'nun yeniden canlandırılmasına çalışılmasıydı.[15] Balkanlarda milliyetçilik bilinci ve bağımsızlık hareketleri yükselmeye başladığında ulus ve din kavramları eş anlamlı hale gelmeye başladı ve sonuç olarak siyasi konular ile dini konuların birbirinden farksız görülme süreci başladı. Bu dönemden itibaren kilise siyasi çekişmelerin toplanma noktası haline gelerek, din adamları da bu çekişmenin içinde aktif olarak yer almaya başladı.[16]

1821 yılında Yunanistan'ın bağımsızlığını sağlamak amacıyla başlatılan Mora İsyanında aktif rol aldığı gerekçesiyle patrik padişah fermanı ile idam edildi.[17] Yunanistan'ın bağımsızlığını ilan etmesinin

---

[10] Paraskevas Konartas, "Tarihi Uzlaşmadan Entente Cordiale'e? İstanbul Ortodoks Patrikhanesi ile Osmanlı İdaresi Arasında İdeolojik ve Siyasi Amaç Birliği (15. Yüzyıl ortası-16. Yüzyıl sonu)", *Tarihi, Siyasi, Dini ve Hukuki Açıdan Ekümenik Patrikhane*, der. Cengiz Aktar, İletişim Yayınları, İstanbul 2011, s. 43.

[11] Şahin, Fener Patrikhanesi ve Türkiye, s.165.

[12] Bülent Atalay, "Türkiye'de Ferdin Cemaate Feda Edildiğine Tarihî Bir Örnek: Fener Patrikhanesi'nin Verildiğini İddia Ettiği [Kadim] İmtiyazlarını İstismarı", *Tarih ve Gelecek Dergisi*, Haziran 2022, Cilt 8, Sayı 2, s. 434.

[13] Şahin, "Fener Rum Ortodoks Patrikhanesi", s. 344-345

[14] Özel, Fener Rum-Patrikhanesi ve Ruhban Okulu, s.58.

[15] Şahin, "Fener Rum Ortodoks Patrikhanesi", s.345.

[16] Lora Gerd, Russian Policy in the Orthodox East: The Patriarchate of Constantinople (1878-1914), De Gruyter Open, Warsaw 2014, s.22.

[17] Şahin, Fener Patrikhanesi ve Türkiye, ss.190-202. Patrikhane'nin isyandaki rolü oldukça tartışmalı bir konudur. Elçin Macar bu konu hakkındaki farklı görüşleri eserinde tartışır. Genellikle klasik Türk tarihçilik anlayışında Patrikhane'nin isyancılara destek verdiği kabul görürken, tarihi sınıfsal ve daha bütünsel değerlendiren tarihçiler arasında

ardından Patrikhane Yunanistan'ın siyasi önderliğinde, Osmanlı ve Balkanlardaki Rumları kapsayacak biçimde Büyük Yunanistan'ı amaç edinmiş Megali İdea'ya hizmet etmeye başladı.[18] Bununla birlikte, 19. Yüzyıl'dan itibaren Osmanlı Devleti'nde başlayan bağımsızlık hareketleri ile millet kavramı artık dini bir inanç olmaktan çıkarak ulus ifadesine dönüştü. Bu dönemden itibaren de Patrikhane'nin Balkanlardaki gücü de sarsılmaya başladı. Fener Patrikhanesi'nden ayrılan birçok yerel kilise ortaya çıktı. Sonuç olarak ise patrikhane siyasetten daha fazla etkilenir bir hale geldi.[19] Bağımsızlık kazanıp ve topraklarını genişleten Yunanistan Osmanlı Devleti'nin zayıflamasını fırsat bilerek Megali İdea hedefine ulaşabilmek amacıyla Fener Patrikhanesi'ni aktif bir şekilde kullanmayı sürdürdü. Girit Adası'nın Yunanistan ile birleşmesine kadar olan isyan sürecinde de Patrikhane'nin önemli rolü oldu. Bu isyanda önemli rolü olup, daha sonra Yunanistan başbakanı olan Venizelos Patrikhane'nin önemini anlayarak mutlaka Yunanistan'ın emrine girmesi gerektiğini ifade etmişti.[20]

Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'na girmesiyle birlikte Gayrimüslimlerin büyük çoğunluğu özellikle de Rumlar müttefik devletler lehine propaganda ve casusluk çalışmalarını arttırdılar. Osmanlı tarafından kendilerine tanınan ayrıcalıklara rağmen hem Patrikhane hem de Osmanlı vatandaşı olan Rumlar, Bizans İmparatorluğu'nu yeniden canlandırmak amacıyla doğrudan olmasa da kendilerine bağlı cemiyet, okul ve dernekler aracılığıyla Rumluğu ön plana çıkarmaya çabaladılar.[21] Osmanlı Devleti'nin savaştan yenik çıkmasının ardından ise Patrikhane artık açık bir şekilde aleyhte çalışmaya başladı. 30 Ekim 1918 tarihli Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasının ardından İttihat ve Terakki yandaşı olduğu gerekçesiyle Patrik V. Germanos patrikhane tarafından görevinden alınarak, Yerine vekâleten Dorotheos Mamelis atandı. Patrik vekili göreve gelince ilk olarak, 9 Mart 1918'de bir bildiri yayınlayarak patrikhane ile Osmanlı hükümeti hiçbir ilişki kalmadığını ve Ortodoksların Osmanlı vatandaşı olmadıklarını ileri sürdü. Hatta Rumların aynı yıl yapılan seçimlere katılmasına izin verilmedi. Bunun yanında Megali İdea'ya hizmet eden çeşitli cemiyet ve teşkilatları destekledi. İtilaf devletlerine çağrıda bulunarak tüm Anadolu'nun bir an

---

Patrikhane'nin isyancılara destek vermediği görüşü yaygındır. Karşıt görüşlerin detaylı değerlendirmesi için bkz. Macar, Cumhuriyet Döneminde İstanbul Rum Patrikhanesi, ss.43-48. Bu görüşün yanında Patriğin idamını isyancılara destek vermekten ziyade, patriğin tebaasını devlete sadık ve saygılı tutmakta başarısız olmasına bağlayan görüşler de mevcuttur. Bkz. Paschalis M. Kitromilides, Religion and Politics in Ortodox World The Ecumenical Patriarchate and the Challenges of Modernity, Routledfge, Newyork 2019, s.31.

[18] Macar, Cumhuriyet Döneminde İstanbul Rum Patrikhanesi, s.60.

[19] Macar, Cumhuriyet Döneminde İstanbul Rum Patrikhanesi, ss.57-58.

[20] Şahin, Fener Patrikhanesi ve Türkiye, ss.209-212.

[21] Emrullah Yalçın, Atatürk Türkiye'sinde Ekümenik Ortodoks Patrikhanesi ve Bizans Projesi, Siyasal Kitapevi, Ankara 2008, ss. 88-89.

evvel işgal edilmesini istedi.[22] Yunanistan'ın 15 Mayıs 1919'da İzmir'i işgal etmesi sırasında Patrikhane bu işgalden duyduğu memnuniyeti ifade eden bir bildiri yayınladı. Bununla birlikte kamuoyunu etkilemek amacıyla İzmir Metropolititi Kalafatis tarafından Hristiyanların Müslümanlar tarafından katledildiğini anlatan bir Fransızca kitap yayınlandı. 1921 yılında ise Türkiye'deki Hristiyanları himayesine alması için Amerika Birleşik Devletleri'ne başvurdu.[23] Megali İdea'nın bir parçası olan Karadeniz Bölgesi'nde de Pontus Rum Devleti kurmak için I. Dünya Savaşı'nın başlarına kadar gizli faaliyetlere destek veren Patrikhane, savaş sırasında da Osmanlı ile birlikte savaşmamak için askerden kaçan Rumlara silah desteği sağlayarak Pontus davasında görevlendirdi.[24]

Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasının ardından ise Pontus Rum Devleti kurulması için çalışanların eline yeni bir fırsat geçti. Zira Mütarekesi, 7. Maddesi ile müttefiklerin çıkarlarını tehlikede gördükleri yere müdahale etme hakkı sağlamıştı. Rum cemiyetleri, Mütarekenin ardından Fener Rum Patrikhanesi'nin büyük desteğiyle bölgedeki asayişi bozarak İtilaf Devletleri'nin müdahalesini sağlamak amacıyla bölgeye göçmenleri ve çetecileri getirmeye başladılar.[25] Mondros Ateşkes Antlaşması ile Sevr Antlaşması arasındaki dönemde Anadolu'da Mili Mücadele hareketi başladı. Mayıs 1919'da Yunanlıların İzmir'e çıkmaları ile Milli Mücadele hareketi yurt genelinde büyük bir ilgiye neden oldu. Türk halkının yoğun katılımıyla yurt çapında işgal kuvvetlerine karşı koyabilecek büyük bir güç haline dönüştü.[26] Türk Ordusu, 9 Eylül'de İzmir'e girerek, Eylül ortalarına doğru tüm Yunanlıları Anadolu'dan çıkardı. Böylece, Misak-ı Milli, Yunanlıların Megali İdealarına karşısında zafer kazanmış oldu.[27] Mütareke ve Milli Mücadele döneminde yapmış oldukları yıkıcı çalışmalar nedeniyle Türk halkının ve yöneticilerinin tepkisi ile karşılaşan Patrikhane kamuoyunda istenmeyen kurum ilan edilmişti. Milli Mücadelenin zafer kazanmasının ardından gerçekleşen Lozan Konferansı'nda Türk heyeti tarafından üzerinde önemli durulan meselelerden biri haline geldi. Fener Rum Ortodoks Patrikhanesi meselesi savaş sonrası yeni düzenin belirleneceği Lozan Konferansı'nda görüşülen anlaşma maddeleri içinde yer almamasına ve Barış Antlaşması'nın maddelerinde bu konu ile ilgili hüküm bulunmamasına

[22] Şahin, "Fener Rum Ortodoks Patrikhanesi", s. 346.
[23] Macar, Cumhuriyet Döneminde İstanbul Rum Patrikhanesi, s.69.
[24] Yalçın, Atatürk Türkiye'sinde Ekümenik Ortodoks Patrikhanesi ve Bizans Projesi, s. 142.
[25] Mehmet Okur, "Milli Mücadele Döneminde Fener Rum Patrikhanesinin ve Metropolitlerin Pontus Rum Devleti Kurulmasına Yönelik Girişimleri", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Kasım 2002, s. 103.
[26] Sevtap Demirci, Belgelerle Lozan Taktik-Stratejik-Diplomatik Mücadele 1922-1923, Mehmet Moralı (çev.), Alfa Yayınları, 2011, s. 20.
[27] Salahi R, Sonyel, Gizli Belgelerle Lozan Konferansı'nın Perde Arkası, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2006, s. 2.

rağmen azınlıklar ve mübadele ile ilgili görüşmelerin yapıldığı oturumların en tartışmalı konusu oldu.[28]

Lozan'a giden Türk heyetine Bakanlar Kurulu tarafından verilen talimatlar arasında azınlık meselesinin çözümünün mübadele yoluyla sağlanması bildirilmişti. Ancak Patrikhane konusu ile ilgili olarak ise ellerinde bir talimat mevcut değildi.[29] Buna rağmen Türk heyeti bu konuda oldukça kararlı bir tutum sergileyerek Patrikhane'nin ülke dışına çıkarılması talebiyle Lozan'a geldi. Bu kararlı tutumda Mustafa Kemal'in de Patrikhane'nin ülke dışına çıkarılması meselesine olan yaklaşımının önemli bir payı vardı. Zira Mustafa Kemal Patrikhane'yi bir fesat ve hıyanet ocağı olarak değerlendirirken ülkede kalmasının Hristiyan vatandaşlar için de zararlı olacağı fikrindeydi. Diğer yandan başta Yunanistan olmak üzere tüm müttefik devletler patrikhanenin İstanbul'dan çıkarılması konusunda muhalefet gösterdi.[30]

Müttefik Devletler savaş sonrası durumun görüşüleceği konferans için ABD'ye de davet yollamıştı. ABD 30 Ekim 1922'de müttefiklere gönderdiği muhtıra ile ABD'nin Osmanlı Devleti ile savaşmamış olduğunu hatırlatmış, Lozan Konferansı'nın da, Müttefikler, Türkiye ve Yunanistan arasındaki savaşı sonlandırma amacı ile toplanması sebebiyle Amerika'nın siyasi ve idari düzenlemelerle ilgili bir sorumluluğu üzerine almayacağını belirtmişti. Bununla beraber, ABD Türkiye ile ilişkilerini düzenlemediği takdirde Amerikan çıkarlarının zedeleneceğini düşündüğü konferansa gözlemci sıfatı ile katılacağını bildirdi. Yine bu muhtırada Amerika, azınlıklar ile ilgili konulara çok önem verdiğini belirtmiş ancak özellikle Patrikhane meselesinden bahsedilmemişti. Konferans sırasında Amerikan hükümetinin tavrı, Lozan'daki temsilcilerinin hükümetten aldıkları talimatlarda açıkça belirlenmişti. Buna göre, ABD Türkiye ile savaşmadığı için savaşan taraflar düzeyinde katılması uygun olmayacaktı. Ancak ABD'nin diğer katılımcılarla eşit çıkarlara sahip olduğu konularda buradaki görevi onlara uygun şekilde davranmak olarak belirlendi.[31] ABD Konferansa gözlemci sıfatıyla katılmış olmakla birlikte, azınlıklar ile ilgili meselelere verdiği önemi yalnızca yardımseverlikle açıklamaktaydı. Bu bağlamda Türkiye'de Hristiyan azınlıklara yönelik zalim davranışların olması halinde, iki ülkenin ilişkilerinde istenilmeyen sonuçların olabileceği açıkça ifade edilmekteydi.[32] Konferansın ilk yarısında ABD'nin Türkiye'deki azınlıkları göz önüne alan iki tane açıklamaları oldu. Amerikan Delegasyonu Başkanı Child tarafından konferansın ilk yarısında yapılan 31 Aralık ve 31 Ocak tarihli açıklamalarda Türklerin ABD'ye olan bakış açısını netleştirmeyi hedeflemiş ve yanlı politika

[28] Mustafa Baş, "Lozan Anlaşması ve Fener Patrikhanesi", *The Journal of Academic Social Science Studies*, 2018, s. 287.
[29] Salahi R. Sonyel, Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika, C.II, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1991, s. 296.
[30] Şahin, "Fener Rum Ortodoks Patrikhanesi", s. 346.
[31] NARA, (National Archieves and Records Administration), 711.672/183.
[32] NARA,711.672/183.

izlenmeyeceği hususunun üzerinde durmuştur. Bununla birlikte ABD, Türkiye'yi azınlıklarla ilgili konularda etkilediğini ve Türklerin uzlaşılmaz olduğu bazı konularda yumuşadığını düşünmektedir.[33]

12 Aralık 1922 günü Ülke ve Askerlik Sorunları komitesi tarafından gerçekleştirilen oturumda İsmet Paşa 1453 yılında İstanbul'un fethedilmesinden itibaren Osmanlı Devleti'nin azınlıklara yönelik uygulamalarını anlatan uzun bir konuşma yaptı. Bu konuşmada gayrimüslim topluluklara tanınan dini ve idari özgürlüklere rağmen, Fener Rum Patrikhanesi'nin büyük devletlerin de kışkırtmaları ve destekleri ile devlet aleyhine yapmış oldukları zararlı faaliyetleri detaylıca ele aldı.[34] Türk heyeti Yunanistan ve Türkiye arasında gerçekleşecek nüfus mübadelesi ve savaş esirlerinin iadesi konusu görüşüldüğü sırada, İstanbul Rumlarının yerinde bırakılmasını Patrikliğin ülke dışına çıkarılması şartına bağlamıştı. Bu durum mesenin halledilmesini güçleştirdi. Sorun alt komisyon başkanı Montagna tarafından detaylı ele alındı ancak Montagna başarı sağlanamayınca sorunu çözümlemesi için Lord Curzon'a havale etti. Curzon Patrikliğin İstanbul dışına çıkarılmasının dünya kamuoyunda büyük bir hayal kırıklığı yaratacağını ve bu konunun ABD dâhil tüm devletlerce önemsendiği üzerinde durdu.[35] ABD yapmış olduğu açıklamada patrikhanenin ülke dışına çıkarılmasının tüm Hristiyan âlemini inciteceğinden ve bu konuda katı tutum takınmaları için dünyanın dört bir yanından aldıkları mektuplardan bahsederek konuya verdikleri öneme vurgu yaptı.[36] Ancak ABD gözlemcisinin bu konu ile ilgili yorum yapması ABD hükümetinin tepkisi ile karşılaştı. Çünkü patrikhane ABD hükümetinin müdahale etmesi gereken meselelerden biri olarak görülmüyordu.[37]

Curzon yaptığı konuşmada Mütareke döneminde Patrikhane'nin başındakilerin aşırı şekilde siyasetle ilgilendiklerini kabul etti. Ancak Türklerin Patrikhaneyi sınır dışı etmelerinin hem Avrupa'da hem de ABD'de hoş karşılanmayacağını yeniden vurguladı.[38] Bu sorunun nüfus mübadelesi ve rehinelerin iadesi konularını da çözümsüz hale getirmesinin de etkisiyle Curzon, Patrikhane'nin Osmanlı döneminden itibaren elde etmiş olduğu siyasi yetkilerden arındırılarak yalnızca dini konularda ve kilise işlerinden sorumlu bir kurum olarak kalması

---

[33] NARA,711.672/183.

[34] Seha L. Meray, *Lozan Barış Konferansı, Tutanaklar-Belgeler*, Takım I, C.I, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1969, ss.187-200.

[35] Meray, *Lozan Barış Konferansı, Tutanaklar-Belgeler*, Takım I, C.I, ss.321-324.

[36] ABD arşiv belgelerinde çeşitli dini kurumlardan, kuruluşlardan gelen ve Patrikhane'nin İstanbul'da kalması için ABD'den yardım talep edip bilgi isteyen telgraf ve mektupları görmek mümkündür. Bunlar arasında Patrikhane'nin sınır dışı edilmesinin İstanbul Rumlarının korunmasını güçleştireceğine yönelik ifadeler dikkat çekicidir. NARA,867.404/12/13/14/15/16.

[37] NARA,867.404/32.

[38] NARA,867.404/18.

talebinde bulundu. Bu talep Türk heyeti tarafından da kabul edildi. [39] Böylelikle Türkiye, patrikhanenin Osmanlı Devleti döneminde elde ettiği bütün imtiyazlarının kaldırılması, yalnızca dini konularla ilgilenmesi şartı ve bu konuda verilen sözleri senet kabul etmek suretiyle İstanbul'da kalmasına izin verdi. Venizelos da İstanbul'da kalması koşulu Patrikhane'nin dini meseleler dışındaki tüm yetkilerinden vazgeçeceğini ve Patrik Meletios'un çekilmesini kolaylaştıracak biçimde hareket edeceğini kabul etti.[40] Böylece taraflar arasında önemli bir mesele halledilmiş oldu. 10 Temmuz 1923 yılında Patrik IV. Meletios sağlık sorunları nedeniyle Aynaroz'a gitti ve baskılar sonucunda istifa etti.[41]

Lozan Konferansı'nda bu meselenin çözümlenmesinden sonra da ABD'nin konuya ilgisinin devam ettiği görülmektedir. 28 Ağustos 1923 yılında Türkiye'den ABD'ye Birinci elçilik sekreteri tarafından yazılan raporda patrikhanenin statüsünün henüz belirlenmediği ve konunun Ankara çevresinde görüşülmeye devam ettiği ifade edilmiştir. Bu rapordan Patrikhane'nin güncel durumu hakkında bilgi elde etmek de mümkündür. Buna göre, Sen Sinod tarafından idare edildiği ancak bir patrik vekili bulunmadığı için aslında Patrikhane'nin teknik olarak var olmadığı[42] görüşü dikkat çeker. ABD görüşüne göre, Türk Hükümeti Patrikhane'nin yükümlülükleri ile ilgili yeni kurallar koyacak ve eğer seçim olursa yeni patriğin hükümet için "makbul kişi" olduğundan emin olmak isteyecekti. Bu raporda, ABD elçilik sekreteri, Müttefik askerlerinin çekilmesinin azınlıkların aleyhine olacağına hiç inanmadığını da belirtmiş, Türklerin azınlıklara yönelik kötü davranışlarda bulunmayacağına emin olduğunu ifade etmiş ancak Türk yetkililerce alınacak tedbirlerin birçok Rum, Ermeni ve hatta Yahudi azınlığın ekonomik belirsizlik nedeniyle Türkiye'den ayrılacağına inandığını vurgulamıştır.[43]

Patrikhanenin statüsünün biran evvel belirlenmesi gerektiğinden ilerleyen süreçte yeni patrik seçimi için İstanbul Valiliği, Patrikhane Sen Sinod'una seçim kurallarını iletti. Buna göre seçimin Türkiye'de yapılması ve seçime katılacak adayların Türk vatandaşı olması gerekmekteydi. Bu kurallar dâhilinde yapılan seçim sonunda Türkiye Cumhuriyeti'ne bağlılığı ile tanınan VII. Gregorios, Fener Rum Patriği seçildi.[44] Grigorius'un ölümünden sonra Terkos Metropoliti Konstantin Arapoğlu, 18 Aralık 1924'te Patrik VI. Konstantin olarak patriklik makamına oturdu. Ancak mübadeleye tabi olması gereken Konstantin'in patrik seçilmiş olması Türk basınında ciddi eleştirilerle karşılaştı. Zira Konstantin, Türk

[39] NARA, 867.4016/873.
[40] Meray, *Lozan Barış Konferansı, Tutanaklar-Belgeler*, Takım I, C.I, ss.324-332., NARA, 867.404/ 39.
[41] Benlisoy; Macar, Fener Patrikhanesi, s.50.
[42] NARA, 867.404/ 49.
[43] NARA, 867.404/ 49.
[44] Benlisoy; Macar, Fener Patrikhanesi, s.50.

değildi ve mübadeleye tabi tutulması gerekmekteydi.[45] Bu durum Türk-Yunan ilişkilerinin yeniden gerilmesine yol açtı. İstanbul Valiliği Patrikhane'ye bir yazı yazarak Konstantin'in mübadeleye tabi olduğunu ve seçilmemesi gerektiğini bildirdi.[46] Bu notaya rağmen Arapoğlu'nun Patrik seçilmesi üzerine konu Türkiye tarafından mübadele alt komisyonuna götürüldü. 28 Ocak'ta toplanan karma komisyon konunun yetkileri dışında olduğunu bildirdi. Yapılan görüşmelerden sonuç çıkmayınca Türkiye 29 Ocak 1925 tarihinde polis eşliğinde Konstantin'i sınır dışı etti.[47] 1 Şubat günü Ankara'daki Yunan maslahatgüzarı Türkiye'ye sert bir nota vererek ihracın Lozan Konferansı'na aykırı olduğunu ve sorunu Milletler Cemiyeti'ne götüreceğini açıkladı.[48] Türkiye ile Yunanistan arasında baş gösteren bu gerginliğin üzerine ABD, Türkiye elçisinden Patriğin sınır dışı edilmesinin yankıları hakkında bilgi talebinde bulundu. ABD her ne kadar konuya müdahil olmak istemese de durum hakkında daha detaylı bir araştırma talebinde bulundu. Bunun nedenini ise bu konunun dünya kamuoyunda geniş yankı uyandırmasına, tepkilere neden olmasına bağlamaktaydı.[49] ABD'den gönderilen talimatta Türkiye'nin tavrının patriğe mi yoksa patrikhaneye yönelik mi olduğunun belirlenmesini istenmekteydi. ABD'nin konu ile ilgili detaylı bilgi talebine gelen yanıtta Türkiye'nin tavrının yalnızca Patriğin kendisine yönelik olduğu, bir kurum olarak Patrikhane'ye yönelik bir davranış içermediğini bunun Türkiye Başbakanı'nın kendisi tarafından da ifade edildiği vurgulandı.[50] Konu ile ilgili detaylı bir açıklama yapan Başbakan Fethi Bey, öncelikle Patrikhane meselesinin Türkiye'nin iç meselesi olduğuna vurgu yaptı. Bu konuda hiçbir yabancı devletle bir belge imzalamamış olduğunu belirtti. Yunanistan'ın bu meseleye müdahale etmesinin Türkiye'nin iç işlerine karışması anlamı taşıdığı ve bunun da hükümet tarafından dostça algılanmadığı vurguladı. Patriğin ihracının yalnızca bireysel olduğunun üzerine basarak, Yunanistan'ın Türkiye tüm Ortodoks dünyasına saldırıyormuş izlenimi yaratmak suretiyle bunun bir propaganda meselesi haline getirdiğini ifade etti. Sonuç olarak ise Türkiye'nin Hristiyan dünyasına saldırmadığını yalnızca mübadelenin gereklerinin yerine getirildiğini, Hristiyanlık üzerinden yeniden Türklere saldırma metoduna Avrupa kamuoyunun sağduyulu yaklaşacağını umduğunu belirtti.[51] Fethi Bey tarafından yapılan bu açıklama Yunan tarafını tatmin etmedi. ABD Yüksek Komiseri Bristol tarafından Mübadele Komisyonu Yunan üyesi Exanderis ile gerçekleştirilen mülakata baktığımızda Yunanistan'ın bu konudaki fikrini anlamak mümkündür.

[45]Department of State, American Foreign Servis Report, Dosya No: 867/404/107, (19.12.1924), Benlisoy; Macar, Fener Patrikhanesi, s.50.
[46] Benlisoy; Macar, Fener Patrikhanesi, s.510.
[47] NARA, 867.404/ 107.
[48] NARA, 867.404/ 143.
[49] NARA, 876.404/ 111.
[50] NARA, 876.404/ 113., NARA, 876.404/ 120.
[51] NARA, 867.404/ 142.

Yunanistan'ın düşüncesine göre, seçilmiş bir patriğin sınır dışı edilmiş olması bu konuda Lozan Konferansı'nda verilmiş olan sözlü taahhütlere tamamen aykırı hareket edildiğinin göstergesiydi ve Türkler bununla da kalmayarak ileriki tarihlerde patrikhaneyi tamamen sınır dışı etmeyi planlamaktaydı.[52] Her ne kadar Türk yetkililerince, hükümetin amacı açık şekilde ifade edilmiş olsa da Yunanistan fikrinde diretmeyi sürdürdü. Patriğin sınır dışı edilmesinin yalnızca bir başlangıç olduğu konusunda kamuoyu yaratma hedefiyle konuyu gündemde tutmaya devam etti. Bu mülakat ile Türkiye'nin Lozan'da anlaşmaya varılmış olunmasına rağmen Patrikhane'yi de sınır dışı etme hedefinde olduğu yönünde bir izlenim yaratıldı. ABD raporlarından gördüğümüz kadarıyla patrikhanenin İstanbul'dan çıkarılması yeniden gündeme gelince bu durum Ortodokslar arasında rahatsızlığa ve endişeye sebep oldu. ABD'ye gönderilen telgraflarda durumun kınanması, ABD'nin müdahalede bulunması gibi istekler dikkat çekicidir. ABD bu konu üzerine çeşitli yazışmalar yapmış, durum hakkında Türkiye'den bilgi istemiştir. ABD Yüksek Komiseri Bristol da Amerikan Hükümeti'ne ilettiği raporda Türk-Yunan ilişkilerinin yeni Patrik Araboğlu yüzünden gerginleştiğini bildirmektedir. Bristol raporunda konuyu bireysel olarak değerlendirmiş ve Araboğlu'nun mübadele antlaşmasına uygun şekilde Yunanistan'a gönderilmesinin mübadele kurallarına aykırı olmadığını ifade etmiştir. Bunun yanında Milletler Cemiyeti'nin bu konuda doğru kararı alacağını ifade ederek Yunanistan'ın elinin daha zayıf olduğunu belirtmiş ve bu davalarında başarısız olacağını düşündüğünü iletmiştir.[53] 4 Mart 1925 tarihinde Patrik Araboğlu'nun ihracı çerçevesinde Patrikhane meselesi Milletler Cemiyeti'nde görüşüldü. Milletler Cemiyeti ise konunun yetki alanına girip girmediğini Lahey'de bulunan milletlerarası Adalet Divanı'na danışarak, sorunu tarafların kendi aralarında çözmelerini ve karma mübadele komisyonunu tarafsız üyelerinden yardım almalarını tavsiye etti.[54] Bu süreçte Patrik Konstantin Araboğlu, Yunanistan'dan aldığı cesaretle istifa etmemekte dirense de, olayın ciddi bir hal alması üzerine yeni bir patrik seçilmesi için istifa etmek zorunda kaldı.[55] Konstantin'in istifasından sonra yapılan seçimde İznik Metropoliti Vasilios patrik seçildi.[56]

Amerikan belgeleri ve elçilik raporları incelendiğinde gerek Lozan sürecinde gerekse Lozan sonrasında ABD'nin Yunan-Türk ilişkilerine ve azınlıklar konusuna ve bu bağlamda Patrikhane meselesine olan yoğun ilgisi dikkat çekmektedir. Lozan Konferansı sırasında ABD tarafından

---

[52] NARA, 867.404/ 137.
[53] NARA, 867.404/ 1061.
[54] Sibel Özel, Fener-Rum Patrikhanesi ve Ruhban Okulu, s.91.
[55] İbrahim Erdal, "Türk Basınına Göre; Patrikhane Konusu ve Patrik Araboğlu'nun İhracı Meselesi", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Mayıs-Kasım 2004, s.45.
[56] Benlisoy; Macar, Fener Patrikhanesi, s.52.

kaleme alınan bir raporda, yanlı politika izlemediğini kanıtlamak maksadıyla konuya olan ilgisinin sebebini açıklama telaşında olduğu görülmektedir. Rapora göre, Avrupalı devletlerin ve ABD'nin Türkiye'deki azınlıklara bakış açıları bakımından aralarında önemli farklılıkları vardı. Bu fark ABD'nin Osmanlı uluslarını ilgilendiren hiçbir uluslararası belgeyi imzalamamış olmasından kaynaklanmaktaydı. Bu raporda ABD'nin azınlıklara sempati duyduğu ve genellikle onların yararına müdahalede bulunduğu yönündeki eleştirilere cevap verilmiş ve bu eleştirileri yapanların, ABD'nin hiçbir antlaşma bağlayıcılığı altında olmadığını ve Avrupa işlerine karışmama politikası uyguladığının da işin içine katılması gerektiği belirtilmişti. Bunun yanında, ABD Yakın Doğu halklarına karşı artan bir ilgiye sahip olduğunu ve bu ilginin son zamanlarda daha çok artmış olduğunu da kabul etmekteydi. Nedeni ise Yakın Doğu'dan aldığı göçlerin artması ve de bölgede art arda yaşanan olaylardan kaynaklı olarak Türkiye'den Hristiyan nüfusun çıkarılmasıydı. Bundan dolayı Amerikan hükümeti, üzerinde azınlık haklarının korunması için aktif adımlar atılmasına yönelik artan bir baskı oluşmuştu.[57]

Patrikhane meselesinin başlangıcı Yunanistan'ın bağımsızlık sürecinde ortaya çıkmıştır. Bu süreçten itibaren bağlı olduğu devlet aleyhinde yaptığı müdahaleler nedeniyle devlet yöneticilerinin üzerinde tekrar düşünmeye başladığı bir kurum olmuştur. Gerek mütareke döneminde gerekse Milli Mücadele yıllarında batılı devletler Patrikhane'yi kendi emelleri doğrultusunda kullanmış ve halkın dini duygularla bağlı olduğu bu kurumu siyasetin içine çekmişlerdir. Bu süreçte Patrikhane yıkıcı faaliyetleri nedeniyle Türk yöneticilerinin yanında Türk halkının da tepkisi ile karşılaşmıştır. Milli Mücadele'nin zaferle sonuçlanmasının ardından yeni düzenin konuşulacağı Lozan Konferansı'nda Türk tarafı uzun yıllardır gerçekleştirdikleri faaliyetler ve siyasi rolü nedeniyle Türkiye dışına çıkarılması talebinde bulunduğunda konu adeta müttefik bir Hristiyan cephesi ile karşılaşmıştır. Bu süreç içinde ABD kendini bir bakıma azınlık haklarının savunucu olarak tanımlamış ve Patrikhane'nin ülke içinde kalması konusunda sık sık müdahalede bulunmuştur. Lozan Konferansı'nda sorun iki tarafın taleplerinde esneklik göstermesi sonucu çözümlenmiş olsa da konferansın ardından da Yunanistan'ın Patrikhane'yi siyasete çekme çabası sürmüştür. Bu sürece ait ABD raporları incelendiğinde, ABD'nin konuya daha sağduyulu yaklaştığı dikkat çekmektedir. Mübadele kapsamında olmasına rağmen Patrik seçilen Konstantin Araboğlu ile ilgili tartışmalarda, Yunan tarafının elinin zayıf olduğu raporlarda dile getirilmiştir.

[57] NARA,711.672/ 183.

KAYNAKÇA

Arşiv Belgeleri

NARA, (National Archieves and Records Administration) 711.672/ 183.
NARA, 867. 404/12/13/14/15/16.
NARA, 867. 404/ 18.
NARA, 867. 404/ 32.
NARA, 867.404/ 49
NARA, 867.404/107.
NARA, 876.404/ 111.
NARA, 876.404/113.
NARA,876.404/ 120
NARA, 867.404/137
NARA, 867.404/142.
NARA, 867.404/ 143.
NARA, 867.404/ 1061/2
NARA, 867.4016/873.

Kitaplar ve Makaleler

Atalay, Bülent, "Türkiye'de Ferdin Cemaate Feda Edildiğine Tarihî Bir Örnek: Fener Patrikhanesi'nin Verildiğini İddia Ettiği [Kadim] İmtiyazlarını İstismarı", *Tarih ve Gelecek Dergisi*, Haziran 2022, Cilt 8, Sayı 2, ss. 430-461.

Baş, Mustafa "Lozan Anlaşması ve Fener Patrikhanesi", *The Journal of Academic Social Science Studies*, 2018, ss. 281-292.

Benlisoy Yorgo; Macar Elçin, Fener Patrikhanesi, Ayraç Yayınevi, Ankara 1996.

Demirci, Sevtap, Belgelerle Lozan Taktik-Stratejik-Diplomatik Mücadele 1922-1923, Mehmet Moralı (çev.), Alfa Yayınları, 2011.

Gerd, Lora, Russian Policy in the Orthodox East: The Patriarchate of Constantinople (1878-1914), De Gruyter Open, Warsaw 2014.

Kitromilides, M. Paschalis, Religion and Politics in Ortodox World The Ecumenical Patriarchate and the Challenges of Modernity, Routledge, Newyork 2019.

Macar, Elçin, Cumhuriyet Döneminde İstanbul Rum Patrikhanesi, İletişim Yayınları, İstanbul 2004.

Meray, L. Seha, *Lozan Barış Konferansı, Tutanaklar-Belgeler*, Takım I, C.I, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1969.

Meray, *Lozan Barış Konferansı, Tutanaklar-Belgeler*, Takım I, C.I, ss.324-332.

Okur, Mehmet "Milli Mücadele Döneminde Fener Rum Patrikhanesinin ve Metropolitlerin Pontus Rum Devleti Kurulmasına Yönelik Girişimleri", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Kasım 2002, ss.101-116.

Özel Sibel, Fener Rum-Patrikhanesi ve Ruhban Okulu, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2008.

Paraskevas Konartas, “Tarihi Uzlaşmadan Entente Cordiale’e? İstanbul Ortodoks Patrikhanesi ile Osmanlı İdaresi Arasında İdeolojik ve Siyasi Amaç Birliği (15. Yüzyıl ortası-16. Yüzyıl sonu)”, *Tarihi, Siyasi, Dini ve Hukuki Açıdan Ekümenik Patrikhane*, der. Cengiz Aktar, İletişim Yayınları, İstanbul 2011, ss. 27-68.
Sonyel, R. Salahi, Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika, C.II, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1991. Sonyel, R. Salahi, Gizli Belgelerle Lozan Konferansı’nın Perde Arkası, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2006.
Şahin, M. Süreyya, Fener Patrikhanesi ve Türkiye, Ötüken Neşriyat, İstanbul 1999.
Şahin M. Süreyya, “Fener Rum Ortodoks Patrikhanesi”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.12, TDV Yayınları, İstanbul 2003, ss. 342-348.
The Manchester Guardian, “New Khalif Elected”, 20 Kasım 1922, s. 7.
Todt Klaus-Peter, ”The Patriarchate of Constantinople and the Greek-Orthodox Patriarchates of the East”, *A Companion to Patriarchate of Constantinople*, eds. Christian Gastgeber, Ekaterini Mitsioui, Johannes Preiser-Kapeller and Vratislav Zervan, Brill, Boston 2021.
Yalçın, Emrullah, Atatürk Türkiye’sinde Ekümenik Ortodoks Patrikhanesi ve Bizans Projesi, Siyasal Kitapevi, Ankara 2008.
Yıldırım, Münir “Fener Patrikhanesi ve Ekümenizm: Dinler Tarihi Açısından Bir Analiz”, *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 15, Sayı 1, 2006, ss. 469-488.

TÜRK-YUNAN İLİŞKİLERİ
TURKISH-GREECE RELATIONS

TÜRK- YUNAN İLİŞKİLERİNDE YUMUŞAMA DÖNEMİ (1928- 1938)

Mesut Can AKÇAY*

Özet

Türk- Yunan ilişkilerinde azınlıklar, patrikhane, mübadele gibi Lozan Barış Konferansı (1922- 1923)'nda çözüme kavuşturulamayan konular iki ülke ilişkilerinde gergin bir ortamı meydana getirmiştir. Nitekim Yunanistan'da Eleftherios Venizelos'un Ağustos 1928'de ikinci defa iktidar gelmesi ile birlikte gelişen olaylar dizgesi sonucunda iki ülke ilişkilerinde barışçıl politikaların hâkim olduğu bir dönem başlamıştır. Yeni dönemin arka planında Avrupa'daki hâkim statükoyu tehdit eden İtalya ve Almanya gibi devletlerin yayılmacı politikalarının neden olduğu güvensizlik ortamı yer almaktadır. Bilhassa İtalya'nın Akdeniz'de artan etkinliğinin Türkiye ve Yunanistan'ı doğrudan tehdit eden bir durumu ortaya çıkarması ikili ilişkilerde barışçıl politikaların öne çıkmasında itici bir rol oynamıştır. Türk- Yunan ilişkilerinde barışçıl döneme girilmesinin bir diğer itici unsuru Fransa'nın açık desteği ile teşkil edilmiş olan Küçük Antant (1921)'ın İtalya üzerinde yarattığı rahatsızlıktır. Fransa'nın Balkanlardaki nüfuzunun artacağından endişe duyan İtalya, Türkiye ve Yunanistan ile ittifak kurarak bölgedeki etkinliğini sürdürmek istemiştir.

Bu bağlamda İtalya, iki ülke ile ilişkilerini geliştirerek ittifaka uygun bir ortam yaratmanın çabası içerisinde olmuştur. İtalya'nın bu çabası ikili dostluk antlaşmaları düzeyinde kalmış olmasına karşın Türk-Yunan ilişkilerinde barışçıl bir ortamın doğmasında hızlandırıcı bir etkide bulunmuştur. 30 Ağustos 1928'de Venizelos'un İsmet İnönü'ye gönderdiği mektup ile ılımlı bir havaya giren Türk- Yunan ilişkileri 10 Haziran 1930'da iki ülke arasında imzalanan Ankara Antlaşması ile olgunlaşmış ve Venizelos'un 27- 31 Ekim 1930'da gerçekleştirdiği Türkiye ziyareti ile zirve noktasına ulaşmıştır. İki ülke arasındaki barışçıl ortam son kertede 1934'de imzalanan Balkan Antantı ile tarihi bir yakınlaşmayı ortaya çıkarmıştır. Çalışma İtalya'nın yayılmacı politikalarının gölgesinde ortaya çıkan Türk- Yunan yakınlaşmasına odaklanmaktadır. Bu kapsamda çalışmada iki savaş arası döneme karakterini veren revizyonizmin giderek artan etkinliğine karşın Türk-Yunan yakınlaşmasını ortaya çıkaran şartlar analiz edilecektir.

Anahtar Sözcükler: Türk- Yunan İlişkileri, İtalya, Venizelos, Atatürk, Ankara Antlaşması, Balkan Antantı

* Doktora Öğrencisi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Tarih ABD.

THE PERIOD OF SOFTENING IN TURKISH-GREEK RELATIONS (1928-1930)

Abstract

Issues such as minorities, patriarchate, population exchange, which could not be resolved at the Lausanne Peace Conference (1922- 1923), created a tense atmosphere in Turkish-Greek relations. As a matter of fact, as a result of the sequence of events that developed with the coming to power of Eleftherios Venizelos for the second time in August 1928 in Greece, a period of peaceful policies began in the relations between the two countries. In the background of the new era, there is an atmosphere of insecurity caused by the expansionist policies of states such as Italy and Germany, which threaten the dominant status quo in Europe. In particular, the increasing activity of Italy in the Mediterranean, revealing a situation that directly threatens Turkey and Greece, played a driving role in the prominence of peaceful policies in bilateral relations. Another impetus for the peaceful period in Turkish-Greek relations is the discomfort created by the Little Entente (1921), which was formed with the open support of France, on Italy. Concerned that France's influence in the Balkans would increase, Italy wanted to maintain its influence in the region by forming an alliance with Turkey and Greece.

In this context, Italy has been in an effort to create an occasion suitable for the alliance by improving its relations with the two countries. Although this effort of Italy remained at the level of bilateral friendship agreements, it had an accelerating effect in the emergence of a peaceful environment in Turkish-Greek relations. With the letter Venizelos sent to Ismet İnönü on 30 August 1928, a moderate process began in the relations between the two countries. The moderate atmosphere in Turkish-Greek relations continued with the signing of the Ankara Treaty on 10 June 1930. Bilateral relations reached their peak when Venizelos visited Turkey on October 27-31, 1930. The peaceful atmosphere between the two countries ultimately revealed a historical rapprochement with the Balkan Entente signed in 1934. The study focuses on the Turkish-Greek rapprochement that emerged in the shadow of Italy's expansionist policies. In the study, the conditions that revealed the Turkish-Greek rapprochement will be analyzed despite the increasing effectiveness of revisionism that characterizes the interwar period.

Key Words: Turkish- Greek Relations, İtaly, Turkey, Venizelos, Atatürk, Ankara Treaty, Balkan Entente

Giriş

Türk dış politikasında I. Dünya Savaşı sonrası döneme karakterini veren temel dinamik Lozan Konferansı'nda halledilemeyen sorunların çözümü ve büyük devletlerle olan ilişkilerin normal düzeye getirilmesi çabasından oluşuyordu. Bu dönemde Türk dış politikasının ana gündemi İngiltere ile Musul Sorunu, Fransa ile Osmanlı Borçları Sorunu ve Yunanistan ile Ahali Mübadelesi Sorunu etrafında şekillenmiştir. Musul Sorunu 1926'da Ankara Antlaşması ile Osmanlı Borçları Sorunu ise 1928'de Paris'te Türkiye Dış Borçları Komisyonu'nda gerçekleşen bir sözleşme ile yasal çözüme kavuşmuştur.[1] Lozan'da Türkiye ve Yunanistan arasında ahali mübadelesi konusunda bir antlaşmaya varılmış olsa da antlaşmanın uygulanmasından kaynaklanan sorunlar iki ülke arasındaki ilişkileri gergin bir atmosfere sokmuştur. Bir anlamda Türkiye'nin Lozan'dan sonra dış politika gündeminde Yunanistan ile olan ilişkiler sürekli bir yer tutumuştur.[2]

Öte yandan Türkiye, Lozan Konferansı'nda belirlediği hedeflere büyük ölçüde ulaşmıştır. Türkiye, Osmanlı İmparatorluğu'nun savaşın mağlup devletleri arasında yer almasına rağmen savaş tazminatı ödemek zorunda kalmamıştır. Benzer şekilde kapitülasyonlar kaldırılmış ve Osmanlı Borçları Sorunu yasal çözüme kavuşmuştur. Ayrıca Boğazlar Sorunu Türkiye'nin lehine çözümlenmiştir. Bu anlamda Boğazlar'da kurulan uluslararası komisyon 1936'da Montreux Boğazlar Sözleşmesi ile lağvedilmiş ve Boğazlar'da Türk egemenliği yeniden tesis edilmiştir.[3] Türkiye'nin bu dönemde dış politikasına yön veren bu gelişmeler I. Dünya Savaşı sonrası mağlup devletlere zorla imzalatılan antlaşmalar ile benzer bir niteliğe sahip değildi. Bir kere Lozan Antlaşması, I. Dünya Savaşı sonrasında Osmanli İmparatorluğu'na dayatılan Sevr Antlaşması'nı kabul etmeyerek Milli Mücadele Hareketi'ne girişen Mustafa Kemal liderliğindeki Türk ulusalcılarının çabaları ile Anadolu'ya yayılan mücadelenin ürünüydü. Bu mücadele neticesinde savaşın galip devletleri ile Türkiye Cumhuriyeti'nin eşit şartlar altında gerçekleştirdiği Lozan Antlaşması, bu yönüyle savaş sonrası düzene yön veren barış antlaşmalarından ayrı bir niteliğe sahip olmuştur.[4]

I. Dünya Savaşı sonunda toplanan Paris Barış Konferansı'nda savaşın mağlup devletleri ile bir dizi antlaşma imzalanmıştır.[5] Savaşın

---

[1] Fahir H. Armaoğlu, "İkinci Dünya Harbinde Türkiye", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, C. 13, S. 2, (1958), s. 139- 140.

[2] Bestami S. Bilgiç, "Atatürk Döneminde Türkiye- Yunanistan İlişkileri, 1923- 1938", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, S. 91, (Bahar, 2015), s. 3.

[3] Barbara Jelavich, *Balkan Tarihi, 20. Yüzyıl*, C. 2, (Çev. Zehra Savan ve Hatice Uğur), Küre Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 2009, s. 141.

[4] Mehmet Gönlübol, Cem Sar, *Atatürk ve Türkiye'nin Dış Politikası (1919- 1938),* Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 1990, s. 52.

[5] Bu antlaşmalar: Almanya ile imzalanan Versailles (28 Haziran 1919), Avusturya ile imzalanan Saint Germain (10 Eylül 1919), Bulgaristan ile imzalanan Neuilly (27 Kasım

kazanan devletlerinin yeni düzen tasavvurlarının önemli bir ayağını oluşturan bu antlaşmalar savaşın mağlup devletlerine zorla imzalatılmış ve savaş sonrası ortaya çıkan statüko 1920'de teşkil edilen Milletler Cemiyeti (MC) ile korunmaya çalışılmıştır.[6] Nitekim bu antlaşmalar Doğu Avrupa'da süren ulusal çatışmalara çözüm getirmediği gibi yeni sorunların ortaya çıkmasında da itici bir rol oynamıştır. Antlaşmalar sonunda Doğu Avrupa sınırlarında meydana gelen sınır değişiklikleri savaşın galip devletlerinin öngördüğü uluslararası statükoyu tehdit eden rahatsızlıkların filizlenmesine yol açmıştır.[7] Bu anlamda Doğu Avrupa'da yaşanan sınır değişikliklerini kabaca bir ifade ile şu şekilde özetleyebiliriz: Avusturya- Macaristan İmparatorluğu'nun yıkılması ile Galiçya Polonya'ya; Hırvatistan Yugoslavya'ya[8]; Tirrol ve Trieste İtalya'ya ve Bokoniva'da Romanya'ya katılmıştır. Yine Romanya'nın sınırları genişlemiş ve Avusturya- Macaristan'dan Transilvanya ve Bulgaristan'dan Güney Dobruka ile Rusya'dan Baserabya Romanya sınırlarına katılmıştır.[9] Neuilly Antlaşması ile oldukça ağır bir yükün altına giren Bulgaristan, Güney Dobruka'yı Romanya'ya, Gümilcine ve Dedeağaç'ı Yunanistan'a, Tsaribrad ve Sturmitso bölgesini Yugoslavya'ya terk etmiştir. Ayrıca 450 Milyar $'lık tazminat altına giren Bulgaristan'ın ordusu ve polis kuvvetleri 33 bin kişiyi geçmeyecekti.[10] Bir anlamda Bulgaristan, Balkan Savaşları ile elde ettiği kazanımları kaybederek Ege Denizi'ne çıkışı olmayan küçük bir devlet haline gelmiştir.[11]

Son kertede savaş sonrası düzene yön veren barış antlaşmaları Doğu Avrupa'daki sorunların çözümünde herhangi bir etkide bulunmamıştır. Ne Bulgaristan ne de Macaristan barış antlaşmalarını bir çözüm antlaşmaları olarak görmemiştir. Örneğin çoğu Bulgar ülkelerinin gerçek sınırlarını Ayestefanos Antlaşması ile çizilen sınırlardan ibaret görüyordu. Benzer şekilde Arnavutluk konumu itibarıyla başta İtalya olmak üzere Yunanistan ve Yugoslavya'nın göz diktiği bir devlet konumuna gelmiştir. Yine Romanya elde ettiği kazanımlarını, Romanya, Macaristan ve Bulgaristan'a karşı muhafaza etmeye çalışıyordu. Ayrıca Yugoslavya'nın neredeyse tüm komşuları ülke toprakları üzerinde hak iddiasında bulunuyordu.[12] Dolayısıyla savaş sonrasında Doğru Avrupa'da

---

1919) ve Macaristan ile imzalanan Trianon (4 Haziran 1920) antlaşmalarıdır. Fahir H. Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914- 1995)*, Kronik Kitap, İstanbul 2019, s. 116- 119.

[6] Yusuf Sarınay, "İki Savaş Arası Dönemde Türkiye'nin Balkan Ülkeleri İle Münasebetleri (1919- 1939), *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi,* C. 2, S.1, (1987), s. 232.

[7] Jelavich, *Balkan Tarihi, 20. Yüzyıl*, s. 143- 144.

[8] Yugoslavya'nın öncül adı Sırp- Hırvat Sloven Krallığı idi. I. Aleksandar'ın 1929'da parlamentoyu dağıtarak anayasayı askıya alması ile krallıkta yeni bir yönetim biçimine geçilmiştir. Bir tür diktatürlük olan bu yeni yönetim biçimi ile birlikte devletin adı Yugoslavya olarak değiştirilmiştir. Çalışmada Sırp- Hırvat Sloven Krallığı tabiri yerine Yugoslavya tabiri kullanılmıştır.

[9] Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914- 1995),* s. 116 ve 144.

[10] Jelavich, *Balkan Tarihi, 20. Yüzyıl*, s. 133.

[11] Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914- 1995),* s. 116.

[12] Jelavich, *Balkan Tarihi, 20. Yüzyıl*, s. 145.

barış ve huzur ortamı tesis edilememiştir. Ülkelerin birbirleriyle süre gelen çatışmaları yeni sınırlar ile birlikte daha da şiddetlenmiştir. Nihayetinde Doğu Avrupa ülkeleri büyük devletlerin bölge üzerindeki nüfuz mücadelesi ile ile karşı karşıya kalmıştır.[13]

Bölgenin nüfuz mücadelesine açık hale gelmesinde Doğu Avrupa ülkelerinin savaş sonrası dönemde içinde bulundukları iç ve dış srounların ayrı bir önemi bulunuyordu. Ekonomik sorunların yanında ideolojik çatışmaların varlığı birçok Doğu Avrupa ülkesinde istikrarlı bir yönetimin kurulmasına engel olmuştur. Nihayetinde iç sorunlara dış politikadaki çatışmaların eklemlenmesi ile ülkeler açık uçlu bir milliyetçilik ile iktidara gelen diktatörlerce yönetilmeye başlanmıştır. Öte yandan bu dönemde Doğu Avrupa ülkelerinin dış politikalarına yön veren temel unsur revizyonist- statükocu çatışmasıydı. Bulgaristan'ın bölge üzerindeki tehdidinin yanı sıra İngiltere, Fransa ve Almanya'nın bölgedeki nüfuz mücadelesine İtalya da eklemlenmiştir. Bilhassa İtalya'nın bölge üzerindeki tehdidi iki savaş arası dönemde statükoyu tehdit eden temel dinamikler arasındaydı.[14]

I. Dünya Savaşı sonunda hayal kırıklığına uğrayan devletlerden biri de İtalya idi. Londra (1915) ve St. Jean de Marienne (1917) antlaşmaları ile Adriyatik ve Doğu Akdeniz'de etkin bir devlet olmanın hayaline dalan İtalya, müttefiklerinin savaştan galip ayrılmasına karşın. ABD Başkanı Woodrow Wilson'un Londra Antlaşması'nı tanımaması ve ardından Rusya'nın St. Jean de Marienne Antlaşması'nı onaylamaması ile İtalya'nın beklentileri boşa çıkmıştı.[15] Bu bağlamda İtalya, iki savaş arası dönemde başta Doğu Avrupa ülkeleri olmak üzere Doğu Akdeniz'de etkiniğini arttırma çabası içerisine girmiştir. Italya'nın bu çabası Fransa'nın desteği ile 1921'de teşkil edilen Küçük Antant'tan duyduğu rahatsızlıktan ileri geliyordu. Bu rahatsızlık İtalya'yı Türkiye ve Yunanistan ile ilişkilerini geliştirmeye stratejisine yöneltmiştir. Nitekim İtalyan revizyonizmi Türk-Yunan yakınlaşmasının başlamasında itici bir rol oynayacaktır.

I. Dünya Savaşı sonrası oluşan uluslararası statüko beklenildiği gibi refah ve huzur dönemini getirmemiştir. 1913- 1929 arası dönemde ekonomik göstergelerdeki dalgalanmalar ülke ekonomilerinde işsizlik, talep yetersizliği ve düşük ücret sorunu gibi ciddi istikrarsızlıklara yol açmıştır. Bilhassa 1929 Dünya Ekonomik Krizi sonrası devletlerin başvurdukları ekonomik faaliyetler savaş sonrası imzalanan antlaşmalar ile birleşince devletler oldukça ağır bir ekonomik tablo ile karşı karşıya kalmıştır. Bu tablonun en büyük sonucu popülist liderlerin milliyetçi ideoloji ile bütünleşen şovenist politikalara yönelmesiydi. Bu anlamda iki

[13] Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914- 1995),* s. 116.
[14] Oral Sander, *Balkan Gelişmeleri ve Türkiye (1945- 1965),* Sevinç Matbaası, Ankara 1969, s. 5- 6.
[15] Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914- 1995),* s. 135.

savaş arası dönem II. Dünya Savaşı'nın alt yapısını oluşturan siyasal, sosyal ve ekonomik gelişmelerin yaşandığı bir dönem olmuştur.[16]

Öte yandan bu dönemde Paris Barış Konferansı sonrası ortaya çıkan yeni sınırlar ve uluslararası sisteme hakim olan statükonun korunması savaşın galip devletlerinin ana hedefini oluşturuyordu. Oldukça hassas dengeler üzerine kurulu olan statükonun korunması için bu dönemde bir dizi önlem alınmıştır. Bu anlamda Fransa'nın Almanya'ya karşı güvenliği sağlama çabalarının bir sonucu olarak ortaya çıkan Locarno Antlaşmaları (1925)[17] uluslararası sistemde istikrarın arttığı ve gerginliklerin azaldığı bir dönemi başlatmıştır. İzleyen süreçte ABD ve Fransa Dışişleri bakanlarının girişimleri ile ortaya çıkan ve savaşı "milli bir politika aleti olarak kullanmaktan vazgeçme" taahhütünü içeren Briand- Kellog Paktı (1928), Almanya'nın savaş sonrası dönemde ödemesi gereken borçlarda iyileştirmelerin yapıldığı Young Planı (1929) ve 1930'de gerçekleşen Londra Deniz Silahlarını Sınırlandırma Konferansı ile Locarno Antlaşmaları sonrası ortaya çıkan istikrar ve barış dönemi korunmaya çalışılmıştır.[18] Locarno Antlaşmaları'nın getirdiği istikrar ve barış dönemi uzun soluklu olmamıştır. Japonya'nın 1931'de Mançurya'yı işgalini İtalya'nın 1935'te Etiyopya'yı işgali izlemiştir. Yine Almanya ve İtalya'nın 1936- 1939'da İspanya iç savaşına müdahale etme girişimleri ve 1938'de Almanya'nın Avusturya'yı işgali II. Dünya Savaşı'na gidilen sürecin yapı taşlarını oluşturmuştur. Nitekim Milletler Cemiyeti'nin statükonun korunması için attığı adımlar revizyonizme karşı etkili bir yaptırımın uygulanması için yeterli olmamıştır. Bilhassa Almanya'nın Versay Antlaşması'nı tek taraflı olarak feshetmesi ve Alman-Sovyet Saldırmazlık Paktı'nın kurulmasına karşı etkin bir yaptırım uygulanamaması Milletler Cemiyeti'ni oldukça pasif bir konuma indirgemiştir. Tüm bu gelişmeler Almanya ve İtalya'da faşizmin gün geçtikçe şiddetli bir karakter kazanması ile sonuçlanmıştır.[19]

---

[16] O. Nasuhi Şahin, İbrahim Bakırtaş, "İki Dünya Savaşı Arasındaki Dönemde Dünya Ekonomik ve Siyasi Dengelerindeki Değişmeler*", Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 4, (Haziran, 2000), s. 61- 62 ve 75.

[17] Lacorna Antlaşmalarını hazırlayan süreç Fransa'nın Almanya'ya karşı duyduğu güvensizliğe karşı Milletler Cemiyeti'ni harekete geçirme girişimleri ile başlamıştır. Fransa'nın bu amaçla Milletler Cemiyeti'ne yaptığı talepler 1923'de Milletler Cemiyeti'nin herhangi bir devletin başka bir devlete saldırması halinde hangi devletin saldırgan olduğunun tayin edilmesi yetkisinin Milletler Cemiyeti'ne verilmesini öngören "Karşılıklı Yardım Antlaşması"nın ortaya çıkması ile karşılık bulmuş fakat İngiltere'nin engeli ile karşılaşılmıştır. Benzer şekilde Milletler Cemiyeti bünyesinde hazırlanan ve devletler arasındaki anlaşmazlıkların Milletlerarası Daimi Adalet Divanı ya da bir hakem tarafından çözülmesini içeren "Milletlerarası Antlaşmazlıkların Barışçıl Yollarla Çözümü İçin Protokol" yine İngiltere'nin onay vermemesi ile geçerlilik kazanmamıştır. Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914- 1995)*, s. 127.

[18] Oral Sander, *Siyasi Tarih (1918- 1994),* İmge Kitabevi Yayınları, 31. Baskı, Ankara 2020, s. 13.

[19] Eric Hobsbawm, *The Age of Extremes (1914- 1991),* Abacus Book, London 1995, s. 37-38.

Son kertede iki savaş arası dönemde Türk- Yunan ilişkileri I. Dünya Savaşı sonrası uluslararası sistemde patlak veren revizyonist- statükocu çatışmasından derinden etkilenmiştir. İtalya'nın Doğu Avrupa'da etkinliğini arttırma çabasının bir sonucu olarak Türkiye ve Yunanistan ile ittifak kurma girişimleri Türkiye ve Yunanistan'ı İtalya ile dengeli bir ilişki kurmaya itmiştir. Çalışma bu bağlamda İtalyan revizyonizminin gölgesinde Türk- Yunan yakınlaşmasını hazırlayan şartlara odaklanmaktadır. Bu kapsamda birinci kısımda Lozan Antlaşması'nın Türk- Yunan ilişkilerine devreden bakiyesi analiz edilecektir. İkinci kısımda savaş sonrası dönemde Balkanlar'da ortaya çıkan nüfuz mücadelesinin Türk- Yunan ilişkilerine etkileri üzerinde durulacaktır. Üçüncü kısımda İtalyan revizyonizminin Türk dış politikasına etkileri tartışılacak ve son olarak dördüncü kısımda İtalyan revizyonizmi gölgesinde gelişen Türk- Yunan yakınlaşması ele alınacaktır.

1. Lozan'ın Türk- Yunan İlişkilerine Devreden Bakiyesi

Milli Mücadele ertesinde İtilaf Devletleri ve Ankara Hükümeti arasında cereyan eden Müdanya Mütarekesi (3- 11 Ekim 1922)'ne Yunan delegesinin doğrudan katılım sağlamaması nedeniyle Türk- Yunan teması sağlanamamıştı. Bu anlamda Lozan Konferansı Türk- Yunan temasının gerçekleştiği ilk uluslararası organizasyondu. İsmet Paşa ve Eleftherios Venizelos arasında gerçekleşen ilk temas samimi bir havada gerçekleşmişti.[20] Lozan Konferansı'nda Türkiye ve Yunanistan arasındaki temel anlaşmazlıklar savaş tazminatı, sivil tutuklular ve askeri esirlerin mübadelesi, Batı Trakya sınırının belirlenmesi, Fener Rum Patrikhanesi'nin durumu ve Ahali Mübadelesi Sorunu idi.[21]

Anlaşmazlıklar arasında ilk çözüme kavuşan konu sivil tutuklular ve askeri esirlerin mübadelesi ile savaş tazminatı sorunu olmuştur. 30 Ocak 1923'te imzalanan bir antlaşma ile Yunanistan'da alıkonan Türk tutuklular ve askeri esirler ile Türkiye'de alıkonan Yunan tutuklular ve askeri esirlerin karşılıklı olarak mübadele edilmesi kararı alınmıştır. Ayrıca antlaşma kapsamında tüm tutuklu ve esirler için genel af uygulancaktı.[22] Öte yandan Anadolu'da yol açtığı tahribatı tazmin edemeyecek durumda olan Yunanistan, savaş tazminatı olarak 24 Temmuz 1923'de imzalanan bir antlaşma ile Türkiye'ye İmroz, Karaağaç ve Bozcaada'yı bırakmıştır.[23] Trakya sınırının belirlenmesinde İsmet Paşa'nın 1913 sınırına dönülmesi ve bölgenin gelecekteki statüsünün plebisit yapılarak saptanmasına yönelik tezi Yunanistan'ın itirazı ile

---

[20] Ahmet Eyicil, "Atatürk Devrinde Türkiye'nin Balkan Politikası", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. 20, S. 59, s. 343.

[21] Gönlübol ve Sar, *Atatürk ve Türkiye'nin Dış Politikası (1919- 1938),* s. 45.; Hüner Tuncer, *Atatürkçü Dış Politika*, Kaynak Yayınları, İstanbul 2008, s. 82.

[22] İsmail Soysal, *Tarihçeleri ve Açıklamaları ile Birlikte Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları (1920- 1945),* C.1, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 3. Baskı, Ankara 2000, s. 192- 194

[23] Soysal, *Tarihçeleri ve Açıklamaları ile Birlikte Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları (1920- 1945),* 216- 217.

karşılaşmıştır. Yugoslavya ve Romanya da Karadeniz'in batısından ve güneyinden Ege'ye uzanan alanın silahtan arındırılmış bölge olmasından yana tavır sergilemişlerdi. Lozan Konferansı'nda teşkil edilen Toprak Komisyonu, Doğu Trakya'yı Türkiye'ye bırakırken Batı Trakya'da plebisit yapılması talebini reddetmiştir.[24] Türkiye'nin 4 Şubat'ta komisyonun görüşünü kabul etmesi ile Türkiye ve Yunanistan arasındaki sınır sorunu çözüme kavuşmuştur.

Türk- Yunan ilişkilerinde oldukça gergin bir havanın hakim olmasına yol açan iki sorundan birincisi Fener Rum Patrikhanesi'nin durumu idi. Türk heyetine verilen 14 maddelik talimatnamede yer almayan Patrikhane Sorunu İsmet Paşa ve Dr. Rıza Nur'un konferansta dile getirdikleri ve oldukça şiddetli tepkilere yol açan konular arasındaydı. Türkiye, patrikhaneyi Türk- Yunan ilişkilerinin iyileşmesine engel olan bir yapı olarak görüyordu. Bu anlamda Türkiye, patrikhanenin siyasi faaliyetler yürütmesinin Türkler ile Rumların bir arada yaşamasını zorlaştıran bir duruma yol açtığı gerekçesi ile İstanbul dışına çıkarılması tezini ileri sürmüştür.[25] Ayrıca Osmanlı Devleti'nin azınlıklara verdiği tüm imtiyazların sona erdiği için patrikhane de tüm imtiyazlarını kaybetmişti. Bu nedenle İstanbul dışına çıkarılması tezi Türk delegelerin ısrarla üzerinde durmasının gerekçesini oluşturuyordu.[26]

Şiddetli tepkilere yol açan bu tez İsmet Paşa'nın ifadesi ile adeta Türklük- Hristiyanlık sorununa dönüştürülmüştü.[27] Başta İngiliz ve Yunan delegeleri olma üzere Yugoslav, Fransız ve İtalyan delegeler patrikhanenin İstanbul'da kalması görüşünü savunmuşlardır. 3 Ocak 1923'de Lord Curzon'un patrikliğin İstanbul'dan çıkarılması ile ilgili herhangi bir öneriyi kabul etmeyecekelerini bildirmesiyle Patrikhane Sorunu Türk- Yunan ilişklerini oldukça güç bir duruma getirmiştir.[28] Lozan'da gerçekleşen görüşmeler sonucunda patrikhanenin Osmanlı Devleti döneminde kendisine verilen imtiyazlardan vazgeçmesi sartıyla İstanbul'da kalmasına izin verilmiştir.[29] Lozan'da alınan karara saygı gösteren Türkiye, izleyen süreçte Rum Patrikliği'ne seçilen VII. Griogorios (1850- 1924)'un patrikliğine onay vermiştir.[30] Nitekim Grigorios'un 16 Kasım 1924'de ölümü üzerine yerine Konstantinos Arapoğlu (VI.

---

[24] Hüner Tuncer, *Atatürkçü Dış Politika*, s. 97.

[25] İsmet İnönü, *Hatıralar*, Yay. Haz. Sabahattin Selek, Bilgi Yayınları, Ankara 2006, s. 397.

[26] İbrahim Erdal, "Türk Basınına Göre; Patrikhane Konusu ve Patrik Araboğlu'nun İhracı Meselesi", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S. 33- 34, (Mayıs- Kasım, 2004), s. 40.

[27] İsmet İnönü, *Hatıralar*, s. 397.

[28] Erdal, "Türk Basınına Göre; Patrikhane Konusu ve Patrik Araboğlu'nun İhracı Meselesi", s. 40.

[29] Mustafa Sıtkı Bilgin, "Atatürk Döneminde Türkiye'nin Balkan Diplomasisi (1923- 1930)", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. 20, S. 20, Yıl 2004, s. 807.

[30] Nilüfer Erdem, "Yunan Tarihçilerin Gözüyle 1930 Türk- Yunan Dostluk Antlaşması ve Venizelos'un Bu Sürece Katkıları", *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* S. 23, (Güz, 2009), s. 96.

Konstaninos) (1859- 1930)' nun seçilmesi Türk- Yunan ilişkilerinde krize yol açmıştır.[31]

Lozan'da Fener Rum Patrikhanesi için yapılacak seçimlerde yeni bir düzenlemeye gidilmişti. Buna göre patrik olarak seçilecek olan kişinin Türk vatandaşı olması ve ruhani çevresinin Türkiye'de bulunması şart olarak belirlenmişti. Türkiye'ye göre Konstantinos Arapoğlu'nun yeni patrik olarak seçilmesi Lozan'da yapılan düzenlemelere uygun değildi. Bursa doğumlu olan Arapoğlu'nun İstanbul doğumlu olmaması ve 1918'den sonra İstanbul'a geldiği için mübadelesi gündeme gelmiştir.[32] İki ülke arasındaki hali hazırda devam eden Mübadele Sorunu'nu da olumsuz yönde etkileyen kriz Türkiye'nin Arapoğlu'nu sınır dışı etmesi ile daha da şiddetlenmiştir.[33] Nihayetinde Yunanistan'ın tutumundan vazgeçmesi üzerine 22 Mayıs 1925'de Arapoğlu istifa etmiş[34] ve yerine 13 Temmuz 1925'de Vasilios Georgiadis (III. Basileios) (1846- 1929) yeni patrik olarak seçilmiştir.[35] Böylelikle iki ülke arasında süregelen Patrikhane Sorunu çözüme kavuşmuştur.

Lozan Konferansı'nda Türk- Yunan ilişkilerini gerginleştiren ve üzerinde uzlaşma sağlanmasına rağmen uygulanmasında yaşanılan sorunlar nedeniyle iki ülke arasında bir savaş ihtimalini gündeme getiren sorun Mübadele Sorunu idi. Lozan'da iki ülke arasında 30 Ocak 1923'te yapılan "Türk ve Rum Mübadelesi'ne İlişkin Sözleşme ve Protokol" ile Türk topraklarında yerleşmiş Rum Ortodoks dininden Türk uyrukları ile Yunan topraklarında yerleşmiş Müslüman dininden Yunan uyruklarının mübadele edilmesi kararı alınmıştı.[36] Sözleşmede İstanbul'da oturan Rumlar ile Batı Trakya'da oturan Müslümanlar mübadele dışında tutulmuştur. Buna göre 1912 yasası ile belirlendiği şekilde 30 Ekim 1918'den önce İstanbul belediye sınırları içinde yerleşmiş bulunan tüm Rumlar, İstanbul'da oturan Rumlar olarak sayılacaktı. Ayrıca 1913 tarihli Bükreş Antlaşması'nın belirlediği sınır çizgisine uygun olarak bölgeye yerleşmiş Müslümanlar da Batı Trakya'da oturan Müslümanlar olarak sayılacaktı.[37]

Türkiye ve Yunanistan arasında imzalanan sözleşmenin uygulanması için 11 üyeden oluşan milletlerarası "Muhtelit Mübadele Komisyonu" teşkil edilmiştir. Komisyon üyelerinin 4'er tanesi Türkiye ve Yunanistan tarafından belirlenmesine karşın kalan 3 üye de Milletler Cemiyeti'ni temsilen I. Dünya Savaşı'na katılmayan tarafsız devletlerin

---

[31] *Tanin*, "Dün Rum Patriği İntihab Edildi", 18 Aralık 1924, s. 1.
[32] Erdal, "Türk Basınına Göre;Patrikhane Konusu ve Patrik Araboğlu'nun İhracı Meselesi", s. 42.
[33] İkdam, "Baş Papaz Nihayet Yunanistanına Kavuştu", 31 Ocak 1925, s. 1.
[34] *İkdam*, "Konstantin Resmen İstifasını Bildirdi", 23 Mayıs 1925, s.1.
[35] *İkdam*, "Vasilius Efendi Patrik Oldu", 14 Temmuz 1925, s. 1.
[36] *İkdam*, "Mübadale İtilafnamesi İmza Edildi", 31 Ocak 1923, s. 1.
[37] Soysal, *Tarihçeleri ve Açıklamaları ile Birlikte Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları (1920-1945),* s. 185.

yurttaşları arasından belirlenmiştir.[38] Çalışmalarına başlayan komisyon bir yıl boyunca bir kısım Türk ve Rum vatandaşlarının mübadelesinin gerçekleşmesinde başarılı bir faaliyet yürütmüştür. Nitekim kısa bir süre sonra mübadelenin yol açtığı sosyo- ekonomik sorunlar ile anlaşmanın ikinci maddesinde geçen ve Türkçe'ye "sakin bulunmuş" olarak çevrilen Fransızca kökenli "etabli" deyiminin kapsamı konusunda Türk ve Yunan temsilciler arasında görüş farklılıkları ortaya çıkmıştır.[39]

Türk temsilcilere göre "sakin bulunmış" deyiminin anlamı Türk kanunlarına uygun olarak belirlenmeliydi. Yunan temsilciler ise sözleşme metninde Türk- Yunan kanunlarına atıf yapılmadığı için mübadelenin "yerleşmiş" (etabli) deyimine uygun olarak yorumlanması gerektiğini ileri sürmüşlerdir.[40] İstanbul'da olabildiğince çok sayıda Rum bırakmak isteyen Yunanistan temsilcilerin 30 Ekim 1918'den önce İstanbul'a yerleşmiş bulunan Rumların "yerleşmiş" sayılması gerektiği görüşünde ısrar etmeleri ile komisyonun çalışmaları durma noktasına gelmiştir.[41] İki ülke arasındaki anlaşmazlık Yunanistan'ın sorunu Milletler Cemiyeti'ne taşıması ile daha da gerilmiştir. Nitekim Milletler Cemiyeti, "istişari mütalaa" talebi ile sorunu Milletlerarası Daimi Adalet Divanı'na intikal ettirmiştir.[42]

Milletlerarası Daimi Adalet Divanı 21 Şubat 1925'te görüşünü açıklamıştır. Bu görüş özetle şu şekildeydi:[43]

> "(1) 'Sakin bulunmuş' deyimi daimilik vasfını taşımakta ve bir toruma ile beliren fiili bir durumu ifade etmektedir.
>
> (2) İstanbul'un Rum ahalisi deyimi ile kastedilen şahısların Andlaşma gereğince sakin bulunmuş sayılmaları ve mübadele dışında bırakılmaları için, İstanbul şehrinin 1912 kanunu ile tesbit edilen belediye sınırları içinde bulunmaları, ayrıca oraya her ne şekilde olursa olsun 30 Ekim 1918 tarihinden önce gelmeleri ve orada daimi olarak oturma niyetinde bulunmaları gerekmektedir."

Etabli deyiminden kaynaklanan soruna yönelik açıklanan görüş iki ülke arasında uzlaşması zor bir durum yaratmıştır. İzleyen süreçte Yunanistan'ın Batı Trakya Türklerinin mallarına el koyarak boşalan mülklere Türkiye'den gelen Rumları yerleştirmesi sorunu körüklemiştir. Türkiye'nin de benzer bir tavır ile karşılık vermesi ile Türk- Yunan ilişkilerinde savaş ihtimali ortaya çıkmıştır.[44] Nitekim Patrikhane Sorunu'nun çözüme kavuşması ile birlikte iki ülke arasındaki gerginlik azalmış ve mübadele görüşmeleri yeniden başlamıştır. Görüşmeler

---

[38] Ercan Çelebi, "Türk- Rum Ahalinin Mübadelesine Dair Oluşturulan Komisyonlardan Muhtelit Mübadele Komisyonu ve Faaliyetleri", *Erzincan Eğitim Fakültesi Dergisi*, C. 8, S. 1, (2006), s. 108.

[39] Gönlübol ve Sar, *Atatürk ve Türkiye'nin Dış Politikası (1919- 1938),* s. 56.

[40] Gönlübol ve Sar, *Atatürk ve Türkiye'nin Dış Politikası (1919- 1938),* s. 56.

[41] Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914- 1995),* s. 248- 251.

[42] Edip Çelik, *100 Soruda Türkiye'nin Dış Politika Tarihi*, Gerçek Yay., İstanbul 1969, s. 80.

[43] Gönlübol ve Sar, *Atatürk ve Türkiye'nin Dış Politikası (1919- 1938),* s. 57.

[44] Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914- 1995),* s. 248- 251.

sonucunda Muhtelit Mübadele Komisyonu üyeleri ile Türk temsilcisi Hamdi Bey ve Yunan temsilcisi George Eksindaris'in katılımı ile 22 Haziran 1925'de Ankara Antlaşması imzalanmıştır.[45]

Türk- Yunan ilişkilerindeki gerginliği azaltan Ankara Antlaşması Yunanistan'da yaşanılan siyasi istikrarsızlık nedeniyle uygulanamamıştır. Bir darbe ile iktidarı ele geçiren General Theodoros Pangalos (1878-1952), Andreas Michalakopulos (1876-1938) hükümetinden farklı bir dış politikaya yönelmiştir. General Pangalos'un Lozan'ı revize etme temeline oturttuğu dış politikası Türk- Yunan ilişkilerini bir kere daha durma noktasına getirmiştir. Yunanistan'daki siyasi çalkantılar General Pangolos hükümetinin devrilmesi ile devam etmiştir. Göreve gelen koalisyon hükümetinin Türkiye ile görüşmeleri yeniden başlatması ile iki ülke arasında yeni bir antlaşma gündeme gelmiş ve 1 Aralık 1926'da Atina Antlaşması imzalanmıştır.[46]

Atina Antlaşması ile Türk ve Rum ahalinin mübadelesinin esas ve kapsamı belirlenmiştir. Buna göre Yunanistan'ın mübadeleye tabi bölgelerinde yerleşik olup 18 Ekim 1912 tarihinden önce mübadeleye tabi bögeleri terk eden ya da öteden beri Yunanistan dışında oturmuş bulunan Müslümanlar ile tüm Türk uyruklarına ait taşınmaz mallar Yunan hükümetine; Türkiye'nin mübadeleye tabi bölgelerinde oturmakta olup 18 Ekim 1912 tarihinden önce bu ülkeden ayrılmış ya da öteden beri ülke dışında oturmuş olan Rumlarla tüm Yunan uyruklarına ait taşınmaz mallar Türk hükümetine geçecekti.[47] Atina Antlaşması ile Mübadele Sorunu çözüme kavuşmuş olsa da antlaşmanın uygulanmasında teknik sorunlar ortaya çıkmıştır.

Bu anlamda gerek her iki ülkenin taşınmaz malların bedellerinin belirlenmesindeki farklı yorumlarının yarattığı sorunlar gerek de İstanbul ve Batı Trakya'da yerleşik bulunan uyrukların mallarının geri verilmesinde yavaş davranılması antlaşmanın uygulanmasında öne çıkan sorunlar olmuştur.[48] Benzer şekilde "etablis" kapsamında olduğu kanıtlanamayan 20.000 Rum uyruğun İstanbul'dan çıkarılması Türk-Yunan ilişkilerini olumsuz yönde etkilemiştir.[49] Son kertede Lozan'ın Türk- Yunan ilişkilerine devreden bakiyesi 1920'ler boyunca iki ülke arasındaki ilişkilerin ana gündemini oluşturmuştur. Bu gündeme İtalya'nın Balkanlar'daki artan nüfuz mücadelesi boyunca Türkiye ve Yunanistan ile yakınlaşma çabasının eklemlenmesi ile 1930'lara girerken

---

[45] *Cumhuriyet*, "Türk- Yunan İtilafnamesi", 22 Haziran 1925, s. 1.; *Cumhuriyet*, "Türk-Yunan İtilafnamesi İmzalandı", 23 Haziran 1925, s. 1.

[46] Esra Sarıkoyuncu Değerli, "Atatürk Dönemi Türk- Yunan Siyasi İlişkileri", *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,* S. 15, (Ağustos, 2006), s. 247.

[47] *Türk Dış Politikasında 50 Yıl: Cumhuriyetin İlk On Yılı ve Balkan Paktı (1923- 1934),* T.C. Dışişleri Bakanlığı, Ankara, s. 197- 198.

[48] Melek Fırat, "Yunanistan'la İlişkiler" *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar (1919-1980), C.1, Baskın Oran (Ed.),* İletişim Yayınları, 15. Baskı, İstanbul 2009, s. 344.

[49] Değerli, "Atatürk Dönemi Türk- Yunan Siyasi İlişkileri", s. 247.

Türkiye ve Yunanistan'ı birbirine yakınlaştıracak ve izleyen süreçte Lozan'dan devreden ve henüz çözüme kavuşturulamayan Mübadele Sorunu'na kalıcı çözüm getirilecektir.

2. I. Dünya Savaşı Ertesinde Doğu Avrupa ve Balkanlar'da Nüfuz Mücadelesi

I. Dünya Savaşı sonrası savaşın mağlup devletlerine dayatılan barış antlaşmaları en temelde savaşın galip devletlerinin yeni düzen tasavvurlarının bir sonucuydu. Bu sonuç aynı zamanda savaştan hemen önce Avrupa'daki güçler dengesine yön veren başat güçlerden Rus Çarlığı, Avusturya- Macaristan İmparatorluğu ve Alman İmparatorluğu'nun tarih sahnesinden çekilmesi anlamına geliyordu. Barış antlaşmaları bu imparatorlukların yıkılması ile doğan otorite boşluğunu gidermek ve savaş sonrası oluşan statükonun korunması için tesis edilmişti. Fakat barış antlaşmalarının getirdiği yeni koşullar Doğu Avrupa ve Balkanlar'da sınır değişiklikleri ve siyasi rahatsızlıkları beraberinde getirmiştir.[50]

Savaştan hemen sonra ortaya çıkan bu görünüm Doğu Avrupa ve Balkanlar'da hali hazırda devam eden siyasal, ekonomik, toplumsal ve demografik sorunlarla birlikte bir kriz ortamını doğurmuştur. Bir anlamda barış antlaşmaları Doğu Avrupa'daki ulusal çatışmaların hiçbirine kalıcı bir çözüm getirememiştir. Örneğin, Avusturya- Macaristan İmparatorluğu'nun kalıntıları üzerinde kurulan ve içinde çeşitli milletlerin yer aldığı Yugoslavya, iç çatışmaların gölgesinde İtalya ve Avusturya aleyhinde taleplerde bulunuyordu. Savaştan oldukça karlı bir sonuç ile ayrılan Romanya, oldukça çeşitli bir etnik- demografik yapıya sahipti. Güney Dobruca'daki Bulgar nüfusunun yanı sıra Baserabya ve Bukinova'da ağırlıklı olan Ukrayna nüfusu Romanya'nın sorunlu bölgeleri arasındaydı. Nüfusunun bir kısmını sınırları dışında bırakmak zorunda kalan Bulgaristan'ın iki savaş arası dönemde revizyonist bir dış politika izlemesi cesaretini barış antlaşmalarının Doğu Avrupa ve Balkanlar'a devreden bakiyesinden alıyordu.[51]

Öte yandan savaş sonrası dönemde Avrupa devletlerinin siyasal, ekonomik ve sosyal örgütlenmelerini kökten bir değişime sokan gelişme Rus Çarlığı'nın yerini Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB)'ne bırakmasıydı. Bolşevik liderler Rus Devrimi'nin Avrupa'da devrim dalgası yaratacağına inanıyordu. Bu inancı perçinleyen gelişme Macaristan'da yaşanmıştı. Macaristan, Avusturya- Macaristan İmparatorluğu dağıldıktan sonra bir taraftan siyasi ve ekonomik sorunlar ile çalkalanıyor bir taraftan da barış antlaşmalarının ön gördüğü ağır talepleri yerine getirmeye çalışıyordu. Bu anlamda Macaristan'da ılımcı cumhuriyetçilerin iktidarını komünistler ile sosyal demokratların koalisyonu izledi. Nihayetinde Macaristan'da Bêla Kun (1886- 1938) liderliğindeki komünist idare Mart 1919'da göreve geldi. Kısa süren bu

[50] Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914- 1995),* s. 121.
[51] Jelavich, *Balkan Tarihi, 20. Yüzyıl*, s. 144- 147.

iktidar Romanya'nın Macaristan'ı işgali ile sona ermiştir. Nitekim SSCB dışında kurulan ilk komünist idare savaş sonrası statükonun ne kadar hassas dengeler üzerine kurulu olduğunu göstermesi açısından dikkat çekicidir. Gerçekten de Balkan devletleri iki savaş arası dönem boyunca SSCB tehdidini yakından hissedeceklerdir.[52]Savaş sonrası dönemde uluslararası statükonun korunması için atılan adımlar Fransa'yı Doğu Avrupa ve Balkanlar'da oldukça dinamik bir konuma getirmiştir. Fransa'nın hali hazırda süren Alman tehdidine karşı duyduğu güvenlik endişesi Rus Çarlığı'nın yıkılması, İngiltere'nin Kıta Avrupa ülkesi olmaması ve ABD'nin savaştan hemen sonra "yalnızlık" politikasına geri dönmesi Fransa'yı güçler dengesinde sivrilten itici unusurlar olmuştur.[53] Bilhassa Almanya ve SSCB'nin savaş sonrası dönemde bir anda Balkanlar'daki nüfuzunun azalması ile Fransa, İtalya ile birlikte bölgede nüfuz mücadelesine girişen iki etkin güç haline gelmiştir. Barış antlaşmaları Fransa'nın Alman tehdidine karşı duyduğu rahatsızlığı azaltmaya yetmemiştir. Bu nedenle Fransa, savaştan hemen sonra barış antlaşmalarını tehdit eden devletlere karşı sağlam ittifaklar hazırlama yoluna gitmiştir.[54] Doğu Avrupa'nın dört devleti Fransa'nın savaş sonrası statükonun korunması için kritik öneme sahipti. Bu devletler Çekoslovakya, Romanya, Yugoslavya ve Polonya idi. Ayrıca Fransa açısından Adriyatik'i çevreleyen topraklar Habsburg Hanedanı'nın ortadan kalktığı Balkan ve Tuna bölgelerinde İtalyan yayılmacılığına engel olmak için önemli bölgeler olarak öne çıkıyordu. Adriyatik'in kontrolü aynı zamanda jeopolitik olarak da Akdeniz hegemonyası için önemli bir alana karşılık geliyordu. Dolayısıyla Fransa ve İngiltere'nin her ne kadar yeterli olmasa da savaş sonrası dönemde en önemli mesailerinden biri İtalya'nın Akdeniz'e yayılma politikalarına engel olmaktı.[55]

Fransa'nın statükoyu koruma çabaları çok yönlü idi. Bir taraftan en yakın tehdit olarak içselleştirdiği Alman yayılmacılığını gerekçe göstererek Ren'i sınırlarına katmak için girişimlerde bulunuyor diğer taraftan da İtalyan nüfuzunun artmasından endişelendiği Balkan ve Tuna bölgelerindeki siyasi gelişmelere dahil olmaya çabalıyordu. Bunun en somut örneği 1919'da Macaristan'da iktidara gelen Bêla Kun'un öncülük ettiği devrimin bastırılmasına yardım etmesiydi. Ayrıca Fransa, Rusya-Polonya Savaşı'nda da Polonya'ya yardımda bulunmuştur. [56] Nitekim Fransa, bu çabalarında İngiltere ve ABD'den beklediği desteği göremiyordu. Dolayısıyla Fransa, arzu ettiği güvenlik ortamının tesisi ve

[52] Jelavich, *Balkan Tarihi, 20. Yüzyıl*, s. 147.
[53] Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914- 1995),* s. 122.
[54] Jelavich, *Balkan Tarihi, 20. Yüzyıl*, s. 149.
[55] Philip Morgan, *İtalian Fascism 1919- 1945*, Macmillan, London 1995, s. 132.
[56] John Horne, "Defanding Victory: Paramilitary Politics in France, 1918- 1926", *War in Peace: Paramilitary Violence in Europe After the Great War*, Robert Gerwarth and John Horne (ed.), Oxfor University Press, Oxford 2012, s. 218.

için küçük devletlerle ittifak kurma yoluna gitti. Bilhassa Almanya'nın ittifatlar yoluyla çevrelenmesi savaş sonrası dönemde Fransa dış politikasının belirleyicisi olan "güvenlik" endişesi için önemli bir yere sahipti.[57]

Bu bağlamda Fransa'nın 7 Eylül 1920'de Belçika ile imzaladığı ittifak antlaşması ileride gerçekleşecek olan ittifakların habercisi olmuştur. Nitekim birkaç ay sonra 19 Şubat 1921'de Fransa- Polonya ittifakı gerçekleşmiştir. İttifak antlaşmaları en kaba ifade ile karşılıklı güvence getiren antlaşmalardı. Taraf devletlerden herhangi birine saldırı olması durumunda diğer devlet saldırıya uğrayan devlete yardım etmeyi taahhüt ediyordu. Fransa'nın bir sonraki ittifakı 25 Ocak 1924'de Çekoslovakya ile oldu. Ardından 10 Haziran 1926'da Romanya ile bir ittifak antlaşması imzalandı. Nihayetinde savaş sonrası ortamda oldukça karmaşık bir durumda olan ve bu karmaşıklığı ile revizyonizmin iştahını kabartan Yugoslavya ile 11 Kasım 1927'de ittifak antlaşması imzalandı. Böylelikle Fransa savaş sonrası dönemde dış politikasına egemen olan "güvenlik" endişesine uygun ortamı çeşitli ittifaklar kurarak giderme stratejisini uygulamaya koymuş oluyordu.[58] Öte yandan Fransa'nın ittifak arayışları ile paralel bir şekilde Doğu Avrupa'da başka ittifaklar da ortaya çıktı. Savaştan hemen sonra 1920'de Macaristan'a karşı Çekoslovakya-Yugoslavya ittifakı kurulmuştur. Nisan 1921'de de Macaristan ve Bulgaristan'a karşı tedirginlik duyan Çekoslovakya- Romanya ittifakı kurulmuştur. Tüm bu antlaşmalar Fransa'nın savaş sonrası bilhassa Doğu Avrupa'da korunmasını arzu ettiği statükoya uygun olarak gerçekleşmiştir. Buna karşın Almanya, ulusların kendi geleceklerine kendilerinin karar vermezi tezine yaslanarak tüm bu ittifak antlaşmalarına karşı cephe almış ve eleştirmiştir. Nitekim Almanya'nın Avusturya ile bir birlik arayışına girmesinin arka planında da tüm bu antlaşmalara karşı Almanya'nın duyduğu rahatsızlık yer alıyordu.[59]

Savaş sonrası ortamda güçler dengesinde yaşanan değişimin doğurduğu otorite boşluğunda Doğu Avrupa ve Balkanlar'da revizyonist politikaları ile her an tehlike arz eden devlet İtalya idi. İtalya, savaşa girereken halkına iş, toprak ve daha iyi bir ekonomi vaadinde bulunmuştu. Bir anlamda savaşa büyük umutlarla giren İtalya, savaştan büyük bir hayal kırıklığından başka bir şey elde edememişti. Üstelik ağır bir ekenomik bunalım dönemine girmiş, bütçe açığı, dış ticaret açığı ve enflasyon sorunu gün geçtikçe İtalyan halkının hoşnutsuzluğunu arttırmıştı.[60] Diğer yandan ekonomik istikrarsızlığa siyasi istikrarsızlık eşlik ediyordu. 1919- 1922 yılları arasında iki seçim yapılmış ve ardı

[57] Sander, *Siyasi Tarih (1918- 1994),* s. 16.
[58] Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914- 1995),* s. 122.
[59] Jelavich, *Balkan Tarihi, 20. Yüzyıl*, s. 149- 150.
[60] Alexander De Grand, *Italian Fascism: Its Origins & Development*, University of Nebraska Press, Lincoln and London 1982, s. 22- 23.; Sander, *Siyasi Tarih (1918- 1994),* s. 23.

ardına dört hükümet kurulmuştu.[61] Nihayetinde İtalya'daki siyasi ve ekonomik bunalım dönemi kısa süre içerisinde otorite boşluğuna yol açmış ve muhtelif sağ ve sol örgütler bu boşluğu doldurmanın uğraşı içerisine girmişti. [62]

İtalyan'ın içinde bulunduğu bu istikrarsız politik ortam, milliyetçiliği ve vatan severliği ile halk nazarında popülaritesi günden güne artan Benitto Mussolini ve ideolojisi için uygun bir ortam yaratmıştı. Çalışma süresinin sekiz saat olması, sosyal sigorta ve askeri ücret vaadinin yanı sıra işçilerin kamu hizmetlerini kontrol etmesi ve mesleki temsil (korporatizm) gibi söylemleri ile dikkatleri üzerine çeken[63] Mussolini ve Ulusal Faşist Parti 1921 seçimlerinde parlamentoya girmeyi başarmışlardı.[64] 1922 yılı içerisinde ülke içerisinde faşizme karşı koalisyon oluşturacak ittifakın ortaya çıkması neredeyse imkansız hale gelmişti. Birçok liberal ve muhafazakar milletvekili faşizmi sosyalizme karşı bir mücadele aygıtı olarak görmeye başlamış ve dolayısıyla faşizmin eylemleri meşru eylemler olarak görülmeye başlanmıştı. Bu anlamda faşizmi ve onun getirdiği şiddeti kontrol altına almanın en iyi yolunun iktidardan pay vermek olduğuna yönelik bir algı oluşmuş durumdaydı.[65] 1922 yılının Ağustos ayında işçilerin genel bir grev ile iş bırakması neticesinde ülke ekonomisinin durma noktasına geldiği olayların ardından tarihe Kara Gömlekliler olarak geçen İtalyan faşistlerinin "Roma Yürüyüşü" Mussolini ve Ulusal Faşist Parti'ye iktidar yolunu açmıştır. Bu yürüyüşün yarattığı etki Kral III. Vittorio Emanuele (1869- 1947)'nin 30 Ekim 1922'de Mussolini'yi başbakan olarak atamasına yol açacak kadar şiddetliydi. Artık İtalya'da 1943'e kadar sürecek olan Ulusal Faşist Parti iktidarı başlamıştı.[66] Böylelikle faşizm Batı Avurpa'da liberal bir düzenin hakim olduğu bir devlette iktidara gelmiş oluyordu. Kısa süre içerisinde ülkedeki tek hakim güç haline gelen Ulusal Faşist Parti ve onun lideri Mussolini, aynı zamanda savaş sonrası dönemde demokratik olarak seçilmiş hükümetleri yok ederek iktidarı ele geçirmeyi amaçlayan Avrupa'daki diğer milliyetçi- paramiliter hareketler için de ilham kaynağı olmuştur.[67]

Mussolini'nin iç politikadaki ilk uygulamaları muhalefeti ve demokratik kurumları ortadan kaldırmak oldu. Bir anlamda faşist idare Mussolini'nin şahsında toplanmıştı. Ayrıca toplumun meslek örgütlerine dayalı olarak örgütlenmesini ön gören korporatizm faşist partinin temel

---

[61] Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914- 1995),* s. 135.
[62] Sander, *Siyasi Tarih (1918- 1994),* s. 23.
[63] Morgan, *İtalian Fascism 1919- 1945,* s. 13.
[64] G. Finaldi, *Mussolini and Italian Fascism*, Routledge, London and New York 2013, s. 45.
[65] Morgan, *İtalian Fascism 1919- 1945,* s. 56.
[66] Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914- 1995),* s. 122.
[67] Emilio Gentile, "Paramilitary Violence in Italy: The Rationale of Fascism and the Origins of Totalitarianism", *War in Peace, Paramilitary Violence in Europe After the Great War,* Robert Gerwarth and John Horne (Eds), Oxford University Press, Oxford 2014, s. 85.

ekonomik ideolojisi haline geldi.[68] Faşizmin dış politika gündemi ise oldukça hareketli idi. Roma İmparatorluğu'nu yeniden canlandırma ideali Mussolini'nin söyleminden düşmeyen bir dış politika hedefi oldu. Gerçekten de birçok İtalyan, I. Dünya Savaşı'nın İtalya'ya devreden siyasi ve ekonomik buhranına karşı yeni bir idealin arayışı içerisndeydi. Mussolini liderliğindeki faşist İtalya, İtalyan halkına yeni bir milli bellik ve milli bir prestij vermek için Roma İmparatorluğu'nu yeniden canlandırmayı milli bir dava haline getirmişti.[69] Bu davanın gerçekleşmesi için Adriyattik'ten Akdeniz'e uzanan İtalyan egemenliğinin kurulması kritik bir öneme sahipti.[70] Mussolini'nin Akdeniz için "Mare Nostrum" (Bizim Deniz) ifadesini kullanması Faşist İtalya'nın Adriyatik ve Akdeniz ideali için uygun bir söylem haline gelmişti.[71]

Mussolini idaresinde İtalya'nın dış politika hedeflerinin önündeki en büyük engel statükonun korunması için hararetli bir şekilde ittifak arayışlarına girişen Fransa idi. İtalya için Adriyatik ve Akdeniz doğal bir yayılma alanıydı. Fakat barış antlaşmaları ve Fransa İtalya'nın bu hakkını elinden almıştı.[72] Dolayısıyla Fransa'ya karşı onu ittifak arayışı İtalya için öne çıkan bir dış politika stratejisi oldu. Bu stratejisi için en uygun devletler tıpkı kendisi gibi savaş sonrası oluşan statüko ve yeni sınırlardan şiddetli bir öfke duyan Avusturya, Macaristan ve Bulgaristan idi.[73] Bu anlamda İtalyan- Macaristan yakınlaşması Macaristan'ın potansiyel bir müttefik olarak düşünülmesinin bir sonucu olarak başlamıştı. Macarsitan'ın "Küçük Antant"a davet edilmemesi Macaristan'ın İtalya ile ilişkilerini geliştirme arayışına girmesinde etkili oldu. Ayrıca olası bir İtalya- Macarsitan ittifakı Bolşevizmin Doğu Avrupa'ya sirayetine karşı bir ideal bir set görevi görebilirdi. Nitekim iki ülke arasında 5 Nisan 1927'de dostluk antlaşmasının imzalanması ile İtalya- Macaristan ittifakı kurulmuş oldu.[74] Habsburg Hanedanı'nın dağılması sonrası Orta Avrupa'da yaşanan sınır değişiklikleri en az Almanya kadar Avusturya'yı da rahatsız ediyordu. İtalya'nın dış politika söyleminin önemli bir ayağını oluşturan savaş sonrası oluşan sınırların değişmesi gerektiği savı İtalya- Avusturya yakınlaşmasının itici bir dinamiği olmuştur[75]. Bu anlamda iki ülke arasında gerçekleşmesi beklenen ittifak için ilk adım 1930'da imzalanan bir antlaşma ile

---

[68] Finaldi, *Mussolini and Italian Fascism* , s. 59.; Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1995),* s. 135- 136.

[69] Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914- 1995),* s. 136- 138.

[70] Jelavich, *Balkan Tarihi, 20. Yüzyıl*, s.151.

[71] H. James Burgwyn, *Italian Foreign Policy in the Interwar Period 1918 1940*, Praeger, Westport and London 1997, s. 18.

[72] Morgan, *İtalian Fascism 1919- 1945,* s. 131.

[73] Jelavich, *Balkan Tarihi, 20. Yüzyıl*, s. 152.

[74] Burgwyn, *Italian Foreign Policy in the Interwar Period 1918 1940*, s. 39.

[75] Marco Bresciani, "Between Nation and Empire: The Post- Habsburg Adriatic Question and the Fascist Idea of Europe 1919- 1922", Contr*ol and Eastern Europe After the First World War*, Burkhard Olschowsky, Piotr Juszkiewicz, Ryan Rydel (Eds.), (Translated by Sarah Patey et al), De Gruyter- Oldenburg, Berlin and Boston 2021, s. 174.

atılmıştır. İtalya- Bularistan yakınlaşması ise aynı yıl içerisinde Bulgar Kralı Boris'in İtalyan Sovosy Hanedanı'ndan Prenses Giovonna ile evlenmesi ile ilerlemiştir.[76] Böylelikle İtalya, 1930'larda filizlenecek olan İtalyan- Alman ittifakı kurulana kadar geçen süreçte Avusturya, Macarsitan ve Bulgaristan ile çeşitli ittifaklar kurarak Doğu Avrupa ve Balkanlar'daki etkisini derinden hissettirmiştir.

İtalya'nın Doğu Avrupa ve Balkanlar'daki etkinliği statüko yanlısı devletler tarafından endişe ile karşılanıyordu. Bilhassa Yugoslavya- İtalya çatışması Doğu Avrupa'daki nüfuz mücadelesine şiddet kazandırmıştı.[77] Savaştan sonra Yugoslavya'nın Fiume'yi sınırına katması İtalya-Yugoslavya ilişkilerini gerginleştirmiş ve hemen akabinde iki ülke arasında imzalanan Rapallo Antlaşması (12 Kasım 1920) ile Fiume, bağımsız statüye sahip bir "serbest bölge" haline gelmişti. Nitekim İtalya bölgeyi unutmamıştı. Mussolini liderliğinde İtalya, 1924'de bölgeyi İtalya sınırına kattı. Susak limanının kullanımı ise Yugoslavya'ya bırakıldı.[78] Öte yandan İtalya'nın Tuna ve Balkanlar'daki nüfuz mücadelesinde Romanya ile yakınlaşma çabası belirmiştir. Savaştan oldukça kârlı bir sonuç ile ayrılan Romanya, Fransa'nın müttefiki olarak önemli bir konuma sahipti. Dolayısıyla olası bir İtalya- Romanya yakınlaşması Fransa'nın bölgedeki nüfuzunun kırılması için bir adım olabilirdi. İtalya'nın bu arzusu 1926'da Romanya'da Mussolini sempatizanı olarak bilinen General Alexander Averescu (1859- 1938)'nun iktidara gelmesi ile şiddet kazanmıştır. Nitekim İtalya'nın beklentisi karşılık bulmamıştır. 10 Haziran 1926'de Fransa ve Romanya arasında imzalanan dostluk antlaşması İtalya için hayal kırıklığı anlamına geliyordu.[79]

İtalya'nın Balkanlar'daki etkinliği Yunanistan'ı endişelendiriyordu. İtalya- Yunanistan ilişkileri bu dönemde yaşanan bir gelişme ile bir savaş ihtimalini ortaya çıkarmıştı. Bu gelişme savaş sonrasında Yunanistan-Arvanutluk sınırını düzenlemek için kurulan milletlerarası komisyonun çalışmaları sırasında İtalyan temsilcisinin Yanya'da öldürülmesiyle patlak verdi. İtalya bu gelişmeye oldukça sert bir tepki gösterdi. Yunanistan'ın Korfu Adası'nı bombalayan İtalya, kısa süre sonra adayı işgal etti. İtalya'nın Yunanistan'dan tazminat talebi ilişkileri daha da gergin bir ortama sokmuştur. Nitekim İtalya, tazminat olarak 50 Milyon Liret talep etmişti. İtalya'nın talebine karşı ne Yunanistan ne de Milletler Cemiyeti etkin bir karşı duruş sergileyememiş ve Yunanistan, İtalya'nın tazminat talebini karşılamak zorunda kalmıştır.[80] İtalya'nın Adriyatik'te müttefik arama çabaları Arnavutluk ile karşılık bulmuştu. Arnavutluk'ta 1924'de iktidarı ele geçiren Ahmet Muhtar Zogolli (Ahmet Zogo) (1895-1961)'nun 1925 Ocak ayı içerisinde cumhuriyeti ilan etmesi ile İtalya-

[76] Jelavich, *Balkan Tarihi, 20. Yüzyıl*, s. 152.
[77] De Grand, *Italian Fascism: Its Origins & Development,* s. 94- 94.
[78] Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914- 1995),* s. 136- 138.
[79] Burgwyn, *Italian Foreign Policy in the Interwar Period 1918 1940*, s.37.
[80] Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914- 1995),* s. 136- 137.

Arnavutluk yakınlaşmasına gidilen süreç başlamıştır. Bu anlamda iktidarını sağlamlaştırma çabası içerisine giren Zogo'nun İtalya'ya dayanması İtalya'nın geniş bir yardım paketi ile karşılık vermesi ile sonuçlanmıştır. 27 Kasım 1926'da İtalya ve Arnavutluk arasında imzalanan dostluk antlaşması ile İtalya, Ariyatik'deki etkinliğini sağlamlaştırmıştır. Nitekim bu yakınlaşma Yugoslavya tarafından iyi karşılanmamıştır. Yakınlaşmayı kendisine yönelik bir tehdit olarak algılayan Yugoslavya Kasım 1927'de Fransa ile bir antlaşma imzalayarak karşılık vermiştir. Nihayetinde 22 Kasım 1927'de İtalya ve Arnavutluk arasında imzalanan ve 25 yıl geçerliliği olan Tirana Antlaşması ile Arnavutluk İtalya'nın kontrol ve himayesi altına girmiştir.[81] Nitekim İtalya'nın Arnavutlu üzerinde tesis ettiği nüfuz II. Dünya Savaşı'na gidilen süreçte İtalyan işgali ile sonuçlanacaktır. İtalya'nın Adriyatik ve Akdeniz'de yayılma politikası yalnızca bölge devletleri üzerinde nüfuz kurma çabasından ibaret değildi. İtalya, savaş sonrası döneme muhtelif örgütleri destekleyerek bölge ülkeleri üzerindeki nüzusunu arttırma stratejisi izlemiştir. İtalya'nın bu stratejisi bilhassa Yugoslavya karşıtı örgütlere verdiği desteklerle görünür bir nitelik kazanmıştır.[82] İtalya'nun bu stratejisi Mussolini'nin Haziran 1927'de asıl amacı Yugoslavya'nın parçalanması olan Balkan ve Tuna bölgelerinde sağ- devrimci hareketlerin İtalyan desteğini talep eden bir muhtıra kaleme almıştı. Bu muhtıra ile aşırı milliyetçi eğilimlere sahip hareketlerin iktidara gelmesi için desteklenmesi amaçlanıyordu. Diğer bir ifade ile İtalya, siyasi ilişkilerle nüfuzu altına alamadığı devletleri karşıt grupları destekleyerek etkisi altına almayı tasavvur ediyordu.[83] Bu örgütler içerisine Hırvat ve Makedon grupların Yugoslavya karşıtlığı önemli bir yer tutuyordu. Öyle ki Hırvat- Makedon ortak planı ile 1922'de Yugoslavya Kralı I. Aleksandar (1888- 1934)'a bir suikast düzenlenmişti.[84] Dolayısıyla bu örgütlerin desteklenmesi ile Yugoslavya dağılabilir ve dağılmış topraklar üzerinde İtalyan nüfuzu altına girme potansiyeli olan yeni devletler kurulabilirdi. Nitekim İtalya bu stratejisimi iki savaş arası dönemde sürdürme uğraşı içerisinde olacaktır. Fakat İtalya, gerek Fransa- Yugoslavya yakınlaşması gerek de İngiltere'nin İtalya'nın statüko karşıtı örgütlere olan desteğine set çekmesi ile umduğunu elde edemeyecektir.[85]

Son kertede barış antlaşmalarının savaş sonrası döneme devreden bakiyesi Doğu Avrupa ve Balkanlar'da bir dizi hoşnutsuzluğu beraberinde getirmiştir. Bu hoşnutsuzluk iki savaş arası döneme karakterini veren statükocu- revizyonist çatışmasına süreklilik kazandırmıştır. Bu anlamda

---

[81] Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914- 1995),* s. 137- 138.

[82] John Paul Newman, "The Origins Attributes, and Legacies of Paramilitary Violence in the Balkans", *War in Peace: Paramilitary Violence in Europa After the Great War*, Robert Gerwart and John Horne (Eds.), Oxford University Press, Oxxford 2012, s. 157.

[83] Burgwyn, *Italian Foreign Policy in the Interwar Period 1918 1940*, s. 44- 45.

[84] Newman, "The Origins Attributes, and Legacies of Paramilitary Violence in the Balkans", s. 157.

[85] Burgwyn, *Italian Foreign Policy in the Interwar Period 1918 1940,* s. 46.

İtalya, savaş sonrası düzeni Mussolini liderliğindeki İtalya'nın milli gayelerine uygun olarak değiştirmek için Doğu Avrupa ve Balkanlar'da nüfuzunu arttırma çabası içerisine girmiştir. İtalya'nın bu çabasının önemli bir ayağını da Türkiye ve Yunanistan politikası oluşturuyordu. Dolayısıyla bir sonraki bölümde İtalyan reziyonizminin Türk dış politikasına etkileri üzerinde durulacaktır.

3. I. Dünya Savaşı Ertesinde İtanyan Reziyonizminin Türk Dış Politikasına Etkileri

Türk- İtalyan ilişkileri Lozan'dan itibaren oldukça gergin bir seyir izlemiştir. Bu gerginlik İtalya'nın savaş sonrası uğradığı hayal kırıklığı ile filizlenmiş ve savaş sonrası oluşan statüko ile şiddetli bir karakter kazanmıştır.[86] Bir anlamda Türkiye'nin dış politika alanında Lozan'dan sonra uzlaşamadığı devlet İtalya olmuştur.[87] Türkiye'nin İtalya'ya yönelik kaygıları savaş öncesi döneme kadar uzanıyordu. İtalya, 1912'de Trablusgarp'a saldırmış ve hemen ardından On İki Ada'yı işgal etmişti.[88] I. Dünya Savaşı'nda Anadolu'da işgal hareketine girişen devletler arasında da yer alan İtalya, savaştan umduğunu elde edememiş ve yeni oluşan statükoya razı gelmesi beklenmişti.[89] Nitekim İtalya'da 1922'de Mussolini'nin iktidara gelmesi ile birlikte İtalya için yeni bir dönem başlamıştı. Yeni döneme karakterini veren faşizm Mussolini liderliğinde İtalyan revizyonizminin temelini oluşturuyordu. Savaş sonrası statükoya karşı konumlanan İtalyan dış politikası savaş öncesi dönemin St. Jean de Maurienne Antlaşması'nın gerektirdiği bir düzen tasavvur ediyordu.[90] Mussolini'nin "Büyük İtalya", "Bizim deniz, Akdeniz" gibi söylemleri bu tasavvurdan ileri geliyordu. Mussolini, 1923'de Senato'da yaptığı konuşmada "*İtalya bir denizde ebediyen kapanıp kalmaz, bu deniz Adriyatik olsa bile. Adriyatik'ten başka Akdeniz vardır"* diyerek İtalyan reziyonizminin en erken tarifini ortaya koyuyordu.[91] Dolayısıyla iki savaş arası dönemde İtalya'nın Akdeniz'de yatattığı tehdit Türk dış politikasına yön veren dinamiklerden biri olmuştur.[92]

İtalyan revizyonizminde Mussolini'nin Anadolu'ya yönelen ilgisi Türkiye'de yeni bir rejimin kurulmuş olmasından ileri geliyordu.[93]

---

[86] Finaldi, *Mussolini and Italian Fascism*, s. 27.

[87] Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914- 1995),* s. 140.

[88] Dilek Barlas, "Firends or Foes? Diplomatic Relations between Italy and Turkey, 1923-1936", *International Journal at Middle East Studies*, C. 36, No. 2, (2004), s. 232.

[89] Fatma Aslı Kelkitli, "İki Savaş Arası Dönemde İtalya'ya Karşı Balkanlar'da Bir Dengeleme Denemesi Balkan Antantı" *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, C. 72, No. 2, (2017), s. 429.

[90] Gönlübol ve Sar, *Atatürk ve Türkiye'nin Dış Politikası (1919- 1938),* s. 77.

[91] *Türk Dış Politikasında 50 Yıl: Cumhuriyetin İlk On Yılı ve Balkan Paktı (1923- 1934),* s. 276.

[92] Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914- 1995),* s. 140.

[93] İtalya'nın Anadolu'ya yönelen ilgisinin bir diğer nedeni olarak Mussolini'nin 1922'den sonra giderek artan İtalyan göçünü önleme çabasını zikredebiliriz. Öyle ki İtalya, İtalyan nüfusunu kendi egemenliği altında tutma politikası güdüyordu. Bu politika aynı zamanda

Türkiye'de yeni rejimin çöküşü İtalya'nın On İki Ada'nın stratejik konumundan yararlanarak Anadolu'yu işgal etmesine kolaylık sağlayabilirdi.[94] Ayrıca İtalya, Türkiye ve İngiltere arasında hali hazırda Musul Sorunu nedeniyle devam eden çatışmadan yararlanma çabası içerisine girmişti. İtalya'nın Musun Sorunu'ndan yararlanma arzusu aynı zamanda İngiltere ile ilişkilerini geliştirebilimesi için bir fırsat olarak düşünülüyordu. Anadolu'da olası bir İtalyan hakimiyeti İtalya'nın Kafkasya ve İran'a yakınlaşma gibi bir amacı da içerisinde barındırıyordu.[95] İtalya bu amaçları için Türkiye'ye göz dağı vermekten geri durmuyordu. Haziran 1924'de Rodos'a asker çıkaran İtalya, Antalya, Kuşadası gibi Türk kıyılarında keşifte bulunmuştu. Her ne kadar İtalya, bu durumun Türkiye karşıtı bir hareket olmadığını açıklasa da Türkiye, İtalyan tehdidini yakından hissetmiştir.[96] Bu anlamda Türkiye'nin zor kullanarak Musul'u sınırlarına katması durumunda İtalya'nın Anadolu'ya asker çıkaracağına dair söylentiler çıkmaya başlamıştı.[97] Mussolini'nin 1926'da Trablusgarp ziyareti sırasında İtalyan revizyonizmini meşrulaştıran konuşmalar yapması Türk- İtalyan ilişkilerinin normal bir seyir izlemesinin önündeki en büyük engel idi. Nitekim İtalya'nın Anadolu işgali arzusu Musul Sorunu'nun herhangi bir çatışmaya neden olmadan siyasi bir çözüme kavuşmuş olması nedeniyle dış politika gündeminin gerisine düşmüştü. [98]

Türkiye ve İngiltere arasında çatışmanın patlak vermemesi İtalya'nın Doğu Avrupa ve Balkanlar üzerindeki ilgisini arttırmıştır.[99] Fransa'nın bölgedeki nüfuzuna karşı bölgesel ittifaklar kurarak statükoyu dengeleme uğraşı içerisine giren İtalya'nın, olası bir Türk- Yunan- İtalyan ittifakını gündeme getirmesi ile Türk- İtalyan ilişkilerinde Lozan'dan itibaren süren gerginlik azalmaya başlamıştır. Türk- İtalyan ilişkilerinin normalleşme eğilimine girmesinin arka planında 1927'ye gelindiğinde Türkiye'nin Batılı ülkeler ile herhangi bir anlaşmazlığının kalmaması ve bununla doğru orantılı olarak ilişkilerinin iyi yönde ilerlemesi ve İtalya'nın Arvanutluk üzerinde artan nüfuzunun Yugoslavya- İtalya gerginliğine yol açmasından ileri geliyordu.[100] Türkiye açısından İtalya ile ilişkilerin normalleşmesi Türkiye'nin İtalyan revizyonizminin Anadolu'ya

---

Akdeniz ve Ortadoğu'ya yönelen İtalyan ilgisinin de bir nedeniydi. Tuncer, *Atatürkçü Dış Politika*, s. 108.

[94] Mevlüt Çelebi, "Atatürk Dönemi ve Sonrasında Türkiye- İtalya İlişkilerini Etkileyen Faktörler", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi,* C. 31, S. 91, (Bahar, 2015), s. 105.

[95] Barlas, "Firends or Foes? Diplomatic Relations between Italy and Turkey, 1923- 1936", 233- 237.

[96] Mevlüt Çelebi, "Atatürk Dönemi ve Sonrasında Türkiye- İtalya İlişkilerini Etkileyen Faktörler", s. 104- 105.

[97] *Türk Dış Politikasında 50 Yıl: Cumhuriyetin İlk On Yılı ve Balkan Paktı (1923- 1934), s. 276.*

[98] Gönlübol ve Sar, *Atatürk ve Türkiye'nin Dış Politikası (1919- 1938),* s. 77.

[99] Çelebi, "Atatürk Dönemi ve Sonrasında Türkiye- İtalya İlişkilerini Etkileyen Faktörler", s. 107.

[100] Gönlübol ve Sar, *Atatürk ve Türkiye'nin Dış Politikası (1919- 1938),* s. 77.

yönelen ilgisi açısından önem arz ediyordu. Bir anlamda Türk- İtalyan ilişkilerinin normalleşmesi Türkiye'nin "güvenlik" endişesine karşı önemli bir adım olarak Türk dış politikasında öne çıkmıştır.

İtalya açısından 1920'lerin başında ve ortasında potansiyel bir sömürge olarak görülen Türkiye, bölgesel bir aktör olarak görülmeye başlanmıştı. Türkiye'nin bilhassa 1932'ye kadar Milletler Cemiyeti üyesi olmaması İtalya'nın Balkanlar'da Türk- Yunan- İtalyan ittifakı arzusunu şiddetlendirmiştir. Ayrıca olası bir Ege Bloku, İtalya için hem Balkanlar'da hem de Doğu Akdeniz'deki liderlik idealini güçlendirebilirdi.[101] Türk- İtalyan ilişkileri normalleşme sürecine karşılıklı diplomatik görüşmeler ile girmişti. Nitekim İtalya, bu dönemde Türk- Yunan ilişkilerinin mübadeleden kaynaklanan sorunlar nedeniyle gergin bir süreçten geçtiği için ayrı ayrı antlaşmalar yolu ile bölgesel bir ittifak ortaya çıkarmayı amaçlamıştır.[102] Bu anlamda 3 Nisan 1928'de Roma'da Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü (Aras) Bey ve Mussolini arasında bir görüşme gerçekleşmiş ve görüşmede bir antlaşma metni üzerinde istişare yapılmıştı.[103] İstişareler Ankara'da da devam etmiş ve nihayetinde 30 Mayıs 1928'de Türkiye ve İtalya arasında "Tarafsızlık, Uzlaştırma ve Yargısal Çözüm Antlaşması" imzalanmıştır.[104] Beş maddeden oluşan antlaşma kabaca bir ifade ile iki ülke arasında sorunların diplomatik yol ile çözümü ve olası bir saldırı durumunda diğer devletin tarafsız kalması ilkelerine dayanıyordu.[105] Türkiye ve İtalya arasında imzalanan antlaşmanın bir benzeri 23 Eylül 1928'de İtalya ve Yunanistan arasında da imzalanmıştır.[106] İtalya'nın Türkiye ve Yunanistan ile imzaladığı bu antlaşmalar ileride Bulgaristan'ın da dahil olduğu bölgesel bir ittifaka zemin hazırlaması bekleniyordu. Böylelikle İtalya, Balkanlar'ın güneyinde oluşan bir ittifak bloğu ile Fransa için önemli bir bölgesel aktör olan Küçük Antant'ı dengeleme amacına ulaşabilecekti.[107]

Öte yandan Türk- İtalyan ilişkileri İtalyan revizyonizminin Akdeniz'de şiddet kazanması ile yeniden gerilmiştir. İtalya'nın Aralık 1934'de Habeşiştan'a saldırması ve birkaç ay sonra Mussolini'nin İkinci Beş Yıllık Faşişt Kongresi'nde yaptığı konuşma Türkiye'nin İtalyan revizyonizmine karşı duyduğu endişeleri arttırmıştır. Mussolini konuşmasında *"İtalya'nın tarihi gayelerinin iki ismi vardır: Asya ve Afrika… Güney ve Doğu, İtalyanların alakalarını ve iradelerini uyandırması gereken*

---

101 Barlas, "Firends or Foes? Diplomatic Relations between Italy and Turkey, 1923- 1936", s. 238- 239.

102 Çelik, *100 Soruda Türkiye'nin Dış Politika Tarihi,* s. 92.

103 *Vakit*, "Hariciye Vekilimiz Tevfik Rüşdü Bey Bugün Sinyor Mussolini İle Görüşüyor", 4 Nisan 1928, s. 1.

104 *Vakit*, "Türk- İtalyan Misakı", 30 Mayıs 1928, s.1

105 Soysal, *Tarihçeleri ve Açıklamaları ile Birlikte Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları (1920- 1945),* s. 343- 344.

106 *Vakit*, "İtalya- Yunan Misakı Dün İmzalandı", 25 Eylül 1928, s. 1.

107 Gönlübol ve Sar, *Atatürk ve Türkiye'nin Dış Politikası (1919- 1938),* s. 77.

iki asli yöndür."[108] İfadelerine yer vererek İtalyan revizyonizminin geleceğine dair önemli mesajlar vermiştir. Her ne kadar İtalya tarafından muhtelif mecralarda Mussolini'nin konuşmasında Türkiye'yi kastetmediği ifade edilse de Mussolini'nin konuşması Türk- İtalya ilişkilerini bir kere daha gergin bir döneme itmiştir.[109] Nitekim İtalya'nın Habeşistan'ı işgali Milletler Cemiyeti'ni harekete geçirmiş ve alınan karar ile Milletler Cemiyeti Misakı'nın 12. Maddesi'ni ihlal ettiği gerekçesi ile İtalya'ya mali ve ekonomik yaptırım kararı alınmıştır. Yaptırım kararına uyan devletler arasında Türkiye'de yer alıyordu.[110] Bu anlamda Türkiye-İtalya ilişkilerinde artık yeni bir dönem başlamıştır. Bilhassa İtalya'nın yaptırım kararına uyan tüm devletlere protesto notası göndermesi ile birlikte Türkiye, yeni bölgesel ittifaklara yönelmeye başlamıştır.

Türk- Yunan ilişkilerinde mübadeleden kaynaklanan sorunların çözüme kavuşması ile birlikte iki ülke İtalyan revizyonizminin yarattığı güvenlik endişesini Balkanlar ve Akdeniz'de ittifak sistemleri kurarak giderme uğraşı içerisine girmiştir.[111] Türkiye'nin bu uğraşı Yunanistan'ın da gündemindeydi. Henüz Türk- Yunan ilişkilerinde sorunların devam ettiği bir dönemde Uluslararası Barış Bürosu'nun 6- 10 Ekim 1929'da Atina'da düzenlediği Evrensel Barış Kongresi'nde Yunanistan'ın eski başbakanlarından Aleksandros Papanastasiu (1876- 19936), Balkanlar'da bir ittifakın kurulması görüşünü ortaya atmıştı.[112] Nitekim İtalya'nın Balkanlar'daki etkinliğinin artması Türkiye ve Yunanistan'ın bu uğraşını zora sokuyordu. Bu nedenle Türkiye, Balkan İttifakı'na uygun bir ortam oluşturmak için ikili antlaşmalar ile İtalyan revizyonizmine karşı endişe duyan Doğu Avrupa ve Balkan devletleri ile yakınlaşma yoluna gitmiştir. Bu anlamda 14 Eylül 1933'de Ankara'da Türkiye ve Yunanistan arasında imzalanan "İçten Anlaşma Yasası"nı[113], Romanya ile 17 Ekim 1933'de Dostluk, Saldırmazlık, Yargısal Yardımlaşma, Hakemlik ve Uzlaştırma Antlaşması"nın imzalanması izlemiştir.[114] Karşılıklı dostluk kurulmasını öngören bu antlaşmalar iki devletin birbirlerine karşı saldırıya geçmeyeceklerini taahhüt altına alıyordu.[115] Benzer bir antlaşma İtalyan tehdidini yakından hisseden Yugoslavya ile 28 Kasım 1933'de imzalanmıştır.[116] Böylelikle Türkiye, Yunanistan, Romanya ve Bulgaristan'ın taraf olacağı Balkan İttifakı'na uygun bir zemin yaratılmış

---

[108] *Vakit*, "M. Mussolininin Dikkate Değer Sözleri", 20 Mart 1934, s. 1.
[109] *Vakit*, "Mussolininin Muammaya Benziyen Sözleri", 23 Mart 1934, s. 1
[110] Gönlübol ve Sar, *Atatürk ve Türkiye'nin Dış Politikası (1919- 1938),* s.111.
[111] Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914- 1995),* s. 141.
[112] Eyicil, "Atatürk Devrinde Türkiye'nin Balkan Politikası", s. 357.
[113] Akşam, "Misak Çok Dostane Tezahürler Arasında İmza Edildi", 15 Eylül 1933, s. 1.
[114] Vakit, "Romanya ile Muahede Dün Ankarada İmza Edildi", 18 Ekim 1933, s. 1.
[115] Soysal, *Tarihçeleri ve Açıklamaları ile Birlikte Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları (1920-1945),* s. 446- 448.
[116] *Hakimiyet-i Milliye, "*Türk Yugoslav Misakının Kıymet ve Manası", 29 Kasım 1933, s. 1.

oluyordu.[117] Nihayetinde Balkan Antantı 9 Şubat 1934'de teşkil edilmiştir.[118] Türkiye Doğu sınırında benzer bir ittifaka 8 Temmuz 1937'de "Sadabat Paktı" ile dahil olacaktır. Türkiye, İran, Irak ve Afganistan arasında teşkil edilecek olan pakt Türkiye'nin "güvenlik" endişesinin bir sonucu olarak gerçekleşecektir.[119]

Türkiye'nin İtalyan revizyonizmine karşı artan endişesi İtalyan notasının ardından daha da şiddetlenmiştir. İtalya'nın Habeşiştan'a saldırması bir anlamda Türkiye'yi İngiltere'ye yakınlaştırmıştır. Statükonun korunması için çaba harcayan İngiltere'nin girişimleri ile Akdeniz'de olası bir İtalya saldırısına karşı karşılıklı yardımı öngören bir antlaşma gündeme gelmiştir.[120] Son kertede bir dizi görüşmenin ardından 1936 yılı içerisinde İngiltere, Fransa, Yugoslavya, Yunanistan ve Türkiye'nin katılımı ile Akdeniz İttifakı teşkil edilmiştir.[121] Bu ittifak Milletler Cemiyeti'nin cemiyet misakının 16. Maddesi'ni uyguladığı için herhangi bir şekilde yaptırım uygulanan devlet tarafından askeri nitelikli bir eyleme maruz kalması durumunda ittifaka dahil olan devletlerin saldırıya uğrayan devlete kara, deniz, ve hava kuvvetleri ile sınırsız yardımını öngörüyordu.[122]

Öte yandan Türkiye bu dönemde küresel gelişmeler ve uluslararası konjonktürde meydana gelen değişimler neticesinde Boğazlar'ın statüsünü yeniden gündeme getirmiştir. Türkiye'nin statüko yanlısı politikaları ve Milletler Cemiyeti kararlarına riayet etmesi Türkiye'nin talebinin İngiltere ve Fransa gibi devletler tarafından olumlu karşılanması ile karşılık bulmuştur.[123] İtalya, Montreux'da gerçekleşen konferansa katılım sağalamamasına rağmen 20 Temmuz 1936'da "Boğazlar Rejimine İlişkin Sözleşme"ye imza atan devletler arasında yer almıştır.[124] Sözleşme ile boğazlara ilişkin yeni düzenlemeler yapılmış, Uluslararası Boğazlar Komisyonu kaldırılmış ve boğazlar Türkiye'nin kontrolü ve hakimeyeti altına girmiştir.[125]

Son kertede I. Dünya Savaşı ertesinde patlak veren statükocu-reziyonist çatışması Türk dış politikasında kendisini derinden hissettirmiştir. İtalya'nın Doğu Akdeniz ve Balkanlar'daki nüfuz mücadelesi Türkiye'yi çok yönlü bir dış politika stratejisi izleme yoluna itmiştir. Bu stratejinin bir yönünü statükocu blok ile ilişkilerin

---

[117] Soysal, *Tarihçeleri ve Açıklamaları ile Birlikte Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları (1920-1945),* s. 449.

[118] *Hakimiyet-i Milliye, "*Balkan İtilafı Dün İmzalandı", 10 Şubat 1934, s. 1

[119] Akşam, "Şark Paktı Dün Tahran'da İmzalandı", 9 Temmuz 1937, s. 2.

[120]Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914- 1995),* s. 140 -141.

[121] Sarınay, "İki Savaş Arası Dönemde Türkiye'nin Balkan Ülkeleri İle Münasebetleri (1919- 1939), s. 249.

[122] Soysal, *Tarihçeleri ve Açıklamaları ile Birlikte Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları (1920-1945),* s. 496.

[123] Gönlübol ve Sar, *Atatürk ve Türkiye'nin Dış Politikası (1919- 1938),* s. 112.

[124] Çelik, *100 Soruda Türkiye'nin Dış Politika Tarihi*, s. 93.

[125] Bkz: Soysal, *Tarihçeleri ve Açıklamaları ile Birlikte Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları (1920- 1945),* s. 501- 526.

iyileştirilmesi çabası oluştururken bir yönünü de İtalyan reziyonizmine karşı bölgesel ittifakların teşkili oluşturmuştur. Bu anlamda Türk- Yunan yakınlaşmasında İtalyan revizyonizmi önemli bir etkiye sahip olmuştur. Türkiye ve Yunanistan arasında Lozan'dan itibaren çözüm bekleyen Mübadele Sorunu'nun çözüme kavuşması ile birlikte Türk- Yunan yakınlaşmasına uygun bir zemin oluşmuştur. Nitekim her iki ülke de Balkan İttifakı'nın teşkilinde oldukça yoğun bir çaba harcamıştır. Her ne kadar Balkan İttifakı uzun soluklu bir organizasyon olamasa da ittifakın teşkil edilme amacı Türkiye ve Yunanistan'ı birbirine yakınlaştıran önemli bir eşik olmuştur. Öte yandan Türkiye'nin İtalyan revizyonizmine karşı bölgesel ittifak çabası içerisine girmesi Türkiye'yi statükocu bloka yakınlaştırmıştır. Türkiye'nin 10- 14 Eylül 1937'de Akdeniz'de deniz taşımacılığına yaşanan saldırılara karşı önlemlerin alınması için düzenlenen Nyon Konferansı'na katılım sağlayarak İngiltere ve Fransa'nın tedbir kararlarını desteklemesi Türkiye'nin statükocu blok ile olan ilişkilerini ileri bir boyuta taşımıştır.

4. Türk- Yunan İlişkilerinde Dostluk Evresinin Başlaması

Türk- Yunan ilişkilerinde Mübadele Sorunu'ndan kaynaklanan anlaşmazlıklar 1926 tarihli Atina Antlaşması ile çözülmeye çalışılmıştı. Nitekim antlaşmanın uygulanmasından kaynaklanan sorunlar iki ülke arsasındaki ilişkilerin normalleşmesine engel olmuştur. Türkiye ve Yunanistan savaş ihtimalini gözetmişler ve deniz kuvvetlerine takviyeler yaparak savaşa hazır duruma gelmeye çalışmışlardır.[126] Yunanistan'da 1928 seçimleri öncesinde ve sonrasında yaşanan siyasi gelişmeler Türk-Yunan ilişkilerinin seyrini değiştirecek gelişmelere sahne olmuştur. Bu anlamda Yunanistan'da 1920 seçimlerini kaybetmesinin ardından ülke dışına çıkan Megali İdea'nın ateşli savunucusu Eleftherios Venizelos 1927'de ülkeye geri dönmüş ve Liberal Parti'nin liderliğini üstlenmiştir. 1928 seçimlerine gidilen süreçte gerçekleştirdiği ziyaretlerde barışçı bir dış politika izleyeceği mesajlarını veren Venizelos, Yunanistan'ın mevcut sınırlarının yeterli olduğunu dile getirmiştir. [127]

1928 seçimleri sonrasında yeniden Yunanistan Başbakanı olarak seçilen Venizelos, seçim öncesindeki barışçı söylemlerini seçimden sonra da devam ettirmiştir. Uluslararası konjonktürde meydana gelen gelişmeler ve statükocu- revizyonist mücadelesinin hız kazandığı bir dönemde Venizelos, Yunanistan'ın sorun yaşadığı ülkeler ile ilişkilerinin geliştirilmesine yönelik bir dış politikaya yönelmiştir.[128] Bu anlamda Türkiye ile ilişkilerin geliştirilmesi Venizelos'un ana gündemini oluşturuyordu. Ayrıca İtalya'nın Doğu Akdeniz ve Balkanlar'daki

[126] Gönlübol ve Sar, *Atatürk ve Türkiye'nin Dış Politikası (1919- 1938),* s. 59- 60.
[127] Erdem, "Yunan Tarihçilerin Gözüyle 1930 Türk- Yunan Dostluk Antlaşması ve Venizelos'un Bu Sürece Katkıları", s. 99- 100.
[128] Sarınay, "İki Savaş Arası Dönemde Türkiye'nin Balkan Ülkeleri İle Münasebetleri (1919- 1939), s. 239.

revizyonist politikalarına karşı Balkanlar'da teşkil edilecek bir ittifak ile İtalyan'ın bölgede yarattığı güvenlik endişesinin bertaraf edilmesi düşüncesi hem Yunanistan hem de Türkiye açısından önem arz ediyordu. İtalya'nın Türkiye ve Yunanistan arasındaki sorunların giderilmesi için çaba sarfettiği süreçte Türk- Yunan yakınlaşmasına uygun bir ortam doğmuştur.[129] Yakınlaşmaya katkı sağlayan önemli bir adım Venizelos'un yeniden başbakan olduğu 1928 seçimlerinden kısa bir süre sonra Başbakan İsmet Bey'e gönderdiği mektup ile olmuştur: [130]

> "Sizi temin etmek isterim ki benim en büyük arzum, iki ülke ilişkilerinin düzenlenmesi ile iki ülke arasında yakın bir dostluğun sağlanması ve bu yakın dostluğu, bu sefer, mümkün olan en geniş şekli ile bir dostluk antlaşması, saldırmazlık ve hakem antlaşması ile resmileştirmektir. Türkiye'nin bizim topraklarımızda gözü olmadığını iyi bildiğim için seçim süresi boyunca her fırsatta halk önünde Yunanistan'ın da Türk topraklarında hiçbir surette gözü olmadığını defalarca tekrarladım. Bu konuda var olan antlaşmalar samimiyetle ve kayıtsız şartsız kabul edilir."

Venizelos'un mektubu ile Türk- Yunan ilişkilerindeki gerginlik azalmaya başlamıştır. Bilhassa Venizelos'un seçimlerden sonra barışçı tutumunu sürdürmesi gerginliğin azalmasında önemli bir etkiye sahip olmuştur. Bu anlamda Venizelos'un 10 Şubat 1930'da Yunan parlamentosunda Yunanistan'ın taraf olduğu sözleşmelere bağlı kalacağını ve Türkiye'nin barıştan yana olduğu için bir savaş teşebbüsüne girişmeyeceğine inandığını dile getirmesi Türkiye'nin tarafından olumlu karşılanmıştır.[131] Nihayetinde Türkiye ve Yunanistan arasında süren müzakerelerde iki tarafın yapıcı çabaları sonuç vermiş ve 10 Haziran 1930'da Ankara Antlaşması imzalanmıştır.[132] Antlaşma ile belirlenen mübadeleye ilişkin esaslar özetle şu şekildedir:[133]

> Madde 1- Mübadil Müslümanların yunanistan'da bıraktıkları menkul ve gayrimenkul malların tam mülkiyeti Yunan hükümetine geçecektir.
>
> Madde 2- Mübadil Rumların türkiye'de bıraktıkları menkul ve gayrimenkul malların tam mülkiyeti türk hükümetine geçecektir
>
> Madde 10- Türkiye, İstanbul'a geldikleri ve doğdukları yer ne olursa olsun, mübadeleden istisna edilmiş olan istanbul mıntıkasında elyevm hazır bulunan Türk tabiiyetindeki bütün rum Ortodokslara "etabli" sıfatı tanır. Aynı "etabli" sıfatı, İstanbul'u

---

[129] Değerli, "Atatürk Dönemi Türk- Yunan Siyasi İlişkileri", s. 249.

[130] Damla Demirözü, Megali İdea'dan Ankara Antlaşmasına (1930) Eleftherios Venizelos", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S. 35- 36, (Mayıs-Kasım, 2005), s. 294- 295.

[131] Gönlübol ve Sar, *Atatürk ve Türkiye'nin Dış Politikası (1919- 1938),* s. 59- 60.

[132] *Akşam*, "Tükr- Yunan İtilâfı Bugün Saat Birde İmza Edildi", 11 Haziran 1930, s. 1.

[133] Bkz: *Türk Dış Politikasında 50 Yıl: Cumhuriyetin İlk On Yılı ve Balkan Paktı (1923- 1934),* s. 214- 227.

Türkiye Cumhuriyeti makamatı tarafından verilmiş pasaportlarla terk etmiş bulunan gayrimübadil şahıslara da tanımıştır.

Madde 14- Yunanistan, Garbi Trakya'ya geldikleri tarih ve doğdukları yer ne olursa olsun mübadeleden istisna edilmiş olan Garbi Trakya mıntıkasında elyevm hazır bulunan Yunan tabiiyetindeki bütün Müslümanlara "etabli" sıfatı tanır. Aynı "etabli" sıfatı, Garbi Trakya'yı Yunan Cumhuriyeti makamatı tarafından verilmiş pasaportlarla terk etmiş bulunan gayrimübadil şahıslara da tanımıştır.

Ankara Antlaşması'nın imzalanması ile Türk- Yunan ilişkilerinde sürüncemede kalmış ve iki ülke ilişkilerinde gerginliğe neden olan sorunlar gündem dışına çıkmıştır. Aynı zamanda bu antlaşmanın imzalandığı süreçte İtalya'nın arzu ettiği Türkiye ve Yunanistan ile antlaşmaların yapılması için görüşmeler sürüyordu.[134] Öte yandan Ankara Antlaşması, Türk- Yunan ilişkilerinde "normalleşme" sürecini başlatmıştır. Bu ılımlı hava içerisinde Yunanistan Başbakanı Venizelos, 27- 31 Ekim 1930 tarihleri arasında Türkiye ziyaretinde bulunmuştur.[135] Bu ziyaret ile Türk- Yunan ilişkilerinde yeni bir dönem başlamıştır. Oldukça samimi bir ortamda gerçekleşen ziyarette üç ayrı antlaşma imzalanmıştır.[136] Bu antlaşmalar (1) Dostluk- Tarafsızlık, Uzlaşma ve Hakem Antlaşması (2) Deniz Kuvvetlerinin Sınırlandırılmasına İlişkin Protokol ve (3) İkamet, Ticaret ve Seyrisefain Antlaşması'ndan oluşuyordu.[137] Böylelikle Türk- Yunan ilişkilerinde Lozan'dan itibaren her an bir savaş ihtimalini ortaya çıkarabilecek düzeyde olan gergin ortam yerini karşılıklı güven ve dostluğun hakim olduğu yeni bir döneme bırakmıştır. Türk- Yunan ilişkilerinde dostluk temeline dayanan yeni bir döneme girildiği Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal tarafından Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM)'nin üçüncü dönem dördüncü toplanma yılı açılışında şu sözlerle ifade edilmiştir.[138] *"Komşumuz ve dostumuz Yunanistan Başvekilinin ve Hariciye Vekilinin Ankara'yı resmen ziyaretlerini hususi bir memnuniyetle zikrederim. Türkiye ile Yunanistan'ın yüksek menfaatleri birbirine zıt olmaktan tamamen çıkmıştır. Bu iki memleketin samimi bir dostlukla kendileri için emniyet ve kuvvet görmelerinde isabet vardır."*

İki ülke arasındaki iyi ilişkiler 3- 6 Ekim 1931'de Başbakan İsmet Bey ve Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Bey'in Yunanistan'a iade-i ziyarette bulunmaları ile devam etmiştir.[139] Balkan Paktı'nın teşkiline gidilen

---

[134] *Türk Dış Politikasında 50 Yıl: Cumhuriyetin İlk On Yılı ve Balkan Paktı (1923- 1934),* s. 227.

[135] Akşam, "Yunan Başvekili Bugun 4 te Geliyor", 27 Ekim 1930, s. 1.

[136] Akşam, "Dostluk Misakı: Muahedeler Dün Ankara'da İmza Edildi", 1 Kasım 1930, s. 1.

[137] Erdem, "Yunan Tarihçilerin Gözüyle 1930 Türk- Yunan Dostluk Antlaşması ve Venizelos'un Bu Sürece Katkıları", s. 115.

[138] *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri,* C.1, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1997, s. 363.

[139] *Vakit*, "Başvekil Bu Sabah Atinada", 3 Ekim 1931, s. 1.; *Vakit*, "Başvekilimiz Dün Gece Atinadan Alkışlarla Hareket Etti," 7 Ekim 1931, s. 1.

süreçte Türk- Yunan ilişkilerinin dostluk düzeyine ulaşması önemli bir eşik olmuştur. Türk- Yunan ilişkileri Venizelos'un başbakanlığından sonra da iyi yönde ilerlemiştir. Türkiye ve Yunanistan arasında 14 Eylül 1933'te imzalanan "İçten Anlaşma Yasası" bu açıdan önemlidir.[140] Nitekim Venizelos, başbakanlık görevinden ayrıldıktan sonra da Türk-Yunan ilişkilerinin gelişmesi için çaba göstermeye devam etmiştir. 26 Eylül 1933'te kısa bir Türkiye ziyaretinde bulunan Venizelos, Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal tarafından Dolmabahçe Sarayı'nda ağırlanmıştır. Samimi bir havada gerçekleşen bu ziyarette Balkanlar'ın durumu hakkında iştişare edilmiştir.[141] Bu ziyaretin ardından Balkan Paktı'nın teşkiline gidilen süreç hız kazanmış ve 9 Şubat 1934'de Balkan Paktı, Türkiye ve Yunanistan'ın gayretleri ile teşkil edilmiştir. Türk-Yunan ilişkileri eski Yunan Başbakanı Venizelos'un Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal'i Nobel Barış Ödülü'ne aday göstermesi ile tarihi bir yakınlaşmaya ulaşmıştır. Bu anlamda Türk- Yunan ilişkileri 1954'de "Kıbrıs Sorunu" patlak verene kadar iyi komşuluk düzeyinde devam etmiştir.[142]

Sonuç

Lozan'ın Türk- Yunan ilişkilerine devreden bakiyesi 1920'ler boyunca iki ülke arasındaki ilişkilerin normalleşmesinin önünde engel teşkil eden bir ağırlığa sahip olmuştur. Her ne kadar mübadele dışındaki sorunlar kısa süre içerisinde çözüme kavuşmuş olsa da Türk- Yunan ilişkilerinde zaman zaman "savaş" ihtimali dahi gündeme gelmiştir. Mübadelenin esaslarının belirlendiği Atina Antlaşması'nın uygulanmasından kaynaklanan sorunlarda bu durumu görmek mümkündür. Türk- Yunan ilişkilerinin gergin atmosferi ile paralel olarak Doğu Avrupa, Balkanlar ve Doğu Akdeniz'de yaşanan gelişmeler her iki ülkeninde güvenliğini tehdit eden bir durum meydana getirmiştir.

Bu tehdidin arka planında I. Dünya Savaşı sonrasında oluşan statükodan rahatsızlık duyan İtalya, Almanya, Bulgarsitan gibi revizyonist devletlerin politikaları yer alıyordu. Bilhassa İtalya'nın Doğu Akdeniz ve Balkanlar'da nüfuzunu arttırma çabası İtalya'nın dikkatini Türkiye ve Yunanistan'a vermesine yol açmıştır. Bölgesel bir ittifak arayışı içerisinde olan İtalya'nın bu arzusu Türk- Yunan ilişkilerinde çıkmaza giren sorunların varlığında oldukça zora girmiştir. İtalya bu zorluğu iki ülke ile ayrı ayrı anlaşmalar yaparak aşma yoluna gitmiş ve bölgesel bir ittifaka uygun bir zemin yaratmaya çalışmıştır.

Yunanistan'da Venizelos'un yeniden başbakan olarak göreve gelmesi Türk- Yunan ilişkilerinin "normelleşme"sürecine girmesinde önemli bir eşik olmuştur. İtalyan revizyonizminin kendilerine yönelmesinden endişe duyan Yunanistan ve Türkiye, gerek İtalya ile olan ilişkilerini gerek de kendi aralarındaki ilişkileri dostluk düzeyine çıkarma

[140] *Akşam*, "Misak Çok Dostane Tezahürler Arasında İmza Edildi", 15 Eylül 1933, s. 1.
[141] *Akşam*, Reisicumhur Hz. Dün M. Venizelosu Kabul Etti", 27 Eylül 1933, s. 1.
[142] Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914- 1995)*, s. 248- 251.

uğraşı içerisinde olmuşlardır. Nitekim İtalya ile ilişkilerin ilerlemesine rağmen Türkiye ve Yunanistan açısından İtalya her zaman Doğu Akdeniz ve Balkanlar'da bir tehdit unsuru olarak algılanmaya devam etmiştir. Bu algılamanın sonucu olarak Türkiye ve Yunanistan Balkan Paktı'nın teşkil edilmesi için yoğun bir çaba harcamıştır. Nihayetinde iki ülke arasındaki sorunların çözüme kavuşmasının ardından Türk- Yunan ilişkileri iyi komşuluk ve dostluk düzeyine ulaşmıştır.

Kaynakça

1.Gazeteler

Tanin, İkdam, Cumhuriyet,Vakit, Akşam

2. Tetkik Eserler (Kitap, Makale, Hatırat vd.)

Armaoğlu, Fahir H., "İkinci Dünya Harbinde Türkiye", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, C. 13, S. 2, (1958), ss. 139- 179.

Armaoğlu, Fahir H., *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914- 1995),* Kronik Kitap, İstanbul 2019.

Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, C.1, TTK Basımevi, Ankara 1997.

Barlas, Dilek, "Firends or Foes? Diplomatic Relations between Italy and Turkey, 1923- 1936", *International Journal at Middle East Studies*, Vol. 36, No. 2, (May, 2004), ss. 231- 252.

Bilgiç, B. S., "Atatürk Döneminde Türkiye-Yunanistan İlişkileri, 1923- 1938", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, S. 91,(Bahar, 2015), ss. 1- 27.

Bilgin, M. Sıtkı, "Atatürk Döneminde Türkiye'nin Balkan Diplomasisi (1923- 1930)", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. 20, S. 20, (2004), ss. 799- 820.

Bresciani, Marco, "Between Nation and Empire: The Post- Habsburg Adriatic Question and the Fascist Idea of Europe 1919- 1922", Contr*ol and Eastern Europe After the First World War*, Burkhard Olschowsky, Piotr Juszkiewicz, Ryan Rydel (Eds.), (Translated by Sarah Patey et al), De Gruyter- Oldenburg, Berlin and Boston 2021, ss. 171- 182.

Burgwyn, H. James, *Italian Foreign Policy in the Interwar Period 1918 1940*, Praeger, Westport and London 1997.

Çelebi, Ercan, "Türk- Rum Ahalinin Mübadelesine Dair Oluşturulan Komisyonlardan Muhtelit Mübadele Komisyonu ve Faaliyetleri", *Erzincan Eğitim Fakültesi Dergisi*, C. 8, S. 1, (2006), ss. 107- 120.

Çelebi, Mevlüt, "Atatürk Dönemi ve Sonrasında Türkiye- İtalya İlişkilerini Etkileyen Faktörler", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi,* C. 31, S. 91, (Bahar, 2015), ss. 93- 130.

Çelik, Edip, *100 Soruda Türkiye'nin Dış Politika Tarihi*, Gerçek Yayınları, İstanbul 1969.

De Grand, Alexander, *Italian Fascism: Its Origins & Development*, University of Nebraska Press, Lincoln and London 1982.

Değerli, Esra Sarıkoyuncu, "Atatürk Dönemi Türk- Yunan Siyasi İlişkileri", *Dumlupınar Ünv. Sosyal B. Dergisi,* S. 15, (Ağustos, 2006), ss. 239- 262

Demirözü, Damla, Megali İdea'dan Ankara Antlaşmasına (1930) Eleftherios Venizelos", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S. 35- 36, (Mayıs- Kasım, 2005), ss. 291- 312.
Erdal, İbrahim, "Türk Basınına Göre; Patrikhane Konusu ve Patrik Araboğlu'nun İhracı Meselesi", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S. 33- 34, (Mayıs- Kasım, 2004), ss. 33- 49.
Erdem, Nilüfer, "Yunan Tarihçilerin Gözüyle 1930 Türk- Yunan Dostluk Antlaşması ve Venizelos'un Bu Sürece Katkıları", *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* S. 23, (Güz, 2009), ss. 93- 128.
Eyicil, Ahmet, "Atatürk Devrinde Türkiye'nin Balkan Politikası", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. 20, S. 59, ss. 335- 367.
Fırat, Melek, "Yunanistan'la İlişkiler" *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar (1919-1980), C.1, Baskın Oran (Ed.),* İletişim Yayınları, 15. Baskı, İstanbul 2009, ss. 325- 356
Finaldi, Giuseppe, *Mussolini and Italian Fascism*, Routledge, London and New York 2013.
Gönlübol, Mehmet ve Cem Sar, *Atatürk ve Türkiye'nin Dış Politikası (1919-1938),* Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 1990.
Gentile, Emilio, "Paramilitary Violence in Italy: The Rationale of Fascism and the Origins of Totalitarianism", *War in Peace, Paramilitary Violence in Europe After the Great War,* Robert Gerwarth and John Horne (Eds), Oxford University Press, Oxford 2014, ss. 85- 103.
Hobsbawm,E.,*The Age of Extremes(1914-1991),*Abacus Book,London 1995
Horne, John, "Defanding Victory: Paramilitary Politics in France, 1918-1926", *War in Peace: Paramilitary Violence in Europe After the Great War*, Robert Gerwarth and John Horne (ed.), Oxfor University Press, Oxford 2012, ss. 216- 233.
İnönü, İsmet, *Hatıralar*,(Haz. Sabahattin Selek), Bilgi Yay., Ankara 2006
Jelavich, Barbara, *Balkan Tarihi, 20. Yüzyıl*, C. 2, (Çev. Zehra Savan ve Hatice Uğur), Küre Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 2009.
Kelkitli, Fatma Aslı, "İki Savaş Arası Dönemde İtalya'ya Karşı Balkanlar'da Bir Dengeleme Denemesi Balkan Antantı" *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, C. 72, No. 2, (2017), ss. 423- 443.
Morgan, Philip, *İtalian Fascism 1919- 1945*, Macmillan, London 1995.
Newman, John Paul, "The Origins Attributes, and Legacies of Paramilitary Violence in the Balkans", *War in Peace: Paramilitary Violence in Europa After the Great War*, Robert Gerwart and John Horne (Eds.), Oxford University Press, Oxxford 2012, ss. 145- 163.
Sander, Oral, *Balkan Gelişmeleri ve Türkiye (1945- 1965),* Sevinç Matbaası, Ankara 1969.
Sander, Oral, *Siyasi Tarih (1918- 1994),* İmge Kitabevi Yayınları, 31. Baskı, Ankara 2020.
Sarınay, Yusuf, "İki Savaş Arası Dönemde Türkiye'nin Balkan Ülkeleri İle Münasebetleri (1919- 1939), *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi,* C. 2, S.1, Yıl 1987, ss. 231- 258.

Şahin, O. Nasuhi ve İbrahim Bakırtaş "İki Dünya Savaşı Arasındaki Dönemde Dünya Ekonomik ve Siyasi Dengelerindeki Değişmeler*", Dumlupınar Üniversitesi Sosyal B. Dergisi*, S. 4, (Haziran, 2000), ss. 61- 77.
Soysal, İsmail, *Tarihçeleri ve Açıklamaları ile Birlikte Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları (1920- 1945),* C.1, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 3. Baskı, Ankara 2000.
Tuncer, Hüner, *Atatürkçü Dış Politika*, Kaynak Yayınları, İstanbul 2008.

EKLER

EK 1: Yunanistan Başbakanı Eleftherios Venizelos've Türkiye Başbakanı İsmet Bey, Türkiye, 1930.
Kaynak: İnönü Vakfı, https://www.ismetinonu.org.tr/tarihte-bugun-19-agustos/,(30.08.2022)

Ek 2: Ek Başbakan İsmet Bey, Atina'da Türk- Yunan Dostluk Antlaşması'nın Protokolünü İmzalarken, Yunanistan, 1931.
Kaynak: İnönü Vakfı, https://www.ismetinonu.org.tr/tarihte-bugun-14-eylul/, (30.08.2022).

SOĞUK SAVAŞ DÖNEMİ TÜRKİYE-YUNANİSTAN SİYASİ İLİŞKİLERİ

Nurhan AYDIN [*] – Kübranur Öztürk DERİCİ[**]

Özet

Türkiye ile Yunanistan ilişkileri, Yunanistan'ın 400 yıl Osmanlı hakimiyetinde kalması ile başlamıştır. Ancak Yunanistan'ın 1821 yılında bağımsız olması ile iki ülke arasındaki ilişkiler genel itibariyle gerginlik düzeyinde devam etmiştir. Buna örnek olarak da Osmanlı Devleti döneminde; 1897 yılında Osmanlı-Yunan savaşı, Balkan Savaşları ve Birinci Dünya Savaşları gösterilebilir.

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasının ardından Türkiye ile Yunanistan ilişkileri, Lozan Barış Antlaşması ve Balkan Antantı ile ilişkiler normalleşmeye başlamıştır. 1923 yılından 1950'li yıllara kadar olumlu seyreden ilişkiler, 1953 yılında imzalanan Balkan Paktı ile daha da pekişmiştir. Bu pakta göre Türkiye, Yunanistan ve Yugoslavya sorunlarını birbirine danışacak ve birlikte analiz yapacaklardı. 1954 yılında imzalanan Bled Antlaşması'nın da bir ülkenin saldırıya uğraması durumunda diğer ülkenin askeri yardımda bulunacağı maddesi de iki ülke arasındaki ilişkilerin ortaklıktan ziyade ittifaka dönüştüğünün en önemli göstergesi olmuştur. 1950'li yılların ilk yarısında ilişkiler olumlu düzeyde seyretse de 1955 yılında Kıbrıs Meselesinin ortaya çıkması, iki ülke arasında gerginliğe neden olmuştur. Türkiye ile Yunanistan Kıbrıs sorununu görmezden gelmeye çalışsa da Türkiye'nin taraf olmasıyla ilişkilerde tansiyon yükselmiştir. Soğuk Savaş dönemi olarak adlandırdığımız 1947 ile 1990 yılları arasındaki dönemde Türkiye ile Yunanistan arasındaki ilişkiler, Kıbrıs meselesi, Kıta sahanlığı ile Ege Denizi'nde meydana gelen sorunlar ile azınlık sorunları çerçevesinde şekillenmiştir. Bu çalışma Soğuk Savaş dönemi boyunca Türkiye ile Yunanistan arasındaki ilişkilerin genel perspektifini gözler önüne serecektir.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, Yunanistan, Soğuk Savaş, Kıbrıs Meselesi.

COLD WAR PERIOD TURKEY-GREECE POLITICAL RELATIONS

Abstract

Relations between Turkey and Greece started with the 400-year Ottoman rule of Greece. However, with the independence of Greece in 1821, the relations between the two countries continued at a level of

[*] Prof. Dr. Kafkas Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü,

[**] Doktora Öğrencisi, , Kafkas Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü

tension in general. For example, during the Ottoman Empire; The Ottoman-Greek war in 1897, the Balkan Wars and the First World Wars can be shown.

After the establishment of the Republic of Turkey, relations between Turkey and Greece, the Lausanne Peace Treaty and the Balkan Entente began to normalize. The positive relations from 1923 to the 1950s were further strengthened with the Balkan Pact signed in 1953. According to this pact, Turkey, Greece and Yugoslavia would consult each other and analyze their problems together. The clause in the Bled Treaty, signed in 1954, that one country will provide military assistance if one country is attacked, has been the most important indicator that the relations between the two countries have turned into an alliance rather than a partnership.

Although relations were positive in the first half of the 1950s, the emergence of the Cyprus Issue in 1955 caused tension between the two countries. Although Turkey and Greece tried to ignore the Cyprus problem, the tension in relations increased with Turkey's accession. In the period between 1947 and 1990, which we call the Cold War period, the relations between Turkey and Greece were shaped within the framework of the Cyprus issue, the continental shelf issue, the problems in the Aegean Sea and minority issues. This study will reveal the general perspective of the relations between Turkey and Greece during the Cold War period.
Keywords: Turkey, Greece, Cold War, Cyprus Issue.

Giriş

Yunanistan'ın XV. Yüzyıl'da Osmanlı Devleti hakimiyetine girmesinin ardından Rumlar zaman zaman ayaklanmalar başlatmışlardır. Özellikle de Fatih Sultan Mehmet'in 1453 tarihinde İstanbul'u fethetmesinin ardından Batı'ya kaçan bazı Rumlar Napoli, Venedik ve Avrupa'da Türklere karşı Haçlı seferleri düzenlenmek amacıyla faaliyetlerde bulunmuşlardır. Osmanlı Devleti'nin 15.ve 16. Yüzyıllarda gerçekleştirdiği Avrupa seferlerinde Rumlar bunu fırsat bilerek isyanlar çıkarmışlardır. Rumların Osmanlı Devleti'ndeki bu isyanlarını anlamak için imparatorlukta yaşayan Rumları iki ayrı sınıfa ayırmak gerekir. Bunların bir kısmı köylerde yaşayan Rumlar, diğer bir kısmı ise Osmanlı Devleti'nde üst kademelere gelmiş devlet görevlileriydi. Osmanlı Devleti'nde yaşayan Rumların büyük çoğunluğu diğer halklar gibi basit köylüler olarak görülüyordu. Bunun yanı sıra Rumların geri kalanı Osmanlı Devleti'nde en az Müslümanlar kadar aktif ve nüfuzlu kişilerden oluşuyordu. Rumlar Osmanlı Devleti'nde genel itibariyle Balkan Yarımadası'nın büyük bir kısmında ticareti ve Balkan Hristiyanlarının bağlı olduğu Ortodoks Kilisesi'nin yönetimini elinde bulunduruyordu. Rumlar Osmanlı Devleti'nde ayrıca Balkanlardaki eğitim ve kültür

kurumlarının tekelini kendi elinde tutmuş, diğer yandan Osmanlı bürokrasinde de önemli mevkilerde yer almışlardır[1].

Osmanlı Devleti'ndeki hoşgörülü yönetim sayesinde Rumlara serbestlik tanınmış, Fatih Sultan Mehmet döneminde Ortodoks Kilisesi Katoliklere karşı güçlendirilmiştir. Ayrıca Osmanlı Devleti himayesinde yaşayan Rumlar arasında da Rumcanın resmi dil olarak kullanılmasına da izin verilmiştir. Buradan da anlaşılacağı üzere Rumlar bağımsızlıklarını kazanana kadar Osmanlı idaresinde yaklaşık 400 yıl imparatorluğun en rahat cemaati olarak yaşamlarını sürdürmüşlerdir. Ancak 16. Yüzyıl itibariyle Osmanlı Devleti'nde iç teşkilatlanmanın duraklaması, Batı'daki gelişmelere ayak uyduramaması, iç ve dış sebepler nedeniyle imparatorluğun gelişememesi ve 18. ve 19. Yüzyıllarda ortaya çıkan milliyetçilik akımının da etkisiyle imparatorlukta çözülme süreci başlamıştır. Osmanlı Devleti'nin dağılmasını isteyen Avrupa ve özellikle de Rusya, Rumları Osmanlı Devleti'ni parçalamak için bir araç olarak kullanmış, Sırplar tarafından başlatılan isyanların Rumlar arasında yayılmasına ve güçlenmesine de neden olmuştur[2].

Fransız İhtilali'nin neden olduğu Milliyetçilik akımından en fazla etkilenen devletlerden biri de Osmanlı Devleti olmuştur. Milliyetçilik akımının kısa sürede Balkanlara yayılması, Sırp ve Yunan ayaklanmalarını da beraberinde getirdi. Megola İdea fikriyle 1814 tarihinde kurulan "Etnik-i Eterya" Cemiyeti, Yunanlıların bağımsızlığı için çalışıyordu. 1821 yılında çıkan Mora isyanında Rumların İngiltere, Rusya ve Fransa'dan destek bulması sonucu Rumlar giderek güçlenmiş, 1828 yılında Rusya'nın Osmanlı Devleti'ne saldırmasından bir yıl sonra da Yunanlılar bağımsızlıklarını ilan etmişlerdir. Mora'da Yunan Devleti'nin kurulması, Megola İdea düşünceleri gereği Yunanlıların Osmanlı hakimiyetindeki topraklarını geri almayı hedefliyordu[3].

1878 yılından itibaren Yunanistan'ın "Megola İdea" çıkarları İngiltere ile ortak bir paydada buluşuyordu. İngiltere'nin 1882 tarihinde Mısır'a yerleşerek Doğu Akdeniz'e egemen olması, diğer yandan Fransa'nın Tunus'a yerleşmesi ve Yunanistan'a yakın bir politika izlemesi, Osmanlı Devleti'ni Almanya safında olmaya mecbur bırakıyordu. 1907 yılında İngiltere ve Rusya'nın Balkanlardan Türklerin çıkarılması ve Alman yayılmacılığı karşısında birlikte hareket edeceklerine dair uzlaşmaya gitmesi, Balkanlarda Sırp, Yunan, Karadağ ve Bulgar ittifakını beraberinde getirmiş, bunun sonucunda da Balkan Savaşları meydana gelmiştir. 1912-1913 tarihlerinde gerçekleşen Balkan savaşları Osmanlı Devleti'nin yenilgisiyle sonuçlanmıştır. Ancak İkinci Balkan Savaşı'nda

---

[1] Bülent Akyay, "Başlangıçtan Girit İsyanına Kadar Osmanlı-Yunan İlişkileri (1830-1866)", **Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi,** İzmir 2010, s.4.

[2] Mehmet Kayıran-Mustafa Yahya Metintaş, "Türk-Yunan İlişkileri (1858-1952)", **Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Türk Dünyası Uygulama ve Araştırma Merkezi Yakın Tarih Dergisi,** Cilt: 1, Sayı: 3, Yıl: 2018, s.37.

[3] Ergün Aybars, "Türk-Yunan İlişkileri", **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi,** Cilt: 1, Sayı: 3, Yıl: 1993, s.3.

Osmanlı Devleti'nin Edirne ve Trakya'yı geri alması, İngiltere ve Rusya'nın protestosuna neden oldu. Savaş Bulgaristan'ın yenilgisi ile sonuçlanmış, Yunanistan da savaştan kazançlı çıkmıştır. Yunanistan bu savaş sonunda Kuzey Ege ve Ege Adalarına yerleşerek topraklarını iki kat genişletti. Megalo İdea'nın başarıya ulaştığını gören Yunanlıların artık tek amacı İstanbul ve İzmir'i Türklerden almaktı. Birinci Dünya Savaşı sonunda Yunanlılar İzmir'i işgal etmiş, Anadolu'da Millî Mücadele dönemi başlamıştır. Savaş Türklerin zaferiyle sonuçlanmış, İzmir Yunan işgalinden kurtarılmıştı[4].

1.Birinci Dünya Savaşı Sonrasında Türkiye-Yunanistan İlişkileri

Birinci Dünya Savaşı sonunda imzalanan Lozan Barış Antlaşması, genel itibariyle İtilaf Devletleri ile Türkiye arasındaki sorunları ele alıyordu. Lozan Barışı esas itibariyle Türk-Yunan barışını sağlamak, kurulan yeni Türk devletini tanımak ve Osmanlı Devleti'nin yabancı devletlere verdiği ayrıcalıkları tasfiye etmek üzerine toplanmıştı. Konferansta İtilaf Devletleri kendi haklarını korumak isterken, Türkiye ise kapitülasyonlardan kurtularak yeni Türk devletinin dünya kamuoyu tarafından tanınmasını istiyordu. Lozan Konferansı'nda Yunanistan ile Türkiye arasındaki meseleler genel itibariyle azınlık konusu, savaş tazminatı ve sınırların belirlenmesi ile mübadele konularından meydana geliyordu. Sivil ve asker esirlerin mübadelesi barıştan önce gerçekleştirilmiş, Lozan Konferansı'nda da bu konu onaylanmıştı. Savaş tazminatı konusunda ise Yunanistan tazminat yerine Karaağaç'ı verecek, Meriç Nehri de Türkiye-Yunanistan sınırı olarak kabul edilecekti. 1923-1932 yılları arasında Yunanistan ile Türkiye arasındaki başlıca sorun Türk ve Yunan nüfusun yer değiştirmesi sorunuydu. Lozan Konferansı'nda ele alınan sorun 30 Ocak 1923 tarihinde imzalanan "Türk ve Rum Nüfus Mübadelesine İlişkin Sözleşme ve Protokolü" ile açıklığa kavuşturulmuştur[5].

Mübadele başta olmak üzere azınlıklar ve daha sonra ortaya çıkan Patrik seçimi konusunda anlaşmazlıkların olduğu, yani Türk-Yunan ilişkilerinin gerginlik seviyesini koruduğu bir dönemde 1928 yılında Yunanistan'da Venizelos'un iktidara gelmesi Yunanistan'ın dış politikasında yeni bir dönemin başlangıcı oldu. Venizelos'un iktidara gelmesiyle Yunanistan, uluslararası yalnızlıktan çıkarak bölgede barış ve istikrar isteyen bir politika izlemeye başlamıştır. Diğer yandan Türkiye de 1923 yılında Cumhuriyetin ilan edilmesinden 1928 yılına kadarki süreçte zor bir dönem geçirmiştir. 1926 yılına kadar İngiltere ile ilişkilerin gergin devam etmesi, Yunanistan ile de yakın ilişkiler kurmasının önündeki en büyük engel olmuştur. İngiltere ile sorunların giderilmesinin ardından Türkiye dış politikada da etkin bir rol üstlenmeye başlamıştır. Dış politikadaki en önemli konulardan biri de hiç şüphesiz Yunanistan ile ilişkilerdi. Geçmişte Megola İdea'nın en önemli savunucularından biri

[4] Aybars, "Türk-Yunan İlişkileri", s.5-7.

[5] Kayıran-Metintaş, "Türk-Yunan İlişkileri (1858-1952)", s.59-60.

olan Venizelos'un iktidara gelmesinin ardından bu düşüncesini bir kenara bırakması, iki ülke ilişkilerinde önemli bir rol oynamıştır. 1929 yılının sonlarına doğru Venizelos'un iki ülke arasındaki ilişkilerin konuşularak çözülebileceğini belirtmesinin ardından ilişkilerde normalleşmeye gidilmiştir. Venizelos'un Yunan Meclisi'nde Türkiye'nin barışı önemseyen bir ülke olduğunu ve Yunanistan'a saldırmayacağını dile getirmiştir. Bunun ardından Ankara'daki Yunan elçisine Türkiye ile sorunların çözülmesi talimatını vermesi iki ülke arasında ilişkilerin olumlu yönde seyrettiğini göstermiştir. 10 Haziran 1930 tarihinde Yunanistan ile Türkiye arasında imzalanan Ankara Sözleşmesi[6] de bunun en önemli kanıtı olmuştur[7].

1933 tarihinde Almanya'da Nazi Partisi'nin iktidara gelmesi ve İtalya'da da Mussolini iktidarının Balkanlarda yenilikçi adımlar atmak istemeleri Balkan milletleri arasında huzursuzluğa neden olmuştur. Almanya ve İtalya'nın Balkanlara karşı bu yaklaşımları Avrupa'yı da tedirgin etmiştir. Bununla birlikte Türkiye ve Yunanistan da bu dönemde ilişkileri ileri bir noktaya taşımak istemişler, ancak 1933 yılında Venizelos'un yönetimi kaybetmesi, ilişkileri ileri taşımasa da olumsuz bir noktaya da getirmemiştir. Yunanistan'da muhalefet partisinde olan Venizelos, Türkiye ile ilişkilere önem vermiş, Atatürk ile Balkan Antantı hakkında görüşmeler yapmıştır. Avrupa ve Balkanlarda yaşanan gelişmeler Türkiye ve Yunanistan'ı ortak bir paydada buluşturmuştur. Yunanistan ve Türkiye siyasi ilişkilerini geliştirmelerinin ardından 9 Şubat 1934 tarihinde Balkan Antantı'nı imzalamıştır. Balkan Antantı'nı Yunanistan ve Türkiye ile birlikte Yugoslavya da imzalamıştır[8].

2.İkinci Dünya Savaşı Döneminde Türkiye-Yunanistan İlişkileri

Birinci Dünya Savaşı sonunda istediklerini elde edemeyen Avrupa Devletleri, yeni bir silahlanma yarışına girdiler. Avrupa'da Almanya'nın silahlanmaya başlaması, Versailles Antlaşması'nı uygulamaması ve Milletler Cemiyeti'nden çekilmesi Almanya'nın yeni bir savaşa hazırlandığının habercisiydi. Diğer yandan İtalya'nın da "Büyük Roma İdeali" hayalleri kapsamında genişleme çabası, ilerde Almanya ile kendisini ortak bir noktada buluşturacak ittifakın göstergesiydi. Almanya'nın 15 Mart 1939 tarihinde Çekoslovakya'yı işgal etmesi, Nisan ayında da İtalya'nın Arnavutluk'u işgal etmesi üzerine İsmet İnönü ittifak arayışına girmiş, bunun üzerine 12 Mayıs 1939 tarihinde Türkiye'nin barış cephesine bağlanmasını sağlayan "Türk-İngiliz Ortak Deklarasyonu"

---

[6] Türkiye-Yunanistan arasında imzalanan antlaşma tam metni için bkz: http://ua.mfa.gov.tr/ "Türkiye Cumhuriyeti ile Yunanistan Hükümeti Arasında Akdolunan İkamet, Ticaret ve Seyrüsefain Mukavelenamesi" .

[7] Ramazan Baş, "II. Dünya Savaşı Yıllarında ve Sonrasında Türk-Yunan İlişkilerinde Dostluk Örnekleri (1939-1954)", **Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi,** Isparta 2015, s.22-25. , Sözleşmenin uygulanışı hakkında bkz: **Resmi Gazete**, 23 Ağustos 1930, Sayı: 1577.

[8] Cem Turan, "Türk-Yunan İlişkileri ve Ege Sorunları", **Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi,** Edirne 2016, s.36-37.

yayınlanmıştır. Bununla benzer bir deklarasyon Fransa ile de yapılmış, böylece henüz savaşın başında Türkiye tarafını belli etmiştir[9]. 1 Eylül 1939'da Almanya'nın Polonya'ya saldırması, 3 Eylül günü de İngiltere ve Fransa'nın Almanya'ya savaş ilan etmesiyle birlikte İkinci Dünya Savaşı resmen başlamıştır[10].

İkinci Dünya Savaşı'nın başlamasının ardından tam bir yıl sonra İtalya Büyükelçisi Emmanuel Grazzi, Yunanistan'a bir ültimatom verdi. Dönemin Yunanistan Başbakanı Ioannis Metaksas'ın ise bu ültimatoma hayır cevabı vermesi üzerine 28 Ekim 1940 günü İtalyan askerleri Arnavutluk'taki yığınakları aracılığıyla Yunanistan'ı işgal etti. Ancak bu işgal başarısız oldu. Yunanlıların İtalya işgalindeki direnişi Türkiye açısından olumlu karşılandı. Ancak İtalya'nın işgal konusundaki başarısızlığı, Almanya'nın Yunanistan'ı işgal etmesine yol açtı. İkinci Dünya Savaşı sırasında Türkiye, Yunanistan'da sürgünde olan Yunan hükümetini tek meşru hükümet olarak tanıyarak Yunanistan'a destek olmuştur. Ayrıca savaş sırasında Türkiye, Yunanistan ile ilişkilerini büyükelçi vasıtasıyla diplomatik düzeyde devam ettirdi. Diplomatik ilişkilerin yanı sıra insani yardımlar ve basın aracılığıyla ilişkiler olumlu bir şekilde devam etti. Ayrıca bu dönemde Türkiye, Yunanistan'a buğday gönderen tek devletti. Kurtuluş ve Dumlupınar vapurlarıyla Yunanistan'a yardım eden Türkiye, diğer yandan da savaşta genel anlamda tarafsızlık politikasını sürdürdü[11].

3.Soğuk Savaş Döneminde Türkiye-Yunanistan Siyasi İlişkileri

İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle ortaya çıkan güç boşluğu nedeniyle devletlerin birbirlerinin etki alanını sınırlandırmak amacıyla hareket etmeleri ve politikalarını buna bağlı olarak şekillendirmeleri olayı, ABD'li devlet adamı Bernard Baruch'ın deyimiyle uluslararası alanda bir "Soğuk Savaş"ın başlamasına yol açtı. Bu dönemde Avrupalı devletler uluslararası siyasette dışarda bırakılmış, onların yerini Amerika Birleşik Devletleri ile Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği almıştır. ABD öncülüğünde kapitalist bir bloklaşma, SSCB çerçevesinde ise sosyalist bir bloklaşma oluşmuş, ekonomik, siyasi ve askeri alanda rekabet bu dönemde iki kutuplu bir sistemi beraberinde getirmiştir[12].

3.1Türkiye-Yunanistan İlişkileri Çerçevesinde Kıbrıs Sorunu

1878 tarihinde Kıbrıs'ta geçici bir hakimiyet kuran İngiltere, 1914 yılında Kıbrıs'ı ilhak etmiş, 1923 yılında Lozan Antlaşması ile birlikte

---

[9] **Resmî Gazete,** "Türkiye Cumhuriyeti ile Fransa Cumhuriyeti ve İngiltere Krallığı Arasında Ankara'da İmzalanan Üç Taraflı Yardım Muahedesi", 19 Teşrinisani 1939, Sayı: 4357.

[10] Mücahit Özçelik, "İkinci Dünya Savaşı'nda Türk Dış Politikası", **Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,** Cilt: 1, Sayı: 29, Yıl: 2010, s.256-257.

[11] Tuğba Eray Biber, "II. Dünya Savaşı Sonrası ABD Politikalarının Türkiye-Yunanistan İlişkilerine Etkisi (1946-1954)", **Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi,** Cilt: 7, Sayı: 2, Yıl: 2020, s.314-315.

[12] Ahmet Çelik, "Soğuk Savaş Süreci ve Türkiye'ye Etkileri (1939-1952)", **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi,** Elâzığ 2018, s.107-109.

Kıbrıs'taki hakimiyetinin hukuki meşruiyetini de almıştır. Bu gelişmelerin ardından İngiltere, Kıbrıs'ı yüksek komiserlerden almış, bölgeye vali atamıştır. Kıbrıs'taki bu gelişmeler Rumlar tarafından olumlu karşılanmış, İngilizlerin yaptıklarının kendilerinin Enosis çıkarlarına uygun olduğu görüşünü savunmuşlardır. Bu görüşten hareketle de Rumlar, Enosis konusundaki isteklerini İngilizlere yaptırabileceklerini düşünmüşlerdir. Diğer yandan Kıbrıs'ta yaşayan Türkler ise adadaki İngiliz yönetiminden memnun olmamışlar, ancak konuyla alakalı herhangi bir harekette de bulunmamışlardır. Bu dönemde Kıbrıs'ta yaşayan Türk halkı, Lozan Antlaşması'ndaki şartlara uyarak adadaki varlıklarını korumaya çalışmışlardır. Türkiye, dış politikada da Yunanistan ile ilişkilerini de barışçıl bir biçimde sürdürmüş, bölgede güven ortamının sağlanması için çaba harcamıştır[13].

1941 tarihinde İngiltere Kıbrıs'taki Rumları kontrol altında tutmak amacıyla baskıcı bir yönetim oluşturmuştur. İngiltere bunu yaparken diğer yandan da Ada'da siyasi örgütlenmelere izin vermiştir. Bu siyasi örgütlenmeler zaman içinde Kıbrıs'ta sorun oluşturmuş, Rumlar Ada'da örgütlenmeye başlamışlardır. Rumlar örgütlenirken Ada'da yaşayan Türk halkı da kendi varlıklarını korumak amacıyla KATAK (Kıbrıs Adası Türk Azınlığı Kurumu) Milli Partisi, Kıbrıs Türk Kurumları Birliği, Milli Cephe Partisi ve Kıbrıs Milli Türk Talebe Birliği'ni kurarak Ada'daki varlıklarını korumak amacıyla teşkilatlanmışlardır[14].

İkinci Dünya Savaşı yıllarında Yunanistan'ın İngiltere'nin yanında yer alması, Kıbrıs'taki Rumların da Enosis hayallerinin harekete geçmesine neden olmuştur. 1945 tarihinde Yunanistan Başbakanı Damaskinos'un İngiltere'yi ziyareti esnasında Kıbrıs'ın 12 Ada ile birlikte Yunanistan'a verilmesi görüşünü dile getirmiştir. İngiltere ise Rumların bu isteklerini anayasa çerçevesinde uygulamak istemiş, anayasanın hazırlanması için de bir danışma meclisi kurmak istemiştir. Rumların buna itiraz etmesine rağmen İngilizler 1948 tarihinde Rumlara muhtariyet verilmesini içeren bir anayasa ilan etmiştir. Hazırlanan bu anayasaya göre 22 kişilik yasama meclisi, 4 Türk üye, 4 kişilik yürütme kurulunda da bir Türk üye bulunacaktı. Ancak Rumlar bu anayasa teklifini reddettiler. Bu dönemde Kilise liderliğinde hareket eden Rumlar, Ada'da Yunanistan ile birleşmeyi kabul eden veya kabul etmeyen şeklinde bir halk oylamasının yapılmasını isteseler de Türk halkı tarafından kabul edilmemiştir[15].

3.1.1İkinci Dünya Savaşı Sonrası Kıbrıs'ta Gelişmeler

İkinci Dünya Savaşı sonrası Sovyetlerin tehdidi ile karşılaşan Türkiye, Truman Doktrini ile beraber Batının desteğini almış oluyordu.

---

[13] Ege Demirel, "Türkiye ve Yunanistan'ın Tezleri Işığında Kıbrıs Sorunu", **Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi,** Denizli 2016, s.15-16.

[14] Demirel, "Türkiye ve Yunanistan'ın Tezleri Işığında Kıbrıs Sorunu", s.16.

[15] Ali Çakırbaş, "Kıbrıs Sorunu (1950-1960)", **Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi,** Kayseri 2004, s.31-32.

Kıbrıs meselesinde ise bölgedeki güvenliğini Yunanistan ile ilişkilerine göre ayarlamak durumunda kalan Türkiye, tek yönlü bir dış politika izlemek durumunda kalmış, ulusal çıkarlarını rasyonel bir zemine oturtması da zorlaşmıştır. Türkiye ile Yunanistan arasındaki Kıbrıs meselesinin en zorlu dönemi 1950'li yıllarda başlamıştır. İkinci Dünya Savaşı ve sonrasındaki dönemde Kıbrıs'ı elinde bulunduran İngiltere, müttefiklerin lideri olması sıfatıyla Yunanistan'daki sol hükümeti güçlendirmek ve Enosis isteklerini bir nebze olsun bertaraf edebilmek amacıyla Oniki Ada'nın Yunanistan'a verilmesini istiyordu. Savaş sonrası Sovyet tehdidinin ortaya çıkması ve İngiliz baskısı nedeniyle de Türkiye bu duruma ses çıkarmamış, böylece Oniki Ada Yunanistan'a verilmiştir[16].

Kıbrıs'ta yaşayan Rum halkı, 21 Kasım 1949 yılında Enosis isteklerini gerçekleştirmek amacıyla Birleşmiş Milletler'e başvuru yapmıştır. Ancak Rumlar, başvuru sonuçlanmadan Kıbrıs'ın Yunanistan'a katılması amacıyla Ada'da halk oylaması çalışmalarına başlamıştır. Birleşmiş Milletler Yunanistan'ın bu isteğini reddetmiş, bunun üzerine Kıbrıs Rumları Enosis emelleri için EOKA terör örgütünü kurarak Ada'da faaliyetlerini hızlandırmışlardır. 1950'li yılların ortalarına doğru Kıbrıs'ta Rumların faaliyetleri artmış, Ada'da yaşayan Türkler ise zor durumda kalmıştır. Bu durum üzerine Türkiye'de bulunan birtakım sivil toplum kuruluşları Kıbrıs'ta yaşayan Türklere destek olmaya başlamışlardır. 1950'li yıllarda Kıbrıs'ta yaşanan Rum faaliyetleri Türkiye-Yunanistan ilişkilerini de önemli ölçüde etkilemiştir. Ancak burada Yunanistan'ın hesaba katmadığı şey, Türkiye'nin hangi koşulda olursa olsun Kıbrıs'ı ve orada yaşayan Türk halkını yalnız bırakmayacağıydı. Türkiye'nin Oniki Adalar konusunda sessiz kalması, Kıbrıs konusunda da sessiz kalacağının bir göstergesi olarak görülüyordu. Nitekim dönemin dışişleri bakanları Necmettin Sadak ile Fuat Köprülü de Yunanistan'ın bu tezini destekleyici konuşmalar yapıyorlardı. Bu nedenle Kıbrıs meselesi hakkında Yunanistan Enosis, Türkiye ise Ada'nın taksim edilmesi görüşlerini savunmuşlardır. Yunanistan'ın Enosis konusundaki isteklerini uluslararası kamuoyuna taşımaları ve EOKA aracılığıyla Ada'da şiddet içeren faaliyetlerde bulunmalarına rağmen Türkiye ile ilişkilerinde de Kıbrıs meselesinin çözümü için masa kullanılmaya devam edilmiştir[17].

5 Şubat 1959 tarihinde İsviçre'de bir araya gelen Türkiye Başbakanı Adnan Menderes ile Yunanistan Başbakanı Karamanlis ile her iki tarafın dışişleri bakanları arasında yapılan görüşmeler sonucunda 11 Şubat 1959 günü Kıbrıs ile ilgili olarak Türk ve Rum halkı için ihtiyaç ve beklentiler doğrultusunda anayasa hazırlanacağı konusunda anlaşma yapıldı. Bu anayasanın hazırlanması ve hayata geçirilmesi konusunda da bir anlaşma için de hazırlık yapılacaktı. İngiltere Başbakanı Mc. Millan'ın da katılımıyla 19 Şubat 1959 tarihinde Londra Antlaşması imzalandı.

[16] Harun Işık, "Türkiye-Yunanistan İlişkilerinde Doğu Akdeniz Rekabeti", **Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi,** Sakarya 2020, s.22-23.
[17] Işık, "Türkiye-Yunanistan İlişkilerinde Doğu Akdeniz Rekabeti", s.24-26.

Antlaşma Yunanistan, Türkiye ve İngiltere Başbakanları ile Kıbrıs'taki Türk ve Rum liderleri arasında imzalandı. Zürih ve Londra Antlaşmaları genel itibariyle Kıbrıs'ta yaşayan Rum ve Türk toplumları tarafından imzalanan ve bağımsız devlet haliyle Kıbrıs halklarının statüsünü belirleyen "Kıbrıs Cumhuriyeti Anayasası"nı onaylayan bir antlaşma niteliğindedir. Zürih ve Londra Antlaşmaları sonrası 16 Ağustos 1960 günü Kıbrıs Cumhuriyeti kurulmuş oldu[18].

Bağımsız bir devlet olan Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kurulmasının ardından Ada'da yaşayan Rumlar faaliyetlerini arttırmışlar, kurulan meşru yönetimi çeşitli örgütler ve faaliyetlerle yıkmak istemişlerdir. Kıbrıs'ta yaşayan Türkler ise yeni kurulan Cumhuriyet yönetimi ile birlikte kendi plan ve politikalarını belirlemeye çalışırken, Rumlar ise Türklere verilen hakların geri alınması için yasadışı faaliyetlerde bulunuyorlardı. 1963 yılında Kıbrıs'taki Rum halkı, Türklere karşı bu faaliyetlerini "Akritas Planı" adıyla uygulamaya başlamışlar, Enosis isteklerinin yanında Türkleri de Ada'dan çıkarmak için faaliyetlerde bulunmuşlardır. Rumlar Akritas Planı doğrultusunda Kıbrıs'ta kabul edilen anayasanın uygulanamaz olduğunu uluslararası alanda kabul ettirecekler, tek taraflı değişiklik yapılması durumunda da uluslararası kamuoyunda kendilerine destek bulacaklardı. Bunların sonunda Kıbrıs'ta yapılan anlaşmalar feshedilecek, self determinasyon hakkıyla da istediklerini elde ederek Türkiye'nin Ada'ya müdahalesini imkânsız kılacaklardı. Rumlar bu düşünceleriyle Türkleri Ada'da azınlık olarak kısıtlamak istiyor, Türkler ise antlaşmalardan doğan haklarını öne sürerek adada eşitliği savunuyordu[19].

Makarios ile Kıbrıs'ta yaşayan Rum halkı, Enosis emelleri çerçevesinde Ada'nın Yunanistan ile birleşmesini istemişler, bu isteklerini gerçekleştirmek için de hiçbir yoldan kaçınmamışlardır. 1963 yılının 21 Aralık gecesi, Lefkoşa'da iki Türk öldürülmüş, bu olayın ardından Rum polisi Lefkoşa'da Türk lisesi öğrencilerine ateş açmışlardır. Rumların bu saldırılarına karşılık da 1958 yılında Kıbrıs'ta kurulan Türk Mukavemet Teşkilatı karşılık vermiş ve 23 Aralık günü Türk ve Rumlar arasında çatışmalar devam etmiştir. Rumların silahlarla Türklere saldırmaları ve kadın ve çocukları öldürmeleri üzerine Türk Hava Kuvvetlerine ait jetler 24 Aralık 1963 günü Lefkoşa üzerinde ihtar uçuşu gerçekleştirmiştir[20].

Bu gelişmeler üzerine İngiltere, bir konferans toplanmasını talep etmiştir. 13 Ocak 1964 tarihinde Türkiye, Yunanistan ve İngiltere'nin katıldığı bu konferansa Kıbrıs'ta yaşayan Türk ve Rum halklarının temsilcileri de katılmıştır. Konferansta Türkiye mevcut anlaşmaların

---

[18] Fatime Nas, "Uluslararası Alanda Kıbrıs Sorunu (1960-1965**)", Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi,** Niğde 2013, s.33.

[19] Mine Ateş, "Geçmişten Günümüze Kıbrıs Sorunu ve Çözüm Yollarına İlişkin Çabalar", **Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi,** Sivas 2014, s.23-25.

[20] Ateş, "Geçmişten Günümüze Kıbrıs Sorunu ve Çözüm Yollarına İlişkin Çabalar", s.25-26.

yeterli olmadığını ve birtakım iyileştirmeler yapılmasını talep ederken, Rum tarafı ise söz konusu anlaşmaların feshedilerek Türk halkına hiçbir hak tanınmamasını talep ediyordu. Her iki tarafın istekleri dinlendikten sonra bu görüşmelerden de bir sonuç çıkmamıştır. Londra Konferansı'nın sonuçsuz kalması üzerine Ada'da yaşayan Rumlar saldırılarını arttırması üzerine Türkiye, 16 Mart 1964 tarihinde Kıbrıs'a müdahale etmek üzere Türkiye Büyük Millet Meclisi'nden yetki almıştır. Türk Hükümeti'nin bu kararı almasının ardından 17 Mart 1964 tarihinde Kıbrıs'ta Barış Gücü kurulmuştur. Barış Gücü'ne karşı zorluk çıkarak Rumlar, Türklere karşılık Milli Muhafız Ordusu'nu kurmuşlardır. Türk Dışişleri Bakanı Feridun Cemal Erkin yaptığı bir konuşmada ise Rumların bu hareketlerine tepki olarak Kıbrıs'a müdahale edebileceği mesajını vermiştir. Bu açıklamaların üzerine dönemin ABD Başkanı Lyndon B. Johnson Başbakan İsmet İnönü'ye Kıbrıs'a müdahalede bulunmaması yönünde bir mektup göndermiştir[21]. ABD Başkanı Johnson'un gönderdiği mektupta Türkiye'nin böyle bir harekât planı olması durumunda öncelikle kendilerine danışması gerektiği belirtilmiştir. Ayrıca iki NATO ülkesi olan Türkiye ve Yunanistan'ın birbiriyle ters düşmemesi gerektiği, Türkiye'nin Kıbrıs'a müdahale etmesi durumunda Sovyetler Birliği'nin de olaya müdahil olacağını belirterek bu durumda ABD'nin Türkiye'nin yanında durmayacağını da mektubunda belirtmiştir. ABD Başkanı ayrıca Türkiye'nin Kıbrıs'a müdahale etmesi durumunda NATO'nun kendisine verdiği silahları kullanamayacağını da mektubunda belirtiyordu[22].

3.1.2Kıbrıs Barış Harekâtı (1974)

1971 tarihinde Yunan askeri Yeoryos Grivas, Kıbrıs'ta Enosis taraftarlarını bir araya toplayarak EOKA-B örgütünü kurmuştur. Grivas Rumların Enosis emelleri çerçevesinde Ada'da faaliyette bulunmak üzere gelmişti. Grivas ayrıca Kıbrıslı Rum askerlerinin Makarios'u devirmesine yardımcı olmak üzere Ada'ya Yunanistan tarafından görevli olarak gönderilmişti. Bu nedenle 1970'in ilk yılları Grivas ile Makarios arasında çatışmalarla geçmiş, bu çatışmalar 15 Temmuz 1974 tarihinde EOKA-B örgütünün Makarios'a darbe yapılmasıyla son bulmuştur. Yunanistan Makarios'a karşı yapılan bu darbeyi Rumlar için yaptığını belirtirken, Makarios Yunanistan'ın Kıbrıs'ı işgal ettiğini belirtmiştir. Bu durum karşısında Türkiye ise ABD ve İngiltere'yi Kıbrıs'a müdahale etmeleri konusunda uyarmış, ancak ABD ve İngiltere Yunanistan'ın bu hareketini sadece kınamakla yetinmişlerdir. Bu durum üzerine Türkiye de 20 Temmuz 1974 tarihinde Kıbrıs'a harekât düzenlemiştir[23].

---

[21] Hasan Yılmaz, "Kıbrıs Barış Harekâtı ve Sonuçları", **İnönü Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi,** Cilt: 6, Sayı: 1, Yıl: 2017, s.92.

[22] Halil Akman, "Kıbrıs Cumhuriyeti İlanından Johnson Mektubuna, Kıbrıs Sorunu (1960-1964)", **Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi,** Yıl: 2012, Sayı: 22, s.88.

[23] Ümran Güneş, "Kıbrıs Sorununda Milliyetçi Söylem ve Türk Dış Politikası (1950-1974)", **Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi,** Edirne 2016, s.91.

Türkiye, Zürih Antlaşması'nın kendisine verdiği yetkiyi gerekçe göstererek Kıbrıs'a müdahalede bulunmuştur[24]. Türk Hükümeti 20 Temmuz 1974 tarihli bildirisinde Kıbrıs'a müdahale gerekçelerinden bahsetmiştir. Söz konusu bildiride Kıbrıs'ta bulunan Rum Milli Muhafızları ile Yunan Alayı kontrolündeki askerlerin Kıbrıs'ta darbe yaptıklarını, darbe kuvvetlerinin Yunanistan'a bağlı olduğunu ve yapılan bu darbe ile Kıbrıs'ın bağımsızlığı ile ülke bütünlüğünün tehlikeye düştüğünü belirtmiştir. Türkiye'nin Ada'ya müdahalesini gerektiren durumdan da bahsetmiş, konuyla ilgili olarak da 1960 tarihli Garanti Antlaşması'nın garantör devletlerinden biri olduğunu ve Kıbrıs'ın bağımsız olarak kalması, Ada'da yaşayan Türklerin asayiş ve güvenliğinin sağlanması nedeniyle Türk Hükümeti'nin Ada'ya müdahale ettiğinden söz etmiştir[25].

20 Temmuz sabahı başlayan Türk harekâtı Ada'da başarılı olmuştur. 21-22 Temmuz 1974 tarihlerinde Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin kararıyla ateşkes ilan edilmiştir. Kıbrıs'ta anayasal yönetim ile Türkler ve Rumlar arasında bir düzen kurularak bunun devamlılığının sağlanması amacıyla Cenevre'de bir konferans düzenlenmiştir. 25 Temmuz 1974 tarihinde başlayan görüşmelere Türkiye, Yunanistan ve İngiltere katılmıştır. Bu görüşmeler sonunda Türkiye'nin bazı istekleri kabul edilerek 30 Temmuz 1974 tarihinde Cenevre Protokolü imzalanmıştır. 14 Ağustos 1974 tarihinde Yunanistan'ın BM Güvenlik Konseyi kararları ile Cenevre Protokolü'ne uymaması gerekçesiyle Kıbrıs'a ikinci bir harekât düzenlemiştir. İkinci harekât sırasında Ada'daki Rum örgütleri "Murat Ağa ve Sandallar Köyü Katliamı" ile "Atlılar Köyü Katliamlarını" yapmışlardır. Kıbrıs'ta Türk birlikleri ateşkes yaptıkları sırada Kıbrıslı Türklerin güvenlikleri için önemli olan Lefke-Lefkoşa-Magosa hattına kadar Kıbrıs'ın kuzey kısmını ele geçirmiş bulunuyorlardı. Türk Silahlı Kuvvetleri bu harekât sırasında 498 şehit ve 1200 yaralı vermiş, Kıbrıs'ta yaşayan Türk halkı ise 340 şehit ve 1000 civarında yaralı vermiştir. Rum-Yunan tarafında ise 4000 ölü ile 12000 yaralı vermiştir[26].

Temmuz 1974 tarihinde imzalanan Cenevre Antlaşması'na göre Kıbrıs'ta "Kıbrıs Türk Toplumu" ile "Kıbrıs Rum Toplumu" şeklinde iki ayrı yönetim resmen kabul edilmiştir. Bunun ardından 1 Kasım 1974 tarihinde Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda alınan kararlar doğrultusunda Kıbrıs'ta iki eşit toplumun varlığı resmi olarak da onaylanmıştır. Bu kararlar aynı zamanda "Kıbrıs Türk Federe Devleti"ne giden yolun temellerini de atmış oluyordu. 13 Şubat 1975 tarihinde

---

[24] https://www.mfa.gov.tr/garanti-antlasmasi- zurich 11-subat-1959 .tr.mfa , Garanti Antlaşması'nın Onaylanması Hakkında Kanun için bkz: Resmî Gazete, 10 Nisan 1965, Sayı: 11976., **BCA,** 30-18-1-2, 317-47-8, 19.07.1974.

[25] Hamza Eroğlu, "Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'ni Yaratan Tarihi Süreç ve Son Gelişmeler", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi,** Cilt: 18, Sayı: 54, Yıl: 2002, s.755.

[26] Güzide Çakır, "Soğuk Savaş Sonrası Kıbrıs Sorunu (1990-2015)", **Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi,** Edirne 2016, s.26-27.

Kıbrıs Türk Federe Devleti kurulmuştur. 1975 ve 1982 tarihleri arasında Kıbrıs ile ilgili pek çok çalışma yapılmış, ancak bir sonuç alınamamıştır. Bunun üzerine Kıbrıs Türk halkı, self-determinasyon ilkesini tartışmaya açmış, 17 Haziran 1983 tarihinde Kıbrıs Türkleri self-determinasyon hakkını açıklamıştır. Bu açıklamaya göre bağımsızlık ve egemenlik hakkının her şekilde korunacağı, Türklerin Kıbrıslı Rumlar ile Yunanistan'ı yönetimine girmeyeceği, Rumların Enosis hayalleri kapsamında Türklerin haklarının yok sayıldığı ve Türklerin iki taraflı bağımsız, federal ve bağlantısız bir devlet kurmasına Rumların ve Yunanistan'ın engel olmamasından söz edilmiştir[27].

Kıbrıs'ta Türk Hükümeti'nin gerçekleştirdiği barış harekâtının ardından başlayan federasyon kurulmasına ilişkin görüşmeler iki toplumlu bir düzenlemeyi içeriyordu. Uluslararası alanda yapılan bu görüşmelere Rum tarafı isteksiz katılmıştır. Ancak Kıbrıslı Türklerin lideri Rauf Denktaş'ın çabaları sonucu görüşmeler sürdürülebilmiş ve Kıbrıs Türk Federe Devleti kurulabilmişti. Ancak kurulan yeni devletin etkili olamayışı neticesinde 1983 tarihinde Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti kurulmuştur. Bu devletin kuruluşunun ardından Yunanistan Güney Kıbrıs'ta askeri üs kurmuştur. Diğer yandan Avrupa Birliği Güney Kıbrıs'ı üyeliğe alma kararı vermişti. Bu gelişmeler üzerine Rusya da Türkiye'ye karşı Güney Kıbrıs'a uzun menzilli füze satma kararı aldı. Bu gelişmeler Ada'da yaşayan Rumları cesaretlendirmişti. Bu olaylar beraberinde Ada'da yaşayan Türkleri de Rum tarafına geçme konusunda baskı yapılmasına yol açtı. Ancak Türklerin bunu kabul etmeleri durumunda Türkiye ile bağlarının zedeleneceği göz önüne alınarak bu baskılara boyun eğilmedi. Türkiye'nin katılmadığı Avrupa Birliği'ne Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin de katılması mümkün değildi[28].

4.1Ege Denizi Çerçevesinde Yaşanan Sorunları

4.1.1Karasuları Meselesi

Karasuları, kıyı devletinin kara sınırını çevreleyen ve uluslararası hukuk açısından uygun şekilde belirli bir genişliğe çerçevesinde uzanan kıyı devletine ait deniz alanı olarak ifade edilir. Karasuları genişliği uluslararası hukuka göre 3 mil ile 12 mil arasında genişliğe sahip olmak durumundadır. Birinci Dünya Savaşı ve İstiklal Savaşı sonrasında kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin sınırlarının belirlenmesinde en önemli konulardan biri de Lozan Barış Antlaşması olmuştur. Lozan Barış Antlaşması'na göre Türkiye ile Yunanistan arasındaki kara sınırı iki ülkenin kıyısı olduğu Ege Denizi çerçevesinde belirlenmeye çalışılmıştır. Dönemin uluslararası koşullarına göre her iki ülkenin karasuları 3 mil olarak kabul edilmiştir.

[27] Çakır, "Soğuk Savaş Sonrası Kıbrıs Sorunu (1990-2015)", s.27-28.

[28] Bülent Ecevit, "Türkiye-Yunanistan İlişkileri ve Kıbrıs", **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi,** "Cilt: 39, Sayı: 1-2, Yıl: 1999, s.20-21.

Ancak antlaşmada bu şekilde yer almasına rağmen 3 millik konum, haritayla bağdaştırılamamıştır[29]. Her iki ülkenin de karasularının 3 mil olması zaman zaman sorunlara yol açmış, karasularının genişletilmesi konusu gündeme gelmiştir. Konuyla ilgili olarak Birleşmiş Milletler bünyesinde çalışmalara başlanmıştır. Birleşmiş Milletler'in yaptığı çalışmalar neticesinde 24-27 Şubat 1958 tarihlerinde I. BM Deniz Hukuku Konferansı toplanmıştır. Bu konferansta Cenevre Hukuk Sözleşmeleri olarak adlandırılan Karasuları ve Bitişik Bölge, Kıta Sahanlığı, Açık Deniz ve Balıkçılık ile Açık Denizlerin Korunması konularında 4 sözleşme kabul edilmiştir. Ancak bu sözleşmelerin kabul edilmesinin ardından tartışmalar devam etmiştir. Bu durum üzerine II. Deniz Hukuku Konferansı toplanmış, 1974 tarihinde de Karasuları sınırının 12 mile çıkarılması gündeme gelmiştir. Türkiye bu sözleşmeyi onaylamamış, ancak Yunanistan sözleşmeye imza atmıştır. Sözleşmenin 3. Maddesi devletlerin karasuları genişliğini belirleme hakkına sahip oldukları, ancak belirlenen şartlar doğrultusunda deniz mili 12 mili geçemeyecekti[30].Yukarıda söz konusu olan sözleşmenin 15. ve 300. Maddeleri, 12 mil kuralının kesin ve mutlak olmadığından bahsediyordu. Sözleşmenin 15. Maddesi ise sahilleri karşılıklı olan devletlerin karasularını sınırlandırmaları hakkında adaletli bir şekilde uygun bir orta hattın kabul edilmesini, bu mümkün olmadığı takdirde konuyu yargıya taşımaları gerektiği belirtilmiştir. Sözleşmenin 300. Maddesi ise sözleşme maddelerinin kötüye kullanılmadan uygulanması gerektiği belirtilmiştir[31]. Lozan Konferansı'nda her iki ülkenin karasuları 3 mil olarak belirlenmiş, ancak 1936 yılında Yunanistan karasularını 6 mile çıkarmıştır. O dönemde Türkiye ile Yunanistan ilişkilerinin dostane bir şekilde devam ettiği nedeniyle konu çok fazla dikkate alınmamıştır. Türkiye ise 1964 tarihinde 476 sayılı Karasuları Kanunu ile birlikte karasularını 6 mil olarak belirlemiş, karasuları sınırını 6 milden fazla belirleyen ülkelere karşı aynı genişliği uygulama kararı almıştır. 1964 tarihinden itibaren Yunanistan ve Türkiye karasularını 6 mil olarak belirlemiştir. Ancak 1970'li yıllara gelindiğinde Yunanistan ve Türkiye arasındaki Kıbrıs meselesinden dolayı Yunanistan karasularını 12 mile çıkarmaya karar vermiştir[32].Ege Denizi'nin çoğu yerinde Yunan Adaları ile Anadolu Yarımadası arasındaki karasuları 2-3 deniz milinden fazla değildir. Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi'nde adaların da karasularında bulunduğu göz önüne alındığında, Yunanistan'ın karasularını 12 deniz miline yükseltmesi durumunda Anadolu'nun Ege Denizi sınırının iki yer dışında Yunan Adalarının karasularıyla

[29] Gizem Akbaş, "Türk-Yunan İlişkileri (1955-1983)", **Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi,** Ankara 2020, s.37.
[30] Cem Turan, "Türk-Yunan İlişkileri ve Ege Sorunları", **Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi,** Edirne 2016, s.94-95.
[31] Turan, "Türk-Yunan İlişkileri ve Ege Sorunları", s.95.
[32] Turan, "Türk-Yunan İlişkileri ve Ege Sorunları", s.96.

çevrilecekti. Buna göre açık deniz alanları önemli ölçüde azalacak Ege Denizi kaynaklarının çoğunluğu Yunanistan'a kalacak, Türk Deniz Kuvvetleri'nin Ege Denizi'nden Akdeniz'e geçişi zorlaşacaktı. Ayrıca Türk ticaret gemileri Yunanistan'ın izin olmadan Ege Denizi'ne çıkamayacaktı. Netice itibariyle Yunanistan'ın karasularını 12 deniz miline çıkarması durumunda Türkiye'nin batı kıyılarından denize açılması imkânsız hale gelecekti[33].

4.1.2Kıta Sahanlığı Sorunu

Kıta sahanlığı kavramı genel itibariyle kıyı devletinin kara ülkesinin denizin altından süren doğal bir uzantısı olarak tanımlanır. 1958 tarihinde imzalanan Kıta Sahanlığı Sözleşmesi, adaların da kıta sahanlığı kapsamına girdiğinden bahsediyor. Kıta Sahanlığı Sözleşmesi'nde böyle bir maddenin bulunması, Yunanistan'ın da Ege'de kıta sahanlığı iddia etmesine neden oluyordu. Yunanistan'ın bu iddiası, Türkiye ile arasında sorun oluşturmuştur. Türkiye ise Kıta Sahanlığı Sözleşmesi'ni imzalamaması nedeniyle sorunun çözümüyle ilgili bu maddenin de dikkate alınmayacağını belirtmiş, sorunun iki ülke arasında yapılacak müzakereler yoluyla çözülebileceğini ifade etmiştir[34].

Yunanistan 1959 tarihinde Resmî Gazete 'de yayınladığı bir kanunla kendi hakimiyet sahası olarak gördüğü alanlarda ruhsat dağıtmaya başlamış, ancak Türkiye ile ilişkilerindeki olumlu hava nedeniyle itiraz etmemiştir. Burada yapılan çalışmalarda petrol bulunması, Türkiye'nin dikkatini bu bölgeye yoğunlaştırmasına neden olmuştur. 1973 yılında Türkiye, Resmî Gazete 'de yayınladığı bir izinle Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı'na 1 No'lu Marmara ve 10 No'lu Ege Petrollerinin batısında Ege Denizi'nde Türk karasuları bölgesi dışında kalan ve kıta sahanlığı içerisinde yer alan bölgelerde 27 adet petrol arama ruhsatı vermişti. Bu iznin Resmî Gazete 'de yayınlanmasının ardından Yunanistan, arama ruhsatlarının olduğu bölgelerin kendi kıta sahanlığına girdiğini belirtmiş ve Şubat 1974'te Türkiye'ye nota vermiştir. Böylece iki ülke arasında kıta sahanlığı krizi başlamıştır. Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı, Türkiye'nin kıta sahanlığının Ege Denizi ortalarına kadar uzandığını belirterek ruhsatları dağıtmış, Yunanistan ise Ege Denizi'nin Türkiye'nin karasularına kadar olan kısmını kendi kıta sahanlığı belirterek ruhsat dağıtmıştır. 1974 yılının mayıs ayında Türkiye, Çandarlı araştırma gemisine Ege Denizi'nde araştırma yapması izni vermiş, bunun üzerine Yunanistan da Türkiye'nin araştırma yapmasının Cenevre Sözleşmesi'ne aykırı olduğunu belirterek nota vermiştir[35]. Karşılıklı nota teatileri sonucunda Türkiye ile Yunanistan, 31 Mayıs 1975 tarihinde Brüksel'de bir araya gelmelerinin ardından bir bildiri yayınlamışlardır. Bildiride sorunların karşılıklı

[33] Serhan Yücel, "Ege'de Bitmeyen Sorunun Bir Unsuru Olarak Türk ve Yunan Karasuları ve Ulusal Hava Sahaları", **Güvenlik Stratejileri Dergisi,** Cilt: 6, Sayı: 12, Yıl: 2010, s.89.
[34] Akbaş, "Türk-Yunan İlişkileri (1955-1983)", s.40.
[35] Akbaş, "Türk-Yunan İlişkileri (1955-1983)", s.41-42.

görüşmeler yoluyla çözülebileceğine karar vermişlerdir. Ancak bu bildiri sonunda karşılıklı sorunların çözülmesi beklenirken, beklenilenin aksine iki taraf arasında gerginlik daha da artmıştır. Gerginliğin nedeni ise bildirinin her iki taraf açısından farklı yorumlanmasıydı. 1976 yılında Türkiye ve Yunanistan İsviçre'de bir araya gelmiş, ancak kıta sahanlığı konusunda yine bir sonuca varamamışlardır. İsviçre'deki görüşmelerde Yunanistan, adaların Yunanistan'ın anakara ile aynı toprak bütünlüğünde olduğunu ve Yunan adalarının kendine özgü kıta sahanlığının bulunduğunu iddia etmiştir. Türkiye ise Eustratos, İstanköy, Lesbos, Limni, Lios, Aghios ve Samos adalarının coğrafi açıdan kendi kıta sahanlığında bulunduğunu ifade etmiştir. 1976 yılının Temmuz ayında Türkiye'de Ege Denizi'nde araştırma yapılacağı ve Hora (Sismik-1) Gemisinin de hazırlandığı haberlerinin yayılması üzerine Yunanistan ile Türkiye arasındaki gerginlik had safhaya ulaşmıştır. Türkiye'nin petrol arama faaliyetlerine başlaması üzerine Yunanistan Türkiye'yi BM Güvenlik Konseyi'ne şikâyet etmiştir. Güvenlik Konseyi ise iki taraf arasında barışı sağlamak üzere müzakerelerin başlanmasına karar vermiştir. Bu karar üzerine Türkiye ile Yunanistan 11 Kasım 1976 tarihinde Bern'de bir sözleşme imzalamıştır. Bu sözleşmeye göre her iki taraf Ege Denizi'nde olumsuz davranışlardan kaçınacak ve kıta sahanlığı konusunda müzakere yoluyla anlaşma sağlanacaktı. İki taraf arasında müzakereler 1981 yılına kadar devam etse de bir sonuç alınamamıştır. Cenevre Deniz Hukuku Sözleşmesi'nin dönemin şartlarına göre geride kalması nedeniyle yeni bir sözleşme hazırlanmıştır. 7 Ağustos 1982 tarihinde Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi kabul edilmiş, ancak Türkiye bu sözleşmeyi imzalamamıştır[36].

5.1Batı Trakya Sorunu

Batı Trakya Yunanistan'ın kuzeydoğusunda yer alan, Gümülcine, İskeçe ve Dedeağaç şehirlerinden oluşan bölgedir. Toplam nüfusu 11 milyon olan Yunanistan'da, Batı Trakya'da Türk nüfus 140 bin ila 150 bin civarındadır. Batı Trakya'da yaşayan Türk nüfusun hakları Türkiye ile Yunanistan'ın imzaladığı ikili anlaşmalar çerçevesinde belirlenmiştir. 1923 yılında imzalanan Lozan Barış Antlaşması'nda yer alan "Türk ve Rum Ahalisinin Mübadelesine Dair Sözleşme ve Protokol" başlığı altında yer alan maddelerde Türkiye'de ikamet eden Rumlar ile Yunanistan'da yaşayan Türklerin yer değiştirilmesi 30 Ekim 1918 tarihinden önce İstanbul Belediyesi sınırları dahilinde yaşayan Rumlar ile Batı Trakya Türkleri bu değişimin haricinde tutuluyordu. Batı Trakya Türkleri ile Rum azınlık ile ilgili konularda, diğer anlaşmalar imzalanırken Lozan Anlaşması temel alınmıştır[37].Lozan Barış Antlaşması ile korumaya alınan Batı Trakya Türklerinin hakları Türkiye ile Yunanistan arasında 1926 Atina, 1930 Ankara, 1933 Ankara, 1951 yılında Türk-Yunan Kültür Protokolü Antlaşmaları ile pekiştirilmiştir. Türkiye'nin Batı Trakya

[36] Akbaş, "Türk-Yunan İlişkileri (1955-1983)", s.43-46.
[37] Turan, "Türk-Yunan İlişkileri ve Ege Sorunları", s.48.

Türklerinin haklarını korumak amacıyla anlaşmalar yapması, kendi soydaşlarını koruması konusunda hassas olduğunu gösterir. Bu anlaşmalar aynı zamanda Yunanistan'ın Batı Trakya'da yaşayan Türklere karşı bir sorumluluğunun olduğunu gösterir. Ancak Yunanistan bu sorumluluklarını yerine getirmek yerine Batı Trakya Türklerine karşı baskıcı ve Türkleri asimileye yönelik bir politika izlemeyi tercih etmiştir[38].

Yunanistan'da Türklere karşı yapılan baskılar, Türk azınlığın gelişmesini engellemeye yönelikti. Bu nedenle de anlaşmalar ve yasalarla garanti edilen Batı Trakya Türklerinin okul ve vakıf hakları Yunanistan Hükümeti tarafından sürekli kontrol altında tutulmuştur. 1967 tarihinde Yunanistan'da, darbe yönetiminin iktidara gelmesi üzerine Batı Trakya Türklerine karşı uygulanan politika da giderek sertleşmiştir. Türkiye ile Yunanistan arasında o yıllardaki Kıbrıs meselesine paralel olarak da Türklere uygulanan baskılar artmıştır. 1974 yılında Yunanistan'da cunta iktidarının sona ermesine rağmen baskılar aynı şekilde devam etmiştir. 1972 tarihinde Yunanistan'da çıkarılan kanunla *"Türk Okulları"* ismi resmen kaldırılmış, ilerleyen yıllarda ise Türkiye'den gelen öğretmen, kitaplar ve ders araçlarının Yunanistan'a alınması yasaklanmıştır. 1977 yılında çıkarılan kanunla ise *"Batı Trakya Müslüman Azınlık Okulları"* Yunanistan'ın denetimi altına girmiştir. Okullar ile ilgili diğer bir kanun ise *"Azınlık Okulları ile Selanik Özel Pedagoji Akademisi Öğretim ve Denetim Yasası"* ile de okulların Yunanistan Hükümetinin kontrolüne geçtiğini gösteren diğer bir yasadır. Bu okullar Yunanistan'da açılacak Türk okullarının yönetiminin Yunan devleti kontrolünde olacağını gösteriyordu. Ayrıca Yunanistan, 1977 tarihinde azınlık okullarının mal varlıklarının kontrolünü de Türk Cemaat Heyetlerinden almış, Eğitim Bakanlığına devretmiştir[39].

Batı Trakya Türkleri açısından diğer önemli bir sorun vakıflar sorunudur. Yunanistan, azınlık hakları ile ilgili imzaladığı antlaşmalara aykırı olarak Batı Trakya'nın her yerinde bulunan bulunan "Cemaat-i İslami'ye Heyeti veya Müslüman Cemaati İdare Kurulu" ile *"İslam Cemaati Reisliğini"* 1951 tarihinden sonra *"Müslüman Mal Varlığını İdare Kurulu"* haline çevirmiştir. Yunanistan Hükümeti bu hareketleriyle Batı Trakya Türklerinin kendi cemaat liderleri ile heyetlerini seçme haklarını elinden almıştır. Yunanistan ayrıca kendilerine yakın bazı kişileri sözü edilen Müslüman kurullara atayarak Müslüman Türklerin görüşlerini alınması engellenmiştir. İskeçe, Dedeağaç ve Gümülcine'de bulunan yönetim kurullarında vakıf işlerini yönetimi konusunda da Yunan Hükümetinin görevlendirdiği kişiler bu işi yürütecekti. 1967 tarihinden itibaren Türk vakıflarının gayrimenkul sahibi olmaları, yıkılan cami ve iş yerlerini onarmaları da yasaklanmıştır. 12 Kasım 1980 tarihinde ise *"Batı*

[38] İlker Alp, "Batı Trakya Türkleri", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi,** Cilt: 11, Sayı: 33, Yıl: 1995, s.623-624.

[39] Alp, "Batı Trakya Türkleri", s.624-625.

Trakya'daki Müslüman Vakıfların Yönetimi" kanunuyla birlikte vakıf yönetim kurullarına aday gösterme hakkı tanınmıştır[40].

Sonuç

Türkiye ile Yunanistan ilişkileri tarih boyunca her devletle olduğu gibi iniş çıkışlarla doludur. İkinci Dünya Savaşı yıllarında devletler arası gerilimin artması, Türkiye ile Yunanistan ilişkilerini de etkilemiştir.

Lozan Barış Antlaşması'nda iki devlet arasında sorunlar genel anlamıyla çözüme kavuşturulmuş, ancak bazı sorunlar sonraki yıllarda iki devlet arasında pürüz çıkarmaya devam etmiştir. İkinci Dünya Savaşı'nın çıkması ve sonrasında devletler arasında "Soğuk Savaş" olarak nitelendirilen ABD ile Sovyetler Birliği öncülüğünde başlayan siyasi gerginlik, ülkeleri genel anlamda etkilemiştir. Soğuk Savaş döneminde Türkiye ile Yunanistan arasındaki en önemli gerginlik Kıbrıs meselesi çerçevesinde çıkmıştır. Kıbrıs'ta yaşayan Rum ve Türk halkları arasında yaşanan gerginlik iki devlet arasındaki ilişkilerin şekillenmesinde en önemli faktör durumuna gelmiştir.

Türkiye ile Yunanistan arasındaki ilişkileri belirleyen diğer bir faktör ise Ege Denizi çerçevesinde yaşanan sorunlardır. Yunanistan ve Türkiye 1964 tarihinde karasularını 6 mile çıkarmıştı. Ancak 1970'li yıllarda iki ülke arasındaki Kıbrıs meselesi nedeniyle Yunanistan'ın karasularını 12 mile çıkarması, ilişkilerin gerginleşmesine yol açmıştır. Yunanistan'ın karasularını 12 mile çıkarması Türkiye'nin Ege Denizi'nde faaliyetlerinin kısıtlanması anlamına geldiğinden Türkiye'nin bu duruma ses çıkarmaması imkansızdı. Türkiye ile Yunanistan arasında azınlık haklarından doğan bir sorun olan Batı Trakya sorunu da ikili ilişkileri etkileyen diğer bir unsurdur. Batı Trakya'da yaşayan Türk azınlığın eğitim, cemaat, siyasi ve sosyal yönden kısıtlanmaları, Türkiye'nin de doğal olarak kendi soydaşlarını korumak isteği iki ülke arasında gerginliği tetikleyen diğer bir sorun olmuştur. Türkiye ile Yunanistan arasında özellikle de Ege Denizi ile azınlık konuları nedeniyle çıkan gerginlikler bugün dahi ikili ilişkileri etkileyen en önemli dış politika konuları arasında yerini almaktadır. Sorunların çözümü için uluslararası kuruluşlar müzakere yolunu önerse de taraflar arasında anlaşmak pek mümkün olmamıştır.

KAYNAKÇA

BCA, 30-18-1-2, 317-47-8, 19.07.1974.

http://ua.mfa.gov.tr/ "Türkiye Cumhuriyeti ile Yunanistan Hükümeti Arasında Akdolunan İkamet, Ticaret ve Seyrüsefain Mukavelenamesi" .

https://www.mfa.gov.tr/garanti-antlasmasi- zurich 11-subat 1959_.tr.mfa ,

Resmî Gazete, "Türkiye Cumhuriyeti ile Fransa Cumhuriyeti ve İngiltere Krallığı Arasında Ankara'da İmzalanan Üç Taraflı Yardım Muahedesi", 19 Teşrinisani 1939, Sayı: 4357.

[40] Hale Aytekin, "Türk-Yunan İlişkilerinde Azınlık Sorunları (1923-1990)", **Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi,** Kocaeli 2011, s.72-73.

Resmî Gazete, 10 Nisan 1965, Sayı: 11976., 23 Ağustos 1930, Sayı: 1577.
AKBAŞ, G. (2020). Türk-Yunan İlişkileri (1955-1983), Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
AKMAN, H. (2012).Kıbrıs Cumhuriyeti İlanından Johnson Mektubuna, Kıbrıs Sorunu (1960-1964), Güney-Doğu Avrupa Arş, D., 22: 65-98.
AKYAY, B. (2010). Başlangıçtan Girit İsyanına Kadar Osmanlı-Yunan İlişkileri (1830-1866), Ege Ünv. Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi.
ALP, İ. (1995). Batı Trakya Türkleri, Atatürk Arş, Merkezi Dergisi, 11:33, 613-652.
ATEŞ, M. (2014). Geçmişten Günümüze Kıbrıs Sorunu ve Çözüm Yollarına İlişkin Çabalar, Cumhuriyet Ünv. Sosyal Bilimler Ens, Yüksek Lisans Tezi,
AYBARS, E. (1993). Türk-Yunan İlişkileri, Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi, 1:3, 3-8.
AYTEKİN, H. (2011). Türk-Yunan İlişkilerinde Azınlık Sorunları (1923-1990), Kocaeli Ünv.,Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli.
BAŞ, R. (2015). II. Dünya Savaşı Yıllarında ve Sonrasında Türk-Yunan İlişkilerinde Dostluk Örnekleri (1939-1954), Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Isparta.
BİBER, T.E. (2020).II. Dünya Savaşı Sonrası ABD Politikalarının Türkiye-Yunanistan İlişkilerine Etkisi (1946-1954), Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi, 7:2, 313-342.
ÇAKIR, G. (2016). Soğuk Savaş Sonrası Kıbrıs Sorunu (1990-2015), Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Edirne.
ÇAKIRBAŞ, A. (2004). Kıbrıs Sorunu (1950-1960), Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Kayseri.
ÇELİK, A. (2018). Soğuk Savaş Süreci ve Türkiye'ye Etkileri (1939-1952), Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Elâzığ.
DEMİREL, E. (2016). Türkiye ve Yunanistan'ın Tezleri Işığında Kıbrıs Sorunu, Pamukkale Ünv. Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi,
ECEVİT, B. (1999), Türkiye-Yunanistan İlişkileri ve Kıbrıs", Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi, 39:1-2, 1-24.
EROĞLU, H. (2002). Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'ni Yaratan Tarihi Süreç ve Son Gelişmeler, Atatürk Arş,., Merkezi Dergisi, 18:54, 735-793.
GÜNEŞ, Ü. (2016). Kıbrıs Sorununda Milliyetçi Söylem ve Türk Dış Politikası (1950-1974), Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Edirne.
IŞIK, H. (2020). Türkiye-Yunanistan İlişkilerinde Doğu Akdeniz Rekabeti, Sakarya Ünv., Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Sakarya.
KAYIRAN, M- METİNTAŞ, M.Y. (2018). Türk-Yunan İlişkileri (1858-1952), Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Türk Dünyası Uygulama ve Araştırma Merkezi Yakın Tarih Dergisi, 1:3, 33-73.
NAS, F. (2013). Uluslararası Alanda Kıbrıs Sorunu (1960-1965), Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Niğde.
ÖZÇELİK M. (2010). İkinci Dünya Savaşı'nda Türk Dış Politikası, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 1:29, 253-269.

TURAN, C. (2016). Türk-Yunan İlişkileri ve Ege Sorunları, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Edirne.
TURAN, C. (2016). Türk-Yunan İlişkileri ve Ege Sorunları" Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Edirne.
YILMAZ, H. (2017). Kıbrıs Barış Harekâtı ve Sonuçları, İnönü Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi, 6:1, 87-98.
YÜCEL, S. (2010). Ege'de Bitmeyen Sorunun Bir Unsuru Olarak Türk ve Yunan Karasuları ve Ulusal Hava Sahaları, Güvenlik Stratejileri Dergisi, 6:12, 83-101.

TÜRK-YUNAN İLİŞKİLERİNDE ARA DÖNEM

Nuri YAZICI[*]

Özet

I. Dünya Savaşı sonunda yenilen Osmanlı İmparatorluğu siyaseten tasfiye sürecine girmiş, müttefiklerinin aksine Mondros Mütarekesi'yle belirlenen sınırlarını bile koruyabilmek için bile savaşmak zorunda kalmıştır. Bunun nedeni Batı'lı büyük güçlerin ünlü "Şark Politikaları"dır. Bu politikaların bir sonucu olarak Yunanistan, Anadolu'yu istilâ etmiş, fakat sonunda ağır bir askeri yenilgiyle çekilmek zorunda kalmıştır. Bu dönemde önemli sorunlardan biri de "Pontus" isyanı olmuştur.

Lozan Antlaşmasıyla sorunlar çözülmüş ve bu dönem geride kalmıştır; Türk- Yunan ilişkilerinde ara dönem olarak adlandırabileceğimiz bu süreçte yakınlaşma, barış ve işbirliği anlayışı hâkim olmuş, devlet adamları karşılıklı ziyaretlerde bulunmuşlardır. Ancak 1960'lardan itibaren bu ilişkiler yeniden bozulmaya başlamış, yeni sorunlar ortaya çıkmış, bu arada "Pontus ve Pontusçuluk" meselesi de yeniden gündeme gelmiştir; Yunanistan Devleti'nin, tarihi olayların tam aksine olarak Türkiye'ye karşı yönelttiği asılsız "soykırım" iddialarıyla gündeme gelen bu mesele diğer ülkelerin parlamentolarında, Türkiye-Avrupa Birliği görüşmelerinin de gündemine oturmuştur. Bu çalışmada iki ülke arasında açılan geleneksel dostluk ve işbirliği politikalarının düşmanca politikalara nasıl dönüştüğü, bu arada "Pontus" meselesinin nasıl ve neden yeniden gündeme geldiği araştırılmıştır.

Anahtar kelimeler: Türkiye, Yunanistan, Pontus, Eleftherios Venizelos, Mustafa Kemal Atatürk

THE INTERMEDIATE PERİOD IN TURKISH GREEK RELATION

Abstract

At the end of World War I, the Ottoman Empire was defeated and entered into a political liquidation process. He even had to fight to protect the borders determined by the Armistice of Mudros. The reason for this is the famous "Oriental Policies" of the Western great powers. As a result of these policies, Greece invaded Anatolia, but eventually had to withdraw with a heavy military defeat. One of the important problems in this period was the "Pontus" rebellion.

With the Treaty of Lausanne, the problems were resolved and this period was left behind; In this process, which we can call the interim period in Turkish-Greek relations, the understanding of rapprochement,

[*] Dr. Öğr. Üyesi Bahçeşehir Üniversitesi, İİSB Fakültesi, İstanbul/TÜRKİYE

peace and cooperation prevailed, and statesmen made mutual visits. However, since the 1960s, these relations began to deteriorate again, and new problems emerged. Meanwhile, the issue of “Pontus and Ponticism” came to the fore again; In stark contrast to historical events, a baseless "genocide" claim was made against Turkey. This issue has been on the agenda of the parliaments of other countries and the Turkey-European Union talks. In this study, it was investigated how the traditional friendship and cooperation policies between the two countries turned into hostile policies, and how and why the "Pontus" issue came to the fore again.
Key words: Türkiye, Yunanistan, Pontus, Eleftherios Venizelos, Mustafa Kemal Atatürk

A- I. Dünya Savaşı sonrasında Yunanistan veya resmî adıyla “Helen Cumhuriyeti”

I- “Altılar Davası”

Türk ordularının Büyük Taarruz ile 1922 Eylül’ünde Yunan ordusunu büyük bir yenilgiye uğratmasından sonra aralarında dönemin başbakanları ve bakanlarının da bulunduğu 6 kişi kurşuna dizilerek idam edilmişlerdi.

Yunan ordularının ağır yenilgisini takip eden günlerde Yunanistan’da 14 Eylül 1922 tarihinde Albay Nikolaos Plastiras, Albay Stilyanos Gonatas ve Deniz Yarbayı Dimitrios Fokas’ın yaptığı bir askerî darbe sonucu Kral I. Konstantinos Hükûmeti istifa etmişti. Tahta geçen Konstantinos’un oğlu II. Georgios da halkı yatıştırmak için Anadolu hezimetinin sorumlularını mahkemeye çıkarmaya karar vermişti. Ayrıca başkent Atina’da 9 Ekim 1922 tarihinde düzenlenen ve 100 bin kişinin katıldığı ileri sürülen protesto gösterilerinde sorumluların cezalandırılması istenmişti. Bu gelişmelerin ardından Atina’da bir “İhtilâl Komisyonu” kurulmuş ve olağanüstü bir “Askerî Mahkeme” kurulması kararı alınmıştır. 1920-1922 yılları arasındaki gelişmelerde önemli rol oynayan ve vatana ihanet suçuyla yargılanan eski başbakanlar Dimitri Gunaris, Petros Protopapadakis ve Nikolaos Stratos Protopapadakis Hükûmeti’nde askerî işlerden sorumlu Bakan Nikolaos Theotokis, Gunaris ve Protopapadakis hükûmetlerinde Dışişleri Bakanı olan Georgios Baltacis, Gunaris Hükûmeti’nde İçişleri Bakanı olan Georgios Hacianestis, 31 Ekim 1922 tarihinde oybirliğiyle ölüm cezasına çarptırılmışlardır:

“Sanıklar;

** İtilaf devletlerinin 3 Aralık 1920’de Kral Konstantin’in halk oylamasıyla geri getirilmesine karşı koymaktan,*

** İtalya tarafından Yunanistan’a bırakılan Kuzey Epir (Yanya) bölgesine sahip çıkmamaktan,*

** İtilaf Devletlerinin 8 Kasım 1920 tarihli notasını tanımayarak ABD, İngiltere ve Fransa’dan elde edilecek krediyi elde edememekten, (sırasıyla 33 milyon dolar, 5 milyon sterlin, 566 milyon frank)*

** Silahlı kuvvetler üyelerinin müttefiklerinin güvenini kazanamamasından,*
** Fransızların talebi yönünde Kral Konstantin'i tahttan çekilmesi yönünde uyarmamaktan,*
** Eskişehir'e saldırmakta acele etmekten,*
** Eskişehir-Afyon demir yolunun işgalinin ardından ilerlemeyi Ankara'ya doğru sürdürmekten,*
** Kral Konstantin'in başkomutanlığını onaylamaktan,*
** Yunan Milli çıkarlarını savunmayarak İtilaf devletlerinin Yunan sorununu çözmesine göz yummaktan,*
** Halka ait parayı çarçur etmekten,*
** Hacıanesti'nin İstanbul üzerine yürümesinden,*
** İstanbul üzerine yürümek sonucunda Anadolu'daki güçleri zayıflatmaktan,*
** Kral'ın kardeşi Prens Nikolas'ın başkanlığında kurduğu gölge hükümetle ülkeyi terör içinde bırakmasını onaylamaktan,*
** Yunanistan'ın alabileceği birçok kredinin engellenmesi yoluyla ülkenin mali durumunun bozulmasından,*
** Venizelos'un Avrupa'da Yunanlıları temsil etmesini onaylamamaktan suçlu bulunmuşlardır."*[1]

Atina'da Gudi semtindeki askerî cezaevinde 15 Kasım 1922 sabahı da cezalar infaz edilmiştir; infazlar, Atina'da bir aşağılama şekli olarak sanıklar sandalyeye ters oturtulmuş vaziyette sırtlarından kurşuna dizilerek gerçekleştirilmiştir. Halk içinde savaşa ve işgale karşı yükselen öfke ve ülkenin içinde bulunduğu yıkım ihtilalcileri bazı infazları gerçekleştirmek zorunda bırakmıştır. Dönemin İngiliz elçisi Francis Oswald Lindley'le görüşen İhtilal Komitesi *"ulusal bir felakete neden olduklarına inandıkları"* kişilerin yargılanacağını, ancak bu yargılamadan sonra da genel af ilân edeceklerini belirtmişlerdir. İhtilalciler idamları istenen kimselerle ilişkin İngiliz hükümetiyle yaptığı görüşmelerde bu kimselerin bir daha Yunanistan'a girmemesi konusunda garanti istemiş, İngilizler bu garantiyi vermeyince de infazları gerçekleştirmişlerdir.[2] General Trikopis için de idam edilme söz konusu olunca, idam edilmesini önlemek amacıyla Mustafa Kemal Atatürk tarafından bir süre Ankara'da misafir edilmiş ve daha sonra ülkesine geri gönderilmiştir.[3]

Venizelos'un iktidarda olmadığı dönemde gerçekleşen bu "*felâketin*" sorumluluğu, Venizelos yanlıları tarafından kral ve yandaşlarına yüklenmiştir. Kral yanlıları ise bütün sorumluluğu, Anadolu'ya asker çıkarmak fikrini yeşerten ve bu konuda ısrarcı davranan Venizelos'a yükleme eğiliminde olmuşlardır.

Ancak Yunanistan Yüksek Mahkemesi, Türk orduları karşısında alınan bu ağır yenilgiden, kendi ifadeleriyle "*Küçük Asya Felâketi*"nden sorumlu tutularak idam edilenleri 88 yıl sonra aklamıştır: Yüksek

[1] https://tgb.gen.tr/genclik-birligi/yunanistan-da-altilar-davasi-15525
[2] https://tgb.gen.tr/genclik-birligi/yunanistan-da-altilar-davasi-15525
[3] https://tr.wikipedia.org/wiki/Alt%C4%B1lar_davas%C4%B1

Mahkeme 2010 yılının Ocak ayında, *davanın karara bağlandığı 1922 yılında verilerin yanıltıcı olduğu* iddiasıyla açılan davanın yeniden görülmesi talebini kabul etmişti; Başbakan Protopapadakis'in torunu Mihalis, dedesi ve diğer 5 kişinin haksız yere cezalandırılıp öldürüldüklerini iddia ederek Yüksek Mahkeme'ye başvurmuştur; dedesi ve diğer beş kişinin haksız bir şekilde ölüme gönderildiklerini ileri süren Mihalis, "*Soyadlarına sürülen kara lekenin aklanması*" talebinde bulunmakta idi.[4] Dava dilekçesinde "*Felaketin hemen ardından toplanan askerî mahkeme, 1922'deki yenilginin nedenlerini bilemezdi. Yunan ordularının İzmir Limanı'ndan ayrılışı 30 Ağustos 1922'de başladı ve 5 Eylül'de tamamlandı*" diyen Mihalis, aynı yılın 31 Ekim'inde bakılan davada askerî hakimlerin ellerinde sanıkları ölüme mahkûm edecek belge ve kanıt olmadığını ileri sürmüştür. Neticede Yüksek Mahkeme, "*yeni veriler ortaya çıktığını*" ve "*vatan hainliği*" suçlamasının doğru olmadığının belirlendiğini kabullenmiş ve sanıkların aklanmasına karar vermiştir; Yüksek Mahkeme "*yeni veri*" olarak, idam edilen 6'ların o dönem iktidardan devirdiği eski Yunan Başbakanı Elefterios Venizelos'un Paris'ten gönderdiği ancak "*bilinmeyen nedenlerle*" zamanında Atina'ya ulaşmayan "*idamları durdurun*" içerikli telgrafını ve daha sonraki yıllarda parlamentoda yaptığı konuşmalarda idam edilenlerin "*vatan haini olmadığını*" savunan açıklamalarını kabul etmişti.[5] Gelişmelerle ilgili olarak Yunan basını ise yeniden görülen davada, olayın üzerinden 88 yıl gibi uzun bir süre geçtiğini dikkate alarak söz konusu kişilerin aklanmasına karar verildiğini yazmıştır.

II- Dış politika sorunları

Bu sorunlar yüzlerce yıl Osmanlı İmparatorluğu yönetiminde yaşayan bu halkların karşılaştığı sınır ve azınlık sorunlarıydı. Bu krizlerden biri Yunanistan-Arnavutluk sınırında Ağustos 1923 tarihinde meydana gelen bir olaydır; iki ülke arasında sınırı belirleyecek olan heyetin 4 İtalyan delegesinin sınırın Yunan tarafında öldürülmesi Yunanistan ile İtalya arasındaki ilişkileri birden gerginleştirmiştir. Bu nedenle İtalya, Korfu Adası'nı işgal etmiş ve tazminat talep etmiştir; neticede Yunanistan özür dilemiş ve tazminat ödemiş, İtalya da Cemiyet-i Akvam kararı gereğince Korfu'dan çekilmiştir.[6]

1925 yılının Ekim ayında da benzer bir sorun Yunanistan-Bulgaristan sınırında yaşanmıştır; bir Yunan askeriyle bir Yunan subayının Bulgar sınırında öldürülmesi yeni bir kriz yaratmıştır. Lozan sonrası Yunanistan'ın yaşadığı bir kriz de Yugoslavya ile olan "*Selânik Limanı-Serbest Bölge*" sorunudur.[7]

[4] http://www.hurriyet.com.tr/dedem-neden-idam-edildi-13122870
[5] Taki Berberakis/ Atina, Kara leke davası, Milliyet, 22 Aralık 2009, s:13
[6] M. Murat Hatipoğlu, Yakın Tarihte Türkiye ve Yunanistan 1923-1954, Ankara 1997, s:43
[7] M. Murat Hatipoğlu, a.g.e, s:44

B- I. Dünya Savaşı'ndan sonra

I- Osmanlı Devleti'nden Türkiye Cumhuriyeti'ne

Türk İstiklal Savaşı ve Lozan Antlaşması 40 yıldan fazla süren savaşların, gerilemenin, parçalanmanın bir sonu olmuştur; bu dönemde Balkanlarda ve Doğu Anadolu'da toprak kayıpları olmuş, büyük bir Müslüman Türk nüfus Anadolu'ya göçmüştür. I. Dünya Savaşı sonlarına kadar bir taraftan Kafkasya'dan ve Balkanlar'dan Anadolu'ya Müslüman Türk halkının göçü devam ederken, Anadolu'dan da batıya nüfus hareketi olmaktaydı; özellikle Trakya ve Adalar ile Anadolu'nun batı sahillerindeki Rum halk da Yunanistan'a göç ediyordu. Evvelce aynı imparatorluğun vilâyetleri olan bu topraklarda, dil ve soy farkı gözetilmeksizin oturan bu halk şimdi bir göç hareketliliğini yaşıyordu. Balkanlar'da yeni millî devletlerin kurulması, buradaki Müslüman halkın etnik bir temizlik politikasıyla göçe zorlanması ve Anadolu'ya gelmesi, Rum ve Bulgarların da yoğun bulundukları yerlerden tersine bir göçünü başlatmıştı. Netice olarak Osmanlı coğrafyasının nüfus yapısı XIX. yüzyıl sonlarından itibaren hızla değişmeye başlamıştı.

I. Dünya Savaşı sonrasındaki Osmanlı Devleti'nin yenilgisi göçlerin yönünü yeniden değiştirmiştir: 15 Mayıs 1919'da Yunan ordusunun İzmir çıkarmasıyla yakın adalardan ve Yunanistan'dan gelen, on binlerle ifade edilebilecek bir Rum nüfus Batı Anadolu'ya yerleştirilmişti. İzmir'in işgalinden sonraki bir yıl içinde bölgeye yaklaşık 120 bin Rum göçmen yerleştirilirken, buna mukabil aynı miktar Türk yerlerinden uzaklaştırılmış ve büyük bir sefalete düşmüştü.[8] Bölgedeki Türk nüfusunun önemli bir kısmı İç Anadolu'ya göç ederken, bir kısmı da Yunanistan'daki ve adalardaki esir kamplarına götürülmüşlerdi.

Yunanistan, "Megali İdea" adıyla tanımladığı, kendi çapında emperyalist bir politika izlemeye başlamıştır. Mondros Mütarekesi sonrasındaki günlerde Yunanların 12 Ada, Kıbrıs, Trakya, Batı Anadolu kıyıları, İstanbul ve Anadolu'nun kuzey kıyılarını istemeleri İngiliz belgelerinde bile, "*Yunan arazi isteklerinin sonsuzluğu*" hakkında bir kanıt olarak değerlendirilmekteydi.[9]

Yunan Başbakanı Venizelos da Yunan ordusunun İzmir'i işgali ile başlayan savaş hedefleri arasında, "*Pontus'ta ayrı bir devlet kurmak*" hedefine işaret ediyor ve "*Bu devlet. Ermenistan ve Gürcistan ile iş birliği yapmak suretiyle İslâmlığa ve icabında Rus emperyalizmine karşı sağlam bir set teşkil edecek. Yunanistan'ın, elyevm sahip bulunduğu kuvvetler bu seferin tam bir başarıya ulaşmasını temin için yetecektir*" diyordu.[10] Anadolu'nun kuzeydoğu kıyılarındaki bazı Rumlar da "*Pontus Rumlarını temsil ettikleri*" iddiasıyla İstanbul'daki İngiliz Yüksek Komiseri'ne gönderdikleri önergede "*Rum Karadeniz Cumhuriyeti*" kurulmasını

[8] Gotthard Jaeschke, Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri, Türkçeye Çeviren: Cemal Köprülü, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1971, s: 48
[9] Gotthard Jaeschke, a.g.e, s: 50
[10] A.g.e, s:90-91

istemekte idiler.[11] Bir taraftan da Kuzeydoğu Anadolu kıyılarının nüfus yapısını değiştirme politikaları da sürüyordu;

Anadolu'nun belirli yerlerine Rum nüfusunun yığılmasının aslında siyasî bir programın parçası olduğu Osmanlı hükümetince de anlaşılmakla beraber mütarekenin getirdiği şartlarda çözüm diplomatik temaslarda aranmaktaydı. Fakat Yunan ordusunun Anadolu içlerine doğru ilerleyen işgalleri, Anadolu'nun kuzeydoğu kıyılarındaki Rumları da siyasî bir ümide yöneltmiş ve Millî Mücadele yılları boyunca Pontus isyanıyla uğraşılmıştır. Yunan ordusunun bozgun halinde Anadolu'yu terk etmesiyle beraber, onunla gelen ve burada yerleşik çok sayıda Rum[12] da Anadolu'dan çekilmeye başlamıştı. Geri çekilen Yunan ordusunun peşi sıra yollara düşen Rum halk İzmir, İstanbul, Bandırma gibi liman kentlerine, bulabildikleri gemilerle adalara ve Yunan sahillerine ulaşmaya çalışıyorlardı; 9 Eylül 1922 tarihiyle Mudanya Mütarekesi'nin imzalandığı 11 Ekim 1922 tarihi arasında olmak üzere 850 bin kişi Anadolu'yu terk etmişti;[13] Bu sayının 1922 yılı sonuna kadar bir milyonu aştığı da ileri sürülmektedir.[14] Anadolu'nun Karadeniz kıyılarında bir "*Pontus Cumhuriyeti*" emeliyle başlatılan silahlı ayaklanma da Büyük Zafer'in sonucunda kendiliğinden sona ermiş, bölge Rumları da Yunanistan'a göç etmek zorunda kalmışlardır.

Savaş sonrasında Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin hedefi ise uzun süren ve Türk halkının kaynaklarını tüketen savaşların yarattığı büyük yıkımı ortadan kaldırmak, ülkeyi yeniden baştan başa imar etmek ve halkın çağdaş ihtiyaçlarını karşılayacak bir politika izlemek olmuştur. Kurucu Lider Mustafa Kemal Atatürk'ün önderliğinde başlayan bu hamle bir dizi reformlarla çağdaş bir toplum ve devlet yaratma idealine yönelmiştir.

II- Atatürk Dönemi

21 Kasım 1922 tarihinde başlayan ve iki safha hâlinde süren Lozan Barış Görüşmelerinde Türkiye ve Yunanistan arasında sınır, azınlıklar, Fener Rum Patrikhanesi, nüfus mübadelesi, savaş tazminatı ve Ege adaları gibi sorunlar gündeme gelmiştir. Bu sorunların çözümünde yeni Türkiye Devleti yalnızca Yunanistan ile değil, özellikle İngiltere ile de tartışmak zorunda kalmıştır. Bu sorunlar konferans görüşmeleri çerçevesinde bir şekilde çözümlenmiş, fakat nüfus mübadelesi ve patrikhane meselesi 1930'lu yıllara kadar Türkiye ile Yunanistan arasında ilişkileri etkileyen bir mesele olmuşlardır.

---

[11] Salâhi R. Sonyel, Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika I, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1973, s: 39

[12] İngiliz belgelerine göre Yunan Başbakanı Gaunaris (Başbakanlık dönemi; 1 Mart 1921-3 Mayıs 1922), Ocak 1921 tarihine kadar İzmir bölgesine 126 bin Yunan göçmeni getirilip yerleştirildiğini belirtmiştir *(Bilâl N. Şimşir, İngiliz belgelerine göre Sakarya'dan İzmir'e (1921-1922), İstanbul 1972, s:16)*

[13] Sefer Güvenç, 80'inci Yılında Mübadele-İki Vatan Yorgunları, *Bağlam Yayıncılık*, İstanbul 2000, s:11

[14] Kemal Arı, Büyük Mübadele, *Tarih Vakfı Yurt Yayınları*, İstanbul 1995, s:8

a- Sorunlu dönemler

1- Nüfus mübadelesi meselesi

Osmanlı tebaası gayrimüslim halkı bir üst kimlikte birleştirme emeli olan "Osmanlıcılık" siyasetinin artık tamamen kaybolmaya yüz tuttuğu görülmektedir; özellikle Balkan savaşları sonrasında oluşan yeni Balkan haritasında sınır, nüfus ve göç sorunları yaşanmaya başlanmıştır. Özellikle "*Yunanistan'ın bağımsızlığını elde etmesinden beri Yunanistan'dan Türkiye'ye yönelik en geniş çaplı göç dalgası Balkan Savaşları boyunca olmuştur. Balkan Savaşlarında Yunanistan'a kaybedilen topraklarda yaşayan Müslüman nüfus, Yunan hükümetinin baskılarına maruz kalmış ve maddî ve manevî tüm varlıklarını terk ederek Osmanlı topraklarına sığınmak mecburiyetinde kalmıştır.*"[15] Savaş yılları tecrübelerini de göz önüne alan Osmanlı yönetimi, "*Güçlü bir ulusal bilincine sahip oldukları için, sadık Osmanlı vatandaşlığına dönüşmelerinin imkânsızlığı ortaya çıkan*"[16] gayrimüslim unsurlara karşı ihtiyatlı davranmaya başlamıştır. Öte yandan Fener Rum Patrikhanesi'nin "*tâbi ve sorumlu olduğu Osmanlı İmparatorluğu'nu yok sayıp, Yunanistan'a biat etmesi*"[17] de Osmanlı yönetimini rahatsız etmekte ve Müslüman halkta nefret duyguları uyandırmakta idi.

Osmanlı hükûmeti, Balkan savaşlarının ardından Balkan ülkeleriyle nüfus mübadelesi anlaşmaları yapma yoluna gitmişti; Osmanlı Devleti ile Bulgaristan arasında 29 Eylül 1913'te imzalanan İstanbul Antlaşması'nda formüle edildiği üzere Bulgar topraklarından 48 bin 570 Müslüman ve Osmanlı İmparatorluğu'nun Trakya'daki topraklarından ise 46 bin 764 Bulgar mübadeleye tâbi tutulmuştur.[18] Osmanlı hükûmeti Yunanistan ile de benzer bir anlaşma yapmak istemiş ve Makedonya ve Epir'de yaşayan Müslümanlar ile Aydın Vilâyeti ve Trakya'daki Rumların karşılıklı değişimi konu edilmişti. Bu girişime önceleri olumlu yaklaşmayan Yunanistan daha sonra olumlu yaklaşmış ve yapılan müzakereler sonunda gerekli işlemlerin tamamlanmasını müteakip, iki ülke arasında mübadele işlemlerine geçilmesi konusunda görüş birliğine varılmıştır; mübadele sürecinde anlaşmaya varılamayan konuların uluslararası tahkim heyetine götürülmesi konusunda da anlaşmaya varılmıştı.[19] Fakat bu teşebbüs I. Dünya Savaşı nedeniyle fiiliyata geçememiş, mübadele konusu da Lozan Barış Görüşmeleri sırasında imzalanacak olan "*Türk-Yunan Ahali Mübadelesi Sözleşmesi*"nin imzalanmasına kadar ertelenmiştir. Bununla beraber Balkan savaşları ve Cihan Harbi süresince karşılıklı göçler hakkında verilen rakamlara bakılırsa; "*Stephen Ladas, 1914 senesinde Doğu Trakya'da yaşayan 115 bin civarında Rum'un*

[15] Yüksel Küçüker, BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI DÖNEMİNDE YAŞANAN RUM GÖÇÜ VE KADÜK BİR MÜBADELE GİRİŞİMİ, Turkish Studies International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 10/1 Winter 2015, s:441

[16] a.g.m, s: 441

[17] a.g.m, s: 440

[18] a.g.m, s: 442

[19] a.g.m, s:442

Yunanistan'a sığındığı ve bu bölgeden 85 bin kadar Rum'un ise Anadolu'nun içlerine gönderildiği bilgisini vermektedir. Ladas ayrıca, 150 bin civarında bir Rum nüfusun da Batı Anadolu'nun kıyı bölgelerinden Yunanistan topraklarına geçtiğini ileri sürmektedir. Celal Bayar'a göre Osmanlı topraklarından ayrılarak Yunanistan'a yerleşen Rumların sayısı 130 bin kadardır. Justin McCarthy ise yalnızca Balkan Savaşları sürecinde, mülteci durumuna düşen Müslüman sayısını yaklaşık 198 bin olarak tespit etmektedir."[20] Konu 1918 yılında Rum milletvekilleri tarafından Osmanlı Mebuslar Meclisi'nde de gündeme gelmiş ve savaş yıllarından bu yana göç ettirilen Rumların sayısı hakkında birbirini tutmayan rakamlar verilmiştir.

30 Ocak 1923 tarihinde imzalanan "*Türk ve Rum Nüfus Mübadelesine İlişki Sözleşme ve Protokol*" ile Türkiye'de bulunan Hristiyan Ortodoks Rumlar ile Yunanistan'daki Müslümanların mübadelesi kararlaştırılmıştı; İstanbul Rum halkı ile Batı Trakya Müslümanları mübadele dışı tutulmuşlardı. Fakat mübadelenin uygulanması sırasında hem iki ülke hem de mübadele edilen halk birtakım sorunlarla karşılaşmış ve doğal olarak bu sorunlar iki ülke arasındaki ilişkileri de etkilemiştir. Hatta artık bugün anlaşılmaktadır ki Yunanistan mübadiller üzerinden yeni politikalar geliştirmekte, yeni taleplerde bulunmaktadır.

Mübadele Sözleşmesi gereğince kurulan "*Muhtelit Mübadele Komisyonu*" çalışmalarına Ekim 1923 tarihinde başlamıştır. Önceleri bir kısım Türk ve Rum halkın değişimi sorunsuz bir şekilde gerçekleştirilmişse de mübadele dışı tutulan yerlerdeki çalışmalar sırasında sorunlar çıkmaya başlamıştır; bu sorun etabli/yerleşiklik/meskûn olma hâli sorunu olarak da tanımlanmıştır. Türk tarafı kimlerin 30 Ekim 1918 tarihinden önce İstanbul Belediyesi sınırları içinde yerleşik/meskûn bulunduğunun tespitinin Türk yasalarına göre yapılacağını ileri sürerken, Yunan tarafı 30 Ekim 1918 tarihinden önce "*herhangi bir şekilde İstanbul'da bulunan her Rum'un"* yerleşik, meskûn kabul edilmesi gerektiğini savunmuştur; buradaki ince fark savaş yılları olduğundan İstanbul'da İstanbullu olmayan, İstanbul'da yerleşik olmayan Rumların olduğudur ve Yunanistan onları da İstanbul'da yerleşik saydırarak daha fazla Rum'u mübadele dışı tutmak istemektedir. Böylece İstanbul'da daha fazla Rum halk kalmış olacaktır. Bu durum Fener Rum Patrikhanesi için de daha kalabalık bir cemaat demekti. Yunanistan için ise İstanbul ile sosyal ve kültürel bağları güçlendirmek anlamına geliyordu. Doğal olarak Türkiye de daha fazla Rum'u Yunanistan'a göndererek yeni Türkiye'nin demografik yapısını Türkleştirmek istemekte idi.

Sorunun iki ülke arasında çözülememesi üzerine Yunanistan Milletler Cemiyeti'ne başvurmuştur: "*Milletler Cemiyeti Meclisi'nde 31 Ekim 1924'te başlayan görüşmelere Yunanistan adına katılan Nikolas Politis, Türk hükûmetinin Muhtelit Mübadele Komisyonu'nun yetkilerine*

[20] a.g.m, s:443

tecavüz ettiğini ve bu arada İstanbul'da 4500 civarında Rum'u tevkif ederek göçe zorladığını ileri sürmüştür. Aynı oturuma Mübadele Komisyonu adına temsil yetkisi olan Komisyon Başkanı ve İspanya temsilcisi General Don Manuel Manrique de Lara ise Türk hükûmetinin komisyon yetkilerine tecavüz etmediğini belirtmiş ve İstanbul'u terk etmeleri için tanınan süre bittiği hâlde hâlâ oradan ayrılmamış olan Rumların komisyon kararı ile toplanarak göçe tâbi tutulduğunu bildirmiştir."[21]

Başkan Don Manuel Manrique de Lara'nın değerlendirmesi Türk tezini güçlendirmekle beraber Milletler Cemiyeti, komisyonun konuyu tekrar gözden geçirmesini tavsiye eden bir karar almıştır. Fakat çözüm yine sağlanamamış ve konu Lahey Daimî Adalet Divanı'na taşınmıştır: "*16 Ocak ile 21 Şubat 1925 tarihleri arasında yapılan görüşmelerde Yunan ve Türk temsilcilerinin tezleri sözlü ve yazılı ifadeleriyle birlikte ele alındıktan sonra Adalet Divanı, özetle 21 Şubat 1925 tarihinde şu şekilde görüş bildirmiştir;*

"1- "Sakin bulunmuş" deyimi (établis) daimîlik vasfını taşımakta ve bir oturma ile beliren fiilî bir durum ifade edilmektedir.

2- "İstanbul'un Rum ahalisi" deyimiyle kastedilen şahısların Anlaşma gereğince "sakin bulunmuş" sayılmaları ve mübadeleden istisna edilmeleri için, İstanbul şehrinin 1912 kanunu ile tespit edilen belediye sınırları dâhilinde bulunmaları, ayrıca oraya ne şekilde olursa olsun 30 Teşrinievvel 1918 tarihinden önce gelmeleri ve orada daimî olarak oturma niyetinde bulunmaları gerekmektedir."[22]

Bu değerlendirmeye rağmen de Yunan tarafı anlaşmaya yanaşmamış ve bu konu iki ülke arasındaki ilişkileri gerginleştirmiştir. Çünkü bu dönemde Yunanistan Batı Trakya'daki Müslüman halkın mal varlığına el koymaya başlamış ve Türkiye'den gelen Rum mübadilleri bu bölgeye yerleştirerek Türk nüfus yapısını bozmaya yeltenmiştir. Buna karşılık Türkiye'nin de İstanbul'daki Rumların mal varlığına el koyması iki ülkeyi yeniden savaşın eşiğine getirmiştir. Bu arada iki ülke arasındaki sorunlardan diğeri olan Patriklik meselesi çözüm yoluna girince bu meselede de yumuşama olmuş ve 1925 Nisan'ında iki ülke arasında görüşmelere yeniden başlama kararı alınmıştır; iki ülke arasında 21 Haziran 1925 tarihinde imzalanan Ankara Anlaşması'na göre Türkiye, 30 Ekim 1918 tarihinden "*önce ve o sıralarda*" İstanbul'da bulunan bütün Rumlara yerleşik (établis) sıfatı tanıyordu; "*Ayrıca pasaportları olmaksızın ülkelerini terk edenler hariç olmak üzere yerleşik sıfatı tanınan Batı Trakya Müslümanları ve İstanbul Rumları ülkelerine serbestçe dönebileceklerdi. Eğer söz konusu kişilere mallarını iade etmek mümkün değilse tazminat ödenecekti. Böylece Türkiye, ülkeyi terk etmiş bulunan birçok Rum'un dönüşünü engellerken Yunanistan da Batı Trakya'daki Müslüman mülklerine yerleştirmiş olduğu bir kısım Rum'u bu mülklerden*

[21] Esra Sarıkoyuncu Değerli, Atatürk Dönemi Türk- Yunan Siyasî İlişkileri, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Ağustos 2006, S:15, s:245

[22] a.g.m, s:245

çıkarmak zorunda kalmıyordu."[23] Fakat iki tarafın da taleplerine imkân veren Ankara Anlaşması soruna yine çözüm olamamıştır. Çünkü 25 Haziran 1925 tarihinde iktidara gelerek cunta yönetimi kuran General Pangalos, Lozan'ı revize etmek temeline dayalı bir siyaset gütmekteydi. Ancak General Pangalos'un Ağustos 1926 tarihinde devrilmesiyle Türk ve Yunan ilişkilerinde yeni bir safha başlamıştır. Yeni Yunan hükûmetiyle başlayan görüşmeler sonunda 1 Aralık 1926 tarihinde Atina Anlaşması imzalanmıştır: 23 Haziran 1927 tarihinde yürürlüğe giren Atina Anlaşması'na göre Yunanistan'daki Türklere ait emlâkların muhtelit komisyon tarafından tespit edilen fiyat üzerinden, Yunanistan hükûmetince satın alınacağı kabul edilmişti. Türkiye de 1912 yılından önce Anadolu'yu terk eden Rumlarla genel olarak diğer Rumlara ait emlâkları, İstanbul'dakiler de dâhil olmak üzere sahiplerine iade edecekti.[24] Fakat iki anlaşma ile de çözüme yaklaşıldığı anda hep yeni sorunlar çıkmış ve iki ülke hemen savaş durumuna gelmişlerdir.

Mübadele meselesinde bir başka sorun da Lozan Antlaşması'nın azınlıklarla ilgi maddelerinden kaynaklanmıştır; her iki ülkede de "*établis*" kabul edilen halklara azınlık statüsü verilmiş ve azınlık hakları güvence altına alınmıştı. Hatta azınlık haklarını korunması ile ilgili Lozan Antlaşması'nın 37-45. Maddelerle belirtilen hükümleri temel yasalar hükmünde sayılmıştır. Lozan Antlaşması'nın bu maddelerinin üslûbu ve ifade tarzı da hep Türkiye'nin azınlıklara teminatı biçiminde yazılmıştır; yani Türkiye devleti azınlıklara karşı yükümlendiği şartlarla kendini bağlamakta ve imzacı devletlere de teminat vermekte idi. Yalnız 45. Madde, Türkiye'nin Müslüman olmayan azınlıklar için tanıdığı hakların, Yunanistan tarafından da kendi topraklarında bulunan Müslüman azınlığa tanınması şartını getiriyordu. Yani antlaşmada "*azınlık hakları*" olarak tanınan haklar ve verilen teminatlar Yunanistan Devleti'ni de bağlıyordu. Fakat Yunanistan Hükûmeti Batı Trakya bölgesinin Türk karakterinin güçleneceği endişesiyle, Lozan Antlaşması'nın bağlayıcı hükümlerine rağmen bu bölge Türklerinin evlerine el koyup, bu evleri göçmen Rumlara tahsis etmeye başlamıştı; "*1923-1924 yılları arasında köylük kesimlerde çiftçilikle geçinen toprağa bağlı Batı Trakya Türklerini göçe zorlamak amacıyla 8 bin 245 haneye, şehirlerde de çeşitli özellikteki evlerin 5 bin 590 odasına el konulmuştu. Buna ek olarak 127 cami ve Müslüman mektebinin yanı sıra, 667 tahıl ambarı ve ahıra da aynı çerçevede Rum göçmenler yerleştirilmişti.*"[25]

2- Fener Rum Patrikhanesi sorunu

Lozan Görüşmeleri sırasında Azınlıklar Alt Komisyonu'nun 16 Aralık 1922 tarihli oturumundaki tartışmalarda, Türkiye'deki azınlıkların bir bedel ödemek karşılığında askerlikten muaf tutulmaları meselesi gündeme gelmişti; Türk Heyeti adına konuşan Dr. Rıza Nur, Türk

[23] a.g.m, s:246
[24] a.g.m, s:246
[25] a.g.m, s:248

Hükümeti'nin lâik bir yapıya sahip olduğunu, dolayısıyla Müslüman olmayan vatandaşlarını temsilen başka bir kuruma ihtiyaç kalmadığından bahisle Patrikhane'nin İstanbul'da kalmasının doğru olmayacağını ileri sürmüştür. Yunan Heyeti ise Patrikhane'nin Osmanlı döneminde olduğu gibi sürdürülmesini istemiş ve Rumlara tanınan ayrıcalıkların din farkından kaynaklandığını ve Rumların, Osmanlı döneminden bu yana gelen kilise hukukuna bağlılıklarının devam ettirilmesini ve siyasî bir konferansın bu kararları değiştirmeye yetkisi olmadığını ileri sürmüştür. Konferans'a katılan diğer ülkeler de meseleyi bir din meselesi olarak görünce sorun Alt Komisyon'da çözümlenemez hâle gelmiştir. İngiliz Başdelegesi Lord Curson da sorunu dinsel bir mesele hâline getirmiş ve Patrikhane'nin İstanbul'dan çıkarılmasıyla "*medenî dünyanın vicdanının*" yaralanacağını söyleyerek Türk delegasyonunu baskı altına almıştır.

Fransa ise Patrikhane'nin bir din kurumu hâline getirilerek İstanbul'da kalması teklifini tekrarlamış, Yunanistan Başbakanı ve Başdelegesi Venizelos ta, "*İstanbul'da kalması durumunda Patrikhane'nin kilise işlerine ilişkin ve ruhanî yetkilerinin dışındaki yetkilerinden vazgeçmesine razı olduğunu açıklamıştır."*[26] Bu tartışmalar ve gelişmeler üzerine Türk Başdelegesi İsmet Paşa, "*Patriğin siyasal ya da yönetime ilişkin işlerde bundan böyle hiç uğraşmayacağı, yalnız din alanına giren ilişkilerle yetineceği konusunda*" İtilaf Devletleri ve Yunan temsilcilerinin yapmış oldukları resmî konuşmaları ve verdikleri garantileri senet kabul ederek Patrikliğin İstanbul'dan çıkarılması için yapılan öneriden vazgeçtiklerini ifade etmiştir.[27] Böylece Patrikhane'nin Osmanlı döneminden gelen statüsü sona ermiştir; yeni statü ise Lozan Antlaşmasının azınlıklarla ilgili hükümleri çerçevesinde Türkiye tarafından tespit edileceği zımnen kabul olunmuştur. Bu kararlara uygun olarak 13 Aralık 1923 tarihinde VII. Gregorios'un Fener Rum Patriği atanmasında sorun yaşanmamış, fakat onun 16 Kasım 1924 tarihinde ölümüyle bir patriklik sorunu doğmuş ve iki ülke ilişkileri gerginleşmiştir; bu arada mübadele işlerinin yürütülmesinden doğan sorunlar da ilişkileri zorlaştırmaktaydı. Zira Mübadele Sözleşmesi'ne aykırı olarak Türk vatandaşı olmayan Konstantin Arapoğlu'nun Saint Sinod tarafından patrik olarak atanması, 30 Ocak 1925 tarihinde de Konstantin Arapoğlu'nun sınır dışı edilmesiyle gerilim tırmanmıştır. Ancak Vasil Giorgiadis'in 13 Temmuz 1925 tarihinde Fener Rum Patriği seçilmesiyle patrikhanenin statüsü Lozan Barış Antlaşması'na uygun hâle getirilmiştir.[28]

b- Yumuşama ve yakınlaşma dönemi

1- Bölgesel ve uluslararası siyasal ortam

Eleftherios Venizelos'un 1928 yılında tekrar başbakanlığa gelmesiyle Yunanistan, dış politikasında daha uyumlu bir çizgi izlemeye

[26] a.g.m, s:242
[27] a.g.m, s:243
[28] a.g.m, s:243; M. Murat Hatipoğlu, a.g.e, s:53-77

başlamıştır. Bunun nedeni İtalya'nın Doğu Akdeniz havzasında yayılmacı politikalar izlemesi olmuştur. İtalya'nın bu politikaları Türkiye'yi de tehdit ediyordu. Çünkü Anadolu sahillerine çok yakın durumda olan Rodos ve On İki Adalar hâlâ İtalya'nın elinde idi.

İtalya ve Bulgaristan I. Dünya Savaşı'nın iki mağduru idiler; İtalya galip tarafta olmakla beraber Anadolu'nun taksiminden hakkı olan payı alamadığının ezikliği içinde idi. Bulgaristan da zaten yenik tarafta idi ve Kuzey Ege'ye çıkış yollarını Yunanistan'a bırakmak zorunda kalmıştı. O bakımdan Bulgaristan, Yunanistan ve Türkiye için ortak tehdit durumunda idi. Öte yandan dünyanın ikinci defa büyük bir savaşa doğru gittiği endişesi bölgede barış politikalarını zorunlu hâle getiriyordu. Türkiye ve Yunanistan bu uluslararası ve bölgesel siyasî şartlarda dostluk politikaları izlemeyi zaruri görmekle beraber, iki ülkenin ilk temasları, İtalya'nın bir çeşit arabuluculuğu sayesinde gelişmiştir; İtalya, Türkiye ve Yunanistan'ı kendi güdümünde tutacak bir Doğu Akdeniz Bloku'nda bir araya getirmek istemiştir.[29] Türkiye ve Yunanistan ise 10 Haziran 1930 tarihinde Ankara Anlaşması'nı imzalayarak nüfus mübadelesiyle ilgili sorunları çözüme ulaştırmışlardır. Ankara Anlaşması'yla sorunlarını çözen iki komşu ülke, Türkiye ve Yunanistan ilişkileri bundan sonra hızlı bir iyileşme sürecine girmiş ve bu anlaşma Balkanlar'da bölgesel dayanışmaya varan devletler arası yakınlaşmaların da ilk adımı olmuştur.[30]

2- Başbakan Venizelos'un Ankara ziyareti

27-31 Ekim 1930 tarihlerinde Yunan Başbakanı Venizelos'un Ankara'yı ziyareti görülür; iki ülke arasındaki ilişkilerin gerginleştiği 2004-2009 yılları arasında Yunanistan Başbakanı olan Kostas Karamanlis'in, ABD'nin Tufts Üniversitesi'nden mezun olurken 1986'da hazırladığı çalışmasının konusu "*Venizelos ve 1928-1932 Yıllarında Dış İlişkiler*" adlı idi ve tam da bu dönemleri kapsıyordu; bu çalışmada Başbakan Karamanlis, Türkiye ile Yunanistan arasında yapılan nüfus mübadelesinin olumlu yanlarını dile getirmiş ve bu mübadeleyle özellikle Kuzey Yunanistan topraklarının Yunanlaştırılmasına katkı sağlanmış olduğunu belirtmiştir. Çünkü "*Mübadele yıllarına kadar bu topraklarda yaşayan Türkler, Arnavutlar ve Bulgarlar çoğunlukta olup Yunanlılar nüfusun ancak yüzde 42'sini oluşturuyordu.*"[31] Çalışmasında Venizelos'un Ankara'yı ziyareti sırasındaki siyasî havayı anlatırken, Yunan Başbakanı Venizelos'un, Türk-Yunan dostluğunun mimarı gibi büyük bir coşku ve sevgi gösterileriyle karşılandığını yazan Karamanlis, "*Venizelos ile İsmet Paşa arasındaki görüşmeler o denli yapıcı ilerliyordu ki; her ikisi de Türkiye ile Yunanistan arasındaki sınırların (une valeur admistrative) yani; sadece*

[29] a.g.m, s:250
[30] a.g.m, s:250
[31] Stelyo Bernerakis (Nakleden), Atatürk ile Venizelos'un konfederasyon hayali, http://arsiv.sabah.com.tr/2007/06/20/haber,EA3CD9ACDEC84761AD75E59CFE07E3E8.html

"idarî" hâle dönüşmesi konusunda çalışmalar yapmaya karar vermişlerdi"[32] demekteydi. Görüşmelerin çok samimî bir şekilde ilerlediğini, Venizelos'un Mustafa Kemal Atatürk'ü "*Nobel Barış Ödülü"*ne aday göstermekle kalmayıp, Türkiye'nin Avrupa Federasyonu'na (AB) üyeliğini de desteklediğini ve Türkiye ile Yunanistan arasında bir konfederasyon kurulması olasılığı üzerinde çalışıldığını söyleyen Karamanlis, "*Atatürk de Venizelos da birbirlerinin üzerinde hâkimiyet kurmadan Türk ve Yunan halklarının aşamalı olarak birbirlerini barışçıl yollardan hazmederek tek bir vücut altında birleşeceklerine ve başkenti İstanbul olacak geniş bir bölgede yaşayabileceklerine inanıyorlardı*"[33] diyor. Bu noktalara dikkati çeken Yunanlı Prof. Andonis Liakos, To Vima gazetesinde yayımlanan yazısında "*Büyük savaştan ve büyük göçlerden tam 6 yıl sonra gösterilen siyasî cesaretler, niçin 85 yıl sonra gösterilemiyor*" sorusunu sormuş ve Başbakan Karamanlis'in kendi yazmış olduğu çalışmasındaki fikirlerine sahip çıkması gerektiğine işaret etmiştir. Fakat ne yazık ki Yunan Başbakanı Kostas Karamanlis, bilimsel çalışmasındaki bu fikirlerin arkasında duramamış ve Türklere karşı nefret ve haksız bir "*soykırım*" iddiası sürdürülmüştür.

Yunan Başbakanı Venizelos'un Ankara'yı ziyareti meselesine gelirsek; 30 Aralık 1929 tarihinde Türkiye'nin Atina Büyükelçisi Yunanistan Cumhurbaşkanı Alexandros Zaimis'i[34] ziyaret ettiğinde, Cumhurbaşkanı Zaimis, Gazi Mustafa Kemal'e derin saygılarını sunarak Türk milletinin refah ve huzurunu isteyen temennilerde bulunmuştur. Ayrıca Venizelos ile Mihalakopalos da Türklerin dostluğu ve refahını temenni eden görüşlerini beyan etmişler, Gazi Mustafa Kemal'in önderliğinde Türk milletinin ilerleme yolunda olduğunu söylemişlerdir. 10 Haziran 1930 tarihinde de "*Türk-Yunan Ahali Mübadele Antlaşması*"nın imza töreninde Türk Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Bey,

---

[32] Stelyo Bernerakis, a.g.y; ayrıca bakınız: Nilüfer Uğurlu Şenel, 1930 yılı Türk-Yunan Dostluk Çabaları, *Güney Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, Yıl: 2012, S:21, s:119-150

[33] Stelyo Bernerakis, a.g.y

[34] ***Alexandros Zaimis*** (9 Kasım 1855-15 Eylül 1936) Yunanistan Cumhurbaşkanlığı, Başbakanı, İçişleri Bakanı, Adalet Bakanı ve Girit Yüksek Komiserliği görevlerinde bulunmuştur. Altı kez Başbakan olarak görev almıştır (1924 yılında Yunanlar monarşinin kaldırılmasını referanduma sunarak cumhuriyet yönetimine geçmişlerdir. Fakat 1935 yılında Monarşi yeniden kurulmuştur. II. Dünya Savaşı yıllarında önce İtalya sonra da Almanya işgaline uğrayınca kral ve hükümet Mısır'a kaçmıştır. Bir süre devam eden siyasal belirsizlikten sonra 1946 ve 1949 seçimlerini kralcı partiler kazanınca monarşi yeniden kurulmuştur. 1952 yılında yeni anayasa ile Yunanistan'ın, devletin başında kralın olduğu parlamenter bir demokrasi olduğu ilân edilmiştir. 1967 yılında bir grup subay askerî darbe ile iktidarı ele geçirmiş ve seçimler süresiz olarak ertelenmiştir. 1973 yılında ise Yunanistan'da monarşi sona erdirilmiş ve cumhuriyet ilan edilmiştir; bir süre sonra Tuğgeneral Demetrios Ioannidis tarafından yönetime el konulmuş ve yarı askerî bir yönetim yaşanmıştır. 1974 yılındaki Kıbrıs Barış Harekâtıyla Ioannidis hükümeti çökmüş ve sürgündeki Karamanlis geri çağrılarak başbakan olmuştur; monarşinin yeniden kurulması ise referandumla reddedilmiştir. 1975 yılında yapılan yeni anayasa ile Yunanistan, bazı yürütme güçlerinin başkana verildiği parlamenter bir cumhuriyet olarak ilân edilmiştir.

Türk-Yunan münasebetlerinin geleceğine güven ile bakmanın mutluluğunu ifade eden bir konuşma yapmıştır. Daha sonra da Yunan Başvekili Eleftherios Venizelos 26-31 Ekim 1930 tarihleri arasında Ankara'yı ziyaret etmişler ve bu ziyaret ile Türk-Yunan dostluğunun temelleri atılmıştır.

Yunanistan Başbakanı Venizelos ile Dışişleri Bakanı Mihalokopalos 26 Ekim 1930 tarihinde İstanbul'a gelmişlerdi; aslında Yunan Heyeti'nin programı doğruca İzmit Limanı'na gitmek, oradan da trenle Ankara'ya varmak idi. Böylece hâlen statüsü görüşmeleri devam eden Fener Patrikhanesi hususunda bir jest yapmak istemişlerdi. Fakat Türkiye'nin Atina Büyükelçisi Enis Bey (Aygen) tarafından kendilerine, böyle bir ziyaretin sorun yaratmayacağı iletildikten sonra Haydarpaşa Limanı'na gelinmiş, buradan Ankara'ya hareket kararlaştırılmış, Patrikhane ziyareti ise dönüş programına alınmıştı. 26 Ekim 1930 günü Yunan heyetini karşılamak için Haydarpaşa Garı'nda büyük bir kalabalık toplanmıştı. Bu seyahati basın da ilgiyle takip ediyordu; heyetle birlikte 13 Yunan gazeteci, diğer ülkelerden de 9 gazeteci Türkiye'ye gelmişti. Türk gazetelerinin hepsi de gelişmeleri takip ediyorlardı. Yunan heyetini taşıyan Yunan kruvazörü ise İstanbul açıklarında bir motorla, Dışişleri Bakanlığından gelenler tarafından karşılanmıştı. Ayrıca Peyk-i Şevket, Berk-i Satvet ve Samsun torpidoları da onlara refakat ediyordu. Yunan kruvazörü dalgakıranın önünde bir kavis çizerek Haydarpaşa'ya yanaşmış ve top atışlarıyla şehri selâmlamıştı; dalgakıranın önüne demirlemiş bulunan Mecidiye kruvazörü de karşılık olarak top atışlarında bulunmuştu. Karşılamaya ise devlet adına İstanbul Valisi Muhittin Bey (Üstündağ) ve Türkiye'nin Atina Büyükelçisi Enis Bey (Aygen) gelmişti. Buradan trenle hemen hareket eden Yunan heyeti ise 27 Ekim saat 09.50'de Ankara'ya varmıştır: Başbakan İsmet Paşa (İnönü) ve Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Bey (Aras) tarafından karşılanan Yunan heyeti önce dinlenmek üzere Ankara Palas'a götürülmüş, ardından Hariciye Köşkü'nde bir öğle yemeği verilmiştir. Bir yandan da siyasi meselelerle ilgili toplantılar başlamıştır. Bu arada Yunan Başbakanı E. Venizelos ile Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa (Atatürk) iki saate yakın görüşmüşlerdir. Akşam ise İsmet Paşa, Ankara Palas'ta bir ziyafet vermiştir. Bu ziyafet sırasında Başbakan İsmet Paşa tarafından bir teşekkür konuşması yapılmıştır. İsmet Paşa bu konuşmasında Türk-Yunan yakınlaşmasının Lozan Konferansı'yla başladığını, burada Venizelos'u tanıyarak uzlaşma fırsatı kazandığını, tarafların ortak çıkarlarının ve karşılıklı ihtiyaçlarının dostluklarının devamına neden olduğunu, Türk ve Yunanların Balkanlar'da ortak çıkarlarının bulunduğunu, Akdeniz havzasında anlaşmaya ve birlikte çalışmaya mecbur olduklarını anlatmıştır.[35]

---

35 Atatürk'ün Millî Dış Politikası (Cumhuriyet Dönemine Ait 100 Belge),1923-1938, Cilt:II, *Kültür Bakanlığı Yayını*, Ankara 1981, s:177-178, Belge:17 ve ekleri; Ahmet Eyicil, Venizelos'un Gelişi, https://isteataturk.com/g/icerik/ Venizelosun-Gelisi/522

Aynı ziyafette söz alan Yunan Başbakanı Venizelos da iki ülke arasında toprak sorunlarının artık giderilmiş olduğunu, Türkiye'nin ise imparatorluk hâlinden çıkarak millî bir hükûmet olduğunu, Yunanistan'ın da "*millî vahdetini*" tamamlamış olduğundan bahisle Türkiye ve Yunanistan arasında yeni bir devir açıldığını söylemiştir.[36] Ankara'ya gelerek dostluk eli uzattıklarını, her iki ülkenin de mazisinde şerefli mücadeleler olduğunu, kalbî bir dostlukla Türklerle birlikte çalışmak için yola çıktıklarını, birleşerek Balkan, hatta Avrupa barışının dayanaklarını kurabileceklerini, Balkan birliği politikalarından ümitli olduğunu söyleyen Venizelos, "*Artık iki memleketi hiçbir şey ayırmıyor, Birçok amiller bizi birleştiriyor; komşuluk, memleketlerimizi ayırmaktan ziyade daimî bir temas vasıtası olan Adalar denizi, asırlarca yan yana yaşayarak birbirini anlamayı ve takdir etmeyi öğrenen milletlerimizin uzun alışkanlığı hep yekdiğerini tamamlıyorlar*"[37] demiştir.

28 Ekim günü Gazi Çiftliği gezilmiş ve akşam davet yemekleri verilmiş, 29 Ekim günü de Cumhuriyet'in ilânı onuruna düzenlenen törenler izlenmiştir. 30 Ekim günü ise Türkiye ile Yunanistan arasında dostluk ve işbirliği anlaşmaları imzalanmıştır; "*Türk-Yunan Dostluk, Tarafsızlık, Uzlaştırma ve Hakemlik Antlaşması*" imzalanmış ve anlaşmaya, deniz kuvvetlerinin sınırlandırılmasına ilişkin de bir "*Protokol*" eklenmiştir; Antlaşmaya göre taraflar birbirlerine karşı yöneltilmiş siyasî ve ekonomik antlaşmalara katılmamayı, taraflardan biri saldırıya uğrarsa diğerinin tarafsız kalması ve uyuşmazlıkların diplomasi yoluyla çözülmesi gibi konularda mutabakat sağlamışlardır. Ekli protokolde ise deniz silâhları için harcamaların önlenmesi ve deniz kuvvetlerinin sınırlandırılması prensipleri açıklanmıştır.[38] Anlaşmaların imza töreninden sonra Akşam gazetesine bir beyanat veren Venizelos, "*Artık iki memleket arasında dostluğa mâni olacak en ufak bir mesele kalmamıştır. Bütün bir maziyi dolduran uzun anlaşamamazlıklar, ihtilâflar artık unutulmuş ve iki memleket arasında çok samimi, çok dostane bir mesai iştirakinin esasları atılmıştır*" demiştir.[39]

31 Ekim akşamı trenle İstanbul'a hareket eden Yunan heyeti ertesi sabah 08.30'da Haydarpaşa Garı'na varmışlardır; o gün Venizelos İstanbul Valisi'ni, Patrikhane'yi ve diğer bazı mekânları ziyaret etmiş ve heyet Yunanistan'a uğurlanmıştır. Türkiye ve Yunanistan arasında imzalanan anlaşma ve ekleri ise Başbakan İsmet Paşa'nın 3-6 Ekim 1931 tarihleri arasında Yunanistan'ı ziyareti sırasında karşılıklı teslim alınarak yürürlüğe girmiştir: 3 Ekim 1931 tarihinde başlayan bu ziyaret sırasında Türk heyeti gayet dostane karşılanmış ve doğruca konaklayacakları otele

---

[36] Atatürk'ün Millî Dış Politikası (Cumhuriyet Dönemine Ait 100 Belge),1923-1938, Cilt:II, Kültür Bakanlığı Yayını, Ankara 1981, s:179-180-181, Belge:17 ve ekleri

[37] a.g.y

[38] Ahmet Eyicil, a.g.m; İsmail Soysal, Tarihçeleri ve açıklamaları ile birlikte TÜRKİYE'NİN SİYASAL ANDLAŞMALARI, I. Cilt, (1920-1945), Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1983, s:391-396

[39] https://www.youtube.com/watch?v=6lFV04kSKZk

doğru hareket etmişlerdir; halkın yoğun tezahüratı karşısında balkona çıkan İsmet Paşa halkı selamlamıştır. Türk heyeti öğle saatlerinde ise Yunan Cumhurbaşkanı tarafından kabul edilmişti.[40] Ertesi gün Türk ve yabancı gazetelere verdiği röportajda İsmet Paşa, Yunanistan'da gördüğü misafirperverlikten dolayı Yunanistan ileri gelenlerine teşekkür ettiğini, uzun mücadelelerden sonra Türk ve Yunanlılar arasında ihtilaf kalmadığını dünyaya ilân ettiklerini belirtmiştir. İki devlet ve milletin kendi aralarında her alanda iyi ilişkiler kurmasının gereğinden ve bunun için de basına düşen büyük görevden bahseden İsmet Paşa, yeni nesilleri yeni duygularla yetiştirmek gerektiğini söylemiştir. Aynı günün akşamı verilen yemekte de Yunan Başbakanı E. Venizelos ve Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı İsmet Paşa tarafından karşılıklı dostane konuşmalar yapılmıştır.

Türkiye ile Yunanistan arasında yapılan bazı anlaşmaların imza töreni 5 Ekim sabahı Yunanistan Dışişleri Bakanlığı binasında gerçekleştirilmiş ve imzadan sonra Venizelos, İsmet Paşa'ya hitaben yaptığı konuşmada, gün geçtikçe güçlenen Türk-Yunan dostluğunun bu anlaşma nüshalarına muhtaç olmadığını, çünkü bu mukaveleleri her iki milletin daha önce gönülden tasdik ettiklerini belirtmiştir.[41] Başbakan İsmet Paşa, Atina'dan ayrılmadan önce Yunanistan Başbakanı E. Venizelos ile bazı konularda karşılıklı olarak mutabakata da varmışlardı; "*Buna göre, her iki ülkedeki azınlıklara iyi muamele edilecek, göçmenlerin sınırlı bir zaman için seyahat etmeleri sağlanacak, tütün meselesini çözüme kavuşturabilmek amacıyla İstanbul'da Bulgaristan'ın da katılacağı bir toplantı düzenlenecek, kaçakçılığın önlenmesi için çaba sarf edilecek ve muhtelit mübadele komisyonunu işinin bir an evvel bitirilmesi temin edilecektir. Özellikle iki ülke mübadillerinin yalnız veya aileleriyle beraber eski memleketlerine gidip gelmeleri ve özel izne bağlı olmak kaydıyla ikamet sürelerini uzatabilmeleri de kararlaştırılmıştır*."[42] Türk-Yunan dostluğunun temel taşını teşkil eden bu görüşmeler ve belgeler daha sonra 9 Şubat 1934 tarihinde Türkiye, Yunanistan, Romanya ve Yugoslavya arasında yapılan Balkan Paktı'nın çekirdeğini oluşturmuştur.

3- Balkan Konferanslarında Türkiye ve Yunanistan'ın ortak tutumları

6-10 Ekim 1929 tarihinde Atina'da "*27. Evrensel Barış Kongresi*" toplanmış ve bu kongrede Yunanistan tarafından "*Balkan Birliği Enstitüsü*" kurulması teklifi gündeme getirilmiştir. Bunun üzerine Balkan ülkeleri birliğinin kurulmasına yönelik bir konferansın toplanması kararlaştırılmıştır. 5 Ekim 1930 tarihinde de Arnavutluk, Bulgaristan, Romanya, Türkiye, Yugoslavya ve Yunanistan temsilcilerinin katılmasıyla ilk "*Balkan Konferansı*" toplanmıştır. Bilindiği üzere Balkan devletleri XIX.

[40] Mustafa Özyürek, Başbakan İsmet Paşa'nın Atina ve Peşte ziyaretleri, https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/501197, s:8-11

[41] A.g.m

[42] A.g.m; ayrıca video için bakınız: https://www.youtube.com/watch?v=Wkds4MtcXFs

yüzyıl başlarından itibaren Osmanlı İmparatorluğu toprakları üzerinde meydana gelen ayaklanmalar ve müdahaleler sonucunda kurulmuştu; imparatorluk döneminin iç içe geçmiş halkı anlaşmalar sonucu çizilen yapay sınırlarla parçalanmış durumdaydı. Bu bakımdan Balkan Konferansı'nın ilk toplantısında azınlıklar sorunu gündeme gelmiştir; bu durum sınır tartışmaları demekti. Hâlbuki Balkan ülkelerinin birliğini savunan Yunanistan, özellikle İtalyan tehdidine karşı güvence aramakta idi: "*Yunanistan bu uğurda, Batı Trakya'daki topraklarından Bulgaristan'a Ege Denizi'ne bir çıkış sağlamayı ve Bulgaristan'ın liman kurmak için yeterli gücü olmaması durumunda da Selanik Limanı'nda serbest bölge verme teklifinde dahi bulunmuştur.*"[43] Türkiye ise barışçı bir politikayla Balkan ülkeleri arasında bir iş birliğini desteklemiştir.

I. Balkan Konferansı sonucunda "*Türkiye ve Yunanistan'ın üstün çabalarıyla*" önemli kararlar alınmıştır: Balkan devletleri dışişleri bakanlarının her yıl düzenli olarak toplanması, bir "*Balkan Paktı*" kurulması ve bu pakt içinde savaşın yasaklanması, uyuşmazlıkların barış yoluyla çözülmesi, bir saldırı hâlinde karşılıklı yardımlaşmanın sağlanması, her alanda Balkan ülkeleri arasında yakınlaşmanın sağlanarak Balkan birliğinin kurulmasını kolaylaştıracak bir teşkilatın kurulması kararlarının alınması konferansı başarılı göstermektedir.

II. Balkan Konferansı (20-26 Ekim 1931, İstanbul), *III. Balkan Konferansı* (23-26 Ekim 1932, Bükreş), *IV. Balkan Konferansı* (20-24 Eylül 1933) ilk konferanstaki barışçı hedefleri gerçekleştirmeye çalışmıştır. Bu doğrultuda Türkiye ve Yunanistan politik bir iş birliği göstermişlerdir. Fakat kaçınılmaz sorun, yani azınlıklar sorunu özellikle Bulgaristan, Yugoslavya ve Arnavutluk arasında gerilime neden olmuştur. Hatta Bulgaristan ve Arnavutluk bu nedenle III. Balkan Konferansı toplantılarını terk etmişlerdi. Buna karşın Türkiye, Yunanistan, Yugoslavya ve Romanya arasında bir gümrük birliği kurulması çalışmaları ilerlemiş ve bu ülkeler bir Balkan Antantı yapılmasını kabul etmişlerdir.

4- Mustafa Kemal Atatürk'ün "*Nobel Barış Ödülü*"ne aday gösterilmesi

12 Ocak 1934 tarihinde Yunanistan Başbakanı Venizelos, Mustafa Kemal Atatürk'ü, dünya barışına yaptığı katkılardan ötürü "*Nobel Barış Ödülü*" için aday göstermiştir; Yunanistan tarafından yapılan bu girişim de iki ülke ilişkilerine samimi bir katkıda bulunmuştur.

Yüzlerce yıl toprak ve teb'a olarak Osmanlı İmparatorluğu bütünlüğünde yaşayan kimi halklar çeşitli ayaklanmalar ve müdahaleler sonunda bağımsız birer devlet olmuşlardır; bu devletler Osmanlı tarafından da bağımsız bir devlet olarak tanınmışlar ve karşılıklı münasebetler tesis edilmiştir. Türk İstiklâl Savaşı'ndan sonra da yeni Türkiye Cumhuriyeti Devleti, savaştığı ülkelerle barışçı ilişkiler kurma politikaları izlemiş, onlarla anlaşmalar yapmış, aynı uluslararası

[43] Esra Sarıkoyuncu Değerli, a.g.m, s:251

paktlarda yer almıştır. Yunanistan ile de böyle olmuştur; yeni Türkiye (1923 tarihinden sonra Cumhuriyet) Devleti Anadolu'yu işgal eden, yakıp yıkan, halkını katleden ülkeleri "*millî düşman*" ilân etmemiştir. Hatta Türk ordusu Dumlupınar Zaferi'nden sonra İzmir'e doğru ilerlerken Mustafa Kemal Paşa'nın Batı Cephesi Komutanı İsmet Paşa'ya artık Yunanlarla savaşın sona erdiğini, düşmanlığa yer kalmadığını, iki milletin ve dünyanın selâmeti bakımından Türk ve Yunan dostluğunun şart olduğunu söylediğini eski başbakanlardan Sadi Irmak nakletmektedir.[44]

Venizelos'un Yunanistan'da yeniden iktidara gelmesiyle başlayan yumuşama sürecinde barışçı hamleler olumlu sonuçlarını vermeye başlamıştır; Lozan Antlaşması'nın yürürlüğe konmasıyla karşılaşılan bazı güçlükler de aşıldıktan sonra Başbakan Venizelos'un 30 Ağustos 1928 tarihinde, "*Zafer Bayramı*" kutlamaları vesilesiyle Türk Başbakan İsmet İnönü'ye gönderdiği mektupta bir dizi iyi gelişmelerin önünü açmıştır; Yunan Başbakanı Venizelos bu mektubunda, iki ülke arasındaki dostane ilişkileri "*mümkün olan en geniş şekliyle bir dostluk anlaşması, saldırmazlık ve hakemlik anlaşmasıyla resmîleştirmek*"[45] olduğu teminatını veriyordu. Öte yandan Türkiye'nin Atina Büyükelçisinin de 25 Mart 1930 tarihinde *Yunan Millî Bayramı* kutlamalarına katılması iyi ilişkiler sürecinin hızlanmasına vesile olmuştur. Arkasından 10 Haziran 1930 tarihli Ankara Sözleşmesi'yle mübadele sorunları çözülmüş, Yunan Başbakanı Venizelos 26-31 Ekim 1930 tarihleri arasında Türkiye'ye resmî bir ziyarette bulunmuş, Türkiye Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa (Atatürk), 1 Kasım 1930 tarihinde TBMM'de yaptığı konuşmada iki ülkenin "*yüksek menfaatlerinin birbirine zıt olmaktan tamamen çıktığını"* söylemiştir.[46]

Yunan Başbakanı Venizelos ise Türk ve Yunan yakınlaşmasına verdiği önemden dolayı Yunan parlamentosunda tenkitlere uğramıştı; nitekim 5 Mart 1933 tarihinde yapılan seçimleri Venizelos kaybetmiştir. Yeni kurulan Panagis Tsaldaris hükûmeti zamanında da iyi ilişkiler sürmüş ve 14 Eylül 1933 tarihinde iki ülke arasında "*Samimî Anlaşma Paktı/Pacte d'Entente Cordiale*" imzalanmıştır. 26 Eylül 1933 tarihinde de Atatürk, İstanbul'da misafir olarak bulunan Venizelos'u Dolmabahçe Sarayı'nda kabul etmiş ve yapılan görüşmede Türk-Yunan dostluğunun yanı sıra Balkan Antlaşması üzerinde durulmuştur. Venizelos, Bulgaristan'ın da Balkan devletlerine katılmasının mümkün olabileceğini söylerken, Atatürk bu konuda Rusya'nın görüşü alınması gerektiğini, ayrıca İtalya'nın da hassasiyetine dikkat edilmesini ifade etmişti. İstanbul'da bulunduğu sırada gazetecilere yaptığı bir açıklamada Türk-Yunan dostluğu hakkında olan şüphelerin geçen zaman içinde kaybolduğunu söyleyerek iki ülke arasındaki dostluk ilişkilerindeki

[44] Zafer Çakmak, Venizelos'un Atatürk'ü Nobel Barış Ödülü'ne Aday Göstermesi, *ERDEM*, Atatürk Kültür Merkezi Dergisi, Yıl:2008, S:52, s:93
[45] a.g.m, s: 94
[46] a.g.m, s: 97

gelişmeleri övmüştür. İki lider arasında Balkan Paktı üzerine olan görüşmeler sırasında da Venizelos, Mustafa Kemal Atatürk'e, "*Bu Pakt, sizin büyük eserinizdir*" diyerek, onun Balkan barışının mimarı olduğunu vurgulamıştır.[47] Türk ve Yunan halklarının iki büyük devlet adamı ve liderinin bu barışçı temasları ve bu yolda atılan adımlar sonucunda, o sıralar muhalefette bulunan ve Liberal Parti'nin başkanı olan Venizelos tarafından, Mustafa Kemal Atatürk 1934 Yılı Nobel Barış Ödülü için aday gösterilmiştir. Bunun için Venizelos, Oslo'da (Norveç) bulunan Nobel Ödülü Komitesi Başkanlığı'na 12 Ocak 1934'te mektup göndermiştir, Aslı Fransızca olan mektubun sureti ve Türkçe tercümesi şöyledir:

"Bay Başkan

Yedi asra yakın bir süre zarfında Yakın Doğu ve Orta Avrupa'nın büyük bir kısmı kanlı mücadelelere sahne olmuştur. Osmanlı İmparatorluğu ve sultanların mutlakıyetçi idareleri bunun başlıca amili idi. Hristiyan milletlerin İmparatorluğa bağlanmaları ve bundan mütevellit Salib'in Hilâl'e karşı yaptığı kaçınılmaz mücadeleler, kurtulma emeli ile bu milletlerce yapılan isyanlar, Osmanlı İmparatorluğu sultanların idaresinde kaldığı surece devamlı tehlike kaynağı teşkil eden bir durum husule getiriyordu.

Mustafa Kemal Paşa'nın muhasımlarına karşı yaptığı millî harekâtın galibiyetle sonuçlanmasını müteakip 1923 yılında Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulması, bu istikrarsız duruma son verdi. Bir milletin hayatında bu kadar kısa bir süre içinde böylesine köklü bir değişme nadir vuku bulmuştur.

Teokratik bir rejim içinde yaşayan, din ile hukuk kavramlarının birbirine karıştığı çökme yolundaki bir imparatorluğun yerini güç ve hayat dolu modern ve millî bir devlet almıştır.

Büyük devrimci Mustafa Kemal Paşa'nın başlattığı hızla, mutlakıyetçi sultanlar rejimi yıkılmış ve gerçekten lâik bir devlet kurulmuştur. Millet tümüyle çağdaş uygarlıkların önünde yer almak için şevk ile ilerleme yolunda bir atılım yapmıştır. Barışı takviye hareketi yeni ve seçkin Türk devletine bugünkü görüntüsünü veren tüm iç reform hareketleriyle birlikte yürümüştür.

Türkiye yabancı unsurlarla meskûn vilâyetlerini terk etmek hususunda tereddüt etmemiş ve antlaşmalarda belirtildiği üzere kendi millî sınırları ile samimî şekilde iktifa ederek Yakın Doğu'da barışın gerçek bir savunucusu olmuştur. Kanlı mücadeleler nedeni ile uzun yıllar Türkiye ile düşman durumunda kalan biz Yunanlılar, Osmanlı İmparatorluğu'nun yerini alan bu ülkede vuku bulan bu köklü değişikliğin etkilerini duyan ilk kimseler olduk. Anadolu faciasının hemen akabinde kendini yenileyen Türkiye'ye, bir anlaşma fırsatı görerek elimizi uzattık. O, bu uzanan eli samimiyetle kabul etti. Ciddî anlaşmazlıklarla ayrılmış olan milletlerle samimî bir barış örneği veren bu yakınlaşmadan sadece, iki ülke için olduğu kadar Yakın Doğu barışı için de yararlı sonuçlar doğmuştur. Barışın

[47] a.g.m, s: 99

medyun olduğu bu kıymetli katkının sahibi kişi Türkiye Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa'dır. Bu nedenle 1930 yılında Yunan Hükûmet Başkanı sıfatı ile ben Türk-Yunan Paktı'nın imzası ile Yakın Doğu'da barışa doğru yeni bir devir başlarken, Mustafa Kemal Paşa'yı Yüksek Nobel Barış Ödülü için aday göstermekle şeref kazanırım. İhtiramatı faikamın kabulünü rica ederim, Bay Başkan. E.K. Venizelos"[48]

1934 yılı Nobel Barış Ödülü, silahsızlanma çalışmalarındaki gayretlerinden dolayı İngiliz İşçi Partisi Lideri Arthur Henderson'a verilmiştir; ancak bu gelişmeler Türkiye ile Yunanistan arasında iyi ilişkiler sürecine bir hız ve güven vermiştir. İki ülke arasında ittifak kurulmuş ve bu iş birliği Balkan Paktı'nın da temelini teşkil etmiştir.

5- Balkan Paktı ve gelişen ilişkiler

30 Ekim 1930 tarihinde imzalanan "*Türk-Yunan Dostluk, Tarafsızlık, Uzlaştırma ve Hakemlik Anlaşması*" ve 14 Eylül 1933'te imzalanan "*Samimî Anlaşma Paktı/Pacte d'Entente Cordiale*" ile Türk-Yunan dostluğu daha da pekişmişti; 14 Eylül 1933'te imzalanan anlaşma ile Türkiye ile Yunanistan sınır dokunulmazlığı güvence altına alınmış, iki ülke arasında özel çıkarlarını sağlamak için sürekli danışmanlık ve iş birliği kabul edilmişti. On yıllık bir süre için yapılan bu antlaşmayla diplomatik temsilcilerin ortak çalışma esasları kararlaştırılmıştı. Bununla beraber Balkan Paktı ile iki ülkenin dostluk ve iş birliği daha da pekiştirilmiştir; 22 Haziran-20 Temmuz 1936 tarihleri arasında düzenlenen Montreux Anlaşması sırasında Yunanistan'ın, Türk tezine olumlu yaklaşması da iyi ilişkileri güçlendirmiştir. 27 Nisan 1938 tarihinde ise Atina'da 1930 ve 1933 antlaşmalarına ek bir antlaşma daha yapılmıştır; yaklaşan II. Dünya Savaşı endişesi bu ilişkilerin de ana etkeni olmuştur. Bu nedenlerle yapılan 1938 Türk-Yunan Antlaşmasında; "*taraflardan biri savaşırsa diğerinin tarafsız kalması, taraflardan biri, üçüncü bir veya birkaç devletin saldırısına uğrarsa diğerinin barışçı çözüm için çaba sarf etmesi, yıkıcı ve bölücü faaliyetlere karşı iş birliği ilkesi ve daha önce yapılan antlaşma hükümlerinin korunması kararlaştırılmıştır*."[49]

Türkiye ile Yunanistan arasında 27 Nisan 1938'de yapılan "*Türk-Elen Cordiale Antlaşması Türk- Yunan Samimî Anlaşması*" ile güçlendirilmiştir. Atina'da yapılan bu antlaşma sırasında Yunan Başbakanı Jean Metaxeas, Türk dostluğundan memnun olduğunu ifade ederek 8 yıldan bu yana devam eden bu ilişkinin olgunlaştığını söylemiştir. Balkan Paktı'nın barış için önemine değinmekle beraber, Doğu Akdeniz konusunda Yunanistan ve Türkiye'nin bölgede barış havası içinde "*Elen-Türk birliğini oluşturduğunu*" ifade etmiştir.[50] Aynı antlaşma merasiminde söz alan Başbakan Celâl Bayar da anlaşmayı imzalamakla mutlu olduğunu ve Akdeniz'de birlikte hareket etmenin yararlı olacağını belirtmiştir.

[48] Atatürk'ün Millî Dış Politikası, s:244-245
[49] Ahmet Eyicil, a.g.m, İsmail Soysal, a.g.e, s:588-590
[50] Ahmet Eyicil, a.g.m

C- II. Dünya Savaşı ve sonrası

Yunanistan II. Dünya Savaşı öncesinde Türkiye ile izlediği yakınlaşma ve dostluk politikaları ve daha sonra da Balkan Paktı ile kendisine bir barış kuşağı yaratmıştı. Bununla beraber Yugoslavya ve Bulgaristan'ın toprak talepleri ve azınlık sorunlarındaki tutumları yüzünden endişe duymakta idi. İtalya'nın da Balkan'lar üzerindeki yayılmacı arzusu bilinmiyor değildi; ama Yunanistan İtalya ile iyi ilişkiler kurmaya özen göstererek düşmanca bir tutumla karşılaşmamaya dikkat ediyordu.

a- İtalya'nın Yunanistan'ı istilâsı ve Türkiye'nin tutumu

7 Nisan 1939 tarihinde İtalya'nın Arnavutluk'u işgal etmesiyle İtalya Balkanlardaki politik niyetini ortaya koymuş oluyordu; buna rağmen İtalya ile Yunanistan arasında 21 Eylül 1939 tarihinde bir anlaşma da yapılmıştı. Bu anlaşma her ne kadar Arnavutluk'un Yunanistan sınırlarındaki İtalyan askerlerinin geri çekilmesiyle ilgili olup, Balkan ülkelerini ve Yunanistan'ı bir an için rahatlattıysa da bunun gerçekçi olmadığı bir süre sonra anlaşılmıştır. Yunan Başbakan Metaksas'ın, 9 Şubat 1940 tarihinde Selânik'te yaptığı konuşmada, "*Çetin zamanlar geçiriyoruz. Bazı anlar oldu ki harp badiresine sürüklenmek tehlikesi üzerimize çökmüş bulundu. Bizi kurtaran, başı öne eğik yaşamaktansa başı dimdik ölmek kararımız olmuştur. Sonuna kadar harpten masun kalabileceğiz demiyorum, fakat bunu arzu ediyorum*"[51] sözleri yaklaşan bir çatışmayı ve bunun için ölesiye mücadeleyi göze aldıklarını haber vermektedir.

II. Dünya Savaşı'nın Batı Cephesi'nde Almanya'nın Fransa'yı kısa sürede yenerek savaş dışı bırakması İtalya'yı, savaşa girmek hususunda cesaretlendirmişti. İtalya'nın nihai hedefi ise Yunanistan değildi; işgali Girit'e kadar uzatarak Doğu Akdeniz'de hâkim olmak ve Süveyş Kanalı üzerinde bir baskı oluşturmak istiyorlardı. Mussolini liderliğindeki İtalya 1940 Ağustos ayından itibaren, Yunanistan'a saldırmak için bahaneler arıyordu; İtalyan denizaltıları Yunan gemilerine ateş açıyor ve her fırsatta türlü bahanelerle Yunanistan suçlanıyordu.[52] Mussolini'nin 28 Ekim 1940 tarihindeki ültimatomu da Yunanistan tarafından reddedildi. Böylece İtalya'nın Yunanistan'ı işgali başladı ve Yunanistan kendini savaşın içinde buldu; Yunanistan önce İtalya, sonra da Almanya ve Bulgaristan'ın saldırısına uğramış ve 1944 yılı sonlarına kadar işgal altında kalmıştır; Yunanistan, 1941 yılının Nisan ayından itibaren Alman saldırısına uğramış ve bu saldırı karşısında teslim olmak zorunda kalmıştır. Bu işgal yıllarının aşağıdaki tasviri durumun ne kadar ağır ve acı verici olduğunu göstermektedir:

"*Alman askerlerinin Yunanistan'da yeraltı zenginliklerinden, kullanacakları masa ve sandalyeye kadar her şeye el koymaları, savaş*

[51] Kadir Kasalak-Ramazan Baş, İtalyan saldırısında Yunanistan'a Türkiye'nin yardımları, *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* Yıl: 2015/2, S:22, s:126

[52] Kadir Kasalak-Ramazan Baş, a.g.m, s:126

ekonomisi içerisinde gerek Yunan Hükümeti'nin gerekse Almanya'nın bastığı karşılıksız ve değersiz paralar sonucunda enflasyon ve hayat pahalılığının artması, tarım dâhil üretimin neredeyse tamamen bitmesi ve özellikle ithalatla ayakta kalan ülkeye uygulanan ambargolar nedeniyle bir tek toplu iğnenin bile girmesine müsaade edilmemesiyle Yunanistan zor günler yaşamıştır.

Çiftliklerin tahrip edilmesi, hayvanların telef olması, ekecek tohumluk kalmaması, işgalin ardından İngiltere'nin bölgeye uyguladığı ambargo, Almanların balıkçılık yapılmasına dahi müsaade etmemesi ve ülke ihtiyacının büyük bir kısmını karşılayan buğday ithalatının kısıtlanması sonrasında ülkede yıkım başlamıştır. İtalyanlar saldırılarına direnç gösteren Yunanlıların bu gücünü kırabilmek amacıyla ülkenin açlık ve yetersiz beslenmesi üzerine oturtulmuş insanlık dışı bir strateji uygulamışlardır.

Yunanistan'ı işgal eden Almanya ülke sanayisinin dayandığı temel kaynak olan tarım alanlarını talan etmeye başlayınca 1941-1942 kışında 100 000 kişinin bir anda canından olduğu kıtlık dönemi de başlamıştır. Savaşın acı yüzü ise özellikle 1941 yılından itibaren kendisini göstermeye başlamış ve ülke yakın tarihine "Büyük Açlık Dönemi" olarak geçen korkunç bir devreye girmiştir. Yunanistan'da savaştan kaynaklanan sıkıntılar içerisinde en önemlisi iaşe sıkıntısı olmuştur. Binlerce Yunan vatandaşının ekmek bulabilmek amacıyla sokaklarda çöp karıştırmaları, ölmüş hayvanlardan bile medet ummaya başlamaları, park ve bahçelerdeki otlarla beslenmeye çalışmaları sıradan görüntüler haline gelmiştir. Parklardaki çiçekler sökülerek yerlerine patates dikilmeye başlanmış, hastanelerde koridorlara kadar hasta yatırılarak tedavi edilen hasta sayısı arttırılmıştır. Sokaklarda açlıktan hayatını kaybeden insanların cesetleri üst üste yığılmış veya bir köşeye atılmıştır. Bu manzara Yunanlar için sıradan ve alışıldık bir görüntü olarak değerlendirilmiştir. Özellikle Atina, Pire ve Selânik gibi büyük şehirlerde ölüm oranları çok daha fazla olmuştur. Büyük şehirlerde ölüm vakaları o kadar büyük bir artış göstermiştir ki mezarlık kalmayınca mal sahipleri topraklarını mezarlık olarak kullanılması için devlete vermişlerdir.

1942 yılı mart ayı itibariyle bir yetimhanede 317 çocuktan 300'ünün yetersiz beslenme nedeniyle öldüğü, yaşlıların sokaklarda hayatını kaybettiği, ancak kuvvetli olanların hayatta kalabilmeyi başardıkları gazete haberlerine de yansımıştır. Yunan Kızılhaç Teşkilatı da Atina'da 120 000 kişinin açlıktan, yetersiz beslenmeden ve salgınlardan hayatını kaybettiğini belirterek doğan her 10 çocuktan 9'unun vefat ettiğini açıklamıştır.

Bulaşıcı hastalıkları önlemek için sokaklardan cesetleri toplayacak teşkilatlanmanın olmaması nedeniyle cesetleri toplamak için kamyon ve greyderler devreye girmiştir. Çöp kutuları ile toplanan cesetler daha sonra açılıp kireçlenen büyük çukurların içine doldurulmuştur. Ölüm vakaları endişe verici derecede artmaya başlayınca Yunan yetkililerinin hayatını kaybedenler konusunda ne tür tedbir alacaklarını bilemeyerek çaresizlik

içinde kalmaları üzerine Yunan Hekimler Birliği cesetleri yakmak için Yunan Ruhanî Meclisi'nden izin istemiştir. Genel anlamda sağlığın korunması için alınması gereken bu tedbirin düşünülmesinin bir diğer nedeni ise tabutluk tahta bulunmamasıdır. Türkiye'den Yunanistan'a gönderilen yardım maddeleri arasında bulunan yumurta sandıklarının bir sonraki sevkiyatta tekrar kullanmak üzere Türkiye'nin geri istemesi üzerine Yunan yetkililerinden gelen yumurta sandıklarının ölülere tabut yetiştirmek için kullanıldığı cevabı 1942 yılı başlarında halkın içinde bulunduğu durumu göstermesi açısından önemlidir.

Açlıktan perişan olmuş insanlara, evsizlere, anne babasız kalmış çocuklara yardım edebilmek için bir takım kişisel girişimler de başlamıştır. Başta Atina ve diğer büyük şehirler olmak üzere birçok yerde yardım kuruluşları ve kiliseler özellikle açlara, sahipsizlere ve sokaklarda yatıp kalkan çaresiz insanlara yönelik yardım programları hazırlamıştır. Nispeten varlıklı ev hanımlarının düzenlediği kampanyalarla şehrin varoşlarında yaşayan muhtaç çocukların evlât edinilmesi konusunda girişimler başlamıştır. "Soupe Populaire" denilen aşevlerinde farklı ülkelerden toplanan gıda maddeleri kullanılarak Kızılhaç çetin kış şartlarında çaresiz ve aç insanlara çorba dağıtmış ve 7 yaş üstü 100 000 çocuk için tesis edilen 450 beslenme merkeziyle yaklaşık 74 000 bebek için kurulan 130 bakım merkezinde açlık çeken insanlara derman olunmaya çalışılmıştır. Pire, Atina ve Selanik'te Kızılhaç gönüllüleri yanında Fransız rahibeler de sokaklarda yemek dağıtımına başlamıştır."[53]

Yunanistan'ın bir işgal ve istilâya uğradığı bu dönemde Türkiye siyasî ve insanî bakımdan Yunanistan'ın yanında olmuştur; Türkiye, Bulgaristan'ın Yunanistan'a saldırması veya İtalya'nın Selânik'i alması durumunda kendisini tehdit altında sayarak savaşa katılacağını İngiltere ve Yunanistan'a bildirmiştir.[54] Bu tutum Bulgaristan'ı durdurmuş ve Trakya Cephesindeki Yunan birliklerinin İtalya ile çarpıştığı cephelere nakletmek imkânını vermiştir. Öte yandan da 28 Ekim 1940 tarihinde Türk Dışişleri Bakanı Şükrü Saracoğlu Yunan Büyükelçisi'ne, Bulgaristan saldırdığı anda Türkiye'nin Yunanistan'a tam desteğini bildirmiştir.[55] Türkiye, Yunanistan'ın da dâhil olduğu bu savaş yıllarında ve daha sonraki iç savaş yıllarında Yunanistan'ın toprak bütünlüğüne saygısını sürdürmüştür.

Daha Cihan Harbi'nin ve İstiklâl Savaşı'nın yaralarının sarılmadığı bu günlerde doğal afetler daha da yıkıcı oluyordu; 26-27 Aralık 1939 tarihinde Erzincan'da oluşan çok şiddetli bir depremde toplam 32 bin 962 kişi hayatını kaybetmiş, yaklaşık 100 bin kişi de yaralanmış,116 bin 720 bina da yıkılmıştı. Dünyanın büyük depremleri arasında sayılan bu

---

[53] Ceren Utkugün, İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye'den Yunanistan'a Yapılan İnsanî Yardım Faaliyetleri, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Aralık 2016, Cilt:18, s:202,203,204

[54] a.g.m, s:201

[55] a.g.m, s:202

deprem, Türkiye'nin en ciddî deprem felâketlerinden birisi olarak tarihe geçmiştir. Dünya'nın da bir kaosa sürüklendiği bu dönemde yut içinde ve yurt dışında yardım kampanyaları düzenlenmişti. Bu yardımlarda bulunan ülkelerden biri de o sıralarda çok yakın bir İtalya istilâsı tehdidi altında bulunan Yunanistan olmuştur; Yunanistan'da düzenlenen yardım kampanyalarına 700 000'den fazla kişi katılmış ve toplanan yaklaşık 2 milyon drahmi toplanmıştır; bu yardımlaşmanın halk üzerinde manevî bakımdan etkisi büyük olmuştur. İtalya'nın Yunanistan'ı işgali sırasında gösterilen direniş de Türk basınında övgü ile anılmış ve Türk ve Yunan basınında çıkan yazılarda bir dostluk ve dayanışmacı üslup hâkim olmuştur.[56]

Türkiye'nin Yunanistan'a yardımları İtalya saldırısının ilk günlerinden itibaren başlamıştı; 13 Kasım 1940 tarihinde Cenevre'de bulunan bir yardım teşkilâtı, Türk Kızılay'ı aracılığıyla Yunanistan'a para yardımında bulunmuştu.[57] Ayrıca Türk Kızılay'ı 15 Kasım 1940, 18 Kasım 1940 ve 2 Aralık 1940 tarihlerinde Yunanistan'a eşya ve tıbbî yardımda bulunmuştur. Yunan Kızılhaç'ının, Türk Kızılay'ına gönderdiği 12 Aralık 1940 tarihli telgrafından bu yardımların yerlerine ulaştığı anlaşılmaktadır. Bu arada Yunanistan'a ihracın kolaylaştırılması ve İstanbul Limanı'na uğrayan Yunan gemilerine kolaylık gösterilmesi hususunda idarî kararlar alınmıştır.

İtalyan saldırısına uğrayan Yunanistan'a askerî yardımlar da yapılmıştı: "*1940 yılı aralık ayının son günlerinde, Tepedelen mevkiinde İtalyan ordusu karşısında sıkışan Yunanlılara yardım amacıyla, Asteğmen Cevad Mehmet Atlar sorumluluğunda, Edirne'de bulunan Topçu Yarbay Halil Yurdakul'un denetiminde, Yunanistan'a cephane ve malzeme yardımı yapılmasına karar verilmiştir. Bunun için 100 000 çift asker çorabı, 7 bin tüfek bombası ve 1,5 ton külçe kalay gönderilmesi, Millî Savunma Bakanlığı tarafından kararlaştırılmıştır. Asteğmen Cevad Mehmet Atlar 31 Aralık 1940'ta, Ankara'daki belli başlı depolardan 7 bin tüfek bombası ile 1,5 ton külçe kalayı alarak, tüm tedbirler alınmış bir şekilde, özel bir katarla İstanbul'a gitmek üzere hareket etmiştir. 1 Ocak 1941'de İstanbul'a varmıştır. Tophane'deki levazım ambarlarından 100 000 çift asker çorabını da katara yükleyerek, aynı gece Yunanistan'a hareket etmiş, 2 Ocak 1941 tarihinde de Pityon'a varmıştır. Edirne'deki Topçu Yarbay Halil Yurdakul'un bilgisi dâhilinde getirdiklerini bir tutanakla Yunanlı subaylara orada teslim etmiştir*."[58]

Ayrıca Türk Kızılay'ı tarafından 26 Şubat 1941 tarihinde, yaralı Yunan askerlerini ve saldırılarda yaralanan Yunan vatandaşlarını taşımak için 3 adet otomobil verilmiş ve 1941 Mart'ında, Yunan-İtalyan Savaşı'nın Arnavutluk cephesine gözlemci Türk subaylar gönderilmiştir. Savaşın en

[56] Kadir Kasalak-Ramazan Baş, a.g.m, s:127,128,129
[57] a.g.m, s:130
[58] a.g.m, s:131

çetin günlerinde, Yunan ordusunun acil ihtiyaç duyduğu 10 bin şişe tetanos serumu ücretsiz olarak Yunanistan'a gönderilmiştir.[59]

Bu arada Bulgaristan'ın Batı Trakya üzerine bir askerî harekâta girmesi durumunda Türkiye'nin savaşa katılacağını açıklaması da Bulgaristan'ı duraksatmıştır; bu durum da dolaylı bir askerî destek sayılabilir. Çünkü aksi hâlde Yunanistan yeni bir askerî cephede daha savaşmak durumunda kalacaktı. Batı Trakya Türklerinin de bu savaşta büyük fedakârlık ve Yunanistan devletine sadakat göstermelerinin moral etkisini de unutmamak lâzımdır; 16 bin 600 Batı Trakyalı Türk Yunan ordusunda görev almış, Türklerden oluşan tabur ve bölükler Yunanistan için başarılı bir şekilde savaşmışlar ve 2 bin 600 Türk hayatını kaybetmiş, 1850 Türk te yaralanmıştır.[60]

b- Savaş sonrası ilişkiler

II. Dünya Savaşı sonrası siyasal güç dengeleri de değişmiş, ABD ve Sovyetler Birliği (SSCB) yeni dünyanın konjonktürünü belirleyen "*Süper Güç*"ler olmuşlardır; 1934 tarihinde kurulmuş olan Balkan Paktı dağılmış, Yunanistan İngiltere'nin himayesinde komünizmden uzak tutulurken, diğer Doğu Avrupa ve Balkan ülkeleri komünist hegemonya altına girmişlerdir; "*Bu ülkeler Komünist Parti'leri öncülüğünde düzenlenen anayasalarla ekonomik, sosyal ve kültürel ve siyasî açılardan Sovyet modeline göre yapılanacaklardır.*"[61] Sovyetler'in Balkanlar'a doğru yayılması ve Türkiye üzerinde baskı kurmak istemesi Türkiye ve Yunanistan'ı aynı siyasal kadere doğru sürüklemekteydi. Bu arada Türkiye'de "*tek partili*" sistemden *çok partili siyasal hayat*a geçiş gerçekleşmiş ve 1946 yılında "*Demokrat Parti*" kurulmuştu.

12 Mart 1947 tarihinde ise ABD Başkanı Harry Truman, Kongre'de kendi adıyla anılacak temel politikalarını açıklamıştır. Başkan Truman, Amerika Birleşik Devletleri'nin uluslararası politikasının değiştiğini ve Sovyet karşıtlığının bu yeni politikada temel esas olduğunu ilân etmiştir. Bu doktrin ile Amerika Birleşik Devletleri "*komünizm tehdidi*" altındaki devletlere malî ve askerî yardım yapacağını açıklamıştır. Truman Doktrini'ne göre ABD, komünizm ile silahlı mücadele veren ve komünist ülkelerin baskısı altında bulunan devletlere malî ve askerî yardım yapacaktı; burada kastedilen ülkeler Yunanistan ve Türkiye idi. Bu politikayı İngiltere de güçlü bir şekilde destekliyordu. Başkan Truman, bu amaçla Kongre'den 400 milyon dolar kullanma izni istemiştir: "*Türkiye'nin toprak bütünlüğünün korunmasının Ortadoğu'nun korunması için kaçınılmaz olduğunu ve Türkiye ile Yunanistan'ın şartlarının bir birine bağlılığını dile getiren Truman, Yunanistan'ın silahlı bir azınlığın eline düşmesi hâlinde (Yunanistan'da o sıralarda yaşanan iç savaş kastediliyor),*

[59] a.g.m, s:133
[60] a.g.m, s:133
[61] M. Murat Hatipoğlu, a.g.e, s:267

bunun komşusu Türkiye için ciddî sonuçlar doğurabileceğini ve böyle bir karışıklığın da bütün Ortadoğu'ya sıçrayabileceğini"[62] ifade etmiştir.

Kongre'nin 22 Mayıs'ta bu isteği kabul etmesi üzerine Türkiye'ye 100 milyon, Yunanistan'a ise 300 milyon dolar yardım yapılmıştır: ABD liderliğinde yapılan bu girişimin ardından "Marshall Plânı" olarak adlandırılan bir yardım programı plânlanmış, 27 Haziran 1947 tarihinde aralarında Türkiye ve Yunanistan'ın da bulunduğu 16 Avrupa ülkesi tarafından hazırlanan "*Avrupa Ekonomik Kalkınma Programı*" taslağı çerçevesinde 1948 Nisan'ında ABD bir "*Dış Yardım Yasası*" çıkarmıştır. Bu yasa çerçevesinde "*16'lara*" 6 milyar dolarlık bir yardım devreye girmiştir. Bu arada batılı ülkeler "*Avrupa Ekonomik İşbirliği Teşkilâtı*" adıyla örgütlenirken, 17 Mart 1948 tarihinde İngiltere ve Fransa'nın öncülüğünde Belçika, Hollanda ve Lüksemburg bir araya gelerek "*Batı Avrupa Birliği*" adıyla askerî bir ittifak kurmuşlardır.[63] Bu gelişmeler 4 Nisan 1949 tarihinde NATO'nun (***N**orth **A**tlantic **T**reaty **O**rganization*) kurulmasıyla sonuçlanmıştır; Türkiye ve Yunanistan bu çatı altında müttefik ülkeler olmuşlardır.

c- Savaş sonrası Türkiye ve Yunanistan

Savaştan sonra da Yunanistan'ın gıda ve açlık sorunu aşması kolay olmamıştır; "*1946 ilkbaharında bile sıkıntıların devam etmesi üzerine Yunanistan, Türkiye'ye müracaat ederek hububat yardımı istemiştir. Savaştan sonra iaşe durumu hâlâ düzelmeyen Yunanistan'a 10 bin ton buğday ve 5 bin ton çavdar verilmesi kararlaştırılmıştır. Savaş esnasında elinden gelen her türlü yardımı yapan Türkiye, barış zamanında da komşu Yunanistan'ın bir an önce yaralarını sarması için gayret göstermiştir*."[64] Savaş ve işgal yıllarının ardında bir de iç savaş yılları Yunanistan'ın zorluklarını daha da artırmıştır.[65] Fakat savaş sonrası siyasal konjonktür ve ikili ilişkilerdeki çıkarlar Türkiye ile Yunanistan'ı birbirlerine yakınlaştırmış ve ülkeler arasında somut adımlar atılmıştır. Mart 1947 tarihinde Truman Doktrini'nin açıklanmasını ardından Mayıs 1947 tarihinde Yunan Başbakanı Sofokles Venizelos'un girişimiyle bir "*Türk-Yunan İşbirliği Komitesi*" kurulmuş, iki ülke arasında 1948 Eylül'ünde bir "*Ticaret Anlaşması*" imzalanmıştır. Bilindiği gibi iki ülke daha sonra NATO üyesi de olmuşlardır.

Türkiye'de ise 14 Mayıs 1950 seçimlerini Demokrat Parti kazanmış ve hemen arkasından da 25 Haziran 1950 tarihinde Kore Savaşı patlamıştı. Hızla gelişen olaylar Türkiye ve Yunanistan'ın stratejik önemini artırmıştı. Bu gelişmeler iki ülkenin de ABD ile bir ittifaklık arayışlarını da hızlandırmış ve bu iki ülke, Birleşmiş Milletler'in 28 Haziran tarihli çağrısına olumlu cevap vererek, Kore'ye gönderilmesi düşünülen uluslararası askerî güce katılmak istediklerini bildirmişlerdir.

---

[62] a.g.e, s:270
[63] a.g.e, s:270-272
[64] Ceren Utkugün, a.g.m, s:217
[65] M. Murat Hatipoğlu, a.g.e, s:250-264

Netice itibarla 1952 Şubat ayında Türkiye ve Yunanistan NATO'ya katılmak suretiyle Batı ve ABD ile müttefik olmuşlardır. NATO üyeliği Türkiye ve Yunanistan arasında yeni bir yakınlaşma dönemi başlatmıştır: 1952 yılının şubat ayında Yunan Başbakanı Sofokles Venizelos Türkiye'ye gelmiş, iki ülke arasında "*Daimî Türk-Yunan Karma Komisyonu*" kurulması kararlaştırılmıştır.

26 Nisan- 2 Mayıs 1952 tarihlerinde Türk Başbakan Adnan Menderes, beraberinde Dışişleri Bakanı ve Genelkurmay Başkanı olduğu hâlde Yunanistan'ı ziyaret etmiş, 2 Mayıs'ta yayımlanan bildiri ile de Atina'daki görüşmelerin, her alanda tam bir görüş birliğiyle sonuçlandığı duyurulmuştur. Hatta bu görüşmeler sırasında bir "*Türkiye-Yunanistan Birliği*" kurulmasının gündeme geldiği anlaşılmıştır; Başbakan Adnan Menderes, 2 Mayıs günü Atina'dan ayrılmadan önce düzenlediği basın toplantısında bu fikre değinerek, böyle bir gelişmenin Batı Avrupalı ülkelerin de yararına olacağını söylemiştir.[66]

1952 yılında iki ülke arasında iki üst düzey ziyaret gerçekleşmiştir: Bunların ilki Yunan Kralı Paulos ile Kraliçe Frederika'nın 8 Haziran 1952 tarihinde İstanbul'a gelmeleriyle başlayan Türkiye ziyaretidir. Türkiye Cumhurbaşkanı Celâl Bayar'ın davetiyle başlayan bu ziyaret, kral ve kraliçenin bir Yunan kruvazörüyle İstanbul'a gelişiyle başlamıştır: 9 Haziran günü trenle Ankara'ya ulaşan kral ve kraliçe Ankara Garı'nda Cumhurbaşkanı Celâl Bayar tarafından karşılanmışlar ve aynı akşam Cumhurbaşkanı Bayar'ın Çankaya Köşkü'nde verdiği yemekte iki lider de birer konuşma yaparak, ülkeleri arasındaki dostluktan yüksek bir nezaket ve övgüyle söz etmişler ve her ikisi de ülkeleri arasındaki dostluk ve işbirliğinin "*millî siyaset*" olduğunu söylemişlerdir.

12 Haziran akşamı Ankara'dan ayrılan Yunan Kralı Paulos ile Kraliçe Frederika, 13 Haziran günü Dolmabahçe Sarayı'nda (İstanbul) misafir edilmişler, aynı gün öğleden sonra da Fener Patrikhanesi'ni ziyaret etmişlerdir. 15 Haziran günü de Kral ve Kraliçe Cumhurbaşkanı Celâl Bayar, Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü ve İstanbul Valisi'nin refakatiyle Savanora Yatı'yla bir adalar gezisine katılmışlar ve aynı gün akşama doğru da beklemekte olan Yunan kruvazörüne geçerek İstanbul'dan ayrılmışlardır.

Yunan Kral ve Kraliçe'nin ziyaretleri sırasında Türk-Yunan Karma Komisyonu da Ankara'da toplantı hâlinde idi; bu arada iki ülke arasında bazı ekonomik meseleler ve Ege Denizi'nde balıkçılıkta yaşanan sorunlarla ilgili anlaşmalara varıldığı da belirtilmiştir.

Yunan Kralı'nın ziyaretini Cumhurbaşkanı Celâl Bayar 27 Kasım- 3 Aralık 1952 tarihleri arasında Pire-Atina-Selânik-İskeçe-Gümülcine'yi kapsayan ziyaretiyle iade etmiştir: Cumhurbaşkanı Celâl Bayar İstanbul'dan Savarona Yatı ile hareket ederek Pire Limanı'na varmış ve ziyaret böylece başlamıştı. Bu ziyaretin önemli bir yanı Cumhurbaşkanı Bayar'ın, Türklerin yoğun olarak yaşadığı İskeçe ve Gümülcine'yi de

[66] a.g.e, s:292

ziyaret edecek olmasıydı. Cumhurbaşkanı bu yörelerde Türk halkıyla temasta bulunmuş ve Gümülcine'de bir "*Celâl Bayar Türk Lisesi*" de hizmete açılmıştı.

Türkiye'de gazeteler ziyareti önemli tarihî bir olay olarak yansıtmıştır. Cumhurbaşkanı Bayar'ın Yunanistan'da karşılanmasına dair haberler "*Cumhurbaşkanı Yunanistan'da yürekten sevgi ile karşılandı*", "*Pireden Atina'ya kadar çiçek ve konfeti yağmuru*", "*Türk-Yunan Dostluğu*", "*Atina heyecanlı saatler yaşıyor*", "*Halk Bayar'ı görebilmek için geceden sokaklara döküldü*" gibi başlıklar altında yayımlanmış ve Yunan Kralı Paulos'un, Cumhurbaşkanı Bayar'ın şerefine düzenlediği ziyafette yaptığı konuşmasında kullandığı "*Tarih ve mukadderat bugün birleşmemizi tam ve mutlak bir hâle getirmiştir*" sözü öne çıkarılmıştır.

D- Yeni sorunlar dönemi

Türkiye ve Yunanistan arasında 1930'larda başlayan yakınlaşma ve dostluk ilişkileri, uluslararası siyasal gelişmelerin de yönlendirmesiyle 1950'li yıllara kadar sürmüştür. Bu yıllarda büyük güçler güneydoğu Avrupa sorunlarını Türkiye ve Yunanistan perspektifinde görmüşler ve iki ülkenin dostluk ilişkilerini desteklemişlerdir. İki ülke arasında üst düzeyde yapılan ziyaretlerde yapılan konuşmalar, imzalanan anlaşmalar bu dostluğun devamlılığı fikrini hep güçlendirmiştir. Bununla beraber "*Enosis*" ideali ve iddiasından vazgeçmiş, millî sınırlara saygılı bir politika izleyeceği hususunda ümit veren Yunanistan'ın, uluslararası ortamı uygun bulduğu zamanları siyasal bir fırsata çevirmeye çalıştığı da görülmekte idi. Dostluk ve yakınlaşma politikalarının hâkim olduğu 1930-1955 arasındaki dönemlerde:

* Türkiye ile Yunanistan'ın Ege denizindeki karasuları genişlikleri Lozan Antlaşması'nda (Madde 12) zımnen 3 mil olarak tespit edildiği hâlde Yunanistan 1936 yılında karasularını 3 milden 6 mile genişletmiştir,

***** Lozan Antlaşması'ndan sonra millî hava sahaları da devletler hukukunun teamülî kurallarına uygun olarak karasularının genişlikleri kadar, yani 3 mil olmuştur; Yunanistan 1931 yılında millî hava sahasını, karasuları 3 mil olmasına rağmen 10 mile genişletmiştir,

***** Yunanistan 1952 yılında uluslararası sivil havacılıkla ilgili teknik bir hizmet olarak üstlendiği "*Uçuş Bilgilendirme Bölgesi*" (***F**light **I**nformation **R**egion-FIR*) görevini, millî egemenlik alanlarına giren bir yetki olarak kullanma cihetine gitmiştir,

***** Yunanistan 1955'ten itibaren 1923 Lozan ve 1947 Paris Barış Antlaşmalarından doğan şartları açıkça ihlâl ederek, Doğu Ege Adalarına ve On İki Ada'ya asker ve silah yığmaya başlamıştır: Batı Anadolu kıyılarına yakın olan Ege Adaları Balkan Harbi'nden sonra Yunanistan'ın eline geçmiş, On İki Adalar (*Sisam, Nikarya, Patmos, Leros, Kilimli, İstanköy, İncirli, Koçbaba, Tilos, Sömbeki, Herke ve Rodos*) ve Meis Adası 1912 tarihinden bu yana İtalyanların elinde bulunmakta idi; 1940 yılının Ekim ayında İtalyanların Yunanistan'a saldırıları ve Bulgaristan'ın da Yunanistan üzerine askerî bir harekâta geçme ihtimali karşısında Türkiye

Yunanistan'dan yana tavır koymuş, savaş yılları içinde Almanlar ve Sovyetler tarafından On İki Adalar'ın ve bazı Ege Adalarının teklif edilmesine rağmen Türkiye bu teklifleri reddetmişti. Türkiye "*savaşa dâhil olmamak*" politikasını kararlılıkla sürdürüyordu ve toprak tekliflerine kapalı idi. Halbuki Yunanistan, Ege Adaları ve On İki Adalar'ı ele geçirmek hususunda çok istekliydi ve teşebbüse bile geçmişti; "*Amerika'daki "Oniki Ada temsilcileri" daha 23 Ekim 1943 'te Yunanistan'la birleşmek (Enosis) istediklerini açıklamışlardı.*"[67]

Türkiye'nin savaş yıllarında ve savaş sonrasında adalar meselesindeki tutumu Türk kamuoyunda ise büyük tepkiyle karşılanmıştı; Türk kamuoyu İngiltere, Yunanistan ve Türkiye temsilcilerinden teşkil edilecek bir komisyon tarafından hazırlanacak bir proje dâhilinde On İki Ada ve Adalar sorununun çözümünü beklerken, savaş daha resmen sona ermeden ve adalardan Alman askerleri çekilmeden, 14-15 Mayıs 1945 tarihinde Yunanistan adaları işgal etmiş, Gökçeada ile Bozcaada'nın da kendilerine verilmesini istemişler ve İstanbul üzerindeki eski isteklerini hatırlatmışlardır.[68]

***** Yunanistan, Batı Trakya'daki Türk azınlığının varlığını ve Lozan Antlaşması'ndan kaynaklanan özel statüsünü ortadan kaldırmaya yönelik uygulamalar içine girmiştir.[69] Yunanistan'ın yeniden "*Megali İdea*" politikalarına döndüğünü gösteren bu gelişmeler içte ve uluslararası platformlarda bir Türk ve Türkiye'ye nefret politikalarına dönmüştür; "*Türkiye ile Yunanistan arasında dostane ilişkiler kurulduğunun sanıldığı zamanlarda dahi komşumuz çok geçmeden Türkiye'ye karşı husumet veya "kontrollü gerginlik" politikası uygulamaktan kendisini alamamıştır*."[70]

a- Patrikhane meselesi

Fener Rum Patrikhanesi'nin yeni statüsü, Lozan Antlaşması çerçevesinde "*sözlü taahhütler ve ilkeler doğrultusunda, siyasî faaliyetlerde bulunmaması kaydıyla İstanbul'da "mahallileştirilerek kalmış idi. Başka bir ifadeyle, Parikhane'nin "ekumenik (evrensel)" sıfatı daraltılarak, işlevi İstanbul'daki Ortodoks Rum Azınlığı'nın dinî ihtiyaçlarını karşılayacak bir statüye dönüştürülmüştü*."[71] Bu statü 17 Şubat 1946 tarihinde, Patrik I. Venyamin'in ölümüne kadar sürdü. Patrik I. Venyamin'in ölümünden sonra, Moskova Patrikliği vasıtasıyla Sovyetler Birliği'nin yeni patrik seçimlerini etkilemeye çalışması bir anda patrikhane, patrikliğin Ortodoks Rum halklar üzerindeki etkisi ve bu yolla Sovyet etki alanının genişlemesi sorunlarını ortaya çıkardı. Böylece mesele uluslararası bir sorun olma ihtimali göstermeye başladı, ki bu durum genellikle Yunanistan'ın stratejisine de uygun düşüyordu. Çünkü

---

[67] M. Murat Hatipoğlu, a.g.e, s:239
[68] a.g.e, s:240-250
[69] http://soyledik.com/tr/makale/6733/cumhurbaskani-erdoganin-yunanistana-yapacagi-ziyaret--em-buyukelci-tugay-ulucevik.html
[70] http://soyledik.com/tr/makale/6733/cumhurbaskani-erdoganin-yunanistana-yapacagi-ziyaret--em-buyukelci-tugay-ulucevik.html
[71] a.g.e, s:277

Yunanistan'ın kuruluşu da dâhil, kurulduğundan bu yana varlığı ve genişlemesi uluslararası çatışmaların bir ürünü olmuştu.

20 Şubat 1946 tarihinde Maksimos Vaportzis'in "*V. Maksimos*" unvanıyla patrik seçilmesiyle sorun doğmayacak gibi görünmüştür. Ancak yeni Patrik, Yunanistan iç savaşı ve adalar konusundaki tasvip görmeyen politik beyanları üzerine 18 Ekim 1948 tarihinde istifa etmiştir. Yeni Patrik seçimlerinde ise Yunanistan ön plâna çıkıp "*kendi adamı*" olan bir adayı seçtirmek girişiminde bulunmuştur. Teklif ettiği adaylar da ilginç kişilikler idi; Yunanistan'ın Patriklik için ilk adayı Millî Mücadele yıllarında Pontusçu politikalarıyla tanınan Trabzon Metropoliti Hrisantos Filippis idi. İstiklâl Savaşı'nın zaferle sonuçlanmasından sonra Yunanistan'a gitmiş olan Hrisantos bir ara Atina Başpiskoposluğu da yapmıştı. Türkiye tarafından "*istenmeyen adam (persona non grata)*" ilân edilmiş olan Hrisantos Türkiye tarafından reddedilmiştir. Yunanistan'ın diğer adayı da Atina Başpiskoposu Damaskinos idi; bu şahıs da Rodos'a Yunan bayrağı çeken ve "*enosis*" taraftarı olan bir din adamı idi; doğal olarak adaylığı Türkiye tarafından reddedilmişti. Neticede ABD'nin adayı Kuzey Amerika Başpiskoposu Athinagoras Spiru, "*I. Athinagoras*" unvanıyla Patrik seçilmiştir; ancak Lozan Antlaşması'na göre Patrik'in Türk vatandaşı olması gerektiğinden *Athinagoras Spiru* hemen Türk vatandaşlığına alınmış ve 1 Kasım 1948 tarihinde Fener Rum Patrikliği'ne seçilmiştir. Fakat Lozan Antlaşması'nın öngördüğü prensiplerin de zedelendiği görülmektedir. Öte yandan aynı tarihlerde arka plânda ve uluslararası siyasal arenada dostluk ve yakınlaşma mesajları veren Yunanistan'ın dinî veya siyasî bir buhrandaki tutumu, bu mesajlarındaki gerçekliği ve samimiyeti sorgulatmaktadır.

b- Kıbrıs meselesi

II. Dünya Savaşı'nın son günlerinde müttefik devletlerin yakınlığını ve önce İtalyanlar ve Bulgarlar, sonra da Almanlar tarafından işgale uğramanın ezikliği ve mağduriyetini politik olarak iyi kullanan Yunanistan diplomasisi, On İki Adalar ve Ege Adaları üzerinde hâkimiyet kurarken Bozcaada ve Gökçeada'nın da kendilerine verilmesini hatta İstanbul üzerindeki taleplerini dile getirirken Kıbrıs'ı da zikredip yeniden "*Megali İdea*" hedeflerine yönelik yayılmacı bir politika izleyeceklerinin haberini veriyorlardı; nitekim 28 Şubat 1947 tarihinde parlamentolarında, "*Kıbrıs'ın Yunanistan'la birleşmesi*" görüşünü oybirliğiyle karara bağlayarak bu politikalarını açığa vurmuşlardı. Her ne kadar Kıbrıs Türkiye'ye bağlı değilse de nüfusunun önemli bir kısmını Türkler oluşturuyordu. Ayrıca Kıbrıs tarihin hiçbir döneminde Yunan toprağı olmamış ve 400 yıla yakın Türk yönetiminde kalmıştı. Yunanistan, II. Dünya Savaşı sonrasının şartları içerisinde Ege Adaları ve On İki Adalar'da yaptığı gibi Kıbrıs'ı da Yunanistan'a ilhak etmek istiyordu. Öte yandan Kıbrıs'ın Rum halkını "*Enosis*" için örgütleyip 15-29 Ocak 1950 tarihinde Kilisenin organizesiyle bir plebisit yaptıran

Yunanistan, Rumların %96'sının "Enosis" doğrultusunda rey verdiklerini ileri sürerek taleplerini meşrulaştırmaya çalışıyordu.[72] Bütün bunlar olurken Türk-Yunan ikili görüşmeleri dostluk ve yakınlaşma mesajlarıyla sürüyor, üst düzey ziyaretler yapılıyordu!

Türkiye'nin ise arka plândaki gelişmelerden habersiz gibi görünerek dostluk mesajları vermesi, iki ülkenin ortak politikalar sonucu NATO'ya girmeleri, Kıbrıs diye bir sorun yoktur yolunda mesajlar vermeleri Yunanistan'ın cüretini daha da artırmaktaydı. Halbuki Yunan diplomasisi ve basını Kıbrıs sorununu hazırlıyor ve uluslararası gündeme taşımaya çalışıyordu. Nitekim Yunanistan, bir taraftan Türkiye ve Yugoslavya ile birlikte bir Balkan İttifakı Anlaşması (9 Ağustos 1954) imzalarken, 16 Ağustos 1954 tarihinde, "*Enosis*" emeliyle, Birleşmiş Milletler'in XI. Genel Kurul toplantılarının gündemine "*Kıbrıs Halkına Self Determinasyon Hakkı Verilmesi Teklifi*"ni götürmüştür.[73] Bu girişim karşısında Türk Hükûmeti hazırlıksız ve "*çaresiz*" kalırken, Yunan hükûmeti İngiltere'den, Kıbrıs'ı en geç 22 Ağustos 1954 tarihine kadar Yunanistan'a devretmesini istemekteydi. Bu talebin duyulması üzerine Ankara hükûmetinin tavrı, Atatürk ve Venizelos dostluğuna atıf yaparak Yunan hükûmetinden Birleşmiş Milletlere başvurmamasını rica etmek olmuştur. Bütün bu gelişmeler sırasında Kıbrıs Türk halkı yok sayılmakta ve Ankara hükûmeti sessizliğini korumakta idi. Kıbrıs Türk halkı da aynı hakkı talep edince Yunanistan bu talebi dikkate almamış ve Yunan resmî radyolarında ve basında Kıbrıs mücadelesinin başladığı yolunda yayınlar yapılmış, gösteriler düzenlenmiştir. BM'de ise Yunanistan'ın teklifi gündeme alınmış, 17 Aralık 1954 tarihli oturumda Genel Kurul, "*şimdilik*" kaydıyla konunun görüşülmemesine karar vermiştir.[74] Bir taraftan NATO, Sovyet baskısı, dostluk ve iyi komşuluk ilişkileriyle etkisizleşen Ankara hükûmeti, arka plânda Yunanistan tarafından artık resmî ve açık olarak izlenen "Enosis" politikaları ve Kıbrıs'ın ilhakı girişimleri var iken Kıbrıs adasında da 1950 yılından itibaren Kıbrıs Ortodoks Kilisesi Başpiskoposu Makarios ile Yorgo Grivas yeni bir strateji üzerinde çalışmakta idiler; Kıbrıs Rumlarını "Enosis" politikaları yönünde gerilla faaliyetlerine hazırlamak olarak tanımlanabilecek bu strateji Yunan hükûmeti tarafından destekleniyordu ve gizlice Yunanistan'dan Kıbrıs'a silah ve cephane sokuluyordu. BM genel Kurulu'nda Yunanistan'ın Kıbrıs Rum halkına kendi kaderini tayin hakkın ın tanınması hususundaki teklifi "*şimdilik*" kaydıyla da olsa kabul edilmeyince 1 Nisan 1955 tarihinden itibaren Grivas'ın önderliğindeki *E.O.K.A*'nın (**E**thniki **O**rganosi **K**iprion **A**goniston- Kıbrıslı Savaşçıların Millî Örgütü) saldırıları başlamıştır. Suikastlar, sabotajlar ve Türklere karşı yürütülen katliamlar üzerine artık Türkiye de soruna taraf olmaya başlamış ve 19 Ağustos 1955 tarihinde

[72] a.g.e, s:290
[73] a.g.e, s:308
[74] a.g.e, s:316

Londra'da İngiltere, Yunanistan ve Türkiye temsilcileri bir araya gelmişlerdir.

1956 ve 1957 yıllarında Yunan, Kıbrıs ve Türk kamuoyunda Kıbrıs sorunu büyük yer tutmaya başlamış, Türkiye Kıbrıs'ın taksimi tezini savunmuştur. 1959 yılında ise Zürich Anlaşmaları imzalanmış ve Kıbrıs Anayasası İngiltere, Yunanistan ve Türkiye tarafından garanti altına alınmıştır. Fakat bütün bu gelişmeler E.O.K.A'nın katliamlarını durdurmamış, Türklere karşı "*etnik temizleme ve adadan kaçırtma*" politikaları izlenmiştir; 21 Aralık 1963 günü Kıbrıs Türk halkına karşı başlatılan katliam ve soykırım üzerine Türkiye adaya havadan müdahale etmek zorunda kalmıştır. Bunun üzerine Rumlar saldırılarına son vermişlerse de Kıbrıs ateşli bir sorun olmaya devam etmiştir; ta ki 20 Temmuz 1974 Kıbrıs Barış Harekâtına kadar.

c- 1980'ler; Pontusçu politikaların yeniden ortaya çıkışı

1980 arasında ciddî bir politik bölünmeyle karşı karşıya kalmıştır. Bu politik taraflar arasında adeta ilân edilmemiş bir savaş yaşanmaktaydı. 1974 Kıbrıs Barış Harekâtının arkasından gelen ABD ambargosu da ülkenin ekonomik şartlarını çok ağırlaştırmıştı. Bu şartlar ülkeyi 12 Eylül 1980 ihtilâline getirmiştir. 1980'li yıllarda bu politik bölünmenin yerini ayrılıkçı, bölücü siyasetler ve müdahaleler almaya başlamış ve Türkiye tekrar "*düşük yoğunluklu*" bir iç çatışmayı yaşamıştır.

Dışta ise Ermenilerin Türkiye'ye yönelik düşmanca politikaları ve suikastları sürmekte idi; ASALA terörü diye adlandırılan bu şiddet ve terör hareketi sona erdirilirken, bu kez 1990'lı yıllarla beraber Türkiye'de PKK terörü ortaya çıkmıştır. Bu terör içte ve dışta Türkiye Cumhuriyeti Devletinin temsilciliklerini, ordusunu, güvenlik güçlerini hedef almış, ülkede özellikle belli bir yörede devlet otoritesini zayıflatmaya, yok etmeye, onun yerine kendini yerleştirmeye çabalamıştır. Bu terör ve şiddet içte eğitim-öğretim mensuplarına da yönelmiş, onlarca öğretmeni şehit etmiş, okulları yakmıştır. Böylece Türkiye yönetilemez bir ülke konumuna düşürülmek istenmiş, istikrarsızlaştırılmıştır. Bu politikaların Türk halkına ve Türkiye'ye yararı olacağı elbette savunulamaz; ülkenin çeşitli ihtiyaçları ve kalkınması için harcanması gereken maddî kaynakların, terör ve şiddet eylemlerinin bastırılması ve asayişin yeniden sağlanması için harcanmaya zorlanması, Türkiye'nin kaynaklarını tüketme, tükettirme politikalarının bir parçasıydı; tıpkı XIX. yüzyıl sonları ve XX. yüzyıl başlarında, sürekli savaş politikaları ile Osmanlı Devleti'nin kaynaklarını tükettirme ve parçalanmayı hızlandırma politikaları gibi. Bu çatışma ve gerginlik politikalarıyla Türk halkı arasına ekilen nefret ve nifak tohumları da cabasıydı. Böyle bir dönemde Türkiye AB'ye giriş başvurusu yaptığında, adeta AB ülkelerinin çeşitli bahanelerle müdahalelerine açık bir hâle de gelmişti.

Türkiye halkı, hep birbirini Türkiye Cumhuriyeti'nin vatandaşları olarak bildi ve öğrendi; ama şimdi Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarına, çeşitli ve doğruluğu şüpheli açıklamalarla, aslında "Türk" olmadıkları

söylenerek kavim, kabile, aşiret, mezhep, bölge ve göç mensubiyetleri söylenmiş ve propaganda edilmiştir. Bu propagandalar yerel tarih araştırmaları, yerel kültür özellikleri, kültürel çeşitlilik, çok kültürlülük vs. adları altında sürdürülmüştür. Bir taraftan da aslında Hıristiyan olduğu halde bazı yöreler halkının Osmanlı ve Cumhuriyet dönemlerinde Müslümanlaştırılan "*gizli Hıristiyanlar*" olduğu propaganda edilmeye başlanmıştır. Yunanistan'da önce bilim ve sanat çevrelerinden başlayarak daha sonra politik ağızlardan da ifade edilen ve doğru olmayan bir "*soykırım*" edebiyatı, mağduriyet söylemi dile getirilmiştir. Arkasından Türk İstiklal Harbi'nde Yunan ordusunun yenilgisi "*Anadolu Faciası*" diye, Anadolu toprakları da "*kaybedilmiş vatan*" diye adlandırılmıştır, hatta Yunan ordusunun Anadolu'da yenilmediği devrin cumhurbaşkanı tarafından dile getirilmiştir. Anadolu'nun Karadeniz kıyılarını, yerleşim yerlerini Eski Çağ'daki adıyla tanımlamakta ısrarcı olunup, siyasî iddialara bir coğrafya yaratma çabasına girilmiştir.

Sonuç

* Aradan yarım yüzyıldan fazla bir zaman geçtikten sonra Türkiye, dış politikasında bir "Pontus" sorunuyla karşılaşmıştır!

***** Uluslararası ilişkiler gündemine soykırım ve Karadeniz bölgesi halkının aslen gizli Hristiyan olduğu iddialarıyla bir Pontus politikasının sebepleri nedir?

***** Bölge halkının Türk olmayıp güya bölgenin yaklaşık 3 bin yıl önceki yerleşik halklarının devamı olduğu iddialarının sebebi nedir?

***** Lozan Antlaşması ve Mübadeleden sonra çözümlenmiş gibi görülen bu mesele yeniden siyasetin ve Avrupa Birliği Müzakere Süreci gündemine nasıl girmiştir?

Bütün bu iddialar ve propagandalar AB ve ABD kamuoyunda, her plâtformda dile getirilerek, bir genel kanaat, genel kabul haline getirilmeye çalışılmıştır. Bir taraftan da Yunanistan'da kendilerince "*Büyük Yunanistan*"ın parçaları saydıkları komşu ülkelerin topraklarının adıyla enstitüler kurularak büyük bir basım ve yayın faaliyetleriyle bu politikalar içte ve dışta daima canlı tutulmaya çalışılmıştır. Bu durum Mustafa Kemal Atatürk'ün, "*Tarih yazmak, tarih yapmak kadar mühimdir. Yazan yapana sadık kalmazsa değişmeyen hakikat, insanlığı şaşırtacak bir mahiyet alır*"[75] sözlerinin çok doğru olduğunun bir kanıtıdır.

KAYNAKLAR:

***Kitaplar ve Makaleler**

1- Ahmet Eyicil, Venizelos'un Gelişi,
https://isteataturk.com/g/icerik/Venizelosun-Gelisi/522
2- Atatürk'ün Millî Dış Politikası (Cumhuriyet Dönemine Ait 100 Belge),1923-1938, Cilt: II, *Kültür Bakanlığı Yayını*, Ankara 1981
3**-** Bilâl N. Şimşir, İngiliz belgelerine göre Sakarya'dan İzmir'e (1921-1922), İstanbul 1972

[75] Utkan Kocatürk (Haz.), Atatürk'ün fikir ve düşünceleri, Ankara 1999, s:163

4- Ceren Utkugün, İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye'den Yunanistan'a Yapılan İnsanî Yardım Faaliyetleri, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Aralık 2016, Cilt:18
5- Esra Sarıkoyuncu Değerli, Atatürk Dönemi Türk- Yunan Siyasî İlişkileri, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Ağustos 2006, S:15, s:245
6- Gotthard Jaeschke, Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri, Türkçeye Çeviren: Cemal Köprülü, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1971
7- İsmail Soysal, Tarihçeleri ve açıklamaları ile Birlikte Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları, I. Cilt, (1920-1945), TTK Basımevi, Ankara 1983
8- Kemal Arı, Büyük Mübadele, *Tarih Vakfı Yurt Yayınları*, İstanbul 1995
9- Kadir Kasalak-Ramazan Baş, İtalyan saldırısında Yunanistan'a Türkiye'nin yardımları, *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* Yıl: 2015/2, S:22, s:126
10- M. Murat Hatipoğlu, Yakın Tarihte Türkiye ve Yunanistan 1923-1954, Ankara, 1997
11- Mustafa Özyürek, Başbakan İsmet Paşa'nın Atina ve Peşte ziyaretleri, https://dergipark.org.tr/tr/downland/ article-file/501197, s:8-11
12- Nilüfer Uğurlu Şenel, 1930 yılı Türk-Yunan Dostluk Çabaları, *Güney Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, Yıl: 2012, S:21, s:119-150
13- S. R. Sonyel,Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika I,TTK Basımevi, Ankara 1973
14- Sefer Güvenç, 80'inci Yılında Mübadele-İki Vatan Yorgunları, *Bağlam Yayıncılık*, İstanbul 2000
15-Stelyo Bernerakis (Nakleden), Atatürk ile Venizelos'un konfederasyon hayali, http://arsiv.sabah.com.tr/2007/06/20/haber, EA3CD9ACDEC84761AD75E59CFE07E3E8.html
16- Taki Berberakis/ Atina, Kara leke davası, Milliyet, 22 Aralık 2009
17- Utkan Kocatürk (Haz.), Atatürk'ün fikir ve düşünceleri, Ankara 1999
18-Yüksel Küçüker, BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI DÖNEMİNDE YAŞANAN RUM GÖÇÜ VE KADÜK BİR MÜBADELE GİRİŞİMİ, Turkish Studies International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 10/1 Winter 2015, s:441
19- Zafer Çakmak, Venizelos'un Atatürk'ü Nobel Barış Ödülü'ne Aday Göstermesi, *ERDEM*, Atatürk Kültür Merkezi Dergisi, Yıl:2008, S:52, s:93

*__Elektronik kaynaklar__

1- https://tgb.gen.tr/genclik-birligi/yunanistan-da-altilar-davasi-15525
2- https://tr.wikipedia.org/wiki/Alt%C4%B1lar_davas%C4%B1
3- http://www.hurriyet.com.tr/dedem-neden-idam-edildi-13122870
4- https://tgb.gen.tr/genclik-birligi/yunanistan-da-altilar-davasi-15525
5- http://www.hurriyet.com.tr/dedem-neden-idam-edildi-13122870
6- https://www.youtube.com/watch?v=6lFV04kSKZk
7- https://www.youtube.com/watch?v=Wkds4MtcXFs
8- http://soyledik.com/tr/makale/6733/cumhurbaskani-erdoganin-yunanistana-yapacagi-ziyaret--em-buyukelci-tugay-ulucevik.html

PONTUS SORUNU
PONTUS QUESTION

SAMSUN KIRSALINDA CÜRETKÂR BİR PONTUSÇU FAALİYET: TÜRKLERİN SİLAHI İLE TÜRKLERİ VURMAK

Fahri SAKAL[•]

Özet

Osmanlı Devletinin son döneminde Hristiyan halk çoğunluğu sağlamak için bulundukları bölgelerden Karadeniz ve Ege kıyılarına göçe başlamışlardı. Bu yerlerde Rum kesafetinin artması ile birlikte kendilerine Metropolitler, yabancı konsoloslar, yabancı kurumlar (Merzifon Amerikan Koleji gibi) ve Rum tüccarlar destek veriyorlardı. Her alanda çalışan, tanıtım ve propaganda yapan bu azınlıklar, buldukları ciddi destekle şımarmışlar ve özellikle köyler ve kasabalar gibi yeterli güvenlik görevlilerinin bulunmadığı yerlerde terör estiriyorlar, Müslüman halkın mallarına el koyuyorlar ve cinayetler işliyorlardı.

O dönemde Trabzon'un önemli bir merkez olması hasebiyle, şehirde yeterli asker bulunuyor ve orada militanlık hareketleri çok az yapılabiliyordu. Giresun'da Topal Osman Ağa ve çetelerinin Pontusçulara karşı savunma faaliyetleri de bu yörede Rumları durdurmuştu. Ancak Samsun, Sinop, Amasya, Kastamonu ve çevrelerinde uygun ortam bulan Pontusçular tedhiş hareketleri sergiliyorlardı.

En manidar terör faaliyetlerden biri Samsun kırsalında yapılmıştır. Samsun köylerinde "cahil İslam ahali" elindeki silahları bol para vererek satın almışlar, bu silahlarla başka köylerde halkı katletmişlerdi. Bunun üzerine TBMM hükümeti Samsun'da Hristiyanların yanı sıra Türk köylülerin elindeki silahları da toplamaya kalkışmıştır.

Halkın Rum-Türk ayırmaksızın silahsızlandırılması tartışılırken, bazı görevlilerin düşüncesine göre Rumlar silahlı olduğu müddetçe Türklerin elindeki silahın toplanmasının yanlış olacağı şeklinde idi.

Anadolu'daki Hristiyan halk hem içerden hem dışardan ciddi destek gördükleri için çok cüretkâr terör eylemlerine kalkışmışlardı.

Anahtar Kelimeler: Samsun, Pontusçu Faaliyet, Türkler, Rumlar.

[•] Prof. Dr., OMU Fen Edebiyat Fak. Tarih Bölümü

A DARLING PONTUSIST ACTIVITY IN THE RURAL SAMSUN: SHOOTING THE TURKS WITH THE TURKS' WEAPON

Abstract

In the last period of the Ottoman Empire, the Christian population started to migrate to the Black Sea and Aegean coasts to ensure a majority. With the increase of the Greek population in these places, Metropolitans, foreign consuls, foreign institutions (such as Merzifon American College) and Greek merchants were supporting them. These minorities, working in every field, making publicity and propaganda, were spoiled by the serious support they found, and they were terrorizing, confiscating the property of Muslim people, and committing murders, especially in villages and towns where there were no adequate security guards.

Since Trabzon was an important center at that time, there were enough soldiers in the city and there was very little militancy. The defense activities of Topal Osman Ağa and his gangs against Pontusists in Giresun had stopped the Greeks in this region. However, Pontusists, who found a suitable environment in Samsun, Sinop, Amasya, Kastamonu and their environs, exhibited terrorist acts.

One of the most significant terrorist activities was carried out in Samsun rural area. In the villages of Samsun, the "ignorant people of Islam" bought the weapons they had by paying a lot of money, and they massacred the people in other villages with these weapons. Thereupon, the GNAT government tried to collect the weapons in the hands of Turkish villagers as well as Christians in Samsun.

While disarming the people without distinguishing between Greeks and Turks was discussed, some officials thought that as long as the Greeks were armed, it would be wrong to collect the weapons in the hands of the Turks.

Since the Christian people in Anatolia received serious support from both inside and outside, they attempted very daring acts of terrorism.

Key Words: Samsun, Pontusist Activity, The Turks, Greeks,

Giriş

Batı tarihinin Eskiçağdaki en önemli devleti (neredeyse tek meşru imparatorluğu) olan Roma'nın Batı ve Doğu diye ikiye ayrıldıktan sonra zayıfladığı ve Avrupa Hunlarının da içinde bulunduğu "Kavimler göçü" etkisiyle Batı Roma'nın yıkıldığı biliniyor. Türklerin Anadolu'ya girişi ile birlikte Doğu Roma'nın da fetih süreci başlamış, bilindiği üzere bazı batılı aydınlar bunu "Şark Meselesi"nin başlangıcı saymışlardır. Yunanlılar da Helenizm'in tarihi yurdu saydıkları "Küçük Asya" ya Türklerin girmesini yabancı bir gücün topraklarını istilası olarak değerlendirmiş ve bunu unutturulmaması gereken bir "mesele" olarak hep canlı tutmuşlardır. Sonraki yıllarda Anadolu, İstanbul, Yunanistan ve Rumeli'nin fethinin

birleşik "Haçlı" Avrupa ordularının direnişine rağmen engellenememesi bir Türk korkusu ve nefreti oluşturmuş; bu durum Hristiyanlığa "hayat sahası" arama çalışmalarına kadar Avrupa'yı ve Papalığı sevk etmiştir.

Ancak Rönesans ve reformasyon çalışmaları ile başlayan Avrupa uyanışı coğrafi keşiflerle hızlanmış, yeni ticaret yollarının okyanuslara kayması ve bu yolların Avrupalıların eline geçmesi kara ticaret yolları olan İpek ve Baharat yollarının önemini azaltmış, Asya'daki kara imparatorlukları denize kayan ticaretten dolayı ciddi zarar görmüşlerdir. Avrupa denizaşırı ticareti önce kolonizasyona, sonra resmen sömürgeciliğe dönüşerek Batı'nın dünyaya yayılmasını hızlandırmıştır. Bu ekonomik faaliyetler önce merkantilist anlayışla tek taraflı para kazanma idealini beslemiş, sonra bunun ekonomik olarak yetersiz bir kültür olduğu anlaşılınca fizyokrasi denenmiş, Adam Smith ile birlikte piyasa ekonomisini keşfeden klasik iktisat anlayışına ulaşılmıştır. Bu sosyoekonomik ve kültürel gelişim Batı'da eşzamanlı iki etkenle olmuştur: Aydınlanma adı verilen bilim ve düşüncedeki yeni çığır ile sanayileşme alanındaki makineleşme çığırı (sanayi devrimi). Bu gelişmeler Batı'yı güçlendirirken doğu ekonomilerini besleyen İpek ve Baharat yollarının etkinliğini kaybetmesi ve makinelere karşı el çıkrıkları ile yapılan üretimin Batı ile rekabette yetersiz kalması bütün batı dışı toplumlar gibi Osmanlı ekonomisinin de ciddi oranda zayıflamasına yol açmıştır. Mesela Osmanlı İmparatorluğu henüz ihtişamının zirvesinde iken bile bu dünya ticaret yollarındaki okyanuslara kayma hadisesi sonucunda Asya'dan gelen kervan ticaretinin azalmasına paralel olarak gümrük gelirlerinde azalma ile karşılaşmıştır. Osmanlı bütçesi 1527 yılında 5 milyon altın iken, 1567'de 5.8 milyon, 1597'de 2,5 milyon altına gerilemiştir. 1584 yılında bütün sosyoekonomik dengeleri perişan eden büyük bir devalüasyon yapılmıştır.[1] Hâlbuki bu yıllar imparatorluğun en geniş sınırlara ulaşmış olması üzerine güvenlik mülahazalarıyla en çok asker beslenmesi gereken yıllardı. Ama gelişen dünya ekonomik ve ticari gerçekleri Osmanlı'nın bu kadar geniş toprakları koruyacak sayıda askeri gücü elde tutmasını imkânsız hale getirmiş oluyordu.

Osmanlının Batı karşısında göreceli zayıflaması ile toprak kayıpları başlayınca buna paralel olarak Haçlı Seferlerinden beri hep mağlup olan batıda ümitler uyanmış ve Doğu Roma'yı bitiren, Balkanları ve orta Avrupa'yı fetheden Doğu'daki gücün artık yenilmez olmadığı anlayışı güçlenmiştir. Şark Meselesi (Eastern Question) konuşulmaya, "Hasta Adam" dedikleri Osmanlı'nın ölümü/ öldürülmesi ve mirasının paylaşılması hesapları yapılmaya ve Hristiyanlığın/Ortodoksluğun mukaddes topraklarının/makamlarının "barbarların elinden kurtarılması" politikalarının geliştirilmesine başlanmıştır. Bilindiği üzere

[1] Halil İnalcık, "Osmanlı İmparatorluğunda Kültür ve teşkilat", **Türk Dünyası El Kitabı**, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü yay. Ankara 1976, s. 986-987; Fahri Sakal, **Dünya Ticaret Yolları ve Osmanlı Devleti**, Atatürk Ün. Ed. Fak., Tarih Bölümü basılmamış Bitirme Tezi, Erzurum 1982, s.22.

o zamana kadar hiçbir alanda işbirliği yapamayan Katolik ve Ortodoks âlemi Osmanlıyı tasfiye işinde anlaşmış, Rus Çarlığı, Papalık ve batılı devletler bu alanda yoğunlaşmışlardır. Özellikle diplomatlar, ajanlar, tüccarlar, misyonerler ve şarkiyatçılar "memalik-i mahrûse-i şahâneye" üşüşmüşler; her biri kendi alanında çalışmaya, toprağın altını üstünü karıştırmaya (tarihi ve arkeolojik kazılara)[2], ekonomiyi ele geçirmeye, eğitimi ve insanların zihniyetini misyoner mektepleri yoluyla yönlendirme ve sair faaliyetlere koyulmuşlardır.

Bu çalışmalardan başlıcaları Osmanlı, Türk ve İslam ile ilgili olumsuz algı ve anlayışların oluşturulması ve yayılması[3], Balkanlı milletlerin imparatorluktan ayrılma çabalarının desteklenmesi, Osmanlı Hıristiyanlarının kültür, eğitim, bilim, ekonomi vs alanlarda güçlendirilmesi, İstanbul'un ve Patrikhane'nin konumunun yeniden belirlenmesi, Anadolu'daki Rum ve Ermenilerin istiklallerinin sağlanması gibi konulardı. Başlangıç itibarıyla Hristiyanların bağımsızlaştırılmasını açıkça belli etmeseler bile, onları güçlendirmişlerdi. Güçlenen azınlıklar nasıl olsa Osmanlı daha da zayıfladıkça ayağa kalkacaklardı. Bu süreç onların hesabına çok iyi değerlendirilmiş, ekonomi Osmanlının son asrında büyük oranda azınlıkların eline geçmiştir. Azınlıkların çocukları misyoner kolejlerinde okuyor; sonra Avrupa Üniversitelerinde yüksek tahsil yapıyor; bilim, kültür, sanat, ekonomi vs alanlarda Müslümanlara oranla daha elit insanlar Osmanlının "zımmi", halkın ise "gâvur" diye küçümsediği[4] gayri Müslüm azınlıklar arasından çıkıyordu. İşte böyle bir Osmanlı dünyasında gayrimüslimler arasında ayrılık-istiklal hareketleri görülmesi gecikmeyecekti. Sırplar ve Yunanlılar ilk hareketlenenlerden oldular.

Yunan Megali İdea (Büyük Ülkü) Davası İçinde Pontusçuluk

Tarihte büyük işler yapmış veya geniş alanlara yayılmış toplumlar bunu hiç unutmaz ve yeni nesillerine unutturmazlar. Tarih bu noktada özellikle idealist felsefe ile anlatılınca (yazılınca) bir milliyet inşa aracı olarak kullanılmaktadır. Toplumlar veya milletler bu durumda tarihlerini buna göre kurgular, eğitimde, sanatta, bilim ve politikada bunu merkeze alan bir milliyetçilik inşa ederler. Makul ölçülerde, saldırgan olmayan ve çağdaş değerler çerçevesinde kalması şartıyla bu milliyetçilik anlayışında

[2] 1917'de hem Osmanlı ile savaş halinde olan İngilizler hem de Mezopotamya'da Sümer sitelerinde kazı yapıyorlardı.

[3] Bu alanda Avrupa-merkezci anlayışla "Batı dışı toplumlar" hakkında bilinen çarpık yaklaşımların ötesinde özellikle Türkler ve Müslümanlar üzerine yazılanlar son zamanlarda araştırmalara konu olmaya başlamıştır. Birkaç örnek: Edward W. Said, **Şarkiyatçılık Batı'nın Şark Anlayışları** (çev. Berna Ülner),Metis yayınları, 4. Bs. İstanbul 2008; Jale Parla, **Efendilik Şarkiyatçılık Kölelik**, İletişim Yayınları, İstanbul 1985; Onur Bilge Kula, **Batı Felsefesinde Oryantalizm ve Türk İmgesi**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2010.

[4] Tanzimat ve Islahat Fermanı gibi uygulamalarda bu küçümseyici ve tahkirâmiz sıfatlarla kendilerinin anlatılmasına karşı itirazları başladı ve bunların sonunda "gâvura gâvur denmeyecek" gibi fıkralık sözlerin söylendiği uygulamalar görüldü.

bir yanlışlık görülemez. Komşu ülkeleri veya tarihi coğrafyasını tekrar ele geçirmek gibi hesaplar içine girildiğinde ise neler olduğunu bize yakın tarih göstermiştir. Bu saldırgan politika ve hesapları yapan veya hayal edenler genellikle "aşırı milliyetçi", "şöven" veya "ırkçı" diye adlandırılmaktadır. Dünyanın hakim güçleri milliyetçiliği kendileri ve dostları için olumlu diye uygularken, zayıf toplumların en basit milli taleplerini şövenizm, ırkçılık (Türk örneğinde Pan Türkizm) diye suçlamayı bütün propaganda güçleriyle kabul ettirirler. Mesela Çarlık Rusya'sı veya SSCB'de Türkler milli, İslami veya Türk, Müslüman kelimeleri ile siyaset yapamazlardı. Bu durum Türkiye için de geçerlidir. Türkiye'de kendilerini çağdaş, demokrat vs olarak sunanlar sınırların dışındaki soydaş ve dindaşları ile ilgilenmeyi çeşitli sıfatlarla suçlamaktadırlar. Türk ve İslam ülkelerini sömürge olarak ellerinde tutan büyük devletlerin hariciyecilerinin birer suçlama ifadesi olan "Panislamist" ve "Pantürkist" ifadeleri[5] Türkiye'de iç politika ve ideoloji aracı olarak kullanılmakta, diğer bir ifade ile bu suçlamaları yapanlar kendilerinin emperyalistlerin sözcüsü durumuna düştüklerini görememektedir. Aynı kişiler ve zihniyetler diğer taraftan "Türkiye halkları" edebiyatını bölücülerle birlikte dile getirirler.

1993 yılında Kültür Bakanlığınca yayımlanan bir eserde Türkiye'nin etnik grupları şöyle anlatılıyordu: Türkler, Abdallar, Kırgızlar, Karaçaylar, Sudanlılar, Yezidiler, Hemşinliler, Polonozler, Araplar, Çerkesler, Yörükler, Azeriler, Özbekler, Kumuklar, Estonlar, Zazalar, Arnavutlar, Çingeneler, Nusayriler, Gürcüler, Türkmenler, Karapapaklar, Tatarlar, Göçmenler, Yahudiler, Ossetler, Kazaklar, Rumlar, Süryaniler, Lazlar, Tahtacılar, Uygurlar, Balkanlar, Dağıstanlılar, Kürtler, Ermeniler, Molokanlar, Almanlar, Keldaniler…[6]

Görülüyor ki, etnik grup adı altında, etnisite ile ilgisiz nice sosyolojik toplulukların isimleri de yazılmıştır. Bölücü tezler o yıllarda Türkiye'de 17 kadar etnik topluluk bulunduğunu söylerken bu kitabı yazan sayın "insan bilimi" profesörü rakamı otuza çıkarmak için Yörükler, Türkmenler, Tahtacılar gibi aynı insanların farklı adlandırılmalarını yazmakla yetinmemiş; etnik kökenle hiç alakası olmayan Abdallar, Nusayriler, Göçmenler, Balkanlar gibi ifadeleri de kullanmıştır. Ancak bu ilke, yani ülkeyi parçalamayı ileri ve çağdaş düşünce sayma hastalığı başka ülkelerde görülmez. Mesela Yunanistan ve Ermenistan için bunlar geçerli değildir. Onların sosyalistleri milliyetçi, hatta aşırı yayılmacı iken bizdekiler, dış Türklere düşmanlığa varan bir Pantürkizm (Turancılık) husumetiyle hareket ederler ve sınırların içindeki birlik ve beraberliği

[5] Bu konuda bkz. Kemal, H. Karpat, "Pan-İslamizm ve İkinci Abdülhamid: Yanlış Bir Görüşün Düzeltilmesi", **Türk Dünyası Araştırmaları**, s.48, Haziran 1987, s.27-28.

[6] Bozkurt Güvenç, **Türk Kimliği Kültür Tarihinin Kaynakları**, Kültür Bakanlığı yay. Ankara 1993, s.367. Burada

her fırsatta zemmederek "Türkiye halkları"ndan dem vururlar. Hâlbuki Yunanistan'ın sosyalistleri bile Pan-Helenist'tir.[7]

"Türkiye aydınlarının" sınırların dışında kalmış soydaş ve dindaşlarına karşı bigane tavrı devlet politikasına da ihmalkarlık olarak bulaşmaktadır. Mesela Türkiye'de hiç bilinmeyen ve bilinmesi de istenmeyen bir antlaşma vardır: Yunanistan Sevri. Bu antlaşmada "Batı Trakya'da yaşayan Müslüman Türk azınlık Yunanistan'ın diğer vatandaşları ile eşit haklara sahiptir" ifadesi metne girmiştir. Hâlbuki Lozan Muahedesinde Batı Trakya ahalisi için "Türk" ifadesi kullanılmaksızın "Müslüman" olarak yazılmıştır.[8] Görülüyor ki, batılılar ve Yunanlılar arasında imzalanan Yunan Sevrinde bile Yunanistan'daki Türk varlığı kabul edilmiş; "Türk" ifadesi Lozan' da kullanılmamıştır. Bu eksikliği, bu kusuru neden kitaplar yazmaz? Yazmaz çünkü dışarıdaki Türk varlığı üzerine yayınlar emperyalist güçler ve onların etkisindeki yerli gafiller tarafından "Turancı" veya "Pan-Türkist" emellerin göstergesi sayılmıştır. Ayrıca Lozan bu ülkede resmi tarihin aklanmasında kullanılan "ak" olgulardan biridir ve bu Lozan algısını lekeleyecek bilgiler gerçek bile olsa yazılması hoş karşılanmaz. Batı Trakya Türklüğünün aleyhine olacakmış ve Türkiye'nin Yunanistan ile ilişkilerinde bir avantajı dezavantaja dönüştürecekmiş, bunlar kimsenin umurunda değildir. Batı Trakyalı Türkler varsın zarar görsün, yeter ki resmi tarihin tezlerine halel gelmesin! İşte bundan hareketle Yunan söylemi "Yunanistan'da Türk yok, Yunanlı Müslüman azınlık vardır" (Türkofon Müslüman Yunan vatandaşları) demekte ve Türkçe eğitimine birçok müşküller çıkarmaktadır. Yunanlıları bu kadar cesarete iten sebep ve amillerin başında hiç şüphesiz Batı'daki Yunanseverlik (Helenofil-Filhelenizm, Grecofil) akımına paralel bir Türk düşmanlığının beslenmekte ve yürütülmekte olmasıdır.

Yunanlılar 1820'lerde İstiklal için hazırlık yaparken, bütün güçlerini Mora'da bağımsız bir devlet olmaya adamışlar, sonraki yıllarda Helenizm'in tarihi topraklarına doğru gelişmeyi ana siyaset hedefi olarak görmüşlerdi. Bu çerçevede Megali İdea (Yunan Büyük Ülküsü) fikri ilginçtir ki başta Ruslar olmak üzere Fransız, İngiliz vs Avrupalı aydınlarca oluşturulmuş ve desteklenmiştir. Bu fikre göre Büyük Yunanistan kurulacaksa Yunan ana karası dışında kalan topraklar da istiklaline kavuşmalı ve Yunanistan'la birleşmeliydi. Tarihi Helenizm topraklarından biri olarak gördükleri Pontus bölgesi ile de bu minval üzere ilgilenmeye başlamışlardır.

---

[7] Örnek olarak Yunan sosyalistlerinin partisi PASOK'un açılımı: Pan Helenik Sosyalist Hareket Partisi'dir.

[8] Türkiye ile Sevr antlaşması yapıldığı gün bir antlaşma da Yunanistan ile yapılmış ve Yunanistan Sevr'i denen bu antlaşmada "Batı Trakya'da yaşayan Müslüman Türk azınlık Yunanistan'ın diğer vatandaşları ile eşit haklara sahiptir" ifadesi metne girmiştir. Bkz. "Türk-Yunan İlişkileri, Lozan Antlaşması ve batı Trakya Türkleri Paneli Uluslararası Antlaşmalar ve İnsan haklarının Sağladığı Ortam İçerisinde Batı Trakya Türklerinin Durumu", **Batı Trakya'nın Sesi Dergisi**, İstanbul 1987, S.1, s.34.

Pontus Meselesine Doğru

Batı düşüncesi Helenleri insanlığın Prometeus'u[9] olarak görmeye meyillidir. Bundan dolayı Yunanlıların Osmanlı idaresindeki yıllarını "barbarlığın esaretinde" geçmiş sayıyorlardı. 1820'lerde Mora'da başlayan isyan bu sebepten batıda büyük coşku ve heyecan uyandırmış, birçok kişi ve kurum Yunanlıları destekleme yarışına girmişlerdi.[10] Böylece Yunanistan Etniki Eterya gibi cemiyetlerin de desteği ile bağımsız olmuş, ancak batıda oluşan çok güçlü Yunan Lobisi ve grecofil/elenofil çevrelerin desteği hiç eksilmemiş, bu desteklerle Yunan yayılmacılığı (Panhellenizm)[11] bir ideoloji olarak daima canlı tutulmuştur. Yunanlılar, Osmanlı millet sistemindeki[12] uygulamalardan da faydalanarak Anadolu Hristiyanlarını Elen gösterme konusunda çok maharet göstermişlerdir. Aslında bizzat Yunan kaynakları Lidyalıları ve başkentleri Sardes' de konuşulan dili bile anlamıyorlardı. Denizli, İsparta, Burdur ve Antalya gibi yerlerde yaşayan yerli insanlar Elen değildi. Aynı şekilde Karadeniz kıyılarında yaşayanların da Elenlikle ilgisi yoktur. Bütün Karadeniz şehirleri İonia'dan gelen Efesliler, Miletliler ve başkalarının kurduğu kolonilerdir, ancak yerli kırsal halkın Grek olma ihtimali hiç yoktur, zira koloni kuran tüccar azınlığın dışında bölgeye tarih boyunca bir elen göçü veya sürgünü yapılmamıştır.[13]

---

[9] Yunan mitolojisinde Tanrı Zeus'tan -medeniyeti temsil eden- ateş ve ışığı çalıp yere indiren ve insanlığın hizmetine sunan kahraman!

[10] Bunlara örnek olarak "hümanist" İngiliz şairi Lord Byron gösterilebilir. Tüm servetini harcayarak paralı askerler tutmuş, kendisi de başlarında olduğu halde Osmanlı ile savaşmak için Mora'ya gelmiş ve bu sevda uğrunda servetini, malını ve hatta canını bile kaybetmiştir.

[11] "Pan" ön ekiyle ifade edilen yayılmacılık ideolojisi bütün milliyetçi siyasetlerde az veya çok eleştiri alır. İki millet ve milliyetçilik söz konusu olunca bu farklı değerlendirilmektedir. Pantürkizm, içerde ve dışarda sulamacı bir anlayışla kötülenir, suçlanır. Panhellenizm, içerde ve dışarıda sevimli anlatılır. Hatta Türkiye'de bazı aydınlar Pantürkizm'i eleştirirken Panhellenizm'e sempati duyarlar.

[12] Osmanlı Millet sistemi din veya mezhep zemini üzerinde birleşmiş insan toplumlarını anlatıyordu. Buna göre müstakil kilisesi olan her halk mesela Ermeniler, Gürcüler bir millet sayılıyordu. Fener Patrikhanesine bağlı Ortodoks halklar ise ayrı ayrı değil, hepsi "Rum milleti" addediliyordu. Bu minval üzere Anadolu'nun yerlisi olan onlarca ayrı soy ve etnisiteye mensup halk Rum sayılıyordu. Tabii bu arada Bulgarlar da Patrikhaneye bağlı olduklarından, onlar da Rum milletine mensub halklardan idiler. Bkz. ERYILMAZ, Bilal. *Osmanlı Devleti'nde Millet Sistemi*. Ağaç Yayıncılık, 1992.

[13] Buradaki farka dikkat etmek gerekiyor. Ticaret tarihinde kolonicilik ve koloniler konusu iyi bilinmemektedir. Tarihte bazen bir tüccar ve kısmen asker azınlık yabancı diyarlarda bir liman çevresini veya yolların-nehirlerin kesiştiği kavşak noktalarını bir ticari merkez olarak değerlendirip o yöre insanlarından aldıkları ticari emtiayı başka memleketlerde veya kendi ülkelerinde satma yolunu tercih ederlerdi. Bu iş için seçtikleri yerde biraz asker (muharip değil muhafız sıfatıyla) bulundurur, ama daha çok gemisi veya kervanı olan tüccarlar ve yerli aracılar o yerde ikamet ederdi. Anadolu'da, özellikle Karadeniz kıyılarında Miletliler, Efesliler ve benzerleri kolonilerini böyle kurdular. Bu kolonici azınlık dışında bu yörelerde Grek-Helen dili konuşulmuyordu. Tarihin hiçbir döneminde Yunanistan'dan Anadolu'ya ne bir sürgün, ne de bir göç vaki olmamıştır. Yunanca konuşuyor olmalarının ayrı bir hikâyesi vardır. Şöyle ki, Anadolu'nun yerlisi olan bu insanlar, Hititlerin, Lidyalıların, Urartuların, Gaşkaların, Friglerin ve diğer yerli halkın

Yunanlılar Osmanlı Devleti'nin dağılma döneminde hem batı destekli olarak hem de kendi enerjileri ile Anadolu'da iki bölgede özellikle aktif olmuşlardı. İlk olarak Ege kıyılarında İonya'yı ihya etmeye çalışıyor, o bölgeye 20 asrın başlarında nüfus ithaline önem

---

torunlarıydılar. Bu milletler veya halkların hiç birinin anadili Grekçe değildir. Trabzon'u örnek alırsak M.Ö 300'lerde başlayan Helenistik hâkimiyeti MS 1461'e kadar sürmüştür. Yaklaşık 1700 küsur yıl boyunca bu halklar Yunan etkisi altında kaldılar. Yıllar boyu beş ayrı sebeple bu insanlar Grekçeyi öğrenerek etnik ve kültürel erimeye maruz kalmışlardır.

1-Yunanca'nın resmi dil olarak kullanılması: Büyük İskender ile başlayıp Türklerin söz konusu yöreyi fethine kadar geçen uzun yüzyıllar boyunca bu yöreler Yunanca konuşan İskender İmparatorluğu ve ondan sonra Roma İmparatorluğu (sonra Doğu Roma)'nın idaresinde yaşamak durumunda kaldılar. Yunanca Doğu Roma'da bu dönemin resmi ve siyasi dili idi. İdare cihazında yer alacak kişiler bu dili ister istemez öğreniyorlardı.

2-Dinî dil (ibadet dili): Hristiyanlık Anadolu'da yayılmaya başlayınca, İncil ve diğer kutsal metinler bu dilde yazıldığından mahalli diller Yunancaya adeta mahkûm idiler. Alfabesi bile olmayan bu mahalli dilleri konuşan insanlar Yunan yazısını öğrenip bu yazı ile dinlerini öğreneceklerdi. Kiliselerden önce kurulan manastırlar bu eğitim işini başlatmıştı. Daha sonra kiliseler bu süreci daha da güçlendirdi. Manastır ve kiliselerin içinde veya çevresinde çocuklara dini metinleri, duaları ve sair dinî ayinleri öğretmek adı altında Yunanca kutsal anlamındaki avengelos/ avencel (incil)ler yerli halka benimsetildi.

3-Sanat ve bilim dili: Yunanca –Hititlerin dışında- yazısı bile olmayan bu yerli Anadolu halkının tanıdığı ilk kültür dili oldu. Agoralarda Yunanca kullanılıyor, açık tiyatrolarda yine bu dilde temsiller veriliyordu. Çoğu Anadolulu ve azı Yunanlı olan ve anadilleri ile değil Yunanca ile yazmak durumunda olan tiyatro, edebiyat, tarih, coğrafya, felsefe ve bilimin türlü türlü dallarında eserler bu halklar tarafından bin yılı aşkın bir sürece okunmuş veya dinlenmiştir.

4-Ticaret dili: Gerek kolonilerde gerek diğer yerlerde Yunan dili ve yazısı senetlerin, sözleşmelerin ve pazarlıkların yazıldığı, kayda geçirildiği dil olarak bin yılı aşkın bir süre kullanılmıştır.

5-Eğitim dili: Yukarıda dini eğitim bahsinde yazılanlara ilave olarak söylemeliyiz ki eğitim bin küsur yıl boyunca Yunanca ile yapıldı. Her türlü eğitim-öğretim ya ilkel bir alfabesi olan veya hiç yazısı olmayan bu halklar üzerinde Yunancayı hâkim kıldı. Yazısı olmayanlar Hristiyan olunca derhal yazı bulmuş ve onu öğrenmeye başlamış oluyordu. Yazısı olanlar ise ilkel pagan (kafir) inancını terk edip "hidayete" ermiş oluyor. Kendisine hidayet yollarını öğretecek dili (Yunancayı) ve yazıyı (Yunan alfabesini) öğrenmeye başlıyordu. Az da olsa dünyevi eğitim, basit kurslar vs yine Yunanca ile yapılıyordu.

Bu asimile olmuş halkların içinde az sayıda Türkler de vardı. Karamanlılar ve başka bazı yörelerdeki Türkler Ortodoks olmuş Yunan yazısıyla ama Türk dilinde bir edebiyat bile geliştirmişlerdir. Bunların şu sözü meşhurdur: "Hurufumuz (harflerimiz) Yunanîce, Türkçe merâm eyleriz!"

Sonuç itibariyle Ortodoksluğun din ve ibadet dili, Helenizm'in ve Bizans'ın resmi dili, Sokrates, Eflatun ve Aristo gibi düşünürlerin bilim ve felsefe dili, Amasyalı Strabon'un coğrafya dili, Sofokles ve Homeros'un sanat ve edebiyat dili vs vs alfabesiz-eğitimsiz halkların dilleri ve kültürleri üzerinden bir silindir gibi geçmiş, bazı yörelerde 1200 yıl, bazı yerlerde 1700 yıl süren bu Helen hâkimiyeti yerli kültürleri ezip eritmiştir.

Arapça'da Roma'ya Rûm denmesi üzerine Türkler daha Anadolu'ya gelmeden İranlılardan ve Araplardan Anadolu için Rûm memleketi anlamında "arz-ı Rûm" ifadesini kullanmayı öğrenmişlerdi. Mevlana gibi uzaktan gelenler Anadolu'ya yerleşince bu sebepten "Rûmî" nisbesini alıyorlardı. Bu anlamda "Rum" bir siyasi coğrafya tabiridir ve Roma (Anadolu) toprağı/ülkesi demektir. İnsanlar için kullanıldığında ise Anadolu halkı anlamına gelir. Bütün Anadolulular için kullanılır ve bunların içinde Grek/Helen kökenliler İonya kıyıları halkı dışında yüzde birler mesabesindedir.

veriyorlardı.[14] İkinci faaliyet alanları Pontus devleti kurmaya çalıştıkları Karadeniz kıyıları idi. Bu bölgelerde her türlü faaliyeti büyük bir inanmışlık ve azimle yapıyorlardı. Papaslar, metropolitler, misyonerler, Rum işadamları, öğretmenler, diğer memurlar ve Pontusçu çeteler son derece büyük bir azim ve şevkle milli davalarına sarılmışlar, eğitimden teşkilatlanmaya, propagandadan cinayete kadar her alanda aktif olarak çalışıyorlardı.[15] İçeriden ve dışarıdan aldıkları destek onlardaki bu hırsı daha da kamçılıyor, nüfus oranları yüzde 3 veya 5 gibi düşük oldukları yerlerde bile hiç korkmadan ve düşünmeden cinayetler işleyebiliyorlardı.

Pontus Cüretkârlığının Samsun Ve Çevresindeki Örnekleri

Öncelikle belirtmeliyiz ki burada bahsettiğimiz cüretkârlık sadece "Pontus" bölgesine münhasır değildir. Milli Mücadele döneminde Rum azınlıklar bulundukları bölgelerde bu tür taşkınlıkları hep yaptılar. Yazıcı ve Çapa'nın çalışmalarında bolca bulunan örneği hatırlatarak bir ilave bilgiyi verip geçiyoruz: Karamürsel'in Yalova nahiyesinde üç adet cami (Rüstem Paşa, Abdülhamid-i Sani ve ismi okunamayan bir cami)nin "Yunaniler tarafından ihrak edilmiş(yakılmış)" olduğu (7 Kanunıevvel 926) Karamürsel müftüsü tarafından Kocaeli müftülüğüne bildirilmiştir. Ayrıca Kandıra'da bulunan Sultan Orhan Camii'nin ve Adapazarı'ndaki Karaosmanoğlu Camii'nin Yunanlılarca yakıldığı ilgililerce üst makamlara bildirilmiştir.[16] Devlet otoritesi bilindiği üzere harp hali yaşanan yıllarda zaafa uğramaktadır. Bunu fırsat bilen kilise ve dış güçler (Avrupalılar) vatandaşlarımız olan Rumları tahrik ederek isyana kışkırtmışlar ve resmi makamlar harp haline rağmen bunu takip etmeye çalışmışlardır. Pontus şakilerinin bütün bölgede, özellikle köy ve kasabalardaki taarruzlarında Müslüman halka çok zarar verdikleri görülmektedir.[17] Patrikhanenin müracaatı üzerine Trabzon ve havalisinde Pontus Hükümeti kurulmasına yardım için Yunan subayları gönderilmesinin Yunan mümessilince uygun bulunduğu ve bölgeye silah ve cephane gönderileceği haber alınmış ve Dr. Kaymatsi adlı bir yedeksubay ve dört askerin geldiği ve gözlem altında tutuldukları bildirilmiştir. (24.11. 1335/1919)[18] Yunanistan ile Doğu Karadeniz arasındaki mesafeyi düşününce, bu kadar uzak yerlere birkaç subay göndererek halkı devlete isyan ettirmenin nasıl bir politikanın ürünü olduğu tartışılmalıdır. Bunun başarı şansı olamayacağına göre, devlet kurmayı değil de sanki Osmanlıyı ve Türkleri tahrik ederek, bu Hıristiyanları devlete veya heyecanlı Türk çetelere kırdırmayı ve ondan sonra da Pontus katliamı yapıldı edebiyatı ve propagandasına zemin hazırlamayı düşünmüşler gibi bir durum söz konusudur. Her halükarda bir cüretkâr tutum söz konusudur.

---

[14] Tuncer Baykara, **Osmanlılarda Medeniyet Kavramı ve Medeniyetin Türkiye'ye Girişi**, Akademi Yayınları İzmir 1987. Rum göçüyle ilgili bölümler; Nuri Yazıcı, **Milli Mücadele'den Günümüze Pontusçuluk**, Gamze Yayıncılık, İstanbul 2019, s. 85-86.

[15] Bu konularla ilgili ayrıntılı bilgiler Nuri Yazıcı'nın adı geçen eserinde bulunmaktadır.

[16] BCA DİBK. 051./8.67.26.

[17] BCA 180.9.0.0./99.480.14.

[18] BOA DH.ŞFR./652.21..0

Pontus Çalışmaları Devletçe Takip Ediliyor

Rumların Karadeniz sahillerinde Pontus Hükümeti teşkili hakkındaki teşebbüs ve icraatları resmi ve askeri makamlarca sürekli takip ediliyordu. Bu faaliyetler hakkında malumat verilmesine dair üst makamlardan vilayetlere ve askeri birliklere sürekli yazılar gönderilmiştir. Bu yazıların birinde Emniyet Umum Müdürlüğü'nden Kastamonu Vilayeti'ne çekilen bir telgrafla[19] Rumların Pontus Cumhuriyeti unvanı ile müstakil bir hükümet teşkil etmek üzere teşebbüs ve icraata bulundukları bildirilmekteydi. Benzer bir şekilde bu konuda malumat itası için Emniyet Umum Müdüriyetinden Trabzon Vilayeti ve Canik Mutasarrıflığına da telgraflar çekilerek bilgiler istenmiş ve alınacak tedbirler belirtilmiştir.[20]

Avrupalıların Şark Meselesi veya "Hasta Adam" politikası istikametli çalışmaları bu dönemde hızlandırılmıştır. Bu minval üzere Merzifon Amerikan Koleji'nin nasıl bir terörist eğitim merkezine döndüğü de kendi yayınlarından bile takip ediliyor. Biz ilave olarak İngiliz güçlerinin faaliyetleri hakkında bazı bilgileri veriyoruz. Bir İngiliz gambotunun şüpheli bir şekilde sahilde dolaşması ve elde edilen bazı mektuplardan Pontus Rum Cemiyetinin Sinop ve İnebolu'da teşkilat yapmak arzusunda oldukları haberleri alındığından bahisle, müteyakkız olunması için Emniyet Umum Müdürlüğünden Kastamonu vilayetine telgraf çekilmiştir.[21] Görüldüğü üzere hayali Pontus sınırları Batı Karadeniz Bölgesine kadar uzanıyordu. İnebolu'dan Hopa'ya kadar hâkimiyet planları yapan bir politika bu bölgelerin toplamında nüfus oranı yüzde 10 kadar olduğuna göre, bu kadar nüfusla bölgeye nasıl hâkim olacaklardı? Kendilerinin haricindeki yüzde doksanı ne yapacaklardı? Cüretkârlığı burada da görüyoruz!

Bu sorunun cevabı doksanlık çoğunluğun bir kısmını öldürerek, bir kısmını bölgesinden kaçırarak bölgeye yerleşmeye çalıştıkları şeklinde olacaktır. Bu konudaki niyetlerini açığa vurdukları icraatları ciddi ölçüde silahlanmalarıyla sabittir. Türk köylüsü ve devleti o yıllarda aşırı fakir iken Pontusçu çeteler Rum tüccarlardan ve batılılardan ciddi ölçüde mali yardım alıyorlardı. Fakir Türk köylülerin elinde bulunan silahları piyasanın üzerinde para vererek alıp diğer köylerde bu silahlarla kan döküyorlardı. Müdafaa-i Milliye Vekili Fevzi Paşa tarafından bildirildiği üzere, Samsun mıntıkasında yapılan takipler neticesinde daha önceki suçlarından ötürü aman dileyerek affa uğramış Pontusçu çeteler civar köy ve kasabalarda iskân edilmişlerdi. Buna rağmen bunların rahat durmadığı ve "cahil İslam köylerinden" silah tedarikine başladıkları ve bu hazırlıkların tamamlanmasından sonra tekrar isyan edecekleri Dâhiliye vekâletinden bildirilmişti. "Diğer cephelerde ihtiyacımız olan kuvvetlerimizi bu bölgede tutmamıza sebeb olan bu durum üzerine

[19] BOA DH.ŞFR.96.233
[20] BOA DH.ŞFR.96.234
[21] BOA, DH.ŞFR.108. 38.

bölgedeki Rum halkının eli silah tutanlarının dâhile veya harice uzaklaştırılmaları ve bu bölgedeki Müslümanların elinde bulunan silahların toplanması gibi tedbirlerin Rumların tekrar kuvvet kazanmalarına yol açacağı düşünüldüğünden buna fırsat verilmemesi İcra Vekilleri Heyetince kararlaştırılmıştır."[22] Bu konuda ilgili makamlar İslam ve Hristiyan ahalinin birbirine zarar vermemesi için her iki halkın elindeki silahların toplanması kararını vermiştir. Ancak Rum ahali bir şekilde silah bulunca, hatta Müslümanların elindeki silahları bile bol para verip alınca Dâhiliye Vekili "Pontusçu Rumlarının eli silah tutanlarının uzaklaştırılması" görüşünü teklif etmiştir. Bu uzaklaştırma hakkındaki muamele nazar ı dikkatten uzak tutulmamaktadır. "İslam ahali elindeki silahların toplanması ameliyesinin halen icrası muvafık olmayıp bunun uygun bir vakte ertelenmesi mütalaasında" bulunmuştur."[23] Bu bilginin zamanın hükümetince aynen diğer vekâletlere bildirildiği görülmektedir.

Hülasa olarak önce köylerde katliamlar yaptıkları için suçlular toplanmış, kalanlar aynı teröre başvurmasın diye ellerindeki silahlar toplanmış, bu da yeterli olmayınca güvenli bölgelere uzaklaştırılmaları gündeme gelince, birçok Hristiyan köylü dağlara "iltica" etmiştir. Hükümetçe yapılan bir dizi tebligat üzerine dağlara iltica etmiş olan Samsun ve havalisindeki Rumlardan büyük bir kısmı teslim olmuş ve evlerine yerleştirilmiştir. Yetkili makamlar Pontus meselesinin "bu suretle hitama ermiş" sayılabileceğini düşünmüşler ve icap eden makamlara ve kişilere gerekli görülen bilgilendirmenin yapılması istenmiştir. (7.11. 1338/1922 Hüseyin Rauf.[24]

Rum Pontus Asayişsizliğine Karşı 10. Fırka Güçlendiriliyor

Samsun yöresinde bu dönemdeki Pontusçu faaliyetlere karşı bölgede konuşlu askeri birlik olan 10. Fırka'nın güçlendirilmesine hükümetçe karar verilmiştir. Bu karara göre 10. Fırkanın muharip kısmının 2000 nefer olduğu ve 1000 nefere daha ihtiyaç bulunduğu, Fırka kumandanlığına tayin olunan Miralay Mustafa Bey'in üç liva dâhilindeki şekaveti bastırmak için salahiyetli olduğuna dair mahalli mülki memurlara talimat verilmesi ve efradın iaşe ihtiyacının karşılanacağı bildirilmiştir. Ayrıca İslam ahalinin silahlandırılmasının bir yararı olup olamayacağına dair bir karar verilmesi istenmiştir. Canik Mutasarrıfı bu konuda yazdığı raporda iki aydır bir asayişsizliğin görülmediğini, dolayısıyla ahalinin silahlanmasına lüzum görmediğini bildirmiş, ancak belki gereği olur diye Amasya ve Tokat gibi bazı yerlere ilave bir miktar tüfek istemiştir. (12. 9. 1338/1922).[25]

Bu çetelerin yargılanması için İstiklal Mahkemelerinin görevlendirildiği de bilinmektedir. Sivas İstiklal Mahkemesi'nin tatile

[22] 30.10. ./109.724.9
[23] BCA, 30.10../109.724.9
[24] BOA, HR. İM. 13.25.
[25] BCA, 30.18..1.1./5.28.11.

girmesi üzerine Pontus militanlarının muhakemesinin gecikmemesi için bu mahkeme üyelerinden üçünün Amasya, Samsun ve çevresine gönderilmesinin aciliyeti M.M. Vekili Fevzi tarafından hükümete sunulmuştur (5.9.1922).[26]

Pontusçu çetelerin faaliyetleri yöre halkı tarafından hala anlatılmaktadır. Rum militanların bütün bu cüretkârlık ve saldırgan tavırlarına rağmen kendileriyle ilişkileri iyi olan Türklere dokunmadıklarına dair bilgilerimiz de vardır. Bazılarına dokunulmazken, başka insanların ev ve diğer yapılarının yakılıp talan edildiği anlatılıyor. Tekkeköy Büyüklü'de bazı evler yakılmış ancak iyi ilişkileri olan bir aileye gelince "bunların ekmeğini yedik" diyerek "nimete ihanet edemeyiz" dedikleri o söz konusu aileden torun durumundaki vatandaş tarafından anlatılmış, hatta Rumlar buradan sürülürken iki kızlarını o aileye korumaları için verdikleri tespit edilmiştir.[27] Çarşamba Aşağı Çinik köyünün ise tamamı çeteler tarafından yakılmıştır.[28] Rum çetelerin kırlarda, meskûn mahallerden uzaklarda, mesela değirmenlerde ve terk edilmiş yapılarda toplanıp saldırı kararları ve hazırlıkları yaptıklarını ve yakın köylere saldırdıklarını halkın içinde hala anlatanlar vardır.[29] Yörede onlara karşı mücadele eden İsmailağa ve Pot Ahmet çetelerinin mevcudiyeti biliniyor, ancak bunların Rum çetelerle mücadelesi ve başarıları hakkında kayda değer bilgiler yoktur. Hatta bu alanda bir boşluk hissedilmiş olmalı ki, Giresun'dan Topal Osman'ın Tekkeköy ve Büyüklü yöresine "atla gelmiş" ve Rumlara karşı mücadele etmiş olduğu yörede anlatılmaktadır.[30]

Büyük Oyumca, Kara Oyumca ve çevresi köylerdeki Rum cinayet ve faaliyetleri yöre halkında bütün yaşlılarca hatırlanmaktadır. Köy gençleri ve silah tutanlar geceleri köyün çevresinde nöbetleşe bekleyerek köylerini koruyorlardı.[31] Burada adı geçen köyler yüzde yüz Türklerle meskûn oldukları halde tehlikeden azade değillerdi. Buna cüretkârlık dışında başka ne denir?

Samsun ve Orta Karadeniz bölgesinde görülen bu cüretkâr terör hareketleri sonucu bölgeye Giresun'dan Topal Osman da gelmiş ve Samsun'u korumak için Rumlara müdahale etmiştir. Samsun'da hem şehre hem de köylere büyük ölçüde tedhiş uygulayan Rum çeteler Yunanlı subaylar tarafından yönetiliyorlardı. Yöredeki askeri güçler bu tehlikeyi savuşturacak donanıma sahip değillerdi. Topal Osman Ağa Samsun'u çetelerden korumak ve asayişi sağlamak için kendisinin kurduğu 42. Piyade Alayı ile birlikte 16 Nisan1921'de Ümit vapuru ile Samsun'a gelmiş ve 49. Alay adı ile şehirde asayişi sağlamak için Mıntıka

[26] BCA 30.18.1.1./5.27.5.
[27] Büyüklü'den Erol Şenel.
[28] Aynı Köyden Behice Zengin, dedesinin anılarından.
[29] Büyüklü'den Kırımlı Refik.
[30] Büyüklü'den Ahmet Anıl ve Mustafa Dayı.
[31] Kara Oyumca'dan Hüseyin Çakır

Palas'a yerleşmiştir. Bundan sonra Samsun'da Sokak çatışmalarına son verildi ve Rum militanlar şehre giremez oldular.[32]

İbrahim'den Yannis'e: Bir Nesli Kaybetmek

Türkiye'de milli ve dini meselelere kayıtsız kalmayı, hatta gerekirse düşman olmayı ilericilik ve çağdaşlık olarak sunan bir zihniyetin son yüzyılda güçlendiğini biliyoruz. 90'lı yıllarda Çanakkale'de bir vatandaşın "Arapça Hasan olan adımı bıraktım, Anadoluca Hektor adını aldım" şeklindeki sözleri basında çıkmıştı. Aynı şekilde Bafralı başka bir vaka da İbrahim olan adını Yannis Vasilis olarak değiştirmiştir. "Çağdaş Türkiye" eğitim sistemi, Avrupa-merkezci eğitim, bilim, kültür ve politika anlayışının içinde kamufle edilmiş Yunan-perestlik, basında ve kamuoyunda hakim çevrelerin yaydığı milli ve dini değerlerin şu veya bu politik duruşlar sonucu yıpratılması gibi nedenlerle işte böyle "çağdaş" bir nesil çıkarıyoruz. Kendisinin ifadesiyle "Rum kökenli olduğunu" öğrenmesiyle birlikte Türk ve Türkiye düşmanı olmuştur. Aslında bu şahıs bozuk eğitimin ve kötü niyetli basın-yayın dünyasının ruhuna ektiği düşmanlığı ancak Rum adı altında böyle dile getirebilmiştir. Diğer bir ifadeyle bu kişi "Rum olmadan" önce ülkede birilerinin politikaları sonucu Türk ve İslam düşmanı olmuştur. Uludere olaylarını protesto ve benzeri her fırsatta Türkiye karşıtı bir tavra onu bu ülkede aldığı eğitim sokmuştur.[33] Yukarıda dipnotta açıklandığı üzere Anadolu coğrafyası İonya dedikleri Ege sahilleri hariç, tarihin hiçbir döneminde etnik köken itibarıyla Grek-Helen olmamıştır. Dolayısıyla bu Yannis isimli mürted kişi atalarının Hristiyan Anadolulu olduklarını öğrenmiş[34], buradaki Rum ifadesini Grek veya Helen zannederek din değiştirirken etnik aidiyet ve milli mensubiyetini de değiştirdiğini sanmaktadır. Hâlbuki tarihi gerçek onun sandığından başkadır. Türkler Anadolu'ya geldiğinde Rum halkı (Roma ülkesi halkı) yaklaşık 1000, bazı yörelerde 1700 yıldır Yunan kültürü ve Ortodoksluğun etkisi altında idi. Hititler, Gaşkalar, Firgler vs Anadolu halkları Elen değildi, ama zamanla Hristiyanlaştıklarından kendi kültürlerini ve pagan dinlerini unuttular. Roma ülkesi halkı anlamında

[32] Mesut Çapa, Pontus Meselesi, Trabzon ve Giresun'da Milli Mücadele, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü yay. Ankara 1993, s.78-79.

[33] Nuri Yazıcı, Milli Mücadele'den Günümüze Pontusçuluk, Gamze Yayıncılık, İstanbul 2019, s.540-541.

[34] İnsanların Anadolulu Hristiyan kökenden gelmiş olmaları yeni bir keşif değildir. Bir Anadolulu Türk ile bir Yunanlı ve bir Ortaasyalı Türk yan yana otursalar herkes Türkü Yunanlıya daha çok benzetir. Zira Türkiye bir imparatorluk varisi ülke olarak, imparatorluğun bütün etnisitelerinden genler taşıyan halkın ülkesidir. İlkçağda bu coğrafya nasıl "Rum"laştıysa, Selçuklu ve Osmanlı döneminde de öyle "Türk"leşmiştir. Türkiye'deki tarih eğitimi insanların bazılarında yüzde yüz Ortaasyalı oldukları zehabını uyandırıp Anadolu etkilerini inkar ettirirken, Sabahattin Eyüpoğlu, Azra Erhat ve Halikarnas Balıkçısı (Cevat Şakir Kabaağaçlı) gibi bazı "aydınlar" da Cumhuriyetin ilk yıllarında din ve milliyet konularında aldıkları kötü ve yanlış etkilerin sonucunda karşı uçlara savrularak Türk değil, Anadolulu olduklarını söylemişlerdir. Yukarıda bahsettiğimiz "Türk Kimliği" adlı eser de tam bu gayrı milli kafanın ürünüdür.

Müslümanlar bunlara Rum ve Rumî dediler. Aldığı "çağdaş" siyasi etkilerle önce İslam düşmanı sonra Türk düşmanı yapılmış, sonra atalarının ihtida etmiş olmasını öğrenince İslam'a ve Türklüğe cephe almıştır. Bu kişi eski Anadolu kavimlerinin, hatta belki de Türk boylarından birinin genlerini taşımaktadır. Elen olması en zayıf ihtimaldir.

Cüretkârlık sadece Pontus tedhişinde görülmüyor. Yüzde onluk ve yirmilik nüfus oranıyla bu yörede devlet kurmaya kalkanlara destek verenler de cüretkârdır. Yunan devleti, batılılar, kilise ve bu akımı destekleyen diğer kurumlar bu cüretkârlığın sebebi ve kaynağı durumundadırlar. Lord Granville, Yunan toprak isteklerinin sonsuzluğu konusunda, 17 Kasım 1918'de Atina basınına dayanarak şu raporu vermekteydi: "Oniki Ada'yı, Kıbrıs'ı, Trakya'yı, Batı Anadolu kıyılarını; birçokları İstanbul'u ve Anadolu'nun kuzey kıyılarını bile istiyorlar... Ellerindeki toprakları şimdiye dek yönetmede pek öyle olağanüstü bir yetenek gösterememiş olan Yunanlıların, buralardaki milyonlarca halkı akıllıca ve sevecenlikle yönetebileceklerinden, doğrusu kuşku duyulur... Hiç değilse, İzmir'in ticaretle uğraşan zengin Rumlarının yurtlarının anayurt tarafından teslim alınmasını istemediklerini öğrendim..." Venizelos buna bakmadan bu toprakların çoğu üzerinde başarılı bir hak ileri sürebileceğini sanmaktaydı.[35] Ancak Lord Granville'e karşılık batıda Lord Byron'lar da vardır ve bizim ülkemizde bunlar gençliğe ve -cahil olduklarından emin olduğumuz- okumuşlara çok şirin anlatılır; Yunan övgüsüne paralel Türkiye düşmanlığı da böyle aşılanır.

Sonuç

Karadeniz bölgesinin bazı bölgelerinde yoğun Hristiyan varlığı yüzde 20 kadar nüfus oranına sahip iken bütün bölgede bu oranın yüzde onlar mesabesinde olduğunu hatırlayınca 1900-1923 arası dönemdeki kalkışmalarını "cüretkârlık" olarak adlandırmak gerekiyor. Lord Granville bu bakımdan Yunan destekçisi olmasına rağmen gerçeği ifade etmiştir. Ancak bu cüretkârlığın sebep ve kaynaklarını tekrar vurgulamak lazımdır. Neticei kelam olarak bu cüretkârlığın sebep ve amillerini şöyle maddeleştirebiliriz:

1- Bütün Avrupa, ABD, Rusya ve yabancılar Yunanlıları insanlık medeniyetinin kurucuları olarak görmüş ve "600 yıllık Türk vahşetinden" onları kurtarmak için her türlü desteği ve yardımı vermeye hazır olduklarını söz ve fiilleriyle ispat etmişlerdir. Bu da 1071'den beri bu ülkede barış içinde yaşayan Müslüman ve gayri Müslimleri birbirine düşman hale getirmiştir.
2- Aynı Yunanperestlik "Türkiyeli" aydınların büyük bir kısmında da mevcuttur. Yunan yüceltildikçe Türkiye (ve

[35] Gothard Jaescke, **Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri**, TTK basımevi Ankara 1991, s. 87.

Osmanlı) batırılır. Bu da Rum-Yunan unsurlara cüretkârlık aşılayan bir amildir.

3- 20. Asrın başında Osmanlı devletinin ve Müslüman tebaanın fakirliğine karşılık gayri Müslim tebaa zengin ve zenginliğine paralel olarak daha eğitimli idiler. Tarih, kültür, coğrafya, ekonomi ve folklor araştırmalarını finanse ediyor ve kendi dindaşlarına Müslüman Türk'te olmayan bir tarih şuuru veriyor-kazandırıyorlardı. İşte A köyünden Müslümanların silahını satın alıp, B köylülerini öldürecek para, şuur ve düşmanca duygulara böyle sahip olmuşlardı.
4- Rum ve Batılı iş adamları halklarını kalkındıracak yatırımlar dışında, onlara, -Osmanlı devletiyle ve Müslüman halkla savaşacak derecede- her türlü silah, mühimmat ve malzeme satın alacak kadar para yardımı yapıyor veya doğrudan silah alıp onları silahlandırıyorlardı.
5- Rum ve batılı aydınlar Merzifon Amerikan Koleji ve İstanbul gibi diğer merkezlerdeki okullarda Hristiyan halka hem modern eğitim, hem de dini ve milli şuur aşılayacak bir eğitim desteği veriyorlardı.
6- "Şark Meselesi" ve "Boğazın hasta adamı" anlayışıyla Osmanlının yerine bölgede güçlü bir kukla (ve vekil savaşçı) Yunanistan, Ermenistan vs Hristiyan devletler kurup bölgeye hâkim olma politikası da gayri Müslimleri şımartıyordu.
7- Osmanlının ve Müslüman/Türk ahalinin aşırı zayıf, cahil ve milli, dini ve tarihi bakımdan şuursuz oluşları da düşmanın iştihasını kabartıyor ve onları cüretlendiriyordu.

Bütün bu saydıklarımız veya bunlar gibi başka sebep ve amiller Anadolu Hristiyanlarına büyük cesaret veriyor ve bu cesaret o malum cüretkârlığı besliyordu.

BİBLİYOGRAFYA

a-Arşiv Belgeleri:

BCA 30.10. ./109.724.9
BCA 180.9.0.0./99.480.14.
BCA 30.18.1.1./5.27.5.
BCA 051./8.67.26.
BCA, 30. 10.0.0./109.724.9. (19.02.1923).
BCA, 30.10../109.724.9
BCA, 30.18..1.1./5.28.11.
BOA DH.ŞFR./652.21..0
BOA DH.ŞFR.96.233
BOA DH.ŞFR.96.234
BOA, DH.ŞFR.108. 38.
BOA, HR. İM. 13.25.
BOA, HR.İM. 13.25

b-Mülakatlar:

Behice Zengin, dedesinin anılarından.
Büyüklü'den Ahmet Anıl ve Mustafa Dayı.
Büyüklü'den Erol Şenel.
Büyüklü'den Kırımlı Refik.
Kara Oyumca'dan Hüseyin Çakır

c-Basılı Kitap ve Makaleler:

"Türk-Yunan İlişkileri, Lozan Andlaşması ve batı Trakya Türkleri Paneli Uluslararası Andlaşmalar ve İnsan haklarının Sağladığı ortam İçerisinde Batı Trakya Türklerinin Durumu, **Batı Trakya'nın Sesi Dergisi**, İstanbul 1987, S.1, s.33-35.
Baykara, Tuncer, **Osmanlılarda Medeniyet Kavramı ve Medeniyetin Türkiye'ye Girişi**, Akademi Yayınları, İzmir 1987.
Çapa, Mesut, **Pontus Meselesi, Trabzon ve Giresun'da Milli Mücadele**, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü yay. Ankara 1993, s.78-79.
Eryılmaz, Bilal. *Osmanlı Devleti'nde Millet Sistemi*. Ağaç Yayıncılık, 1992.
Güvenç, Bozkurt, Türk Kimliği Kültür Tarihinin Kaynakları, Kültür bakanlığı yay. Ankara 1993.
İnalcık Halil, "Osmanlı İmparatorluğunda Kültür ve teşkilat", **Türk Dünyası El Kitabı,** Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü yay. Ankara 1976, s. 986-987;
Jaescke, Gothard, İngiliz Belgeleri, TTK Basımevi Ankara 1991.
Karpat, Kemal, H. "Pan-İslamizm ve İkinci Abdülhamid: Yanlış Bir Görüşün Düzeltilmesi", **Türk Dünyası Araştırmaları**, s.48, Haziran 1987, s.13-37.
Kula, Onur Bilge, **Batı Felsefesinde Oryantalizm ve Türk İmgesi**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2010.
Parla, Jale, **Efendilik Şarkiyatçılık Kölelik,** İletişim Yayınları, İstanbul 1985.
Said, Edward W., **Şarkiyatçılık Batı'nın Şark Anlayışları** (çev. Berna Ülner),Metis yayınları, 4. Bs. İstanbul 2008;
Sakal, Fahri, **Dünya Ticaret Yolları ve Osmanlı Devleti**, Atatürk Ün. Ed. Fak., Tarih Bölümü Basılmamış Bitirme Tezi, Erzurum 1982.
Yazıcı, Nuri, **Milli Mücadele'den Günümüze Pontusçuluk**, Gamze Yayıncılık, İstanbul 2019.

MÜTAREKE ÖNCESİ SAMSUN'DA RUMLAR VE RUMCULUK FAALİYETLERİ

Mümin YILDIZTAŞ*

Özet

Osmanlının son dönemlerinde Samsun merkezinde maden köyleri tabir olunan köylerde sakin Rumlar, Türkçe ile karışık kaba Rumca, Bafra ile diğer kazalardaki Rumlar ise ana dil olarak Türkçe konuşmaktaydılar. Yörede meskûn muhtelif unsurlar arasında her hangi bir uyumsuzluk ve çatışma sözkonusu değildi. Adet ve ahlakça Müslümanlara oldukça yakındılar. Hatta şarkıları bile Türkçe söylerlerdi. Ancak Samsun-Sivas demiryolu güzergâhı inşasının 1890'lı yılların başlarından itibaren hız kazanmasını müteakip ticaret ve sanatla uğraşan gayrimüslim unsurlar sürekli olarak iç kesimlerden ikamet etmek üzere Samsun'a gelmeğe başladılar. Bu gelişmeler Samsun'da Rumculuk düşüncesinin oluşmasına zemin hazırlamıştır. Pontusçuluk faaliyetlerinin silahlı bir çatışmaya dönüşmesinin temeli ise Balkan Savaşları sonrasına dayanmaktadır. Bu savaş sonrası Samsun'da Çırakman Köyüne yerleştirilmek istenen bir grup Arnavut Muhaciri bölgedeki Rum köylülerini harekete geçirmiş, olaylara Samsun Rum metropoliti ve Samsun'daki yabancı temsilcilikler de müdahil olunca gerginlik hat safhaya ulaşmıştır. Kısa süre sonra başlayan I. Dünya savaşı bu ateşin körükleyicisi olmuştur. Bu esnada Cihan Harbi için silah altına alınmak istenen veya alınan Rum gençler, silahlı ya da silahsız kitlesel bir şekilde ordudan kaçmışlar, köylerinin civarında dağ ve ormanlarda gizlenmişler, çeteler halinde örgütlenme yoluna gitmişlerdir. Önceden kurulmuş olan Rum teşkilatları bu çetelerle işbirliğine giderek düşüncelerinin meyvelerini bu dönemde toplamağa başlamışlardır.

Anahtar Sözcükler: Samsun, Rumlar, Pontus Sorunu, Rumculuk Faaliyetleri.

GREEKS AND PONTUS SEPARATIST MOVEMENTS IN SAMSUN BEFORE THE ARMISTICE

Abtract

In the last periods of the Ottoman Empire, the Greeks living in the so-called mining villages in the center of Samsun spoke Greek mixed with Turkish. The Greeks in Bafra and other towns spoke Turkish as their

* İstanbul İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü

mother tongue. There was no incompatibility and conflict between the various communities inhabited in the region. They were very close to Muslims in terms of customs and morals. They even sang songs in Turkish. However, after the construction of the Samsun-Sivas railway route gained momentum from the beginning of the 1890s, non-Muslim elements dealing with trade and art began to come to Samsun to reside from the inner areas. These developments paved the way for the formation of the Pontus separatist movement in Samsun. The basis for the transformation of Pontus activities into an armed conflict dates back to the post-Balkan Wars. After this war, a group of Albanian immigrants who wanted to be settled in Çırakman Village in Samsun mobilized the Greek villagers in the region, and when the Samsun Greek metropolitan and foreign representations in Samsun became involved in the events, the tension reached its peak. In the meantime, the Greek youth, who were wanted to be recruited or recruited for the First World War, dodged the draft with or without weapons, hiding in the mountains and forests around their villages, and organized themselves into gangs. The previously established Greek organizations cooperated with these gangs and started to reap the fruits of their ideas in this period.
Key Words: Samsun, Greeks, Pontus Question, Pontus Separatist Movements.

Samsun ve Rumlar

Anadolu Selçuklularının devamı müddetince ve Osmanlılardan Yıldırım Bayezid'in oğlu Mehmet Çelebi zamanına (M.1420) kadar Samsun şehri yan yana 2 şehir olarak varlığını sürdürmüştür. Bunlardan biri eskiden beri mevcut olan şehirdir ki; buna *Kafir Samsun*, diğeri ise Selçuklu hükümdarı 2. Kılıçarslan zamanında kurulduğu ekser tarihçiler tarafından kabul edilen *Müslüman Samsun*dur. *Müslüman Samsun* için Danişmendliler tarafından kurulduğuna dair görüşler de mevcuttur.

Samsun, Osmanlı devirlerinde Canik Sancağının (mutasarrıflık) idarî merkeziydi. Samsun ve kazaları ile ilgili İlk Osmanlı nüfus istatistiklerini 1530 tarihli *Muhasebe-i Vilayet-i Karaman ve Rûm Defteri*nde görebilmekteyiz. Bu tarihlerde Samsun kasabasında toplam 364 erkek nüfustan 292 Müslüman, 56 gayrimüslim vergiye tabi idi. Geri kalanlardan ise çeşitli sebeplerle vergi alınmamaktaydı. Köyler dahil genel kaza toplamında ise 2348 vergi alınması gereken nüfusun 2113'ü Müslüman, 235'i gayrimüslim olarak görülmekteydi. Bafra kazası genelinde ise (köyler dahil) toplam 3511 nüfusun 3460'ı Müslüman sadece 51'i Gayrimüslimdir. Bu verilere bakıldığında Samsun merkezinde ve hatta köyler de içine dahil edildiğinde Samsun genelinde gayrimüslim nüfusun oldukça az olduğu görülmektedir. Aynı durumu Samsun'un en çok nüfusa sahip kazalarından Bafra için de söylemek mümkündür[1].

[1] 387 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Karaman ve Rûm Defteri C. II, (937/1530), s. 46-47.

Osmanlı Devleti'nde modern anlama yakın ilk nüfus sayımlarına 1831 yılından sonra başlanmıştır. Bu nüfus defterlerinde hanelerde yaşayan tüm erkek nüfusun adları kayıtlıdır. Samsun'a ait 1837 yılında yapılan nüfus sayımı yine bize biraz daha yakın bilgiler sunmaktadır. Ancak 19. Yüzyılın ilk yarısında da durumun fazla değişmediği ortadadır. Zira 6 mahalleden oluşan Samsun merkezinde Rum nüfus yine neredeyse yok gibidir. Bu dönemde bir köy konumunda olan ve çoğunluğu Rumlardan oluşan Kadıköy, henüz Samsunun merkez mahalleleri arasına girmemişti. Bununla beraber Samsun'a bağlı "Kab-ı Maden Oymağı Reayaları Kazası"nda yani Gebi ve maden köyleri denen bölge de yer alan 26 köyde ise Rum nüfus yoğunlukluydu. Fakat bu köy isimlerinin hemen tamamı Türkçe idi. Köy isimlerinin; Kızıloğlak, Demircisu, Sineme Taş, Çelik Alan, Sarı Yurt, Babasan, Kıla, Gökçe, Yayla Keriş ve Çırakman gibi öz Türkçe adlardan oluşması, bu köylerin idarecileri konumundaki Kocabaş ve Kahyaların lakaplarının Türkçe olması bunların Ortodoks Türk olma ihtimalini güçlendirmektedir. Örneğin Yunbat adlı Hıristiyan köyünde Kocabaşı olan Çolakoğlu Lefter, Öksüz Panayut, Babasan Köyü Kocabaşı Kocabıyık ve Kâhyası Yanak Dimitri isimlerinde yer alan lakaplar Türk kimliğinin izlerini taşır[2].

Samsun'da Rum Nüfusun Artışı

Samsun Kaza merkezinde 1837 yılı itibariyle hiçbir Hıristiyan dinine mensup unsura rastlanmaz. Bafra Kazası'nda bulunan Hıristiyan ve Rum nüfusun 1853–1856 tarihleri arasında Samsun Kaza merkezine yönelmeleri neticesinde Samsun Kazasını çevreleyen kırsaldaki Hıristiyanlar da Şehir yaşamına ilgi duymuş olmalılar[3]. Zira bu tarihlerde Kırım Harbi devam ediyor, Osmanlı Devleti'nin Müttefiki İngiltere ve Fransa'da Lojistik anlamda Samsunu üs olarak kullanıyorlardı[4]. Bu devletlere mensup askerler, ihtiyaçlarının temini ve destek hizmetlerde muhtemelen ağırlıklı olarak bölgedeki Müslüman ahaliden ziyade Rum ahaliyi tercih ediyorlardı. Bu dönemde Samsun kasabası Müslümanlarının bu yeni komşularından rahatsız olduklarına dair arşiv belgelerine yansıyan bir kayıt görülmemektedir.

Osmanlı Devleti'nin Son Dönemlerinde Samsun

Mustafa Kemal Paşa Samsun'a çıkmazdan tam 7 yıl önce yayınlanmış olan Trabzon Salnamesi'nde Samsun hakkında önemli bilgiler yer almaktaydı. Nüfus yapısı, ekonomik durum, Samsun halkın sosyolojik tahlili, gelenek-görenek ve bazı öngörüler..

---

[2] Mehmet Yavuz Erler, Osmanlı Nüfus Kayıtlarına Dair Alternatif Bir Kaynak: Defter-i Liva-ı Canik (1837) s. 170-171.

[3] Erler, age, s. 176.

[4] Abidin Temizer, "Kırım Savaşı Lojistiğinde Samsun'un Yeri", Samsun Sempozyumu 13-16 Ekim 2011, Bildiri Kitabı Cilt: III, s.1

Etnik Yapı

Sözkonusu Salname, Samsun'un genel nüfusunu teşkil eden ahalinin büyük kısmı Türk olduğunu belirtmektedir. Çarşamba ile Bafra kazalarında ise gerek '93 harbi gerekse evvelki Kırım muharebesi esnasında Kafkasya'dan gelmiş Çerkez ve Gürcüler de bulunuyordu. Bafra ve Samsun kazalarında üç dört köy Kürtlerle meskûndu. Samsun merkezinde maden köyleri tabir olunan köylerde sakin Rumlar, Türkçe ile karışık kaba Rumca Bafra ile diğer kazalardaki Rumlar ise ana dil olarak Türkçe konuşurlar, Ermeniler daha çok Çarşamba kazasında yoğundu. Ve Ermeni lisanı ile konuşurlardı. Bafradakiler ise Türkçe konuşmaktaydılar. Muhtelif unsurlar arasında her hangi bir uyumsuzluk bulunmamakta, Gayrimüslim unsurlar adet ve ahlakça Müslümanlara oldukça yakındı. Hatta şarkıları bile Türkçe söylerlerdi.

Önemli Öngörü

Resmi eğitimin geliştirilememesi sebebiyle muhtelif guruplar tarafından eğitim hususunda ciddî gayretlerin olduğuna ve Rumca yazılmış kitapların az çok birlik ve beraberliğe muhalif bulunması sebebiyle bu zamana kadar Müslümanlarla Hıristiyanlar arasında devam edegelen dostluk ve uyuma az çok halel gelmesi muhtemeldir. Samsun'da demiryolu güzergâhı inşasının başlamasından sonra ticaret ve sanatla uğraşan gayrimüslim unsurlar sürekli olarak iç kesimlerden ikamet etmek üzere Samsun'a gelmektedirler. Bu kabilden olan Osmanlı Hıristiyanları ana dil olmak üzere Türkçe konuşuyorlar ise de son zamanlarda Samsun merkezindeki Gayrimüslim okullarının tesiriyle yavaş yavaş Türk ahlâk, edep ve lisanını terk ederek Rumlaşmaktadırlar. Binaenaleyh Samsun'da Osmanlı lisanı ile eğitim veren bir lise açıldığı takdirde bu gibilerin çocuklarının eğitim ve öğretimleri için resmî mektepleri tercih edecekleri şüphesizdir."[5]

Pontusçuluk

Pontus Cemiyeti'nin kuruluşu 1904 yılına kadar uzanmaktadır. Bu tarihte, Merzifon'daki Amerikan Koleji'nde gizli olarak Rumlar tarafından *Rum İrfanperver Cemiyeti* ve *Orfeas* adlı bir mûsiki kulübü kurulmuştur. Müzik ve bilimseverlik maskesi altında ABD'li misyonerlerin de desteğiyle oluşturulan bu kulüpler daha sonra *Pontus Cemiyeti* adı altında bir araya getirilmiştir. Pontus Cemiyeti, Trabzon, Giresun, Samsun, Merzifon, Gümüşhane, Amasya, Ordu ve diğer şehirlerde yapılacak gizli örgütlenmelerin bir çekirdeği niteliğindeydi. İkinci Meşrutiyetin cesaret verici ortamından yararlanan bu örgüt, Rum halkını Osmanlı topraklarını parçalamaya, bölmeye davet, halkı ayaklanmaya, tedhişe teşvik ve

[5] Mümin Yıldıztaş, *Yüz Yıl Önceki Samsun Seksen Yıl Sonraki Bağdat ve Hrant,* http://samsun03.blogcu.com/yuz-yil-onceki-samsun-seksen-yil-sonraki-bagdat-ve-hrant/1199018 (yazarın 2008 yılında Samsun Halk Gazetesi'nde yayınlanan bir makalesinden iktibasla)(27,04,2020)

Yunanistan'a iltihaka yönlendirmeye çalışmaktaydı. Konferanslarlar, söyleşiler, şiir, tiyatro gösterisi gibi etkinlikler halkın amaca yönlendirilmesi için yapılan en önemli faaliyetlerdi. Özel işaret ve amblemlerinde tamamen Yunan bayrağı ve işaretlerini benimsemişti. Pontus Cemiyeti 1910 yılında "Pontus" adlı bir de dergi yayınlamaya başlamıştır. Pontus Cemiyeti'nin merkezi Samsun olmasına rağmen, hareketin özellikle siyasal alandaki önderliğini Trabzon yapmıştır. Trabzon Metropolithanesinin çevredeki diğer metropolitliklerden üst düzeyde bulunması hem de Trabzon Metropoliti Hırisantos Filippis'in kişisel otoritesi bu durumun en önemli sebepleri arasındaydı[6].

Çırakman Köyü Olayları

Samsun bölgesindeki ilk silahlı çeteyi, Amasya, Samsun ve havalisi Metropoliti Germanos, 1908 yılında Samsun'da kurmuş, Yunanlı bir şirketin gemisiyle getirilen 50 civarında Manlicher marka tüfek ile çeteler silahlandırılmıştı[7]. Pontusçuluk faaliyetlerinin silahlı bir çatışmaya dönüşmesinin temeli ise Balkan Savaşları sonrasına dayanmaktadır[8]. Bu savaş neticesi kaybedilen topraklardan gelen göçmenlerden 1100'ü Samsun-Çarşamba yolu üzerindeki Müslüman köylerine ve bunlardan sadece 200 kadarı da Rumlardan müteşekkil Çırakman köyüne yerleştirilecekti. Bu 200 kadar muhacir jandarmalar eşliğinde Çırakman köyüne götürüldüğünde beklenmedik bir tepki ile karşılaşıldı. Çırakman köylüleri ve civar Rum köylerinden gelen bazı Rumlar silah ve sopalarla bu muhacirlerin üzerine saldırdılar[9]. Bu toplu muhalefetin Samsun'da haberi alınması üzerine gerekli ikaz ve tavsiyeler yapılmak üzere bölgeye yetkililer gönderildi. Bir fayda sağlanmadığı görülünce jandarma kumandanı da bizzat bölgeye gitti[10]. Ancak bir netice alınamadı. Hadisenin tertipçileri Devgeriş Köyü Papazı Papa Sava ve muhtarı ile Ökse Köyü papazı ve muhtarı Todori o gece Kirazlık mevkiine gelen Yunan ve Rus konsoloslarıyla durum müzakeresinde bulundular. Ertesi gün sair bazı köy halkı da aynı suretle toplanma mahalline geldi. Bölgedeki Rum köylülerini tahrik ve toplanma mahalline getirmek için köy kiliselerinin çanları çalındı. Protestocuların sayısı artırıldı. Nihayet jandarma müfrezesini köyden çıkarmayı başarmışdılar[11]. Olaylar 1914 Mayısının 28 ve 29. günlerinde gelişmişti. Ancak hadiseler büyüdü. Çevredeki 8-9 Rum köyü halkı Samsun-Çarşamba yolunun daraldığı yer olan

[6]Mustafa Balcıoğlu, *Yoktan Var Edilen" Bir Sorunun Anatomisi: Örgütlenmeden Eyleme Pontusçuluk,*
https://www.academia.edu/35722745/_YOKTAN_VAR_ED%C4%B0LEN_B%C4%B0R_SORUNUN_ANATOM%C4%B0S%C4%B0_%C3%96RG%C3%9CTLENMEDEN_EYLEME_PONTUS%C3%87ULUK (28.04.2020)

[7] Pelin İskender Kılıç, Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 6/2 Spring 2011, p. 485-502, Samsun ve Çevresinde Pontus Çetelerinin Faaliyetleri ve Hükümetin Uygulamaları, s.487

[8] Pelin İskender Kılıç, *agm*., s.488.

[9]BOA., İ.MMS. 200/21-1

[10] BOA., DH.ŞFR 428-98

[11] BOA., İ.MMS. 200/21-1

Kirazlık Köyü civarında yolu kapattı. Bunların bir kısmında ateşli silah, geri kalanlarda ise orak, nacak ve sopa gibi aletler bulunuyordu. Kendilerine, yaptıkları eylemin toplanma kanununa muhalefet teşkil ettiği ancak buna rağmen taleplerinin dikkate alınacağı, dağılmaları gerektiği defalarca hatırlatıldı. Ancak fayda vermedi. İş jandarmaların üzerine taarruza kadar vardı. Göstericilere Devgeriş Papazı öncülük ediyordu. Kirazlık hemen Samsun kasabasının girişi idi. Papaz efendi cebren Samsun'a gireceklerini söylüyor ve göstericiler de buna iştirak ederek dağılmaktan imtina ediyorlardı[12]. Hatta Papa Sava hadise mahalline gelen Samsun mutasarrıfına karşı da bir takım hareketlerde bulunma cüretini göstermişti. Artık iş çığırından çıkmıştı. Jandarmalara havaya ateş açılması emri verildi. Ancak o sırada göstericiler arasından birisinin yaralandığı öğrenildi[13]. Göstericiler bir ara dağılır gibi olduysa da bilahare toplanmaya başladılar. Hedefleri toplu olarak Samsun'a girmekti. Bölgedeki diğer köyleri de cebren kendileri ile birlikte olmaya zorluyorlardı. Nihayet olaylar askerî müdahale ile son buldu. Bu arada yaralanan gösterici Jandarma tarafından Samsunda hastaneye götürüldü[14]. Samsun'daki Rus ve Yunan konsolosları da yine buradaydılar[15]. Yaralı şahıs birkaç gün sonra hastanede vefat etti. Resmî açıklamaya göre şahıs göstericiler tarafından adi bir silahla yaralanmış ve fennî tespit de bunu doğrulamıştı. Samsun Metropolithanesi bu ölüm hadisesini de kullanarak Çırakman eylemlerini perçinlemek istedi. Ölen şahıs için ölüm ilanları hazırlatarak sokaklara astırdı. Metropolitlik cenaze merasiminin çok büyük bir kalabalık eşliğinde gerçekleşmesini istiyordu. Nitekim öyle oldu. Şahıs, "nümayişkârâne" bir surette Metropolit vekilinin öncülüğünde 4 Haziran'da toprağa verildi[16]. Hükümet yetkililerinin iddiasına göre bu harekâtın mahallî asayişi ihlal için tertip edilmiş ve yabancıların telkinleriyle büyütülmüş fiilî bir suçtu. Bahsedilen göstericinin yaralanması da hükümeti müşkül mevkiine düşürmek düşüncesi ile yapıldığı yapılan tahkikatlardan anlaşılmıştı[17].

Olayların müsebbibi olarak başta Devgeriş Papazı olmak üzere 19 kişi tutuklandı. Devgeriş Papazı 2 Haziran gecesi gece yarısı bölgede devriye gezen jandarmalar tarafından yanında 4 silahlı ile birlikte ele geçirilmişti[18]. Bu ele geçirilenlerden Çırakman Papası Kostantinos V. Haralambos ve köy ahalisinden Demircioğlu Yorgi v. Todori, Muhtar Nikola v Yani, İlya v. Haci Todori, Tüccardan Dimişrakli v. Haci Panayot, Anesti v. Haci Yani, Mektep hocası Haralambo v. Haci Dimitri ve Devgeriş Köyü Papası Sava v. Yani ile aynı köyden Muhtar Dimitri v. Lefter, Demircioğlu İspiro v. Köriga, Yanko v. Sava, Yordan v. Haci Yorgi , Anesti v. Sava, Ökse Köyü Muhtarı Andon v. Borika Yorgi'nin suçları sabit bulundu ve bilahare Divan-ı Harp'de

[12] BOA., DH.ŞFR., 428-114
[13] BOA., İ.MMS. 200/21-1
[14] BOA., DH.ŞFR., 428-86.
[15] BOA., DH.ŞFR., 428-114
[16] BOA., DH.ŞFR., 429-9
[17] BOA., İ.MMS. 200/21-1
[18] BOA., DH.ŞFR., 428-107

yargılanmak üzere İstanbul'a gönderildiler[19]. İstanbul'da "Dersaadet Divan-ı Harbi" bu tutuklular hakkındaki kararını 29 Temmuz 1914 günü verdi ve karar 3 Ağustos 1915'te de Meclis-i Vükela (Bakanlar Kurulu) tarafından görüşülüp onandı. Akabinde padişah iradesi de bu doğrultuda çıktı. Buna göre: "*Suçları sabit olan şahıslardan Devgeriş Köyü Papası Sava v. Yani ve Devgeriş Köyü Muhtarı Rençber Dimitri v. Lefter'in bu hareketleri sevk, idare ve tahrik etmelerinden dolayı mülkiye ceza kanunnamesinin ilgili maddesi gereği idamlarına ve Çırakman köyünden Yorgi v. Todori ve Devgeriş köyünden Yanko v. Sava ve Anesti v. Sava ve ilya v. Haci Todori'nin müebbeden ve Muhtar Nikola v. Yani, Yordan v. Haci Yorgi ve Haralambos v. Haci Dimitri'nin yedişer sene müddetle muvakkaten kürek cezasıyla cezalandırılmalarına ve bu hususta dahli ve suç ortaklıklarına dair tespit edilmiş deliller bulunmadığından Çırakman Köyü Papası Papa Kostantin ve Anesti v. Haci Yani ve Muhtar Andon v. Borika Yorgi ve İspiro v. Körika ve Dimitrakli v. Haci Panayot'un ise beraatlerine karar verilmiştir*[20]" Ancak Meclis-i Vükelâ bilahare idam cezası ile cezalandırılan Devgeriş Papazı Sava v. Yani'nin cezasının müebbed küreğe çevrilmesini uygun bulmuş ve padişah iradesi de yine bu doğrultuda çıkmıştı.[21] [22]

Cihan Harbi Esnasında Rumculuk Faaliyetleri

Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı için seferberlik ilan etmesinin akabinde bölge Rumları, zaten uzun süredir var olan teşkilatlanma çalışmalarının meyvelerini toplamak için son durumu fırsat olarak değerlendirmeye gittiler. Bu teşkilatlar, Rumları, Pontus fikri etrafında hazırlamakla yetinmeyip, silahlı çeteler kurarak geniş ve tertipli bir plân dâhilinde fikirlerini uygulama alanına da geçmişlerdi. Yöntemler de belirlenmişti: Öldürmek, yakıp-yıkmak, sindirmek ve İslam nüfusu azaltmak. Ayrıca hükümeti savaş zamanında yurt içinde zayıf düşürmek, gerektiğinde Türk ordusunu arkadan vurmak, kendi üzerlerine çekecekleri kuvvetlerle devletin savaşmakta olduğu düşmanlara yardım etmek, o çevrede Rumluğun varlığını fiili olarak ispat ederek ileride Osmanlı Devleti'nin yenilmesi halinde Pontus emellerini gerçekleştirmekti. Buna karşın Hükümetin yürürlüğe koyduğu tehcir kararı bölge Rumlarını da kapsam dahiline almıştı. Bu durum Nebyan çevresi müstesna olmak üzere, Rum çetelerinin çalışmalarını sınırlamaya sebep olmuştu[23].

[19] BOA., İ.MMS. 200/21-1
[20] BOA., MV., 241/141-1
[21] BOA., MV., 241/141-2
[22] Devgeriş Papazı Yani 1918 senesinin Aralık ayında Meclis-i Mebusanda kabul edilen "Ceraim-i Siyasiye Erbabının Affı" hakkındaki kanun hükmünden yararlanarak mahbus bulunduğu Kütahya Hapishanesinden 20 Şubat 1919 tarihinde serbest bırakılmıştır. (BOA., DH.EUM.6.Şb. 48/102)
[23] Pontus Meselesi, (Hazırlayan Dr. Yılmaz Kurt) TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, Ankara 1995, s.187-188.

Bölge Rumlarının Tehciri

I. Dünya savaşının başlaması ile birlikte Ermeni ve Rum azınlıkların düşman unsurları ile işbirliği yaptığı gibi askere alınan azınlık gençlerinin firar ettikleri, kaçak durumda olduklarından bilahare biraya gelerek çeteler oluşturdukları, bu çetelerin asayişi ciddi derecede bozduğu görüldüğünden 1915 yılında çıkarılan Sevk ve İskân Kanunu çerçevesinde Anadolu'nun çeşitli yerlerinde öncelikle Ermeniler bu kanuna tabii tutuldu. İlerleyen tarihlerde ise sevk ve iskan kanunu Rumlar için tatbik edildi. Bu maksatla 1915'te Trakya ile Marmara, Ayvalık, Muğla ve Antalya sahillerinde başlayan Rum tehciri, 1916 yılının başlarında İzmir Urla, ardından Kuşadası'ndan yapılan sevklerle devam etti. Bâbıâlî'nin tedbir amacıyla daha güvenli olan iç bölgelere sevk etme kararı bütün sahil kesimindeki Rumları kapsamamaktaydı. 1915'te başlayan söz konusu tehcir işlemleri dönem dönem yoğunlaşıp, bazen de tehir edilerek 1917 yazına kadar uygulandı. Anadolu'nun batısındaki Rumlar nasıl ki İngiliz ve Fransızları kurtarıcı olarak görüyor idiyse Karadeniz'deki Rum ahâli de Ruslara karşı aynı hisleri beslemekteydi. Dolayısıyla casusluk ve çete faaliyetlerini göz önünde bulunduran Osmanlı Hükümeti için Karadeniz'de de bir Rum tehciri kaçınılmaz hale geldi. Karadeniz'deki tehcir uygulaması ilk 16 Kasım 1916'te Tirebolu Rumlarına yönelik oldu. Ardından Ocak 1917'de önce Samsun ve Giresun'dakiler, Ocak ayının sonunda Bafra Rumları, Şubat 1917'de ise Çarşamba ve Ünye'deki Rumlar bulundukları bölgelerden uzaklaştırılarak belirlenmiş alanlara sevk edilmeye başlandılar. Sinop'taki Rumların nakli ise Temmuz 1917'den itibaren gerçekleştirildi[24].

Samsun bölgesinde başlangıçta bu sevkiyatın 30 ilâ 50 km. içerilere yapılması[25] düşünülmüşse de sonradan daha iç kesimlere gerçekleştiği anlaşılmaktadır. Buna göre Samsun ve civarındaki Rumların sevkleri hakkında Dahiliye Nezareti 21 Ocak 1917 tarihinde Sivas, Kastamonu, Ankara Vilayetleri ile Bolu mutasarrıflığına gönderdiği yazıda; *Samsun havalisindeki Rum ahalinin iç kısımlara sevkine Üçüncü Ordu Kumandanlığınca acilen lüzum gösterilmiş ve bunların Sivas, Kastamonu ve Ankara vilayetleriyle Bolu livası dahilinde köylere dağıtılması zaruri görülmüş ve tebligat kılınmış olmakla beraber buralara gelecek Rumların bir aksaklığa mahal kalmayacak şekilde dağıtılmaları ve iskan / iaşelerinin temini* bildirilmişti[26]. Rumların tahliyeleri esnasında her türlü varlıklarının korunması, depolara nakledilerek muhafaza altında tutulması, gönderilen talimatlar dairesinde yapılacak muamelelere itina gösterilmesi, hiçbir zayiata ve tahribata meydan verilmemesi de emredilmişti[27]. Canik Mutasarrıflığı bölgesinden 62.000, Trabzon bölgesinden ise 29.000 Rum iç

[24] Cenk *Demir, Birinci Dünya Savaşı Ve Milli Mücadele Yıllarında Sinop Rumları: Tehcir Ve Mübadele;* Tarih İncelemeleri Dergisi XXXIV / 2, 2019, s.448,449,450.
[25] BOA., DH.ŞFR. 71/234
[26] BOA., DH.ŞFR. 72/62
[27] BOA., DH.ŞFR. 72/181

kesimlere nakledilmişti.[28]. Samsun ve havalisindeki bütün Rumlar tehcire tabi tutulmamıştı[29]. Osmanlı Devleti sınırları dâhilinde nakledilen Rumların toplam sayısı ise 213.000 civarında idi[30]

Rumların Geri Dönüşü

I. Dünya Savaşı'nın sonlarına doğru ekonomik durumun giderek kötüleşmesi ve Muhacirîn Tahsisatının ihtiyacı karşılamada yetersiz kalması, Bolşevik İhtilali ile birlikte Rusya'nın bir tehdit olmaktan çıkması gibi nedenlerden dolayı yerel makamlar kademeli olarak sevk edilen Rumları eski ikamet bölgelerine göndermeye başladılar. 1918'de sevk edilen Rumların geriye dönüşlerine hükümet tarafından izin verildi. Rum kafilelerin geri dönüşünde yaşanan en önemli sıkıntı Rum ailelerin geride bıraktıkları malların durumu oldu. Her ne kadar sevkiyat sırasında Rumların geride bıraktıkları malları dönüşlerinde kendilerine iade edilmek üzere belli depolara konulmuş ve koruma altına alınmış olsa da bazı bölgelerde güvenlik zafiyetleri sebebiyle bu Rum mallarının bir kısmının yağmalandığı görüldü[31]. Tehcir edilen Rumların terk ettiği evlerin bir kısmına da, Balkan savaşlarından beri bölgeye gönderilmiş veya gelmiş olan Müslüman muhacir ve mülteciler yerleştirilmişti. Rumların geriye dönmesini müteakip bu haneler boşalttırılarak "sekene-i asliyelerine" iade edildi. Bu doğrultuda Dahiliye Nezareti'nden Samsun Mutasarrıflığına yazılan 26 Mart 1919 tarihli yazıda şöyle deniyordu: "*Bafra'ya tabi on iki Rum köyünde bulunan Rumlar daha önce tehcir olunarak hanelerine Arnavud muhacirleri ikame edilmiş olduğu İngiliz Komiserliğinden bildiriliyor. Sekene-i asliyeyi beş gün zarfında yerli yerine yerleştiriniz. Neticeden derhal Nezarete malumat veriniz. Bu hususda en ufak bir tembellik ve tehir vukuu halinde görevinizden azliniz gerçekleştirilecektir*."[32].

[28] Mustafa Özdemir, *I. Dünya Savaşı Sırasında Osmanlı Devleti Tarafından Gerçekleştirilen Rum Tehciri*, ÇTTAD, VI/14, (2007/Bahar), s. 33.
[29] BOA., DH.ŞFR., 104/67
[30] Özdemir, *agm*., s.37.
[31] Özdemir, *agm*., s.37-39.
[32] BOA., DH.ŞFR. 97/276

ELEFTHEROS PONTOS GAZETESİ'NE GÖRE PONTUS SORUNU

Arzu ERMAN[*]

Özet

Pontus, Eski Yunanların Karadeniz'in doğusuna verdikleri bir isim olup burası Osmanlı döneminde Gümüşhane, Lazistan, Samsun sancaklarıyla birlikte Trabzon vilayetine tekabül etmektedir. Bölgede çok eskiden beri yaşayan Ortodoks Hristiyanlar, 19. yüzyıla gelindiğinde yükselen ulusçuluk hareketlerinin etkisiyle kendilerini Yunan ulusuna ait hissederek bağımsız olmayı hedeflemişlerdir. Bu süreç, Balkan Savaşları ile gelişmiş, I. Dünya Savaşı'nın yarattığı karmaşa ortamı da bölgedeki Rumlar için uygun bir ortam hazırlamıştır. Bu nedenle Karadeniz Rumları, kurmuş oldukları dernekler ve yapmış oldukları kurultaylar ile bölgenin Osmanlı Devleti'nden ayrılmasına yönelik faaliyetler içine girmiştir. Bölgenin ve Karadeniz Rumlarının ulusal bilinçlenmesine ve örgütlenmesine yönelik 1917'de Tiflis'te Güney Kafkasya'da bir kurultay toplanmış Rusya ve Kafkas'lardaki bütün Rumların merkezi milli bir kongrede birleşmesine karar verilmiştir. Ardından aynı yıl Pontus Merkezi Birliği kurulmuş ve Pontus'un bağımsızlığının ilan edilmesine karar verilmiştir. 1918'de Marsilya'da ve aynı yıl Bakü'de de Pontus kongresi toplanmış ve bu kongrede Pontus'un bağımsız olması, Kafkaslar'da bulunan Pontus Rumların geri gelmesi gibi konular ele alınmıştır. 6 Temmuz 1919'da Batum'da da bir Pontus kongresi düzenlenmiştir. Burada oluşturulan Pontus Milli Kurul'u 1919 yılında Batum'da *Eleftheros Pontos/Ελεύθερος* Πόντος isimli bir gazete çıkartmaya başlamıştır. *Eleftheros Pontus* gazetesi Karadeniz Rumlarının bağımsızlığı adına kamuoyu oluşturmanın en önemli araçlarından biri haline gelmiştir. Çalışmada Batum'da yaşayan Rumların siyasi faaliyetleri, Pontus'un bağımsızlığına yönelik yorumları ve Pontus sorununun Yunan siyasetine yansımaları gazetede yer alan makaleler üzerinden değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Pontus Sorunu, Karadeniz Rumları, Eleftheros Pontos Gazetesi, Osmanlı Devleti, Yunanistan.

[*]*Dr. Arzu Erman, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Tarih Bölümü, Ankara, Türkiye.*

THE PONTUS QUESTION ACCORDING TO THE ELEFTHEROS PONTOS NEWSPAPER

Abstract

Pontus is a name called by Ancient Greeks for the east of the Black Sea, and this corresponds to the state of Trabzon including Gümüşhane, Lazistan and Samsun (Canik) sanjaks during Ottoman period. The Orthodox Christians who had been living for a long time within the region aimed for independence with a feeling of belonging to Greek nation with the influence of nationalism movement rising in the 19th century.This process advanced during the Balkan Wars, and the chaos environment caused by the First World War paved a suitable environment for the Greeks living in the region. The Black Sea Greeks were engaged in activities for separating the region from the Ottoman Empire through the associations they had established and the congresses they held. A convention was held in Tbilisi, South of Caucasus in 1917 for increasing national awareness and organizing and a decision was taken to unite all the Greeks in Russia and Caucasus under a national congress.Then, the Pontus Center Union was established in the same year and it was decided to declare the independence of Pontus. Pontus congresses were held in Marseilles in 1918 and in Baku in the same year, and issues such as the independence of Pontus and the return of Pontic Greeks of the Caucasus were discussed in this congress. Pontus Congress was held in Batumi on July 6, 1919. The Pontus National Council established here decided to publish a newspaper; *Eleftheros Pontos/ Ελεύθερος* Πόντος in Batumi in 1919. This newspaper has become one of the most important tools to raise public opinion for the independence of the Black Sea Greeks. In this article, the political activities of the Greeks living in Batumi, their comments on the independence of Pontus and the reflections of the Pontus problem on Greek politics will be evaluated through the articles published this newspaper.

Key Words: Pontus Question, Pontian Greeks, The Eleftheros Pontos Newspaper, Ottoman State, Greece,

Giriş

Pontus, coğrafi bir terim olarak genelde Karadeniz ve kıyıları için kullanılmış olup tarihi süreç içinde bu bölgede yaşamış olan herhangi bir etnik grubu ifade etmemiştir. Geçmişte İran asıllı Mithradates sülalesi tarafından M.Ö.281'de merkezi Amasya olmak üzere Pontus Krallığı kurulmuştur.[1] Bu krallık M.S. 62'de Roma hakimiyetine girmiştir. İstanbul'un 1204'te Latinler tarafından fethinin ardından ikinci bir Pontus Krallığı, Bizans İmparatorluğu soyundan gelen Commenos hanedanlığı tarafından kurulmuş ve bu devlet II. Mehmet'in 1461'deki fethi ile son bulmuştur. Osmanlı Devleti'nin, 1914'te I. Dünya Savaşı'nın

[1] Mesut Çapa, *Belgelerin Işığında Pontus Meselesi*, Avrasya Araştırmaları Merkezi, Rapor No:15,Özgür Matbaacılık, Ankara, 2017, s.2.

Doğu Cephesi'nde yenilmesinin ardından Rus birlikleri, Karadeniz bölgesinin kıyı şeridi ile Doğu Anadolu'yu işgal ederek 18 Nisan 1916'da Trabzon'a girmiştir. Bu durum karşısında dönemim Trabzon valisi Cemal Azmi Bey yönetimi, mevcut belediye meclisini feshederek çoğunluğunu Rumların oluşturduğu yeni bir meclis kuran metropolit Hrisanthos'a bırakmıştır.[2] Trabzon'un Rus ordusu tarafından işgali bölgede yaşayan Rumların özerklik taleplerini güçlendirmiştir. Özellikle Trabzon metropoliti Hrisanthos'un önderliğinde oluşturulan çeteler ekseriyetle Karadeniz'in batısında faaliyet göstermeye başlamış ve bu işgal özerk bir Pontus için bölge Rumlarını ümitlendirmiştir.[3] Karadeniz bölgesindeki Rumların özerklik ya da ayrılık istekleri Yunan ulus devletinin oluşması ve sonrasında yaşanan gelişmelerin ürünüdür.

Bilindiği üzere 18. yüzyıl ortalarında başlayıp 19. yüzyıl ortalarında zirveye ulaşan Yunan aydınlanması[4] Osmanlı Rum milletinin ideolojik ve politik bilinçlenmesinde önemli rol oynamış, 1774 Küçük Kaynarca Antlaşması[5] ve 1789 Fransız Devrimi bu süreci hızlandırıcı bir etkiye sahip olmuştur.[6] Küçük Kaynarca Antlaşması ile büyük toprak kaybına uğrayan Osmanlı Devleti'nin yenilebilir olduğu görülürken Fransız Devrimi ve sonrası yapılan Napolyon savaşları[7] yeni topraklar kazanmak dışında ele geçirilen ülkelerin siyasi ve toplumsal yapılarını değiştirmeyi amaçlamıştır.[8]

---

[2] Mustafa Serdar Palabıyık, Yıldız Deveci Bozkuş, "Pontus Meselesi: Genel Bir Bakış", *Uluslararası Suçlar ve Tarih*, S.11/12, 2011, s. 101, 110.

[3]Eleftheria Kifonidou, *Ποντιακό Ζήτημα, Στρατηγηκές Επιπλογές και Αδιέξοδα 1917-1922*, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστὴμιο Αθηνών, (Doktora Tezi), Atina, 2013, s.9-10.

[4] Balkan milletleri arasında Yunan aydınlanması ve ulusal bilinçlenmesinin diğer uluslara nazaran daha erken başlamasında Yunan dili başat bir rol oynamıştır. Çünkü Yunan okulları, Ortodoks dünyadan pek çok öğrenci için çekim alanı haline gelerek merkezi bir rol üstlenmiştir. Öyle ki Yunan isyanı'ndan 50 yıl öncesinde dahi Balkan uluslarından birine mensup bir kişi eğitim almak istiyorsa Yunan okulunda eğitim almak durumundaydı. Ayrıca "Aydınlanmacı" pek çok eser Yunanca yazılmış, okullarda okutulan pek çok kitap da Avrupa'daki orijinallerinden tercüme edilmişti. Yunanca kitapların pek çoğu daha 18. yüzyılda Venedik'te basılmakta olup yüzyılın son on yılında Viyana ve Leipzig de matbuatta önemli şehirler arasına girmiştir. Yunanca sadece eğitimli insanlar tarafından değil, tüccarlar ve sıradan insanlar tarafından da yaygın olarak konuşulmaktadır. Bkz. Peter Mackridge, "The Greek İntelligentsia 1780- 1830: A Balkan Perspective", *Balkan Society in the Age of Greek İndependence*, Ed. Richard Clogg, The Macmillan Press, London and Basingstoke, 1981, s. 64, 66,68.

[5] Bkz. Kemal Beydilli, "Küçük Kaynarca Antlaşması", *TDVİA*, C.26, Ankara, 2002, ss.524-527.

[6] Herkül Millas, *Yunan Ulusunun Doğuşu*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1994, s.43,46.

[7] Fransız Devrimi ve sonrasında yaşanan gelişmeler, çok milletli, çok dilli ve dinli yapıya sahip, dini temeller üzerinde millet sistemi olarak adlandırılan yapı üzerine inşa edilmiş olan Osmanlı Devleti'ni çok derinden etkilemiştir. Devlet, din düşüncesi etrafında merkezileşmiş olup öncesinde ulusal bir kimlik gelişmemiştir. Fakat Napolyon savaşları ulusların politik bilinçlenmesini arttırarak Balkanlar'da Osmanlı siyasi gücüne de zarar vermiştir. Ayrıntı için bkz. Alexander Mikaberidze, *The Napoleonic Wars A Global History*, Oxford University Press, New York, 2020, s. 368- 422.

[8] Craig Calhoun, *Milliyetçilik,* Çev. Bilgen Sütçüoğlu, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2007, s.19-20.

Tüm bu gelişmelerden ve Batı Avrupa düşünce akımlarından etkilenen Yunan milliyetçiliğinin hedefinde Yunan milletini tanımlamak ve onu özgürleştirmek vardır. Dolayısıyla 1821'de Osmanlı Devleti'ne karşı başlatılan isyan 1830'da bağımsız Yunanistan Krallığı'nın kurulmasıyla sonuçlanmıştır.[9]

Böylelikle Yunan hareketinin açıklanan resmi amacı hedefine ulaşmıştır. Ancak bu hareketinin diğer amacı da Osmanlı Devleti'nde yer alan tüm Yunanlar ile birleşmektir. Başka bir deyişle Yunanistan Krallığı, Bizans'ın sınırları ile kendininkini özdeşleştirmiştir.[10]

I. Dünya Savaşı devam ederken, 1917'de Rusya'da devrim[11] gerçekleşmiştir. Söz konusu devrimin Çarlık rejimine son vermesiyle birlikte Rusya, I. Dünya Savaşı'ndan çekilmiştir[12] Rusya'nın savaştan çekilmesi, Osmanlı Devleti'nin de dahil olduğu İttifak devletlerinin askeri gücüne büyük bir darbe vurmuş, savaşa ABD'nin katılması ise yenilgiyi kaçınılmaz hale getirmiştir. Bu nedenle Almanya, Avusturya-Macaristan, Bulgaristan ve Osmanlı Devleti, barışın sağlanması için İtilaf devletleri ile temasa geçmiştir. Bu bağlamda Osmanlı Devleti de 30 Ekim 1918'de sınırların korunması ve iç güvenliğin sağlanması haricinde Osmanlı Devleti'ni savunmasız bırakan Mondros Mütarekesi ile savaştan çekilmiştir.[13] Söz konusu mütareke, Karadeniz bölgesinde yaşayan Rumları, Pontus Rum Devletini kurma konusunda ümitlendirmiştir. Nitekim geçmişteki Pontus'u canlandırmak adına oluşturulan Pontus gizli örgütleri Mayıs 1918'den itibaren oluşmaya başlamıştır. Bunlar arasında en büyük örgütlenme Batum'da görülmüş bunu da Yekaterinodar (günümüzde Krasnodar) takip etmiştir.[14]

Bu bölgede yaşayan Rumlar tarihte pek çok defa bölgeden göç etmişlerdir. İlk göçleri Türk-Rus savaşları ile başlamış ve Rus ordusunun geri çekilişi ile birlikte onlar da bölgeden ayrılmıştır. Bu bağlamda ilk Pontus topluluklarının Kuzey Kafkasya ve Gürcistan'a yerleşimi 1828 senesinde başlamıştır. 1853- 1856 ve 1877- 1878 yılları arasındaki savaş dönemlerinde de göçler devam etmiştir. Ancak bölgeden tamamen ayrılmaları ve günümüzde "Pontus Sorunu" olarak adlandırılan konu, 20. yüzyılın ilk çeyreğinde bölgeden ayrılmaları ile ilgilidir.[15]

Karadeniz Rumları için Batum, önemli bir şehirdir. Öyle ki Pontus Devleti kurulması için bu şehirde 6 Temmuz- 7 Ağustos 1919 tarihleri

---

[9] Ioannis N. Grigoriadis, *İnstilling Religion in Greek and Turkish Nationalism A "Sacred Synthesis"*, Palgrave Macmillan, New York, 2013, s.2.

[10]Stefanos P. Papageorgiou, *Από το Γένος στο Έθνος Η θεμελίωση του Ελληνικού Κράτος 1821- 1862*, *Εκδ. Παπαζὴσης,* Atina, 2005, s.420.

[11] Ayrıntılı bilgi için bkz. Edward Hallett Carr, *Sovyet Rusya Tarihi Bolşevik Devrimi 1917-1923,*C.1, Çev. Orhan Suda, Metis Yayınları, İstanbul, 1989.

[12] Kemal Beydilli, "Rusya","", *TDVİA*, C. 35, İstanbul, 2008, s. 258.

[13]Cemil Öztürk, "Mondros Mütarekesi", *TDVİA*, C. 30, Ankara, 2020, s. 271- 272.

[14] Vlasi Agtzidi, *Ποντιακός Ελληνισμός Απότην Γενοκτονία και το Σταλινισμό στην Περεστρόΐκα*, Εκδ. Αδελφών Κυριακίδη, Selanik, 1995, s.62.

[15]Michalis Charalambidis, *The Pontion Question in the United Nations*, Pontian Society Pontian Society of Thessaloniki "Euxinos Leschi", Selanik, 2004, s.31.

arasında *Pontuslu Rumların Genel Kongresi* adıyla bir kongre düzenlemiştir. Bu kongrede alınan karar ile *Eleftheros Pontos* isminde bir gazete çıkartılmasına başlanmıştır. Gazetenin sorumlusu, 1918'den sonra Batum'a gitmiş olan Theofilaktos K. Theofilaktos isimli bir doktordur. Sözü edilen gazetenin üzerinde *"Pontuslu Rumların yayın organı"* ibaresi bulunmaktadır.[16] Bu çalışmada *Eleftheros Pontos* gazetesinde yayınlanan makaleler üzerinden 1920 senesinde Karadeniz bölgesindeki ve Batum'daki gelişmeler, bu gelişmelerin Yunan siyasetine yansımaları, Karadeniz Rumların faaliyetleri ve Pontus'un bağımsızlığına yönelik yorumlara ulaşılmaya çalışılmıştır.

1.Elefhteros Pontos Gazetesi'ne Yansıyanlar

Söz konusu makaleler incelendiğinde gazetenin genel olarak Karadeniz Rumlarının faaliyetleri, Batum'daki gelişmeler, Türk hükümetinin onlara yönelik uygulamaları gibi konulara yer verdiği görülür. Rusya'ya gitmiş olan Rumların, yeniden Karadeniz bölgesine geri dönmek istemeleri dikkati çekici bir husustur. Nitekim daha önce de belirtildiği üzere Karadeniz bölgesinde yaşayan Rumlar, pek çok defa bölgeden göç etmiştir. Yunan tarih anlatısına göre 1916 ile 1923 arasında yaklaşık 200.000 Rum, Kafkasya'ya çoğunlukla da Gürcistan ve Rusya'ya gitmiştir. Bunların bir kısmı Fransa ve ABD'ye kaçmış, 190.000'i Yunanistan'a ulaşmıştır. [17] Rumlar, Türklerin zoruyla bölgeden çıkartıldıklarını ileri sürmektedir.

1.a.Pontuslu Sığınmacıların Durumu

15 Şubat 1920'de yayınlanan *"Türk Hükümeti ve Pontuslu Sığınmacılar"* (*Η Τουρκική Κυβέρνιση και Πρόσφυγες του Πόντου)* başlıklı makalede bu konuya yer verilmiştir. Bölgeden ayrılan Rumların[18] sığınmacı/mülteci olarak değerlendirildiği habere göre Türk hükümeti Pontuslu Rumların, Rusya'dan Pontus sahillerine yani Karadeniz'e çıkışına izin vermeyerek onlardan gelen yardımların Karadeniz'e ulaşmasını engellemektedir. Ayrıca bu emirlerin Türk yetkililer tarafından kasten verildiği belirtilmektedir. Gazete bu noktada Rumları uyararak milli bir merkezden herhangi bir talimat gelene kadar beklemelerini söyler. Zira Pontuslu Rumlar, bölgeden zorla göç ettirilmiştir. *Eleftheros Pontos*, ayrıca Türkleri Rumları öldürmek,

[16] Nilüfer Erdem, "Pontusçu Rumların Batum Genel Kongresi'nin (6 Temmuz- 7 Ağustos 1919) "Eleftheros Pontos" Gazetesindeki Yansımaları", *1918-1919 Mütarekeden Milli Mücadeleye (Hayal Kırıklığı, Uyanış, Örgütlenme, Direniş) Sempozyumu*, (26-27 Aralık2019), Türk Ocağı Yayınları, İstanbul, 2020, s.287-288.

[17] Michalis Charalambidis, *a.g.e*., s.32.

[18] Ç.N.Gazetede Karadeniz bölgesinde yaşayan Ortodoks inanca mensup Yunanca konuşan insanlar Pontuslu Yunan/Yunan, Karadeniz bölgesi ise Pontus olarak adlandırılmaktadır. Ancak çalışmada söz konusu kişilerin Osmanlı sınırlarında yaşayıp Osmanlı Devleti vatandaşı olmaları sebebiyle onlar için Rum tabiri kullanılmıştır. Gazeteden yapılan alıntı ve çevirilerde orijinaline sadık kalmak adına Karadeniz bölgesi için Pontus, ya da Pontuslu Rum tabiri kullanılmıştır.

mallarını soymak ve tecavüz gibi davranışlarla da itham eder. Habere göre Türkler, Rumlardan kalan her şeyden istifade etmek istemektedir. Bu nedenle onların taşınır mallarını gasp etmekle yetinmeyip şimdi de taşınmazlarına/ mülklerine göz dikmiştir. Gazeteye göre bu yüzden Türkiye, bu yaptıkları nedeniyle Avrupa'daki mahkemede, mahkum edilecektir. Ayrıca Türkler kendilerini zora sokacağı için tarlaların, evlerin, bağların sahiplerinin Rusya'dan ayrılarak yeniden Karadeniz'e geri dönmesi düşüncesinden endişe etmektedir. Habere göre bu süreçte Türkleri endişelendiren bir diğer konu da o sıralarda başlayan kongrede[19] Pontus Sorunu'nun ve Türk devletinden ayrı bir Pontus Cumhuriyeti'nin kurulması konularının konuşulmasıdır. Yunanların, bu amaç için gece-gündüz bağımsızlık mücadelesi verdiklerinin altı çizilir. Ancak Türklerin tüm engellemeleri, aslında Rumların hayrına olan bir durumdur. Nitekim yabancı bir ülkede yani Rusya'da çekilen birtakım zorluklar olmasına rağmen en azından burada canlarından ve mallarından emin şekilde yaşamaktadırlar. Dolayısıyla gazete, halka sabretmeleri ve üzülmemeleri tavsiyesinde bulunulur. Çünkü Venizelos ve diğer önemli kişiler, Pontusluların amaçları için mücadele etmektedir ve bu nedenle Pontuslu sığınmacılar onlara güvenmelidir.[20]

Rumların, Karadeniz'e yeniden geri dönmek istemeleri güncelliğini sürekli koruyan bir konu olmuştur. Nitekim gazetenin 11 Mart 1920 tarihli sayısında *"Vakitsiz Göç"(Άκαιρος Μετὰναστευσης)* adlı makalede söz konusu göçün vakitsizliği dile getirilir ve şu anda yapılacak bir geri dönüşün felaket olduğu, bu nedenle de vatandaşların doğru bir zamana kadar sabırla beklemeleri gerektiği belirtilir. Çünkü olayların gelişimi onları bu konuda haklı çıkartmıştır. Türk yönetimi, memleketlerinde onları her zaman yıkıma uğratarak varlıklarına son vermiştir. Fakat artık süre dolmuştur. Pontus Milli Kurulu, çalışmaları ile Pontuslu sığınmacıların kurtuluşunu ve yeniden özgür Pontus'u vaat etmektedir. Yunan hükümeti, pek çok defa öneride bulunmasına rağmen Sohum çevresinden Pontuslu aileler, mallarını ve evlerini satıp Makedonya ve Trakya bölgelerine yerleştirilmek üzere Yunanistan'a gitmeye hazırlanmaktadır. Bu nedenle pek çok Rum, Batum sahillere gelerek Yunanistan'a gidecek gemileri beklemektedir. Habere göre Rumlar, *"Sanki Yunan hükümeti onları davet etmiş gibi"* hareket etmektedir. Ancak böyle bir durum söz konusu değildir. Nitekim Pontus Milli Kurul'unun Yunan hükümeti ile temasları bulunmaktadır. Bunun yanı sıra İstanbul'a kadar gidip Yunanistan'a gitmek için izin isteyen Rumlar oradaki Yunan yetkililere Pontus Milli Kurul'undan izin aldıklarını söyleyerek onlara da

[19] I. Dünya Savaşı'nın ardından yapılacak barış antlaşmalarının görüşülmesi için 18 Ocak 1919'da Paris Barış Konferansı toplanmıştır. Ancak konferansta Osmanlı Devleti'nin taksimi konusunda anlaşma sağlanamadığı için Büyük Güçler, bu konunun 12 Şubat 1920'de toplanmasına karar verilen Londra Konferansında görüşülmesine karar verilmiştir. Bkz. Cevdet Küçük, "Sevr Antlaşması", *TDVİA,* C.37, İstanbul, 2009, s. 1,3.

[20] *Ελεύθερος Πόντος,* "Η Τουρκικὴ Κυβερνὴσεις και οι Πρόσφυγες του Πόντου", S. 66, 15 Şubat 1920, Batum.

yalan söylemektedir. Oysaki bu kişilere böyle bir yönlendirme yapılmamıştır. Buna rağmen İstanbul'a bir şekilde ulaşan kişiler olsa dahi geri gönderilecektir. Dolayısıyla Pontuslu Rumların o süreçte Yunanistan'a gidişi kesinlikle yasaktır. Gazeteye göre Sohum bölgesinden bu kişilerin kabul edilemez faaliyetleri Yunan ulusuna zarar veren düşmanca bir davranıştır. Zira onlar gelecekteki bir zamanda yeniden Pontus'a dönecektir. Yunan hükümeti, ulusun itibarı iade edildikten sonra Rusya ve Kafkasya'daki Yunanları Yunanistan'a yönlendirecektir. Dolayısıyla Pontus Kurulu bu zamansız göç hareketliliğinden memnun değildir. Bu problem ancak doğru zaman gelince çözülecektir.[21]

Bölgedeki Rum nüfusun bölgeden ayrılarak Yunanistan'a gitmek istemeleri biraz da üzerlerindeki baskıdan kaynaklanıyor olmalıdır. Nitekim Yunanistan'ın I. Dünya Savaşı'ndaki tutumu bölgede yaşayan Rum nüfusu olumsuz etkilemiştir. Bilindiği üzere Yunanistan'ın savaşa girişi itilaflı bir konu olmuştur. 1913'te tahta çıkan Kral Konstantinos, Alman yanlısı bir politika takip ederken, Venizelos ise savaşı İtilaf devletlerinin kazanacağına inanmaktadır. Yunanistan'ın ise Epir, Trakya, Batı Anadolu bazı Ege adaları özellikle de On İki Ada ve Kıbrıs'a dair talepleri vardır. Bu nedenle Venizelos ve Kral Konstantinos arasında savaşa katılıp katılmama konusunda fikir ayrılıkları vardır. Yunanistan tarafsızlık politikasını İngiliz ve Fransız hükümetleri müdahale ederek Venizelos'u destekledikleri zaman bırakmıştır.[22]1918 itibariyle Bolşevik devrimi yerleşmiş öte yandan Yunanistan'ın müttefiklerle[23] birlikte Çarlık taraftarlarını desteklemek amacıyla Ukrayna Harekâtına katılması Kafkaslar ve Güney Rusya'da yaşayan Pontus bölgesi Rumlarını olumsuz etkilemiştir.[24]

1.b.Anadolu Yaşanan Gelişmeler

Gazete Mustafa Kemal'in faaliyetlerine de geniş yer ayırmıştır. 29 Nisan 1920 tarihli sayıda *London Times*'dan bir haber tercüme edilerek yayınlanmıştır. Pontus- Sivas *(Πόντος- Σεβάστεια),*başlıklı yazıda Mustafa Kemal'in emriyle Sivas'ta asker toplandığı yazmaktadır. Gazeteye göre bu Pontuslular ve Ermeniler için son derece tehlikeli bir durumdur. Zira Mustafa Kemal, Kuvâ-yi Milliye teşkilatlarına Sivas vilayetine çekilmesi emrini vermiştir. Ancak Sivas'a yapılacak olası muhtemel bir nakil Ermenistan'ı Batı'dan tehdit edecektir. Çünkü böylelikle Arapça konuşulan Harput, Halep vilayetleri ile ilişkiye geçilecek bu da Pontus'un

---

[21] *Ελεύθερος Πόντος,* "Ἀκαιρος Μετὰναστευσης", S. 73, 11 Mart 1920, Batum.

[22] Barbara Jelavich, *Balkan Tarihi 20. Yüzyıl*, Çev. Fatma Sel Turhan, Hatice Uğur, Küre Yayınları, İstanbul, 2009, s.127, 181-182.

[23]İtilaf devletleri, Rusya'daki iç savaşa müdahalede "Beyazların tarafını tutarak müdahale etmiş ancak bu başarısızlıkla sonuçlanmıştır.1920'de Bolşevik devrimi, bir süre için Rusya'dan Avrupa'nın geri kalanına yayılacakmış gibi görünmüştür. Bu durum İtilaf devletleri'nin, Rusya'yı Avrupa'nın geri kalanından izole etme kararlılığını arttırmıştır. Rusya 1920'lerin başında Sovyetlet Birliği olmuştur. Bkz. Clive Ponting, *Yeni Bir Bakış Açısıyla Dünya Tarihi*, Çev. Eşref Bengi Özbilen, Alfa Yayınları, İstanbul, 2011, s. 718- 719.

[24] Nilüfer Erdem, *a.g.m*., s.286-287.

gerçek bir bölümü olan Sivas için ciddi bir tehlike oluşturacaktır. Gazetede bir Atina gazetesi olan *Eleftheros Tipos*'tan alıntılar da vardır. Buna göre bölgede çok büyük bir tehlike oluşmaktadır. Bu durum sadece Sivas vilayetinde bulunan Rum nüfusu tehdit etmekle kalmayıp Pontus'un kuzey bölümünü oluşturan Trabzon vilayetini, Pontus'un batı ve kuzey batısını oluşturan Kastamonu vilayetini de tehdit etmektedir. Gazete Türklerin istatistiklerine dayandığını belirterek kimi nüfus değerlendirmelerinde bulunmuştur. Buna göre Sivas vilayetinde aslında çok az Türk yaşamaktadır. Bunların sayısı 50.000 kişiyi geçmemektedir. Rumlar, bölgeden sürgün edilmelerine rağmen sayıları 160.000'den fazladır. Bölgede var olan Müslümanlar ise Türk değildir ve onların da sayısı 80.000 civarında olup 100.000 Ermeni bulunmaktadır. Yukarıda sözü edilen 160.000 Rum ise tarım ve ticaret ile uğraşan fakat korkudan şehirlerinden ayrılarak Kafkaslar'a kaçan insanlardır. Bu nüfus, Antik Yunanca'nın bir diyalektiği olan Pontiaka konuşmaktadır. Gazete,80.000'lik Müslüman olan ama tamamı Türk olmayan nüfusu kendi içinde ayırmıştır. Buna göre bu nüfusun 320.000'i Bektaşi 150.000'i Çerkez, 160.000'i Abhazyalı olup geri kalanı Kürtler, Lazlar ve Gürcüler oluşmaktadır. 170.000 de Gizli Hristiyan bulunmaktadırlar. Bunlar da aslen Hristiyan olup İslamlaştırılmıştır. Dolayısıyla gazeteye göre Türklere karşı düşman olan pek çok fraksiyon bulunmaktadır. Dolayısıyla bu faydalanılması gereken bir durum durumdur. Bu nedenle Türklere karşı vatan ve millet uğruna yapılacak mücadelede silah ve cephaneye gerek olduğu belirtilir. Çünkü "vahşi bir ayaktakımı" olarak tanımladığı Türk güçlerine karşı başka türlü savaşmak mümkün değildir. Söz konusu güçlerin Trabzon'un komşu çevreleri, Amasya ve Niksar'da gerçekleştirdiği eylemler nedeniyle Pontusluların Büyük Güçler'den yardım talepleri de gazetede ye almıştır.[25]

2.Batum ve Selanik'te buluna Rumların Faaliyetleri

Batum'da yaşayan Rumların siyasal ve toplumsal anlamda aktif olması gazete tarafından desteklenen bir durumdur. Nitekim gazetenin 12 Şubat 1920 tarihli sayısında o sırada Batum'da yapılan belediye seçimlerinden bahsedilmektedir. Gazete, bu seçimlere katılımın pek çok yerel sorunun çözümü açısından son derece önemli olduğunu belirtir.[26] Ayrıca o dönemde Batum'da bulunan Rumlar, orada ne kadar Rum nüfusun bulunduğunu kayıt altına almak için nüfus sayımı yapmaya karar vermiştir. Ancak bu hiçbir zaman gerçekleşmediği için nüfus sayımı yapma çabalarının devam ettiği gözlenmektedir. *Eleftheros Pontos*'un 4 Mart 1920 tarihli sayısında buna yer verilmiştir. Makaleye göre Rumların bazıları bu sayımın vergi ya da askerlik nedeniyle yapıldığını sanarak nüfus sayımına katılmamıştır. Habere göre Pontus Kurulu, yapılacak nüfusu sayımının gerçek nedenini ve hedefini açıklamalıdır. Gazete, açık

[25] *Ελεύθερος Πόντος*, "Πόντος- Σεβάστεια", S.84, 29 Nisan 1920, Batum.
[26] *Ελεύθερος Πόντος,* "Συστάσις της Αντιπροσοπείας της Ελλινηκὴς Κοινότητος Βατούμ", S. 65, 12 Şubat 1920, Batum.

bir şekilde oradaki Rum nüfusun sayısını kayıt altına almak ve istatistiksel olarak tam sayıyı öğrenmek için halkı nüfus sayıma katılmaya davet etmektedir.[27]

Ayrıca Karadeniz Rumların, Rusya'da karşılaştığı zorluklar da gazetede sürekli irdelenmiştir. Bu nedenle Pontus Milli Kurulu'nun, Rumların itibarını iade etmek için giriştiği çabalara da geniş yer ayrılmıştır.[28] Gazete, Başkan Aris. Antoniadis ve Iosif Papadopulos'un başkan yardımcısı olduğu yönetim kurulunun konferans haberini vermiştir. Söz konusu toplantı 23 Mart 1920 tarihinde yapılmıştır. Burada öncelikle konferans üyelerinin bilgilendirilmesi için oylama yapılarak memorandum kaleme alınmıştır. Söz konusu memorandumun *Nea Ellas, Opinion, Ethniki, Estia, Eleftheros Tipos* adlı gazetelerde yayınlanmasına karar verilmiştir. Bunun dışında gazetede Selanik'te yapılan Pontus Genel Toplantısında kaleme alınan ve telgraf ile Londra konferansına gönderilen muhtıra da yayınlamıştır. Selanik'te yapılan olağanüsütü genel toplantı, Selanik ve Kuzey Yunanistan'ın diğer şehirlerinde yaşayan Pontus temsilcileriyle yapılmıştır. Yayınlanan muhtırada memleketlerinin belirsizlik içinde olduğu, vatandaşlarının Türk zulmüne maruz kaldığını ve bu nedenle de onların Rusya'ya sığındığı belirtilmiştir. Bu nedenle şu anda Türkiye'de esir olan bütün halklara karşı bu meselenin çözümlenmesini beklemektedirler. Burada Pontusluların ezeli istekleri sadece tek bir kelime ile özetlenmiştir o da bağımsızlıktır. Kültürlerini uluslararası alanda tanıtmaya layık olduklarının belirten Pontuslular, 5 yıl önce yurtlarından kovulduklarını, Türk tiranlığına karşı bağımsızlık mücadelerinin onaylanmasını beklediklerini ve o mübarek zaman geldiğinde de evlerine dönebileceklerini belirtmişlerdir. Bu muhtıra Selanik Birleşik Pontuslular Kurulu Başkanı A. Antoniadis imzasıyla yayınlanmıştır.[29]

Gazete 1 Temmuz 1920 tarihli sayısında *"Pontus Sorunu"* adlı makalede daha önce 25 Haziran'da *Neologos Gazetesi*'nde yayınlanan Pontusluların muhtırasını yayınlamıştır. Haberde muhtıranın hazırlanması esnasında metropolitlerin de yer aldığı ve yer yer ihtilafların olduğu belirtilmiştir. Ancak görüşmeler sonunda muhtıra kabul edilmiştir. Buna göre Trabzon metropolitinin barış müzakerelerine temsilci olarak gönderilmesine karar verilmiştir. Burada ayrıca günümüzde Rusya'daki Yunanlılığın yaklaşık %95'ini Pontus'un 6 bölgesinden gelen Yunanlardan oluştuğu, bölgedeki Yunanların bugün nüfusun yaklaşık üçte birini oluşturduğu zira üçte ikisinin Rusya'ya daha önceden göç ettiği belirtilmektedir.[30]

---

[27] *Ελεύθερος Πόντος,* "Απογραφὴ" S. 73, S.71, 4 Mart 1920, Batum.
[28] *Ελεθερος Πόντος,* "Οι εν Ελλὰδι Πόντιοι", S.109, 28 Temmuz 1920, Batum.
[29] *Ελεύθερος Πόντος*, "Το Υπόμνημα των Ποντίών", "Το Ψηφισμα των Ποντίων"4 Nisan 1920, S. 78, Batum.
[30] *Ελεύθερος Πόντος*, "Το Ζὴτημα του Πόντου", S.102, 1 Temmuz 1920, Batum.

Eleftheros Pontos, Batum Milli Kurulu'nun genel oturumunda geçen konuşmalara ve Batum'daki Pontus derneklerinin faaliyetlerine de yer vermiştir. Gazete, Pontuslu Yunanların resmi olarak tanınması için Trabzon metropoliti Hrisanthos ile işbirliğinin öneminin altını çizer. Gazete ayrıca *Neologos Gazetesi*'nde 24 Temmuz 1920 tarihinde çıkan yazıyı yayınlamıştır. Buna göre Muhterem vekil, yani Hrisanthos, Batum Pontus Kurulu'nu ve kurul temsilcilerini ziyaret etmiş ve bu ziyarette Pontus sorunu ile ilgili farklı muhtıralar yazılmıştır. Uzun süren görüşmelerden sonra Kayseri, Amasya ve Ankara, metropolitleri uygun görmemesine rağmen Trabzon metropolitinin, milli sorun ile görüşleri muhtırada egemen olmuştur. Yapılan görüşmelerde Pontus Kurulu Başkanı Vasilis Ioannidis, kurulun ulusal faaliyetlerinden bahsederek onun halkın oyları ile seçildiğini ve Yunan hükümeti ile düzenli olarak iletişimde oldukları belirtmiştir. Sonuç olarak yapılan görüşmelerde Pontus Kurulu'nun Pontuslu Yunanların resmi temsilcisi olarak tanınmasına ve Trabzon metropoliti ile uyumlu şekilde çalışmasına karar verilmiştir.[31]

Gazetenin 8 Ağustos 1920 tarihli sayısında *"Pontus Mücadelesi"(Ο Αγών του Πόντου)*, adlı makale yer almıştır. O esnada barış antlaşması için görüşmeler yapılmakta olup genel görüş müzakerelerin neticesinin Türk egemenliğinde yaşayan Hristiyan nüfusun şansına olacağı şeklindedir. Nitekim müzakere Küçük Asya'nın Hristiyan halkları için tiranlıktan kurtulma ve de Avrupa'nın koruması altında güçlü bir Pontus Cumhuriyeti'nin kurulması için bir şans olarak nitelendirilmektedir. Bu nedenle Küçük Asya'da Yunanlılığın temsilcileri Türk boyunduruğu altında yaşamanın imkansız olduğunu Avrupa'ya açıklamak ve de dünyanın her yerinden Pontusluların Pontus'a geri döneceği bir Pontus Cumhuriyeti yaratmak için mücadelenin zorunluluğu belirtilmelidir.[32]

3.Pontus Sorununda Venizelos ve Yunan Hükümeti'nin Tutumu

Yunanistan'da yaşanan gelişmeler *Elefhteros Pontos*'da çok yakından takip edilmiştir. Nitekim gazetenin 20 Mayıs 1920 tarihli sayısında Venizelos'un Pontus sorunu ile ilgili Yunan meclisindeki konuşmasından alıntılar yapmıştır. Buna göre ABD Başkanı Wilson, Ermenilerin teritoryal çıkışı için Trabzon vilayetinden toprak koparmayı istemeyecektir. Venizelos ise müzarekerin başında kendisinin Trabzon vilayetinde Büyük Güçlerin koruması altında Pontus'un hakkı olduğu söylemiştir. Ancak bu teritoryal çıkışın Ermenistan[33] ile olması ümit

---

[31] *Ελεύθερος Πόντος,* "Το Ζήτημα του Πόντου", S.110, 29 Temmuz 1920, Batum.
[32] *Ελεύθερος Πόντος*, "Ο Αγών του Πόντου", S.112, 8 Ağustos 1920, Batum.
[33]*Eleftheros Pontos* gazetesinin 18 Ocak 1920 tarihli sayısında yayınlanan makalede Ermenistan'ın bağımsızlığının tanınmasının Erivan'da halk tarafından kutlandığı ve bu gelişmenin Ermeni ve Yunan başbakanlar arasında memnuniyetle karşılandığı belirtilmiştir. Bkz., *Ελεύθερος Πόντος,* "Χαίρε Αρμενία", S. 58, 18 Ocak 1920, Batum.; Ermenistan, Kasım 1920'de Çarlık rejimi sonrası kazandığı geçici bağımsızlığı kaybetmiştir. Bkz. Kemal Beydilli, *a.g.m*, s. 259.

edilir. Nitekim böylelikle bölgesel ayrılık ile ilgili sorunlar düzenlenebilecektir. Dolayısıyla Pontus ve Ermeni devletlerinden oluşacak bir federasyondan söz edilmektedir. Ne yazık ki ilgililerin yani Pontusluların bu çözümü reddettiğini belirten Venizelos, Trabzon vilayetinin, eğer başka bir Hristiyan ülke ile yani Ermenistan ile bir federasyon oluşumu için Türk devletinden koparılırsa bu durumun kendisinde hoşnutsuzluk yaratmayacağını belirtir. Zira Yunanlar orada güçlüdür ve bundan asla korkmayacaklardır. Ancak kendi görüşünün bir değeri olmadığını belirten Venizelos, bunu müzakerelerde açıkladığını ancak Yunan vekillerin buna katılmadığını belirtir. Çünkü bütün Pontus, Türk devletinden ayrılmazsa bunun tanınması mümkün değildir. Dolayısıyla Pontus'un bir bölümünün ayrılması mümkün değildir. Ayrıca Barış görüşmelerinde 2 Ermeni temsilci ile görüştüğünü belirten Venizelos, Ermenilerin de Trabzon içinde bir çıkış talep etmediklerini söyler.[34]

Eylül 1920'de B. Ioannidis, L. Iasonidis ve Th. Kazancoglou, seçilmiş Pontus Konsey üyeleri olarak Başbakan Venizelos tarafından kabul edilmiştir. Görüşmede, B. Ioannidis, Rusya'daki ve Karadeniz'deki gelişmeleri ayrıntıları ile ortaya koymuştur. Konsey üyeleri, Venizelos'un Pontus lehine alınacak kararlarda kısa sürede cevap vermeye zorlanmıştır. Sözü edilen heyet, başbakan dışında meclis başkanı, Dışişleri Bakanı ve Büyük Güçlerin konsoloslarını da ziyaret etmiştir. Ancak Venizelos hükümetinin bir müddet sonra düşmesi, Rusya'da bulunan Rumların durumu da zorlaştırmıştır.[35]

Gazete 30 Mayıs 1920 tarihli sayısında da Venizelos'un Yunan meclisindeki konuşmalarına atıf yaparak onun Pontusluların sesini temsil etmediğini söyler. Bu yüzden Pontuslular da Venizelos'un önerdiği çözümü kabul etmeyerek onun Pontus için yeteri kadar mücadele etmediğini belirtirler. Gazete ayrıca güvenilir bir kaynaktan edindiği bilgiyi aktarır. Buna göre Krosnodar/Yekatarinodor Merkez Pontus Birliği, 1829 ve sonrasında Rusya'ya sığınmış 500.000 Yunan'ı temsil etmektedir. Onlar da kendi temsilcileri aracılığıyla barış müzakerelerine temsilciler göndererek sözü edilen yerlerin kendilerine ait olduğunu söyleyerek, Pontuslu Yunanların isteklerini içeren, onların vatanlarına ve köklerine olan hasretlerini dile getirdikleri bir muhtıra göndermişlerdir. Ancak gazeteye göre bu muhtıra, müzakerelerdeki Yunan temsilciliği tarafından alıkonarak görüşmelere sunulmamıştır. Gazeteye göre muhtıranın ortaya çıkartılmaması Pontus halkının susturulması anlamına gelmektedir. Bu nedenle gazete muhtıranın neden verilmediğini sorarak

[34] *Ελεύθερος Πόντος*, "Ο Πόντος και Αι Δηλώσεις του Βενιζέλου", S. 90, 20 Mayıs 1920, Batum.

[35] Konstantinos Emm. Fotiadis, *Γενοκτονία των Ελλήνων του Πόντου*, Εκδ. Κ& Μ. Αντ. Σταμούλη, Selanik, 2016, s.443, 446.

Yekatarinodor Merkez Pontus Birliği'ne bununla ilgili bir açıklama yapılmasını istemektedir.[36]

Sonuç

Batum'da oluşturulan Pontus Milli Kurulu, halkın oyları ile seçildiğini ileri sürerek Milli Kurulun, Pontus hareketin resmi temsilcisi olarak tanınmasını istemiştir. Çıkartılan gazete *Elefhteros Pontos*, bu hareketin bir nevi sözcülüğünü yapmaktadır. Burada ileri sürülen temel argüman Rumların Karadeniz'de nüfus çoğunluğuna sahip olduğu ve Türklerin zorlamasıyla bölgeden göç ettirildikleridir. Temel hedefleri, Karadeniz Bölgesi'nin Osmanlı Devleti'nden kopartılarak burada bağımsız bir Pontus Devleti kurulmasıdır. Amaçlarına ulaşmada en güvendikleri ülke Yunanistan'dır. Dönemin Başbakanı Venizelos ise Pontus hareketini desteklemekle birlikte, onun pragmatik hareket ettiği söylemek mümkündür. Nitekim bölgesel ayrılıklara son vermek adına Trabzon vilayetinde Ermenistan ve Pontus Devleti ile kurulacak bir federasyona dahi sıcak bakmaktadır. Çünkü Yunanistan'ın Epir, Trakya, Batı Anadolu, Ege Adaları ve Kıbrıs'a dair talepleri önceliklidir. Bu nedenle Pontus konusunda pazarlığa ve tavizlere açık olduğu söylenebilir. Ancak onun bu tavrı gerek Yunan vekiller gerekse Pontus Milli Kurulu tarafından eleştirilmiştir. Nitekim onlara göre Pontus'un bir parçasında değil tamamını kapsayan alanda bağımsız bir Pontus Devleti kurulmalıdır. 1920 yılında Osmanlı Devleti'nin genel ahvalinin kötü olması sebebiyle gazetenin ve Pontus hareketinin genel görüşü eninde sonunda başarılı olunarak bir gün Pontus'a geri dönüleceği şeklindedir.

[36] *Ελεύθερος Πόντος*, "Ο Πόντος και Αι Δηλώσεις του Βενιζέλου", S. 93, 30 Mayıs 1920, Batum.

BİBLİYOGRAFYA

Süreli Yayınlar

Ελεύθερος Πόντος,(*Eleftheros Pontos Gazetesi)*, Batum.

Araştırmalar

AGTZDİ, Vlasi *Ποντιακός Ελληνισμός Από την Γενοκτονία και το Σταλινισμό στην Περεστρόΐκα*, Εκδ. Αδελφών Κυριακίδη,Selanik, 1995.

BEYDİLLİ, Kemal, "Küçük Kaynarca Antlaşması", *TDVİA*, C.26, Ankara, 2002, ss.524- 527.

BEYDİLLİ, Kemal"Rusya, Tarih", *TDVİA*, C. 35, 2008, İstanbul, ss.253- 358.

CALHOUN, Craig, *Milliyetçilik,* Çev. Bilgen Sütçüoğlu, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2007.

CARR, E.H., *Sovyet Rusya Tarihi Bolşevik Devrimi 1917-1923,*C.1, Çev.Orhan Suda, Metis Yayınları, 1989, İstanbul.

CHARALAMBİDİS, M., *The Pontion Question in the United Nations*, Pontian Society Pontian Society of Thessaloniki "Euxinos Leschi",Selanik, 2004.

ÇAPA, Mesut, *Belgelerin Işığında Pontus Meselesi*, Avrasya Araştırmaları Merkezi, Rapor No:15, Özgür Matbaacılık, 2017, Ankara.

ERDEM, Nilüfer, "Pontusçu Rumların Batum Genel Kongresi'nin (6 Temmuz- 7 Ağustos 1919) "Eleftheros Pontos" Gazetesindeki Yansımaları", *1918-1919 Mütarekeden Milli Mücadeleye (Hayal Kırıklığı, Uyanış, Örgütlenme, Direniş) Sempozyumu*, (26-27 Aralık 2019), Türk Ocağı Yayınları, İstanbul, 2020, s.285- 297.

FOTİADIS, Konstantinos Emm., *Γενοκτονία των Ελλήνων του Πόντου*, Εκδ. Κ& Μ. Αντ. Σταμούλη, Selanik, 2016.

GRİGORİADİS, Ioannis N., *İnstilling Religion in Greek and Turkish Nationalism A "Sacred Synthesis"*, Palgrave Macmillan, New York, 2013.

JELAVICH, Barbara, *Balkan Tarihi 20. Yüzyıl*, Çev. Fatma Sel Turhan, Hatice Uğur, Küre Yayınları, İstanbul, 2009.

KİFONİDOU, Eleftheria, *Ποντιακό Ζήτημα, Στρατηγηκές Επιπλογές και Αδιέξοδα 1917-1922*, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών, (Basılmamış Doktora Tezi), Atina, 2013.

KÜÇÜK, Cevdet, "Sevr Antlaşması", *TDVİA,* C.37, İstanbul, 2009, s. 1-5.

MACKRİDGE, Peter, "The Greek İntelligentsia 1780- 1830: A Balkan Perspective", *Balkan Society in the Age of Greek Independence*, Ed. Richard Clogg, The Macmillan Press, London and Basingstoke, 1981.

MİKABERİDZE, Alexander, *The Napoleonic Wars A Global History*, Oxford University Press, 2020, New York.

MİLLAS, Herkül, *Yunan Ulusunun Doğuşu*, İletişim Yay., İstanbul, 1994.

ÖZTÜRK,C., "Mondros Mütarekesi", *TDVİA*, C.30, Ankara,2020,ss.271- 273.

PALABIYIK, Mustafa Serdar; DEVECİ BOZKUŞ, Yıldız, "Pontus Meselesi: Genel Bir Bakış", *Uluslar arası Suçlar ve Tarih*, S.11/12, 2011, ss. 77-140.

PAPAGEORGIOU, Stefanos P., *Από το Γένος στο Έθνος Η θεμελίωση του Ελληνικού Κράτος 1821 1862 Εκδ. Παπαζήσης, 2005*, Atina.

PONTING, Clive, *Yeni Bir Bakış Açısıyla Dünya Tarihi*, Çev. Eşref Bengi Özbilen, Alfa Yayınları, İstanbul, 2011.

EKLER

1-*Elefheros Pontos,* 15 Şubat 1920, Batum.
2- *Elefheros Pontos*, 29 Nisan 1920, Batum.
2- *Elefheros Pontos*, 20 Mayıs 1920, Batum.
3- *Elefheros Pontos*, 30 Mayıs 1920, Batum.
4- *Elefheros Pontos*, 8 Ağustos 1920, Batum.

ΕΛΕΥΘΕΡΟΣ ΠΟΝΤΟΣ

ΕΛΛΗΝΕΣ ΠΟΛΙΤΑΙ!

ΧΡΟΝΙΚΑ

ΔΗΛΩΣΕΙΣ

Η ΤΟΥΡΚΙΚΗ ΚΥΒΕΡΝΗΣΙΣ
ΚΑΙ ΟΙ ΠΡΟΣΦΥΓΕΣ ΤΟΥ ΠΟΝΤΟΥ

ΕΛΕΥΘΕΡΟΣ ΠΟΝΤΟΣ

ΕΤΟΣ Α΄ Αριθμός Τεύχους 99 Δεκέμβριος 1920 ΑΡΙΘ. 84

ΠΟΝΤΟΣ-ΣΕΒΑΣΤΕΙΑ

ΟΙ ΕΛΛΗΝΕΣ ΤΟΥ ΚΑΡΣ

ΧΡΟΝΙΚΑ

ΤΕΛΕΥΤΑΙΑ ΩΡΑ Ο ΕΛΛ. ΣΤΡΑΤΟΣ

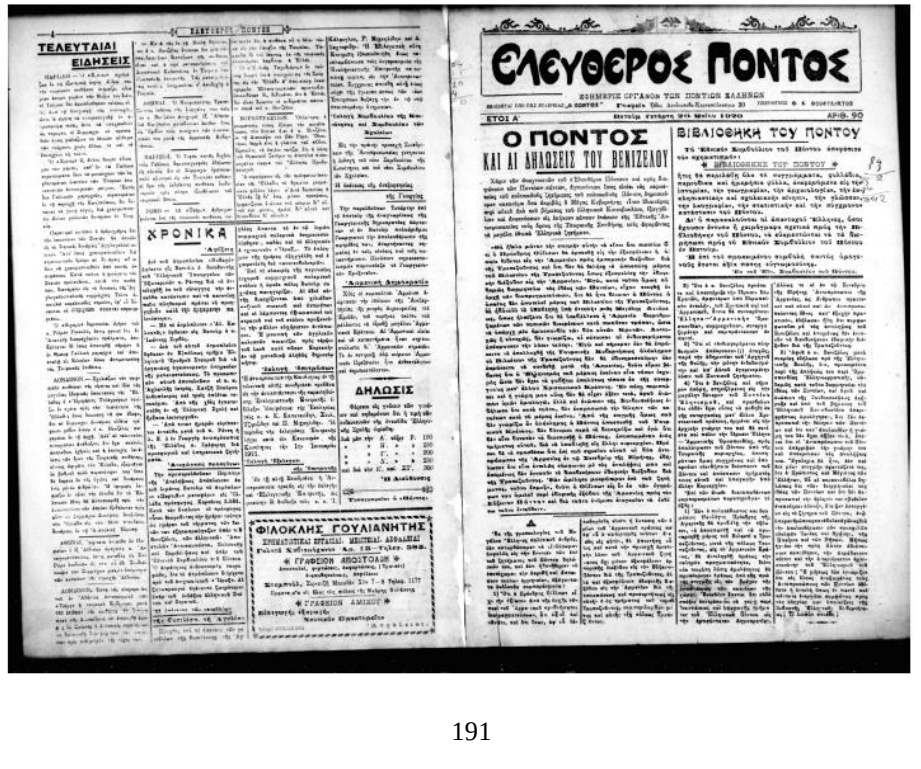

ΕΛΕΥΘΕΡΟΣ ΠΟΝΤΟΣ

ΕΤΟΣ Α΄ Αριθμός Τεύχους 90 Μαΐου 1920 ΑΡΙΘ. 90

Ο ΠΟΝΤΟΣ ΚΑΙ ΑΙ ΔΗΛΩΣΕΙΣ ΤΟΥ ΒΕΝΙΖΕΛΟΥ

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΤΟΥ ΠΟΝΤΟΥ

ΤΕΛΕΥΤΑΙΑΙ ΕΙΔΗΣΕΙΣ

ΧΡΟΝΙΚΑ

ΔΗΛΩΣΙΣ

ΕΛΕΥΘΕΡΟΣ ΠΟΝΤΟΣ

ΘΕΑΤΡΙΚΗ ΕΣΠΕΡΙΣ ΥΠΕΡ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ ΠΡΟΣΦΥΓΩΝ

Ο ΠΟΝΤΟΣ ΚΑΙ ΑΙ ΑΝΑΞΙΟΣΕΙΣ ΤΟΥ ε. ΒΕΝΙΖΕΛΟΥ

ΠΡΟΣΚΑΛΕΣΙΣ

ΟΙ ΦΟΒΟΙ ΤΩΝ ΦΙΛΩΝ ΜΑΣ ΚΑΙ ΑΙ ΕΛΠΙΔΕΣ ΤΩΝ ΕΝΦΡΩΝ ΜΑΣ

ΕΛΕΥΘΕΡΟΣ ΠΟΝΤΟΣ

Ο ΑΓΩΝ ΤΟΥ ΠΟΝΤΟΥ

Η ΚΑΤΑ ΤΟΥ κ. ΒΕΝΙΖΕΛΟΥ ΑΠΟΔΟΧΗ

ANADOLU'DA MÜBADELE
EXCHANGE IN ANATOLIA

ÇUKUROVA'DA MÜBADELE VE MÜBADELENİN ÇUKUROVA BÖLGE KÜLTÜRÜNE KATKILARI

Bülent ARI*

Özet

Yakın tarihimizde 20. Yüzyılda karşı karşıya kaldığımız en büyük göç olaylarından birisi de hiç kuşku yoktur ki, Türkiye ve Yunanistan arasında 30 Ocak 1923 tarihinde İsviçre'nin Lozan kentinde karşılıklı olarak imza altına alınan sözleşme ve ondan hareketle taraflar arasında yapılan protokol esaslarına göre gerçekleşen nüfus mübadelesidir.

Bu sözü edilen mübadele, Türkiye'de yerleşmiş olan Ortodoks mezhebine bağlı Rumlar ile Yunanistan'da yerleşmiş bulunan Müslümanların mecburi bir şekilde ve karşılıklı olarak göç etmek durumunda kalmasını ifade etmektedir.

Yaşanan bu göç sonrasında bildirimize konu olan Çukurova Bölgesi'nde mübadillerin uyum süreci ele alındığında daha çok yeme-içme (mutfak kültürü), barınma ve sosyal psikolojiye bağlı unsurların ön plana çıktığı görülmektedir. Bu sözü edilen süreçte Girit'ten göç eden mübadillerin yerleştikleri Çukurova bölgesini yurt edinmeleri ve sosyo-kültürel yapılarını da bölgeye göre sentezlemeleri sonucunda karşılıklı bir kültür alış-verişi ortamının yörede tesis edildiği bu sayede de Çukurovalı olma kimliğini zenginleştirdikleri dikkati çekmektedir.

Söz konusu bildiride Girit'ten göç eden mübadillerin bu çerçeve içerisinde yörenin geleneksel kültürüne; el sanatları ve dokuma kültürüne katkıları, oyun-eğlence kültürüne, mutfak kültürüne; özellikle zeytinyağına ve bitkisel beslenmeye dayalı yemek kültürü özelliklerinin yörenin yemek kültürüne katkıları irdelenecek ve elde edilen bilgiler sonuç bölümünde ortaya konularak, bildiri yararlanılan kaynakların yer aldığı bir kaynakça bölümü ile sonlandırılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Çukurova, mübadele, Çukurova'da Mübadele, Mübadele ve Kültür Aktarımı

* Prof. Dr.,HMKÜ Eğitim Fak. Türkçe ve Sosyal Alanlar Eğt. Bölümü.

CONTRIBUTION OF EXCHANGE AND EXCHANGE IN ÇUKUROVA TO ÇUKUROVA REGIONAL CULTURE

Abstract

There is no doubt that one of the biggest migration events we have faced in the 20th century in our recent history is the population exchange between Turkey and Greece, which took place in accordance with the agreement signed in Lausanne, Switzerland on 30 January 1923, and the protocol made between the parties based on it. This aforementioned exchange means that the Greeks of the Orthodox sect settled in Turkey and the Muslims settled in Greece are forced to emigrate reciprocally.

Considering the adaptation process of the refugees in the Çukurova Region, which is the subject of our report after this migration, it is seen that the elements related to food and beverage (cuisine culture), accommodation and social psychology come to the fore. In this process, it is noteworthy that as a result of the immigrants immigrating from Crete, acquiring the Çukurova region where they settled, and synthesizing their socio-cultural structures according to the region, a mutual cultural exchange environment was established in the region, thus enriching the identity of being a Çukurova native.In the aforementioned declaration the immigrants who migrated from Crete within this framework, to the traditional culture of the region; its contributions to handicrafts and weaving culture, game-entertainment culture, culinary culture; In particular, the contribution of the food culture characteristics based on olive oil and herbal nutrition to the food culture of the region will be examined and the information obtained will be presented in the conclusion section and the paper will be concluded with a bibliography section including the sources used.

Keywords: Çukurova, Population Exchange, Exchange in Çukurova, Exchange and Cultural Transfer

Giriş

Çukurova bölgesi, Mersin, Adana, Osmaniye ve kısmen de Hatay'ı içerisine alan bölgeye verilen addır. Bu bölge stratejik ve jeopolitik öneminden dolayı tarih boyunca güçlü devletlerin sahip olmak istedikleri ve uğruna mücadele verdikleri bölgelerden birisidir. Bölge verimli toprakları, kara, deniz ve ırmaklar üzerinden sağladığı ulaşımla Anadolu, Suriye ve Doğu Akdeniz arasında köprü konumu ile her zaman dikkat çekmiştir.

Bunun yanı sıra akarsularının bolluğu, doğal kaynakların zenginliği, ılıman iklimi ve her yönden korunaklı kapalı bir havza olması gibi özelliklerinden dolayı ilkçağlardan itibaren insanların tercih ettikleri yerleşim yerlerinden biri olmuştur[1]

[1] Ünal, A (2000)" Çukurova'nın Antik Devirlerde Aldığı Taşıdığı İsimler İle Fiziki ve Tarihi Coğrafyası " Efsaneden Tarihe Tarihten Bugüne Adana (Haz. M. Sabri Koz, Erman Artun) Ankara:Yapı Kredi Yay. s.19

Çukurova bölgesi, İslam ordularının Yermuk Savaşı'nı (636) zaferle sonuçlandırmasının ardından İslam hâkimiyetine girmiştir.[2] Çukurova yaklaşık olarak 200 yıl Müslüman hâkimiyetinde kaldıktan sonra İmparator II. Nikephoros Phokas(963-969) zamanında 965 tarihinde yeniden Bizans'ın hâkimiyetine girmiştir. Ardından buradaki Türk ve diğer Müslüman unsurlar, ya Hristiyan olmaya ya da göçe zorlanmıştır. Müslümanlardan boşalan bölgeye çoğunluğu Ermenilerden oluşan Hristiyan unsurlar yerleştirilmiştir. Sonrasında 1021 ve 1022 yıllarında İmparator II. Basileious'un Doğu Anadolu'yu ilhakı sonrasında bölgede bulunan Ermeniler de yine Çukurova bölgesine gönderilmişlerdir.

Ardından Çukurova, Malazgirt Savaşı'nın (1071) ardından Süleyman Şah döneminde 1082 tarihinde yeniden fethedilmiştir[3] (Sümer, 1963:3). Sonrasında bölgede Kilikya Ermeni Prensliği, Bizans, Haçlılar, Moğollar, Memluklar, Osmanlılara tabi olmuştur.

Yukarıdaki yapıya baktığımızda bölgenin çok eski dönemlerden beri göç aldığını söyleyebiliriz.

Göç kavramına baktığımızda yaşam şartlarının kısıtlı olması sebebiyle daha iyi kaynakların olduğu ve yaşam şartlarının daha yüksek olduğu yerleri bulmak amacıyla insanların bir yerden başka bir yere geçici veya kalıcı olarak yer değiştirme hareketi şeklinde yorumlayabiliriz.[4]

Konunun daha iyi anlaşılması için konumuz olan Giritli göçmenlerin parçalanmış yaşam öykülerini ve kültürel kimlik oluşturma çabalarını tarihsel boyutlarıyla detaylandırmaya ihtiyaç vardır. Bu mübadele eylemini net bir şekilde ortaya koymak gerekirse, 1. Dünya Savaşı Sonrası Yunan işgali ve kazanılan kurtuluş savaşı sonrasında etnik veya dinsel bazda ortaya çıkan karşılıklı ve zorunlu bir göç eylemi olarak değerlendirilebilir.

Mübadele, yakın tarihimizin en büyük göç dalgalarından birisidir. Türkiye ile Yunanistan arasında 30 Ocak 1923 tarihinde Lozan'da imzalanan sözleşme ve protokolle, Türkiye'deki Ortodoks Rumlarla Yunanistan'daki Müslümanların zorunlu göçünü içermektedir. Mübadele sözleşmesi sonucu Türkiye'ye gelenlere "mübadele muhaciri" ya da kısaca "mübadil" denilmektedir.[5] Mübadele, köken olarak bedel kelimesiyle ilişkilendirilerek karşılıklı nüfus değişimi olarak tanımlanabilir. Nüfus mübadelesi; tarihi ve hukuki bir tabir olarak Türk

---

[2] Gökhan, İ., Çelik, M. (2016) Harun Reşid ve Oğulları Döneminde Adana ve Çevresi (786-842) (Haz. Yılmaz Kurt, Fatih Sansar) Tarihte Adana ve Çukurova İstanbul: Akademisyen Kitabevi. s.327

[3]

[4] Akkayan, T. (2002). "Türkiye'de İç Göçler ve Sorunlar, Antropoloji". *Ankara: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi,* Sayı: 15/2002, s. 21.

[5] Özsoy, İskender (2007). *İki Vatan Yorgunları Mübadele Acısını Yaşayanlar Anlatıyor.* İstanbul: Bağlam Yayıncılık. .s11

ve Rum halkının, karşılıklı ve zorunlu Türkiye'den Yunanistan'a, Yunanistan'dan Türkiye'ye taşınmalarıdır.[6]

Göçe neden olan sosyal ve siyasi olayların seyrine bir göz attığımızda, Girit adasının öncelikle ayrıcalıklı bir yapıya, stratejik bir öneme sahip olduğunu söylemeliyiz. Adıyeke, göçün arka planındaki nedenleri tarihsel zeminde şu şekilde açıklamaktadır:

"Girit adası, Osmanlı İmparatorluğu tarafından en son fethedilen yerlerden biri olması sebebiyle önemini yüzyıllarca korumuştur. XVIII. ve XIX. Yüzyıllarda adada ardı ardına yaşanan ayaklanmalar ve siyasi iç karışıklıklar sırasında Avrupa devletleri, stratejik öneme sahip bu bölgeyi sürekli gözetim altında tutmuşlardır."

Avrupalı devletlerin tahrikleri sonucunda gerek İngilizlerin Rumları Türklere karşı kışkırtması gerekse Yunanlıların tehdidiyle Girit'te yaşayan Müslüman Türk halkının anavatana doğru göçe zorlandığına görmekteyiz. Oysaki Girit'te yaşayan Türkler ile Rumlar birbirleriyle yüzyıllardır sevgi ve saygı çerçevesinde dostane ilişkiler içerisinde yaşıyorlardı. Hatta bu ilişkiler zaman zaman akrabalığa da dönüştürülerek Rum kızlarıyla Türklerin evlenmesiyle ve bu evliliklerde Rum kızlarının çoğu zaman Müslüman olmasıyla neticelenirdi.

Ayrıca, Osmanlı yönetimi de hiçbir zaman Rumlara ana unsurlardan farklı bir muamele yapmamıştı. Türkler hangi haklara sahipse, Rumlar da aynı haklara sahipti. Rumları kandıramayacaklarını anlayan İngilizler, bu kez de Rumlardan çocuklarını kendilerine vermelerini ve o çocukları kendilerinin yetiştireceklerini söylediler. Bir yandan da, bir türlü Rumları Türklere karşı kötülük yapma konusunda kandıramayan Yunanlılar, Rumları tehdit etmeye başlamışlardı. "Türkleri buradan çıkarmazsanız, onları öldürmezseniz, biz sizi öldüreceğiz, çocuklarınıza, eşinize kötülük yapacağız." diyerek onları korkutmaya başlamışlardı.[7] Yunanlılar "Megali İdea" adını verdikleri yayılmacı politik hedeflerine ulaşabilmek için öncelikle Girit'i seçmişlerdi.

Türk düşmanlığının aşılanmasıyla, Rumların, İngilizlerin ve Yunan çetelerinin Giritli Türkleri katletmesi, onlara çoluk çocuk, hamile, yaşlı demeden işkence yapmaları sonucunda zorunlu bir göç başlamıştır. Giritli Türkler, bu dehşet verici katliamlara dayanamayıp Osmanlı'dan yardım isteyerek Osmanlı Padişahı II. Abdülhamit tarafından anayurda yerleştirilmişlerdir.

Göç sonrası mübadillerin uyum sürecinde daha çok yeme-içme, barınma ve psikolojik etkenler ön plana çıkmış, doğup büyüdükleri toprakları bırakıp başka toprakları yurt edinmek zorunda kalan mübadiller, yeni bir yaşama tutunabilmek için uyum stratejilerini de buna bağlı olarak oluşturmuşlardır.

---

[6] Arı, B. (2021) "Girit'ten Çukurova'ya Göç ve Bu Göçün Bölgeye Katkıları" (Haz. Gökhan Kalmış, İsa Kalaycı) Kökenler ve Göçler İstanbul: Kutlu Yay. s. 289

[7] Şenesen Okuşluk, R. (2011). *Çukurova Bölgesi Girit Göçmenleri Halk Kültürü Araştırması*. Adana: Karahan Kitabevi.s.261-261

Göç, kişileri yeni bir toplumsal çevreye götürürken, onları yeniden uyum sağlama sorunlarıyla karşı karşıya bırakmaktadır. Göçmen kabul eden toplumun farklı politikaları ve sosyal tutumu da göçmen grubun yerleşimini ve o topluma adaptasyonunu etkilemektedir.[8] Giritli göçmenler bu anlamda yerleştikleri yeri vatan bilip yaşayış biçimlerini, sosyal yapılarını ve iktisadi girişimlerini aidiyet duygusuyla, yerleştikleri yere göre sentez etmiş ve karşılıklı bir kültür alışverişi sonucunda Çukurova kimliğini zenginleştirmişlerdir.

Girit Mübadillerinin İfadeleri İle Uyum Süreci ve Kültürel Farklılığın Getirdiği Sorunlar

Emekli TRT kameramanı ve gazeteci yazar H. Yüksel Hançerli, Girit'ten Çukurova'ya zorunlu göçün hikâyesini 128 sayfalık bir albüm şeklinde hazırladığı bölgede ve hatta Türkiye'de bir ilk olma özelliğini taşıyan "Giritli Mübadillerin Son Durağı Çukurova-Parçalanmış Ailelerin Öyküsü" adlı belgesel kitapta toplamış, 1924'te Adana, Mersin, Tarsus ve Dörtyol'a yerleştirilen mübadillerin yaşam öykülerini, örf, adet, gelenek ve görenekleriyle alışkanlıklarını fotoğraflarla aktarmıştır. Kitapta, yazar Girit'ten gelenlerin göç sırasında yaşadıkları güçlükleri, buldukları çözüm yollarını canlı tanıkların ağızlarından dile getirmiştir:

Mübadil Keskin, "Mersin'e nasıl geldiğimizi hatırlamıyorum. Bizi kocaman bir mağazaya yerleştirdiler. Daha sonra eski Ermeni evlerine bizi götürdüler. Kim Türkçe biliyorsa bir de para yedirdiyse güzel evlere oturtuldular". (Hançerli, 2007: 18)[9] ifadeleriyle göç sonrası yerleştirilme ile ilgili sıkıntısından bahsederken Türkçe bilenlerin ve parası olanların daha avantajlı olduklarını ve daha güzel mekânlara yerleştirildiklerini belirtmiştir. Keskin ayrıca "Buraya geldik, bize göre hiç mal vermediler ki, 1.5 dönüm portakal bahçesi ve bir de yıkık bir ev…" diyor ve üzerine ek olarak Girit'te mal mülk sahibi olduklarını, zeytinyağı fabrikaları bulunduğunu; ama göç ettikleri Adana'da maddi sıkıntılar yaşadıklarını ifade etmiştir.

Hançerli'nin kitabında yer verdiği mübadillerden Kandiye-Castelli, 1917 doğumlu Gülistan Örnek'in öyküsünü de aktarırken çocuk işçi olarak çalışmaya başlamasını, şöyle aktarmıştır:

"Halam yaşlı idi. Bugünkü Sümerbank Fabrikasına (Eski İstasyon civarında) işçi alınacakmış. "Seninle geleyim belki beni de işe alırlar" dedi. Fakat onu işe almadılar, beni aldılar, ben de sekiz yaşındaydım. Fabrikanın başında Alman direktör Düve var, fabrikanın adı o zamanlar Tiripane idi ve sadece kalın bez dokuyordu. Ben işe başladım; ama çocuktum boyum yetmiyor, ayaklarımın altına iki sandık koyuyordum; ancak öyle çalışabiliyordum. Günlük yevmiyem ise elli kuruştu.

- Fabrikada çocuk olarak yalnız siz mi vardınız?

[8] Arı, B. (2021) "Girit'ten Çukurova'ya Göç ve Bu Göçün Bölgeye Katkıları" (Haz. Gökhan Kalmış, İsa Kalaycı) Kökenler ve Göçler İstanbul: Kutlu Yay. s. 291

[9] Hançerli, H. Y. (2007). *Giritli Mübadillerin Son Durağı/Parçalanmış Ailelerin Öyküsü.* Adana: Hançerli Fotoğrafçılık Ltd. Şti. Yayınları. s.18.

- Yok be yavrum bir sürü çocuk vardı. Giritlisi de vardı, Boşnak'ı da. Hatta senin baban İbrahim Hançerli de orada çalışıyordu.".[10]

Hayattaki mübadillerden Girit Kandiya/Larani Köyü, 1917 doğumlu Saadet Keskin, Girit'ten göç ederken yaşadıkları zorlukları şöyle aktarmıştır:

"Kandiye'de bir buçuk yıl kaldık. Orada Yunan ve Türk mahalleleri ayrı ayrıydı. Önceleri Yunanlılarla kardeş gibiydik. Birbirimize kirve olurduk. Ne zaman umumi harp başladı o zaman Türkleri öldürmeye başladılar. Umumi harp başladıktan sonra kötülükler başladı. Gemimiz çok kalabalıktı. Yalnız bir ara fırtınaya yakalandık. Az daha batıyorduk. Gece herkes dua okudu. Sonra bir limana sığındık. Meğer burası Marmaris imiş."[11]

Kuşkusuz Çukurova'ya göç eden Giritli göçmenler, arkalarında evlerini, mallarını, tarlalarını ve en önemlisi de anılarını bırakıp, zorlu bir hayatta kalma mücadelesi vermişlerdir, Türkçe de bilmedikleri için uyum zorlukları çekmişler, çoğu zaman dışlanmışlar, "gâvur" yaftasıyla fabrikalarda işçi, tarlalarda ırgat olarak çalışmışlardır. Her şeyden önemlisi de mübadillerden yazarın babası ile amcasının acıklı öyküsü ile Gülistan Örnek'te olduğu gibi çoğu farklı illere yerleştirildikleri için paramparça olmuş bir hayatın kalıntılarıyla baş başa kalmışlar.

Hançerli, kendisinin de Girit'ten Çukurova'ya zorunlu göç yapan Girit mübadili Zekiye Hançerli ve İbrahim Hançerli'nin oğlu olduğunu belirterek, kitapta göçü tüm yönleriyle kendi biyografisini de dâhil ederek anlatmıştır. Yazarın babası ile amcasının öyküsü anlattığı öykülerden daha farklı gelişmiştir. Yazarın amcası sevdiği Rum kızı Stella'ya âşık olduğu için Girit'in merkezinden uzak bir yaylada saklanarak orada kalmış, böylelikle babasının ana yurda göçüyle de iki kardeş ayrılmak zorunda kalmış, akrabaları da gemilerle Anadolu'nun değişik yerlerine gittikleri için yazarın ailesi paramparça olmuşlardır. Bununla birlikte Girit'te kalan amcasının ve evlendiği Rum kızının bu olaylardan sonra yaşadığı dram daha da içler acısı bir şekilde göçün farklı boyutunun göstergesidir.[12]

Kısacası, Hançerli, anılarla Çukurova'daki Girit mübadillerinin sosyal tarihlerini anlatırken mübadillerin Girit ve Çukurova'daki yaşam şekillerinden ve yemek alışkanlıklarından da söz etmiştir.

Hançerli kitabında yer verdiği yaşayan mübadillerle yaptığı sözlü tarih çalışmasında onların tanıklıklarına başvurarak "Girit'te mal mülk tarla sahibi olan mübadiller yeni geldikleri bu topraklarda, tarlalarda, fabrikalarda işçi olarak çalışmaya başladılar. Mübadiller yıllar boyunca

---

[10] Hançerli, H. Y. (2007). *Giritli Mübadillerin Son Durağı/Parçalanmış Ailelerin Öyküsü.* Adana: Hançerli Fotoğrafçılık Ltd. Şti. Yayınları. s.25

[11] Hançerli, H. Y. (2007). *Giritli Mübadillerin Son Durağı/Parçalanmış Ailelerin Öyküsü.* Adana: Hançerli Fotoğrafçılık Ltd. Şti. Yayınları. s.19

[12] Arı, B. (2021) "Girit'ten Çukurova'ya Göç ve Bu Göçün Bölgeye Katkıları" (Haz. Gökhan Kalmış, İsa Kalaycı) Kökenler ve Göçler İstanbul: Kutlu Yay. s.292

çocuklarına hep Girit'i anlattılar ve onlara Giritli gibi beslenmeyi öğrettiler. Aradan geçen yıllarda da Rumlarla olan kırgınlıklar da yerini yumuşamaya ve dostluğa bıraktı. Ve şimdilerde her Girit Türk'ü mübadil çocuğunun düşü atalarının doğduğu ve öldüğü toprakları görmek oldu." [13] sözlerinden hareketle bir göç sosyolojisi ortaya koymuştur.

"Çukurova Bölgesi Girit Göçmenleri Halk Kültürü Araştırması" [14] başlıklı kitapta göçmenlerin Türkiye'ye gelişleri ve sonrasında yaşadıklarıyla, bu topraklarda vermiş oldukları halkbilimsel malzemenin değerlendirmeleri yapılmıştır.

Mübadele göçmenleri Türkiye'ye getirilirken uyum sürecinin zorluklarından önce yerleştirilmeleri ile ilgili sorunlar yaşamışlardır. Mübadillerin geçici barınma sorunları, arazi dağıtımına ilişkin sorunlar, iskân edildikleri yerlerde karşılaştıkları sorunlar bunların bir kısmını oluşturmaktadır. Bununla ilgili olarak Şenesen "Çukurova Bölgesi Girit Göçmenleri Halk Kültürü Araştırması" adlı kitabında mübadillerden yaptığı alıntılarında göçün beşeri durum içerisinde nüfus hareketlenmeleri ile ilgili olarak şu ifadelere yer vermiştir:

"Çukurova göçmenleri içinde özellikle Hatay'ın denizden uzak bölgelerine iskân edilen Girit mübadilleri, sahil kesimine göre çok daha fazla sıkıntı çektiklerini ifade etmektedirler. Yerli halkın geleneksel anlamda daha kapalı olması, iklim koşullarının sertliği ve Giritlilerin geçim kaynaklarının coğrafi olarak çok uzağında olan bu bölgede Giritli göçmenlerin tutunabilmeleri oldukça güç olmuştur.[15] Bu yüzden bu sözlerin aktarıcısı olan mübadiller, kendileri de kırsal kesime yerleştirildikleri için bu anlamda bahsi geçen sorunlarla karşı karşıya kalmışlar ve kendilerini şanssız olarak nitelendirmişlerdir.

Mübadillerin yaşayış biçimleri de nüfus hareketlenmelerine bağlı olarak denize kıyısı olan Adana, Mersin ve Hatay illerine yapılan göçle birlikte uyum çerçevesinde yansımıştır. Girit göçmenlerinin karakterine uygun bir yapı arz eden Çukurova'daki bu illerin iklim koşulları nedeniyle göçmenler, yaylacılıkla uğraşmayıp yaylalara daha yoğunluklu olarak yazları piknik ve eğlence amaçlı gitmişlerdir.

Girit göçmenlerini sosyal yapısı içerisinde eğitim açısından değerlendirecek olursak; Türkçe bilmedikleri için dil ve eğitim sorunuyla karşı karşıya kalmışlar, okula giden çocuklar dil sorunu nedeniyle okula uyum sağlayamamışlardır. Hatta göçün ilk yıllarında kız çocukları, okulların uzak olması sebebiyle okula gönderilememiştir.

Girit göçmenlerinin aile yapısına baktığımızda da geleneksel Türk aile yapısına sahip olmalarıyla birlikte bu konuda sıkıntı yaşamamışlar,

---

[13] Hançerli, H. Y. (2007). *Giritli Mübadillerin Son Durağı/Parçalanmış Ailelerin Öyküsü.* Adana: Hançerli Fotoğrafçılık Ltd. Şti. Yayınları

[14] Şenesen Okuşluk, R. (2011). *Çukurova Bölgesi Girit Göçmenleri Halk Kültürü Araştırması*. Adana: Karahan Kitabevi.

[15] Şenesen Okuşluk, R. (2011). *Çukurova Bölgesi Girit Göçmenleri Halk Kültürü Araştırması*. Adana: Karahan Kitabevi. s. 50

kolaylıkla da uyum sağlamışlardır. Ancak, dini yapı için aynı şeyi söylemek mümkün değildir. Girit'ten Anadolu'ya gelen göçmen ailelerin çoğu Alevi-Bektaşi inancına bağlı olduğu ve bu konuda yanlış bilgilendirilmiş, yerli halk tarafından Alevi-Bektaşilerin sapkın alışkanlıkları olduğu gerekçesiyle dışlanmış ve bu göçmen aileler de kendilerini gizleme gereği duymuşlardır. Hatta yerli halkın bu aileleri "dinsiz", gâvur", "Yunan tohumu" olarak nitelemelerinden dolayı da büyük üzüntü duymuşlardır.[16]

Çukurova'ya Girit Mübadillerinin Kültürel Katkıları

Halman[17] Türk göçebe tarihi için "Göçebe, at üzerinde giderken kendi dilini götürür, şarkılarını götürür, oyunlarını götürür. Yani, yükte hafif ne varsa, onları kültür ögeleri olarak götürür" yorumunu yapar ve etnik kimliğin göstergelerini vurgulamaktadır.

Kültürel bir mesele olarak mübadeleyi Sepetçioğlu şöyle özetlemektedir:

Tarihsel süreç ve olaylar ışığında, kaynak kişilerin anlatımları ile mübadillerin mübadele öncesi yaşadıkları bölgeye, yerleşim yerine, insan ilişkilerine, gelenek ve göreneklerine ilişkin derlemelerin yapılması, 20. yüzyılın başlarında Anadolu ve Yunanistan'daki sosyal yaşamı anlayabilmek için gereklidir. Kişinin yaşadığı yerleşim birimi, mekânlar, ürünler, Rumlar ve diğer yerli halklarla ilişkiler, ortak ekonomik ve sosyal alanlar, komşuluk ilişkileri, dinsel ritüeller, şarkılar, oyunlar gibi kültürel olgular ile dönemin tarihsel olaylarından kendilerinin ve sosyal, ekonomik yaşantılarının ne derecede etkilendiğine değinmek, toplumumuzun geçmişini iyi kavramaya büyük destek olabilir.[18]

Giritliler zorunlu göçten dolayı geleneksel halk kültürlerini yerleştikleri ve vatan bildikleri topraklara da işlemişler ve nesiller boyunca da devam ettirebilmişlerdir. Bugün o nesilden canlı tanıklarla yaşatılan ve anlatılagelen Giritlilerin kültürel katkılarını öğrenmekteyiz. Bu kültürel unsurlardan en çok öne çıkanlar burada ayrıntılı olarak alt başlıklar halinde ele alacağımız madinaris yarışması, oyun, eğlence ve müzik kültürü içerisinde yer alan sirtaki ve yemek kültürüdür.

1.1.1. Madinaris (Beyit) Yarışması

Yaşayan mübadillerden Zekiye Hançerli madinaris yarışması ile ilgili şu bilgileri aktarmıştır:

"Girit'te Türkler Hıdrellez'de piknik yerlerinde toplanırlar, çeşitli oyunlardan sonra sıra madinaris yarışmasına gelirmiş. Bizler de bu

[16] Arı, B. (2021) "Girit'ten Çukurova'ya Göç ve Bu Göçün Bölgeye Katkıları" (Haz. Gökhan Kalmış, İsa Kalaycı) Kökenler ve Göçler İstanbul: Kutlu Yay. s. 294

[17] Halman, T. (2005). *Kaç/Göç: Göçebe Kültürü ve Türk Kültürü, Türk(iye) Kültürleri (Der. Gönül Putlar, Tahire Erman).* Ankara: Tetragon Yayınları. s. 69

[18] Hançerli, H. Y. (2007). *Giritli Mübadillerin Son Durağı/Parçalanmış Ailelerin Öyküsü.* Adana: Hançerli Fotoğrafçılık Ltd. Şti. Yayınları. s.15

geleneği Mersin'de devam ettirdik ve her Hıdrellez'in gelmesini dört gözler beklerdik. Hele madinaris yani mani yarışmasına başlandı mı herkes nefesini tutardı.

Bu yarışmada ortaya bir küp konur ve bu küpün içerisine her insan elinde ne varsa atardı. Atılanlar elma olur, armut olur, bir toka veya başka bir şey olurdu. Küp isteklilerin durumuna göre bazen ağzına kadar dolardı. Zira Giritlilerde mani okumak çok yaygınmış. Sırayla maniciler küpün başına gelir, elini küpün içerisine daldırır, bir şeyi tutar ancak manisi bitene kadar elini dışarı çıkartmazdı. Alkış kopar ve madinaris bittiğinde tuttuğu şeyi seyircilere gösterirdi. Tabi bu arada mani sahibi çok sevinirdi. Küpteki şeyler bitene kadar mani okunur ve en çok alkışı alan birinci olurdu."[19]

Girit halk edebiyatının en önemli bölümünü teşkil eden madinadhalar[20] denilen maniler yarışması yani madinaris, hazırcevap halk şairlerinin katkısıyla yapılması ve Hıdrellez gibi özel bir zamanda yapılması itibariyle oldukça önemlidir.

1.1.2. Oyun, Eğlence ve Müzik Kültürü –Sirtaki

1923-1925 yılları arasında imzalanan Türk-Yunan mübadele antlaşması ile birlikte de Türkiye'ye Girit'ten geniş çaplı göçler gerçekleşmiştir. Bu gelen kitleler kültürlerini ve dolayısıyla müzik kültürlerini de beraberlerinde getirmişlerdir. Bu bağlamda Girit göçmenlerinin ekonomi, dil, din, aile gibi sosyal yapılar ve musiki kültürü araştırılmıştır. Bunun sonucunda zaman ve yer değişiklikleri ile birlikte değişimler gözlenmeye çalışılmıştır. Müzik kültüründe de bu değişimleri görmekteyiz.

Girit göçmenlerinin kendilerine özgü şarkıları vardır. Bu şarkıları diğerlerinden farklı kılan şey "lira" adı verilen bir enstrümanla çalınmalarıdır. Kemençeye benzeyen yayları küçük olan bu çalgı özel bir zamanda değil her türlü toplantıda eğlencede çalınma özelliğine sahiptir. Giritlilerin Türkiye'ye ilk geldikleri andan itibaren kendi aralarında toplu eğlenceler düzenleyerek maniler söyleyip Girit lirası çalmaları örnek teşkil edecek boyuttadır. [21]

Girit göçmenleri arasında "sirtaki" oyunu eskiden bilinmekte ve oynanmaktaydı. Daha çok erkekler tarafından icra edilen bu oyun da günümüzde bu kültür de yok olmaya yüz tutmuştur.

Giritliler daha birçok göçmen grubu gibi kültürlerinin bazı belirleyici özelliklerini sürdürmek suretiyle geçmişlerini yeniden

---

[19] Hançerli, H. Y. (2007). *Giritli Mübadillerin Son Durağı/Parçalanmış Ailelerin Öyküsü.* Adana: Hançerli Fotoğrafçılık Ltd. Şti. Yayınları. s. 16

[20] Erkal, A. E. (2008). *Geleneksel Kültürü ile Türk Toplum Girit*. İzmir: Grafmat Basım ve Reklam San. Tic. Ltd. Şti. s. 16

[21] Arı, B. (2021) "Girit'ten Çukurova'ya Göç ve Bu Göçün Bölgeye Katkıları" (Haz. Gökhan Kalmış, İsa Kalaycı) Kökenler ve Göçler İstanbul: Kutlu Yay. s.301.

kurmayı başarmışlardır.[22] Girit'ten gelen mübadiller daha önce yürüttükleri oyun, eğlence, müzik çalışmaları ile ilgili etkinlikleri geldikleri bölgeye taşıyarak kültürleşme süreci oluşturmuşlardır.

1.1.3. El Sanatları

Girit göçmenlerinin geleneksel el sanatları içinde dokumacılık en önemlisidir. Giritliler geçim kaynaklarını sağlamak için ve ekonomik anlamda gelir elde edebilmek için çeşitli iş kollarında çalışmışlardır. Tarım, hayvancılık ve sanayi gibi geçim kollarının yanı sıra dokumacılıkta da ilerlemiş, göç ettikleri yerlerde bu sanatlarını icra etmişlerdir.

"Evlerde kurulu olan tezgâhlarda kilim, peşkir, battaniye, yolluk, aba gibi bir evin pek çok ihtiyacı dokunabilmekteydi. Girit göçmenleri kirmen denilen yün eğiren alete ardahti demektedir. Koyunyünü yıkanıp demir tarakla tarandıktan sonra ardahtide eğrilmektedir. Ardahtinin ucu çengelli olup yün çoğaldıkça yünü sarmaktadır. Dokuma tezgâhında ardahtiden başka çıkrık vazifesi gören alete kiligar, argastır, kargıya da saites denilmektedir.

Zeytinyağı sanayisinin gelişmediği, zeytinyağının evlerde üretilmediği dönemlerde, Girit göçmenleri keçi kılından iplik yapıp onları tezgâhta dokuyarak zeytin torbaları yaparlardı. Bu torbalar zeytinyağını akıtıp zeytinleri çürütmeyecek sıklıkta dokunurdu.

Girit'e has kuskuse adlı yatak örtüsü ise halis koyunyününden dokunmaktadır. Kare şeklinde dokunan bu yatak örtüsüne belediyenez de denilir. Dokuma işi bittikten sonra örtü, kişinin zevkine göre kök boyalarla boyanmaktadır. Son olarak pakata denilen yan süslemeler işlenmektedir. Pakata, yatak örtülerinin, şark köşesi örtülerinin yan taraflarına işlenen dantellere verilen isimdir ve el sanatları içinde en meşhur olanlarından birisidir. Çift mil, beş mille işlenen dantel ve oya işlemeleri ile çarşaflar, yastıklar, masa örtüleri süslenir."[23]

Giritliler kendi aralarında bu saydığımız el sanatları dışında dokumacılığın yanı sıra dantel, oya işlemeleri, el işi perdeler, el dokuması örtüler ve çantalar ile kendilerine özgü bir sanat kolu inşa etmişler ve bu anlamda yerleştikleri bölgede kendilerini ispatlayarak ekonomiye önemli ölçüde katkıda bulunmuşlardır.

Mübadil olarak Türkiye'ye ilk gelen kafilede yer alan Zekiye Hançerli'nin anlatımıyla Giritlilerin yerleştikleri bölgeye dokuma konusundaki katkılarını şöyle aktarılmaktadır:

"Babam Molla Mutaf Mustafa'nın Kandiye'nin içerisinde dokuma atölyesi varmış. 17 işçinin çalıştığı bu atölyede yer kilimleri dokunurmuş ama esas işleri keçi kılından yapılan çuval dokumakmış. Bu çuvallar zeytinyağı üretiminde süzgeç olarak kullanılırmış. İçerisinde olmuş

[22] Şenesen Okuşluk R. (2011). *Çukurova Bölgesi Girit Göçmenleri Halk Kültürü Araştırması*. Adana: Karahan Kitabevi. s.168

[23] Şenesen Okuşluk R. (2011). *Çukurova Bölgesi Girit Göçmenleri Halk Kültürü Araştırması*. Adana: Karahan Kitabevi. s.64-65

zeytinler konulur, mengenede sıkıştırılarak torbadan süzülen zeytinyağları toplanırmış. Bu keçi kılından dokunan çuvalın özelliği yağı hiç emmemesiymiş"[24]

1.1.4 Yemek Kültürü

Nüfus mübadelesi sonrasında Anadolu'nun çeşitli yerlerine yerleştirilen Giritli Müslüman halkın bundan böyle yaşayacakları topraklarda yeni ve güçlü bir kimlik oluşturmalarında, mutfak kültürleri büyük rol oynamış, en önemli farklılaşmayı da yabani otların yoğun tüketimi ortaya koymuştur. Bu nedenle yabani otlardan yapılan çok çeşitli yemeklerin varlığı, Girit mutfağını ve Giritlilerin yeme içme alışkanlıklarını diğer Anadolu mutfaklarından farklı kılan en temel özelliktir. Araplardan Venediklilere, Rumlardan Musevilere ve Türklere uzanan farklı kültürler, ana vatanlarından getirdikleri yemek alışkanlıklarını Girit'teki malzemelerle yeniden biçimlendirmişler, kendilerinden önce adaya yerleşmiş kültürlerden etkilenirken, onları yer yer değiştirmiş, yer yer zenginleştirmiş, kendine özgü bir "Girit Mutfağı" meydana getirmişler ve bu mutfağın en sadık sürdürücüleri olmuşlardır.[25]

Giritliler, Anadolu mutfağının zenginleşmesine önemli katkılarda bulunmuştur. Zengin bir mutfak kültürüne sahip olan Giritliler, bu yeme-içme kültürlerinden bir kimlik yaratmayı başarabilmiş, göç ettikleri bölgelerde kendilerine özgü belirleyici ve ayırt edici yeme-içme kültürü oluşturmuşlardır.

Girit mutfağı, deniz ürünlerini çok tüketmekten, yemeklerde şarap içmeye, tutku derecesinde yabani ot sevgisine, Müslüman toplumuna çok yabancı gelen salyangoz yemeye kadar içinde çok sayıda farklılık barındırmaktadır. Topraklarından kendi iradeleri dışında kopmak zorunda kalan Giritli Türkler, yaşadıkları büyük travmanın etkisini azaltmak istercesine devam ettirdikleri yemek alışkanlıkları ile Anadolu mutfağının zenginleşmesine şüphesiz önemli katkılarda bulunmuşlardır[26]

Girit'ten gelirken yanlarında üzüm ve zeytin fideleri getiren Girit göçmenleri, sahip oldukları topraklara bunları ekerek yörede zeytin yetiştiriciliği başlatmışlardır. Çukurova'da zeytin yetiştiriciliği ve zeytinyağı üretiminin olmadığı o yıllarda Giritliler, zeytinyağı tükettikleri için zaman zaman yerli halkın alaylarına, küçümsemelerine maruz kalmışlardır. Ancak zamanla zeytinyağının lezzeti ve önemi anlaşıldıktan sonra zeytin yetiştiriciliğine verilen önem artmıştır.[27] Giritliler ayrıca

---

[24] Hançerli, H. Y. (2007). *Giritli Mübadillerin Son Durağı/Parçalanmış Ailelerin Öyküsü.* Adana: Hançerli Fotoğrafçılık Ltd. Şti. Yayınları. s.15

[25] Yentürk, A. (2006). Girit Toprağını Hatırlatan Ot Yemekleri. Yemek ve Kültür Dergisi, 4, 72-79. s.135

[26] Yentürk, A. (2006). a.g, m, 72-79. s.73

[27] Şenesen Okuşluk R. (2011). *Çukurova Bölgesi Girit Göçmenleri Halk Kültürü Araştırması*. Adana: Karahan Kitabevi. s. 63

zeytinyağını üretirken ezilen zeytinin artığından da sabun üretmekte ve zeytinin bu artığını da prina olarak adlandırmaktadırlar. Oldukça kıymetli olan bu sabun yağlı ve yumuşak olduğu için daha çok tercih edilmekte; bununla birlikte prina odunu da aynı şekilde dayanıklılığıyla tercih edilebilir niteliktedir.

Zeytin ve zeytinyağı Giritlilerin göçünden önce de sonra da mutfak kültünün önemli birer parçaları olmuştur. Giritliler, sağlıklarına çok düşkün oldukları için yemeklerinde ağırlıklı olarak zeytinyağını kullanmaktadırlar. Zeytinyağını sağlıklı ve lezzetli buldukları için de hemen hemen tüm yemeklerinde bu yağı tüketmektedirler.[28]

Sonuç olarak bu mutfağın temelini otlar ve zeytinyağı oluşturur. Giritlilerin çoğu buna bağlı olarak sağlıklı ve uzun ömürlüdürler. Girit sofrasında daima yeşillik olduğu için bu sofrayı "yeşil sofra" olarak nitelendirmek mümkündür. Hatta Giritliler "Sofrada yeşillik yoksa sofraya oturmayız." demektedirler. Girit Türklerinin yedikleri otların başlıcaları; radika, turpotu, şevketibostan, arapsacı, sarmaşık, labada, hardal, ebegümeci istifno, gelincik ve sirken otudur. Otlar taze haşlanmış, salata olarak veya zeytinyağlı yemeği yapılarak yenilir. Çipohonta denilen bahçe otu Girit Türklerinin en ünlü ot yemeklerinden biridir. ''Elbasan tava" Giritlilerin meşhur yemeklerinden olup lakerda, çiroz ve tuzlama sardalyaya düşkünlükleri vardır. Haşlanmış tavuk eti ve iç pilavı yufka ile kaplayarak hazırlanan perde pilavına benzeyen "çullama" adı verilen pilav da Giritlilere özgüdür.

Giritlilerin sofralarına, yemeklerine ve sağlıklı yaşamaya gösterdikleri özen dikkate değerdir. Anadolu mutfağını zenginleştiren çok önemli püf noktalarını ve Girit mutfak kültürüne ait ayırıcı özellikleri şöyle söyleyebiliriz:

Sofraları tertipli, düzenli ve zengindir. Yemekli misafir ağırlamayı çok sevmekte, aile büyüğü "buyurun" demeden yemeğe başlamamaktadırlar. "Az yiyin, öz yiyin" demektedirler. Hiçbir zaman yemek dökmeyip, hatta bayat ekmeği bile peksimet yaparak tüketmektedirler. Dana eti yerine kuzu etini tercih etmekte, pilavı zeytinyağı ile yapmaktadırlar. Çorbalardan balık ve un çorbalarını sık tüketirken, dolmaları zeytinyağlı ve etli yapmakta, kavurma dolmayı bilmeyip pirinci çiğden hazırlamaktadırlar. Sütlü tatlıları hamur tatlılarına göre daha fazla tercih etmektedirler. Etli yemekler, sebzeler, pilavlar, dolmalar başta olmak üzere bütün yemeklerinde, aynı zamanda salata ve haşlanmış otlar üzerinde ve kahvaltıda dahi zeytinyağı kullanmaktadırlar.[29] (Akçiçek, 2014: 1). Sonuç olarak Girit göçmenleri,

[28] Arı, B. (2021) "Girit'ten Çukurova'ya Göç ve Bu Göçün Bölgeye Katkıları" (Haz. Gökhan Kalmış, İsa Kalaycı) Kökenler ve Göçler İstanbul: Kutlu Yay. s.298

[29] Akçiçek, E. (2014, 20 Eylül). Girit Türklerinin mutfağı: ot ve zeytinyağ. http://www.turkishcuisine.org/pages.php?ParentID=3&FirstLevel=25&Pagi ngIndex=0 adresinden alındı. s.1

kültürel miraslarına en çok yemek konusunda sahip çıkmakta ve yemek tariflerinin aynen uygulanması konusunda oldukça tutucudurlar.

Sonuç

Göç olgusu, insanların yaşam şartlarının çeşitli nedenlerle sıkıntılı bir hal alması sonucu, yaşam şartlarının daha iyi olduğu düşünülen bölgelere geçici veya kalıcı olarak yer değiştirme hareketidir.

Mübadele olayı yakın tarihimizde yaşadığımız en büyük göç dalgalarından biridir. 30 Ocak 1923 tarihinde Lozan şehrinde imzalanan sözleşme ve protokolle Türkiye'de yaşayan Ortodoks Rumlarla Yunanistan'da yaşayan Müslüman nüfusun karşılıklı olarak zorunlu göç ettirilmelerini ifade etmektedir.

Yukarıda bahse konu bu mübadele sonucunda akrabalar, yakın akrabalar, kardeşler gittikleri yerlerde birbirlerinden zaman zaman farklı bölgelere yerleştirildikleri için ailelerin parçalanması gibi birtakım istenmeyen sonuçlar da ortaya çıkmış. Kimi zaman da ailelerin içerisinde göçe tabi olmayanların bulunması (O bölgede yaşayan halktan birisi ile evli olanlar gibi…) bu parçalanma sonucunu doğurmuştur.

Bildirimize konu olan Çukurova bölgesindeki mübadiller yukarıda sözü edilen bu ailelerin parçalanması durumu haricinde, geldikleri bölgedeki iklim koşullarının farklılığından dolayı da sıkıntı yaşamışlar. Bunun yanı sıra Türkçe'ye yeterince hâkim olmamanın getirdiği sıkıntılardan dolayı hem eğitim alanında sıkıntılı günler geçirmiş hem de geldikleri bölgede bölge insanlarının onları dışlaması gibi uyum sorunları yaşamışlardır. Bu sorunların çözümünün on yıllar aldığı görülmektedir.

Çukurova bölgesine gelip yerleşmek durumunda kalan bu mübadillerin ilerleyen süreçte yöreye el sanatları bakımından (halı, kilim, battaniye yolluk yapımı konusunda), oyun ve eğlence kültürü yönünden katkı sağladıkları (sirtaki v.b. oyunlar), ayrıca bölgede zeytin tarımının gelişmesi ve zeytinyağlı, özellikle de yabani otlara bağlı yemeklerin yayılması sonucunda Girit mutfağı yemek kültürünün etkin olduğunu; önemli bir katkı sağladığını söylemek mümkündür.

Kaynakça

Akçiçek, E. (2014, 20 Eylül). Girit Türklerinin mutfağı: ot ve zeytinyağ. http://www.turkishcuisine.org/pages.php?ParentID=3&FirstLevel=25&Pagi ngIndex=0 adresinden alındı.

Akkayan, T. (2002). "Türkiye'de İç Göçler ve Sorunlar, Antropoloji". *Ankara: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi,* Sayı: 15/2002, s. 21.

Arı, B. (2021) "Girit'ten Çukurova'ya Göç ve Bu Göçün Bölgeye Katkıları" (Haz. Gökhan Kalmış, İsa Kalaycı) Kökenler ve Göçler İstanbul: Kutlu Yay.

Erkal, A. E (2008). *Geleneksel Kültürü ile Türk Toplum Girit*. İzmir: Grafmat Basım ve Reklam San. Tic. Ltd. Şti.

Gökhan, İ., Çelik, M. (2016) Harun Reşid ve Oğulları Döneminde Adana ve Çevresi (786-842) (Haz. Yılmaz Kurt, Fatih Sansar) Tarihte Adana ve Çukurova İstanbul: Akademisyen Kitabevi.
Halman, T. (2005). *Kaç/Göç: Göçebe Kültürü ve Türk Kültürü, Türk(iye) Kültürleri (Der. Gönül Putlar, Tahire Erman).* Ankara: Tetragon Yayınları.
Hançerli, H. Y. (2007). *Giritli Mübadillerin Son Durağı/Parçalanmış Ailelerin Öyküsü.* Adana: Hançerli Fotoğrafçılık Ltd. Şti. Yayınları.
Özsoy, İ. (2007). *İki Vatan Yorgunları Mübadele Acısını Yaşayanlar Anlatıyor.* İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
Sümer, F. (1963). Çukurova Tarihine Dair Araştırmalar (Fetihten XVI. Yüzyılın İkinci Yarısına Kadar) . Tarih Araştırmaları Dergisi , 1 (1) , 1-98 . Ankara: Ankara Üniversitesi Yay.
Şenesen Okuşluk, R. (2011). *Çukurova Bölgesi Girit Göçmenleri Halk Kültürü Araştırması*. Adana: Karahan Kitabevi.
Ünal, A. (2000)" Çukurova'nın Antik Devirlerde Aldığı Taşıdığı İsimler İle Fiziki ve Tarihi Coğrafyası " Efsaneden Tarihe Tarihten Bugüne Adana (Haz. M. Sabri Koz, Erman Artun) Ankara:Yapı Kredi Yay.
Yentürk, A. (2006). Girit Toprağını Hatırlatan Ot Yemekleri. Yemek ve Kültür Dergisi, 4, 72-79
Yentürk, A. (2009). "Akdeniz diyetinin temeli: Girit mutfağı. " (Haz.Eren Akçiçek, Semih Ötleş ve Mustafa Tan), Akdeniz Usulü Beslenme İzmir: Ulusal Zeytin ve Zeytinyağı Konseyi.

TÜRK-YUNAN NÜFUS MÜBADELESİ'NDE MÜBADİLLERİN MERSİN'E İSKÂNI

Fahriye EMGİLİ[*]

Özet

Kurtuluş Savaşı öncesi ve sonrasıyla Türkiye genelinde olduğu gibi Mersin tarihinin de önemli bir dönemi veya dönemeci olmuştur. Dönemin kendine özgü görüntüsünde yaşanan yoğun nüfus hareketleri önemli yer tutmaktadır. Türk-Yunan nüfus değişimi ise bu demografik hareketliliğin en ilginç örneğini oluşturmaktadır. Zorunlu bir göç olarak ikili anlaşma üzerinden Yunanistan ve Türkiye arasında yaşanan Lozan mübadelesi ile alınan kararın neticesinin ve yansımalarının bugün bile görüldüğü, birçok ailenin hayatında geri dönüşü olmayan bir dönüşüm olduğu sonucuna varılmaktadır ve bu Mersin örneği üzerinden ifade edilmektedir.

Yunanistan'ın Selanik Vilayeti Serez Sancağı, Demirhisar Kazası ve Girit Adasında yaşayan insanlar, Lozan Konferansında alınan kararlar doğrultusunda mübadil olmuşlar ve zorunlu göçün bir parçası haline gelmişlerdir. Deniz yolculuğu ile dağıtım bölgesi Mersin'e getirilen mübadillerin bu zorunlu yer değiştirme süreci içindeki durumları, Mersin'de karşılanışları ve iskân süreçleri; iskân bölgelerine sevk edilmeleri, beslenme, barınma ve sağlık sorunları ortaya konulacaktır.

Bu çalışmada, Cumhuriyet Arşivi'ndeki Toprak İskân Müdürlüğü Kataloğundaki belgelerden Mersin'le ilgili olanlardan yararlanılacaktır, ayrıca bu arşiv belgelerinin yanı sıra, birincil kaynaklar olarak resmi istatistikler, dönemin meclis tutanakları ve mübadiller ile yaptığımız sözlü görüşmelerden yararlanılacaktır.

Anahtar kelimeler: Mübadele, Mersin, İskân, Barınma sorunu, Mersin limanı, Girit, Selanik

THE SETTLEMENT OF THE EMİGRANTS IN MERSİN IN THE TURKISH-GREEK POPULATION EXCHANGE

Abstract

Before and after the War of Independence, Mersin has been an important period or turning point in its history, as it was throughout Turkey. Intense population movements in the distinctive image of the period have an important place. The Turkish-Greek population exchange is the most interesting example of this demographic mobility.

[*] Doç. Dr. Mersin Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü

The forced migration in 1923 was historical and traumatic fact that changed the entire life of the people who left their “homeland” and built a new life in their “native land”. The change needs to be shown and this is the main argument of this Work.

The people living in the Serez Sanjak of the Thessaloniki Province of Greece, Demirhisar District and Crete Island were exchanged in line with the decisions taken at the Lausanne Conference and became a part of the forced migration. The situation of the refugees brought to Mersin, the distribution region, by sea voyage, during this forced relocation process, their reception in Mersin and their resettlement processes; Their transfer to settlement areas, nutrition, shelter and health problems will be revealed.

In this study, the documents related to Mersin from the Soil Settlement Directorate Catalogue in the Republic Archive will be used. In addition to these archival documents, official statistics, the parliamentary minutes of the period and oral interviews with the exchanges will be used as primary sources.
Keywords: Exchange, Mersin, Settlement, Housing problem, Mersin port, Crete, Thessaloniki

Giriş

Türk Yunan devletlerinin kendi milli devletlerini inşa sürecine paralel olarak doğup büyüdükleri toprakları terk etmek zorunda kalan mübadillerin yaşadıkları, aslında bir kayıp kuşağın hikâyesi olarak nitelendirilebilir. Yunanistan’ın Selanik Vilayeti Serez Sancağı, Demirhisar Kazası ve Girit Adası’nda yaşayan insanlar, Lozan Konferansı’nda alınan kararlar doğrultusunda mübadil olmuşlar ve zorunlu göçün bir parçası haline gelmişlerdir. Deniz yolculuğu ile dağıtım bölgesi Mersin’e getirilen mübadillerin bu zorunlu yer değiştirme süreci içindeki durumları, Mersin’de karşılanışları ve iskân süreçleri; iskân bölgelerine sevk edilmeleri, beslenme, barınma ve sağlık sorunları bu bildirinin konusunu oluşturmaktadır.

Mersin’de değişimi sağlayan iç ve dış dinamiklerden birisi de göç olgusu olmuştur. Mersin de diğer bir çok kent gibi Osmanlı’nın son döneminden itibaren Mısırdan Suriye’den, Girit’ten göç alarak büyümüştür. Ayrıca, 19. Yüzyıldan itibaren Mersin’in önemli bir liman kenti olmaya başlamasıyla birlikte nüfus yapısı da giderek çeşitlenmeye başlamıştır. Mersin’in ilk kentsel büyüme aşamasını yaşadığı 19. yüzyılın ikinci yarısında tarımsal işgücünü karşılamak amacıyla da 19. Yüzyıl sonunda yaşanan Fellah ve Arap göçü, çiftçi nüfusu oluşturmaktadır.

Bununla birlikte Mersin’in demografik ve sosyal yapısını, 1877-1878 Osmanlı Rus Savaşı sonrası Kafkasya’dan, yine aynı tarihlerde Selanik ve Kavala’dan, 1899’da Girit’ten Mersin’e gelen muhacirler oluşturmuştur.[1]

[1] Nedim İpek, *Rumeli’den Anadolu’ya Türk Göçleri,* TTK yay., Ankara, 1999, s.37, 40, 178.

19.yy'da yaşanan bahsettiğimiz göç süreci, 20. yy boyunca da devam etmiştir. 1923 Türk-Rum nüfusun değişimine ilişkin sözleşme ve protokol gereğince Anadolu'dan Yunanistan'a ve Yunanistan'dan da Anadolu'ya yönelik zorunlu bir göç olayı yaşanmıştır. Yaşanan bu göçten Mersin de payına düşeni almıştır. Göçü kolaylaştırmak için ülke çeşitli iskân bölgelerine ayrılmış, Mersin ise merkezi Adana olan onuncu iskân bölgesi içinde yer almıştır.

Mersin iskelesine getirilen mübadiller; Mersin merkez, Mersin (Tarsus) Adana, Urfa, Antep, Niğde, Maraş gibi onuncu iskân bölgesi kapsamında olan illere sevk edilmişlerdir. Mersin, yaşanan bu karşılıklı nüfus değişimi sürecinde indirme iskelesi olmasının yanı sıra, bindirme-yükleme iskelesi görevini de üstlenmiştir. Bu Mersin'in aynı zamanda Anadolu'dan gidecek olan Rumların toplandığı ve dağıtıldığı ulaşım kavşağında ve liman kenti konumunda olmasıyla da yakından ilgilidir.

Bölgenin bu özellikleri de dikkate alınarak, daha önce belirtilen ölçütler çerçevesinde ve Mübadele, İmar ve İskân Vekâlet'inin tespitleri doğrultusunda Selanik, Drama, Serez, Kavala, Yanya, Karaferye, Alasonya, Girit gibi çeşitli yerleşim bölgelerinden gönderilen mübadillerin Mersin ve çevresine iskân edilmesi kararlaştırılmıştır.

1.Mübadillerin Mersin Limanına Gelişleri

Türkiye Seyr-i Sefain Şirketleri ile Mübadele, İmar ve İskân Vekaleti arasında yapılan anlaşmadan sonra, göçmenlerin Türkiye'ye nakillerine başlandı.[2] Çıkarma limanları arasında Mersin de bulunuyordu. Mersin ve Adana Onuncu İskân Bölgesi kapsamında yer alıyordu.[3] Onuncu İskân Bölgesi'nin ihraç iskelesi Mersin'di. Ayrıca Mersin, Adana, Konya, Diyarbakır ve Gaziantep'e yerleştirilecek mübadiller Mersin iskelesinden sevk ediliyordu. Mersin iskelesine çıkan toplam mübadil sayısı 34.474'tü.

İskân mıntıkalarına gönderilen talimatnameye göre iskân bölgesi müdürlükleri; mıntıkaların oluşturulmasından itibaren Mayıs 1924 tarihine kadar mıntıkalara bağlı indirme iskelelerine mübadillerin geliş tarihlerini, yükleme iskelelerine verilen sevk muhtıralarını, yükleme iskelelerinden alınan insan, hayvan ve getirilen insan sayısını; "bunun içinde sekiz yaşına kadar olanlar ve kundaktakiler"i de ayrıca göstererek kaydedecekti. Ayrıca taşıma esnasında, deniz yolculuğu sırasında meydana gelen ölüm ve doğum olayları da dikkate alınarak bunların sayısı kişilerin "hane-i mahsusilerin" de belirtilecekti.[4]

Mübadiller; Selanik, Kavala ve Girit limanlarından bindikleri vapurlarla, beş ile on beş gün arasında değişen bir yolculuktan sonra

---

[2] *Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi* (*BCA)*, Sayı: 90, Dosya: 102-25, Fon Kodu: 30.18.1.1, 23 Aralık 1339/1923, Yer No: 08.43.12; *Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi* (*TBMMZC)*, D.II, İÇ.II, C.II, Ankara, 1975, s.48.

[3] *BCA*, Fon K.: 272.00.0.12.76, 1 Ocak 1340/1924, Yer No: 41.44.28; *BCA*, Fon K: 272.00.0.11, 31 Aralık 1340/1924, Yer No: 20.10.217.

[4] *BCA*, Fon K.: 272.00.0.14, 31 Mayıs 1340/1924, Yer No: 76.31.26.

Mersin iskelesine ulaşabilmişlerdi. Mübadillerden Haydar Doğruer, Girit'ten Mersin'e olan mübadele yolcuğunun fırtınalı ve zor geçtiğini şu sözlerle anlatmıştır:

> Yedi yaşında geldim buraya. Bizi Sakarya gemisi ile getirdiler. Bir tane de Kırzade varmış, o da Mudanya ile İzmir arasına gitti. Biz iki gemi ile geldik memleketten buraya. Çocukluktan beri hatırlıyorum, geminin içinde üç bin kişi vardı. Hepsi Girit'ten geldi. Bu gemi doğrudan doğruya burada indi. Bir kısmını Mersin'e, bir kısmını Tarsus'a, bir kısmını da Adana'ya verdiler. Böyle taksim ettiler bizi. Ben çocuktum. Yolculuk çok fenaydı. Gemi fırtınaya yakalandı. Marmaris'e veya o dağa geldi gemi. Orada siper oldu. Orada üç gün kaldık. Yedi gün sürdü yolculuklar Marmaris'te kaldık çünkü. Bunu da iyice hatırlamıyorum. Çocukken geldik buraya.1924'te geldik. Kış ayıydı. [5]

Mersin'e gelmeye çalışan mübadillerin sıkıntıları gemide de sürmüştü. Mübadillerin limanlara gönderilmesi sırasında, mübadilleri taşıyacak olan vapurların kömür stokunun yetersiz kalması nedeniyle taşıma işlemlerinde aksaklıklar yaşanmış, hatta mübadillerin götürülecekleri daha önceden belirlenmiş yerler dahi değişmişti. Mesela, Daha önce Mersin'e sevk edilmesi kararlaştırılmış olan Selanikli 2946 mübadili taşıyacak olan İsmet Paşa vapuruna yeterli kömür bulunamaması nedeniyle, vapurun Mersin'e gidemeyeceği anlaşılmış, sekiz yaşına kadar olan çocukların ücretsiz, diğerlerinin ise %25 indirimli taşınarak İzmir'e götürülmeleri kararlaştırılmıştı. [6]

1924 yılının Şubat ayında Girit'ten gelen başka bir mübadilin anlattığına göre mübadillerin Mersin'e geliş yolculuğu şu şekilde gerçekleşmişti:

> Kalabalıktı, ambar doluydu, biz bir kamarada duruyorduk. Vapur hıncahınç doluydu...Kafileler belliydi. Antalya'ya, İzmir'e, İstanbul'a, Mudanya'ya gidenler oldu. Herkes isteğine göre gitti. İstanbul'u isteyen İstanbul'a gitti. Babama ne İstanbul'u, ne de İzmir'i tercih et kalabalık olur, Mersin güzel bir yerdir, iklimi de Girit iklimine çok yakın Mersin'i tercih et diye akıl verenler oldu. Babam da müracaat etti, Mersin'e gelmek için. [7]

İskân memurlarınca kâğıt üzerinde planlanan göç yolculuğunun güzergahı, işin içine insan faktörü girince değişikliğe uğramıştır. 1924 yılı

---

[5] Haydar Doğruer ile yapılan görüşme, 17.10.2002; Semahat Bozdoğan [Cadun]- Hüsniye Arman ile yapılan görüşme, 27.02.2003; Giritli mübadil Muharrem Uslu'nun anlattığına göre yolculuk şöyle gerçekleşmişti: *"Sakarya gemisi geldi. 30.000* [Görüşme sırasında mübadilin bize aktardığı bu sayı mübalağadır. 3.000 sayısı daha mantıklıdır.] *kişi üst üste geldik. Postanenin orada iskele vardı oraya çıktık. Üç yerde dağıttılar. İskelede davullar çalıyorlar, İstiklal Marşını söylüyorlar tabi. Biz ne biliriz!"*

[6] *BCA,* Fon K.: 272.00.0.14.,?, Yer No: 76.32.1.

[7] Necati Tütüner ile yapılan görüşme, 09.10.2002; Melek Baydar ile yapılan görüşme, 16.11.2002.

nakliyatı ile ilgili ilk belirlemelerde, Mersin'e 1017 Poruylu'lu [Selanik-Siroz-Demirhisar] mübadilin gönderilmesi düşünülmüştü. Ancak bu mübadillerin Mersin'e gitmek istememeleri nedeniyle ve başka bir yere gönderilemeyeceklerinden onların yerine Kozanalıların [Manastır-Serfice] nakli kararlaştırılmıştı. [8]

Limana ayak basanları öncelikle karantina bekliyordu. Her indirme iskelesinde olduğu gibi Mersin indirme iskelesinde de, Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nce kurulmuş birer sağlık ocağı ve dispanser vardı. İskelede bulaşıcı hastalık taşıyıcısı olan mübadiller karantinaya alınıyor, hafif hastalar dispanserde tedavi ediliyorlardı.[9] Daha Mersin'e ulaşmadan mübadillerin karantinaya alındığı durumların da yaşandığı birinci kuşak Serez (Demirhisar) mübadili Ali Bölükbaşı'nın şu sözleri doğrulamaktadır: "Yolculuk vapurla dokuz gün dokuz gece sürdü. Urla'da hamama soktular. Anlayamam, belki bir hastalık vardır diye, öyle tecrübe ederdim."[10]

İskeleye ulaştıklarında ağır hastalar hastaneye sevk ediliyordu. Mübadillerden fakir ve yardıma muhtaç olanlara, gerektiği kadar giyim ve eşya yardımı yapılıyordu.[11]

1923 yılı kışa dönerken, mübadillerin büyük kafileler halinde Türkiye'ye gelmeye başlamaları her yerde olduğu gibi Mersin'de de heyecanla izlenmiştir. Bütün bu güçlüklere karşın Mersin'e ulaşan mübadiller de hoşnutluklarını yansıtmaya çalışmışlardır. Girit'in Kandiye şehrinden 17 Şubat'ta Mersin'e çıkan 3500 mübadil, anavatana kavuşmaları sebebiyle hoşnutluklarını dile getirerek, hükümetin kendilerine yaptığı yardımlara şükranlarını bildirmişler ve yolculuk sırasında doğan bir çocuğa Mustafa Kemal adını vererek cumhurbaşkanlarına bağlılıklarını göstermişlerdir. Mübadillerden birinin sözleri, yaşanılanları göstermesi açısından oldukça ilginçtir:

> "...Yeter ki başımızın üzerinde yıllardan beri hasretini çektiğimiz bayrağımız olsun. Sizler kan döktünüz can verdiniz, bize hürriyet verdiniz. Bizlere yardım eden bu fedakar kardeşlerden rahatlık istemek hakkımız değildir. Biz çalışacağız, vatanımıza yük olmamaya gayret edeceğiz." [12]

---

[8] *BCA*, Fon K.: 272.00.0.14, 7 Mayıs 1340/1924, Yer No: 76.31.14.

[9] Mübadele ile gelecek göçmenlerin sağlık durumlarını yakından ve yerinde incelemek, takip etmek ve sağlık durumlarıyla ilgili önlemleri zamanında alabilmek İçin Hilal-i Ahmer ile vekalet arasında bir itilafname imzalanmıştır. Vekalet ile Hilal-i Ahmer arasında yapılan itilafname İçin bkz. *BCA*, Fon K.: 272.00.0.12, 26 Mart 1340/1924, Yer No: 41.46.14.

[10] Ali Bölükbaşı ile yapılan görüşme, Mersin, 25.09.2002.

[11] *BCA*, Fon K.: 272.00.0.12, 26 Mart 1340/1924, Yer No: 41.46.14; *Türkiye Hilal-i Amer Mecmuası* (*THAM)*, III/31, 10 Mart 1340/1924, s.224-225; *THAM*, III/22, 15 TE 1339/1923, s.385.

[12] *Tanin*, 17 Şubat 1924.

Mersin iskelesine ulaşabilenlerin bir kısmını ise yeni yolculuklar bekliyordu. Mersin iskelesinden çıkartılan mübadillerden bir kısmı İç Anadolu'ya, bir kısmı da Güney Doğu Anadolu'ya gönderilmişti.

Göçün Mersin iskelesinde son bulacağını ümit ederek Selanik limanından yola çıkan mübadillerden İhsan Acar, yolculuğun Mersin'de sona ermediğini bize şu şekilde anlatıyor:

> Mersin'de büyük bir yer göstermişler. Ama çok sıcak, sivrisinek çok, sıtma çok. Bizim orası güzel yayla yer. Hatta bizim Makedonya'daki topraklarımız yayladır. Bizim köy yapamamış. 10 gün kalmışlar burada çadırlarda. Büyük evlere alınmışlar. Orada yemekler pişmiş, yedirmişler. Ondan sonra trene bindirip Ulukışla'ya göndermişler. Ulukışla'dan sonra talika dediğimiz arabalar var, şimdi o arabalardan yok. Onlara bindirmişler kafile kafile. Boş olan Rum köylerine sevk etmişler.(...) Nevşehir var, Kırşehir var, Serezliler deyince Kayseri var. Sivas da var (...) Güneydoğu Anadolu'da Fırat'ı geçmezler. En fazla Antep'te var, Maraş'ta var. [13]

Bölgeye yerleştirilmeyen mübadilin göç yolculuğunda Mersin mola noktası, Niğde ise son varılan istasyondur.

Mübadele koşulları gereği Mersin limanı sadece gelenlerle değil gidenlerle de doluydu. Mübadele anlaşması gereğince, Anadolu'dan Yunanistan'a gönderilecek olan Rumlar da Mersin iskelesinden gönderilmişlerdi. Kayseri Karacaören köyünden giden bir Rum da benzer şeyleri yansıtmaktadır:

> Niğde üzerinden Ulukışla'ya gittik. Orada bizi Kızılhaç karşıladı. Trene bindik. (...) Mersin'de 15-20 gün çadırlarda kaldık. Yemeği kendi paramızla alıyorduk, yanımızda kendi azığımız da vardı. Bindiğimiz gemi Yunan gemisiydi. Adını hatırlamıyorum. Gemiye Fellahların kayıklarına binerek gittik. Gemiye gidene kadar Fellahlar yüzünden başımıza gelmeyen kalmadı... (...) Gemide bir sürü göçmen vardı. Göçmenler Gölcük'ten, Karsadı'dan, Enehil'den, Tenei'den Farasa'dan geliyorlardı. Yolda fırtına çıktı. Bir sürü insan öldü. Ölenleri denize attılar. 24 saatlik bir yolculuktan sonra Pire'ye vardık. [14]

Mersin İskelesine gelen mübadillerden bölgeye yerleştirilecek olanlar, merkez köylere, şehir içinde mahallelere ya da vilayete bağlı Tarsus kazasına gönderiliyorlardı.[15] Sevk edilen mübadillerden durumu iyi olanlar kendi olanakları ile, yardıma gereksinimi olanlar ise hükümetin sağladığı araçlar ile kafileler halinde yola çıkıyorlardı.[16]

---

[13] İhsan Acar ile yapılan görüşme, 8.09.2003.
[14] Millas, a.g.e., s.194.
[15] "Mübadeleye Tabi Muhacirlerin Tertip Edildikleri Vilayet ve Kazaları Gösterir Cetvel" için bkz. BCA, Fon K.: 272.00.0.65, 0.0.1924, Yer No: 6.3.4.
[16] *TBMMZC,* D.II, İÇ. II, C.X, Ankara, 1975, s.37.

Yerleştirilecekleri yöreler belli olan mübadiller, üç günlük sağlık kontrollerinin bitiminde gruplar halinde ve Mübadele, İmar ve İskân Vekaleti memurlarının gözetiminde yola çıkıyorlardı. Yolculuk yaya ya da trenle olabiliyordu. Mübadillerin taşınmasını hızlı bir şekilde sağlamak ve diğer gereksinimlerini gidermek için bazen de Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin vekâlet için tahsis ettiği otomobillerden yararlanılıyordu.[17]

2.Mübadillerin Geçici Barınma Yerleri ve Karşılaşılan Sorunlar

Çok sayıda göçmenin kısa bir zamanda Türkiye'ye gelmesi, iyi bir iskan planının yapılamaması ve her türlü dış yardımdan yoksun harabe halindeki Anadolu'nun hemen imar edilememesinden kaynaklanan birtakım olumsuzluklar mübadillerin yerleştirilmesini etkilemiştir. Özellikle 1924 yılı, mübadillerin nakli ve iskanı bakımından Türkiye'nin en zor dönemini oluşturmuş; çoğu çiftçi olan mübadillerin iskanı ancak 1925'te tamamlanmıştır.[18] Ancak sorunlar daha sonraki yıllarda da devam etmiştir. Kuşkusuz mübadillerin Türkiye'de beslenme, sağlık, barınma gibi sorunlarla karşılaşması beklenmekteydi. Mübadele, İmar ve İskân Vekâlet'inin bütçesinin mübadillerin barınma, beslenme ve sağlık gibi temel gereksinimlerini karşılaması olanaksızdı. Bu durum, vekalet tarafından Hilal-i Ahmer Cemiyeti'ne bir yazıyla bildirilerek bu mübadillerin zorunlu gereksinimlerinin giderilmesi için Mersin'de zenginlerin yardımlarının sağlanarak mübadillerin ihtiyaçlarının karşılanması istenmiştir. [19] Mübadillerin iskelelere indirilmelerinden, yerleşecekleri evlere ulaştırılmalarına kadarki süreçte geçici barındırılmaları için misafirhaneler kuruldu. Bu misafirhanelerin hangi kurallar içinde işletileceği, ne tür hizmetleri nasıl sağlayacağı yönündeki konulara açıklık getirmek amacıyla, 28 Kasım 1923'te *"misafirhaneler talimatnamesi"* yayınlandı.[20] Misafirhaneler ile ilgili bu yönerge gereğince indirme iskelelerinde iki türlü misafirhane açılmıştı. İlki "tahaffuzhane" denilen ve mübadillerin ilk karaya çıktıklarında götürülüp temizlik denetimlerinin yapıldığı misafirhanelerdi.[21]

Buralarda, mübadiller temizleniyor, aşı kartları incelenerek aşısı olmayanlara aşıları yapılıyor, ayrıca bütün eşyaları denetimden geçiriliyordu. Mübadiller bütün bu işlemlerden sonra kendilerine ayrılan diğer misafirhaneye geçiyorlardı.[22]

---

[17] *BCA*, Fon K.: 272.00.012, 26 Mart 1340/1924, Yer No: 41.46.14.

[18] Mesut Çapa, "Yunanistan'dan Gelen Göçmenlerin İskanı", *Atatürk Yolu,* C.2, S.5, Mayıs, 1990, s.69.

[19] *Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA)*, Fon K.: 272.00.012, 29 Eylül 1340/1924, Yer No: 42.54.30.

[20] *İskan Tarihçesi*, s.19.

[21] **Mersin** misafirhanesi, Aydın, Gelibolu, Çanakkale, Fethiye, Ayvalık, Erdek, Çeşme ve Bayındır gibi Türkiye'nin dört bir yanında yer alan misafirhaneler arasında yer almaktaydı. Bkz. Kemal Arı, *Büyük Mübadele Türkiye'ye Zorunlu Göç (1923-1925),* Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1995, s.96; Yıldırım Ağanoğlu, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Balkanların Makus Tarihi: Göç*, Kum Saati Yayınları, İstanbul, 2001, s.295.

[22] *Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi* (*TBMMZC)*, D.II, İÇ.II, C.IX, Ankara, 1975, s.58.

Mübadillerin bir kısmı da yolculuk sırasında, geçici olarak konakladıkları limanlarda karantinaya alınıyor, burada temizlik işlemleri gerçekleştiriliyordu. Selanikli bir mübadil, yolculuğu sırasında Urla'da karantinaya alınmalarını şu şekilde anlatmaktadır:[23]

> Bizim geldiğimiz küçük vapurdu. Vapurun kömürü bitti. Kömür almağa gitti İstanbul'a gelmedi. On beş gün on beş gece orada yattık. Urla'da kaldık. Hamamlarda bizi yıkadılar. Bir hastalık olmasın diye. Yukarıdan akar sular macır [muhacir] işi. Yoklama yaparlar yani. Madem geldin macır, acaba var mı hastalık? Yoktu. [24]

Mersin'de de mübadillerin gelişinden önce Tarsus yolu üzerindeki bir eski İngiliz fabrikası olarak bilinen yer mübadiller için geçici barınak olarak düzenlenmeye çalışılmıştır. Harap durumda olan fabrikanın tamiratı 40-50 amele ve 10 usta ile üç günde bitirilmiş; fabrika mübadillerin barınmasına elverişli hale getirilmiştir. Bu fabrika, mübadillere hem karantina yeri hem de barınak olmuştur. Mübadiller, iskeleden misafirhaneye, kısmen ücretsiz kısmen de kiralık arabalarla taşınmışlardır. Ayrıca misafirhanedeki mübadillerin beslenmesi için gerekli erzak da ambarlara yerleştirilmiştir. [25]

Tarsus yolu üzerinde bulunan fabrikanın yanı sıra Mersin merkezde Taş Han diye bilinen büyük avlusu, iki katı ve birçok odasıyla oldukça elverişli olan bina da mübadillerin geçici konaklama yeri olarak düzenlenmişti.

Mersin'de mübadillerin bir kısmı iskân yerlerine sevk edilinceye değin misafirhane haline getirilen fabrikada, bir kısmı da bir süre çadırlarda barınmışlardır. Mübadillerden durumu iyi olanlar, kendilerine gösterilen yerin dışında otel vb. yerlerde, kendi olanakları ile kalmışlardır.

Mersin'de de mübadiller iaşe talimatnamesi doğrultusunda doyurulmaya çalışılmıştı. Mübadil Haydar Doğruer ilk karşılamadan oldukça memnundu: "Hükümet bizi indirdi. Taş Han'ına soktu, bize orada baktı. Her gün bir deve keserdi. Hükümet bize her gün kesiyordu, deve eti yiyorduk. Üç-dört mü beş ay mı düzenli yemek verdiler bize dağıttılar, ev verdiler bize, hükümet çekildi."[26]

Mübadillerin bir kısmının beslenme sorunu da Mersin'de İleri İlkokulu civarındaki arsada kurulan kazanlarda yemeklerin pişirilmesi ile çözülmüştü. Bu mübadillerden yardıma muhtaç olanlara iskân olunduktan sonra iaşe yardımı sürmüştür. Mübadillerin bir kısmının beslenme sorunu da Mersin'de İleri İlkokulu civarındaki arsada kurulan kazanlarda yemeklerin pişirilmesi ile çözülmüştü.[27]

---

[23] Osman Oğuz ile yapılan görüşme, 9.05.2003.
[24] Osman Oğuz ile yapılan görüşme, 9.05.2003.
[25] Seniye Koraltan ile yapılan görüşme, 18.10.2002
[26] Haydar Doğruer ile yapılan görüşme, 17.10.2002.
[27] Muharrem Çokuslu ile yapılan görüşme, 22.04.2004.

Mübadillerin Mersin iskelesinde, misafirhanelerde ve iskân bölgelerine gönderilmeleri sırasında iaşelerinin sağlanması gibi ağır bir yükü Mübadele, İmar ve İskan Vekaleti üstlenmişti. Mersin'de de mübadillerin gereksinimlerinin büyük oranda karşılandığını mübadillerin anlattıklarına dayanarak söyleyebiliriz.

Bu mübadillerden yardıma muhtaç olanlara iskân olunduktan sonra iaşe yardımı sürmüştür. Bu işlem sırasında yalnız sevk defterleri esas alınmamış yeniden soruşturma yapılarak, muhtaç olduklarını belli edenler iaşe edilmiştir.[28] Ayrıca, iskân alanlarında herhangi bir eve yerleşmiş göçmene iaşe yardımı, pişmemiş yiyecek malzemesi dağıtmak biçiminde de devam edilmiştir.[29]

3.Mübadillerin Sağlık Meseleleri

Mübadiller, Yunanistan ve Girit'teki köylerinden çıktıktan yaklaşık bir ay sonra Mersin'e ulaşabilmişlerdi. Kötü koşullarda yapılan bu yolculuk sırasında mübadilleri salgın hastalıklar da uğraştırmıştır. Mübadilleri Mersin'e getiren vapurlarda otuz yatak, on bir tabib ve yirmi hasta bakıcı bulunmaktaydı.[30] Mersin'de de mübadillere sağlık hizmeti Hilal-i Ahmerce verilmeye çalışılmıştır. Hazırlıklara mübadiller gelmeden başlanmış ve dezenfekten amaçlı gezici etüv malzemelerinin sağlanmasına çalışılmıştı. [31] Hilal-i Ahmer Cemiyeti merkezince mübadillerin sağlık durumları ile daha yakından ve kapsamlı bir şekilde ilgilenmek, gerekli önlemleri almak için 10. İskân bölgesi **Adana'da,** iskân bölgesi müdüriyeti merkezinde, cemiyet merkezi tarafından birer temsilci bulundurulmuştur. [32] Bu temsilcilerin görevleri, iskân bölgesi sınırları içindeki illerdeki Hilal-i Ahmer şubelerinin yardıma muhtaç olanlara yardım etmesini sağlamaktı.

Hilal-ı Ahmerce oluşturulan 33. Mersin İmdad-ı Sıhhiye Heyeti 1 Ocak 1924'te Mersin'e gelerek emval-i metrukeden hastane haline getirilmeye elverişli on sekiz odalı güzel bir bina sağlamış ve 11 Ocak'tan itibaren hasta ve muhtaç durumda olanların kabulüne ve bunların gereksinimini karşılamaya başlamıştır.[33]

Mersin'e gelen mübadillerin, gümrük iskelesinden karaya çıkartıldıktan sonra burada ilk olarak sağlık kontrolleri yapılıyor, hasta ve

---

[28] *BCA*, Fon K.: 272.00.0.12, 12 Mayıs 1340/1924, Yer No: 41.48.23.
[29] *THAM*, IV/40, 15 KE 1340/1924, s.135.
[30] *BCA*, Fon K.: 272.00.0.12, 26 Mart 1924, Yer No: 41.46.14.
[31] *BCA*, Fon K.: 272.00.0.12, 6 Mart 1340/1924, Yer No: 72.2.3.
[32] İskan bölgelerinde bulunan ve oluşturulacak olan Hilal-i Ahmer şubelerinin giderleri Hilal-i Ahmerce karşılanacaktır. Bkz. *BCA*, Fon K.: 272.00.0.12, 26 Mart 1340/1924, Yer No: 41.46.14. Alınan kararlar gereği, mübadillerin sağlık sorunlarıyla daha yakından ilgilenmek için Samsun, Trakya, İzmir, Konya, İzmit ve **Adana** mıntıka müdürlüğü merkezlerinde Hilal-i Ahmerce birer temsilci bulundurulacaktı. Bu temsilcinin görevi, göçmenlere yardım etmek ve toplanacak olan yardımları mıntıka müdürleriyle görüşerek göçmenlerin gereksinimleri doğrultusunda kullanılmasını sağlayacaktır; Bkz. *THAM,* III/31, 10 Mart 1340/1924, s.223.
[33] *THAM*, III/30, 10 Şubat 1340/1924, s.199.

yaralı olanları Hilal-i Ahmer'e ait kamyonlarla misafirhaneye götürülüyordu. Ağır hasta olanlardan revirde tedavi olması gerekenler, hastalığın süresine göre dispanserde tedavi ediliyordu. Mübadillerin sağlık kontrolleri ve iaşeleri, toplam üç gün sürüyor, eğer zorunlu bir durum varsa bu süre uzatılıyordu.

İmdad-ı Sıhhiye heyetleri tarafından mübadillerin sağlık sorunlarını gidermenin yanı sıra, özellikle Mersin, Samsun, İzmir, Antalya gibi, mübadillerin Türkiye'ye getirilmesinde önemli rol üstlenen indirme iskelelerinin bulunduğu kıyı şehirlerinde, olası salgın hastalıkların önüne geçmek için hazırlıklar yapılmış; buralarda serum ve aşı depolanmıştır.[34]

Mersin'de mübadillerin sağlık durumu ile ilgili sıkıntı yaşandığında Adana'da bulunan Memleket Hastanesi'nden %10 oranında faydalanıldığı gibi, askeri hastaneden de faydalanma yoluna gidilmiştir. Hilal-i Ahmerce Mersin'de, mübadillerden yardıma gereksinimi bulunanların tümüne dağıtılmak üzere çamaşır toplanarak depolanmış; hasta olanların tedavileri için Mersin Gureba hastanesinden yararlanılmıştır. Mübadillerin Mersin'e naklinin kış aylarına rastlaması da hastalıkların artmasında etkiliydi. Bu sağlık sorunlarının giderilmesi için önlemler alınmış; hastaneden tedavi olup ayrılanların, dinlenme dönemlerini geçirmek üzere iskân bölgelerinde on-beş yirmi yataklık bir nekahathane oluşturulmuştur. Belediye doktorunun denetimindeki bu nekahathaneye bir hastabakıcı ile bir hizmetçi görevlendirilmişti. Hilal-i Ahmer'in Mersin şubesinin mübadillere sıcak çorba ve hastanelerde ilaç dağıttığı gibi mübadillerden açıkta bulunanları da kurduğu çadırlarda barındırmaya çalıştığı yer almaktadır. Hilal-i Ahmer bu yardımları özellikle Selanik'te kendilerine yapılan baskı sonucu göç edenlere yapıyordu. Yerel basında, mübadillere Hilal-i Ahmer şubesinin yardımda bulunduğu, göçmenlerin giyim, beslenme, sağlık gibi sorunlarının karşılandığı şeklinde haberler yer almıştır.

Mersin'de mübadillerin sağlık durumu ile ilgili sıkıntı yaşandığında Adana'da bulunan Memleket Hastanesi'nden %10 oranında faydalanıldığı gibi, askeri hastaneden de faydalanma yoluna gidilmiştir.[35] Belgelerden askeri hastanelerin de mübadillerin sağlık sorunlarıyla ilgili düzenlemelere katıldıkları anlaşılmaktadır. Fakat hukuksal prosedür sivil hastaneler gibi işlememiş, mübadillerin tedavisinde askeri hastanelerden sürekli değil, gereksinim doğrultusunda yararlanılmıştır.

4.Mersin'e Yerleştirilen Mübadil Miktarı

Mersin'e gelen mübadillerin sayısına ve durumuna ilişkin iki farklı rakam verilmektedir. Kızılay Arşivi ve Cumhuriyet Arşivi'nden elde edilen rakamlar bir araya getirildiğinde farklı tarihlerde Mersin iskelesine çıkanları gösterir arşiv belgeleri mevcuttur. Buna göre, 20.518 ve 13.956 olmak üzere toplam 34.474 mübadilin Mersin'e ulaştığı anlaşılmaktadır.

[34] *THAMZC*, D.II, İÇ.II, C.IX, Ankara, 1975, s.58.
[35] *BCA*, Fon K.: 272.00.0.79, 16 Mart 1340/1924, Yer No: 72.2.10.

MÜBADİLİN GELDİĞİ YER	VAPURUN İSMİ	GELİŞ TARİHİ	NÜFUS
Vodina-Karacaova Kazaları Ustrova	Akdeniz	10.05.1924	4.375
Kayalar Kazası- Katranza Köyü	Rize	28.05.1924	1.457
Kozana Kazası	İnönü	22.06.1924	2.750
Kesriye-Tırhala-Kozana Kazaları	İstanbul	02.07.1924	3.440
Kesriye-Kozana-Dudullu Kazaları	Türkiye	02.07.1924	1.521
Kesriye-Vodine Kazaları	Trabzon	06.07.1924	1.372
Kesriye- Kozana Kazaları	Teşvikiye	20.07.1924	2.523
Filorine Kazası, Karaköy	Dumlupınar	11.08.1924	3.080
TOPLAM			**20.518**

Tablo 1: Kızılay Arşivi Kayıtlarında Mersin İskelesine Gelen Mübadiller

GELDİĞİ YER	VAPURUN İSMİ	HAREKET TARİHİ	VARIŞ TARİHİ	NÜFUS
Kandiye	Sakarya	21.1.1924	?	3.600[36]
Kandiye	Sakarya	5.2.1924	15.2.1924	3.305[37]
Selanik	İstanbul	5.8.1924	14.8.1924	2.852[38]
Selanik	Dumlupınar	15.8.1924	23.8.1924	3069[39]
Selanik	Asya	18.8.1924	28.8.1924	1130[40]
TOPLAM				**13.956**

Tablo 2: Cumhuriyet Arşivi Kayıtlarına Göre Mersin'e Gelen Mübadiller

[36] *BCA*, Fon K.: 272.00.0.14, 28 Şubat 1340/1924, Yer No: 76.28.26.

[37] *BCA*, Fon K.: 272.00.0.11, ? Şubat 1340/1924, Yer No: 17.78.4; *BCA*, Fon K.: 272.00.0.14, 23 Mart 1340/1924, Yer No: 76.28.23; *BCA*, Fon K.: 272.00.0.14, 23 Şubat.1340/1924, Yer No: 76.28.24; *BCA*, Fon K.: 272.00.0.14, 28 Şubat 1340/1924, Yer No: 76.28.26. Vapurun kapasitesi 3100 olmasına karşın Mersin'e 3305 kişi gönderilmiştir.

[38] *BCA*, Fon K.: 272.00.0.11, 4 Kasım 1340/1924, Yer No: 19.93.8; Bu mübadillerin 300'ü Diyarbakır'a, 2552'si Konya'ya gönderilmiştir.

[39] *BCA*, Fon K.: 272.00.0.11, 4 Kasım 1340/1924, Yer No: 19.93.8; Bu mübadillerin 759'u Konya'ya, 310'u Adana'ya sevk edilmiştir. Bu sayı toplam 1069'dur. Geriye kalan 2000 kişi Mersin'e iskan edilmiş olmalı.

[40] *BCA*, Fon K.: 272.00.0.11, 4 Kasım 1340/1924, Yer No: 19.93.8; 1130 mübadilin tamamı Konya'ya sevk edilmiştir.

Mersin'e, Yunanistan'ın çeşitli yerleşim birimlerinden gelen mübadillerin bir kısmı Mersin iskelesinden çeşitli yerleşim birimlerine gönderilmiş, Bir kısmı ise Adana'ya, Konya'ya, Diyarbakır'a gönderilmiştir. Arşivi belgelerine göre, Mersin'e toplam 12.055 mübadil yerleştirilmiştir.

Mersin'e, Yunanistan'ın çeşitli yerleşim birimlerinden gelen mübadillerin bir kısmı Mersin iskelesinden çeşitli yerleşim birimlerine gönderilmiş, bir kısmı da onuncu iskan bölgesi içerisinde olan Mersin'e ve kazalarına yerleştirilmiştir.[41] 10. İskan Bölgesi'nde bulunan Mersin'de mübadillerin iskan işlemlerinin yürütülmesinden sorumlu Mıntıka müdürü, Adana Valisi Faik Beydi.[42] Cumhuriyet Arşivi belgelerine göre, Mersin'e toplam 12.055 mübadil yerleştirilmiştir.

MEMLEKETİ	SEVK MAHALLİ	NÜFUS
Kandiye	Mersin	3.600
Kandiye	Mersin	3.305
Selanik	Mersin	2.000
Yanya [Liyabovalı]	Mersin	400
Selanik [Katerin]	Mersin	2.750
TOPLAM		**12.055**

Tablo 3:Mersin'e Yerleştirilen Mübadiller

Mersin'e yerleştirilen Girit ve Selanik mübadillerinin anlattıklarına ve iskan defteri kayıtlarına göre Selanik mübadillerinin büyük bir kısmı Mersin merkez kazada eski Hıristiyan yerleşimi olan Osmaniye Köyüne ve Demirhisar'a (Yuvanaki Çiftliği),[43] Girit mübadillerinin büyük bir kısmı ise Mersin'de Cami-i Şerif, Bahçe, İhsaniye, Mahmudiye, Mesudiye, Nusratiye mahallelerine yerleştirilmişler.[44] Bir kısmı ise Adana'ya gönderilmiştir.[45] Mersin İskelesi'ne gelen mübadillerden bölgeye yerleştirilecek olanlar, merkez köylere, şehir içinde mahallelere ya da vilayete bağlı Tarsus kazasına gönderiliyorlardı. Sevk edilen mübadillerden durumu iyi olanlar kendi olanakları ile yardıma gereksinimi olanlar ise hükümetin sağladığı araçlar ile kafileler halinde yola çıkıyorlardı.

---

41 Bu dönemde Mersin hakkında genel bilgi için bkz. *TCDS*, 1926-1927, Matbuat Müdüriyet-i Umumiyesi, Ankara,1927, s.1096; Develi, a.g.e.; Uğur, *a.g.e.*

42 *Yeni Adana*, 27 Şubat 1931, s.2.

43 Mehmet Arseven ile yapılan görüşme, 10.10.2002; Muharrem Çokuslu ile yapılan görüşme, 22.04.2004.

44 Hüsniye Güngör ile yapılan görüşme, 18.10.2002; Seniye Koraltan ile yapılan görüşme, 18.10.2002; Haydar Doğruer ile yapılan görüşme, 17.10.2002. Yapılan görüşmelerde yer alan kişilerin anlattıklarına göre, Girit'ten gelenlerin bir kısmı Mersin'e bir kısmı Tarsus'a bir kısmı da Adana'ya iskân edilmiştir.

45 Necati Tütüner ile yapılan görüşme, 09.10.2002.

5.Kalıcı Meskenlere İlişkin Sorunlar

Mersin'de de mübadillerin en önemli sorunlarından biri, konut sorunuydu. Çünkü, bölgede iskân edilecek olan mübadilleri barındırmaya yetecek kadar konut ya da arazi bulunmamaktaydı. Var olanlar ya yasadışı işgal altında ya da oturmaya elverişli değildi. Şehirde ve köyde konut sorunu farklıydı. Mübadillerin ülkemizde iskanının en uygun ve ideal şekli, tarihi, ekonomik, sosyal ve teknik nedenlerle terk edilmiş bölgelerde uygulanan bir yöntem olan *"yeni tip köyler"* kurmaktı. Böylece, diğer köyler için de örnek olabilecek zirai faaliyetlere girişilmiş olurdu. Bakanın talimatıyla, Samsun'da 15, Antalya'da 1, Adana'da 1 ve diğerleri de değişik yörelerde olmak üzere toplam 27 köyün yapımı planlanmıştı.[46] Bu sayı daha sonraları, 1.480.684 lira bütçe ayrılmak suretiyle Antalya, Samsun, İzmir, Bilecik, Cebelibereket, Mersin, Manisa, ve Ankara olmak üzere 69'a çıkarıldı. [47] Bu doğrultuda, bir köy kurma düşüncesi, Mersin'e getirilen Selanikli mübadiller için de planlanmıştı.

Selanik'in Demirhisar kazasından Mersin'e gelen mübadillerin bir kısmı, Mersin'in Osmaniye köyüne yerleştirilmiş ve kendilerine Rum emvali metrukesi verilmişti. Böylece bir kısım mübadilin barınma sorunu bu şekilde çözülmüştü. Diğer bir kısmının Rum mübadillerden Abraham Yuvan'dan kalan "Yuvanaki" adındaki çiftliğe yerleştirilmeleri düşünülmüştü. Ancak, sözü edilen çiftlikte mübadillerin barınabileceği evler bulunmamaktaydı. Bu nedenle mübadillerin barınmasını sağlamak için yeni evler yapılması gerekiyordu. Mübadiller için kurulacak köylerle ilgili olarak çeşitli plan ve projeler hazırlanacaktı. Türkiye genelinde düşünülen *"numune köy"* inşa etme düşüncesi Mersin'de kısmen de olsa uygulamaya konulmuş; numune köylerin yaptırılması işi de mühendis ve müteahhitlere havale edilmişti. Mübadiller, kendilerine uygun yaşama koşullarını sağlayacak olan evlerin yapılmasına kadar çadırlarda, çok kötü koşullarda barınmaya çalışmışlardır. Ancak bin bir sıkıntıyla ve umutla bekledikleri bu evler ise sazdan olup, uzun süre yaşamaya elverişli değildi.

Selanik mübadilleri için kurulacak bu köyün yapımında kullanılacak araç-gerecin belirlenmesinin yanı sıra hanelerin belirli bir plan dahilinde inşası için projeler hazırlanmıştır. Ayrıntılı herhangi bir plan bulunmamasına karşın, belgelerden evlerin iki katlı, her katta iki oda, mutfak, abdesthane, gusulhane olacağı anlaşılmaktadır. [48] İki odadan her birinin ayrı ayrı sofa ya da avluya açılan açılan kapıları olacaktı. Ayrıca evlerin içinde yüklük amacıyla kullanılmak üzere duvara bitişik

---

[46] *TBMMZC*, D.II, İÇ.II, C.VII/I, Ankara, 1968, s.1042*; İskan Tarihçesi*, s.140.

[47] *BCA*, Fon K.: 272.00.0.12, 26 Mart 1340/1924, Yer No: 41.46.14.

[48] Mübadele sürecinde Mersin'de mübadiller için kurulacak köyün yapımına dair çizilmiş krokiler bulunmamasına karşın Balkan Savaşları sonucunda Anadolu'ya yönelik göç sürecinde muhacirler için kurulması düşünülen köylerin yapımına yönelik çizilmiş ayrıntılı krokiler bulunmaktadır. Bkz. kurulan muhacir köyleri ile ilgili ayrıntılı bilgi için Fuat Dündar, "Balkan Savaşları Sonrasında Kurulmaya Çalışılan Muhacir Köyleri", *Toplumsal Tarih*, Ekim 2000, ss.52-54.

dolaplar da yapılacaktı. Haneler yol üzerinde yapılacaktı.[49] Yukarıda belirttiğimiz esaslar içinde Demirhisar Köyünde toplam 7 adet konut yapılmıştır. [50]

Bu evlerin maliyetinin yüksek olması nedeniyle "numune köy" yapımına son verilerek yerine daha az maliyetli olan iktisadi hanelerin yapımına başlandığı sanılmaktadır. Çünkü Tarsus gazetesindeki Mersin İskân Memurluğu'nca verilen 4 Mayıs 1926 tarihli bir ilanda, Mersin'e iki saat uzaklıkta bulunan Yuvanaki Çiftliğinde, 6 çift iktisadi hanenin pazarlık suretiyle yaptırılacağı duyurularak inşaatı gerçekleştirmek isteyen mühendis ve müteahhitlerin iskân dairesine başvurmaları isteniyordu. [51]

Demirhisar köyündeki, günümüze de kalan birkaç mübadil konutunun yapılış şekline bakıldığında, dikdörtgen planlı, tek katlı, bir, iki odalı ya da bir oda, bir ahırdan oluşan iki göz basit bir yapıdan ibaret oldukları görülür. Yapının iskelesini doğal halinde kullanılmış kargılar oluşturur. Duvarlar hem içten hem de dıştan balçıkla sıvanmıştır. Bu yapılarda kapı dışında küçük pencereler görülür. Kargı kesilip, örülerek kullanılmış, dış yüzey sonradan çinko levhalar ile kaplanmıştır.

Mübadillerin anlattıklarına göre, Yuvanaki Çiftliğinde yerleştirilenler için hükümet tarafından yaptırılan evler pek dayanıklı olmayan çamur ve sazdan yapılmıştı. Bu nedenle daha sonraki yıllarda mübadiller, yıkılan evlerin yerine kendileri yeniden ev inşa etmişlerdir. Kendileri için kurulan köyde yaşayan bir mübadilin söyledikleri de yaşananları şu şekilde ortaya koymaktadır: "Hükümet yaptı bir göz oda, o da yıkıldı. 4-5 nüfus sığar mı..! 2 göz 4 göz oda var yine utanırım. Bir yağmurla yıkıldı, çamur durur mu, millet uyandı. Briketlerden yaptılar."[52] Sonuçta, 1924 yılında Mersin'e gelen mübadillerin barınma sorununun, üzerinden iki yıl geçmiş olmasına rağmen çözülememiş olduğu görülmektedir. Bu iktisadi haneler ancak 1926 yılı sonunda tamamlanabilmiştir.

Şehirlere yerleştirilecek mübadillerin de acilen başlarını sokacak bir konuta gereksinimleri vardı. Şehirde yerleştirilecek olan göçmenler doğudan göç edenler, evleri yananlar, mübadil olmayanlar ve mübadiller olmak üzere dört gruba ayrılmaktaydı. Ermenilerce terk edilen taşınmaz mallar, mübadiller dışındaki diğer göçmen topluluklarına verilmekteydi.[53] Rum taşınmazlarının ise mübadillere verilmesi kararlaştırılmıştı.[54] Bütün bu belirlemelere karşın, bu gibi yerler ya yerli halk, ya memurlar ya da daha fazla mal almak isteyen mübadiller

[49] Belgelerde konutların yapımına ilişkin açıklamalar doğrultusunda oluşturulan ev planı için bkz. EK 5.
[50] *BCA,* Fon K.: 272.00.0.11, 25 Ocak 1925, Yer No: 21.103.10.
[51] *Tarsus*, " İktisadi Hane İnşası Münakaşası", 4 Mayıs 1926, s.3.
[52] Ali Bölükbaşı ile yapılan görüşme, 25.08.2002.
[53] *BCA*, Fon K.: 272.00.0.12, 12 Mayıs 1340/1924, Yer No: 41.48.23.
[54] *BCA*, Fon K.: 272.00.0.12, 12 Mayıs 1340/1924, Yer No: 41.48.23.

tarafından işgal edilmişti. İskân müdüriyeti bu tür yerlerin boşaltılmasına karar vermiştir.[55]

Giritli mübadil Melek Baydar'ın "Bu harabeyi verdiler. O zaman böyle değildi. Dört aileye verdiler burayı. Her aile bir odada otururdu. Giritli dört aile. Onları ayırdılar, ev verdiler. Bize de burayı verdiler"[56] şeklindeki ifadeleri sıkıntıyı yansıtmaktadır.

Mübadillerin Yunanistan'da bıraktığı evin fizik ve mekân yönünden nitelikleri ise göz ardı edilmişti. Mersin'e bağlı köylerde terk edilmiş konut olmadığından, göçmenler, Mersin ve Tarsus şehir merkezindeki, 5-6 ailenin barınmasına elverişli konutlarda iskân edilmeye çalışılmıştı.

Mersin merkeze yerleştirilen Giritli mübadiller ise daha çok sahil şeridindeki Uray caddesi, Cami-i Şerif, Kiremithane ve Nusratiye mahallelerine iskân edilmişlerdir.

Mersin'in Tarsus Kazasında da mübadillere aşağıdaki tabloda ayrıntılı bir şekilde gösterildiği gibi Rumlardan kalma genelde bir ya da iki odalı evler dağıtılmıştır: [57]

Konutun Yeri	**Konut Sayısı**	**Konutun Yeri**	**Konut Sayısı**
Bağlarbaşı Mah.	2	Küçükminare	8
Bilinmeyen	2	Molla Kerim Mah.	2
Camialtun Mah.	3	Musalla Karyesi	14
Caminur mah.	73	Pilak Mah.	1
Debbehhane Mah.	11	Şehit Kerim Mah.	113
Ekinci Karyesi	2	Teker Mah.	4
Eski Arsa mah.	1	Tele? Mah.	2
Eski Ömerli Mah.	1	Yeni Ömerli Mah.	5
Eskici karyesi	16	Yenice Mah.	1
İnceark Mah.	24		
TOPLAM	**186**		

Tablo 4:Mersin Tarsus Kazasında Mübadillere Dağıtılan Konutlar ve Yerleri

6.Taşınmazların Dağıtımında Yaşanan Sıkıntılar

Türkiye genelinde, terk edilmiş taşınmaz malların dağılımlarının ve niteliklerinin yeterince belirlenmemiş olması ve mübadil olmayanlarca işgal edilmiş olması nedeniyle, mübadiller yeni yolculuklar yapmak

[55] İpek, a.g.e., s.93.
[56] Melek Baydar ile yapılan görüşme, 16.11.2002.
[57] *Mersin Köy Hizmetleri Arşivi (M.K.H.A.), Mersin Vilayeti Tarsus Kazası'na İskân edilen Mübadillerle Ait Defter 15*, No:1, Yıl: 1340/1924.

zorunda kalabiliyordu. Kendilerine tahsis edilen bölgeler yerine akraba ve tanıdıklarının yanına yerleşmek isteyenler olabiliyordu. Hükümet ise bu tür durumlarda mübadillere iskân haklarından vazgeçmeleri koşuluyla izin verebiliyordu. Örneğin Mersin Demirhisar köyüne yerleştirilen Serez mübadillerinden iki kişi, İzmir-Bergama'da bulunan akrabalarının yanına bu yüzden tekrar göç etmişlerdi[58].

Girit mübadili Haydar Doğruer'in anıları da bunu doğrulamaktadır: "Büyük ağabeyim ve halam Mudanya'ya gittiler. Mudanya'da tarla vereceklerdi, ev vereceklerdi. Hepsini vereceklerdi, oturmadı. Biz burada kaldık ya. Annem babam orda ben burada ne yapayım dedi. Terk-i iskân etti ondan kaçtı. Ondan malı olmadı."[59] Bu ifadeler aile ve akraba bütünlüğünün parçalanması ve "*terk-i iskân*" hakkında da ilginç bilgiler içermektedir.

Mübadiller Mersin'de yerleştirilirken ilgili yönerge gereği geldikleri yerleşim bölgesinin özellikleri ve gelenlerin meslekleri göz önünde bulundurulacaktı. Mersin'de uygulamada buna özen gösterilmeye çalışıldığı anlaşılmaktadır. Selanik mübadili Ayşe Bölükbaşı'nın ifadesi de uygulamanın bu şekilde olduğunu doğrulamaktadır. Bölükbaşı'ya göre; ailesine ve birlikte geldiği köy halkına yerleşmeleri için önce Mersin'in Kazanlı ve Karaduvar köyleri gösterilmiş, ancak bu köylerin tarıma uygun olmadığından ve sinek bolluğundan yakınan bu mübadiller, istekleri doğrultusunda başka yerleşim birimlerine yerleştirilmişlerdir. Ancak burada da Mübadillerin anlatılarına göre, bunlar Mersin'de tütüncülüğe uygun bir iklim ve çevre bulamamışlar ve yeni uğraşılar geliştirmek zorunda kalmışlardır. [60] Ancak bu uyumun her zaman sağlanamadığı anlaşılmaktadır. Örneğin Selanik Demirhisar kazası Palmiş köyünün tamamı Mersin, Silifke, Adana çevresine iskân edilmiştir. Bu mübadillerin, Selanik'te köylerindeki temel uğraşıları hayvancılık, tütüncülük ve mısır yetiştiriciliğidir. Mübadillerin anlatılarına göre, bunlar Mersin'de tütüncülüğe uygun bir iklim ve çevre bulamamışlar ve yeni uğraşılar geliştirmek zorunda kalmışlardır.

Mersin'de mübadillerin iskân edilmeleri sırasında yaşanan bir sıkıntı da Mersin'e bağlı köylerde mübadillerin iskanına uygun terk edilmiş malların yetersizliğiydi. Bu sorun 1950'lere kadar devem etmiştir. Bu konudaki belirsizlikler ve anlaşmazlıklar daha sonraki on yıllara kadar sarkabilmiştir. Örneğin, Serezli bir mübadil Mersin'e ilk geldiğinde iskân görmüş ve kendisine iskân hakkı olan malın bir kısmı verilmiş, kalan kısmın verilmesi de ileri bir tarihe ertelenmişti. Bir diğer örnekte ise Selanik Demirhisar mübadillerinden Selim Bajdar'a 1924 yılında Yuvanaki çiftliğinde 4 dönümlük arazi verilmiş ve kalan 6 dönümlük hakkının da ileride verilmesi kararlaştırılmıştır. Mübadil aradan 40 yıl geçtikten sonra, 6.04.1964 tarihinde, bu 6 dönümü istediğinde, mübadile

[58] *BCA*, Fon K.: 272.00.012, 19 Eylül 1926, Yer No: 49.99.16.
[59] Haydar Doğruer ile yapılan görüşme, 17.10.2002.
[60] Ayşe Bölükbaşı ile yapılan görüşme, 25.08.2002.

iskân hakkında yapılacak bir işlem olmadığı, mübadil olarak Mersin'e yerleştiğine dair iskân dairesinde bir kayda rastlanamadığı bildirilmişti.[61]

Mersin'de mübadillerin iskân edilmeleri sırasında yaşanan bir sıkıntı da Mersin'e bağlı köylerde mübadillerin iskanına uygun terk edilmiş malların yetersizliğiydi. Bu nedenle vilayete gelen mübadillerin, Mersin merkez olmak üzere Tarsus'ta beş-altı ailenin iskana elverişli terkedilmiş olan evlere yerleştirilmeleri kararlaştırılmıştı.[62] Ayrıca, terk edilmiş evlerin yetersizliği göz önünde bulundurularak 1924 Ocak ayının sonuna doğru gelecek olan 3.000 mübadilin de Mersin merkez ve Tarsus'a yerleştirilmesi kararlaştırılmıştır. Alınan bu karar doğrultusunda mübadilleri iskân etmek için öncelikle Mersin merkezde 150 ve Tarsus'ta 126 olmak üzere Silifke ve çevresinde de 290 hane belirlenmiştir.[63]

Terk edilmiş malların mübadillere dağıtılmasında bir sorun ise, emval-i metrukenin yasadışı işgalidir. Bu durum, Mübadele, İmar ve İskân Vekaleti'nin mübadillerin yerleştirilmelerinde bu sorunla uğraşmasına neden olmuştur.[64] Sözünü ettiğimiz bu sorun, Mersin Vilayeti'nde de yasadışı işgallerden dolayı, mübadillerin tamamının yerleştirilmesi için yeterince ev ve arazi bulunamaması şeklinde kendisini göstermiştir. Sorunlar birbirini izlemiş, yaşanan bu aksaklıklardan dolayı da vilayete yerleştirilemeyen mübadiller başka iskân alanlarına sevk edilmek zorunda kalmışlardır.[65] Örneğin, Selanik-Serez'den Mersin'e yerleştirilmek üzere gönderilen mübadiller taşınmazların yetersizliğinden 26 hane mübadil, 28 Aralık 1925 yılında Gaziantep'te iskan edilmek amacıyla Mersin'den gönderilmişti.

Yıllar sonra bunlardan bazı ailelere Demirhisar köyüne akrabalarının yanına dönmüşler ancak bu sefer bunlar mübadil olarak değil "Antepli" olarak adlandırılmışlardır.

Mülkiyet ile ilgili sorunlar, kurumlar arası anlaşmazlıkların ve yazışmaların sonuçlandırılamaması iskân uygulamalarının uzamasına da neden olmuştu. Örneğin, Dahiliye Vekaleti, Mersin Vilayetinden mübadil ve diğer göçmenlere dağıtılan arazi ve iskân edilen göçmen miktarını Kasım 1927'den 1928 Mart'ına kadar defalarca istemesine karşın, Mart 1928 sonlarında alabilmişti. İskân işlemleri 1928 sonuna kadar sarkmıştı.

---

61 *Mersin Köy Hizmetleri Arşivi(M. K.H.A.), D.H.K.D.*, 2, 271-V-26-30.

62 *Hakimiyet-i Milliye*, 4 KS 1924, s.5.

63 *Türk Sözü*, 23 KS 1924, s.2.

64 Mesut Çapa, "Cumhuriyetin İlk Mübadele İmar ve İskân Vekili Mustafa Necati Bey", *Mustafa Necati Sempozyumu*, Kastamonu Eğitim Yüksekokulu Yay.; Kastamonu 9-11 Mayıs, s.67. Muhacir, felaketzede ve mülteci olmayıp da kendi imkanlarıyla geçinebilenlerden bazılarının fuzuli işgal etmekte oldukları emval-i metrukelerden çıkmamakta ısrar edenler vekaletin isteği doğrultusunda zorunlu tahliye edilmişlerdir

65 *BCA*, Fon K.: 272.00.0.14, 25 Ocak 1925, Yer No: 78.42.19; *BCA*, Fon K.: 272.00.0.12, 5 Ocak 1926, Yer No: 47.87.9.

Sonuç

Mersin, mübadele sürecinde Adana iskân bölgesinin dağıtım limanı olarak da görev üstlendiği için önemlidir. Çünkü Mersin limanı mübadele koşulları gereği hem mübadillerin varış yeri hem de Mersin, Niğde, Kayseri gibi yerleşim bölgelerindeki Ortodoks Rumların Yunanistan'a gönderildiği yerdir. Bu süreçte, Mersin'e gelen mübadillerin bir kısmı Mersin merkeze ve Tarsus kazasına, bir kısmı da onuncu iskân bölgesi kapsamında olan yerleşim alanlarına iskân edilmişlerdir.

Mübadele ile Mersin'e gönderilen on iki bine yakın hemen hemen hepsi yardıma muhtaç olan mübadillerin sosyal ve ekonomik şartlarına uygun olarak yerleştirilip üretici duruma getirilmeleri oldukça zor olmuştur. Rumlardan kalan terkedilmiş mallar felaketzedeler, diğer göçmen grupları, memurlar tarafından işgal edildiğinden mübadillerin yerleştirilmesi sırasında büyük zorluklarla karşılaşılmıştır. Mülkiyet eşdeğerliliklerinin belirli bir dengede tutulup korunması ve dağıtılması hiç de kolay olmamıştır.

Zorunlu göçün değiş tokuş edilen kişiler üzerinde doğrudan etkisi olmuştur ve mübadiller büyük sıkıntılar çekmişlerdir. Konumuz açısından birincisi, zorunlu göçün kendisinin ve göçmen iskanın maliyetinin tüm Mersin halkı tarafından kolektif olarak yüklenilmiş olmasıdır. Diğeri ise mübadelenin, göçün, Her ne kadar Mersin'e gelen mübadillerin büyük çoğunluğunu kırsal kesimden gelenler oluştursa da mübadiller geldikleri yerde kullandıkları tarım metot ve aletlerini, bitki türlerini yeni topluma, Mersin'e, aktarmışlardır ve ekonomik etkileşim sürecinde yerli halk da daha önce bilmediği bazı ürünleri mübadillerden öğrenmiştir. Mersin ve Tarsus'ta zeytin pek bilinmemekteydi. Zeytini bilmeyen yerli halktan bazılarının zeytin ağaçlarını sökmesi gibi olayları mübadillerin anlattığı ilginç anılardan öğreniyoruz.

KAYNAKÇA

Resmi Yayınlar

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi (*TBMMZC)*, D.II, İÇ.II, C.II, Ankara, 1975

Türkiye Hilal-i Amer Mecmuası (*THAM)*, III/31, 10 Mart 1340/1924, s.224-225; *THAM*, III/22, 15 TE 1339/1923, s.385.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi (*TBMMZC)*, D.II, İÇ.II, C.IX, Ankara, 1975, s.58.

TBMMZC, D.II, İÇ. II, C.X, Ankara, 1975.

THAM, III/31, 10 Mart 1340/1924.

THAM, III/30, 10 Şubat 1340/1924.

THAMZC, D.II, İÇ.II, C.IX, Ankara, 1975, s.58.

TBMMZC, D.II, İÇ.II, C.VII/I, Ankara, 1968, s.1042

THAM, IV/40, 15 KE 1340/1924, s.135.

TCDS, 1926-1927, Matbuat Müdüriyet-i Umumiyesi, Ankara,1927.

Gazeteler
Tanin, 17 Şubat 1924.
Hakimiyet-i Milliye, 4 KS 1924, s.5.
Türk Sözü, 23 KS 1924, s.2.
Tarsus, " İktisadi Hane İnşası Münakaşası", 4 Mayıs 1926, s.3.
Yeni Adana, 27 Şubat 1931, s.2.
Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi
Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), Fon K.: 272.00.012, 29 Eylül 1340/1924, Yer No: 42.54.30.
BCA, Sayı: 90, Dosya: 102-25, Fon Kodu: 30.18.1.1, 23 Aralık 1339/1923, Yer No: 08.43.12.
BCA, Fon K.: 272.00.0.12.76, 1 Ocak 1340/1924, Yer No: 41.44.28.
BCA, Fon K: 272.00.0.11, 31 Aralık 1340/1924, Yer No: 20.10.217.
BCA, Fon K.: 272.00.012, 19 Eylül 1926, Yer No: 49.99.16.
BCA, Fon K.: 272.00.0.14, 31 Mayıs 1340/1924, Yer No: 76.31.26.
BCA, Fon K.: 272.00.0.65, 0.0.1924, Yer No: 6.3.4.
BCA, Fon K.: 272.00.012, 26 Mart 1340/1924, Yer No: 41.46.14.
BCA, Fon K.: 272.00.0.79, 16 Mart 1340/1924, Yer No: 72.2.10.
BCA, Fon K.: 272.00.0.12, 6 Mart 1340/1924, Yer No: 72.2.3.
BCA, Fon K.: 272.00.0.12, 12 Mayıs 1340/1924, Yer No: 41.48.23.
BCA, Fon K.: 272.00.0.11, 25 Ocak 1925, Yer No: 21.103.10.
Fon K.: 272.00.0.12, 26 Mart 1340/1924, Yer No: 41.46.14.
BCA, Fon K.: 272.00.0.11, ? Şubat 1340/1924, Yer No: 17.78.4.
BCA, Fon K.: 272.00.0.14, 23 Mart 1340/1924, Yer No: 76.28.23.
BCA, Fon K.: 272.00.0.14, 23 Şubat.1340/1924, Yer No: 76.28.24.
BCA, Fon K.: 272.00.0.14, 28 Şubat 1340/1924.
BCA, Fon K.: 272.00.0.11, 4 Kasım 1340/1924, Yer No: 19.93.8.
BCA, Fon K.: 272.00.0.14.,?, Yer No: 76.32.1.
BCA, Fon K.: 272.00.0.14, 7 Mayıs 1340/1924, Yer No: 76.31.14.
Mersin Köy Hizmetleri Arşivi (M.K.H.A.), Mersin Vilayeti Tarsus Kazası'na İskân edilen Mübadillerle Ait Defter 15, No:1, Yıl: 1340/1924.
Mersin Köy Hizmetleri Arşivi (M. K.H.A.), D.H.K.D., 2, 271-V-26-30.
Araştırma İnceleme Eserler
Ağanoğlu, Yıldırım, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Balkanların Makus Tarihi: Göç*, Kum Saati Yayınları, İstanbul, 2001.
Arı, Kemal, *Büyük Mübadele Türkiye'ye Zorunlu Göç (1923-1925),* Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1995.
Çapa, Mesut, "Cumhuriyetin İlk Mübadele İmar ve İskân Vekili Mustafa Necati Bey", *Mustafa Necati Sempozyumu*, Kastamonu Eğitim Yüksekokulu Yay.; Kastamonu 9-11 Mayıs.
Çapa, Mesut, "Yunanistan'dan Gelen Göçmenlerin İskanı", *Atatürk Yolu,* C.2, S.5, Mayıs, 1990, s.69.
Dündar, Fuat, "Balkan Savaşları Sonrasında Kurulmaya Çalışılan Muhacir Köyleri", *Toplumsal Tarih*, Ekim 2000.
İpek, Nedim*, Rumeli'den Anadolu'ya Türk Göçleri,* TTK yay., Ankara, 1999.

Sözlü Görüşmeler

Ali Bölükbaşı ile yapılan görüşme, Mersin, 25.09.2002.
Ayşe Bölükbaşı ile yapılan görüşme, 25.08.2002.
Haydar Doğruer ile yapılan görüşme, 17.10.2002.
Hüsniye Güngör ile yapılan görüşme, 18.10.2002.
İhsan Acar ile yapılan görüşme, 8.09.2003.
Mehmet Arseven ile yapılan görüşme, 10.10.2002.
Melek Baydar ile yapılan görüşme, 16.11.2002.
Muharrem Çokuslu ile yapılan görüşme, 22.04.2004.
Muharrem Çokuslu ile yapılan görüşme, 22.04.2004.
Necati Tütüner ile yapılan görüşme, 09.10.2002.
Osman Oğuz ile yapılan görüşme, 9.05.2003.
Semahat Bozdoğan [Cadun]- Hüsniye Arman ile yapılan görüşme, 27.02.2003.
Seniye Koraltan ile yapılan görüşme, 18.10.2002.

SELANİKLİ ŞÜKRÜ NAİLİ (GÖKBERK) PAŞA'NIN LOZAN MÜBADELESİ KAPSAMINDA İSTANBUL'A İSKÂN EDİLMESİ VE TAŞINMAZLARININ TASFİYESİ

Fatih ÖZDEMİR[*]

Özet

Osmanlı Devleti'nin askeri eğitim alanında uygulamaya koyduğu reformlarla yetişen Türk subayları, Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin kuruluş aşamasında çekirdek kadro rolünü üstlenmiştir. Osmanlı coğrafyasının dört bir köşesinden gelen bu subaylar, gerek I. Dünya Harbi'nde gerekse Millî Mücadele döneminde cephelerde harp ederek ülkelerine hizmet etmiştir. Osmanlı Devleti'nin yıkılış döneminde üretilen fikir akımlarının ve aydınların merkezi olma niteliğini taşıyan Selanik'te doğmuş subaylar, 3. Kolordu ekseni etrafında birleşmiş ve bunların bir kısmı yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nde aktif görev almıştır. Söz konusu Selanik doğumlu subaylar, 1923'te imzalanan Lozan Antlaşmasına ek olarak imzalanan Türk-Yunan Mübadelesine tabi tutulmuştur. Bu kapsama, bir Türk subayı olan Selanikli Şükrü Naili (Gökberk) Paşa da girmiş ve paşanın Selanik'te kalan taşınmazları oradan tasfiye edilmiştir. Bu çalışmada ilk etapta Şükrü Naili Paşa'nın özgeçmişinden bahsedilmiş, ardından da paşanın mübadele kapsamında İstanbul'a iskân edilmesi anlatılmıştır. Bunlara ek olarak Yunanistan'dan tasfiye talepnamesiyle istediği taşınmazlarının durumuna da yer verilmiştir. Dolayısıyla çalışmada paşaya ait iki adet tasfiye talepnamesi ayrıntılı bir biçimde işlenmiştir. Paşanın mübadele özelinde geçirmiş olduğu tüm süreçler çalışmada aydınlatılmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Lozan Mübadelesi, Şükrü Naili Paşa, Selanik, Tasfiye Talepnamesi.

THE SETTLEMENT OF THESSALONIKI ŞÜKRÜ NAİLİ PASHA (GÖKBERK) IN ISTANBUL WITHIN THE SCOPE OF THE LAUSANNE EXCHANGE AND THE LIQUIDATION OF HIS IMMOVABLES

Abstract

Turkish officers, who were brought up with the reforms that the Ottoman State put into practice in the field of military education, assumed the role of the core staff during the establishment of the Republic of Turkey. These officers, who came from all corners of the

[*] Bilim Uzmanı, Ondokuz Mayıs Üniversitesi

Ottoman geography, served their countries by fighting on the fronts both in the First World War and during the National Struggle. The officers born in Thessaloniki, which was the center of intellectual movements and intellectuals produced during the collapse of the Ottoman Empire, united around the axis of the 3rd Army, and some of these officers took active duties in the newly established Republic of Turkey. These Thessaloniki-born officers were subjected to the Turkish-Greek Exchange, which was signed in addition to the Lausanne Treaty signed in 1923. A Turkish officer, Şükrü Naili Pasha (Gökberk) from Thessaloniki was also included in this scope, and the pasha's immovables in Thessaloniki were liquidated from there. In this study, the biography of Şükrü Naili Pasha was mentioned in the first place, and then the resettlement of the pasha first in Izmir and then in Istanbul as part of the exchange was explained. In addition to these, the status of the immovables requested by the Liquidation Request from Greece is also included. Therefore, in the study, 2 Liquidation Requests belonging to the pasha were processed in detail. All the processes that the pasha went through in the exchange will be tried to be clarified.
Keywords: Exchange of Lausanne, Şükrü Naili Pasha, Thessaloniki, Liquidation Request.

Giriş

XX. yüzyılın başlarında bir önceki yüzyıldan devreden Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu sıkıntıların giderilmesi adına devletin ileri gelen aydınlarının Selanik'te toplanıp birtakım çareler araması durumu devam etmekteydi. Bu aydınlar çoğunlukla siyasetle meşgul olsa da asker kökenli aydınları da bu gruba dahil etmek mümkündür. Özellikle Selanik'te bulunan 3. Kolordu etrafında toplanmış olan asker kökenli aydınlar, devleti ayağa kaldırmak için çaba sarf etmekteydi. Bahsi geçen gruba dâhil olan askerler arasında Şükrü Naili (Gökberk) Paşa'yı zikretmek gerekir.

Şükrü Naili Paşa, 1876'da Selanik'te Demirhisarlı Hacı Mustafa Efendi ile Hasibe Hanım'ın oğlu olarak dünyaya gelmiştir.[1] Babası Fransız şirketi dahilinde bulunan Deniz Fenerleri İdaresi'nde katiplik yapmakta olan Şükrü Naili, Selanik Terakki Mektebi'nde eğitim aldıktan sonra Manastır Askeri İdadisi'nde ortaöğrenimini tamamlamıştır.[2] Kendisi burada aldığı askeri eğitimin ardından Harbiye Mektebi'ne devam etmiş ve 13 Ocak 1899'da mülazım-ı sani (teğmen) rütbesiyle genel sıralamada 13. olarak harbiyeden mezun olmuştur.[3] Bu dönemde Harbiye Mektebi'nde başarı gösterenlerin Erkan-ı Harbiye Mektebi'ne kurmaylık

[1] Nilüfer Gökberk Tapan'ın Şahsi Arşivi, *Ordu Zabitan ve Memurlarına Mahsus Resmi Tercümeihal Kâğıdı*, 05.02.1931.
[2] Fatih Özdemir, "Bir Türk Subayının Portresi: 'Şükrü Naili Gökberk'", *Ondokuz Mayıs Ünv., Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Samsun 2022, s. 10.
[3] Özdemir, "Bir Türk Subayının Portresi: 'Şükrü Naili Gökberk'", s. 12.

eğitimi için seçilmeleri usulü gereğince kendisi de bu okula kayıt olmuştur. Erkan-ı Harbiye Mektebi'nin 54. devresinde 3 yıl müddetle eğitim gören Şükrü Naili, 9 Ocak 1902'de kurmay yüzbaşı rütbesiyle buradan mezun olarak ilk görev yeri olan 3. Ordu'ya bağlı Görice 2. Sınıf Redif Taburuna muallim ve müfettiş olarak atanmıştır.[4]

Şükrü Naili Paşa, Balkan Harbi'ne kadar Balkan coğrafyasında çeşitli askeri görevlerde bulunmuştur.[5] Balkan Harbi'nde Fatih Redif Fırkası Kurmay Başkanlığı, Çanakkale Muharebelerinde 7. Tümen Kurmay Başkanlığı, Makedonya ve İran-Irak Cephesi'nde 50. Tümen Komutanlığı, Edirne'deki Yunan Harbi'nde 49. Tümen Komutanlığı, Eskişehir-Kütahya ve Sakarya Harplerinde 15. Fırka Komutanlığı, Büyük Taarruz ve akabindeki Takip Harekatı'nda 3. Kolordu Komutanlığı görevlerini icra etmiştir.[6] Bunlara ek olarak Ankara ve Mersin Bölge Komutanlığı ile Adana Bölgesi Tahliye ve İşgal Komisyonu Başkanlığı faaliyetleri de bulunmaktadır. Paşa, Lozan Antlaşması'ndan sonra 3. Kolordu ile İstanbul'a girerek burayı düşman işgalinden teslim almıştır. 1923'ten 1934'e kadar İstanbul'da 3. Kolordu Komutanı olarak görev yapmıştır. 8 Mayıs 1934'te Balıkesir'de bulunan 2. Kolordu Komutanlığına tayin edilmiş ve buradan emekliye ayrılarak askerlik hayatına son vermiştir.[7]

Şükrü Naili Gökberk'in 38 senelik askerlik hayatının yanı sıra iki dönem milletvekilliğinden oluşan bir siyasi hayatı da bulunmaktadır. 1923'te Kırklareli mebusu[8] olarak görev yaparken Atatürk'ün askerlerin mebusluk ve askerlik vazifelerinden birini tercih etmelerini istemesi üzerine paşa tereddüt etmeden askeri görevine devam etme kararı almıştır.[9] Bir diğer siyasi görevi ise 1935 yılındaki İstanbul mebusluğudur.[10] Bu görevini icra ederken vefat etmesi üzerine yerine Ziraat Vekaleti Müsteşarı Atıf Bayındır seçilmiştir.[11] Bunların dışında paşanın 6 Aralık 1919-13 Ocak 1920 tarihleri arasında 38 gün boyunca Kırklareli Mutasarrıflığı'na vekalet ettiği bilinmektedir.[12]

---

[4] Özdemir, "Bir Türk Subayının Portresi: 'Şükrü Naili Gökberk'", s. 15.

[5] Paşanın tüm askeri görevleri hakkında detaylı bilgi için bkz. Özdemir, "Bir Türk Subayının Portresi: 'Şükrü Naili Gökberk'".

[6] Nilüfer Gökberk Tapan'ın Şahsi Arşivi, *Ordu Zabitan ve Memurlarına Mahsus Resmi Tercümeihal Kâğıdı*, 05.02.1931.

[7] Özdemir, "Bir Türk Subayının Portresi: 'Şükrü Naili Gökberk'", s. 117.

[8] Kazım Öztürk, *Türk Parlamento Tarihi (TBMM-II. Dönem 1923-1927)*, C.3, Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı Yayınları, Ankara 1995, ss. 509-511.

[9] Mustafa Kemal Atatürk, *Nutuk 1919-1927*, haz. Zeynep Korkmaz, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2009, ss. 579-580.

[10] İhsan Güneş, *Türk Parlamento Tarihi (TBMM-V. Dönem 1935-1939)*, C. 1, TBMM Vakfı Yayınları, Ankara 2001, s. 353.

[11] Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi, *Vefat eden İstanbul Milletvekili Şükrü Gökberk'in Yerine Atıf Bayındır'ın Seçildiği*, 22.01.1937, Kutu No:75, Gömlek No: 495.

[12] Nilüfer Gökberk Tapan'ın Şahsi Arşivi, "*Edirne Vilayeti Âlisi*" Başlıklı Belge.

Şükrü Naili'nin 3 Temmuz 1907'de evlendiği Nazire Hanım'dan Macit, Saadet ve Turgut olmak üzere üç adet çocuğu dünyaya gelmiştir.[13] Paşanın en büyük oğlu Prof. Dr. Macit Gökberk, Almanya'da aldığı felsefe eğitiminin ardından İstanbul Üniversitesi'nde Felsefe Kürsüsü'nü kurmuştur. İkinci çocuğu Saadet Hanım, hayat kalitesini düşüren kronik rahatsızlığına rağmen gezmeyi seven, kültürlü, eğitimli bir kişiliğe sahip olup ev hanımlığını tercih etmiştir. En küçük oğlu Yüksek Mimar Turgut Gökberk ise Almanya'da aldığı mimarlık eğitiminin ardından yurda dönerek Millî Eğitim Bakanlığı'nda görev almıştır.

Şükrü Naili Gökberk'in hayatında bahsedilmesi gereken bir diğer husus onun Mustafa Kemal Atatürk ile olan dostluğudur. İkisi Selanik'ten mahalle arkadaşları olmakla birlikte birbirlerini ömürleri boyunca desteklemişler ve vatan konusunda hemfikir hareket etmişlerdir. Öyle ki paşaya mavi gözlü, gök bakışlı anlamına gelen "Gökberk" soyadını bizzat Atatürk vermiştir.[14] Gökberk, askerlik hayatı boyunca sekiz adet madalya ve nişan alarak her kurumda sevilen, sayılan, hürmet gösterilen bir komutan olmayı başarmıştır. Şükrü Naili Paşa, 25 Kasım 1936'da Edirne'nin kurtuluş bayramı kutlamaları sonrasında vali konağında akşam yemeği ziyafetindeyken kalp krizi geçirerek hayata gözlerini yummuştur. Cenazesi Edirne'deki törenin ardından İstanbul'a nakledilerek Edirnekapı Şehitliği'ne defnedilmiştir. Ardından naaşı 1988'de Ankara'da Devlet Mezarlığı'na nakledilmiştir.

Lozan Antlaşması kapsamında imza edilen Mübadele Mukâvelenâmesi mucibince göçe tâbi tutulan şahıslar, taşınmaz mallarını memleketlerinde bırakmak durumunda kalmışlar idi. Bu şahıslar Türkiye'ye geldiklerinde kendi memleketlerindeki yaşam şartlarına benzer koşullara sahip mekanlara devlet eliyle yerleştirildiler. Millî Mücadele sonrasında harp ortamı sona erince ülkenin normalleşmesi için adımlar atılırken bahsi geçen şahısların barınma, beslenme gibi temel ihtiyaçlarının karşılanması için de çaba sarf edilmiştir. Bu minvalde mübadeleye tabi tutulanların eski mal varlıklarına kavuşabilmeleri için "Tasfiye Talepnameleri" denilen belgeler ortaya çıkmıştır. Tasfiye talepnameleri, göç eden vatandaşların göç ettikleri yerlerdeki mal varlıklarının Türkiye'deki karşılığının verilmesi için doldurulan resmi bir belgedir. Bu belgeler hem şahıslarla ilgili bilgileri hem de bunların mallarıyla ilgili detayları içermektedir.

Söz konusu mübadeleye tâbi olan Şükrü Naili Paşa bu dönemde İstanbul'da 3. Kolordu Komutanı olarak görev yapmaktadır. Eşi ve çocukları da İstanbul'da ikamet etmektedir.[15] Bu nedenle sadece ailesinin

---

[13] Nilüfer Gökberk Tapan'ın Şahsi Arşivi, *Şükrü Naili Paşa'nın Hatıra Defteri*.

[14] Özdemir, "Bir Türk Subayının Portresi: 'Şükrü Naili Gökberk'", s. 33.

[15] Balkan Harbi'nin başladığı sırada paşa İstanbul'da görev yaptığı için eşi ve çocukları Selanik'ten tren ile İstanbul'a paşanın yanına gönderilmiştir. Paşanın büyük oğlu Macit Gökberk, kendilerine ayrılan tren kompartımanında rahat bir şekilde otururken harpten kaçan insanların trene binmek için itişmelerini ömrü boyunca unutamamıştır.

Selanik'teki taşınmaz gayrimenkullerinin tasfiyesi için 1924 ve 1925 yıllarına ait olmak üzere toplam iki adet tasfiye talepnamesi oluşturarak ilgili makamlara başvuruda bulunmuştur.

Bu belgelerden ilki 28.07.1924 kayıt tarihli tasfiye talepnamesidir. Toplam sekiz sayfadan oluşup dört sayfasında bilgi bulunan talepname, Şükrü Naili Paşa ve kardeşi Ethem Bey adına düzenlenmiştir. Talepnamenin ilk sayfasında "...30 Kânûn-ı sânî 1923 târihli mübâdele mukâvelenâmesi mucibince âtîde irâe olunan emvâl-i menkule ve gayr-i menkûlemi, Muhtelit Mübâdele Komisyonı ma'rifetîle menâfi'ime muvafık sûretde tasfiye edilmesini ricâ ederim." şeklinde kardeşlerin arzuhallerini bildiren bir metin bulunmaktadır.[16] Bu metnin alt kısmında paşanın ve kardeşinin babasının Hacı Mustafa Efendi olduğu, memleketlerinin Selanik, sâkini bulundukları livanın ise İzmir (Ethem Bey) ve Dersaadet (Şükrü Naili Paşa) olduğu, paşanın meslek olarak Üçüncü Kolordu Komutanlığı yaptığı gibi bilgiler yer almaktadır. Talepnamenin ikinci sayfasında Selanik'te mevcut bulunan gayrimenkullerin vaziyetine dair detaylı bilgilerin yer aldığı tablo görülmektedir. Bu tablodan, üst katında üç oda bir salon; alt katında bir oda bir salon bulunan ahşap bir ev şeklindeki gayrimenkulün camekanlı bir mutfağının ve musluktan akan kumpanya suyunun mevcut olduğu, bunlara ek olarak da müştemilat denilebilecek ek yapıların bulunduğu anlaşılmaktadır.[17] Evin büyüklüğünün 140, arsanın büyüklüğünün ise 282 arşın olduğu emvalin Selânik'in Pintihasan Mahallesi'nin Kulemezarlığı Sokağı'nda[18] No.115'te bulunduğu bilgisi de tabloda yer almaktadır.[19]

Yukarıda bilgisi verilen emvalin kardeşler arasında nasıl pay edileceği hakkında bir mülahazat tablonun altında bulunmaktadır. Bu mülahazata göre; Osman Efendi oğlu Hacı Mustafa'nın ve zevcesi Hasibe Hanım (İsmail Efendi kızı)'ın Mehmed (merhum), İsmail, Ethem ve Şükrü Naili Paşa olmak üzere toplam dört oğluna ait olduğu beyan edilen Selanik Müftülüğünden verilmiş 410 numaralı, 24 Ağustos 1340 tarihli bir parça veraset taksim müzekkeresi bulunmaktadır. Bu belge gereğince miras işlemleri on sekiz parçadan ibaret sayılıp bahsi geçen parçaların altışardan on iki parçası Ethem Bey ile Şükrü Naili Paşa'ya ait olduğundan, merhum Mehmet'in varislerinin kalan 6 parça hisse için ayrıca beyanname yazması gerektiği bildirilmiştir. Buradan anlaşılacağı üzere Şükrü Naili Paşa'nın İsmail adlı kardeşi miras işlemlerine dahil edilmemiş, miras kalan üç kardeş (Şükrü Naili Paşa, Ethem Bey ve Mehmet Bey) arasında pay edilmiştir. Ancak merhum kardeş Mehmet Bey adına ayrıca başvuru yapılması istendiği için bu beyanname yalnızca Ethem Bey ile Şükrü Naili'ye ait olan iki hisse (12 parça) için geçerlidir.

---

[16] BCA, *Selanik Vilayetinden Gelip, İzmir İlinde İskân Edilen Hacı Mustafa Oğulları Ethem ve Şükrü Naili Paşa'ya Ait Tasfiye Talepnamesi*, 21.10.1924, Kutu No: 415, Gömlek No: 375.
[17] BCA, 21.10.1924, Kutu No: 415, Gömlek No: 375.
[18] Nâm-ı diğer Odos Sofya
[19] BCA, 21.10.1924, 415-375.

Talepnamenin üçüncü ve dördünü sayfalarında gayrimenkulün ve arsasının değeri hakkında veriler bulunmaktadır. Paşanın dedesi Osman Efendi'den intikal eden emvale ait 23 Mart 1879 tarihli ve 7 numaralı tapunun 1924 yılındaki toplam değeri 300 Altın Türk lirası (3000 Guruş)'dır.[20] Şükrü Naili Paşa ve kardeşi Ethem Bey'in iki hissesinin bedeli ise 100'erden 200 Altın Türk Lirası (2000 Guruş)'dır. Bu meblağa ek olarak arsa ile evin iki yıl zarfında Yunan Hükümeti tarafından cebren kullanılmasından dolayı yıl başına 25 Lira olmak üzere toplam 50 Lira daha talepnameye ilave edilmiştir.[21] İşgal bedeli olan 50 Lira, üç kardeş arasında 16 buçuk Lira olarak bölünmüştür. Merhum Mehmet Bey mirasa dahil edilmediğinden bu pay Ethem Bey ve Şükrü Naili Paşa namına 33 Lira olarak hesaplanmıştır. Yani toplamda 233 Altın Türk Lirası Yunan Hükümetinden talep edilmektedir.[22]

Yukarıda analiz edilen 1924 yılına ait tasfiye talepnamesine bakıldığında özet olarak bu belgenin Şükrü Naili Paşa ve kardeşi Ethem Bey adına düzenlendiği, diğer iki kardeşin mirasa dahil edilmediği, mirasın değeri olarak da paşaya ve kardeşinin payına toplam 233 Altın Türk lirası düştüğü ifade edilebilir. Bu belgenin oluşturulmasından bir yıl sonra, 1925'te, ayrıca bir talepname daha düzenlendiği görülmektedir.

1925 yılına ait tasfiye talepnamesi, öncekinin aksine sadece Şükrü Naili Paşa adına düzenlenmiştir. Bu talepname toplam sekiz sayfadan ibaret olup üç sayfasında bilgi içermektedir. İlk sayfada diğer talepnamede olduğu gibi paşanın babası, memleketi ve mesleği hakkında detaylar bulunmaktadır.[23] İkinci sayfada emvalin cins, büyüklük ve adres bilgisi önceki belgedeki gibi tekrar edilmektedir. Üçüncü sayfada mirasın bedeli diğerinden farklı olarak 300 Altın Türk Lirası olarak gösterilmiştir.[24] 1924 yılına ait tasfiye talepnamesindeki Yunan Hükümeti'nden istenilen 50 Liralık işgal bedeli bu belgede yer almamaktadır. Buradan anlaşılacağı üzere 1925 yılındaki talepnamede paşanın kardeşlerinden bahsedilmemiş olup emvalin tüm bedeli Şükrü Naili Paşa adına istenmiştir. Bu durumun sebebi tam olarak bilinememekle birlikte bu dönemde diğer kardeşlerin vefat etmiş olabileceği ya da vefat eden kardeşlerin varislerinin olmadığı gibi çeşitli ihtimaller söz konusudur.

Paşanın ailesinden elde edilen bilgiye göre Selanik'teki ev ve arsanın karşılığı olarak Türkiye'de Büyükada'da bir arsa ve ev verilmiştir.

---

[20] BCA, 21.10.1924, 415-375.

[21] BCA, 21.10.1924, 415-375.

[22] 1924 yılında merhum Mehmet Bey'in varisleri ayrıca bir beyanname düzenlediği taktirde Yunan Hükümeti'nden 116 buçuk Altın Türk Lirası daha talep etme hakkına sahipti.

[23] BCA, *Selanik Vilayetinden Gelip İstanbul İli Şişli Kazasında İskân Edilen 3. Kolordu Kumandanı Hacı Mustafa Oğlu Şükrü Naili Paşa'ya Ait Tasfiye Talepnamesi*, 06.07.1925, Kutu No: 390, Gömlek No: 206.

[24] BCA, 06.07.1925, 390-206.

Verilen evin adresi Büyükada Albayrak Sokak No:10'dur. Ev paşanın ölümünden sonra çocuklarından Macit Bey tarafından kullanılmıştır. Eskimiş olan yıkılıp yerine bugünkü ev yapılmıştır. Dolayısıyla çocuklarının Büyükada'daki evde büyüdüğü hatta torunlarının da vakitlerinin çoğunu burada geçirdiği ifade edilebilir.

Sonuç olarak, Şükrü Naili Gökberk gerek askeri alanda gerekse siyasi alanda ülkesi için ömrünün son gününe kadar hizmet etmiş bir Türk subayıdır. O, alçakgönüllü, akılcı, yeniliklere açık bir karakter olarak insanların hafızasına kazınmıştır. Kendisi aslen Selanikli olmakla birlikte ömrünü ülkesinin çeşitli bölgelerinde hizmet ederek geçirmiştir. Balkan Harbi'nden sonra Selanik'teki ailesini de yanına alarak Selanik ile bağını kısmen koparmıştır. Dolayısıyla Lozan Mübadelesi'ne tabi olmasına rağmen bir göç durumu söz konusu değildir. Çünkü kendisi zaten bu dönemde İstanbul'da 3. Kolordu Komutanı olarak görev almaktadır. Paşa, mübadele adına sadece Selanik'te kalan mallarının tasfiyesi için işlemlerde bulunmuştur. Bu işlemleri ilk etapta kardeşleriyle gerçekleştirse de daha sonra kendi adına mallarının tasfiyesini gerçekleştirmiştir. Selanik'teki evinin karşılığı olarak Büyükada'dan verilen ev uzun yıllar ailesi tarafından kullanılmıştır. Bu ev, 2022 yılı itibariyle paşanın torunu Nilüfer Gökberk Tapan Hanımefendi tarafından kullanılmaya devam edilmektedir

KAYNAKÇA

1. Arşiv Vesikaları

1.1. Devlet Arşivler Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA)

Selanik Vilayetinden Gelip İstanbul İli Şişli Kazasında İskân Edilen 3. Kolordu Kumandanı Hacı Mustafa Oğlu Şükrü Naili Paşa'ya Ait Tasfiye Talepnamesi, 06.07.1925, Kutu No: 390, Gömlek No: 206.

Selanik Vilayetinden Gelip, İzmir İlinde İskân Edilen Hacı Mustafa Oğulları Ethem ve Şükrü Naili Paşa'ya Ait Tasfiye Talepnamesi, 21.10.1924, Kutu No: 415, Gömlek No: 375.

Vefat eden İstanbul Milletvekili Şükrü Gökberk'in Yerine Atıf Bayındır'ın Seçildiği, 22.01.1937, Kutu No: 75, Gömlek No: 495.

1.2. Nilüfer Gökberk Tapan'ın Şahsi Arşivi

Nilüfer Gökberk Tapan'ın Şahsi Arşivi, "*Edirne Vilayeti Âlisi*" Başlıklı Belge.

Nilüfer Gökberk Tapan'ın Şahsi Arşivi, *Ordu Zabitan ve Memurlarına Mahsus Resmi Tercümeihal Kâğıdı*, 05.02.1931.

Nilüfer Gökberk Tapan'ın Şahsi Arşivi, *Şükrü Naili Paşa'nın Hatıra Defteri*.

2. Araştırma ve Tetkik Eserler

Atatürk, Mustafa Kemal, *Nutuk 1919-1927*, haz. Zeynep Korkmaz, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2009.

Güneş, İhsan, *Türk Parlamento Tarihi (TBMM-V. Dönem 1935-1939)*, C. 1, TBMM Vakfı Yayınları, Ankara 2001.

Özdemir, Fatih, "Bir Türk Subayının Portresi: 'Şükrü Naili Gökberk'", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Samsun 2022.
Öztürk, Kazım, *Türk Parlamento Tarihi (TBMM-II. Dönem 1923-1927)*, C. 3, Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı Yayınları, Ankara 1995.

EK

Şükrü Naili Gökberk'in Büyükada'daki Evinin 2022'deki Hali

MÜBADİL KİMLİĞİNİN AKTARILMASINDA BELLEK MEKÂNLARI OLARAK SAMSUN ALAÇAM'IN ESKİ RUM EVLERİ VE ASARAĞAÇ'IN NUMUNE EVLERİ

Şeyda AZÜNLÜ[*] - Zeynep KANTEMUR CEYLAN[**]

Özet

İnsan zihni ve belleği doğası gereği kısmen de olsa coğrafik ve çevresel özellikler göstermektedir. Bir anının ya da olayın hatırlama yoluyla yeniden üretiminde mekânsal ögelerin ön plana çıkması oldukça muhtemeldir. Belirli koşullarda yaşanılan yerler hissetme ve hatırlama gibi bileşenleri kullanarak kimlik üretimi ve aktarımı gibi süreçlerde aktif rol oynamaktadır. Çalışmak, ibadet etmek, sevmek, oyun oynamak, hikâye anlatmak, hayal kurmak, ölüm ve doğum gibi geçiş dönemlerine şahit olmak gibi gündelik yaşamdaki rutinler kurulmuş ve inşa edilmiş mekanlara yerleştirilmekte ve bu mekanlarla ilişkisel anlamda bağlar yaratılmaktadır. Dolayısıyla yaşanan ve paylaşılan olayların hem duyguları hem de hatıraları, insanlar için meydana geldikleri yerlerde örneğin evlerde, ofislerde, parklarda, sokak köşelerinde, patikalarda, tarlalarda veya daha büyük manzaralarda tekrar tekrar gündeme gelmekte, bellek düzeyine çıkmaktadır.

Alışılmış yerler yok edildiğinde, bozulduğunda, bireyler, aileler veya gruplar topraklarından, evlerinden çıkmaya zorlandıklarında mekâna dayalı olarak inşa edilen aidiyet ve belleğe dayalı sosyal bağların zedelenmesi gerçekleşebilmektedir. Yer değiştirme, pratik ve ekonomik olduğu kadar bilişsel ve duygusaldır, çünkü yer, zihin ve belleğe çok derinden entegre olmuştur. Bu makalede Lozan Antlaşması Ek Protokolü ile yer değiştirme yoluyla Türkiye'ye gelen ve Samsun Alaçam ile Asarağaç bölgesinde Rumlardan kalan evlere yerleştirilen mübadillerin kimlik inşasında bellek mekanlarının etkisi incelenmektedir. Yer değiştirme olgusunun Samsunlu mübadil nesiller arasında nasıl anlamlandırıldığı, yeni mekâna uyum sağlama süreçleri ve bellek mekanlarının geçmişten günümüze gelene kadar yaşamış olduğu dönüşümler irdelenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Mübadele, Bellek, Mekân, Samsun, Alaçam, Asarağaç.

[*] Erciyes Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Halkbilimi Bölümü Lisans Mezunu,
[**] Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji ABD Doktora Öğrencisi

AS MEMORY PLACES IN TRANSFERRING EXCHANGE IDENTITY OLD GREEK HOUSES OF SAMSUN ALAÇAM AND *NUMUNE* HOUSES OF ASARAAĞAÇ

Abstract

The human mind and memory albeit partially show geographical and environmental characteristics by nature. It is quite possible that spatial elements come to the fore in the reproduction of a memory or event by remembering. Places lived in certain conditions play an active role in processes such as identity production and transfer by using components such as feeling and remembering. Routines in daily life such as working, worshiping, loving, playing games, telling stories, dreaming, witnessing transitional periods such as death and birth are placed in established and built spaces and relational bonds are created with these spaces. Therefore, both emotions and memories of lived and shared events come to the fore again and again in places where they occur for people, such as in homes, offices, parks, street corners, paths, fields or larger landscapes, and rise to the level of memory.

When habitual places are destroyed or deteriorated, when individuals, families or groups are forced to leave their lands or homes, social bonds based on belonging and memory can be damaged. Relocation is cognitive and emotional as well as practical and economic because place is so deeply integrated into the mind and memory. In this article, the effect of memory spaces on the identity construction of the refugees, who came to Turkey by displacement with the Additional Protocol of the Treaty of Lausanne and were settled in the houses left by the Greeks in Samsun Alaçam and Asarağaç regions, is examined. How the displacement phenomenon is interpreted among the exchanged generations from Samsun, the processes of adaptation to the new place, and the transformations that memory places have experienced from the past to the present are examined.

Keywords: Exchange, Memory, Place, Samsun, Alaçam, Asarağaç.

Giriş

Bellek içerikten çok bir çerçeve olarak tanımlanabildiği gibi bir stratejiler bütünü ve varlığından çok kullanılma biçimiyle değer taşıyan bir olgu olarak da değerlendirilmektedir[1] Nora'ya göre bellek, gruplar tarafından üretilen yaşamın kendisidir. Grup belleği somuta, uzama, harekete, imgeye, nesneye kök saldığı gibi mekâna da izlerini bırakmıştır. Halbwachs'ın söylediği gibi, ne kadar grup varsa o kadar bellek vardır ve bellek mekanları doğası bakımından değişik, sınırsız, kolektif, çoğul veya bireyselleşmiştir.[2]

[1] Pierre Nora, *Hafıza Mekanları*, çev., Mehmet Ali Özcan, Ankara: Dost Kitabevi Yayınları, 2006, s.10.

[2] Nora, *Hafıza Mekanları*, 19.

Farklı kuşaklar esas itibarıyla farklı bellek mekânları üreticisidir; bu mekânlar da aidiyet gösterilen "grubun kimliğinin ve hafızasının nirengi noktalarının dokusunu" oluşturmaktadır.[3] Bellek mekânları, inşa sürecinde hafıza amacı gütmese de tarihsel mekânlardır. Bir bellek mekanının esas varlık sebebi, zamanı durdurmak, unutma işini engellemek, nesnelerin durumunu tespit etmek, ölümü ölümsüzleştirmek, somut olmayanı somutlaştırmaktan ibarettir. Bellek mekanları, "anlamlarının sürekli depreşmesi ve dallarının önceden kestirilemez biçimde uzamasıyla" sürekli dönüşüme açık olarak yaşa(n)maktadır.[4]

Kültürel miras kavramı ile bellek mekanları arasında yakından bir ilişki kurmak mümkündür. Önceki nesiller tarafından üretilen ya da inşa edilen ve günümüze kadar ulaşan eserlere kültürel miras denmektedir. Kültürel miras aynı zamanda; kimlikle, kültürle, tarihle ilgili somut ve soyut değerlerin tümü olarak da tanımlanmaktadır.[5] Tarihi kentler ve dokular, kültürel peyzajlar, anıtsal yapılar, arkeolojik alanlar kadar dil, gelenekler, danslar, müzikler, ritüeller gibi yaşayan ama somut olmayan değerler de kültürel mirası oluşturmaktadır.

Türkiye'de tarihin her döneminde farklı uygarlıklara ev sahipliği yapmış olan ve bu uygarlıklara ait mimari ve yöresel çeşitlilikleri ile katkı sağlayan çok önemli doğal ve kültürel varlıklar mevcuttur. Bu evrensel kültürel varlıkların toplum ile olan ilişkileri, günlük hayat içerisindeki konumları, kullanım değerleri ve daha birçok özellikleriyle dünyaya tanıtılmaları ve uluslararası desteklerle gelecek kuşaklara en iyi ve korunmuş şekilde aktarılmaları gerekmektedir.

Tüm dünyada olduğu gibi Türkiye için de turistlerin ilgi ve eğilimleri, turizmde çeşitliliği ve bu doğrultuda daha önce değerlendirilmeyen kaynakların kullanımını gerekli kılmıştır. Turistin gürültüden uzak, doğallığı ya da orijinalliği korunmuş kimi yer ve eserleri görme isteği; bu yeni turizm çeşitlerinde kaynakların nasıl kullanılacağını da belirlemiştir. Koruyarak kullanma ve bir sonraki nesle bırakma, kültür turizminin temel felsefesi olmuştur. Kültür turizmi, kültürler arasındaki farklılıklardan doğar. İnsanların farklı kültürleri görmeye öğrenmeye karşı olan merakı, kültür turizmini ortaya çıkarmıştır.

1923 yılında gerçekleşen Türkiye ve Yunanistan arasında imzalanan Nüfus mübadelesi sözleşmesinin sonrasında gerçekleşen bir kaos gündeme gelmiştir. Müslüman ileler ve Rum aileler ne yazık ki evlerini terk etmek zorunda kalmışlardır. Müslümanlar böylelikle Türkiye'de belirlenen 10 iskân bölgelerine yerleşim kurmuşlardır. Rumlar ise Kuzey Yunanistan bölgesinin farklı yerleşim yerlerine sığınmışlardır. Bu noktada tarihi evler, kültür turizminin önemli bir

[3] Nora, *Hafıza Mekanları*, 218.
[4] Nora, *Hafıza Mekanları*, 32.
[5] Zeynep Ahunbay, *Kültür Mirasını Koruma İlke ve Teknikleri*, İstanbul: Yem Yayınları, 2019, s.141.

parçası olarak değerlendirilebilir. Makalenin konusu olan tarihi evleriyle mübadiller, Türkiye'nin çok farklı coğrafyalarına, çoğunlukla Rumlardan boşalan yerleşim yerlerine iskân edilmişlerdir. Bunların bir kısmı deniz kenarlarında, bir kısmı iç bölgelerde, bir kısmı ise günümüzde dünya mirası olarak kabul edilen antik mekânların çevrelerinde yaşamaktadır.

Bu makale, "Türkiye'de Lozan Mübadillerinin Günümüzdeki Kimlik Sunumlarının ve Nesiller Arası Değişiminin Analizi" başlıklı proje çerçevesinde Samsun Alaçam ilçesi ile Tekkeköy ilçesi Asarağaç köyünde yapılan alan çalışmalarından elde edilen bilgilere dayanmaktadır.[6] Nitel araştırma yöntemiyle, Alaçam'da 37 yarı yapılandırılmış ve 5 yapılandırılmamış, Asarağaç'da 31 yarı yapılandırılmış ve 3 yapılandırılmamış görüşme gerçekleştirilmiştir. Fakat en önemlisi evler, konaklar, sokaklar, yollar fotoğraflanmış, yerli halktan kişilerle mahalleler gezilmiş, bu sayede evlerin, sokakların ve mahallelerin tarihleri, hikâyeleri ve bu kişilerin hatıraları dinlenmiştir.

Evler yaşanmışlıklar kümesi ya da hatıraların deposu olarak tasvir edilebilir. Sennett'e göre evler, manevi sığınağın dünyevi versiyonu haline gelmiştir. Böylelikle güvenliğin coğrafyası, "kentsel merkezin mabedinden" ev içine kaymıştır.[7] Mübadillerin iskân edildiği evler mübadelenin Yunanistan'dan Türkiye'ye yapılan bir göç ve iskândan daha fazlası olduğunu göç ve iskândan daha fazlası olduğunu gösteren sosyokültürel bir örnektir. Bu makalede, 1. nesillerin Rumlardan kalan evlere dair yerleşim sorunları, geldikleri bölgeyi anımsatan çevresel özelliklere alışamamaları gibi mücadele ve çatışmalarının yanı sıra bunların diğer nesillere evle beraber nasıl aktarıldığı incelenmektedir. Ayrıca genel hatlarıyla 2. ve 3. nesil mübadillerin kendilerine bırakılan "evi" nasıl tanımladıkları üzerinde durulmaktadır. Bu açıdan bakıldığında kuşaktan kuşağa aktarılan maddi ve manevi unsurlarla mekân arasında kurulan ilişki ve bunun insanlar tarafından anlamlandırılma biçimlerini aktarmak amaçlanmaktadır.

Alaçam'ın Koruna(maya)n Konakları

Alaçam'da tarihe tanıklık eden ve yıkılmaya yüz tutmuş, zamanın acımasızlığına karşı ayakta durmaya çalışan, çoğu 1870'li yıllardan kalan tarihi Rum evleri bulunmaktadır. Bunun yanında restore edilmeyi bekleyen işyeri ve konaklar da vardır. Kaymakamlık ve belediye tarafından başlatılan projelere rağmen bu binaların büyük bir kısmı bakımsızlıktan, define kazısından ya da yangın sebebiyle yok olmaktadır.

---

6 Bu araştırma 1001-TÜBİTAK Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Projelerini Destekleme Programı tarafından kabul edilmiş ve desteklenmiş olan 119K386 numaralı "Türkiye'deki Lozan Mübadillerinin Günümüzdeki Kimlik Sunumlarının ve Nesiller Arası Değişimin Analizi" başlıklı araştırma projesidir.

7 Richard, Sennett, 2013. *Gözün Vicdanı- Kentin Tasarımı ve Toplumsal Yaşam*, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2013, s.38.

Alaçam'dan günümüze ulaşan fakat çoğu terk edilmiş ve virane durumda olan konaklar Rumlardan mübadillere kalan evlerdir. Bu evlerin ve diğer mekanların bir bölümü 25.07.2003 tarihinde tescil edilmiştir. Alaçam'da Alaçam Mübadele Müzesi dışında restore edilerek kullanılmakta olan bir ev yoktur. Ayakta kalan konakların bazıları da konut olarak kullanılmakta, bakımları ve onarımları ikamet eden aileler tarafından yapılmaktadır.

Alaçam'a iskân edilen mübadiller; Çeşme Mahallesi, Yeni Camii Mahallesi ve Sakarya Sokağı'na yerleştirilmişlerdir. Mübadillerin iskân edildiği bu bölgeler, eski Rum yerleşimlerinden oluşmakta ve ilçenin "yukarı" tabir edilen yüksek kısmında konumlanmaktadır. Yerliler ise ilçenin sahile yakın "aşağı" mahallelerinde oturmaktadırlar. Mübadiller ile yerli nüfus arasında Alaçam bölgesinde iskân olunan evler konusunda birtakım anlaşmazlıklar çıkmıştır. İlk anlaşmazlıklardan biri, mübadele döneminde giden Rumların bölgede sahip oldukları ticari ve gayrimenkul varlıkların coğrafi konumudur. Konum açısından elverişli bu gayrimenkul ve toprakların, yerliler yerine mübadillere verilmesi çeşitli çatışmalara neden olmuştur. Mekâna dair bellek hafızası durağan ve pasif olmaktan çok hareketli ve aktiftir. Mekanlar da tıpkı insanlar gibi her zaman gelişmekte ve kendi tarihlerini biriktirmektedirler. Binalar, peyzajlar ve iç mekânlar sahiplerinin statüleri, prestijleri ve diğer değerleri hakkında sözlü olmayan ipuçları barındırmaktadır. Mübadiller için de Rum evlerinin ayrıntıları inşa edilen öz kimliğin ipuçlarını yansıtmaktadır. Bellek mekanları olarak evler, bireyleşmemiş insanın kaçınılmaz mekânıdır ve biçimler aracılığı ile sahibinin toplumsal statüsü hakkında bilgiler vermektedir.

Yerlilerin yerleşik olduğu sahile yakın mahallerde sazlıkların bulunması hem ikamet edilmesini hem de tarımsal üretimin faal bir şekilde devam etmesini olumsuz etkilemiştir. Rumların mekânsal avantajını 1. nesil mübadiller devralmış ve sonraki nesillere aktarmıştır. Bu noktada mekâna dair bellek, bireyler ve gruplar tarafından yinelenen ve tekrarlanan faaliyetler aracılığıyla kodlanmış ve nesiller arası aktarımla pekiştirilmiştir. Sazlık alanların varlığı, yerlileri tarımsal faaliyet açısından maddi kayba uğratmış ve ekonomik kazançlarını devam ettirebilmek için mübadillerin sahip olduğu tarımsal alanlarda işçi olarak çalışmalarına neden olmuştur.

Alaçam ilçesi gerek coğrafi yapısı gerekse de iklim şartları açısından tütün tarımına elverişli bir bölge olmuştur. Alaçamlılar 1990'ların başına kadar tütün tarımı ile geçimlerini sağladıklarını belirtmişlerdir. Ancak 8 Kasım 1993 yılında tütüne getirilen kota uygulaması bu ekonomik ve tarımsal faaliyeti olumsuz etkilemiştir. Yapılan görüşmelerde, tütündeki kota uygulamasının yürürlüğe girmesinden sonra ilçenin gelirinde ciddi bir azalmanın yaşandığı ve çevre illere göçün arttığı belirtilmiştir. Birçok görüşmeci tarafından ciddi bir yoksullaşmanın yaşandığı özellikle vurgulanmıştır. Mübadil kimliğinin

gelişimi de bu durumdan etkilenmiştir ve etkileri de hala devam etmektedir. Görüşmecilerin tamamına yakının bu ekonomik sıkıntılardan dolayı Yunanistan'a herhangi bir ziyareti düşünemediklerini belirtmesi de geçmişle bağın güçlendirilerek Alaçam'daki mübadil kimliğinin yaşatılması açısından önemlidir. Görüldüğü gibi bellek aktarımı, mekâna aidiyet yoluyla aktif bir şekilde somutlaştırılırken güçlendirilmektedir.

Harabe Evler, Yıkık Geçmiş

Proje kapsamında araştırma yapılan diğer iskân yerleşimlerinde karşılaşıldığı gibi hem Alaçamlı mübadiller hem de mübadil olmayanlar, miras evlerin restore edilerek ilçede turizm sektörünü canlandırılmak amacıyla kullanılmasını arzulamaktadır. Birçok görüşmeci, yıkılmak üzere olan evlerin, somut kültürel miras olarak bölge değerleri arasına katılması gerekliliğini savunmuştur. Alaçam'da yapılan alan araştırmasında elde edilen veriler, insanların –deniz turizminin yanı sıra- ağırlıklı olarak kültür turizminden beklentilerini ortaya sermektedir. Bu sayede ilçenin göç veren durumunun değişeceği düşünülmektedir.

Fakat Alaçam'daki bazı evlerin sit olarak belirlenmiş olması, bakım masraflarını artırmakta hatta restorasyon projelerini zorunlu kılmaktadır. Aynı zamanda Alaçam'da yer alan müşterek tapulu birden çok hissedara sahip olan evler anlaşmazlıklar nedeniyle restore edilememekte, yıkılmakta, ilçe sokaklarında harabe bir görünüme sebep olmaktadır. Bu görüntü, geçmişin de harabe gibi hatırlanmasına sebep olmakta, bellekte de bir "yıkım" hissi yaratmaktadır. Anılarını ve büyüklerini temsil eden yapılar, yıkık görüntüsüyle geçmişe dair olumsuz bir çağrışım üretmektedir. Bu yapıların terk edilip bakımsız kalmaları görsel ve düşünsel kaybı hızlandırmaktadır. Bir hafızanın inşa edilmesi ve bir kuşağın kendini kabullenmesi aynı olgunun iki yüzü gibi başa baş gider. Bir yandan kuşak doğası gereği aynı zamanda sırf kolektif anlamı olan bireysel bir olgudur; öte yandan devamlılık içeren kökeni itibarıyla ancak süreksizlik ve kopma anlamını taşır.[8]

Kısacası Alaçam'daki evler bir anlamda geçmişin somut temsilleridir. Arazideki bazı değişiklikler, tipik insan deneyiminden oldukça farklı zaman ölçeklerinde işler, ancak yerler "hafıza arşivleri" olarak kalır. Ancak korunmasına karşı unutulmaya yüz tutmuş bu yapılar, sonraki nesillere taşınabilir. Turizm açısından özellikle ziyaret edilen yerin kültürünü anlamak amacıyla bölgenin geçmiş yaşamından temsiller görülmesi önemsenir. Bu vasıta ile bir anlamda zaman içerisinde yolculuk yapılabilmesine de olanak sağlanır ve ziyaretçiler açısından olumlu bir deneyim yaşanır. Evlerin en azından turizm bağlamında korunması, aynı zamanda Alaçamlı mübadillerin belleğinde bir kültürel miras bilincinin oluşmasını destekleyecektir. Fakat evler bugün korunmaya muhtaç haldedir.

[8] Nora, *Hafıza Mekanları*, 194.

Alaçam'da 1. nesillerin yaşamlarını sürdürdükleri bu evler, diğer iskân bölgelerindeki gibi butik oteller, kültür sanat merkezlerine vb. dönüştürülememiştir. Genel olarak Alaçamlılar daha önce kendilerine bağlı olan Yakakent gibi turizmin öne çıkarılarak potansiyel kültürel miras değerlerinin korunması gerektiği yönünde görüşler bildirmişlerdir.

Bir Numune Köyün Atatürk Evleri

Asarağaç bir "numune köy"dür. 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Osmanlı devletinin en büyük sorunlarından biri olan iskân, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş yıllarında da yeni devletin önemli sorunlarından biri olmaya devam etmiştir. Bu doğrultuda hazırlanarak 1924 yılında yürürlüğe giren 442 sayılı Köy Kanunu, hem tüm kırsal yerleşimler için kapsamlı çevre değişimi öngören bir imar kanunu niteliği taşımış hem de yeni köylerin kurulması kararlaştırılmıştır. Yeni kurulan bu köylere "numune köy" adı verilmiş ve "ilk aşamada Türkiye ölçeğinde 27 adet olarak öngörülmüş, daha sonra bu köylerin sayısı 69'a çıkartılmıştır.[9]

Numune köy uygulaması çerçevesinde; yıkılmış bir Rum köyü üzerine mübadiller için yeni köy kurulması ve köylerin 50 haneden oluşacak şekilde yerleşime açılması belirlenmiştir.[10] (Eres, 2016:179). Numune köylerin kurulacağı bölgelerde inşa edilen konutlar ise "zeminlik" olarak adlandırılmaktadır. Bu uygulama ülkenin farklı bölgelerinde gerçekleştirilmekle birlikte, özellikle Adana, Mersin, Samsun, Bursa, İzmir, Manisa ve İzmit çevresinde yoğunlaşılmıştır. Samsun'da 8 numune köy (Asarağaç, Beylik, Canik, Çınarağıl, Çırakman, Ökse, Taflan, Kurugökçe) kurulmuştur.

Asarağaç Samsun şehir merkezine yakın bir mahalledir. Merkeze 10-12 km mesafede bulunan Tekkeköy'e bağlı Asarağaç'ın dışarıya fazla göç vermeme gibi Alaçam'dan farklı bir yönü bulunmaktadır. Sonradan gelişen bu yakınlık köy için istihdam avantajı yaratmıştır. 1980 yıllarında yürürlüğe giren istimlak yasası ile Çarşamba ovasındaki sanayileşme faaliyetleri bu noktada önemli bir etken olmuştur. Bölgedeki en büyük istihdam kaynaklarından biri Karadeniz Bakır İşletmeleri ve diğeri de Türkiye Gübre Sanayi'dir. Yanı sıra Asarağaç'ın hemen güneyinde yer alan Samsun Merkez Organize Sanayi'si de köyün hem şehirle birleşmesine hem de köylülerin burada istihdam edilmesine sebep olmuştur. Böylece mübadillerin Asarağaç dışına çıkması engellemiştir.

Alan çalışmasının yapıldığı Asarağaç köyünün, numune köylerin arasında olması kritik değer taşır. Yapılan görüşmeler ışığında, görüşmecilerin zeminlik adı verilen konutlardan haberdar oldukları, fakat bunlara "Atatürk evleri" dedikleri görülmüştür. "Atatürk biz

[9] Zeynep Eres, Türkiye'de Kırsal Alanda Çağdaşlaşma ve Mübadil Köyleri, *90. Yılında Türk-Yunan Zorunlu Nüfus Mübadelesi: Yeni Yaklaşımlar, Yeni Bulgular*, der., Sefer Güvenç vd., İstanbul: Lozan Mübadilleri Vakfı Yayınları, s.178.

[10] Eres, Türkiye'de Kırsal Alanda Çağdaşlaşma ve Mübadil Köyleri, 179.

gelmeden bu evleri yaptırmış" şeklindeki açıklamalar ile sıklıkla karşılaşılmıştır. Ayrıca görüşmeciler Asarağaç'taki uzun evler olarak nitelendirilen yapıların 3 odalı olduğunu, L şeklinde olan evlerin 4 odalı olarak inşa edildiğini ve büyük mübadil ailelere verildiğini de aktarmışlardır.

Asarağaç'daki mübadiller açısından ev, o mekânda varlık göstermenin bir temsilidir. 1. nesil mübadiller, sonraki nesillere Atatürk evleri kalıntılarından yola çıkarak nerede ve nasıl yaşadıklarını aktarabilmişlerdir. Sonraki nesillerle yapılan görüşmelerde 1. nesillerden kalan bu evleri "baba evi", "ata evi" olarak adlandırdıkları dikkat çeker. Hafıza mekânları, öncelikle kalıntılardır. Müzeler, arşivler, mezarlıklarla koleksiyonlar, bayramlar, yıldönümleri, anlaşmalar, tutanaklar, anıtlar, kutsal yerler, dernekler, bunlar bir başka çağın tanıkları, sonsuzluk hayalleridir. Bunlar riti olmayan bir toplumun ritleridir; kutsallığı olmayan bir toplumdaki geçici kutsallıklardır, yerel ya da bölgesel özellikleri bertaraf eden bir toplumun farklılaşmalarıdır; sadece eşit ve benzer bireyleri tanımaya yarayan bir toplumda gruba aitlik işaretleridir.[11] (2006:23). Fakat bu bellek değişmektedir. Yakın zamana kadar bu evlerin bir kısmının ardiye, saçak ya da ahır olarak kullanıldığı aktarılmıştır ve çoğunun yıkıldığı görülmüştür. Atatürk evleri adı verilen ve mübadillere tahsis edilen evlere ihtiyaçlarına göre eklemeler yapan aileler olduğu öğrenilmiştir. Böylelikle evlerin yapısı değişmiştir. Ancak evlerin yıkılmasıyla beraber 1. neslin nerede ve nasıl yaşadıkları aktarılamaz hale gelmiştir.

Nora'ya göre süreklilik duygusunun kökü mekândadır.[12] Göç deneyimini yaşamış 1. nesil mübadiller, geldikleri yerlerin mekânsal anlamda da yabancısı sayılmışlardır. Farklı kültürel sunumları gerek dil gerekse de gündelik hayat deneyimleri ve mekân kullanımları onları yabancı saymak için yeterli görülmüştür. Tahminen 1. neslin neredeyse hepsinin de aynı mekânsal yabancılık serüvenini yaşadığı, 2. ve 3. nesilde de halen yaşanıyor olduğu söylenebilir. 2. ve 3. nesil mübadiller, 1. nesillerin geldikleri topraklarla Atatürk evleri vasıtasıyla bağ kurmuşlardır. Kuşak kavramı kadar soyut bir hafıza yeri mi söz konusudur? Kuşak, demografik içeriğiyle somuttur; varsayımsal olarak işlevseldir, çünkü hatıranın hem durulaşmasını hem de aktarılmasını sağlar; ancak tanım gereği simgeseldir de çünkü bir olay ya da küçük bir grubun yaşadığı deneyim sayesinde, bunlara hiç katılmamış bir çoğunluğu niteler. Bütün hafıza mekânları dipsiz derinlikteki nesnelerdir. Her kuruluş, her diplomatik sözleşme hafıza mekânıdır.[13]

Kültürel mirasa bağlı olarak bellekteki hatıraların şekillenmesi de olası bir meseledir. Buna bağlı olarak nesillerin hafıza mekanlarında bağlı

[11] Nora, *Hafıza Mekanları*, 23.
[12] Nora, *Hafıza Mekanları*, 17.
[13] Nora, *Hafıza Mekanları*, 34.

kaldıkları anılar ve yerleşkeler aslında mekanları simgeleyen bir hatırlamadan kaynaklı gelişmektedir.

Bu bağlamda Foucault, her toplumun kendine özgü heteretopyalar inşa ettiğini ifade eder ve dünya üzerinde sayısız heterotopyanın varlığından bahseder. Kimlik geçmiş özelinde geri dönülebilecek bir olgu olmak yerine, her zaman yeniden anlatılan, yeniden keşfedilen ve yeniden yaratılan bir söylem haline gelir.[14] Bryan Turner'ın deyişiyle nesiller, geniş bir enformasyon, depolama ve dağıtım olanağı sağlayan kültürel iletişim araçları ve popüler kültürün yardımıyla geniş bir alanda faaliyet gösterebildikleri için kolektif kültürü paylaşma açısından daha rahattırlar.[15] Yani 1. nesil ve onu temsil eden mekânlar, sonraki nesiller için bir başlangıç zemini oluşturur. 1. nesil mü geldikleri ve yaşadıkları yerler, aktardıkları hayali mekânlar sonraki nesillerin zihninde bir kapı aralar. 1. nesil yeniden anımsarken sonraki nesiller de tahayyül ederler. 1. neslin yaşam anlatıları sosyal veya kolektif hafıza, mit ve benlik ile inşa edilmektedir. Bu yaşam anlatılarına erişim de insan hafızasının kapsamı ile sınırlıdır ve orantısız bir şekilde yaşlı katılımcıyı içermektedir. Tilley, şeylerin sosyal anlamı ve değerinin, bağlamsal ve tarihsel olarak göreceli olduğunu aktarır. Ona göre şeyler hakkında konuşmak, benliği inşa etmenin, somutlaştırmanın ve nesneleştirmenin bir yoludur; çünkü şeyler anıları içerir ve korur, kişisel deneyimleri somutlaştırır.[16]

Sonuç

Lozan Barış antlaşmasına ek olarak gerçekleşen mübadele anlaşmasıyla beraber Türkler ve Rumlar arasındaki değiş tokuş meselesi gündeme gelerek Rumlardan kalan evler Türklere sahiplik yapmıştır. Rumlardan mübadillere geçen evler, mübadillerin kendi aile yaşamına ve ekonomisine göre yeniden yorumlanmıştır. Evler veya odalar bölünebilmiş, birkaç aile bir arada yaşamış, ahşapları sökülmüş veya değiştirilmiştir. Benzeri bir yorumlama, devletin yaptırdığı numune evler için de geçerlidir.

Kültürel miras ürünleri olarak Alaçam'daki Rum evleri ile Asarağaç'taki numune evler –kendi tabirleriyle "Atatürk evleri"- mübadillerin belleğinde sadece bir sığınma ve konfor alanı değil, aynı zamanda kimliğin yeniden üretildiği, yaşatıldığı ve gelecek nesillere aktarıldığı bir araç olarak karşımıza çıkar. Bir kültürel miras olarak ev, bir yönüyle gelinen yerin temsilidir. Çünkü Yunanistan'a gidince bakılan ilk noktanın büyüklerinin yaşadıkları mekanlar olduğu belirtilmiştir.

[14] Stuart Hall, "Eski ve Yeni Kimlikler, Eski ve Yeni Etniklikler", *Kültür, Küreselleşme ve Dünya-Sistemi: Kimlik Temsilinin Çağdaş Koşulları,* der., D. K. Anthony, Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 1998, s.83.
[15] Bryan S. Turner, *Klasik Sosyoloji*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2004, s.394-395.
[16] Chris Tilley, "Ethnography and Material Culture", *Handbook of Ethnography*, der., P. Atkinson, Kaliforniya: SAGE Publications, 2001 s. 264.

Diğer yönüyle de 1.neslin yerleştiği, 2. ve bazen 3. nesillerin doğduğu, büyüdüğü ve çoğu halen aileye ait olan geçmişin temsilleridir. Hatıraların ve yaşanmışlıkların bellek hazinesi olarak ev; Alaçamlı ve Asarağaçlı mübadiller açısından geçmişle günümüz arasında bağların kurulmasında işlev görmektedir. Ancak Alaçam mübadilleri Rum evlerinin ve Asarağaç mübadilleri Atatürk evlerinin kendileri tarafından maddi sebeplerle yeterince korunamadığını, turistik amaçlarla kullanılması gerektiğini fakat buna gereken ilginin gösterilmediğini beyan etmişlerdir.

Özetle, Alaçam ve Asarağaç'taki mübadiller için ev gerek iskân sürecinde gerekse de yaşamın idame ettirilmesi açısından bir mücadele nesnesi olarak en az toprak ve hayvanlar kadar önemli görülmektedir. 1. nesil mübadillerin yeni yaşam mücadelesine uyumlarına katkıda bulunan evler, nesiller arasında aktarılan kültürel belleğin mekânsal yönünü̈ açığa çıkaran yapılar olarak düşünülebilir. Mübadillere kazandırılan bu "yeni" evlerin, yeni hayatlarını şekillendirdiği, mübadillere bir özel alan ve uyulması gereken bir süreç kazandırdığı yadsınmamalıdır. Bu açıdan bakıldığında mübadelenin, evin "kaybı" ve "kazanımı" açısından tartışılması gereken özgün bir yönü̈ ortaya çıkmaktadır. Turizm de "yaşatıcı" bir beklenti olarak görülmektedir.

KAYNAKÇA

Ahunbay, Zeynep. *Kültür Mirasını Koruma İlke ve Teknikleri*. İstanbul: Yem Yayınları, 2019.

Eres, Zeynep. "Türkiye'de Kırsal Alanda Çağdaşlaşma ve Mübadil Köyleri". 90. Yılında Türk-Yunan Zorunlu Nüfus Mübadelesi: Yeni Yaklaşımlar, Yeni Bulgular içinde, der. Sefer Güvenç vd., 174-201. İstanbul: Lozan Mübadilleri Vakfı Yayınları, 2016.

Foucault, Michael. *Özne ve İktidar Seçme Yazılar 2*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2014.

Hall, Stuart. "Eski ve Yeni Kimlikler, Eski ve Yeni Etniklikler." *Kültür, Küreselleşme ve Dünya-Sistemi: Kimlik Temsilinin Çağdaş Koşulları* içinde, ed. D. K. Anthony, Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 1998.

Nora, Pierre. *Hafıza Mekanları*. çev. Mehmet Ali Özcan. Ankara: Dost Kitabevi Yayınları, 2006.

Sennett, Richard. *Gözün Vicdanı- Kentin Tasarımı ve Toplumsal Yaşam*. İstanbul:Ayrıntı Yayınları, 2003.

Tilley, Chris. Ethnography and Material Culture. *Handbook of Ethnography*, ed. P. Atkinson içinde, 258-273, Kaliforniya: SAGE Publications, 2001.

Turner, Bryan, S. *Klasik Sosyoloji*. İstanbul:İletişim Yayınları, 2004.

MÜBADELE SONRASINDA TÜRKİYE VE YUNANİSTAN'DA MEKÂN, ANLATI VE SERGİLEME AÇISINDAN KİMLİK ÜRETİM ARAÇLARINA DAİR KISA BİR KARŞILAŞTIRMA

Mehmet H. BATMAZ[*] - Z. Nilüfer NAHYA[**]

Özet

Bu bildiri, iki araştırma projesinde elde edilen belirli sonuçların karşılaştırmasını içermektedir. Projelerden ilki "Karamanlılarda Kimlik ve Aidiyet" başlıklı Erciyes Üniversitesi BAP Birimince desteklenen 13 Ağustos – 10 Eylül 2016 ile 20 Temmuz – 5 Eylül 2017 tarihleri arasında Yunanistan'da bulunan 10 köy ve 4 şehir merkezinde yapılan nitel alan araştırmasıdır. Diğeri ise "Türkiye'deki Lozan Mübadillerinin Günümüzdeki Kimlik Sunumlarının ve Nesiller Arası Değişimin Analizi" başlıklı TÜBİTAK SOBAG tarafından desteklenen proje çerçevesinde 06-17 Temmuz 2021 tarihleri arasında Samsun Alaçam ve Tekkeköy-Asarağaç köyünde yapılan nitel alan araştırmasıdır. Bu bağlamda, bugün kendilerini Kapadokyalı Rumlar olarak tanımlayan Yunanistan'da yaşamakta olan göçmenler ile Samsun Alaçam ve Asarağaç'ta yaşamakta olan mübadillerin kimliklerini sürdürmek için ürettikleri söylemleri mekân-kimlik, anlatı-temsiliyet ve sergileme-bellek ilişkileri açısından değerlendirilmektedir. Her iki taraf için de ortak olan mekânlar, evler, sokaklar, anıtlar, köyler ve müzelerdir. Anlatılar çerçevesinde ise göç öncesinde yaşanan çatışmalı sürece dair anlatılar karşılaştırılmaktadır. Son olarak sergileme bağlamında da her iki tarafın müzeleri, anı evleri ve geçici sergileri incelenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Mübadele, Kimlik, Mekân, Anlatı, Sergileme

A BRIEF COMPARISON OF IDENTITY PRODUCTION INSTRUMENTS IN TERMS OF SPACE, NARRATIVE AND EXHIBITION IN TURKEY AND GREECE AFTER THE POPULATION EXCHANGE

Abstract

This paper includes a comparison of some results from two research projects. The first of the projects is a qualitative field work, titled "Identity and Belonging in Karamanlides", supported by the Erciyes University SRP Unit, between 13 August - 10 September 2016 and 20 July - 5 September 2017 in 10 villages and 4 city centers in Greece. The other

[*] Dr. Öğrencisi, Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Anabilim Dalı.

[**] Doç. Dr., Erciyes Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Halkbilimi Bölümü, Öğretim Üyesi,

one is again a qualitative fieldwork conducted in Samsun Alaçam and Tekkeköy-Asarağaç village in between 06-17 July 2021 within the framework of the project supported by TUBİTAK SOBAG titled "The Identity Presentations and The Intergenerational Change of Lausanne Immigrants in Turkey". In this context, the discourses of immigrants who define themselves as Cappadocian Greeks in Greece and the exchangees living in Samsun Alaçam and Asarağaç to maintain their identities are evaluated in terms of space-identity, narrative-representation and exhibition-memory relations. The places common to both sides are houses, streets, monuments, villages and museums. And the narratives about the conflictual process before the population exchange migration are compared in the framework of the narratives. Finally, the museums, memorial houses and temporary exhibitions of both sides are examined in the context of exhibition.
Keywords: The Population Exchange, Identity, Place, Narrative, Exhibition.

Giriş

Bu bildiri, iki araştırma projesinde elde edilen belirli sonuçların karşılaştırmasını içermektedir. Projelerden ilki "Karamanlılarda Kimlik ve Aidiyet" başlıklı çalışmadır.[1] Proje çerçevesinde 13 Ağustos – 10 Eylül 2016 ve 20 Temmuz – 5 Eylül 2017 tarihlerinde Yunanistan'da 4 şehir ve 10 köy ziyaret edilerek, 26 kişi ile yarı yapılandırılmış, yaklaşık 50 kişiyle de yapılandırılmamış görüşme gerçekleştirilmiştir. Görüşmelerin yanı sıra Gavustima Festivali'ne katılım sağlanmış, kimi müzeler ve sergiler gezilmiş, yazılı ve görsel belgeler, yerel araştırmacıların kitapları da kaynak olarak kullanılmıştır. Diğeri ise TÜBİTAK tarafından desteklenen "Türkiye'deki Lozan Mübadillerinin Günümüzdeki Kimlik Sunumlarının ve Nesiller Arası Değişimin Analizi" başlıklı proje çerçevesinde Samsun Alaçam ve Tekkeköy-Asarağaç köyünde yapılan araştırmalardır.[2] Bu araştırma kapsamında da Alaçam'da 37 yarı yapılandırılmış ve 5 yapılandırılmamış, Asarağaç'da ise 31 yarı yapılandırılmış ve 3 yapılandırılmamış görüşme gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmada da yazılı ve görsel belgeler, yerel araştırmacıların kitapları ve Samsun merkezde yapılan 10 yarı yapılandırılmış görüşme kaynak olarak kullanılmıştır.

Her iki topluluk da 30 Ocak 1923 tarihinde imzalanan "Yunan ve Türk Halklarının Mübadelesine İlişkin Sözleşme ve Protokol" ile göçe tabi olmuştur. Bir diğer ortak özellikleri göçü temel alan bir kimliğe dayanmaları ve buna bağlı bir sosyokültürel değişim göstermeleridir. Her

[1] Bu araştırma Erciyes Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projesi Koordinatörlüğü tarafından kabul edilmiş ve desteklenmiş olan 5837 numaralı "Karamanlılarda Kimlik ve Aidiyet" başlıklı araştırma projesidir.

[2] Bu araştırma 1001-TÜBİTAK Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Projelerini Destekleme Programı tarafından kabul edilmiş ve desteklenmiş olan 119K386 numaralı "Türkiye'deki Lozan Mübadillerinin Günümüzdeki Kimlik Sunumlarının ve Nesiller Arası Değişimin Analizi" başlıklı araştırma projesidir.

iki alan çalışmasında da nitel alan araştırması yöntemi ile mutfak kültüründen kentleşmeye kadar geniş bir çerçevede bilgi elde edilmiştir. Bu makalede ise Kayseri ve çevresinden mübadele ile Yunanistan'a göç etmiş ve bugün kendilerini "Kapadokyalı Rumlar" olarak tanımlayan göçmenler ile kendilerini "muhacir" veya "mübadil" olarak tanımlayan Samsun'a bağlı Alaçam ve Tekkeköy-Asarağaç'ta yaşamakta olan göçmenler, kimliklerini sürdürmek için ürettikleri söylemleri mekân-kimlik, anlatı-temsiliyet ve sergileme-bellek ilişkileri açısından karşılaştırılmaktadır.

Kapadokyalı Rumlar, 1. nesli Konya, Kayseri, Nevşehir, Niğde ve çevresinden mübadele ile Yunanistan'a göç eden ve daha çok da kuzey Yunanistan'a yerleşen kişilerdir. Bu grup Türkçe, İngilizce ve bazı Yunanca literatürdeki çalışmalarda Karamanlılar / *Karamanlides* olarak bilinir.[3] Fakat alan çalışmasının da gösterdiği gibi, 3. nesillerden itibaren kendilerini bölge üzerinden bir kimlikle "Kapadokyalılar" veya "Kapadokyalı Rumlar" olarak adlandırmaktadırlar. [4] Karşılaştırmanın diğer kısmını oluşturan Samsun Alaçam mübadillerinin 1. nesli Kavala'nın Sarışaban kazasının ve Drama'nın köylerinden, Asarağaç mübadillerinin ise yine Kavala'nın Sarışaban kazasının köylerinden geldikleri öğrenilmiştir. 2. ve 3. nesilden itibaren sivil toplum kuruluşlarının etkinliklerinin ortaya çıkmasıyla bölgede göçmenler için kullanılan "muhacir" adlandırmasından, 2000'lerden sonra yaygınlaşmaya başlayan "mübadil" adlandırmasına geçme sürecindedirler.

Her iki gruba dair karşılaştırmalar mekân-kimlik, anlatı-temsiliyet ve sergileme-bellek ilişkileri bağlamında üç ana bölümde değerlendirilmektedir. İlk olarak mübadele ile Alaçam ve Asarağaç'a ve/veya Yunanistan'a yerleşmiş olan göçmenlerin mekâna dair düşünce ve tutumlarına, ürettikleri mekânlarındaki sosyalliği nasıl inşa ettiklerine sosyomekânsal bir perspektifle bakılmaktadır. Anlatıların ise göç öncesinde yaşanan çatışmalı süreci ve olayları içerdiği, ayrıca her iki tarafın bugünkü göçmen kimliğinde belirleyici olduğu görülmektedir. Bunu anlamak için de ikinci bölümde biri genel diğeri özel iki anı-anlatı örnek alınmakta, bu anı-anlatıların aktarılış biçimlerinden ve araçlarından toplulukların kurdukları aidiyetler değerlendirilmektedir. Ardından aktif olan derneklerin etkileri öne çıkarılarak, sergileme bağlamında her iki tarafın müzeleri, anı evleri ve sergilerine bakıldığında

[3] Örneğin Balta, Evangelia. 2013. "Modern Yunan Komedisinde Karamanlı" Çev: P. Efe. *Toplumsal Tarih*. 234: 54-62; Balta, Evangelia. 2016. *Gerçi Rum İsek De Rumca Bilmez Türkçe Söyleriz*. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları ve Benlisoy, Foti ve Benlisoy, Stefo. 2016. *Türk Milliyetçiliğinde Katedilmemiş Bir Yol 'Hıristiyan Türkler ve Papa Eftim*. İstanbul: İstos Yayınları.

[4] Örnek, Saim ve Z. Nilüfer Nahya, 2017. "Yeniden Tanımlanan Bir Mübadil Kimliği: Kapadokyalı Rumlarda Aidiyet ve Kendini Tanımlama" *Uluslararası Mübadele Sempozyumu ve Mübadelenin 94. Yılı Anma Etkinlikleri Bildiri Kitabı*, Tekirdağ:Tekirdağ Belediyesi Yayınları. 295-305.

görülen benzerlikler incelenmektedir. Sosyomekânsal alanlar olarak değerlendirilebileceği düşünülen müzeler, anı evleri ve sergiler, kimliğin üretilmesi kadar aktarılmasındaki araçsallıklarıyla ele alınmaktadır.

Sosyomekânsal Kimlik: Mübadiller İçin Geçmiş ve Mekân

Çeşitli şartlarda çeşitli anlamlar yüklenen mekân(lar), göçteki kayıpların bir temsili olarak nitelendirilebilir. Mübadelede, göç eden kişilerin kaybı mekânsal açıdan hayli fazladır. Topraklarını, köylerini, evlerini, mezarlarını, coğrafi çevrelerini, dinsel mekanlarını geride bırakmışlardır. En önemlisi bu mekânsal çerçevenin sosyal yanını yani bu mekânlarda yaşanan, saklanan ve hatırlanan geçmişi, anıları ve gündelik yaşamı kaybetmişlerdir. Buna karşılık, gittikleri ülkede yeni(lenen) mekânsal gelişmelerle kök salmışlardır. Yeni tarım arazileri, köyler, evler, coğrafi çevre, yeni mezarlıklar, dönüştürülen veya yıkılan dinsel mekânlar, onlara verilen ve kendi ürettikleri mekânlar olarak sıralanabilir. Bu mekânlar, sonraki nesiller için eskileriyle beraber yeni bir geçmiş, uzak anıların taşınmış sembolleri, eskiyle beraber kurulan yeni yaşam alanları olarak gündelik hayatlarında yer bulmaktadır.

Sosyal mekânı özellikle diyalektik içinde düşünen Henri Lefebvre, yaratıcı/üretici olarak gördüğü toplumun, mekânı yaratmasının/ üretmesinin bir süreç olduğunun altını çizer.[5] Üretim tarzına sonuç, neden ve gerekçe olarak müdahale eden sosyal mekân, üretim tarzıyla "toplumlarla birlikte değişir."[6]Mekâna gizlenmiş olan kapitalist üretim tarzı "önceden şekillenmiş mekânı" "amaçlarına göre düzenlemektedir"[7] ve mekânların "hala yazılmayı bekleyen" bir tarihi vardır.[8] Dolayısıyla Lefebvre de mekânı bu diyalektik örüntüler içinde çözümlemeye çalışır.

Lefebvre'yi detaylıca inceleyen ve mekânsal diyalektiğin açıklanmasının yarım kaldığını düşünen Edward Soja, sosyomekânsal diyalektiği, daha çok üçlü bir zeminde, mekânsallık, tarihsellik ve sosyallik olarak bir arada düşünür.[9] Hem Alaçamlı ve Asarağaçlı hem de Kapadokyalı mübadiller için gerek geride bıraktıkları gerekse de yeniden ürettikleri mekân(lar) tarihsel bir sürecin sonucudur. Eski topraklarını bırakarak yeni topraklarına yerleşmelerinin nedeni de yine ulus devletin teritoryal yapılanmasıdır. Gerekçe ise mübadelenin göçmenleri ekonomik aktivitenin gelişmesine ve nüfusun dengelenmesine olanak olarak gören düşüncelerden üretilmiştir.[10] Bu tarihsel süreç, sosyal olduğu kadar da coğrafi ve ekonomiktir.

---

[5] Lefebvre, Henri. 2014. *Mekânın Üretimi*. Çev:I. Ergüden. İstanbul: Sel Yayıncılık, s.63.
[6] Lefebvre, H. *Mekânın Üretimi*, 25.
[7] Lefebvre, H. *Mekânın Üretimi*, 28.
[8] Lefebvre, H. *Mekânın Üretimi*, 25.
[9]Soja, Edward. 2017. *Postmodern Coğrafyalar: Eleştirel Toplumsal Teoride Mekânın Yeniden İleri Sürülmesi*. Çev:Y. Çetin. İstanbul: Sel Yayıncılık.
[10] Arı, Kemal. (2003). *Büyük Mübadele: Türkiye'ye Zorunlu Göç (1923-1925)*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları ve Pentzopoulos, Dimitri. 2002 [1962]. *The Balkan Exchange of Minorities and its Impact on Greece*. London: Hurst & Company.

Kapadokyalı Rumlar için köy, eski köyü ve yeni köyü içeren, geçmişteki üretimi bir anlatı olarak sürdüren ve bugünkü üretimi de aktaran sosyomekânsal alandır. Bu karmaşıklığın içinden çıkabilmek için Kapadokyalı Rumların köyü, ancak eski ve yeni boyutlarıyla ayrıştırılarak değerlendirilebilir. İlk olarak eski köyün, yeni köyün sosyokültürel temeli olarak konumlandırıldığı söylenebilir. Eski köy, 1. neslin ölümüyle diğer nesillerce nostaljik ifadelerle aktarılan, belleklerinde tuttukları *artık* hayali bir yerdir. Başka bir deyişle, anlatıların yanı sıra dans, müzik, yemek kültürü gibi öğelerle aktarılan, sonradan edinilen fotoğraflarla tamamlanan, kuruluş aşamasında isim ve coğrafi benzerlik ile yeni yaşama/köye alınan imgesel (*imagined*) bir mekândır.

Yeni köy, sosyomekânsal ifadelerle 'koparılmışlıktan sonraki yer' olarak tanımlanabilir. Yunanistan'a gelen göçmenler, Türkiye'ye gelenlerle benzer olarak ya boşalan köylere yerleşmişler ya da çoğunlukla Türkiye'ye gelenlerden farklı olarak boş alanlara yeni baştan köy kurmak zorunda kalmışlardır. Ancak boşalan köylere yerleşenlerin sayıları, mevcut yerleşimlerin alabileceğinden fazla olduğu için büyük bir bölümünün yeni baştan bir köy inşa ettikleri söylenebilir. Bu inşa süreci, dışardan bakıldığında mekânsal görünse de sosyal bir alan olması sebebiyle sosyal ve kültürel üretim anlamına da gelir. Bunlarla beraber ekonomik aktivite de yeniden kurulduğundan, köyün ekonomik faaliyet yönü de yeniden inşa edilmiştir. Yeni yerleşimi, eski köyle ilişkilendirmenin bir başka hattı da eski köyle coğrafi benzerliklere vurgu yapılmasıdır.[11]

Birçok yeni köyün, köylülerce eski köye benzer olarak ırmak kenarı, tepe etekleri gibi benzerlikler esas alınarak kurulduğuna vurgu yapılması, coğrafi bir bağlılık kurmaktır. Coğrafi mekâna önem veren yaklaşımıyla Neil Smith'in de belirttiği gibi, mekân ve toplumun etkileşen ve yansıtmalı "ham ve mekânik" ilişkisi, "coğrafi mekânla ilgili daha fazla kavrayış sağlanmasını engelleyen" bir durumdur.[12] Fakat Kapadokyalı Rumların geldikleri coğrafyayı yeniden yaşamayı arzulayan, eski toprakların tarımsal birikimini sürdüren ve kendilerini geride bıraktıkları köy ve bölge üzerinden tanımlayan karakteristikleriyle coğrafi mekânı toplumsallık üzerinden belirledikleri söylenebilir. Öyle ki kaybedilen köy, festivallerde, konferanslarda, buluşmalarda görsel ve sözel olarak tekrar tekrar aktarılır ve hatta kimlik üretiminde 'mekânsal geçmiş' olarak kullanılır. Bu farklılık vurguları, aynı zamanda onları "yerli Yunanlardan" ayıran bir unsurdur.

Türkiye'deki mübadillerden Samsun Alaçam ve Asarağaç'ta yapılan çalışmalarda ise eski köyün, bellekte mekânsal açıdan neredeyse hiç yer almadığı söylenebilir. Hayal edilen, belli unsurları taşınan bir köy yoktur.

---

[11] Örnek, Saim. 2017. "Karamanlı Neokesaria Köyünde Doğum Geçişine Ait İnançlar" *Millî Folklor* 29 (116):143-155.

[12] Smith, Neil. 2017. *Eşitsiz Gelişim: Doğa, Sermaye ve Mekânın Üretimi.* Çev: E. Soğancılar. İstanbul: Sel Yayıncılık.

Eski köy, 1. neslin anlatılarının ancak Yunanistan'a gezilerle somutlaşabildiği bir dünyadır. Adı tam olarak hatırlanmamakta, öncelik kazaya yani Sarışaban veya Drama'dan bahsedilmektedir. Fakat yeni köy, yeniden kurulan yaşamın temsilcisidir. Alaçam'ın Çeşme ve Karşıyaka mahalleleri, mübadillerin kendi üretim faaliyetlerini yürüttükleri, sosyokültürel yaşamlarını sürdürdükleri, kendilerini "yerlilerden" ve "Lazlardan" ayırabildikleri iskân alanlardır. Bir numune köy olarak yeniden kurulmuş Asarağaç'ta da mübadillere özel olarak yapılan evlerde 1. nesiller yine ekonomik ve kültürel yaşamlarını sürdürebilmişlerdir. Asarağaç için "yerliler" veya "Lazlar" oldukça yakın oldukları -hatta artık neredeyse bütünleştikleri- şehir merkezinde veya komşu köylerde bulunur. Onlar farklı olarak nitelendirilir.

Bu bağlamda, aile ve bireyler düzeyinde geride bırakılan mekânların en önemlisi evdir. Güvenliğin, aile içi ilişkilerin, sosyal bağların yaşandığı, atalardan kalan bu "dört duvar", geçmişle en büyük bağ olarak görülür. Kapadokyalı Rum bir görüşmeci, sadece 1. nesil büyüklerinin anlatılarıyla eski köydeki evini tüm ayrıntılarıyla bildiğini söylemiş ve orada yaşayabileceğini gözyaşları içinde dile getirmiştir. Eski köye öncelik vermeyen Alaçamlılar ve Asarağaçlılar içinse iskânla edinilen ev, geçmişin sembolik temsilcisidir. Alaçam'daki ahşap evler, "muhacir mahallesi"ndeki özgün yaşamın bugün hatırlanmasına aracıdırlar. Asarağaç'da ise sadece iki numune ev kalmıştır; birisi virane haldedir ve diğeri yıkılma tehlikesi taşır. Numune evler, şahitlerinin ölümüyle unutulacak olan anlatılar olarak günümüzde yaşamaktadır.

Felsefeci Gaston Bachelard, Kapadokyalı, Alaçamlı ve Asarağaçlı göçmenlerin eve dair duygu ve düşüncelerini anlamaya dair yolu şöyle çizmiştir: "Ev, düşü barındırır, düş kuranı korur; ev, dinginlik içinde düş kurmamızı sağlar"[13]. Kapadokyalı Rumlar için evi bu kadar öne çıkaran, eski ve yeni boyutuyla bütünleşik olarak anlamlandırılmasıdır. İfadeleri, eski ev(ler)ini, geçmişin, ailenin ve soyun sembolü olarak gördüklerini gösterir. Buraları ziyaret etmek, köyden veya evden taş ya da toprak getirmek, buraları fotoğraflayarak belgelemek, eve anıtsal bir mekân özelliği yüklemektedir. Eski ev, ilk iki neslin anlatılarıyla sosyal yaşam da içine katılarak aktarılan soyut bir mekândır; ziyaret, taş, toprak ve fotoğrafla somutlaşır.

Yeni ev(ler) ise şimdiki zamanın kökenini ifade eder. Birçok Rum, boş alanlarda yeniden yerleşim yerleri kurmak zorunluluğuyla veya kendilerine verilen köylerdeki evler yetersiz kaldığı için yeniden bir köy inşa ederken, çadırlarda, Kızılhaç'ın yaptığı evlerde kalmışlardır. Önce "bir evi kaybetmek", sonra "geçici bir evde kalmak" ve nihayet "bir ev sahibi olmak", eve sosyomekânsal değer kazandırmıştır. Böylelikle kaybedilen ev de yeniden inşa edilen ev de önemli hale gelmiştir.

Alaçamlılar için Rumlardan kalan evler ve çoğunluğu oluşturan konaklar, yeni bir yaşam kurmakta olan 1. Nesiller için "başlarını

[13] Bachelard, G. *Mekânın Poetikası*, s.39.

sokacakları" bir yer olduğu kadar, bakımı tütün üretimiyle karşılanması zor bir mekân olmuştur. Birkaç ailenin iki nesil boyunca yaşayabileceği evler ve özellikle de konaklar, tütün kotaları ve TEKEL'in kapatılmasıyla yaşanan büyük ekonomik değişimle ortaya çıkan göç ve gelir düzeyindeki düşmeyle beraber çok hisseli ve bakımı güç bir yük halini almıştır. Bu nedenle çoğunluğu terk edilmiş, bakımsız, yıkılmak üzere ve sit alanı olduğu için de –yine büyük bir masraf gerektiren- restorasyon projelerine muhtaç haldedirler. Restore edilmiş tek bina Alaçam Mübadele Müzesi'dir.

Cumhuriyet döneminde Samsun'da kurulmuş olan 8 numune köyden birisi olan (diğerleri Beylik, Canik, Çınarağıl, Çırakman, Ökse, Taflan, Kurugökçe) Asarağaç'ta ise numune evler –kendi tabirleriyle "Atatürk Evleri" 1.nesiller için yine yerleşimin temelleri olarak görülmüş ancak daha sonra yaşanan ekonomik gelişmelerle hızla yıkılıp yenilenmeleri dolayısıyla *geçici* bir anlam yüklenmiştir. Samsun şehir merkezine 10-12 km uzaklıkta olan Asarağaç, tütün kotaları ve TEKEL'in kapanmasına ek olarak sanayileşmenin de bir parçası olmasıyla beraber 2000'lerin başından itibaren hızlı bir değişim yaşamıştır. Evler de bundan etkilenmiş, numune evlerin neredeyse hepsi yıkılmış, müstakil evler kadar apartmanlar da inşa edilmiştir.

Bachelard, yeni evin düşler aracılığıyla geçmişi yaşamanın mekânı olduğunu düşünürken, evin "düşünülemeyecek kadar eskiye uzanan bir alan" açabildiğini hatırlatır.[14] Kapadokyalı Rumların eski ve yeni evleri anlatıları, hayalleri ve anılarıyla derinliğini bulmanın hayli zor olduğu bir geçmişe açılmaktadır. Hatta bu derinlik şimdiki zaman içinde de gelişir; çünkü daha önce de belirtildiği gibi şehre göç ile köy yaşamının önemini yitirmesi, sadece yazın gidilen yaşlıların mekânı olma gibi sebeplerle yeni evlerin de kaybedilmeye başlanması, evin Kapadokyalı kimliğindeki sembolik anlamını arttırmaktadır. Alaçam ve Asarağaç'ta ise ev, yıkılmakta ve yenilenmekte olan bir alandır. Kendisi ayakta tutulamamakta, fakat anlamı ancak evin içindeki eşyalar, fotoğraflar, yemekler ve bir arada yaşayan nesillerle sürdürülebilmektedir.

Aslında yine Bachelard'ın dediği gibi "içinde gerçek anlamda oturulan her mekân, ev kavramının özünü kendi içinde barındırır"[15] ve bu nedenle ev başta olmak üzere dön(e)memek üzere yaşadığı yerleri terk eden insanlar için her mekân, en derin mekânsal bağlılık olan ev kadar önemli hale gelir.

Ulus Devlet Söylemine Bağın Anahtarı Olarak Anı – Anlatılar

Alaçam ve Asarağaç'ta yapılan birçok görüşmede göçmenlerin köken olarak kendilerini Karamanoğullarına bağladığı ve Balkanlara sürülen Türk gruplardan olduklarını ifade ettikleri görülmektedir. Bunun kaynağını; önceki nesillerin verdiği bilgiler, okudukları kitaplar veya

[14] Bachelard, G. *Mekânın Poetikası*, s.38.
[15] Bachelard, G. *Mekânın Poetikası*, s.39.

dinledikleri konferanslar olarak aktaranlar olmuştur. Bu bilginin tarihsel doğruluğunu tartışmak elbette tarihçilere bırakılmalı, ancak topluluğun aidiyeti ve devamlılığı açısından doğruluğu-yanlışlığı önemli olmaksızın anlamlı bir yeri olduğu söylenebilir.

Zira Alaçam'daki görüşmelerde 1. nesillerin, yerliler veya "Lazlar" dedikleri diğer topluluklar ile sorunlar yaşadıkları, bu farklılaşmanın 2. ve 3. nesillerde de sürdüğü dile getirilmiştir. Yerliler açısından sorunlaştırılan, Yunanistan'dan göç ederek gelmeleri, kendilerine Rumlara ait evler (hatta Alaçam'da konaklar) ve tarım alanları verilmesidir. Bu durum onların aidiyetinin sorgulanmasına varacak düzeyde yerliler tarafından suçlanmalarına, "Rum tohumu", "Pis muhacir", "bitli muhacir" gibi pejoratif ifadelere maruz kalmalarına sebep olmuştur. Asarağaç'ta ise ötekiler, yerliler ve diğer göçmenlerden oluşur. 1. Nesilden itibaren farklılaştıkları yerliler komşu köylerdedir; diğer mübadillerin yerleşik oldukları köyler ise kız alıp verilen "memleket tanıdıkları"dır. Şehre yakınlık ve ekonomik değişimle köy alanında kendine yer bulan göçmenlere, Türkiye'nin farklı şehirlerinden gelen kişiler de dâhildir. Pejoratif ifadelere Asarağaçlılar da maruz kalmıştır.

Her iki yerleşimde de belirtilen Karamanoğulları bağı, hem onların Türklüğüne ve Müslümanlığına vurgu yapmakta hem de neden Balkanlarda bulunduklarını açıklamaktadır. Aynı zamanda Osmanlı dönemi vurgusuyla Türk tarihine de bağlanmakta, Cumhuriyet dönemindeki Mübadele Protokolü çerçevesindeki göçleriyle de Türkiye'ye ve İslam'ın belirgin bir yeri olan Türk milliyetçiliğiyle uzlaşmaktadırlar. Dolayısıyla öteki olanların açtıkları, pejoratif ifadelerle geliştirilen aidiyet zedeleyici etkenler bertaraf edilmektedir.

Kapadokyalı Rumlara bakıldığında da çok yönlü bir bağdaşmanın olduğu görülmektedir. Kapadokyalı Rumlar veya Karamanlılar, diğer bölgelerdeki Rumlara göre daha sakin bir coğrafyada yaşamışlardır. Fakat anlatılarında yer yer çatışmalara dair anı-anlatılar öne çıkar. Örneğin araştırma yapılan tüm köylerde görüşmeciler neden "bu kadar iyi Türkçe konuştukları"nı bir anı-anlatı ile açıklamışlardır. Tam veya yaklaşık bir tarih verilmeden, Kapadokya'da yaşayan büyüklerinin, "Türkler", "Kürtler", "Osmanlı" ya da çeteler gibi başka bir güç tarafından dillerini değiştirmekle dinlerini değiştirmek arasında bir seçim yapmaya zorlandıklarını ifade etmişlerdir. Türkçe konuşmakla Rum Ortodoksluktan İslam'a geçme arasında seçim yapak zorunda kalındığı anı-anlatısı, hemen hemen her köyde şu sözle başlar ya da bitirilir: "Ya diliniz ya dininiz! demişler; biz dinimizi seçmişiz!" Bu anı-anlatı, öncelikli olarak "neden bu kadar iyi Türkçe konuştukları"na dair bir açıklama olmanın yanında onların Rum Ortodoksluk bağına da vurgu yapmaktadır.[16]

Kapadokyalı Rumlar, Yunanistan'a geldikleri andan itibaren Türkçe konuştukları ve Türkiye'den geldikleri için "Türk tohumu"

[16] Örnek, S. ve Z. N. Nahya, "Yeniden Tanımlanan Bir Mübadil Kimliği…" s.295-305.

(τουρκόσποροι) veya "Türk" olmakla "suçlandıklarından", Rum Ortodoksluk onları Yunanistan'a doğrudan bağlamaktadır. Yunanistan'ın kuruluşuyla beraber kilisenin, "Yunan ulusunun inşasında çok önemli bir araç"[17] konumuna yerleşmesiyle hem Yunanlığın Ortodoks Hıristiyanlık ile uzlaşması hem de Ortodoks Hıristiyanlığın "millileşmesi" sağlanmıştır.[18] Bu nedenle Yunanlıklarını sorgulayan bir söyleme, Ortodoksluk üzerinden anlatı aracılığıyla güçlü bir karşı söylem üretilmektedir.[19]

Dolayısıyla, gerçekliği bir yana, "ya diliniz ya dininiz!" anı-anlatısı, Kapadokyalı Rumların, Türkçe konuşmalarına rağmen Türkleşmemelerinin (yani Müslümanlaşmamanın) ve Ortodoks Hıristiyanlıkta kalmanın açıklamasıdır. Baskıya, değişmeye zorlanmaya, dili kaybetmiş olmanın acısına katlanıldığını, her şeye rağmen dinden vazgeçilmediğini, gerektiğinde de diğer Rumlar gibi Yunanistan'a gelindiğini söylemektir. Bugün Türkçeye sahip çıkılması ise geçmişe, bir kültürel miras söylemiyle bağlanmaktır.[20]

Performatif Kimliğin Aracı ve Kültürel Bir Travma Olarak Anı-Anlatı

Performativite kuramını açıklamanın zorluğu ve genellikle de göz ardı edilen noktanın, "performativite" ile "performans" arasındaki mesafe ve "performans"ın kendisinin "performativite" üzerinde manipülatif bir güce sahip olması olarak açıklanabilir. Judith Butler, performativitenin performansa indirgenmesinin bir hata olduğunu ve bunun performatif inşa sürecini gölgelediğini belirtir.[21] Çünkü performans, bir *tekrara*, zaten var olan bir şeyin yeniden-icrasına işaret eder. Yani bir *referans* söz konusu değildir; aksine icra edilen eylemin ve eylemi barındıran bağlamın, icra edilmeden önce de var olduğu bilinir ve bu *tekrar*ın kendisinde saklıdır. Performatif eylem ise kendisini *referans* üzerinden kurgular. Bu referans *önce* olana verilir; ama yapılan eylem *yeni* bir şeyin icra edilmesine dayanır. Çünkü artık icra edilen eylemin veya bu eyleme meşru mekanizmayı sağlayan söylemin hiçbir zaman önceden var olanla aynı olmadığı bilinir. Performatif eylem bunun kabulüdür. Bu noktada performativiteye odaklanmak gerekirse, performansı belirleyen ve tekrarla pekişen anı-anlatılara bakılabilir.

Gerek Alaçam'da gerekse de Asarağaç'ta rastlanılan Çalı Harmanı anlatısı, bellekte diğer nesillere aktarılan bir başka anı-anlatı olarak öne çıkar. Çalı Harmanı, Sarışaban'ın bir köyünde (köy adı verilmemiştir)

---

[17] Grigoriadis, Ioannis N. 2014. *Kutsal Sentez: Yunan ve Türk Milliyetçiliğine Dini Aşılamak*. İstanbul:Koç Üniversitesi Yayınları. s.52.
[18] Grigoriadis, I. N., *Kutsal Sentez*, s.59.
[19] Örnek, S. ve Z. N. Nahya, 2017. "Yeniden Tanımlanan Bir Mübadil Kimliği…". s.295-305.
[20] Örnek, Saim ve Z. Nilüfer Nahya. 2021. "Kapadokyalı Rumlarda Miras Dillerin Yerine ve Anlamına Kısa Bakış" *Sosyal Bilimlerde Yaklaşımlar Yönelimler Yeni Boyutlar*, Gözde Aynur Mirza, (ed.) Bağlam Yayınları, İstanbul, 270-291.
[21] Butler, Judith. 2013. Kritik Queer. Sibel Yardımcı ve Özlem Güçlü (Der.), *Queer Tahayyül*, s.121-148. İstanbul: Sel Yayıncılık, s.136.

yaşanmıştır. Avcılık da yapan köyün muhtarı birçok köpeğe sahiptir. Bir başka köyün muhtarı bu köpeklerden birisini beğenir; köpeğin kendisine ait bir köpeğin yavrusu olduğunu ve çalındığını iddia eder. Kavga büyüyünce, Çete İskender lakaplı, bölgenin otoriter kişisine haber verilir. Ona rağmen tartışma hiddetlenince Çete İskender köpeği ikiye keser ve iki muhtarın önüne atar. Muhtarlardan biri bunu hazmedemez ve diğer köye gizlice silahlar gömerek Yunan karakoluna Çete İskender'i desteklediklerı gerekçesiyle bu köyü ihbar eder. Yunan askerler tarafından basılan köyde silahlar bulunması üzerine köyü meydanda toplanıp sorguya çekilir. Köylülerin inkârına rağmen askerler inanmaz ve dikenli çalılar getirirler. Sadece erkekler bu çalıların üzerinde çıplak ayakla yürümeye zorlanır. Bu sırada kadınların Allah'a yakarışları ve erkeklerin acı çığlıklarıyla bir anda şimşekler çakarak fırtına patlak verince askerler korkup kaçarlar ve erkekler çalılardan çıkarılır (3. nesil, erkek, H.B.).

İlk olarak Alaçam'da yaşayan bir mübadil (3. nesil, erkek, H.B.) tarafından kaleme alınan bu anı-anlatı çerçevelenerek 2011 yılında kurulan Alaçam Mübadele ve Balkan Türk Kültürü Araştırmaları Derneği'ne ait yerin girişinde, gelen ziyaretçilerin dikkatini çekebilecek bir yere asılmıştır. Çalı Harmanı, 2. ve 3. nesil tarafından da görüşmelerde sık sık aktarılmıştır; öyle ki 2. nesil birkaç görüşmeci olayı gözyaşlarıyla anlatmışlardır. Ayrıca 2. nesiller, ayaklarında yaralarla göç edenler olduğunu, olayı buna bizzat şahit olmuş kişilerden dinlediklerini, hatta aralarında yakın akrabaları bulunduğunu söyleyerek, anlatıyı bir anı haline getirmişlerdir. Bu durum Çalı Harmanı anı-anlatısının kolektif bellekte canlı kalmasını sağladığı gibi dernek duvarına da asılarak sabitlenmesi sayesinde hem kimlikte bir temsiliyet alanı edinmekte hem de "kültürel travma" [22] olarak nesillerarası aktarımının da yolu açılmaktadır. Zira anlatının ilk versiyonun ardından ikinci bir versiyon ilkinin yanına asılmıştır.

Buna karşılık Asarağaç'ta da bir dernek bulunmasına ve Çalı Harmanı anlatısı 2. ve 3. nesil tarafından az da olsa hatırlanmasına rağmen anlatı, kimlikte ön plana çıkmamaktadır. 2012 yılında kurulan Asarağaç Mahallesi Kalkınma, Yardımlaşma, Dayanışma ve Eğitim Derneği'nin faaliyetlerine ve görüşme yapılan üyelerinin yaklaşımlarına bakıldığında derneğin bu anı-anlatı yerine Türkiye'deki aşamaya odaklandığı görülmektedir. 29 Ekim Fener Alayı, Bayraktepe Piknik Alanı'nda düzenlenen "Mübadele Buluşması" ve burada kazan pilavı (etli pilav) pişirilmesi, 2016-2017 yıllarında oluşturulan halk oyunları ekibi ve 2006 yılında kurulan Asarağaç FC futbol takımı, geçmişle güncel üzerinden şekillenen bir bağ kurulmasını sağlamaktadır. Mübadilliğin etkinlikler aracılığıyla yaşatılması da yine kimliğe, mekânsal özelliklerde de olduğu gibi performatif bir yön kazandırmaktadır. Çünkü bu

[22] Alexander, J. C. 2004. "Toward a Theory of Cultural Trauma", R. Eyerman (Ed.), *Cultural Trauma and Collective Identity*, Berkeley: University of California Press.

etkinlikler aracılığıyla özne, o edim icra edildiği anda var olmaktadır ve bu edimlerin tekrarı hiçbir zaman bir öncekinin aynısı olmamaktadır.

Daha önce de belirtildiği gibi performativite, tekrarlamanın yolunu açtığı gibi dönüşebilen pratiklerin oluşmasını da sağlar. Kültürel bellek üzerine çalışmalarıyla tanınan Assmann'ın da belirttiği gibi kollektiviteyi sağlayan her bağlayıcı yapının temel ilkesi tekrarlamadır. Bu tekrar performatif eylemde ise yaratıcı-yenilikçi bir anlam kazanır. Yani her bir tekrar bir öncekine referansla ama aynı zamanda bir öncekinden farklı bir temsiliyet kazanarak kolektiviteye yerleşir. Aynı Seder yemeğinde Yahudilerin yaşadıklarının hatırlanması, kimliğin sürekli kurulmasını sağlaması gibi.[23] Asarağaç'taki Fener Alayı ve "Mübadele Buluşması" gibi Alaçam'daki dernek tarafından da iki kez düzenlenmiş olan Kazan Pilavı Şenliği de buna örnektir. Bunlar gibi performatif nitelik taşıyan edimler, "zamanla birleşerek töz görünümünü, bir çeşit doğal varlık görünümünü üretir".[24] Bunun uzun süreli örneği ise Kapadokyalı Rumlardadır.

Yunanistan'daki Kapadokyalı Rumlara bakıldığında hem anlatının hem de performativitenin bitişik devamlılığı görülmektedir. Giannitsa'ya bağlı Neos Milotopos'un köylülerin mübadele anı-anlatısı, diğer çok Kapadokyalınınkinden farklıdır. Neos Milotoposlular, günümüzde Adana'nın Feke ilçesine bağlı Gürümze'nin Rumlarıdır. Gürümze ya da onların tabiriyle Gürümce Kayseri'nin Develi ilçesinin de sınırında olduğundan Kayseri'ye oldukça yakındır. Bu nedenle "Adanalıyız" deseler de kendilerini Kapadokyalı Rum olarak tanımlamaktadırlar.

Kimilerine göre Kürtlerden kimilerine göreyse de Türklerden oluşan çete üyeleri, köy halkını göç hakkında bilgilendirmek için kiliseye toplamış ve kiliseyi ateşe vermiştir. Kurtulanlar, bazı kıyafetler, İnciller, ikonalar ve ritüel objeleri gibi çok az eşya ile köyden kaçmıştır. Bu anı-anlatı, 1. nesil tamamen ölmesine rağmen başta 2. nesiller olmak üzere diğer nesillerin belleğinde yaşamakta ve her fırsatta diğer kişilere aktarılmaktadır. Onlar da yanık izleri olan kişilerin göçle köye geldiklerini aktarmışlardır. Neos Milotopos köyünün girişinde yer alan anıt da bellekteki bu anı-anlatıyı resmeden ve görünür hale getiren bir işleve ve etkiye sahiptir.

Neos Milotopos köyünün girişindeki anıt, bu olayı resmetmektedir; ancak yine görüşmelerde anıtın "Küçük Asya Felaketi'ne adandığı" ifade edilmiştir.[25] Yanan bir kilise ve kaçan insanların yer aldığı anıtta, köyün Anadolu'dan "can havliyle" kaçma anlatısı betimlenir. Anıtta aynı zamanda kendisi de bir mübadil olan ünlü şair Giorgos Seferis'in "… ve büyük ağaçlar oldular…. Yeniden dallar ve yeşil yapraklar verdiler"

[23] Assmann, Jan. 2018. *Kültürel Bellek-Eski Yüksek Kültürlerde Yazı, Hatırlama ve Politik Kimlik*. Çev:A. Tekin, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, s.23.

[24] Butler, Judith. 2010. *Cinsiyet Belası: Feminizm ve Kimliğin Altüst Edilmesi*. Çev: B. Ertür. İstanbul: Metis Yayınları, s.89.

[25] Yunanistan, 1922 yılında Türk ordusuna karşı yenilgisinin ardından Anadolu'dan çekilmek zorunda kalmasını "Küçük Asya Felaketi" olarak adlandırmaktadır.

dizeleri yer almaktadır. Geçmişlerindeki büyük bir felaketle mübadeleyi anımsayan ve anımsatan bu topluluğun, anıtı "Küçük Asya Felaketi'ne adaması" ve başka felaket anıtlarıyla benzerlik göstermesi gelinen yeni topraklarla bütünleşme içerisinde olunduğunun izlerini göstermektedir. Seferis'in şiirinde de belirttiği gibi, artık bu topraklarda "kökleşmekte", burada dallarını uzatmakta ve yaprak vermektedirler.

Dernekler: Yerel Temsiliyet, Düşünsel Üretim ve Performatif Aktivite

Her iki ülkede de gerek kalıcı veya geçici sosyomekânsal alanların oluşturulmasında gerekse de mübadil kimliğinin geliştirilmesinde, yerel etkileriyle göze çarpan derneklerdir. Köy dernekleri, dünyadaki farklı ülkelerde taşıdıkları çoklu özelliklerle dikkat çekerler. Örneğin Sylvia Bergh, Fas'daki geleneksel köy konseyleri ve modern derneklere baktığında, geleneksel sistemle modern düzenin karıştığı melezleşmiş bir dengelenme görmüştür.[26] Derneklerin durumu, göç ile sosyal ilişkiler açısından dayanışmacı ve örgütlü bir boyuta geçebilmektedir. Örneğin Lane Ryo Hirabayashi, birçok kaynaktan yararlanarak Latin Amerika şehirlerindeki köylü göçmen derneklerinin, arabalık, arkadaşlık, yerleşimsel hısımlık, sınıf, din, siyaset ve karşılıklı yardımlaşma konularında şehirdeki diğer derneklerden farklılık gösterdiğini ortaya koyar.[27] Bu örnekler, derneğin nerede, kimler tarafından ve ne amaçla yürütüldüğünün belirleyici bir özellik taşıdığını düşündürmektedir. Ancak yine bu noktalardaki çeşitlilik, dernekler hakkında genellemeler yapmanın neredeyse imkânsız olduğunu göstermektedir.

Genel bir tanımlama yapabilmek mümkün olmasa da gerek Türkiye'deki gerekse de Yunanistan'daki mübadil dernekleri, etkinliklerin düşünülmesi, organize edilmesi ve tanıtılması gibi belirleyici süreçlerde, gönüllüleri bir araya getiren ve onlara üretme olanağı tanıyan kurumlar olarak nitelendirilebilir. Bu aşamalar, federasyonlar veya daha çok üyeli dernekler tarafından gerçekleştirildiğinde, artık daha kapsamlı bir etkileşimden söz edilebilmektedir.

Dernekler, -her iki taraf için de- mekânların ve anı-anlatıların korunması, üretilmesi, düzenlenmesi ve etkinlikler yoluyla performatif bir örüntü oluşturulmasının öncüleri olarak dikkat çeker. Kapadokyalı Rumlar, öncelikli olarak 1950'lerde kurulmaya başlanan köy dernekleriyle ve 1990'lardan beri süren Gavustima Festivali gibi topluluğu temsilen etkinliklerde dernekleri ve federasyonları ile temsil edilmektedirler. Daha çok 2000'lerden sonra kurulmaya başlanan Türkiye'deki mübadil derneklerinin ise tek başlarına bir temsiliyet alanı

[26]Bergh, Sylvia I. 2009. "Traditional Village Councils, Modern Associations, and the Emergence of Hybrid Political Orders in Rural Morocco", *Peace Review*, 21(1):45-53.
[27] Hirabayashi, Lane Ryo. 1986. "The Migrant Village Association in Latin America: A Comparative Analysis" *Latin American Research Review*. 21(3): 7-29, s.9.

yaratmadıkları ancak aktiviteleri, kurumlarla ve birbirleriyle olan ilişkileri ile mübadil kimliğinin oluşmasında etkisini arttıran aracı bir güç haline geldikleri söylenebilir.

Mekânsal olarak dernekler iki açıdan değerlendirilebilir. İlk olarak, etkinliklerde kullanılan mekânları ve etkinlik aşamalarını düzenleyen kişileri bir araya getirirler. Ayrıca dernek binaları, yerel temsiliyetleri üretir ve yansıtır. Binalardaki, prova alanları, duvarlardaki fotoğraflar, etkinlikler için kullanılan sahneler, arşivler, geçmişi ve bugünü sosyomekânsal olarak birleştirebilen bir düşünsel üretim ve performatif bir aktivite alanı oluşturur.

Dernekler, köyün veya mübadil grubun kamusal alanda görünür olmasını sağlayan temsili işlevi de yüklenirler. Fakat köyün kendisi kültürün üreticisi ve taşıcısı olarak, derneğin belirlediği temsil sınırlarını aşabilen, içinde güçlü bir politik damar bulunan sosyomekânsal bir güce sahiptir. Dernekler de bu gücün içinde filizlenmeye gayret gösterirler. Doruk Işıkçı'nın araştırmasında da belirttiği gibi etkinlikler, konferanslar, seminerler kapsamında Yunanistan'daki ve Türkiye'deki mübadiller devamlı kültürel özelliklerine vurgu yapsalar da bunları düzenleyen dernekler aracılığıyla yeniden uluslaşmaktadırlar.[28] Yani yaşadıkları ülkeyle bağdaşmaktadırlar.

Kimliğin Sosyomekânsal Alanları: Sergiler, Anı Evleri ve Müzeler

Susan Crane, müzelerdeki belleğin, devamlı değişerek akan aşamalar için kaynak ve üretim olarak, çeşitli düzeylerde işlediğini ifade eder. Sanıldığının aksine, bellek bir müze içinde sabitleşmiş değildir. Müzelerde anıların gerçekliğine dair düşüncelerin ardına bakmak ve belleği üreten, daraltan ve birleştiren etkileşimlere yönelmek daha belirginleştirici olacaktır. Çünkü müzeler, tarihsel geçmişi kullanan bir bellek yaratmamaktadır; bugünü yaratmak için yorumlara dayanan ve ancak bu yorumlarla müdahil olunan tarihsel bir sürecin parçasıdırlar.[29] Crane'nin gündemin tarihe bakışını bir süreç içinde yansıtabilen müze düşüncesi, Kapadokyalıların geçici ya da kalıcı sergi ve müzelerinde olduğu kadar Alaçam Mübadele Müzesi'nde de açıkça görülür. Tamamen gönüllülük esasıyla hazırlanan müze ve sergiler, Kapadokyalı Rum veya mübadil kimliğinin yeniden üretilmesinde sembolik bir önem taşır.

Kapadokyalı Rum festivallerinde korunaklı yerlere geçici sergiler kurmak ve buralarda köy yaşamına dair ürünler sergilemek yaygın bir aktivitedir. Kazanlar, ibrikler, halılar ve kilimlerin yanı sıra sandıklar, beşikler, yatak, evin tahta kapısı, gardıroplar, masalar ve sandalyeler gibi

[28] Işıkçı, Doruk. 2018. *A Comparative Analysis of The Construction of National Narratives by The Refugee and Exchangee Associatıons in Greece and Turkey*. TOBB Ekonomi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, s.126.

[29] Crane, Susan A. 1997. "Memory, Distortion, and History in The Museum". *History and Theory*, 36(4): 44-63. s.48-50.

köy yaşamının sıradan görülebilecek ürünler de sergilenir.[30] Bu ürünler, geçmişteki toplumsal yaşamın sembolü olarak yerleştirilen, 1. nesle ve çocukluk halleriyle de 2. nesle ait fotoğraflarla tamamlanır. Bazı sergilerde ikonalar veya dinsel malzemeler de sergilenir. Kimi köylerdeki kiliselerde farklı odalarda veya sunaklarda eski köyden getirildiği söylenen ikonalar, komünyon kadehleri, kaşıkları gibi dinsel objeler bulunur. Bunları, bu kez de kiliselerin toplanma odalarındaki birinci nesle ve bu dönemin papazlarına ait fotoğraflar tamamlar.

Bu sergiler, ziyaret alanları olmaları nedeniyle kalıcı sosyomekânsal özellik taşımıyor gibi görünse de ziyaretçiler üzerindeki etkisi ve verilmek istenen mesaj düşünüldüğünde kalıcı bir kimlik tanımlamasına dâhil olurlar. Kilise odalarındaki buluşmalar, sosyomekânsal bir etkinlik olarak anlamlıdır. Litürji sonrasında bu odada sohbet eden veya yemek yiyen köy cemaati, dinsel bir mekânda fotoğrafların temsiliyeti aracılığıyla geçmişle buluşmaktadırlar. Bu türdeki buluşma aslında festival sergileri ve hatta müzeler için de geçerlidir.

Kapadokyalıların müzeleri arasında sistemli ve büyük yapısıyla Nea Karvali Müzesi, ürünlere yönelik açıklamalar, arşiv ve yayın çalışmalarıyla profesyonel bir müze olma çabasıyla dikkat çeker. Bazı ürünlerin Kapadokyalı Rumların yanında getirdikleri bazılarının da mübadelenin hemen sonrasında getirilen veya ziyaretler sırasında toplanan ürünler oldukları belirtilir. Dinsel ürünlerin yanında Kapadokyalıların gündelik hayatlarında kullandıkları dile getirilen elbise, testi, halı, masa takımı gibi ürünler de sergilenir. Böylece Yunanistan'ın Kapadokyalı bir köyünde, Kapadokyalı kimliğinin geçmişten bugüne kadar uzanan tarihselliği maddi olarak ortaya koymuş olmaktadırlar.

Daha küçük ve sistematik olmayan Neokaisaria Müzesi bir başka örnek olarak ele alınabilir. Ioannina şehrine bağlı Neokaisaria köyünde 2013 yılında düzenlenen Gavustima Festivali'nde kullanılan, ilk yerleşimi sembolize eden çadırlar ve göçü sembolize eden bavullar gibi mesaj yükü ağır basan gündelik fakat sembolik eşyaların yanı sıra, köy yaşamına dair ürünlere de müzede yer verilmektedir. Ancak dernek binasının yeterli yeri olmaması, toplanan ürünün fazlalığı ve bunlarla tek tek ilgilenebilecek gönüllü kişilerin bulunmaması nedeniyle, müze sembolik anlamları daha ağır basan bir yığma eser alanı gibi görünse de ziyaret edilebilmektedir.

Tüm bu aktiviteleri, kimlik üretimiyle güçlü bir şekilde bağlayan, gönüllülük ilkesidir. Kapadokyalı olma özelliğiyle harekete geçen, çoğunluğu 3. nesil bireyler, kimliğin ve kültürün sınırlarının çizilmesi ve içinin doldurulması yani tanımlama ve aidiyet ifadeleri için gönüllü olarak çalışan sıradan kişilerdir. Mesleklerinin yanı sıra kendilerini

[30] Bu ürünlerin bazılar yakın döneme aittir. Sergi için geçici olarak ürünleri veren kişiler, Türkiye'de bölgeyi ziyaretleri sırasında topladıkları ürünleri, Kapadokya kültürünün temsilcileri olarak sunarlar.

Kapadokyalılığa vakfetmeleri ve bu kimliğin üyeleri olmaları, alttan üste doğru yayılan bir kimlik kurulumunu sağlamaktadır.

Kapadokyalıların her aşamada kendilerini ulusal kimliğe bağlayan adımlarına karşılık müzeleri ve sergileri, onların ulus içindeki farklılıklarını vurgulamaktadır. Elizabeth Crooke'un da belirttiği gibi "topluluk küratörleri" olarak topluluğun tarihinin yaratılmasına katılan yerel halk, kendi yeteneklerinin ve potansiyellerinin farkına varmaktadır. Yanı sıra topluluğun müzelenen ve sergilenen kendi tarihi, ulusun ve devletin tarihine ilişkin meta anlatılara karşı, onların seslerini yükseltmeleri ve dışlanmalarına karşı da bir duruş ortaya koymaları anlamına gelmektedir.[31]

Buna karşılık Alaçam Mübadele Müzesi, mübadele gibi geniş bir çaplı bir deneyimi yansıtan tikel bir alanda tümel bir içeriğe sahip oluşuyla farklılaştır. Eski bir Rum binası olan müze binası, uzun yıllar askerlik şubesi ardından Kız Sanat Okulu olarak kullanılmış, İl Özel İdaresi tarafından 2010 yılında restore edilmiştir. 2010 yılında açılan Çatalca Mübadele Müzesi'nden sonra Alaçam Mübadele ve Türk Kültürü Araştırmaları Derneği'nin katkıları ile 10 Nisan 2012 tarihinde ziyarete açılmıştır. Resmi açılışı 18 Eylül 2012 tarihinde dönemin Kültür ve Turizm Bakanı Ertuğrul Günay'ın katılımıyla yapılan müze Samsun Büyükşehir Belediyesi ve Alaçam İlçe Belediyesi tarafından desteklenmektedir. Alaçam Mübadele Müzesi'ne gerek Samsun'da ikamet eden gerekse de farklı coğrafyalarda yaşayan mübadiller tarafından ayrıca önem atfedilmektedir. Bu nedenle öncelikle sergilenen ürünler Alaçamla sınırlı değildir; farklı yerlerden de bağışçılar bulunmaktadır. Bu müzede de kazanlar, ibrikler, kilimler, sandıklar ve giysilerin yanı sıra mübadeleyi gösteren haritalar, mübadillere ait kişisel diğer eşyalar ve belgeler gibi çoğunlukla köy yaşamını yansıtan ürünler yer alır. Kapadokyalı Rumların müze ve sergilerine göre daha düzenli ve sistematiktir. Giriş katı yönetim ve kütüphane olarak düzenlenirken üst katı sergi alanıdır. Bu müzede 240 adet obje sergilenirken, 1. nesillere ait sözlü tarih kayıtları da yer alır.

Sonuç

Eski ve yeni mekânların somut ve soyut gücü öylesine yüksektir ki sonraki nesiller eski yerleşimlerini ziyaret ettiklerinde mekânlara bakarak, önceki nesillerle sembolik olarak tanışır veya buluşurlar. Ziyaretçiler, ailelerinin anlattığı köyü, çeşmeyi, evi, dinsel mekânı, meydandaki ağacı ararlar. Çünkü göçmenlerin geçmişlerini bugünleriyle ve hatta gelecekleriyle buluşturan mekânları sosyal bellekte var eden, mekânla bütünleşik bir sosyalite yani sosyomekânsal bir düşünce biçimidir. Bu makalede ele alınan mübadeleyi yaşamış kişilerden sonraki

[31] Crooke, Elizabeth. 2006. "Museums and Community" *A Companion to Museum Studies*. Sharon Macdonald (ed.) Oxford: Blackwell Publishing. 170-185, s.182-183.

nesillerin eski ve yeni mekânlarına sosyomekânsal bir gözle bakıldığında, topluluk ve mekân arasındaki güçlü bağı gösteren izler bulunduğu görülmüştür. Anlatılar -özellikle de anılarla birleşebilenler- bu mekânların "gerçekliğini" ispatlama veya varlığını pekiştirme işlevine sahiptir. Bazı anlatılar, 1. nesilden şahitler ve ilk elden dinleyiciler (2. nesiller) ile anı-anlatı olarak kimlik üretiminde ve bir coğrafyanın hayal edilmesinde karakteristik bir işleve sahip olmuşlardır.

Kapadokyalı Rumların mekâna dair düşünce ve tutumları, yeni mekânları anlamlar ve mesajlar ile inşa etmekte, eskileri ise yeniden anlamlandırmalarla geçmişten bugüne taşımaktadır. Samsun Alaçam ve Asarağaç'ta ise eskiler, anlatılar ve objeler ile temsil edilmekte, bağ ise daha ziyade yakın geçmiş ve bugün üzerinden kurulmaktadır. Esas öğeleri "taşınan" eserler gibi görünse de sergiler, iskândan sonraki hayata dair örnekler, anlamlar ve yorumlarla sunulmaktadır. Bu halleriyle de kimlikteki sembolik boyutu temsil ederler. Asarağaç ve Alaçam'da ise mekâna dair düşünce ve tutumları, kentleşmeye paralel olarak da gelişen ekonomik değişimler belirlemektedir. Yeni mekânlar, yeni anlamlar ve mesajlar ile inşa edilse de eskiler geride bırakılmaktadır. Fakat ortak olarak her iki taraf için bu sosyomekânlar değişkendir; topluluğun anlam ve mekân inşa etme gücü ve etkinliği değişerek sürer. Bu nedenle bu çalışmada bir sonuç olduğu kadar, bu sonucu içeren bir sürece de vurgu yapılmalıdır.

Mekânlarındaki toplumsallık detayı, çeşitli açıklayıcı kategorizasyonlarla belirginleştirilebilir. Bu çerçevede, ilk olarak Kapadokyalılar inşa ettikleri müzeler, kiliseler, festival mekânları gibi kalıcı ve geçici mekânlar üzerinden kendilerine kimliklerini kurdukları sosyal etkinlik alanları açmaktadır. Bu mekânlar, Yunanistan'daki hayatlarında geçmişi temsil eden yeni mekânlardır. Her ne kadar eskiyle bağ kurularak anlamlandırılıyorsa da Yunanistan'daki yakın geçmişlerine ve bugüne aittir. Asarağaç ve Alaçamlı mübadiller ise dernekler ve etkinlik alanları gibi modern yerler veya evler ile konaklar gibi restore edilebilir mekânlarla kimliklerini desteklemektedirler. Sosyal etkinlik alanlarını da bu yeni mekânlarla bir arada kurmaktadırlar. Ancak her iki taraf da bazı eski mekânları yeni mekânlar ile aynı araçlar kullanarak birleştirmektedir. Eski yaşamın izlerine dair fotoğraflar, hatıra eşyalar, antika özelliği taşıyan eşyalar, kitaplarda aktarılan bilgiler ve konferanslar ile görsel ve sözel olarak bu birleştirme gerçekleştirilir. Kapadokyalıların sergilerinde ve festivallerinde sergilenir; dernek binalarının yanı sıra Asarağaçlıların festival alanlarında ve Alaçamlı mübadillerin müzesinde bu araçlarla birleşim sağlama çabası görülür.

Kapadokyalılar, bu araçlar ve mekânsal anlamlar ile geçmişin mekânlarını yeniden okumaktadırlar. Kitaplarda, panellerde, konferanslarda ve sohbetlerde mekânlara sembolik anlamlar yüklenerek geçmişin kurulduğu görülür. Bu bir tür tarih yazımı olarak nitelendirilebilir; fakat uzman bir tarihçilikten farklı olarak gönüllülük

esaslı bir süreçtir. Ancak Samsun'daki mübadiller için henüz Kapadokyalılara benzer bir süreç söz konusu değildir. Asarağaçlılar için geçmişi tutan temel araç, mekân değildir. "Atatürk evleri"ni -yani numune evleri- yıkmaları bunun en açık örneğidir. Alaçamlılar içinse geçmişi tutan temel araç, müze ve eski Rum konaklarıdır. Dolayısıyla mekânlar, onlar için tarih yazımı araçları değildir; temsiliyetle sınırlıdır.

Özetle Lefebvre'nin bahsettiği sosyomekânsıllığı sağlayan üretim tarzı bağlamında neden-sonuç-gerekçe ilişkisi içinde toplumlarla birlikte değişmesi, önceden şekillendirilmiş olan mekânın yeni amaçlara göre düzenlemesi her iki topluluk için geçerlidir. Fakat mekânların tekrar tekrar "yazılmayı bekleyen"[32] tarihleri, performativiteyi güncel tutan sosyomekânsal, pekiştirici bir özelliktir. Burada Soja'nın altını çizdiği, sosyomekânsal diyalektiği oluşturan mekânsallık, tarihsellik ve sosyallik bir arada ilerlemektedir.[33]

Kaynakça

Alexander, J. C. 2004. "Toward a Theory of Cultural Trauma", R. Eyerman (Ed.), *Cultural Trauma and Collective Identity* içinde, Berkeley: University of California Press.

Arı, Kemal. 2003. *Büyük Mübadele: Türkiye'ye Zorunlu Göç (1923-1925)*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Assmann, Jan. 2018. *Kültürel Bellek-Eski Yüksek Kültürlerde Yazı, Hatırlama ve Politik Kimlik*. Çev:Ayşe Tekin, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Bachelard, Gaston. 1996. *Mekânın Poetikası*. Çev:Aykut Derman. İstanbul: Kesit Yayıncılık.

Balta, Evangelia. 2013. "Modern Yunan Komedisinde Karamanlı" Çev: Peri Efe. *Toplumsal Tarih*. 234: 54-62.

Balta, Evangelia. 2016. *Gerçi Rum İsek De Rumca Bilmez Türkçe Söyleriz*. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.

Benlisoy, Foti ve Benlisoy, Stefo. 2016. *Türk Milliyetçiliğinde Katedilmemiş Bir Yol 'Hıristiyan Türkler ve Papa Eftim*. İstanbul: İstos Yayınları.

Bergh, Sylvia I. 2009. "Traditional Village Councils, Modern Associations, and the Emergence of Hybrid Political Orders in Rural Morocco", *Peace Review*, 21(1):45-53.

Butler, Judith. 2010. *Cinsiyet Belası: Feminizm ve Kimliğin Altüst Edilmesi*. Çev: B. Ertür. İstanbul: Metis Yayınları.

Butler, Judith. 2013. Kritik Queer. Sibel Yardımcı ve Özlem Güçlü (Der.), *Queer Tahayyül* içinde, (s.121-148). İstanbul: Sel Yayıncılık.

Crane, Susan A. 1997. "Memory, Distortion, and History in The Museum". *History and Theory*, 36(4): 44-63.

[32] Lefebvre, *Mekânın Üretimi*, 25.

[33] Soja, *Postmodern Coğrafyalar,* 2017.

Crooke, Elizabeth. 2006. “Museums and Community” *A Companion to Museum Studies*. Sharon Macdonald (ed.) Oxford: Blackwell Publishing. 170-185.

Grigoriadis, Ioannis N. 2014. *Kutsal Sentez: Yunan ve Türk Milliyetçiliğine Dini Aşılamak*. İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.

Halbwachs, Maurice. 2018. *Kolektif Bellek*: *Eski Yüksek Kültürlerde Yazı, Hatırlama ve Politik Kimlik*. Çev:Zuhal Karagöz. İstanbul: Pinhan Yayınları.

Hirabayashi, Lane Ryo. 1986. “The Migrant Village Association in Latin America: A Comparative Analysis” *Latin American Research Review*. 21(3): 7-29.

Işıkçı, Doruk. 2018. *A Comparative Analysis of The Construction of National Narratives by The Refugee and Exchangee Associatıons in Greece and Turkey*. TOBB Ekonomi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim DalıYayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

Lefebvre, Henri. 2014. *Mekânın Üretimi*. Çev:Işık Ergüden. İstanbul: Sel Yayıncılık.

Örnek, Saim ve Nahya, Z. Nilüfer, 2017. “Yeniden Tanımlanan Bir Mübadil Kimliği: Kapadokyalı Rumlarda Aidiyet ve Kendini Tanımlama” *Uluslararası Mübadele Sempozyumu ve Mübadelenin 94. Yılı Anma Etkinlikleri Bildiri Kitabı* içinde, Tekirdağ: Tekirdağ Belediyesi Yayınları. 295-305.

Örnek, Saim ve Nahya, Z. Nilüfer. 2021. “Kapadokyalı Rumlarda Miras Dillerin Yerine ve Anlamına Kısa Bakış” *Sosyal Bilimlerde Yaklaşımlar Yönelimler Yeni Boyutlar* içinde Gözde Aynur Mirza, (ed.) Bağlam Yayınları, İstanbul, 270-291.

Örnek, Saim. 2017. “Karamanlı Neokesaria Köyünde Doğum Geçişine Ait İnançlar” *Millî Folklor* 29 (116):143-155.

Pentzopoulos, Dimitri. 2002 [1962]. *The Balkan Exchange of Minorities and its Impact on Greece*. London: Hurst & Company.

Smith, Neil. 2017. *Eşitsiz Gelişim: Doğa, Sermaye ve Mekânın Üretimi. Çev: Esin Soğancılar*. İstanbul: Sel Yayıncılık.

Soja, Edward. 2017. *Postmodern Coğrafyalar: Eleştirel Toplumsal Teoride Mekânın Yeniden İleri Sürülmesi*. Çev:Yunus Çetin. İstanbul: Sel Yayıncılık.

ALGI VE KİMLİK
PERCEPTION AND IDENTITY

YUNAN ALGISINDA TÜRK İMGESİNİN ORYANTALİZM KÖKENLERİ

Mustafa KAYMAKÇI[*]

Özet

Yunan Algısındaki Türk İmgesi birçok açıdan sorunlu ve olumsuz bir görünümdedir. Bir Yunan gözüyle bu durumun ortaya çıkmasında birçok neden ileri sürülmektedir. Bunlar arasında: Yunanistan'ın 400 yıl Osmanlı İmparatorluğu Egemenliği ve Devşirme Sistemi Travması ,Bizans'ın Osmanlılar tarafından yıkılması, kendi ordularının gerçekleştirdiği katliamlardan habersiz bir şekilde Yunanların "*Küçük Asya Felaketi*" olarak adlandırdıkları Anadolu Bozgunu ve gerçekleştiği ileri sürülen "*Sözde Pontus Soykırımı*" gibi olaylar, İstanbul'daki 6-7 Eylül 1955 olayları, 1974 yılında Kıbrıs Barış Hareketi (Yunanlar açısından işgal), Türk askeri jetlerinin Yunan adaları üzerinde uçması iddiası ve son olarak da Yunan iddiasına göre Orta Doğu'dan Yunanistan'a doğru gerçekleşen çok sayıda yasadışı göçmen trafiğine Türk yetkililerin göz yumması gibi konular sıralanabilir.Bununla birlikte Yunan Algısında var olan olumsuz ve sorunlu Türk imgesinin kökeninin Oryantalizmle bağlantılı olduğu açıktır. Bu nedenle konunun belirgin olarak ortaya çıkması için yazımızda, öncelikle başlangıçta Avrupa-merkezciliği olarak nitelenen "*Oryantalizm,Filhellenizm ve Turkokratia*"adlı üç terimin özet olarak açıklanmasında yarar görülmüştür. Daha sonra "*Oryantalizm, Filhellenizm ve Turkokratia*"nin ortaya çıkardığı "Türk Karşıtlığının Kökenleri"alt bölümünde bu algıyı yaratan;Batı kökenli Oryantalist ve Filhellenist kimi düşünür, bilimci, din adamı, yazar ve şair, sanatçı, gezgin, diplomat ve devlet kişilerinin yaklaşımları irdelenecektir.

Anahtar Sözcükler: Oryantalizm,Filhellenizm,Turkokratia, Batı kökenli Oryantalist ve Filhellenistler

[*] Prof.Dr.,Ege Üniversitesi Öğretim Üyesi(E.)

ORIENTALISM ORIGINS OF THE TURKISH IMAGE IN GREEK PERCEPTION

Abstract

The Turkish Image in the Greek Perception is problematic and negative in many respects. Many reasons are put forward for the emergence of this situation from a Greek perspective. Among them: 400 years of domination of the Ottoman Empire and Trauma of the Devshirme System of Greece, the destruction of Byzantium by the Ottomans, the Anatolian Disaster, which the Greeks called the "*Asia Minor Disaster*" without being aware of the massacres carried out by their own armies, and the "*So-called Pontus Genocide"* that allegedly took place. events, the events of 6-7 September 1955 in Istanbul, the Cyprus Peace Movement in 1974 (in terms of Greek occupation), the alleged flight of Turkish military jets over the Greek islands, and lastly, a large number of illegal acts from the Middle East towards Greece, according to the Greek claim. Issues such as the connivance of Turkish authorities to immigrant traffic can be listed.However, it is clear that the origin of the negative and problematic Turkish image in the Greek Perception is related to Orientalism. For this reason, in order to make the subject clearer, in our article, first of all, it was useful to briefly explain the three terms "*Orientalism, Philhellenism and Turkokratia",* which were initially described as Eurocentrism. Later, in the subsection *"The Origins of Anti-Turkism"* revealed by "*Orientalism, Philhellenism and Turkokratia*", the approaches of Western-origin Orientalist and Philhellenist thinkers, scientists, clergy, writers and poets, artists, travelers, diplomats and statesmen will be examined.

Keywords: Orientalism, Philhellenism, Turkokratia, Western-origin Orientalists and Philhellenists

Giriş

Batı Dünyasında yakın dönemlere değin Antik Yunan uygarlığının Roma ile birlikte Avrupa'nın Rönesans sonrası kurduğu yeni medeniyetine önderlik ettiği kanısı egemen bir kültür olmuştur.Bir başka deyişle Batılıların çoğu, Batı'nın özerk bir soyağacı olduğuna, bununda Antik Yunan'dan Roma'ya, Roma'dan Hıristiyan Avrupa'ya, Hıristiyan Avrupa'dan Rönesans'a, Rönesans'tan Aydınlanma'ya, Aydınlanmadan Siyasi Demokrasi'ye ve Sanayi Devrimi'ne uzanan bir sıra dizi izlediğine inanarak yetiştirilmişlerdir.

Bu yaklaşım,"*Oryantalizm"* olgusunu ortaya çıkaracaktır.Bu kapsamda Batı Dünyasında *"Oryantalizm"*'in başlangıcının Türklerle bağlantılı ve egemen olduğu söylenebilir[1].

[1] Türk imgesi ve Türkiye kavramlarının ortaya çıkması Batı dünyasında ağırlıklı olarak 12.yüzyıldan itibaren Haçlı Seferleri ile başlamaktadır. Batılılar, Küçük Asya başta olmak üzere Türkmenlerin yaşadıkları bölgelere "*Türkiya:Turcia*" tanımını getirmişlerdir. Diğer

Osmanlı İmparatorluğu'nun 19.yüzyılda çözülme sürecinin başladığı dönem ile birlikte Batı Dünyası, medeniyetin temeli olarak gördüğü antik Yunan ile ilgilenmeye başlamıştı. Bu amaçla sözde bir hıristiyanlık taassubu eyleme dönüştürülecekti. Anılan taassubu kullanarak, aslında emperyal politikalar sonucu Britanya ve Rusya başta olmak üzere bütün Avrupa Devletleri, Osmanlı Devleti'nden kimi toprakları koparıp bir "*Yunanistan Devleti"* yaratmak isteyeceklerdir. Bunun için de acılı bir hıristiyan melalinin[2],bir başka deyişle "*Filhellenizm:Yunanseverlik*"'in oluşturulması gerekmekteydi.

Aslında belirtildiği üzere Filhellenizmin, Oryantalizmin bir uzantısı ve bir sonucu olarak, Batılıların emperyalizm politikaları için yaratılmış bir olgu olmuştu. İşte bu bağlamda Yunan Algısında var olan olumsuz ve sorunlu Türk imgesinin kökeninin Oryantalizmle bağlantılı olduğu açıktır. Bu nedenle konunun belirgin olarak ortaya çıkması için yazımızda, öncelikle başlangıçta Avrupa-merkezciliği olarak nitelenen *"Oryantalizm,Filhellenizm ve Turkokratia"*adlı üç terimin özet olarak açıklanmasında yarar görülmüştür. Daha sonra "*Oryantalizm,Filhellenizm ve Turkokratia*"nin ortaya çıkardığı "*Türk Karşıtlığının Kökenleri*"alt bölümünde bu algıyı yaratan;Batı kökenli Oryantalist ve Filhellenist kimi düşünür,bilimci,din adamı,yazar ve şair,sanatçı,gezgin,diplomat ve devlet kişilerinin yaklaşımları irdelenecektir.

Oryantalizm , Filhellenizm ve Turkokratia

Oryantalizm

Oryantalizm,"*Avrupa-merkezciliği"*nin izlerini taşımaktadır. Avrupa-merkezciliğinin Batı'da aydınlanma sonrası oluşturulan kapitalizm için Doğu'nun kaynaklarını el koymanın,daha açık deyişle sömürgeliştirmenin bir aracı olarak ortaya çıktığı söylenebilir. Bu tarihsel sürecin ilerleyişinde Doğu-Batı ayrımı da kurumsallaşmış ve Doğu'nun ötekileştirilmesini gündeme getirmiştir.Ötekileştirilen Doğu,insan sıfatından daha aşağı bir konuma yerleştirilmiş, medenileştirilmeye/yönetilmeye uygun bir duruma getirilmek istenmiştir.Bunun sonucu olarak Doğu halklarının iki seçeneği ortaya çıkacaktı.Birinci seçenekte Batılaşmayı ve getirdiği içselleştirmeyi kabul edecekti.İkinci seçenekte ise Batılaştırmaya karşı çıkarak çöküşü yaşayacaktı[3]**.** Bu bağlamda Avrupa-merkezciliğinin Oryantalizmin geri planını oluşturma ve uygun bir ortam hazırlama yaklaşımı olduğu gözlemlenmektedir**.** Geçmişi 12. yüzyıla kadar uzansa da Batı'da, Oryantalist görüşün 19.yüzyılın ortalarından itibaren "*Oriental*

---

yandan,Batı kaynakçasında Osmanlı'yı *"Türk"* olarak karşılaması ve değerlendirmesi bilinen bir gerçekliktir.(Bakınız:Özbaran,S.,2017.Bir Osmanlı Kimliği.14.-17.Yüzyıllarda Rum/Rumi Aidiyet ve İmgeleri.Kitap Yayınevi,s.65-88)

[2]Melali: Birinci anlamı; can sıkıntısı, usanç: İkinci anlamı; üzüntü, hüzün, dert.

[3]Amin,S.,2018.Avrupa-Merkezcilik-Bir İdeolojinin Eleştirisi(L'eurocentrisme Critique d'une idéologie) Çevirmen:Mehmet Sert. Yordam Kitap

Studies:Doğu Araştırmaları" adıyla, akademik bir disiplin olarak ortaya çıktığı görülmektedir. Dünya tarihinin ilerlemeci öyküsünün Batı kaynaklı olarak kabul edilmesinin en yetkin bilimsel temeli ise 1978 yılında Said'in kaleme aldığı *"Oryantalizm:Doğuculuk= Şarkiyatçılık"* adlı kitabıyla dile getirilmiştir[4].

Said varlık ve yokluk arasında ne var ise hepsini Doğu ve Batı arasındaki temel ayrıma dayandırır. O'nun Doğu'nun doğululaştırılması olarak kavramsallaştırdığı olgu, Türk modernleşmesinin yapısal bir açıklamasını da sunmaktadır.

Said; "*Şarkiyatçılık, Batı'nın Şark Anlayışı"* adlı kitabında, "*Batı"*nın "*Doğu"*ya bakış açısını sorgulamaktadır. O'na göre, Oryantalizm'in birbiriyle bağlantılı çeşitli anlamları vardır.

Birincisi: Oryantalizm, "*Doğu Araştırmaları*" gibi okullara sahip akademik bir ilgi alanı hatta bir disiplindir.

İkincisi,"*Oryant"* ile Batı ile Doğu arasındaki varlık ve doğa felsefesi (ontoloji ve epistomoloji) açısından ayrımı dile getiren bir düşünce tarzıdır.

Üçüncüsü ve belki de en önemlisi Oryantalizm, "*Doğu üzerinde egemenlik kurmak, onu kendisinin çıkarı doğrultusunda yeniden yapılandırmak ve otorite sahibi olmak, daha ilerisi Doğu'nun insanları ve topraklarının Batı tarafından ele geçirilmesi amacıyla,bir başka deyişle emperyalizm için geliştirilen Batılı bir söylemdir*".

Burada emperyalizmin gizli ve açık(aleni) ya da bilimsel ırkçılık ile bağlantısı olduğunu söylemek gereği vardır.Gizli ırkçılık,uygarlık(medeni) anlamda geri kalmışlığın emperyalist "modernleşme misyonu" yardımıyla iyileştirilebileceğini ve iyileştirilmesi gerektiğini varsayar. Açık(aleni) ya da bilimsel ırkçılık,fizyolojik/genetik özellikleri üzerinde odaklanmıştır,çünkü bu ikinci sınıf özellikleri değişmez olarak görme eğilimdedir.Bu yaklaşıma göre,insan toplulukları;uygar(medeni,Batı Avrupalılar ve beyazlar),barbar(Osmanlı İmparatorluğu,Çin,Siyam ve Japonyalar gibi ve Sarılar) ve vahşi(Afrika,Avustralya ve Yeni Zelandalılar ve siyahlar) olarak sınıflandırılmıştır.Kimi Sosyal Darvinciler ve bilimsel ırkçılar ikinci sınıf ırkların yok olmaya yazgılı olacakları ve uygarlığın gelişmesinin de sadece İngilizlerin elinde olduğu bir dünyayı Anglosakson ırkının yönetebileceğine inanıyorlardı[5].

Bu bağlamda Said; Oryantalizmi, onun önyargılar, cehalet, bilgisizlik, klişeler, standart duruma getirilmiş görüşler ve uydurmalarla karakterize edilen bir düşünce olarak niteler. Yenilenirse Said'e göre, Batı'nın Şarkiyatçılık yaklaşımı, önce dünyanın bir bölgesini kendine

[4] Said, E. W., 2010. Şarkiyatçılık. Batı'nın Şark Anlayışları. Beşinci Baskı (Çeviri: Ülner, B.) Metis/Kültür Yayınları

[5] Hobson, J. M., 2020.Batı Medeniyetinin Doğu Kökenleri.7.Baskı(Çeviri:Ermet.E.) Yapı Kredi Yayınları,İstanbul,s.222-229

yabancı saymakta, sonra Şark'a dair değişmez bir yargıyı kurmakta, dahası bunun insan deneyimi olduğunu görmeme kusurunu işlemektedir[6].

Özet olarak şu söylenebilir[7],[8],[9]:Oryantalistlere göre; "*Batı Dinamik, Doğu ise Değişmez/Durağandır.Dinamik Batı; yenilikçi, becerikli ve hareketlidir. Akılcı ve Bilimseldir. Disiplinli, düzenlidir. Mantıklı ve duyarlıdır. Akıl odaklıdır. Otoriter, bağımsız ve işlevseldir. Özgün, demokratik, anlayışlı ve dürüsttür. Uygardır. Ahlaki ve ekonomik olarak ilerlemecidir."*

"Doğu; Taklitçi, cahil ve edilgendir. Akılcı değildir, batıl ve geleneklerine bağlıdır. Tembel, dengesiz ve doğaldır. Mantıksız ve duygusaldır. Beden odaklı hareket eder, egzotik ve alımlıdır. Çocuksu, bağımlı ve olaylara işlevsiz bakar. Esir ruhludur, disiplinsiz, anlayışsız ve ahlaksızdır. Uygar değil, barbardır. Ahlaki olarak geri ve ekonomik olarak durağandır" şeklinde kabul vardır.

Filhellenizm

Filhellen,Yunancada *"Filos:Dost*" ve "*Ellinas:Hellen-Yunan*" sözcüklerinin birleşmesi ile oluşturulmuştur. Türkçede Yunanperver ya da Yunanseverlik olarak karşılık bulan "*Filhellenizm"* sözcüğü, Yunan'a ve Yunan ile bağlantılı olan her şeye derinden sevgi besleyen kişileri tanımlamak amacıyla kullanılır. Hellen terimi ilk başta sadece kuzey Yunanistan'ı göstermek için kullanılmışsa da zamanla bütün Yunanistan'ı betimlemiştir. Greklerin Perslerle,Batının nitelendirmesi ile " *barbarlarla*" savaşması karşısında bu terim yeni bir anlam kazanmıştır. Bir başka deyişle "*Barbar*" teriminin karşıtı olarak "*Hellen*" terimi kullanılmaya başlanmıştır. Doğu-Batı karşılaştırmasında Avrupa'nın karşısına Asya'nın yerleştirilmesi gibi barbarların(!) karşısına da Hellenler yerleştirilmiştir.

Birinci yüzyıldan itibaren ise Hellen teriminin Doğu Akdeniz havzasında Grek ve Bizans topraklarında yaşamakta olan , dil, kültür ve tarih bakımından ortak bir geçmişe sahip halkları için kullanıldığı belirtilmektedir[10].Tarihte Filhellenler, sevgilerini gerek sözlü gerek yazılı olarak verdikleri eserlerle ortaya koymuşlar ve bu doğrultuda oluşan Filhellenizm akımını oluşturmuşlardır.Avrupa'da Filhellenizm'in bir akım olarak en etkin olduğu olay ise,Yunanların 1821 yılında başlayan ve

---

[6] Kaymakçı, M.,2018. Yunan Algısındaki Türk İmgesinin Kökenleri ve Dostluk İçin Çıkış Yolları(İç., Ege Adalarının Unutulan Halkı: Rodos ve İstanköy Türkleri (Ed., Kaymakçı,M., Özgün,C.) Eğitim Yayınevi, Konya,S.,273-293

[7] Hobson,a.g.e,s.23

[8] Kaymakçı,Mustafa, 2012.Oryantalizmin Kökenleri Üzerine-1.http://dagarcikturkiye.com/01/06/2012

[9] Kaymakçı,Mustafa, 2012.Oryantalizmin Kökenleri Üzerine-2. http://dagarcikturkiye.com/01/07/2012

[10] Speck,P., 1994 ."Schlecht geordnete Gedanken zum Philhellenismus", Der Philhellenismus in der westeuropäischen Literatur 1780-1830, Ed. Alfred Noe, Amsterdam, Atlanta: Radopi, s. 1.

bağımsızlık mücadelesi olarak görülen Mora isyanıdır.Aslında Filhellenizm terimi 19. yüzyılda ortaya çıkmış bir terim olmayıp kökleri de Antik Yunan kültürüne dayanmaktadır [11] .

Çağ ve Ural [12] , Batı'nın Oryantalist yaklaşımının Yunanların kimlik arayışlarına çanak tuttuğunu ve *"Türkler hak tanımayan ve tiran efendidir" ve "Greklere yoksulluk, cehalet yorgunluk, acı, dert, kamçı, falaka ,ölüm getirmiştir"* şeklinde algının ortaya çıkarıldığını yazmaktadırlar. Bu bağlamda yazarlar: "*Yunan kültürünün ondokuzuncu yüzyıldan itibaren gelişen "Filhellenizm :Yunanseverlik" akımlarla beraber Batı medeniyetinin beşiği olarak gösterilmesi Yunanları Türklerden uzaklaştıran en önemli etmenlerden birisi olmuştur*." demektedirler. Yunanseverlik'in Avrupa kültüründe Aydınlanma döneminden sonra yoğunlaştığı ve sistemli duruma geldiği söylenebilir[13]. Aydınlanmacılara göre, "*uygarlıktan yoksun"* Türkler, Avrupa kültürünün *"baş düşmanıdır"* ve Avrupa'nın *"en güzel" topraklarını "kanlı yönetimleri*" le işgal etmişlerdir. Özetle "*Yunanseverlik"*,Avrupa-merkezciliğinin Türk Düşmanlığını beslediği bir yaklaşım olmuştur.Bir başka deyişle "*Yunanseverlik",Batı'nın Doğu'yu etki altına alması ve denetlemesi için dahice meşrulaştırma ortamı yaratan "Oryantalizm"*'in bir sonucudur.

Turkokratia

Türkokratia, "*Türk Egemenliği*" olarak tanımlanan bir ifadedir. Geniş anlamda Osmanlı Türklerinin Balkanlar, Ortadoğu, Arabistan ve Kuzey Afrika'da egemenliği olarak kabul edilebilir. Ancak Türkçe kaynakçada "*Türkokratia",* genellikle,Yunanistan coğrafyasında kimi araştırmacıya göre 400 yıl, kimi araştırmacıya göre 600 yıl boyunca süren Türk Egemenliği olarak tanımlanmaktadır.

Turkokratia,Yunanlara göre; "*Yunan ulusunun kendi topraklarında yaşarken Türkler tarafından zorla egemenlik altına alındığı, kötülük, mutsuzluk ve gerilikten başka bir şey yaşatılmadığı kölelik yıllarıdır*."[14],[15]

---

[11] Özsüer, E, 2016. 19.yüzyıl Avrupa Romantiklerinin 1821 Mora İsyanı Üzerindeki Siyasi ve Kültürel Etkileri. Türkiyat Mecmuası, c. 26/2, 2016, s.331

[12] Çağ, G., Ural,S., 2014. Türk-Yunan İlişkilerinin Değiş(e)meyenleri: Yunan algısında Türk İmgesine Tarihsel Bir Yaklaşım. History Studies İnternational Journal of History.ISSN 1309-4688 Volume 6 Issue 2 februaty 2014

[13] Aslında Oryantalizmin bir ürünü olan Yunanseverlik'in Avrupa aydınlanmasıyla da ortaya çıktığı gözlem lenmektedir.Aydınlanmanın getirdiği bilimsel ve teknik ilerlemeler de Avrupalı egemen güçlerin ve kapitalist düzenlerinin,dünyanın bir bölümünü sömürgeleştirmenin aracı olmuştur.Bu bağlamda,Aydınlanma ,daha baştan kendi olumsuzlaması ya da *"karanlık yüzü "* olan *"karşıt-Aydınlatmayı"* yaratmıştır.Aydınlanmanın getirdiği bilgi ve bilimin kimin yararına kullanıldığı sorunu da güncelleşmiştir.Bir başka deyişle,*bilimin "burjuva çıkarlarını koruma ve sürdürmenin aracına dönüştürdüğü"* söylenebilir(Bakınız;Kula,O.B.,2018.Doğu'dan Batıya Aydınlanma.Tekin Yayınları.İstanbul,s.22-23)

[14] Demirözü,D.,2017. Yunan İlkokul Edebiyat Kitaplarında Türk İmajı -The Image of "Turk" in Greek Litera Volume: 27, Number: 2, 2017 65 Litera: Dil, Edebiyat ve Kültür Araştırmaları Dergisi Litera: Journal of Language, Literature and Culture Studies,s.71-72

Bir başka deyişle Turkokratia,Yunan algısında esarete dayalı karanlık yılları işaret etmektedir[16].

Turkokratia'ya karşı Yunan mücadelesinin, iç dinamikler açısından Fransız devrimi sonrası monarşinin çöküşü ile başlayan eşitlik,özgürlük ve adalet kavramlarının halka ait olduğu düşünceyle başladığı söylenebilir.Bu düşünme sistemi, ilkesel olarak, diğer imparatorluklar içinde olduğu üzere Osmanlı İmparatorluğu içinde de yaşamakta olan Sırp, Arnavut ve Bulgar gibi uluslarla birlikte Yunanların da kendi kimliklerinin keşfetmesine,ulus-devlet anlayışı ile milliyetçilik olgusunun doğmasına neden olacaktır.[17]

Çağdaş Yunan tarihi bu anlamda "*Turkokratia"* karşı vermiş olduğu mücadelelerin tarihidir.Yunan tarih yazıcılarına göre "*Turkokratia"* ile ilgili en olumlu şey, "*Türk egemenliğinin hiç kuşkusuz, Yunan Devrim kahramanları tarafından sonlandırılmış olmasıdır!".* Yunan bağımsızlık Savaşı, 1821 Mora İsyanı ile başlamış ve 1829 yılında Yunanistan'ın bağımsızlığını kazanmasıyla "*Turkokratia*" sona erdirilmişti.

Oryantalizm ve Filhellenizm'de Türk Karşıtlığının Kökenleri [18]

Oryantalist ve Filhellenist Düşünürler[19]

Başlıca Oryantalist ve Filhellenist Düşünürler arasında tarih sırasına göre; Desiderius [20] , Voltaire [21],Denis Diderot [22], Immanuel Kant[23], Johann Gottfriend Herder [24], George Wilhelm Friedrich Hegel [25], Karl Marx -Friedrich Engels[26] ve Samuel P. Huntington[27] gibi düşünürler sayılabilir.

---

[15]Köstüklü, N., M.Kıran,2022. Yunan Tarih Ders Kitaplarında Türk Kimliği Algısı (İç.,Yunan Algısında Türk İmgesi(Kökenleri ve Dostluk İçin Kültürel Çıkış Yolları) (Ed., Kaymakçı,M., Özgün,C.,Erdem,N.,) Eğitim Yayınevi, Konya,s.340-375

[16] Milas,1991'den aktaran Paksoy,A.,F.,2019.Ege'nin İki Yakası.Türk Basınında Türk-Yunan İlişkileri.Literatür.s.53

[17] Özsüer,E.,2018. Turkokratia.Avrupa'da Türk İmajı,Kronik,s.133-137

[18] "*Oryantalizm ve Filhellenizm'de Türk Karşıtlığının Kökenleri*"alt bölümünde, özellikle adı geçen Batı kökenli kimi düşünür,bilimci, yazar ,şair ve sanatçıların, evrensel kültür birikimine önemli katkıları olduğu bilinmektedir. Ancak bu alt bölümde anılan kişilerin Türkler konusunda yapmış olduğu değerlendirmelerin,günümüzde Batı dünyasında zaman zaman ortaya çıkan ,ancak hala geçerli olan ve yaşanılan Türk karşıtlığının yansımalarında dikkate değer payları olmuştur. Bu nedenle bilinmesi ve irdelenmesinde yarar görülmüştür.

[19] "*Oryantalist ve Filhellenist Filozoflar*" konusu,daha sonraki bir yazımızda işlenecektir.Burada bütünlüğü korumak amacıyla,Türk İmgesini oluşturan düşünürlerin sadece adlarının verilmesi uygun görülmüştür.

[20] https://www.britannica.com/biography/ Desiderius-Erasmus

[21] https://www.britannica.com/biography/Voltaire

[22] https://www.britannica.com/biography/ Denis-Diderot

[23] https://www.britannica.com/biography/ Immanuel- Kant

[24] https://www.britannica.com/biography/ Johann Gottfriend -Herder

[25] https://www.britannica.com/biography/Georg-Wilhelm-Friedrich-Hegel

[26]Kula,O.B.2005. Batı Felsefesinde Oryantalizm ve Türk İmgesi.Türkiye İş Bankası,Kültür Yayınları,s.149-393

Oryantalist ve Filhellenist Bilimciler

Düşünürlerin yanında , teknik bilimlerle uğraşan bilim adamları da, Türk karşıtlığı kampanyasına katılmışlardır.Bunların öne çıkanlarından kimileri şunlardır:

Blaise Pascal

Fransız Blaise Pascal (d.1623-ö.1662), matematikçi, fizikçi ve düşünürdür[28].Akışkanlar mekaniğinde kendi adını taşıyan Pascal Yasası'nı bulmuştur.

Türklerle ilgili hiçbir somut bilgisi olmamasına karşın; "*Atalarından aldığı gelenekleri uygulayan bu kadar çok, inançsız kafir Türk'le karşılaşmak ne kadar elem verici"* diye yazılar yazmıştır[29] .

Charles Darwin

Charles Darwin(d. 1809-ö.1888),1859'da yayınladığı "*On the Orijin of Species:Türlerin Kökeni Üzerine* "adlı kitabıyla evrim kuramının kurucusu olan İngiliz doğa bilimcisidir [30].

Darwin'in Türk Karşıtlığı konusunda ortaya çıkan tartışma,"*Darwin,C .,1887.Darwin, Francis (Ed.), The life and letters of Charles Darwin: Charles Darwin'in Yaşamı ve Mektupları"*ndan kaleme alınan bir metinden kaynaklanmaktadır.

Özgün metin ve çevirisi şudur:

" *The more civilized so-called Caucasian races have beaten the Turkish hollow in the struggle for existence. Looking to the world at no very distant date, what an endless number of the lower races will have been eliminated by the higher civilized races throughout the world."*[31]

"*Daha uygar bilinen Avrupalı beyaz ırklar, varoluş mücadelesinde Türkleri hezimete uğrata gelmiştir. Çok uzak olmayan bir gelecekte dünyaya bakıldığında, tüm dünyadaki çok sayıda alt ırk daha ileri uygarlıklar tarafından ortadan kaldırılmış olacaktır*"[32].

---

[27] Huntington, S., 2011. Medeniyetler Çatışması ve Dünya Düzeninin Yeniden Kurulması (Çeviri: Özdemir, C.; Turhan, M.) Okuyan Us Yayınları, İstanbul

[28] https://www.britannica.com/biography/Blaise-Pascal

[29] Yerasimos,S.,2002.Türkler,Doğu ve Batı,İslam ve Laiklik" Doruk Yayınları, s.32

[30] https://www.britannica.com/biography/ Charles- Darwin

[31] Darwin,C .,1887.Darwin, F., (Ed.), The life and letters of Charles Darwin. including an autobiographical chapter, Londra: John Murray,Volume 1,pp.316.erişim tarihi: 27 Şubat 2021

[32] Burada üzerinde durduğumuz nokta,Darwin'ın evrim kuramını yadsımak değildir.Darwin'in yaşadığı zamanın ruhuna uygun olarak Türklere bakış açısının tespitidir. Darwin "*Kafkas ırkları"*olarak "*Avrupalı beyaz ırkları*" nitelendirilmektedir."*Beyaz ırklar"* tanımı, tarihin farklı dönemlerinde, beyaz köle sahibi, Avrupalı Hıristiyan, İngiliz kökenli, uygar Avrupalı gibi sömürgelerdeki farklı grupları birbirinden ayırt etmek için kullanılmıştır.Bu nedenle çeviride, "*Caucasian races"* karşılığının "*Kafkas ırkları"* yerine "*Avrupalı beyaz ırklar*"olarak adlandırılmasının daha doğru olduğu düşünülmüştür.Çeviri,Çengel,M.N.,2021 tarafından yapılmıştır.Çengel;Ege Üniversitesi Yabancı Diller Yüksekokulu Emekli Öğretim Görevlisi ve Britanya Reuters Ajansı Ankara Eski Temsilcisidir.

Darwin'in Britanya Başbakanı da olmuş William Gladstone'nun Türkler aleyhine yazdığı "*Bulgar Dehşetleri ve Doğu Sorunu"* ve "*Katliam Dersleri"*adlı kitaplarından ve düzenlenen toplantılardaki söylevlerden çok etkilendiği de bilinmektedir.1876'da Londra'da düzenlenen Doğu sorunu toplantısının gönüllü destekçisi olmuştur.Toplantının sonuç bildirgesine göre, Balkanlar'da insan hakları ihlalleri hemen son bulmalı; Osmanlı'da hemen acilen reformlar yapılmalı ve Britanya , Rusya ile ittifak kurmalıydı. Charles Darwin, Balkanlar'da ne olduğunu kuşkusuz bilmiyordu; sadece derin saygınlığı ve hayranlığı olduğu lideri Gladstone'nin yazdıklarından etkilenmişti [33] .

Oryantalist ve Filhellenist Din İnsanları

Batı Dünyası'nda çok sayıda Türk Karşıtı Din Adamı vardır. Bunların başını ise "*Papalık ve Papalar*" çekmektedir.

Papalar

Papa II. Urban ve Diğer Papalar

Urban II. (d.1088-ö.1099)Haçlı seferlerinin kurucusudur[34].Aslında Haçlı Seferlerinin temelinde, yoksul Batı'nın,Doğu'nun göreceli zenginliğinin yağmalanması düşünce yatmaktadır. Bir başka deyişle konu ekonomi-politiktir.Ancak dönemsel olarak bunun din motifiyle süslenmesine gereksinme duyulacaktır. Selçuklu Türklerinin üzerine yürüyen Haçlı Ordusu, Anadolu üzerinden Suriye'ye geçmiş, yol boyunca her tarafı talan etmiştir. Kudüs'e kadar 100.000 (yüzbin) müslümanı insafsızca öldürmek gibi insanlık aleminin en korkunç katliâmının yapıldığı bildirilmektedir. Haçlı Seferleri siyasi bir varlık olarak ta papalığı güçlendirmiştir[35],[36],[37].

Urban II'den sonra gelen bütün papalar da Türk Müslüman düşmanlığını öne çıkararak Haçlı Seferlerini örgütlemişlerdir. Papalığın kuruluşundan bugüne kadar, Türk-Müslüman milletlere en küçük bir sempati ve en basit bir insanlık duygusu gösteren tek bir papa çıkmadığı bilinmektedir. Bunlara arasında öne çıkan kimileri şunlardır[38].

Nicholas

Nicholas,1453'de Türklerin İstanbul'un kuşatılması sırasında karşı saldırı için Hıristiyanlık dünyasından kuvvetleri örgütlemiştir. Doğu sularına yelken açması için üç kadırgayı görevlendirmiş ve ayrıca beş kadırga daha sipariş verdiği bilinmektedir. Nicholas, bütün Hıristiyanların Türklere karşı bir Haçlı Seferine katılmalarını zorunlu gören bir bildiri yayınlamıştı. Bu bildiride " *II. Mehmet'ten İsa'nın*

---

[33] Yalçın,S.,2019. https://odatv4.com/darwin-turkler-hakkinda-ne-dusunuyordu-1503091200.html

[34] https://www.britannica.com/biography/Urban-II

[35] Demirkent,I.,2011.Haçlı Seferleri Düşüncesinin Doğuşu ve Hedefleri.TarihDergisi,s.65vd

[36] Krey, A.C.,1948.Urban's Crusade Success or Failure. The American Historical Review, (53 /1948), s. 235-250.

[37] Maalouf,A.,2016. Arapların Gözünden Haçlı Seferleri.Yapı Kredi Yayınları.İstanbul

[38] https://dintahripcileri.com/islam-turk-dusmani-papalar/

kilisesinin en zalim düşmanı, babası şeytan gibi hem bedenleri hem de ruhları yutmaya çalışan şeytanın oğlu, cehennem azabının oğlu, ölümün oğlu; Hıristiyanların kanını akıtmak suretiyle susuzluğu hiç doymayan kuduz bir hayvan gibi yerinden doğrulmuştur" ifadelerini kullanmıştı[39].

Callixtus III

Callixtus III., 1456'daTürk ve Müslüman düşmanlığının unutulmaması için " *papal bull*"[40]olarak adlandırılan bir papalık kararnamesi ile kilise çanlarının öğleden sonra çalmasını emretmişti. Bu emir, Avrupa kiliselerinin pek çoğunda hala uygulanmaktadır.

Puis V.

Puis V., Osmanlının büyük kayıp verdiği "*İnebahtı Deniz Savaşı*" anısına, Katolik dua takvimine bir gün koydurmuştur. Bu dua, *"Tesbih Yortusu*"nda hala kutlanmaktadır.

Clement XI

"*En büyük ve en başarılı Türk düşmanlarından biri*" diye övülür.

Francis ya da Francesco

Özgün adı Jorge Mario Bergoglio(d.1915-) olan günümüz papasıdır. 1915 olaylarının 100. yılı nedeniyle Vatikan'da düzenlenen ayinde,Sözde Ermeni Soykırımı'nı *"soykırım*" diyen Papa Francesco, Avrupa Parlamentosu'na da bu konuda yönlendirmiş bulunmaktadır. Papa Francesco, Buenos Aires Başpiskoposu olduğu dönemde de Türklerin Ermenilere karşı"*soykırım"* yaptığını ileri sürmüştü [41].

Hristiyan Din Adamları

Johann Faber

Johann Faber (d.1478-ö. 1541) Viyana piskoposudur[42]. 1400'lerin ortalarında Türklere karşı Avrupa'nın her yerinde Katolik dini törenler düzenlenmiştir. Bu dini törenlerde*;"Türklere karşı bir zaferin sadece Tanrı'nın yardımıyla kazanılabileceği ve bu yüzden Hristiyan aleminin Türklerin zalimliğine karşı direncini yitirmemesi"*yönünde iletiler verilmiştir. Faber,şöyle demiştir:"*Dünyada yaş ve cinsiyet ayırımı yapmadan çocuk yaşlı herkesi kesen, hatta ana rahmindeki bebeği bile katleden Türkler kadar acımasız ve kaba bir ırk yoktur.*" [43].

Johannes Bessarion

Johannes Bessarion (d.1403/8-ö.1472), bir Roma Katolik kardinal piskoposu ve Konstantinopolis'in ünvanlı Latin Patriği'dir[44]. Yaşamının

---

[39] Frazee ,C. A. / Çev. M. Şahin. İstanbul'un Fethinden Sonra Osmanlıların Kazanımları ve Katoliklerin Tepkisi. https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1844 12s.216

[40] "*Papalık kararnamesi ya da fetvası*" olarak Türkçe karşıtı olan "*papal bull*", Katolik Kilisesi'nin bir papası tarafından çıkarılan bir tür kamu kararnamesi ya da tüzüktür. Adını, kimliğini doğrulamak için geleneksel olarak sona eklenen kurşun mühürden alır(Bakınız:https://en.wikipedia.org/wiki/Papal_bull)

[41] https://www.tarihistan.org/papa-isaret-etti-turk-dusmanlari-devrede/8615/

[42] https://www.britannica.com/biography/ Johann-Faber

[43] Turkey, Sweden and the EU Experiences and Expectations", Report by the Swedish Institute for European Policy Studies, Nisan 2006, s.

[44] https://www.britannica.com/biography/ Johannes- Bessarion

sonuna kadar kaleme aldığı yazılarıyla, Türklere karşı büyük bir haçlı seferinin düzenlenmesi ve İstanbul'un geri alınması düşüncesi Bessarion'un hayatının merkezinde olmuştur. [45].

Martin Luther

Alman Papaz Martin Luther (d.1483-ö.1576)[46],Ortaçağ düşüncesine karşı çıkarak dinde reform hareketini başlatan kişi diye tanıtılmıştır. Hıristiyanlık dinini feodal egemenliğin bir aracı olmaktan çıkararak kentsoyluluğun (burjuvazinin) egemenlik aracı haline getirmeye çalışmıştır.

Ancak,Türk karşıtlığını düşünce ve eyleminin temeline yerleştirerek dizgeleştiren Batılıların öncülerinden biri de olmuştur.Martin Luther'in Türklere yönelik yargıları zaman zaman değişmekle birlikte şöyledir: *"Türkler, Tanrı'nın öfkeli kırbacı, yakıp yıkan Şeytan'ın uşağıdır. Onları yenmek için önce efendisi Şeytan'ı yenmek ve Türkleri tek başına bırakmak gerekir. Türk'ün tanrısı olan Şeytan'ı yenmeden Türk'ü yenmek, kolay olmayacaktır. Şeytan ise bir ruhtur; topla, tüfekle, at ve insanla yenilmez… Bir Türkü öldüren vicdan azabı duymamalı, tersine Hıristiyanlığın düşmanını yok ettiği için vicdanı rahatlamalıdır... Eğer Samson gibi güçlü olsaydım, çaresini bulur hergün bir Türk öldürürdüm...*",

"*Tanrı Türkleri, Hıristiyanlar' a ceza versin, ,onları yola getirsin diye gönderdi. Bunun için onlara karşı savaşmak mümkün değildir, buna boyun eğip, sabretmek gerek. Fakat Tanrı ilerde, onların (Hıristiyanların) çektikleri cezayı kafi görecek ve Türkleri geri çekecektir. Türklerin hiçbir zaman bütün Avrupa'yı ele geçirecekleri düşünülmemiştir.","Türk İmparatoru da Tanrı tarafından gönderilmiştir.Kötü bir İktidar da olsa ona itaat edip katlanmak gerekir*.",[47], [48].

"Vermahnung zum Gebet wider den Türken':Türklere Karşı Duaya Çağrı" eserinde de özellikle Hıristiyan dünyasının günahlarının çokluğundan yakınır. Tanrı'nın bu nedenden insanların dualarını işitmemesi endişesini dile getirmesine karşın Papa'nın ve Türklerin sonunun yaklaşması ümidini yitirmeyerek, insanların duaya devam etmeleri gerektiğini vurgular ve *"Mahşer günü uzakta olamaz ve Türkler de tıpkı Papa gibi sonlarına yaklaşmış olur... Bundan hiç şüphem yoktur"*der.

---

[45] Aliyazıcıoğlu Z. İ.,2018. Papalık Hizmetinde Kardinal Bessarion'un Türklere Karşı Haçlı Seferi ÇAĞRISI Tarih İncelemeleri Dergisi XXXIII / 2, 2018,s 399-427, https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/607175

[46] https://www.britannica.com/ topic/The-Life-and-Letters-of-Martin-Luther

[47] Koloğlu,O.,2019. Prusya'dan Enverland'a ve Günümüze Türk-Alman Tarihi. Tarihçi Kitabevi

[48] Tanyu,H.,1981.Martin Luther'in Türkler Hakkındaki Sözleri http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/37/769/9752.pdf s.157-158

Oryantalist ve Filhellenist Yazar, Oyun Yazarı ve Şairler

Batıda,Türk karşıtlığını dile getiren çok sayıda Oryantalist ve Filhellenist Yazar,Oyun Yazarı ve Şair vardır.Bunlar arasında; György Dozsa ,Pierre de Ronsard,William Shakespeare, George Gordon Byron, Victor Hugo, Edgar Allan Poe, Gustave Flaubert, Miguele de Cervantes ,Jean Paul Sartre, Nikos Kazancakis, Dido Sotiriyu ve İlias Venesiz gibi adlar akla gelmektedir.

György Dozsa

Osmanlı'ya esir düşen Macaristanlı György Dozsa'nı anıları, Balivet;M.,tarafından "*Türkler (Türklerin Gelenekleri, Görenekleri ve Hinlikleri Üzerine İnceleme)"* adıyla kaleme alınmıştır.Kitap, Batı'da Türk Korkusu'nu yansıtan çok sayıda yayından birisidir[49] .Dozsa'ya göre; Batının günahlarından arınması için acımasız Türkler gönderilmiştir; kıyamet kapıdadır ve Türkler de Deccal''ın hizmetindedir. Balivet,Dozsa'nın Türklere hayranlık duyduğunu da belirtir ve yüzyıllardır Türklerle ilgili korku ve hayranlık duyguları arasında gidip gelen Batı'nın ruh halinin Dozsa'nın kişiliğinde ete kemiğe büründüğünü yazar.

Pierre De Ronsard

Pierre de Ronsard (d.1524-ö.1585), 16.yüzyıl Fransa'sında La Brigade adlı şiir akımını başlatan önemli bir şairdir[50]. Şairin görevinin, "*halklara ve krallara yol göstermek*" olduğunu söyleyen Ronsard bu yolu, benzerlerinde olduğu gibi, "*yeni bir Yunan miti-düş gücüne göre biçim değiştiren düşünce*" yaratmaya çalışarak sürekli Türk karşıtlığı olarak göstermiştir [51]. Bir şiirinde şunları söyler: "*Bütün bilimlerin ve felsefenin anası, besleyicisi bu büyük şanlı uygarlığın (Yunanistan), böylesine barbar bir milletin (Türklerin) eline düşmesi ne kötü bir talihsizliktir!... Ah! Ne söyleyebilirim ki!... Ah! Olayların sürekli değişimi!... Ah! Işık saçan, asil yüce varlık şimdi karanlıklar içinde kör edilmiş."* [52].

William Shakespeare

William Shakespeare (d.1564-ö.1616), oyunları ve şiirlerinde insanlık durumlarını kaleme alan bir yazar olarak bilinir[53] .

Shakespeare'in Türkler konusunda yaklaşımları çağdaşlarından farklı değildir. Önemli oyunlarından birisi olan "*Othello"'da*, Othello *"uğursuz,iftiracı* ve *başı sarıklı, çok zararlı Türk"* diye tanımlanmaktadır.

Oyunda Türk'e dönen Mağripli [54] Othello, doğru yoldan tekrar günaha döndüğü için *"iki kere*" lanetlenmiştir. İslam İmparatorluğu'na

---

[49] Balivet;M., György Dozsa Türkler (Türklerin Gelenekleri, Görenekleri ve Hinlikleri Üzerine İnceleme) .Bilge Kültür Sanat Yayınları

[50] https://www.britannica.com/biography/ Pierre de- Ronsard

[51] Heath,M.J.,Crusading Commonplaces : La Nove Lucinge and Rhetoric Against the Turks.Genevre, Droz, s.31

[52] Heath,M.J.," a.g.e, s.31

[53] https://www.britannica.com/biography/ William- Shakespeare

karşı bir Haçlı Seferi'ne komuta etmesi için gönderilmiş, *"Türk'e dönmüş*" ve içteki düşman haline gelmiştir. Venedik Devleti'ni "*karalamış"*, Avrupalılar'ın korkunç hayali olan İslami öteki'ye dönüşmüştür: Othello çirkin bir klişe olmuştur. [55].

Bununla birlikte Othello'nun Türkçe'ye yapılmış olan çevirisinde *"Are we turned Turks*" kısmının "*Kendimizin düşmanı olduk da"* ve de "*Where a malignant and a turbaned Turk*" dizesinin, "*Rastlamıştım zorbalık eden bir sarıklıya"*şeklinde olduğu görülmektedir[56].Anılan çeviride,"*Türk*" sözcüğünün kullanılmaması, Shakespeare'in Türk okuyucusu nezdinde Türk Düşmanı olduğunun örtülmesi isteğinin bir göstergesi olarak yorumlanabilir.

Shakespeare'in "*Othello"* oyunu dışındaki *"Onikinci Gece", "Kuru Gürültü", "Hırçın Kız"* ve "*Yeter ki Sonu İyi Bitsin*"i de içine alan oyunlarındaki aksiyonlar da , Türkler'in belirsiz tehdidi üzerine kurgulanmıştır.Anılan oyunlarda sahne üzerinde görülmeyen bu güç; korsanlık, tutsaklık ve savaş kavramlarıyla birleştirilmiştir [57].

Moliere

Moliére, (d.1622-ö.1673) klasizim akımının komedi türünde en büyük sanatçısıdır[58].

Dönemin diğer sanatçıları gibi Molier'de de, oryantalizm ve Türk karşıtlığı yansımaları söz konusudur. Örneğin,"*Kibarlık Budalası*" adlı oyun bunlardan birisidir [59].

Öyküsü kısaca şudur:4.Mehmet'in elçisi olarak Paris'e gelen ve görkemli bir törenle karşılanan Süleyman Ağa Fransız sarayının ihtişamına beklenen ilgiyi göstermeyince,14. Louis bu ilgisizliğin intikamını almak için, Molière'e "*Türkleri küçük düşürücü*"bir oyun sipariş eder ve "*Kibarlık Budalası"* bu amaçla kaleme alınır . Özgün kitabın kapağında da kavuklu Türkler,gülünç olarak resimlenmekteydi.

Oyunun kahramanlarından birisi olan görgüsüz zengin Mr. Jourdain, yüksek sosyeteye girebilmek için Büyük Türk Müftüsü Mamamuşi kılığında düşüp kalkarak şaklabanlık yapıyor ve mumlar dikili bir kavuk taşıyordu [60]. Kibarlık Budalası ilk kez 14 Ekim 1670'te Chambord'da, aynı yıl 28 Kasım'da ise, sarayda kralın huzurunda oynanmıştır.

---

54 "*Mağrip",* Arapça kökenli bir sözcüktür. Tarihte, Osmanlı İmparatorluğu yönetimi sırasında İber Yarımadası, Malta ve Sicilya'yı da içerirdi. Günümüzde ise Mağrip, dar manada Tunus, Cezayir, Fas ve Batı Sahra'yı kapsamaktadır.

55Vitkus,D.J., Othello'da Türkleşme Olgusu: Mağripli'nin Dönüşümü ve Lanetlenişi.çeviri: Burç İdem Dinçel,https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/172561,s.105-144

56 Shakespeare, W., 1994.Othello.Çeviren: Özdemir Nutku, Remzi Kitabevi Yayınları, İstanbul, s.83

57 Vitkus,D.J.,a.g.e

58 https://www.britannica.com/biography/Moliere-French-dramatist

59 Molier,2016.Kibarlık Budalası(Çeviri;Berna Güven)İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul

60 http://www.radikal.com.tr/yazarlar/mine-g-kirikkanat/buyuk-mamamusi-jacques-chirac-737045/

George Gordon Byron

George Gordon Byron (d.1788-ö.1824), Avrupa'da romantik akımın öncülerinden biri olarak bilinen şair ve hicivcidir . Batı'da *"neşe, hoşgörü ve özgürlüğün ozanı*" olarak tanımlanan Byron , Türk düşmanlığını besleyen şairlerden de birisi olmuştur [61].

Byron'nın Türklere bakış açısı konusunda Türkiye'de de çelişkili yaklaşımlar olduğu söylenebilir. Örneğin; Byron'nın Türk Düşmanlığını bugün varolan milliyetçiliğin ürettiği bir mit olduğunu, 1800'lerin romantik akımıyla birlikte düşünülmesi gerektiğini bildirenler de vardır [62],[63].Bu kapsamda Byron'nın ele aldığı temalar ve kurguladığı tiplerle Batı dünyasının o zamana kadar azımsadığı/küçümsediği Doğu'nun gerçek değerlerini ve güzelliklerini ele aldığı ve bu durumun Batı dünyasında hem ahlaki hem mertlik düzeyinde bir tartışmayı başlattığı da bildirilmektedir[64] .

Bu koruyucu yaklaşımlara karşılık,Byron'ın "*Childe Harold*" ve "*Turkish Tales:Türk Hikayeleri* "adlı yapıtlarıyla ; Türklerin zalim, Yunanlılar mazlum olarak gösterildiği de belirtilmekte ve anılan yapıtlarla, Avrupa'da Yunan hayranlığını başlattığı bilinmektedir.

Byron, Yunan milli şairi Rigas'tan geri kalmayacak şekilde, Yunan melali, Yunan nostaljisi ve Yunan Megal-i İdeası için şiirler yazarak Avrupa'da Yunan Bağımsızlık Savaşı için sempati yaratmıştı.

Byron,Türk karşıtlığını neredeyse bir yaşam biçimi durumuna getirmişti. Karşıtlığını yalnızca yapıtlarına değil, sahip olduğu büyük serveti kullanarak eylemlerine de yansıtıyordu. Byron'un özlediği diyar, şiirlerinde dile getirdiği Yunan tanrıların ve tanrıçaların bulunduğu, Antik Yunan eserlerinin yanı başında sadece Yunanlıların yaşamasını istediği topraklardı.

Türklere karşı savaşan Rum çeteleri arasındaki ayrılıkları gidermek ve onları tek bir çatı altında toplamak için Yunanistan'a gelmiş ve 1824 yılında burada ölmüştü[65] .

Victor Hugo

Victor Hugo *(d.1802-ö.1885) Fransız şair, romancı ve oyun yazarıdır. Yurt dışında "Notre-Dame de Paris ,1831" ve "Sefiller:Les Misérables ,1862*"gibi romanlarıyla daha çok tanınır [66].

Victor Hugo, Yunanistan'ın bağımsızlığa kavuşmasında önemli rol oynamış bir Yunan dostu olarak da bilinir. Hugo'nun özellikle

---

61 https://www.britannica.com/biography/Lord-Byron-poet

62 https://eksisozluk.com/lord-byron--144065?p=6

63 https://cemilkarakullukcu.wordpress.com/2015/07/31/bilinmeyen-yasamlar-lord-byron/

64 Gülderen-Krasnıqı,S., S. Okumuş, A Study Of Lord Byron's The Turkısh Tales In Terms Of Orıentalısm Oryantalizm Açısından Lord Byron'un Türk Hikâyeleri Üzerine Bir İnceleme.Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi Cilt / Sayı XLIX

65 https://en.wikipedia.org/wiki/Lord_Byron

66 https://www.britannica.com/biography/Victor-Hugo

"*Doğulular:Les Orientales"* adlı yapıtının, evrenselci yaklaşımının tersine, Filhelenist, dolayısıyla da Türk karşıtı imgelerle dolu olduğu gözlemlenmektedir[67]**.** 1829'da *yayınlanan "Doğulular"* adlı kitabındaki iki şiir;*"Çocuk"* ve "*Navarin* "şiirleri bunun kanıtlarından kimileridir.

Hugo'un "*Çocuk"*adlı şiiri şöyledir [68]:

"*Çocuk, Türkler geçtiler, arkalarında harabe ve matem bırakarak/ Sakız (chio), şarapların adası, artık kararmış bir taş yığınından fazlası değil/…../ Her yer çöle dönmüş. Ama hayır. Kararmış duvarın yanında/ Mavi gözlü bir çocuk, Yunan çocuk, yalnız başına oturmakta,/ Aşağılanmış, boynunu bükmüş halde/…. / Ne istersin? Sana ne vermeliyiz çocuk?/ Neşeni geri döndürmek ve seni mutlu etmek için?/ "Arkadaşım" dedi mavi gözlü Yunan çocuk/ "Ben kurşun ve barut istiyorum."*

Hugo'nun Navarin Savaşı [69]'ndan sonra kaleme aldığı "*Navarin"*şiiri de yine Türk karşıtlığında doruk noktalarından birisidir.Hugo, Navarin uzun şiiri, 7 bölüm halinde kaleme alınmıştır [70]**.**

Kula,Hugo'nın "*Navarin*" adlı şiirini şöyle özetler; "*Çadırlar, yelkenler, türbanlar, gemi direkleri hepsi kırılmış", Yarımay' yenilmiştir. Yunan komutan 'Kahraman Kanaris', "gemisi, adamları ve faresiyle Kapudan Paşa'yı" alt etmiş, "Hellas'ın" öcünü almış ve cellâdın erkini kırmıştır. "Hellas özgürdür artık!" diyen Hugo'nun betimlemesiyle, "Avrupa bir söz söyledi,/Param parça etti zalimliği." Hugo, Hellas'ın özgürleşmesini Fransa'nın savaşa katılmasına bağlar: "Fransa savaşırsa, dönmek zorundadır senin yazgın/ Fransa'nın öç alan elleri/Güvenilirdir/ Hellas, sevin, iyisin!/ Kucaklasın* Byron'ın ve Homer'in ülkesi/ Şarkılarıyla *bacısını, anasını ve bizi/ Çok güzeldin, derin acılar çektin*." [71]**.**

Hugo, 1876 yılında Osmanlı yönetimine karşı Sırp ayaklanmasında da , büyük bir istek ve coşkuyla Sırpların yanında yer alır.Türklerin uyguladığı baskı ve şiddete karşı çıkar ve tam bir "*özgürlük savaşçısı*!"olur.

Edgar Allan Poe

Edgar Allan Poe (d.1809-ö.1849) Amerikalı şair, yazar, editör ve edebiyat eleştirmenidir[72]**.** Amerikan edebiyatında Romantizm akımının

---

[67]Kula,O.,B.,2020. Hellas özgürdür artık! :https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/hellas-ozgurdur-artik-onur-bilge-kulanin-yazisi-1802589.s.16

[68] https://milliedebiyat.com/index.php/edebiturler/siir/mavi-gozlu-yunan-cocugu

[69] Örenç,A.F.,2009.Navarin Deniz Savaşı ve Osmanlı Donanması.Tarih Dergisi,Sayı:46,İstanbul,s.37-44.Navarin Savaşı, Rus, Birleşik Krallık ve Fransız ortak donanmasının, Navarin limanında demirli bulunan Osmanlı donanmasını bir baskınla yakmaları olayıdır. Baskın sonucu, Osmanlı donanmasının zayiatı, Mısır gemileri ile birlikte, 57 gemi ve 6.000 denizciyi bulmuştur.

[70] Yılmaz,D., 2008.Navarin'de Osmanlı Donanmasının Müttefik Devletler Tarafından Yakılması (1827) Olayı Karşısısında Fransız Edibi Victor Hugo'nun Tutumu ve "Navarin" Başlıklı Şiiri. Selçuk Üniversitesi-Konya / Türkiye http://www.durmusyilmaz.com/icerikoku.asp?ids=194

[71] Kula,O.B.,2020.a.g.e.,s.16

[72] https://www.britannica.com/biography/ Edgar Allan-Poe

önemli figürlerinden biri olmasının yanı sıra ülkesinde kısa öykünün ilk yazarlarından sayılır.

O da, Byron'dan etkilenerek Türk Karşıtı duygularıyla Türk-Yunan savaşına gönüllü olarak katılmış, ancak ölmeden ülkesine dönmüştü.

Gustave Flaubert

Gustave Flaubert (d.1821-ö.1880), Fransız romancıdır. Edebiyat eleştirmenleri tarafından günümüz romanının kurucusu kabul edilir[73].

1851'de İstanbul'da kısa bir süre kalan Gustave Flaubert, kahramanına ilk cinsel deneyimini, sahibi Müslüman bir kadın olan *"Türk Evi:Hez la Turque/genelevde*" yaşadığını anlatıyordu [74].

Miguele de Cervantes

Miguel de Cervantes Saavedra (d.1547-ö.1616),İspanyol romancı, şair ve oyun yazarıdır. Modern Avrupa'nın ilk romanı olarak kabul edilen Don Kişot, Batı edebiyatının klasikleri arasında yer alır ve bugüne kadar yazılmış en iyi kurgusal eserlerden biri sayılır[75].

Cervantes, İnebahtı, Navarin ve Modon'da Türklere karşı savaşırken yaralanarak sol elini kullanamaz olmuş ve yaşamının beş yılını Türk esiri olarak Cezayir'de sürgünde geçirmişti.

Cervantes'in Türkler konusunda kafası karışıktı. Kimi eserlerinde Türklerin hoşgörüsünü överken,kimilerinde de zalim olduklarını da yazmaktadır. Örneğin Cezayir'deki esaretten döner dönmez kaleme aldığı ilk tiyatro eseri olan Trato de Argel'de; "*adil, ideal, huzurlu, insancıl ve uygar bir toplumun olanaksızlığının nedeni "ötekiler",* bir başka deyişle *"Türkler"*dir[76,77].

Jean Paul Sartre

Jean Paul Sartre(d.1905-ö.1980),20.yüzyılın düşünce dünyasına damgasını vuran yazarlardan biridir [78].O'nun bile entelektüel ve evrensel kimliğini bir kenara bırakarak ya da bilinç altında Türkler karşı Avrupalı olduğu için yer etmiş basmakalıp düşüncelerini yapıtlarına yansıttığı gözlemlenmektedir [79]. Örneğin,"*Özgürlük Yolları"* adlı üçlemesinin birinci cildi "*Akıl Çağı*" romanında Sartre,ön plana çıkardığı roman kişisi Daniel aracığıyla , İstanbul ve İstanbul yakınlarında geçtiği inanılan bir olaya göndermede bulunur ve şöyle yazar: *"(…)Daniel, İstanbul köpeklerini düşündü: Onları sokaklardan toplayıp çuvallara, küfelere doldurmuşlar,*

---

73 https://www.britannica.com/biography/ Gustave-Flaubert

74 Oğuz, B .,2011. Gustave Flaubert'in İstanbul Destinasyonu . Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi , (8) , 43-56 . Retrieved from https://dergipark.org.tr/tr/pub/pausbed/issue/34720/383860

75 https://www.britannica.com/biography/ Miguele de-Cervantes

76 Castano,E. S. İspanyol Edebiyatı Altın Çağı'nda Türk İmajı ve Duyum Edebiyatı. (Çeviri) Kübra Sarı Seo Lecoq. http://dergipark.gov.tr/fsmia - http://dergi.fsm.edu.tr

77Önal,E.,Cervantes'in Türklere Esir Düşmesi ve Esaretinin Eserlerine Yansıması. http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/19/835/10575.pdf

78 https://www.britannica.com/biography/ Jean Paul-Sartre

79Atalay,İ.,Avrupa'da Türklere Karşı Önyargıların Tarihsel Gelişimi ve Bunların Yazınsal Yapıtlarda Yansıması, https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/32083 s.47-48

sonra ıssız bir adaya bırakmışlardı. Birbirlerini parçalayıp yemişlerdi. Engin denizde rüzgâr ara sıra onların ulumalarını denizcilerin kulaklarına dek iletiyordu: "Oraya konulması gereken köpekler değildi."[80]. Yine aynı romanda Sartre'nin Daniel'in sahibi olduğu kedileri Seine nehrine atıp boğmayı amaçladığı bir bölümde, kedilerin boğulmamak için çırpınmış olacakları düşüncesine bağlantı kurarak sözü yeniden İstanbul'a ve Türklere taşıdığı görülür:

"(…)*Aklına İstanbul geldi yine: Kocalarını aldatan kadınları sudan korkan kedilerle bir çuvala koyup Boğazda denize atarlarmış*."[81].

Özetle anılan göndermelerle Sartre'in de belki de bilinçaltında olsa bile bir Avrupalı olarak Türkleri sanki sadist duygulara sahip, köpeklerin bu şekilde bir birlerini öldürmelerinden zevk alan bir halk olarak görmekte olduğu söylenebilir [82].

Nikos Kazancakis

Nikos Kazancakis (d. 1883- ö. 1957) Yunan yazar, şair, siyasetçi ve filozofudur. Şöhretine, 1964 yılında gösterime girmiş olan Michael Cacoyannis'in yönetmiş olduğu Zorba adlı sinema filmiyle kavuşmuştur. Bu film, aynı adı taşıyan kendi kitabından uyarlanmıştı[83].

Eserlerinde Osmanlının(Türk) ve onu temsil eden çoğu kavramın, boyunduruğundan çıkılması gereken düşman bir öge olarak ele alındığı görülmektedir.Örneğin; "*Kaptan Mihalis*" adlı kitabında Girit'in bağımsızlığı, Yunanlıların "*Turkokratia'ya:Türk egemenliği*" karşı verdiği şanlı direniş ve mücadeledir. Üstelik bu anlatıda,Hıristiyanlık anlatısının en önemli ögesi olan İsa'nın geçmişte çarmıha gerilmesi, günahlarından arınması ve yeniden dirilmesi egemen bir metafora dönüşür. Türkler için şu ifadelere rastlanır*;" Oda gübre ve bitki kokuyordu… Kaptan Mihal başı öne eğik, bu Türk havasını belli belirsiz bir tiksintiyle soluyordu."Ne işim var burada benim?"* diye geçirdi aklından. "*Türklük kokuyor."*[84], *"… Şalvarlı adam karşılık verdi:"Osmanlı cesetleri iyi gübre olur*."[85]. "*El Greco'ya Mektuplar*" adlı kitabında yaptığı *"içimizdeki ve dışımızdaki Türkler*" tanımlamasında "*Öteki Türk*", kendisini gösterir[86].Kazancakis'e göre Türklerle savaşmak, ötekiyle savaşmak demektir[87].

Kazancakis'in Türk karşıtlığının dönemlere göre değişim gösterdiği de gözlemlenir. Bu kapsamda Türklük yerine Türk olduğunda Kazancakis'in bakış açısının değiştiği ve yumuşadığı,örneğin ağalık kavramı, kısmen ötekileştirilirken "*Baba"* unvanı olan Türklerin ise

---

80 Sartre, J.P.,1994. Akıl Çağı, Çev.: Samih Tiryakioğlu, Oda Yayınları, İstanbul, s. 110
81 Sartre, J.P.,1994.a.g.e.,s116
82 Atalay,İ.,a.g.e.,s.48
83 https://www.britannica.com/biography/Nikos-Kazantzakis
84 Kazancakis, N.,1993. Kaptan Mihalis. çev: Nevzat Hatko. İstanbul: Can Yayınları..s.19
85 Kazancakis, N.,1993).a.g.e.,s.448
86 Kazancakis, N. ,1967 . El Greco'ya Mektuplar.İstanbul,Can Yayınları
87 Kazancakis, N.,1965. Report to Greco. New Yord: Simon ve Schuster

ağırbaşlı ve toplumca kabul gören kişiler oldukları bildirilmektedi**r[88].** Kazancakis'in deyişiyle, Onlar da *"Anadolu'daki köylerinde karıları, çocukları, tarlaları olan, mevsimi gelince bağlarını çapalayan"* insanlardır.

Dido Sotiriyu

Dido Sotiriyu (d.1909-ö.2004)Yunan yazarıdır. Sotiriyu, özellikle ülkesinde kadın hakları mücadelesinde ön saflarda yer almış bir yazar olarak bilinir**[89].**

Türkçeye "*Benden Selam Söyle Anadoluya* "romanının gerçek adı "*Kanlı Topraklar:Matomena Homata*"dır. "*Kanlı Topraklar*"'da Türklerin katliamcı,hatta ırz düşmanı olduğu, 40 bin Rum'u Manisa'ya getirerek kestiği konusunda ifadeleri vardır**[90],[91].**

Kimilerince romanının sonunda Sotiriyu'nun "*Anayurduma selam söyle benden, Kör Mehmet'in damadı! Benden selam söyle Anadolu'ya... Toprağını kanla suladık diye bize garezlenmesin... Ve kardeşi kardeşe kırdıran cellatların Allah bin belasını versin!"* sözleriyle emperyalizme gönderme yaptığı için bu romanın Türk düşmanı olmadığı gibi yorumlara rastlanır.

"Türk,Ben ve Arap Çocuğu:Tolka Matoula" romanında da Sotiriyu'nun Kanlı Topraklar'da olduğu üzere Türklerle ilişkili imgeler,kafa karıştırıcı tanımlar ve istemsiz olumsuzluklar vardır.

İlias Venesiz

İlias Venezis(d.1904-ö.1973)önemli bir Yunan romancısı olan Elias Mellos'un takma adıdır**[92].**Venesiz "*Rüzgar Ülkesi*"romanında İzmir'den kaçışını ve geçmiş zaman özlemini Türk metaforu üzerinden anlatmaktadır.

İvo Andriç

İvo Andriç(d.1892-ö. 1975), Nobel Edebiyat Ödülü'ne sahip Bosna'lı bir yazardır**[93].**Türkçede, Sokullu Mehmet Paşa'nın Višegrad'da yaptırdığı köprü ve çevresindeki yaşamlar üzerine yazdığı "*Drina Köprüsü*" en bilinen romanıdır. Romanda Türk zulmünün en tipik göstergesi olarak köprünün inşası sırasında kazığa geçirilen bir kişinin dramı en çıplak bir şeklide anlatılmıştır**[94].**

Oryantalist ve Filhellenist Sanatçılar

Türk Karşıtlığın besleyen oryantalist resim ve müzik insanı gibi sanatçıların çoğu hayatlarında hiç Türk görmemişler, hayali tablolar ve

---

[88]Uysal,B., 2012. Yunan Nesrinde Türklük, Müslümanlık ve Türk Kültürü Algısı: Kazancakis Örneği http://isamveri.org/pdfdrg/D03437/2012_5/2012_5_Uysalb.pdf,s.165

[89] https://www.tr.wikipedia.org/wiki/ Dido_Sotiriyu

[90] Sotiriyo, D., 2000. Benden Selam Söyle Anadolu'ya Anadolu'ya (*Yunancası:"Kanlı Topraklar: Matomena Homata".İ*stanbul,Can Yayınevi

[91] Üstelik bu roman Abdi İpekçi Barış ve Dostluk Ödülü'nü almıştı.

[92] www.https://tr.wikipedia.org/wiki/ İlias_Venesiz

[93] https://tr.wikipedia.org/wiki/Ivo_Andriç

[94] Andriç,İ.,2019.Drina Köprüsü.Çevirenler:H.A.Ediz,N.Müstakimoğlu.İiltişim,İstanbul,s.47-56

besteler yapmışlardı. Sanat eserlerinde Türk vahşeti olarak çokluk harem, odalık, çokeşlilik ve genelev gibi konuları işlemişlerdir.Onlara göre fantezilerinin merkezi Doğu ya da Türkiye, daha doğrusu Osmanlı Türkiyesi idi.

Ressamlar

Andrea Magtegna

Andrew Magtegna(d.1431?-ö.1506), resimlerinde Türklere yer veren ilk İtalyan ressamdır [95].Resimlerinin eserlerin en görkemlisi, Medici ailesinden Floransa Grandükü II. Ferdinand'ın başında sarıkla Türk giysileriyle poz vermiş tablosuydu.

Albrecht Dürer

Albrecht Dürer(d.1471-ö.1528)Alman ressam, matematikçi ve matbaacıdır[96] . Dürer'in çizdiği "*Türk Hükümdar"* adlı gravür, Avrupa'da oluşmaya başlayan "despot" imgesinin bir göstergesiydi.

Victor Eugène Delacroix

Victor Eugène Delacroix(d.1798-ö.1863)'ın 19.yüzyılın Oryantalist sanatçıları arasında önemli bir yeri vardır. Türkiye topraklarında bulunmamış olmasına karşın resimlerinde Osmanlı figürlerine ve Osmanlılar'a ilişkin temaları ağırlıklı olarak işlenmiştir**"** .Örneğin; "*Sakız Adası Katliamı*" adlı resminde olduğu üzere , Mora'da Yunanları öldüren Türkler'in vahşi uygulamalarını(!)işleyen tablolar da yapıyordu. Delacroix'nın, Yunanlı "*Chio'nun Öldürülmesi"* tablosu o dönemde çok ünlenmişti. Oysa, Mora'da, Batı kışkırtmasıyla ayaklanan Yunanlılar, sıradışı bir vahşet uygulamış ve binlerce Türkü katletmişlerdi [97]**.**

Theodoros Vryzakis

Theodoros Vryzakis(d.1819-1878),Yunan Bağımsızlık Savaşı ile ilgili olarak yapmış olduğu resimlerinde,bir yandan Osmanlıya karşı ayaklanan Yunanların direnişini,bir yandan da Türklerin barbarlığı ve acımazlığını yansıdır.Başlıca eserleri arasında;"*Aya Lavra'da Yemin", "Mesolongi'nin Saldırısı "*,"*Teselli", "Missolonghi'de Lord Byron'ın Kabulü", "Georgios Karaiskakis Kampı" ve "Minnettar Hellas*"gibi resimleri sayılabilir [98]**.**

Pierre Auguste Renoir

Pierre Renoir(d.1841-ö.1919) izlenimcilik akımının başta gelenlerinden Fransız ressamdır[99]."*Harem*" adlı tablosunda Türk genelevine göndermelerde bulunur.Aslında o dönemde genelev işleten bir Türk kadını bir fantaziden öteye gitmeyen bir durumdur.

Müzik İnsanları

Gioachino Rossini

---

[95] https://www.nationalgallery.org.uk/artists/andrea-mantegna

[96] https://www.britannica.com/biography/Albrecht-Durer-German-artist

[97] Örenç,A.F.,2011.Yunanistan'ın Bağımsızlığı Sürecinde Yok Edilen Mora Türkleri. https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/701016

[98] https://en.m.wikipedia.org/wiki/Theodoros_Vryzakis

[99] https://www.pinterest.ca/pin/356065914268132899/

Gioachino Rossini(d.1792-ö.1868)Türkleri konu alan dört opera eseri yazmıştır.En bilineni Fatih Sultan Mehmed üzerine yazdığı II. Mehmet Operası *"İtalyanca adı ile Maometto II ya da Maometto secondo/ Maometto II"* idi.Operada II.Mehmet ile Venedik Cumhuriyeti egemenliğindeki Eğriboz Kuşatması sırasında (1470) aşık olduğu Bizanslı Anna'nın hikâyesini anlatmaktadır. Gerçek kimliğini bilmeden II. Mehmet'e aşkının karşılığını veren Venedikli Anna, daha sonra aşk ile yurt sevgisi arasında gidip gelir; çelişkiler yumağı içinde debelenir. Maometto II,Türklerle ilgili operalar içinde en önemlilerinden biri kabul edilir[100], [101],[102]. Ancak daha sonra 1826'da Yunan bağımsızlığından etkilenen Rossini'nin bu esere üçüncü bir perde ekleyerek Yunan propagandası yaptığı bilinmektedir . Türkiye'de *"Taraf"*adlı bir gazetenin bu oyun karşısında değerlendirmesi ise çok çarpıcıdır [103].

Wolfgang Amadeus Mozart

Wolfgang Amadeus Mozart (d.1756-ö.1791) için Türklerin ayrı bir önemi vardır[104]. Mozart'ın doğrudan bir Türk düşmanı olduğu söylenemez. Ancak"*Saraydan Kız Kaçırma Operası*" incelendiğinde, çeşitli oryantalist elementler içerdiği gözlemlenmektedir[105]. Anılan operada korsanlar tarafından kaçırılarak Osmanlı Sarayı'na ya da Paşa Konağına satılan bir Avrupalı genç kızın vatanındaki sevgilisi tarafından bin türlü hileye başvurularak kaçırılması işlenir.Türklerin,Hristiyanlara davranışı ise ,kahramanın ağzından "*önce gırtlağı kesilmiş,sonra asılmış,daha sonra kızgın şişlere geçirilmiş,sonra yakılmış,sonra bağlanmış ve son olarak da derisi yüzülmüş"* şeklinde aktarılır.Bu yaklaşım Mozart'ın Türk müziği motiflerine olduğu kadar harem hikayelerine olan ilgisinin bir ürünüdür. Dünyanın "*Türk Marşı*" diye adlandırdığı ünlü eseri de , Mozart'ın en sevilen eserlerinden birisidir.

Ludwig van Beethoven

Ludwig van Beethoven(d.1770-1827), Klasik dönemden Romantik döneme geçiş sürecine katkı sağlamış ve gelmiş geçmiş en ünlü ve en etkileyici bestecilerden biri olarak kabul edilen Alman piyanist ve bestecidir [106].Ancak O'da zamanın ruhundan etkilenerek Yunan hayranlığı ve Türk karşıtlığı bağlamında "*Atina Harabeleri:Die Ruinen von Athen*" adlı bir beste yapmaktan kendini alamamıştır. "*Atina Harabeleri*"'nde Minerva ile Mercurius adlı iki kahraman, Atina'yı Türk

---

[100] Maometto II" maddesi, Operadis-opera discography.org.uk websitesi

[101] Gossett,P., Brauner, P., 2001, "Maometto II " Kaynak: Holden, Amanda (ed.), The New Penguin Opera Guide, Londra: Penguin. ISBN 0-14-029312-4

[102] https://en.wikipedia.org/wiki/Gioachino_Rossini

[103] Fatih, Roma'yı operayla fethetti, Taraf gazetesi, 07.04.2014". 14 Temmuz 2014 tarihinde kaynağından arşivlendi. Erişim tarihi: 16 Ocak 2021.

[104] https://www.britannica.com/biography/ Wolfgang -Amadeus-Mozart

[105]Ülkü,G. A., 2019.W.A. Mozart'ın saraydan kız kaçırma operası'nda işlenen oryantalizm olgusu http://acikerisim.baskent.edu.tr/handle/11727/4125

[106] https://www.britannica.com/biography/Ludwig-van-Beethoven

boyunduruğundan kurtarmak amacıyla, Olympos'tan kaçar ve Atina'ya gelirler.Ancak Atina "*sanat ve bilimden*" anlamayan Asyalı barbar Türkler tarafından harap edilmiş durumda bulurlar ve Atina'nın dışında yeni bir sanat ve kültür merkezini ararlar.Bulunan yeni kültür merkezi Budapeşte, artık Atina'nın ardılıdır [107].

Oryantalist ve Filhellenist Gezginler

Tarihsel süreç içinde,Doğu'yu ve özellikle Osmanlı toplumu ve insanını tanımlayan Batılı gezginlerin (seyyahlar) gezi ve anı yazıları Batı'daki Türk imgesini şekillendiren birinci derecede önemli kaynaklar arasında kabul edilmektedir.14.ve17.yüzyıllar arasında Osmanlı topraklarına 449 gezginin geldiği bildirilmektedir[108].Onların anlatımlarının genellikle önyargı ve bilgisizlik ürünü olduğu söylenebilir. Batılı gezginlerin,Doğu'yu betimlemek için tarih boyunca biriktirdiği olumsuz imgelerin pek çoğunun , tuttukları gezi notlarında kullanamadan, ülkelerine geri döndüklerinde kaleme aldıklarını söylemek olasıdır[109].Anılan seyahatnamelerde Türk İmgesini oluşturan iki temel niteliğinin öne çıktığı gözlemlenmektedir.Birincisi, Hristiyanlara göre din düşmanı ve barbar tanımlamasıdır. İkincisi de Türk halkının üzerinde yaşadıkları toprakların tarihi değeri konusundaki bilgisizlik ve ilgisizlikleri düşüncesidir.Türklerin kendilerine ait olmayan her türlü yapı ve tarihi eseri tahrip etmekte hiçbir sakınca görmediklerini de yazmaktadırlar. Oryantalist ve Filhellenist gezginlerine çok sayıda örnek verilebilir. Bunların kimileri şunlardır:

Marco Polo

Marco Polo (d.1254- ö. 1324), 1270'lerde o zamanki adıyla Konstantinopolis olan İstanbul'dan başlayarak Anadolu,İran ,Türkmenistan,Afganistan'dan Çin'e kadar bütün Asya kıtasını dolaşarak anılarını anlatan ve olasılıkla ilk oryantalist yaklaşımlara sahip bir İtalyan-Venedik'li gezgindir. Polo'nun çokça bilinen lakabı olan "*Il Milione*" adıyla yayınlanan kitabını,kendisinin yazmadığı, hapisteyken Rusticiano adında Pisa'lı bir yazar tarafından kaleme alındığı biliniyor. Kitabın özgün el yazması kayıp olmakla birlikte çizimli kopyalarından yararlanarak İngilizce konuşulan yerlerde "*Marco Polo'nun Gezileri:Travels of Marco Polo*" yayınlamıştır. Polo'nun anılarında, Türkmenleri, geleneksel Avrupalı kibri ile değerlendirdiği gözlemlenmektedir. Örneğin;"*Türkmenler, Muhammed'e ibadet ediyor, uygarlıktan yoksun bir yasaları var ve her açıdan hayvanlar gibi yaşarlar;ayrıca cahildirler ve barbar dilleri var*. "[110] der. Bununla birlikte

---

[107] Kula,O.B., 2011.Batı Edebiyatında Oryantalizm I'. İş Bankası Kültür Yayınları.İstanbul, s. 97- 154

[108] Özbaran,S.,2004.a.g.e,s.69

[109] Özgün,C.,2018 .Oryantalist Bir Hayal Kırıklığı: Rodos ve İstanköy'de Türk Egemenliği(İç.)Ege Adalarının Unutulan Halkı:Rodos ve İstanköy Türkleri(Ed.,) Kaymakçı,M.,C.Özgün.Eğitim Yayınevi,s.293-305

[110] Bergreen,L., Marco Polo.(Çeviren:Mine Zeybekoğulları). İş Bankası Kültür Yay.,s.46-47

anılan yaklaşımı ile karşıt olacak bir şekilde Türkmenlerin,ince işçilik içeren halı dokumacılığında dünyanın en iyileri olduğunu da söyler.

Alexander William Kinglake

Alexander William Kinglake adlı gezginin ön kabullerinde Türk demek; "*çok eşlilik*", "*sevabına öldürmek*" ve "*Kur'an*" demektir. Doğu'da herkes, her şey sessizdir. Bu "*imparatorluğun*" topraklarında bir ölüm sessizliği vardır. Kinglake göre , "*Doğulu için canlı hiçbir şey yoktur; orada her şey kuru ve bir mumyadan farksızdır"*. Diğer gezginlerin çoğu gibi O'nun da Doğu yerine, kendi doğusunu yaratmayı daha uygun görmüş olduğu belirtilmektedir[111].

Hans Dernschwam

16. yüzyılın ünlü Alman gezgini Hans Dernschwam'ın seyahat notlarında "*Türklerin geldiği yerlerde her şey bozulur. Onların geçtiği yer cennet bile olsa, çorak bir araziye döner"* ifadeleri, önyargılarla dolu bir Batılı eleştirisinin geldiği düzeyi ortaya koyacak türdendir [112].

Hans Löwenklaw

Hans Löwenklaw'ında kaleme aldığı "*Türk Tarihi*" kitabında,Türkler hakkında olumlu olduğu kadar olumsuz saptamalara rastlanır.Örneğin; *"Bu barbar insanlar kendi aralarında espri ve şaka yapmazlar.","Fazla yasaları yoktur,yargılama uzun sürmez,verdikleri cezalar acımasız ve zalimcedir.","Sadakatsizliği ve yalan yemini Makquivelli ya da Türkler Makquivelli'den öğrenmişerdir.","Türk İmparatorluğunda herkes satılıktır ve satınalınabilir.", "Türklerde akla yer yoktur."*gibi nitelemelerde bulunmuştur[113].

Wortley Montagu, Elizabeth Craven ve Barkley

Wortley Montagu, Elizabeth Craven ve Barkley'in anılarının, Batılı okuyucu kitlesini memnun eden fantezi üretme aracı oldukları söylenebilir. Yazarlar gezi notlarını gezi sonrası ülkelerine geri döndükten sonra, yeniden gözden geçirerek yazdıkları için gerçeği tam anlamı ile yansıtmadıkları görülür. Montagu mektuplarında Türklerin müzik, şiir, bahçe, yeme içme zevklerini felsefi ve estetik bakış açısı kullanarak anlatırken, Craven ve Barkley ise "*Batılı*" okuyucu kitlesinin beklentilerini karşılamak ve onları memnun etmek amacı ile sömürgeci bir bakış açısını yeğlemişlerdir[114].

Claude-Étienne_Savary

18. yüzyıl ortalarında Rodos ve İstanköy'e gelen gezgin M. Savary'nin seyahatinde de Türk karşıtlığı açıkça görülmektedir. Savary, adaya ilişkin izlenimlerini aktarırken, "*Hayır, Yunanistan için güzel*

111 Bilici, İ. E., 2011.Oryantalist Seyahatnamelerde Türk İmgesi Üzerine Bir İnceleme: Alexander William Kinglake'in Seyahatnamesi Eothen Örneği, E-Gifder, Sayı 2, s. 1-21

112 Çetin, F.,2011. XVI. Asır Alman Seyyahlarında Osmanlı (Türk) Toplumu ve İnsanına Dair Bilgisizlik ve Tarihi Önyargıları. Sosyal Bilimler, 1/ 1, ,s. 39-58.

113 Kula,O.B.,1997.Alman Kültüründe Türk İmgesi III.Gündoğan Yayınları.s.44-54

114 İnan, D.,2017. Montagu, Craven ve Barkley'in Osmanlı Devleti ve Türkler Hakkındaki İzlenimleri. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 37,s. 1-11.

günlerin geleceğine, despotizmin düşmanı olan bu milletin (Rumların) zekâ ve sanatını yeniden ortaya çıkaracağına bütün kalbimle inanmak istiyorum" demekte ve adadaki Türk yönetimi için"*sefil:wretched*" ve *"kötü:vice*" kavramlarını kullanmaktaydı **[115],[116].**

Oryantalist ve Filhellenist Diplomat ve Devlet Adamları

Geçmişten günümüze değin Türk karşıtlığı,çok sayıda diplomat ya da politikacılar tarafından da sürekli gündemde tutulmuştur.Bunların başlıcaları aşağıda sıralanmıştır:

François Savary de Brêves [117].

François Savary de Brèves (d.1560- ö.1628) Osmanlı Devleti'nde Büyükelçilik yapmış bir diplomat ve oryantalisttir.

Savary'in , "*Discours abrégé des asseurez moyens d'anéantir et ruiner la Monarchie des Princes Ottomans"* adlı eserinde Osmanlı'ya karşı bir Haçlı Seferinin şart olduğunu ileri sürmüştür. Projesine göre, İspanya , Fransa, Cenova ve Malta'dan oluşturulan bir donanma hazırlanmalıydı. Buna ilave olarak Boğdan ve Eflak isyana kalkışacak, Polonya da destek verecekti. Savary, Osmanlı Devleti hakkında geniş bilgilere sahip olduğu için askeri olarak ayağı yere basan bir proje hazırlamıştı**[118] .**

Maximilien de Sully [119]

Maximilien-de-Bethune-duc-de-Sully (d.1560-ö.1641),Fransa Kralı IV. Henry'nin devlet adamı ve danışmanıydı .

Sully Dükü'nün, Fransız ve daha sonraları Avrupa halklarının Türklere karşı yönlendirilmesine yönelik projesi söz konusuydu. Projenin ana fikrinde Sully: "*Bu savaşçı projeden ve kraliyet politikasından kastımız, bütün Hıristiyanlara karşı her zaman pasif, ancak kâfirlere karşı her an savaşçı bir halk oluşturmaktır. Bu fikrin gelişmesi için halkın genel olarak sakinleştirilmesi ve diğer taraftan bir Avrupa Konfederasyonu için bir dizi uygulamalar yürürlüğe konulacaktır."* demektedir.

Bu kapsamda Sully,Türklere karşı Avrupa Konfederasyonu fikri alt yapısının oluşturulmasında egemen role sahip olmuştu. Sözgelişi, Türklerin Avrupa'dan atılması için Fransa kralının emrinde bir ordunun kurulmasının tek çözüm olduğu fikrini ileri sürmüştür. Projesinde, askeri oluşumun yanı sıra Avrupa Devletleri arasındaki anlaşmazlıklara çözüm bulmak için bir yüksek mahkemenin oluşturulmasını ve de bir Genel

---

[115]Savary,,C.E., 1788. Letters on Greece: being a sequel to Letters on Egypt, and containing travels through Rhodes, Crete, and other islands of the Archipelago, 1750-1788, Dublin,.s.91,92,95

[116] https://en.wikipedia.org/wiki/ Claude-Étienne_Savary

[117] https://referenceworks.brillonline.com/entries/christian-muslim-relations-ii/francois-savary-de-breves-COM_28372

[118] Demir,Y., Otuz Yıl Savaşları Öncesinde Osmanlı-Fransa Münasebetlerine Genel Bakış-Fransa'nın Osmanlı Devletine Yönelik Planları ve Ortaya Koyduğu Uygulamalar. https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/59677.s.125

[119] https://www.britannica.com/biography/Maximilien-de-Bethune-duc-de-Sully

Konsey aracılığıyla Avrupa'nın politikalarının yönlendirilmesini de önermiştir[120].

William E.Gladstone [121]

William E.Gladstone (d.1809-ö.1898), Birleşik Krallık başbakanı olarak görev yapmış bir politikacıdır.

Dönemin en büyük Türk düşmanlarından biri olan Gladstone,hazırlamış olduğu bir el kitapçığında Osmanlıların bağımsızlık isteyen Bulgarlara yaptıklarını alçakça ve eşi görülmemiş bir zulüm olarak kaleme almış ve *"Türk Hükümeti*" olarak adlandırdığı Osmanlı Hükümeti için "*hiçbir hükümetin işlemediği kadar günah işlemiş, hiçbir hükümet onun kadar günahkârlığa saplanmamış, hiçbiri onun kadar değişime kapalı olmamıştır"* demiştir.

Gladstone, Türkler hakkında şunları da söylemiştir :"*Türkler insanlığın insan olmayan örnekleridir. Medeniyetimizin bekası için onları Asya steplerine geri sürmeli ya da Anadolu'da yok etmeliyiz*"[122].

Thomas Woodrow Wilson [123]

Thomas Woodrow Wilson (d. 1856-ö. 1924), Amerika Birleşik Devletleri'nin 28. Başkanıdır. Wilson,1917'de yayınladığı İtilaf Devletleri Bildirisinde "*Uygar dünya bilmelidir ki müttefiklerin temel amacı her şeyden önce, Türklerin kanlı despotluğuna düşmüş olan halkların kurtarılması ve Avrupa uygarlığına kesinlikle yabancı olan Türklerin Avrupa dışına atılması içindir*"diyecek kadar Türk karşıtıdır.

Wilson'un, Birinci Paylaşım(Dünya) Savaşı sonunda 8 Ocak 1918 'de Amerikan Kongresi'nde "*Wilson İlkeleri "* diye kabul edilen barış programındaki "*manda"yı* da içeren onikinci maddeyi kimi Türk okumuşları(!) kurtuluş amacıyla bel bağlamışlardı. Bu maddeye göre;galip devletler Anadolu'da çoğunlukta olan Türklere topraklarını geri vermek istiyor olabilirdi, ama aynı topraklarda Ermeni ve Rum Devletleri de kurulacaktı. Diğer yandan Wilson, İzmir'in işgaline ses çıkarmadığı gibi asılsız soykırım söylentileri üzerine Ağustos 1919'da Türk Hükümeti'ne bir telgraf göndererek, Ermenilere yapılacak her türlü tecavüzden Osmanlı Devleti'ni sorumlu tutmakta ve tecavüzleri önlemediği takdirde, Wilson İlkeleri'nin, Türkler lehindeki onikinci maddesinin hükümsüz sayılacağı tehdidinde bulunmaktaydı[124].

David Lloyd George[125]

David Lloyd George (d. 1863 – ö. 1945), 1916-1922 yılları arasında Britanya Başbakanlığı yapmış bir siyasetçidir.

---

120 Demir,Y., a.g.e..s.122-123

121 https://www.britannica.com/biography/William-Ewart-Gladstone

122 Kocabaş,S.,1985. Hindistan Yolu ve Petrol Uğruna Yapılanlar, Türkiye ve İngiltere, 1.b., İstanbul: Vatan Yayınları, s. 231

123 https://www.britannica.com/biography/Woodrow-Wilson

124Bilgen,D.,Wılson İlkelerine Türk Kamuoyunun Tepkisi ve Bunun Amerikan Basınına Yansıması http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/45/809/10290.pdf,.s.41-21

125 https://www.britannica.com/biography/David-Lloyd-George

Kimi tarihçilere göre gençliğinde Gladstone'un çırağı olarak, onun Türk karşıtı görüşlerinden etkilenmiştir. "*Türkler, bir insanlık kanseri, kötü yönettikleri toprakların etine işlemiş bir yaradır*."demiştir.

Birinci Paylaşım(Dünya) Savaşı'nı izleyen dönemde Lloyd George Türkiye'ye karşı son derece sert ve tavizsiz bir politika izlemişti. Britanya'nin çıkarlarına daha uygun olduğu için Yunanların Anadolu'yu işgaline destek vermişti. Türk Kurtuluş Savaşı sürdüğü yıllarda Britanya hükümetini yönetmiştir.

George'un Türk Kurtuluş Savaşı'ndan sonra yaptığı bir konuşmada Atatürk ile ilgili, "*İnsanlık tarihi birkaç yüzyılda bir dahi yetiştirebiliyor. Şu talihsizliğimize bakınız ki Küçük Asya'da çıktı. Hem de bize karşı. Elden ne gelebilirdi?*" dediği iddia edilmekte birlikte bu söylem henüz belgelenmemiştir[126].

Winston Churchill [127]

Winston Churchill (d.1874-ö.1965), Birleşik Krallık'ta Bahriye,Cephane,Harbiye ,Maliye ve Başbakan olarak görev yapmış bir politikacıdır. Bahriye Bakanlığı sırasında donanmayla Çanakkale Boğazı'nın geçilebileceği, ardından da rahatça İstanbul'a ulaşılabileceği konusundaki ısrarcı olmuş,ancak Türklerin umulandan çok daha başarılı bir savunma yapması nedeniyle başarısızlığın mimarı olarak nitelendirilmişti. Churchill'in *"Anadolu Türklere bırakılmayacak kadar önemlidir*" ve Avam Kamarası'nda yapmış olduğu bir konuşmada: "*Savaş hukukuna göre zehirli gaz kullanmak yasaktır; biliyorum. Ancak zehirli gazı insanlara karşı kullanmak yasaktır! Türkler Müslüman'dır. Dolayısıyla da insan sayılmaz hiçbiri! Yani, Türklere karşı rahatça zehirli gaz kullanabiliriz*!"dediği bilinmektedir. Vasiyetnamesinde de; "*Türkiye zayıflarsa sulayın, güçlenirse budamak için her çareye başvurun!.*"diyerek Türk düşmanlığını sürdürmüştür[128].

Valéry Giscard d'Estaing [129]

Valéry Giscard d'Estaing (d.1926- ö. 2020) Fransa Beşinci Cumhuriyeti'nin üçüncü cumhurbaşkanı olan merkez-sağ siyasetçidir. Etnik, dini ve teknik nedenlerle Türkiye'nin Avrupa Birliği üyeliği'ne karşı olan d'Estaing, bunun Avrupa'nın sonu olabileceğini iddia etmiştir. Giscard, 2013'te yaptığı bir konuşmasında "*Türkiye AB müktesabatını sindiremez. Türkiye'yi aldatmaya son verelim."* demiştir.

Emmanuel Macron [130]

Emmanuel Macron (d. 1977), 2017'de cumhurbaşkanı seçilmiştir.Macron'un Türkiye karşıtı düşmanca tutumunun nedeninin ,başta Doğu Akdeniz,Libya ve Suriye olmak üzere, Türkiye'nin Afrika ve

126 Ortaylı, İ., 2012.Yakın Tarihin Gerçekleri.Timaş Yayınları s. 106.

127 https://www.britannica.com/biography/Winston-Churchill&prev=search&pto=aue Çörcil

128 https://www.tgrthaber.com.tr/dunya/churchillin-kan-donduran-turkiye-vasiyeti-155027

129 https://tr.wikipedia.org/wiki/Val%C3%A9ry_Giscard_d%27Estaing

130 https://tr.wikipedia.org/wiki/Emmanuel_Macron

Balkan coğrafyasında kendisine rakip olarak görmesi olduğu söylenebilir Örneğin 2018'de AP'de yaptığı "*Avrupa'nın Geleceği*" konulu konuşmasında Macron, "*Türkiye ya da Rusya'ya kayan bir Balkanlar istemiyorum"* diyerek Balkanlar'daki Türk varlığından rahatsız olduğunu belirtmiş, bu tutumuna AB'yi de ortak etmek istemişti. Fransa'nın, Doğu Akdeniz anlaşmazlığında Yunanistan'ın yanında yer alan, hatta kışkırtan ve AB'nin diğer üyelerinin de kendisi gibi davranmasını isteyen şahin tutumu, bu coğrafyada çatışma potansiyelini ortaya çıkarmaktadır. Macron'un sadece Doğu Akdeniz'de değil, Afrika, Balkanlar ve Libya'da Türkiye ile stratejik bir çatışma sergilemekte olduğu gözlemlenmektedir.Bu şekilde gerek iç siyasetindeki sorunlarını yumuşatmada, gerekse AB içinde liderliğe oynama girişimlerinde Türkiye'yi bir araç olarak değerlendirdiği söylenebilir [131].

Sonuç

Filhellenizmi ve Yunan halkında zaman zaman ortaya çıkan,kimi dönemlerde de başat bir yaklaşım olan Türk karşıtlığını kavramak ve algılamak açısından öncelikle *"Oryantalizm*" olgusunun irdelenmesi zorunluğu vardır.Çünkü Batı Dünyasında *"Oryantalizm"*'in başlangıcının Türklerle bağlantılı ve egemen olduğu gözlemlenmektedir.

Batı'nın, bir başka anlatımla Avrupalıların Orta Asya steplerinden gelerek Anadolu'yu fetih etmeleri ve 20.yüzyılın ilk yirmi yılına değin Balkanlar,Doğu Akdeniz,Ortadoğu ve Kuzey Afrika'da imparatorluk kuran Türklere karşı bir tepki geliştirmeleri doğal karşılanabilir. Üstelik Doğu'ya açılmada en büyük engel olarak karşılarında hep Türkleri görmüşlerdir. Çeşitli mücadelelerin - savaşların sonucunda,11. yüzyıldan beri Türk korkusu Avrupa'nın bilinçaltına işlemişti. Diğer yandan Avrupa,kendi kimliğini tamımlayabilmesi ve birlikteliğinin oluşturulması için de tehdit olarak gördüğü "*Türk Kimliği*"nin bir "*öteki*"olarak algılanmasına gereksinim duymuştur. Avrupa tarihi,büyük ölçüde Türk tarihi;Büyük Selçuklu Devleti'nden başlayarak Anadolu ve Suriye Selçuklu Devletleri, Osmanlı İmparatorluğu,hatta günümüz Türkiye Cumhuriyeti'nden bağımsız olarak yazılamamaktadır. Bu bağlamda,Müslüman sözcüğü ile eş anlamlı olarak adlandırılan Türk sözcüğü de , Türk kimliğinin başat bileşeninin İslam olarak algılanmasına yol açmıştır. Böylece Türk varlığının, Hıristiyan Avrupaların birlikteliğinin oluşturulması yanı sıra ortak bir bilinç inşasına da katkıda bulunduğu gözlemlenmektedir. Bu durum,Türklük temelinde uzun yüzyıllar boyunca devam edecek bir çatışmanın iki tarafını ortaya çıkarmıştır.

Osmanlı İmparatorluğu'nun, İslam'ı yayma,ancak daha doğrusu ekonomi-politik temelli yaptığı fetihler, Türkleri barbarlıkla

[131] Bekar,N.,2020. https://www.takvim.com.tr/guncel/2020/09/08/macron-neden-turkiyeye-dusman-oldu-cok-carpici-dogu-akdeniz-analizi/2

özdeşleştirilmişti. Bu durum Müslüman olan Türklere karşı ötekileştirme duygusunu yaratmış, kimi zamanlar nefrete dönüşerek Batılı düşünür,bilim,din,yazar ve şair,sanatçı,diplomat,devlet kişileri , seyyah,tutsak ve elçilikler tarafından olumsuz ve sorunlu yaklaşımları ortaya çıkarmıştır. Türkler hakkındaki algıları genel olarak şöyle sıralayabiliriz: "*Türkler barbardır ve korkutucudur. Değer yaratmamışlardır,yöneticileri kibirlidir, elçilerden ve yabancılardan rüşvet almadan iş yapmazlar. Taht mücadelesinde rakiplerini acımasız bir şekilde yok ederler".*

Yaşadığımız 20. ve 21.yüzyılda bile,Batı kaynaklı filimler ve diziler ile yabancı dillerde Türkler aleyhine söylenmiş başlıca sözcük,deyim ve atasözlerinde bu yansımalar sürdürülmektedir.

Kaynakça

Aliyazıcıoğlu Z. İ.,2018. Papalık Hizmetinde Kardinal Bessarion'un Türklere Karşı Haçlı Seferi ÇAĞRISI Tarih İncelemeleri Dergisi XXXIII / 2, 2018,s 399-427, https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/607175

Amin,S.,2018.Avrupa-Merkezcilik-Bir İdeolojinin Eleştirisi(L'eurocentrisme Critique d'une idéologie) Çevirmen:Mehmet Sert. Yordam Kitap

Andriç,İ.,2019.Drina Köprüsü.Çevirenler:H.A.Ediz,N.Müstakimoğlu.İiltişim,İstanbul

Atalay,İ.,Avrupa'da Türklere Karşı Önyargıların Tarihsel Gelişimi ve Bunların Yazınsal Yapıtlarda Yansıması, https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/32083

Balivet;M., György Dozsa Türkler (Türklerin Gelenekleri, Görenekleri ve Hinlikleri Üzerine İnceleme) .Bilge Kültür Sanat Yayınları

Bekar,N.,2020. https://www.takvim.com.tr/guncel/2020/09/08/macron-neden-turkiyeye-dusman-oldu-cok-carpici-dogu-akdeniz-analizi/2

Bergreen,L., Marco Polo,2021.(Çeviren:Mine Zeybekoğulları).Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları

Bilgen,D.,Wılson İlkelerine Türk Kamuoyunun Tepkisi ve Bunun Amerikan Basınına Yansıması http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/45/809/10290.pdf

Bilici, İ. E., 2011.Oryantalist Seyahatnamelerde Türk İmgesi Üzerine Bir İnceleme: Alexander William Kinglake'in Seyahatnamesi Eothen Örneği, E-Gifder, Sayı 2

Castano,E. S. İspanyol Edebiyatı Altın Çağı'nda Türk İmajı ve Duyum Edebiyatı. (Çeviri) Kübra Sarı Seo Lecoq. http://dergipark.gov.tr/fsmia - http://dergi.fsm.edu.tr

Çağ, G., Ural,S., 2014. Türk-Yunan İlişkilerinin Değiş(e)meyenleri: Yunan algısında Türk İmgesine Tarihsel Bir Yaklaşım. History Studies

İnternational Journal of History.ISSN 1309-4688 Volume 6 Issue 2 februaty 2014

Çetin, F.,2011. XVI. Asır Alman Seyyahlarında Osmanlı (Türk) Toplumu ve İnsanına Dair Bilgisizlik ve Tarihi Önyargıları. Sosyal Bilimler, 1/ 1

Darwin,C .,1887.Darwin, F., (Ed.), The life and letters of Charles Darwin. including an autobiographical chapter, Londra: John Murray,Volume 1,pp.316.erişim tarihi: 27 Şubat 2021

Demir,Y., Otuz Yıl Savaşları Öncesinde Osmanlı-Fransa Münasebetlerine Genel Bakış-Fransa'nın Osmanlı Devletine Yönelik Planları ve Ortaya Koyduğu Uygulamalar. https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/59677

Demirkent,I., 2011.Haçlı Seferleri Düşüncesinin Doğuşu ve Hedefleri.Tarih Dergisi.

Demirözü,D.,2017. Yunan İlkokul Edebiyat Kitaplarında Türk İmajı -The Image of "Turk" in Greek Litera Volume: 27, Number: 2, 2017 65 Litera: Dil, Edebiyat ve Kültür Araştırmaları Dergisi Litera: Journal of Language, Literature and Culture Studies,s.71-72

Frazee ,C. A. / Çev. M. Şahin. İstanbul'un Fethinden Sonra Osmanlıların Kazanımları Ve Katoliklerin Tepkisi. https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1844 12

Gossett,P., Brauner, P., 2001, "Maometto II " Kaynak: Holden, Amanda (ed.), The New Penguin Opera Guide, Londra: Penguin. ISBN 0-14-029312-4

Gülderen-Krasnıqı,S., S. Okumuş, A Study Of Lord Byron's The Turkısh Tales In Terms Of Orıentalısm Oryantalizm Açısından Lord Byron'un Türk Hikâyeleri Üzerine Bir İnceleme.Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi Cilt / Sayı XLIX

Heath,M.J.,Crusading Commonplaces : La Nove Lucinge and Rhetoric Against the Turks.Genevre, Droz

Hobson, J. M., 2020.Batı Medeniyetinin Doğu Kökenleri.7.Baskı(Çeviri:Ermet.E.) Yapı Kredi Yayınları,İstanbul

Huntington, S., 2011. Medeniyetler Çatışması ve Dünya Düzeninin Yeniden Kurulması (Çeviri: Özdemir, C.; Turhan, M.) Okuyan Us Yayınları, İstanbul

İnan, D.,2017. Montagu, Craven ve Barkley'in Osmanlı Devleti ve Türkler Hakkındaki İzlenimleri. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 37

Kaymakçı, M.,2018. Yunan Algısındaki Türk İmgesinin Kökenleri ve Dostluk İçin Çıkış Yolları(İç., Ege Adalarının Unutulan Halkı: Rodos ve İstanköy Türkleri (Ed., Kaymakçı,M., Özgün,C.) Eğitim Yayınevi, Konya

Kaymakçı,Mustafa, 2012.Oryantalizmin Kökenleri Üzerine-1.http://dagarcikturkiye.com/01/06/2012

Kaymakçı,Mustafa, 2012.Oryantalizmin Kökenleri Üzerine-2. http://dagarcikturkiye.com/01/07/2012

Kazancakis, N. ,1967 . El Greco'ya Mektuplar.İstanbul,Can Yayınları

Kazancakis, N.,1965. Report to Greco. New Yord: Simon ve Schuster

Kazancakis, N.,1993. Kaptan Mihalis. çev: Nevzat Hatko. İstanbul: Can Yayınları

Kocabaş,S.,1985. Hindistan Yolu ve Petrol Uğruna Yapılanlar, Türkiye ve İngiltere, 1.b., İstanbul: Vatan Yayınları

Koloğlu,O.,2019. Prusya'dan Enverland'a ve Günümüze Türk-Alman Tarihi.Tarihçi Kitabevi

Köstüklü, N.,M.Kıran,2022. Yunan Tarih Ders Kitaplarında Türk Kimliği Algısı (İç.,Yunan Algısında Türk İmgesi(Kökenleri ve Dostluk İçin Kültürel Çıkış Yolları) (Ed., Kaymakçı,M., Özgün,C.,Erdem,N.,) Eğitim Yayınevi, Konya

Krey, A.C.,1948.Urban's Crusade Success or Failure. The American Historical Review, (53 /1948)

Kula,O.,B.,2020. Hellas özgürdür artık! :https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/hellas-ozgurdur-artik-onur-bilge-kulanin-yazisi-1802589

Kula,O.B., 2011.Batı Edebiyatında Oryantalizm I'. İş Bankası Kültür Yayınları.İstanbul

Kula,O.B.,1997.Alman Kültüründe Türk İmgesi III.Gündoğan Yayınları

Kula,O.B.,2018.Doğu'dan Batıya Aydınlanma.Tekin Yayınları.İstanbul

Kula,O.B.2005. Batı Felsefesinde Oryantalizm ve Türk İmgesi.Türkiye İş Bankası,Kültür Yayınları

Maalouf,A.,2016. Arapların Gözünden Haçlı Seferleri.Yapı Kredi Yayınları.İstanbul

Milas,1991'den aktaran Paksoy,A.,F.,2019.Ege'nin İki Yakası.Türk Basınında Türk-Yunan İlişkileri.Literatür

Molier,2016.Kibarlık Budalası(Çeviri;Berna Güven)İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul

Oğuz, B .,2011. Gustave Flaubert'in İstanbul Destinasyonu . Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi , (8) , 43-56 . Retrieved from https://dergipark.org.tr/tr/pub/pausbed/issue/34720/383860

Ortaylı, İ., 2012.Yakın Tarihin Gerçekleri.Timaş Yayınları

Önal,E.,Cervantes'in Türklere Esir Düşmesi ve Esaretinin Eserlerine Yansıması. http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/19/835/10575.pdf

Örenç,A.F.,2009.Navarin Deniz Savaşı ve Osmanlı Donanması.Tarih Dergisi,Sayı:46,İstanbul

Örenç,A.F.,2011.Yunanistan'ın Bağımsızlığı Sürecinde Yok Edilen Mora Türkleri.

Özbaran,S.,2017.Bir Osmanlı Kimliği.14.-17.Yüzyıllarda Rum/Rumi Aidiyet ve İmgeleri.Kitap Yayınevi

Özgün,C.,2018 .Oryantalist Bir Hayal Kırıklığı: Rodos ve İstanköy'de Türk Egemenliği(İç.)Ege Adalarının Unutulan Halkı:Rodos ve İstanköy Türkleri(Ed.,) Kaymakçı,M.,C.Özgün.Eğitim Yayınevi

Özsüer, E, 2016. 19.yüzyıl Avrupa Romantiklerinin 1821 Mora İsyanı Üzerindeki Siyasi ve Kültürel Etkileri. Türkiyat Mecmuası, c. 26/2, 2016

Özsüer,E.,2018. Turkokratia.Avrupa'da Türk İmajı,Kronik

Said, E. W., 2010. Şarkiyatçılık. Batı'nın Şark Anlayışları. Beşinci Baskı (Çeviri: Ülner, B.) Metis/Kültür Yayınları

Sartre, J.P.,1994. Akıl Çağı, Çev.: Samih Tiryakioğlu, Oda Yayınları, İstanbul

Savary,,C.E., 1788. Letters on Greece: being a sequel to Letters on Egypt, and containing travels through Rhodes, Crete, and other islands of the Archipelago, 1750-1788, Dublin

Shakespeare, W., 1994.Othello.Çeviren: Özdemir Nutku, Remzi Kitabevi Yayınları, İstanbul

Sotiriyo, D., 2000. Benden Selam Söyle Anadolu'ya Anadolu'ya (Yunancası:"Kanlı Topraklar: Matomena Homata".İstanbul,Can Yayınevi

Speck,P., 1994 ."Schlecht geordnete Gedanken zum Philhellenismus", Der Philhellenismus in der westeuropäischen Literatur 1780-1830, Ed. Alfred Noe, Amsterdam, Atlanta: Radopi

Tanyu,H.,1981.Martin Luther'in Türkler Hakkındaki Sözleri http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/37/769/9752.pdf

Taraf gazetesi, 07.04.2014". 14 Temmuz 2014 tarihinde kaynağından arşivlendi. Erişim tarihi: 16 Ocak 2021.

Turkey, Sweden and the EU Experiences and Expectations", Report by the Swedish Institute for European Policy Studies, Nisan 2006

Uysal,B., 2012. Yunan Nesrinde Türklük, Müslümanlık ve Türk Kültürü Algısı: Kazancakis Örneği http://isamveri.org/pdfdrg/D03437/2012_5/2012_5_Uysalb.pdf

Ülkü,G. A., 2019.W.A. Mozart'ın saraydan kız kaçırma operası'nda işlenen oryantalizm olgusu http://acikerisim.baskent.edu.tr/handle/11727/4125

Vitkus,D.J., Othello'da Türkleşme Olgusu: Mağripli'nin Dönüşümü ve Lanetlenişi.çeviri: Burç İdem Dinçel,https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/172561

Yalçın,S.,2019. https://odatv4.com/darwin-turkler-hakkinda-ne-dusunuyordu-1503091200.html

Yerasimos,S.,2002.Türkler,Doğu ve Batı,İslam ve Laiklik" Doruk Yayınları

Yılmaz,D., 2008.Navarin'de Osmanlı Donanmasının Müttefik Devletler Tarafından Yakılması (1827) Olayı Karşısısında Fransız Edibi Victor Hugo'nun Tutumu ve "Navarin" Başlıklı Şiiri. Selçuk Üniversitesi-Konya / Türkiye http://www.durmusyilmaz.com/icerikoku.asp?ids=194

İnternet Kaynakları

http://www.radikal.com.tr/yazarlar/mine-g-kirikkanat/buyuk-mamamusi-jacques-chirac-737045/
https://cemilkarakullukcu.wordpress.com/2015/07/31/bilinmeyen-yasamlar-lord-byron/
https://dintahripcileri.com/islam-turk-dusmani-papalar/
https://eksisozluk.com/lord-byron--144065?p=6
https://en.m.wikipedia.org/wiki/Theodoros_Vryzakis
https://en.wikipedia.org/wiki/ Claude-Étienne_Savary
https://en.wikipedia.org/wiki/Gioachino_Rossini
https://en.wikipedia.org/wiki/Lord_Byron
https://en.wikipedia.org/wiki/Papal_bull)
https://milliedebiyat.com/index.php/edebiturler/siir/mavi-gozlu-yunan-cocugu
https://referenceworks.brillonline.com/entries/christian-muslim-relations-ii/francois-savary-de-breves-COM_28372
https://tr.wikipedia.org/wiki/ İlias_Venesiz
https://tr.wikipedia.org/wiki/Emmanuel_Macron
https://tr.wikipedia.org/wiki/Ivo_Andriç
https://tr.wikipedia.org/wiki/Val%C3%A9ry_Giscard_d%27Estaing
https://www.britannica.com/ topic/The-Life-and-Letters-of-Martin-Luther
https://www.britannica.com/biography/ Charles- Darwin
https://www.britannica.com/biography/ Denis-Diderot
https://www.britannica.com/biography/ Desiderius-Erasmus
https://www.britannica.com/biography/ Edgar Allan-Poe
https://www.britannica.com/biography/ Gustave-Flaubert
https://www.britannica.com/biography/ Immanuel- Kant
https://www.britannica.com/biography/ Jean Paul-Sartre
https://www.britannica.com/biography/ Johann Gottfriend -Herder
https://www.britannica.com/biography/ Johannes- Bessarion
https://www.britannica.com/biography/ Johann-Faber
https://www.britannica.com/biography/ Miguele de-Cervantes
https://www.britannica.com/biography/ Pierre de- Ronsard
https://www.britannica.com/biography/ William- Shakespeare
https://www.britannica.com/biography/ Wolfgang -Amadeus-Mozart
https://www.britannica.com/biography/Albrecht-Durer-German-artist
https://www.britannica.com/biography/Blaise-Pascal
https://www.britannica.com/biography/David-Lloyd-George
https://www.britannica.com/biography/Georg-Wilhelm-Friedrich-Hegel
https://www.britannica.com/biography/Lord-Byron-poet
https://www.britannica.com/biography/Ludwig-van-Beethoven
https://www.britannica.com/biography/Maximilien-de-Bethune-duc-de-Sully
https://www.britannica.com/biography/Moliere-French-dramatist
https://www.britannica.com/biography/Nikos-Kazantzakis
https://www.britannica.com/biography/Urban-II
https://www.britannica.com/biography/Victor-Hugo
https://www.britannica.com/biography/Voltaire
https://www.britannica.com/biography/William-Ewart-Gladstone
https://www.britannica.com/biography/Winston-Churchill&prev=search&pto=aue Çörcil

https://www.britannica.com/biography/Woodrow-Wilson
https://www.nationalgallery.org.uk/artists/andrea-mantegna
https://www.pinterest.ca/pin/356065914268132899/
https://www.tarihistan.org/papa-isaret-etti-turk-dusmanlari-devrede/8615/
https://www.tgrthaber.com.tr/dunya/churchillin-kan-donduran-turkiye-vasiyeti-155027
https://www.tr.wikipedia.org/wiki/ Dido_Sotiriyu

ERMENİCE KAYNAKLAR IŞIĞINDA YUNANİSTANDAKİ ERMENİ DİASPORASININ TÜRK- YUNAN İLİŞKİLERİNE ETKİSİ

Gaffar MEHDİYEV[*1]

Özet

Ermeniler, antik çağlardan beri Yunanistan'a yerleşen halklardan biri olarak kabul edilmiştir. Şu anda Yunanistan'da 70-80 bin Ermeni yaşıyor. Ağırlıklı olarak Atina, Pire ve Selanik'te yoğunlaşmışlardır. Yunanistan'daki Ermeni cemaatinin sayısı 19. ve 20. yüzyılda daha da artmıştır. 19. yüzyılın 90'lı yıllarına doğru bu sayı 120 bin kişiye ulaşmıştı. Yunan-Türk savaşı (1919-22) sonrasında binlerce Ermeni Yunanistan`dan göç etti. Mübadile yıllarında ise Ermeniler yeniden Yunanistan`a yerleşmeğe başladılar.

Ermeni Diasporası Yunanistan`da 1920 yıllarından başlayarak etkin bir duruma gelmeğe başladı. Ermenileri bir arada tutmakla beraber Türkiye`ye karşı ideolojik mücadelenin önünde bu ülkede yayınlanan basın- yayın kuruluşlarının rolü olmuştur. Uluslararası alanda Ermeni-Yunan Diasporası ortak faaliyet yürütmektedir, Türkiye`ye karşı her hangi meselede bu iki Diasporaların birlikteliğini gösteren deliller vardır, siyasi örgütler ve toplumsal dernekler, sivil toplum kuruluşları Türkiye için ideolojik tehdit unsuru haline getirilmiş durumdadır. Bu birlikteliğin uzun bir tarihi vardır. Siyasi olarak, üç geleneksel Ermeni partisinden ikisi Yunanistan'da faaliyet göstermeye devam ediyor: EDF (Ermeni Devrimci Federasyonu-Taşnaksutyun) ve RAP (Ramkavar Azatakan Partisi). Bu iki geleneksel partinin faaliyetleri, Yunanistan Ermeni toplumundaki ideolojik ve siyasi alanın çeşitliliğini sağlar. Askeri olarak da iki ülke Türkiye`ye karşı savaşlarda bir arada olmuşlar. Erivan`da Ermenice yayınlanan "Araç"(İleri) adlı gazetede 1920 yılında böyle bir haber yer almıştı: *"Güvenilir bir kaynağa göre, Yunan ordusunda Mustafa Kemal'e [Atatürk] karşı yaklaşık beş bin kişiden oluşan Ermeni gönüllü alayları var.* ("Araç", No. 156, 25 Temmuz 1920)

Türkiye`ye karşı ideolojik savaşı Ermeniler bu ülkede yayınlanan basın kuruluşları aracılığı ile de götürmekteler. 1890'da Yunanistan'daki ilk Ermeni dergisi "Asbarez" Atina'da yayınlandı. Bugüne kadar Yunanistan'da 67 süreli yayın bulunmaktadır. "Özgür Gün" (1945'ten beri),

[*] Prof.. Dr. Erciyes Üniversitesi Ermeni dili ve kültürü bölümü öğretim üyesi.

[1]

"Yeni Dünya" (1969'dan beri), "Halk Mücadelesi" (1982'den beri), "Bayrak", "Yumruk" (1991'den beri), "Gençlik Çağrısı" (1995'ten beri) şu anda da yayınlanmaktadır.

Tesadüfi değildir ki, "Ermeni soykırımı" Yasa Tasarısını Parlamentoya taşıyan ilk ülkelerden biri Yunanistan olmuştur. Yunanistan`da Ermeni diasporası ortaya atılan "Pontus Rum soykırımı" denilen meselede de Rumlara aktif destek sağlamaktadır ve Yunanistan sözde "Ermeni Soykırımı"nın tanınmasının önemine, sözde "Pontus Rum Soykırımı"nın tanınma sürecine hem Ermenistan`daki, hem de başka ülkelerdeki Ermeni kuruluşlarıyla işbirliği perspektiflerinden yararlanıyor. Son yıllarda Ermenilerin de aktif katılımıyla "Pontus Rum Soykırımı" konusunda araştırmalar gerçekleştiriliyor, "Soykırım"ın tanınması için bazı kuruluşlar, dernekler kuruldu, bunların içerisinde Ermeni diasporasının temsilcileri de yer aldılar. Hatta bu konuyu Ermenistan Parlamentosuna bile taşıdılar. "Ermeni Soykırımı"nı tanıtmak tecrübesinden Rumlar da yararlanmağa başladılar. Yine de Ermeni araştırmacıların aracılığı ile "Pontus Rum Soykırımı" meselesi için 2007 yılının Aralık ayında Soykırım bilimciler Uluslararası Derneği onu tanımakla ilgili karar verdi. Yunanistan Parlamentosu 24 Şubat 1994 tarihinde aldığı bir kararla 19 Mayıs'ı (sözde) "Pontus Soykırımı'nı Anma Günü" olarak belirlemiştir. Bilindiği üzere Mustafa Kemal Atatürk Kurtuluş Savaşı'nı başlatmak üzere 19 Mayıs 1919 tarihinde Samsun'a ayak basmış ve bağımsızlık mücadelesini buradan Anadolu'ya taşımıştır.

Anahtar kelimeler: Yunanistan, Ermeni Diasporası, "Pontus Rum soykırımı", Ermeni basını, Parlamento

THE EFFECT OF THE ARMENIAN DIASPORA IN GREECE ON TURKISH-GREEK RELATIONS IN THE LIGHT OF ARMENIAN SOURCES

Abstract

Armenians were regarded as one of the natıons who settled in Greece since ancient times. Currently, 70-80 thousand Armenians are livıng in Greece. They are mainly concentrated in Athens, Piraeus and Thessaloniki. The number of the Armenian community in Greece increased even more in the 19th and 20th centuries. Towards the 90s of the 19th century, this number had reached 120,000 people. After the Greco-Turkish war (1919-22), thousands of Armenians emigrated from Greece. In the years of exchange, Armenians started to settle in Greece again.

The Armenian-Greek Diaspora carries out joint activities in the international arena. There are facts that the unity of these two Diasporas are cooperating in the fight against Turkey. Political organizations and social associations, non-governmental organizations have become an ideological threat to Turkey. This union has a long history. Two of Armenian-based political parties continue to operate in Greece: EDF (Armenian Revolutionary Federation-Dashnaksutyun) and RAP

(Ramkavar Azatakan Party). The activities of these two traditional parties ensure the diversity of the ideological and political sphere in the Greek-Armenian society. In 1920, the Armenian-language newspaper "Arach"(Forward) published in Armenian in Yerevan wrote: “According to a reliable source, there are Armenian volunteer regiments of about five thousand people in the Greek army against Mustafa Kemal [Atatürk]. (“The Arach”, No. 156, 25 July 1920)

In recent years, it has been carrying out research on the topic "Pontic Greek Genocide" with the active participation of Armenians. Some organizations and associations have been established to recognize the "genocide” with the involvement of representatives of the Armenian diaspora ", They even brought this issue to the Armenian Parliament. Greeks also began to benefit from the experience of promoting the "Armenian Genocide". Nevertheless, in December 2007, the International Association of Genocide Scholars has made a decision to recognize the “Pontic Greek Genocide” with support of Armenian researchers. Under the decision taken on 24 February 1994, the Greek Parliament, the 19 May will be marked as (so-called) "The Day of Remembrance of the Pontic Genocide".

Key words: Greece, Armenian Diaspora, “Pontic Greek genocide”, Armenian press, Parliament.

Giriş

Ermeniler, antik çağlardan beri Yunanistan'a yerleşen halklardan biri olarak kabul edilmiştir. Ermenistan'ın dostane ilişkiler içinde olduğu Bizans'ın bir parçası olan Yunanistan'a yerleşti. 5.-7. yüzyıllarda Bizans imparatorları devletin sınırlarını güvence altına almak için çok sayıda Ermeni'yi (yaklaşık 30 bin) tehcir ederek Yunanistan'ın toprakları olan Trakya ve Makedonya'ya yerleştirdiler. 8.-9. yüzyıllarda Pavlik mezhebinin binlerce takipçisi Trakya'ya göç etti. Daha sonra, Pavlik'in öğretisinin Yunanistan genelinde, genel olarak Balkan Yarımadası'nda yayıcıları oldular. Bizans İmparatorluğu döneminde devletin baskın unsuru olan Rumlardan sonra Ermeniler büyük bir ağırlığa sahipti. Yunanistan'daki Ermeni cemaatinin sayısı 19. ve 20. yüzyılda daha da artmıştır.

1829'da Yunanistan, Osmanlı İmparatorluğu'ndan bağımsızlığını ilan etti ve bu da yine büyük bir akına katkıda bulundu. Yunanistan'daki Ermeni toplumu, özellikle Yunan-Türk savaşları ve 1915 olaylarının ardından daha da büyümüştür. 1925'te Girit'te 800 Ermeni yaşıyordu.

1890'da Yunanistan'daki ilk Ermeni dergisi "Asbarez" Atina'da yayınlandı. Bugüne kadar Yunanistan'da 67 süreli yayın yayınlandı. "Özgür Gün" (1945'ten beri), "Yeni Dünya" (1969'dan beri), "Halk Mücadelesi" (1982'den beri), "Bayrak", "Yumruk" (1991'den beri), "Gençlik Çağrısı" (1995'ten beri) şu anda yayınlanmaktadır. .) süreli

yayınlar. Şu anda Yunanistan'da 70-80 bin Ermeni yaşıyor. Ağırlıklı olarak Atina, Pire ve Selanik'te yoğunlaşmışlardır.

Osmanlı Devleti'ne karşı harekete geçebilmek için, birlik kurmakta zorluk çekiyorlardı. Bütün bunlara rağmen bölgede oluşan siyasi ve askeri durumla alakalı 29 Mayıs 1912'de, Sofya'da Bulgaristan ile Yunanistan arasında gizli bir İttifak Antlaşması imzalandı. Bu, daha önce imzalanmış Sırbistan -Bulgaristan Antlaşması gibi, doğrudan Osmanlı Devleti`ne karşı yönelmiş bir ittifakı oluşturmaktaydı. Ermeniler Balkanların bir parçası değildilerse de burada komite bazında çok ciddi örgütlenmiştiler ve Balkan ülkeleri de onlardan yararlanmağı düşünmekte idiler. Birinci Dünya Savaşı başlamazdan önce Balkanlarda patlak veren ve Osmanlı devletinin arazi kaybına ve Balkanlardan tamamen çıkmasına neden olan 1912-1913

Balkan savaşları sırasında Bulgaristan başta olmak üzere Romanya, Sırbistan, Makedonya, Karadağ ve Yunanistan'daki Ermeni örgütleri, komite ve siyasi partileri aktif faaliyette bulunmaktaydılar.[2] Ermeniler buradaki olayların bir parçası olmak için Ermeni komitelerinin daha aktif hale getirilmesi açısından faaliyetleri genişletmişti. Bulgaristan ve Romanya'da bulunan Osmanlı Devleti elçileri komitelerin çalışmalarını yakından takip ederek gönüllü hareketi ile ilgili bilgileri İstanbul'a göndermişlerdir.

Ter-Minasyan Taşnak partisinin üyesi idi. Ermeni Komitelerinin teşkilatlanmasını ve bölgelerde siyasi ve askeri gelişmeleri takip etmekte idi. Onun gezi notlarından belli oluyor ki, 3 Mart 1912'de önce Bulgarlarla Sırplar anlaşmıştır, 29 Mayıs ta Bulgarlar bu sefer Yunanlılarla mutabakat sağlamış ve son olarak ta bu anlaşmadan iki ay sonra Bulgar-Karadağ birlikteliği sağlanmıştır[3].

Bu savaşlardan önceler de Taşnak partisinden aldığı görevi yerine getirmek için Bulgaristan'da bulunan Şabin Karahisarlı çete reisi Andranik Ozanyan kendisinin kaleme aldığı "Savaş Talimatları"nda[4] Osmanlı Ordusuna karşı yapılacak askeri operasyonların tezlerini çizmişti. Andranik kendisinin "Hayastan " gazetesinde açık-açık söylediği gibi,Osmanlı devletine darbe vurmak için planlı olarak Bulgaristan'a yerleşmişti. Kafkasya ve İran'dan da bu savaşa Ermeni gönüllülerin geleceği ile ilgili gazetelerde haberler verilmekte idi. Ermeni Devrimci Federasyonu- Taşnaksütyun partisini Varna'da temsil eden Andranik sık sık Avrupa ülkelerine geçerek buradan cephanelik temin etmiş ve Bulgar Komutanlığının talepleri doğrultusunda Ermeni gönüllü bölüğünü kurmuştu.

---

[2] Mogileviç A.A., Hayrapetyan M.E., 1914–1918 Dünya Savaşına Giden Yolları Üzerine, L., 1940;

[3] Ruben Ter-Minasyan " Bir Ermeni devrimcinin hatıraları" V Cilt, Tahran 1967. S 118

[4] V.Kudulyan. Andrak'in savaşı" Andraniki baderazmı` kitabı, (Ermenice) Beyrut, 1929, s.24

Ermeni-Rum diasporaları nicelik olarak birbirleriyle kıyaslanabilir. Çeşitli tahminlere göre Ermeni diasporasının sayısı 7-10 milyondur. Yunanistan Dışişleri Bakanı N. Kodzias'a göre yurtdışında yaşayan Rumların sayısı 8 milyon.

Kökeni açısından Yunan diasporası, Ermeni diasporası gibi, Osmanlı İmparatorluğu'nda yaşanan katliamlar ve soykırımlar nedeniyle Rumların bu ülkeden göç etmesi ve iç siyasi ve ekonomik gelişmeler sonucunda oluşmuştur.

Ermeni Diasporası Yunanistan`da 1920 yıllarından başlayarak etkin bir duruma gelmeğe başladı. Ermenileri bir arada tutmakla beraber Türkiye`ye karşı ideolojik mücadelenin önünde bu ülkede yayınlanan basın- yayın kuruluşlarının rolü olmuştur. Uluslararası alanda Ermeni-Yunan Diasporası ortak faaliyet yürütmektedir, Türkiye`ye karşı her hangi meselede bu iki Diasporaların birlikteliğini gösteren deliller vardır, siyasi örgütler ve toplumsal dernekler, sivil toplum kuruluşları Türkiye için ideolojik tehdit unsuru haline getirilmiş durumdadır. Bu birlikteliğin uzun bir tarihi vardır. Siyasi olarak, üç geleneksel Ermeni partisinden ikisi Yunanistan'da faaliyet göstermeye devam ediyor: EDF (Ermeni Devrimci Federasyonu-Taşnaksutyun) ve RAP (Ramkavar Azatakan Partisi). Bu iki geleneksel partinin faaliyetleri, Yunanistan Ermeni toplumundaki ideolojik ve siyasi alanın çeşitliliğini sağlar. Askeri olarak da iki ülke Türkiye`ye karşı savaşlarda bir arada olmuşlar. Erivan`da Ermenice yayınlanan "Araç"(İleri) adlı gazetede 1920 yılında böyle bir haber yer almıştı: *"Güvenilir bir kaynağa göre, Yunan ordusunda Mustafa Kemal'e [Atatürk] karşı yaklaşık beş bin kişiden oluşan Ermeni gönüllü alayları var.* ("Araç", No. 156, 25 Temmuz 1920)

Yunanistan`dan da Ermenistan`a göçün yaşandığı yıllar olmuştur. Sovyet Ermenistanı'na göç, Yunanistan Ermeni toplumunun aktif katılımını getirdiği geri dönüş politikası tarafından koşullandırıldı. 1924-27, 1932-33 ve 1946-47 yıllarında "Büyük geri dönüş" yıllarında yaklaşık 60 bin kişi Sovyet Ermenistanı'na gitti. Yunanistan'da yaşayan Yunanistan'da hükümet krizini de beraberinde getiren ekonomik kriz, nedeniyle Rum-Ermeni toplumunun temsilcileri arasında daha müreffeh ve güvenli bir yaşam beklentisiyle daha gelişmiş Avrupa ülkelerine ve ABD'ye göç etme eğilimi yaşandı. Son otuz yılda Ermenistan'ın bağımsızlığı, savaş, deprem ve başka nedeniyle, diğer ülkeler arasında çok sayıda Ermeni göç dalgası Yunanistan'a yönlendirildi. Azerbaycanla son 44 günlük savaştan sonra yılda Yunanistan'a göç eden Ermenilerin sayısının 30-40 bin civarında olduğu tahmin edilmektedir. Yeni göçler Yunanistan Ermeni diasporasını yeniden teşkilatlanmağa sevketmiştir

Sosyal alanda, topluluğun geleneksel ve modern diasporalara bölünmesi, Yunanistan'daki Ermeni cemaatinin iç çeşitliliğini sağlayan bir faktördür. Geleneksel diaspora, 1915 olaylarından sonra Yunanistan'a göç eden Ermenilerden oluşmaktadır. 1990'lardan itibaren Ermenistan'dan Yunanistan'a göç edenler de modern diasporaya dahil

ediliyor. Özgül ağırlık açısından, modern diasporanın, sayısı çeşitli hesaplamalara göre şu anda 13-15 bin olan geleneksel olanı aşması dikkat çekicidir. Geri kalanlar modern diasporanın temsilcileridir. Ayrıca, geleneksel diasporada sayı azalma eğilimi varsa, o zaman modern diasporada sayıyı artırma eğilimi devam etmektedir, çünkü önceki oranlarda olmasa da Ermenistan'dan Yunanistan'a nüfus akışı devam etmektedir.

Türkiye`ye karşı ideolojik savaşı Ermeniler bu ülkede yayınlanan basın kuruluşları aracılığı ile de götürmüşler. 1890'da Yunanistan'daki ilk Ermeni dergisi "Asbarez" Atina'da yayınlandı. Bugüne kadar Yunanistan'da 67 süreli yayın bulunmaktadır. "Özgür Gün" (1945'ten beri), "Yeni Dünya" (1969'dan beri), "Halk Mücadelesi" (1982'den beri), "Bayrak", "Yumruk" (1991'den beri), "Gençlik Çağrısı" (1995'ten beri) şu anda da yayınlanmaktadır.

Tesadüfi değildir ki, “Ermeni soykırımı” Yasa Tasarısını Parlamentoya taşıyan ilk ülkelerden biri Yunanistan olmuştur. Bunda Ermeni Diasporasının rolü olmuştur ve Ermenice yayınlanan basın organlarında bu konudan övgü ile bahsedilmektedir.

Yunanistan'daki Ermeni cemaatinin siyasi bir faktör olarak rolü, bu ulusal sorunların (uluslararası tanınma, Azerbaycan ve Türkiye`nin Ermeni politikasının kınanması gibi uluslararası sorunlar) mücadele yoluyla çözümüne katkıda bulunmak için kullanılmaktadır. Yunanistan'daki ana Ermeni lobicilik yapısı, EDF Ermeni Ulusal Komitesi'dir. Hala 1996'da ADF- Taşnaksutyun Ermeni Ulusal Komitesi'nin lobi çalışmaları sayesinde Yunan parlamentosu sözde “Ermeni Soykırımı”nı tanıdı. Ancak asıl mesele, yani “Ermeni Soykırımı” denilen bu baskı aracının Türkiye tarafından tanınması ve tazmin edilmesi meselesi henüz çözülmediği için Ermeni toplumu için verilen mücadele bitmemiş sayılmaktadır. Yunanistan Ermeni toplumu bu doğrultuda mücadelesini sürdürmektedir. Özellikle Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne üyeliği konusunda Ermeni toplumu, sözde ”Ermeni Soykırımı”nın tanınması ve kınanması konusunu her şekilde gündeme getirmeye çalışıyor. Yunanistan Avrupa Birliği üyesi olduğu için Türkiye'nin üyeliğine karşı çıkmaktadır. Ermeni toplumu bu yönde Yunan makamlarıyla aktif olarak çalışmaktadır. Seçimler sırasında ciddi bir faktör: "Yunan siyasi güçleri, dış politika da dahil olmak üzere çeşitli konularda Ermenilerintutumunu görmezden gelemez."

Yunanistan`da Ermeni diasporası ortaya atılan “Pontus Rum soykırımı” denilen meselede de Rumlara aktif destek sağlamaktadır ve Yunanistan sözde “Ermeni Soykırımı”nın tanınmasının önemine, sözde “Pontus Rum Soykırımı”nın tanınma sürecine hem Ermenistan`daki, hem de başka ülkelerdeki Ermeni kuruluşlarıyla işbirliği perspektiflerinden yararlanıyor. Son yıllarda Ermenilerin de aktif katılımıyla “Pontus Rum Soykırımı” konusunda araştırmalar gerçekleştiriliyor, “Soykırım”ın tanınması için bazı kuruluşlar, dernekler kuruldu, bunların içerisinde

Ermeni diasporasının temsilcileri de yer aldılar. Hatta bu konuyu Ermenistan Parlamentosuna bile taşıdılar. “Ermeni Soykırımı”nı tanıtmak tecrübesinden Rumlar da yararlanmağa başladılar. Yine de Ermeni araştırmacıların aracılığı ile “Pontus Rum Soykırımı” meselesi için 2007 yılının Aralık ayında Soykırım bilimciler Uluslararası Derneği onu tanımakla ilgili karar verdi. Yunanistan Parlamentosu 24 Şubat 1994 tarihinde aldığı bir kararla 19 Mayıs'ı (sözde) “Pontus Soykırımı'nı Anma Günü” olarak belirlemiştir. Bilindiği üzere Mustafa Kemal Atatürk Kurtuluş Savaşı’nı başlatmak üzere 19 Mayıs 1919 tarihinde Samsun’a ayak basmış ve bağımsızlık mücadelesini buradan Anadolu’ya taşımıştır.

Günümüz Ermenice basında Ermenistan`ın Yunanistan`a her konuda destek verdiği açık görülmektedir. Örneğin “Lragir “ isimli gazete Akdeniz `de yaşanan gerilimin Türkiye`nin suçundan kaynaklandığını ifade etmeğe çalışılıyor. “Türk-Yunan çatışması. Türklerde adalet duygusu yok" adlı yazıda deniliyor: ”Bilindiği gibi, Yunanistan ile Türkiye arasında Akdeniz'in doğusundaki anlaşmazlığın kökleri, mevcut Türk devletinin kurulduğu dönemlere kadar gitmektedir. I. Dünya Savaşı'ndan sonra Osmanlı İmparatorluğu'nun bölünmesini sağlayan 1923'teki Lozan Antlaşması'na göre Ege adalarının çoğu Yunanistan'a geçti. 1919-1922 Türk-Yunan Savaşı'ndan bu yana yoğunlaşan iki ülke arasındaki düşmanca ilişkiler, 1974'te Kıbrıs'taki çatışmalar ve adanın kuzeyinin Türk askerleri tarafından işgal edilmesi sonucu yoğunlaştı.

1982'de BM Uluslararası Deniz Hukuku Sözleşmesi'nin imzalanması, Yunanistan'ın karasularını genişletmesini sağladı. Türkiye tüm bunları kendi güvenliği için bir tehdit olarak gördü.

1996 yılında, iki Imia (Kardak) adası arasında Ege Denizi'ndeki Oniki Adalar takımadalarının mülkiyeti konusunda çıkan bir anlaşmazlık, Yunanistan-Türkiye ilişkilerinde yeni bir krize neden oldu. Çatışma, uluslararası toplum, NATO ve ABD'nin müdahalesiyle sona erdi. 31 Ocak 1996'da, krizin son günlerinde, çatışma bölgesinde bir Yunan deniz helikopteri düştü ve üç Yunan subayı öldü. Kazanın nedeni olarak teknik sorunlardan bahsedildi. Yunan sınır muhafızlarına göre, birkaç gün önce bir Türk devriye botu, Imia yakınlarındaki Yunan sularında tehlikeli manevralar yaparak uluslararası çarpışma uyarısı prosedürlerini ihlal etti. Türk devriye botu, Yunan sınır birliklerinin kontrol bölgesini geçmişti. Türkiye de olaydan Yunanistan'ı sorumlu tutuyor. Yunanistan Savunma Bakanı Panos Kamenos, Brüksel'deki NATO Savunma Bakanları Konseyi toplantısında, Yunanistan'ın Türkiye'nin kışkırtıcı davranışlarına ve Imia Adaları'nın mülkiyetini sorgulama girişimlerine artık müsamaha göstermeyeceğini söyledi”.

Daha bir Ermenice yayın “Azg”(Millet) gazetesi bir haberinde Ermeni uzmanların Yunanistan`a gideceğini yazıyor: “Ancak Yunan ordusunun yeniden silahlandırılması bununla sınırlı kalmayacak. Yakın gelecekte Atina, yeni insansız hava araçları, helikopterler satın alacak ve halihazırda cephaneliğinde bulunan Amerikan F-16 avcı uçaklarını

modernize edecek. Buna ek olarak, Yunan Silahlı Kuvvetleri'nin personeli önümüzdeki dört yıl içinde 15.000 kişi artırılacak ve askerlerin bir kısmı ortak tatbikatlar için İsrail'e gönderilecek. Ermeni uzmanlar da bu işte kardeş Yunan halkına destek verecektir".

Kaynakça:

1.Mogileviç A.A., Hayrapetyan M.E., 1914–1918 Dünya Savaşına Giden Yolları Üzerine, L., 1940;222

2. Ruben Ter-Minasyan " Bir Ermeni devrimcinin hatıraları" V Cilt, Tahran 1967. S 118 V.Kudulyan. Andrak'in savaşı" Andraniki baderazmı` kitabı, (Ermenice) Beyrut, 1929, s.24

3.Մենք ել ունենալու ենք բանակ ("Bizim ordumuz olacak")
"Byuzandion" («Բյուզանդիոն») 18.05.1916

4."Ermenistan 18 dördüncü nesil Rafale Fransa'dan alacak", "Haykakan jamanak" gazetesi,23 Ocak 2022

5.Տիգրան Պոյաճեան։ Հայկական լեկեոնը։ Պատմական յուշագրութիւն։ Ութըրթաուն։ Պայքար հրատ., 1965: Dikran Boyadjian, Haygakan Lekeone, Badmagan Hushakrutiun (The Armenian Legion: A Historical Memoir) (Watertown: Baykar Printing, 1965), p. 133.

6.Ռ. Գ. Սահակյան. Թուրքֆրանսիական հարաբերությունները և Կիլիկիան 1919—1921 թթ., Երևան, 1970:

7."Ermeni uzmanlar Yunanistan`da "Azg"(Millet) gazetesi 21.03.2022

8."Yunan ordusunda Ermeni gönüllü alayları". "Araç"(İleri), No. 156, 25 Temmuz 1920

9.Ermeni Ulusal Delegasyonu Başkanı Bogos Nubar Paşa'dan Dışişleri Bakanlığı'nda görevli Ortaelçi Jean Gout'a, 13 Ocak 1919,
Fransa Dışişleri Bakanlığı Arşivleri, Siyasi ve Ticari İşler Direktörlüğü, Seri E, Karton 304, Dosya 7, Turquie: Légion d'Orient (1 Janvier 1919 – 4 Fevrier 1921), s. 5.

10. Ulvi Keser, Kıbrıs Anadolu Ekseninde Ermeni-Doğu Lejyonu, Ankara: Kıbrıs Türk Kültür Derneği Yayınları, 2007, ss. 226-227

11. Կիլիկիայ վաղը (Kilikya`nın yarını) "Kohak" ("Կոհակ") dergisi 30 Mayıs 1915

GİRESUNLU EFTALYA'NIN HAYAT HİKÂYESİNDE TÜRK – RUM ALGISININ ELEŞTİREL SÖYLEM ANALİZİ

Esin MUZBEG[1]

Özet

Bu çalışmada gazeteci ve araştırmacı Thomas Korovinis'in "Fahişe Çika" adlı eserinde Eftalya Hanımın hayat hikayesini anlatan anı kitabının eleştirel söylem analizi yapılmaktadır. Mübadele öncesinde Giresun'da yaşayan Eftalya Hanımı hayat şartları İstanbul'a taşınmasına neden olmuştur. Eftalya Hanımın anlatımlarında, Türk – Rum algısı, kullanılan stereotipler, o dönemde yaşanan olaylara ilişkin bakış açıları, kullanılan kelimeler, küçümsemeler ve yüceltmeler gibi dil kullanımları eleştirel söylem analizi çerçevesinde incelenmektedir.

Eleştirel Söylem Analizi, dilin ve onun aracılığıyla geliştirilen söylemin arkasındaki ideolojiyi ortaya çıkarmayı amaçlar. Bu çalışmada eleştirel söylem analizi kullanılarak Eftalya Hanımın anlatımlarındaki kutuplaştırmalara ve ideolojik değerlendirmelere dikkat çekilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Eleştirel söylem analizi, ideoloji, Türk – Rum algısı, kutuplaştırma.

CRITICAL DISCOURSE ANALYSIS OF TURKISH-GREEK PERCEPTION IN EFTALYA'S LIFE STORY

Abstract

This study conducts a critical discourse analysis of the memoir that tells the life story of Ms. Eftalya in the book of journalist and researcher Thomas Korovinis. The living conditions of Eftalya's, who lived in Giresun before the population exchange, caused her to move to Istanbul. In this paper are examined within the framework of critical discourse analysis the Eftalya's narratives about the Turkish-Greek perception, the stereotypes used in narrative, the perspectives on the events experienced at that period, the words used and the use of language such as contempt and exaltation.

Critical Discourse Analysis aims to reveal the ideology behind language and the discourse developed through it. In this study, attention is drawn to the polarizations and ideological evaluations in Ms. Eftalya's narratives, especially by using the critical discourse analysis.

Keywords: Critical discourse analysis, ideology, Turkish – Greek perception, polarization

Giriş

[1] Priştine Üniversitesi, Filoloji Fakültesi, İletişim Bilimleri ve Gazetecilik Bölümü

Bu çalışmada gazeteci yazar ve araştırmacı Thomas Korovinis'in "Fahişe Çika" adlı eserinde hayat hikayesi anlatılan Eftalya Hanımın anlatımları eleştirel söylem analizine tabi tutulmaktadır. Eleştirel söylem analizi multi disipliner bir araştırma yöntemi olup dil ve onun aracılığıyla geliştirilen söylemin arkasındaki ideolojiyi ortaya çıkarmayı amaçlar. İdeolojiler, esasında örtük bir biçimde aktarılırlar. Fairglough[2] , ideolojilerin 'söylenmeyen' örtük önermelerde yerleşik olduğunu ifade etmektedir. Aktarılan ideoloji de o kadar doğallaştırılır ve normalleştirilir ki bu aktarımlar fazla dikkat çekmez. Hakim bir ideoloji için bu geçerli iken, karşıt ideoloji ise "ideolojik" bulunur.

Burada dönemin hakim ideolojisi üzerinden ve milliyetçilik perspektifinden bir değerlendirme yapılmaktadır. Özellikle van Dijk, Norman Fairgloug gibi bilim insanlarının hem teori hem de yöntem olarak geliştirdiği eleştirel söylem analizi kullanılarak Eftalya Hanımın anlatımlarındaki milli algılara, kutuplaştırmalara ve ideolojik değerlendirmelere dikkat çekilmektedir.

Öncelikle olayın arka planı ve hikayesi verilerek Fahişe Çika eserinde anlatılan olayların tarihsel süreç içindeki aktarımı ele alınmaktadır. Akabinde teorik bir çerçevede ideoloji ve eleştirel söylem analizi tartışılmaktadır. Sonrasında da bulguların analizi ve tartışması yürütülmektedir.

Mübadele öncesinde Giresun'da yaşayan Eftalya Hanım, 80'li yaşlarındayken, kendi hayat hikayesini İstanbul'da karşılaştığı gazetesi yazar Thomas Korovinis'e 1989 yılının Haziran ayında anlatmaktadır. Hayat şartları Eftalya Hanımın İstanbul'a taşınmasına neden olmuştur. Ancak Korovinis'e göre o tam bir Anadolu kızıdır. Hayatının son yıllarında hayat hikayesini anlattığı gazetesi yazar Thomas Korovinis bir çırpıda akan bu anlatıyı şöyle değerlendiriyor: "Güzel bayan Eftalya, hayattan çektikleri ve öğrendikleri; ve her şeye kadir "kısmeti" konusunda günah çıkarır gibi bir arzu ve sabırsızlıkla konuştu"[3].

Eftalya Hanımın bu doğal ve dobra anlatımı, otosansüre uğramamış, zengin önyargıları, stereotipleri, kutuplaştırmaları, ideolojik kalıpları, küçümsemeleri ve yüceltmeleri gibi pek çok ögeyi içermektedir. Bu yönüyle aşağı yukarı 80 yıllık tarihsel bir kesitin söylemini de ortaya koymaktadır. İşte bu kalıplar çerçevesinde Giresunlu bir Rum kızının gözünden Türk – Rum algısı incelenmektedir.

Olayın Arka Planı

Eftalya Hanımın hayat hikayesi dört ana tema ve boyut üzerinden incelenebilir. Birincisi Giresun ve Pontus dağlarında geçen ilk çocukluk yılları. İkincisi İstanbul'da Galata genelevlerine doğru sürüklenen hayat hikayesi. Üçüncüsü Yunanistan'a duyulan romantik özlem. Ve son olarak

[2] Fairclough, Norman. (1995). Critical discourse analysis: The critical study of language, (1'st ed.) New York: Longman Publishing, s.24.

[3] Korovinis, Thomas (2017). *Fahişe Çika,* (3. Baskı). İstanbul: İstos yayınları, s.5.

doğrudan kendisiyle ilgili olmasa bile anlatıları bakımından belli bir tarihsel kesite tanıklık eden hikayeler dizisi olarak incelenebilir.

Eftalya Hanım Giresun'da muhtemelen 1910 yılında doğmuştur. Çünkü 1917'de Erzincan (5 Aralık) Mütarekesi olduğunda 7 yaşında olduğunu ifade ediyor. Eftalya Hanımın ilk çocukluk yıllarından hatırladığı bu olaylar Rusların bölgeden çekilmesi, Rum çetecilerin dağıtılması ve bununla birlikte başlayan göç, sürgün ve çatışmaların yaşanmasına denk geliyor. Kendi anlatımında geçmemesine rağmen, babası muhtemelen bir çeteciydi veya onlarla işbirliği içindeydi. Mütareke sonrasında hapse alınıyor. Sonrasında hep kaçak. Ta ki Yunanistan'a gidiyor. Ablası Eftimiya, Ruslarla birlikte Rusya'ya gidiyor. Daha sonra Yunanistan'a yerleşiyor.

Mütareke sonrasında ninesi, annesi ve küçük kardeşi ile kalıyor. Annesi çalışmaya başlıyor. "Çok ağır yük altında bir gün eve apandisi patlamış olarak yarı ölü geldi" diyor ve sonrasında annesi ölüyor. Erkek kardeşi Yanakis ise iki yaşındayken ninesinin kucağında öylece boğulup ölüyor. *"Boğdular onu anacağım, papazlar öyle dedi"* diyor, Eftalya Hanım *"Babamın çok düşmanı vardı"* diye de anlatıyor[4]. Bu şüpheli ölüm, Eftalya'nın kafasında papazların da anlatımıyla bir Türkün boğmuş olabileceği olarak öylece kalıyor. Sonrasında Eftalya, ninesiyle tek başına kalmaya devam ediyor. Ninesi ise Eftalya'nın anlatımıyla savaş olan yere, çetecilerin yanına, Pontus'a gidiyor. Burada barut taşırken ninesi de ölüyor. Evin bütün yükü Eftalya'ya kalıyor. O da bir fırsatta daha çocuk yaşındayken İstanbul'a gidiyor.

Eftalya'yı İstanbul'a bir Türk kadını götürüyor ama kadının ne kim olduğu ne de niyeti hakkında bir bilgi veriliyor. Sadece tüccar olan eski bir komşusu Nikolas Beyle tesadüfen Galata Köprüsünde karşılaşmaları ve o kadınla tartışmaları sonucu Eftalya'nın alınıp babasına götürülmesi ince bir ayrıntı olarak aktarılıyor. Nikolas Bey, Eftalya Hanıma baban burada deyip, kızı babasına götürüyor. Eftalya babasını biraz korku dolu anılarla anlatıyor: *"Babam deli gibi geldi, bir bodruma gittik. Orada oturuyordu, o gece orada uyudum."* [5].

Ertesi gün Maria adındaki halası burada kalamayacağını belirtip Eftalya'yı yanına alıyor. Maria hala, aslında kendisinin kalmadığı sadece evin ihtiyaçlarını gidermek için ara sıra uğradığı kızı ve oğlunun da olduğu ferah bir eve yerleştiriyor. Maria halanın bakımı ve gözetimi altında Eftalya 12 yaşına geliyor. Bir gün komşu kızıyla çıkan bir kavga sonucu, komşu kadını Eftalya'ya halasının bulunduğu yeri tarif ediyor. Eftalya halasını bulmaya çıkış macerasını şöyle anlatıyor: *"Bir sokaklar ki ne diyeyim. Allah korusun, kombinezon giymiş, saçlarına fiyonk bağlamış kadınlarla dolu, orospuluk gırla, ayyaşlar, külhanbeyler, kahpe dünyanın kendisi, bütün cehennem orada hopluyor, zıplıyor, şeytanların hepsi orada*

[4] Korovinis, a.g.e., (s. 13)
[5] Korovinis, a.g.e., s.18.

yuva kurmuş"[6]. Bu sokaklarda kaybolan Eftalya'yı polis yakalıyor ve Laz Maria'yı aradığını söyleyince halasına teslim ediyor. Eftalya'ya göre halası bir fahişe değil, ama evi o işletiyor. Halası Laz Maria bu evi ve bu yolu neden bilesin diye Eftalya'yı azarlayıp bir odaya kilitliyor. Etfalya bu evden kaçıyor ama denk geldiği başka ev, gene bir genel ev.

Diğer taraftan Eftalya'nın anlatımlarında Yunanistan ile romantik bir vatan sevgisi ve hasreti görülüyor. Mübadele ile Yunanistan'a gitmemiş ama yeğenlerine her gidişinde keşke orada kalabilseymiş hissini yansıtıyor. Serbest kaldıktan sonra babasının Yunanistan'a gittiğini ve Eftalya'yı da almak istediğini söylüyor. O zaman gitmediğinin pişmanlığını şöyle anlatıyor *"Şimdi Yunanistan'da olsaydım, emekli maaşı alacaktım."* Yeğenlerine her gidişinde, dönüşünü sorduklarını anlatan Eftalya, kimseye yük olmak istemem diyor. Ancak Yunanistan'a tam 27 defa gittiğini hatırlaması ve bu rakamı dile getirmesi Yunanistan'a nasıl bir hasretle bağlandığını da gözler önüne koyuyor.

Kendi hayat hikayesini anlattığı kesitlerde tarihi olaylara tanıklığı ve Türk – Rum ilişkilerine ilişkin yargıları ve değerlendirmeleri de önem arz ediyor. Tarihe tanıklık yapmış sıradan bir insanın, Atatürk'ün cenazesine katılmış olması, meşhur sesiyle tarihe damga vuran Hafız Burhan ve şarkıcı Eftalya hakkında söyledikleri ve toplumsal değerlere ilişkin anlatımları kayda değer tanıklıklar içeriyor.

Teorik Çerçeve ve Yöntem

Eftalya Hanımın anlatımlarının arkasında kuşkusuz ki ulus devletlerin oluşmaya başladığı ve milli kimliklerin ön plana çıktığı ideolojik bir dünya var. Olaylar bizi ve ötekiyi ayıran ve dil esaslı inşa edilen bir milli kimlik ideolojisi çerçevesinde yerine oturuyor. Milliyetçilik ideolojisi bu sınırları kesin çizgilerle ortaya koyuyor ancak kültürel kimlikler algısı içinde bu çizgilerin de sınırları zaman zaman yıkılıyor. Çünkü Hobsbawm'ın[7] da belirttiği gibi, "Dil, kültürel toplulukları birbirinden ayırmanın bir yoluydu ama kesinlikle başlıca yolu değildi." Bu yüzden Eftalya Hanım aslında bir Anadolu kızı olarak da tanımlanıyor.

İdeoloji kavramının tanımı üzerine kesin olarak bir uzlaşı aramak mümkün değil. Çok genel bir ifade ile ideolojiler toplumsal ve siyasal yaşamı açıklayan sistematik fikirler bütünüdür[8]. Tarihsel süreç içinde farklı anlamlar almış olan ideolojiye kimi zaman pozitif kimi zaman ise negatif anlamlar yüklenmiştir. Van dijk'a[9] göre ideolojiler fikir birlikleri ve zihinsel nesnelerdir. Onlara pozitif veya negatif yargılar yüklenebilir.

---

[6] Korovinis, a.g.e., s.19.

[7] HOBSBAWM, Eric. 2004. "Milletler ve Milliyetçilik – Program, Mit, Gerçeklik" Ayrıntı yayınları beşinci basım, İstanbul.

[8] Berger, Arthur Asa (2014) Kültür Eleştirisi – kültürel kavramlara giriş, (2. Baskı). İstanbul: Pinhan yay.

[9] Van Dijk, T.A. (2019) "İdeoloji, Multidisipliner Bir Yaklaşım. (1st ed.) Ankara: Hece Yayınları, s.37.

İdeolojiler toplumsal hayatın bir parçası olarak varlığını sürdürürler. İnsanların doğal yaşam sürecinde geliştirdikleri yaşam pratikleri vardır. Bu pratikler belli ideolojik unsurlarla şekillenmiştir. Dolayısıyla ideolojiler değer biçici inanç ya da görüşlerdir ve bunlar topluluğa neyin iyi neyin kötü olduğunu söylerler[10]. İdeolojiler aynı zamanda insanlara şeylerin nasıl meydana geldiğini açıklar ancak bunu yaparken statükoyu haklı çıkarma eğilimindedir[11]. Bunu söylerken hayatın doğal akışı içinde fark edilmezler. Eleştirel yaklaşımlar, insanların bir sosyal varlık olarak konumlandırılmasına katkıda bulunmak üzere söylemde doğallaştırılmış örtük önermelerin varlığına dikkat çeker. Bunlar öylesine doğallaştırılmış ve genelleştirilmiştir ki insanlar bunun varlığından habersizdirler[12]. Eleştirel söylem analizi doğallaştırılmış ve kanıksanmış ideolojik kodların görünür olmasına katkı sağlar.

İdeolojiler aslında hayatı daha kolay bir biçimde anlamamızı ve algılamamızı sağlayan bilişsel süreçlerdir. Ama bunu yaparken hakim ideolojik kodları bir söylem üzerinden aktarırlar. Söylemin kurulduğu yer dildir. Söylem analizi de dille ilgilidir. Eleştirel söylem analizi ise bunun ideolojik boyutunu da katmaktadır[13]. İdeolojik kodlar dilde kurgulanır ve medya dahil çeşitli metinler ve mecralar üzerinden aktarılır. Böylece ideolojik kodlar toplumun her kademesine sirayet etmekte ve yeniden üretilip kurgulanmaktadır.

İdeoloji kavramı sosyal bilimlerde anlaşılması en zor olan kavramlardan biridir[14]. Çünkü ideoloji sosyal kurumların, geleneklerin, tutumların, inanışların ve stereotipi yargıların içinde ve onlarla birlikte yer alır. Böylece ideolojiler doğallaştırılır ve ideolojik olmayan sağduyu olarak kabul görme kapasitesine ulaşırlar. Bunları doğal olmaktan çıkarmak eleştirel hedefleri benimseyen bir söylem analizinin amacıdır[15]. Konuya ancak dıştan bakıldığı zaman, bu ideolojik duruşun fark edilmesi mümkün olabilir. Eleştirel söylem analizi, ideolojinin metinlere gömük olan kısmını gözler önüne serer.

"Bir toplumsal ilişkinin belirli bir temsili ne kadar baskınsa, onunla bağlantılı pratiklerin doğallaşma derecesi de o kadar büyük olur"[16]. Bu pratikler ne kadar bilinir ve ne kadar içselleştirilmiş ise o kadar da doğallaştırılmıştır. Bu pratikler ne kadar çok benimsenir ve toplum tarafından kabul edilirse, bunların ideolojik olduklarının fark edilmesi o kadar zor olacaktır. Bu tarz pratikler kitle iletişim araçları tarafından hem üretilir hem de aktarılırlar. Böylece ideolojiler bir sınıf egemenliği

---

[10] Van Dijk, T.A. (2019), a.g.e., s. 62-63.
[11] Berger (2014), a.g.e., s. 68.
[12] Fairglough (1995), a.g.e., s.24.
[13] Özer, Ö. (2011). Haber Söylem İdeoloji – eleştirel haber çözümlemeleri, Konya: Literatürk, s.9.
[14] Van Dijk, T.A. (2000). Opinions and Ideologies in the Press. Approaches to Media Discourse, Bell, B & Garrett, P (eds.) (1'st ed 1998). Oxford: Blackwell Publishers, s. 23.
[15] Fairglough (1995), a.g.e., s.27.
[16] Fairglough (1995), a.g.e., s.33.

ideolojisinin yeniden üretilmesini ve meşrulaştırılmasını sağlarlar. Ancak işlevleri bununla sınırlı değildir. Belli bir grubun (egemen grubun) çıkar ilişkilerinin geliştirilmesini de sağlarlar. İdeolojiler ayrıca bu çıkarların korunması için grup üyelerinin toplumsal pratiklerinin koordinasyonunu da sağlarlar[17].

Bu çalışmadaki analizde ekseriyetle milli kimlik üzerine oluşan milliyetçi vurgular ve kutuplaştırmaların tespiti aşağıdaki model üzerinden yapılacaktır. Van Dijk'a göre[18], bir eylem iyi olduğu zaman bizim insanlarımız öncelikli aktörler olarak ön plana çıkarılır ama eylem kötü ise o zaman karşı tarafın aktörleri ön planda yer alır. Bu zihinsel bir model aracılığıyla ideolojilerin ifadesi için bir strateji olarak ortaya çıkar. Bu kutuplaşma stratejisi - olumlu iç grup tanımı ve olumsuz dış grup tanımı - dolayısıyla, "ideolojik kare" diyebileceğimiz aşağıdaki bir değerlendirme yapısına sahiptir ve şu şekilde işler:

1. Bizim iyi özelliklerimizi / eylemlerimizi vurgulayın
2. Onların kötü özelliklerini / eylemlerini vurgulayın
3. Bizim kötü özelliklerimizi / eylemlerimizi azaltın
4. Onların iyi özelliklerini / eylemlerini azaltın.

Bu strateji çerçevesinde Eftalya Hanımın anlatılarında sıradan bir insana sirayet etmiş ideolojik yargıların tespiti mümkün olacaktır. Söz konusu ideolojik çerçeveleme içindeki anlatılardan örneklendirmeler yapıldıktan sonra dikkat çeken stereotipler, küçümseme ve yüceltmeler, genellemeler, nostaljik yaklaşımlar gibi öğeler ele alınmaktadır.

Bulgular ve Tartışma

Eftalya Hanımın kendi hayat hikayesi etrafında dönen olaylara ilişkin anlatılarında zengin stereotipler, ön yargılar, kutuplaştırmalar var. Bütün bunlar uluslaşma ve ulus olma süreci içinde anlamlı bir yere oturur. Ancak onu bir Anadolu kızı yapan bu uluslaşma sürecinin dışında kültürel kimliği de yatmaktadır. O her kutuplaştırmadan sonra ötekiyi kendine çekme stratejisiyle bir anlatı kurmaktadır. Bu strateji Van Dijk'in teorileştirdiği ideolojik kare çerçevesinde işlemektedir. Biz iyi insanlardık, ama aramızda kötü olanlar da vardı; onlar ise kötü insanlardı ama aralarında iyi olanları da vardı. Bu model hikayenin tüm anlatımında bazen daha bariz, bazen daha örtük olmakla birlikte her daim kendini gösteriyor. Aşağıdaki paragraflar teorik çerçevede dile getirilen bu kutuplaştırma modeli açısından zengin örnekler sunmaktadır.

> "Yanakis, anam öldükten sonra, ninemin kucağında öylecene öldü. Boğdular onu anacağım, papazlar öyle dedi, çok güzel oğlandı, iki yaşında. Kimlerin gelip girdiği ve onu boğduğu belli. Bu da haksızlık. Babamın orada köylerde çok düşmanı vardı ama belki de kana susamış bir Türk'tü. Çünkü bizi kimse

[17] Van Dijk, Teun Adrian (1988). *News Analysis, Case Studies of international and National News in the Press,* Hillsdale, New Jersey: Lawrence Erlbaum, s.24.
[18] Van Dijk, T.A. (2000), a.g.e., s.33-37.

> hazmetmiyordu. Bize 'köpekler' 'Rumlar' derlerdi. İyi kalpli olanlar severdi bizi, bize ikramlar yaparlardı, birlikte panayırlar, eğlenceler yapardık, çok iyi vakit geçirirdik. Ama biz Rumlar da söverdik, gizlice küfür ederdik. Şimdi bile, bugün, bir Türkün ölüm haberi gelirse, cesedi üzerine, sözün gelişi, tükürecek bir Rum bulunur. Üzülmez, 'bir köpek geberdi' derler."[19]

Eftalya'nın anlatısında babasının köylerde çok düşmanının olması, Yanakis'in onlar tarafından boğulmuş olabileceğine işaret ediyor. Ama belki de öldüren bir Türk'tü diyor. Çünkü papazlar öyle demişti. Bu karşı tarafın kötülerinin öne çıkarılmasına, kendi kötülerinin ise azaltılmasına örnek olan bir kutuplaştırma stratejisidir. Aynı strateji "bize köpekler derlerdi" derken de işliyor ama akabinde 'iyi kalpli' olanlarla bu kutuplaştırma dengeleniyor. Onlar açıkça küfrediyor ama biz de gizlice küfür ederdik ifadesi onların kötülerini öne çıkarma, bizim kötülerimizi ise azaltma stratejisinin nasıl işlediğini gösteriyor.

Eftalya Hanımın anlatılarında biz ve öteki kavramı bazen Anadolu insanı ve diğerleri olarak da tezahür ediyor. Ancak burada da milli kimlik açısından bizim iyilerimiz önde, onlarınki geride stratejisi uygulanmaktadır. Bir küfür anlatısı üzerinde hem Türk – Rum, hem de Anadolu ve Yunanistan farkının anlatımı oldukça dikkat çekicidir. Bir kiliseye gidişinde Eftalya Hanım çok susaması ve terlemesi üzerine hararetini gidermek için bir bakkaldan limonata istediğini anlatıyor. Ama bakkalda limonata olmadığı için basit de olsa bir küfür ettiğini söylüyor. Bunun üzerine bakkalın tepkisini şu sözlerle anlatıyor ve küfre Yunanistan'da nasıl yaklaşıldığını dile getirerek bir yandan Türk – Rum diğer yandan ise Türkiyeli Rum ve Yunan ayrımına dikkat çekiyor:

> "Ayağa kalktı, 'tüh sana' dedi, 'utanmıyor musun biraz? Hıristiyan değil misin sen, Hazreti İsa'dan korkmuyor musun? … Günahtır günah, Meryem Ana yakar seni.' Kafamı önüme eğdim ve yola koyuldum. Eski Türkler böyle saf, böyle dindar insanlardı. Allah korkusuyla yaşıyorlardı. Haksızlık döner seni vurur – öyle derler. Hıçkırık tuttuğunda ve durmadığında 'hak yedim' derler, birinin hakkını yedim der ve kime haksızlık ettiklerini, ne kötülük yaptıklarını bulmaya çalışırlar. Sonra da tövbe ederler, nedamet getirirler, diz çökerler, af şefaat bulmak için.
>
> Sizin orda, Yunanistan'da küfür daha kolaydır. Meryem Anaya, azizlere küfür ederler kolayca. Biz korkarız, çok korkarız. Tabii günahın da varsa! Derdin varsa, şikayetin varsa, nereye gideceksin? Azize gideceksin. Kiliseye gideceksin."[20]

Burada Türklere atfedilen iyi özellikler 'eski Türkler' olarak yer bulmak suretiyle iyi özelliklerinin azaltılması stratejisi izlenmektedir. Yunanistan'da azizlere kolayca küfür edilmesi hususunda ise,

[19] Korovinis, (2017), a.g.e s.13.
[20] Korovinis, (2017), a.g.e s.62-63.

ötekileştirilen Yunanistan iken Anadolu'daki Rumlar biz olarak tezahür etmektedir. Dolayısıyla bu kısa anlatıda kendi kötü özelliğini azaltarak basit bir küfür olarak niteliyor; Türk olan bakkalın iyi özelliği olan tepkisini ve onla ilgili diğer iyi özellikleri ise 'eski Türkler' diyerek azaltıyor. Yunanistan'da küfür kolaydır diyerek, Yunanların kötü özelliklerini artırıyor, Türkiyeli Rumların ise Meryem Anaya küfretmekten korkmalarını iyi bir özellik olarak sunuyor.

Diğer taraftan Atatürk'ün cenaze töreniyle ilgili gözlemleri ve anlatıları, oalyı toplumun içinde olmasına rağmen dışardan bir gözle değerlendirmesi dikkat çekiyor. Bu nesnellik onun hikayesini de güçlü kılan özellik olarak kendini gösteriyor.

> "Kemal öldüğünde ben de cenaze törenine gittim. … Allah aşkına bırak dedim patroniçeme…izin ver biraz insanları seyredeyim, Atatürk'e ağlayan Türkleri. İzin verdiler. İnsanların hepsi iyi, resmi elbiselerini giymişti, her tarafta ay yıldızlı Türk bayrakları direklerde yarıya kadar inmiş, kadımlar güzel tayyörlerle, şapkalarla, erkekler kostümler ve fötr şapkalarla, müzik çalıyordu ve bir sürü asker, insanlar sokaklara sel gibi akıyordu, ağlıyorlardı, çok kişi ağlıyordu. O, Türk milletinin babasıydı, büyük önder, onu çok seviyorlardı. Bugün de görüyorsun, ölümünün ardından bu kadar yıl geçti, ona tapıyorlar. Her yerde onun resmi var, bütün dükkanlarda fotoğrafı duvarın gösterişli yerinde. Eh bu biraz da galiba mecburi, gerçeği söylemek gerekirse." [21]

Atatürk'ün cenaze töreniyle ilgili gözlemleri, dışardan bakan bir gözün nesnelliğiyle sunuluyor. Bu, tüm hikayeye dobralık veren bir özellik olarak önem arz ediyor. Çünkü Eftalya Hanımın hayatına ve gözlemlerine ilişkin kişisel görüşlerinde nesnelliğin hakim olması anlatıyı güçlü kılan bir özellik. Ancak bu özelliğe rağmen, ideolojik kareden kurtulması mümkün olmuyor. Çünkü ideoloji örtük bir biçimde işlemeye devam ediyor ve farkında olarak veya olmayarak kendi iyilerini ön plana çıkarırken onların iyilerini arka plana itmeye devam ediyor. Bunca zaman geçmesine rağmen Atatürk'e halen saygı duyulduğunu ve fotoğraflarının baş köşede olduğunu söylerken bunun biraz da mecburi olmasının öne sürülmesi onların iyilerini azaltmaya yönelik bir strateji olarak yer alıyor.

Bütün bu hikâye anlatımında geçen olayların aktarım biçimi, basma kalıp yargılar, ön yargılar, kötülemeler ve yüceltmeler açısından oldukça zengin içerikler bulunuyor. Bunlardan bazıları aşağıdaki tablolarda örneklendirilerek sunulmaktadır.

[21] Korovinis, (2017), a.g.e s.46.

Tablo 1: Bizim iyi yönlerimizin vurgulanması

Eftalya'nın Anlatımlarında Rumların veya Yunanistan'ın iyi özelliklerinin vurgulanması	**Anlatımın değerlendirilmesi**
Ay bu ne güzel sigara böyle! Yunanistan'dansa isterim. Atina'ya gidersem Assos içerim.	Yazarın Notu: Yunanistan'ın en ucuz sigaralarından biri. Yunanistan malının değerini yüceltme stratejisi.
Ruslar gitti, karman çorman olmuş ah; neler olmuş Giresun'a… Bütün ahali Yunan, Hıristiyan, İyi Hıristiyan, hepsi hamarat, bütün Karadeniz.	Mütareke sonrası durumu anlatırken, Hıristiyan ahalinin dağılışının verdiği hayal kırıklığında kendi iyisini "iyi Hıristiyan, hepsi hamarat" diyerek yüceltme kullanılmaktadır.
Soyumuz Pontuslular öyleydi, aşağı yukarı hepsi güzel, yakışıklı. Yakışıklı da olmasa mutlaka delikanlı, mert.	Rum soyunun yüceltilmesi
Dönmeler de, Türk Pontuslular, onlar da yakışıklı.	Dönme Rumların da aynı özelliği taşımasıyla Rum soyunun yüceltilmesi burada da uygulanmaktadır.
Türk'ün aklı Rum'un kafası gibi olmaz.	Rumlar Türklerden daha akıllıdır önyargısının deyim olarak kullanılması
Bizimkiler, Hıristiyanlar azıcık daha iyiydi, daha iyi demek yani bir kadınları vardı. Çocuklarına da daha iyi bakarlardı.	Türklerle kıyaslamada Rumların üstünlüğü
Bütün Türkiye'de en güzel ses onunkiydi. Deniz kızı Eftalya. Rumdu. (Bir de Burhan Hafız vardı.)	Türkiye'deki en güzel sesin bir Rum kızına ait olması, Rumların yüceltilmesine bir örnek.
Berberi, terzisi, ayakkabıcısı, hepsi Rumdu, en iyi ustalar onlardı.	Atatürk'e hizmet eden ustaların tamamın Rum olduğuyla ve onların ustalık özellikleriyle üstünlük vurgulanıyor.
Bir Türk için bir Hıristiyan almak çok büyük bir şeydi. Öf bir de Rum kadınla arayı bulup evlense büyük keramet. Kadın Hıristiyanlıktan çıkıyor o da Müslüman, 'sevap' kazanıyor. O 'sevapla' da artık bir ayağı Cennette. Allah onu kabul ediyor, yanına alıyor.	Türklerle ilgili bir stereotipin şakayla karışık anlatımı. Gene Rum soyuna yapılan üstünlük stratejisi uygulanmaktadır.

Örnekleme alınan ifadelerde Rumların iyi özelliklerinin ön plana çıkarılması bariz bir biçimde görülmektedir. Bunların doğruluğu veya yanlışlığı tartışılmaksızın ideolojik stereotipler olarak kullanılmaktadır. İyi mal bize aittir, soyumuz iyidir, çalışkanız, en iyi ustalar bizimkilerdir, en iyi sanatçılar bizden çıkar gibi yargılarla ve stereotiplerle bu ideolojik görüşler desteklenmektedir.

Tablo 2: Onların kötü yönlerinin vurgulanması

Eftalya'nın Anlatımlarında Türklerin kötü özelliklerinin vurgulanması	**Anlatımın değerlendirilmesi**
Ah gittiler, hepsi gitti, onları yakaladılar, astılar. Yağmaladılar, vurdular, döktüler.	Çetecilere karşı düzenlenen eylemlerde genelleme yapılarak, tüm bu kötülüklerin Türkler tarafından yapıldığının anlatımıyla kötü özelliklerin vurgulanması stratejisi uygulanmaktadır.
Burada Topal Osman Ağanın konağı. Hıristiyanları bu öldürüyordu, Rabbim İsa, lanetli Topal Osman, çeteci, büyük çeteci, çok kötü adam, ruhu şad olmayasıca.	Topal Osman nezdinde Türklerin kötülenmesi
Bize 'köpekler' 'Rumlar' derlerdi.	Türklerin Rumlara köpek olarak küfür etmesi.
Belki de kana susamış bir Türk'tü	Papazların kardeşini Türkler öldürdü demesi üzerine söylenen bir laf. "kana susamış" tabirinin kullanımı gene kötü özelliği artırma stratejisi olarak kullanılmaktadır.
Bu Türkler başka türlü alışmıştı, yani çok kadınla. Bilhassa Anadolu'dan olanlar. Ama burada İstanbul'da hiç öyle değil, yalnız zengin, çok zengin olanlar.	Rumlarla kıyaslamada Türklerin zayıflığı

Onların kötü yönlerinin vurgulanması hususunda da Türkler, öteki – onlar olarak değerlendirilmektedir. Yağmalama, aşağılama, öldürme, çok kadınla birlikte olma gibi davranışsal stereotipler kullanılarak yapılan anlatılar bu kötü özelliklerin Türkler üzerinde gösterilmesiyle, onların kötü özelliklerinin vurgulanması stratejisi izlenmektedir.

Tablo 3: Bizim kötü yönlerimizin azaltılması

Eftalya'nın Anlatımlarında Rumların kötü özelliklerinin azaltılması	**Anlatımın değerlendirilmesi**
Ama biz Rumlar da söverdik, gizlice küfür ederdik.	Türklere edilen küfrün gizlice yapılması, kötü yönü azaltma stratejisi olarak kullanılmaktadır.
Şimdi bile, bir Türk'ün ölüm haberi gelirse, cesedi üzerine tükürecek bir Rum bulunur. Bir köpek geberdi derler.	Geneli değil, istisnası bulunur. Herkes Türklere köpek demez ama şimdi bile diyecek biri çıkar derken genel kötü yönü azaltma stratejisini kullanır.
Yeğenlerimi buldum; beni yetimlikten kurtarırlar dedim. Olmadı. Yük oldum. İstemiyorlardı beni.	Yunanistan'ın ve akrabalarının onu sahiplenmemesini "yük oldum" diyerek azaltmaktadır.
Ama bana zarar Türklerden gelmedi, Yunanlardan geldi… Gebe kaldım. Üç aylık, oğlandı, aldılar. Günah değil miydi? İsterdim şimdi bir	Kendine yapılan zararın Yunanlardan gelmesi, talihsiz kadere bağlanarak kötü özelliklerin azaltılması stratejisini

Yunan subayım olsun.	izlemektedir.
Hıristiyan çoğumuz yani, çalışırdık evlerde. Çoğu bizimkilerdi doğruya doğru.	Genel evlerde çoğunluğun Hıristiyan olması gene kadere bağlanmak suretiyle hafifletilmektedir.

Kötü yönlerin azaltılması stratejisinde de Rumlara ait bu kötü özelliklerin istisna olarak sunulmasıdır. Türkler açıkça küfrederken, Rumların küfrü gizlice yapması; Eftalya Hanım nezdinde kendine yapılan zararın Yunanlardan gelmesine rağmen, bunun kadere bağlanması gibi durumlar, kötülüğü azaltma stratejisi olarak uygulanmaktadır.

Tablo 4: Onların iyi yönlerinin azaltılması

Eftalya'nın Anlatımlarında Türklerin iyi özelliklerinin azaltılması	**Anlatımın değerlendirilmesi**
İyi kalpli olanlar severdi bizi, eğlenceler yapardık çok iyi vakit geçirirdik.	İyi kalpli olanlar bir istisnaydı. Sadece onlar severdi.
Türkler kızlarını bırakmaz	Genelevlerde çalışan kadınların ekseriyetle Hıristiyan olmaları üzerine söylenen bir laf.
Kapıyı çaldılar, bir hanım açtı, Türk, ama sosyeteden, madalyon ve kolyeler takmış hem Fransızca hem de İngilizceyi konuşuyor…	"Ama" kelimesinin arkasından gelenler Türklerde aslında bu iyi özelliklerin genelde olmadığını ima ediyor.
Ama Türkler de çocuklarını severdi tabii	"Ama" kelimesi bir olumsuzlamadan sonra geliyor. Türklerin çok kadınlı ve çok çocuklu olmaları sebebiyle çocuklarına ilgi gösteremez ama onları severlerdi.
Bir de Burhan Hafız vardı, gazelhan	Burhan Hafız'ın sesi Eftalya'dan sonra geliyordu. "Bir de" ifadesiyle azaltma yapılıyor.
Çok şık giyinirdi Kemal	Ama terzisi Rumdu.
Bazen bir Türk bile, ikonalara tapan bir Hıristiyan'dan daha iyi olabilir.	"Bazen" ve "bile" kelimeleri Türklerin iyi yönlerini azaltan ifadelerdir.
Eski Türkler böyle saf, böyle dindar insanlardı.	"Eski" kelimesi iyi özelliklerini azaltan bir işlev görmektedir. Şimdiki Türkler böyle değil kısmı örtük bir biçimde aktarılıyor.

'Onlar' olarak ötekileştirilen Türklerin iyi yönlerinin azaltılması da anlatılardaki bir strateji olarak görülmektedir. Türklerin iyiliği istisnai bir durum olarak sunulmaktadır. Böylece Türklere ait iyi özellikler, istisnai bir durum veya eski bir durum olarak sunulmak suretiyle iyi yönlerini azaltılması stratejisi uygulanmaktadır.

Önyargılar, stereotipler, genellemeler, nostaljik ve romantik kalıplar

Yukarıda dile getirilen cümlelerin yanı sıra kalıp olarak kullanılan bazı önyargılar, genellemeler, küçümsemeler ve stereotipler de dikkat çekmektedir. Bu genelde kötüleme, küçümseme ve önyargı olarak ortaya çıkmaktadır. Cümle aralarında dikkat çeken bazı ifadeler aşağıda sıralanmıştır:

- Kana susamış bir Türk // Önyargı ve stereotip
- Paçavrayız biz burada // stereotip
- Dişlerinin kovuğunu doldurmayız // stereotip
- Nereye gitsek esamemiz okunmaz // stereotip
- Hıristiyanları kestiler // genelleme ve önyargı
- Hıristiyan ahaliyi temizlediler // genelleme ve önyargı
- Oturduğumuz evlerde ayaklarının altındayız // stereotip
- Türkün sözü geçer, Türk'ün sözü // stereotip
- Biz adam yerine konmayız // önyargı ve stereotip
- Osmanlı dayağı yedim // deyim, stereotip
- Çok az kaldık, bir avuç // stereotip
- Erkekler namussuz cins // genelleme ve stereotip
- Sonra mübadele oldu ve artık bir insan kalmadı laf edecek // nostalji ve genelleme
- Atina ve Selanik'e gittim, 27 defa // nostalji
- Dilimizi istediğim gibi konuşamadım // nostalji ve stereotip
- Yabancı bir milletin içinde yaşadım // stereotip
- Şimdi Pontus'ta olsam, torunlarım olurdu, onlara bakardım. // nostalji
- Sizin oralarda ölseydim, serbest olsaydım, serbest ölseydim. // nostalji

Eftalya Hanımın anlatıları bunun gibi çok sayıda stereotip, önyargı ve genellemeler içeren ifadelerle dolu. Bütün bu ifadeler onun aslında yaşadığı dünyayı daha iyi tanımasına ve tanımlamasına olanak veriyor. Çünkü ideolojik olarak çerçevelenmiş bu yargılar yaşadığı dünyayı daha iyi algılamasına ve ona göre kendi yaşamına uygulamasına vesile oluyor.

Sonuç

Eftalya Hanımın kendi hayat hikayesindeki anlatımları tarihin bir kesitine sözlü bir anlatı olarak tüm dobralığı ve açık sözlülüğüyle tanıklık etmektedir. Bu anlatıda karşılıklı olarak apaçık önyargılar sansüre uğramaksızın görülmektedir. Ulus devlet anlayışının ortaya çıkışıyla birlikte milletlerin oluşumu dil ögesi ekseninde, diğer ögeleri kenara iterek gelişmiştir. Böylece daha önce yüzyıllarca imparatorluk idaresi altında yaşayan topluluklar uluslaşmaya ve devletleşmeye başlamış, bu devlet sınırlarının dışında kalanlar da azınlık unsurlar olarak kalmışlardır. Eftalya Hanımın yaşam hikayesi uluslaşma sürecinin son dönemlerine savaşların ve mübadelenin yaşandığı zamanlara denk

gelmiştir. Bu yüzden anlatılarındaki keskin ifadeler, ben ve öteki ayrımı geniş bir yer tutmaktadır.

Bu yargılar ekseriyetle ideolojik çerçeveleme içinde hem anlam hem de ifade bulmaktadır. Çoğunlukla da fark edilmeksizin dilin bir parçası olduğu için konuşmacı açısından sadece daha kolay bir ifade biçimi olarak kullanılmaktadır. İdeoloji ise bu ifadenin arkasında örtük bir biçimde varlığını sürdürmektedir.

Bütün bu durumu dikkate almaksızın Eftalya Hanım, kendinin olmayan ama ulus devlet inşa sürecinde ona vaat edilen yeni memleketine özlem dolu nostaljik bir yaklaşım sergilemektedir. Buna rağmen, yaşadığı ve kendinden bir parçanın giderek eksildiği asıl memleketiyle de barışık bir halde yaşamaya devam etmiştir.

Karşı taraftan da, bizim olan veya bize tanıdık gelen hikayeler ve anlatılar duymak mümkündür. Bu konu yeni araştırmalar için bir ilhan kaynağıdır.

KAYNAKÇA

Berger, Arthur Asa (2014) Kültür Eleştirisi – kültürel kavramlara giriş, (2. Baskı). İstanbul: Pinhan yay.

Fairclough, Norman. (1995). Critical discourse analysis: The critical study of language, (1'st ed.) New York: Longman Publishing. ISBN 0-582-21980-9

HOBSBAWM, Eric. 2004. "Milletler ve Milliyetçilik – Program, Mit, Gerçeklik" Ayrıntı yayınları beşinci basım, İstanbul.

Korovinis, Thomas (2017). *Fahişe Çika,* (3. Baskı). İstanbul: İstos yayınları.

Van Dijk, Teun Adrian (1988). *News Analysis, Case Studies of international and National News in the Press,* Hillsdale, New Jersey: Lawrence Erlbaum.

Van Dijk, T.A. (2000). Opinions and Ideologies in the Press. Approaches to Media Discourse, Bell, B & Garrett, P (eds.) (1'st ed 1998). Oxford: Blackwell Publishers. ISBN: 0-631-19887-3

Van Dijk, T.A. (2019) "İdeoloji, Multidisipliner Bir Yaklaşım. (1st ed.) Ankara: Hece Yayınları. ISBN: 978-605-7547-23-1

Özer, Ö. (2011). Haber Söylem İdeoloji – eleştirel haber çözümlemeleri, Konya: Literatürk. ISBN: 978-605-4336-52-4

MİLLİ MÜCADELE'DE PAPA EFTİM ÖNDERLİĞİNDE TÜRK ORTODOKSLARININ TEŞKİLATLANMASI

Chris Selçuk ERENEROL[*]

Özet

Milli Mücadele döneminin en az işlenen konularından belki de en başında gelen Türk Ortodokslarının sağladığı katkılardır. 2. yüzyıldan itibaren, kuzey steplerinden Anadolu'ya, Balkanlara ve Avrupa'nın birçok yerine akınlar ile gelmiş olan Kıpçak Türkleri yüzyıllar boyunca farklı toplumlarla kaynaşmış ve yeni yönetimler kurmuştur. 1071'de kazanılan Malazgirt Zaferi'nde büyük rol oynamış Peçenekler ve farklı Türk Hristiyan boyları, o tarihten günümüze kadar bu coğrafyada Müslüman Türklerle beraber yaşamıştır. Milli kimliğini unutmayan Türk Ortodokslar da Papa Eftim önderliğinde bağımsız bir Türk kilisesi kurarak mücadelenin en başından koşulsuz şekilde Mustafa Kemal Atatürk'e bağlılıklarını göstermişlerdir. Türkçe konuşan ve Türkçe ibadet etmek isteyen Türk Ortodokslar, İstanbul Patrikhanesi'nin (Fener Rum Kilisesi) Yunanlaştırma propagandasından ve yürüttüğü faaliyetlerden büyük rahatsızlık duymuşlardır. Bu faaliyetler, özellikle 1821'de gerçekleşen Mora İsyanı sonrası Megali İdea'yı hayata geçirme amacıyla hız kazanmış ve yürütülen Yunanlılaştırma politikaları zamanla yerini silahlı çetelerin yürüttüğü katliamlara bırakmıştır. Müslüman ve Hristiyan Türkler arasında yaşanan gerilimin durdurulması gerektiğini bilen Papa Eftim, Müslüman cemaat tarafından da kabul ve saygı görmüş, bu sebeple de ilk olarak Türk cemaatlerin arasındaki anlaşmazlıkların giderilmesi çalışmalarına başlamıştır. Uzun zamandır talep edilen ve nihai olarak da Lozan görüşmelerinde kabul edilen nüfus mübadelesi, daha önce çatışmalara sebebiyet vermiş ve din üzerinden bir milletin fertlerinin yaşadığı sorunları sonlandırmak amacıyla 1923 yılında kabul edilmiştir. Bu yüzden yeni kurulan ulus devletler *aynı dine mensup vatandaşlar* ülküsü üzerine inşa edilmiştir. Lakin, millet olma bilincinin din ile doğrudan bağlantılı olmadığı önermesi zaten Papa Eftim'in verdiği mücadele ile ispat edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Papa Eftim, Türk Ortodokslar, Milli Mücadele, Nüfus Mübadelesi

---

[*] Université Libre de Bruxelles, MA en Sciences Politiques. Bağımsız Türk Ortodoks Patrikhanesi Basın Sözcüsü Yardımcısı/Danışman. Deputy Spokesperson for the Independent Turkish Orthodox Patriarchate. İstanbul/Türkiye

TURKISH WAR OF INDEPENDENCE AND THE ROLE OF THE TURKISH CHRISTIANS

Abstract

Perhaps one of the least covered topics of the period of the War of Independence is the contributions of the Turkish Orthodox community. Since the second century, the Kipchak Turks, migrated in hundreds of thousands, from the Altay region to Anatolia, the Balkans and many other parts of Europe. The Pechenegs, who played a major role in the Malazgirt Victory in 1071, and also different Christian Turkish tribes have lived together with Muslim Turks in the region ever since. The Turkish Orthodox community that have not forgotten their national identity, established an independent Turkish Orthodox Church under the leadership of Papa Eftim and showed their unconditional loyalty to Mustafa Kemal Atatürk from the very beginning of the War of Independence. The Turkish Orthodox community spoke Turkish and therefore wanted to worship in Turkish,. Thus, they were deeply disturbed by the Hellenization propaganda and activities of the Istanbul Patriarchate (Fener Greek Church). The propaganda and the violent destructions of the armed Pontus gangs accelerated especially after the Peloponnesian Revolt in 1821 with the aim of establishing the Megali Idea, and their Hellenization policies gave way to massacres. Papa Eftim knew that the long-lasting conflict between the Muslim and Christian communities had to be stopped before the War of Independence. For this very reason, he first started to resolve the conflicts between these communities. The population exchange, which had been demanded for a long time and finally accepted in the Lausanne negotiations, was seen as a solution to end the problems that had previously caused conflicts on the basis of religion. Therefore, the newly established nation states were built on the ideal of citizens belonging to the same religion. However, the proposition of the idea of a nation state as a community of people belonging to the same religion had been proven undoubtedly wrong with the struggles of Papa Eftim.

Keywords: Papa Eftim, Orthodox Turks, War of Independence, Population Exchange

Giriş

Milli Mücadele döneminin en az işlenen konularından belki de en başında gelen Türk Ortodokslarının sağladığı katkılardır. Hristiyan Türkler kavramı literatürde çok sık işlenen işlense de dahi kapsamı yeterince olmayan bir alandır. Hristiyanlığı kabul etmiş Türklerin tarihçesine bu makale içerisinde kısaca değinip, Türk kimliğini unutmamış Ortodoksların Milli Mücadele sırasında İstanbul Patrikhanesi'nin[1] propagandalarına ve silahlı çetelerine karşı elbirliğiyle verdiği çabayı inceleyeceğiz.

Bu bağlamda Fener Rum Kilisesi'nin özellikle 1821 Mora İsyanı ile başlattığı Megali İdea projesinin Anadolu'da yarattığı tahribatlar ve verilen mücadelenin Lozan'a kadar uzanan yoluna da değinmemiz elzemdir. Ne denli mübadele konusunda yeterince belgeye sahip olmasak da araştırmamız içerisinde bahsi pek az geçen Türk Ortodokslarının da mübadeleye dahil edilmesi hususu da gündemimizde olacaktır.

Büyük Kavimler Göçü'nden itibaren, kuzey steplerinden Anadolu'ya, Balkanlara ve Avrupa'nın birçok yerine akınlar ile gelmiş olan Kıpçak Türkleri yüzyıllar boyunca farklı toplumlarla kaynaşmış ve yeni yönetimler kurmuştur. 1071'de kazanılan Malazgirt Zaferi'nde büyük rol oynamış Peçenekler ve farklı Türk Hristiyan boyları, o tarihten günümüze kadar bu coğrafyada Müslüman Türklerle beraber yaşamıştır.

Milli Mücadele'nin başlamasıyla birlikte, milli kimliğini unutmayan Türk Ortodokslar da Papa Eftim önderliğinde bağımsız bir Türk kilisesi kurarak mücadelenin en başından koşulsuz şekilde Mustafa Kemal Atatürk'e bağlılıklarını göstermişlerdir. Türkçe konuşan ve Türkçe ibadet etmek isteyen Türk Ortodokslar, İstanbul Patrikhanesi'nin Yunanlaştırma propagandasından ve yürüttüğü faaliyetlerden büyük rahatsızlık duymuşlardır. Bu faaliyetler, özellikle 1821'de gerçekleşen Mora İsyanı sonrası Megali İdea'yı hayata geçirme amacıyla hız kazanmış ve yürütülen Yunanlılaştırma politikaları zamanla yerini silahlı çetelerin yürüttüğü katliamlara bırakmıştır.

Müslüman ve Hristiyan Türkler arasında yaşanan gerilimin durdurulması gerektiğini bilen Papa Eftim, Müslüman cemaat tarafından da kabul ve saygı görmüş, bu sebeple de ilk olarak Türk cemaatlerin arasındaki anlaşmazlıkların giderilmesi çalışmalarına başlamıştır. Uzun zamandır özellikle Yunan tarafından talep edilen ve nihai olarak da Lozan görüşmelerinde kabul edilen nüfus mübadelesi, daha önce çatışmalara sebebiyet vermiş ve din üzerinden bir milletin fertlerinin yaşadığı

[1] Lozan Antlaşması sonrası İstanbul Patrikhanesi azınlık kilisesi statüsü almış ve bütün yetkilerinden arındırılmıştır. Fener Rum Kilisesi'nin statüsü ne denli Lozan maddelerinde incelenmemiş olsa da Yargıtay 4. Ceza Dairesi'nin 2007/5603K sayılı ilamında kilisenin statüsünün Lozan mütarekelerinde Türk Heyetince "sözlü senet" olarak sayılacağına dair atıf yapılmıştır. Makale içerisinde bu konuya detaylı şekilde değinilecektir.

sorunları sonlandırmak amacıyla 1923 yılında kabul edilmiştir. Bu yüzden yeni kurulan ulus devletler *aynı dine mensup vatandaşlar* ülküsü üzerine inşa edilmiştir. Lakin, millet olma bilincinin din ile doğrudan bağlantılı olmadığı önermesi zaten Papa Eftim'in verdiği mücadele ile ispat edilmiştir. Bu hususta, günün şartları değerlendirildiğinde, Türk milletinin bağımsızlığının kabul edilmesi için müzakereler sonrasında son ödenecek bedelin Türk Hristiyanların sergilediği büyük fedakarlık ile gerçekleştirildiği de yadsınamaz bir gerçektir.

Milli Mücadele Sırasında Papa Eftim

Milli Mücadele döneminin belki de en çok dikkat çeken kahramanlarından biri olan Türk Ortodokslarının lideri Papa Eftim bütün ömrünü Türk milletinin bağımsızlık ve uluslararası arenadaki haklı mücadelesinde sesini duyurmaya adamıştır. Milli Mücadele döneminde, İstanbul Patrikhanesi'nin önderliğinde yürütülen Yunanlılaştırma (Helenizasyon) politikalarından rahatsız olan ve milli bilinçlerini unutarak asimile olmak istemeyen Türk Ortodokslarını teşkilatlandıran ve Türk bağımsızlık mücadelesine destek vermelerini sağlayan Papa Eftim ne denli ilk bakışta bir Ortodoks din adamı olarak gözükse de sağladığı katkılarında dolayı Mustafa Kemal Atatürk tarafından "*Baba Eftim bu ülkeye bir ordu kadar hizmet etmiştir*" sözleriyle anılacak bir kahraman olmuştur.

Papa Eftim, doğum adıyla Pavri, 1884 yılında Ankara ilinin, Yozgat sancağına bağlı Akdağmadeni kasabasının İstanbulluoğlu Mahallesi'nde dünyaya gelmiştir. Kendisine büyükbabasının adı verilmiştir. Papa Eftim'in babası tüccardı ve Karahisarlıoğlu lakabıyla tanınırlardı. Genç yaşından itibaren, babaannesi ile beraber gittiği kilisede Hristiyanlığa ve genel olarak dinlere ve onları öğrenmeye ilgi duymaya başlamıştır. Bu yüzden Kuran-ı Kerim'i ezberleyen arkadaşlarına özenerek İncil'i ezberlemiş, hatta bununla da yetinmeyerek kendi kendine tefsir etmeye başlamış ve böylelikle de okuduklarını anlayarak dine daha çok bağlanmıştır. Müslüman ve Hristiyan Türklerin beraber yaşadığı Akdağ Madeni ve genel olarak da Anadolu, bu yönden Papa Eftim'in aynı zamanda gelecekte yapacağı çalışmalar ve vereceği mücadeleler için de ilham olmuştur.

Dine duyduğu ilgiden ötürü Papa Eftim öncelikle eğitimine kilise okulunda okuma-yazma öğrenerek başladı, ardından rüştiyeye gitti ve son olarak da eğitimini Yozgat'ta bulunan ruhban okulunda tamamlayarak dini eğitimini aldı. Meslek hayatına 1908'de Ankara'ya giderek babasının işi olan manifaturacılıkla başladı. 1911'de evlenmesi ardından 1912 yılında diyakoz olup "Eftim" ismini aldı. *Eftim* isminin kendisi için de önemi zamanında Peçenek Türklerini vaftiz edip Hristiyanlığa geçiren *Keşiş Eftim*'den gelmesiydi. Üç yıl aradan sonra,

1915'te, papaz olan Papa Eftim memleketine döndü ve yine üç yıl sonrasında, 1918'de, Kayseri Metropoliti[2] Nikola tarafından takdis edilerek Keskin Metropolit Vekili olarak atanmış oldu. Papa Eftim'in Milli Mücadele'ye desteği ise resmi olarak bu süreçten sonra başladı.[3]

1 Nisan 1918 tarihinde Papa Eftim Keskin Metropolit Vekili iken İstanbul Patrikhanesi'nin yıllardır süregelen Yunanlılaştırma politikalarına ve yürüttükleri karalama kampanyalarına karşı yayınladığı bir beyanname ile Türklerin ve Türk Ortodokslarının sesini dünyaya duyurdu. Bu beyannamede, özellikle Megali İdea çerçevesinde Türklüğe ve Türk bilincine sahip olan Ortodoksları asimile etmeye çalışan Yunanistan'ın ve direkt olarak politikalarını gerçekleştirmede yardımcısı ve uzantısı olan İstanbul Patrikhanesi'nin karalamalarını yalanlayan Papa Eftim şu sözleri dünyaya haykırır:

"Büyük Allah'ın iradesiyle, İsa Mesih'in hizmetkarı Keskin Ortodoks reis-i ruhanisi ben Papa Eftim, umum Anadolu Ortodoks cemaat ve kiliselerine Tanrı Babamızdan ve mübarek İsa Mesihimizden cümlenize selamet ve saadet, inayet ve ihsan buyurmasını dua eder. Avrupa müdahalesi ve bilhassa son zamanlardaki Yunan taarruzları neticesinde Anadolu'nun Müslümanları gibi biz Hristiyanları da müteessir ve mutazarrır oluyorlar. Anadolu'da hiçbir Hristiyan yoktur ki şu umumi felaketin kendilerine ait kısmın yegane müsebbibinin İstanbul Patrikhanesi olduğuna kanaat getirmemiş olsun(…) Mesela, İstanbul Patrikhanesi'nin bize Türklüğümüzü unutturmak ve dilimizi değiştirmek için aldığı bunca tedbirler hiç kar etti mi? İşte Türk tabiiyetimiz ve dilimiz olduğu gibi bakidir. Halis Türk ve Türk evlatları olduğumuzu adet, töre ve her halimizle ispat bunu ispat etmekteyiz. Düşüncelerimi böylece özetlemiş ve halletmiş oluyorum. İşitmek için kucağı olan işitsin! On asırdan beri Anadolu'da Türk hükümetimiz kiliselerimize ve dinimize ne zaman taarruz etti? Böyle bir şey vaki midir? Haşa! Dini Allah'a ait ve vicdana bağlıdır. Kiliseler siyaset ocağı değildir; Allah'ın evidir. Din şerre ve ihtilafa ait değildir; hayra ve iyiliğe, sulh ve selamete delalettir. Fener Patrikhanesi'nin dini ve ruhani vazifesini ihmal ederek, şanlı Türk milletinin biz şanlı evlatlarını hilelerle Yunanlı yapmaya kalkışması ve Avrupa'ya böyle göstermesi, Türk milletinin aleyhine esastan ari şikayetlerde bulunması, Allah'ın emrine ve hakikatine muhaliftir…"[4]

Papa Eftim'in yayınladığı bu beyanname özellikle İstanbul Patrikhanesi içerisinde büyük bir yankı uyandırmış ve Patrikhane yetkililerini harekete geçirmiştir. En başta Papa Eftim'e bir tamim gönderen İstanbul Patrikhanesi, artık Türk Hükümeti'ne bağlı olmalarının gereksiz olduğunu belirterek kendisinden yürüttüğü faaliyetleri durdurmasını ister. Mücadelesini bitirmemekte kararlı olduğunu

[2] Metropolitlik makamı, Ortodokslar için Patriklik makamından sonra gelen ve bir bölgedeki din işlerini yürütmeleri adına seçilmiş kişilere verilen sıfattır.

[3] Ümit Doğan, *Türk Papa*, Kripto Yayınları, Ankara 2021, s.13.14

[4] M. Süreyya Şahin, *Fener Patrikhanesi ve Türkiye*, Ötüken Yayınları, İstanbul 1999, s.189

gördüklerinde ise Papa Eftim'in tutuklanmasını talep ederler. Girişimlerinde art arda başarısız olan İstanbul Patrikhanesi saldırı yollarını değiştirirken, Papa Eftim bu sıralarda Milli Mücadele'ye aleni şekilde destek vereceğini açıklar ve Mustafa Kemal Paşa'nın yanında yerini alır.

Müslüman ve Hristiyan Türkleri bir araya getirme hususunda ve İstanbul Patrikhanesi'nin Batı'yı açık şekilde Anadolu'yu işgale davet etmesi girişimleri karşısında Papa Eftim vereceği mücadelede büyük zorluklarla karşılaşacaktı. Özellikle 1 Nisan 1918'de yayınlanan beyanname sonrası büyük bir rahatsızlık duyan İstanbul Patrikhanesi, Papa Eftim'in tutuklanmasını talep edecektir. Dönemin patriği, memnun olmadığı bu beyanname üzerine Papa Eftim'e bir genelge gönderir ve kendisine İstanbul Patrikhanesi'ne bağlı olduğunu hatırlatır. Bununla da kalmayan patrik, artık Türk hükümetinin bir meşruiyeti kalmadığını da ekleyerek, Türk topraklarının Yunanistan'a verileceğini söyler. Anadolu'da bulunan Ortodoksların, Türk tabiiyetinde kalmalarının manasız olduğunu dile getiren patrik açık bir şekilde Milli Mücadele'ye destek vermek isteyen Türk Ortodokslarını tehdit eder. Bu tehditlerle yetinmeyen İstanbul Patrikhanesi, tüm bunlar üzerine ayrıca Papa Eftim'in tutuklanması için dönemin sadrazamına başvurarak bir karar çıkartır. Lakin, kendileri de kuvvacı olan Ankara Valisi Muhiddin Paşa ve Keskin Kaymakamı Avni Bey bu çıkarılan kararı reddederek isteği yerine getirmezler.[5] Yıllar sonra bile bu konu hakkında Papa Eftim, yanında duran Muhiddin Paşa ve Avni Bey'e ne denli müteşekkir olduğunu dile getirir.

Yunanlılaştırma politikalarını ve gerisinde yatan sebeplerini kronolojik olarak açalım. Osmanlı Devleti'nin zayıflamasıyla birlikte İstanbul Patrikhanesi daha önce görülmemiş bir güce ulaşma yolunda ilerliyordu. Kuruluşundan beri bu denli bir gücü olmayan İstanbul Patrikhanesi ezelden beri hayalini kurdukları imparatorluğu kurabilmek adına gerekli adımları atabilecekleri bir ortamla karşı karşıyaydı. Fırsatları değerlendirmeye koyulan İstanbul Patrikhanesi önce asimilasyon politikaları ile çıktıkları bu yolda, zamanla silahlı çetelerin kurulmasına, isyanlar çıkartmaya ve katliamlar yaptırmaya kadar gidecekti. İstanbul Patrikhanesi'nin desteğiyle Odessa'da kurulan Etnik-i Eterya Cemiyeti, 1821'de Mora İsyanı'nı teşvik edecekti. Megali İdea'yı gerçekleştirmeye çalışan Etnik-i Eterya ve Mavri Mira gibi zararlı cemiyetler artık asimilasyondan öteye geçerek isyanları ve kıyımları başlatmış olacaktı.

Bilindiği üzere, 17 Mart 1821'de çıkan Mora İsyanı, Osmanlı topraklarında Müslüman ve Hristiyan tebaa arasında büyük gerilimlerin, hatta bir düşmanlığın, doğmasına sebep olacak fitili ateşlemiştir. Bu

[5] Doğan, *age*., s.32

isyanda rolü tespit edilen İstanbul Patriği 5. Gregorios'un Osmanlı Devleti tarafından *Kin Kapısı* olarak adlandırılan yerde 10 Nisan 1821'de asılması bu gerilimi tırmandırmaya devam etmiştir. O günden beri kapalı olarak duran Kin Kapısı ancak ve ancak bir Türk yetkilinin asılmasıyla yeniden açılacaktır.[6] Mora İsyanı'nın ardından Yunanlıların Osmanlı Devleti'nden bağımsızlıklarını kazanması ise Megali İdea yolundaki ilk adımın gerçekleşmesini sağlamıştır. Bundan aldıkları güçle beraber artık istedikleri büyük imparatorluğu kurabileceklerini düşünen Yunanistan, İstanbul Patrikhanesi'ni de Osmanlı toprakları içerisinde adeta bir ajan yerleşkesi olarak kullanabilecek ve politikalarını gerçekleştirmek adına da Batılı güçleri arkasına alabilecekti. İstanbul Patrikhanesi'ne bağlı din görevlileri birer militan gibi çalışarak asimilasyon ve silahlanma politikalarında önemli görevler üstlenecekti.

İstanbul Patrikhanesi'nin Megali İdea'yı gerçekleştirme mücadelesi önce Osmanlı Devleti'ne büyük zararlar vermiş; Hristiyan ve Müslüman Türkler arasında nefret tohumları ekmiş, ardından da genç Cumhuriyet ve günümüze kadar uzanan hukuk tanımazlığıyla sorunların kaynağı haline gelmiştir. Bu Yunanlılaştırma politikalarının başat aktörü ve topraklarımızda uygulayıcısı olan İstanbul Patrikhanesi Anadolu'da yaşayan Türk Ortodoksları da hedef almış ve onları ortak dini kullanmak suretiyle asimile etmeye çalışmıştır. Bu çabalar öncelikle din eğitimi veren, İstanbul Patrikhanesi'ne bağlı okullarda Yunan dili dayatmasıyla başlamış ardından ise Türk dilini unutturmaya çalıştıkları Ortodokslardan silahlı militanlar devşirmeye çalışacak kadar ileri gitmiştir.

Bu asimilasyon politikaları karşısında Türklüklerinin bilincinde olan Türk Ortodokslar son derece rahatsızdılar. Burada bir parantez açarak belirtmekte fayda var ki Türkler yüzyıllardır Hristiyanlığa kendi istekleri ile geçmiş ve hali hazırda bin 500 yıldır da hem Avrupa ve Balkan hem de Anadolu topraklarında, Malazgirt Zaferi öncesinde, yaşamaktaydılar. Kıpçak Türklerinin 2. yüzyıldan beri akınlarla Avrupa'ya gelmesi ve Roma İmparatorluğu ile mücadele etmesi Türklerin bu coğrafyaya yerleşmesine vesile olmuştur. Ardından Doğu Roma ile mücadele ederken kimi yenilen boyların Hristiyanlığa geçiş yapması ve Doğu Roma bünyesinde iskan edilmesi de tarihi kayıtlarla sabittir. Bu yüzdendir ki aynı dine mensup olup da aynı millete mensup olmayan Anadolu Ortodoksları, Yunanlıların uyguladığı bu asimilasyon ve düşmanlık politikalarından rahatsız olmuş; bir çözüm yolu aramaya başlamışlardır. Bu hususta da Papa Eftim'in önderliğinde birleşerek mücadelelerini vermişler ve yakın tarih sahnemizdeki yerlerini büyük bir özveri ve kahramanlıkla almışlardır.

---

[6] Muammer Karabulut, *Patrikhane'nin Kin Kapısında Bekleyen Halet Efendiler*, Togan Yayınları, İstanbul 2007, s.19-20

Papa Eftim önderliğinde birleşen Türk Ortodoksları, atılan adımları ve Milli Mücadele'de Ortodoks cemaatin nasıl destek verdiği konularına sırasıyla değinelim. Mora İsyanı ile başlayan, Yunanistan'ın kurulmasıyla devam eden, Balkan Harbinin yarattığı tahribat ve son olarak da I. Dünya Savaşı'nın getirdiği işgal felaketi ile artık bir arada huzur içinde yaşayamayan Müslüman ve Hristiyan topluluklar arasında çıkan ve çıkması olası olan çatışmaları durdurmak adına yayınladığı beyanname sonrasında Papa Eftim aktif bir şekilde Anadolu'da mücadelesine başlamıştır. Verdiği mücadelede en önemli hususun ilk olarak topluluklar arası barışın sağlanması olduğunu bilen Papa Eftim, Milli Mücadele'ye Türk milletinin yek vücut olarak destek vermesi adına çatışma içindeki toplulukları barıştırır, silahlı çetelerin silah bırakmasını sağlar ve Hristiyan Türkleri Milli Mücadele'ye dahil eder. Papa Eftim "Türk olabilmek için insanın kendini Türk hissetmesi yeter" der, "yalnız bu hissin samimi olması şarttır" diye de ekler. Bu hususta şu beyanatı da bir hayli önemlidir:

"Ben Ortodoks Hristiyan olarak doğdum. Anadilim Türkçe'dir. Rumca, Ermenice, Fransızca, Arapça ve Farsça da öğrenmeye çalıştım. Dinimin ve kilisemin dili olan Rumca ile mukaddes kitabı ezberlediğimden bu dili çok iyi anlarım. Milli ve dini duygularımın sağlamlığı, milletimin Türk, din ve mezhebimizin ise Ortodoks olduğundan beni hiçbir zaman şüphe ve tereddüde düşürmemiştir."

Altını çizmekte faydalı olan meselelerden bir tanesi de muhtemelen Rumlar tarafından çıkarılan isyanların ağırlıklı olarak Yunanistan, İstanbul ve Adalar'da olmasıydı. Anadolu'ya baktığımızda bu isyanlara halk nezdinde destek yok denecek kadar azdı. Keza Anadolu'da bulunan Ortodokslar dilsel ve kültürel olarak *Yunan* değildi. Örnek olarak, Karaman eyaleti içinde bulunan Antalyalı Ortodoksları ele aldığımızda kendilerinin tek kelime Rumca bilmediklerini Nicolaidis adlı bir Yunan tarafından itiraf edildiğini görüyoruz.[7] Türklük ve din hususunda son bir parantez açmak gerekirse, Papa Eftim kendisine *Türk dostu Eftim* diye hitap eden gazetecileri de affetmez çünkü milli bir bilince, yani Türk kimliğine, sahip olmak salt olarak din ile kısıtlanamayacak bir olgudur. Bunun üzerine kendisi şu ifadeleri söylemiştir:"*Ben her zaman her yerde Türk olduğumu beyan ettim. Bir yabancı Türk dostu olabilir. Fakat benim gibi halis Türk vatandaşının bir yabancı gibi Türk dostu gibi gösterilmesi onun milliyetinden şüphe edilmesine delalet eder ki bundan incinmemek, üzülmemek imkansızdır. Kendi milletinin dostu bir Türk için tabii zaruri, mantıkidir. Bu böyle olunca bir Türk'e Türk dostu demekle tezde, mantıksızlığa düşülmüş olmaz mı? Bana Türk demeyip, Türk dostu diyenleri hiçbir suretle affedemem."*[8]

---

[7] Şahin, *age.,* s.241

[8] Salih Özkan,*Kayseri'de Türk Ortodoks Kilise Kongresinin Toplanması ve Anadolu'da Ortodoksluk Sadası Gazetesi*, Kayseri ve Yöresi Tarih Araştırmaları Merkezi, 2003, s.31

Bir Türk Hristiyan olarak Papa Eftim'in sergilediği bu bilinç aynı zamanda Türk olmanın, Anayasamıza da baktığımızda, salt olarak ırka ve dine ait bir olgu olmamasıyla da alakalıdır. Türklerin binlerce yıldır farklı kültürler ve dinlerle yoğurulmuş olması ama en nihayetinde Anadolu topraklarında birlikte bir kurtuluş ve bağımsızlık mücadelesi vermesi de buradan gelmektedir. Nasıl ki Hristiyan Peçenek boyları Doğu Roma saflarını terk ederek Müslüman olan ve Oğuz boyuna mensup Selçukluların yanına geçip Alparslan'ın ordusuna katılarak zafere ulaştılarsa aynı şekilde bu sefer de Türklerin bir varoluş ve tarih sahnesinden silinmeme mücadelesinde aynı bilinçle bir araya gelmeleri gerekmekteydi. İşte tam olarak da bu yüzden *Türk hissetme* olgusu birleştirici bir unsur olarak bu milleti yeniden bir araya getirecekti.

Bütün bu zorluklara rağmen ve Batı'nın desteğini almış İstanbul Patrikhanesi'ne karşı Papa Eftim mücadelesine emin bir şekilde devam ederek Milli Mücadele safında yerini almış ve Mustafa Kemal Paşa'ya bağlılığından bir gün bile vazgeçmemiştir. 4 Eylül 1919'da başlayıp bir hafta süren Sivas Kongresi öncesinde Papa Eftim, Keskinli Rıza Bey aracılığıyla Mustafa Kemal Paşa ile tanışır. 1918'de, Keskin Beyannamesi olarak da geçen, Papa Eftim'in sadece Anadolu'ya değil aynı zamanda da dünyaya seslenmek için kaleme aldığı beyannamesinden etkilenen Mustafa Kemal Paşa zaten Papa Eftim'i gıyaben tanımaktaydı. Keskinli Rıza Bey'in de aracı olmasıyla yüz yüzde tanışan Papa Eftim ve Mustafa Kemal Paşa böylelikle mücadele verecekleri tam bağımsızlık için yeni bir adım daha atmış olacaklardı. Papa Eftim'in Sivas Kongresi'nde resmi olarak delege olmamasına rağmen *milli iradeyi temsilen* orada bulunduğu aşikardır. Aynı zamanda Temsil Heyeti üyelerinden Antep delegesi Kara Vasıf Bey'in 30 Ekim 1919 tarihli demecinde de "Anadolu Hristiyanları milli hareketin lehinedir" demesi, Papa Eftim önderliğinde teşkilatlanan Türk Ortodokslarının verilen bağımsızlık mücadelesinden ayrı tutulmadığının da göstergesidir.[9] Sivas Kongresi sonrasında Keskin'de yapılan bir mitingde Papa Eftim resmen İstanbul Hükümeti'ni tanımadığını belirterek bundan sonra sadece Mustafa Kemal Paşa'dan emir alacaklarını söyler.[10]

Bir din adamı olarak Milli Mücadele boyunca ruhani ve manevi destek vermekten bir an bile vazgeçmemiş Papa Eftim, adeta bir diplomat edasıyla sorunların çözüme kavuşmasını amaçlamıştır. Daha önce de bahsettiğimiz gibi çatışmalar ve ayaklanmalar ile boğuşan cemaatleri barıştırmayı birincil görev olarak seçmiş olan Papa Eftim, bu başarılarının yanında aynı zamanda maddeten de büyük katkılar sağlamıştır. Keskin'de görev yaptığı sırada teşkilatlanmaları bir hayli hızlanmış ve düzene girmiş olan Kuva-yı Milliye birlikleri Kırşehir, Keskin, Beypazarı, Bolu ve Mudurnu gibi yerleşim noktalarını da

[9] Doğan, *age*., s.34-36
[10] Mustafa Ekincikli, *Türk Ortodoksları*, Siyasal Kitabevi, İstanbul 1998, s.163

kapsayan *İkinci Kuva-yı Seyyare* birliğini Çolak İbrahim Bey komutasında kurmuştur. Keskin'de Çolak İbrahim Bey ile görüşen Papa Eftim, Kuva-yı Seyyare'nin ihtiyaç duyduklarını sağlama kararı almıştır. Bir hafta içerisinde Türk Ortodoks cemaatinden Kuva-yı Milliye'ye büyük yardımlar toplamayı başarmış; at, eyer, giyecek ve yiyecek gibi malzemeleri bizzat Keskin Kaymakamı'na teslim etmiştir. Ruhani bir sıfat taşımasından ötürü Papa Eftim cepheye bizzat gitmemiş olsa dahi, cephe gerisinde elinden gelen desteği vermeye çaba göstermiştir. Kuvvacılara kendi evinde yemekler de düzenlemiş ve mücadele sırasında morallerini yüksek tutmalarını amaçlamıştır.

Milli Mücadele'ye maddi-manevi desteğini cephe gerisinde gösteren Papa Eftim, aynı zamanda direkt olarak Pontus çetelerinin silah bırakması adına onları ikna etmek için Dahiliye Vekili Fethi Bey ile görüşüp hareket sahalarına gitme talebinde de bulunmuştur. Lakin bu adımın güvenli olmadığı belirtilerek Papa Eftim'in talebi reddedilmiştir. İstanbul Patrikhanesi'nin etkisi altında olan Pontus çeteleri nasihatlerle ikna edilemezdi ve aynı zamanda da Papa Eftim'in suikaste uğrama olasılığı çok yüksekti. Bu yüzden kendisine Akdağ Madeni dağlarında bulunan Hristiyan çeteleriyle görüşme görevini vermeyi daha uygun görmüşlerdir. Böylelikle yanına iki din adamı ve iki sivil görevli alarak ikna çabaları adına yola koyulan Papa Eftim verilen bu görevi başarıyla tamamlamış; İstanbul Patrikhanesi'nin etkisi altında kalarak eşkıyalığa başlamış bu çeteleri silah bırakmaya ikna etmiştir.[11]

1919 işgal yıllarında, Türk topraklarının geleceği yabancı devletler tarafından nasıl pay edilecek ve Türklere nereler bırakılacak diye tartışılırken, ülkelerine rapor sunmaları adına yabancı temsilciler Anadolu'ya gelmekteydi. Amerika Birleşik Devletleri başkanı Woodrow Wilson tarafından belirlenmiş ve I. Dünya Savaşı sonrasında kaybeden ülkelerin geleceğinin tayin edebileceği Wilson Prensipleri uyarınca *Türkiye'nin Yeniden Kurulması* hususunda bir komisyon teşkil edilmişti. Bu komisyon, Türk nüfusunun çoğunlukta bulunduğu Doğu Anadolu'da bağımsız bir Ermenistan'ın kurulmasını kabul etmiyordu. Yapılan propagandalar bu durumun değiştirilmesi adına büyük bir baskı unsuru oluşturmaktaydı ve Amerikan iç siyasetinde de tepkiler git gide artıyordu. Batılı diğer devletlerin de isteklerine ters düşen bu yaklaşım sonucu Amerika Birleşik Devletleri, senatoda alınan karar uyarınca Ermenistan'ın bağımsızlığı konusunun incelenmesi adına Anadolu'ya bir heyet gönderir. Ağustos 1919'da, General Harbord başkanlığında 46 kişilik Amerikan heyeti Anadolu'ya gelerek bir aya yakın Başkan Wilson'a sunmak üzere hazırlanacak raporun gözlemlerini yaparlar. İstanbul Patrikhanesi 1919 yılının başlarında Pontus Kongresi düzenler ve Paris

[11] Erol Cihangir, *Papa Eftim'in Muhtıraları ve Bağımsız Türk Ortodoks Patrikhanesi*, Turan Yayıncılık, İstanbul 1996, s.42-43

Barış Konferansı'na Rumların isteklerini sunmak için patrik vekili olan Dorotheos'u görevlendirip, Trabzon Metropoliti Hrisantos'u da bu heyete dahil eder. Metropolit Hrisantos konferans sırasında General Harbord ile görüşerek ilişkiler kurmuştu. Trabzon Metropoliti Hrisantos'un 20 Ağustos 1919'da, Anadolu'da bulunan Pontusçulara çektiği telgrafta *"Karadeniz kıyısındaki köylerin muhafazası için Pontusçuların gayet iyi talim ve terbiye edilmiş taburlarıyla Amerikan askerlerinin birlikte harekat yapabileceklerini, böyle bir harekat için Pontusçuların şevkle hazır olduklarını"* General Harbord'a bildirdiği bilgisi bulunuyordu.[12] Trabzon Metropoliti Hrisantos'un yaptıklarını bilen Papa Eftim de anında General Harbord'a bir telgraf çekerek olayların iç yüzünü anlatmıştır. Rum ve Ermenilerin yaptığı propagandalara inanılmaması gerektiğini belirten Papa Eftim, çektiği telgrafta Rumların ve Ermenilerin Anadolu'nun bölünmez bir bütünü olduğunu belirterek asırlardır Türklerle beraber huzurlu bir şekilde yaşadıklarını söylemiştir. Olan olayların kışkırtmalar ve propagandalar sonucu vuku bulduğunu önemle belirterek, alınacak kararlar adına yerinde bir değerlendirme yapılmasını ve bu propagandalara uyulmamasını istemiştir.[13]

Mücadelesine aynı anda birçok alanda devam eden Papa Eftim, hem Müslümanlar hem de Hristiyanlar tarafından gördüğü saygıdan ötürü kendisine Keskin'de bir hastane kurması Mustafa Kemal Paşa tarafından emredilir. Şöyle ki, 1921 yılında, Kurtuluş Savaşı'nın ve Türklerin en buhranlı günlerinde, Türk ordusunun Sakarya'nın doğusuna kadar çekilmesi sonrasında, Kaymakam Avni Bey Papa Eftim'den cepheden gelen askerlerin tedavisi için malzemelerin tedarik edilmesini ister. Bir saat içerisinde kırk yatak bulan ve malzemeleri halktan tedarik eden Papa Eftim yaralı askerlerin tedavisi için herkesi seferber eder. Mustafa Kemal Paşa'nın bu olayı öğrenmesi üzerine, "*Söyleyin Baba'ya, Keskin'de 200*[14] *yataklı bir hastane istiyorum*" emrini verir. Bu emri hemen yerine getirmek için işe koyulan Papa Eftim'in cevabı ise, "*Gözünü sevdiğim Mustafa Kemal'i, o ister de hangi Türk, İslam ya da Hristiyan, vardır ki bunu yapmasın*" olur.

Pontus çetelerinin yarattığı kıyımlar ve yıkımlar özellikle Karadeniz sahillerinde devam ederken Türkler bu ayrılıkçı politikalara karşı zor günler geçirmekteydi. Özellikle Mondros Mütarekesi sonrasında İstanbul Patrikhanesi'nin Megali İdea çerçevesinde hız verdiği Pontus politikaları yüzünden Karadeniz'de adeta bir katliam yaşanmaktaydı. Yunanistan'ın İstanbul Patrikhanesi'ni kullanarak yeniden kurmak istediği Bizans İmparatorluğu için Karadeniz sahilleri büyük bir önem arz etmekteydi.

---

[12] Ali Güller, *İşgal Yıllarında Yunan Gizli Teşkilatları*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1988, s.56

[13] Doğan, *age*., s.37-39

[14] Yazılı ve sözlü kaynaklar karşılaştırıldığında sayının 200 mü yoksa 2000 mi olduğu hususunda kesin bir sonuca varamamaktayız.

Bu yüzden, Batılı devletlerden de aldıkları güçle beraber planlarını işleyişe sokmuşlar, öncesinde asimilasyon politikalarıyla çıktıkları yola artık silahlı çetelerin yaşattığı katliamlarla devam ediyorlardı. Osmanlı Devleti topraklarında kalmış olan İstanbul Patrikhanesi de İstanbul'un yeniden Bizans İmparatorluğu'nun başkenti olması adına var gücüyle çalışıyor; ruhanilikten giderek uzaklaşıyorlardı. Lakin İstanbul Patrikhanesi'nin bütün çabalarına rağmen Anadolu'da yakmak istedikleri Pontus ateşi Karadeniz sahillerinden çok da öteye gidememişti. Papa Eftim'in silahlı çeteleri silah bırakmaya ikna etmesiyle özellikle Anadolu'da dinler arası oluşan çatışmalar yok olmuştu. Tehlikeden ötürü ikna etmesine müsaade edilmeyen, Karadeniz sahillerinde kıyımlar yapan Pontus çeteleri ise zaten iknadan çok uzak bir şekilde İstanbul Patrikhanesi'nin efsunu altında yüz yıllardır beraber yaşadıkları komşularını öldürüyordu. Papa Eftim'in Keskin'de yaptığı faaliyetler doğrultusunda özellikle o bölgede Rumlar ve Türkler arasında çatışmaların yaşanmaması Sovyet Generali Mihail Frunze'nin de dikkatini çekmişti. General Mihail Frunze, Aralık 1921'de heyetiyle beraber Karadeniz üzerinden Anadolu'ya geçmiş ve oradan da Ankara'ya gidecek bir kervanla yol almaktaydı. Heyetiyle beraber Ankara'ya geçiş yaparken, sonradan kervana katılan subayların da İzmir'de neler yaşadığını dinlemesi, denizin renginin kırmızıya ve kıyıya vuran köpüklerin pembeleşmesini duyması, Keskin'de göreceklerinden çok uzak olaylardı. 11 Aralık 1921'de Keskin'e varmalarıyla beraber yanında refakatçi olarak bulunan subaylardan biri General Frunze'ye, "*Burada Anadolu Ortodokslarının dini lideri Papa Eftim yaşıyor. Şurada da zengin Ortodokslar yaşardı, her yere mal taşırlardı. Şimdi hepsi iş başında… İşte bu evde de Papa Eftim yaşıyor. Akıllı adamdır"* diye bilgi verir. Karadeniz'den itibaren Rumlar tarafından yapılan katliamlara tanıklık eden General Frunze bu bölgede çatışma yaşanmaması konusunda şaşırmıştı. Subay ekler, "*(çatışma) olmadı ve olmayacak. Papa Eftim yardım ediyor. Keskin Ortodoksları Ankara iktidarına tabi, silah saklamıyorlar. Kesin, tek bir kurşun sıkmayacaklar."* Akşam olunca Kaymakam ve diğer davetlilerle yemek yiyen General Frunze özellikle kendisine Sovyetlerin dine bakışı hakkında gelen soruları cevaplayıp ve Anadolu'nun mücadelesinin yanında eşzamanlı olarak da ekonomiyle ilgilenip gelişmeye çalışması karşısında yorumlarını dile getirdikten sonra konuyu yine Rumlar ve Türkler arasındaki çatışmalara getirir; Anadolu genelinde barışın sağlanıp sağlanamayacağı üzerine soru sorar. Kaymakam Bey[15] bunun mümkün olacağını söyler ve ekler, "*Mesela biz ve bizim Keskin Ortodoksları. Saygıdeğer Papa Eftim, daha yeni bütün Anadolu Rumlarına bir çağrı yaptı: "Bu tiksinç ve pis isyanlara son verin, kanlı Kral*

[15] Ümit Doğan, Türk Papa kitabında verdiği dipnotta Kaymakam Bey'in Avni Bey olabileceğini belirtiyor.

Konstantin'in elinde fena bir silah olmayın; biz Türk Ortodoks Kilisesi'ni kurduk[16]*, ona katılın… Barış sağlanıyor."*[17]

Papa Eftim'in belki de Milli Mücadele sırasında kayda geçen en önemli ve akıllarda kalan faaliyetlerinden biri de 31 Mart 1922 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi önünde yaptığı tarihi konuşmadır. İkinci İnönü Zaferi'nin birinci yılında Meclis önünde, bahçe duvarının üstüne çıkarak halka verdiği konuşmasıyla kalabalığın milli duygularını kabartmış; Müslüman cemaat ile Hristiyan cemaat arasındaki anlaşmazlıkların bitmesi için verdiği haklı mücadeleyi de tarihe kaydettirmiştir. Papa Eftim'in yakın dostlarından olan Yüzbaşı Üzeyir Bey, bu meşhur konuşma hakkında şöyle der, "*(…) birçok hatipler, halkın maneviyatını yükseltecek ve milli duyguları harekete geçirecek nutuklar irat etmişlerdi. Bu mitingi Büyük Millet Meclisi binası önünde takip eden Mustafa Kemal Paşa, o esnada gözüne ilişen Papa Eftim'in de halka bir hitapta bulunmasını ister. Papa Eftim, hazırlıksız olduğunu ileri sürerek Paşa'dan affını rica eder. Fakat Paşa'nın ısrarı üzerine derhal halka doğru söze başlar…*" Papa Eftim, Mustafa Kemal Paşa'nın ricasını geri çevirmeyerek çıktığı bahçe duvarından insanlara seslenir ve İncil'den geçen bir pasajla halka hitap etmeye başlar, "*(…) İsrail kavminin Filistinliler ile yaptığı bir savaşta İsrail komutanı Yalvaç Davut, Filistinlilerin komutanı ile ordularının çevrildiği meydanda düello ederler. Yalvaç Davut bu savaşa dağarcığında daima bulundurduğu bir sapan ile çıkıyor. Filistin komutanı da her tarafı zırhlarla bürünmüş ve silahlanmış olarak meydana geliyor. Bu suretle karşılaşan iki rakip komutan, askerleri tarafından şiddetle alkışlanıyor. Fakat Filistinliler komutanlarına çok güvendikleri için elinde sapanla duran Davut ile alaya ediyorlar. Haklı ve meşru davasına inanan ve Tanrı'nın yardımına dayanan ve sığınan Davut, sapanına küçük bir taş yerleştiriyor. Sapanı bütün kuvveti ile sallıyor ve ileri doğru fırlatıyor. Bu taş gözünden başka vücudunun bütün azası zırhlarla bürülü olan kumandanın tam gözüne isabet ediyor ve bu acı ile sırt üstü yere seriliyor. Bu fırsattan istifade etmeği bilen Davut hemen rakibinin üzerine çullanıyor. Düşmanının kendi kılıcı ile kafasını kesiyor ve Suriyelilere fırlatmak suretiyle galibiyetini ilan ediyor(…)"*[18] Papa Eftim Yalvaç Davut ile o zamanki durumu kıyaslayarak Türk-Yunan savaşı üzerine benzerlikleri ortaya koyuyor ve konuşmasına devam ediyor. Konuşmasını bitirirken de, "*Düşmanlarımızın her şeyi var, ancak bizim silah ve cephanemiz yok. Fakat göğsümüzde imanımız var, mutlaka kazanacağız. Yaşasın muzaffer Türk Ordusu!"* diye haykırır.

[16] Burada söylenmek istenen muhtemelen Türk Ortodoks Kilisesi'nin kurulacağıdır çünkü Türk Ortodoks Kilisesi'nin kuruluşu 21 Eylül 1922'dir. Lakin Mayıs 1921'de Meclis'te bir Bağımsız Türk Ortodoks Kilisesi'nin kurulması görüşülmüştür.

[17] Doğan, *age*., s.40-42

[18] Cihangir, age., s.43-46

Umum Anadolu Türk Ortodokslarının Kilise Kongresi ile Bağımsız Türk Ortodoks Kilisesi'nin Kuruluşu

Bağımsız bir Türk Ortodoks Kilisesi'nin kuruluşunun sebeplerini anlayabilmek adına öncelikle İstanbul Patrikhanesi'nin tarihçesine kısaca bir göz atmak ve ardından da Megali İdea'yı hayata geçirmek için neler yapıp, Anadolu'da bulunan bütün Ortodokslar için ne denli tehlikeli bir kurum haline geldiklerine bakmamız gerekmektedir. Bu hususta biraz geriye gidecek olursak, Roma İmparatorluğu'nun dinamikleri ve Doğu ile Batı Roma arasındaki çekişmeler önem arz eder. Kral Konstantin'in Roma İmparatoru olmasından sonra Konstantinopolis (İstanbul) başkent yapılır. İstanbul'un başkent olmasıyla İstanbul Kilisesi kendisini hiyerarşide Roma'dan sonra ikinci sıraya koymak ister. Bu konuyu ele alırken konudan sapmamak adına Katolik ve Ortodoks mezheplerinin doğuşuna ve farklılıklarına değinmememiz; Doğu Roma ve Batı Roma meselesini daha çok Konstantinopolis'in kuruluşuyla beraber güçlenen Doğu Roma'nın *ekümeniklik* kavramını kendi tekeline almaya çalıştığını incelemek daha sağlıklı olacaktır.

Öncelikle ekümeniklik tartışmalarına açıklık getirmek ve bu iddianın günümüzde geçerliliğinin ne olduğunu anlamak adına ekümenikliğin tam olarak ne anlama geldiği ile çıkış noktasının ne olduğunu tartışmamız gerekmektedir. Bunun için de Roma'nın Hristiyanlığı nasıl kabul ettiğini anlamamızda fayda vardır.

I. Konstantin'in tahta çıkmasıyla beraber Hristiyanlığın imparatorluk içinde konumu tamamen değişmiştir. Batı bölümü için rakibi olan Maksentius'la savaşıp onu yenen Konstantin, doğu bölümünün imparatoru olan Licinius ile 313 yılında Milano Fermanı'nı yayınlayarak Hristiyanlar üzerinde uygulanan baskıları sonlandırmaya karar verirler. Doğu ile Batı arasında yaşanan sorunlar ile Konstantin bu sefer de Doğu İmparatoru Licinius'u alt ederek imparatorluk üzerinde mutlak güç kazanır ve Hristiyanlığı imtiyazlı, bir yerde de egemen, din haline getirip aynı zamanda önemli şehirleri kiliselerle donatarak hukuki konular üzerine de Hristiyanlığa uygun fermanlar yayınlatır. 300'lü yıllardan itibaren Hristiyanlık konusunda artan görüş ayrılıkları ile mezhep sorunları yaşamamak adına *ekümenik konsiller*[19] olarak adlandırılan büyük toplantılar yapılarak devlet, din üzerinde resmi bir politika uygulamaya karar verir. Bu konsillerin birinci 325 yılında İznik'te, o dönem Konstantin'in ikamet ettiği İzmit'e yakın olmasından dolayı yapılır. 330 yılında artık Konstantinopolis'in kurulması ve ikinci konsilin de burada toplanmasıyla İstanbul güç kazanmaya başlar ve başkent olmasıyla beraber kendini *Yeni Roma* olarak tanımlaması üzerine de hiyerarşide ikinci sıraya gelmesine hükmedilir. Lakin bu hüküm 451

[19] Ekümeniklik evrensellik anlamına gelip, daha mezhep ayrımlarının olmadığı dönemde tüm Hristiyanlığı kapsayan bir kavram olarak kullanılırdı. Mezheplerin çıkışı ve Hristiyanlığın farklı şekilde yorumlanması bu evrenselliği ortadan kaldırmıştır.

yılında yapılan Kadıköy Konsili'nde resmiyet kazanır ve İstanbul böylelikle hiyerarşide ikinci sıraya oturmuş olur.[20] Doğu Roma'nın güçlenmesi, İstanbul Patrikhanesi'nin Doğu Roma topraklarında bulunan bütün kiliselerin başı olarak tarih sahnesinde yerini almasını sağlar. Kazandığı bu güç artık sadece ruhani veya tarihsel bir sebepten ötürü değil; imparatorluğun *başkent kilisesi* olmasından dolayı olacaktır. İstanbul Patrikhanesi'nin dini işler yanında aynı zamanda siyaset sahnesinde de güçlenmesi ve Osmanlı İmparatorluğu döneminde de Patrikhane'nin *millet başı* görevi alıp doğrudan padişaha hesap vermesi, özellikle Osmanlı'nın güç kaybetmesiyle büyük bir politik figüre dönüşmesini sağlamıştır. Daha önce de bahsettiğimiz üzere Mora İsyanı sonrasında Patrik 5. Gregorios'un idam edilmesi, Yunanistan'ın bağımsızlığını kazanması İstanbul Patrikhanesi'ni hem Yunanistan ile hem de diğer Batılı devletlerle işbirliğine yöneltecek; İstanbul Patrikhanesi'nin güçlenmesine neden olacaktır. Bu güçlenme ile Anadolu'da bulunan Ortodoksların tabiyetine bakmadan asimilasyon çalışmaları yürüten, Yunanlılaştırma politikalarıyla Türk Ortodoksların milli şuurunu yok etmeye çalışan, ruhban okullarında kin ve düşmanlık aşılayarak bütün bunları silahlı çetelere dönüştüren İstanbul Patrikhanesi artık Türk Ortodoksları için büyük bir tehlike arz etmekteydi. Megali İdea'yı gerçekleştirmek adına dini işlerinden daha da uzaklaşmış olan İstanbul Patrikhanesi artık sadece siyasal bir etki ajanı olmaktan çıkmış, Etnik-i Eterya ve Mavri Mira gibi eli kana bulanacak cemiyetlerin yaratıcısı ve destekçisi de olmuştu. Hatta ve hatta, Cumhuriyet'in ilanından ve Lozan Barış Antlaşması'ndan sonra dahi, Kıbrıs meselesinde EOKA'yı direkt olarak finanse edip desteklemiş; uluslararası hukuku ve Türk hukukuna karşı adımlar atmaya devam etmiştir. Bu yüzdendir ki Papa Eftim çevresinde birleşip Milli Mücadele'ye destek veren Türk Ortodokslarının bağımsız bir kilise kurarak İstanbul Patrikhanesi'nin uygulamaya çalıştığı politikalara karşı çıkmaları Milli Mücadele döneminde bir zorululuk olarak kendini göstermişti.

İstanbul Patrikhanesi'nin yürüttüğü asimilasyon politikalarından ve kurulan silahlı çeteler ile huzuru bozan düşmanca tavırlarından rahatsız olan Türk Ortodokslar daha 20. yüzyılın en başında, 1903 yılında, müstakil bir Türk Ortodoks Kilisesi'nin kurulması adına tepkilerini göstermeye başlamış; ileriki yıllara doğru da bunu bir kamuoyu meselesi haline getirmişlerdir. 1903 yılının Kasım ayında "*Bir Türk*" imzasıyla verilen dilekçede, İstanbul Patrikhanesi'nin yaratacağı tehlike ve müstakil bir Türk Ortodoks Kilisesi'nin varlığının ehemmiyeti sunulmuştu. Hatta bu dilekçeye cevap alınmaması üzerine ikinci bir dilekçe de sunulmuştu. Bu dilekçede, özellikle Balkanların bağımsız

[20] Deniz Berktay, *Rusya-Batı Çatışmasında Fener Rum Patrikhanesi*, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul 2021, s.37-53

olmasıyla artık milli kiliselerin kurulmasının öneminden ötürü İstanbul Patrikhanesi'nin de Anadolu'da bulunan Ortodoksları bu ideoloji uyarınca Yunanlılaştırdığı belirtiliyordu.[21] Tabiiyeti Türk olan Ortodokslar bu Yunanlılaştırılmadan bir hayli rahatsızdı ve milli kimliklerini kaybetmek istemiyordu. Ortak bir din üzerinden yapılan bu asimilasyon politikalarının durdurulmasının yegane çözümü de Balkanlarda kurulan milli kiliseler gibi Türk Ortodokslarının da kendi milli ve bağımsız kilisesini kurmasıydı. Artan bu talepler doğrultusunda Karaman'da bir Türk Ortodoks Kilisesi'nin kurulması Osmanlı Hükümeti'nin gündemine gelmiş; Hakimiyet-i Milliye Gazetesi Türk Ortodokslarının kendi kiliselerini kurma isteğinin I. Dünya Savaşı sırasında Hükümet gündemine taşındığını yazmış ve haberin içeriğinde şu bilgilere yer vermiştir: "*Anadolu Rumlarının İstanbul Patrikliğinden ayrılmak arzusu yeni bir şey değildir, Harbi Umumi (Birinci Dünya Savaşı) içinde de bunu istemişlerdi. Bu mutelebat üzerine o zamanki Hükümet, Anadolu'da Hristiyan fakat aslen Türk olan bu Rumlar için Karaman'da yeni bir kilise, yeni bir Patrikhane ihdası tasavvurunda (meydana getirme düşüncesinde) idi. Mesele şimdi tekrar canlanmış bulunuyor. Ümit ederiz ki bu defa bir neticeye vasıl olur.*"[22]

Türklük bilincini kaybetmek istemeyen Ortodoksların mücadelesi ne denli Milli Mücadele döneminden önce başlamış olsa da bu mücadelenin somutlaşması ve Ortodoksların İstanbul Patrikhanesi'nin asimilasyon ve çeteleştirme politikalarına karşı koymaları daha ileriki yıllarda olacaktır. Özellikle Papa Eftim'in Keskin'den yayınladığı beyannameler ile İstanbul Patrikhanesi'nin zararlı faaliyetlerini anlatması, Müslüman Türkler ile Hristiyan Türklerin aynı soydan geldiğini belirtmesi ve bütün Türklerin de bundan ötürü Milli Mücadele'yi desteklemesi gerektiğini söylediği yazıları Türk Ortodoksların onun çevresinde birleşmesine ve İstanbul Patrikhanesi'nin etkisi altından çıkmalarına vesile olmuştur. Artık yıl 1921'e geldiğinde, Türk Ortodoksları kendi kiliselerini kurmak için resmi yollara başvurarak verdikleri dilekçelerde Türk olduklarını, Türkçe konuştuklarını ve İstanbul Patrikhanesi'nin yürüttüğü faaliyetlere karşı olduklarını belirterek birleşmek istediklerini dile getiriyorlardı. Örneklendirmek gerekirse, 11 Nisan 1921'de Kastamonu, Daday, Tosya, Taşköprü ve Safranbolu'da yaşayan Türk Ortodokslar kaymakamlıklarına başvurarak eskiden beri Hristiyanlığı kabul etmiş Türkler olduklarını belirterek, Türk adı altında yaşamak ve Türk Hükümeti'ne bağlı olmak istediklerini dile getirerek İstanbul Patrikhanesi'nin ihanetleri yüzünden ilişkileri kesip bir Türk Ortodoks Kilisesi'ne tabi olmak istediklerini belirtmişlerdir. Konya'da yaşayan Papa Nikola orada yaşayan Ortodokslar adına Avrupa

[21] Bülent Atalay, *Fener Rum Ortodoks Patrikhanesi'nin Siyasi Faaliyetleri (1908-1923)*, Türk Tarih Kurumu, İstanbul 1998, s.22

[22] Ümit Doğan, *age*., s.43 ; *Hakimiyet-i Milliye Gazetesi*, 1 Mayıs 1921

ve Amerika Dışişleri Bakanlıklarına çektiği telgrafta, "*Biz aşağıda imzaları bulunan Konya Türk Ortodoksları, yedi asırdan beri ecdadımız Türk tabiiyetinde huzur ve rahat içindeyiz. Hiçbir müdahale olmaksızın kardeş ve vatandaş olarak yaşamaktayız*" ifadelerine yer vermiştir. Yine aynı şekilde Papa Nikola ve Gülistan Hristos imzalarıyla Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığına, İçişleri, Dışişleri ve Adliye Vekaletine gönderdikleri dilekçelerde asırlardır bu topraklarda huzur içinde yaşadıklarını, Anadolu'da Rum veya Elen adında milletlerin bulunmadığını ve kendilerinin milattan önce batıya doğru göç eden, etnik olarak Turanlı Hristiyan Türkler[23] olduklarını kaleme alıp İstanbul Patrikhanesi'ne kendilerinin adına karar vermeleri hususunda vekalet vermediklerini ve Avrupalı Devletlerin azınlık hukuku gibi bahanelerle toplumun arasına ikilik sokmalarından ötürü duydukları rahatsızlığı dile getirmişlerdir.

Papa Eftim'in çabaları ve Anadolu Ortodokslarının kararlı tutumu ile Türk Ortodoks Kilisesi'nin kurulması adına Ocak ayında verilen teklifin kanunlaştırılma süreci hızlandırılarak 1 Mayıs 1921'de Bakanlar Kurulu tarafından *Türk Ortodoks Patrikhanesi* kurulması ile ilgili karar kabul edilmiş ve ardından 1 Haziran'da Celaleddin Arif Bey, İstanbul Adliye Nezareti Mezahip Müdürü Baha Bey'i Ankara'ya davet ederek kendisinden bu husus hakkında detaylı bir kanun tasarısı hazırlamasını istemiştir. Bunun üzerine Baha Bey tarafından hazırlanan 16 maddelik kanun tasarısı, 26 Temmuz 1921 tarihinde Bakanlar Kurulu'na sunulmuştur.[24]

Çıkan bütün engellere karşın, bağımsız bir Türk Ortodoks Kilisesi kurulması adına başta Papa Eftim olmak üzere çevresinde ve Anadolu'da bulunan Türk Ortodokslar çalışmalara devam ediyor ve geri adım atmıyorlardı. Mustafa Kemal Paşa'dan da alınan güç ve izinle Kayseri'de kongrenin toplanması için şartlar 1922 yılının Temmuz ayında olgunlaşmıştı. Haklı ve yasal mücadelelerini İstanbul Patrikhanesi'nin bütün baskılarına ve karalama kampanyalarına karşı yürüten Türk Ortodokslar, Ankara Hükümeti ile bütün hukuki zemini tamamladıktan sonra kongrenin oluşabilmesi adına *ruhani* boyutunu tamamlayacak ve kilisenin kurulabilmesi için görüşmeleri başlatabilecekti.

Kongrenin toplanabilmesi ve sürecin başlayabilmesi adına Bodrumlu bir Türk Ortodoks olan hukukçu İstimat Zihni Bey ve Antalyalı Filip Efendi, Papa Eftim'e yardım etmek amacıyla Kayseri'ye gelir ve çalışmalara başlarlar. Kilisenin Kayseri'de kurulmasının istemi de tesadüf değildi. Kayseri, Doğu Hristiyanlığı için bir hayli mühim bir yerdi. Birçok büyük Hristiyan alimi Kayseri'den çıkmıştır ki aralarından bir tanesi de bilgi birikimi, yazdığı eserler ve tarihe kattıklarıyla *kilise doktoru* olarak

[23] Bkz. M.Ö. 5.yy'da bahsi geçen İskitler ve Büyük Kavimler Göçü ile Avrupa'ya gelen Kıpçaklar.

[24] Yonca Anzerlioğlu, "Tarihi Verilerle Karamanlı Ortodoks Türkler", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi.*

tanınan Aziz Basil'dir. Bu yüzden Kayseri Metropolitliği tarihsel olarak Doğu Hristiyanlığının tarihi merkezi olarak anılmakta ve bu öneminden ötürü de kilisenin burada kurulması Papa Eftim tarafından özellikle seçilmiştir. Kongrenin toplanabilmesi adına Papa Eftim'in üç ruhani başkana ihtiyacı vardı. Bu ruhani başkanların Türk tabiiyetinde olmaları ve Türkçe konuşmaları gerekmekteydi. Lakin Anadolu'da olan olaylardan ötürü birçok ruhani başkan yerlerini terk etmişti ve elde fazla bir seçenek bulunmamaktaydı. İstanbul Patrikhanesi'ne bağlı olan Maçka Metropoliti Kirillos kongreye daveti kabul etmemişti. Papa Eftim'in iknaları üzerine Konya Metropoliti Prokobiyos, Antalya Piskoposu Meletios ve Gümüşhane Piskoposu Yervasiyos Türk Ortodoks Kilisesi'nin kurulması için yapılacak kongreye katılmayı kabul eder ve sürecin başlaması için gereken üç ruhani başkan da böylelikle bulunmuş olur. Ruhani başkanların yanında Anadolu ve Trakya'da bulunan seksen ruhani daire de kongreye katılmaları için davet edilir lakin İstanbul Patrikhanesi'nin nüfuzu altında bulunan sekiz daire kongreye iştirak etmez. Geri kalan yetmiş iki daire kongreye katılır ve 22 Temmuz 1922 tarihinde Kongre ilk toplantısını yaparak Türk Ortodoks Kilisesi'nin kurulması adına çalışmalarına başlar.[25] Uzun ve çekişmeli geçen bir süreç ardından toplanan kongreye üç teklif sunulmasına karar verilir. Bunlar,

1. Kanun ve nizamlara aykırı olarak patrik seçilen Meletios[26] Metaksis patriklikten çıkarılacak ve Fener Patrikhanesi feshedilecektir.
2. Kayseri'de bağımsız bir Türk Ortodoks Patrikhanesi kurulacaktır.
3. Kilise ve cemaatler tarafından noterliklerce düzenlenmiş vekaletnamelerle Papa Eftim'e "Anadolu Ortodoks Kiliselerinin Umum Vekilliği ve Murahhaslığı Payesi" verilecektir.

Daha önce de belirtildiği üzere, Türk Ortodoks Kilisesi'nin kurulması adına görüşmelerin yapılacağı bu kongre hükümet izniyle ve kanunlar çerçevesinde düzenlenmiştir. Bu yüzden kongrede Kayseri Mutasarrıfı Muammer Bey, mevki kumandanı ve kalem reisi Miralay Abdullah Bey ve bazı daire başkanları da hazır olarak bulunmuşlardır. Kayseri Zincidere Manastırı'nda gerçekleştirilen kongreye sunulan bu teklifler kongrenin amacını özetlemektedir. Sunulan teklifler oybirliği ile kabul edilmiş ve yetmiş iki ruhani dairenin temsilcilerinin imzasıyla tasdiklenmiştir. Ruhani dairelerin büyük çoğunluğunun katılımıyla başlamış olan ve oybirliğiyle kabul edilmiş bu kararlar açık bir şekilde Anadolu'da yaşayan Ortodoks Türklerin İstanbul Patrikhanesi'ne karşı duyduğu rahatsızlığı göstermektedir. Osmanlı yasalarına aykırı bir

[25] Salih Özkan, *Kayseri'de Türk Ortodoks Kilise Kongresinin Toplanması ve Anadolu'da Ortodoksluk Sadası Gazetesi*, Kayseri ve Yöresi Tarih Araştırmaları Merkezi, Kayseri 2003, s.41

[26] Patrik Meletios ile daha önce bahsi geçen Antalya Piskoposu Meletios'u karıştırmamak gerekmektedir. Patrik Meletios Megali İdea savunucusu ve Türk düşmanıdır; Piskopos Meletios ise Milli Mücadele'ye destek vermiştir.

şekilde Amerika Birleşik Devletleri'nden getirilen ve Venizelos'un arkadaşı olup Megali İdea'yı savunan Patrik Meletios, Türk Ortodoksları için büyük bir tehdit oluşturmaktaydı. Sadece Türk Ortodoksları için değil, aynı zamanda Anadolu topraklarında bulunan tüm Türklerin varlığı için de büyük bir tehlikeydi.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti'ne Tabi Umum Anadolu Türk Ortodokslarının Kilise Kongresi toplamda on bir oturum yapmış ve kongre boyunca alınan kararlar Ortodoksluk Sadası Gazetesi'nde yayınlanmıştır. Ortodoksluk Sadası Gazetesi sayesinde halk bir yandan kongrede alınan kararları ve tartışmaları takip edebiliyordu öte yandan da gazete halkı Milli Mücadele'ye desteğe çağırıyordu. Ortodoksluk Sadası'nın önemli görevlerinden bir tanesi de Türk Ortodokslarının verdiği haklı mücadeleyi duyurmaya çalışırken, bir yandan da Batı dünyasında çıkan yalan haberleri bertaraf etmek ve İstanbul Patrikhanesi'nin propagandalarını tekzip etmekti. İstimat Zihni Bey gazetenin imtiyaz sahibi, baş yazarı ve hukuk sorumlusuyken Filip Efendi de yazı işleri ve sorumlu müdür görevlerini yürütüyorlardı. İlk sayısı 9 Temmuz 1922, son sayısı ise 8 Nisan 1923 tarihli olan Ortodoksluk Sadası toplamda on altı yayın yapmıştır. İlk on üç sayısı "*Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetine Tabidir. Umum Anadolu Türk Ortodoksları Kilisa Kongresinin Mürevvic-i Efkarıdır*" şeklinde olan gazetenin, son üç sayısı "*Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetine Tabi Umum Anadolu Türk Ortodokslarının Dini, Ahlaki Haftalık Gazetesi*" olarak yayınlanmıştır.[27]

Baş yazar İstimat Zihni Efendi'nin 16 Temmuz 1922 tarihli yazısında özellikle din ve siyasetin iç içe geçmiş bir şekilde kullanılıyor oluşunu eleştirdiği yazısı bir hayli önemlidir. Türk Ortodoksların başına açılmış bu felaketlerin dinin siyasete alet edilmesinden ötürü olduğunun altını çizen İstimat Zihni Bey, Fatih Sultan Mehmet Han'ın yönetim biçimiyle Türklerin ve Rumların uzun sürelerdir huzur içinde yaşadığını belirtmiştir. Yazısında İstanbul Patrikhanesi'nin yürüttüğü kirli ve hain faaliyetlerin bu huzuru bozduğuna dikkat çeken İstimat Zihni Bey, Türk hükümetinin aleyhinde yürüttükleri bu politikaların onları Batılı güçlere oyuncak ettiğini ve bu suretle de Türk Ortodokslarını da bu kirli oyunlara ve elim siyasete sürüklemek isteyen İstanbul Patrikhanesi'ne karşı Türk Ortodokslarının isyan etmesinin en doğal hakları olduğunu söylemiştir. Yazının devamında ise İstanbul Patrikhanesi'nin bu yolsuz faaliyetlerine karşı Keskin Reis-i Ruhanisi Papa Eftim Efendi Hazretleri'nin yayınladığı beyanatın da Türk Ortodokslarının hissiyatına tercüman olduğunu söyler.[28]

Kongrede alınan kararlardan birkaçına bakacak olursak bunlardan belki de en önemlilerinden bir tanesi 3 Eylül 1922'de alınmış olan, metropolitlerin bundan sonra haberleşme, yazışma ve hesap işlerinde

[27] Doğan, age., s.66
[28] Doğan, age., s.67

yalnızca Türkçeyi kullanacak olmaları; bu kurala uymayan memurların ise görevden alınacak olmalarıdır. Kiliselerde düzenlenecek ayinlerde ise yine Türkçenin kullanılması gerektiğine karar veren Kongre, vaizleri Türkçe veremeyecekler için seyyar vaizlerin de sağlanmasına hükmeder. İncil'in de Türkçeye çevrilmesine karar veren Kongre, aynı zamanda başta Mustafa Kemal Paşa olmak üzere hem Türk Ordusu'nun hem de mücadeleyi yürüten hükümetin de muvaffak olması adına toplantılarda dualar okur.

Kongrenin onuncu toplantısında, nizama uygun ve en başta kararlaştırıldığı üzere Bağımsız Türk Ortodoks Kilisesi 21 Eylül 1922 tarihli toplantıda böylelikle kurulur. Patrik intihabı için teşkilatlanma seçiminin zaruri olmasından ötürü sekiz kişilik Sen Sinod'un oluşturulması adına gizli bir seçim yapılır ve Kilise'yi yönetecek meclis de böylelikle kurulmuş olur. Onuncu toplantıda Konya Metropoliti Prokobiyos'un mazbatası daha Adliye Vekaleti'nce onaylanmadığından ötürü mazbatanın hazırlanmasına kadar kongrenin bir süre daha devam etmesi kararı alınır. Ortodoksluk Sadası'nın on üçüncü sayısında yayınlanan tamim ile kongrenin amacına ulaşarak Türk Ortodoks Müstakil Kilisesi'nin kurulduğunu, şimdi Kayseri Metropoliti ve Umum Türk Ortodokslarının Patrik Kaymakamı Prokobiyos Efendi'nin olduğu duyurulur. Zorlu bir süreç ardından böylelikle Türk Ortodoksları kendi bağımsız kiliselerini kurarak İstabul Patrikhanesi etkisi altından çıkmışlardır. Baştan beri Ankara Hükümeti safında yer almış Türk Ortodokslar artık fiili olarak da kazandıkları bağımsızlıkları ile kurulacak olan Türkiye Cumhuriyeti'nin de bir kurumu olmuşlardır. Bilhassa gelecek yıllar içinde cumhuriyetin ilanıyla beraber baskın din unsurundan kurtularak bir *Türk milleti* inşa edecek yasaların kabul edilmesinin temelini oluşturan laiklik umdesi, Müslüman ve Hristiyan Türklerin beraber verdikleri mücadelenin sonucu olacaktır. Bu bağlamda Türk laikliğinin (*laïcité à la turque*) gelişiminde tarihsel etkenlerin, kültürün ve farklı dinlerin kabul edilmesiyle şekil almış Türk medeniyetinin, yakın tarihte Hristiyan ve Müslüman Türklerin verdiği mücadele ile cumhuriyet rejimine giden yoldaki dinamiklerin inceleneceği ayrı bir çalışmanın da bir yandan tarihimize diğer yandan da siyasete ışık tutacağını düşünmekteyiz.

Lozan Görüşmeleri ve Mübadele

Nüfus Mübadelesi konusu belki de bütün kaynaklar göze alındığında, hem Türk akademisinde hem de uluslararası akademide, üzerinde en çok spekülatif yorumun yapıldığı tarihsel hususlardan biri olmuştur. Mübadele üzerine yapılan yayınlar incelediğinde, en çok göz ardı edilen başlıklardan birisi de Türk Ortodoksların akıbetidir. Lozan görüşmeleri sırasında büyük sorunlar yaratmış olan İstanbul Patrikhanesi'nin statüsü, azınlıklar ve mübadele başlıkları ne yazık ki Batılılar tarafından en çok baskının yapıldığı konulardı. İstanbul

Patrikhanesi'nin topraklarımızda kalmasını istemeyen ve hatta İstanbul'da bulunan Rumların da mübadeleye dahil edilmesini isteyen Türk Heyeti bu hususlarda başarıya ulaşamamıştı. Çetin görüşmeler sonucu İstanbul Patrikhanesi'nin statüsü bir *azınlık kilisesi* olarak belirlenmiş ve bütün gücünden arındırılmasında anlaşılması ardından yalnızca mübadeleye tabii tutulmamış Rumların dini vecibelerinde rol oynayacak bir kurum olarak kalınmasına müsaade edilmesi koşuluyla topraklarımızda kalmasına izin verilmiştir. Uluslararası bir antlaşma ve iç hukuk uyarınca sınırları çizilmiş olan Fener Rum Kilisesi ne yazık ki geçmişte olduğu gibi, Lozan sonrası da kanunlara uymayacak ve günümüze kadar da aynı tutumuna devam edecekti.[29]

Lozan Görüşmelerinin 22 Aralık 1922 tarihli oturumda mübadele meselesi görüşülürken İstanbul Patrikhanesi'nin de akıbeti belirlenmesi gündeme gelmiştir. İstanbul Patrikhanesi'nin sınırların dışına çıkarılması Türkiye Büyük Meclisi'nin verdiği kararla adeta bir kırmızı çizgi olarak Türk heyetince masaya yatırılmıştır. Mustafa Kemal Paşa'nın "hıyanet ve fesat ocağı" olarak tanımladığı bu kurumun sınırlarımız içerisinde kalması asla mevzubahis olamazdı. İstanbul Patrikhanesi'nin sınırlarımız dışına çıkarılması hususunda Papa Eftim de çok ciddi raporlar kaleme almış ve Başvekil olan Rauf Orbay'a sunarak bu raporların kurye ile Lozan'da bulunan Türk heyetine ulaşmasını sağlamıştır. Istanbul Patrikhanesi'nin sınırlarımız içinde kalması yalnızca Amerika Birleşik Devletleri ve diğer Batılı güçler tarafından bir ısrar unsuru olarak kalmamış; İtalya'dan Papa dahi konuya dahil olmuş ve sınırlarımız içinde bulunan azınlıklar hakkında Türklere karşı kara propagandalara devam edilmiştir. Türk heyeti bu hususta ne denli dik başlı durup bu kırmızı çizginin geçilmemesi için mücadele etmiş olsa da diğer taraf devletlerin büyük baskısı ve yürüttükleri kamuoyu karşısında muvaffak olamamışlardır. Buna rağmen sınırlarımız dışına çıkarılamayan İstanbul Patrikhanesi, hukuki olarak[30] tüm imtiyazlarından arındırılacak ve bir azınlık kilisesi olarak kalıp hiçbir ulusal ve uluslararası güce sahip olamayacaktı.[31]

Mübadele konusunda ise süren hararetli tartışmalar, nüfus değişiminde Türk Ortodoksların bulunmayacağı yönünde devam ediyordu. Türk heyeti hiçbir şekilde Türk Ortodokslarının bu konu kapsamında dile getirelemeyeceğini belirtirken, İsmet Paşa da "Türk Ortodokslara gelince, bunlar Müslüman vatandaşlarımızdan herhangi bir surette olsun farklı muamele görmek talebinde bulunmamışlardır ve böyle bir talepte bulunmalarına ihtimal yoktur," diye belirtmiştir. Rıza

[29] Bkz. Yargıtay 4. Ceza Dairesi, 2007/5603K sayılı ilamı.

[30] Bkz. Lozan Antlaşması'nın hayır kurumları ve dini kurumlar ve okullardan bahseden I. Kısmın, III. bölümünde "Ekalliyetlerin himayesi" başlığı altında yer alan 37-45. Maddelerinde azınlıklara ait genel hükümler.

[31] Doğan, age., s.77-82

Nur Bey de Türk Ortodokslarının Türk tabiyetine bağlı olduklarını; Türk dilini konuşup Türk adetlerinden geldiğini belirtmiştir. Tasvir-i Efkar gazetesi de aynı şekilde kaleme alınan yazılarda Türk Ortodoksların herhangi bir şekilde azınlık hakları gibi ayrıcalık istemedikleri sürece mübadeleye tabi tutulmayacaklarını yazmıştır. Bu haberler uyarınca Türk Ortodoksları kaderlerinin nasıl tayin edileceğini beklerken, ne yazık ki 30 Ocak 1923 tarihinde *Yunan ve Türk Halklarının Mübadelesine İlişkin Sözleşme ve Protokol* imzalandı ve bu protokolün hükümleri *milli* kimlik yerine *dini* kimliğe atıfta bulundu. Bu atfa göre, Türkiye topraklarında oturmuş Rum ve Ortodoks dininde bulunan Türk vatandaşlarıyla, Yunanistan arazisinde oturmuş İslam dininden Yunan vatandaşlarının mübadelesi zorunlu tutulmuştu. Böylelikle, dinden ötürü Türk Ortodokslar da mübadeleye dahil edilmişti. [32] Türk milletinin bağımsızlığının kabul edilmesi için müzakereler sonrasında son ödenecek bedelin Türk Hristiyanların sergilediği büyük fedakarlık ile gerçekleştirildiği de yadsınamaz bir gerçektir.

Sonuç

İstanbul Patrikhanesi, Osmanlı Devleti'nin güç kaybetmesiyle beraber kendilerine tanınan imtiyazları sonuna kadar kullanan ve Batı'nın desteğiyle beraber yürüttüğü asimilasyon ve çeteleşme faaliyetleri XIX. yüzyılda Müslüman ve Hristiyan cemaat için büyük bir tehlike oluşturmuştur. Mora İsyanı ile başlayan Megali İdea'nın ilk adımı, bağımsız Yunanistan'ın kurulmasıyla genişlemiş ve ardından İstanbul'un yeniden başkent olacağı Bizans İmparatorluğu'nun ihyası hayallerini geri diriltmiştir. Bu amaç uğruna silahlı çetelerin İstanbul Patrikhanesi tarafından finanse edilmesi ve Anadolu'da bulunan Ortodoks Türklerin asimile edilip Yunanlılaştırılmaya çalışılması Milli Mücadele öncesindeki dönemde büyük bir ayrılık tehlikesi yaratmıştır. Milli kimliklerini unutmayan Ortodoks Türkler rahatsız oldukları bu durumdan ötürü şikayetlerini uzun yıllar dile getirmiş ve en sonunda da Papa Eftim önderliğinde teşkilatlanıp Müslüman ve Hristiyan cemaat arasındaki düşmanlığı sonlandırmışlardır. Milli Mücadele'ye ve Kuva-yı Milliye'ye her yönden destek vermiş Türk Ortodoksları Cumhuriyet'in kurulmasında kilit bir rol üstlenmişlerdir. Anadolu'da yeniden birlik ve beraberliğin tesisi için çalışmalara koyulan Papa Eftim, sonrasında da İstanbul Patrikhanesi'nin baskılarından kurtardığı Türk Ortodoksları bağımsız bir kilise altında toplamış ve Milli Mücadele saflarına katmıştır.
Mustafa Kemal Atatürk'ün Lozan görüşmeleri sırasında verdiği demeçte de belirttiği üzere "hıyanet ocağı" olan İstanbul Patrikhanesi önce Osmanlı Devleti'ne karşı yürütülen isyanları desteklemiş, Türk Ortodoksları asimile etmeye çalışmış, Batı'nın desteğiyle silahlı çetelerin

[32] Doğan, age., s.85-87

kurulmasını sağlamış ve böylelikle bulunduğu faaliyetlerle büyük acılara sebebiyet vermiştir, ardından da Milli Mücadele sırasında yürüttüğü politikalar ile ülke için bir daha ne denli tehlike oluşturduğunu ispatlamıştır. Bütün bunlara rağmen hukuki statüsü Lozan Barış Anlaşmasıyla belirlenmiş ve ülke sınırları içerisinde kalmasına müsaade edilmiş İstanbul Patrikhanesi günümüzde hala kendilerine tanınmış olan *azınlık kilisesi* statüsüne aykırı hareket ederek hem uluslararası hukuka hem de Türk hukukuna aykırı davranmaya devam etmektedir. Yüzlerce yıldır beraber yaşayan, farklı etnik ve dini kökenlerden gelmelerine rağmen kardeşlik ve huzur içinde yaşayan vatandaşlar arasında nifak tohumlarının ekilmeye devam edilmesi ve bunların görmezden gelinmesi tarihten ne denli ders alınmadığını veyahut alınmasına rağmen yarım kalan planların tamamlanmak istenmesine delalettir. Genç Cumhuriyet ile artık azınlık kilisesi statüsü alan ve mübadele sonrası kalan Rum nüfusun sadece din işleriyle ilgilenme görevi verilen Fener Rum Kilisesi, buna rağmen kendilerine çizilen hukuki çerçeve içerisinde kalmamış ve yine kanunlara aykırı şekilde Amerika Birleşik Devletleri'nden papaz *ithal* ederek yarım kalan misyonuna devam etmiştir. Cumhuriyet ilanı sonrası Fener Rum Kilisesi'nin faaliyetleri de böylelikle başka bir çalışmanın konusu olarak yakın tarihimize ışık tutacak ve günümüzde iddia edilen statülerin geçersizliğini gözler önüne serecektir.

Referanslar

Kitaplar

Ali Güller, *İşgal Yıllarında Yunan Gizli Teşkilatları*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1988.

Bülent Atalay, *Fener Rum Ortodoks Patrikhanesi'nin Siyasi Faaliyetleri (1908-1923)*, Türk Tarih Kurumu, İstanbul 1998.

Deniz Berktay, *Rusya-Batı Çatışmasında Fener Rum Patrikhanesi*, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul 2021.

Erol Cihangir, *Papa Eftim'in Muhtıraları ve Bağımsız Türk Ortodoks Patrikhanesi*, Turan Yayıncılık, İstanbul 1996.

M. Süreyya Şahin, *Fener Patrikhanesi ve Türkiye*, Ötüken Yayınları, İstanbul 1999.

Muammer Karabulut, *Patrikhane'nin Kin Kapısında Bekleyen Halet Efendiler*, Togan Yayınları, İstanbul 2007.

Mustafa Ekincikli, *Türk Ortodoksları*, Siyasal Kitabevi, İstanbul 1998.

Salih Özkan, *Kayseri'de Türk Ortodoks Kilise Kongresinin Toplanması ve Anadolu'da Ortodoksluk Sadası Gazetesi*, Kayseri ve Yöresi Tarih Araştırmaları Merkezi, Kayseri , 2003.

Ümit Doğan, *Türk Papa*, Kripto Yayınları, Ankara 2021.

Makaleler

Yonca Anzerlioğlu, "Tarihi Verilerle Karamanlı Ortodoks Türkler", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi.*

CUMHURİYET DÖNEMİNDE İMROZ (GÖKÇEADA) VE BOZCAADA'DAKİ RUM OKULLARI İLE BATI TRAKYA'DAKİ TÜRK OKULLARININ TÜRK-YUNAN İLİŞKİLERİ ÇERÇEVESİNDE KARŞILAŞTIRILMASI

Esra BAŞ•

Özet

Lozan Antlaşması ile Türkiye'ye bırakılan İmroz ve Bozcaada büyük oranda Rum nüfusun yaşadığı adalardı. Her iki adanın Türk idaresine geçişi bu adalara mahalli idare verilmesi şartı ile kabul ettirilmişti. 1927 yılında İmroz ve Bozcaada hakkında kabul edilen mahalli idare kanununda eğitimin Türkçe olacağı maddesi yer almıştı. Adalı Rumlar Osmanlı Devleti idaresinde Rumca eğitim gördükleri için bu maddeye tepki göstermişlerdi. Bazı aileler çocuklarını Rumca eğitim alabilmeleri için yakın Yunan adalarına veya Atina'ya göndermişti. Bu süreç 1950 yılında Demokrat Partinin iktidara gelmesine kadar devam etti. Türkiye'nin azınlık politikalarında değişikliğe giden Demokrat Parti iktidarı 1950 yılında mahalli idare kanunundaki maddeyi kaldırarak Rumların bazı dersleri Rumca almalarına izin verdi. 1950'deki bu politika 1964'e kadar devam etmiş ve 1964'te İmroz ve Bozcaada'daki Rum okulları kapatılmıştı. Adalardaki Rum okullarının kapatılış süreci hem Türkiye'nin azınlık politikasının değişmesi hem de Yunanistan'ın oradaki Türk azınlığa karşı uyguladığı sert politikalarla şekillenmişti. Yunanistan'da büyük oranda Batı Trakya, Rodos ve İstanköy'de yaşayan Türklerin eğitim haklarının kısıtlanması hatta okullarının kapatılması, Türkiye'nin de bu duruma tepki olarak adalardaki Rum okullarına karşı politikalarını sertleştirmişti. Bu tebliğde Türk-Yunan ilişkileri ekseninde İmroz ve Bozcaada'daki Rum okulları ile Batı Trakya'daki Türk okulları karşılaştırılarak değerlendirilecektir. Aynı zamanda Türkiye'nin son yıllarda Avrupa Birliği politikaları çerçevesinde aldığı bir kararla İmroz ve Bozcaada'daki Rum okullarının yeniden açılış sürecinden de bahsedilecektir.

Anahtar Sözcükler: İmroz, Bozcaada, Rum Okulları, Trakya Türk Okulları.

COMPARISON OF RUM SCHOOLS IN IMBROS AND TENEDOS AND TURKISH SCHOOLS IN WESTERN THRACE IN THE FRAME WORK OF TURKISH-GREEK RELATIONS IN THE REPUBLICAN PERIOD

Abstract

Imbros and Tenedos, which were left to Turkey with the Treaty of Lausanne, were the islands where the Rum population lived to a large

• İstanbul Üniversitesi

extent. The transition of both islands to Turkish administration was imposed on the condition that these islands be given local administration. In the local administration law adopted on Imbros and Tenedos in 1927, there was a clause that education would be in Turkish. The island Rums reacted to this article because they were educated in Greek under the administration of the Ottoman State. Some families sent their children to nearby Greek islands or to Athens so that they could receive education in Greek. This process continued until the Democratic Party came to power in 1950. The Democrat Party government, which changed Turkey's minority policies, abolished the article in the local administration law in 1950, allowing the Rums to take some lessons in Greek. This policy in 1950 continued until 1964 and in 1964 the Rum schools in Imbros and Tenedos were closed.The closing process of Rum schools on the islands was shaped by both the change in Turkey's minority policy and the harsh policies implemented by Greece against the Turkish minority there. The restrictions on the education rights of the Turks living in Western Thrace, Rhodes and Kos in Greece and even the closure of their schools, in response to this situation, hardened its policies towards Rum schools in the islands.In this paper, Rum schools in Imbros and Tenedos and Turkish schools in Western Thrace will be compared and evaluated on the axis of Turkish-Greek relations. At the same time, the reopening process of Rum schools in Imbros and Tenedos, with a decision taken by Turkey in recent years within the framework of European Union policies, will also be mentioned. The role of Greece in the reopening of schools will also be addressed.
Key Words: Imbros,Tenedos, Rum Schools, Turkish Schools In Westernk Thrace.

Giriş

İmroz ve Bozcaada 1912'de başlayan Balkan Savaşları esnasında Osmanlı hakimiyetinden çıkarak Yunan işgaline uğramıştı. Balkan Savaşları'nda Batı Trakya bölgesi de 10 Ağustos 1913 tarihli Bükreş Anlaşması ile Bulgaristan'a bırakılmıştı. 1913-1918 yılları arasında Bulgar egemenliğinde kalan Batı Trakya, Mondros Mütarekesi'nin ardından müttefiklerin desteğiyle Yunanistan işgal etmişti. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra 27 Kasım 1919 tarihinde İtilaf Devletleri ile Bulgaristan arasında imzalanan Neuilly (Nöyyi) Anlaşmasıyla Batı Trakya'nın kuzeyi Bulgaristan'a verilmişti. Güneyi ise müttefiklerce işgal edilmişti.[1]

Türkiye ve Yunanistan ikili ilişkileri Balkan Savaşlarından Lozan Konferansı'na kadarki süreçte savaşlarla devam etmiş, Lozan Antlaşması'ndan sonra ilişkilerin düzelmesi için çalışmalar yürütülmüştü.

[1] Baskın Oran, **Türk- Yunan İlişkilerinde Batı Trakya Sorunu**, Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları, Ankara, 1986, s.14-15.

Lozan Antlaşması ile İmroz ve Bozcaada Türkiye'ye iade edilmiş, Batı Trakya ise Yunanistan'da kalmaya devam etmişti. Lozan Antlaşmasıyla birlikte hem Türkiye'deki hem de Yunanistan'daki azınlık hakları belirlenmişti. Nüfus Mübadelesinden muaf olan İstanbul, İmroz ve Bozcaada Rumları ile Batı Trakya Türkleri Lozan bu azınlık haklarına sahip olmuşlardı. Lozan Antlaşması'na göre İmroz ve Bozcaada için bir mahalli idare kurulacaktı. Adalılar Mahalli İdare Kanunu'nun verdiği yetkilere sahip olacaklardı. Fakat her iki ülkedeki azınlıkların eğitim hakları da antlaşmanın 40 ve 41. maddeleri ile düzenlenmişti.[2]

1950'YE KADAR İMROZ, BOZCAADA VE BATI TRAKYA'DAKİ OKULLAR

24 Temmuz 1923 tarihinde Lozan Antlaşması'nın imzalanmasının ardından İmroz ve Bozcaada Türkiye'ye iade edilmişti ve adalar hakkında mahalli idare kanunu hazırlığı başlamıştı. 1927 yılında yürürlüğe giren 1151 sayılı İmroz ve Bozcaadaları Hakkındaki Mahalli İdareler Kanunu'nda okullarla ilgili bir madde de yer almıştı. Kanunun 14.maddesi şöyleydi:

Madde 14: Her iki adada maarif umur ve muamelatı maarif teşkilatı hakkındaki kanun ile ilk tedrisat kanuni ahkamına tevfikan tensik ve idare olunur. Tedrisat Türkçe, umumi, meccani ve ladinidir. Çocuklarına kendi dini ve lisanını okutturmak isteyen veliler ehliyet-i hükümetçe musaddak ve tedrisatı hükümetin daimi teftişine tabi bulunmak ve masrafı kendileri tarafından tasviye edilmek şartıyla hususi bir hocaya, umumi mektep binaları dahilinde tahsis edilecek dershanelerde program ve ders saatleri haricinde ta'yin olunacak bir saatte din ve lisan derslerini okutabilirler. Her iki adada nahiye maarif encümeni tedrisat iptidaiye meclis salahiyeti haiz olmak üzere nahiye müdürünün riyaseti altında tedrisat-ı müfettiş veya başmuallim ve tabib ile nahiye meclisinde kendi azası içinden müntehib iki azadan terkib eder.

Bu maddeye göre her iki adada eğitim Türkçe olacaktı. Fakat isteyen aileler çocuklarına belirli bir mevzuat dahilinde kendi dillerini ve dinlerini öğrenmeleri için ders aldırabileceklerdi. Böylece okullarda uzun süredir devam eden Rumca eğitim yerini Türkçeye bırakmış oldu. Bu durum eğitimlerine Rumca devam etmek isteyen adalıların tepkisine neden olmuştu. İlerleyen zamanlarda bazı aileler çocuklarına özel derslerle Rumca öğretmiş veya eğitim için yakın Yunan adalarına göndermişlerdi.[3] Kanunun bu maddesine Rumlar kadar Yunanistan'da tepki göstermişti. Fakat Lozan Antlaşması'nın imzalanmasından itibaren özellikle mübadeleyle ilgili yaşanan problemler Türk-Yunan ilişkilerini gerginleştirmişti. Yunanistan'ın bu meseleye de tepki göstermesi

[2] Seha L. Meray, **Lozan Barış Konferansı Tutanaklar- Belgeler**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2001, İkinci Takım, Cilt: 2, s.11-12.

[3] Pefkula Stagia, "İ Mionotiki Ekpedevsi Stin İmvro Apo To 1923-1964 " (İmrozda Azınlık Eğitimi 1923-1964), **İmvriotika**, Sayı.92, Haziran 2005, Selanik, s.68.

ilişkilerin düzelmesini daha da zorlaştıracaktı. Bu nedenle Yunanistan özellikle 1930 yılındaki anlaşmalar sonrasında İmroz ve Bozcaada Rumlarına yönelik tepkileri gündemde tutmamaya başlamıştı. Dolayısıyla Rumlar, Yunanistan'dan beklediği desteği tam olarak alamamışlardı.[4]

Lozan'dan sonra Batı Trakya'daki Türk okullarının eğitim işleri ile ilgilenmek üzere Batı Trakya Genel Valiliği bir müfettiş görevlendirmişti. 1923-1936 yılları arasında Argiriadis, 1936-1995 arasında ile Minaidis isimli müfettişler bölgede bulunan ilkokullarla ilgilenmişlerdi.[5] 1950'li yıllara kadar Batı Trakya'daki Türk okullarının en önemli problemi eğitimde birlik sağlanamaması olmuştu. Türkiye'de 1 Kasım 1928'de Latin harflerin kabul edilmesi üzerine o yıllara kadar Arap harfleriyle eğitim verilen Batı Trakya'da bir ikilik ortaya çıkmıştı. Batı Trakya'da da yeni harflere geçiş için çabalar olmakla birlikte buna karşı çıkan ve Yunan hükümeti tarafından desteklenen kişiler de vardı. [6] 1930'lu yıllarda hem yeni hem de eski harflerle eğitim veren kurumlar vardı ve henüz bu konuda birlik sağlanamamıştı. 1930'lu yıllarda Türk okullarında Türkçe, Hayat Bilgisi, Hesap, Kur'an ve Din dersi gibi derslerin dışında Yunan dili zorunluydu ve haftada en az 6 saat Yunanca dersi veriliyordu. Bu yıllarda bazı okullarda Yunanca öğretmeni bulunmadığı gerekçesiyle kapatılmıştı. 1939 yılında patlak veren II. Dünya Savaşı bölgedeki dengeleri de değiştirmişti. 1941 yılında Bulgarların Batı Trakya'ya yerleşmesi ile 1944 yılına kadar Türk azınlık okullarında Yunancanın yerini Bulgarca almıştı. Dolayısıyla 1945'e kadar devam eden bu süreçle okullardaki dil karmaşası artmış oldu. 1945 yılında Bulgarların bölgeden çekilmesiyle tekrar Yunancaya dönülmüştü.[7]

1950-1960 YILLARI

1946 yılında Demokrat Parti'nin (DP) kurulması ve seçim politikalarında azınlık haklarının iyileştirileceğine yönelik söylemleri adalı Rumları da harekete geçirmişti. CHP de DP'nin bu politikasına karşılık vermek için azınlıklarla görüşmeler yapmıştı. 1947 yılı Temmuz ayında İmroz Belediye Başkanı Aleksandros Zafiradis başkanlığında bir heyet Ankara'ya gitmiş ve adalardaki okullarla ilgili bir görüşme gerçekleştirilmişti.[8] Bu görüşmelerde Rumların talebi 1151 sayılı kanunun 14.maddesinin kaldırılması olmuştu. Fakat Rumların bu talebi kabul görmemişti. Taleplerinin gerçekleşmesi için 1950 yılında DP'nin iktidara gelmesine kadar bekleyeceklerdi. Nitekim 1950 yılındaki

---

[4] Esra Baş, "Cumhuriyet Döneminde Gökçeada ve Bozcaada Rumları", **Yüksek Lisans Tezi**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2020, s.56-57.

[5] Nilüfer Erdem, "Lozan Antlaşması'ndan Günümüze Batı Trakya Türklerinin Eğitim ve Öğretim Birliği Sorunu", **Yüksek Lisans Tezi**, İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İstanbul, 2003, s.40.

[6] Nilüfer Erdem, **"Lozan Antlaşması'ndan Günümüze…"**, s.52.

[7] Nilüfer Erdem, **"Lozan Antlaşması'ndan Günümüze…"**, s.59-61.

[8] Kostas Zenginis, "İ Ekpedevsi Sto Evlambio (Evlambio'da Eğitim), **İmvriotika**, Sayı.56, Haziran 1996, s.1061.

seçimde CHP'den iktidarı devralan DP'nin ilk işlerinden biri azınlıklarla ilgili vadettiği düzenlemeleri yapmak olmuştu. Bu bağlamda DP'nin Çanakkale milletvekili Ömer Mart, 14 Kasım 1950 tarihli kanun teklifiyle 1151 sayılı kanunun 14. maddesinin ta'dilini istedi. Ömer Mart'ın kanun teklifi incelenerek 14.maddenin kaldırılması kabul edildi.[9] İmrozlu ve Bozcaadalı Rumlar bu kararı sevinçle karşılamışlar ve adalarda yeni okulların açılması veya var olan okulların tadilatı için çalışmalara başlamışlardı.[10] 1950 yılında İmroz ve Bozcaada Metropoliti seçilen Meliton, metropolitliğe atandıktan sonra özellikle eğitim alanında çalışmalarını yoğunlaştırarak yeni okulların açılması için gerekli izinleri almıştı. Milli Eğitim Bakanlığı 1952'de Meliton'un talebi üzerine 3 okul yapılması için onay vermişti. İmroz Merkez'de ortaokul, Kaleköy'de 6 sınıflı ilkokul ve Bozcaada'da 6 sınıflı ilkokul yapımına başlanmıştı. Kaleköy'deki okul Meliton önderliğinde 1 Kasım 1952'de eğitim-öğretime başlamıştı. 1927 yılında kapatılan İmroz Merkez Rum Okulu da resmi tören ile 18 Kasım 1952'de açılmıştı.[11] Tüm bu gelişmelerin gösterdiği gibi 1950 yılından itibaren hem 1151 sayılı kanunun 14. Maddesinin kaldırılması hem de metropolit Meliton önderliğindeki faaliyetler hem İmroz hem de Bozcaada'da olumlu bir hava yaratmıştı.

1951'de Türkiye ile Yunanistan arasında imzalanan Kültür Anlaşması'ndan sonra her iki ülkedeki azınlık okullarındaki öğretmenler ve okutulan kitaplarla ilgili düzenlemeler yapılmıştı. Batı Trakya'daki Türk okullarında o tarihlere kadar formasyonsuz öğretmenlerin görev alması ciddi bir problem oluyordu. Ancak bu anlaşmayla artık Türkiye'den gelen kontenjan öğretmenler görev almaya başlamışlardı. Kontenjan öğretmenler geçici olarak görevlendirilmiş Türk Vatandaşı kişilerden oluşmaktaydı. Kültür Anlaşması'nın ardından Türkiye'de eğitim alan Batı Trakyalı öğretmenler formasyonlu olarak göreve başlamışlardı. [12] Türk-Yunan ilişkilerinin olumlu seyri 17 Kasım 1952'de Batı Trakya'daki ilk orta dereceli okul olan Celal Bayar Lisesi'nin açılmasını da sağlamıştı.[13] Böylece hem Rumlar hem de Türkler iyi giden ikili ilişkilerden en iyi şekilde yararlanarak eğitim faaliyetlerini geliştirmişlerdi.

1960'DAN GÜNÜMÜZE

1955 yılı itibariyle ortaya çıkan Kıbrıs meselesine rağmen o yıllarda İmroz ve Bozcaada'da eğitim faaliyetleri sekteye uğramamıştı.

---

[9] **TBMM Tutanak Dergisi**, 31 Ocak 1951, Dönem: 9, Cilt:4, Toplantı:1, 37 Birleşim, Ek s.1-6 ; "Bozcaada ve İmroz Nahiyelerinin Mahallî İdareleri. Hakkındaki 1151 Sayılı Kanunun 14. Maddesinin Yürürlükten Kaldırılması Hakkında Kanun", Kanun No:5713, **Resmi Gazete**, 12 Şubat 1951, Sayı.7732, s.533.

[10] "21 Temmuz 1951 Tarihli Karar", **Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA)**, 30.18.1.2 / 126.55.9.

[11] Melitonos Karas,. "İ Nisos İmbros Simbolieis Tin Ekklisiastikiu İstorian Tis Nisu İmvru" (İmroz Adası: İmroz'un Kilise Tarihine Katkı), **Doktora Tezi**, Aristotle Üniversitesi, Selanik, 1986, s.369-370.

[12] Nilüfer Erdem, "**"Lozan Antlaşması'ndan Günümüze…"**, s.76.

[13] Esra Baş, **Cumhuriyet Döneminde…"**, s.70.

Fakat 1960 Darbesi'nden sonra oluşan ulusal ve uluslararası konjonktür Rum okulları üzerindeki baskıyı arttırmıştı. Kıbrıs sorununun ülkedeki tüm Rumları zan altında bırakması ve Yunanistan ile ilişkilerin gerginleşmesi adalardaki eğitimi kısıtlayıcı en önemli sebep olmuştu. MGK'nın 1964 yılında İmroz ve Bozcaada için aldığı iddia edilen kararların[14] etkisiyle eğitim konusunda da tedbirlere başvurulmuştu. Bu çerçevede değerlendirebileceğimiz ilk gelişme 1151 sayılı kanunun 14. maddenin yeniden yürürlüğe girmesi için bir kanun teklifi verilmesi oldu. CHP Çanakkale Milletvekili Burhan Arat 1151 sayılı kanunun 14. maddesinin 1951 yılında kaldırılmasını eleştirerek bu maddenin yeniden yürürlüğe girmesini istemişti. Arat'ın 14. maddenin yeniden yürürlüğe girmesi için öne sürdüğü gerekçeler 1951 yılı itibariyle öğretmen dahi olmayanların Yunanistan'dan ve İstanbul'dan adalara gelerek düşük ücretlerle ders vermesi, Rumların Türkçe öğrenmekten kaçınmaları, Rum çocuklarının Yunan sempatisi ile yetiştirilmeleri ve Yunanistan'a bağlanmak için vatan aleyhinde çalışmaları idi.[15] Bahsi geçen maddenin yeniden yürürlüğe girmesiyle adalardaki eğitim öğretim faaliyetlerinin kalitesi artacak ve mesleki formasyona sahip olmayan öğretmenlerin çalışması engellenmiş olacaktı.[16] Yapılan görüşmeler sonucunda yeni kanun teklifi kabul edilerek 1151 sayılı kanunun 1951 yılında yürürlükten kaldırılan 14. maddesi yeniden yürürlüğe girdi.[17] Böylece İmroz ve Bozcaada'daki Rum okullarının özel okul statüleri sona ermiş ve Türk okulları gibi MEB denetimi altında eğitim faaliyetlerine izin verilmişti.[18] 1964 yılında Rumca eğitimin kaldırılması ile Rumlar Türk okullarına yönlendirilmişlerdi. Fakat birçoğu bu okullara kayıt yaptırıp devam etmemişti. Rum çocukların ayrılma gerekçesi ise "yurtdışına gitme" olarak kayda geçmişti.[19] İmroz'da 1963-1964 eğitim-öğretim yılında 710 Rum öğrenci öğrenim görmekte iken 1967-1968 eğitim-öğretim yılında Türk okullarına devam eden Rum öğrencilerinin sayısı 189'a düşmüştü.[20] İmroz gibi Bozcaada'daki okullar da devlet okuluna dönüştürülmüştü. 1964 yılında Bozcaada Rum Okulu da kapatılarak öğrenciler Türk okuluna aktarılmıştı.[21]

Batı Trakya'daki okullar için önemli bir gelişme ise 1951 yılındaki Kültür Anlaşmasına rağmen 1966 yılında Selanik'te açılan Selanik Özel Pedagojik Akademisi (SÖPA) ile artık Türkiye'den gelen kontenjan

[14] Detaylı bilgi için bkz. Esra Baş, "Cumhuriyet Döneminde Gökçeada ve Bozcaada Rumları", **Yüksek Lisans Tezi**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Ens., İstanbul, 2020.

[15] "Arat İmroz ve Bozcaada'ya Ait Teklifini İzah Etti", **Cumhuriyet**, 14 Mayıs 1964, nr.14288, s.1 ; "Adalardaki Okullar Kontrole Tabi Tutulacak", **İnkılap**, 27 Temmuz 1964, nr.2850, s.1.

[16] **Millet Meclisi Tutanak Dergisi**, 30 Haziran 1964, Cilt:31, Dönem:1, Toplantı:3, 116.Birleşim, s.6-7.

[17] "Rum Okulları Kapatılacak" , **Köylü**, 17 Nisan 1964, nr.2903, s.3.

[18] "Adalardaki Rum Okulları Kontrol Edilecek", **Köylü,** 18 Temmuz 1964, nr.2979, s.1.

[19] Selçuk Uygun, **Çanakkale'nin Eğitim Mirası**,Eğitim Araştırmaları Birliği Y.,2015, s.143.

[20] "İmroz Öğretmen Okulu Tedrisata Açılacak", **Köylü,** 9 Nisan 1964, nr.2896, s.2.

[21] Hüseyin Durmuş, "Bozcaada'nın Sosyo-Ekonomik Yapısı ve Kültürü", **Yüksek Lisans Tezi**, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir, 2006, s.118.

öğretmenlerin yerini kendi yetiştirdikleri öğretmenlerin almaya başlaması oldu. Yunanca eğitim veren SÖPA'dan yetişenler, azınlık okullarında Türkiye'den gönderilen öğretmenlerin yerini almıştı. Yunanistan'ın 1966 yılındaki SÖPA hareketine Türk Hükümeti de karşılık vermekten kaçınmamıştı. 1964 yılında yürürlüğe giren 1151 sayılı kanunun 14.maddesinde isteyenlerin özel olarak dil ve din dersi almalarına ücreti mukabilinde izin verilmişti. 1967 yılında bu madde ile ilgili bir yönetmelik yayınlanarak öğretmenler üzerinde de denetim sağlandı. Yönetmeliğin "Rumlara dil ve din dersi verecek öğretmenler Türk vatandaşı olmak zorundadır"[22] şeklindeki 3. maddesiyle Yunan vatandaşı öğretmenlerin yerini Türk vatandaşı öğretmenler almıştı.[23]

1967 yılında İmroz ve Bozcaada'ya yönelik çıkarılan yönetmeliğin 10.maddesinde Rum okullarında Türkiye'de basılmayan kitapların okutulmasına izin verilmeyeceği kararına varılmıştı.[24] Bu karar da Yunanistan'ın Batı Trakya'daki Türk okullarında okutulan bazı kitapların aykırı bilgiler içerdiği gerekçesiyle okutulmasını yasaklamasından kaynaklanmaktaydı. Yunanistan, Milli Eğitim Bakanı Vehbi Dinçerler'in Türk okullarında okutulacak haritalarda Ege adalarının Türkçe isimlerinin yazılması hakkındaki kararı üzerinde Türkiye'den açıklama istemişti. Milli Eğitim Bakanı, *"Bu konuda Yunanistan bize bir şey sorma hakkına sahip değildir. Yunanistan'da İstanbul'a Konstantinopolis, İzmir'e Smirni denir. Gökçeada ve Bozcaada için de Yunan isimleri kullanılır. Böyle bir uygulama yapan ülke bizden izahat isteyemez"* diyerek tepki göstermişti.[25] Kıbrıs konusunun gündemde olduğu yıllarda Yunan Hükümeti Batı Trakya'daki Türk okullarında okutulan Türkçe kitapları toplattığı için Türkiye de Rum okullarında okutulan Rumca kitapları toplattırmıştı.[26] Yunan hükümeti ne zaman Türkçe kitapların okutulmasına tekrar izin verirse Türkiye'nin de o zaman izin vereceği belirtilmişti.[27] Türkiye'nin ve Yunanistan'ın kitap konusundaki yaklaşımları karşılıklılık esasına göre şekillenmekteydi. [28]

Batı Trakya Türklerini 1967 yılında Yunanistan'da iktidara gelen cunta yönetimi de oldukça etkilemişti. Yunan Başbakanı Konstantin Kollias Batı Trakya'daki Türklerin Yunan Hükümeti'nin ilgisine mazhar olduğunu söylemiş, buna mukabil "İmroz'daki Rumların kötü muamele

[22] "Bozcaada ve İmroz İlçelerinin Mahallî İdareleri Hakkındaki 1151 sayılı Kanunun 14 üncü maddesinin uygulanmasıyla ilgili Yönetmelik", **Resmi Gazete**, 4 Nisan 1967, Sayı 12564, s.5-6.
[23] "İmroz'a Yeni Müfettiş", **Kale**, 1 Şubat 1967, nr.3990/170, s.1.
[24] "Bozcaada ve İmroz İlçelerinin Mahallî İdareleri Hakkındaki 1151 sayılı Kanunun 14 üncü maddesinin uygulanmasıyla ilgili Yönetmelik", **Resmi Gazete**, 4 Nisan 1967, Sayı 12564, s.5-6.
[25] "Atina Harita Hesabı Soruyor", **Milliyet,** 30 Temmuz 1985, nr.13554, s.14.
[26] "Rum Okulları'nda Okutulacak Kitaplar", **Milliyet,** 5 Ağustos 1966, nr.6715, s.7.
[27] "Rumca Kitaplar Toplattırıldı", **Köylü,** 22 Ekim 1966, nr.3662, s.3.
[28] Nilüfer Erdem, **"Lozan Antlaşması'ndan Günümüze..."**, s.69.

gördüklerini" iddia etmişti.[29] Türk ile Yunan yetkililer 22 Şubat 1968'de azınlık eğitimindeki problemleri görüşmek için Atina, Ankara ve Viyana'da toplantılar yapmışlardı. 1 Haziran 1968 Viyana Raporu adı verilen rapora göre azınlık dilinin okullarda kullanılması, kitapların kullanımına izin verilmesi gibi kararlar alınmasına rağmen iki taraf da buna ters düşen uygulamalara devam etmişti. Yunanistan 1954 yılında çıkarılan Batı Trakya'daki okullarda "Türk Okulu" tabirinin kullanımına izin veren yasayı iptal etmişti. 1972 yılında çıkarılan 1109/1972 yasasıyla Türk okulu yerine resmi olarak "Azınlık Okulu" tabiri kullanılmaya başlanmıştı. Hatta bununla da yetinmeyen Yunan Hükümeti aynı yıl 1260/1972 sayılı yasa ile basın ve teşkilatlarda Türkçe adların da kullanımını yasaklamıştı.[30]

Kıbrıs meselesi nedeniyle 1974 yılından itibaren Türkiye – Yunanistan ilişkilerinin gerginleşmesi Yunanistan'ın Batı Trakya Türklerinin eğitim haklarına müdahalesini arttırmıştı. 1977 yılında çıkarılan 695 sayılı yasaya göre Yunanistan'daki azınlık okullarında tüm yetkiler bakanlığa ait olmuş ve istedikleri uygulamayı azınlık encümenlerine danışmadan hayata geçirebilmişlerdi.[31] Batı Trakya'daki Türk okullarında 1983'ten sonra Türkçe okutulan derslerin sınavları Yunanca yapılarak öğrencilerin başarılı olmalarına engel olunmuştu. Aynı zamanda öğrenciler arasında Türk, Pomak gibi bir ayrım yapılarak Türkler parçalanmaya çalışılmıştı. Bu süreç günümüze kadar devam etmiş ve Batı Trakyalı Türklerin eğitim başta olmak üzere birçok probleminin çözümü için adım atılmamıştı. Ancak Türkiye ise azınlık politikasını yeniden şekillendirerek gerekli düzenlemeleri yapmaya çalışmıştı. İmroz ve Bozcaada'da kapatılan Rum okulları meselesi 2000'li yıllarda yeniden gündeme gelmişti. Türkiye, 2000'li yılların başından itibaren AB üyelik sürecini hızlandırmasıyla beraber azınlıklar konusunda geçmiş hükümetlerin uygulamalarını zamanın şartlarına göre yeniden düzenlemeye başlamıştı. Bu noktada İmroz ve Bozcaada Rumlarının yıllardır süren şikayetleri de dikkate alınmıştı.[32] Yunanistan başta olmak üzere dünyanın birçok yerindeki adalı diaspora dernekleri de yaptıkları toplantılar ve yayınlarla taleplerini dile getirmişlerdi.[33] Türkiye'nin AB üyeliği için azınlıkların eğitim haklarına müdahale etmemesi AB'ye giriş için bir şart olarak sunulmuştu. Türkiye de AB'ye girişin ön koşulu olan eğitim meselesini ele alarak gerekli düzenlemeleri yapmaya hazırdı. 20 Mart 2009 da Metropolit Kirillos yaptığı bir konuşmada 1964'ten itibaren eğitim haklarının sınırlandırılmasının

[29] "Yunan Başbakanı İmroz'da Rumlara Baskı Yapıldığını Öne Sürdü", **Milliyet**, 10 Temmuz 1967, nr.6659, s.1.
[30] Baskın Oran, **Türk-Yunan İlişkileri…**, s.70.
[31] Baskın Oran, **Türk-Yunan İlişkileri….,** s.72-81.
[32] Hasan Münüsoğlu, "Kültürel Bellek Bağlamında İmrozlu Kimliği Üzerine Etnografik Bir İnceleme", **Doktora Tezi**, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2017, s.22.
[33] Esra Baş, **"Cumhuriyet Döneminde…"**, s.127-138.

İmroz ve Bozcaada'nın en büyük sorunu olduğunu söylemişti.[34] AB'nin Türkiye için hazırladığı İlerleme Raporlarında İmroz ve Bozcaadalı Rumların eğitim haklarının iadesi gibi maddeler yer almaktaydı. Türkiye, hem AB'nin beklentilerini hem de Rumların taleplerini göz önünde bulundurarak 1964 yılından itibaren kapalı olan Rum azınlık okullarından Zeytinliköy'deki Rum okulunun 2013 yılında yeniden açılması kararına vermişti. Bu kararın alınması adalı Rumlar için yarım yüzyıllık bir hayalin gerçek olması şeklinde yorumlanmıştı.[35]

Sonuç

Cumhuriyet döneminde Türkiye'nin İmroz ve Bozcaada Rum okullarına yönelik politikası tıpkı İstanbul Rum okulları gibi azınlık politikaları çerçevesinde şekillenmişti. Yunanistan'ın Batı Trakya Türk okullarına yönelik politikalarından ayrı düşünülemeyecek olan bu durum her iki ülke ilişkilerini doğrudan etkilemişti. İlişkilerin düzeltildiği süreçte hem Türkiye hem de Yunanistan azınlık okulları ile ilgili önemli adımlar atmış, ancak gerginliğin arttığı dönemlerde azınlık okulları bir araç olarak kullanılmıştı. Özellikle 1951 yılında imzalanan Kültür Anlaşması okullar için önemli değişiklikler sağlamıştı. Okullarda diğer ülkeden gelen öğretmenlerin eğitim vermesi, okutulan kitaplarda düzenlemeler yapılması, yeni okulların açılması gibi olumlu gelişmelerin ardından ilişkiler bozulduğunda okullardaki eğitim dili ile düzenlemeler, öğretmen seçimlerinde ve kitaplarda yapılan kısıtlamalar gibi gelişmeler yaşanmıştı. Hatta İmroz ve Bozcaada'da Rum okulları kapatılmıştı. Değişen şartlar çerçevesinde yakın dönemde Türkiye'nin AB üyeliği için yeni adımlar atarak Rum okullarının açılmasına karar vermesi önemli bir adım olmuştu. Her ne kadar adalı Rumlar 1960'lı yıllardan sonra göç ettiği için adalarda çok az sayıda öğrenci bulunsa da resmi olarak okulların açılması büyük bir adım olarak değerlendirilmelidir. Nitekim adalıların geri dönüşleri için Yunanistan'daki diaspora dernekleri de çaba harcamaktadır. Buna rağmen Yunanistan Batı Trakya Türklerinin şikayetlerini dikkate almamakta, hatta uluslararası kuruluşların uyarılarını da görmezden gelmektedir. Dolayısıyla Batı Trakya'daki Türk okulları üzerindeki baskısı hala devam etmekte ve yeni kısıtlamalara başvurmaktadırlar.

KAYNAKÇA

Arşiv Belgeleri

[34] Selçuk Uygun, **Çanakkale'nin Eğitim Mirası**, s.143.

[35] "Enarksi Mathimaton Sto Elliniko Sholio Stin İmvro" (İmroz'da Yunan Okulunda Derslere Başlamak) **İmvriotika**, Cilt: XXXIII, Sayı:122, Selanik, s.6.

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA)
Resmi Yayınlar
Resmi Gazete
TBMM Tutanak Dergisi
Millet Meclisi Tutanak Dergisi
Süreli Yayınlar
Cumhuriyet
İnkılap
İmvriotika
Kale
Köylü
Milliyet
Diğer Eserler
Baş, Esra: "Cumhuriyet Döneminde Gökçeada ve Bozcaada Rumları", **Yüksek Lisans Tezi**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2020.
Durmuş, Hüseyin: "Bozcaada'nın Sosyo-Ekonomik Yapısı ve Kültürü", **Yüksek Lisans Tezi**, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir, 2006.
Erdem, Nilüfer: "Lozan Antlaşması'ndan Günümüze Batı Trakya Türklerinin Eğitim ve Öğretim Birliği Sorunu", **Yüksek Lisans Tezi**, İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İstanbul, 2003.
Karas, Melitonos: "İ Nisos İmbros Simbolieis Tin Ekklisiastikiu İstorian Tis Nisu İmvru" (İmroz Adası: İmroz'un Kilise Tarihine Katkı), **Doktora Tezi**, Aristotle Üniversitesi, Selanik, 1986.
Meray, Seha L.: **Lozan Barış Konferansı Tutanaklar- Belgeler**, İkinci Takım, Cilt: 2, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2001.
Münüsoğlu, Hasan: "Kültürel Bellek Bağlamında İmrozlu Kimliği Üzerine Etnografik Bir İnceleme", **Doktora Tezi**, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2017.
Oran, Baskın: **Türk- Yunan İlişkilerinde Batı Trakya Sorunu**, Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları, Ankara, 1986.
Uygun, Selçuk: **Çanakkale'nin Eğitim Mirası**, Eğitim Araştırmaları Birliği Yayını, 2015.
Stagia, Pefkula: "İ Mionotiki Ekpedevsi Stin İmvro Apo To 1923-1964 " (İmrozda Azınlık Eğitimi 1923-1964), **İmvriotika**, Sayı.92, Haziran 2005, Selanik, s.66-71.
Zenginis, Kostas: "İ Ekpedevsi Sto Evlambio (Evlambio'da Eğitim), **İmvriotika**, Sayı.56, Haziran 1996, s.1060-1064.

19.YÜZYILDA BALKANLAR
19TH CENTURY BALKANS

SİCİLL-İ AHVÂL KAYITLARINA GÖRE OSMANLI BÜROKRASİSİNDE KAVALA DOĞUMLU DEVLET ADAMLARI

Ahmet YADİ[*] - Mucize ÜNLÜ[**]

Özet

II. Abdülhamid döneminde tutulmaya başlanan Sicill-i Ahvâl kayıtları devlet görevlilerinin adı, doğum yeri ve tarihi, baba adı ve mesleği, sülale adı, öğrenim gördüğü okullar ve aldığı dersler, görev yaptığı memuriyetler ve memuriyette aldığı ödül ve cezalara dair bilgiler sunmaktadır. Bu defterlerde Selanik'e bağlı Kavala kazası doğumlu olan Osmanlı bürokrasisinde görev yapmış 55 kişi tespit edilmiştir. Bunlara ait kayıtların 54'ü Dâhiliye Nezareti, 1'i ise Şûrâ-yı Devlet kayıtlarında yer almaktadır. Bu kayıtlar Kavala doğumlu memurların aileleri, eğitim durumları ve memuriyetleri hakkında veriler içermektedir. Kavalalı memurlar bölgede yapılan tütün ziraatından dolayı daha çok Rüsumat Müdüriyeti ve Düyûn-ı Umûmiye İdaresi bünyesinde görev almışlardır. Bunlar dışında telgraf memurluğu, kâtiplik, gardiyanlık, kondüktörlük, veznedarlık, muallimlik, kaymakamlık gibi vazifelerde bulunmuşlardır. Kayıtlarda görevini layıkıyla yerine getiren görevlilere verilen ödüller ve vazifesini suiistimal edenlerin aldığı cezalara da yer verilmiştir. Kavala doğumlu devlet adamları sadece Balkan coğrafyasında değil Osmanlı Devleti'nin çeşitli bölgelerinde görev yapmışlardır. Bu çalışmada Kavala doğumlu devlet adamlarının memuriyet biyografileri doğrultusunda Osmanlı bürokrasisindeki yeri ortaya konulmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: II. Abdülhamid, Balkanlar, Kavala, Sicill-i Ahvâl.

[*] Dr., ahmetyadi87@gmail.com

[**] Prof. Dr., Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, munlu@omu.edu.tr

KAVALA-BORN STATESMEN IN THE OTTOMAN BUREAUCRACY ACCORDING TO THE SİCİLL-İ AHVAL RECORDS

Abstract

Sicill-i Ahvâl records, which were started to be kept during the reign of Abdülhamid II, provide information of state officials including their name, place and date of birth, father's name and profession, family name, the schools attended and the courses taken, the official posts served and the awards and penalties received during their official posts. In these record books, 55 people who were born in the Kavala district of Thessaloniki and worked in the Ottoman bureaucracy were identified. 54 of their records are found in the Ministry of Internal Affairs and 1 of them is in the Council of State records. These records contain data about the families, educational status and official posts of officers born in Kavala. Officers from Kavala mostly took charge in the Directorate of Rüsumat and the General Directorate of Düyûn-ı Umumiye due to the tobacco farming in the region. Apart from these, they held duties such as telegraph officer, clerk, guard, conductor, cashier, teacher and district governor. The awards given to the officials who fulfill their duties properly and the penalties of those who abuse their duties are also included in the records. The Kavala-born statesmen served not only in the Balkan geography but also in various regions of the Ottoman Empire. In this study, we try to document the status of the Kavala-born statesmen in the Ottoman bureaucracy in line with their official post biographies.

Keywords: II. Abdülhamid, Balkans, Kavala, Sicill-i Ahvâl.

Giriş

Bugün Yunanistan'da bir il merkezi ve sahil kenti olan Kavala Osmanlı döneminde Balkanların önemli merkezlerinden biriydi. Drama'nın 24 km güneydoğusunda ve Adalar Denizi'nin kuzey sahilinde Taşöz Adası'nın karşısında bir koy içerisinde bulunan Kavala'nın doğusunda Sarışaban, kuzeyinde Drama, batısında Pravişte bulunmaktadır.[1] XIX. yüzyılda Drama ve İskeçe bölgesi hinterlandında hızlı bir gelişme göstermiştir. Müslüman nüfusun yoğun olduğu bir yer olan Kavala[2] 1881/1882-1893 sayımında 13.175'i Müslüman olmak üzere 15.241 nüfusa sahipti.[3] Kavala ve çevresinin en önemli geçim kaynağı tütün ziraatıydı. Bölgede geçimini tütün yetiştiriciliği veya ticaretinden sağlamayan aile yok denecek kadar azdı.[4]

II. Abdülhamid devrinde Osmanlı devlet teşkilatında görev alan memurların görevleri süresince gelişim aşamalarını izlemek amacıyla

[1] Şemsettin Sami, *Kamûsü'l-alâm*, C. 5, Mihran Matbaası, İstanbul 1896, s. 3704-3705.
[2] Machiel Kiel, "Kavala", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 25, Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2002, s. 60-61.
[3] Kemal H. Karpat, *Osmanlı Nüfusu 1830-1914*, Timaş Yayınları, İstanbul 2010, s. 286-287.
[4] İsmail Arslan, "19. Yüzyılda Balkanlar'da Bir Liman Şehri: Kavala", *History Studies*, Volume 2/3, 2010, s. 26.

1879 yılından itibaren sicill-i ahvâl kayıtları tutulmaya başlanmıştır.[5] Sicill-i ahvâl defterlerinde Selanik Vilayeti'ne bağlı Kavala'da doğmuş 49 devlet adamının kaydı tespit edilmiştir. Bu kayıtlarda memurların isimleri, baba adları ve meslekleri, sülalelerinin adı, doğum tarihi ve yerleri, eğitim gördükleri okullar ve aldıkları dersler, bildikleri diller, maaşları, aldıkları ödül ve cezalara dair bilgiler bulunmaktadır. Bildirimizde Kavala doğumlu 49 memurun aile, eğitim ve memuriyet bilgileri incelenerek Osmanlı bürokrasisindeki yerleri belirlenmeye çalışılmıştır.

Aile Bilgileri

Tespit ettiğimiz Kavala doğumlu devlet adamlarının tamamı Müslüman'dır. Doğum tarihleri 1843 ile 1887 yılları arasında değişmektedir. En erken doğan memur 1843 doğumlu Mehmed Reşid Efendi,[6] en son doğan memur ise 1887 yılında dünyaya gelen İbrahim Hakkı Efendi'dir.[7] Devlet adamları Sultan Abdülmecid, Sultan Abdülaziz ve Sultan II. Abdülhamid'in saltanat yıllarında doğmuşlardır. 18'inin baba mesleği bilinmemektedir. Bilinenler ise çiftçi, esnaf, devlet memuru, ilmiye ve askeriye gibi meslek gruplarındandır.

Bazı memurların baba isimleri ve mesleklerinin aynı olmasından hareketle kardeş oldukları belirlenmiştir. Ali Rıza Efendi ve Feyzi Raşid Efendi kardeşlerdir. Babaları Kavala Liman Reisi Mustafa Ağa/Efendi'dir.[8] Kardeş olan diğer memurlar ise Mehmed Edib ve Ali Galib Efendilerdir. Bunların babaları da Kavala'da Mehmed Ali Paşa İmareti Nazırı Halil Efendi'dir.[9] Sözü edilen 49 devlet adamının doğum tarihi, baba adları ve meslekleri aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 1.Kavalalı Devlet Adamlarının Aile Bilgileri

Memurun Adı	**Doğum Yılı**	**Baba Adı**	**Baba Mesleği**
Mehmed Reşid Efendi	1843	Abdülhökkeş Ağa	Çiftçi
Ahmed Hilmi Efendi	1845	Hacı Hasan Ağa	-
Hüseyin Efendi	1845	Hacı Mehmed Ağa	-
Ali Rıza Efendi	1846	Mustafa Ağa	Kavala Liman Reisi
Feyzi Raşid Efendi	1848	Mustafa Efendi	Kavala Liman Reisi
İbrahim Edhem Efendi	1850	Salih Ağa	Aşar Memuru

[5] Gülden Sarıyıldız, "Sicill-i Ahvâl Defterleri", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 37, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2009, s. 134-135.

[6] Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), *Dâhiliye Nezâreti Sicill-i Ahvâl Defterleri (DH. SAİD. d)*, Nr: 45/491.

[7] BOA, *DH. SAİD. d*, Nr: 148/77.

[8] BOA, *DH. SAİD. d*, Nr:122/77; *DH. SAİD. d*, Nr: 56/415.

[9] BOA, *DH. SAİD. d*, Nr: 67/363; *DH. SAİD. d*, Nr: 56/421.

Mehmed Hamdi Efendi	1853	Abdullah Ağa	Bakkal
Süleyman Efendi	1854	Abdülmümin Ağa	Çiftçi
Mustafa Celal Efendi	1854	İsmail Ağa	Çiftçi
Mehmed Şükrü Efendi	1855	Salih Bey	-
Ahmed Muhtar Efendi	1858	Ali Ağa	-
Ahmed Mümtaz Efendi	1858	Ali Ağa	-
Mehmed Fazıl Efendi	1858	Mustafa Ağa	-
Safer Hayri Efendi	1860	Mustafa Sabri Ağa	-
Ahmed Mümtaz Efendi	1861	Halil Kemal Efendi	İdare-i Mahsusa Memuru
Ömer Lütfi Efendi	1861	Hasan Tahsin Efendi	-
Ahmed Fehmi Efendi	1861	Hafız Mustafa Efendi	Müderris
Osman Nuri Efendi	1862	Karaosmanoğlu Molla Salih Ağa	Kavala Şer'i Mahkemesi Kâtibi
Ali Galib Efendi	1862	Mehmed Ağa	-
Mustafa Tevfik Efendi	1863	Ali Lutfi Efendi	Drama Belediyesi Kâtibi
Mehmed Şerafeddin Efendi	1863	Hasan Efendi	-
Muharrem Efendi	1863	Nuri Efendi	-
Mustafa Efendi	1863	Mehmed Efendi	Vaiz
Mustafa Efendi	1864	Hacı Mehmed Ağa	Tuz Tüccarı
Ömer Siret Efendi	1866	Cafer Sadık Efendi	-
İsmail Ragıb Efendi	1866	Mehmed Hüsrev Efendi	İmaret Nazırı
Mustafa Bey	1867	Ali Rıza Bey	Yüzbaşı
Mehmed Emin Efendi	1868	Mahbub Efendi	Bakkal
Mahmud Hamid Efendi	1868	İsmail Hakkı Efendi	Esnaf
Osman Rahmi Efendi	1869	Mehmed Nuri Ağa	-
Mahmud Mesud Efendi	1869	Hacı Mehmed Ağa	Tuz Tüccarı
Mehmed Edib Efendi	1870	Halil Efendi	Kavala İmaret Nazırı
Hasan Nuri Efendi	1871	Ahmed Hilmi Efendi	-
Ramazan Hilmi Efendi	1872	Osman Ağa	-
Hüseyin Fehmi Efendi	1874	Hasan Habib Efendi	İmaret Başkâtibi

Ali Galib Efendi	1874	Halil Efendi	Kavala Mehmed Ali Paşa İmaret Nazırı
İsmail Hakkı Efendi	1874	Osman Şerif Efendi	-
Mümin Bezmi Efendi	1875	Hasan Ağa	Çiftçi
Osman Hilmi Efendi	1875	Tiryakioğlu İbrahim Ağa	Kayıkçı
Mehmed Adil Efendi	1877	Abdurrahman Efendi	İmam
Ahmed Şükrü Efendi	1878	Hacı Hasan Efendi	Medrese-i Hayriye Kura Reisi
Hasan Tahsin Efendi	1879	Karaosmanoğlu İbrahim Edhem Efendi	Kavala Düyun-ı Umumiye Müdüriyeti Sandık Emini
Hamid Hüsnü Efendi	1879	Mehmed Zeki Efendi	Kasaba Telgraf ve Posta Merkezi Müdürü
Mehmed Midhat Bey	1880	İsmail Arif Paşa	Mirliva
Hasan Fehmi Efendi	1881	Mümin Ağa	-
Mehmed Fahreddin Bey	1882	İrfan Bey	Emlak-ı Hümayun Müfettişi
Hüseyin Fehmi Efendi	1882	Hacı Adem Edhem Efendi	Tütün Tüccarı
Said Bey	1884	Said Bey	-
İbrahim Hakkı Efendi	1887	Ahmed Şevki Efendi	Tüccar

Eğitim Durumları

Kavalalı devlet adamlarının içerisinde eğitim görmemiş kişi bulunmamaktadır. Tamamı o dönemin ilkokulları olan sıbyan ve ibtidai mekteplerinde ilk eğitimlerini almışlardır. Süleyman, Ahmed Mümtaz, Ömer Lûtfi ve Mustafa Efendiler ortaöğretime devam etmemişlerdir. Edenler ise rüşdiye ve idadi mekteplerine gitmişlerdir. 8 kişi ise özel hocalardan Arapça, Farsça ve Fenn-i Hesap dersleri almıştır. Devlet adamlarının devam ettikleri ilgi çeken okullardan biri Mühendishane Mektebi'dir. Bu okul Mısır Valisi Kavalalı Mehmed Ali Paşa tarafından

yaptırılmış, orta dereceli bir okuldur. Kavala doğumlu devlet adamlarının 12'si burada eğitim görmüştür.

Memurlar içerisinde yurtdışında eğitim gören tek kişi Mustafa Celal Efendi'dir. Kendisi Sultan Bayezid Rüşdiyesi, Kadıköy Fransız Mektebi ve Mekteb-i Sultani'de eğitim gördükten sonra Osmanlı hükümeti tarafından eğitim almak üzere Paris'deki Saint Barbe Mektebi'ne gönderilmiştir.[10] Yükseköğrenime devam eden memurların bazıları medreselere giderken Hüseyin Fehmi Efendi ve Said Bey Mülkiye Mektebi'nde eğitim görmüştür.[11]

Kayıtlarda memurlardan 13'ünün yabancı diliyle ilgili bilgi bulunmaktadır. Mustafa Celal Efendi; Fransızca, İtalyanca ve Rumca,[12] Mehmed Emin Efendi; Fransızca, Arapça ve Farsça,[13] Osman Hilmi, Mehmed Adil ve Hüseyin Fehmi Efendiler; Fransızca ve Rumca,[14] Ahmed Şükrü ve Hamid Hüsnü Efendilerle Said ve Mehmed Midhat Beyler; Fransızca,[15] Hüseyin Fehmi ve Mehmed Fahreddin Efendiler; Arapça,[16] Ömer Lütfi Efendi; Rumca[17] ve Ramazan Hilmi Efendi; Arnavutça bilmektedir.[18] Kavalalı devlet adamlarının eğitim durumlarıyla ilgili bilgiler aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 2. Kavalalı Devlet Adamlarının Eğitim Bilgileri

Memurun Adı	**Eğitim Gördüğü Okullar**	**Bildiği Yabancı Diller**
Mehmed Reşid Efendi	Sıbyan Mektebi, Rüşdiye Mektebi	-
Süleyman Efendi	Sıbyan Mektebi	-
Ahmed Hilmi Efendi	Sıbyan Mektebi, Muallim-i Mahsus	-
Ali Rıza Efendi	Sıbyan Mektebi, Mehmed Ali Paşa Mühendishanesi	-
Hüseyin Efendi	Sıbyan Mektebi, Muallim-i Mahsus	-
Feyzi Raşid Efendi	Sıbyan Mektebi, Kavalalı Mehmed Ali Paşa Mühendishanesi	-
İbrahin Edhem Efendi	Sıbyan Mektebi, Kavalalı Mehmed Ali Paşa Mühendishanesi	-
Safer Hayri	Sıbyan Mektebi, Kavala Rüşdiyesi	-

[10] BOA, *DH. SAİD. d*, Nr: 14/445.
[11] BOA, *DH. SAİD. d*, Nr: 163/463; *DH. SAİD. d*, Nr: 178/384.
[12] BOA, *DH. SAİD. d*, Nr: 14/445.
[13] BOA, *DH. SAİD. d*, Nr: 186/145.
[14] BOA, *DH. SAİD. d*, Nr: 126/9; *DH. SAİD. d*, Nr: 137/7; *DH. SAİD. d*, Nr: 178/384.
[15] BOA, *DH. SAİD. d*, Nr: 136/315; *DH. SAİD. d*, Nr: 158/81; *DH. SAİD. d*, Nr: 163/463; *DH. SAİD. d*, Nr: 155/283.
[16] BOA, *DH. SAİD. d*, Nr: 100/405; *DH. SAİD. d*, Nr: 143/345.
[17] BOA, *DH. SAİD. d*, Nr: 9/635.
[18] BOA, *DH. SAİD. d*, Nr: 123/367.

Efendi		
Mehmed Hamdi Efendi	İbtidai Mektebi, Paşa Medresesi	-
Mustafa Celal Efendi	Sultan Bayezid Rüşdiyesi, Kadıköy Fransız Mektebi, Mekteb-i Sultani, Paris Saint Barbe Mektebi	Fransızca, İtalyanca ve Rumca
Mehmed Şükrü Efendi	Sıbyan Mektebi, Medrese	-
Ahmed Muhtar Efendi	Sıbyan Mektebi, Muallim-i Mahsus	-
Ahmed Mümtaz Efendi	Sıbyan Mektebi	-
Ahmed Mümtaz Efendi	Sıbyan Mektebi, Muallim-i Mahsus	-
Mehmed Fadıl/Fazıl Efendi	Sıbyan Mektebi, Muallim-i Mahsus	-
Ömer Lütfi Efendi	Sıbyan Mektebi	Rumca
Ahmed Fehmi Efendi	İbtidai Mektebi, Mehmed Ali Paşa Medresesi	-
Mustafa Tevfik Efendi	Sıbyan Mektebi, Drama Rüşdiyesi	
Osman Nuri Efendi	Sıbyan Mektebi, Mehmed Ali Paşa Mühendishanesi	-
Ali Galib Efendi	Sıbyan Mektebi, Muallim-i Mahsus	-
Mehmed Şerafeddin Efendi	Sıbyan mektebi, Mısır Medrese-i Hayriyesi	-
Muharrem Efendi	Sıbyan Mektebi, Kavala Rüşdiyesi	-
Mustafa Efendi	Sıbyan Mektebi, Mehmed Ali Paşa Mühendishanesi	-
Ali Galib Efendi	Sıbyan Mektebi, Mehmed Ali Paşa Mühendishanesi ve Medresesi	-
Mustafa Efendi	İbtidai Mektebi	-
Ömer Siret Efendi	Sıbyan Mektebi, Mehmed Ali Paşa Mühendishanesi	-
İsmail Ragıb Efendi	Sıbyan Mektebi, Mehmed Ali Paşa Mühendishanesi	-
Mustafa Bey	İbtidai Mektebi, Soğukçeşme Askeri Rüşdiyesi	-
Mehmed Emin Efendi	Darülmuallimin Rüşdiyesi	Arapça, Farsça ve

		Fransızca
Mahmud Hamid Efendi	Sıbyan Mektebi, Mehmed Ali Paşa Mühendishanesi	-
Osman Rahmi Efendi	İbtidai Mektebi, Rüşdiye Mektebi	-
Mahmud Mesud Efendi	Sıbyan Mektebi, Mehmed Ali Paşa Mühendishanesi	-
Mehmed Edib Efendi	Sıbyan Mektebi, Muallim-i Mahsus	-
Hasan Nuri Efendi	Sıbyan Mektebi, Gümülcine Rüşdiyesi	-
Ramazan Hilmi Efendi	Sıbyan Mektebi, Mehmed Ali Paşa Mühendishanesi	Arnavutça
Mümin Bezmi Efendi	Darülmuallimin İbtidai ve Rüşdiyesi	-
Hüseyin Fehmi Efendi	İbtidai Mektebi, Mehmed Ali Paşa Mühendishanesi	Arapça
İsmail Hakkı Efendi	Sıbyan Mektebi, Rüşdiye Mektebi	-
Osman Hilmi Efendi	Sıbyan Mektebi, Mehmed Ali Paşa Mühendishanesi	Fransızca ve Rumca
Mehmed Adil Efendi	Hamidiye İbtidai Mektebi, Hamidiye Rüşdiyesi, Selanik İdadisi,	Fransızca ve Rumca
Ahmed Şükrü Efendi	İbtidai Mektebi, Hamidiye Rüşdiyesi, Selanik İdadisi	Fransızca
Hasan Tahsin Efendi	Sıbyan Mektebi, Rüşdiye Mektebi	-
Hamid Hüsnü Efendi	Sıbyan Mektebi, Turgutlu Rüşdiyesi	Fransızca
Mehmed Fahreddin Bey	Kavala Hamidiye İbtidai Mektebi, Kudüs İdadisi	Arapça
Hüseyin Fehmi Efendi	Sıbyan Mektebi, Mülkiye Mektebi	Fransızca ve Rumca
Hasan Fehmi Efendi	İbtidai Mektebi, Rüşdiye Mektebi	-
Said Bey	İbtidai Mektebi, Fatih Askeri Rüşdiyesi, Selanik Mülki İdadisi, Mülkiye Mektebi	Fransızca
İbrahim Hakkı Efendi	Pravişte İbtidai Mektebi, Pravişte Rüşdiyesi	-
Mehmed Midhat Bey	Karahisar-ı Sahip İbtidai Mektebi, Edirne Askeri Rüşdiyesi, Muallim-i Mahsus	Fransızca

Memuriyet Bilgileri

Kavala ve civarında tütün ziraatının önemli rol oynamasından dolayı memurların çoğunun Rüsum-ı Sitte, Rüsumat, Düyun-ı Umumiye ve Reji İdarelerinde göreve başladıklarını görmekteyiz. Bunların haricinde Osmanlı bürokrasisinde telgrafhane memurluğu, tapu kâtipliği, mühendislik, mahkeme görevlisi, muallimlik, nahiye müdürlüğü ve kaymakamlık gibi görevleri üstlenmişlerdir. 49 memurdan 31'i mülazemetle yani stajyer olarak memuriyet hayatına başlamıştır. Girdikleri kalemlerde işi bir müddet öğrendikten sonra boş olan kadrolara atamaları yapılmıştır. Maaşla görevine başlayanlar içinde en düşük maaşla devlet hizmetine giren Ahmed Fehmi Efendi'dir. Kendisi 80 kuruş maaşla Beykoz Debbağhanesi Kalemine atanmıştır.[19] En fazla maaşla göreve başlayan ise mühendis olan Mustafa Celal Efendi'dir.[20]

Görev aldıkları yerler genellikle Kavala başta olmak üzere Prizrin, Selanik, Drama, Sarışaban, Gümülcine, Taşöz, Sultanyeri,[21] Pravişte ve Preveze gibi Balkan şehirleridir. Bunların haricinde İzmir, Diyarbakır, Konya, Sivas, Erzurum, Suriye, Halep ve İskenderiye gibi Osmanlı Devleti'nin farklı bölgelerinde görev yapmışlardır. Sözü edilen devlet adamlarından görevini layıkıyla yerine getirenler rütbe ve nişanla ödüllendirilirken görevini iyi yapmayanlar cezalandırılmışlardır. Mahmud Hamid, Osman Nuri, Hasan Nuri, Hüseyin ve Mustafa Celal Efendiler dikkatsizlik ve suiistimalden dolayı görevlerinden azledilmişlerdir. Azledilen memurların bir müddet boşta kaldıktan sonra başka vazifelere atandıkları tespit edilmiştir. Atandıkları yerin havasına ve suyuna alışamayanlar ya görevlerinden istifa etmişler ya da başka yere nakledilme talebinde bulunmuşlardır.

Tablo 3. Kavalalı Devlet Adamlarının Memuriyet Bilgileri

Memurun Adı	İlk Görevi	İlk Maaşı	Son Görevi	Son Maaşı
Mehmed Reşid Efendi	Prizrin Telgrafhanesi	Mülazemetle	Konya Telgraf ve Posta Merkezi Müdürlüğü	1.200
Süleyman Efendi	Kavala Rüsumat Müdüriyeti Kantar Kâtipliği	200	Pravişte Düyun-ı Umumiye Memuru	350
Ahmed Hilmi Efendi	Kavala Karantinahanesi Gardiyanlığı	200	Sarışaban Telgraf ve Posta Merkezi Müdüriyeti	675

[19] BOA, *DH. SAİD. d*, Nr: 59/133.
[20] BOA, *DH. SAİD. d*, Nr: 14/445.
[21] Sultanyeri, Gümülcine'ye bağlı bir kazadır. (Nuri Akbayar, *Osmanlı Yer Adları Sözlüğü*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 2003, s. 148.)

Ali Rıza Efendi	Kavala Rüsumat Müdüriyeti	Mülazemetle	Kavala Rüsum-ı Sitte Duhan Kâtipliği	900
Hüseyin Efendi	Selanik Rüsumat Nezareti Muhasebe Kalemi	Mülazemetle	Çayağzı Rüsumat Kâtipliği	350
Feyzi Raşid Efendi	Kavala Rüsumat Müdüriyeti	Mülazemetle	Kırcaali Düyun-ı Umumiye İdaresi Memurluğu	450
İbrahim Edhem Efendi	Kavala Rüsumat Müdüriyeti Muhasebe Kalemi	Mülazemetle	Kavala Rüsum-ı Sitte Sandık Eminliği	500
Safer Hayri Efendi	Kavala Bidayet Mahkemesi Kalemi	Mülazemetle	Kavala Bidayet Mahkemesi Müstantik Muavinliği	300
Mehmed Hamdi Efendi	Sarışaban Tapu Kâtipliği	-	Emlak-ı Hümayun Tapu İşlemleri Memuru	100
Mustafa Celal Efendi	Selanik Vilayeti İkinci Sınıf Kondüktörlüğü	650	İşkodra Vilayeti Sermühendisliği	2.000
Mehmed Şükrü Efendi	Kavala Tahrirat Kalemi	Mülazemetle	Kavala Tahrir ve Vergi Kâtibi	500
Ahmed Muhtar Efendi	Kavala Rüsumat Müdüriyeti Evrak Mukayyidliği	230	Kavala Ziraat Bankası Sandığı Muhasebe Kâtipliği	400
Ahmed Mümtaz Efendi	Kavala Rüsumat Müdüriyeti	Mülazemetle	Drama Telgraf ve Posta Merkezi Muhabere Memurluğu	285
Ahmed Mümtaz Efendi	Kavala Rüsumat Müdüriyeti Evrak Mukayyidliği	235	Kavala Tahrirat Kâtipliği	350

Mehmed Fazıl Efendi	Kavala Rüsumat Müdüriyeti Mubassırlığı	235	Kavala Rüsumat Müdüriyeti İkinci Kâtipliği	500
Ömer Lütfi Efendi	Dömeke Rüsumat İdaresi	Mülazemetle	Kavala Bidayet Mahkemesi İkinci Kâtibi	220
Ahmed Fehmi Efendi	Beykoz Debbağhanesi Kalemi	80	Levazımat-ı Umumiye Dairesi Evrak Kalemi	800
Mustafa Tevfik Efendi	Drama Bidayet Mahkemesi Tahrirat Kalemi	Mülazemetle	Drama Bidayet Mahkemesi Mukayyidliği	300
Osman Nuri Efendi	Taşöz Rüsumat Memuriyeti	120	Taşöz Memuriyeti	300
Ali Galib Efendi	Kavala Rüsumat Müdüriyeti Ambar Kâtipliği	160	Kavala Rüsumat Müdüriyeti Tezkire Kâtibi	300
Mehmed Şerafeddin Efendi	Kavala Rüsumat Müdüriyeti Odacılığı	95	Kavala Rüsumat Müdüriyeti Muayene Memurluğu	600
Muharrem Efendi	Kavala Rüsumat Müdüriyeti	Mülazemetle	Kavala Rüsumat Müdüriyeti Mübayaa İskelesi Memuriyeti	250
Mustafa Efendi	Kavala Düyun-ı Umumiye Müdüriyeti Muhasebe Kalemi	Mülazemetle	Kavala Düyun-ı Umumiye İdaresi Mukayyidliği	500
Ali Galib Efendi	Kavala Mal Kalemi	Mülazemetle	Kavala Mal Müdüriyeti Refakati	300
Mustafa Efendi	Sarışaban Düyun-ı Umumiye İdaresi Kolculuğu	200	Sarışaban Düyun-ı Umumiye İdaresi Kâtipliği	250
Ömer Siret Efendi	Kavala Bidayet Mahkemesi İstintak Dairesi	Mülazemetle	Kavala Düyun-ı Umumiye İdaresi 2. Kâtipliği	300

İsmail Ragıb Efendi	Kavala Düyun-ı Umumiye Müdüriyeti Tahrirat Kalemi	Mülazemetle	Sarışaban Düyun-ı Umumiye İdaresi Hububat Aşar Kâtipliği	300
Mustafa Bey	İskenderun Üçüncü Sınıf Orman Süvari Memurluğu	400	Şehremaneti Esnaf ve Tahsildar Kalemleri Kâtipliği	250
Mehmed Emin Efendi	Diyarbakır İdadisi Ulum-ı Diniye ve Arabiye Muallimlikleri	600	Kavala Rüşdiyesi Başmuallimliği	1500
Mahmud Hamid Efendi	Kavala Bidayet Mahkemesi Kalemi	Mülazemetle	Sultanyeri Düyun-ı Umumiye Memurluğu	400
Osman Rahmi Efendi	Kavala Ticaret Mahkemesi	Mülazemetle	Kavala Bidayet Mahkemesi Müstantik Yardımcılığı	300
Mahmud Mesud Efendi	Kavala Düyun-ı Umumiye Müdüriyeti	Mülazemetle	İskeçe Düyun-ı Umumiye İdaresi Aşar Kâtipliği Vekâleti	60
Mehmed Edib Efendi	Kavala Düyun-ı Umumiye Müdüriyeti	Mülazemetle	Kavala Düyun-ı Umumiye Müdüriyeti Tezkire Kâtipliği	250
Hasan Nuri Efendi	Gümülcine Telgrafhanesi	Mülazemetle	Kırkkilise Telgraf ve Posta Müdüriyeti Vekâleti	350
Ramazan Hilmi Efendi	Kavala Rüsumat Müdüriyeti Muhasebe Kalemi	Mülazemetle	Taşöz Düyun-ı Umumiye Memurluğu	300
Mümin Bezmi Efendi	Preveze Rüşdiyesi Başmuallimliği	500	Cuma-i Bala Rüşdiyesi	400

Hüseyin Fehmi Efendi	Kavala Düyun-ı Umumiye Müdüriyeti	Mülazemetle	Sarışaban Düyun-ı Umumiye Memuriyeti Hububat Aşar Kâtipliği	250
İsmail Hakkı Efendi	Kavala Rüsumat Müdüriyeti	Mülazemetle	Kavala Rüsumat Müdüriyeti Sandık Eminliği	400
Osman Hilmi Efendi	Kavala Düyun-ı Umumiye İdaresi	Mülazemetle	Rumhune? Düyun-ı Umumiye Memurluğu	400
Mehmed Adil Efendi	Kavala Rum ve Musevi Mektepleri Türkçe Muallimi	150	Kavala Pasaport Memuru	500
Ahmed Şükrü Efendi	Kavala Düyun-ı Umumiye Müdüriyeti	Mülazemetle	Gümülcine Düyun-ı Umumiye İdaresi İstasyon Muhasebe Memurluğu	300
Hasan Tahsin Efendi	Kavala Düyun-ı Umumiye Müdüriyeti Muhasebesi	Mülazemetle	Kavala Düyun-ı Umumiye Müdüriyeti Hububat Aşar Kâtibi Refakati	250
Hamid Hüsnü Efendi	İzmir Telgrafhanesi Muhaberat-ı Ecnebiye Memurluğu Refakati	Mülazemetle	İzmir Telgrafhanesi Muhaberat-ı Ecnebiye Memurluğu	380
Mehmed Fahreddin Bey	Sur Tahrirat Kalemi	Mülazemetle	Emlak Müdüriyeti Hidemat-ı Umumiye Mahsus Emlak Kalemi	400
Hüseyin Fehmi Efendi	Selanik Vilayeti Maiyet Memurluğu	500	Langaza Kaymakamlığı	2000

Hasan Fehmi Efendi	Kavala Nüfus Kalemi	Mülazemetle	Sarışaban Nüfus Kâtipliği	125
Said Bey	Cezayir-i Bahr-i Sefid'de Polihnet Nahiyesi Müdürlüğü	540	Ürgüp Kaymakamlığı	1500
İbrahim Hakkı Efendi	Pravişte Mahkemesi	Mülazemetle	Gümülcine Evrak Mübeyyizliği	200
Mehmed Midhat Bey	Gelibolu Tahrirat Kalemi	Mülazemetle	Şûrâ-yı Devlet Mülkiye Dairesi	-

Kavala Doğumlu Devlet Adamlarının Biyografileri

Ahmed Fehmi Efendi

Müderris Hafız Mustafa Efendi'nin oğludur. İbtidai mektebindeki eğitiminden sonra Kavala'da Mehmed Ali Paşa Medresesi'nde Arapça ve Farsça okumuştur. Türkçe yazabilmektedir. 13 Eylül 1883'te 80 kuruş maaşla Beykoz Debbağhanesi Kalemine mülazım olarak atanmıştır. 13 Aralık 1888'de 320 kuruş maaşla dördüncü ve 13 Temmuz 1891'de 640 kuruş maaşla üçüncü sınıflara terfi etmiştir. Maaşı, 14 Mart 1907'de 576 kuruşa indirilmiş, 14 Aralık 1904'te ise 629 kuruşa çıkarılmıştır. 14 Eylül 1909'da 600 kuruş maaşla Levazımat-ı Umumiye Dairesi dördüncü şubesine bağlı fes fabrikasına, 3 Kasım 1909'da da becayiş suretiyle aynı dairenin Evrak Kalemine nakledilmiştir. Maaşı, 14 Mart 1911'de 800 kuruşa çıkarılmıştır.[22]

Ahmed Hilmi Efendi

Kavalalı Hacı Hasan Ağa'nın oğludur. 1845 yılında doğmuştur. Sıbyan mektebinde temel bilgileri öğrendikten sonra özel hocadan Arapça ve Farsça eğitimi almıştır. Türkçe yazabilmektedir. 1862'de 17 yaşındayken 200 kuruş maaşla Kavala Karantinahanesi Gardiyanlığına atanmıştır. 1863'te istifa ederek mülazemetle Kavala Telgrafhanesine girmiştir. 13 Aralık 1863'te Kavala Telgraf Merkezi Muhabere Memurluğuna 500 kuruş maaşla atanmıştır. 1864'te maaşı 480 kuruşa indirilmiştir. 13 Nisan 1867'de 600 kuruş maaşla Tiran Telgraf Merkezi Müdürlüğüne, 14 Ekim 1867'de 480 kuruş maaşla ve becayiş suretiyle Keşan Muhabere Memurluğuna, 13 Mart 1869'da aynı maaşla Gelibolu ve 14 Mayıs 1870'te 400 kuruş maaşla Kavala Telgrafhanesine nakledilmiştir. 27 Aralık 1871'de maaşı 380 kuruşa indirilmiştir. 13 Aralık 1876'da 600 kuruş maaşla Darıdere Telgraf Merkezi Müdürlüğüne nakledilerek maaşı, 14 Mart 1880'de 500 kuruşa indirilmiştir. Ahmed

[22] BOA, *DH. SAİD.d*, Nr: 59/133.

Hilmi Efendi, 31 Mart 1883'te 600 kuruş maaşla Gümülcine Merkezi Muhabere Memurluğuna tayin edilmiştir. Yabancı dil bilmemesinden dolayı 21 Ocak 1902'de Sofulu Telgraf ve Posta Merkezi Müdürlüğüne nakledilmiştir. 19 Ağustos 1902'de ise 675 kuruş maaşla ve becayiş suretiyle Sarışaban Telgraf ve Posta Merkezi Müdürlüğüne nakledilmiştir.[23]

Ahmed Muhtar Efendi

Ali Ağa'nın oğludur. 1858 yılında doğmuştur. Sıbyan mektebinde temel bilgileri öğrendikten sonra özel hocadan Arapça, Farsça ve Fenn-i Hesap dersleri almıştır. Türkçe yazabilmektedir. 28 Ağustos 1877'de 230 kuruş maaşla Kavala Rüsumat Müdüriyeti Evrak Mukayyidliğine atanmıştır. 26 Ağustos 1878'de maaşı, 200 kuruşa indirilmiştir. 8 Ekim 1878'de 400 kuruş maaşla Tahrirat Kâtipliğine tayin edilmiştir. 1880'de 300 kuruşa düşürülen maaşı 13 Mart 1883'te 350 kuruşa çıkarılmıştır. Bulunduğu kâtiplik görevinin lağvedilmesiyle 13 Nisan 1888'de 300 kuruş maaşla Kavala Belediye Sandık Eminliğine atanmıştır. Görev süresinin bitmesinden dolayı 26 Temmuz 1890'da 400 kuruş maaşla Kavala Ziraat Bankası Muhasebe Kâtipliğine tayin edilmiştir.[24]

Ahmed Mümtaz Efendi

1858'de doğan Ahmed Mümtaz Efendi, Ali Ağa'nın oğludur. Sıbyan mektebinde temel bilgileri öğrendikten sonra özel hocadan Arapça, Farsça ve Fenn-i Hesap dersleri almıştır. Türkçe okuryazar durumdadır.

28 Ağustos 1877'de 19 yaşındayken 235 kuruş maaşla Kavala Rüsumat Müdüriyeti Evrak Mukayyidliğine atanmıştır. 26 Ağustos 1878'de maaşı, 200 kuruşa indirilmiştir. 8 Ekim 1878'de 400 kuruş maaşla aynı müdüriyetin Tahrirat Kâtipliğine nakledilmiştir. Maaşı, 1880'de 320 kuruşa indirilmiş, 13 Mart 1883'te ise 350 kuruşa çıkarılmıştır. 2 Eylül 1887'de kâtip olduğu birimin lağvedilmesiyle açıkta kalmıştır.[25]

Ahmed Mümtaz Efendi

İdare-i Mahsusa memurlarından Halil Kemal Efendi'nin oğludur. 1861 yılında dünyaya gelen Ahmed Mümtaz Efendi sıbyan mektebinde okumuştur. Türkçe okuryazar durumdadır.

1874'te 13 yaşındayken mülazemetle Kavala Rüsumat İdaresine girmiştir. Daha sonra Kavala Tahrirat Kalemine, 1876 yılında da Kavala Telgrafhanesine atanmıştır. 16 Mart 1880'den 12 Ağustos 1880'e kadar 150'şer, 12 Eylül 1880'den 21 Aralık 1880'e kadar 200'er kuruş maaşla Drama Posta ve Telgraf Müdüriyeti vekâletinde bulunmuştur. 19 Ağustos 1881'de 285 kuruş maaşla Drama Telgraf ve Posta Merkezi Muhabere Memuriyetine tayin edilmiştir. İzin alarak bir süreliğine görevinden ayrılan Ahmed Mümtaz Efendi izin süresi bitmesine rağmen görevine dönmeyince 12 Şubat 1882'de azledilmiştir. 16 Şubat 1884'te 285 kuruş

[23] BOA, *DH. SAİD.d*, Nr: 8/107.
[24] BOA, *DH. SAİD.d*, Nr: 107/99.
[25] BOA, *DH. SAİD.d*, Nr: 23/441.

maaşla Kavala Merkezi Muhabere Memuriyetine atanmıştır. 18 Haziran 1897'de 500 kuruş maaşla Pravişte Telgraf ve Posta Merkezi Memuriyetine, 17 Ocak 1903'te 285 kuruş maaşla ve becayiş suretiyle Drama Telgraf ve Posta Merkezi Muhabere Memuriyetine nakledilmiştir. Fakat ailesinin kalabalıklığından ve Kavala'da bulunan hasta validesinin bakıma muhtaç olmasından dolayı görevine gidememiş, 4 Mart 1903'te istifa etmiştir.[26]

Ahmed Şükrü Efendi

1878'de doğan Ahmed Şükrü Efendi Kavala Medrese-i Hayriyesi kura reislerinden Kavalalı Hacı Hasan Efendi'nin oğludur. Kavala İbtidai Mektebi'nde temel bilgileri öğrendikten sonra Hayriye ve Hamidiye Rüşdiye Mektepleri ve Selanik İdadisi'nde eğitim görmüştür. Türkçe okuryazar, Fransızcaya aşinadır. 3 Kasım 1896'da Kavala Düyun-ı Umumiye Müdüriyetine mülazemetle girmiştir. 17 Mayıs 1897'den 8 Ocak 1898'e kadar 300 kuruş maaşla geçici olarak Gümülcine Düyun-ı Umumiye Memuriyeti Aşar Kâtibi Vekâletinde,18 Ocak 1898'den 15 Haziran 1898'e kadar 250 kuruş maaşla Pravişte Düyun-ı Umumiye İdaresi Aşar Kâtibi vekâletinde istihdam edilmiştir. Daha sonra vekâleten yürüttüğü görevlere asaleten atamalar yapılması üzerine açıkta kalmıştır. 29 Ocak 1900'de 300 kuruş maaşla Gümülcine Düyun-ı Umumiye İdaresi İstasyon Muhasebe Memurluğuna atanmıştır.[27]

Ali Galib Efendi

1862 yılında doğan Ali Galib Efendi, Mehmed Ağa'nın oğludur. Sıbyan mektebinde dini bilgiler, özel hocadan ise Arapça, Farsça ve Fenn-i Hesap eğitimi almıştır. Türkçe okuryazardır.

3 Ocak 1883'te 21 yaşındayken 160 kuruş maaşla Kavala Rüsumat Müdüriyeti Ambar Kâtipliğine atanmıştır. Maaşı, 13 Mart 1883'te 200 kuruşa çıkarılmıştır. 3 Mart 1885'te 300 kuruş maaşla aynı müdüriyetin Tezkire Kâtibi olmuştur.[28]

Ali Galib Efendi

Kavala Mehmed Ali Paşa İmareti Nazırı Halil Efendi'nin oğludur. 14 Aralık 1874'te doğmuştur. Sıbyan mektebinde dini temel bilgileri öğrendikten sonra Mehmed Ali Paşa Mühendishanesi ve Medresesinde Arapça, Farsça, Coğrafya, Hesap eğitimi almıştır. Türkçe okuyup yazabilmektedir.

6 Ocak 1890'da Kavala Mal Kalemine mülazemetle girmiştir. 13 Mart 1891'de 600 kuruş maaş ile bir ay Kavala Ağnam Kâtipliğinde bulunmuştur. 1 Mayıs 1892'de 125 kuruş maaşla Kavala Nüfus Kâtipliğine atanmıştır. 27 Nisan 1893'te ise 300 kuruş maaşla Kavala Mal Müdüriyeti Refakatine nakledilmiştir.[29]

---

[26] BOA, *DH. SAİD.d*, Nr: 28/79.
[27] BOA, *DH. SAİD.d*, Nr: 136/315.
[28] BOA, *DH. SAİD.d*, Nr: 44/223.
[29] BOA, *DH. SAİD.d*, Nr: 67/363.

Ali Rıza Efendi

Kasım 1846'da doğan Ali Rıza Efendi Kavala Liman Reisi Mustafa Ağa'nın oğludur. Sıbyan mektebinde okuduktan sonra Mehmed Ali Paşa Mühendishanesi'nde eğitim görmüştür. Türkçe okuryazardır.

Mart 1864'te 18 yaşındayken Kavala Rüsumat Müdüriyetine mülazemetle girmiştir. Nisan 1864'te aynı müdüriyetin Ambar Kâtipliğine, 1 Temmuz 1867'de 570 kuruş maaşla üçüncü kâtipliğe ve 7 Haziran 1868'de 750 kuruş maaşla ikinci kâtipliğe terfii etmiştir. 18 Mart 1870'te İskeçe Rüsumat İdaresinden yazılan yazıları işleme almadığından sorgulanarak görevinden azledilmiştir. Daha sonra Kavala Tapu Kâtipliği görevine getirilmiştir. Ardından askerlik vazifesine başlamış ve başçavuşluk rütbesiyle 13 Mayıs 1880'de terhis olmuştur. 16 Mayıs 1880'de 500 kuruş maaşla Kavala Rüsum-ı Sitte Müdüriyetinin üçüncü kâtipliği de uhdesine verilerek Evrak-ı Sahiha ve Bandrol Kâtipliğine atanmıştır. 1 Mayıs 1882'de mevcut maaşıyla Duhan Kâtipliği ile birlikte aynı müdüriyetin ikinci kâtipliğine, 24 Ekim 1883'te de 750 kuruş maaşla başkâtipliğe terfi etmiştir. 14 Nisan 1884'te 500 kuruşa indirilen, 14 Haziran 1884'te ise tekrar 750 kuruşa çıkarılan maaşı aşar işlemlerinin de ilave edilmesiyle 13 Ekim 1894'te 900 kuruşa yükseltilmiştir.[30]

Feyzi Raşid Efendi

Kavala Liman Reisi Mustafa Efendi'nin oğludur. Temmuz 1848'de doğmuştur. Sıbyan mektebinde temel bilgileri öğrendikten sonra Mühendishane'de Arapça ve Farsça eğitimi almıştır. Türkçe okuryazar durumdadır. Ekim 1864'te 17 yaşındayken Kavala Rüsumat Müdüriyetine mülazemetle girmiştir. 5 Aralık 1867'de 200 kuruş maaşla aynı müdüriyetin Kurşun Mühür Memuriyeti Refakatine, 3 Mart 1869'da 250 kuruş maaşla Ambar Kâtipliğine, 10 Ağustos 1870'te 390 kuruş maaşla terfi ederek Rüsumat Memuriyeti Kâtipliğine tayin edilmiştir. 19 Şubat 1872'de hastalığı sebebiyle istifa ederek görevinden ayrılmıştır. 14 Aralık 1874'te vatani görevine başlamış ve bir buçuk sene askerlik yapmıştır. 25 Haziran 1883'te 350 kuruş maaşla Pravişte Düyun-ı Umumiye İdaresi Geçici Tütün Öşrü Kâtipliğine atanmıştır. İdare tarafından işten el çektirilmişse de 10 Mart 1884'e kadar maaşını almaya devam etmiş ve yerine başkasının atanmasıyla açıkta kalmıştır. 7 Mart 1890'da 400 kuruş geçici maaşla Kavala Düyun-ı Umumiye Müdüriyeti tütün öşrü kantar kâtipliğine alınarak 6 ay burada istihdam edilmiştir. 19 Ekim 1890'da 300 kuruş maaşla Taşöz Düyun-ı Umumiye memurluğuna tayin edilen Feyzi Raşid Efendi 30 Eylül 1892'de Sarışaban, 13 Ekim 1898'de Cuma-i Bâlâ ve 13 Ağustos 1899'da 450 kuruş maaşla Kırcaali Düyun-ı Umumiye İdareleri memuriyetlerine nakledilmiştir. 25 Ekim 1900'de istifa ederek görevinden ayrılmıştır.[31]

[30] BOA, *DH. SAİD.d*, Nr: 122/77.
[31] BOA, *DH. SAİD.d*, Nr: 56/415.

Hamid Hüsnü Efendi

Kasaba Telgraf ve Posta Merkezi Müdürü Mehmed Zekai Efendi'nin oğludur. 1879'da doğan Hamid Hüsnü Efendi sıbyan mektebinde temel bilgileri öğrendikten sonra Turgutlu Rüşdiyesi'nde eğitim görerek pekiyi (aliyyü'l-a'lâ) derecesinde diploma almıştır. 1900-1901'de İzmir Telgrafhanesi Muhaberat-ı Ecnebiye Memurluğu Refakatine mülazemetle girmiştir. 12 Ocak 1904'te 300 kuruş maaşla göreve getirilen Hamid Hüsnü Efendi'nin maaşı 16 Temmuz 1904'te 380 kuruşa çıkarılmıştır.[32]

Hasan Fehmi Efendi

1881 yılında doğmuştur. Babası Mümin Ağa'dır. Kavala Hamidiye İbtidai ve Rüşdiye mekteplerinde okuyarak iyi (âlâ) dereceyle iki diploma almıştır. Türkçe okuyup yazabilmektedir. 17 Ağustos 1899'da Kavala Nüfus Kalemine mülazemetle giren Hasan Fehmi Efendi, 11 Şubat 1904'te 125 kuruş maaşla Sarışaban Nüfus Kâtipliğine atanmıştır.[33]

Hasan Nuri Efendi

Ahmed Hilmi Efendi'nin oğlu olan Hasan Nuri Efendi, 1871'de doğmuştur. Sıbyan mektebinde temel bilgileri okuduktan sonra Gümülcine Rüşdiyesi'nde eğitim görmüştür. Türkçe okuryazardır.1889'da Gümülcine Telgrafhanesine mülazemetle girmiştir. 8 Haziran 1899'da 200 kuruş maaşla Keşan Telgraf ve Posta Merkezi Muharebe Memurluğuna atanmıştır. 14 Ağustos 1900'de ise 300 kuruş maaşla Gümülcine Telgraf ve Posta Merkezi Muhabere Memurluğuna tayin edilmiştir. Ancak 5 Aralık 1900'de tekrar 200 kuruş maaşla Keşan Telgraf ve Posta Merkezi Muhabere Memurluğuna iade edilmiştir. 14 Eylül 1901'de 350 kuruş maaşla Kırkkilise Telgraf ve Posta Merkezi Lisan-ı Ecnebi Muhabere Memuriyetine tayin edilmiştir. 16 Nisan 1902'de üç buçuk aylığına Kırkkilise Telgraf ve Posta Merkezi Müdürüyeti Vekâletine getirilen Hasan Nuri Efendi Kırkkilise Postahanesinde Bulgaristan'dan ve çeşitli yerlerden gelen mektupların içindeki paraları çalmasından dolayı soruşturma geçirmiş ve sonucunda da 28 Mart 1903'te işten el çektirilmiştir. Daha sonra görülen mahkeme sonucunda ise hapis ve tazminat cezası almış ve 5 Ağustos 1903'te azledilmiştir.[34]

Hasan Tahsin Efendi

Kavala Düyun-ı Umumiye Müdüriyeti Sandık Emini Karaosmanoğlu İbrahim Edhem Efendi'nin oğludur. 1879'da doğan Hasan Tahsin Efendi, Kavala Sıbyan ve Rüşdiye mekteplerinde eğitim görmüştür. Türkçe okuryazar durumdadır. 10 Ağustos 1896'da Kavala Düyun-ı Umumiye Müdüriyeti Muhasebesine mülazemetle girmiştir. 20 Ocak 1897'de 250 kuruş maaşla aynı müdüriyetin Hububat Aşar Kâtibi Refakatine atanmıştır.[35]

---

[32] BOA, *DH. SAİD.d*, Nr: 158/81.
[33] BOA, *DH. SAİD.d*, Nr: 116/471.
[34] BOA, *DH. SAİD.d*, Nr: 117/25.
[35] BOA, *DH. SAİD.d*, Nr: 110/85.

Hüseyin Efendi

1845'te dünyaya gelen Hüseyin Efendi, Hacı Mehmed Ağa'nın oğludur. Sıbyan mektebinde eğitim gördükten sonra özel hocadan Arapça, Farsça ve Fenn-i Hesap dersleri almıştır. Türkçe okuyup yazabilmektedir. 1873'te 28 yaşındayken mülazemetle Selanik Rüsumat Nezareti Muhasebe Kalemine girmiştir. 13 Şubat 1875'te 465 kuruş maaşla Kavala Rüsumat Müdüriyeti Ambar Memurluğuna atanmıştır. Maaşı, Temmuz 1878'de 400 kuruşa, Mart/Nisan 1880'de 320 kuruşa indirilmiştir. 21 Mart 1883'te 350 kuruş maaşla Çayağzı Rüsumat Kâtipliğine nakledilen Hüseyin Efendi, uygun olmayan hareketlerinden dolayı 23 Ekim 1887'de görevinden azledilmiştir.[36]

Hüseyin Fehmi Efendi

Taşöz Adası ile Kavala İmareti Başkâtibi Mısırlı Habib Efendi'nin oğludur. 1874'te dünyaya gelen Hüseyin Fehmi Efendi, Kavala İbtidai Mektebi'nde temel bilgileri öğrendikten sonra Mühendishane Rüşdiye Mektebi'nde okumuştur. Türkçe okuryazar, Arapçaya aşinadır.

22 Nisan 1893'te Kavala Düyun-ı Umumiye Müdüriyetine mülazemetle girmiştir. 13 Mart 1894'te 300 kuruş maaşla aynı müdüriyetin tütün öşrü geçici kantar ikinci kâtipliğine atanmıştır. 6 ay sonra görevinden istifa ederek mülazemetle işe devam etmeye başlamıştır. 22 Şubat 1895'te 400 kuruş maaşla aynı müdüriyetin tütün öşrü geçici başkâtipliğine tayin edilen Hüseyin Fehmi Efendi 13 Mart 1895'te tütün öşrünün Reji İdaresine bağlanmasıyla memuriyeti lağvedilince eski mülazemet yerine dönmüştür. 20 Eylül 1895'te 250 kuruş maaşla Sarışaban Düyun-ı Umumiye Müdüriyeti Hububat Aşarı Kâtipliğine atanmıştır. 13 Aralık 1896'da izin süresi bittiği halde görevinin başına dönmediği için memuriyetten kaydı silinmiştir.[37]

Hüseyin Fehmi Efendi

Tütün tüccarından Hacı Adem Edhem Efendi'nin oğludur. 1882'de doğmuştur. Kavala Sıbyan Mektebi'nde dini temel bilgileri okuduktan sonra Mülkiye Mektebi'ne devam ederek iyiye yakın (karib-i âlâ) dereceyle diploma almıştır. Türkçe yazabilir, Fransızca ve Rumcaya aşinadır. 7 Mart 1905'te 500 kuruş maaşla Selanik Vilayeti Maiyet Memurluğuna atanmıştır. İlave memuriyet olarak 3 Haziran 1905'ten 27 Ağustos 1905'e kadar 400 kuruş maaşla Selanik Tahrir-i Nüfus Merkezi Birinci Fırka Azalığında bulunmuştur. Daha sonra maiyet memurluğu görevinden ayrılarak 3 Ekim 1908'te 1.250 kuruş maaşla Pravişte Kaymakamlığına atanmıştır. 14 Eylül 1909'da maaşıyla Katrin Kaymakamlığına nakledilmiştir. 14 Kasım 1909'da maaşı 1.500 kuruşa çıkarılmıştır. Maaşıyla ve becayiş suretiyle 12 Ağustos 1910'da Karacaabad Kaymakamlığına tayin edilmiştir. 31 Mart 1912'de 2.000 kuruş maaşla Langaza Kaymakamlığına nakledilmiştir.[38]

---

[36] BOA, *DH. SAİD.d*, Nr: 19/381.
[37] BOA, *DH. SAİD.d*, Nr: 101/405.
[38] BOA, *DH. SAİD.d*, Nr: 178/384.

İbrahim Edhem Efendi

Hububat Aşar memurlarından Salih Ağa'nın oğludur. Mayıs 1850'de doğmuştur. Sıbyan mektebindeki temel eğitiminden sonra Kalava'da Mehmed Ali Paşa Mühendishanesi'nde Arapça ve Farsça okumuştur. Türkçe okuryazardır. Eylül 1868'de Kavala Rüsumat Müdüriyeti Muhasebe Kalemine mülazemetle girmiştir. 23 Temmuz 1871'de 200 kuruş maaşla aynı idarenin Kurşun Mührü Memuru refakatine atanmıştır. Memuriyetinin lağvedilmesinin ardından 19 Şubat 1872'de 370 kuruş maaşla Taşöz Adası Rüsumat Memuriyeti Kâtipliğine tayin edilmişse de 3 Ocak 1875'te hasta olmasından dolayı görevinden istifa etmiştir. 28 Haziran 1875'ten 29 Ağustos 1875'e kadar 500 kuruş geçici maaşla Kavala Tütün Tahriri Memurluğunda istihdam edilen İbrahim Edhem Efendi, 1876 yılı başlarında redif olarak askerlik görevine başlamış, 11 Nisan 1880'de terhis olmuştur. Askerlik görevinin ardından ilk olarak 6 Mayıs 1880'de 250 kuruş maaşla Taşöz Adası Rüsum-ı Sitte Memurluğuna atanmıştır. Maaşı, 13 Mayıs 1880'de 300 kuruşa çıkarılmıştır. 13 Şubat 1883'te 350 kuruş maaşla Kavala Rüsum-ı Sitte Müdüriyeti Tezkire Kâtipliğine, 6 Kasım 1883'te 500 kuruş maaşla aynı müdüriyetin sandık eminliğine getirilmiştir. 14 Nisan 1884'te Reji İdaresinin teşkil edilmesiyle 400 kuruşa indirilen maaşı 14 Haziran 1884'te tekrar 500 kuruşa çıkarılmıştır. İbrahim Edhem Efendi'ye aşar muamelesi ilave memuriyet olarak verilmiş ve maaşı 13 Ekim 1894'te 600 kuruşa çıkarılmıştır.[39]

İbrahim Hakkı Efendi

Tüccardan Ahmed Şevki Efendi'nin oğlu olan İbrahim Hakkı Efendi, 1887'de doğmuştur. Pravişte İbtidai Mektebi'nde temel bilgileri okuduktan sonra Pravişte Rüşdiyesi'nde eğitim görmüştür. Bir süre Pravişte Mahkemesi ve Gümülcine Muhasebe Kalemine mülazemetle devam etmiştir. 2 Temmuz 1904'te 40 kuruş maaşla Gümülcine Muhasebe Kalemine atanmıştır. 7 Aralık 1904'te maaşına 20 kuruş zam yapılarak evrak mukayyidliği refakatine nakledilmiştir. 28 Şubat 1905'te 200 kuruş maaşla Sultanyeri Mal Müdürlüğü muavin refakatine nakledilen İbrahim Hakkı Efendi'nin maaşı 14 Mart 1905'te 300 kuruşa çıkarılmıştır. Sultanyeri'nin havasına ve suyuna alışamadığından 200 kuruş maaş ve becayiş suretiyle Gümülcine Evrak Mübeyyizliğine tayin edilmiştir.[40]

İsmail Hakkı Efendi

14 Ağustos 1874'te doğmuştur. Babası Osman Şerif Efendi'dir. Sıbyan mektebinde temel bilgileri okuduktan sonra Rüşdiye mektebinde eğitim görmüştür. Türkçe okuryazar durumdadır. 14 Aralık 1893'te mülazemetle Kavala Rüsumat Müdüriyetine giren İsmail Hakkı Efendi 8 Eylül 1894'te 300 kuruş maaşla aynı müdüriyetin muayene kâtipliğine,

[39] BOA, *DH. SAİD.d*, Nr: 110/3.
[40] BOA, *DH. SAİD.d*, Nr: 148/77.

13 Ekim 1896'da 400 kuruş maaşla aynı idarenin sandık eminliğine nakledilmiştir.[41]

İsmail Ragıb Efendi

İmaret Nazırı Eğribozlu Mehmed Hüsrev Efendi'nin oğlu olup 9 Kasım 1866'da doğmuştur. Kavala Sıbyan Mektebi ve Mühendishane Mektebi'nde eğitim görmüştür. Türkçe okuyup yazabilmektedir. 12 Temmuz 1892'de Kavala Düyun-ı Umumiye Müdüriyeti Tahrirat Kalemine girmiştir. 26 Temmuz 1892'de 200 kuruş maaşla aynı müdüriyetin Tahrirat Mukayyidliğine, 28 Eylül 1892'de 300 kuruş maaşla Taşöz memuriyetine, 29 Ekim 1892'de 250 kuruş maaşla geçici olarak aynı müdüriyetin tütün öşrü kâtipliği refakatine vekâleten nakledilmiştir. 28 Mart 1893'te 400 kuruş geçici maaşla aynı müdüriyetin tütün öşrü kantar kâtipliğinde tayin edilmiştir. Bu görevde beş buçuk ay bulunduktan sonra 13 Aralık 1893'te 300 kuruş maaşla Sarışaban Düyun-ı Umumiye Memurluğu Kâtipliğine atanmıştır. İsmail Ragıb Efendi, tütün öşrünün Reji İdaresine havale edilmesinden dolayı 13 Mart 1895'te memuriyeti lağvedildiğinden açıkta kalmıştır. 25 Eylül 1895'te 300 kuruş maaşla yeniden ihdas edilen Düyun-ı Umumiye İdaresi Hububat Aşar Kâtipliğine atanmıştır.[42]

Mahmud Hamid Efendi

1868'de doğan Mahmud Hamid Efendi, esnaftan Kavalalı İsmail Hakkı Efendi'nin oğludur. Kavala Sıbyan Mektebi'nden sonra Mühendishane Mektebi'nde Arapça ve Farsça dersleri görmüştür. Türkçe okuryazar durumdadır. 22 Mart 1888'de mülazemetle Kavala Bidayet Mahkemesi Kalemine girmiştir. 23 Ekim 1890'da iki buçuk sene kadar Kavala Dava Vekili Mehmed Said Efendi'nin kâtiplik hizmetinde bulunmuştur. 13 Nisan 1893'te 300 kuruş maaşla Kavala Düyun-ı Umumiye Müdüriyeti tütün öşrünün geçici kantar kâtipliği refakatine atanmıştır. Daha sonra 13 Mart 1894'te 400 kuruş aylıkla yine tütün öşrünün geçici kantar başkâtipliğine tayin edilmiştir. Burada beş buçuk ay görev yapmasının ardından 29 Ağustos 1894'te 350 kuruş maaşla Karaağaç Düyun-ı Umumiye Memurluğuna nakledilmiştir. 16 Aralık 1896'da 400 kuruş maaşla terfi ederek Sultanyeri Düyun-ı Umumiye Memurluğuna atanmıştır. 18 Temmuz 1897'de ilave memuriyet olarak günlük 10 kuruşla Tırhala Düyun-ı Umumiye İdaresi Memurluğu Vekâleti kendisine verilmiştir. 11 Ekim 1897'de Yunan Muharebe Madalyasına layık görülmüştür. 29 Mart 1898'e kadar Tırhala Düyun-ı Umumiye Memuriyeti Vekilliği, 5 Haziran 1898'e kadar Golos Düyun-ı Umumiye İdaresi Sandık Emini Vekilliğini yürütmüştür. Mahmud Hamid Efendi, Tırhala Düyun-ı Umumiye Memurluğu Vekâletinde bulunduğu sırada müskirat vergisine ait evrakların bir kısmının kaybolmasından dolayı şüpheli bulunmuş ve bazı işlemlerde yolsuzluk yaptığından 3 ay maaşı kesilmiş, 6 Kasım 1898'de de açığa alınmıştır. Daha sonra 2 Mart 1899'da

[41] BOA, *DH. SAİD.d*, Nr: 88/293.
[42] BOA, *DH. SAİD.d*, Nr: 128/345.

400 kuruş maaşla tekrar Sultanyeri Düyun-ı Umumiye Memurluğuna atanmıştır.[43]

Mehmed Adil Efendi

1877 doğumlu olup İmam Abdurrahman Efendi'nin oğludur. Kavala Hamidiye İbtidai Mektebi ile Rüşdiyesi'nde ve Selanik İdadisi'nde eğitim görmüştür. İbtidaiden pekiyi, rüşdiyeden iyi ve idadiden iyiye yakın derecelerde diploma almıştır. Türkçe, Fransızca okuryazar ve Rumcaya aşinadır. 29 Eylül 1896'da 150 kuruş maaşla Kavala Rum ve Musevi Mektepleri Türkçe muallimliğine atanan Mehmed Adil Efendi, daha sonra istifa etmiş ve 13 Eylül 1897'de 500 kuruş maaşla Kavala Pasaport Memurluğuna tayin edilmiştir.[44]

Mehmed Edib Efendi

12 Kasım 1870'te doğmuştur. Babası Kavala İmaret Nazırı Halil Efendi'dir. Kavala Sıbyan Mektebi'nde eğitim görmüş ve özel hocadan Arapça ve Farsça dersleri almıştır. Türkçe okuyup yazabilmektedir.

3 Ocak 1889'da mülazemetle Kavala Düyun-ı Umumiye Müdüriyetine girmiştir. 16 Mart 1891'de 250 kuruş maaşla İskeçe Düyun-ı Umumiye İdaresi tütün öşrü ikinci kâtipliğine atanmıştır. Mehmed Edib Efendi, İskeçe'nin havasına ve suyuna alışamadığından talebi üzerine 30 Mayıs 1892'de becayiş yoluyla Kavala Düyun-ı Umumiye Müdüriyeti Mukayyidliğine tayin edilmiştir. Maaşı, 13 Eylül 1892'de 250 kuruşa çıkarılmıştır. 17 Eylül 1892'de aynı müdüriyetin tütün öşrü kâtipliği refakatine nakledilmiştir. Tütün öşrünün Reji İdaresine bağlanmasından dolayı13 Mart 1895'te memuriyetinin lağvedilmesiyle görevinden ayrılmıştır. 3 Ekim 1895'te 250 kuruş maaşla Kavala Düyun-ı Umumiye İdaresi Aşar Kâtipliği refakatine atanan Mehmed Edib Efendi, 21 Kasım 1896'da maaşıyla Kavala Düyun-ı Umumiye Müdüriyeti Tezkire Kâtipliğine tayin edilmiştir.[45]

Mehmed Emin Efendi

Kavalalı Bakkal Mahbub Efendi'nin oğlu olup 1868'de doğmuştur. Temel bilgileri Kavala'da öğrendikten sonra İstanbul'a gitmiş ve burada Darülmuallimin Rüşdiye şubesinden iyi dereceyle diploma almıştır. Arapça, Farsça ve Fransızcaya aşinadır. 26 Ekim 1895'te 600 kuruş maaşla Diyarbakır İdadisinin Din ve Arapça dersleri muallimliklerine atanmıştır. 1 Kasım 1897'de 450 kuruş maaşla Limni Rüşdiyesi başmuallimliğine, 27 Ağustos 1898'de 150 kuruş maaşla İskeçe Rüşdiyesi başmuallimliğine ve 28 Eylül 1904'te de maaşıyla ve becayiş yoluyla Kavala Rüşdiyesi başmuallimliğine nakledilmiştir.[46]

Mehmed Fahreddin Efendi

Halep ve Suriye Emlak-ı Hümayun Müfettişi İrfan Bey'in oğludur. 1882'de doğan Mehmed Fahreddin Efendi Kavala Hamidiye İbtidai

[43] BOA, *DH. SAİD.d*, Nr: 100/377.
[44] BOA, *DH. SAİD.d*, Nr: 137/7.
[45] BOA, *DH. SAİD.d*, Nr: 56/421.
[46] BOA, *DH. SAİD.d*, Nr: 186/145.

Mektebi'nde temel bilgileri öğrendikten sonra Kudüs İdadisi'nde eğitim görmüştür. Türkçe okuyup yazarken Arapça konuşabilmektedir.

28 Mayıs 1899'dan 8 Eylül 1902'ye kadar Sur Tahrirat Kaleminde mülazemet suretiyle görev yapmıştır. 2 Aralık 1903'te 200 kuruş maaşla Emlak-ı Hümayun İdaresi Senedat Kalemine atanmıştır. Maaşı, 18 Haziran 1905'te 270, 20 Aralık 1906'da 400 kuruşa çıkarılmıştır. Saltanat değişikliğinden dolayı emlakın hazineye devredilmesiyle bu birimin Hazine-i Maliye Emlak-ı Müdevvere Senedat Kalemi unvanını almasıyla görevi aynı kalemin kâtipliğine dönüşmüştür. 14 Eylül 1909'da 499 kuruş maaşla Emlak Şubesi dördüncü sınıf kâtipliğine getirilmiş, 14 Mart 1910'da da maaşıyla Emlak Müdüriyetinin umumi hizmetlere mahsus Emlak Kalemine nakledilmiştir.[47]

Mehmed Fazıl Efendi

1858 yılında doğmuştur. Babası Mustafa Ağa'dır. Sıbyan mektebinde dini temel bilgileri okuduktan sonra özel hocadan Arapça, Farsça ve Fenn-i Hesap dersleri almıştır. Türkçe okuryazardır.

13 Mart 1874'te 16 yaşındayken 235 kuruş maaşla Kavala Rüsumat Müdüriyeti Mubassırlığına atanmıştır. 13 Nisan 1875'te 300 kuruş maaşla aynı müdüriyetin tahrirat, 11 Nisan 1878'de 370 kuruş maaşla tezkire kâtipliklerine, 18 Nisan 1878'de de 500 kuruş maaşla duhan kâtipliği refakatine nakledilmiştir. Temmuz 1878'de maaşı 400 kuruşa indirilmiştir. 1878 yılı sonlarında 400 kuruş maaşla Evrak-ı Sahiha ve Bandrol Kâtipliğine ve 5 Mart 1880'de 480 kuruş maaşla aynı müdüriyetin ikinci kâtipliğine nakledilmiş, maaşı 13 Mart 1883'te 500 kuruşa çıkarılmıştır.[48]

Mehmed Hamdi Efendi

Bakkal Abdullah Ağa'nın oğlu olan Mehmed Hamdi Efendi, 1853 doğumludur. Kavala İbtidai Mektebi'nde dini temel bilgileri okuduktan sonra Paşa Medresesi'nde Arapça ve Farsça eğitimi almıştır. Türkçe okuryazar durumdadır. 3 Ocak 1884'te 31 yaşındayken Sarışaban Tapu Kâtipliğine atanan Mehmed Hamdi Efendi 13 Haziran 1888'de ilave memuriyet olarak 100 kuruş maaşla Emlak-ı Hümayunun tapu işlerinde görevlendirilmiştir.[49]

Mehmed Mesud Efendi

1869 yılında doğmuştur. Babası tuz tüccarı Kavalalı Hacı Mehmed Ağa'dır. Kavala Sıbyan Mektebi'nde temel bilgileri öğrendikten sonra Mühendishane Rüşdiye Mektebi'nde Arapça, Farsça, Hesap ve Coğrafya derslerini okumuştur. Türkçe okuryazardır. 11 Mart 1897'de Kavala Düyun-ı Umumiye Müdüriyetine mülazemetle girmiştir. 5 Ağustos 1897'de 250 kuruş maaşla Pravişte Düyun-ı Umumiye İdaresi Aşar Kâtipliği vekâletine atanan Mehmed Mesud Efendi, 16 Aralık 1897'ye kadar bu görevini sürdürmüştür. 30 Ocak 1898'de 200 kuruş aylıkla

[47] BOA, *DH. SAİD.d*, Nr: 143/345.
[48] BOA, *DH. SAİD.d*, Nr: 17/277.
[49] BOA, *DH. SAİD.d*, Nr: 67/141.

Karaağaç Düyun-ı Umumiye İdaresi kâtip ve kolculuğuna nakledilmiştir. 14 Temmuz 1900'den 13 Ağustos 1900'e kadar 60 kuruş vekâlet maaşıyla İskeçe Düyun-ı Umumiye İdaresi Aşar Kâtipliği vekâletinde bulunmuştur.[50]

Mehmed Midhat Bey

Gelibolu Redif 10. Liva Kumandanı Mirliva İsmail Arif Paşa'nın oğludur. 30 Nisan 1880'de doğmuştur. Temel bilgileri Karahisar-ı Sahip İbtidai Mektebi'nde okuduktan sonra Edirne Askeri Rüşdiyesi'nde eğitim görmüştür. Ayrıca özel hocadan Arapça, Farsça, Fransızca, Rumca, Almanca ile çeşitli derslerin eğitimini almıştır. Türkçe ve Fransızca okuyup yazabilmektedir. 3 Aralık 1899'da Gelibolu Tahrirat Kalemine mülazemetle girmiştir. 5 Mayıs 1901'de salise rütbesi almıştır. 12 Haziran 1902'de Gelibolu Maarif Komisyonu azalığına fahrî ve ilave memuriyet olarak tayin edilmiştir. 16 Ekim 1902'de Şura-yı Devlet Sicil ve Fihrist Kalemine maaşsız olarak görevlendirilmiştir. 16 Eylül 1903'te Mülkiye Dairesine nakledilen Mehmed Midhat Bey, 12 Eylül 1908'de kadro dışında kalmıştır.[51]

Mehmed Reşid Efendi

Kavalalı çiftçi Abdülhökkeş'in oğlu olup, 1843 yılında dünyaya gelmiştir. Sıbyan mektebinde dinî temel bilgileri, Rüşdiye mektebinde ise Arapça, Farsça ve Fenn-i Hesap dersleri görmüştür. Türkçe okuryazardır.

1868'de 25 yaşındayken Prizrin Telgrafhanesine mülâzemetle başlamıştır. 13 Mayıs 1869'da 400 kuruş maaşla Üsküp Telgrafhanesi Muhabere Memurluğuna atanmıştır. 27 Aralık 1871'de maaşı 300 kuruşa indirilmiştir. 26 Şubat 1875'te 600 kuruş maaşla Mitroviçe Seyyar Posta Memuriyetine, 14 Ağustos 1877'de 800 kuruş maaşla Kumanova Telgrafhanesi Başmemuriyetine tayin edilmiştir. Maaşı 14 Mart 1880'de 600 kuruşa düşürülmüştür.

27 Ağustos 1888'de Kosova Vilayetinde Berane Telgrafhanesi Memuriyetine nakledilmiştir. 28 Eylül 1889'da Grebene Merkezi Telgraf Muhabere Memurluğuna tayin edilmiştir. Bu görevdeyken diğer merkezlere cevap vermediği gerekçesiyle 31 Mart 1890'da açığa alınmıştır. Yaklaşık bir yıl boşta kalan Mehmed Reşid Efendi, 18 Mart 1891'de 600 kuruş maaşla Kirmastı Merkezi Telgraf Muhabere Memurluğuna atanmıştır. Kirmastı tüccar ve halkına posta işlerinde zorluk çıkarmasından dolayı merkezin gelirleri azaldığı için 8 Ocak 1893'te Telgraf ve Posta Nezareti İdare Meclisinin kararıyla maaşında 3 günlük kesinti yapılmıştır. 16 Ocak 1896'da becayiş yoluyla Mihaliç Telgraf ve Posta Merkezi Müdürlüğüne atanmıştır. Maaşı 13 Mart 1897'de 500 kuruşa düşürülmüştür. 4 Kasım 1898'de Ankara Vilayetinde Sarıköy Telgraf ve Posta Merkezi Müdürlüğüne atandıktan sonra 24 Ekim 1899'da becayiş suretiyle İstanbul Postahanesinde Edirne seyyar posta memuriyetine nakledilmiştir.

---

[50] BOA, *DH. SAİD.d*, Nr: 139/105.

[51] BOA, *DH. SAİD.d*, Nr: 155/283; *Şûrâ-yı Devlet Sicill-i Ahvâl İdaresi (ŞD. SAİD)*, Nr: 4/19.

13 Haziran 1901'de terfi ederek 675 kuruş maaşla İstanbul ile Selanik arası seyyar posta memurluğuna atanmıştır. Beş ay burada görev yaptıktan sonra vazifesindeki dikkatsiz ve ilgisiz tavırlarından dolayı 30 Kasım 1901 tarihinde Selanik Vilayetinde Luka Telgraf ve Posta Merkezi Müdürlüğüne nakledilmiştir. Ancak memuriyetine gitmeyince 26 Nisan 1902'de açığa alınmıştır. Bir müddet açıkta kaldıktan sonra 19 Haziran 1902'de Mamuretülaziz Telgraf ve Posta Merkezi Müdürlüğüne atanmıştır. Mehmed Reşid Efendi, kişisel çekişmelerden dolayı 2 Ağustos 1904'de 800 kuruş maaşla Suriye Vilayetinde Hama Sancağı Telgraf ve Posta Merkezi Müdürlüğüne tayin edilmiştir. Aradan birkaç ay geçmesine rağmen görev yerine gitmediğinden 5 Şubat 1905'te açığa alınmıştır. Bir yıl sonra 8 Şubat 1908'de ise 1.200 kuruş maaşla Konya Telgraf ve Posta Merkezi Müdürlüğüne atanmıştır.[52]

Mehmed Şerafeddin Efendi

Hasan Efendi'nin oğlu olup 1863'te doğmuştur. Sıbyan mektebinde temel bilgileri aldıktan sonra Mısır'daki medrese eğitiminde Arapça ve Farsça öğrenmiştir.

27 Ekim 1877'de 95 kuruş maaşla Kavala Rüsumat Müdüriyeti Odacılığına atanmıştır. 15 Ağustos 1878'de 190 kuruş maaşla aynı müdüriyetin kayıkçılığına nakledilmiştir. Görevinden istifa etmesi üzerine 5 Eylül 1881'de 120 kuruş maaşla Kavala Rüsumat Müdüriyeti Piyade Kolculuğuna atanmıştır. 4 Haziran 1883'te 160 kuruş maaşla Karaağaç Müdüriyeti Mübayaa İskelesi Mübayaa Memurluğuna tayin edilmiştir. Buradan da istifa edince 3 Eylül 1886'da 150 kuruş maaşla Kavala Rüsumat Müdüriyeti Piyade Kolculuğuna tekrar atanmıştır. 19 Eylül 1890'da görevine 250 kuruş maaşla aynı müdüriyetin kolcubaşılığı da ilave edilerek kayık kolcu reisliğine nakledilmiştir. 6 Aralık 1892'de maaşıyla Zibefçe Rüsumat İdaresi Kapı memurluğuna, 21 Aralık 1896'da 300 kuruş maaşla Karaağaç Rüsumat Müdüriyeti Muayene Kâtipliğine, 4 Aralık 1897'de aynı maaşla Kavala Rüsumat Müdüriyeti Muayene Memurluğuna nakledilmiştir. Maaşı, 13 Ocak 1899'da 450 kuruşa, 14 Temmuz 1910'da 500 kuruşa çıkarılarak görevine devam etmiştir.[53]

Mehmed Şükrü Efendi

1855'te dünyaya gelen Mehmed Şükrü Efendi, Salih Bey'in oğludur. Sıbyan mektebinde temel bilgileri öğrendikten sonra medresede Arapça ve Farsça okumuştur. Türkçe yazabilmektedir.

1878'de 23 yaşındayken mülazemetle Kavala Tahrirat Kalemine girmiştir. 4 Mayıs 1880'de Kavala Tahsildarlığına atanmıştır. 14 Aralık 1880'de 200 kuruş maaşla Kavala Vukuat Kâtipliği Refakatine tayin edilen Mehmed Şükrü Efendi'nin maaşına 13 Aralık 1881'de 50 kuruş zam yapılmış ve memuriyetinin unvanı Tahrir ve Vergi Kâtibi Refakati olarak değiştirilmiştir.[54]

---

[52] BOA, *DH. SAİD.d*, Nr: 45/491.
[53] BOA, *DH. SAİD.d*, Nr: 196/225; *DH. SAİD.d*, Nr: 9/471.
[54] BOA, *DH. SAİD.d*, Nr: 9/39.

Muharrem Efendi

1863'te dünyaya gelmiştir. Babası Nuri Efendi'dir. Sıbyan mektebinde temel bilgileri öğrendikten sonra Kavala Rüşdiyesi'nde Arapça ve Farsça eğitimi almıştır. Türkçe okuryazar durumdadır.

1882'de 19 yaşındayken mülazemetle Kavala Rüsumat İdaresine giren Muharrem Efendi, 28 Şubat 1885'te 250 kuruş maaşla aynı idareye bağlı Mübayaa İskelesi Memuriyetine atanmışsa da 16 Aralık 1885'te istifa ederek görevinden ayrılmıştır.[55]

Mustafa Bey

Yüzbaşı Ali Rıza Bey'in oğludur. 1867 yılında doğmuştur. Kavala İbtidai Mektebi'nde okuduktan sonra Soğukçeşme Askeri Rüşdiyesi'nde eğitim görmüştür. Türkçe yazabilmektedir.

22 Nisan 1889'da 400 kuruş maaşla İskenderun Üçüncü Sınıf Orman Süvari Memurluğuna atanmıştır. 12 Ağustos 1893'te 500 kuruş maaşla Midilli Sancağı İkinci Sınıf Süvari Memurluğuna terfi etmiştir. 18 Ekim 1895'te aynı maaşla Hamidiye Orman Süvari Memurluğuna nakledilmiştir. 27 Aralık 1896'da kefilinin istifası ve diğer kefilin de ortada olmamasından dolayı açıkta kalmıştır. 17 Eylül 1898'de 285 kuruş maaşla Maraş Hapishanesi Memurluğuna atanan Mustafa Bey daha sonra istifa ederek 14 Temmuz 1901'de 40 kuruş maaşla Şehremaneti Esnaf ve Tahsildar Kalemleri Kâtipliklerine tayin edilmiştir. 14 Şubat 1902'de 20, 2 Şubat 1904'te 30, 8 Mayıs 1905'te 40, 31 Ağustos 1905'te 50, 14 Aralık 1905'te 30 ve 19 Nisan 1907'de 20 kuruşluk zamlarla maaşı 250 kuruşa yükselmiştir. 14 Haziran 1909'da bulunduğu kalemin lağvedilmesiyle kadrosuz kalan Mustafa Bey, 13 Haziran 1911'e kadar mazuliyet maaşı almıştır.[56]

Mustafa Celal Efendi

Çiftçi İsmail Ağa'nın oğlu olan Mustafa Celal Efendi, 1854'te doğmuştur. İstanbul Bayezid Rüşdiyesi'nde, Kadıköy Fransız Mektebi'nde, Mekteb-i Sultani ve Paris'de Sain Barbe Mektebi'nde Hesap, Hendese, Cebir, Kozmografya, Hikmet-i Tabiye, Kimya, İlm-i Hayvanat ve Nebatat, Coğrafya ve Tarih okuyarak diploma almıştır. Türkçe ve Fransızca konuşup yazabilmekte, İtalyanca ve Rumca konuşabilmektedir.

14 Nisan 1873'te 20 yaşındayken 650 kuruş maaşla Selanik Vilayeti İkinci Sınıf Kondüktörlüğüne atanan Mustafa Celal Efendi, 13 Mart 1875'te Osmanlı hükümeti tarafından eğitim için Fransa'ya gönderilmiştir. Burada Saint Barbe Mektebinde eğitim gördükten sonra İstanbul'a dönmüştür. 9 Ocak 1876'da 800 kuruş maaşla Haydarpaşa Demiryolu Mühendisliği görevine getirilmiştir. Maaşı Aralık 1876'da 1.000 kuruşa yükseltilmiştir. 1 Ocak 1881'de 1.500 kuruş maaşla Selanik Vilayeti Merkez Mühendisliğine tayin edilmiş ancak vilayette yol işlerinin tatil edilmesi üzerine 28 Aralık 1885'te görevinden ayrılmıştır. 11 Nisan 1886'da 1.200 kuruş maaşla Suriye Vilayeti İkinci Sınıf Mühendisliğine

[55] BOA, *DH. SAİD.d*, Nr: 12/155.
[56] BOA, *DH. SAİD.d*, Nr: 178/328.

atanmıştır. 13 Eylül 1888'de 1.500 kuruş maaşla Sivas Vilayeti İkinci Sınıf Mühendisliğine, 3 Eylül 1889'da 1.750 kuruş maaşla Bitlis Vilayeti Birinci Sınıf Mühendisliğine, 23 Şubat 1892'de Gümülcine Sancağı Birinci Sınıf Mühendisliğine, 14 Aralık 1892'de 2.000 kuruş maaşla Sivas Vilayeti Sermühendisliğine, 11 Eylül 1894'te Halep Vilayeti Sermühendisliğine, 11 Ocak 1897'de de 2.250 kuruş maaşla Erzurum Vilayeti Sermühendisliğine nakledilmiştir.

Erzurum'da tamir edilmesi gereken büyük yolun 16 kilometrelik kısmı için yaptığı ilk keşif ile ikinci keşif arasındaki büyük farkın görevindeki lakaytlıktan ileri geldiği anlaşıldığından kendisi uyarılarak açığa alınmıştır. Mustafa Celal Efendi daha sonra 18 Eylül 1901'de 2.250 kuruş maaşla Bitlis Vilayeti Sermühendisliğine, 18 Şubat 1903'te Musul Vilayeti Sermühendisliğine ve 20 Haziran 1906'da 2.000 kuruş maaşla İşkodra Vilayeti Sermühendisliğine nakledilmiştir. Ancak son iki yıldır memuriyetindeki gayretsizliği nedeniyle İşkodra Valiliği başka bir yere nakledilmesini talep etmiştir. 28 Kasım 1908'de açığa alınarak kendisine 660 kuruş mazuliyet maaşı tahsis edilmiştir.[57]

Mustafa Efendi

Temmuz 1863 yılında doğmuştur. Vaiz Mehmed Efendi'nin oğludur. Sıbyan mektebinde ve Mehmed Ali Paşa Mühendishanesi'nde eğitim görmüştür. Türkçe okuyup yazabilmektedir.

Aralık 1881'de Kavala Düyun-ı Umumiye Müdüriyeti Muhasebe Kalemine mülazemetle giren Mustafa Efendi, 13 Nisan 1884'te 250 kuruş maaşla aynı müdüriyetin tezkire kâtipliğine atanmıştır. 28 Nisan 1886'da 50 ve 13 Haziran 1889'da 25 kuruş zamlarla maaşı 325 kuruşa yükseldikten sonra tütün öşrü başkâtipliğine tayin edilmiştir. Maaşı, 13 Eylül 1892'de 400 kuruşa çıkarılmıştır. Mustafa Efendi bir cinayet meselesinden dolayı gözaltına alınmış ve 15 Mart 1893'te kaydı silinmiştir. Kavala Bidayet Mahkemesi Ceza Dairesi tarafından altı ay hapsine karar verilmiştir. Cezasını tamamladıktan sonra 21 Nisan 1894'te 400 kuruş maaşla Drama Düyun-ı Umumiye İdaresi Tütün Öşrü Geçici Hesap Kâtipliğine atanmıştır. 27 Ağustos 1894'te maaşıyla aynı idarenin tütün öşrü kâtipliğine tayin edilmiştir. Tütün öşrünün Reji İdaresine devrolunmasından dolayı 13 Mart 1895'te memuriyeti lağvedilmiştir. 18 Temmuz 1895'te 400 kuruş maaşla Sultanyeri Düyun-ı Umumiye İdaresi Memurluğuna atanan Mustafa Efendi, 28 Aralık 1896'da 500 kuruş maaşla terfi ederek Kavala Düyun-ı Umumiye Müdüriyeti Mukayyidliğine getirilmiştir.[58]

Mustafa Efendi

1864'te doğan Mustafa Efendi, tuz tüccarı Kavalalı Hacı Mehmed Ağa'nın oğludur. Kavala İbtidai Mektebi'nde eğitim görmüştür. Türkçe okuryazardır.

---

[57] BOA, *DH. SAİD.d*, Nr: 14/445.
[58] BOA, *DH. SAİD.d*, Nr: 57/157.

2 Aralık 1899'da 200 kuruş maaşla Sarışaban Düyun-ı Umumiye İdaresi Kolculuğuna atanmış, 14 Mart 1902'de ise 250 kuruş maaşla aynı idarenin kâtipliğine terfi etmiştir.[59]

Mustafa Tevfik Efendi

Drama Belediyesi Kâtibi Kavalalı Ali Lutfi Efendi'nin oğlu olan Mustafa Tevfik Efendi, 1863 doğumludur. Sıbyan mektebinde dini temel bilgileri öğrendikten sonra Drama Rüşdiyesi'ne devam ederek Arapça ve Farsça eğitimi almıştır. Türkçe okuryazar durumdadır.

1878'de 14 yaşındayken mülazemetle Drama Bidayet Mahkemesi Tahrirat Kalemine girmiştir. 1879'da 50 kuruş maaş almaya başlamış ancak 1879 yılı sonlarında mülazemetle Drama Bidayet Mahkemesi Kalemine nakledilmiştir. O sırada fahri olarak üç ay müstantik kâtipliği görevini yürütmüştür. Ocak 1882'de 200 kuruş maaşla Drama Ticaret Mahkemesi İkinci Kâtipliğine ve aynı yılın ortalarında 200 kuruş maaşla Drama Bidayet Mahkemesi Mukayyidliğine tayin edilmiştir. Mustafa Tevfik Efendi, 3 Ağustos 1886'da 400 kuruş maaşla Kavala Bidayet Mahkemesi Başkâtipliğine getirilmiştir.[60]

Mümin Bezmi Efendi

1875'te doğan Mümin Bezmi Efendi, Çiftçi Hasan Ağa'nın oğludur. Kavala'da bir süre eğitim gördükten sonra İstanbul'a giderek Darülmuallimin'e devam etmiştir. Burada İbtidai ve Rüşdiye şubelerinden iyi ve iyiye yakın derecelerde diploma almıştır.

13 Eylül 1898'de 500 kuruş maaşla Preveze Rüşdiyesi Başmuallimliğine atanmıştır. 10 Kasım 1900'de Avlonya Rüşdiyesi Başmuallimliğine nakledilen Mümin Bezmi Efendi, 9 Kasım 1901'de 585 kuruş maaşla Yafa Rüşdiyesi Başmuallimliğine, 14 Şubat 1904'te de 400 kuruş maaşla Cuma-i Bâlâ Rüşdiyesi Başmuallimliğine getirilmiştir.[61]

Osman Hilmi Efendi

Kavalalı Tiryakioğlu Kayıkçı İbrahim Ağa'nın oğlu olup 1875'te doğmuştur. Kavala Sıbyan Mektebi'nde temel bilgileri öğrendikten sonra Mühendishane Rüşdiye Mektebi'nde eğitim görmüştür. Türkçe okuryazar, Fransızca ve Rumcaya aşinadır.

5 Ekim 1895'te Kavala Düyun-ı Umumiye İdaresine mülazemetle giren Osman Hilmi Efendi, 15 Ocak 1897'de 200 kuruş maaşla Karaağaç Düyun-ı Umumiye Memuriyeti Kâtipliği ve Kolculuğuna atanmıştır. 23 Ocak 1898'de terfi ederek 350 kuruş maaşla Karaağaç Düyun-ı Umumiye Memurluğuna, 24 Eylül 1900'de de 400 kuruş maaşla Rumhune? Düyun-ı Umumiye Geçici Memurluğuna nakledilmiştir.[62]

Osman Nuri Efendi

Kavala Şer'i Mahkemesi Kâtibi Karaosmanoğlu Molla Salih Ağa'nın oğludur. 1862'de dünyaya gelmiştir. Kavala Sıbyan Mektebi'nde ve

[59] BOA, *DH. SAİD.d*, Nr: 140/123.
[60] BOA, *DH. SAİD.d*, Nr: 6/179; *DH. SAİD.d*, Nr: 6/947.
[61] BOA, *DH. SAİD.d*, Nr: 109/327.
[62] BOA, *DH. SAİD.d*, Nr: 126/9.

Mehmed Ali Paşa Mühendishanesi'nde Arapça ve Farsça eğitimi almıştır. Türkçe okuryazardır.

13 Şubat 1882'de 20 yaşındayken 120 kuruş maaşla Taşöz Rüsumat Memuriyeti Kolculuğuna atanan Osman Nuri Efendi, 9 Ekim 1882'de istifa ederek işleriyle meşgul olmuştur. Ancak daha sonra 10 Mart 1884'te 200 kuruş aylıkla Sarışaban Rüsum-ı Sitte Kâtipliğine, 13 Nisan 1884'te Reji İdaresinin kurulmasıyla 300 kuruş maaşla Sarışaban Reji Memuriyeti Kantar Kâtipliğine atanmıştır. 18 Haziran 1888'de 300 kuruş maaşla Taşöz Düyun-ı Umumiye Memurluğuna atanmıştır. 25 Haziran 1889'da maaşıyla Karaağaç Düyun-ı Umumiye Memurluğuna tayin edilmişse de Karaağaç'ın havasına ve suyuna alışamadığından 6 Ağustos 1889'da istifa etmiştir. 6 Kasım 1893'te 200 kuruş maaşla Sarışaban Düyun-ı Umumiye İdaresine bağlı Kiremitli İskelesi Kolcuğuna getirilmiş, 13 Aralık 1893'te ise 225 kuruş aylıkla Taşöz Haravef? İskelesi Düyun-ı Umumiye Kolculuğuna nakledilmiştir. 13 Şubat 1894'te terfi ederek 300 kuruş maaşla Taşöz Memuriyetine atanmıştır. Osman Nuri Efendi, bazı kanunsuz işler yapması ve zimmetine para geçirmesinden dolayı 5 Nisan 1897'de azledilmiştir.[63]

Osman Rahmi Efendi

Mehmed Nuri Ağa'nın oğludur. 1869'da doğmuştur. Kavala İbtidaisi'nde ve Rüşdiye Mektebi'nde eğitim görmüştür. Türkçe okuryazar durumdadır.

13 Mart 1884'te mülazemetle Kavala Ticaret Mahkemesi Kalemine giren Osman Rahmi Efendi, 1 Eylül 1885'te 250 kuruş maaşla Kavala Ticaret Mahkemesi İkinci Kâtipliğine atanmış ancak mahkemenin lağvedilmesiyle açıkta kalmıştır. Daha sonra mahkemenin tekrar tesis edilmesiyle 17 Kasım 1889'da 200 kuruş maaşla Kavala Ticaret Mahkemesi Zabıt Kâtipliğine getirilmiştir. Talebi üzerine 2 Eylül 1890'da 225 kuruş maaşla Bidayet Mahkemesi İkinci Kâtipliğine tayin edilen Osman Rahmi Efendi, 14 Mart 1899'da 200 kuruş maaşla aynı mahkemenin müstantik yardımcılığına terfi etmiştir.

24 Mart 1901'de tembellik ve rehavet sebebiyle birçok sorgu evrakının birikmesine ve hukuksuzluğa sebebiyet verdiğinden ve hakkındaki kötü söylemlerden dolayı 24 Mart 1901'de azledilmiştir. Kendisini savunmak için verdiği evraklar komisyon tarafından incelendiğinde asıl görevinin kâtiplikten ibaret olduğu, işlerin birikmesindeki mesuliyetin müstantik olan kişiyi de ilgilendirdiği sonucuna varılarak 3 Şubat 1902'de başka bir memuriyete tayin edilmesine karar verilmiştir.[64]

Ömer Lütfi Efendi

1861'de doğmuştur. Babası Hasan Tahsin Efendi'dir. Sıbyan mektebinde temel bilgileri öğrendikten sonra Arapça ve Farsa okumuştur. Türkçe yazabilmektedir.

---

[63] BOA, *DH. SAİD.d*, Nr: 128/279.

[64] BOA, *DH. SAİD.d*, Nr: 104/236.

1876'da 15 yaşındayken mülazemetle Dömeke Rüsumat İdaresine giren Ömer Lütfi Efendi, Haziran 1877'de 150 kuruş maaşla Dömeke Rüsumat İdaresi Kolculuğuna atanmıştır. 1879'da 200 kuruş maaşla Dömeke Mahkemesi Tahrirat Kâtipliğine nakledilmiştir. Daha sonra istifa ederek 10 Mart 1885'te 220 kuruş maaşla Kavala Bidayet Mahkemesi İkinci Kâtipliğine tayin edilmiştir.[65]

Ömer Siret Efendi

Cafer Sadık Efendi'nin oğludur. 18 Ocak 1866'da doğmuştur. Sıbyan mektebinde ve Mühendishane Mektebi'nde eğitim görmüştür. Türkçe okuryazardır.

23 Nisan 1886'da Kavala Bidayet Mahkemesi İstintak Dairesine ve 15 Şubat 1891'de Kavala Düyun-ı Umumiye Müdüriyetine mülazemetle devam etmiştir. 28 Mart 1891'de 300 kuruş maaşla öşür kantarı kâtipliği refakatine atanan Ömer Siret Efendi, dört buçuk ay görev yaptıktan sonra 17 Ekim 1891'de 150 kuruş maaşla hisse-i iane kâtipliğine getirilmiş ve beş ay vekâleten bu görevi yürütmüştür. 17 Ekim 1891'de 400 kuruş maaşla altı ay müddetle öşür kantarı başkâtipliğine, 28 Mart 1893'te yine 400 kuruş maaşla aşar geçici hesap yardımcılığına ve 1 Haziran 1893'te 300 kuruş maaşla aynı müdüriyetin ikinci kâtipliğine nakledilmiştir.[66]

Ramazan Hilmi Efendi

1872'de doğan Ramazan Hilmi Efendi, Tiranlı Osman Ağa'nın oğludur. Kavala Sıbyan Mektebi'nde temel bilgileri öğrendikten sonra Mühendishane Mektebi'nde eğitim görmüştür. Türkçe okuryazar olup Arnavutça konuşabilmektedir.

7 Aralık 1888'de Kavala Rüsumat Müdüriyeti Muhasebe Kalemine mülazemetle girmiştir. 7 Temmuz 1889'da 300 kuruş maaşla aynı müdüriyete bağlı Çayağzı Rüsumat İdaresi Kâtipliğine atanan Ramazan Hilmi Efendi, 12 Temmuz 1891'de içki içmesi ve onur kırıcı tavırlarından dolayı azledilmiştir. 1 Kasım 1895'te mülazemetle Kavala Düyun-ı Umumiye İdaresine girmiştir. 10 Ocak 1896'da 200 kuruş maaşla Sarışaban Düyun-ı Umumiye İdaresi Aşar Süvari Kolculuğuna getirilen Ramazan Hilmi Efendi, 13 Temmuz 1897'de 250 kuruş maaşla aynı idarenin aşar kâtipliğine, 30 Kasım 1898'de de 300 kuruş maaşla ve becayiş yoluyla Taşöz Düyun-ı Umumiye Memurluğuna nakledilmiştir.[67]

Safer Hayri Efendi

1860'ta dünyaya gelmiştir. Babası Mustafa Sabri Ağa'dır. Sıbyan mektebinde dini temel bilgileri okuduktan sonra Kavala Rüşdiyesi'nde eğitim görmüştür. Türkçe yazabilmektedir.

1879'da 19 yaşındayken Kavala Bidayet Mahkemesine mülazemetle girmiştir. 18 Kasım 1879'da 200 kuruş maaşla aynı mahkemenin ikinci kâtipliğine atanan Safer Hayri Efendi, üç ay kadar görev yaptıktan sonra adliye müfettişinin denetimi sırasında yaşının küçük olduğu tespit

[65] BOA, *DH. SAİD.d*, Nr: 9/635.
[66] BOA, *DH. SAİD.d*, Nr: 108/95.
[67] BOA, *DH. SAİD.d*, Nr: 123/367.

edilerek memuriyetten ihraç edilmiştir. Daha sonra kendisi tekrar bir buçuk ay mülazemetle Kavala Bidayet Mahkemesinde görev yapmış, 1 Temmuz 1881'de 250 kuruş maaşla aynı kâtipliğe yeniden atanmıştır. 1 Ocak 1883'te 300 kuruş maaşla Kavala Bidayet Mahkemesi Müstantik Yardımcılığına atanmıştır.[68]

Said Bey

Said Bey'in oğlu olup 1884'te doğmuştur. Kavala İbtidai Mektebi'nde temel bilgileri öğrendikten sonra Fatih Askeri Rüşdiyesi ve Vefa ve Selanik Mülki İdadilerinde okumuştur. Ardından Mülkiye Mektebine girmiş ve birinci sınıfta Rodos'a sürülmüştür. Türkçe ve Fransızca yazabilmektedir.

30 Ocak 1907'de 540 kuruş maaşla Cezayir-i Bahr-i Sefid Vilayeti dâhilinde Polihnet Nahiyesi Müdürlüğüne atanmıştır. 9 Ağustos 1908'de maaşıyla Yere ve 7 Temmuz 1909'da 500 kuruş maaşla Yunda Nahiyeleri müdürlüklerinde görev yapan Said Bey 21 Nisan 1910'da 1.500 kuruş maaşla Ürgüp Kaymakamlığına atanmıştır.[69]

Süleyman Efendi

Rençber Abdülmümin Ağa'nın oğludur. 26 Aralık 1854 tarihinde dünyaya gelmiştir. Sıbyan mektebinde ve özel hocadan eğitim görmüştür. Türkçe okuryazardır.

14 Ekim 1874'te 30 yaşındayken 200 kuruş maaşla Kavala Rüsumat Müdüriyetine bağlı Kantar Kâtipliğine atanmıştır. 30 Ağustos 1876'da askerlik hizmetini yapmaya başlayan Süleyman Efendi, 12 Ekim 1879'da terhis olmuştur. 13 Mayıs 1880'de 200 kuruş maaşla Kavala Rüsum-ı Sitte Müdüriyetine bağlı Karadağ Kantarcılığına atanmıştır. 6 Mart 1881'de aynı müdüriyetin kâtipliğine ve 13 Aralık 1881'de kantar kâtipliğine nakledilmiştir. 15 Nisan 1884'te Reji İdaresinin kurulmasından dolayı memuriyeti lağvedilince açıkta kalan Süleyman Efendi daha sonra 13 Haziran 1884'te 400 kuruş maaşla Siroz Sancağına bağlı Zihne Reji Memuru olmuştur. 24 Haziran 1885'te 350 kuruş maaşla Pravişte Düyun-ı Umumiye Memurluğuna tayin edilmiştir. Maaşı, 14 Eylül 1892'de 400 kuruşa yükseltilmiştir.[70]

Sonuç

Sicill-i ahvâl kayıtlarında Kavala doğumlu 49 devlet memuru hakkında bilgiler bulunmaktadır. Bunların içerisinde eğitim görmemiş memur bulunmamaktadır. Genellikle tütün ziraatının bölgede önemli rol oynamasından dolayı Düyun-ı Umumiye, Rüsumat ve Reji İdarelerinde çeşitli görevlerde bulunmuşlar, yükseköğrenim görenler ise Osmanlı bürokrasisinde mühendislik, kaymakamlık, muallimlik gibi görevleri yerine getirmişlerdir. Görevini iyi yapanlar taltif edilirken kötüye kullananlar azledilerek cezalandırılmışlardır.

---

[68] BOA, *DH. SAİD.d*, Nr: 6/87; *DH. SAİD.d*, Nr: 6/889.
[69] BOA, *DH. SAİD.d*, Nr: 163/463.
[70] BOA, *DH. SAİD.d*, Nr: 57/353.

Kavalalı devlet adamlarının çoğu düşük dereceli memuriyetlerde görevlerini ifa etmişlerdir. Mülkiye Mektebi ve Darülmuallimin gibi okullarda eğitim görenler maaşı ve derecesi yüksek memuriyetlere atanmışlardır. Ancak bunların sayısı oldukça azdır. Netice itibariyle Kavalalı devlet adamlarının Osmanlı bürokrasisinde kısmen etkili mevkilerde bulundukları söylenebilir.

Kaynaklar

1-Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

Dahiliye Nezareti Sicill-i Ahvâl Defterleri (DH. SAİD.d), Nr: 6/87, 6/179, 6/889, 6/947, 8/107, 9/39, 9/471, 9/635, 12/155, 14/445, 17/277, 19/381, 23/441, 28/79, 44/223, 45/491, 56/415, 56/421, 57/157, 57/353, 59/133, 67/141, 67/363, 88/293, 100/377, 101/405, 104/236, 107/99, 108/95, 109/327, 110/3, 110/85, 116/471, 117/25, 122/77, 123/367, 126/9, 128/279, 128/345, 136/315, 137/7, 139/105, 140/123, 143/345, 148/77, 155/283, 158/81, 163/463, 178/328, 178/384, 186/145, 196/225.

Şûrâ-yı Devlet Sicill-i Ahvâl İdaresi (ŞD. SAİD), Nr: 4/19.

2-Kitap ve Makaleler

Akbayar, Nuri, *Osmanlı Yer Adları Sözlüğü*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 2003.

Arslan, İsmail, "19. Yüzyılda Balkanlar'da Bir Liman Şehri: Kavala", *History Studies*, Volume 2/3, 2010, ss. 25-38.

Karpat, Kemal H., *Osmanlı Nüfusu 1830-1914*, Timaş Yayınları, İstanbul 2010.

Kiel, Machiel, "Kavala", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 25, Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2002, ss. 60-62.

Sarıyıldız, Gülden, "Sicill-i Ahvâl Defterleri", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 37, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2009, ss. 134-136.

Şemsettin Sami, *Kamûsü'l-âlâm*, C. 5, Mihran Matbaası, İstanbul 1896.

19. YÜZYILDA SARIŞABAN KAZASININ GAYRİMÜSLİM NÜFUSU

Sevgi AKKOYUN[*]*

Özet

Sarışaban Kazası tarihsel Makedonya topraklarının doğusunda, Çal dağının eteklerinden başlayarak Ege Denizi'ne kadar uzanan sulak ve verimli bir ovada yer almaktadır. 19. yüzyılın ilk yarısında Drama sancağına bağlı Kavala kazasının bir nahiyesi olan Sarışaban, 1879 yılında kaza olmuştur. Bildiride, Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi'nde bulunan Selanik nüfus defterleri içerisinde 4540, 4542, 4547, 4548, 4664 numaralı Sarışaban Kazasına ait reaya defterleri ile Selanik Vilayeti Salnameleri'nden yararlanılarak 1830– 1904 tarihleri arasında Sarışaban kazasında bulunan gayrimüslim nüfusu ve yerleşim yerleri hakkında bilgi verilecektir.

Anahtar Kelimeler: Sarışaban, 19. yüzyıl, Gayrimüslim Nüfus.

THE NON-MUSLIM POPULATION OF SARIŞABAN KAZAAR IN THE 19TH CENTURY

Abstract

The Sarışaban Town is located in a set and fertile plain extending from the slapes of Çal Mountain to the Aegean Sea in the east of historical Macedonian territory. In the first half of the 19th century, Sarışaban, which was a sub-district of the Kavala district of the Drama sanjak, became a district in 1879. In the paper, information will be given about the non-Muslim population and settlements in Sarışaban District between 1830 and 1904 by making use of the Reaya registers of Sarışaban District numbered 4540, 4542, 4547, 4548, 4664 and Thessaloniki Provincial Yearbooks among the Thessaloniki population registers in the Presidency Ottoman Archives.

Key Words: Sarışaban Town, 19th Century, Non-Muslim Population.

[*] Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Çarşamba İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Tarih Bölümü.

Giriş

Günümüzde Yunanistan'da da yer alan ve Kavala iline bağlı bir belediye statüsünde olan Sarışaban[1], Osmanlı döneminde Selanik'in kuzeyinde ve Drama'nın doğusunda yer almakta idi.[2] Geniş bir ova içerisinde kurulmuş olan Sarışaban kazasının, kuzey ve batı tarafında dağlar, doğu tarafında Koca Orman denilen büyük bir orman ve güney tarafında ise deniz bulunmaktadır. Ayrıca kuzeyinden güneyine inen Karasu Irmağı, kazanın içinden geçmektedir.[3]

Sarışaban, Drama sancağına bağlı bir kaza haline gelinceye kadar Kavala'nın nahiyesi durumundaydı. Drama ise 1864'te Selânik vilayete bağlı bir sancak hâline getirildi. 1867'de kısa bir süre için Serez sancağı ile birleştirilen Drama sancağı 1873'te tekrar müstakil sancak oldu. 1876'da Drama sancağı, merkez kaza, Kavala, Yenice-i Karasu ve Darıdere olmak üzere dört kazadan oluşuyordu. Sancak dâhilinde merkez kazaya bağlı Pravişte ve Çeç ile Kavala'ya bağlı Sarışaban olmak üzere üç nahiye bulunmakta idi.[4] Yani 19. yüzyılın ilk yarısında Sarışaban, Selanik vilayeti dâhilinde yer alan Drama sancağına bağlı Kavala kazasının bir nahiyesidir. 1879 yılında ise kaza hâline dönüştürülmüştür.[5]

Sarışaban Kazası'nın İdari Taksimatı

1322 tarihli Selanik Vilayeti Salnâmesi'nde Sarışaban'ın kaza merkezi ile ilgili detaylı bilgiler bulmak mümkündür. Aslında burada kaza merkezinin Hanlar olarak adlandırılan mevki olduğu belirtilmektedir. Burası, Drama'nın güneydoğusunda, Kiremitli İskelesi ile Okçular İstasyonu'na üç saatlik ve Kavala'ya dört saatlik mesafede yer almaktadır.[6] Bu bölgede, 17. yüzyılda Evliya Çelebi iki adet han bulunduğunu kaydetmiştir.[7] Han sayısı 1845 tarihinde dörde[8], 1895 tarihinde ise on bire[9] yükselmiştir. 1307 tarihli salnâmede ise Hanlar'ın mühim bir mevki olduğu için kaza merkezi olarak kabul edildiği yazılıdır.[10] Muhtemelen bu mevki hem pazar yeri olması hem de geçiş

*Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Çarşamba İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Tarih Bölümü, sevgi.akkoyun@omu.edu.tr

[1] Bugünkü adı "Chrisoupolis" dir. Bkz. Tahir Sezen, *Osmanlı Yer Adları*, T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Ankara 2017, s.665.

[2] *Selanik Vilayeti Salnâmesi (SVS)*, H. 1303, s. 341–350.

[3] *Selanik Vilayeti Salnâmesi (SVS)*, H. 1322, s. 443.

[4] Feridun Emecen, "Drama", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 9, İstanbul 1994, s. 525-526.

[5] BOA, *İ.MMS*. 62/2933, 12 Mayıs 1295/24 Mayıs 1879.

[6] *Selanik Vilayeti Salnâmesi (SVS)*, H. 1322, s. 443.

[7] Seyit Ali Kahraman ve Yücel Dağlı, *Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi*, C. 8, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2003, s. 50.

[8] 1845 tarihli Sarışaban Müslim Nüfus kayıt edilen Hanlar; El-Hac Mehmed Ağa Hanı, El-Hac Hasan Ağa Hanı, Mahmud Paşa Hanı, Mustafa Ağa Hanı.

[9] *Selanik Vilayeti Salnâmesi (SVS)*, H. 1312, s. 479-488.

[10] *Selanik Vilayeti Salnâmesi (SVS)*, H. 1307, s. 196–198.

güzergâhında bulunması nedeniyle stratejik öneme sahiptir. Bu nedenle diğer köyler yerine Hanlar Sarışaban'ın kaza merkezi hâline gelmiştir.

Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nde 17. yüzyıl Sarışaban'ı için kasaba tabirini kullanılmış, Kavala sancağına mensup bir voyvodalık olduğundan bahsedilmiştir.[11] Nüfus defterleri incelendiğinde Sarışaban ile ilgili farklı tabirlerin kullanıldığı tespit edilmektedir. 1830 tarihli nüfus defterlerine *Kaza-i Sarışa'bân ma'a Çağlayık* ya da *Çağlayık ma'a Sarışa'bân* şeklinde kaydedilmiştir. 1831 tarihine gelindiğinde ise 4537 numaralı deftere kasaba ve kaza olduğu belirtilmeden yalnızca *Sarışa'bân*, aynı tarihli 4538 numaralı deftere ise *Nefs-i Kasaba-i Sarışa'bân* olarak kaydedildiği tespit edilmektedir. Bu kayıtlardan farklı olarak 1832 tarihli cizye defterinde *Çağlayık Kazasına tabi Sarışa'bân* kaydı dikkat çekmektedir. 1878 tarihli bir evrakta ise *Nefs-i Sarışa'bân* şeklinde adlandırılmaktadır.[12] 1311 ile 1320 Selanik Vilayeti Salnâmeleri'nde ise Sarışaban *kaza* şeklinde adlandırılmaktadır.[13] Görüldüğü gibi Sarışaban, kimi zaman bir kazanın adı, kimi zaman da kendi adıyla anılan kazanın merkezi olan kasabanın adı olarak zikredilmektedir.

Arşivde bulunan 1831 tarihli Müslim nüfus defterlerine göre Sarışaban kazasında Müslüman nüfusun yaşadığı 44 adet köy bulunmaktadır. 1846 tarihli karışık icmal defterinde müslim ve reaya ayrımı yapılmaksızın kazanın bir adet mahallesi ve 45 adet köyü olduğu kayıt edilmiştir. Gayrimüslim nüfusun kaydedildiği ilk defter ise 1830 tarihli karışık nüfus defteridir. Bu defterde gayrimüslim köyü olarak sadece Kayapınar köyü kayıtlıdır.[14] 1832 tarihli cizye defterinde de Kayapınar köyünde yaşayan gayrimüslim nüfus ile hanlarda bulunan reayalar kayıt edilmiştir. 1843 tarihli deftere ise Karye-i Kayapınar'da *yerlü reaya tabi-i kaza-i mezbur* şeklinde bu köyde yaşayan gayrimüslim nüfus ile Sarışaban kasabasında bulunan yabancı reaya kaydedilmiştir. Başka bir kazadan Sarışaban'a geldikleri için yabancı reaya olarak adlandırılan kişilerin hangi kazadan geldikleri ve burada hangi mesleği icra ettikleri de belirtilmiştir. Buna göre Yanya ve Kise kazalarından gelen reayaların Sarışaban'da bahçıvan, bakkal ve değirmenci olarak çalıştıkları anlaşılmaktadır. Kayapınar reayasının papazının aslen Kabayezli olduğu da yine bu kayıtlardan öğrenilmektedir.

1844 tarihli reaya defterindeki gayrimüslimlerin de Sarışaban'a diğer kazalardan geldikleri ve deftere *yabancı reaya* olarak kaydedildikleri görülmektedir. Bunlar Nefs-i Sarışaban, Kefez, Köprübaşı ve İnceğiz gibi Müslüman köylerinde bulunmaktadırlar. Nefs-i Sarışaban'a Ahiçelebi köyünden ve Yanya sancağından; Kefez'e Kise

---

[11] Kahraman ve Dağlı, *Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi*, C. 8, s. 50.

[12] *Yıldız Perakende Umum Vilayetler Tahriratı* Y. PRK. UM. 2/55 H-10.10.1297.

[13] *Selanik Vilayeti Salnâmesi (SVS)*, H. 1311, 510-517. *Selanik Vilayeti Salnâmesi (SVS)*, H. 1320, s. 562-563.

[14] Aynı tarihli 4547 numaralı deftere Kayapınar köyünde yaşayan 3 Müslüman kaydedilmiştir. NFS. 4547, s. 8.

kazasından, Köprübaşı'na Ahiçelebi'den, Filibe kazasından, Manastır, Kise ve Yanya sancağından; İnceğiz'e ise Pravişte kazasından gayrimüslimlerin geldiği görülmektedir. 1844 tarihli cizye defterinde reayalar *yerlü reaya* ve *yabancı reaya* olarak farklı şekilde kaydedilmişlerdir. Bu deftere göre yabancı reaya olarak kaydedilen gayrimüslimler Sarışaban'a Filibe, Ahiçelebi, Yanya, Kise, Florina, Priştine, Radomir, Nevrakob, Manastır, Zağra ve Prizren kazalarından gelmişlerdir. 1846 tarihine gelindiğinde gayrimüslim nüfusun da yaşadığı Müslüman köylerin Nefs-i Sarışaban, Kefez, Köprübaşı ve Narbitmez olduğu görülmektedir. 1844 tarihinde yabancı reayanın kayıtlı olduğu İnceğiz'in ise 1846'dan itibaren yalnızca Müslüman yerleşkesi hâline geldiği tespit edilmektedir.

1878 tarihli Umum Vilayetler Tahriratı evrakında 1876'dan 1879 yılına kadar Sarışaban kazasındaki doğum ve ölüm sayıları bir tablo şeklinde verilmiştir. Buna göre kazanın 46 adet köyü bulunmaktadır. Bunlar arasında yalnızca Kayapınar köyünde gayrimüslim nüfus bulunmaktadır. Bununla birlikte aynı tabloda "Kayapınar Gayrimüslim" kaydıyla ayrıca bir kez daha Kayapınar köyü yer almaktadır. Yani söz konusu belgede Kayapınar köyü iki kez kaydedilmiş olup her ikisinde de birbirinden farklı sayılar verilmiştir. Köyün ikinci kez yazıldığı satırda *Kayapınar Gayrimüslim* ibaresi dikkat çekmektedir. Yukarıda da bahsedildiği gibi Müslümanlar ile gayrimüslimlerin bir arada yaşadığı bilinen Nefs-i Sarışaban, Kefez, Köprübaşı ve İnceğiz yerleşim yerleri bu tabloda da kayıtlıdır. Ancak bu köylerde daha öncekinden farklı olarak herhangi bir gayrimüslim kaydı bulunmamaktadır.

1303 ve 1322 tarihli Selanik Vilayeti Salnâmeleri'nde Sarışaban kazasındaki gayrimüslim ve farklı dinlere mensup kadın ve erkek nüfus adı altında kayıtlar vardır. Daha önceki kayıtlarda gayrimüslim köyü olarak görülen Kayapınar'a bu salnamelerde rastlanmamaktadır.[15] Öte yandan yine daha önceki defterlerde yabancı reayanın kaydedildiği Köprübaşı, Kefez ve İnceğiz 1311 tarihli salnamede Sarışaban'a tabi köyler arasında yer almaktadır.[16]

Sarışaban Kazası'nın Demografik Yapısı

Sarışaban kazasının gayrimüslim nüfusuna dair arşivde yer alan kayıtlarda genellikle kazada mütemekkin yani yerleşik olarak yaşayan gayrimüslimler ile kazaya ticaret yapmak amacıyla kısa süreliğine gelen ya da belli bir zaman kaldıktan sonra dönecek olan gayrimüslimler ayrı ayrı kaydedilmiştir. Gayrimüslim nüfusun kaydedildiği ilk nüfus defteri ise 1830 tarihlidir. 4548 numaralı deftere göre kazanın gayrimüslim nüfusunun yer aldığı tek köy olan Karapınar'da 169 kişi yaşamaktadır. Bu tarihe ait 7436 numaralı yoklama defterine ise kazanın 1830 tarihinde vergi mükellefi olan gayrimüslimleri ve 1831 tarihinde yapılan altı aylık

[15] *Selanik Vilayeti Salnâmesi (SVS)*, H. 1303, s. 341-350. *Selanik Vilayeti Salnâmesi (SVS)*, H. 1322, s. 443.
[16] *Selanik Vilayeti Salnâmesi (SVS)*, H. 1311, s. 515-517.

yoklamalar sırasında tespit edilen yeni doğanlar ve ölenler ile kazaya başka yerden gelen veya kazadan başka yere gidenler kaydedilmiştir. Buna göre kazanın vergi mükellefi olan gayrimüslimleri 1830 tarihinde 104 kişidir.[17] İlk yoklamada bu sayıdan sadece bir kişi eksilmiş görünmektedir. İkinci yoklamada ise 46 kişi artarak bu sayı 149'a yükselmiştir.[18] Vergi mükelleflerinin sayısındaki bu yüksek artış, kazaya bu tarihlerde bir nüfus akışının olduğunu göstermektedir.[19]

1832 tarihli 27266 numaralı cizye defterinde Kayapınar köyünde yaşayan gayrimüslimler, 27267 numaralı cizye defterinde ise kazanın hanlarındaki yabancı Rum reaya kaydedilmiştir. Bu kayıtlara göre kazanın 1832'deki gayrimüslim nüfusu 133'tür. Öte yandan kazanın 1843 tarihli nüfus sayımına ait icmal ve reaya nüfus defteri bulunmaktadır. 7444 numaralı icmal defterine göre kazada toplam erkek nüfus 3.786 kişidir. Bu nüfusun 174'ü gayrimüslimdir. Bu rakam toplam erkek nüfusun %5'ine tekabül etmektedir. Ayrıca defterde 50 kişi vergiden muaf olarak görülmektedir. Ancak bunların kaçının Müslüman, kaçının gayrimüslim olduğu belli değildir. 1843 tarihli 4540 numaralı reaya nüfus defterine ise Kayapınar köyünde yaşayan gayrimüslimler ve Sarışaban kasabasına dışarıdan gelen gayrimüslim erkek nüfus kaydedilmiştir. Buna göre Kayapınar'da 170, kasabada 25 gayrimüslim bulunmaktadır.

1844 tarihli 4542 numaralı reaya nüfus defterinde Sarışaban kazasındaki yabancı reayanın sayıları önceki defterlerden farklı olarak yerleşim birimlerine göre kaydedilmiştir. Böylece önceki defterler içerisinde rastlanılmayan bu kayıt sayesinde kazanın Kayapınar köyü ve Sarışaban kasabası dışında gayrimüslim nüfusunun bulunduğu yerler de tespit edilmektedir. Buna göre Nefs-i Sarışaban'da 10, Kefez'de 2, Köprübaşı'nda 49 ve İnceğiz'de 3 gayrimüslim erkek nüfus bulunmaktadır. Aynı tarihli 5109 numaralı icmal defterinde Sarışaban kaydının altında *Reaya ve Kıbti Müslim ve Reaya* ibaresi altında kazadaki Müslüman nüfus, Kıptiler ve askere gidenler kaydedilmiştir. Her ne kadar bu deftere doğrudan gayrimüslim nüfus başlığı altında reaya nüfusu kaydedilmemişse de reaya kelimesinin iki kez yazılmış olmasından hareketle verilen toplam nüfus içerisinde gayrimüslimlerin de bulunma ihtimali kuvvetlidir. Zira defterde tuana, sıbyan ile kazadan nizamiye ve redif kaydıyla askeri sınıfa mensup olanların sayısı 6.721 olmalı iken bu rakam 6.651 olarak kayıt edilmiştir. Aradaki 70 kişilik farkın gayrimüslim nüfusa ait olduğu düşünülmektedir. Nitekim bu sayının aynı tarihli 4542 numaralı defterdeki toplam gayrimüslim nüfusa yakın olması (64 kişi) bu düşünceyi desteklemektedir. 1844 tarihli cizye defterine ise Sarışaban'da

[17] Deftere 6 âlâ, 89 evsat, 9 ednâ nüfus kaydedilmiştir. NFS., 7436, s. 5. Osmanlı terminolojisinde cizye mükellefleri "âlâ", "evsat" ve "ednâ" şeklinde üç gruba ayrılıyordu. Bu terimler zengin, orta halli ve fakir gruplar için kullanılıyordu. Mehmet Erkal, Cizye, *TDVİA*, C. 8, İstanbul 1993, s. 46.

[18] Fi gaye-i Zilhicce sene 1247 tarihli yoklamada 18 âlâ, 26 evsat, 2 ednâ kaydedilmiştir.

[19] Kemal Karpat 1831 yılında kazanın gayrimüslim nüfusunu 131 olarak vermiştir. Kemal H. Karpat, *Osmanlı Nüfusu 1830-1914*, Timaş Yayınları, İstanbul 2010, s. 226.

yaşayan 115 gayrimüslim nüfus ile hangi kazalardan geldikleri yazılmış olan 253 yabancı reaya kaydedilmiştir. Bu kayıtlara göre 1844 tarihinde kazadaki gayrimüslim erkek nüfusun sayısı 432'dir.

1846 tarihli 4664 numaralı icmal defterine Sarışaban kazasındaki yabancı reayanın sayıları 1844 tarihli 4542 numaralı defterde olduğu gibi yerleşim birimlerine göre kaydedilmiştir. 4542 numaralı defterde yer alan kayıtlardan farklı olarak Kefez köyünde kayıtlı gayrimüslim nüfus 4'e yükselmiş ve İnceğiz olarak kaydedilen köy Narbitmez adıyla yazılmıştır. Bu iki köyün birbirinden farklı bir yer olmadığı kayıtlardaki gayrimüslim nüfus sayısının değişmemesinden anlaşılmaktadır.

1846 tarihli icmal defterinde Sarışaban'ın toplam köy sayısı 45 görünmektedir. Bunların bir tanesi gayrimüslimlerin ikamet ettiği köydür. Defterde kazanın gayrimüslim nüfusu 239 kişi olarak tespit edilmektedir. Ancak bu rakam yalnızca gayrimüslim köyünde yaşayan nüfusu değil kazadaki yabancı reaya olarak kaydedilen gayrimüslimleri de içermektedir. Nitekim âlâ, evsat, ednâ, sıbyan ve amelmande rakamları kaydedilirken yerli, yabancı ve âhar yani diğerleri ayrımı yapılmıştır.

5210 Numaralı Defterde Kayıtlı Sarışaban Gayrimüslimleri					
	Ala	Evsat	Edna	Sıbyan	Amelmande
Yerli	15	73	19	54	2
Yabancı	3	52	0	4	-
Ahar	0	6	5	6	-
Toplam	18	131	24	64	2

1860 tarihli 7446 numaralı icmal defterine kazanın müslim ve gayrimüslim nüfusu kaydedilmiştir. Buna göre kazanın Müslim nüfusu 6.211, gayrimüslim nüfusu ise 180'dir. Bu rakam kazada yaşayan gayrimüslimleri yani önceki sayımlarda kayıtlı Kayapınar köyündeki yerli gayrimüslimleri yansıtmaktadır. Nitekim 1878 tarihli Umum Vilayetler Tahriratı'nda kazanın nüfusu 6.777, Kayapınar köyünde yaşayan gayrimüslimler ise 108 kişi olarak görülmektedir. Tabloda Kayapınar köyünde yaşayan 37 yabancı reaya ise ayrı bir şekilde kaydedilmiştir.[20]

1881 yılında başlayıp çeşitli etkenler nedeniyle 1893 tarihinde tamamlanan Osmanlı Genel Nüfus Sayımı'nda kazanın toplam nüfusunun 16.935 olduğu görülmektedir. Sayımda gayrimüslim nüfus Rumlar, Ermeniler, Bulgarlar, Yahudiler ve Protestanlar olarak ayrı başlıklar altında kaydedilmiştir. Bu sayımla birlikte ilk defa kadınlar da sayılmaya başlanmıştır. Buna göre Sarışaban kazasının gayrimüslim kadın nüfusu

[20] Aynı tarihli İngiliz büyükelçisi A. H. Layard'ın raporunda Sarışaban kazasının Rum nüfusu yukarıdaki 108 rakamına yaklaşık olarak 97 kişi kayıt edilmiştir. Muhammed Köse, "İngiliz Büyükelçisi A. H. Layard'ın Raporuna göre 1878 Yılında Türkiye Avrupası'nın Demografik Yapısı", *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, C. 9, S. 18, 2019, s. 285.

58[21], erkek nüfusu ise 417'dir. Bunların 293'ü Rum, 182'si ise Bulgardır.[22] Kâmûsü'l-a'lâm'da ise kazanın kadın erkek ayrım yapılmadan toplam nüfusu verilmiştir. Burada 17.169 toplam nüfusu içerisinde müslüman nüfusu 16.000 olarak verilirken 1.169 kişinin "kıpti, Rum ve sairden" olduğu kaydedilmiştir. Bu rakam Osmanlı Genel Nüfus Sayımı'ndaki toplam Müslüman nüfus ile örtüşmektedir. Ancak bunların ne kadarının gayrimüslim olduğu belli değildir.[23] 1881 tarihinden itibaren kazanın nüfusu Selanik Vilayeti Salnâmeleri'nden de takip edilebilmektedir. Kazanın 1881 tarihinde toplam nüfusu 7.418, gayrimüslim nüfusu ise 84'dür. 1885 tarihinde kadın ve erkek nüfusun birlikte yazıldığı kayıtlarda Rum nüfus ve farklı dinlere mensup nüfus ayrı bir şekilde kaydedilmiştir. Buna göre kazanın toplam nüfusu 17.179'dur. Bu sayının 118'i Rum nüfusa ait olup, bunlarında 60'ı erkek ve 58'i kadındır. Bununla birlikte farklı dinlere mensup erkekler 521, kadınlar ise 11 kişi olarak görülmektedir. Gayrimüslim nüfusun kayıt edildiği son salname 1904 tarihlidir. Bu salnameye Müslüman ve gayrimüslim nüfus kayıt edilmişken farklı dinlere mensup olanlara ait bir rakam yoktur. Buna göre gayrimüslim kadın ve erkek nüfusu 110'dur.

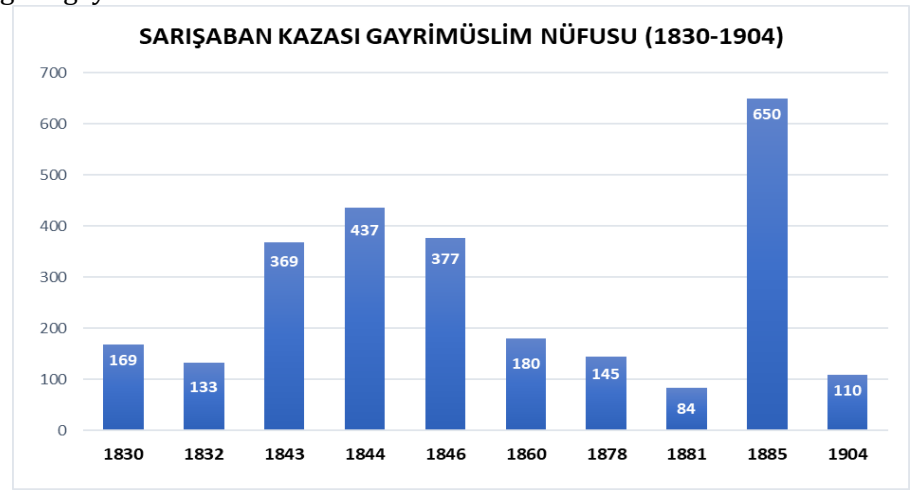

1843, 1844 ve 1846 sayımları kazanın Sarışaban, Kayapınar, Kefez, Köprübaşı, İnceğiz, Narbitmez ve hanlardaki yerli ve yabancı gayrimüslimlerin sayılarını vermektedir. 1830, 1832, 1860, 1878 ve 1881 sayımları ise yalnızca kazanın Sarışaban ve Kayapınar'daki gayrimüslim nüfusunu yansıtmaktadır. Yani veriler arasında yerleşim birimleri açısından farklılıklar bulunmaktadır. Bu nedenle tablo 19. yüzyıl boyunca Sarışaban'da yaşayan gayrimüslim nüfusu ile ilgili büyük artış ve azalışlar yaşandığı yanılgısını yaratmaktadır. Nitekim Sarışaban kazasının kadın

[21] Bunların tamamı Rumdur.
[22] Kemal H. Karpat, *Osmanlı Nüfusu 1830-1914*, s. 286-287.
[23] Şemseddin Sami, "Sarışa'bân", *Kâmûsü'l-a'lâm*, C. 4, İstanbul Matbaası 1311, s. 3916.

ve erkek gayrimüslim nüfusuna ait ilk verilerin yer aldığı 1885 sayımının da gerçeği yansıtmadığı düşünülmektedir. 1830'lu yıllarda yapılan sayımlar kadınlar hariç en küçükten en büyüğe sadece tüm erkeklerin kaydedildiği sayımlardı. Bu nüfus sayımlarının kaydedildiği defterlerdeki rakamlar 2 ile çarpılarak erkek ve kadın tüm nüfusa ait tahmini rakamlar elde edilebilmektedir.[24] Ancak 1885 sayımında toplam gayrimüslim nüfus içerisinde kadın nüfusu 69, erkek nüfusu ise 581 kişidir. Buna göre toplam nüfusta kadın nüfusu oranı %11, erkek nüfus oranı ise %89'dur. 1904 tarihli salnamede ise kazada toplam gayrimüslim kadın ve erkek nüfusu 110 kişi olarak kaydedilmiştir. Her ne kadar bu salnamede kadın ve erkek nüfusu ayrı ayrı yazılmamış olsa da toplam gayrimüslim nüfusu, 1885 sayımına göre gerçeğe daha yakındır.

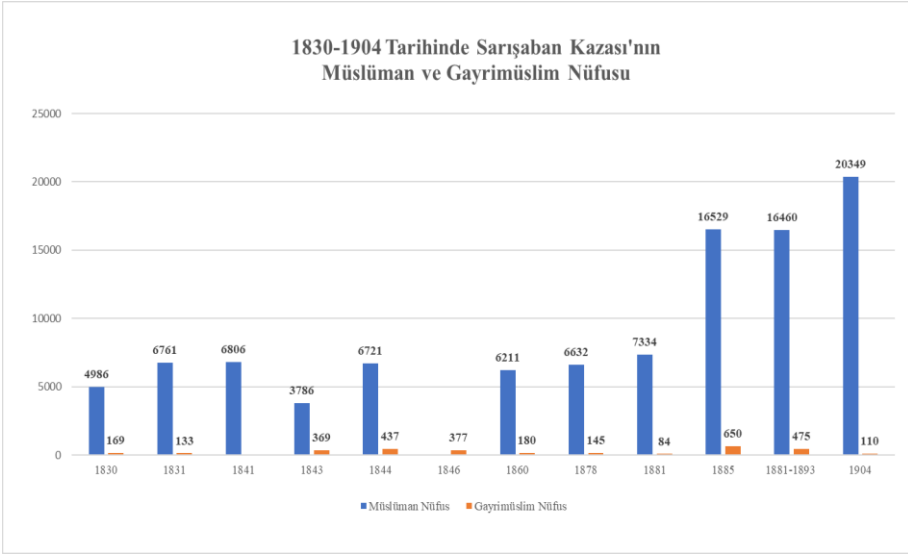

Sarışaban kazasının 19. yüzyıldaki Müslim ve gayrimüslim nüfusunu gösteren grafikte 1841 yılına ait Gayrimüslim nüfus verisi ve 1846 yılına ait Müslim nüfus verisi bulunmadığı için bu kısımlar boş bırakılmıştır. 1885, 1881-1893 ve 1904 sayımları ise Müslim ve gayrimüslim nüfusu içerisinde erkek ve kadın nüfusunu göstermektedir. Grafik incelendiğinde 1830 sayımda toplam nüfus içerisinde Müslüman nüfusun %97, gayrimüslim nüfusun ise %3 oranında olduğu tespit edilmektedir. 1844 sayımda ise Müslüman nüfus %94'e düşerken, gayrimüslim nüfus ise %6 oranında yükselmiştir.

[24] Kadın ve erkek nüfusun birbirine denk olduğu varsayılmıştır. 1830 sonrası yapılan sayımlar, Osmanlı topraklarındaki bütün nüfusun bilinmesi için değil, yapılacak vergi değişikliğine esas olmak ve yeniçeri teşkilatının lağvından sonra kurulan Asâkir-i Mansûre-i Muhammediye'ye alınabilecek askerlerin tespiti için yapılmıştır. Dolayısıyla sadece erkek nüfus sayılmıştı. Bütün nüfusun tam olarak hesaplanması yalnızca bazı tahminlerde bulunmakla mümkün olabilmektedir. Mübahat S. Kütükoğlu, "1830 Nüfus Sayımına Göre Menteşe Sancağında Hane Nüfusu", *Osmanlı Araştırmaları*, 23/23, İstanbul 2003, s. 76.

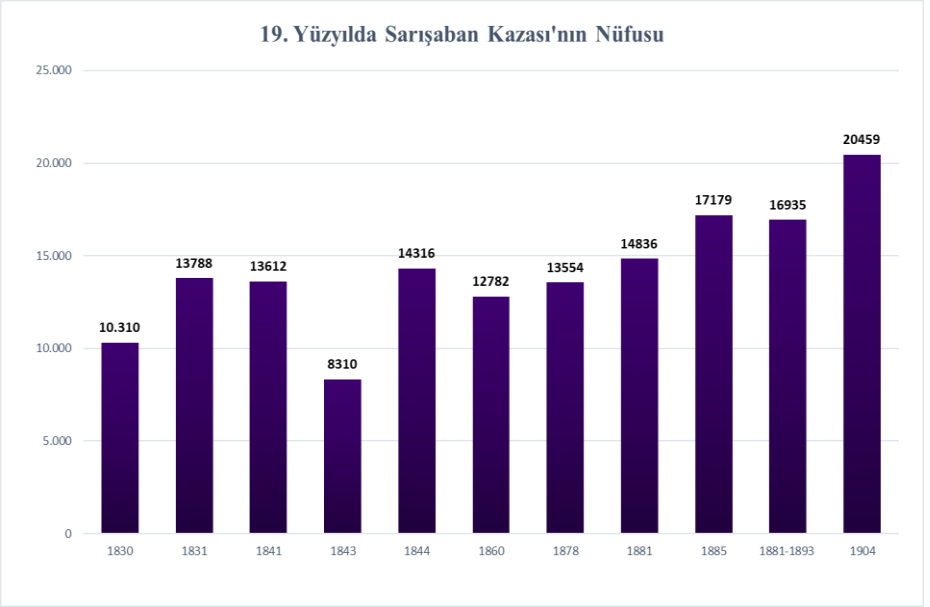

1881 sayımında ise Müslüman nüfusun %99'a yükseldiği ve gayrimüslim nüfusun %1 oranında azaldığı görülmektedir. Kadın nüfusunun yer aldığı 1885 tarihli kayıtlara göre toplam nüfus içerisinde Müslüman nüfusu %96 ve gayrimüslim nüfusu %4 oranındadır. Yüzyıla ait son nüfus kaydına göre kazada yaşayan gayrimüslimlerin oranı %1'e düşmüştür.

Yukarıdaki grafik Sarışaban kazasının 19. yüzyıldaki toplam nüfusunu göstermektedir. Bu veriler Müslüman ve Gayrimüslim erkek nüfusuna tahmini kadın nüfusunun eklenmesi ile elde edilmiştir. Kadınların da nüfus sayımına dâhil edildikleri 1881-1893 Osmanlı Genel Nüfus Sayımında Sarışaban kazasının Müslüman erkek nüfusu ile kadın nüfusu birbirine neredeyse eşit sayılabilecek bir yakınlığa sahip olduğu görülmektedir. Bu nedenle yüzyılın ilk yarısında yapılan nüfus sayımlarında erkek nüfus ile kadın nüfusunun birbirine yakın olduğunu varsayarsak aslında ortaya konulan verilerin kazanın genel demografik yapısını gerçeğe yakın olarak gösterdiğini söyleyebiliriz. Buna göre grafik incelendiğinde; toplam nüfusun 1830 yılında 10.310'dan 1904 yılına 20.459'a yükseldiği görülmektedir. Grafikte en düşük nüfus verisine sahip 1843 sayımında Müslüman nüfusun 1841 sayımına göre 44 oranında azaldığı tespit edilmektedir. 1843 tarihine ait nüfus verilerinin alındığı 7444 numaralı icmal defterindeki kayıt üzerinden bu azalışın sebebi açıklanamamaktadır. Ancak 1844 sayımındaki Müslüman nüfusunun (6.721) 1841 sayımına (6.806) yakın bir rakamda olması icmal defterindeki bu kaydın eksik olduğunu düşündürmektedir. 1843 sayımı ile ilgili bu durum göz önüne alınarak grafiğin geneli değerlendirildiğinde 19. yüzyılda kazanın nüfusunda büyük artış ve azalışların yaşanmadığı görülmektedir.

EKLER

1831–1904 Yılları Arasında
Sarışaban Kazasına Tabi Müslüman Köyleri

	1831		1841	1878	1893	1902
Köy	4537	4538	4539			
Ahmedli	X	X	X	X	X	X
Aşıklar	X	X	X	X	X	X
Baraklı	X	X	X	X	X	X
Bayramlı	X	X	X	X	X	X
Beklemiş	X	X	X	X	X	X
Boyova	X	X	X	X	X	X
Boynu Kızıl	X	X	X	X	X	X
Çağlayık			X	X	X	X
Çobanlı	X	X	X	X	X	X
Darıovası	X	X	X	X	X	X
Dede Dağı	X	X	X	X	X	X
Domaçlı	X	X	X	X	X	
Doyranlı	X	X	X	X	X	X
Dranova	X	X	X	X	X	X
Epiraltı Mahallesi			X	X		
Eskiköy	X	X	X	X	X	
Eski Sarışaban						X
Gaziler	X	X	X	X	X	X
Haleb	X	X	X	X	X	X
İğrelti	X	X			X	X
İlhanlı	X	X	X	X	X	X
İmranlı	X	X	X	X	X	X
İnceğiz	X	X	X	X	X	X
Kadı Ovası					X	X
Karacalar	X	X	X	X	X	X
Karacakoyunlu	X	X	X	X	X	X
Karacaobası	X	X	X	X	X	X
Kara Gayderli					X	X

	1831		1841	1878	1893	1902
Köy	4537	4538	4539			
Karamanlı	X	X	X	X	X	X
Karapınar	X	X	X	X	X	X
Kavacık	X	X	X	X	X	X
Ketez	X	X	X	X	X	X
Kız Bükü	X	X	X	X	X	X
Koca Orman						X
Koçoğulları	X	X	X	X	X	X
Koru-yı Hümayun					X	X
Kotince					X	X
Köprübaşı	X	X	X	X	X	X
Köseler-i Bâlâ	X	X	X	X	X	X
Köseler-i Zîr	X	X	X	X	X	X
Köprübaşı	X	X	X	X	X	X
Kurudere	X	X	X	X	X	X
Külçeler	X	X	X	X	X	X
Mincinos	X	X	X	X	X	X
Mustafaoğulları	X	X	X	X	X	X
Muradcık	X	X	X	X	X	X
Muradlı	X	X	X	X	X	X
Nedirli	X	X	X	X	X	X
Organcılar					X	X
Sepetçiler	X	X	X	X	X	X
Susığırı					X	X
Toplar					X	X
Toylar						X
Ulıcak	X	X	X	X	X	X
Uzunkapu	X	X	X	X	X	X
Yeniköy	X	X	X	X	X	X

1831–1904 Yılları Arasında
Sarışaban Kazasına Tabi Gayrimüslim Köyleri

Köy	1830	1832	1843	1844	1846	1860	1878	1881	1885	1904
Kayapınar	X	X					X			
Sarışaban			X	X	X	X		X	X	X
Kefez				X	X					
Köprübaşı				X	X					
İnceğiz				X	X					
Narbitmez				X	X					

KAYNAKÇA

Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi:

BOA, *İ.MMS*. 62/2933, 12 Mayıs 1295/24 Mayıs 1879.
NFS.d Nu. 4537 H-29.12.1246
NFS.d Nu. 4538 H-29.12.1246
NFS.d Nu. 4540 H-29.12.1259
NFS.d Nu. 4542 H-29.12.1260
NFS.d Nu. 4547 H-29.12.1246
NFS.d Nu. 4548 H-29.12.1266
NFS.d Nu. 4664 H-29.12.1262
NFS.d Nu. 5210 H-29.12.1262
NFS.d Nu. 7436 H-29.10.1246
NFS.d Nu. 7444 H-13.01.1259
NFS.d Nu. 7446 H-29.12.1277
D..CMH.d Nu. 27266 H-29.12.1248
D..CMH.d Nu. 27267 H-29.12.1248
Yıldız Perakende Umum Vilayetler Tahriratı Y. PRK. UM. 2/55 H-10.10.1297

Salnameler:

Selanik Vilayeti Salnâmesi (SVS), H. 1303-1307-1311-1312-1320-1322.

TETKİKLER

EMECEN, Feridun, "Drama", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 9, İstanbul 1994, ss. 525-528.
ERKAL, Mehmet, "Cizye", *TDVİA*, C. 8, İstanbul 1993, ss.42-45.
KAHRAMAN, Seyit Ali ve Yücel Dağlı, *Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi*, C. 8, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2003.
KARPAT, Kemal H., *Osmanlı Nüfusu 1830-1914*, Timaş Yayınları, İstanbul 2010.
KÖSE, Muhammed, "İngiliz Büyükelçisi A. H. Layard'ın Raporuna göre 1878 Yılında Türkiye Avrupası'nın Demografik Yapısı", *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, C. 9, S. 18, 2019, ss.236-291.
KÜTÜKOĞLU, Mübahat S., "1830 Nüfus Sayımına Göre Menteşe Sancağında Hane Nüfusu", *Osmanlı Araştırmaları*, 23/23, İstanbul 2003, ss. 75-92.
SAMİ, Şemseddin, "Sarışa'bân", *Kâmûsü'l-A'lâm*, C. 4, İstanbul Matbaası 1311, ss. 3916.
SEZEN, Tahir, *Osmanlı Yer Adları*, T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Ankara 2017.

ÖZERK BULGARİSTAN PRENSLİĞİ'NDE ''RUM'' LARA YÖNELİK OLARAK UYGULANAN BASKI VE SALDIRILAR KARŞISINDA OSMANLI MAKAMLARININ ALMAYA ÇALIŞTIĞI TEDBİRLER: VARNA VE RUSÇUK ÖRNEĞİ

Ali Emre İŞLEK*

Özet

1878 senesinde imzalanan Berlin Antlaşması ile özerk bir statüye sahip olan Bulgaristan, ilerleyen süreçte erişmeyi amaçladığı bağımsızlığın yolunun, tek ve yetkin bir etnik kimliğe dayanan, homojen bir nüfus yapısından geçtiğini bilmekteydi. Bu durum, 19. yüzyılın siyasi atmosferini şekillendiren en önemli unsurlardan biri olan ''ulus devlet'' inşa etme sürecinde daha önce büyük insani trajedilerle denenmiş, kanlı ve vahşi bir gereklilik durumundaydı. Nitekim 1877 senesi nisan ayında başlayan Osmanlı-Rus Savaşı devam etmekte iken, Bulgar halkının ve çetelerinin, Türkler, Pomaklar ve sayıca az olmakla birlikte Çerkeslere karşı uyguladıkları katliam bu gerekliliğin bir yansıması olarak tatbik edilmişti. Bulgar katliamına maruz kalan en büyük kitle olan Türklerin ve diğer müslüman grupların, geniş kalabalıklar halinde İstanbul ve Anadolu'ya muhacereti henüz savaş devam ederken başlamış ve savaşın bitiminden sonraki on yıllık süreçte dahi devam etmişti.

''Büyük Bulgaristan'' idealinin gerçekleşmesi yolundaki en önemli mesele olan, ''Makedonya Meselesi'' nin genel siyasi atmosferi şekillendirdiği 19. yüzyıl sonları ve 20. yüzyıl başlarındaki süreçte, özerk statüdeki Bulgaristan Prensliği (Emareti) yetkilileri, homojen bir nüfus yapısı kurabilmelerinin yolunun ayrıştırma, tasfiye, maddi kültür unsurlarını yok etme gibi hususlardan geçtiğinin bilincinde olan planlı bir siyaset takip etmişti. Bu siyasetin gereği olarak, ''Bulgar'' kimliğinin oluşumunda kendilerine, Türklerden sonra en fazla zararı verdiğini düşündükleri ''Rum'' kimliğinin ve maddi kültür unsurlarının silinmesini de gerekli görmekteydi. Bu durumun bir yansıması olarak Bulgaristan genelinde Rumlara ait olan kilise, manastır, hastane, mezarlık gibi yapılara el konulması süreci tatbik edildi. Bu süreçte ayrıca, ''Makedonya Meselesi'' dolayısıyla teşkil edilen komiteler ve mensupları da oldukça faal bir yere sahip oldu. Bulgaristan'daki Osmanlı makamları ise, hukuki ve idari olarak Osmanlı hakimiyetinin devam ettiği bu coğrafyada, devletin tebaası durumundaki ''Rum'' cemaatinin haklarının korunmasında büyük bir mücadele içerisinde bulundu.

* Dr. Ondokuz Mayıs Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Tarih Bölümü.

Bu çalışmada, yer verilen bu arka plan ekseninde Kuzeydoğu Bulgaristan'daki iki önemli merkez, Varna ve Rusçuk özelinde, mükiyeti ''Rum'' lara ait olan kilise, manastır, hastane, mezarlık gibi yapılara el konulması süreci Osmanlı makamlarının tebaasının hukukunu koruma noktasındaki girişimler ve almaya çalıştığı tedbirler perspektifinde ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Bulgaristan Prensliği (Emareti), Rum Cemaati, Varna Tüccar Vekaleti, Rusçuk Tüccar Vekaleti, Bulgaristan Komiserliği.

TAKING OF PRECAUTIONS BY THE OTTOMAN AUTHORITIES ON PRESSURE AND ATTACKS AGAINST THE "GREEKS" IN THE AUTONOMOUS PRINCIPALITY OF BULGARIA: THE CASE OF VARNA AND RUSE

Abstract

Having an autonomous status with the signing of Treaty of Berlin in 1878, Bulgaria knew that the way to independence - has aimed to achieve in the future- passed through a homogeneous population structure based on a single and compenent ethnic identity. This was a bloody and brutal necessity that had been tried before with great humanitarian tragedies in the process of building a ''nation state'', one of the most important elements that shaped the political athmosphere of the 19th century. As a matter of fact, while the Ottoman-Russian War, which had started in April 1877, was still continuing the massacre prepared by Bulgarian peasants or gangs against Turks, Pomaks and Circassians –although they were few in number of populatin- was carried out as a reflection of this necessity. The emigration of Turks, the biggest group exposed to the Bulgarian massacre, to İstanbul and Anatolia in large crowds, started while the war was still going on and continued even in the ten years after end of the war.

In the late 19th and early 20th centuries, when the ''Macedonian Question'', which is the most important issue on the way to realization of the ideal of ''Great Bulgaria'', shaped the general political athmosphere, the authorities of the Principality of Bulgaria in an autonomus status, tried to establish a homogeneous population structure. It had followed a planned policy, aware of the fact that this way was through issues such as segregation, liquidation and destruction of the material of cultural elements. As a requirement of this policy, it has considered the necessity of the deleting of ''Greek'' identity and material cultural elements, which they thought caused the most damage to them after the Turks, on formation of the ''Bulgarian'' identity. As a reflection of this situation, the process of confiscating Greek owned buildings such as churches, monasteries, hospitals and cemeteries was implemented throughout Bulgaria. In this process, the commitees and their members formed due to the ''Macedonian Question'' had a very active place. Ottoman authorities in Bulgaria, on the other, engaged in a great struggle to

protect the rights of the ‘‘Greek’’ community, which was the subject of the state, in this geography where Ottoman domination continued legally and administratively.

In this study, in the context of this background, the process of confiscating structures such as churches, monasteries, hospitals and cemeteries belonging to ‘‘Greeks’’, in case of Varna and Ruse, will be discussed in perspective of the iniatives and measures of the process of the Ottoman authorities at the point of protecting the law of their subjects.

Keywords: Principality (Emirate) of Bulgaria, ‘‘Rum’’ Community, Represantative of Merchants in Varna, Represantative of Merchants in Russe, Commisserie of Bulgaria.

Giriş

1877-1878 Osmanlı Rus Harbi’nin sonucunu belirleyen Berlin Antlaşması’nın hükümlerine göre, 14. yüzyılın sonlarından itibaren idaresi altında bulunduğu Osmanlı Devleti’nden ayrılma noktasında önemli bir kazanım elde eden Bulgaristan, özerk statüde bir prenslik olarak teşkil edilmiştir.[1] Osmanlı Devleti, iç işlerinde belirli ölçülerde serbestiyet kazanmış olan Bulgaristan’ı kendi idari yapısı içerisinde ve diplomatik yazışma evrakında ‘‘Emaret’’ olarak tanımlamıştır. Devletin egemenlik haklarının sürdürülmesi ve bekasının devamı anlamında Bulgaristan’ın sahip olduğu önemin bilincinde bulunan devlet adamları, karşılıklı ilişkileri ve temsil edilme prensiplerini, bağlı (vassal) bir devletin tabii durumda bulunduğu devlete karşı olan sorumlulukları temelinde değerlendirmiş ve bu çerçevede bir siyaset yürütmeye gayret

[1] 3 Mart 1878 tarihinde imzalanan Ayestefanos Antlaşması’na göre özerk statüdeki Bulgaristan’ın sınırları kuzeyde Tuna nehrinden güneyde Ege Denizi’ne, batıda Arnavutların yoğun biçimde yaşadığı bölgelerden doğuda Karadeniz’e kadar uzanmakta ve 163.965 kilometrekarelik bir alana karşılık gelmekteydi. Bu sınırları önemli yerleşim yerleri üzerinden betimlemek gerekirse, Tuna Nehri’nden Rodop Dağları’na kadar, Karadeniz’den bugünkü Kuzey Makedonya Cumhuriyeti’nin sınırlarının tamamını kapsayan Morava, Vardar Vadileri’ne doğru uzanan ve Ege Denizi kıyısında Ustruma Nehri’nden Selanik dahil sahil şeridi ile iç kısımda Manastır ve Ohri’ye uzanan topraklar Bulgaristan sınırlarını oluşturmaktaydı. Fakat 13 Temmuz 1878 tarihinde imzalanan Berlin Antlaşması ile özerk statüdeki Bulgaristan’a yalnızca Sofya, Ziştovi, Lofça, Tırnova, Şumnu, Varna, Rusçuk, Silistre ve Niğbolu’yu içine alan ve 63.972 kilometrekarelik bir alana karşılık gelen topraklar bırakılmıştı. Filibe, Eskizağra, İslimye, Tatarpazarcığı, Hasköy, Burgaz gibi önemli yerleşim birimlerini içine alan ve 32.594 kilometrekarelik bir alana karşılık gelen topraklar ‘‘Şarkî Rumeli Vilâyeti’’ içerisinde özerk bir idari yapı içerisine dahil edilmiş ve Osmanlı Devleti’ne bağlanmıştı. İlerleyen senelerde Osmanlı Devleti’ni siyasi, idari ve askeri açılardan büyük bir buhrana çekecek olan ‘‘Makedonya’’ ise doğrudan Osmanlı Devleti idaresine bırakılmıştı. Bu bölge Osmanlı idari, iktisadi ve sosyal yapısında oldukça önemli yere sahip bulunan Kosova, Manastır ve Selanik vilayetlerinin (vilâyât-ı selâse) içerisine almaktaydı. Bulgaristan Emareti’nin kuruluş sürecini teşkil eden safhalar ve imzalanan antlaşmalar hakkında detaylı bilgi için bk. Ali Arslan - Bülent Yıldırım, ‘‘Fiilî Bağımsızlık Sürecinde Bulgaristan Emareti ve Osmanlı Devleti’nin Tutumu (1878-1908)’’, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, C. 15, S. 1 (2013), ss. 226-229.

etmiştir. Bu durumun bir neticesi olarak Osmanlı Devleti, Sofya'daki ''Bulgaristan Komiserliği'' ile Varna, Rusçuk ve Vidin'deki ''Tüccar Vekâleti'' aracılığıyla buradaki egemenlik haklarını sürdürmüştür. Bulgaristan ise İstanbul'da ihdas edilen ''Kapı Kethüdalığı'' aracılığıyla başkent İstanbul'da temsilcisini bulundurma hakkına sahip olmuştur.[2] Ortaya çıkan bu yeni idari-siyasi durum, Yunanistan, Sırbistan, Karadağ ve Romanya özelinde Osmanlı devlet adamlarının daha önceki bir süreçte yüzleştikleri esaslı bir mesele konumunda bulunduğundan dolayı Bulgaristan'da meydana gelen hemen her hadise İstanbul'dan dikkatli bir biçimde takip edilmiştir. Belirtilen bu duruma ilave olarak, kara, demir ve deniz yolu bağlantısı anlamında başkent İstanbul'a birkaç günlük mesafede bulunan olağanüstü derecedeki stratejik konumu da diğer önemli etkenlerle birlikte Bulgaristan'ı, Osmanlı yüksek bürokrasisi, Bâb-ı Âli ve Yıldız Sarayı, özelde ise Sultan Abdülhamid'in bizatihi kendisi nezdinde oldukça önemli bir mesele durumunda bulundurmuştur.

1878 senesinde imzalan Berlin Antlaşması ile bağımsız bir devlet olma yolunda önemli bir aşamayı geride bırakarak özerk statüye sahip olan Bulgaristan, Ayestefanos Antlaşması'nda sınırları içerisinde yer alan, fakat bu antlaşmanın yürürlüğe girmemesi sebebiyle Osmanlı Devleti'ne iade edilen ''Şarkî Rumeli''yi 1885 senesinde topraklarına katarak önemli bir kazanım elde etmiştir.[3] Bu durumun, Rusya ve Avusturya'nın muhalefetine rağmen başarılması ve Osmanlı Devleti'nin çok kısa bir zaman diliminde bu emr-i vaki hadiseyi kabullenmek durumunda kalması, Bulgar halkı, aydınları ve hükümeti nezdinde yeni bir meseleyi gündeme getirmiştir. Bahsedilen bu mesele, Bulgaristan Emareti'nin toprak büyüklüğüne yakın bir orana sahip olup, oldukça çok sayıda Bulgarın, nüfusun ekseriyetini teşkil eden Türkler başta olmak üzere

[2] Türk-İslam nüfusun, yerleşim yerlerinin büyük bir kısmında çoğunluğu teşkil ettiği ve demografik açıdan bariz bir üstünlüğe sahip olduğu Bulgaristan coğrafyası, sivil, askeri ve dini-hayri yapılar açısından da Osmanlı kimliğinin Rumeli'de en bariz biçimde göründüğü bölgelerden biri hüviyetindeydi. Bu durumunun yanı sıra, başkent İstanbul'a birkaç günlük mesafede bulunan olağanüstü derecedeki stratejik konumu da Bulgaristan'ı Osmanlı Devleti'nin mukadderatı açısından oldukça önemli kılmaktaydı. Bu durumun bir yansıması olarak üst düzey Osmanlı makamları nezdinde Bulgaristan, yarı bağımsız bir bölge olarak değil; imparatorluğun imtiyazlı bir vilayeti olarak telakki edilmekteydi. 1878-1908 arası dönemde Osmanlı devlet adamları nezdinde Bulgaristan'ı konumuna ve statüsüne dair değerlendirmeler için bk. Erol Çetin, ''Bulgaristan Prensliği İle Osmanlı İmparatorluğu Arasında Siyasî İlişkiler (1878-1908), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstiüsü, *Yayınlanmamış Doktora Tezi*, İstanbul, 2003, ss. 45-59.

[3] ''Şarkî Rumeli''nin oldukça kısa bir süreç içerisinde Bulgaristan Prensliği tarafından sınırları içerisine dahil edilmesine dair kapsamlı değerlendirmeler için bk. Mahir Aydın, *Şarkî Rumeli Vilâyeti*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1992. ''Şarkî Rumeli'' nin Bulgaristan tarafından ilhakına dair sürecin, burada bulunan Rus diplomatlarının ve üst düzey askeri yetkililerinin olumsuz tavırlarına ve bu konudaki baskılarına rağmen gerçekleştirilmesi, ''Şarkî Rumeli'' valiliği görevlerinde bulunan Aleko ve Gavril Paşaların maiyetinde bulunan bir Bulgar diplomatı olan Petır Mateev'in anılarında tafsilatlı olarak yer almıştır. Detaylı bilgi için bk. Petır Mateev, *Osmanlı Topraklarından Anılar*, Çeviri ve Sunuş: Hüseyin Mevsim, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2020, ss. 81-91.

Arnavutlar, Rumlar, Ulahlar ve Sırplarla birlikte yaşadığı ‘‘Makedonya’’nın hangi devletin sınırları içerisinde kalacağına dair kanlı bir paylaşım mücadelesine ve terör eylemlerine sahne olan ‘‘Makedonya Meselesi’’dir.[4]

Osmanlı Devleti tarafından ‘‘vilâyât-ı selâse’’ olarak adlandırılan ve Kosova, Manastır, Selanik vilayetlerini içine alan bölge, Balkan halkları tarafından ‘‘Makedonya’’ olarak nitelendirilmiştir.[5] Sırbistan, Bulgaristan ve Yunanistan, söz konusu bölgenin kendi devletinin toprakları içerisinde kalması gerektiği şeklinde yayılmacı bir siyaset takip etmiştir.[6] Bu siyaset, 1890’lardan Balkan Savaşları’na kadar uzanan yaklaşık çeyrek asırlık dönemde bölgenin, komite ve çetelerin kanlı eylemlerine sahne olmasına sebep olmuştur. Söz konusu edinilen dönemde Sırbistan, Bulgaristan ve Yunanistan devletlerinin ve yöneticilerinin himayesinde ve zaman zaman açıktan verdiği destekle eylemlerini gerçekleştiren komite ve çeteler içerisinde, öne çıkan unsur ise Bulgar-Makedon komiteleri ve bunlara bağlı olan çetelerdir. Bulgar-Makedon komiteleri ve küçük ölçekli

[4] Berlin Antlaşması’nda belirlenen sınırlara göre, 67.399 kilometrekarelik bir alanı kapsayan ‘‘Makedonya’’, Osmanlı idari taksimatında üç önemli vilayetin sınırlarına karşılık gelmekteydi. Bu üç vilayetten biri olan Selanik’in merkezini oluşturan şehir, hinterlandı ile birlikte Osmanlı Devleti’nin iktisadi ve sosyal açılardan en gelişmiş kısmını teşkil etmekteydi. Selanik’ten sonra Rumeli’nin en önemli yerleşim yerlerinden biri olan Manastır ise, 3. Ordu’nun ve çeşitli kademelerdeki askeri okulların konuşlandığı önemli bir merkez hüviyetindeydi. Vilayetin geneli ise, Selanik’te olduğu gibi iktisadi-sosyal açılardan Osmanlı Devleti’nin önde gelen yerlerinden birini oluşturmaktaydı. Kosova Vilayeti ise iktisadi-sosyal açılardan oldukça büyük öneme sahip olduğu gibi, imparatorluğun batısındaki Bosna’nın başkent İstanbul’la olan bağlantısının sürdürülmesinden oldukça önemli bir yere sahipti. Her üç vilayette de Bulgar, Sırp, Rum ve hatta Ulahların iddialarının aksine, nüfusun geniş bir kısmını Türkler teşkil etmekteydi. Fakat Berlin Antlaşması’nın 23. maddesi gereğince Osmanlı Devleti’nin zikredilen bu geniş coğrafyada ıslahat yapmakla yükümlü tutulması, bölgenin ilerleyen senelerde hangi devletin sınırlarına dahil edileceği konusunda önemli bir sorunun ortaya çıkmasına sebep olmuştur. 1885’te Şarkî Rumeli’nin Bulgaristan tarafından topraklarına katılması ve bu duruma Osmanlı Devleti’nin karşı koyamaması ise ‘‘Makedonya’’ nın çeşitli unsurların amansız bir mücadeleye giriştiği kanlı bir bölge halini almasına neden olan süreci hızlandırmıştır.

[5] Osmanlı Devleti’nin iktisadi gelişmişlik ve insan kaynağı açısından en önemli vilayetlerini içine aldığına işaret etttiğimiz ‘‘Makedonya’’ coğrafyası, politik kaygılarla oluşturulmuş suni bir terime karşılık gelmektedir. Osmanlı idari yapısında yer almamış olan bu terim, ‘‘Makedonya Meselesi’’nin Osmanlı devlet adamlarını zorda bıraktığı en buhranlı dönemlerde dahi resmi yazışma evrakı içerisinde oldukça az şekilde kullanılmıştır. Bu buhranın çözümüne yönelik olarak 1902’de ihdas edilen müfettişliğin isimlendirmesinde de bölgenin asırlar boyunca adlandırılmasında kullanılan ‘‘Rumeli’’ tabirine yer verilerek siyaseten üretilmiş bu terimin kullanılmasından mümkün olduğu ölçüde imtina edilmiştir.

[6] ‘‘Makedonya Meselesi’’ doğrultusunda tarafların nüfus açısından en önde gelen topluluk olduklarına dair iddiaları kimi zaman, Bulgar nüfusun hemen hiç bulunmadığı İşkodra ve Yanya vilâyetlerinde dahi Bulgarların sayıca en kalabalık grubu teşkil ettiğini dile getiren ve hiçbir tutarlılığı olmayan iddiaların birer kara propaganda şeklinde yayılmasına sebebiyet verebilmekteydi. Mithat Aydın, ‘‘Osmanlı Makedonyasında Slavist Bulgar Komita Faaliyetleri’’, *XVIII. Türk Tarih Kongresi (1-5 Eylül 2018) – Kongreye Sunulan Bildiriler*, C. 6, Ankara 2022, ss. 623-652.

yapılanmalardan ibaret olan çeteler, ‘‘Makedonya Meselesi’’ bağlamında, yerel ve merkezi Osmanlı idarecilerini en çok uğraştıran, bölgede yaşayan halka ve yöneticilere en fazla zarar veren kesimi teşkil etmiştir.[7]

‘‘Bulgar Uyanışı’’ ve Bulgar Kimliğinin Oluşumunda Öteki Kavramı

‘‘Makedonya’’yı topraklarına katmak suretiyle egemen olduğu bölgeyi genişletme arzusunda bulunan Sırbistan, Bulgaristan ve Yunanistan’ın komite ve çeteler yoluyla bu amaçlarına ulaşma yönündeki faaliyetlerine Bulgar-Makedon komiteleri örneğinde değinmeden önce temas etmemiz gereken bir diğer husus, 19. yüzyıl Avrupa’sının siyasi hayatını şekillendiren ‘‘ulus devlet ‘’ inşa etme anlayışıdır. Nüfusun ağırlıklı kısmını teşkil eden bir etnik kimlik etrafında, daha önceki yüzyılların dini-mezhebi bağlarından arındılmış, seküler bir yönetim-yaşam biçiminin etkin olduğu ‘‘ulus devlet’’ kurma fikri, 19. yüzyıl Avrupa siyasi hayatının en önemli olgusu durumundadır. Bu olgu, geniş toprak parçalarına, bölgelere hükmeden imparatorluklar içerisinde konuştukları dil, adet ve örfleri üzerinden kendi kendilerini yönetme hakkı bulunmayan hemen bütün topluluklar arasında tedrici bir surette yerleşmiştir. Dünyanın hemen her bölgesinden Avrupa’ya gelerek buradaki üniversitelerde eğitim gören varlıklı ailelere mensup gençlerin ve bunlar içerisinden çıkan farklı mesleklere mensup kimselerin ateşini tutuşturdukları bir kıvılcım hüviyetinde bulunan ‘‘ulus devlet’’ inşa etme, II. Dünya Savaşı’nın bitimindeki yıllarda dahi etkisini yalnızca Avrupa’da değil tüm dünyada gösteren en önenmli realitelerden biridir. Dönemin genel siyasi hayatını adeta esir alan bu olgu, çok erken tarihlerden itibaren Osmanlı Devleti’nin tebası durumundaki Rum, Sırp, Bulgar, Ermeni unsurlar nezdinde de ulaşılması gereken esaslı bir gaye, bir dava durumuna dönüşmüştür. Osmanlı Devleti egemenliğindeki her bir topluluğun kendi ‘‘ulus devlet’’ini inşa etme süreci, kendi özgül şartları içerisinde gelişmiş ve nihayete ermiş olsa da, bu toplulukların amaçlarına varma noktasında ortaya koydukları iddialar ve bu iddiaları gerçekleştirmek amacıyla uyguladıkları yöntemler arasında büyük benzerlikler bulunmaktadır.

Rum, Sırp, Karadağ, Romen (Ulah), Bulgar, Ermeni unsurlarının kendi ‘‘ulus devlet’’lerini kurmak amacıyla başvurdukları yöntemlerden ilki, asırlar boyunca özgürlüklerini ellerinden almış düşman bir topluluk,

[7] ‘‘Makedonya Meselesi’nin uluslararası kamuoyu nezdinde bir sorun olarak gündemde tutulmak ve bu sayede Batılı büyük güçlerin desteğini alarak bölgeyi Osmanlı hakimiyetinden çıkarmak için başvurulan en yaygın ve kanlı eylem komite ve çeteler eliyle bölgenin asayişini bozmak olmuştur. Nitekim komite ve çetelerin zaman zaman Batılı büyük güçlerin resmi temsilcilerine veya vatandaşlarına yönelik saldırılarda bulunmaları da bu devletlerin bölgeye müdahalede bulunmaları için hazırlanan planlar içerisinde önemli yere sahiptir. ‘‘Makedonya Meselesi’’nin komite ve çeteler eliyle nasıl kanlı bir mücadele alanı haline getirildiği hakkında detatlı değerlendirmeler için bk. Gül Tokay, *Makedonya Sorunu : Jön Türk İhtilalinin Kökenleri (1903-1908)*, Afa Yayınları, İstanbul, 1996.

egemen kitle belirlemek olmuştur. Zikredilen unsurların her biri nezdinde bu düşman topluluk daima Türkler olmuştur. Çeşitli konulardaki ayrışmalar, çekişmeler sebebiyle Türklerden başka topluluklar da, Bulgarlar ve diğer Ortodokslar nezdinde Rumların konumunda olduğu gibi ikinci bir düşman topluluğu teşkil etmiş olsa da asıl ortadan kaldırılması gereken düşman topluluk daima Türkler olmuştur.

''Ulus devlet'' in kurulabilmesi amacıyla Rum, Sırp, Karadağ, Romen (Ulah), Bulgar, Ermeni unsurların başvurdukları diğer yöntem, bu düşman topluluğun özgürlüklerini ellerinden aldığı bu baskı ve zorbalık yıllarında dillerinin, kültürlerinin, toplumsal gelişmişlik seviyelerinin nasıl bilinçli olarak geride bırakıldığının genç nesillere şiirler, romanlar, tiyatro piyesleri, broşürler yoluyla anlatılması olmuştur. Bu amaçla başvurulan en son ve en kanlı yöntem ise çeteler, silahlı gruplar teşkil etmek suretiyle, özgürlüklerini ellerinden almış bu topluluğun her bir sivil ferdinin ve idarecisinin varlığına son vermek amacıyla saldırmak, kitlesel tedhiş (terör) eylemlerinde bulunmak olmuştur.

''Ulus devlet'' inşası sürecinde hemen bütün topluluklarca izlenen bu yöntem, kendi tarih yazımlarında bu süreci ''Uyanış'' olarak adlandırılan Bulgarlar nezdinde de benzer aşamalardan geçmiştir. Bu uyanış döneminde, Osmanlı hakimiyeti öncesindeki Ortaçağ Bulgar krallıkları dönemi yüceltilmiş, beş yüz senelik Osmanlı hakimiyetindeki dönem ulusal değer ve erdemlerin yok edildiği, Hıristiyan kültürünün bilinçli olarak bastırıldığı ve gelişiminin engellendiği bir esaret ve zulüm çağı olarak betimlenmiştir. Bu aydınlama süreci, mağdur olmuş, zulme uğramış bir topluluğun yeniden kendi saf kimliğini aradığı bir dönem olarak adlandırılmış ve Türklerle beraber Rumların, Bulgar kimliğine çok fazla zarar verdikleri fikri üzerine genç nesillere yoğun bir surette aktarılmıştır.[8] Böyle bir gelenek içerisinde yoğrulan Bulgar milli kimliği, Bulgaristan'ın özerkliğini elde ettiği ve Berlin Antlaşması'ndaki kayıplarını telafi etmek amacıyla bilhassa ''Makedonya Meselesi''nde yayılmacı, saldırmacı bir politika takip ettiği dönemde Türklere ve Rumlara yönelik olan düşmanca fikirler ekseninde gelişimini sürdürmüştür.[9]

---

[8] Paisiy, Parteniy Pavlovich, Sofroniy Vraçanski, Jorge Venetin gibi bir dizi Bulgar din adamının, yazarının kaleme aldığı eserler ''Bulgar Uyanışı'' üzerinde büyük etkisi sağlamıştır. Bu eserlerde yer alan "Tursko robstvo" (Türk esareti), "Tursko igo" (Türk boyunduruğu) gibi kavramlar zaman içerisinde Bulgar halkının düşünce yapısında ve Bulgar tarih yazımında oldukça yerleşik hale gelmiş birer klişe olmuştur. Aşkın Koyuncu, ''Bulgaristan'da Osmanlı Maddi Kültür Mirasının Tasfiyesi (1878-1908)'', OTAM, S. 20, s. 201. Mithat Aydın, *Balkanlar'da İsyan: Osmanlı-İngiliz İlişkileri Kapsamında Bosna Hersek ve Bulgaristan Ayaklanmaları (1875-1876)*, Selenge Yayınevi, (Gözden Geçirilmiş ve Genişletilmiş 2. Baskı) , İstanbul 2021, ss. 137-140.

[9] D.Mishev, *The Bulgarians in The Past (Pages From the Bulgarian Cultural History)*, Libraire Centrale Des Nationalites, Lausanne (İsviçre), 1919, ss. 172-217.

‘‘Bulgar Uyanışı’’nı şekillendiren süreç, sosyo-ekonomik faaliyetler ve buralardan elde edilen gelir sonucunda ulaşılan refahın kültürel bir gelişime dönüşmesi ekseninde ele alındığında ise, bu dönemde Bulgar toplumunda yaşanan dönüşümün en önemli sebeplerinden birini zengin bir tarım ve hayvancılık ekonomisine bağlı kaytancılık, dokumacılık, abacılık gibi birçok üretim sektöründen önemli gelir elde eden varlıklı bir çiftçi sınıfının ortaya çıkmasının teşkil ettiği görülmektedir.[10] Tarım-hayvancılık ekonomisine bağlı alt sektörlerin başat rol oynadığı bu sistem zaman içerisinde, Osmanlı Devleti’nin başkenti İstanbul başta olmak üzere Selanik ve Manastır gibi imparatorluğun görece daha müreffeh durumdaki şehirlerinde yoğun ticari ilişkiler yürüten varlıklı ve zengin Bulgar tüccar sınıfının ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. ‘‘Bulgar Uyanışı’’nın tedrici bir surette meydana geldiği bu dönemde, zenginliğin ve müreffeh yaşam biçiminin Bulgar toplumu nezdindeki asıl önemli etkisi ise, Bulgar gençlerinin Batı Avrupa’nın önde gelen üniversitelerinde öğrenim görmeye başlamaları olmuştur. Batı Avrupa’daki üniversitelere öğrenim görmeye giden Bulgar gençleri bu süreçte, 18. ve 19. yüzyılların önde gelen filozoflarının, düşünürlerinin ve devrimcilerinin fikirlerinden yoğun bir biçimde etkilenmiştir. Bu esinlenme durumu ise tarih, edebiyat, coğrafya gibi çeşitli bilim dallarında doktora payesi almış kimselerin dahi Bulgaristan’ın en ücra köşelerinde basit birer köy öğretmeni olarak yoğun bir adanmışlık ruhu içerisinde vazifelerini yürütmelerini sağlamıştır.[11]

Bulgar toplumunun okur-yazar oranı yüksek, etrafında olup bitenlerin farkında bir topluluk haline gelmesinde büyük payı bulunan ‘‘eğitim’’ konusunda bu yüzyılda etkili olan etmenlerden bir diğeri Osmanlı Devleti sınırları içerisinde yoğun bir okullaşma sürecinin başlaması olmuştur. 1828-1829 Osmanlı Rus Harbi’nin sonrasına tekabül eden 1830’lı, 1840’lı senelerden itibaren Bulgarların yoğun olarak bulundukları yerlerin dışındaki bölgelerde de yani bir anlamda geniş Rumeli coğrafyasının farklı birçok yerleşim yerinde ve Edirne’de de gençlere, köylülere ve hatta yaşlı kimselere okuma-yazma öğretilmesine ve halkın eğitim düzeyinin artırılmasına yönelik olarak ‘‘Çitalişte’’ adı

[10] Bulgaristan’ın 18 ve 19. yüzyıllarda ekonomik gelişimini konu edinen çalışmalarda, söz konusu dönemde zengin bir tarım ve hayvancılık ekonomisinin oluştuğu üzerinde ittifak edilmektedir. Bu ekonomik gelişim sürecine bağlı olarak farklı isim ve ünvanlarla anılan yeni sosyal sınıfların ortaya çıktığı ve bunların, Bulgar halkının Osmanlı başkenti İstanbul başta olmak üzere dönemin önde gelen şehir ve ülkelerindeki kesimlerle ilişki kurmasında oldukça önemli bir yere sahip bulunduğu kabul edilmektedir.

[11] Günümüzde, Bulgaristan’ın özerklik ardından ise bağımsızlığını elde etmesi süreci hakkında çalışmalarını yürüten akademisyenler, bu önemli süreçte, ırkdaşları arasında bağımsızlık fikirlerini yaymaya çalışan, ağırlığını köy öğretmenlerinin teşkil ettiği zümrenin çok büyük payı bulunduğunda ittiffak etmektedirler. Halil İnalcık, Tanzimat ve Bulgar Meselesi, Eren Yayıncılık, İstanbul 1992, ss. 21-24. Mithat Aydın, *Balkanlar’da İsyan*, ss. 141-142.

verilen okullar açılmıştır.[12] Avrupa'da eğitim görmüş Bulgar gençlerinin öncülüğünde Bulgarların ağırlıklı oldukları yerlerde ve Rumeli coğrafyası genelinde açılan bu eğitim kurumlarının ana programı, bu gençlerin aldığı eğitimin bir nevi yansıması olarak seküler bir mahiyet arz etmiştir. Bulgar ruhban sınıfının da bu seküler mahiyetteki eğilime destek veren tavrı ile birlikte Bulgarlar arasında Türkleri ve Rumları, ulusal gelişimlerine uzun yüzyıllar boyunca engel olan bir güç olarak düşünme ve tasvir etme durumu yerleşmiştir. Yine bu dönemde Osmanlı sınırları dışında yayınlanan Bulgarca gazete, kitap ve risaleler vasıtasıyla da Bulgarlar arasında uyanan ulusçu düşüncelerin geniş kitleler nezdinde yayılmasına gayret edilmiştir.[13]

Batı Avrupa'daki üniversitelerde öğrenim gören Bulgar gençlerinin yanısıra, 1850'li yıllarda Malta'da, buradaki kolejin kapanmasının ardından ise 1865 senesinden itibaren İstanbul'daki Robert Kolej'de eğitim gören Bulgar gençleri de bu dönemdeki hareketlerde pay sahibidir. Nitekim Bulgaristan'ın Osmanlı Devleti'nden koparak bağımsızlığını kazandığı dönemde, bu yeni kurulan devletin yönetici kadroları içerisinde vaktiyle Robert Kolej'de öğrenim görmüş çok sayıda Bulgar genci de yer almıştır.[14]

Eğitim ve kültür alanındaki yoğun faaliyetlerin sürdüğü bu dönemde ''Bulgar Uyanışı''nı tetikleyen bir anlamda itici güç görevi gören husus ise Rumeli coğrafyasının geneli ile birlikte Bulgar coğrafyasında da büyük bir taraftar kitlesine sahip bulunan ''Panislavism'' düşüncesi olmuştur.[15] 19. yüzyılın ilk çeyreğinden başlayarak Kırım Harbi sonuna kadar devam eden yıllarda oldukça etkili olan''Panislavism'' düşüncesi, bu harbin bitimindeki kısa bir zaman diliminde etkisini ve yayılma hızını yitirmiştir. Fakat 1860'lı yıllar ile birlikte Sofya, Filibe, Rusçuk gibi önemli şehirlerde görev yapan Rus resmi yetkililerinin faaliyetleri ve Romanya şehirlerinde

---

[12] Suzan Ertürk, ''Balkanlarda Aşırı Milliyetçi Bir Örgütlenme: Makedonya-Edirne Dahili İhtilal Teşkilatı (1893-1912)'', *Yayınlanmamış Doktora Tezi*, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2018, ss. 2-4.

[13]Fatma Rodoplu Yıldırım ve Bülent Yıldırım, ''Bulgar Milliyetçiliği'', *Milliyetçiliğin Coğrafyaları II*, Gazi Kitabevi, Ankara 2020, s. 30. Bu hususta detaylı bilgi için ayrıca bk. Koyuncu, a.g.m. , s.202.

[14] Robert Kolej'de öğrenim kadroların, Bulgaristan'ın bağımsızlığını kazandığı süreçte nasıl önemli yere sahip olduğunu göstermesi bakımından, 10-22 Şubat 1879 tarihlerinde Tırnova'da toplanan Kurucu Meclis'te parlamento hukuku hakkında bilgi sahibi olan kimselerin, sadece Robert Kolej'den mezun olanlardan meydana geldiğini belirtmek gerekmektedir. Robert Kolej'in, Bulgaristan'ın bağımsızlığına uzanan yolda nasıl önemli bir yere sahip olduğuna dair kapsamlı bilgi ve değerlendirmeler için bk. Mithat Aydın, Bulgarlar ve Ermeniler Arasında Amerikan Misyonerleri, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2008, ss. 103-109.

[15] Bulgaristan'ın Osmanlı Devleti'nden kopmasında en büyük paya sahip bulunan Rusya'nın bu uzun süreçte ''Panislavizm'' düşüncesi üzerinden nasıl büyük bir etkinliğe sahip olduğuna dair Türkçe literatürde birçok kıymetli veri ve değerlendirme yer almaktadır. Bu veriler yakın zamanda kaleme alınan bir makalede tekrar ele alınmış ve değerlendirme tabi tutulmuştur. Serap Toprak, ''Bulgaristan'ın Bağımsızlığında Rusya'nın Rolü'', History Studies, C. 5, S. 6 (2013), ss. 132-145.

örgütlenmeye çalışan Bulgar devrimcilerinin ırkdaşları nezdindeki yoğun propagandaları neticesinde Bulgaristan'ın Osmanlı Devleti'nden ayrılmasındaki en önemli olgu haline gelmiştir. 1877-1878 Osmanlı Rus Harbi ve sonucunda imzalanan Berlin Antlaşması ise bu kopuş sürecinin en önemli halkasını oluşturmuştur.

''Makedonya Meselesi'' Bağlamında Bulgar-Rum İhtilafı

Bulgaristan'ın özerkliğe ve akabinde bağımsızlığa ulaştığı süreçte eğitim ve kültür alanlarında yaşanan bu önemli gelişmelerin Bulgar halkının, aydınlarının ve yöneticilerinin düşünce yapısında yol açtığı önemli sonuçlardan biri, Bulgarların yaşadığı her coğrafyada Bulgar kimliğini yüceltmeye çalışma yolunda yoğun gayretlerin sarf edilmesini sağlamak olmuştur. Bulgar kimliğini yüceltme ve ''Büyük Bulgaristan''ı inşa etme yolunda Bulgar halkı, aydınları ve yöneticilerinin mücadele verdikleri alanlardan biri, İstanbul'daki Ortodoks Patrikliği'nin çatısı altında bilhassa 18. yüzyılda yoğun bir Helenleştirme hareketine maruz kalan Bulgar dini-uhrevi hayatı ve düşünce tarzını yeniden millileştirmek olmuştur.[16] Ortodoks Kilisesi içerisindeki hiyerarşide mutlak egemenliği sahip olan Rumların, Bulgarlar özelinde olduğu üzere diğer toplulukların dil ve kültürlerinin gelişimine engel olmaya yönelik baskılarına bir başkaldırı olarak ortaya çıkan bu mücadele, 1850'li ve 1860'lı yıllarda Osmanlı devlet adamları nezdinde yoğun bir kulis faaliyetine sahne olmuştur. Fakat bu mücadelenin Bulgarların istediği ölçüde sonuçlanması ve neticesinde İstanbul'daki Ortodoks Patrikliği'nin mutlak otoritesinden bağımsız, Bulgar ruhban sınıfının yönetimi altında bir kilisesinin yani Bulgar Eksarhlığı'nın kurulması ancak 1870 senesinde mümkün olmuştur.

Berlin Antlaşması hükümlerine göre Bulgaristan'ın özerk statü kazanması ve kısa bir zaman dilimi içerisinde ''Şarkî Rumeli''yi ilhak etmesi, ''Makedonya'' nın paylaşımı konusundaki mücadelenin beklenen daha önce başlamasına sebep olmuştur. Bu paylaşım mücadelesinde Sırp, Bulgar, Rum, Ulah unsurlar arasındaki ilk anlaşmazlık konusu ''Okullar Meselesi'' dolayısıyla meydana gelmiştir. Uzun asırlar boyunca Ortodoks Patrikliği'nin mutlak gücüne ve geniş kapsamlı yetkilerine sahip olmuş olan Rumlar, Yunanistan devletinin verdiği yoğun destekle birlikte bu konuda en avantajlı topluluğu teşkil etmiştir. Bu dönemde Rumların, sistemli bir biçimde hareket etmelerinin ve oldukça başarılı bir biçimde Helen politikası yürütmelerini neticesi olarak bilhassa Selanik

[16] İstanbul'daki patriklik makamı tarafından 18. yüzyılın başlarından itibaren Yunan dili ve kültürünün diğer Ortodoks unsurlara zorla dayatılmasına dair katı bir siyasetin izlenmesinin sonucu olarak dini-uhrevi hayatta Bulgar dili ve kültürüne dair daha önceden meydana gelen birikim büyük zarar görmüştür. Bu hususta değerlendirmeler için bk. Aşkın Koyuncu, ''Bulgar Eksarhlığı'', Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Çanakkale 1998, ss. 15-22. Halil İnalcık, a.g.e. , ss. 18-19.

Vilâyeti'nde çok sayıda Bulgar okulu kapanmıştır.[17] Bununla birlikte Rumların, Bulgarlar başta olmak üzere Sırp ve Ulah unsurların eğitim kurumlarına karşı da yoğun bir propaganda ekseninde yok sayma ve ortadan kaldırma yönündeki bu siyasetleri uzun vadede aksi sonuçlar doğurmuştur. Bu aksi sonucun ilk somut göstergesi Selanik'te kapatılan Bulgar Erkek Lisesi başta olmak üzere çeşitli kademelerdeki okullarda eğitim gören Sırp, Bulgar, Ulah gençlerinin, yoğun Rum propagandasına karşı çareyi gizli cemiyetler, örgütler kurmada aramaları olmuştur. Nitekim ''Makedonya Meselesi'' doğrultusunda Osmanlı devlet adamlarını, mahalli yöneticilerini ve kamuoyu uğraştıran uğraştıran örgüt olan İç Makedonya Edirne-Trakya Devrimci Örgütü'nün yani literatürdeki bilinen kısaltması ile VMORO'nun 1893'te Selanik'te, aralarında kapatılan bu okulların yöneticilerinin bulunduğu kimseler tarafından kurulması bu aksi sonucu doğrular mahiyettedir. VMORO'nun yaklaşık çeyrek asırlık bir dönemde Selanik ve Manastır vilayetlerinden en etkin örgüt olan sivrilmesi ve faaliyet göstermesini, Rumların ve Sırpların ''Makedonya Meselesi'' çerçevesindeki yoğun propagandalarına karşı bir tepki olarak da değerlendirmek mümkündür.[18]

Makedonya ve Bulgaristan'da Bulgar-Makedon Komitelerinin Teşkil Süreci

''Makedonya Meselesi''nin devletlerarası siyasette bir problematik olarak ortaya çıkması ve gelişiminde önemli yeri olduğuna temas ettiğimiz Bulgar-Makedon komitelerine değinmeden önce, Osmanlı Devleti ile kendisine bağlı bir konumda bulunan Bulgaristan arasındaki ilişkilerin bu dönemdeki genel seyrine de temas etmek gerekmektedir. Bu dönemde Osmanlı Devleti, egemenlik haklarını ve tebaasının hukukunu koruma anlamında Bulgaristan hükümeti ile birçok ihtilaf yaşamıştır. Bu ihtilafları, Osmanlı-Rus Harbi esnasında ağırlığını Türklerin oluşturduğu Müslümanların terk etmek zorunda kaldıkları mesken ve taşınmazların durumu, Türklerin ve diğer etnik-mezhebi unsurların eğitimleri, seçimlere katılma süreçleri, hükümete karşı çeşitli hususlardaki yükümlülükleri…vd gibi orta ölçekli meseleler gibi, ''Şarkî Rumeli'' ve ''Makedonya''nın hangi şartlarda yönetileceğine dair daha geniş ölçekli ve

[17] 1877 senesinde 1896 senesine uzanan dönemde, Selanik ve Manastır'daki Rûm okullarının sayısı 256'dan 907'ye ulaştı. Okulların sayısında yaşanan artış tabii olarak öğrenci sayısının da 10.968'den 53.633'e çıkmasına sebep oldu. Mehmet Hacısalihoğlu, Jön Türkler ve Makedonya Sorunu (1890-1918), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2020, ss. 43-44

[18] Özerk Bulgaristan Prensliği'nde, başta Türk-İslam ahalisi olmak üzere Bulgar olmayan unsurlara yönelik olarak yürütülen asimilasyon politikalarının bir benzeri İstanbul'daki Rum Patrikliği tarafından Balkan coğrafyasının genelinde ''Ortodoks'' kimliği etrafında sistemli, planlı bir hareket olarak yürütülmek istenmiştir. Patrikhanenin ''Ortodoksluk'' potası altında diğer Balkan milletlerine yönelik bu siyaseti ilerleyen süreçte ''Rum'' kimliğine yönelik olarak belirginleşen düşmanlığın ortaya çıkmasında büyük rol oynamıştır.

esaslı meseleler de teşkil etmiştir.[19] Bu genel siyasi atmosferin şekillendirdiği ilişkilerin dönüm noktalarından ilki özerk yapıdaki Bulgaristan'ın kurulmasında en büyük paya sahip bulunan Rusya'nın, Bulgaristan hükümeti ile sorunlar yaşadığı ve desteğini en aza indirdiği bir dönemde, 1885 senesinde Bulgaristan'ın tüm karşı çıkmalara rağmen ''Şarkî Rumeli''yi ilhak etmesidir. Bu ilhak, Osmanlı Devleti ve Bulgaristan'ın hamisi durumunda bulunan Rusya tarafından ilk etapta kabul edilmemiş olsa da, ilerleyen süreçte ''de facto'' yani fiili, gerçekleşmiş bir durum olarak her iki devletin yöneticileri tarafından kanıksanmıştır. Bu süreçte Bulgaristan'ın yeni kralı Ferdinand'ın krallığının da benzer bir aşamadan geçerek tasdik ve kabul görmesi de ''Şarkî Rumeli''nin ilhakının meşruiyet kazanmasına zemin hazırlamıştır.[20] ''Şarkî Rumeli''nin temas edildiği üzere bir emr-i vaki ile Bulgaristan tarafından işgali ve akabinde yaşanan kısmî meşruiyet, çok daha çetrefil bir duruma sahip olan bir diğer meselenin, yani ''Makedonya Meselesi''nin bir sorun yumağı olarak ortaya çıkmasına sebep olmuştur.

1877-1878 seneleri arasındaki Osmanlı-Rus Harbi öncesinde Bulgaristan'ın hemen her köşesinde meydana gelen geniş çaplı isyan hareketlerinin, başarıya giden yolda denenmiş ve netice vermiş bir yöntem teşkil etmesi ise ''Makedonya''nın da aynı yolla yani tedhiş (terör) eylemleri yoluyla Bulgaristan'a bağlanmasını veya en azından özerklik kazanmasını amaçlayan komite faaliyetlerine yol açmıştır.[21] Bu arka plan ekseninde ise 1893 senesi Ekim ayında Selanik'te, Bulgar-Makedon komitelerinin en yetkin çatı örgütü olan ve ileride en çok ses getirecek eylemleri planlayıp, gerçekleştiren örgütü olan Makedonya Devrimci Örgütü Hristo Tatarçev'in öncülüğünde kurulmuştur. Örgüt ilk kurulduğu

[19] Bu dönemde Osmanlı Devleti ile özerk statüdeki Bulgaristan arasındaki ilişkileri şekillendiren hususlara dair genel bir değerlendirme için bk. Gül Tokay, ''Osmanlı-Bulgaristan İlişkileri: 1878-1908'', *Yeni Türkiye*, S. 68 (2015), ss. 2752-2762. Osmanlı Devleti ile Bulgaristan arasında meydana gelen siyasi ilişkileri, Bulgaristan'da kalan Türklere yönelik olarak Bulgar makamlarınca uygulamaya konan zorluklar ve bu hususta Osmanlı makamlarının almaya çalıştığı önlemler ekseninde ele alan kıymetli bir çalışma olarak bk. Ömer Turan, Turkish Minority in Bulgaria, (1878-1908), Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1998.

[20] Bulgaristan'ın teşkilinde büyük paya sahip bulunan Rusya ile Bulgaristan hükümeti arasında meydana gelen anlaşmazlığın bir krize doğru evrilmesi hakkında detaylı bilgiler için bk. Mikhail S. Rakun, ''The Downfall of Russo-Bulgarian Relations, 1878-1886 From San Stefano to the Kaulbars Mission'', Bilkent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, *Yayınlanmamış Doktora Tezi*, Ankara, 2011, ss. 65-139.

[21] 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi öncesindeki dönemde Bulgar çetelerinin teşkil edildikleri en önemli sahalardan biri olan Aşağı Tuna Havzası ve bu havza üzerinde bulunan Yergöğü, Rusçuk, Silistre gibi şehirler, Bulgar-Makedon komitelerinin ortaya çıkış sürecinde de önemli yere sahiptir. Romanya ile Bulgaristan arasındaki sınırı teşkil eden bu bölge Köstence, Bükreş, Yergöğü gibi Romanya idaresindeki şehirler özelinde henüz 1860'lı yıllardan beri Osmanlı Devleti aleyhindeki planlı, organize faaliyetlere sahne olmuştur. Bulgar-Makedon komitelerinin teşkil sürecinde ise bu defa, Yergöğü karşısında Tuna nehri kenarındaki Rusçuk şehri önemli bir yere sahip olmuştur. Nitekim yakın zamanda bu komiteler üzerine meydana getirilen çalışmalarda da Rusçuk'un bu önemine dikkat çeken değerlendirmeler yer almaktadır.

dönemde kendini, Makedonya Devrimci Örgütü (Makedonska Revolyutsionna Organizatsiya) şeklinde isimlendirmiştir. Sonraki yıllarda birkaç defa değişen örgütün ismi, 1905'deki Rila Kongresi'nde İç Makedonya Edirne-Trakya Devrimci Örgütü (Vıtreşna Makedono Odrinska Revolyutsionna Organizatsiya) şeklinde tekrar düzenlenmiştir.[22] ''Makedonya Sorunu''na dair yapılan araştırmalarda bu isimlendirme ve (VMORO) şeklindeki kısaltma kabul görmüştür. Komitenin siyasi hedefi, ''Makedonya''nın tam bir siyasi özerkliğe sahip olması olarak belirlenmiştir. Fakat kurulmasından kısa bir süre sonra Osmanlı Devleti idaresindeki ''Edirne Vilayeti''nin Hristiyanlar, özelde ise Bulgarlarla meskun yerlerinin de özerkliğinin sağlanmasına yönelik bir politika takip edilmeye başlanmıştır. Nitekim ilerleyen birkaç yıllık süreçte komitenin isimlendirmesine, ''Edirne-Trakya'' ibaresi de eklenmiştir.

Komitenin faaliyet gösterdiği dönemde en ses getiren eylemlerinden biri olan 1903 senesindeki İlinden-Probrajenie Ayaklanması'nın başarısızlıkla sonuçlanması, ciddi bir iç kargaşanın ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Kargaşa durumunun hüküm sürdüğü 1904-1905 senelerinde komitenin önemli isimlerinden Boris Sarafov, Bulgaristan'daki resmi makamlarla kurduğu yoğun ilişkileri devam ettirmiştir.[23] Bu durum komite içerisinde, Bulgaristan hükümetinden bağımsız hareket etme yönünde siyaset izlemek isteyen kesimlerin kendisine cephe almasına sebep olmuştur. Nitekim 1905 senesindeki Rila Kongresi'nde alınan kararlar VMORO içinde kesin olarak bölünmenin

[22]Örgütün hangi tarihte, nerede kurulduğuna dair Bulgar ve diğer Balkan uluslarından tarihçiler arasında görüş farklılıkları bulunmakla birlikte genel kabul 1893 senesi Ekim ayında Selanik'te kurulduğu şeklindedir. ''Makedonya Meselesi'' üzerine Türkiye'de gerçekleştirilen bazı yüksek lisans tezlerinde ve makalelerde örgütün kurucusunun Yane Sandanski olduğuna dair birbirini tekrar eden bir yaklaşım bulunmaktadır. Fakat, Bulgarca başta olmak üzere çeşitli Balkan dillerindeki birinci el kaynaklara dayanan ciddi eserlerde örgütün kurucusunun Hriston Tatarçev olduğu açık bir biçimde yer almaktadır. Komitenin ilk kurulduğu 1893 senesinde, Görçe Petrov Sofya'daki yurt dışı temsilcisi, Damyan Gruev ise sekreteri ve sandık eminidir. Hatta bazı araştırmacılara göre Gruev, komitenin gerçek kurucusu ve ilham kaynağıdır. Kurucuları arasında yer alan İvan Garvanov, Tatarçev'den sonraki başkanıdır. Türkçe literatürdeki bazı çalışmalarda iddia edildiğinin aksine, gerek Boris Sarafov gerekse de Yane Sandanski VMORO'ya sonradan katılan ve etkinlik kazanan kimselerdir. VMORO'nun kuruluş sürecine dair kapsamlı değerlendirmeler için bk. Mehmet Hacısalihoğlu, *a.g.e.* , ss. 46-47, 50-52.

[23] ''Makedonya Meselesi'' bağlamında teşkil edilen Bulgar-Makedon komitelerinin faaliyetlerine henüz Bulgaristan ordusunda bir subay iken dahil olan Sarafov, önceleri Sofya merkezli faaliyet yürüten *Yüksek Makedonya Edirne-Trakya Komitesi'nin* önde gelen bir üyesi konumunda olmuştur. Fakat 1901 senesi sonlarından itibaren bu komitenin lideri Mihailofski ve önde gelenleri ile yaşadığı sorunlar, Sarafov'un VMORO saflarına katılmasına sebep olmuştur. VMORO'nun gerek Bulgaristan hükümeti gerekse de Batı Avrupa ülkeri ve Bulgaristan genelinde geniş bir örgütlenmeye sahip olan Ermeni komiteleri ile ilişkilerinin sağlanmasında oldukça kilit bir role sahip olmuştur. Belirtilen bu hususlarda dair detaylı bilgiler için bk. *Osmanlı Avrupası'nda Bölücülük Cereyanı – Makedonya Komitacılarının Anıları*, (Haz. Mümin İsov- Ergün Hasanoğlu), Selenge Yayınları, İstanbul, 2021, ss. 81-82.

gerçekleşmesine sebep olmuştur. Bu süreçte VMORO mensupları içerisinde Vrhovist ve Sandanist olarak adlandırılan iki ayrı hizip ortaya çıkmış ve aralarındaki ayrışma liderlere yönelik suikastleri de kapsayan silahlı bir mücadeleye dönüşmüştür.[24]

''Makedonya Meselesi'' bağlamında VMORO'dan sonra etkinlik sahibi bulunan diğer Bulgar-Makedon Komitesi, Bulgaristan Emareti'nde dahilinde Sofya merkezli olarak faaliyet gösteren *Yüksek Makedonya Edirne-Trakya Komitesi'dir.* 1895 senesinin 19-28 Mart tarihleri arasında gerçekleştirilen 1. Makedon Kongresi'nde kurulmuş ve *Makedonya Komitesi* olarak (MK) isimlendirilmiştir. Aynı senenin sonunda, 3-16 Aralık 1895 tarihlerinde gerçekleştirilen 2'nci Olağanaüstü kongrede, komitenin ismi *Yüksek Makedonya Komitesi* olarak değiştirilmiştir. İlerleyen senelerde komitenin Makedonya'nın yanısıra Edirne-Trakya bölgesini de nüfuz ve faaliyet alanı olarak belirlemesinden dolayı isminde tekrar değişikliğe gidilmiştir. Nitekim 30 Temmuz-5 Ağustos 1900 tarihindeki 7'nci kongrede, komitenin ismi *Yüksek Makedonya Edirne-Trakya Komitesi (Vırhovniyat Makedono-Odrinski Komitet)* olarak belirlenmiştir. Komitenin bu şekildeki adlandırılması, *''VMOK''* şeklinde kısaltılarak kullanılmış ve daha sonra akademik çalışmalarda bu kısaltma yaygın biçimde tercih edilmiştir.[25]

Bulgar-Makedon komiteleri üzerine meydana getirilen akademik çalışmalarda çok fazla temas edilmeyen bir bölge hüviyetinde bulunduğunu belirttiğimiz Kuzeydoğu Bulgaristan, özelde ise Varna ve Rusçuk şehirleri, bu komitelerin ana faaliyet sahasını oluşturan ''Makedonya'' ve ''Trakya'' bölgelerinin dışında bulunmaktadır. Bu durum, Varna ve Rusçuk'un içerisinde bulunduğu Kuzeydoğu Bulgaristan bölgesini akademik çalışmalar açısından tali bir konuma getirmektedir. Fakat Bulgar-Makedon komitelerinin ana etkinlik sahaları içerisinde doğrudan bulunmamakla birlikte, önemli birer lojistik ve ikmal merkezi olarak Kuzeydoğu Bulgaristan şehirleri bu komitelerin teşkilatlanabilmeleri, dışarıdan malzeme ve adam temin edebilmeleri nezdinde oldukça hayati öneme sahiptir.[26] Nitekim 1877-1878 Osmanlı Rus Harbi öncesindeki 1860'lı, 1870'li senelerde ''komiteciliğin'' henüz basit bir çeteleşme evresinde olduğu, örgütlenme kapasitesi ve finansal-lojistik kaynakların yeterliliği anlamında emekleme aşamasında bulunduğu bir dönemde dahi bilhassa Rusçuk, Tuna'nın kuzeyindeki Romanya şehirleri ile birlikte Bulgar isyancılar açısından önemli birer

[24] VMORO içerisindeki ayrışma, örgütün önemli isimlerinden olan Sarafov'un ve İvan Garvanov'un, Sandanski'nin yakınındaki kimseler tarafından 28-29 Kasım 1907 gecesinde Sofya'da öldürülmesi ile doruk noktasına ulaşmıştır.

[25] *Osmanlı Avrupası'nda Bölücülük Cereyanı – Makedonya Komitacılarının Anıları*, s. 11.

[26] Varna'nın, Ermeni ve Bulgar komitelerinin İstanbul ile olan bağlantısının sürdürülmesinde sahip olduğu öneme dair değerlendirmeler şu çalışmalarda yer almaktadır: Suzan Ertürk, ''Balkanlarda Aşırı Milliyetçi Bir Örgütlenme: Makedonya-Edirne Dahili İhtilal Teşkilatı (1893-1912)'', *Yayınlanmamış Doktora Tezi*, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2018, ss. 62.

merkez hüviyetinde olmuştur.[27] Nitekim, Bulgar-Makedon komitelerinin teşkilatlanma kapasitelerini artırdıkları 19. yüzyıl sonlarında Romanya ve Rusya'dan gelerek bunlara katılmak isteyenlerin toplandıkları ana merkezlerin Rusçuk ve Varna olması da bu gerçeği bir kez daha göz önüne sermektedir.

1877-1878 Osmanlı Rus Harbi öncesindeki dönemde Varna ve Rusçuk'ta nüfusun önemli bir kısmını oluşturan Türkler, Osmanlı-Rus Savaşı esnasında ve sonrasındaki on yıllık süreçte büyük bir katliama, bir anlamda etnik bir temizliğe uğranılması sebebiyle bu bölgeden İstanbul'a ve Anadolu'ya hicret etmiştir.[28] Bölgenin Türk nüfusunun azaltıldığı bu süreç, Bulgaristan Emareti yetkilileri tarafından Edirne ve Kırklareli civarlarındaki yerleşim yerlerinde ve Makedonya'da yaşayan Bulgarların Kuzeydoğu Bulgaristan bölgesine göç ettirilmelerine dair yoğun faaliyetlerin sürdüğü bir döneme karşılık gelmektedir.[29] Bu durumun neticesi olarak 19. yüzyılın sonuna gelindiğinde gerek Varna gerekse de Rusçuk'ta kalabalık bir Bulgar nüfusu teşekkül etmiştir.[30]

''Makedonya Meselesi'' doğrultusunda kalabalık halk kitlelerini yanlarına çekmek ve destekçi bulmak arzusunda bulunan komite liderleri, zikrettiğimiz bölgelere göç ettirilmiş olan Bulgar nüfusun bu amaçlarını gerçekleştirme noktasında uygun bir topluluk olduğunun bilincinde olmuştur. Bu durumdan istifade etmek maksadıyla, üyelerini ağırlıklı olarak Makedonya ve Trakya'dan göç ettirilmiş Bulgarların teşkil

---

[27] 1877-1878 Osmanlı Rus Harbi öncesinde Kuzeydoğu Bulgaristan şehirlerinin içerisinde yer aldığı bölgede meydana gelen isyanlar hakkında detaylı bilgi için bk. M. Hüdai Şentürk, *Osmanlı Devleti'nde Bulgar Meselesi (1850-1875),* Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1992, ss. 182-199.

[28] Varna, 14. yüzyılın sonlarından itibaren yüzyıllar boyunca Rumeli'de Türk nüfusun en yoğun biçimde iskan edildiği yerlerden biri olan Deliorman bölgesi içerisinde yer almaktadır. Bu hususa benzer bir biçimde, Varna bir kaza merkezi olarak içerisinde bulunduğu Tuna Vilayeti içerisinde, Rusçuk, Şumnu, Silistre önemli şehirlerle birlikte 1877 senesi öncesi dönemde yoğun bir Türk nüfusun barındığı bölge konumundadır.

[29] Günümüz Bulgar tarih yazımında, homojenize edilmiş bir nüfusa dayalı Bulgar devletinin oluşturulmasında göçlerin ne derece önemi olduğuna dair araştırmalar yapılmaya devam etmektedir. Bu hususta zikredilebilecek yakın dönemli, yetkin bir çalışmanın künyesi şöyledir: Nikolai Vukov, ''Resettlemen Waves, Historical Memory and Identity Construction: The Case of Thracian Refugees in Bulgaria'', *Migration in the Southern Balkans (From Ottoman Territory to Globalized Nation States*, IMISCO Research Series, Londra 2015 ss. 63-85.

[30] Türklerin savaş öncesindeki ve sonrasındaki döneminde maruz kaldıkları katliam ve etnik neticesinde evlerini, tarım alanlarını, büyük ve küçükbaş hayvanlarını geride bırakarak hicret etmeleri sebebiyle buraya Bulgarların yerleştirilmesi işi kolaylaşmıştır. Bununla birlikte Makedonya ve Trakya'dan getirilerek Türklerin terk etmek durumunda kaldıkları meskenlerine yerleşen Bulgarların bu esnada karşılaştıkları asıl zorluk, göç ettikleri yerlerde daha öncedeki tarihlerde yaşayan Bulgarların hoşnutsuzluğunu üzerlerine çekmeleri ve saldırılara uğramaları olmuştur. İskan edilmeleri böylece zorlu bir hal almış olan Bulgar-Makedon göçmenlerinin barınma ve gıda konularındaki ihtiyaçları, Varna, Rusçuk, Filibe gibi şehirlerin yerel yöneticileri ve bilhassa yardım derneği görünümde faaliyet gösteren yerel komitelerinin üyelerinin özverili çalışmaları ile giderilmiştir.

ettiği, cemiyet ve dernekler kurulmuştur. Bu cemiyet ve derneklerin görünürdeki faaliyetlerini, para, giyecek, gıda toplanması yoluyla Varna ve Rusçuk çevrelerine göç ettirilmiş bulunan Bulgarların barınma, iaşe ve eğitim ihtiyaçlarının giderilmesini sağlamak teşkil etmiştir. Fakat söz konusu cemiyet ve dernekler, asıl faaliyetlerini mitingler, yürüyüşler düzenlenmesi, gazete ve dergilerde Osmanlı Devleti aleyhine yazılar yayınlanması, tiyatro oyunlarının sahnelenmesi, Varna ve Rusçuk çevrelerinden yerel mahiyette çeteler teşkil edilmesi[31] ve bunların Şarkî Rumeli üzerinden Osmanlı topraklarına saldırılarda bulunulması şeklindeki planlamalar ve eylemler üzerinden yürütmüştür. Bu cemiyet ve dernekler, ''Makedonya Meselesi''ni tedhiş (terör) eylemleri yoluyla Avrupa ve Amerika kamuoyunda canlı tutma ve Osmanlı Devleti'nin egemenlik haklarını sona erdirmek amacıyla sivillere ve devlet görevlilerine yönelik eylemler gerçekeştirilmesini organize eden iki önemli çatı örgüt olan VMORO ve VMOK'un yerel mahiyetteki şubeleri olarak faaliyetlerini sürdürmüşlerdir.

Bulgaristan Genelinde Rumlara Karşı Uygulanan Baskılar

Berlin Antlaşması neticesinde özerkliğini kazanan Bulgaristan, kısa bir zaman dilimi içerisinde Anayasası'nı hazırlamak, Ulusal Meclisi'ni kurmak, hükümetini teşkil etmek ve kamusal binalarını inşa etmek suretiyle ''devletleşme'' yolunda önemli adımları geride bırakmıştır. Devletleşme yolunda atılan bu önemli adımlar ve 1878'den 1908 senesindeki bağımsızlık ilanına uzanan 30 senelik süreçte Bulgaristan'ın kendi iç siyasi hayatındaki gelişmeler ve Osmanlı Devleti'nin genel siyasi havası içerisindeki önemli değişiklikler, Bulgar Ulus Devleti'nin genel karakterinin oluşumunda önemli birer teşkil etmiştir.

Bu süreçte Bulgar hükümetinin genel siyasetini belirleyen devlet adamları ve bürokratlar ile Bulgar aydınları, ''Ulus Devlet'' inşa edebilmenin yolunun oransal açıdan baskın, etnik ve kültürel açılardan Bulgar kimliğini benimsemiş yani bir anlamda tek tipleştirilerek homojenize edilmiş bir nüfusa sahip olmadan geçtiğinin farkında olmuştur. Bu farkındalık, merkezi ve mahalli idarelerdeki Bulgar yöneticiler başta olmak üzere, Bulgar aydınları ve vatandaşları nezdinde, 1878 öncesindeki dönemde coğrafyalarını şekillendirmiş olan Türk-İslam imgesinin etkisini azaltmaya yönelik eylemlere girişmesine sebep teşkil etmiştir. Bu eylemlerin başını ise, Türk-İslam imgesinin en bariz göstergelerinden biri olan sıbyan mektebi, medrese, mescid, cami, tekke

[31] Çeteler kurulması yoluyla Osmanlı Devleti sınırlarına saldırılar gerçekleştirilmesini amaçlayan Istranca Derneği Varna'da kurulmuş ve kısa bir zaman dilimi içerisinde Eski Zağra, Kızanlık, Şumnu, Karnobat, Aydos gibi Bulgaristan'ın diğer önemli yerleşim yerlerinde şubeler açmayı başarmıştır. Şubeleşme anlamında elde edilen bu başarı kısa bir zaman diliminde ilk meyvesini vermiş ve 1897 senesi Nisan ayında dernek uhdesinde teşkil edilen çeteler Osmanlı Devleti sınırlarındaki Tırnovacık, Kırklareli, Pınarhisar taraflarına baskınlar gerçekleştirmiştir Istranca Derneği'nin bahsedilen bölgelerdeki çete faaliyetleri hakkında detaylı bilgi için bk. Suzan Ertürk, *a.g.t.* , s. 104.

gibi dinî-hayrî yapıları başta olmak üzere şahıslara ait ev, dükkan, arsalarla, zirai alanların mülkiyeti, kullanım hakkı, yeni statütüsü gibi konularda uzlaşmacı olmayan bir siyasetin takip edilmesi çekmiştir. Bu uzlaşmacı olmayan siyaset, yukarıda zikredilen dinî-hayrî yapıların yıktırılması, gelir kaynaklarına el konulması, asli yapılış amaçlarından farklı amaçlara yönelik olarak kullanılmaları, asıl sahipleri olan Türklerden zorla alınıp Bulgar halkın zimmetine geçirilmeleri gibi uygulamaları beraberinde getirmiştir. 1878-1890 döneminde kitlesel katliamlar ve baskılar sonucunda göç etmeye zorlanan ve bu sebeple eskiye nispeten nüfusu oldukça azalan Türk-İslam ahalisi, Bulgaristan Komiserliği başta olmak üzere Varna, Vidin, Rusçuk'taki Tüccar Vekaletleri aracılığıyla İstanbul'daki üst düzey Osmanlı makamlarına ilettikleri arzuhal ve mahzarlarında kendilerine yaşam hakkı tanımayan bu uygulamalardan şikayetçi olmuştur. Merkezi ve mahalli Bulgar makamları tarafından sistematik bir biçimde sürdürülen bu uygulamaların, egemenlik haklarına zarar vermemesi ve beş yüz sene gibi çok uzun bir zaman diliminde meydana gelen Türk-İslam imgesinin bir anlamda ortadan kalkmaması için Osmanlı Devlet adamları girişimlerde bulunmuş ve Bulgaristan Hükümeti'ne yoğun bir baskı uygulamıştır. Fakat Sofya'daki Bulgaristan hükümeti yetkililerinin ve taşradaki mahalli Bulgar yöneticilerinin, meselelerin çözümü konusunda Osmanlı Devleti'ni oyalayıcı ve inkar edici mahiyetteki siyaseti, Bulgaristan genelinde Türk-İslam ahaliye karşı uygulanan ''Bulgarlaştırma'' siyasetinin ve Türk-İslam imgesine karşı yürütülen yok etme, ortadan kaldırma politikasının önüne geçilememesine neden olmuştur. Türk-İslam ahalinin nüfus açısından çoğunlukta bulunduğu yerlerde dahi, çocuklara eğitim verebilecek yeterlilikte kimseler yani öğretmenler bulunmasına rağmen Bulgar öğretmenlerin tayin edilmesi, eğitimin Bulgarca olarak gerçekleştirilmesi gibi hususlarda dayatmalarda bulunulması bu siyasetin en yaygın örneklerini teşkil etmiştir.

Bulgaristan Prensliği'nde, Türk-İslam ahaliden sonra, Bulgar olmayan ikinci önemli topluluğu teşkil eden Rumlar da Türk-İslam ahalinin karşılaştığı güçlüklerin, zorlukların benzerleri ile yüzleşmek durumunda kalmıştır. Bu durumun en önemli sebebini ise Bulgar devlet adamları, aydınları ve halkı nezdinde ''Rum''ların, Bulgar kimliğinin gelişimini engelleyen, Bulgar dili ve kültürünün yok olmaya yüz tutmasına sebep olan ikinci büyük düşman topluluk olarak görülmesi teşkil etmiştir.

1878-1908 döneminde ve 2. Balkan Harbi esnasında Bulgar makamları tarafından Rumlara yönelik olarak uygulanan baskıların en somut örnekleri kilise ve manastırlar başta olmak üzere hastahane, mektep, mezarlık gibi mülkiyeti Rumlara ait binalara ve taşınmazlara el konulmak istenmesiyle meydana gelmiştir. Sofya, Vidin, Filibe gibi Bulgaristan'ın önde gelen şehirlerinden köy ve kasaba gibi küçük yerleşim yerlerine uzanan çizgideki hemen her bölgede mülkiyeti

Rumlara ait binalara ve taşınmazlara el konulmak istenmesine dair hadiseler yaşanmıştır. Bu hadiseler karşısında Rum ruhban sınıfı ve halkı şikayetlerini, İstanbul'daki Patriklik makamı aracılığıyla Osmanlı devlet adamlarına iletmiştir. Bu şikayetler üzerine Osmanlı Devleti'nin tebaası durumundaki ''Rum'' halkın ve topluluğunun mülkiyet hakkının korunması konusunda Bulgaristan hükümeti nezdinde girişimlerde bulunulmuştur. Bu girişimler neticesinde Bulgaristan hükümeti yetkilileri, meydana gelen hadiselerinin sorumlularının taşradaki mahalli idareciler olduğuna yönelik suçlamalarda bulunmuş ve meselelerin etraflı bir biçimde teftiş edileceğine dair söz vermiştir. Fakat mahallinde teftiş yapılacağına ve Rum ahaliye yönelik bu girişimlerin sonlandırılacağına dair verilen sözler tutulmamıştır. Rum ahalinin mülkiyet haklarına yönelik bu saldırılara ilave olarak, kendi dillerinde eğitim gören Rum çocuklarının eğitimlerinin Bulgarca olarak verilmek istenmesi, eğitim müfredatının Bulgar makamlarının istedikleri biçimde şekillendirilmesi gibi yeni sorunlar da ortaya çıkmıştır. Bu sorunların yanı sıra ''Makedonya Meselesi'' dolayısıyla Rumlar ve Bulgarlar arasında Selanik Vilâyeti'ndeki okulların mülkiyetinin hangi topluluğa ait olacağına dair yaşanan ihtilaf; yine aynı mesele dolayısıyla bilhassa 1902 senesinden sonra Balkan coğrafyasının genelinde topluluklar arasında nefrete varan boyutta yaşanan düşmanlıklar ve karşılıklı saldırılar, Bulgaristan Prensliği sınırlarında yaşayan Rumlara yönelik baskıların artmasını beraberinde getirmiştir.

Varna'da Rumlara Karşı Uygulanan Baskı ve Saldırılar

Yer verilen bu arka plan ekseninde Bulgaristan genelinde Rumlara karşı gelişen düşmanlık durumu, hatırı sayılır ölçüde Rum nüfusa sahip bulunan Varna'da da baskı ve saldırıları beraberinde getirmiştir. Bu konuda zikredilebileceğimiz hadiselerden ilki, Varna yakınlarındaki Stanimka Kasabası'nda meydana gelmiştir. Bu kasabadai mülkiyeti Rumlara ait olan kilisede pazar ayini yapılmakta olduğu sırada Bulgar halkından bazı kimseler, yanlarında kendi milletlerinden papazlar da bulunduğu halde kiliseye gelmiş ve içerisinde ibadet eden Rumları çıkartarak kendi ayinlerini gerçekleştirmiştir. Bulgarların, kiliseden Rum halkı ve ruhban sınıfını çıkartmak suretiyle gerçekleştirdikleri bu gasp hareketi ilerleyen süreçte büyük bir anlaşmazlık konusuna dönüşmüştür. Kiliseye, müştemilatına ve gelir getiren taşınır-taşınmaz varlıklarına yönelik bu el koyma hareketi, Varna'daki yerel Bulgar makamları nezdinde şikayet edilse de netice elde edilmemiştir. Rum ahalinin, İstanbul'daki Rum Patrikhanesi aracılığıyla durumu Sadâret'e şikayet etmesi ve akabinde Bulgaristan Prensliği nezdinde yapılan girişimler, Bulgar devlet adamlarının anlaşmaz tavırları dolayısıyla sonuçsuz kalmıştır.[32]

[32] BOA, A.]. MTZ. (04) 51-38, 19 Receb 1315 (14 Aralık 1897).

Kilisenin Rumlara geri verilmesine dair anlaşmazlık ilerleyen yıllarda da devam etmiş, Bulgaristan Prensliği yetkilileri ile Osmanlı idarecileri arasında görüşmeler yapılmıştır. Meselenin çözümü noktasında, Bulgar devlet adamları tarafından Rumlara altmış bin frank verilmesi suretiyle kilisenin mülkiyetinin Bulgar tarafına geçirilmesi teklif edilmiştir.[33] Fakat teklifin Rumlar tarafından reddedilmesi ve her iki tarafın meselede haklı olan taraf olduklarına dair iddiaları, meselenin sürencemede kalmasına sebep olmuştur.

Varna'daki Rumların, Bulgarlar nezdinde karşılaştıkları sıkıntılı hususlardan bir diğeri, şehre yakın bir mevkideki Aya Konstantin Manastırı'nın mülkiyetinin, Stanimka'daki kilise örneğinde olduğu üzere Bulgarlara verilmek istenmesinden kaynaklanmıştır. Yaşanan anlaşmazlığa dair incelemelerde bulunan Rusçuk İstinaf Mahkemesi'nin manastırın mülkiyetinin Bulgarlara verilmesine dair aldığı karar meseleyi daha da zor bir duruma getirmiş; Rum papazlar mahalli hükümet tarafından buradan zorla çıkartılmış, manastır ve müştemilatının Bulgarlara teslimi gerçekleşmiştir.[34]

Varna'da yaşayan Rumların bu dönemde karşı karşıya bulundukları zorluklardan bir diğerini, Bulgar-Makedon komitelerinin düzenlenmesinde büyük paya sahip oldukları mitingler teşkil etmiştir. Bu mitinglerden ilki, ''Makedonya Meselesi'' dolayısıyla Balkan coğrafyası genelinde Bulgar, Rum, Sırp unsurlar arasında silahlı çatışmalara varan bir boyuta eriştiği 1902 senesinin Nisan ayında gerçekleştirilmiştir. Bu miting, Makedonya'nın en önemli şehirlerinden biri olan Üsküp'teki metropolitliğe Bulgar ruhban sınıfından bir kimse yerine Sırp asıllı Serop Fermilyan'ın atanmasına tepki göstermek amacıyla gerçekleştirilmiştir. Mitingde konuşma yapan kimseler metropolitlik seçimine dair tepkilerini dile getirdikleri konuşmaları içerisinde sözü İstanbul'daki Rum Patrikhanesi'ne getirmiş ve Rumları hedef olan konuşmalarda bulunmuştur. Bu durum ise miting sonrasında dağılan topluluğun, şehirde yaşayan Rumlara yönelik olarak sözlü sataşmalarda bulunmalarına sebep olmuştur.[35]

Varna'da bu dönemde gerçekleşen bir diğer miting, doğrudan Rum Patrikhanesi'ni ve Rumları hedef alan bir mahiyette gerçekleştirilmiştir. Söz konusu mitingin görünürdeki sebebini Metropolid Neofitos'un gemiyle geldiği Varna'da, Rum ahali ile görüşmek istemesi teşkil etmiştir. Fakat bu mitingden sonra Bulgaristan genelinde Rumlara yönelik olarak düzenlenen başka şehirlerde de mitingler düzenlendiği dikkate

[33] BOA, A.]. MTZ. (04) 66-65, 3 Rebîu'l-âhir 1318 (31 Temmuz 1900).
[34] BOA, A.]. MTZ. (04) 51-48, 24 Receb 1315 (19 Aralık 1897).
[35] Fermilyan'ın metropolitliğe getirilmesi Bulgaristan'da büyük yankı uyandırmış ve bu konuda Bulgar halkının tepkisini göstermek amacıyla Varna haricinde Şumnu'da da bir miting düzenlenmiştir. Hatta bu kararın tatbikine engel olunması için VMORO'nun önde gelen isimlerinden olan Sarafov'un yakın ekibinden bir suikast timi tertip edilmesine dahi girişilmiştir. BOA, HR. SFR. 423-4 (04) 15 Nisan 1902; BOA, HR. SFR. (04) 673-41, 21 Nisan 1902; BOA, HR. SFR. (04) 673-44, 29 Nisan 1902.

alındığında, asıl sebebi Rumlara yönelik olarak biriken nefretin dışa vurulması ve ‘‘Makedonya Meselesi’’ ile ilgili olarak Bulgar kamuoyunun ne derece farkındalık sahibi olduğunun ortaya konulmak istenmesi olduğu anlaşılmaktadır.

Sözünü ettiğimiz ilk miting, aslen Makedonya doğumlu olup ailesiyle birlikte Varna'ya yerleşmiş bulunan ve Bulgar-Makedon komitelerinin Varna'daki yerel örgütlenmesi olarak adlandırılabilecek olan Istranca Derneği'nin önde gelen isimlerinden olan Avukat Dragalof'un öncülüğünde, geniş bir katılım ile gerçekleşmiştir.[36] Miting sonrasında galeyana gelen halkın Rumlara saldırmasıyla şehirde karışıklık çıkmış ve bu durum mitingin tertipleyicisi durumundaki Dragalof ve ekibine, aynı senenin Eylül ayında Rumlar aleyhine olarak, Varna'da ikinci defa, Burgaz şehrinde ise ilk defa bir miting düzenlemesi noktasında cesaret vermiştir.[37] Fakat Bulgaristan hükümeti nezdindeki yoğun baskının sonucu olarak Varna ve Burgaz'da gerçekleştirilen bu mitingler, ilk düzenlenen mitinge nazaran daha sakin bir ortamda gerçekleşmiş ve sonrasında Rumlara karşı herhangi bir taşkınlık meydana gelmemiştir.[38]

Rumlara yönelik olarak bu dönemde gerçekleştirilen baskılardan bir diğeri, yine komiteler eliyle gerçekleştirilmiştir. Bulgar-Makedon komitelerinin Osmanlı Devleti sınırlarına saldırıda bulunmak üzere eğittiği kimseler içerisine Rumlar zorla dahil edilmek istenmiştir. Bu eğitimlere ağırlıklı olarak Trakya'dan Varna ve çevresinde göç ettirilmiş Bulgarlar ile Varna'ya kaçak yollarla gelen ve burada Hınçak ve Taşnak gibi önde gelen Ermeni komitecileri nezdinde eylemlerde bulunan Ermeniler iştirak etmiştir. Osmanlı tebaasından olan Rumlar ise, bu eğitimlere katılmama konusunda direnmelerine ve şikayetlerini iletmelerine rağmen bu talimlere katılmak zorunda kalmıştır.[39]

Zorla askeri talimlere alınmak istenen ve zaman zaman komitelere finansal destek sağlamak amacıyla kendisinden para yani haraç alınmak istenen kimselerden biri olan Yani isimli Rum, bu dönemde Bulgaristan

---

[36] Metropolid Neofitos'un şehirde bulunmak istemesi, Bulgar-Makedon komitelerine aradıkları uygun ortamlardan birini daha hazırlamış ve Bulgar ahaliye daha kuvvetli bir biçimde tahrik edebilmek için birtakım ilanların hazırlanarak elde edilen dolaştırılmasına sebep olmuştur. Söz konusu ilanların dağıtılması yoluyla düzenlenecek mitinge olan katılımın artırılması da ayrıca amaçlanmıştır. BOA, HR. SFR. (04) 235-37 ve 235-41, 29 Haziran 1906; BOA, HR. SFR. (04) 235-51, 3 Temmuz 1906.

[37] BOA, HR. SFR. (04) 808-36, 28 Temmuz 1906; BOA, HR. SFR. (04) 808-47, 1 Ağustos 1906.

[38] BOA, HR. SFR. (04) 809-91, 16 Eylül 1906; BOA, HR. SFR. (04) 810-6, 20 Eylül 1906; BOA, HR. SFR. (04) 237-58, 22 Eylül 1906.

[39] BOA, HR. SFR. (04) 768-90, 5 Ekim 1900; BOA, HR. SFR. (04) 702-53, 8 Kasım 1900;BOA, HR. SFR. (04) 702-54, 20 Kasım 1900; BOA, HR. SFR. (04) 768-151, 19 Kasım 1900; BOA, HR. SFR. (04) 768-152, 20 Kasım 1900; BOA, HR. SFR. (04) 768-163, 27 Kasım 1900. Rum asıllı kimselerin bu konudaki şikayetlerine çözüm getirmek amacıyla Osmanlı makamları tarafından girişimlerde bulunulmuştur. Fakat bu girişimlere rağmen Rumlara yönelik olarak yapılan baskılar dinmediği gibi şikayetlerin ardı arkası da kesilmemiştir.

genelinde Rumlara yönelik olarak uygulanan baskıların somut bir örneği durumundadır. Aslen Edirneli olup Varna'da fırıncılık yapan Yani, kendisine yöneltilen baskılara dair birçok defa şikayette bulunmuş olmasına ve yardım talep etmesine rağmen bu baskı ve saldırılardan kurtulamamıştır. Komitelerin baskılarına direnmesinin diğer Rumlar nezdinde de tepkiye sebep olacağını düşünen ve kendilerine direnen kimselere bir göz dağı verilmesi gerektiği düşüncesinde olan komite önde gelen tarafından tetikçilerine öldürtülmüştür.[40] Bununla birlikte, Bulgar-Makedon komitecilerince öldürülen Yani, Varna ve çevresinde, dövülme, yaralanma gibi durumlara maruz kalan tek Rum olmamıştır. Komitelerin düzenlediği silahlı eğitimlere katılmak istemeyen, para vererek destek olmak istemeyen birçok Rum bu dönemde Bulgar-Makedon komitelerinin ve yerel Bulgar makamlarının bu konulardaki baskılarından ve saldırılarından nasibini almıştır.[41]

Rusçuk'ta Rumlara Karşı Uygulanan Baskı ve Saldırılar

Bulgaristan şehirleri içerisinde Rumlara yönelik olarak baskı ve saldırıların gerçekleştiği yerlerden bir diğeri Rusçuk'tur. Rusçuk'ta Rumlara yönelik olarak gerçekleşen eylemleri, Varna'da olduğu üzere belirli başlıklar altında toplamak mümkündür. Bununla birlikte, bu çalışmada konu edinilen 1878-1908 seneleri arasındaki 30 yıllık zaman dilimi öncesinde Rusçuk'un, Tuna Vilayeti'nin merkezi konumunda bulunan ve Osmanlı idari yapısında oldukça önemli bir yere sahip bulunan bir şehir konumunda bulunduğuna dikkat çekmek gerekmektedir. Rusçuk ayrıca, Tuna nehri kenarındaki konumu gereği, Yergöğü ve Köstence gibi Romanya dahilindeki şehirler ile Siliste, Şumnu ve Varna gibi Bulgaristan'ın kuzeydoğusundaki önemli merkezler arasında önemli bir geçiş noktasında bulunmaktadır. İdari ve coğrafi-stratejik açılardan böylesine önemli bir mevkiye sahip bulunan Rusçuk'ta çalışmamıza komu edinilen dönemde Bulgarlar tarafından Rumlara karşı yapılan baskı ve saldırılara değinmeden önce ise, 93 Harbi öncesindeki senelerde demografik açıdan henüz başat konuma gelmemiş olan Bulgar halkı ile bilhassa ticari alanda nüfuz sahibi bulunan Rumlar arasında karşılıklı saldırıların meydana geldiğine değinmemiz elzemdir.

Nüfus ve etkinlik anlamında birbirine yakın bir durumda bulunan bu iki topluluğun yani Bulgarların ve Rumların ayrışmasının sebebini, daha sonraki senelerde de Bulgaristan'ın farklı bölgelerinde önemli birer sorun niteliği taşıyacak olan kilise ve manastırların hangi topluluğun uhdesinde olduğuna veya kalacağına dair anlaşmazlık teşkil etmiştir. Rusçuk'ta ayrışmanın sebebini teşkil eden husus ise mülkiyeti Rum

[40] BOA, HR. SFR. (04) 774-49 ve 774-50, 23 Ekim 1901; BOA, HR. SFR. (04) 771-126, 22 Mayıs 1901; BOA, HR. SFR. 275-22, 15 Aralık 1900; BOA, HR. SFR. 275-25, 10 Ocak 1901; BOA, HR. SFR. (04) 769-111, 7 Şubat 1901; BOA, HR. SFR. (04) 305-35, 14 Şubat 1901; BOA, HR. SFR. (04) 770-82, 25 Mart 1901.

[41] BOA, A.}MTZ.(04) 166-65, 26 Rebîu'l-âhir 1326 (28 Mayıs 1908).

cemaati uhdesinde bulunan kiliseye Bulgar halkının ve ruhban sınıfının el koymak istemesinden meydana gelmiş ve anlaşmazlığın çözülememesi neticesinde iki topluluğun birbirine saldırdığı bir kargaşa ortamı ortaya çıkmıştır. Hadiselerin kısa bir sürede sonlandırılamaması ise nedenlerini ve sorumlularını tespit amacıyla bir komisyon kurulmasına sebebiyet vermiştir. Başkanlığını aynı zamanda Şura-yı Devlet azalığı görevinde bulunan Ali Şefik Bey'in yaptığı komisyon, meydana gelen hadiselere dair tahkikatını yürüterek Sadâret'e raporunu sunmuştur. Ali Şefik Bey'in raporu neticesinde kilisenin mülkiyetinin Rumlara ait olduğu teyit edilmiş olsa da, ilerleyen senelerde Bulgaristan'ın özerkliğini kazanması ve ''ulus devlet'' olma yönünde merkezi ve yerel Bulgar makamlarınca atılan adımlar, meselenin sonlandırılamamasına sebep olmuştur.

Nitekim aynı kilisenin, duvarlarının sağlam olmaması bahane edilerek Bulgar hükümeti tarafından yıktırılmak istenmesine 1893 senesi içerisinde teşebbüs edilmiştir. Bu girişim karşısında Osmanlı Devleti Sofya'daki komiserlik ve İstanbul'daki Kapı Kethüdalığı üzerinden Bulgaristan Hükümeti'ne uyarıda bulunmuş ve söz konusu girişimin durdurulmasını istemiştir. Fakat Bulgaristan hükümeti birçok önemli meselede olduğu gibi bu konudaki girişiminden de kilisenin yıkılması gerektiğine dair iddialarını sürdürerek geri adım atmamıştır. Girişimin fiiliyata dönmesi konusunda tehlikenin artması, kilisenin yıkılması işinin en azından Paskalya Yortusu'nun düzenlenmesinden sonraya tehir edilmesine dair Rumların şikayetlerini artırmalarına sebep olmuştur.[42] Yapılan girişimlere rağmen, Bulgaristan Hükümeti'nin yıkım konusunda kararlı bir politika takip etmesi Rum cemaatine ait kilise, manastır gibi yapıların mülkiyetini elinde tutan İstanbul'daki patrikliğin mesele hakkındaki girişimlerini artırmasına sebep olmuştur.[43]

Mülkiyeti Rum cemaatine ait dini yapılara Bulgarlar el konulmak istenmesine dair bir diğer gelişme, ''Makedonya Meselesi'' dolayısıyla Bulgarlar ve Rumlar nezdinde karşılıklı saldırıların, hatta adam öldürmelerin yaşandığı bir dönemde 1906 senesi ortalarında meydana gelmiştir. Bu sene içerisinde, belirtildiği gibi gerek Makedonya'da gerekse de Sofya, Filibe, Varna gibi Bulgaristan şehirlerinde Bulgar çetelerinin veya halkının Rumlara yönelik baskı ve saldırılarında bir artış yaşanmıştır. Bu ortam içerisinde ise mülkiyeti Rum cemaatine ait olan bir kilisenin daha Bulgaristan Hükümeti tarafından zaptına çalışılmıştır. Bu konuda Bulgar makamlarınca yapılmak istenen işlerden haberdar olan kilisenin Rum papazı, durumu Rusçuk'taki Tüccar Vekili ile paylaşarak Osmanlı Devlet adamlarının gerekli adımları atması konusunda ricada bulunmuştur.[44] Kilisenin papazının bu konudaki ricasının İstanbul'daki üst düzey makamlara iletildiği esnada ise Rusçuk'ta bir miting

[42] BOA, HR. SFR. (04) 502-157, 2 Mart 1893, BOA, HR. SFR. (04) 735-142, 25 Mart 1893, BOA, HR. SFR. (04) 736-29, 10 Nisan 1893, BOA, HR. SFR. (04) 736-52, 22 Nisan 1893.
[43] BOA, HR. SFR. (04) 291-32, 24 Kasım 1893.
[44] BOA, HR. SFR. (04) 398-99, 31 Temmuz 1906.

düzenlenmiştir.[45] Bu miting esnasında Rumlara yönelik olarak kullanılan kışkırtıcı ifadeler bir anlamda başarılı olmuş ve şehir genelinde Bulgarlar tarafından Rumlara karşı büyük bir saldırı başlamıştır.[46] Canını ve malını kurtarmak isteyen Rum ahali ise belgelerdeki tabiriyle -oraya buraya kaçışarak- emniyetli bir yer arayışına girmiştir.[47] Yaşanılan kargaşa neticesinde Rum ahalinin ev ve dükkanları saldırıya uğramış ve büyük bir maddi kayıp meydana gelmiştir. Başta Rusçuk'taki Tüccar Vekaleti yetkilileri olmak üzere, Bulgaristan'daki Osmanlı mahalli görevlileri Rumlardan zarar gören kimselerin isimlerinin belirlenmesi ve zararlarının tazmini hususunda büyük bir gayret göstermiştir.[48] Maddi kayıpların tazmini hususunda Osmanlı Devleti'nin Bulgaristan Hükümeti nezdindeki baskıları devam etmekte iken, yaşanan gelişmelerden beraberinde getirdiği ürküntü ve korku, Rumlardan 10'ar veya 20'şer kişilik küçük toplulukların Yunanistan'a ve Batı Trakya'ya (Dedeağaç taraflarına) göç etmelerine sebep olmuştur.[49]

Mülkiyeti Rum cemaatine ait kiliselerin yıktırılarak inşa edilmek istenen Bulgar ulus devletinin mezhebi ve etnik açılardan daha homojen bir yapı üzerine kurulmak istenmesine dair Rusçuk'ta takip edilen yol, 1908 senesi Ekim ayında Bulgaristan'ın bağımsızlığını takip eden yıllarda aynı minvalde devam etmiştir. Nitekim daha seneki senelerde bu defa, Osmanlı Devleti'ni bu şehirde temsil etmekle yükümlü şehbenderlerin ve Sofya'daki elçilerin Rusçuk'ta yıktırılmasına daha önce teşebbüs edilmiş kiliselere dair meselelerle ilgili yazışmalar yapması, söz konusu siyasetin devam ettiğine işaret etmektedir.

Osmanlı Makamlarınca Alınmaya Çalışılan Tedbirler

Çalışmamıza konu edinilen 1878-1908 seneleri arasındaki dönemde, Varna ve Rusçuk'ta Rumlara yönelik olarak Bulgar halkı, ruhban sınıfı, mahalli ve merkezi Bulgar makamlarının bir dizi eylemlerde bulunduğuna yukarıda temas edilmişti. Bu eylemleri kişilere

[45] 1906 senesi Temmuz-Eylül ayları arasındaki dönemde yalnızca Rusçuk'ta miting düzenlenmemiştir. Söz konusu dönemde Ahyolu, Burgaz, Filibe şehirlerinde de Rumlara yönelik olarak mitingler yapılmıştır.

[46] Varna'da Rumlara karşı düzenlenen mitingde, Radolopec Komitesi'nin önde gelenlerinden Avukat Dragalof'un kışkırtıcı mahiyetteki konuşmalarına yer verilmişti. Rusçuk'taki mitingde ise aynı Varna'da olduğu gibi avukatlık mesleğine yerine getiren Bulgarların başına çektiği ve Sofya, Filibe gibi diğer Bulgaristan şehirlerinden buraya gelen kimselerin kışkırtıcı mahiyetteki sözleri Bulgar ahalinin Rumlara karşı saldırıya geçmesinde etkili olmuştur. Bu hususa dair ayrıntılı bilgiler şu künyeli belgede yer almaktadır. BOA, A. MTZ. (04) 146-63, 28 Cemâzie'l-âhir 1324 (19 Ağustos 1906).

[47] Rumlara yönelik olarak Rusçuk genelinde meydana gelen saldırılardan kilisenin papazı da etkilenmiş; Tüccar Vekaleti binasına sığınmak suretiyle canını güçlükle kurtarabilmiştir. Hatta meselenin bir müddet daha tehlikeli bir vaziyet alması sebebiyle Yergöğü ve Köstence üzerinden İstanbul'a kaçmak zorunda kalmıştır. BOA, HR. SFR. (04) 237-4, 14 Ağustos 1906; BOA, HR. SFR. (04) 398-113 ve 114, 15 Ağustos 1906; BOA, A. MTZ. (04) 146-78, 29 Cemâzie'l-âhir 1324 (20 Ağustos 1906).

[48] BOA, HR. SFR. 398-118, 19 Ağustos 1906. BOA, HR. SFR. (04) 237-21, 25 Ağustos 1906.

[49] BOA, HR. SFR. (04) 399-28, 27 Eylül 1906; BOA, HR. SFR. (04) 399-56, 11 Ekim 1906.

ve doğrudan geniş bir topluluğu yani cemaati hedef alan planlı hareketler olarak belirtmek mümkündür. Osmanlı tebaasından olup bu şehirlerde çeşitli meslekleri icra eden ve yaşamlarını sürdüren kimselere yönelik olarak uygulanan komite sandıklarına düzenli olarak para yatırma, komitecilerce tertip edilen askeri talimlere zorunlu olarak katılma, Bulgar ordusunda zorla askerlik yapma şeklindeki baskılar kişilere yönelik olarak gerçekleştirilen eylemleri teşkil etmektedir. Daha geniş ölçekte olarak Varna ve Rusçuk şehirlerindeki Rum cemaatine yönelik olarak gerçekleştirilen baskı ve saldırıları ise kilise, manastır, hastane gibi mülkiyeti bu cemaatin elinde bulunan taşınmazlara yönelik eylemler olarak belirtmek mümkündür.

Rum cemaati, sıradan vatandaşlardan tepe konumdaki yöneticilere varana dek Bulgar toplumunun hemen bütün kesimlerinden kendilerine yönelik olarak planlı bir biçimde gerçekleştirilen bu eylemler karşısında yanında daima Bulgaristan'da vazifeli Osmanlı devlet görevlilerinin ve İstanbul'daki üst düzey devlet adamlarının desteğini bulmuştur. Bu eylemler karşısında Hariciye Nazırı ve Sadrazâm gibi üst düzeydeki Osmanlı bürokratları, Bulgar makamları nezdinde gerekli tedbirleri almaları yönünde çeşitli defalarda girişimde bulunmuş ve meselelerinin çözüme kavuşturulması konundan baskını artırmıştır. Bu hususta acil olarak tedbir alınması gerektiğine dair artan baskı neticesinde, Bulgaristan Prensliği'nde görev yapan başbakanlardan ve bizatihi Prens Aleksandr'dan ve Ferdinand'dan gerekenin yapılacağına dair teminatta bulunulmuştur.

Bulgaristan Prensliği yetkililerinin verdikleri teminata rağmen, Bulgaristan genelinde, Varna'da ve Rusçuk'ta Rumlara yönelik olarak baskıların azalmaması, bilhassa mahalli Bulgar yetkililerin Rumlara yönelik her türlü girişime göz yuman, hatta el altından destekleyen tutumu, İstanbul'daki üst düzey yetkilileri, devletin kendi tedbirlerini alması gerektiği düşüncesine vardırmıştır. Bu düşüncenin sonucu olarak ise, bu tarihlerde halen Türk-İslam nüfusunun yoğun olarak bulunduğu Varna ve çevresindeki Müslümanlar ve devlete sadık Rum ve Ermeniler vasıtasıyla, Rumlara yönelik olarak tertiplenilmesi düşünülmesi planlanan faaliyetlerden haberdar olunarak, bu planlar gerçekleşmeden tedbirini almaya çalışmak olmuştur.

Osmanlı makamları tarafından bu konuda alınan tedbirlerden bir diğeri, Varna ve Rusçu''ta faaliyet gösteren Bulgar-Makedon komitecilerinin gazete ve dergilerinde yayınlanan yazılarda ve risale, broşür gibi az sayfalı basılı malzemede Rumlara yönelik olarak yer alan kışkırtıcı mahiyetteki yazıların, geniş halk kitlelerinini galeyana getirmemesi için mahalli Bulgar makamlarının uyarılması olmuştur.

Sofya'daki Bulgaristan Komiserliği ile Varna, Vidin ve Rusçuk'taki Tüccar Vekaleti yetkilileri, özerk statüdeki Bulgaristan Prensliği'nde Osmanlı Devleti'nin egemenlik haklarının sürdürülmesi noktasındaki vazifelerini yürütürken, devletin tebaası durumundaki Rumların

haklarının gözetilmesi noktasında da titiz bir çalışma içerisinde bulunmuştur. Rum cemaatine ait taşınmazlara yönelik olarak saldırılarda veya Rumlardan bir kimseye yönelik olarak dövme, yaralama, öldürme gibi hadiseler meydana geldiğinde Tüccar Vekaleti yetkilileri ivedilikle Sofya'da Komiserliği, Hariciye Nezareti ve Sadâreti meseleler hakkında bilgilendirmiştir. Bu bilgilendirmeler zaman zaman, öngörülen meseleler hakkında gerekli tedbirlerin alınmasına yönelik ikaz ve uyarı mahiyetindeki raporlarla da desteklenmiştir.

İstanbul'da veya Anadolu'daki yerleşim yerlerinde karıştıkları suçlar sebebiyle Osmanlı makamlarınca bulunup yargılanmaları gereken Ermeniler ve çeşitli unsurlar nezdinde gerek Varna gerekse de Rusçuk önemli birer saklanma yeri durumundaydı. Bu sebeple, Osmanlı Devleti idaresindeki limanlardan bu şehirlere düzenli seferler düzenleyen vapurların veya diğer ulaşım vasıtalarının kontrol edilmesi gerekmekteydi. Bu durumun bir gereği olarak gerek Osmanlı idaresindeki limanlarda görev yapan kimseler gerekse de Varna ve Rusçuk'taki Tüccar Vekaleti yetkilileri dikkatli bir tavır içerisinde bulunmaktaydı. Bu noktada bilhassa, Osmanlı Devleti aleyhine olacak şekilde zaman zaman Ermeni ve Bulgar-Makedon komitecilerine müsamahalı ve hatta göz yuman tarzda bir yaklaşımda bulunan vapur acentelerinin gerçekleştirdikleri seferler takip edilmekteydi. Bu acentelere bağlı vapurların seferleri esnasında, genel bir temayül gereği polis bulundurulmaktaydı.[50] Resmi olarak vazifelendirilen polisin dışında ise, Ermeniler ve Bulgarlar içerisinde, özellikle komite faaliyetlerine dahil oldukları konusunda şüphelenilen kimselerin takibinde zaman zaman gizli görev dahilinde vazifelendirilen Osmanlı memurları da bulunmaktaydı. Bu hususstaki tedbir, doğrudan Rumların korunmasına yönelik bir hareket olmasa da Türk-İslam ahaliye ve Rumlara büyük zararları dokunan komitelerin adam ve silah temini, parasal destek edinme gibi hayati mahiyetteki işlerinin önüne geçilmesi anlamında öneme sahiptir.

Sonuç

Bulgaristan coğrafyasının Kuzeydoğu'sunda bulunan Varna ve Rusçuk şehirleri, telgraf şebekesi, demiryolu hattı, korunaklı liman gibi alt yapı olanaklarına sahip olmak yönüyle döneminin önde gelen yerleşim

[50] İstanbul'a sair yerlerden gelen Romen, Bulgar, Rus bandıralı vapur ve gemilerde gerek payitaht İstanbul'un güvenliğinin sağlanması gerekse de Osmanlı aleyhtarı faaliyetler içerisinde bulunan komitelerin üyelerinin takibi anlamında resmi vazifeli bir polis bulunmaktaydı. Bu durum Köstence, Varna, Burgaz gibi limanlardan hareket eden bütün vapurların uyması gereken bir zorunluluk durumundaydı. Nitekim Varna'dan hareket eden bir Bulgar vapurunun yetkililerinin bu zorunlu teamüle uygun olmayan biçimde hareket etmeleri ve polisin vapura alınmaması örneğinde olduğu üzere, zaman zaman uygulamada sorunlar yaşanmaktaydı. Bu kapsamda yaşanan anlaşmazlıklar ise Osmanlı makamları ile vapurun bağlı olduğu şirketin yetkilileri ve Bulgaristan Emareti yöneticileri arasında yazışmaların yapılmasına sebep olmaktaydı. BOA*, A.}MTZ.(04) 56-1*, 1 Muharrem 1316 (22 Mayıs 1898).

yerleri arasında bulunmuştur. Berlin Antlaşması sonrasındaki senelerde, Osmanlı Devleti sınırlarında kalan bölgelerden çok sayıda Bulgarın, Bulgaristan hükümeti tarafından Varna ve Rusçuk çevrelerine göç ettirilmesi, bu iki şehrin stratejik açıdan sahip olduğu önemi demografik açıdan da önemli hale getirmiştir. Şehrin stratejik ve demografik açılardan sahip olduğu bu önemli konum, gerek Sofya'daki üst düzey Bulgar devlet adamları nezdinde gerekse de ''Makedonya Meselesi'' bağlamında faaliyet yürüten VMOK ve VMORO gibi iki önemli çatı örgütün yöneticileri nezdinde bu şehirleri önemli bir mevkiye getirmiştir. Bu süreçte, görünürdeki faaliyetlerini Makedonya ve Trakya bölgelerinden göç ettirilmiş olan Bulgarlara yardım etmek teşkil eden cemiyet ve dernekler kurulmuştur. Fakat esasında bu cemiyet ve dernekler ''Makedonya Meselesi'' bağlamında teşkilatlanmaya çalışan VMOK ve VMORO'NUN birer şubesi olarak faaliyetlerini sürdürmüştür. Bu mahalli örgütlenmeler mitingler düzenlenmesi, gazetelerde belirli aralıklarla köşe yazıları yayınlanması, ilan ve broşürler hazırlanıp dağıtılması gibi kamuoyu oluşturmaya yönelik fiil ve eylemlerin gerçekleştirilmesinde önemli bir yere sahip olmuştur.

Hayır kuruluşları görünümündeki bu cemiyet ve derneklerin Varna ve Rusçuk şehirlerindeki kamuoyunu oluşturduğu bu dönemde, her iki şehirde de hatırı sayılır bir nüfusa sahip bulunan ''Rum''lar için zorlu bir süreç yaşanmıştır. Bu zorlu sürecin temellerini esasında ''Rum'' kimliğinin, ''Bulgar Ulus Devlet''inin inşası sürecinde Bulgarlar nezdinde Türklerden sonra nefret ve kin duyulan ikinci topluluk olması teşkil etmektedir. Fakat bu nefret ve kinin fiiliyata dökülmesinde en önemli safhayı, 1878-1908 seneleri arasındaki otonomi yani özerk yönetim döneminde Varna ve Rusçuk şehirlerinde görev yapan mahalli idarecilerin, yerel Bulgar halkının ve en önemlisi kitlelerin fikirlerini ''öteki'' olana yönelik olarak kışkırtan dernek ve cemiyet liderlerinin ''Rum''lara yönelik olarak gerçekleştirdikleri eylemler teşkil etmiştir. Bu eylemlerin ağırlık noktasını ise''Rum'' kimliğine sahip olan kişilere yönelik baskı ve saldırılar ile mülkiyeti ve kullanım hakkı ''Rum'' cemaatine ait taşınmazlara yönelik gasp hareketleri meydana getirmiştir.

Bahsedilen bu gelişmeler karşısında Osmanlı Devleti, tebaası durumundaki ''Rum''ların vatandaşlık, yaşam ve mülkiyet haklarının korunması noktasındaki hassasiyetini ortaya koymuştur. Varna ve Rusçuk'taki Tüccar Vekaleti görevlilerinin titiz nitelikte çalışmaları neticesinde ''Rum''lara yönelik her bir girişim, her bir hadise İstanbul'a iletilmiştir. İstanbul'daki üst düzey makamların meseleler hakkında bilgilendirilmesi ve alınacak önlemelere dair raporlar sonucunda, Bulgaristan Prensliği yöneticileri nezdinde girişimlerde bulunulmuştur. Bu hususta Bulgaristan hükümeti yetkililerinden ''Rum'' lara yönelik olarak tertiplenen veya eyleme dökülmek istenen hadiseler karşısında müsamaha göstermemeleri istenmiştir. Fakat, Prenslik yetkililerinin çoğu defa komitecileri müdafaa edici ve kollayıcı mahiyetteki siyaseti, gerek

Bulgaristan'daki Osmanlı makamlarının gerekse de devlet merkezi İstanbul'daki üst düzey yetkililerin tüm çabalarına rağmen ''Rum''lara yönelik olarak gerçekleştirilen eylemlerin önünün tamamen alınamamasına sebep olmuştur.

Kaynakça

1. Arşiv Belgeleri

1.1. Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

Hariciye Sofya Sefâreti (HR. SFR. 04)
nr. 235-37, 235-51, 237-4, 237-21, 237-58, 275-25, 305-35, 398-113, 398-114, 398-118, 399-28, 399-56, 423-4,502-157, 673-41, 673-44, 702-53, 702-54, 735-142, 736-29,736-52, 768-90, 768-151,768-152, 768-163, 769-111, 771-126, 770-82, 774-49, 808-36, 808-47, 809-91, 810-6,

Sadâret - Eyâlât-ı Mümtâze /Bulgaristan Evrâkı (A. MTZ. (04)
nr. 51-38,51-48, 56-1, 66-65, 146-63, 146-78, 166-65, 291-32, 398-99.

2. Araştırma-İnceleme ve Tetkik Eserler

Aydın, Mahir; *Şarkî Rumeli Vilâyeti*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1992.

Aydın, Mithat; *Bulgarlar ve Ermeniler Arasında Amerikan Misyonerleri*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2008.

----------*;* ''Osmanlı Makedonyasında Slavist Bulgar Komita Faaliyetleri'', *XVIII. Türk Tarih Kongresi (1-5 Eylül 2018) – Kongreye Sunulan Bildiriler*, C. 6, Ankara 2022, ss. 623-652.

----------*; Balkanlar'da İsyan: Osmanlı-İngiliz İlişkileri Kapsamında Bosna Hersek ve Bulgaristan Ayaklanmaları (1875-1876)*, Selenge Yayınevi, (Gözden Geçirilmiş ve Genişletilmiş 2. Baskı) , İstanbul 2021.

Arslan, Ali, ''Makedonya'da Rum-Ulah Çatışması, Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi, C. 2, S. 4 (2003), ss. 1-25.

Arslan, Ali; - Yıldırım, Bülent; ''Fiilî Bağımsızlık Sürecinde Bulgaristan Emareti ve Osmanlı Devleti'nin Tutumu (1878-1908)'', Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, C. 15, S. 1 (2013), ss. 238-255.

Ertürk, Suzan; ''Balkanlarda Aşırı Milliyetçi Bir Örgütlenme: Makedonya-Edirne Dahili İhtilal Teşkilatı (1893-1912)'', *Yayınlanmamış Doktora Tezi*, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2018.

Hacısalihoğlu, Mehmet; Jön Türkler ve Makedonya Sorunu (1890-1918), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2020.

İnalcık, Halil; Tanzimat ve Bulgar Meselesi, Eren Yayıncılık, İstanbul 1992.
Koyuncu, Aşkın; ‘‘Bulgar Eksarhlığı’’, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Çanakkale 1998.
Mataev, Petır; *Osmanlı Topraklarından Anılar*, Çeviri ve Sunuş: Hüseyin Mevsim, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2020, ss. 81-91.
Mishev, D. ; The Bulgarians in The Past (Pages From the Bulgarian Cultural History), Libraire Centrale Des Nationalites, Lausanne (İsviçre), 1919.
Osmanlı Avrupası’nda Bölücülük Cereyanı – Makedonya Komitacılarının Anıları, (Haz. Mümin İsov- Ergün Hasanoğlu), Selenge Yayınları, İstanbul, 2021.
Rakun, Mikhail S.; ‘‘The Downfall of Russo-Bulgarian Relations, 1878-1886 From San Stefano to the Kaulbars Mission’’, Bilkent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, *Yayınlanmamış Doktora Tezi*, Ankara, 2011.
Rodoplu Yıldırım, Fatma; ve Yıldırım, Bülent; ‘‘Bulgar Milliyetçiliği’’, *Milliyetçiliğin Coğrafyaları II*, Gazi Kitabevi, Ankara 2020, ss. 21-66.
Şentürk, M. Hüdai; *Osmanlı Devleti’nde Bulgar Meselesi (1850-1875),* Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1992.
Tokay, Gül; *Makedonya Sorunu : Jön Türk İhtilalinin Kökenleri (1903-1908)*, Afa Yayınları, İstanbul, 1996.
----------; ‘‘Osmanlı-Bulgaristan İlişkileri: 1878-1908’’, *Yeni Türkiye*, S. 68 (2015), ss. 2752-2762.
Toprak, Serap; ‘‘Bulgaristan’ın Bağımsızlığında Rusya’nın Rolü’’, History Studies, C. 5, S. 6 (2013), ss. 131-147.
Turan, Ömer; Turkish Minority in Bulgaria, (1878-1908), Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1998.
Vukov, Nikolai; ‘‘Resettlemen Waves, Historical Memory and Identity Construction: The Case of Thracian Refugees in Bulgaria’’, *Migration in the Southern Balkans (From Ottoman Territory to Globalized Nation States*, IMISCO Research Series, Londra 2015 ss. 63-85.

20.YÜZYILDA TÜRK-YUNAN İLİŞKİLERİ
20TH CENTURY TURKISH-GREECE RELATIONS

YUNAN ORDUSU HAKKINDA İSTİHBARAT RAPORU(1915)ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Türkan BAŞYİĞİT*

Özet

Osmanlı Ordusu'nda günümüze benzer talimnameler ll.Mahmud döneminde ilk kez yapıldı. Bu dönemde Fransız Ordusu'nun talimnameleri çevrilerek Osmanlı Ordusu'nun Fransız Ordusu'na benzetilmesi hedeflendi. Almanya ile yakın ilişkiler kurulup silah alınmaya başlanınca bu silahların kullanılması ile ilgili çeviriler yapıldı. Ordu'da Alman etkisi arttı. Osmanlı Devleti ne Fransız ne Alman ordusu gibi olabildi. Ne de kendi güçlü ordusunu kurabildi. Mustafa Kemal Paşa Şam'da bir talimatname hazırlarken Türk kaynaklarını da inceledi. Genç subayların bu tür çalışmaları olsa da çok yaygınlaşmadı. 1. Dünya Savaşı öncesinde ordu da Alman etkisi arttı. 1908-1911 arasında pek çok genç subay Alman talimatnamelerini çevirdi. Subaylar teorik birikim kadar fiili tatbikatında öneminin farkındaydı. Mustafa Kemal Paşa ve bazı kurmay subaylar bu dönemde broşürler hazırladı. Balkan Savaşı'ndan sonra 1.Dünya Savaşı öncesi subaylar katıldıkları cephelerle düşman ordusunun durumunu, hareket stratejilerini inceleyerek değerlendiren raporlar hazırladı. Orduların güçlü ve zayıf yönlerini değerlendirip Osmanlı ordusunun yeni stratejiler geliştirmesi için raporlar hazırladılar. Bu raporlar Ordu Karargahı tarafından basıldı. 1.Dünya Savaşı öncesinde bu raporların sayısı arttı. Bu çalışmada 1915 yılında Karargah Umumi İstihbarat Şubesi tarafından, Yunan Ordusu hakkında yayınlanan rapor değerlendirilecektir. Bu raporu o dönemde yayınlanan raporlardan ayıran en önemli fark henüz savaşa girilmemiş bir ülke hakkında istihbarat bilgilerinin yazılmış olmasıdır. Raporda Yunanistan'ın yönetim biçimi, devlet bütçesi, ordu ve bahriyesinin durumu, askerlerin giyimlerine kadar pek çok konuda bilgi yer almaktadır.

Çalışmamızın temel kaynağını TBMM arşivinden ulaştığımız rapor oluşturmaktadır. Bunun dışında TBMM arşivinde bulunan askeri kaynaklar, Genelkurmay Başkanlığı tarafından yayınlanan döneme ait raporlar ve araştırma eserler oluşturmaktadır.

Anahtar Kelimeler;Yunan Ordusu, Türk Ordusu,1.Dünya Savaşı, İstihbarat Raporu, Atatürk

* Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Sağlık Teknoloji Üniversitesi

AN ASSESSMENT ON THE INTELLIGENCE REPORT(1915) ON THE GREEK ARMY

Abstract

In the Ottoman Army, similar instructions to the present were made for the first time during the reign of Mahmud II. In this period, the French Army's instructions were translated and it was aimed to make the Ottoman Army look like the French Army. When close relations with Germany were established and weapons began to be purchased, translations were made about the use of these weapons. German influence in the army increased. The Ottoman Empire could not be like the French or German army. Nor was he able to form his own strong army. While Mustafa Kemal Pasha was preparing an instruction in Damascus, he also examined Turkish sources. Although there were such studies of young officers, they did not become very common. Before World War I, German influence increased in the army. Between 1908 and 1911, many young officers translated German instructions. The officers were aware of its importance in actual practice as well as theoretical knowledge. Mustafa Kemal Pasha and some staff officers prepared brochures during this period. After the Balkan War, before the First World War, the officers prepared reports evaluating the situation of the enemy army and the movement strategies, with the fronts they participated in. They evaluated the strengths and weaknesses of the armies and prepared reports for the Ottoman army to develop new strategies. These reports were issued by the Army Headquarters. Before World War I, the number of these reports increased. In this study, the report on the Greek Army published by the Headquarters General Intelligence Branch in 1915 will be evaluated. The most important difference that distinguishes this report from the reports published at that time is that intelligence information was written about a country that had not yet entered a war. The report contains information on many subjects, from the government of Greece, the state budget, the state of the army and navy, to the clothing of the soldiers.

The main source of our work is the report we have accessed from the archives of the Turkish Grand National Assembly. Apart from this, the military resources in the archives of the Turkish Grand National Assembly consist of reports and research works published by the General Staff of the period.

Keywords: Greek Army, Turkish Army, World War I, Intelligence Report, Atatürk

Giriş

I. Dünya Savaşı sonrasındaki Türk Ordusu, oldukça uzun süreli bir değişim ve dönüşüm süreci sonunda meydana gelmiş bir orduydu. Kökleri Orta Asya'ya kadar gidiyordu. Osmanlı Ordusu da kuruluştan itibaren teknolojik değişimlerle dünyanın güçlü ordularından birisi olmuştu. Osmanlı ordusundaki askeri teşkilatlanmada Padişah ordunun Başkomutanı idi. Sadrazam Padişahın vekaleti ile savaşta "*Serdar-ı Ekrem*" ünvanıyla ordunun başına geçebilirdi. Deniz işleri ise Kaptan-ı Derya'ya verilir O'da savaşlarda Padişah adına savaşı yönetirdi. Osmanlı Ordusu Merkez ve eyaletlerde olmak üzere bölümlere ayrılırdı.[1] Machiavelli, Hükümdar (Prens) adlı eserinde, güçlü bir hükümdar veya devlet, güçlü bir orduya sahip olması gerektiğini ve Devletin gücünü ancak güçlü bir ordu ile kazanıp koruyabileceğini ifade etmiş ve buna örnek olarak Fatih'in kurduğu merkezi devlet sistemini ve ordusunu göstermiştir. Osmanlı Devleti'nin bu sistemi 17. Yüzyıl sonuna dek sürdü.[2]

Avrupa coğrafi keşiflerin ardından Rönesans ve Reform hareketleri ile feodal dönemdekinden çok farklı bir dönüşüm yaşadı. Osmanlı İmparatorluğu bu süreçte Hint Okyanusu'nda bile seferler düzenlemiş olsa da Avrupa'daki değişimi yakalayamadı. Toprak kaybetmeye başlayınca öncelikle Tımar Sistemi bozuldu. Celali İsyanları sistemin çöküşünün önemli göstergelerindendir.[3] Toprak sisteminin bozulmaya başlaması Tımarlı Sipahiler ve Osmanlı Ordusu'nu olumsuz yönde etkilemeye başladı. Zamanla gerilemenin etkileri orduda da hissedildi. 17. yüzyıldan itibaren Osmanlı Ordusu'nda ıslahat yapılması fikri ortaya atıldı ve ordu da dönüşüm başladı. Osmanlı Ordusunun gerilemesi üzerine hazırlanan ilk risale, *Koçi Bey Risalesi*'dir.[4]

Ordunun yeniden güçlendirilmesi için ortaya atılan görüşlerden bir kısmı; teşkilat ve teçhizatta değişiklikler yapılması, ordunun eski dönemdeki uygulamalarına dönmesi gibi fikirler savunuldu. 1689 Viyana Bozgunu artık bu tür düzenlemelerle ordunun düzelemeyeceğini gösterdi.

18. yy dan itibaren Avrupalı uzmanlardan destek alındı. İlk olarak, 1729 Fransa ile Avusturya ordularında görev yapmış olan Kont De

---

[1] Osmanlı Ordusunun kuruluş döneminde 1908 yılına kadar idari teşkilatı ve giysileri konusunda ayrıntılı bilgi için bkz., Rumeli İlleri Genel Müfettişi Vekili Osmanlı Üçüncü Ordusu Kumandanı Birinci Ferik (Orgeneral)
Mahmud Şevket, **Osmanlı Askeri Teşkilatı ve Kıyafeti**, K .K .K .,Ankara Basımevi, 1983s.1-5

[2] Gülgun Üçel-Aybet, **Avrupalı Seyyahların Gözüyle Osmanlı Ordusu (1530-1699),**İletişim yay, İstanbul,2010 s.9 Kitapta Osmanlı Ordu sistemi yanında yabancı seyyahların Osmanlı Ordu Sistemi hakkında ilginç görüşlerine de yer verilmiştir.

[3] Mustafa Akdağ, **Türk Halkının Dirlik Düzenlik Kavgası**, Bilgi Yayınevi, İstanbul- Mart, 1975,

[4] Bu risalede, Koçi Bey tımar sisteminin bozulması, yeniçeri alınması usulündeki değişiklik ve sayısındaki artış, rüşvetin yaygınlaşmasına dikkat çekerek, eski düzene dönülmesinin gerektiğini savunur Bkz: **Koçi Bey Risalesi**, Sadeleştiren: Zuhuri Danışman, Ankara, 1985

Boneval 1731 yılından itibaren topçu birliklerinin Avrupa usulüne göre ıslah edilmesi için görevlendirildi. Boneval, topçu birliklerini ıslah faaliyetlerine başlayınca, bu birliklere subay yetiştirmek için Hendesehane adıyla bir mühendislik okulu açılmasını sağladı.[5] 1773 yılında ise, Macar asıllı Fransız topçu subayı Baron De Tott'un yardımıyla topçu birliklerinde yeniliklere devam edildi.[6]

1784 yılında İbrahim Müteferrika Avrupa Ordularının uyguladıkları askeri taktikleri anlatan *Usul'ül Hikem Fi Nizam'ül Ümem* kitabını yazdı.

III. Selim hükümdarlığı döneminde ordunun reformlarla düzelemeyeceğini anlayıp, Avrupa standardında yeni birlikler oluşturmaya başladı. Bu dönemde Fransızca askerlik kitapları Türkçeye çevrildi. Orduyu eğitmesi için Fransız subaylar getirildi. Bu yenilikler yeniçeri isyanıyla sekteye uğradı.

Yeniçerilerin Yunan isyanı sırasındaki başarısızlığını sebep göstererek ll.Mahmut Yeniçeri Ocağı'nı kaldırdı.[7] Fransızlar Mora İsyanı'nda Yunanlılara destek verince ll.Mahmut önce İngiltere sonra Prusyalı subayları ülkeye davet etti. Moltke ile birlikte Osmanlı ordusunda önemli değişimler başladı. Osmanlı subayları eğitim için Viyana'ya gönderildi.

A) OSMANLI ORDUSUNDA TALİMNAMELER

Osmanlı Ordusunun tarihsel süreç içinde Avrupa'nın en güçlü merkezi ordusu durumundan geriye doğru gitmesi ve ordunun yenileştirilme çabalarına daha sonra talimnamelerin yayınlanması eklendi. ll. Mahmut döneminde Osmanlı Ordusunda modern anlamda ilk talimname yayınlandı.[8]

Kötü giden Osmanlı Fransa ilişkileri düzelince Osmanlı Ordusunda Fransız ekolü yeniden egemen olmaya başladı. Napolyon Ordusu örnek alınarak Osmanlı Ordu Sistemi Fransız ordusuna benzetilmeye çalışıldı. 1871 yılında Almanlar Fransızları yenince bu kez Osmanlı Ordusunda Alman ordusu model alınmaya başlandı. Alman Ordusu'nun eğitimi kılavuzları ve talimnamelerinin çevirisi yapıldı. Önemli askeri konuların anlatıldığı "*Seferber Zabitanına Mahsus Muhtıra*" bu dönemdeki en önemli talimnamelerdendir. Goltz tarafından yazılan "Harbin Sevk ve İdaresi" kitabı, Harp Okulu'nda okutulmak üzere Türkçe'ye çevrilen diğer bir önemli kitaptı.[9]

---

[5] Mühendishane_i Berri Humayun'da okutulan dersler ve içerikleri için bkz:Kemal Beydilli, **Türk Bilim ve Matbaacılık Tarihinde Mühendishâne, Mühendishâne Matbaası ve Kütüphânesi**: 1776-1826, İstanbul 1995,ss.59-60

[6] Baron De Tott, **Türkler: Türkler ve Tatarlara Dair Hatıralar**, Elips Kitap,2015

[7] İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, IV. Cilt, I.Bölüm, Ankara, 1982, s. 212

[8] İlk talimatname, Serasker Hüsrev Paşa'nın emri ile, Fransızca bir piyade talimnamesinin çevirisi İstanbul'daki birliklere dağıttırıldı.

[9] Mehmet Çanlı, **Milli Mücadele'de Uygulanan Askerî Strateji**,(Doktora Tezi) Hacettepe Üniversitesi

Alman talimnameleri, başlangıçta askeri okullarda eğitim amacıyla yayınlanıyordu. Daha sonra ordunun çeşitli silah ve teçhizatının Almanya'dan alınmaya başlamasıyla pek çok konuyu kapsayacak şekilde yaygınlaştı. Satın alınan silah ve teçhizatın taktik ve teknik kullanımları ile ilgili talimnameler yayınlandı. Bunların dışında Osmanlı ülkesine gelen Alman askerî heyetleri gözlemlerini yayınladıkları çeşitli muhtıralar, Alman yayınlarının daha da artmasına katkı sağladı. Bir süre sonra, orduda kullanılan talimnamelerin tamamı Almancadan çevrilen talimnameler iken, Bakanlık teşkilatı kanunları ve nizamnamelerinde Fransızca'dan çevrilenler bir süre daha kullanılmaya devam etti.[10]

Avrupa'da başlayan devletler arası bloklaşmalar ve hasta adam olarak nitelendirilen Osmanlı İmparatorluğu'nun gizli antlaşmalarla topraklarının parçalanma planları, Osmanlı Devleti'ni Almanya ile daha da yakınlaştırdı. Osmanlı Ordusu Alman ekolüne göre şekillenmeye başlarken, Alman talimnamelerine olan ihtiyaç daha da arttı. Almancadan tercüme edilen ve askerî birliklerin sevk ve idaresi ile emirlerin nasıl yazılacağı gibi konularını anlatan "*Hidemat-ı Seferiye Talimnamesi*" ve taktik ve idari hususlarla ilgili"Hidemat-ı Menzil Talimnamesi" dönemin önemli talimnamelerdi. Yine de tüm bu talimnameler ordu için yetersiz kalıyordu.[11]

Bu süreçte subaylar bu eksiği kapatmak için kendi çabaları ile bazı Alman talimnamelerini tercüme etti. Bu genç subaylardan birisi de Mustafa Kemal Paşa'dır.Mustafa Kemal Atatürk, gençlik yıllarından itibaren çok okuyan ve notlar tutan bir yapıya sahipti. Genç bir subayken atandığı Suriye Cephesi'nde kütüphaneye giderek notlar alıp talimname hazırlama çabalarını görüyoruz.[12] General Litzman'ın *"Seferber Mevcudunda Takım, Bölük ve Taburun Muharebe Talimleri*" kitabının, birinci bölümünü "*Takımın Muharebe Talimi*", ikinci bölümünü ise *"Bölüğün Muharebe Talimi*" başlığıyla yayınladı.[13] Bu kitaplar, takım ve bölüğün fiili olarak nasıl muharebe eğitimi yapacağını açıklayan kitaplardı. Takımın Muharebe Talimi kitabının önsözünde, Mustafa Kemal Paşa, teorik eğitimin önemine vurgu yapmakla birlikte fiili tatbikatların önemine de vurgu yapıyordu. Çünkü son zamanlarda yoğun bir şekilde uygulamalı eğitimler ve arazi tatbikatları yapıyorlardı. Fakat uygulamalardan sadece bu tatbikatlara katılanlar faydalanabiliyordu. Bu sebeple Mustafa Kemal Atatürk, 1909 yılında Ordu Kurmay Başkanı ile

---

Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü,Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Anabilim Dalı ,Ankara,2019, s.148

[10] Mehmet Çanlı,**a.g.t** ,s.148

[11] Mehmet Çanlı,**a.g.t**, s.149

[12] Afet İnan**, Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 13. Basım, İstanbul, 2014,s.102

[13] Dr.Hüsnü Özlü,*Atatürk'ün "Ta'lîm ve Terbiye-i Askeriyye Hakkında Nokta-i Nazarlar"Adlı Eserinin Liderlik ve Eğitim Anlayışı Açısından Analizi,* **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**
S 49, Bahar 2012, s. 217-240 s.218

birlikte gittiği Köprülü bölgesindeki Cumalı mevkiinde yapılan süvari alayları tatbikatında tuttuğu notları "*Cumalı Ordugâhı*" ismiyle yayımladı.[14]Fakat bu orduda çok yaygınlaşmadı. Almancadan talimnamelerin çevrilmesine 1908-1911 yılları arasında daha da hız verildi. Tüm bunlara rağmen Osmanlı Ordusundaki genç subaylar kendi çabaları ile yayınlar yapmaya raporlar hazırlamaya devam etti. l.Dünya Savaşı başlamadan önce Osmanlı Ordusu'nun İttihat Terakki geleneğinden gelen genç subay kadrosu başta Mustafa Kemal olmak üzere askerlik üzerine yayınlar hazırladı. Osmanlı Devleti savaşa kendi subaylarının çalışmalarından çok Alman talimnameleri ile girdi.

B) YUNAN ORDUSU HAKKINDA MUHTASAR RİSALE:

1.Dünya Savaşı'na giden süreçte, Osmanlı Subayları gittikleri cephelerdeki gözlemlerini ve tecrübelerini günlük olarak birliklerine aktarmaya devam etti. Komutan olarak atanan subaylar hem düşman tarafının hareket tarzını hem de kendi ordularının hareket kabiliyetlerini inceleyerek raporlar hazırladı. Düşman orduları hakkında tutulan bu raporlar değerlendirilerek orduların zayıf noktaları tesbit edilerek, Osmanlı Ordusu'nun yeni stratejiler oluşturmasını sağladılar. Bu raporlar Başkomutanlık Karargahı tarafından kitapçık haline getirilerek basıldı.[15] Teknik konular dışında düşman ordusu hakkında istihbarat raporları da hazırlandı. Bu raporların pek çoğuna günümüzde TBMM Arşivinde açık erişimden askerlik konusundaki eserlerden ulaşılmaktadır.

1915 yılında, Karargâh-ı Umumi İstihbarat Şubesi tarafından yayımlanan Yunan ordusu hakkındaki risale bize göstermektedir ki, sadece savaş halinde olunan devletler hakkında değil, henüz savaşılmayan devletler hakkında da bazı istihbarat bilgileri yayınlanıyordu.

"*Yunan Ordusu Hakkında Muhtasar Risale*" başlıklı kitabın kapağında, Karargah Umumi İstihbarat Şubesi, Hizmete Mahsustur yazıyordu. Kitapçık, Teşrinievvel 1331 senesinde basılmıştı. Eserin orijinal nüshası, Türkiye Büyük Millet Meclisi Arşivi'nde açık erişim bölümünde, Osmanlıca Kitapların askeri kaynaklar başlığı altında internet ortamında da erişime açıktır.[16] Yunan Ordusu hakkında istihbarat bilgileri içeren ve Karargah Umumi İstihbarat Şubesi'nde basılan bu raporun yazarı belli değildir. 23 sayfalık raporun son iki sayfası, Yunan Ordusu Nizam Harbi'nin istatistiksel olarak verildiği bir tablo ve Yunanistan Haritasından oluşuyordu.

---

[14] Atatürk askerlik hakkında şu eserleri yazdı**: "Takımın Muharebe Talimi**", **"Cumalı Ordugâhı**", **"Birinci Ta'biye Meselesinin Halli",** "**Bölüğün Muharebe Talimi**", "**Zabit ve Kumandan ile Hasb-ı Hâl**", "**Taktik Tatbikat Gezisi1**","**Ta'lîm ve Terbiye-i Askeriyye Hakkında Nokta-i Nazarlar**", **"Taktik Meselenin Çözümü ve Emirlerin Yazılmasına İlişkin Öğütler".**

[15] Mehmet Çanlı,**a.g.t.,**s.151

[16] https://acikerisim.tbmm.gov.tr/handle/11543/1296

Kitabın fihrist (içindekiler) bölümünde ise sayfa numaralarının yanında şu başlıklar yer alıyordu: 3- Yunanistan, ahvali umumiye,1913 umumi bütçesi, 4- Müdafa-i milliye, kavanin ve nizamat,7- Kadro,10- Teşkilatı askeriye, 12- Topçu teşkilatı, 13-Kıtaatı fenniye, 14-Vaktihazırda ordunun sureti taksimi, 21-Yunan kuvayı bahriyesi, 24-Yunan ordusu nizam harbi, 25- Kıyafeti askeriyesi, 26-Sahra topçusu 27- Yunanistan hazır dislokasyon Haritası

Yunanistan'ın Ahvali Umumiyesi; Ülkenin yönetim biçiminin krallık olduğu ve meşrutiyetle yönetildiği, 1.Konstantin'in, 29 Mart 1913'den beri ülkeyi yönettiği belirtiliyordu. Kral ordu ve donanmanın amiri ve kumandanıdır. Yunanistan'ın Krallıkla yönetiliyor olsa da bir Anayasası olduğu ifade edilmişti. Raporda Ülkenin coğrafik durumu yüzölçümü ve halkından da bahsedilmekte, ülkenin eski ve yeni yüzölçümü ve nüfus rakamları karşılaştırmalı olarak verilmekteydi. 1913 yılı bütçesi rakamlarla ayrıntılı bir şekilde aktarılmıştı.[17]

Yunan Ordusu ve Donanmasının Bütçesi ; Ordu ve Donanmanın bütçesi genel bütçenin %49 unu oluşturduğu, kişi başına düşen gelirin Hükümet harcamalarından : 98 Drahmi= 490 kuruş, Ordu harcamalarından : 48 drahmi= 240 kuruş olduğu yazılmaktadır. Yunanistan'da bir Müdafai Milliye Sandığı olduğundan bahsedilmektedir. Bu sandık "Krallık taht idaresinde olan ve hariçte bulunan Yunanlıların muaveneti naktiyesiyle tesis eden bu sanduk bütçeye dahil olmayan ordu ve levazım ihtiyacını temin eder." denilmektedir.[18]

Yunanistan'daki Askerlik Kanun Ve Nizamnameleri: Yunan Ordusu'nun askerlik kanunları ve kanunlar dışındaki nizamnameleri ayrıntılı bir şekilde incelenmiş ve raporda bilgi verilmişti. Askeri Nizamnamelere göre Yunan Ordusu'nda hizmet süresi 31-35 seneye ulaşıyordu. Bunun 2 senesi askerlik olarak nizamiyede geçiyordu. 10 senesi birinci, 9 senesi ihtiyat seferi ve 7 senesi de ihtiyattı. "*Askerliğe az kabiliyetli olanlar doğrudan doğruya ihtiyata nakledelerler ve muharebe depo kıtaatındaistihdam olunurlar. hizmeti askeriye ifasına kabiliyetli olanlar ise " 100 " dirahmilik tazminatı şahsiye verirler ve 3 ayda hizmeti hafifede istihdam olurlar*."

Nizamiye ordusu-	150.000 nefer
Müstahfiz ordusu-	90.000 nefer
Müstahfiz ihtiyat ordusu	110.000 nefer
Toplam	350.000

Raporda Yunan Ordusu'nun azami 400.000 dir. Yunanlılar 420.000 kişi çıkarabileceklerini iddia ediyorlar.1912-13 senesi Yunan muharebesi esnasında yunan ordusu azami olarak 210.000 nefere ulaşmıştır.[19]

Kadro Küçük zabitan, zabitan, ihtiyat zabitanı gruplarından oluşuyordu.

---

[17] Yunan Ordusu Hakkında Muhtasar Risale,s.3
[18] Yunan Ordusu Hakkında Muhtasar Risale,s.4
[19] **Yunan Ordusu Hakkında Muhtasar Risale**, s.5-6

Askeri Okullar Atina'da bulunan askeri okul, topçu ve istihkam zabitanı yetiştiriliyordu. Bu okulun eğitimi 5 yıldı. 1913 yılında bu okula 233 öğrenci alınmasına Harbiye Nezareti'nden emir verildi. Atina'da bulunan Küçük Zabit Mektebi'nde piyade ve süvari zabiti yetiştiriliyordu. Bu okula gidebilmek için Kıtaatta 2 yıl küçük zabitlik etmiş olmak ve sınavı kazanmak şartı aranıyordu. Okulun eğitim süresi 3 yıldı. Okulun her yıl öğrenci kontenjanı 150 kişi idi. Eğitim süresi 3 yıldı. Bu okuldan mülazımlar yetişiyordu. İhtiyat Zabit Mektebi'nde eğitim 1 yıldı. Bunun 3 ayı nefer, 3 ayı küçük zabitlik, 3 ayı zabit namzeti olarak geçiyordu.[20]

Binicilik Mektebi Atina'da açılmıştı. Yaklaşık 10 zabit ve küçük zabit kadar öğrencisi olan okulun eğitim süresi 1 yıldı. İhtiyat Zabit Mektebi Korfu'da, Yüzbaşı Mektebi Atina'da idi. Bu okullar dışında Fransız askerlerinin denetiminde biri Selanik diğeri Drama'da iki Topçu Endaht Mektebi'nin açılacağının bilgisini aldıklarını da raporda eklemişlerdi.[21] Bu da göstermektedir ki Yunanistan'daki askeri okullar eğitim süreleri öğrenci alınış şekli, mezunlarının atanması çalışma şartları maaşları en ince ayrıntısına kadar araştırılmıştı. Bunun dışında açılması olası okullarında istihbarat bilgileri rapora eklenmişti. Yine bu okullardan mezun olan ordunun değişik kademelerindeki askerlerin aylık maaşları da bir tablo halinde rapora eklenmişti.

Teşkilatı Askeriye Beş kolordu,14 Fırka 42 piyade alayından oluşuyordu. Sefer zamanlarında Adalarda yaşayanlardan 15. Fırka ismiyle bir fırka oluşturuluyordu. Her Kolordu 3 fırkadan oluşurken 5. Kolordu 2 fırkadan oluşmuştu. 15. Fırka buraya ekleniyordu. Her Fırka üçer alay piyade ve topçu taburundan oluşuyordu. Her, üçer taburdan, her tabur bir makineli tüfek takımından, her tabur dörder bölükten, her bölük 3 takımdan ibaret ve her tabura bir makineli tüfek takımı veriliyordu. Topçu taburu üçer bataryalıydı.[22] Süvari teşkilatı,Selanik'te bir süvari livasıyla her kolorduya bağlı bir süvari alayından oluşuyordu. Kolordulara bağlı süvari alayları üçer bölüklü, beşinci kolordunun yine iki bölüklüdür. 22 Bölükten oluşuyordu. Teçhizatları ise kılıç ve filinta idi. Yine raporda geleceğe dönük süvari bölüğü ile ilgili planlanan projelerden de bahsediliyordu: "*Şimdilik liva halinde bulunan mücehhez süvari livası dört alaylı bir fırkaya iblağ projesine tabidir. Her süvari alayına ikişer takımlı ve her takımı iki tüfenkli birer süvari mitralyöz bölüğü verilmiştir*."[23]

Topçu Teşkilatı, Sahra 9,7,5,3,1 numaralı beş topçu alayından, her alay üçer seri bataryalı üç taburdan ve 9.uncu alay üç seri bataryalı iki taburdan oluşuyordu.

---

[20] **Yunan Ordusu Hakkında Muhtasar Risale**, s.6
[21] **Yunan Ordusu Hakkında Muhtasar Risale**, s.7
[22] **Yunan Ordusu Hakkında Muhtasar Risale**, s.8
[23] **Yunan Ordusu Hakkında Muhtasar Risale**, s.12

Kıtaatı Fenniye İstihkam 4 istihkam alayından oluşuyordu. Alaylar altışar bölüklü idi. Teçhizatları piyade tüfeği ve kasaturadan oluşuyordu. Ayrıca Selanik Mevki Askeriyesi İstihkam Alayı ve Yanya mevki askeriyesi istihkam taburu bulunuyordu. Merkezi Atina'da itfaiye olmak üzere bir bölük vardı. İleride tabura dönüşmesinin muhtemel olduğuna dikkat çekilmektedir.[24]

Merkezi Selanik'te olmak üzere bir Telgraf Alayı, Şimendifer Taburu ve bir Tayyare Bölüğü, bir Telsiz Telgraf Bölüğü Selanik civarında bulunuyordu. Selanik sahilinde merkezi olan köprücü taburundan vardı. Merkezi Atina'da olmak üzere otomobil taburu vardı. Teçhizatları ise; İstihkam Alayı ile mevki askeri istihkam alaylarının, Piyade tüfeği ve kasatura, telgraf alayı ve köprücü taburu şimendifer taburu otomobil taburu ve tayyare bölüğü, çavuş onbaşı ve neferatı filinta ve kasaturadan oluşuyordu.

Nakliye beş tabur kuvvetinde idi. 1den 4 e kadar olan taburlar 3 bölüklü beşinci tabur iki bölüklüdür. Teçhizatları: Çavuş ve borazanlar kılıç, onbaşılar, vekiller ve efrad filinta ile mücehhezdirler.[25]

Sıhhiye 1 den 5 e kadar 5 kıtaattan oluşuyordu. Her kıta 3 taburdan ibaretti.

Henüz esaslı bir jandarma teşkilatı olmadığı raporda yer alıyordu. Bir kararname ile Kral üzerine ceman 431 zabit ve 1039 piyade 468 süvari ve 637 hayvandan ibaret gösterilmektedir.

Ordunun sevk ve idaresi konusunda Kral'ın ordu ve donanmanın başkomutanı olduğu maiyetinde bir saray askeri gücü olduğu belirtiliyordu. Şura-i Askeri, Harbiye Nezaretiyle, ordu ve fırka Erkan-ı Harbiye'den oluşuyordu. Ordunun taksimatı da yine raporda ayrıntılı bir şekilde veriliyordu.

Yunan Ordusu hakkında ayrıntılı raporda aynı zamanda Yunan Bahriyesi ve Yunanlıların deniz gücü hakkında da bilgi verilmişti. Raporun son bölümünde ordunun durumu hakkında bir tablo ve bir harita üzerinde ayrıntılı olarak bilgi verilmişti.

Sonuç

Osmanlı Devleti toprak kaybetmeye başlayınca gerilemeyi durdurmanın yolunun askeri önlemler almaktan geçtiğini düşünerek ilk yenileşme hareketlerine orduda başladı. Öncelikle yabancı uzmanlar getirildi raporlar hazırlatıldı. 19. Yüzyılda ise artık Osmanlı Ordusu önce Fransız sonra Alman Ordusu'nun eğitim sistemi arasında gelgitler yaşadı. 20 yüzyıla gelindiğinde özellikle gizli antlaşmalarla Osmanlı topraklarının büyük devletler arasında paylaşımı Osmanlı'yı Almanlara yakınlaştıran etkenlerden biri oldu. Bu süreçten sonra ordunun eğitimi silah sistemleri konusunda ciddi bir Alman etkisi oldu. Pek çok talimnameler Almanca'dan çevrildi. Genç subaylar gittikleri cephelerde notlar alıp

[24] **Yunan Ordusu Hakkında Muhtasar Risale**, s.13
[25] **Yunan Ordusu Hakkında Muhtasar Risale**, s.14

raporlar hazırladı. Aslında Osmanlı'nın Trablusgarp Savaşı ile başlayan savaş süreci1922'ye kadar sürecekti. Genç subaylar ülke nasıl kurtulur sorusu kadar ordunun başka devletlerin komutası ve etkisinden nasıl kurtarılabileceği sorununa da çözüm arıyorlardı. Mustafa Kemal ve arkadaşlarının erken dönemlerden itibaren başlayan talimname yazma rapor tutma çabaları zaman içinde etkisini gösterdi. 1. Dünya Savaşı başladığında Osmanlı Devleti savaşta olduğu devletlerle ilgili istihbarat raporlarına sahipti. Yunan Raporu ise bu dönemde henüz sıcak savaş içinde olmadığımız bir devlet ile ilgili hazırlanması açısından önemlidir. Milli Mücadele başladığında geçmişte hazırlanmış bu tür istihbarat raporları hiç kuşkusuz Anadolu direnişini başlatan Komutanlar için önemli bir veriydi. Bu raporlar bize göstermektedir ki 600 yıllık bir kadim devlet çöküş aşamasında bile vatansever subaylarının çabaları ile önemli istihbarat çalışmaları yapmıştır.

KAYNAKÇA

ARŞİV

Yunan Ordusu Hakkında Muhtasar Risale Erişim için: https://acikerisim.tbmm.gov.tr/handle/11543/1296

KİTAPLAR:

Afet İnan, Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 13. Basım,İstanbul,2014

Baron De Tott, Türkler: Türkler ve Tatarlara Dair Hatıralar, Elips Kitap,2015

Gülgun Üçel-Aybet, Avrupalı Seyyahların Gözüyle Osmanlı Ordusu (1530-1699),İletişim yay, İstanbul,2010

İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi, IV. Cilt, I.Bölüm, Ankara, 1982

Kemal Beydilli, Türk Bilim ve Matbaacılık Tarihinde Mühendishâne, Mühendishâne Matbaası ve Kütüphânesi: 1776-1826, İstanbul 1995

Koçi Bey Risalesi, Sadeleştiren: Zuhuri Danışman, Ankara, 1985

Mahmud Şevket, Osmanlı Askeri Teşkilatı ve Kıyafeti, K .K .K .,Ankara Basımevi, 1983

Mehmet Çanlı, Milli Mücadele'de Uygulanan Askerî Strateji,(Doktora Tezi) Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü,Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Anabilim Dalı ,Ankara,2019

Mustafa Akdağ, Türk Halkının Dirlik Düzenlik Kavgası, Bilgi Yayınevi, İstanbul- Mart, 1975

MAKALELER

Hüsnü Özlü,Atatürk'ün "Ta'lîm ve Terbiye-i Askeriyye Hakkında Nokta-i Nazarlar"Adlı Eserinin Liderlik ve Eğitim Anlayışı Açısından Analizi, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi S 49, Bahar 2012, s. 217-240

EKLER

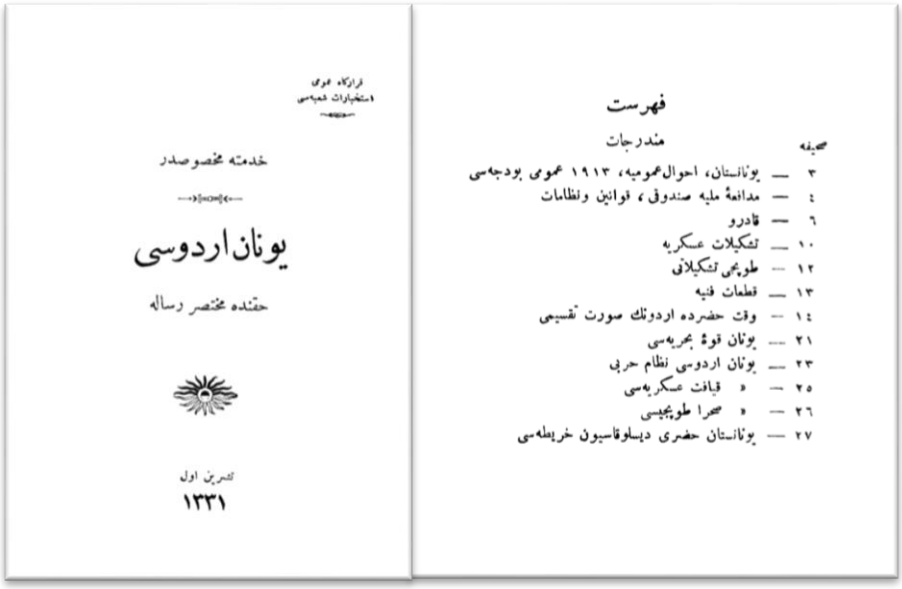

خدمته مخصوصدر

یونان اردوسی

حقنده مختصر رساله

تشرین اول
۱۳۳۱

فهرست

مندرجات — صحیفه

۳ — یونانستان، احوال عمومیه، ۱۹۱۳ عمومی بودجه‌سی
٤ — مدافعهٔ ملیه صندوقی، قوانین ونظامات
٦ — قادرو
۱۰ — تشکیلات عسکریه
۱۲ — طوپجی تشکیلاتی
۱۳ — قطعات فنیه
۱٤ — وقت حضرده اردونك صورت تقسیمی
۲۱ — یونان قوهٔ بحریه‌سی
۲۳ — یونان اردوسی نظام حربی
۲۵ — » قیافت عسکریه‌سی
۲٦ — » صحرا طوپجیسی
۲۷ — یونانستان حضری دیاوقاسیون خریطه‌سی

Ek.1: Raporun ilk sayfası / Ek 2: Raporun Fihrist (İçindekiler sayfası)

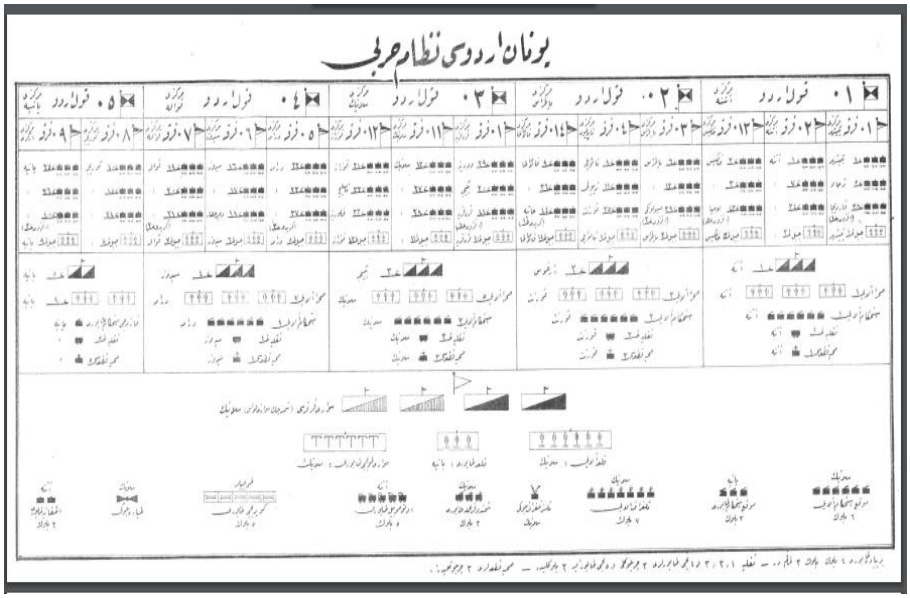

Ek 3. Yunan Ordusu Nizam- Harbi

- 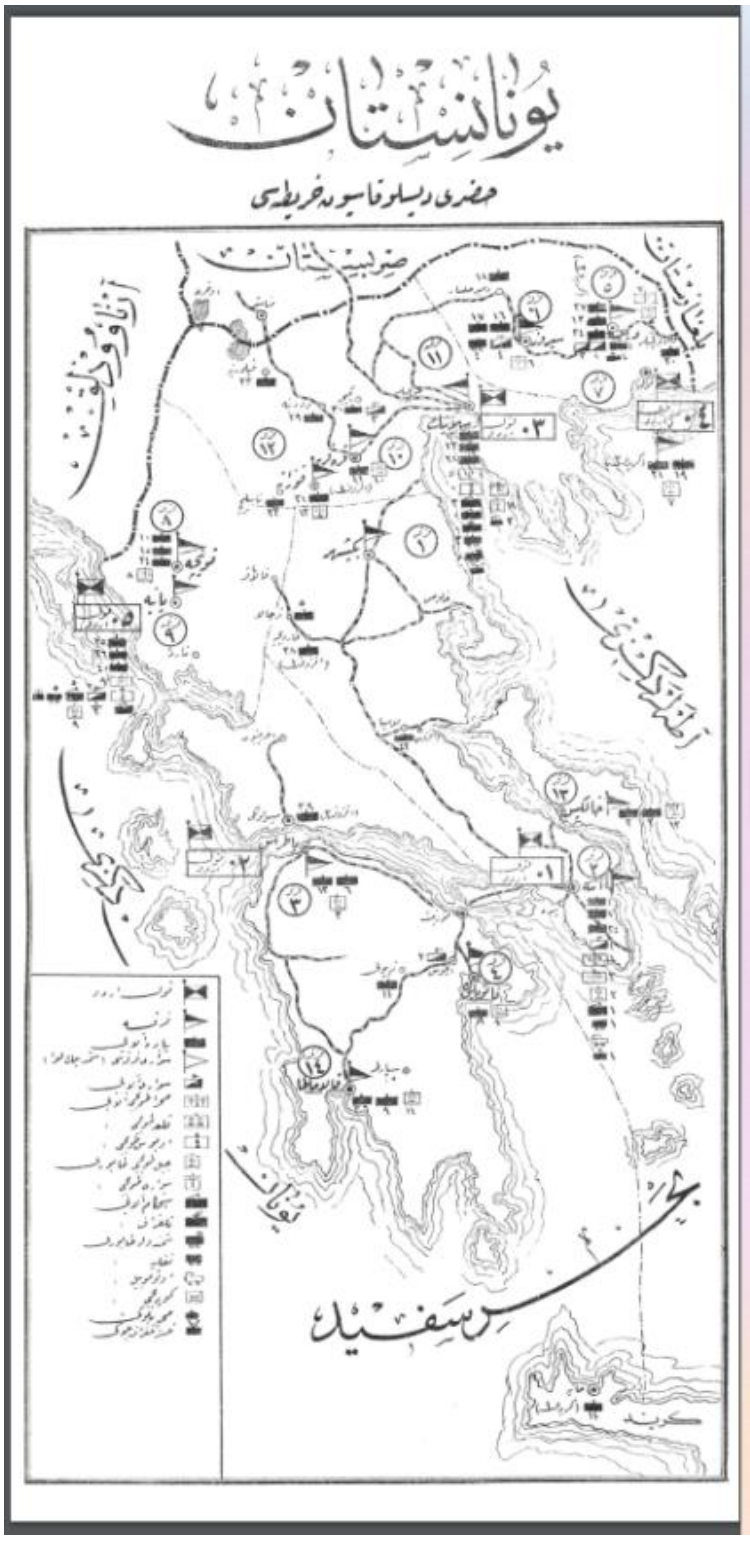
یونانستان
حضرت رسلو فاسوده خریطه‌سی
بحر سفید

ABDURRAHMAN VELİD EBUZZİYA'NIN KALEMİNDEN İZMİR VE BATI ANADOLU'NUN İŞGALİ

Şule MAZMANO[*]

Özet

Mondros Mütarekesi'nin ardından I. Dünya Savaşı'ndan yenik çıkan Osmanlı Devleti'nin İtilaf Devletleri'nin de fikir birliğine varması ile Yunanistan, İzmir'e asker çıkarmıştır. Ancak Yunanistan'ın bu işgali tek başına yürütme konusunda ne ekonomik ne de siyasi gücü mevcut olmuştur. Ortaya çıkan bu çerçevede Milli Mücadele döneminde İzmir'in işgali ile başlayan ve Batı Anadolu topraklarında Yunanlılar tarafından yapılan işgallerin sürdüğü dönemde basın-yayın faaliyetlerinin denetimi de İtilaf Devletleri'nin kontrolündedir. Dönemin ünlü gazetecilerinden sivri kalemi ile tanınmış, Milli Mücadele yanlısı ancak hilafet ve saltanatın kaldırılmasından yana olmayan, Abdurrahman Velid Ebuzziya'nın Milli Mücadele'nin ardından "Cumhuriyet" ile ilgili fikirlerinin acele verilen bir karar olarak değerlendirmiştir. Buna rağmen bu dönemde henüz böyle bir tartışma ve görüş ortada olmadığı için zamanın şartları içerisinde ulusal direniş yanlısı ve işgal karşıtı fikirleri ile Milli Mücadele döneminde artı bir değer olarak karşımıza çıkmaktadır. Tarih araştırmalarında basının kaynak olarak kullanılması olayların derinliği açısından tatmin edici sonuçlar vermemekle birlikte dönemin ruhunu ve trafiğini anlamada önemli referanslar içermektedir. Bir nevi günlük ve hatırat olarak da değerlendirebileceğimiz bu kaynakların kullanımı cumhuriyet tarihi metodolojisi açısından döneme farklı bakış açılarından bakabilmemiz adına ciddi faydaları da beraberinde getirmektedir. Bu çalışma konusu ile ilgili olarak birçok tez ve kitap çalışması mevcut olmakla birlikte bu dönemle ilgili çeşitli kaynaklardan kısa kısa dönemle ilgili bilgi verilmiş olup çoğunlukla Milli Kütüphane Süreli Yayınlar Arşivi, Tasvir-i Efkâr gazetesinde yer alan Velid Ebuzziya'nın yazılarından yararlanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Yunan İşgali, Batı Anadolu, Tasvir-i Efkâr, Abdurrahman Velid Ebuzziya.

[*] Ondokuz Mayıs Üniversitesi. Bu çalışma "Abdurrahman Velid Ebuzziya'nın Yazıları Işığında Türkiye'de Mütareke Yılları" isimli Yüksek Lisans tezinden üretilmiştir.

THE OCCUPATION OF IZMİR AND WESTERN ANATOLİA FROM THE PEN OF ABDURRAHMAN VELİD EBUZZİYA

Abstract

After the signing of the Armistice of Mudros, with the consensus of the Allied Powers of the Ottoman Empire, which was defeated in the First World War, Greece landed soldiers in Izmir. However, Greece did not have the economic or political power to carry out this occupation alone. In this framework, the control of the media activities, which started with the occupation of İzmir during the National Struggle period and continued by the Greeks in the Western Anatolian lands, was also under the control of the Allied Powers. Abdurrahman Velid Ebuzziya, who was known for his sharp pen, one of the famous journalists of the period, who was in favor of the National Struggle but was not in favor of the abolition of the Caliphate and the Sultanate, considered the ideas of Abdurrahman Velid Ebuzziya about the "Republic" after the National Struggle as a hasty decision. Despite this, since such a discussion and opinion was not yet in the middle in this period, it appears as a plus value in the struggle for the War of Independence with its pro-resistance and anti-occupation ideas under the conditions of the time. Although the use of the press as a source in historical research does not give satisfactory results in terms of the depth of the events, it contains important references in understanding the spirit and traffic of the period. The use of these resources, which we can consider as a kind of diary and memoir, brings with it serious benefits in terms of the methodology of the History of the Republic, so that we can look at the period from different perspectives.

Key Words: Greek Occupation, Western Anatolia, Tasvir-i Efkar, Abdurrahman Valid Ebuzzıya.

Giriş

I. Dünya Savaşı'nın sona ermesi ve Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasıyla Osmanlı Devleti'nin parçalanmasını isteyen ve bundan pay elde edecek olan İtilaf Devletleri'nin çıkar çatışmaları tarih sahnesinde yerini almıştır. Bu anlamda Yunanistan, 1830'lardan itibaren "Megali İdea"[1] ve "Ulus" düşüncesini hayata geçirmenin uğraşı içerisine girmiştir. Yunanistan, Osmanlı İmparatorluğu'ndan ayrılırken irredantist[2]

[1] Megali İdea (büyük ülkü, büyük ideal) Doğu Karadeniz Bölgesi, Makedonya ve Teselya Bölgesi, Ege adalarının tamamı, Anadolu topraklarının Ege kıyı şeridi, Kıbrıs ve Girit Adaları, Ege Denizi de dâhil merkezi İstanbul *"Konstantinopolis"* olmak üzere Eski Bizans İmparatorluğu'nun yeniden inşa edilmesine dayanan bir hedefi ifade etmektedir. Diğer bir ifade ile *"Helen düşü"* ya da *"Helen sever"* olarak da zikredilmektedir. Bkz. Erkan Şenşekerci, *Siyasal Boyutlarıyla Türk- Yunan ilişkileri*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Hacettepe Üniversitesi, Ankara 1994, s. 59.

[2] İrredantizm: Kurtarımcılık. Dil, gelenek, görenek ve çeşitli kültür değerleri bakımından bir birlik gösterdiği halde ana yurt dışında kalmış halkın yaşadığı toprakları ana yurt sınırları içine alma düşüncesini ifade etmektedir. Bkz. *Türkçe Sözlük*, TDK Yayınları, Ankara 2019, s. 1534.

politikalar ile ele geçirmeyi amaçladığı Batı Anadolu'nun işgaline ayrı bir önem atfetmiştir. Bu anlamda arkasına İngiltere'nin desteğini alan Yunanistan 1919'da Batı Anadolu'yu işgal etmiştir. Nitekim Türk halkının ulusal direnişi ile karşılaşan Yunanlıların Anadolu'da yol açtığı kıyım ve tahribat oldukça ağır bir sosyo- ekonomik tablonun ortaya çıkmasıyla sonuçlanmıştır. Tarih araştırmalarında birincil öneme sahip olan dönemin arşiv, gazete ve dergileri halkın yaşadığı sıkıntıları ve sorunları anlamamız için oldukça önemli kaynaklardır. Bu kaynaklar aracılığı ile dönemin sosyo- ekonomik ve sosyo- politik yapısına dair gündelik bilgilere ulaşmak mümkün olmaktadır. Bilhassa dönemin gündelik yayın yapan gazeteleri halkın nabzını tutan basılı materyaller olarak sıklıkla kullanılan kaynaklar arasında yer almaktadır. Bununla birlikte savaş ortamında gazeteler personel eksikliği bütçe yetersizliği, basım ve dağıtım ağı ile ilgili sorunlar ve sansür gibi bir takım zorluklarla karşılaşmıştır. Milli Mücadele döneminde İtilaf devletlerinin ve İstanbul hükümetinin sansür uygulamaları basın-yayın hayatını zorlaştıran en önemli unsurlardan biri olmuştu.[3] Bu duruma en iyi örnek çalışmanın Ek-II'de yer alan Tasvir-i Efkâr gazetesi ve Velid Ebuzziya'nın baskıya verilmeyen yazısının boş sütunudur. Milli Mücadele döneminin yayın hayatını "İstanbul Basını" ve "Anadolu Basını" olarak ikili bir tasnife tabi tutabiliriz. Bu tasnife gazetelerin dönem içerisinde savundukları siyasi düşünceyi de eklememiz yerinde olacaktır. Bu anlamda Milli Mücadele döneminde "direniş"ten yana olan yayın organları ile Milli Mücadele'ye karşı olan yayın organları iki ayrı siyasi düşüncenin tezahürüydü. Milli Mücadele yanlısı yayın organlarından biri de çalışmamıza konu olanAbdurrahman Velid Ebuzziya'nın başyazarı olduğu "Tasvir-i Efkâr" gazetesidir. [4]

Sivri kalemi ile tanınmış Velid Ebuzziya, Milli Mücadele yanlısı olmasına karşın cumhuriyetin ilanının aceleye getirilmiş bir karar olarak görmüştür. Dolayısıyla hilafet ve saltanatın kaldırılmasından yana olmayan bir düşünceye sahip olmuştur.[5] Ebuzziya, çağdaş Türk gazeteciliğinin kurucusu olarak kabul edilmektedir. Ayrıca Avrupa'dan düz baskı sistemi olan rotatif [6] yöntemini Türkiye'ye getiren ilk isimdir. [7]

---

[3] İzzet Öztoprak,*Türk ve Batı Kamuoyunda Milli Mücadele*,TTK Yay.,Ankara 2014, ss.14-15.
[4] Bkz. Ek:II, *Tasvir-i Efkâr*, 13 Ağustos 1919, s. 1
[5] Cihad Baban, "Ölümünün 22nci Yıldönümünde Velid Ebuzziya", *Meydan Aylık Fikir ve Sanat Dergisi,* S. 553-35, Ocak 1978, ss. 35-36.
[6] Rotatif: Büyük bir çabukluk ile dönerek işleyen ve saatte bobin kâğıda süratli bir şekilde binlerce adet basan bir tür basım ve matbaa makinesi. Bkz. *Türkçe Sözlük*, s.1981-1982.
[7] Ahmet Temiz, *Velid Ebuzziya'nın Lozan Mektupları,* IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2007, s. 24-25. Yazarın muhafazakâr kimliğinin olduğunu yakın çevresi ve yazıları da göstermektedir. *"(…)Türkler en büyük kuvvetlerinden, istinatgâhlarından birini, hatta birincisini dini teşkil ediyor. Türk, Yavuz Sultan Selim'in Mısır fethini müteakip Hilafeti istihlaf ettiği dört asırdan beri İslamiyet'in nasıl fedakâr, can siper hadimi olduysa, bugün de yine nasıl kendi öz yurdu ile beraber aynı zamanda din kardeşlerinin de nigahban-ı mukadderatı olmaya çalışıyorsa, İslamiyet de Türk'e karşı o suretle alaka gösteriyor..."* *Tevhid-i Efkâr,* "Yunan Hatasından Rücu ", 27 Haziran 1921, s. 1.

Ankara Hükümeti'nin onayı ile kurulan Mim Mim Grubu üyesi olan Velid Ebuzziya bu teşkilatta aktif rol oynamıştır. Teşkilat çatısı altında silah ve mühimmat sevkiyatlarında gösterdiği başarılı faaliyetler, kendisinin İstiklal Madalyası ile ödüllendirilmesini sağlamıştır. İngilizlerin İstanbul'u işgal ettikleri (16 Mart 1920) sırada şehirde yaptıkları musibetlerden en yenisi olan Şehzadebaşı Karakolu'nda uyumakta olan silahsız askerleri yataklarında şehit etmeleri, Ebuzziya'yı harekete geçirmiş ve şehitlerimizin kanlı naaşlarının fotoğraflarını çekerek bu fotoğrafları Anadolu halkına ve dünya kamuoyuna sunmuştur. [8] Bir anlamda Ebuzziya, gazetecilik kişiliğinin yanında Milli Mücadele'ye katkıları ile de dikkat çekmiştir. Ebuzziya, İstiklal Madalyası ile ödüllendirilmesine karşın cumhuriyetin ilanı üzerine kaleme aldığı yazılarında kullandığı "eleştirel" düşüncelerinden dolayı Malta'ya sürgüne gönderilecek kadar sivri bir dile sahip olmuştur.[9]

1. İzmir'in İşgali

Mondros Mütarekesi'nin Türkiye için en tehlikeli ve yoruma açık olan maddesi şüphesiz ki yedinci madde idi. Bu madde İtilaf Devletleri'nin güvenliklerini tehdit eden stratejik yerleri işgal etmelerine olanak tanımıştır. 15 Mayıs 1919'da İzmir Limanı'na ayak basan Amerikan, İngiliz, Fransız, İtalyan ve Yunan zırhlıları bu durumun bir sonucu idi.[10] İtilaf Devletleri yaşanan işgalin dünya kamuoyunda yanlış anlaşılmaması için de bu işgalin basit bir denetim olduğu ile ilgili açıklamalar yapmışlardır.[11] Milli Mücadele yanlısı basın hem yabancı kamuoyunu hem de halkı bilinçlendirmek amacıyla gazeteler aracılı ile işgalin gerçek yüzünü sansüre uğramadan halka göstermeye çalışmışlardır. Bu anlamda Velid Ebuzziya, Mütareke yıllarında ve devamında "*Türklerin zalim değil, mazlum mevkiinde bulunduğunu"*[12] vurgulamıştır. İzmir'in işgaliyle başlayan ve günden güne artan Yunan mezalimini halka, hükümetlere ve tüm dünyaya yazıları ile duyurmaya çalışmıştır. Halkın savaş ve kayıplardan bezmiş ruh haline her defasında tercüman olduğu yazılarında Ebuzziya, "barış" kavramından yana olmuş ve bu kavramı tam olarak tasvir etmeye çalışmıştır. Ebuzziya barış tasvirinde Yunan kuvvetlerinin tam bir mağlubiyetinin gönüllerden geçtiğinden bahsetmiştir.[13]

---

[8] Ziyad Ebüzziya , "Ebüzziya Velid", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, *Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları*, İstanbul 1994, s. 371.

[9] Bkz. Safiye Kıranlar, "Vasıf Çınar-Velid Ebuzziya Davası", Sosyal Kültürel Araştırmalar Dergisi (SKAD), C. III, S.6, 2017, ss. 63-92.

[10] İsmail Ediz, *Diplomasi ve Savaş/ İngiliz Belgelerinde Batı Anadolu'nun İşgali 1919-1922,* Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2015, s. 27-28.

[11] Yücel Özkaya, "İzmir'in İşgalinin Anadolu'daki Tepkileri", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S. I, 1988, s. 65 - 66.

[12] *Tasvir-i Efkâr*, "(Türkiye) Meselesi", 11 Eylül 1919, s. 1.

[13] "Sulha Vasıl Olmak İçin", *Tevhid-i Efkâr,* 19 Ağustos 1921, s. 1.*"...Anadolu'nun istediği tam bir sulh, kendisini bundan sonra yeni sergüzeşlerden kurtaracak, kendi yurdunda*

Ebuzziya, 16 Mayıs 1919 tarihli yazısında İzmir'in Yunanlılar tarafından işgaline yer vermiştir. Yazısında savaştan yeni çıkmış bir milletin ne büyük bir hüzün içerisinde olduğunu vurgulayan Ebuzziya, Ebuzziya, Türk milletini bahtsız bir millet olarak zikretmesine karşın karşın Türk milletinin üstün yaratılışı bir millet olduğuna değinerek değinerek durumu tersine çevirebileceğine dair yorumlarda bulunmuştur.[14] Ona göre İzmir'in işgali Türk milletinin yeniden uyanmasına yol açmıştır:

"…Her şeye tahammül eden, sulha nail olmak için her fedakârlığa razı olan Türk, bittabi Yunanistan'ın Anadolu'ya ayak basmasına, orada yerleşip kalmasına hiçbir vakit müsaade edemezdi. Nitekim o kadar yorgun ve natuvan olan, Avrupalılar nazarında ölmüş farz edilen Anadolu, Yunanlıların İzmir'e çıkması akabinde, adeta bir basübadelmevt(ölümden sonra diriliş) harikası gösterir gibi derhal uyandı, derhal yeniden canlandı. Ayaklandı ve tekrar silahını eline alarak din ve millet düşmanının karşısında dikildi…"[15]

Ziyad Ebuzziya, Batı'nın Türk ve İslam düşmanı yönüne yazılarında dikkat çekmiştir. Ona göre, Batı'nın İstanbul'un fethinden I. Dünya Savaşı'na kadar Türk ve İslam dünyasına karşı uyguladığı siyaset bu duruma işaret etmektedir. Türklerin uğradığı haksız işgaller Türk milletinin direnişçi ruhunu uyandırmış ve Milli Mücadele döneminde birçok miting düzenlenerek dünya kamuoyuna haksız işgaller duyurulmaya çalışılmıştır. Ebuzziya, halkın mitinglerde gösterdiği birlik ve beraberlikten oldukça etkilenmiştir. "Me'yuz Olmayalım, Müttehid Olalım" başlıklı yazısında[16] birlik ve beraberliğin önemine dikkat çekmiştir: *"İzmir'i Yunanlılara vermek demek İslam ve Rum unsurunu ebediyen yekdiğerine düşman etmek demek olur ki bu da sulh ve müsâlemet-i âlem için ebedi bir tehlike teşkil edeceği gibi bununla bir türlü hal edilememiş olan şark mes'elesi büsbütün müşevveş ve gaileli bir şekil almış olur."*

Ebuzziya'ya göre işgalci güçler halkın birbirine düşmesi için ayrı bir mücadele içerisindeydi. Anadolu'da yaşanan işgali "kanlı komedya" olarak tanımlayan Ebuzziya, er ya da geç bu kanlı komedyanın sona ereceğini ve cefakâr Türk milletinin bu zorluklara göğüs gerecek sabrının bulunduğunu ifade etmiştir. Ona göre Türk milleti hiçbir şekilde Yunanlılara "itaat" (ser fürü) etmeyecektir.[17] Ebuzziya, yazılarından

---

tamamiyle rahat bırakacak, ırzını, namusunu mesaisini taht-ı selamette tutacak esaslı bir sulhtur. Bir Yunan galibiyeti üzerine ve Yunanistan'ın kısmen olsun istediğini vermek suretiyle yapılacak sulh ise Anadolu'yu hiçbir vakit devamlı bir musamelet ve sükûna kavuşmak hususlarındaki ameline nail edemez…", *Tevhid-i Efkâr,* "Sulh-ı Misakımıza Doğru",7 Mart 1923, s. 1.

[14] *Tasvir-i Efkâr,* "İzmir'in İşgali", 16 Mayıs 1919, s. 1.

[15] *Tevhid-i Efkâr,* "Yunan Hatasından Rücu ", 27 Haziran 1921, s. 1.

[16] *Tasvir-i Efkâr*, "Me'yus Olmayalım, Müttehid Olalım?", 18 Mayıs 1919,s. 1.

[17] *Tevhid-i Efkâr,* "Felakete Alışığız, Fakat Sabrımızın da Bir Haddi Vardır", 23 Temmuz 1921, s. 1.

birinde -Ek: II'de yer alan yazısında- Misak-ı Milli sınırlarının öneminden, Ankara Hükümeti'nin politikalarından ve Ankara'da yaşanan gelişmelerden şu şekilde söz etmiştir: *"Anadolu Harekâtı Türk'ün dini ve milli hamiyetinin galeyanı eseri bulunmasaydı, hiçbir vakit hiçbir suretle dâhil ve hariçten maruz kaldığı o kadar caniyane ve hıyanetkârane engellere rağmen bu kadar çabuk tevessü ederek bugünkü setvet (ezici güç) ve kudret-i Hudâ pesendaneyi (Allah'ın razı olacağı işleri yapma gücü) gösteremezdi."* şeklinde bahsetmiştir. [18]

2.Batı Anadolu'nun İşgali

15 Mayıs 1919 sabahı İzmir'e çıkan Yunan işgal kuvvetleri, İzmir'den sonra Manisa ve Balıkesir'in bir bölümünü işgal ederek Bursa, Aydın ve Ödemiş yönünde kıyıdan iç kesimlere kadar ilerlemişlerdir. Yunanlılar, Doğu Trakya hattında da işgale girişmişlerdir. Edirne, Çatalca'da işgal edilen yerler arasında yer almıştır. Öte yandan İtalyanlar, Antalya'dan Konya yönünde ilerlemişlerdir.[19] Ebuzziya, düşman işgallerine karşı yazıları ile halkın moral ve motivasyonunu arttırmaya çalışmıştır. Ona göre mücadele yalnızca cephede değil cephe gerisinde de sürmekteydi:

"Biz Yunan taarruzunun yalnız Anadolu'ya inhisar ettiği zann-ı bâtılında bulunduğumuz gibi, cephenin de keza yine Anadolu'ya ait olduğu gafletini irtikâp ediyoruz. Bu hata neticesinde bugün Yunan şamatalarına kapılarak, gözlerimizi pür endişe Anadolu harp sahasına dikip taarruz haberlerini sabırsızlıkla bekliyoruz. Bütün ümitlerimiz, emellerimiz Anadolu'nun harp raporlarına bağlı bulunuyor. Olanca nazar-ı dikkatimizi yalnız Anadolu cephesindeki askeri harekâta atfediyoruz. Yunan taarruzu, Anadolu harp cephesindeki harekât, hiç şüphesiz günün en mühim meselesidir. Hem o kadar mühimdir ki, cephe yalnızca Anadolu da değildir, İstanbul'da da bir millet cephesi vardır."[20]

Ebuzziya, işgalin yaşandığı topraklarda silahaltında olmayanlarında cephe gerisinde mücadeleye katkı sağladıklarına vurgu yapmıştır. Bu da bir anlamda insanları mücadele karşısında örgütlendirme yolu olmuştur. Ebuzziya, dış basında yer alan haberlere de köşesinde yer vermekteydi. Fransız basını ağırlıklı olsa da Yunan ve İngiliz gazetelerinde geçen konular hakkında da bilgiler aktarmıştır. Özellikle Times, Daily Telgraf, Orient, Manchester Guardian gibi gazetelerden alıntılar yapmıştır. Times gazetesinin Yunan galibiyeti karşısında Türklerin kesin bir mağlubiyetinden bahseden yazısı ile Orient gazetesinin Türklerin Sevr'i kabul etmediği için büyük bir pişmanlık duyacağına dair yazsı Ebuzziya'nın gazetesine taşıdığı alıntılar arasında

[18] *Tevhid-i Efkâr,* "Ankara'da Neler Oluyor?", 16 Haziran 1921, s. 1.
[19] Refik Turan vd., Atatürk *İlkeleri ve İnkılap Tarihi 2013* , Beta Yayınevi, İstanbul 2013, ss. 85-86.
[20] *Tevhid-i Efkâr,* "İstanbul Cephesi", 23 Haziran 1921, s. 1.

yer alıyordu.[21] Nitekim Milli Mücadele'nin başarılı olması tüm bu yorumların haksız çıkarmıştır. Bilhassa Sakarya Meydan Muharebesi'nin ardından Türk halkının düşman işgalleri karşısındaki zaferi Türk basınında dillere destan bir zafer olarak yer almıştır.[22]

Velid Ebuzziya, Türk milletinin barıştan yana olduğunu çok önceden gösterdiğini dile getirmiştir. Dahiliye Vekili Fethi Bey'in Avrupa ziyareti Türklerin barış yanlısı tutumlarının bir sonucu olarka gerçekleşmişti. Fakat Fethi Bey, gerçekleştirdiği görüşmelerden bir sonuç alamamıştı. Nihayetinde Türk milleti düşmana karşı hakkını savaşarak kazanabileceğini idrak etmiş ve Cenab-ı Hakk'a sığınıp taarruza geçmiştir. Bunun sonucunda da Anadolu topraklarında kutsal bir zafer kazanmıştır. Ebuzziya yazısında Mustafa Kemal'in sözüne yer vererek Türklerin barış yanlısı olmalarına rağmen savaşa zorlandığı gerçeğini özetlemiştir: *"Biz sulhu mürekkeple imza etmek istedik, bizi kanımızla imzaya icbar eylediler"*[23] Ayrıca Ebuzziya, halkın savaş halinden ve savaşın yol açtığı zorluklardan halkın yılgınlığa düştüğünü, açlık çektiğini, silahsız kaldığını ancak yine de büyük bir fedakârlık gösterdiğini dile getirmiştir. Ona göre bu fedakârlık halkın vatanseverliğinden ileri geliyordu.[24]

Sonuç

Kendini her yönden yetiştirmiş, çalışkan, inançlı, doğru bildiği yoldan şaşmayan, vatansever, yetenekli, tuttuğunu koparan, Osmanlı Devleti'nin onuru[25] olarak tanıtılan Abdurrahman Velid Ebuzziya, dönemin şartlarına göre kendisini sürekli olarak yeniliklere açık tutmuştur. Ebuzziya, yazılarında siyasetten ekonomiye, gündelik hayattan çağdaş gelişmelere kadar geniş bir konu yelpazesine sahip olmuştur. Bilhassa gündelik hayatta meydana gelen sorunlara karşı çözüm önerileri onun köşe yazılarında sıklıkla başvurduğu konular arasında yer almıştır. Bu çalışmada işgal yıllarında Türk halkının mücadelesini yazıları ile gündeme getiren Abdurrahman Velid Ebuzziya'nın Milli Mücadele dönemindeki vatansever gazetecilik faaliyetleri üzerinde durulmuştur. Batı kamuoyunda Türklere yönelik asılsız bilgilerin yer edindiği bir ortamda Türk ve dünya kamuoyuna Anadolu'da yaşanılan gerçekleri aktarma uğraşı içerisinde olan Ebuzziya mücadelesi ile dönemin öne çıkan gazetecilerinden biri olmuştur. Sonuç olarak dört yıl süren Yunan işgali Türk halkına büyük ıstıraplar yaşatmıştır. Bu yıllarda Milletler Cemiyeti'nin teşkil edilmiş olmasına rağmen Anadolu halkının yaşadığı acılar karşısında Batı kamuoyu sessiz kalmıştır. Bilhassa Yunanistan propaganda yolu ile Türklerin

[21] *Tevhid-i Efkâr,* "O Kadar İstical Etmeseler", 24 Temmuz 1921, s. 1.
[22] *Tevhid-i Efkâr,* "Son Söz Galibindir", 11 Eylül 1922, s. 1. *"Biz bu harikulade galebe ile Türk milletinin makus talihi de yendik…"*
[23] *Tevhid-i Efkâr,* "Sulhumuzu Kanımızla İmzaya Mecbur Edildik", 12 Eylül 1922, s. 1.
[24] *Tevhid-i Efkâr,* "Şimdi Ne Yapacağız", 12 Eylül 1922, s. 1.
[25] Baban, "Velid Ebuzziya", s. 34. "Bâb-ı Âli'nin Yüzakı"

mücadelesinin meşru olmadığını salık veren bir politika güderek işgali haklı çıkarmaya çalışmıştır. Ebuzziya, Yunanlıların bu politikasına karşı kalemi ve yüreği ile göğüs germiştir. Bu karşı duruşta Türk halkının üzerinde gezen kara bulutların da en yakın zamanda yok olacağı inancını da yitirmemiştir. Bu inancın neticesinde düşmanın ülke topraklarından temizlenmesinden sonra Lozan Konferansı görüşmelerine, İsmet İnönü ile diğer gazetecilerin yer aldığı heyetle birlikte gidip Lozan Muahedesi' nin imzalanması anını resmeden gazeteci olarak tarihe geçmiştir.

Kaynakça

1. Süreli Yayınlar

Tasvir-i Efkâr 1919
Tevhid-i Efkâr 1921-1922-1923

2. Tetkik Eserler (Kitap, Tez, Makale)

Akşin Sina, Kısa Türkiye Tarihi, İş Bankası Yayınları, İstanbul 2011.
Baban Cihad; "Ölümünün 22.'nci Yıl Dönümünde Velid Ebuzziya", Meydan Dergisi, İstanbul 1978, ss. 34-35.
Ediz İsmail, Diplomasi ve Savaş/ İngiliz Belgelerinde Batı Anadolu'nun İşgali 1919-1922, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2015.
Gürel Şükrü Sina, Tarihsel Boyutları İçinde Türk-Yunan İlişkileri 1821-1993,İmge Kitabevi, Ankara 2018.
Kıranlar, Safiye, "Vasıf Çınar-Velid Ebuzziya Davası", Sosyal Kültürel Araştırmalar Dergisi (SKAD), C.3, S.6, (2017), ss. 63-92.
Köylü Murat, "Batı Anadolu'nun İşgalinin Türk, Yunan ve İngiliz Siyasi Tarihine Etkisi", Toros Üniversitesi İİSBF Sosyal Bilimler Dergisi, S. 6. Yıl. 3 2016, ss. 147- 169.
Özkaya Yücel, "İzmir'in İşgalinin Anadolu'daki Tepkileri", Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, S.1, 1988, ss. 65- 74.
Öztoprak, İzzet, Türk ve Batı Kamuoyunda Milli Mücadele, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2014.
Pıgar, Râgıp; "Abdurrahman Velid Ebuzziya", Yeni Defne, II/13, İstanbul 1982, ss. 21-24.
Temiz Ahmet, Velid Ebuzziya'nın Lozan Mektupları, IQ Kütür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2007.
Turan, Refik vd.; Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi 2013 , Beta Yayınevi, İstanbul 2013.
Ziyad Ebuzziya, "Ebuzziya Mehmet Tevfik", Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA), c. 10. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1999, ss. 374-378.
Sami Şemseddin; Kamus-ı Türkî, Çağrı Yayınları, İstanbul 1996.
Türkçe Sözlük, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2019.

EKLER

تصویر افکار

Ek I: 16 Haziran 1921 tarihli Tasvir-i Efkâr gazetesinin birinci sayfasında Abdurrahman Velid Ebuzziya'nın "Bend-i Yevmi" köşesinde "Ankara'da Neler Oluyor?" başlıklı köşe yazısından bir nüsha.

Ek II:13 Ağustos 1919 tarihli Tasvir-i Efkâr gazetesinin birinci sayfasında Abdurrahman Velid Ebuzziya'nın "Bend-i Yevmi" isminin yazılı olduğu köşesinde hazırlamış olduğu yazısının sansüre uğramış boş sütununu gösteren bir nüsha.

THE TİMES GAZETESİ'NE GÖRE MÜBADELE: İNGİLİZLERİN MÜBADELE'YE BAKIŞI VE DÖNEMİN KAMUOYU ALGISI

Onur ÇEZİK[*]

Özet

Cihan Harbi sonucunda hezimete uğrayan Osmanlı İmparatorluğu, savaşın ardından da İtilaf Devletleri tarafından büyük bir işgal hareketi ile karşı karşıya kalmıştır. Bu işgal hareketlerine mukabil, Türkler işgale direniş ve bağımsızlık ülküsü doğrultusunda bir araya gelmişlerdir. Barışa giden yol, çetin ve zorlu geçen yeni savaşları beraberinde getirmiştir. Bu dönem, Türklerin Yunanlılar karşısında zaferi ile sonuçlanmış ve barış antlaşmasına giden yol açılmıştır. Anadolu'nun Yunanlılar tarafından işgali ile beraber Anadolu'da yaşayan bazı Rumların Yunanistan ile işbirliği yapması ve Balkan Harpleri neticesinde Yunanistan'da kalan Türk azınlığın maruz kaldığı zorbalık ve baskı sebepleriyle Lozan görüşmeleri sırasında Anadolu'da yaşayan Rumlar ile Yunanistan'da yaşayan Türkler arasında yapılması tartışılan nüfus mübadelesi, Türkiye ile Yunanistan arasında 30 Ocak 1923 tarihinde imzalanan "*Türk ve Rum Ahalinin Mübadelesine Dair Mukavelename ve Buna Bağlı Protokol*" ile neticelenmiştir. Bu çalışmada, İngiliz basınının Mübadele'ye nasıl yaklaştığı eleştirel söylem analizi tekniği ile incelenecektir. Bilhassa, The Times Gazetesi örneği üzerinden İngilizlerin olaya ve gelişmelere bakış ve tutumları ile dönemin devlet söylemleri ve kamuoyu algısı konu edilecektir. İngiltere'nin o dönemde yarı-resmi gazetesi gibi yer tutan The Times Gazetesi, İngilizlerin mesele ile ne denli alakadar olduğuna bu olayın nasıl algılandığına dair önemli bir kaynak işlevi görmektedir. The Times Gazetesi, dönemin kamuoyu algısına ışık tutmasının yanında parlamento konuşmalarına yer vermesi ve sahadaki muhabirlerinin raporları ile mübadelenin tarih yazımındaki yerine de başka bir soluk getirecektir. The Times Gazetesi özelinde İngiliz basınındaki Türk algısı ve Türkiye konularında literatürde yer alan birçok çalışma yapılmasına rağmen, İngiliz kamuoyu algısı ve İngilizlerin yüksek politikasında mübadeleyi konu edinen bir çalışma olmaması bu çalışmaya özgünlük katmaktadır. Sosyal inşacılık teorisinin kuramsal zeminde başat ve yapısal sütunu olduğu bu çalışma, İngiltere'nin mübadele özelinde nasıl bir tutum içinde olduğunu ve uluslararası ilişkiler ekseninde nasıl bir duruş sergilediğini açıklamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Mübadele, Türkiye, Yunanistan, The Times Gazetesi, İngiltere, Kamuoyu Algısı, Söylem, Eleştirel Söylem Analizi

---

[*] Tezli Yüksek Lisans Öğrencisi ve Araştırma Asistanı, Koç Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Karşılaştırmalı Tarih ve Toplum Çalışmaları Programı, İstanbul/Türkiye.

THE POPULATION EXCHANGE FROM THE EYES OF THE TIMES NEWSPAPER: BRITISH POLICY TOWARDS THE POPULATION EXCHANGE AND THE PUBLIC OPINION OF THE ERA

Abstract

After the defeat of the Ottoman Empire by the Entente Powers in the First World War, extraordinary occupation movements began all around the empire. As a reflection of these occupations, Turks organized themselves with the idea of resistance and independence. There were difficult days with new battles in the avenue to the peace treaty. This period resulted in Turkish victory against Greece on the battlefield, and the way to the peace treaty has opened. During the Lausanne negotiations, the reasons for some Rums' cooperation with the Greeks in the occupation of Western Anatolia, together with the Greek's oppression and discrimination to the Turkish minority who stayed in Greece after the Balkan Wars, the population exchange was one of the essential topics. The discussions during the Lausanne negotiations on the population exchange between the Greeks living in Anatolia and the Turks living in Greece resulted in the "Contract on the Exchange of Turkish and Greek Populations and the Protocol Related to it", which was signed between Turkey and Greece on 30 January 1923.

In this study, how the British press reflected the population exchange will be scrutinized within the framework of critical discourse analysis. More specifically, the representation of the British view and attitude towards the incident and occurrences and the discourses of the state and public opinion of the period in The Times Newspaper will be examined. The Times, which was like the semi-official newspaper of Britain at that time, serves as an essential source of how the British were interested in the issue and how this event was perceived. The Times Newspaper, besides shedding light on British discourse of the period, will also bring another breath to the place of the population exchange in historiography with its reports of parliamentary speeches and the intelligences of its correspondents in the field. Although there are many studies on the discourses towards Turks and the position of Turkey in the British press, specifically in The Times, in the literature, this study tackles to contribute to filling the absence of a study on the British discourse on the exchange and the British high politics. The social constructivist theory will be a principal foundation pillar in the theoretical framework to explain what kind of attitude Britain had in the population exchange and what kind of stance it adopted in the field of international relations on this matter.

Key Words: *The Population Exchange, Turkey, Greece, The Times Newspaper, Britain, Public*

Introduction

Migrations can be regarded as one of the utmost visible realities for human beings. Every migration story has its own peculiar characteristics from others. Each of the migrants makes a choice about a place from one to another because of inevitabilities and needs. When one comes across with "population exchange" term, with its compulsory manner, one may acknowledge the politically constructed obligation to migrate within defined borders and constraints by others.[1] The Greek-Turkish Population Exchange, which was decided to begin in 1923 during Lausanne Peace negotiations, can be regarded as one of the most significant cases.[2] The compulsory exchange of population pays of its importance because of its large scale of populaces and being one of the initial examples in the sense of nation-state building processes by the hands of power holders.

While the long history of humanity bears witness with pleasant stories about living together with an ethnically heterogeneous population speaking diverse languages and believing various faiths, there are also many confrontation and hostility stories among these groups even if some were/are socially, historically politically constructed by dominant authorities. Although both these accounts have lived in coexistence

---

[1] Kemal Arı, *Büyük Mübadele : Türkiye'ye Zorunlu Göç, 1923-1925* (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2000), 1-3, 6-7; Ahmet Akgündüz, "Migration to and from Turkey, 1783-1960: Types, Numbers and Ethno- Religious Dimensions." *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 24 (1998): 97-120.

[2] For exemplary works that cover this specific time, the population exchange, the Ottoman history and migration, see Justin McCarthy, *The Ottoman Turks An Introductory History to 1923* (London: Longman, 1997); Tuncay Ercan Sepetçioğlu, "İki Tarihsel Eski Kavram, Bir Sosyo-Kültürel Yeni Kimlik: Mübadele Nedir, Mübadiller Kimlerdir?", *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 18/3, (Jan. 2014): 48-83; İlber Ortaylı, "Tanzimat Döneminde Yunanistan ve Osmanlı İmparatorluğu", *Türk-Yunan İlişkileri Üçüncü Askeri Tarih Semineri*, (Ankara: Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları 1986): 162-171; Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi* (İstanbul: Alkım Yayınları, 1997); Mustafa Ekincikli, *Türk Ortodoksları* (Ankara: Siyasal Kitabevi, 1998); İbrahim Erdal, "Türk-Yunan Nüfus Mübadelesinde Gayrimübadil Olma Konusu ve Mübadeleden Iskat (Çıkma) Yolları", *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 18, (Jan. 2014): 123-142); M. Murat Hatipoğlu, *Yakın Tarihte Türkiye ve Yunanistan 1923–1954* (Ankara: Siyasal Kitabevi, 1997); Barbara Jelavich, *History of the Balkans* (Cambridge: Cambridge University Press, 1983); Murat Koraltürk, "Ekonominin Türkleştirilmesi ve Türk-Yunan Nüfus Mübadelesinin İktisadi Sonuçları", Ed. M. Ö. Alkan, T. Bora, M. Koraltürk, *Mete Tunçay'a Armağan* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2007): 603-638; Ahmet Halaçoğlu, *Balkan Harbi Sırasında Rumeli'den Türk Göçleri, 1912-1913* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1994).

throughout history, the exchanges of population, enforced with the mandatory criteria for their applicants, distinguish them from others.[3]

The Great War came with new carriages, burdens, and potentials for altogether history of humanity. With the Treaty of Mudros on September 30, 1918, the Ottoman Empire faced its defeat in the war. After this armistice treaty, the Entente Powers' extraordinary occupation movements began with the first act, the annexation of Mosul by the British Empire. While many of the lands were fronting with the burden of occupations, Turks formed the *Kuva-yı Milliye* with the idea of resistance. After Mustafa Kemal's arrival to Samsun, the National Struggle Movement started with his leadership, and this resistance became one body at the Congress of Sivas.[4]

During the wartime period of the Turkish National Struggle Movement, the National Independence War, the route on the way to Turkish independence had been undertaken with the considerable defeat of Greeks, which is called the *Asia Minor Catastrophe* in Greek historiography.[5] After the Mudanya Armistice Treaty, the peace phase began for the parties. Although Lausanne Peace Conference was an

---

[3] For more exemplary studies that analyze the Population Exchange between Turkey and Greece, see Renée Hirschon, *Crossing the Aegean: An Appraisal of the 1923 Compulsory Population Exchange Between Greece and Turkey* (New York, Oxford: Berghahn Books, 2003); İbrahim Erdal, "Türk Yunan Nüfus Değişiminde Türk Mübadillere Yapılan Yardım Faaliyetleri", *Tarih Araştırmaları Dergisi* 25 (2006): 203-214; Yücel Bozdağlıoğlu, "Türk-Yunan Nüfus Mübadelesi ve Sonuçları", *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi* 180 (2014): 9-32; R. Blanchard, "The Exchange of Populations between Greece and Turkey", *Geographical Review*, 15/3 (1925): 449-456; Zekai Güner, "Türkiye-Yunanistan Nüfus Mübadelesinde Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin İskan Politikası", *Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi ICENAS 38*, 10-15 (2015):1453-1466; Gökçe Bayındır Goularas, "1923 Türk-Yunan Nüfus Mübadelesi ve Günümüzde Mübadil Kimlik ve Kültürlerinin Yaşatılması". *Alternatif Politika Dergisi* 4/2 (2012):129-146; M. Herkül, *Göç: Rumların Anadolu'dan Mecburi Ayrılışı (1919-1923)*. İstanbul: Küçük Asya Araştırmaları Merkezi. İskân Tarihçesi. (1932). (İstanbul: Hamit Matbaası, 2014); Necdet Aysal, "Türk-Rum Nüfus Mübadelesi: Ortodoksların Anadolu'dan Zorunlu Göçü", *VII. Uluslararası Canik Sempozyumu*, Samsun, Feb. 2017; Ömer O. Dosti, "The News About the Population Exchange According to the English Public". *Tarih ve Günce*, 2 (2019): 381-398.

[4] Feroz Ahmad, *The Making of Modern Turkey* (London: Routledge, 1993), 95; Bernard Lewis, *The Emergence of Modern Turkey*, 2nd. ed., (London: Oxford University Press, 1968), 253-255; Erik Jan Zürcher, *Turkey A Modern History* (London: I.B. Tauris & Co, 2003), 160-163; Roderic Davison, *Essays in Ottoman and Turkish History, 1774-1923 The Impact of the West* (Texas: University of Texas Press, 1990), 211-212.

[5] It should be noted that while Greek historiography tends to name as "Asia Minor Catastrophe", it is called as "The National Independence War", "National Struggle Movement", and "The Turkish War of Independence" in Turkish (nationalist) historiography, see Saim Örnek and Nilüfer Nahya, "Yeniden Tanımlanan Bir Mübadil Kimliği: Kapadokyalı Rumlarda Aidiyet ve Kendini Tanımlama," *Uluslararası Mübadele Sempozyumu ve Mübadelenin 94. Yılı Anma Etkinlikleri*, Tekirdağ, Türkiye, (30 Jan - 01 Feb 2017): 295-305, especially p. 301.

eyewitness to many harsh and challenging debates on various topics, the question of exchange of populations and prisoners can be regarded as one of the first difficulties which were solved with a contract before the concord on the peace treaty.

This paper concentrates on one of them called the Exchange of Turkish and Greek Populations.[6] During Lausanne negotiations, the population exchange was decided on January 30, 1923, with a special contract between Turkey and Greece. This was not a brand-new topic introduced during the negotiations and settled in latter.[7] The idea of population exchange lies on the foundations of some of the religious and ethnic tensions between Turkish and Greek communities, but much significantly rivalry among the power holders on both sides. In the eyes of the Ottomans, Greek movements, which can be dated early 19th century, were the rebellions must be suppressed and maintained the public order in the realm of the Empire. Conversely, in the eyes of the leaders of Greek insurgencies, these were attempts to create a more autonomous and independent environment for their nation. Parenthetically, whilst these national rebellions were not only related to the ideas which were produced in the French Revolution, but also the knotty and problematic relationship between Greeks and Ottomans, such as land disputes, was essential to understand this intensive period.[8]

This constructed competition and struggle among both these nations is accompanied by the upcoming oppression, discrimination, and unlivable conditions for sides, mutually. While Turks, *Muslim communities*, were facing the Greek Government's oppression and

---

[6] For existing literature deals with the human stories regarding the population exchange, see Müfide Pekin, *Yeniden Kurulan Yaşamlar* (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2005); Mehmet Ali Gökaçtı, Nüfus Mübadelesi: Kayıp Bir Kuşağın Hikayesi (İstanbul, İletişim, 2002); Mert Kaya, Müslümanlaş(tırıl)mış Rumlar: Bir Bellek Anlatısı (İstanbul: Libra, 2018); Cahide Zengin Aghatabay, Mübadelenin Mazlum Misafirleri: Mübadele ve Kamuoyu, 1923-1930 (İstanbul: Bengi, 2007).

[7] Seha L. Meray, *Lozan Barış Konferansı, Tutanaklar, Belgeler*, 1-1 (Ankara: Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1969), 115-116, 121; Stephen P. Ladas, *The Exchange of Minorities; Bulgaria, Greece and Turkey* (New York: Macmillan, 1932), vii; Bruce Clark, *Twice a Stranger : How Mass Expulsion Forged Modern Greece and Turkey* (London: Granta, 2007), 61; Nurten Çetin, "1914 Osmanlı-Yunan Nüfus Mübadelesi Girişimi", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Vol. 24 (2010), 153, 156; Onur Yıldırım, *Türk-Yunan Mübadelesi'nin Ötek Yüzü: Diplomasi ve Göç* (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2016), 76.

[8] For detailed studies, see E. Attila Aytekin, "Peasant Protest in the Late Ottoman Empire: Moral Economy, Revolt, and the *Tanzimat* Reforms", *International Review of Social History* 57, no. 2 (2012): 191–227. http://www.jstor.org/stable/26394516; Alp Yücel Kaya, "On the Çiftlik Regulation in Tırhala in the Mid-Nineteenth Century: Economists, Pashas, Governors, Çiftlik-holders, Subaşıs, and Sharecroppers", in *Ottoman Rural Societies and Economies, Halcyon Days in Crete VIIIth*, (Rethymno: Crete University Press, 2009): 333-379.

discrimination, especially in the regions where they were muchly noticeable such as Western Thrace, Greeks were also facing this kind of discrimination in Anatolia. Furthermore, some of Rums' cooperation with the Greeks in the Greco-Turkish War of 1919-1922 was a contributing factor in the eyes of Turkish society and authorities. In a similar manner, the organic relationship between Turkish minorities in Greece and the Turkish community in Anatolia was another "burden" and "problem" in the eyes of Greek power holders and some of the Greeks.[9]

The Greco-Turkish War of 1897 and the Balkan Wars (1912-1913) can also be named important factors for this edgy atmosphere, especially in the minds of decision-makers.[10] In addition to this focus on the political stage, these two wars, especially the Balkan Wars, inflicted remarkable wounds in the lives of societies and took a great place in their collective memories.

The discussions during Lausanne negotiations resulted in the "*Contract on the Exchange of Turkish and Greek Populations and the Protocol Related to it*," signed between Turkey and Greece on January 30, 1923. This concord between the Greek Government and the Turkish Grand National Assembly consisted of two different treaties in the matters of exchange of population and prisoners.[11]

Instead of considering the population exchange as a one-layered incident, this paper aims to focus on its long-term consequences within the realm of Anglo-Turkish relations. It can be seen as a suitable path because even though the population exchange was decided in 1923, its implementation process took a long until 1933, and it left many long-term and visible wounds and scars on people who faced this. This study's main objective is to offer a new historiographical window to this population exchange "question" within its contributive focus on British perceptions and policy-making processes. It is important to note that the study covers a relatively long period between 1915 and 1945 with The Times Newspaper's outputs. This paper also challenges with the national

---

[9] Asli E. Comu, "A Comparison of the Exchange of Populations in Greek and Turkish Novels", *Athens Journal of History* 6, 4 (Oct. 2020): 329-331; Şevket Pamuk, "Economic Change in Twentieth Century Turkey: Is the Glass More than Half Full? " *The AUP Visiting Scholar Working Paper Series*, pp. 1-32, (2007): 8-9.

[10] For detailed works that analyze the Balkan Wars, see Eyal Ginio, *The Ottoman Culture of Defeat : The Balkan Wars and Their Aftermath. Mediterraneans*. (New York, NY: Oxford University Press, 2016); Yiğit Akın, *When the War Came Home : The Ottomans' Great War and the Devastation of an Empire* (Stanford, California: Stanford University Press, 2018); Richard C. Hall, *The Balkan Wars, 1912-1913 : Prelude to the First World War. Warfare and History* (London: Routledge, 2000).

[11] Kemal Arı, *Büyük Mübadele : Türkiye'ye Zorunlu* Göç, 1-3; Seha L. Meray, *Lozan Barış Konferansı, Tutanaklar, Belgeler*, 1-1, 321; İsmail Soysal, *Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları, Vol. I (1920-1945)* (Ankara: TTK Yayınları, 2000), 67-245.

and conventional Turkish historiography in terms of considering Britain as one monolithic and sole structure instead of presenting a multi-layered portrayal that can represent a diverse range of actors in British policy-making procedures. This paper's other contribution can be named that by taking aside from both Greek and Turkish national, "constructed," and official histories/historiographies, it targets to concentrate on its international dynamics from British perspectives via attempting to give a voice to several British actors.

Anglo-Turkish Relations: Within the Context of the Population Exchange

It is hard to tell a story about Anglo-Turkish relations in one paragraph. However, this part aims to show only significant notions relating to our concerns on this extensive topic. It should be noted and remembered that Britain and the Ottoman Empire were two enemies during the Great War. Furthermore, it is hard to say that these relations have gone very well in the post-war period, even until the 1930s. When the Lausanne Peace Treaty was recognized as a cornerstone for Anglo-Turkish relations, it can be said that this treaty also had many fundamental difficulties for both these states' mutual affairs. The Mosul province and the sanjak of Alexandretta (*Hatay*) were crucial problems regarding Turkey's southern borders between Turkey and Britain and France, respectively. The Mosul Question became a major territorial and diplomatic dispute for Anglo-British relations until 1926. Also, it should be mentioned that even though most of the existing literature tends to ignore one major conflict between former Entente Powers such as Britain and France, there was a great tense atmosphere for Anglo-Turkish relations. This problematic ambiance was caused by the decision to remove the capital from Istanbul to Ankara, a new symbol for the "newborn nation" and "infant regime of Turkey".[12] After Turkey's this move, "the embassy crisis" found a place not only in Turkey's domestic politics, but also in the international arena because of some conflicts and opposition to the relocation of embassies.[13]

---

[12] Ufuk Erdem, "İngiltere'nin Yeni Başkent Ankara'yı Kabullen(emeye)işi ve İngiliz Büyükelçilik Binasının İnşası", *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 6/5, İstanbul, (Oct.-Nov.-Dec. 2017):2193-2227; Nehize Araz, *Cumhuriyet ve Başkent Ankara* (Ankara, 2007); Mustafa Yılmaz, *İngiliz Basını ve Atatürk'ün Türkiyesi* (Ankara: Phoenix Yayınevi, 2002).

[13] For exemplary studies that analyze (comprise) Anglo-Turkish relations, see Daniel-Joseph MacArthur-Seal "Turkey and Britain: from enemies to allies", 1914–1939, *Middle Eastern Studies*, 54:5, (2018):737-743, DOI: 10.1080/00263206.2018.1462166.; Mustafa Aksakal, *The Ottoman Road to War in 1914: The Ottoman Empire and the First World War* (Cambridge: Cambridge University Press, 2008); Sevtap Demirci, "The Lausanne Conference: The Evolution of Turkish and British Diplomatic Strategies, 1922–1923" (PhD

This chapter highlights that British internal politics regarding both high and mass politics were effective in British decision-making procedures. In the post-war era, Britain has met a new thing in terms of its administration with the 1923 general election and the first Labour Government.[14] It should not be forgotten that British public opinion was very harsh and against any possible war and further military encounters due to the Great War's hard and challenging conditions. These fundamental developments were quite impactful for not only British domestic politics, including party-politics, but also for Britain's role and involvement in the international sphere. Therefore, these reasons mentioned above should be taken into consideration to comprehend British perceptions toward the population exchange. Moreover, as will be analyzed in the discussion chapter, it is essential not to consider British policy and decision-making processes as one solid structure. Rather, this paper intends to present a more detailed picture of different political and societal actors in Britain politics with their different agendas and political and ideological affiliations.

Theoretical Framework

Theories may function like a skeleton of research, as revealed in this study, as well. Theoretical basis assists the scholar(s) in the studies' foundation phase, but also in putting together different looking puzzle pieces. This study adopts social constructivism as its theoretical pillar.

Since the relationship between theoretical framework and methodological inquiry is highly essential to construct a research topic and delve into it thoroughly, every scholar faces with this obligatory task. This study does not set apart and isolate alongside from others.

This study pinpoints itself by illustrating its harmony owing to the supportive relationship between social constructivist theory and critical discourse analysis. Social constructivism is based on the idea that social realities are socially constructed. From this insight, international relations can be named as also a socially constructed reality because of its position as a social reality. When relating the theory to this study, material and non-material elements surrounding humans may also be regarded as socially constructed within their origins. Norms, traditions,

---

thesis, London School of Economics, 1997); Joseph Heller, *British Policy Towards the Ottoman Empire, 1908–1914* (London: Psychology Press, 1983); A. L. Macfie, *The End of the Ottoman Empire, 1908–1923* (London, 1998); Geoff Berridge, *British Diplomacy in Turkey, 1583 to the Present: A Study in the Evolution of the Resident Embassy* (Leiden: Brill, 2009); Andrew Thorpe, *A History of the British Labour Party*. 2nd ed. (Basingstoke: Palgrave, 2001)

[14] Daniel-Joseph MacArthur-Seal "Turkey and Britain: from enemies to allies", 1914–1939, *Middle Eastern Studies*, 54:5, (2018):737-743, DOI: 10.1080/00263206.2018.1462166.

discourses, perceptions, identities, rules, and regulations are socially constructed notions that affect humans' lives, ideas, and actions. These socially constructed values may perform as determinative actors in people's conscious and unconscious decision-making processes and the lifestyles they adopt.[15]

The Times Newspaper

This study chooses one newspaper for its main primary sources. Therefore, it is essential to understand the media's role and importance in that era; and significantly to see firstly focus on this newspaper, The Times Newspaper, and comprehend its significance. The Times Newspaper has a strong history. The Times is a daily newspaper published in London, and it is one of Britain's oldest, most prominent, and impactful newspapers. It is widely considered as one of Britain's "big three," alongside The Guardian and The Daily Telegraph, and has long been considered one of the world's best newspapers. According to Reid, The Times is also the sixth most-circulated daily newspaper among other newspapers in the United Kingdom.[16] Together with this newspaper's continuous broadcasting activities since 1785 and even today, it also functions to represent Britain's state and public perceptions. Thanks to various publications, from state reports and state officials' accounts to public deliberations and independent correspondents, The Times Newspaper supports this paper's objectives in terms of representing both public and state discourses. However, it should be raised that while one newspaper is chosen for this study, more newspapers and even from different countries can be added in a further and broadened research. Even if it is not accomplished for this study due to mentioned limitations, it might bring more comparative inquiry and new breath to existing literature. However, this study plays its role via providing one newspaper case to show Britain's role and British perceptions toward the population

---

[15] K. M. Fierke, Constructivism. In T. Dunne, M. Kurki, & S. Smith, *International Relations Theories, Discipline and Diversity* (pp. 187-205). (Oxford: Oxford University Press, 2013):191-197; E. Adler, Seizing the middle ground: Constructivism in world politics. *European Journal of International Relations, 3*, (1997): 319-363; P. L. Berger and T. Luckmann *The Social Construction of Reality* (London: Penguin Books, 1991); J. G. Blumler and M. Gurevitch, "The political effects of mass communication". In M. Gurevitch, T. Bennett, J. Curran, & J. Woollacott, *Culture, society and the media* (pp. 232-265). (London and New York: Routledge, Taylor and Francis, 1982). M. Finnemore and K. Sikkink, "Taking stock: The constructivist research program in international relations and comparative politics". *Annual Review of Political Science*, 4, (2001): 391-416.; M. Küçük, "Uluslararası İlişkilerde Sosyal İnşacılık". In R. Gözen, *Uluslararası İlişkiler Teorileri* (pp. 361-413). İstanbul: İletişim, 2019): 365-368.

[16] A. Reid, *A History of the Times Newspaper* (2020, November 3): Retrieved from Historic Newspapers: https://www.historic-newspapers.co.uk/blog/the-times-newspaper-history/.

exchange. One last thing is that The Times Newspaper was Britain's "semi-official" newspaper, and it had and has a place in the minds of their audiences (still).[17]

Findings

Every study has its own constraints in terms of its focus, selection of primary source, methodological stance, and theoretical framework. This study takes The Times Newspaper as its fundamental source. Although many studies have shown their robust contributions to literature owing to their comparative inquiry and different array of sources, this study does not choose that route and has an ambition in a distinctive direction. This direction leads the study to select one main source with the intention of concentrating on one specific source. This study chooses one main source, The Times Newspaper, intending to concentrate on a particular source and show its position in the Population Exchange.

During the data research phase, this study also made a choice in selecting keywords and the amount of advance search. Due to the limited access to The Times Digital Archive offered by Gale: A Cengage Company, Gale Primary Products: Historical Newspapers Database, this study was bound to conclude data research within one week.[18] Because of the reasons above, this study was limited to only two advance searches, which may contribute to the existing scholarship and provide upcoming studies. While the study may contribute to the existing scholarship, it may also provide further studies by showing its emboldening parts and boundaries.

Whereas one may point out that the Greco-Turkish Population Exchange started in 1923 and took long until 1933, this study has selected the years between 1915 and 1945. This design is based on an attempt to find mentions about the idea of the population exchange and also show subsequent political, economic, and social atmospheres related to the population exchange. In the first advance search, the keywords are "exchange," "Greek," and "Turk". During the advance searching, due to the high numbers of articles about "stock(s) exchange" and "exchange of stock(s)," the word "stock" has been out of searching. In this search, it has been reached 41 results in total, as can be seen in **Table 1** below. Among

---

[17] The Times, The Sunday Times. *About Us* (2021, April 28): Retrieved from The Times, The Sunday Times: https://www.thetimes.co.uk/static/about-us/?region=global.

[18] This one week subscription opportunity was granted by Koç University Suna Kıraç Library. With the author's application to the institution, this grant did cover the period of 13.04.2022 – 20.04.2022 thanks to support and guide of Onur Yılmaz who is E-Resources and Serials Librarian.

all of them, 29 articles have been considered relevant data to this study's topic.

In the second advance search, the keyword is "population exchange". In this search, 23 results in total have been reached in the stated timeframe. Among all of them, 12 articles have been considered relevant data to this study's topic. After the research phase, 18 articles are taken for this study because of their relation to our topic, among other 41 news in total.

Table 1: Obtained Data from the Twofold Advanced Search

Advance Search Number	Keywords	Years (Between)	Results (Total)	Results (Relevant)	Different Results from Previous
1	1. Exchange 2. Greek 3. Turk Not: Stock	1915-1945	41	29	28 (12 of them are quite related)
2	1. Population Exchange	1915-1945	23	12	11 (10)
Total:	-	-	-	**41**	39 (**22**)

Methodological Pillar: Studying The Cases At Hand

This study adopts critical discourse analysis as its methodological pillar. As Van Dijk points out, critical discourse analysis consists of two main categories to analyse the texts. These main categories can be named macro structure and micro structure, depending on the criteria of the structure of the language. "Thematic" and "Schematic" sections can be regarded as subparts of the macro structure. In the phase of thematic analysis, scholars look at the headline(s), news' entries, leads, and the visual materials of the news, such as photographs, one by one.[19]

[19] Teun A. van Dijk, *New Analysis: Case Studies of International and National News in the Press* (New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates Publishers, 1988): 14-15; Gözde Yardım and Hilal Doğruel, "Eleştirel Söylem Çözümlemesi Bağlamında Haber Metinlerinin İncelenmesi: Pippa Bacca Cinayeti Örneği" *Erciyes İletişim Dergisi, 6*(1), pp. 137-148 (2019, January): 141-142; Teun A. Van Dijk, "Media contents the interdisciplinary study of news as discourse". In K. B. Jensen, and N. W. Jankowski, *A Handbook of Qualitative Methodologies for Mass Communication Research* (s. 108-120). (London: Routledge, 1991); Teun A. Van Dijk, "Principles of critical discourse analysis". *Discourse and Society*, 4(2), (1993):249-283; A.S. Seyhan, Ö.F. Zararsız and E. Ayaşlıoğlu, "Pandeminin Politikleştirilmesi ve Söylem: Cumhuriyet ve Sabah Gazeteleri Örneğinde Koronavirüs

There are sub-sections titled situation and interpretation in the second sub-part of macro structure, the schematic part. Under the situation title, the main event, background information about the event, its consequences, the way it was handled, and its context are examined. Followingly, there are two subdivisions as news sources and verbal reaction (comments of the parties) in the interpretation part.[20]

In the second main division of critical discourse analysis, one may state that this part is mainly associated with language. The micro structure has four sub-structures: syntactic analysis, local coherence, choice of words, and rhetoric. In the phase of syntactic analysis, it is looked at two sub-parts with a focus on the sentence structure. This part's analysis is based on passive or active and simple or complex sentence structure(s). In the local coherence part, one can divide three sub-parts which are conditional, functional, and referential coherence. The third part concentrates on the choice of words. In the last stage, the rhetoric part, usage of photographs, persuasive context, direct description, and eyewitness reports are three subdivisions.[21]

This study would/might adopt the structure designed above for obtained data in the discussion part in an extended version. However, because of the limitations in size and time, this paper intends to show only the most important analysis units among CDA's other structural analysis units. These units are the choice of words and rhetoric not only to avoid too many details and structural boundaries of CDA, but also to offer a new outlook and historiographical dimension to existing literature regarding the population exchange.

Discussion

Choice of Words and Rhetoric

The first news is can be regarded one of the sources which offers different kind of thoughts and conflicting perspectives. In its some parts, one can feel the Greek-sided rhetorical approach such as representing Turks with their "very severe punishment" to the Greek subjects. Also, "murders", "rapes" and "irregular warfare" atmosphere can be seen as negative notions in looking Turkish-side. Although this is the case, this news also provides a critical perspective towards Greece's policies in Anatolia. Under the title of "Greeks Partly Blame", the Greek Government is presented as a "responsible" for these tension and also their "encouragement" to the Greeks in Anatolia is criticized. On the other

---

Haberleri Üzerine Bir Analiz". *Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 35, pp. 17-37 (2021): 21-23 DOI: 10.31123/akil.888144

[20] Teun A. van Dijk, *New Analysis: Case Studies of International and National News in the Press*, 14-15.

[21] Ibid.

hand, negative comments on the Turkish officials is showed in the example of "an ill-conditioned savage" portrayal. Also, while the last part of the news points out the Greek sources as an "absolutely reliable information", it He states that the massacres that the Turks claim to have been perpetrated by the Greeks were committed by the Turks and they were shown as if they were done by the Greeks.[22]

The second news contributes a lot to our study for beholding the Greek-sided rhetoric and particular kind of phraseology. While Smyrna is presented as a "great safe-guard" for Greeks in situations like "asylums from massacres" by Turks, their Turkish counterparts are seen as a negative subject. The deputies who talk in the parliament perform their specialty in rhetoric to provide their ideas. In the topic of "to secure a settlement" with Turkey, Indian Moslems are also essential element to consider in British policy-making. As one can understand from Colonel Wedgwood's words:

> "He saw the situation developing in India to the uttermost repression, and then, as in the case of Ireland, a contemptible surrender to force of what was denied to justice."

As it showed under the part of schematic analysis, Indian Moslems, the Irish case and "the caliphate's agitation" are related questions to the "problem" with Turks. This rhetoric is founded on the pillar of British politics and of international actors such as the U.S. and other Entente Powers. This British domestic politics consists of the party politics such as political rivalries and competition, and also their standpoints for Turks.[23]

Followingly, the third news is quite remarkable in terms of its rhetoric and phraseology. Negative kind of rhetoric is used for Turks as can be seen below. The specific type of word choices is preferred in the text to represent Turks in active manner, but seeing their position "problematic".

- "With an alacrity which we have not hitherto been accustomed to associate with them the Turks expressed a desire that the convention embodying this scheme should be signed at once, but the Sub-Commission."
- "They (Turks) wished to get rid of Hellenic subjects as well as of their rayahs, or Greek Orthodox "cattle"."

[22] (From Our Own Correspondent.). "Hangings In Asia Minor." *Times*, 18 Oct. 1921, p. 9. *The Times Digital Archive*. 18 Apr. 2022.
[23] "House Of Commons." *Times*, 28 Mar. 1922, pp. 17+. *The Times Digital Archive*. Accessed 18 Apr. 2022.

> "The Turks, in their enthusiasm, have decided to cut down the meaning of "Constantinople" to its smallest possible area."[24]

Afterwards, the news titled, Turkish Frontiers comes to analysis phase. On the topic of the war graves in Gallipoli, the Turkish representation in the British eyes is given with the sentences below.[25]

"… the Turks betrayed a curious ignorance of the meaning of the scale to which a map is drawn."

The following news adopts impartial manner in terms of its rhetoric and choice of words. Since this news is about the direct publication which was issued by Foreign Office, it does not have any commentaries. The pharology is based on high neutrality as can be seen in a sample below.[26]

"All the above articles to be regarded by Turkey as fundamental laws of Turkey, and to be placed under the guarantee of the League of Nations by an article similar to that guaranteeing all European Minority Treaties."

While this is the case for the fifth news, the sixth one titled "House of Commons" contributes remarkably in this analysis. Mr. Fisher asked an important question about the Turkish Government's plan to exclude all Armenians, in 1924. Mr. Ponsonby replied to this question as below. Lieut.-Col. Horlick provides to this analysis significantly that different types of political attitudes were existed in the Parliament and they discussed. While Lieut.-Col. Horlick shows a Turcophile profile in terms of his rhetoric, Llyod George offers much more critical stance towards Turks and presents a Grecophil attitude. Llyod George also mentions a lot to the British domestic politics and center-dominions relations. While Llyod George's rhetoric and specific attitudes in selecting words reveal out many "hidden" discourses, his speech talks itself without a need to discourse analysis. He states quite uneven treaty conditions and loss of many opportunities for Britain. Capitulations, special guarantees for minorities, and the Straits Convention can be named among these "unresolved" questions in the Curzon's discourse.[27]

Furthermore, Llyod Curzon criticizes French as the official language of the conference because he saw that as a "surrender" and loss of "prestige" and "authority". The Mosul Question was the another concern

---

[24] (From Our Special Correspondent.). "Exchange Of Turks And Greeks." *Times*, 17 Jan. 1923, p. 10. *The Times Digital Archive*. Accessed 18 Apr. 2022.

[25] (From Our Special Correspondent.). "Turkish Frontiers." *Times*, 20 Jan. 1923, p. 7. *The Times Digital Archive*. Accessed 18 Apr. 2022.

[26] "The Turkish Treaty." *Times*, 1 Feb. 1923, p. 9. *The Times Digital Archive*. Accessed 18 Apr. 2022.

[27] "House Of Commons." *Times*, 10 Apr. 1924, pp. 7+. *The Times Digital Archive*. Accessed 18 Apr. 2022.

was raised by Lloyd George. The discourses on the Lausanne Treaty as "a humiliating Treaty", "a cowardly Treaty" and "a calamitous" also reveal out his perspective.

While this is the case for Llyod George, Sir Butler and Prime Minister Mac Donald were in favour of ratification of the Treaty. When Sir Butler highlights the treaty's equal pillars for the parties, Mr. Mac Donald adds that "every day that passes without ratification is a day of very serious loss".

> "Mr. FISHER (English Universities, L.) asked it the attention of the Secretary of State for Foreign Affairs had been called to telegrams from Constantinople stating that the Turkish Government proposed to exclude all Armenians from a zone lying east of a line drawn from Samsum to Selelke; and whether, as such restriction would not be in accordance with the minority clauses of the Treaty of Lausanne, representations were being made to the Turkish Government."

> "Mr. PONSONBY, Under-Secretary of State for Foreign Affairs (Sheffield, Brightside), the said:-The answer to the first part of the question is in the affirmative, but it appears uncertain whether the intention of the Turkish Government is to expel the Armenians at present resident within the zone concerned or merely to prevent the immigration into that zone of Armenians at present resident outside Turkey."

> "LIEUT.-COL. HORLICK (Gloucester, U.) said that, having spent some five years previous to and during the war in the Near East, including a few months in the interior of Asia Minor, he took a great interest in the subject matter of the debate. The Treaty was lacking in many respects, but, taking into consideration the circumstances in which it was drawn up and signed, a great deal of credit was due to those who negotiated it on our behalf. We had done very well out of the Treaty, and, at any rate, we had put an end to a state of war that had been in existence eight years. In an earlier debate the minority clauses had been criticized as inadequate for the protection of the minorities in the Turkish Empire. An astonishing change, however, had to be taken into account. The Turkish people had done away with the Sultanate and the Caliphate and started the attempt to build up a sovereign State according to Western ideals. By this means alone a great many of the causes of the appalling disasters and catastrophes which had happened in the past had disappeared. The despotism of Abdul Hamid and the theocratic government of the Turkish Empire had disappeared and at any rate temporarily, the Russian menace. Enver Pasha was dead. Smyrna, which, by a decision. that appeared to him to be neither just nor politic, had been handed

over to the hereditary enemies of the Turks, was now again in Turkish possession. If minorities were to be treated as they ought to be it was not desirable to interfere unduly with the interior economy of Turkey. Let the Turkish people work out their own salvation as far as possible. If they were trusted and it was shown that we considered that they were trying honestly to improve the conditions of their country and the peoples contained in it regardless of religion, the Turks were far more likely to carry out reforms, than if we pursued a policy of crabbing them and told them that we did not believe that they: were in earnest. The handing over of Smyrna to the Greeks might, however, prove a blessing in disguise if, by causing the Turkish people to rise, Phoenix-like, from their ashes Turkey was: restored to its former state of prosperity. (Cheers.)"

> "Mr. LLOYD GEORGE (Carnarvon Boroughrs, L.) said that while he disagreed profoundly with much that the hon. gentleman who had just sat down had said, he welcomed his speech as far as its merits and the argument were concerned. (Cheers.) He had some sympathy with the Government in their position of having to put this Treaty through, though they had no responsibility for it. But it would be a very grave responsibility to invite the House to reject the Treaty and to reopen a condition of war with Turkey. The criticisms be intended to make on the question of the Dominions were not directed against the Prime Minister or the Colonial Secretary. He could not help thinking, however, that the Prime Minister was misinformed as to the position of Canada when fie made his statement on the last occasion."

> "Another departure in the Treaty, as compared with previous treaties. was that it was written and signed in the French language, and the English was merely a translation. Hitherto the official document of a treaty was in both languages. The change was more than a mistake: it was significant of the fact that we had gone back in authority and prestige in our dealings with foreign Powers. It was a surrender on the part of our representatives."

> "As to the Treaty itself, he thought it was deplorable. It was a treaty which might have been -signed by a vanquished Power as far as British interests were concerned. In regard to Capitulations we had surrendered something which we had had for generations before the war. The Capitulations were the only constant protection for the life, liberty, and property of the British trader in Turkey. The surrender would hamper British trade and would shake the confidence of the trader. Further, there was no protection at all for Christian minorities. We got no compensation

for British property which was destroyed, but we had to pay for the two ships taken at the beginning of the war."

> "A much more serious matter was - the Straits Convention. What was the guaranteed: Demilitarized zones! - With modern artillery you could hit the Straits from behind the zones. It was a guarantee on paper- only. There was not a naval authority alive who would say it was worth the paper it was written on. It was a sham: -But the guarantee - which Great Britain had given in consideration of it was something which might involve us in, var within the lifetime of the present generation. We had undertaken to defend - Turkey against any - attack on Constantinople or any other part surrounding the Straits."

> "The Treaty did not make peace. It had left out one question of a very disturbing character, and that was the fate of the province of Mosul. Was that going to be Arab or Turkish? The Treaty Was a humiliating Treaty it was a cowardly Treaty; and it might well be a calamitous Treaty. (Liberal cheers.) The fatal error committed by the late- Foreign. Secretary sand the late Government was in not insisting upon the terms of the Treaty of Mudania, under which hie Turks were not to cross into Europe until peace: had been ratified. The Turk did not know very much about Western Europe, but he had an Oriental perception of human nature, and he exercised that at Lausanne. He saw what he had in front of him, and he took that as a specimen of what he had to deal with. (Liberal cheers and laughter.) He -said: I can bluff to my heart's content; there is nothing here that will stand up to me," and he was quite right."

> "Sir G. Butler said ... Treaty is the first treaty which had not been dictated by a victor to the vanquished, but rather a treaty negotiated on equal terms."

> "Mr. Mac Donald: I confess that had it not been for the necessity of coming to the House for the Bill which has led to this very interesting debate I should have taken upon myself to have advised ratification weeks ago, and to have asked the House for an indemnity for having done so. The reason why I say that is that every day that passes without ratification is a day of very serious loss. We have had questions addressed to us, and there have been reflections made during this two-days' debate about the Turks failing to do this and the Turks failing to do that. But Turkey is under no obligation to do this or to do that. ... I hope this House,

without further delay will give me an opportunity of going ahead with ratification."[28]

In seventh news, the correspondent uses a narrative about "Macedonian Moslems". While doing that, the author references his observations and collected information within an impartial manner.[29]

In the eighth news, there are examples of important type of rhetoric and choice of words. When the correspondent mentions "the complete colonization of the region" by Greeks, he does not see that as a problem. Because at the beginning, he identifies the population exchange as "happy surprise". The correspondent also gives some historical information with his distinctive phraseology such as "much private land … unlawfully annexed by the Greek Government", "The nationalism of Kemal Pasha is infectious.", "violation of the Turkish conception of privacy of family", and "The disappearance of the old spirit is only a question of time." in the topic of political life of the Turkish minorities.[30]

The nineth news rely on neither quite visible rhetorical aspect nor a phraseological insight. It uses some phases such as "it is considered" and "it is understood" to show the broadness of the information. Perhaps the only example can be "Greece's cancels' unfavorable impression in Angora" to see choice of word typification.[31]

In the case of tenth news, the correspondent builds its narrative and rhetoric in favour of Turco-Greek friendship. As can be seen below, the correspondent mentions the Greco-Turkish War and exchange of populations which are the problems solved and passed. The correspondent highlights the better relations between Turkey and Greece and their "cooperation".[32]

> "The appearance of the Turkish Minister at Athens at the celebration of the centenary of the recognition of Greek independence marked a great change in the relations of the two peoples, and, when the claims arising from the exchange of populations and the last, Greco-Turkish war were finally settled, the road to a better understanding was cleared at last."
> "Turkey and Bulgaria have been good neighbours for the last eight years; Greek, Turkish, and Bulgarian interests coincide at many points; and the success -which has attended the efforts of

[28] Ibid.
[29] (from a Correspondent.). "Macedonian Moslems." *Times*, 19 Sept. 1924, p. 11. *The Times Digital Archive*. Accessed 18 Apr. 2022.
[30] From Our Balkans Correspondent. "Greeks And Turks." *Times*, 29 May 1929, p. 15. *The Times Digital Archive*. Accessed 18 Apr. 2022.
[31] From Our Correspondent. "Greco-Turk Exchange Of Populations." *Times*, 30 Aug. 1929, p. 11. *The Times Digital Archive*. Accessed 18 Apr. 2022.
[32] "M. Venizelos At Angora." *Times*, 3 Nov. 1930, p. 13. *The Times Digital Archive*. Accessed 18 Apr. 2022.

M. Venizelos and of Ismet PASHA to further a Greco-Turkish understanding encourages hopes of closer cooperation between peoples who have fought bitterly in the past but nevertheless understand one another far better than Western Europeans suppose."

The eleventh news consists of relatively important rhetorical and phraseological elements within its discourse schema. As can be seen in the first quote, the correspondent focuses on Greece's limited sources and the bulk of refugee crisis with its rhetorical ability. The subtitle of "English Camp" has a narrative from the Greek refugees' voices. The second quote from Lord Curzon shows the British standpoints towards Turks and Turkish policies within the example of Lord Curzon. It takes an attention to Turks' isolation and aloneness from the international arena. The third quote indicates Ismet Pasha's comments and Turkish-sided opinions on the matters. The fourth quote from the news provides an information about the Turco-Greek debates in the commission within the rhetorical basis. In the fifth quote, Lord Curzon raises his critical comments towards Turks, particularly in the topic of minorities. "The Armenian Question" is on the pout of debate by Curzon to set up negative perceptions towards Turks. Furthermore, The news raises some questions to the Angora Government and its minority policies via mentioning in the sixth quote. The news points out the Turkish aims in that kind of policies within the Turkish rhetorical stance.[33]

The last quote comes from Lord Curzon. This quote is remarkably distinguished from others. This part provides a narrative that Curzon was against the population exchange and thought that this was a Turkish plan to exclude Greeks. While Curzon consciously choose the words which are against Turks and their "policies", Curzon portrays Greeks as a victim due to these "Turkish policies". This quote holds a special kind of place in terms of its rhetorical insights and phraseological indicators, alongside others.[34]

> "The number whom a small county like Greece can receive is limited, after all."
> Lord Curzon: "If the Conference breaks on the question of minorities-if we are to leave Lausanne on this question-will a single voice be raised in favour of the Turkish delegation? They may get support from Angora, but they will get no support, nothing, anywhere else."
> "The proceedings of the Conference began with Ismet Pasha's reply to the Allied proposals of yesterday. It was exceedingly

[33] (From Our Special Correspondent.). "Warning To Turkey." *Times*, 14 Dec. 1922, pp. 12+. *The Times Digital Archive*. Accessed 18 Apr. 2022.
[34] Ibid.

unsatisfactory. Ismet Pasha explained that all elements in Anatolia had suffered greatly of late years. He claimed that the minorities had been armed and had been incited from abroad to attack the Turks. He asserted that the miseries of the minorities in Anatolia were only a part of the general wretchedness which afflicted the whole population. He again referred to the destruction wrought in Western Anatolia by the retreating Greeks, and drew a picture of the destitution in which multitudes of Moslems now found themselves as a result of the "inhumanity practised by a civilized Power in the twentieth century." With regard to the Greeks, Ismet Pasha announced that his Government was prepared to allow 200,000 to remain in Constantinople. From the reply handed in last night to the Sub-Commission it appears that these 200,000 represent only the Constantinople-born Greeks, and that the Turks insist that the Ecumenical Patriarch should leave Constantinople, thus depriving the remaining "Rayahs" (non-Mahomedans who pay capitation tax) of the only institution which was able to protect them from the Turks during the last five hundred years. Ismet Pasha insisted that any Turks who should leave Greece under the proposed exchange of population must be suitably indemnified by the Greek Government." The rights of minorities would be provided for by the Turks on the same basis as that adopted in recent treaties, but any form of vigorous measures for guaranteeing those rights would be rejected as incompatible with Turkish sovereignty.

> "Then followed a pause during which the various delegations consulted. Then M. Venizelos objected to Ismet's suggestion of yesterday that the exchange of populations was a Greek proposal. It was Dr. Nansen's proposal, and was put forward as being the only way-of avoiding greater barbarity. As for the indemnification of Turks who should leave Greece, M. Venizelos was quite in agreement providing that the indemnification was reciprocal."

> "Lord Curzon said that Ismet's reply of yesterday was an uncompromising statement made before the Allied proposals had been thoroughly studied. The reply of this morning, however, was one given after the proposals had been studied. Yesterday Ismet had appealed to history, and had quoted the generous conduct of previous Turkish Monarchs, and yet this morning he (Lord Curzon) had read in the report of the Sub-Commission how far the Government of Angora was prepared to depart from the laudable practice of Sultan

Mohamet Fatih. Ismet had said that all the trouble in the past was due to propaganda and machinations of the Tsarist Government. He would only ask if all propaganda and all machinations had ceased under the Soviet Regime. Ismet had quoted British Blue-books. He (Lord Curzon)- had not wished so "dig into the past, and tell a tale of massacre and crime." But if appeals were to be made to Blue-books it should be remembered what arguments could be drawn from Blue-books on the other side. How was it that, if the Armenians were, quite happy under Turkish rule, and if the Turks had only fraternal feelings for them, if they bad brought their own suffering on themselves, the three million Armenians who used to inhabit Anatolia were 2low reduced to one hundred and thirty thousand? Had they killed themselves, or had they voluntarily left Anatolia?

When the French troops left else, why were they followed by eighty thousand Armenians? Why did the Armenians not go home, and be embraced by the Turkish Government?

The Armenian question, continued Lord Curzon, was one of the great scandals of the world, and the world would not be content that the remnant of these 1wretched people should be left without any protection beyond that which the Turkish Government might be pleased to afford.

"I repeat," said Lord Curzon, with impressive gravity, "do not let us darken. "."

> "On the other hand, the Government of Angora would not accept a *haratch* (tax in lieu of military service) in view of the liability for military service of minorities, as it considered this device to be unfair to other Turkish subjects. His Government would, however, refuse surveillance by any international commission, such being an infringement of Turkish independence and a menace even to the existence of his country. The rights of minorities would be provided for by the Turks on the same basis that adopted in recent treaties, but any form of vigorous measures for guaranteeing those rights would be rejected as incompatible with Turkish sovereignty."

> "We wish to obtain a solution for the future. I deeply regret the proposal for an exchange of populations. It is a thoroughly bad and vicious solution, for which the world will pay for one hundred years to come. I detest any hand in it. But to say it is the desire of the Greeks is monstrous. The solution has been forced by the Turks owing to their expulsion of the Greeks. It is perfectly clear that the Turks

> wish to rid themselves of the Greeks, or to make the conditions of their stay cruel and impossible. When we leave Lausanne – and it may be we shall go sooner than you think – when the worlds hears that the Allied Powers have been fighting the battle of minorities and getting nothing but platitudes in return, the general impression will be deplorable.".”[35]

The twelfth news provides a rhetorical understanding which illustrates negatively portrayed Turks, thanks to its phraseological usage, as well. While the news is saying the “Turkish suspicion of Jews”, “(Jews) are not useful members of society” and “Turks are no longer tolerant towards the Jews”, the news illustrates “Turks’ negative attitudes and policies towards Jews”.[36]

The thirteenth news highlights the disorganization and problems during the implementation process of population exchange as showed below. Also, it can be regarded an interesting that the correspondent mentions about Dr. Riza Nur Bey as “a helpful cooperator”.

> “Nejati Bey, Deputy for Smyrna, has accepted the Vekilship for Reconstruction and Exchange of Population which several other deputies have already refused. This reluctance to undertake the duties of the post is intelligible in view of the lack of organization and of money.
>
> An example of the disorganization bas been seen here in the case of some three thousand Pontic Greek refugees from Samsun, on the Black Sea.”[37]

The fourteenth news concentrates on the population exchange’s economic conditions as below. The correspondent specifies as “general unsettlement and trade depression”.[38]

> “First of all they had had in progress a great exchange of population-Greeks evacuating their homes in Asia Minor and going to Greece, and Turks evacuating their homes in Greece and going to Asia Minor. That had been taking place during the half-year, accompanied by general unsettlement and trade depression. Then there was the failure of crops during 1923, which must have been about as bad as an failure of crops ever had been in the past. It was really remarkable that in the past half-year, as compared

---

[35] Ibid.

[36] (From Our Own Correspondent.). “Final Details Of Evacuation.” *Times*, 1 Oct. 1923, p. 11. *The Times Digital Archive*. Accessed 18 Apr. 2022.

[37] (From Our Own Correspondent.). “Turkish Policy In Future.” *Times*, 22 Oct. 1923, p. 11. *The Times Digital Archive*. Accessed 18 Apr. 2022.

[38] “Ottoman Railway From Smyrna To Aidin.” *Times*, 1 Oct. 1924, p. 23. *The Times Digital Archive*. Accessed 18 Apr. 2022.

with the corresponding hall-year, they had carried only one-tenth of the usual amount of wheat and barley. That spoke for itself as to what the crops were. Then the olive crop was a failure, and so was the cotton crop. They had carried 70 per cent. less olive oil and 50 per cent. less tobacco. On the top of that the tariffs had been reduced very substantially in July, 1923, and there had also been a fall in exchange, so that they had lost £1,000 a week in Turkish piastres as compared with the previous year.

An Exceptional Half-Year

The results of the half-year did not affect their scheme of arrangement, because it began only on July 1, 1924-after the end of the half-year. It also did not reduce the amount of the reserve fund provided to make workable that scheme. Speaking broadly, he would advise the shareholders not even to keep results of the past half-year or to compare them with anything. He would advise them to regard that period as an isolated disaster, and one which was not likely to recur. He thought that the Press comments were unduly pessimistic, and, if he had to draw a moral from the results of the past half-year, lie would point to the folly of half-yearly meetings and statements of accounts. In a whole year a railway could show something like what the position of affairs was, but in a hall-year it could not. He had had experience before now in other countries, where in one half-year they could not meet their prior charges, whereas, taking the year as a whole, they were able to pay decent dividends to the Ordinary shareholders.

As to the future, the grain crops for the current year were much better. Olives, cotton, and above all, tobacco, were promising well. More tobacco was being cultivated. From July 1, 1924, when the new year began, their gross traffics were £88,880 against £86,000 in the previous year. Then they had authority to raise rates on goods and passengers. Some increases were already in operation. Among other good points was that they were carrying immigrants into the country. During the last six months they had carried over 17,000 Turkish refugees from Macedonia-a hardworking and industrious people.

The Reparation Question.

With regard to reparations, Turkey had no money and the directors recognized that they could not expect a large sum in cash. They had never contemplated it, but they hoped they would be able to get valuable considerations which would be well worth having. They hoped to avoid arbitration.

There had been a great deal of damage to permanent way by floods during the hall-year. Those had now been repaired, and they were actively engaged in rebuilding the stations burnt down

during the war. With regard to the request received from the Turkish authorities that they should hold general meetings in Turkey, they hoped to make arrangements with the authorities whereby the latter would be satisfied and the directors would still be able to give their shareholders all the information to which they were entitled. In conclusion, he recommended the shareholders to look forward to very much better times in the future. (Cheers.)"[39]

The fifteenth news is relatively weak one in terms of its rhetorical and phraseological capacity among others. Because it adopts an objective manner and it provides an information about Fethi Bey's concerns on the Mosul dispute instead of the population exchange.[40]

"The Greco-Turkish question with regard to the exchange of Greeks in Constantinople will be considered by the Council in the course of the present session. The Greek and Turkish delegates instructed to deal with the question are expected in Brussels on Friday. Fethi Bey is concerned only with the Mosul dispute.

*** Our Constantinople Correspondent announces the departure for Brussels of Tewflk Rushdi Pasha (the Turkish representative on the Mixed commission for the Exchange of Population) to present the Turkish case before, the Council of the League."

While the sixteenth news is about the population exchange's implementation process and Turco-Greek relations concerning that. In here, it is important to see the rhetoric on the members of the commission and choice of words for the text, as can be seen below.[41]

"Jemil Husni Bey, the Turkish delegate on the Mixed Commission for the Exchange of Population, has been summoned to Angora in order to report on the attitude of the Greek authorities towards the Mixed Commission during its recent visit to Western Thrace. This was arranged in the hope of improving Turco-Greek relations, but hits had exactly the opposite effect. It has, indeed, embittered relations to such an extent that the chances of a treaty being concluded between the two countries are much lessened, if not banished. The efforts which Italy has made, is making, and will doubtless continue to make with a view to improving Turco-Greek relations have consequently suffered a severe set-back."

"The role of the Mixed Commission is certainly not an enviable one, as it alternately brings on itself the wrath of Angora and of

---

[39] Ibid.

[40] (From our Correspondent.). "Mosul Dispute." *Times*, 29 Oct. 1924, p. 13. *The Times Digital Archive*. Accessed 19 Apr. 2022.

[41] (From Our Own Correspondent.). "Turco-Greek Relations." *Times*, 20 Nov. 1928, p. 15. *The Times Digital Archive*. Accessed 19 Apr. 2022.

> Athens, and it is now an open secret that both the Turkish and the Greek Governments are considering the advisability of its dissolution. One of the three neutral members is considered to be pro-Turkish, and another to be pro-Greek, while a third is content to play an unassuming role.
>
> In to-day's *Jumhuriet* the Deputy Yunus Nadi Bev makes a violent attack on Greece, saying that it is clear the Greeks do not intend to fulfill their, engagements, and it ifs therefore useless for Turkey to continue the negotiations. He goes on to hint that in the circumstances there is nothing left for the Turkish authorities but to apply reprisals against the Greek minorities in Constantinople. He mentions that lie and others had formerly hoped that, through Italian or other intervention, it might. be possible to come to an understanding with Greece. He concludes:- "These hopes have proved to be vain."
>
> And so the eternal deadlock goes on and minorities in both countries suffer. Only by direct negotiations between General Ismet Pasha and M. Venizelos, the responsible heads of the two Governments concerned, can this dispute receive a satisfactory solution."

Although the last two news provides an different range of information such as "New Suburbs in Athens", "Capacity for Work", " Fighting the Mosquito", "Passing of the Komitaji", "New Population" and "Decay of Romance" subtitles, the rhetorical aspect and phraseological stance are not relatively vivid. [42]

Evaluation of the Graphs and Tables

This chapter is designed to offer a quantitative analysis for the obtained data. Because of the mentioned limitations, it will be offered only essential patterns. There are six different graphs and tables for this notion. The time period of 1920-1933 was chosen because of the number of documents as indicated in **Figure 3 and 4**. The first two figures are offered with term frequency filter thanks to The Times Digital Archive. These first figure indicates that there is an increasing tendency for "Turkey," "Greece" and "exchange of population" terms in 1923. Also, 1928 and 1931 shows similar growth for these terms. Both these two figures reveal that there is a visible decline tendency in news about Turk and Turkey in the post-war period, specifically after 1926. Noticeably,

---

[42] (From Our Special Correspondent). "Refugees In Greece." *Times*, 4 Jan. 1930, p. 9. *The Times Digital Archive*. Accessed 19 Apr. 2022.; (From Our Special Correspondent). "In Bulgarian Macedonia." *Times*, 14 Aug. 1930, p. 9. *The Times Digital Archive*. Accessed 19 Apr. 2022.

these figures show that while there is a trend in favour of "Turkey" term during the Greco-Turkish War of 1919-1922, there is a breaking point in 1926 most probably because of the resolution of the Mosul Question with Ankara Treaty with Britain's success. **Figure 2** shows that between 1920 and 1933, "Greek" term is continually higher than others.

Figures 3 and **4** were created to show this study's reliability in terms of selection process. As indicated in these figures, this study made its selection via considering the pattern in data search.

Figures 5 and **6** aim to show correspondent profiles and locations in the selected news. While **Figure 5** indicates The Times Newspaper's large and different scale of correspondent profiles, it also reveals it state-based sources. Followingly, Figure 6 points out its variety in locations with the high numbers of Constantinople, London and Lausanne.

Figure 1: Number of Documents in The Times Newspaper

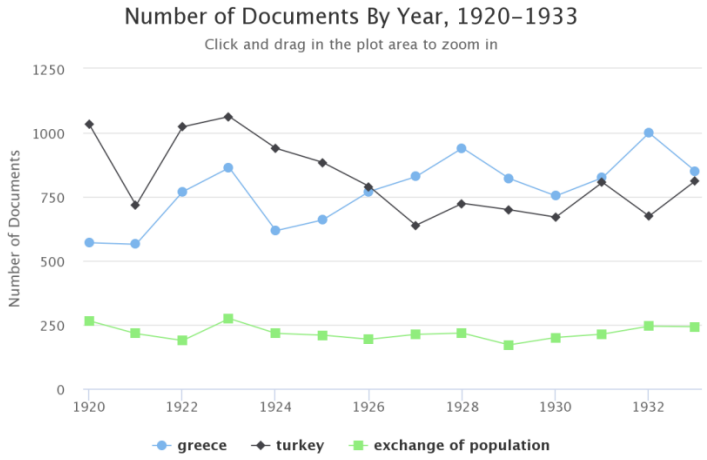

Figure 2: Number of Documents in The Times Newspaper

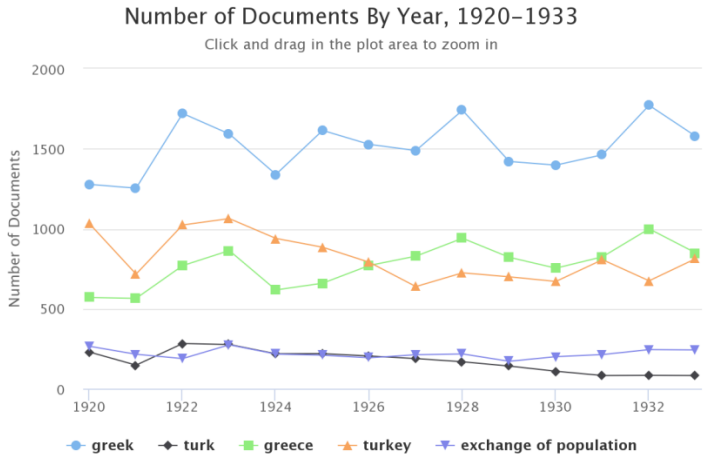

Figure 3: Newspaper Articles According to Two Advance Search

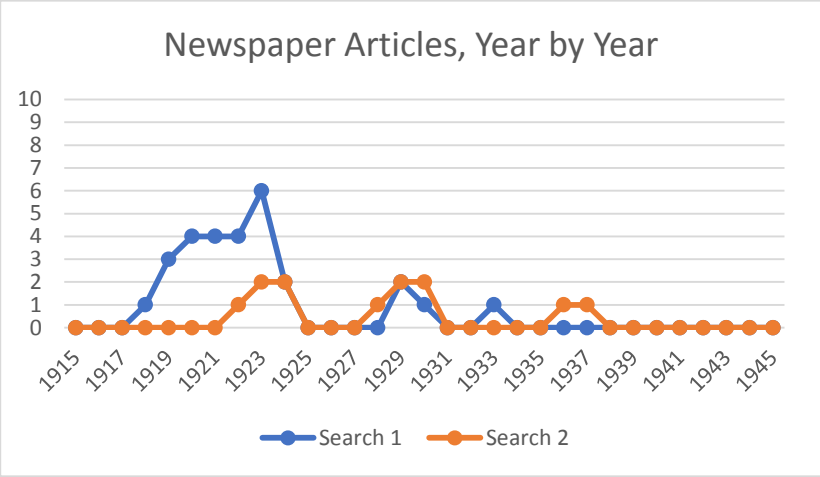

Figure 4: Selected News and Their Pattern Year by Year

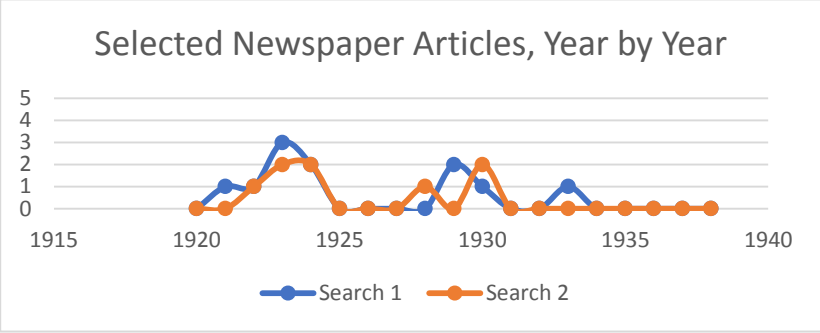

Figure 5: Correspondent Profiles for the Selected News

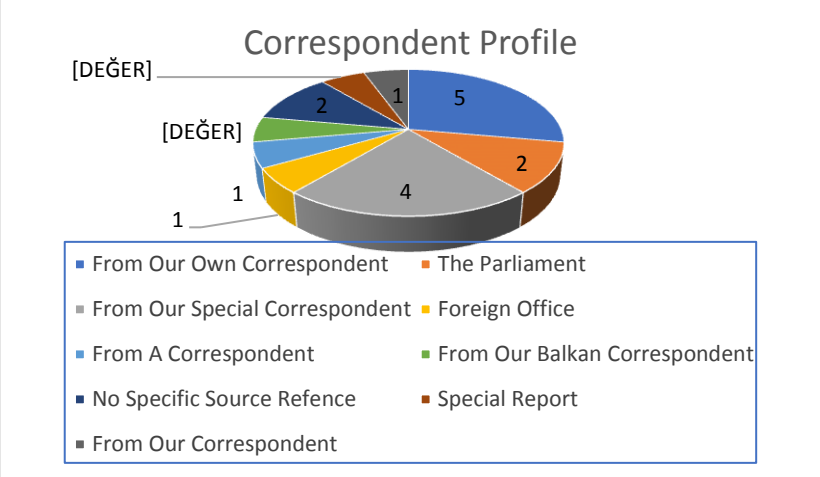

Figure 6: Locations for the Selected News

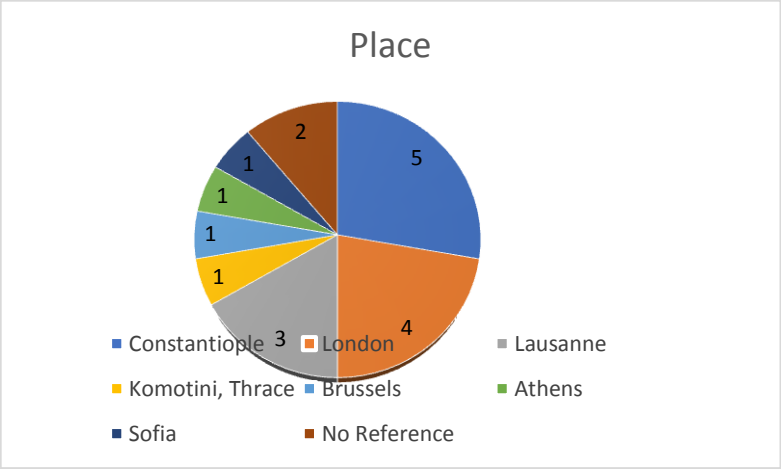

Conclusion Remarks

The population exchange touched and immensely affected the lives of hundreds of thousands of people from the two nations living on the Aegean coast. What the population exchange cost, what it took from those people, and what the states gained and lost is not the basis of this study. This study aims to focus specifically British perceptions by conducting critical discourse analysis of The Times Newspaper. This press source is chosen for the sake of attempting to show both British state and public opinions towards the population exchange. This study intends to be one of the contributive studies to existing literature with its new breath on British discourses within international and domestic political dimensions through a media foundation.

While in study's first phase, Britain had been perceived as a single/monolithic actor, at the end of the study it revealed this is not the case. The news have shown that different political parties, Indian Government, London Government, Foreign Office, Colonial Office and other government officials have distinctive political/ideological affiliations, agenda and opinions. They differ in policy and decision making processes and also act with their own motivations. While Britain seems like Grecophil in one news, the other news can reveal that this is vice versa and Turcophile tendency is much weightier. In the context of the population exchange, this study narrates that while British opinions appear as supportive for the population exchange, in other news focuses on it with negative manner and also highlight its humanitarian suffering and problematic possibilities for the future world order, specifically for the realm of "world peace" and Greco-Turkish relations' place. This study provides a more detailed picture to delve into the population exchange

"question" with changing opinions and attitudes from time to time and significantly from person to person in British case. Our analysis plays its role by its concentration on a different and perhaps unexpected corner, British concerns and discourses. However, it should be noted that this was the era of the *Pax-Britannica* and Britain's place in international arena was prominent. Although this study is in need of much lengthier research and comparative inquiry, our research might be a contribution to existing historiography and perhaps an example for further studies.

References

Primary Sources

The Times Newspaper

"Hangings In Asia Minor." Times, 18 Oct. 1921, p. 9.
"House Of Commons." Times, 28 Mar. 1922, pp. 17+.
"Exchange Of Turks And Greeks." Times, 17 Jan. 1923, p. 10.
"Turkish Frontiers." Times, 20 Jan. 1923, p. 7.
"The Turkish Treaty." Times, 1 Feb. 1923, p. 9.
"House Of Commons." Times, 10 Apr. 1924, pp. 7+.
"Macedonian Moslems." Times, 19 Sept. 1924, p. 11.
"Greeks And Turks." Times, 29 May 1929, p. 15.
"Greco-Turk Exchange Of Populations."Times, 30 Aug. 1929, p. 11.
"M. Venizelos At Angora." Times, 3 Nov. 1930, p. 13.
"Warning To Turkey." Times, 14 Dec. 1922, pp. 12+.
"Final Details Of Evacuation." Times, 1 Oct. 1923, p. 11.
"Turkish Policy In Future." Times, 22 Oct. 1923, p. 11.
"Ottoman Railway From Smyrna To Aidin." Times,1Oct.1924,p. 23.
"Mosul Dispute." Times, 29 Oct. 1924, p. 13.
"Turco-Greek Relations." Times, 20 Nov. 1928, p. 15.
"Refugees In Greece." Times, 4 Jan. 1930, p. 9.
"In Bulgarian Macedonia." Times, 14 Aug. 1930, p. 9.

Secondary Sources

Adler, E. Seizing the middle ground: Constructivism in world politics. *European Journal of International Relations, 3*, (1997): 319-363.

Ahmad, Feroz. *The Making of Modern Turkey*. London: Routledge, 1993.

Akgündüz, Ahmet. "Migration to and from Turkey, 1783-1960: Types, Numbers and Ethno- Religious Dimensions." *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 24 (1998): 97-120.

Akın, Yiğit. *When the War Came Home : The Ottomans' Great War and the Devastation of an Empire*. Stanford, California: Stanford University Press, 2018.

Araz, Nehize. *Cumhuriyet ve Başkent Ankara*. Ankara, 2007.

Arı, Kemal. *Büyük Mübadele : Türkiye'ye Zorunlu Göç, 1923-1925*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2000.

Aytekin, E. Attila. "Peasant Protest in the Late Ottoman Empire: Moral Economy, Revolt, and the Tanzimat Reforms", International Review of Social History 57, no. 2 (2012): 191–227. http://www.jstor.org/stable/26394516.
Berger, P. L. and Luckmann, T. *The Social Construction of Reality* (London: Penguin Books, 1991.
Blanchard, R. "The Exchange of Populations between Greece and Turkey", *Geographical Review*, 15/3 (1925): 449-456.
Blumler, J. G. and Gurevitch, M. "The political effects of mass communication". In M. Gurevitch, T. Bennett, J. Curran, & J. Woollacott, *Culture, society and the media* (pp. 232-265). (London and New York: Routledge, Taylor and Francis, 1982.
Bozdağlıoğlu, Yücel. "Türk-Yunan Nüfus Mübadelesi ve Sonuçları", *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi* 180 (2014): 9-32.
Clark, Bruce. *Twice a Stranger : How Mass Expulsion Forged Modern Greece and Turkey.* London: Granta, 2007.
Comu, Asli E. "A Comparison of the Exchange of Populations in Greek and Turkish Novels", Athens Journal of History 6, 4 (Oct. 2020): 329-331.
Çetin, Nurten. "1914 Osmanlı-Yunan Nüfus Mübadelesi Girişimi", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Vol. 24 (2010.
Davison, Roderic. *Essays in Ottoman and Turkish History, 1774-1923 The Impact of the West*. Texas: University of Texas Press, 1990.
Erdal, İbrahim. "Türk Yunan Nüfus Değişiminde Türk Mübadillere Yapılan Yardım Faaliyetleri", *Tarih Araştırmaları Dergisi* 25 (2006): 203-214.
Erdem, Ufuk. "İngiltere'nin Yeni Başkent Ankara'yı Kabullen(emeye)işi ve İngiliz Büyükelçilik Binasının İnşası", *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 6/5, İstanbul, (Oct.-Nov.-Dec. 2017):2193-2227.
Fierke, K. M. Constructivism. In T. Dunne, M. Kurki, & S. Smith, *International Relations Theories, Discipline and Diversity* (pp. 187-205). Oxford: Oxford University Press, 2013.
Finnemore, M. and Sikkink, K. "Taking stock: The constructivist research program in international relations and comparative politics". *Annual Review of Political Science*, 4, (2001): 391-416.
Ginio, Eyal. *The Ottoman Culture of Defeat : The Balkan Wars and Their Aftermath. Mediterraneans*. New York, NY: Oxford University Press, 2016.
Goularas, Gökçe Bayındır. "1923 Türk-Yunan Nüfus Mübadelesi ve Günümüzde Mübadil Kimlik ve Kültürlerinin Yaşatılması". *Alternatif Politika Dergisi* 4/2 (2012):129-146.
Hall, Richard C. *The Balkan Wars, 1912-1913 : Prelude to the First World War. Warfare and History*. London: Routledge, 2000.
Herkül, M. *Göç: Rumların Anadolu'dan Mecburi Ayrılışı (1919-1923)*. İstanbul: Küçük Asya Araştırmaları Merkezi. İskân Tarihçesi. (1932). İstanbul: Hamit Matbaası, 2014.

Hirschon, Renée. *Crossing the Aegean: An Appraisal of the 1923 Compulsory Population Exchange Between Greece and Turkey* (New York, Oxford: Berghahn Books, 2003.
Kaya, Alp Yücel. "On the Çiftlik Regulation in Tırhala in the Mid-Nineteenth Century: Economists, Pashas, Governors, Çiftlik-holders, Subaşıs and Sharecroppers",in Ottoman Rural Societies and Economies, Halcyon Days in Crete VIIIth, (Rethymno: Crete University Press, 2009): 333-379.
Küçük, M. "Uluslararası İlişkilerde Sosyal İnşacılık". In R. Gözen, *Uluslararası İlişkiler Teorileri* (pp. 361-413). İstanbul: İletişim, 2019.
Ladas, Stephen P. *The Exchange of Minorities; Bulgaria, Greece and Turkey*. New York: Macmillan, 1932.
Lewis, Bernard. *The Emergence of Modern Turkey*, 2nd. ed. London: Oxford University Press, 1968.
MacArthur-Seal, Daniel-Joseph. "Turkey and Britain: from enemies to allies", 1914–1939, *Middle Eastern Studies*, 54:5, (2018):737-743, DOI: 10.1080/00263206.2018.1462166.
Meray, Seha L. *Lozan Barış Konferansı, Tutanaklar, Belgeler*, 1-1. Ankara: Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1969.
Örnek, Saim and Nahya, Nilüfer. "Yeniden Tanımlanan Bir Mübadil Kimliği: Kapadokyalı Rumlarda Aidiyet ve Kendini Tanımlama," *Uluslararası Mübadele Sempozyumu ve Mübadelenin 94. Yılı Anma Etkinlikleri*, Tekirdağ, Türkiye, (30 Jan - 01 Feb 2017): 295- 305.
Pamuk, Şevket. "Economic Change in Twentieth Century Turkey: Is the Glass More than Half Full?" *The AUP Visiting Scholar Working Paper Series*, pp. 1-32, (2007).
Reid, A. *A History of the Times Newspaper* (2020, November 3): Retrieved from Historic Newspapers:https://www.historic-newspapers.co.uk/blog/the-times-newspaper-history/
Seyhan, A.S., Zararsız Ö.F. and Ayaşlıoğlu, E. "Pandeminin Politikleştirilmesi ve Söylem: Cumhuriyet ve Sabah Gazeteleri Örneğinde Koronavirüs Haberleri Üzerine Bir Analiz". *Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 35, pp. 17-37 (2021): 21-23
Soysal, İsmail. *Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları, Vol. I (1920-1945)*. Ankara: TTK Yayınları, 2000.
van Dijk, Teun A. *New Analysis: Case Studies of International and National News in the Press*. New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates Publishers, 1988.
"Media contents the interdisciplinary study of news as discourse". In K. B. Jensen, and N. W. Jankowski, *A Handbook of Qualitative Methodologies for Mass Communication Research* (s. 108-120). London: Routledge, 1991.
"Principles of critical discourse analysis". *Discourse and Society*, 4(2), 1993:249-283.

Yardım, Gözde and Doğruel, Hilal. "Eleştirel Söylem Çözümlemesi Bağlamında Haber Metinlerinin İncelenmesi: Pippa Bacca Cinayeti Örneği" *Erciyes İletişim Dergisi, 6*(1), pp. 137-148 (2019, January).
Yıldırım, Onur. *Türk-Yunan Mübadelesi'nin Ötek Yüzü: Diplomasi ve Göç*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2016.
Yılmaz, Mustafa. *İngiliz Basını ve Atatürk'ün Türkiyesi*. Ankara: Phoenix Yayınevi, 2002.
Zürcher, Erik Jan. *Turkey A Modern History*. London: I.B. Tauris & Co, 2003.

SELÂNİK'TE BİR KLASİK DÖNEM MENZİL KÜLLİYESİ: SOKULLU MEHMED PAŞA

Neval Konuk HALAÇOĞLU[♣]

Özet

Günümüzde Yunanistan'ın kuzeyinde, Selânik'in 60 km. batısında yer alan Apollonia (Pazarouda),Volvi Gölü'nün güney kıyısında ve modern yerleşimin kıyısında yer alan Sokullu Mehmed Paşa Külliyesi tebliğimizde ilk defa olarak ele alınacaktır. Seyyah Evliya Çelebi'nin Seyahatnâmesi'nde ve Venedik Elçisi Lorenzo Bernardo'nın Balyos Raporları'nda yer alan bu külliyeden günümüze ulaşan hamam ve cami yapısı ile duvar kalıntısı, yerinde yapılan araştırma sonucunda tespit edilmiştir. 1566 ve 1574 yıllarına tarihlenen külliye, Yunanistan Kültür Bakanlığı tarafından 1984 yılında tescil edilmiştir.

Uzun süren sadrazamlığında büyük bir servet sahibi olan Sokullu Mehmed Paşa, birçok hayır eseri inşa ettirmiştir. Azapkapı'da yaptırdığı ve Azapkapı Camii diye de anılan cami, Kadırga'da inşa ettirdiği cami, medrese, çeşme ve zâviyeden oluşan külliye; Eyüp'te medrese, dârülkurrâ, çeşme ve türbeden meydana gelen külliye; Büyükçekmece'de yaptırdığı ve Köprübaşı Camii diye de bilinen mescid; Lüleburgaz'da inşa ettirdiği cami, medrese, sıbyan mektebi, arasta, kervansaray, çifte hamam, imaret ve köprüden oluşan külliye; Hatay iline bağlı Dörtyol Payas'ta inşa ettirdiği cami, hamam, medrese, kervansaray ve arastadan oluşan külliye; Edirne yolu üzerinde Havsa'da yaptırdığı cami, medrese, tekke, imaret, çifte hamam, arasta, çeşme, sıbyan mektebi ve köprüden oluşan külliye; Antakya'da bir han ve Erdel Beçkerek'te imaret, cami, han, çeşme, köprü ve dârülkurrâdan oluşan külliye zikredilebilir. Bütün bunlara karşılık, Selânik'te halen kısmen ayakta olan külliye ile ilgili yayınlanmış herhangi bir bilimsel çalışma bulunmamaktadır.

Bu tebliğimizde, bizzat yerinde yaptığımız araştırma sonucunda elde ettiğimiz verilerle, Yunanistan ve Türkiye arşivlerinden de faydalanılarak, fotoğraf ile mimari çizimlerle Selanik Sokullu Mehmed Paşa Külliyesi'nin mevcut durumu ilk defa bilimsel bir çalışmada ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Selanik, Balkanlarda Osmanlı Mimarisi, Külliye, Sokullu Mehmed Paşa, Klasik Dönem Osmanlı Mimarisi

♣ Dr, Marmara Üniversitesi-Turizm Rehberliği Bölümü Mimarlık Tarihçisi

A CLASSICAL PERIOD MENZIL COMPLEX IN THESSALONIKI: SOKULLU MEHMED PASHA

Abstract

Today, 60 km from Thessaloniki, in the north of Greece. Sokullu Mehmed Pasha Complex, located on the south shore of Volvi Lake and on the shore of the modern settlement, will be discussed for the first time in our paper. The bath and mosque structure and wall remains from this complex, which are included in the Travel Book of the traveler Evliya Çelebi and the Balyos Reports of the Venetian Ambassador Lorenzo Bernardo, were identified as a result of the research carried out on site. The complex, dated to 1566 and 1574, was registered in 1984 by the Greek Ministry of Culture.

Sokullu Mehmed Pasha, who had a great fortune during his long time as grand vizier, had many charitable works built. The mosque that he had built in Azapkapı and also known as Azapkapı Mosque, the mosque he had built in Kadırga, the complex consisting of a madrasah, fountain and dervish lodge; The complex consisting of a madrasa, darülkurra, fountain and tomb in Eyüp; The mosque that he had built in Büyükçekmece and also known as Köprübaşı Mosque; The complex consisting of a mosque, madrasah, primary school, arasta, caravanserai, double bath, soup kitchen and bridge that he had built in Lüleburgaz; The complex consisting of a mosque, bath, madrasah, caravanserai and arasta built in Dörtyol Payas, a province of Hatay; The complex consisting of a mosque, madrasah, dervish lodge, soup kitchen, double bath, arasta, fountain, primary school and bridge, which he had built in Havsa on the Edirne road; An inn in Antakya and a complex consisting of a soup kitchen, mosque, inn, fountain, bridge and darülkurra in Erdel Beçkerek can be mentioned. On the other hand, there is no published scientific study about the complex still partially standing in Thessaloniki.

In this paper, the current situation of Thessaloniki Sokullu Mehmed Pasha Complex will be discussed for the first time in a scientific study, with the data we obtained as a result of the research we carried out on site, and by making use of the archives of Greece and Turkey, with photographs and architectural drawings.

Keywords: Thessaloniki, Ottoman Architecture in the Balkans, Complex Buildings, Sokullu Mehmed Pasha, Classical Period Ottoman Architecture

Giriş

Günümüzde Yunanistan'ın kuzeyinde, Selânik'in 60 km. batısında yer alan Apollonia (Pazarouda),Volvi Gölü'nün güney kıyısında ve modern yerleşimin kıyısında Sokullu Mehmed Paşa Külliyesi yer almaktadır. 1566 ve 1574 yıllarına tarihlenen külliye, Yunanistan Kültür Bakanlığı tarafından 1984 yılında tescil edilmiştir.

Yerinde yaptığımız araştırma sonucunda elde ettiğimiz verilerle, Yunanistan'da hamamı ile ilgili yapılan akademik çalışmalar dışında ele alınmamıştır. Türkiye'de ise ilk defa, Selanik Sokullu Mehmed Paşa Külliyesi'nin mevcut durumu bu çalışmada ele alınmaktadır.

Uzun süren sadrazamlığında büyük bir servet sahibi olan Sokullu Mehmed Paşa, birçok hayır eseri inşa ettirmiştir. Azapkapı'da yaptırdığı ve Azapkapı Camii diye de anılan cami, Kadırga'da inşa ettirdiği cami, medrese, çeşme ve zâviyeden oluşan külliye; Eyüp'te medrese, dârülkurrâ, çeşme ve türbeden meydana gelen külliye; Büyükçekmece'de yaptırdığı ve Köprübaşı Camii diye de bilinen mescid; Lüleburgaz'da inşa ettirdiği cami, medrese, sıbyan mektebi, arasta, kervansaray, çifte hamam, imaret ve köprüden oluşan külliye; Hatay iline bağlı Dörtyol Payas'ta inşa ettirdiği cami, hamam, medrese, kervansaray ve arastadan oluşan külliye; Edirne yolu üzerinde Havsa'da yaptırdığı cami, medrese, tekke, imaret, çifte hamam, arasta, çeşme, sıbyan mektebi ve köprüden oluşan külliye; Antakya'da bir han ve Erdel Beçkerek'te imaret, cami, han, çeşme, köprü ve dârülkurrâdan oluşan külliye zikredilebilir. Bütün bunlara karşılık, Selânik'te halen kısmen ayakta olan külliye ile ilgili Türkçe yayımlanmış bir bilimsel çalışma bulunmamaktadır.

Külliye'nin Yeri ve Konumu

Külliye İstanbul'un Avrupa yakasından başlayan ve Edirne-Sofya-Belgrad üzerinden orta Avrupa içlerine kadar usanan sefer, haç, kervan ve ulak sistemi için kullanılan önemli bir yol güzergâhında ana konaklama ve durak noktası olarak inşa edilmiştir. Bu nedenledir ki külliye çeşitli işlevlere aynı anda hizmet verecek yapıları içerecek şekilde planlanmıştır (Resim-00). Dinî işleve hizmet veren cami, mescid, derviş tekkesi; eğitim işlevli medrese ve sıbyan mektebi, sosyal amaçlı hamam ve imaret, ticaret yaşama yönelik çarşı ve hanın varlığı bu konuda bize bir fikir vermektedir (Resim-1-2).

Apollonia (Pazarouda), Yunanistan'ın kuzeyinde, Selânik'in 60 km batısında yer alır. Külliye, günümüzde Agios Pavlos ziyaret yerinin yanında yer almaktadır (Resim-3-5). Külliyeyi oluşturan yapılar, bugün Volvi, Osmanlı döneminde Beşik olarak bilinen Gölü'n güney kıyısında inşa edilmiştir. Modern yerleşimin sınırlarında, külliyede; han kalıntısı, cami ile hamam vardır. Tüm bu yapılar, 1984 yılında tarihsel olarak korunmuş anıt olarak kabul edilmiştir.

Evliya Çelebi Seyahatnâmesi'nde Yenipazar kasabası ve külliye hakkında şu bilgileri verir:

"*Beşik Gölü kıyısı yakınında bir düz yeşillik, lâlezar, verimli ve dağları korulu bir bakımlı ve süslü, şirin kasabadır. Daha önce küçük bir belde imiş. (....) tarihinde II.Selim Han zamanında Sokullu Koca Vezir Mehmed Paşa, çok mal harcayarak büyük bir cami, bir mescit, medrese, sıbyan mektebi, derviş tekkesi, hamam, esnaf ve sanatkârlar için çarşı, tüccarlara han ve gelen geçen yolcular için bir aşevi imaret yaparak bu*

kasabayı şenlendirip büyük bir şehir gibi olmuştur. Bütün örfî vergilerden halkı muaf olduğundan hâlen günden güne mamur olmadadır.

Bu da Sidirkapsi nahiyesindedir. Ve Sidirkapsi'ye bir konaktan yakındır. Selanik'ten İstanbul'a gidenlerin geçiş yeridir ki naibi ve hâkimi mütevellisi olup yeniçeri serdarı, kethüdayeri, ayan ve eşrafı vardır.

Daha önce bu kasabayı görmemiş idim. Şimdi vardığımda Cuma namazını Sokullu Mehmed Paşa Camii'nde kıldık. Gerçekten de nur üstüne nur, pür-nur bir camidir ki bütün hayratları baştan başa kurşunlu yapılardır.

Meğer Cuma günleri bu şehirde 5-10 bin adam toplanıp pazara durur imiş. Namazı kıldığımızda bu yerde, çevredeki nahiyelerin halkı toplanmışlardır, diye kaçan kölemiz için tellâllar çağırtıp bütün pazardakileri haberdar edip bulana 50 kuruş vermeye söz verip Mütevellî Ramazan Ağa'da konuk olduk"[1].

Bugünkü Apollonia, Antik Apollonia'ya çok yakın bir balıkçı köyü iken, geçmişte, Bizans döneminde, bu antik kentin bir limanı olması ihtimal dahilindedir. Birkaç kilometre daha batıda, Türk egemenliği sırasında Eğri-Bucak veya Iri-Bucak olarak bilinen günümüzdeki adıyla Nea-Apollonia (Yeni Apollonia) bulunmaktadır.

Ayrıca, NK. Moutsopoulos[2] bu yerleşimin Egnatia tarihî yolu boyunca inşa edilen şehirlerle bağlantısını kaydetmektedir. Selânik-İstanbul bağlantısını sağlamak amacıyla eski Egnatia yolunun güçlendirilmesi ve Osmanlı döneminde menzil külliye olması Sadrazam Sokollu Mehmed adına inşa edilen hayır binaları kompleksinin kurulmasıyla gerçekleşmiştir. Bugün hamamın arsası ve yapı kiliseye aitken, cami ile han kalıntısı, şahıslara aittir.

Külliyenin inşası 1566-1574 döneminde, yani Sokullu Mehmed Paşa'nın gücünün doruk noktasına ulaştığı dönemde yapıldığı düşünülürse; hamamın tasarımında Başmimar Mimar Sinan'ın katkısı olduğu şüphesizdir.

1-Hamam(Resim-14-30)

Külliyeye ait hamam, uzunlamasına tekli plan tipindedir. Yapı, külliyenin günümüzde mevcut kalan diğer binalarına bitişik değildir. Halen güneyde bulunan giriş kısmı (soğukluk) yıkıldığı için formu oldukça değişmiştir[3]. Soğukluk alanın güneyinde, muhtemelen sundurma işlevi gören bir dikdörtgenin yapının duvar kalıntıları vardır. Ilıklığın doğusunda sıhhî alan ve sıcaklığın doğusunda halvet yer almaktadır. Ocak ve tıraşlık hamamın kuzey tarafına yerleştirilmiştir.

---

[1] **Günümüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi: Gümülcine-Kavala-Selânik-Tırhala-Atina-Mora-Navarin-Girit Adası-Hanya-Kandiye-Elbasan-Ohri-Tekirdağı**, Hazırlayan: Seyit Ali Kahraman, 8.Kitap-1.Cilt, Yapı Kredi Yay., İstanbul 2011, s.96.

[2] Ν.Κ. Μουτσόπουλος, «Η θέση της Μυγδονικής Απολλωνίας και η παραλίμνια(;) χάραξη της Εγνατίας Οδού», **στο Αρχαία Μακεδονία, Πέμπτο Διεθνές Συμπόσιο**, Θεσσαλονίκη 10-15 Οκτωβρίου 1989, Θεσσαλονίκη 1993, 999-1110, s.1005.

[3] Ευαγ.Χατζητρύφωνος (Chatzitryfonos), «Οθωμανικό λουτρό στην Απολλωνία της Βόλβης», Μακεδονικά 27, 1987/88, s.139-168.

Hamam, orijinal boyutları yaklaşık 9.00 x 29.00m olan, en büyük boyutu kuzey-güney ekseninde yönlendirilmiş dikdörtgen planlı bir yapıdır. Odalar, yıkanma işlemi sırasında kullanıldıkları sıraya göre binanın uzunlamasına ekseni boyunca sıralanmıştır.

Soğukluk, hâlen yapıda kısmen korunan ilk bölümdür. Dolayısıyla bugün mevcut ziyaretçilerin gördüğü hamamın girişidir. Hamamın günümüze ulaşan ilk alanı, 2.20 x 6.70 m ölçülerinde dikdörtgen planlı, yarım silindirik bir kubbeye sahip ılıklık kısmıdır[4]. Bu alandaki girişin, Selanik Bey Hamamı'nda karşılık gelen bir örnekle morfolojik olarak tanımlanan bir açıklıktan yapılması karakteristiktir. Giriş için bu boşluğun sağında 2,70 x 2,40 m ölçülerinde, iki tuvaletli halvet bulunmaktadır.

Sıcaklığın doğusunda, muhtemelen tıraşlık için kullanılmış olan 1.00 x 1.60 m ölçülerinde küçük bir yardımcı alana erişim vardır. Bu tür bir kullanım, çoğu Osmanlı hamamında olduğu gibi, bu tür bir tıraşlık alanı soyunma odası ve çamaşır odalarına bitişik olduğu için oldukça bir istisnadır.

Sıcaklık mekânın yerleşim düzeni, Dimetoka'daki Feridun Ahmed Bey Çifte Hamamı ile Lüleburgaz'daki Sokullu Mehmed Paşa Hamamına büyük ölçüde benzemektedir.

Mekânın planı, dıştan hiperbolik bir şekle sahip -içten yarım küre- ve alçak sekizgen bir tambur üzerine oturan bir kubbe ile inşa edilmiştir. Aydınlatma sekizgen delikler yer almaktadır.

Yapının kuzey ucunda su deposu, ocak ve külhan bulunmaktadır. Su deposu; 7.00 x 1.70 m. ölçülerinde dikdörtgen bir plana sahiptir. Buhar girişinin kontrol edildiği küçük bir pencereden ısı ile iletişim kurar. Isınan su, borular vasıtasıyla sıcaklığa ve alanın kenarlarında bulunan oluklara yönlendirilirdi. Yarım daire kemer şeklinde olan ocağın açıklığı 1.85 m genişliğinde ve üst kısmında baca yer almaktadır. Yapının kuzeybatı köşesinde hamamın beslendiği dairesel bir kuyunun izleri işaretlenmiştir.

Yapının güney cephesi, bilinmeyen bir süre için tahrip olmuştur. Hamamın şimdiki güney yüzü, soğuğun iç kuzey duvarını oluşturmaktadır. Tabanı kısmen korunmuş ve pişmiş tuğladan düz renkli karolarla kaplanmıştır. Sıvalı soğukluk mekânın kuzey duvarından, ılıklık alanına bir giriş yer almaktadır. Bu kapı açıklığın üst kısmı kemerlerle şekillendirilmiştir. Ilıklık mekânın üzerinde aydınlatma delikleri açılmıştır.

---

[4] E. Hadjitrifonos, M. Mavroudas, E. Malli, **Study of the rehabilitation of Apollonia Bath**, 9th Ephorate of Byzantine Antiquities, Thessaloniki, 1986; E. Hadjitrifonos, **Ottoman Bath in Apollonia of Volvi**, Macedonian, Thessaloniki: Society of Macedonian Studies, Vol. 26, 1987-1988, s.139-168; I. Vingopoulou-Papazotou, **Dating of the Apollonia Building Complex**, Macedonian, Thessaloniki: Society of Macedonian Studies, Volume 27th, mixed, 1989-1990, s.410-411.

Hamamın ana girişi olan sundurmaya giden taş döşeli bir yol olarak düzenlenmiştir. Birinci kısımda; şadırvanlı, ziyaretçilerin dinlenme ve küçük soyunma odaları için kanepeler vardı. Sadrvan'ın dış ölçüleri; 10.40x10.20 m. boyutlarındadır. Ancak, kuzeyi ve batı duvarının küçük bir kısmı korunmuştur. Batı duvarında bir pencerenin varlığı, üç pencere açıklığı olan cephenin olası bir formunun ana hatlarını çizmiştir. Formu yeniden oluşturmak için yeterli kanıt bulunmamaktadır. Üst örtüsü bulunmayan bu kısım; muhtemelen ya ahşap ya da yarım küre bir kubbe ile inşa edilmiştir.

Sıcaklık, dört büyük kenarın tamamında sekizgen bir plana sahiptir. Nişlerden oluşan sekizgenin kompozit duvarları, iç çapa sahip yarım küre bir kubbe ile örtülüdür. Bu nişler üst kısımlarında sivri kemerlerle son bulurlar ve içlerinde iki küçük kemer bulunur. Ayrıca her nişin ekseninde dikdörtgen bir kesit açılmaktadır. Bu mekânın dış duvar yüzeyleri ve zeminin kısmen tahrip olması nedeniyle yatay sıcak su boruları gözükmektedir. Hasarlı yer döşemelerinin altında da yakma sistemi ayırt edilir. Bazı yerlerde onarımlara işaret eden kısımlar görülmektedir.

Sıcaklığın yanında ana aks boyunca yapının külhan kısmı yer almaktadır. 1.70x7.00m boyutlarında ve yarım silindirik tonozla örtülüdür. Tuvalet tek mekândır.

Halvetler, kare planlıdır. Güney duvarında bir niş yer almakta olup, bu nişin tepesinde kagir ve köşe süslemeli küçük mekân ortaya çıkarılmıştır.

Hamamın duvarları düzensiz taşların arasına yatay ve dikey olarak yerleştirilmiş tuğlalı kemerlerle örülüdür. Hamamın tonozlu kısımlarında ve iç mekânlarda tuğla malzeme olarak kullanılmıştır. 0.80 m. kalınlığındaki hamamın duvar örgüsü, taş ve tuğladan almaşık olarak yapılmıştır. Soğukluk ve sundurma tahrip olmuştur ve bugün sadece 0.40. m yükseklikteki duvarların görünür izleri görülebilmektedir.

Bina resmî olarak Y.A.B1/Φ34/3893/74/9-2-84 (Devlet Gazetesi 385/B/14-6-1984) numarasıyla koruma altına alınmıştır. Hamamdan birkaç metre ötede, "Havari Pavlus'un Kayası" yer almaktadır.

2-Cami:

Külliyenin camisi kubbeli tek mekânlı plan şemasının bir çeşitlemesini yansıtır (Resim-6). Kuzeyindeki son cemaat yeri ile kuzeybatısındaki tek şerefeli minaresi günümüzde ayakta değildir (Resim-7-12).

Caminin iç mekânından günümüze orijinal bir süsleme ve mimari elaman ulaşmamıştır. Almaşık duvar örgüsü ve çift sıra pencere düzenin uygulandığı cami, mübadele sonrasında özel mülkiyete geçmiştir. Cami, hamamdan nispeten uzaktır. Bugün görülen yapı klasik dönem tüm mimari süslemelerini ve öğelerini tamamen kaybetmiştir. Üst örtüsü de tespit edilemeyen yıllardaki müdahaleler nedeniyle değişikliğe uğramıştır. Minareden günümüze sadece kaidesi kalmıştır.

3-Han

Külliyenin hanı bugün harap bir durumda korunmaktadır. Kısmen korunmuş olan ve ahır olarak kullanılan dikdörtgen bir yapıdır (Resim-35). Nispeten düşük bir yükseklikte sadece çevre duvarları ve girişi vardır.

Doğu cephesi, halen ona bitişik bir evin dış duvarıdır. Yapının geri kalan kısmında arka arkaya dikdörtgen girinti izleri ve muhtemelen yolcuların/kervan sahiplerinin konaklamaları ve hayvanları için tasarlanmıştı (Resim 31-34).

Detaylı arkeolojik kazılar gerçekleştirildiği takdirde, hanın orijinal planı ve fonksiyonu hakkında bilgi sahibi olunabilir. Ayrıca, sözlü tanıklara göre, birkaç on yıl öncesine kadar hanın etrafında bulunan diğer yapı kalıntıları daha belirgindi. Belirli noktalarda sistematik tanımlama ve arkeolojik araştırma, henüz yapılmamıştır.

Sonuç

Türkçe olarak yayımlanan Seyyah Evliya Çelebi'nin Seyahatnâmesi haricinde, hiçbir yayında ele alınmamış olan Sokullu Mehmed Paşa Külliyesi'nden günümüze ulaşan hamam ve cami ile han kalıntısı, yerinde yapılan araştırma sonucunda tespit edilmiştir. Selanik Yenipazar Sokullu Mehmed Paşa Külliyesi birçok açıdan önemli özellikler taşımaktadır. Konumu açısından dün olduğu gibi bugün de önemli bir yol güzergâhı üzerinde inşa edilmesi, önemli bir sadrazam tarafından yaptırılmış olması, yapı sayısının fazlalığı ve çeşitliliği dikkat çeken hususlardır.

Günümüzde Yunanistan'ın Selânik vilayetine bağlı Langaza ilçesi Apollonia kasabasının merkezi yakınında yer alır. XVI. yüzyılda devrin ünlü sadrazamı Sokullu Mehmed Paşa tarafından inşa ettirilen külliye önemli bir ve konaklama merkezi hüviyetini kazanmıştır. Ayrıca, yapıların mevcut düzenlenişine göz atacak olursak külliyede ana yapının cami olmadığı, ticarî işlevli kervansaray ve çarşının ön planda tutulduğunu söyleyebiliriz.

BİBLİYOGRAFYA

A. S. Palli and N. I. Hatzidakis, **Preservation and restoration project for the Apollonia ottoman bath**, by E. Stefanidou, The maintenance and restoration of Ottoman monuments in Greece, Thessaloniki: University Studio Press, 2009, s.493-516.

C. Heywood, **The Via Egnatia in the Ottoman Period: The Menzilhanes of the Sol Kol in the Late 17th/Early 18th century**, στο E. Zachariadou (επιμ.), The Via Egnatia under Ottoman Rule (1380-1699), Ρέθυμνο 1996, s.129-144.

M.Cezar, «Typical Commercial Buildings of the Ottoman Classical Period and the Ottoman Construction», **International Journal of Middle East Studies** 17, No.4, 1985, s.542-544.

Ch. Georgiadis, A. Melliou, A. Palli, A. Prinou, N. Hatzidakis, **Preservation and restoration project for the Apollonia ottoman bath**, Laboratory Works 1998-99, IPPGS Protection, Conservation and Restoration of Cultural Monuments, Faculty of Engineering, Aristotle University of Thessaloniki: Thessaloniki, 1999.

V.Demetriades, «Vakifs along the Via Egnatia», στο: E.Zachariadou (ed.), **Halcyon Days in Crete II. The Via Egnatia Under the ottoman rule (1380-1699)**, A Symposium held in Rethymno, 9-11 January 1994, Ρέθυμνο 1996, 85-95.

E. Hadjitrifonos, M. Mavroudas, E. Malli, **Study of the rehabilitation of Apollonia Bath**,9th Ephorate of Byzantine Antiquities,Thessaloniki, 1986.

E. Hadjitrifonos, **Ottoman Bath in Apollonia of Volvi**, Macedonian, Thessaloniki:Society of Macedonian Studies,vol.26,1987-1988,pp.139-168

I. Vingopoulou-Papazotou, **Dating of the Apollonia Building Complex**, Macedonian, Thessaloniki: Society of Macedonian Studies, Volume 27th, mixed, pp. 410-411, 1989-1990.

Ioannis A. Arnaoutis- Konstantinos V. Katakalos- George C. Manos, "Structural Assessment of The Ottoman Bath (Hammam) At Apollonia (Pazarouda)", **Compdyn 2019 7th ECCOMAS Thematic Conference on Computational Methods in Structural Dynamics and Earthquake Engineering,** M. Papadrakakis, M. Fragiadakis (eds.) Crete, Greece, 24–26 June 2019, s.359-375.

E.Kanetaki «The still existing ottoman hamams in the Greek territory», Middle East Technical University Journal of the Faculty of Architecture 21, 2004, s.81-110.

M. Kiel, Ottoman Building Activity along the Via Egnatia: The Cases of Pazargah, Kavala and Ferecik, στο E. Zachariadou (επιμ.), **The Via Egnatia under Ottoman Rule (1380-1699)**, Ρέθυμνο 1996, s.146-149.

ΜΕΛΠΟΜΕΝΗ (MELPOMENI), ΠΕΡΔΙΚΟΠΟΥΛΟΥ(PERDIKOPOULOU), ΟΘΩΜΑΝΙΚΗ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ ΤΟΥ 15ΟΥ ΚΑΙ 16ΟΥ ΑΙΩΝΑ ΣΤΗΝ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ (ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΑ ΟΡΙΑ ΝΟΜΟΥ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ): ΤΟΠΟΓΡΑΦΙΑ, ΜΟΡΦΟΛΟΓΙΑ, **ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗ ΣΧΟΛΗ ΤΜΗΜΑ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΚΑΙ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑΣ ΤΟΜΕΑΣ ΒΥΖΑΝΤΙΝΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑΣ (ARISTOTELEIO PANEPISTIMIO THESSALONIKIS FILOSOFIKI SCHOLI TMIMA ISTORIAS KAI ARCHAIOLOGIAS TOMEAS VYZANTINIS ARCHAIOLOGIAS),** ΧΡΗΣΕΙΣ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ ΤΟΜΟΣ Α' ΚΕΙΜΕΝΟ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ 2015, s.128-136.

EKLER

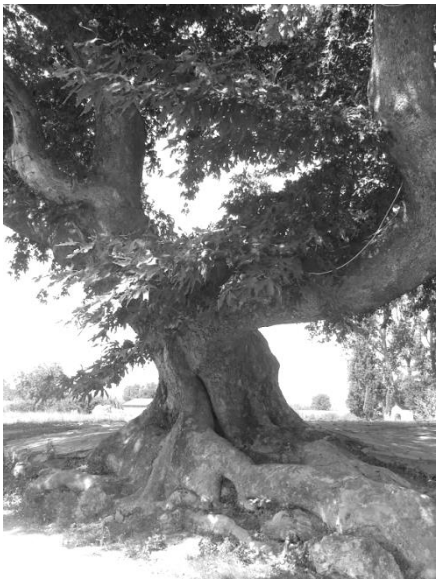

Selanik Yenipazar Külliyesi Genel Vaziyet Planı

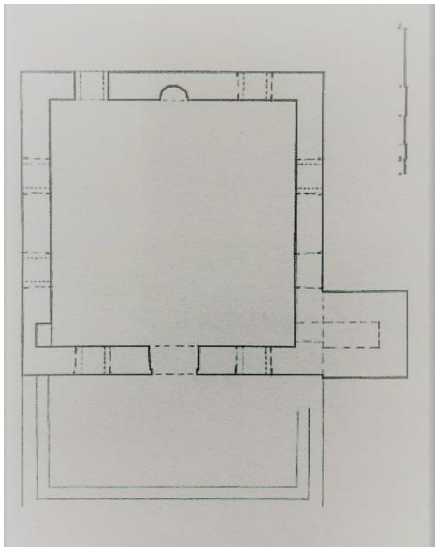

Caminin Vaziyet Planı

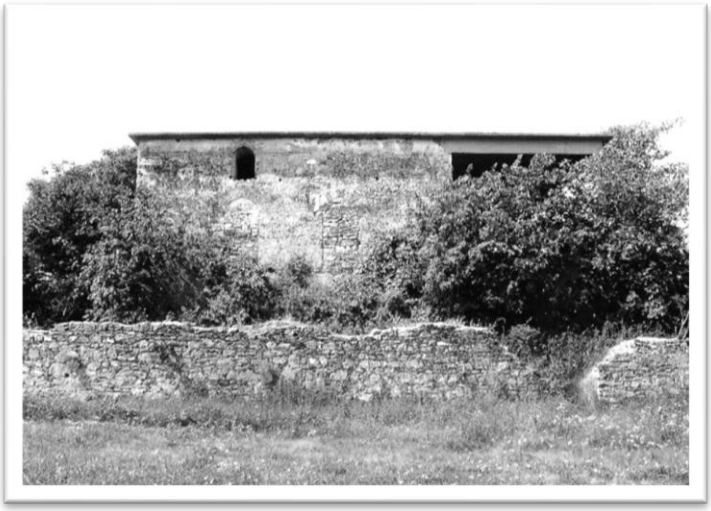

γ. Ανατολική όψη.

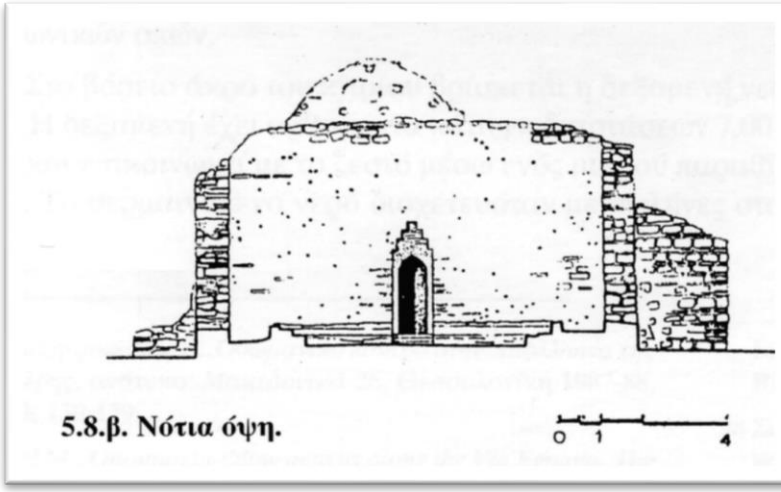

5.8.β. Νότια όψη.

0 1 4

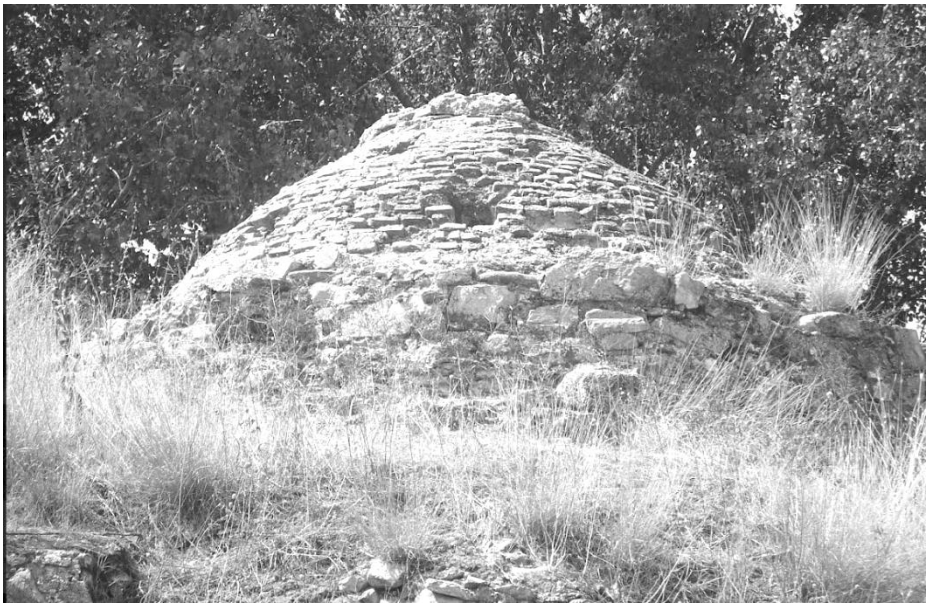

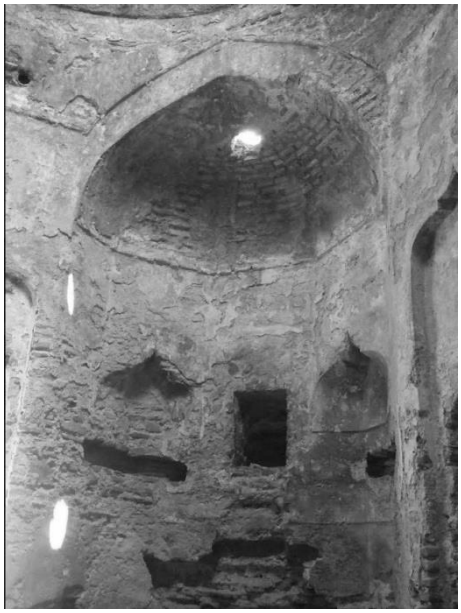

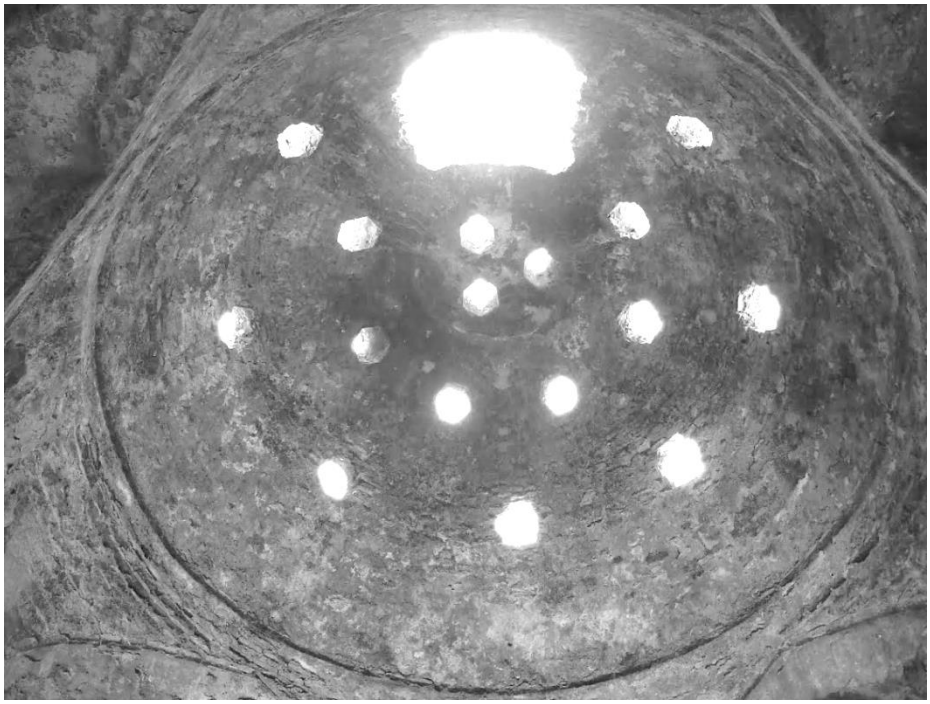

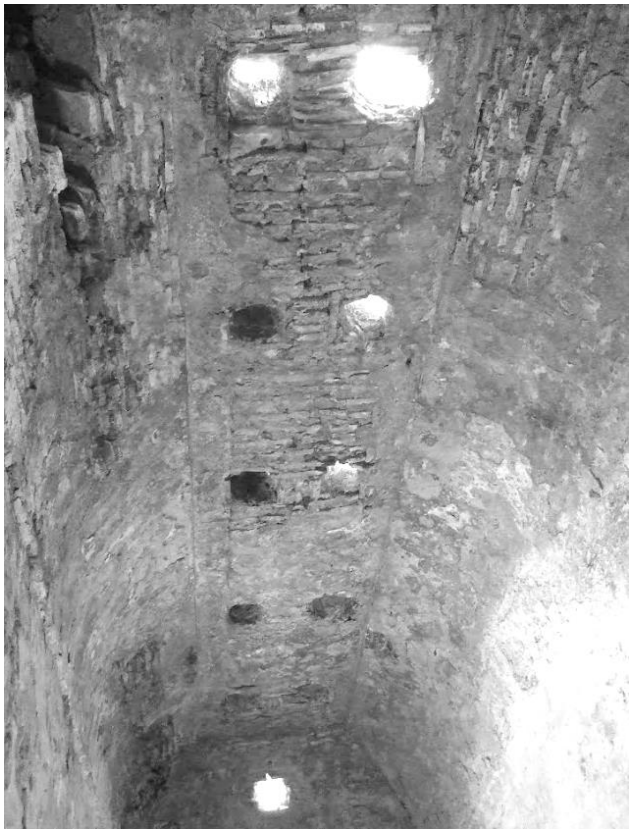

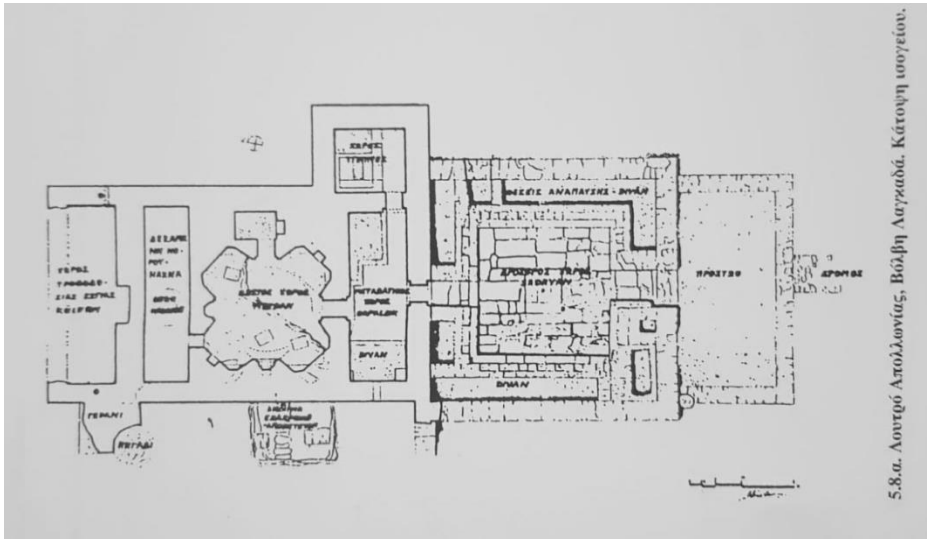

Hamamın Vaziyet Planı

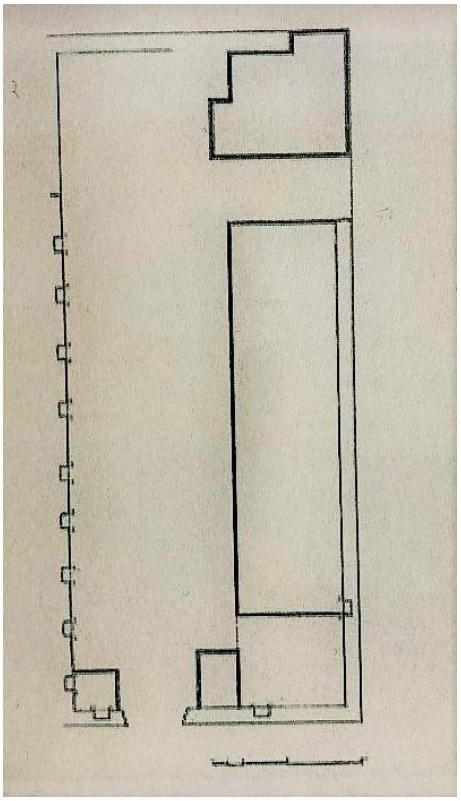

Hanın Vaziyet Planı

MUHTELİT KOMİSYONU'NDAN MEGALİ LİMOSA YUNANİSTAN VE SAİM İ. UMAR

Prof. Dr. Ulvi KESER•

Özet

İkinci Dünya Savaşı savaşa dâhil olan bütün ülkeler üzerinde muazzam ve acı etkiler bırakmıştır. Bu acı sonuçlarla karşılaşan ülkelerden birisi de önce İtalya ve ardından Almanya'nın işgaline uğrayan Yunanistan'dır. Askeri işgalin haricinde Yunanistan yaklaşık 5 yıl boyunca Alman işgalinin planlı bir göstergesi olan açlıkla da mücadele etmek zorunda kalmıştır. Bu son derece uzun ve korkunç dönem Yunan yakın tarihinde "μεγάλος λιμός" ya da "Büyük Açık Dönemi" olarak bilinmektedir. Yunanistan'ın bu korkunç trajediyi yaşadığı dönemde yardım eli uzatan tek ülke Türkiye olurken Türkiye-Yunanistan arasında yapılan mübadele sürecinde Muhtelit Komisyonu'nda görev yapan Saim İ. Umar ise Türkiye'nin Kızılay kanalıyla Yunanistan'a gönderdiği ve bu ülkede olup bitenleri dünyaya aktaran, yardım konusunda tereddüt etmeyen ve tecrübelerini savaş döneminde bu insani yardım faaliyetlerine de yansıtan kişi olarak ortaya çıkar. Bu bilimsel araştırma İkinci Dünya Savaşı sürecinde Yunanistan'ın yaşadığı ve her gün binlerce insanın açlıktan hayatını kaybettiği bir dönemde Türkiye'nin Yunanistan'a yaptığı yardımları eski bir Muhtelit Komisyonu üyesi olan Saim İ. Umar'ın bakış açısıyla ortaya koyacaktır. Araştırmanın tamamlanması aşamasında Türkiye ve Yunanistan resmi arşivleri başta olmak üzere farklı kaynaklardan istifade edilecektir.

Anahtar Kelimeler; Saim İ. Umar, Yunanistan, Türkiye, Kızılhaç, Kızılay, Büyük Açlık Dönemi, İkinci Dünya Savaşı

Abstract

The Second World War has had a great and bitter impact upon the countries which participated in it. Unfortunately, one of those countries suffered tragic consequences of the war since it was invaded twice firstly by Italy, [1]and then by Germany. Out of the military invasion, Greece also suffered from the starvation which lasted approximately 5 years in the country. This long and terrific period is known as "μεγάλος λιμός" or the Great Famine. The only country helping Greece during the period of invasion and famine was Turkey, and a distinguished Turkish man named Saim İ. Umar who has once upon a time during the Exchange Period between Turkey and Greece Demokan brought the Greek tragedy into the public attention, shown no hesitation, and making mostly use of his personal experience during the Exchange Period, and informed the entire world about this disaster. This article will focus on the period of Greek famine and the activities of Saim İ. Umar who worked as the representative of the Turkish Red Crescent Society, commuting between Turkey and Greece so as to help those suffering people.

Key Words; Saim İ. Umar, Greece, Turkey, Red Crescent, Red Cross, Grand Famine, Starvation, WWII

• Girne Amerikan Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Dekanı

[1]

İŞGAL DÖNEMİNDE YUNANİSTAN

İtalyanlar ve Almanlarla girişilen mücadelelerin neticesinde, 1940–1941 döneminden başlayarak savaşın tarımsal yıllık üründe ortaya çıkardığı muazzam düşüşle paralel olarak Yunanistan'da daha işgalin ilk iki yılında neredeyse 300.000 insanın açlık ve sefaletten hayatını kaybettiği 'Büyük Açlık (**μεγάλος λιμός**)' dönemi de başlar. Bunda Alman askerlerinin daha ilk günlerden başlayarak un, peynir, ekmek, et dâhil yiyecek maddelerini toplamalarının, Alman savaş endüstrisinin hammadde ihtiyacının da mağlupların fabrikalarından, maden ve tarlalarından karşılanmasının sonucunda hammadde sıkıntısı ve işsizlik baş göstermesinin, ordu ve devletin gıda stoklarının tükenmesinin de etkileri vardır. Ülkenin verimli topraklarında üretilen pamuk, buğday ve tütün yanında Almanya'nın krom ihtiyacının %30'luk bir kısmı da bu topraklardan sağlanmaya başlanır ve önce muazzam bir işsizlik baş gösterir, hemen arkasından da sanayi üretiminde büyük bir düşüş meydana gelir ve hammadde yokluğundan, donanım ve üretimin neredeyse tamamının ülke dışına çıkarılmasından fabrikalar kapanmaya başlar. Kırsal bölgelerde ve özellikle köylerde açlık o kadar etkili olmamakla beraber başta Atina, Selanik ve Pire olmak üzere ülkenin büyük kentlerinde hayat artık dayanılacak gibi değildir. O güne kadar lüks ve safahat içerisinde yaşamış varlıklı insanlar bile büyük otellerin mutfak kapıları önünde bir parça ekmek bulabilmek için beklemeye başlamıştır. Günde 30 gram olarak tespit edilen un istihkakı zaman içerisinde sadece 6 grama kadar düşer. Şehir merkezlerinde yiyecek ot bile kalmadığından insanlar saatlerce yürüyerek şehir dışındaki dağlık bölgelere giderek yiyecek yabani ot toplamaya başlarlar. Yazın sıcak ve kavurucu günlerinden sonra gelen soğuk ve dondurucu günler kömür ve yakacak sıkıntısıyla birleşince açlıktan perişan insanlar iyice çaresiz kalır ve başta vitamin eksikliği ve yetersiz beslenmeden olmak üzere pek çok ciddi hastalıklar ortaya çıkmaya başlar. Belediyelerin sağlıklı hizmet verememesi sonucunda çöplerin ve lağımın ortadan kaldırılamaması, temiz su eksikliği de bir araya gelince öldürücü salgın hastalıklar da ortalığı yakıp kavurur. Vitamin eksikliğinden oluşan tümörler insanların ellerinden başlayarak ayaklarına ve oradan da yüzleri dâhil bütün vücutlarına yayılır. Kara para, karaborsa ve yüksek enflasyonla bağlantılı olarak resmi veya gayrı resmi iş yapan, yiyecek ürünleri pazarlayan kişiler yeni bir gelir kaynağına daha kavuşur. İşgal güçlerine yiyecek malzemesi satan veya kamuyu ilgilendiren işlere yatırım yapanlar bir anda çok büyük paralar kazanmaya başlar ve panik hâlinde bu kazandıklarını yatırıma dönüştürmeye çalışır. Dönemin Yunan gazetelerinde yatırım için emlak almak isteyenlerin pek çok ilanına rastlamak mümkündür. Hayatın bu şekilde çekilmez hale geldikten sonra devlete ve hükümete olan inançlarını da kaybeden Yunanlar karaborsayı ve fahiş fiyatları istemeden de olsa kabul etmek zorunda kalırlar ve insanlar karaborsa olmadan Yunanistan'da yaşamanın imkânsız hale geldiğini belirtirler. Böylece karaborsa hayatın istenmeden de olsa ayrılmaz bir parçası hâline gelir.

Kent merkezlerinde açlıktan hayatını kaybetmiş insanların cesetleri artık sıradan bir hadise ve günlük hayatın bir parçası olarak kanıksanmış durumdadır. Sokaklar yiyecek ararken hayatını kaybetmiş, çocuklarının ellerinden tutup yiyecek bir şeyler bulmak için dışarıya çıkmış ancak açlıktan yere yığılmış ve yardım isteyerek can veren insanların cesetleriyle doludur. Fiziki gücün bitmesinin yanında insanların ayrıca sinir sistemleri de harap olduğundan sokaklar bu tür insanlarla da dolmaya başlar. Ülkenin durumu o kadar kötüdür ki ölenlerin şehir dışında kazılan büyük çukurlara gömülmesi de tartışılan konular arasındadır. İlk etapta hayatını kaybedenler konusunda nasıl bir tedbir alacağını bilemeyen ve ülke kaynaklarının neredeyse sıfırlanması nedeniyle çaresiz kalan Yunan idaresi tabut yapacak tahta bulamadığından cesetlerin yakılarak imha edilmesi için Yunanistan Hekimler Birliği kanalıyla dini liderlerinden müsaade almaya çalışır.[2] Özellikle Pire, Atina ve Selanik gibi büyük kentlerde açlıktan ölenlerin sayısı hızla artmaya başlayınca salgın hastalık tehlikesi ve sokaklardan ölüleri toplayacak bir teşkilatlanmanın olmaması nedeniyle kamyonlar ve greyderler devreye girer. Çöp kamyonlarıyla toplanan cesetler daha sonra, açılıp kireçlenen büyük çukurların içine doldurulmaya başlanır. Karınlarını doyuracak bir parça ekmek bulabilmek için evden çıkan bir karı kocadan artık açlığa dayanamayan kadının yere kapaklanarak hayatını kaybetmesi kocası dâhil hiç kimseyi pek fazla etkilemez. Yunanistan'da açlık o kadar ciddi ve katlanılmaz boyuttadır ki insanlar çöp tenekelerinin başında birbirleriyle kavga eder hale gelmişlerdir. Açlıkla beraber ayrıca sefalet ve iç karışıklıklar yaşanmaktadır. Yunanistan halkı bir yandan gıda sıkıntısı, yüksek enflasyon ve karaborsa ile boğuşurken bir yandan da ülkeyi işgalden kurtarmanın çarelerini aramaktadır. Selanik'te Fransız rahibeler tarafından da sokaklarda yemek dağıtımına başlanır. Kızılhaç tarafından yapılan bütün bu yardım faaliyetleri de savaşta tarafsızlığını koruyan Türkiye'nin başkenti Ankara'da planlanır ve uygulamaya konulur. 1941 kış döneminde Kızılhaç tarafından sokaklarda aç insanlara 800.000 kâse çorba dağıtılır. Ayrıca 7 yaşın üzerindeki 100.000 çocuğun beslenebilmesi amacıyla 450 beslenme merkezi hizmete girer. Bu arada 74.000 bebeğin beslenebilmesi amacıyla da 130 yer hizmete girer.

YUNANİSTAN'A YARDIM FAALİYETLERİ

Önce İtalya'nın ve daha sonra da Almanya'nın saldırısına uğrayan Yunanistan'a ilk yardım elini uzatan ülke Türkiye olur. Türk milletinin bu konudaki sıcak ve dostane yaklaşımı o dönem Türk basınına da aynen yansır. "Bağımsızlığına, insanca yaşama hakkına canavarca saldırılmış dost bir komşuya"[3], "ölen kardeş bir milletin ıstırabı karşısında"[4], "felakete uğramış komşumuz Yunanistan'ın"[5], "dost ve müttefikimiz"[6] "iki komşu

[2] Vatan, 19 İkinci Teşrin (Kasım) 1941.
[3] Milliyet, 10 Ağustos 1974
[4] Vatan, 1 Ekim 1941
[5] İkdam, 28 Mayıs 1942
[6] Yeni sabah gazetesinde Hüseyin Cahit'ten aktaran İkdam gazetesi, 31 Mayıs 1942

memleket, iki kardeş evi"[7] gibi ifadeler esasında geçmişi unutan, geleceğe güvenle bakan Türk milletinin gönlünün sesidir. Yardım paketlerinin gemiler vasıtasıyla gönderilmesi sırasında savaş durumu nedeniyle atanan delegelerin seçiminde azami dikkat ve itina gösterilirken, yolculuk esnasında izleyecekleri davranışlar açısından da çok sıkı tedbirler alınır. Basın mensuplarıyla konuşmamaları, kendilerine teslim edilen yükten başka hiçbir yük taşımayı kabul etmemeleri, görüşmelerini sadece resmi kanallar vasıtasıyla yapmaları, seyahat edilecek vapurun kontrolü, karaya çıkışları, kaptan, tayfa ve yolcularla ilişkilerine kadar uymaları gereken hususlar kendilerine önceden verilir. Yunanistan'a yardım konusunda girişimlere başlayan ise sadece Kızılay değildir.

Bu konuda inisiyatifi ele alanlar arasında İstanbul'daki balık hâlinde balıkçılıkla uğraşanlar, sebze-meyve hâlinde kabzımallık yapanlar, gümrükçüler, Devlet Demir Yolları görevlileri, basın mensupları, İstanbul Belediyesi başta olmak üzere pek çok farklı belediye ve çalışanları, Gazeteciler Cemiyeti, Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığı ve Türk parlamenterler, PTT mensupları, üniversiteler ve neredeyse Türkiye'nin dört bir tarafından Türk vatandaşları bulunmaktadır. Aç vücutlar ve sokaklarda ölen insanlar diyarı Yunanistan'da artık tuzdan kibrite her şey karneyle dağıtılmaktadır.[8]

Yunanistan'da yaşananlar Türkiye'de yakından takip edilmektedir ve özellikle Türk basını bu konuda son derece duyarlı davranmaktadır.[9] Böylece Kurtuluş gemisine yardım malzemeleri yüklenmeye başlanır.[10] Bu arada 25 Nisan 1941 tarihinde Başbakanlığa bir telgraf göndererek 140 tonluk Şendilber ve 100 tonluk Hüdaverdi motorlarıyla Köstence üzerinden Almanya'ya torik göndermek istediklerini; ancak müsaade edilmediği için bunu yapamadıklarını belirten İstanbul Balık Pazarı esnaflarından Cemal Özbaş ve Ralli Luka isimli balıkçıların talepleri dikkatle incelenir ve yapılan incelemede İstanbul'da balık ticareti yapan Ali Tansever tarafından Hüdaverdi ve Şendilber motorlarının balık yüküyle Köstence'ye, Erdek'ten Köstence için yüklediği palamutla İstanbul'a gelmiş olan Çalışal motorunun Varna'ya balıkları götürmek istediği ortaya çıkar. Balık mevsiminin ancak Mayıs sonuna kadar devam edeceği, Burgaz ile İtalya arasındaki demiryolu da kısmen açıldığından balık ihracının mümkün olabileceği ve böylece faaliyetleri durma noktasına gelmiş yüzlerce Türk balıkçının da bu ihracatın gerçekleşmesiyle ekonomik olarak bir rahatlama sağlayacağından hareketle 80–120 tonluk Ortaktepe, Alemdar, Muzaffer, Hayat-ı Bahri, Şahin-i Bahri, Yardak ve Hatay motorlarına ilaveten Hüdaverdi ve Köstence gemilerinin de İstanbul'dan Burgaz ve Köstence'ye sefer yapmalarına müsaade edilir.[11] Böylece balıkların kokup çürümesinin önüne geçilirken, balıkların gönderileceği

[7] Vakit gazetesinde M.H. Zal'ın 29 Mart 1942 tarihli köşe yazısı
[8] Vatan, 20 Kasım 1941
[9] Yunus Nadi, "Yunanistan Dramı",Cumhuriyet, 28 Nisan 1941.
[10] KGMA. K. No. 2603, D. No. 1941–1943/9–4.
[11] BCA.030.10.169.173.40

ülkelerde de yiyecek sıkıntısına bir ölçüde derman olunmaya çalışılır. Kurtuluş gemisinden önce de yine Yunanistan'a yardım malzemesi götüren bir yelkenli Türk gemisi 250 ton yiyecekle beraber Bozcaada yakınlarında fırtınada kazaya uğramış, mukabilinde memleketimizin cam gibi ilk ihtiyaç eşyası ödenmek suretiyle tedarik edilen yardım malzemesi Yunanlara ulaştırılamamıştır.[12]

Bu konudaki ilk müracaat ise Yunanistan eski Dışişleri Bakanı B. Maromichâlis başkanlığındaki Yunan heyetinin Türkiye'ye gelmesinden hemen önce Yunanistan'ın Ankara Büyükelçisi vasıtasıyla Dışişleri Bakanlığı'na yapılır. Yunanistan Büyükelçisi Adana vapuru kanalıyla ve Kızılay'ın denetiminde Türkiye'de yaşayan Yunan tebaasının Yunanistan'da bulunan ve savaş nedeniyle sıkıntı içinde yaşayan akraba ve tanıdıklarına göndermek istedikleri 50 bin ton civarındaki gıda malzemelerinin sevk edilmesinde yardımcı olunmasını ister. Konuyla ilgili olarak devreye Kızılay'ın devreye girmesinin ardından Dışişleri Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı ve Gümrük ve Tekel Bakanlığı yetkilileriyle görüşmeler yapılarak söz konusu kurumlardan seçilen temsilcilerle ortak bir komisyonun kurulmasına karar verilir. Hemen ardından Yunanistan'ın Ankara Büyükelçisi tarafından yapılan isteğe uygun olarak Adana vapuru yerine Kurtuluş vapurunun seçilmesi sonrasında Kızılay temsilcisi Saim İ. Umar, Ticaret Bakanlığı temsilcisi Süreyya Anamur, Gümrük ve Tekel Bakanlığı temsilcisi Celadet Barbarosoğlu ve Dışişleri Bakanlığı temsilcisi Nedim Veysel İlkin tarafından yapılan bu müracaat kabul edilir.[13] Bu konuda alınan karara göre ilk etapta Yunanistan'a gönderilmesine karar verilen gıda malzemeleri en fazla 300 kilo olmak üzere zeytinyağı, balık konservesi ve diğer konserveler, domuz yağı, kuru yemiş, en fazla 300 kiloya kadar makarna, salam, domuz eti, pastırma, sucuk, jambon, sigara ve şekerlemeden oluşmaktadır.

Geminin Türkiye'de yaşayan Yunan tebaası tarafından Yunanistan'daki tanıdık ve akrabalarına gıda yardımında bulunacak olmasının ardından Türkiye'deki Türk tebaası tarafından da Yunanistan'da bulunan akraba ve yakınlarına aynı vapurla gıda malzemeleri gönderme konusunda bir talep söz konusu olur.[14] Bu konuda karara varmak üzere toplanan ilgili komisyon daha önceden belirlenmiş maddeleri kapsamak ve Gümrük ve Tekel Bakanlığı'nın kontrolü ve onayı sonrasında Kızılay vasıtasıyla gıda malzemeleri gönderilmesini "paket gönderecekler bir istida ile ve Gümrük Müdürlükleri vasıtasıyla veya doğrudan doğruya Gümrük ve İnhisarlar Vekâletine müracaat ederler ve alacakları müsaade yazısı ile birlikte müsaade edilen eşyayı Yeni Postahane Caddesi'nde Kızılay Hanı'nda Kızılay İstanbul Mümessilliğine teslim ederler veya posta ile gönderirler. Bir kişi ayda yalnız 5 kilo ağırlığında ve en çok 10 lira kıymetinde paket gönderebilir. Paketlerin içine konacak şeyleri Gümrük ve İnhisarlar

[12] Vakit, 21 Ocak 1942
[13] BCA.030.10.179.235.30.
[14] KGMA. K. No. 2603, D. No. 1941- 1943/9–4. Kızılay cemiyeti Genel Merkezi tarafından İngiltere Sefareti Ticaret Başmüşaviri Jordan'a gönderilen 24 Teşrinisani 1941 tarihli ve 17804/221 sayılı yazı.

Vekâleti tayin eder. Kızılay'ca bu paketler gidecek vapurun yükünün müsaadesine göre sıraya konarak Yunanistan'da alakalı makamlara teslim edilir."[15] esaslarına bağlı olarak karara bağlar. Buna göre Yunanistan'a yardım olarak vatandaşlar tarafından gönderilecek yardım malzemeleri ve gıda maddeleri konusunda alınan ilk karar ilgili bakanlık veya müdürlükler vasıtasıyla yardım paketlerinin Kızılay'a teslim edilmesi veya posta ile gönderilmesi, daha sonra da geminin durumuna göre bu paketlerin bir düzen içinde Pire'ye ulaştırılması şeklindedir.[16] Daha sonraki süreçte bu uygulamalarda değişiklikler söz konusu olacaktır.

Kurtuluş gemisiyle Yunanistan'a yardım faaliyetlerinin başlamasından hemen önce bu gemiyle Pire'ye ilk defa görevli olarak[17] gidip gelecek olan Kızılay temsilcisi Saim Umar ve Feridun Demokan'dan[18] "Yunanistan Kızılhaç Teşkilatı nasıldır ve gelir kaynakları nelerden ibarettir? Yunanistan'da hastabakıcı hemşireler nasıl yetiştirilir? Kabul şartları, tahsilleri, stajları, mecburiyetleri, kendilerine temin edilen menfaatler, aylıkları ve istikballeri"[19] konusunda tetkiklerde bulunmaları da istenir. Bu durum şüphesiz Kızılay Genel Müdürlüğü'nün sadece yardım faaliyetleriyle kısıtlı kalmayıp şartlardan azami istifade etmek istemesi, Yunanistan'a gönderdiği personeline daha sonraki süreçte Kızılay ile Yunan Kızılhaç Teşkilatı arasındaki farkları görebilme ve mukayese yapabilme fırsatı vermesi, kendi okullarında yetiştirilen hemşire, ebe ve hastabakıcıların daha iyi şartlarda yetiştirilebilmeleri için devamlı gözlem halinde olması için de azami dikkat, özen ve önemi gösterdiğine de işarettir. Bu noktada ayrıca Kızılay tarafından Yunanistan'a iaşe maddeleri nakline memur edilen Kızılay kontrolörlerinin vazifelerinin ve hal tarzlarının ne olacağı konusunda da bir talimatname yayımlanır. Bu talimatname çerçevesinde Kızılay kontrolörlerinin görevi geminin kaptanına resmi makamlar tarafından verilen emirleri aynen ve harfiyen uygulamasına ve geminin konşimentosunda[20] belirtilen malların gemiye yüklenmesine nezaret etmektir.[21] Kontrolörlerin bir diğer görevleri ise geminin özellikle savaş döneminde son derece dikkat edilmesi gereken daha önceden tespit edilmiş, İngiltere, İtalya ve Almanya Büyükelçiliği vasıtasıyla onaylanmış ve bölgedeki savaş unsurlarına da bildirilmiş olan rotayı aynen takip etmesine gözcülük etmektir. Özellikle Türk yardım gemilerinin Yunanistan'ın Pire limanına demir attıktan sonra Alman işgal güçleri

[15] KGMA. K. No. 2603, D. No. 1941- 1943/9–4. Kızılay Cemiyeti Genel Müdürlüğü tarafından Türk tebaası tarafından Yunanistan'da bulunan akrabalarına yardım gönderilebilmesi amacıyla hazırlanan muhtıra.
[16] KGMA. K. No. 2603, D. No. 1941- 1943/9–4. A.g.a.
[17] KGMA. K. No. 2603, D. No. 1941- 1943/9–4. Kızılay Cemiyeti Genel Merkezi tarafından İngiltere Büyükelçiliği Ticaret Müşaviri Jordan'a yazılan 18 Eylül 1941 tarihli ve 144.547.203 sayılı yazı.
[18] KGMA. K. No. 2603, D. No. 1941- 1943/9–4. Türkiye Kızılay Cemiyeti Umumi Merkezi tarafından hazırlanan Feridun Demokan'a ait nüfus tezkeresi. Ayrıca bkz. KGMA. Feridun Demokan Özel Arşivi, D.1.
[19] KGMA. K. No. 2599, D. No. 1942/9–4. Kızılay Cemiyeti İstanbul Mümessilliği tarafından Saim İ. Umar ve Feridun Demokan'a yapılan 16329/459 sayılı tarihsiz telefon teyidi.
[20] Taşıma senedi olarak da adlandırılan konşimento üzerinde yükleyici, alıcı, ihbar merciinden başlayarak her türlü bilginin yer aldığı kıymetli evraktır ve genellikle taşımacılıkta kullanılır.
[21] KGMA, K. 2789, 1943/9–4 c Kuşadası'na Yardım Dosyası

tarafından son derece dikkatli bir şekilde yapılan arama ve kontrollerde herhangi bir sıkıntı yaşanmaması için geminin hareketinden hemen önce kontrolör tarafından geminin her tarafının gezilerek gemiye gizlice binmiş kaçak yolcu olup olmadığının da kontrol edilmesi gerekmektedir. Kızılay kontrolörleri ayrıca şartların elverdiği ölçüde gemiye yardım malzemelerinin yüklenmesi ve geminin Pire limanına demir atmasının ardından boşaltılması işlemlerine nezaret etmekle yükümlüdür. Yükleme ve boşaltma işlemleri sırasında Kızılay kontrolörlerine yüklenen veya boşaltılan malzemeyle ilgili olarak herhangi bir tasdik ve onay işlemi yaptırılmamakla birlikte kontrolörlerin bütün bu işlemlere nezaret etmeleri istenmektedir. Burada hemen belirtilmelidir ki Kurtuluş gemisinden başlayarak yardım faaliyetlerinin son bulduğu güne kadar geçen dönemde bu şekilde gemiye kaçak binmiş herhangi bir kimse söz konusu olmamıştır. Kurtuluş gemisiyle Yunanistan'a gönderilen Kızılay kontrolörleri Saim İ. Umar ve Feridun Demokan tarafından dikkat edilmesi gereken bir başka husus ise gemiye binerken yanlarında sadece kendilerine ait şahsi eşyalarının bulunması ve ne olursa ve hangi sebeple olursa olsun Yunanistan'a götürmek üzere mektup ya da yardım paketi gibi şeyler kabul etmemeleridir. Her iki Kızılay görevlisinin de bu konuda son derece titiz ve hassas davrandıkları bilinmektedir. Kaldı ki geminin hareketinden önce Gümrük Muhafaza Müdürlüğü görevlileri tarafından da gemi sıkı kontrolden geçirilmekte, ayrıca gemi personelinin de bu şekilde bir davranış içine girerek yardım faaliyetlerini ve ülkeyi Almanya karşısında sıkıntıya sokmalarının önüne geçecek önlemler alınmaktadır. Bu çalışma kapsamında ayrıntılı bir biçimde aktarılacağı üzere gemiye bu şekilde yardım paketleri sokmaya çalışan bazı gemi mürettebatı tespit edilmiş veya suçüstü yakalanmıştır. Kurtuluş vapuru ile götürülen gıda maddeleri Soupe Populaire adı ile açılan aşevlerinden pişirilerek muhtaç halka dağıtılır. 1942 yılı başında aşevlerinden yararlanan halkın sayısı 400.000'i geçmiş durumdadır. İaşelerini aşevlerinde yapan yaralı Yunan subayları yardımlardan dolayı kişisel şükranlarını Saim Umar aracılığı ile Kızılay'a ulaştırılmasını dilerken, Yunanistan'ın eski Milli İktisat Nazırı Zanas da yapılan gıda yardımları sayesinde açlıktan ölüm vakalarının giderek azaldığını vurgulayarak Kızılay Genel Müdürüne teşekkürlerini iletmiştir.

Kızılay yetkilileri geminin Pire limanına varması ve yardım malzemelerinin tahliye edilmesi işlemleri bittikten sonra gemiden ayrılabilmeleri ve gözetim altında da olsa Pire ve Atina'ya gidebilmeleri için müsaade edilen özel izine sahip kişiler olduklarından gerekli hallerde yetkililere ibraz etmek amacıyla şahsi kimliklerini, pasaportlarını, ayrıca Kızılay tarafından verilen özel yetki belgesini de yanlarında taşımak ve bulundurmak zorundadırlar. Kızılay Genel Müdürlüğü tarafından kontrolörlere verilen yetkiler ise sadece insani yardım faaliyetlerinin Yunanistan'a ulaştırılmasıyla ilgilidir ve kontrolörler hiçbir şekilde yardım gemisinin kaptanına veya diğer mürettebatına emir verme yetkisine sahip değildir. Bununla birlikte gemi kaptanına veya mürettebata yönelik olarak

tavsiyeleri dinlenmezse durum geminin İstanbul'a dönüşünün ardından hazırlanacak ayrıntılı raporda belirtilecek ve durum Kızılay Genel Müdürlüğüne de bildirilecektir. Savaş şartları içerisinde son derece hassas günlerden geçilirken kontrolörlerin dikkat etmesi gereken ve bir başka husus ise gerek Türk gerekse yabancı basın-yayın organlarına yürütülen yardım faaliyetleri konusunda olumlu veya olumsuz bir açıklamada bulunmaları ve hiçbir şekilde gazetelere bu konuyla ilgili yorum yapmaktan kaçınmalarıdır. [22]

Daha sonraki günlerde Yunanistan'da tam bir kahraman olarak kabul edilecek olan ve Yunanistan devleti tarafından büyük onur nişanı ile ödüllendirilen Feridun Demokan ise Yunanistan' yardım faaliyetleri kapsamında Kızılay delegesi olmasıyla ilgili olarak "Büyük Kumar" olarak nitelendirdiği kendi anılarında şunları anlatır;[23]

"Sene 1941, Yunanistan Alman ve İtalyan ordularının işgalinde. Türkiye Balkan Anlaşması ile Yunanistan'ın müttefiki; ancak müttefik devletlerin menfaatlerine uyarak tarafsızlığını muhafaza etmekteydi. Fakat Trakya tarafından gelebilecek Alman blitzini de beklemekteydi. Yunanistan o tarihlerde yiyecek ihtiyacının en büyük kısmını dış memleketlerden tedarik etmekteydi. İşgal altına girince ve yollar kapanınca bütün memlekette büyük bir yiyecek kıtlığı başladı. İşgal orduları mevcut yiyeceklere de el koymuş, hatta bostanlara ve evlerin bahçelerine varıncaya kadar nöbetçiler dikilmiş, bütün taze sebze ve meyvelerden mahrum edilen halk her gün artan korkunç bir açlığa mahkûm edilmişti. Halkın elinden koparılan taze sebze ve meyveler her sabah şafakta Hassani-şimdiki Ellinikon- ve Tatoy havaalanlarından kalkan yüzlerce askeri nakliye uçağıyla Afrika'da dövüşen African Corps'a gönderiliyordu.[24]

Okullar kapanmış, hastanelerdeki hastalara, yetimhanelerdeki çocuklara süt ve yiyecek bulunamaz olmuş, sokaklarda açlıktan ölenler kamyonlara konuluyor, Pire mezarlıklarında açılan fos komünlere gömülüp üzerlerine kireç dökülüyordu. Şehirde kedi ve köpek bile kalmamıştı. Bu korkunç facianın haberleri işgal kumandanlığının aldığı tedbirlere rağmen Yunanistan'ın komşusu Türkiye'ye sızıyordu. Türk halkı ve hükümeti kendi memleketlerinin içinde bulunduğu kritik duruma rağmen tarihi düşmanı fakat o günlerin müttefiki olan Yunanistan'a yardım yollarını arıyordu. Türkiye'de de durum pek parlak değildi. Türk ordusu tamamen seferber edilmiş, nakil vasıtalarına el konulmuş, yiyecek maddeleri karneye

[22] KGMA. K. No. 2599, D. No. 1942/9–4. Kızılay Cemiyeti İstanbul Mümessilliği tarafından Saim İ. Umar ve Feridun Demokan'a yapılan 16329/459 sayılı tarihsiz telefon teyidi.

[23] KGMA, Feridun Demokan Özel Arşivi, D.1.

[24] Yunanistan'ın kendi ihtiyacı için ithal ettiği veya ürettiği tarım ürünlerinin Afrika başta olmak üzere çeşitli bölgelerdeki Alman ve İtalyan askeri güçlerine gönderildiği dönemin yabancı basın organlarına da aynı şekilde yansır ve örneğin Life dergisi Almanların bu yaklaşımını aç karınca ordusunun ülkeyi bir deri bir kemik bırakmasına benzetir. İthal tarım ürünlerinin, daha olgunlaşmamış yeşil Yunan domateslerinin, kurutulmuş gıdaların, sebze ve meyvelerin, et ürünlerinin neredeyse tamamı Alman birliklerince karşılığı olmayan paralarla sözde satın alınmaktadır. Alman işgal kuvvetleri de iki ay içerisinde karşılığı olmayan değersiz Alman Markları ödeyerek binlerce giyecek malzemesi satın alır ve böylece Yunanların ellerinde ne var ne yoksa ele geçirilmiş olur. Ayrıntılı bilgi için bkz. Life, 8 Şubat 1942.

bağlanmış ve her an gelmesi beklenen Alman saldırısına milletçe dayanmaya kararlı bulunuyordu. İşte bu şartlar mevcutken Kızılay ve Beynelmilel Kızılhaç'ın aracılığıyla Türkiye, İngiltere, Almanya ve İtalya arasında bir anlaşma yapıldı. Bu anlaşmaya uyarak Türkiye Yunanistan'a kendisinde bile kıt bulunan yiyecek maddelerinden binlerce tonunu verecek, üste de bunları askeri nakliyata ayırdığı vapurlardan biriyle Pire'ye gönderecekti.

Dünya anlaşmalar tarihinde özel bir yeri olan bu anlaşmanın o nazik devrede işlemi ile meşgul olan zat Türk hariciyesinin mümtaz bir uzvu, sonraları Türkiye'nin Washington Büyükelçisi ve daha sonra da Hariciye Vekili olan Feridun Cemal Erkin idi. Bu tarihi erzak nakli seferlerini yapacak olan gemi de Yunan işgal tarihinde yer alan Kurtuluş vapuru idi.

Ailemiz 1912 Balkan Savaşı'ndan sonra Yunanistan kuzeyinde, şimalinde Yanya şehrindeki bütün servet ve emlakini bırakarak Türkiye'ye hicret etmişti. Dört asır Türk hâkimiyetinde kalan Yanya'da Rumlarla Türkler birbirleriyle kaynaştıkları için oralarda her iki lisan da konuşuluyordu. Bunun için ilk Rumcamı annemden öğrenmiş, sonraları İstanbul'un tanınmış Galatasaray Lisesi'nde sınıf arkadaşım olan Yuvakim isminde bir Rum çocuğu ile Rumca konuşarak ilerletmiştim. Daha sonraları üniversiteli, turist ve gazeteci olarak Yunanistan'a yaptığım 15 seyahatte Rumcam mükemmel bir duruma gelmişti. Elencemin kuvvetli olduğunu ve Yunanistan'ı çok iyi tanıdığımı kim bilir hangi membalardan haber alan Türk Kızılay'ı yukarıdaki anlaşmaların yürürlüğe girdiği sıralarda İzmir'de bulunduğumu da öğrenmiş ve telgrafla derhal Ankara'ya gelmemi istemişti.

Türk Kızılay'ı Fevkalade Delegesi olarak Kurtuluş vapuru ile Yunanistan seferlerine çıkacak ve on binlerce ton yiyecek maddelerini Yunan Kızılhaç teşkilatına teslim etmeye memur ediliyordum. O zamana kadar Kızılay teşkilatıyla hiç bir ilgim yoktu. Bana gönderilen telgrafta da bu vazifeyi kabul edip etmeyeceğim sorulmamıştı bile. 1940 seneleri Türkiye'de işlerin normal yürüdüğü seneler değildi. Dünya Savaşı bütün şiddetiyle devam ediyor, bu kritik devrede her Türk vatandaşı kendisine verilen vazifeyi münakaşasız ve seve seve kabul eder durumda bulunuyordu. Ben zaten Türk ordusunda yedek subaydım ve her an askeri göreve çağrılmayı bekliyordum. Fakat işgal altındaki bir diyarda Kızılay namına çalışmayı hatırımdan geçirmiyordum. Telgrafı aldığım akşam trenle Ankara'ya gelirken birbirinin tamamen zıddı iki vazifeyi yüklenmem ihtimalinin mevcut olduğunu kendi kendime soruyor fakat bir türlü hal çaresi bulamıyordum. Geri dönmeme imkân olmayan bir oldubitti karşısında idim. O günlerde Ankara'da işler baş döndürücü bir hızla görülüyordu. İki pasaport hazırlanmıştı bile. Bunlardan biri Türkiye Hariciyesi'nin servis pasaportu, diğeri Beynelmilel Kızılhaç'ın Türkiye Mümessili Mr. Courvoisier'nin imzasını taşıyan International Red Cross (Uluslararası Kızılhaç) pasaportu idi.

Ankara o günlerde birbiriyle dövüşen memleketlerin ajanlarının kaynaştığı bir şehirdi. Türk makamlarının uyanıklığı ve çok dikkatle aldığı tedbirler yüzünden bu ajanların başarılarının çok az olduğunu daha

sonraki hadiseler göstermişti. Pasaportlarımı aldığım gün beni Türk Hariciye Vekâleti'nden TKA merkezine, İngiliz, İtalyan, Alman ve Yunan büyükelçiliklerine götüren ve nihayet evime bırakan taksi şoförünün nefes almadan soluğu Evkaf apartmanlarındaki Milli Emniyet Reisliği ofislerinde aldığını sonradan öğrenmiştim. Ankara'da türlü dosyalar ve formaliteler iki günde tamamlanırken İstanbul limanında da Kurtuluş vapurunun o günlerde altın değerinde olan binlerce ton yiyecek maddesi yükleniyordu. Bir iki gün sonra bir akşam güneş İstanbul'un sihirli minarelerinin silueti arkasından Haliç sırtlarında batarken vapurumuz Saray Burnu'nu dönüyor ve Çanakkale'ye doğru yol alıyordu. Ertesi gün saat tam 11'de İngiliz, Alman ve İtalyan hava ve deniz kuvvetlerine bildirilen saatte Çanakkale Boğazı'ndan çıkar çıkmaz üstümüzde Alman Stukaları uçmaya başladı. Vapurumuz dörtlü anlaşmaya uyarak çizilen rotayı takip etmesi icap ettiğinden sarhoş gibi istikamet değiştiriyor, Yunan adalarının sağından solundan geçerek yoluna devam ediyordu.

12 saatlik yolu bir buçuk günde aldık. Pire göründüğü zaman önümüze ve peşimize takılan iki Alman hücumbotunun refakatinde torpil tarlasından ve liman içindeki gemi leşlerinin arasından geçerek rıhtımların daha bombalanmamış bir tarafına yanaşabildik. Gemiye ilk girenler bir Alman deniz albayı, bir üsteğmen ve yirmi kadar bahriye silah endazi oldu. Bunlar liman formalitelerini yapacak ve gemide getirilmiş olması muhtemel muzır evrakı bulmak için gemiyi baştan aşağı arayacaklardı. Bahriye silah endazileri gemide kâğıt namına ne buldularsa gazete, dergi ve dosyalar dâhil ne buldularsa salondaki uzun orta masanın üstüne yığdılar. Bunların zararlı şeyler olmadığını kontrol heyetine anlatmakla iki saat kadar geçti. Sonradan Atik sahilleri kontr espiyonaj teşkilatı başkan yardımcısı olduğunu öğrendiğim kumandan Kremer, benim ve Kızılay'ın emektar memurlarından yaşlı bir zatın-Saim Umar- aynı akşam Atina'ya gidebileceğimizi söyledi ve evvelden hazırlanmış iki 'ausgang' çıkış izin kâğıdı verdi. Yardımcısı ile bizden evvel gemiyi terk ederken ertesi gün kaptan ve çarkçıbaşıdan başka kimsenin dışarı çıkamayacağını nezaketle fakat kati bir lisanla söyledi. Birazdan biz de birer küçük çanta alıp çıktık. İri yarı bir Alman bahriyelisinin refakatinde iki üç askeri kontrol noktasını geçtik. Saatler geçmiş, etraf zifiri bir 'blackout/karartma' içine gömülmüştü. Bombardımanlardan yarı yıkılmış Pire-Atina elektrikli tren istasyonuna gelebildik. Mahşeri bir kalabalık, kim bilir ne zamandan beri tren bekliyordu. Nihayet itişe kakışa biz de gelen trene bindik. Birkaç duraktan sonra Omonia Meydanı istasyonunda indik. Bir gedikli başçavuş olan kılavuzumuz bizi Atina Üniversitesi yanındaki Corai Sokağı'ndaki Athinon Oteli'ne getirdi ve bir nevi teslim tesellüm muamelesi ile otel müdürüne bizi bırakıp gitti. Alman hava subaylarının işgali altında olan bu otelde bize de iki oda ayrılmıştı.

Ertesi sabah erkenden uyandım. On altıncı defa gelmiş olduğum Atina'yı gündüz gözüyle görmeyi çok merak ediyordum. Odamın balkonundan üniversite ile Stadium Caddesi arasındaki küçük meydanda yorgun yorgun yürüyen kimselerle Alman ve İtalyan askerlerini gördüm. Duvar diplerine

oturmuş, yaslanmış veya yarı yatmış insanlar bu facialar şehrinde içimi sızlatan ilk manzara oldu. Telefonun zili çaldı. Aşağıda birisinin beni beklediğini bildirdiler. İndim. İri yarı, yakışıklı, sert yüzlü bir zat ile karşılaştım. Kendisini tanıttı. İşgal kuvvetleri kumandanlığından, yani General Altenburg'un karargâhından vazifemi kolaylaştırmak için mihmandarlığıma verilmiş; Egon Kondumas. Babası Yunan, annesi Alman, Almanya'da doğmuş büyümüş. Berlin Harp Akademisi mezunu, Birinci Dünya Savaşı'nda binbaşı imiş. Münih'te Hitler ile meşhur bira toplantısında bulunanlardan ve SS'lerden. Bu bilgilerden bir kısmını daha sonra almıştım. Mihmandarım Yunanca ve Almancayı ana ve baba dili olarak konuşuyordu. Elence konuştuğumu belki bilmediği için benimle Fransızca görüşüyordu. Mihmandarlık formülünün ne olduğunu hemen anladım. Bu Yunan melezi Alman bana nefes aldırmayacaktı. Tabii renk vermedim ve kumandanlığın nazik ilgisine teşekkür ettim ve vazifeme resmi ziyaretlerimi yapmaktan başlayacağımı söyledim. Otelin önünde büyük bir Mercedes duruyordu. Yunan Kızılhaç Başkanı Zanas'a ait bir araba Şoförün bana verdiği mektupta başkan çok nazik bir lisanla benim vazifemin ağır ve yorucu olacağını, bunun için de Atina'da kalacağım günlerde arabasını bana tahsis etmek istediğini bildiriyor ve 'Hoş geldiniz.' diyordu. İşgal tarihinde bir otomobilin ne mühim bir şey olduğunu o günleri orada yaşamış olanlar çok iyi hatırlarlar.

Mihmandarımla arabaya bindik. İlk durağımız Türkiye Başkonsolosluğu idi. Asıl Türk Konsolosluğu Pire'de Türk Limanı ismini taşıyan şirin bir körfeze bakan bir yerde idi. Limanın altını üstüne getiren büyük bombardımanda tam bir isabet alan bina harap olmuştu. Atina'daki büyükelçi o zaman Kahire'ye sığınan Yunan hükümeti nezdindeki vazifesi ile Mısır'da bulunuyordu. Atina'da boş kalan muhteşem sefaret binasına da bu suretle Başkonsolos I. C. Özkaya yerleşmişti. Başkonsolos beni normal, fakat SS'lerden olduğunu öğrendiği mihmandarımı üstün bir ilgi ve nezaketle karşıladı. Vazifem hakkında etraflıca bilgi vermeye çalıştı. Birinci Cihan Savaşı'nda kurmay subay olduğunu, Almanlarla aynı saflarda dövüştüğünü hararetli surette anlatırken mihmandarımdan sonra başkonsolosun da böyle körü körüne bir Alman dostu çıkmasıyla ileride ne kadar üzülebileceğimi düşünüyordum.

Alman İşgal Kumandanlığı-Komandatura- Vassilis Sophia Bulvarı'ndaki Amerikan sefaret binasına kurulmuştu. O gün General Altenburg'u göremedim. Yardımcısı olan bir albay ile konuştuk. Kendisini beklediğimiz salondaki masanın üstünde Ankara'da o zaman çıkan 'La Turquie Kemaliste' dergisini gördüğüm zaman hayret etmiş, aynı zamanda bu küçük senaryo dolayısıyla da ne kadar göz önünde tutulmaya başladığımı anlamıştım. Albay da mükemmel Fransızca konuşuyordu. Çok enteresan fakat uzun olan görüşmemizin detaylarını bu yazıya sığdıramayacağım. Üçüncü ziyaretimiz Atina Belediye Başkanı Angelos Georgatos'a oldu. Bundan sonra International Red Cross'un Atina'daki daimi delegeleri Mr. Brunel ve Gredinger'e gittik, onları da alarak Yunan Kızılhaç merkezine geldik. Çok yaşlı ve muhterem bir zat olan Başkan Zanas ile Umum Müdür Zevgolis

açlık faciasının türlü safhalarını anlata anlata bitiremiyorlardı. Durumun ne kadar bilmediğimiz acıklı tarafları vardı? Derhal anladım ki bu büyük açlık bizim Türkiye'den yapabileceğimiz yardım ile giderilebilecek gibi değildi. Burada olan biteni Ankara ve Londra yoluyla Amerika'ya bildirmek lazımdı. Fakat kuru raporlarla değil, faciayı gösteren resimlerle bu işi yapmak lazımdı. Hâlbuki I. R. Cross'un aylardan beri burada bulunan iki delegesi Alman karargâhının kati emirlerine uyarak Cenevre'deki IRC merkezine bir tek resim bile göndermemişti. Atina'nın en aristokrat mahallesi olan Kolonaki'de muhteşem binayı hizmetçileri, altlarındaki otomobili ve yüklü maaşlarını feda etmek bahasına General Altenburg'un emrinden dışarı çıkmayı hiç göze alamıyorlardı. Ben Atina'da oradan oraya koşarken Pire'de vapurumuz da bir taraftan boşaltılıyordu. Yollarda gördüğüm, etraftan işittiğim olan biten başka şeyler de öğrenmek istiyordum. Gölgem gibi hep benimle beraber dolaşan SS'li dostumun (!) şüphelerini üzerime çekmemek için eski gazeteci arkadaşlarımı bile görmeyi daha sonraya bırakıyor, bazıları ile ancak telefonla konuşmakla iktifa ediyordum. Atina'da kaldığımız beş gün içinde birçok hastane, yetimhane, halk aşhaneleri ve ev veya sokaklardan toplanan ölülerin gömülmeden evvel konuldukları ilk imdat istasyonlarını gezdim…"

Aynı günlerde hükümet işgalin yarattığı ekonomik sıkıntıları ve perişanlığı ortadan kaldırabilmek amacıyla her gün 120.000.000 Drahmi basmaktadır ve Alman işgalinin başladığı bir yıllık dönem içerisinde 43.000.000.000 Drahmi basılmış durumdadır. Daha sonraki günlerde basılan para miktarı ise trilyonlarca olarak ifade edilmektedir[25] ve hiç kimse kesin olarak ne kadar para basıldığını bilmemektedir. Bu durum paranın değerini her gün inanılmaz bir şekilde azaltırken zaten satın alınabilecek mal bulunmayan ülkede özellikle gıda maddelerinin fiyatını da inanılmaz noktalara taşır. Kızılay delegesi Saim İ. Umar ise ülkede yaşananları "Yunanistan'da mütemadiyen çıkarılan nakdi evrak neticesi çok geniş mikyasta ve korkunç bir şekilde enflasyon vardır. Bu hal arzı talebe ve asar fiyatlarına da çok tesir yaparak her gün, para mukabili tedariki mümkün eşya fiyatlarına, alıcı aleyhine mühim yükselmeler hâsıl etmektedir. Buna zamimeten işgal kuvvetlerinin cebri olarak tedavül mevkiine çıkardıkları ve yalnız askeri işgal altında bulunan havalide tedavülü mecburi Mark ve Liret kupürleri vardır ki yerli halk arasında bunların tedavülü birçok hadisatla karşılaşmakta ve daima ecnebi polisin müdahalesini icap ettirmektedir. "[26] diyerek aktarır. Savaş öncesinde yaklaşık 4.000 Dolar civarında bir karşılığı olan 500.000 drahmi ise savaş günlerinde sadece bir dilim ekmek alabilmeye yaramaktadır ve ortaya çıkan tablo tam anlamıyla ürkütücüdür.[27] Aynı şekilde savaştan önce yaklaşık 1.000 drahmi olan İngiliz altını ise Alman işgalinin ardından

[25] The Palm Beach Post, 17 Temmuz 1944.

[26] KGMA. K. No. 2603, D. No. 1941–1943/9–4. Kızılay Umum Müdürlüğü Yazı İşleri Müdürü ve Yunanistan Kızılay delegelerinden Saim İ. Umar tarafından Kızılay Cemiyeti Yüksek Reisliğine gönderilen 26 Ekim 1941 tarih ve 21474 sayılı yazı.

[27] A.g.g., 17 Temmuz 1944.

ortaya çıkan akla zarar enflasyon ve karşılıksız basılan paralar nedeniyle 75.000.000 drahmiye kadar çıkar.[28] Örneğin Dumlupınar gemisinin ilk seferi sırasında okkası 850 Drahmi olan kaçak ekmek bu sefer 4.500 Drahmi civarında satılmaktadır ve bu para Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası kurlarına göre 45 lira karşılığıdır. Az maaşla ve son derece ucuz yaşamaya alışmış Yunanlar ise bu yeni durum karşısında tam bir şok yaşamaktadırlar. Tüccarlar ve zenginlerin elinde toplanan milyarlarca drahmi ise yüksek enflasyon sonrasında neredeyse sıfırlanmış durumdadır. Ülkede bir Türk altını 46.000, İngiliz altını ise 50.000 Drahmi karşılığında satılmaktadır. Dumlupınar vapurunun bu yolculuğunda dikkati çeken iki konu daha vardır. Bunlardan ilki Türk vatandaşı altı yolcunun Türkiye'ye getirilmesiydi. Aslında Türkiye'nin Atina Başkonsolosu, sayıları 3.500'e ulaştığı belirtilen Türk vatandaşlarının peyderpey Türkiye'ye gönderilmesini istiyordu; ancak hem işgal güçleri buna vize vermiyor, hem de Saim Umar karşı çıkıyordu. Ancak bu kez Başkonsolos, işgal makamları ile Uluslararası Kızılhaç Komitesi'ni de ikna etmeyi başarmıştı. Birinci sınıf kamaralarda yolculuk yapmaları sağlanan, navlun ödemeyen, vapur kumanyaları ile karınlarını doyuran altı kişi Dumlupınar vapuru ile 7 Mart 1942 günü İstanbul'a getirilir. "İstisnai" olarak tanımladığı bu durumun örnek alınmasından çekinen Saim Umar ise Hariciye Vekâletinden bu konuda genel bir karar alınarak Kızılay delegasyonuna bildirilmesini istemiştir.

Kızılay Umumi Merkezi Yazı İşleri Müdürü ve Kurtuluş vapuru Kızılay delegelerinden olan Saim İ. Umar bu ilk seferle ilgili olarak "Pire ve Atina'da altı günlük ikametimizde nüfusu 1.200.000'e baliğ olduğu söylenen bu havali halkının cidden çok fena vaziyette oldukları müşahede edildi. Alman askeri idaresinin bize temastan men ettiği bu halkın ıstırapları saklanamayacak kadar acıklıdır. Sayın cemiyetimizin hayırkâr ilgileriyle başlayan bu yardım işinin halk üzerinde hâsıl ettiği minnet ve şükran hisleri pek açıktır. Altı aydır bir damla yağmur görmemiş olan Atina ve Pire sebze bahçelerinin mesut bir tesadüf neticesi Kurtuluş Pire açıklarına gelir gelmez başlayan ve 24 saat kadar büyük bir mebzuliyetle devam eden faydalı yağmurlar neticesi halk üzerinde husule getirdiği tesirat bu şükran hislerini bir kat daha arttırmış ve 'Siz bize yalnız gıda maddeleri değil, aynı zamanda bereket getirdiniz.' evazelerinin her tarafta yükselmesine sebep olmuştur. Bu kadar kesif bir halk kütlesini bu kadar az erzakla besleyebilmek iddiasının çok mübalağalı olacağı muhakkak ise de bıraktığı tesir daha fazla manevi ve semboliktir. Memlekette mahrukat maddeleri de melkut olduğundan bu bakımdan da kışın vürudu pek elim olacaktır. Memlekette iş hayatı 8–13 saatleri arasındadır. Ziyadan iktisat yapmak için o saatte bütün işler tatil edilmektedir. Halk sokaklarda şuursuz ve şaşkın bir halde o akşamki gıdasını karaborsa tabir edilen gizli

[28] Söz konusu bu karşılıksız paralar ve çekler doğal olarak adalarda da Almanlar tarafından kullanılmış ve adaların fakir halkından zorla alınan keçi, inek, koyun gibi küçük ve büyükbaşların karşılığında hiçbir zaman ödenmeyecek bu paralar ve çekler verilmiştir. Cahit Kayra, Hoşça Kal Bodrum, Boyut Yay., Mart 1997, İstanbul, s. 86.

ticaret yerlerinden tedarik için çırpınmaktadır. Nüfus başına her gün 45–90 dirhem arasında dağıtılan günlük ekmeğin bedeli okka başına her ne kadar 27 drahmi ise de karaborsada bin müşkülatla alınmak istenen ekmeğin okkası 800 drahmi, mezbaha mevcut olmadığından baytarı muayene görmemiş ve binaenaleyh ne olduğu belirsiz etlerin rayiç fiyatı 1.200 drahmi, şekerin eski okka kıymeti 1.000 drahmi üzerinden satılmaktadır. Sebze ve meyve hemen de yok denecek derecede madundur. Memlekette en ucuz gıda maddesi olarak söylenen ve ötede beride tesadüf edilen pancar yaprağı ve kırmızı turpun 50 drahmiye satıldığı görülmüştür. Memlekette en fazla yetiştiği zannedilen sigara, kuru incir ve kuru üzümün işgal orduları tarafından 'Rekizisyone' edildiği söylenmektedir. Bunlardan sigara, malul askerler tarafından muayyen fiyatının bir misli fazlasına satılmakta ve tedarikinde müşkülata uğranılmaktadır. Nişastalı maddeler hemen hiç yoktur. Hayat endeksi normalin yüzlerce misline yükseldiği halde maaş erbabına yapılan zaman ancak %25'tir." diyerek ayrıntılı bir rapor hazırlar;[29]

"13 Birinci teşrin 1941, Pazartesi

12 Birinci teşrin 1941 Pazar günü aldığımız Hariciye Vekâleti tebliği üzerine Yunanistan'a hareket edecek Kurtuluş vapurunun seyahat programını değiştirmek mecburiyeti karşısında kaldık. O gün sabahtan itibaren başlayan çok şiddetli yağmura ve limanda hüküm süren büyük fırtınaya binaen yardım eşyasından lisansı alınmış ve kayığa konmuş 350 ton kuru fasulye ve 120 ton soğanı almağa imkân hâsıl olamadığı gibi Yunanistan'da entegre edilmiş İngiliz esirlerine mahsus 51 küsur ton hediyelik eşyayı bile almağa vakit bulamadık. Bilhassa bu ikinci kısım eşya için vapur sahipleri ve kaptanlar üzerinde bizzat yaptığım tazyikler ve ambar kapakları yeniden açıldığı takdirde ambarlarda mevcut eşyanın da harabiyeti mesuliyeti karşısında, gerekse yakıtın darlığı neticesi günde ancak 350 ila 400 ton tahmil kudretinde bulunan vinçlerin işi başaramayacaklarını anlatmaları üzerine güverte üzerine alabildiğimiz 528 fıçı içerisinde 38 tonluk lakerda ile iktifa ederek gümrük, polis muamelelerinin uzaması neticesi akşam saat 17'de vapur harekete hazırlandı, fakat limanda mevcut diğer bir geminin demiri Kurtuluş'un demirine takıldığından kalkamamak tehlikeleri içinde bir saatlik bir uğraşma nihayetinde 18.05'de Marmara'ya açıldık.

12 Birinci teşrin 1941–13 Birinci teşrini 14'e bağlayan geceyi ve ertesi gününü büyük bir fırtına, sulu karla saatte 7.5–8 mil süratle Marmara'da yol almakla geçirdik. 12.30'da Çanakkale'ye vardık. 15'de Boğazlardan çıkmak talimat icabında bulunduğundan havanın şiddetine rağmen küçük bir tereddüt geçirdikten sonra Adalar Denizi'ne açıldık. Saat 14.00'de Bozcaada'yı bulduk. Sulu kar devam diyordu. Barometrede biraz salah eseri görüldü. Evvelce kaptana tevdii edilen rota dairesinde açık denizde

[29] KGMA. K. No. 2603, D. No. 1941–1943/9–4. Kızılay Umum Müdürlüğü Yazı İşleri Müdürü ve Yunanistan Kızılay delegelerinden Saim İ. Umar tarafından Kızılay Cemiyeti Yüksek Reisliğine gönderilen 26 Ekim 1941 tarih ve 21474 sayılı yazı.

yola devam ettik. Hava yağışlı olmakla beraber fırtına sükûnet bulmağa başladı. 15 Birinci teşrin 1941 sabahı Andriya Boğazı'na doğru yolumuza devam ettik. Öğleye doğru Alman, İtalyan, Bulgar ve Yunan ticaret vapurlarından mürekkep bir konvoya tesadüf ettik. Refakatlerinde iki İtalyan torpidosu vardı. Pire'den çıkıp Selanik istikametinden bize doğru geliyorlardı. İtalyan torpidosu kafileden ayrılarak bize çok yaklaştı. Kendisini bayrağımızla selamladık. Etrafımızda bir müddet dolaştıktan sonra kafileye iltihak etti. Ufukta diğer vazi vapurlarla havada birkaç tayyareye tesadüf ettik fakat hiçbirisi bizimle ilgili görünmedi. Biraz sonra bir Alman gambotu (gunboat) ile karşılaştık, işaretle görüştük. Limana girmek için delaletini istedik. Kabul etti. 15 Birinci teşrin 1941 saat 18'de Pire limanının haricine vardık. Gelen kılavuz bizi çelik ağlar içerisinden geçirerek limanın dışında bir yere demirletti. Vaktin geç olmasından asıl limana giremedik, o gece vapurda kaldık. Pasif koruma tedbirleri icabı lambalarımızı söndürmek emrini aldık. O geceyi derin bir karanlık içinde geçirdik. Civarımızda silah ve benzin depoları mevcudiyetinden dolayı büyük bir tehlikeye maruz bulunuyorduk. Hiçbir hücum olmadı. Gece on kişilik bir Alaman kıtası vapura girerek kapıları ve icap eden yerleri işgal ettiler, telsizi söktüler. Vapurda mevcut bir fotoğraf makinesini aldılar.

16 Birinci teşrin 1941: İkinci bir kılavuz gelerek bizi iç limana aldı. Hava bombardımanlarından ve infilaklardan çok fazla hasar görmüş olan limanın uzak bir yerinde tahripten kurtulmuş bir rıhtım parçası önüne yanaştık. Yine tahripten kurtulmuş iki kara vinci de vardı. Biraz sonra vapura Alman liman kumandanı ve Alman kontrol memurları geldiler. Zati eşyamız da dâhil olmak üzere bütün vapuru aradılar. Kaptanlar da dâhil olduğu halde bütün mürettebatın vapurdan sureti katiyede çıkmaları memnu bulunduğunu, biz iki delegelerin de refakatimize verilecek bir Alman memuruyla gündüzleri şehirde dolaşarak geceleri behemehâl vapura dönmemiz lazım geldiğini kati bir şekilde söylediler ve çıkma müsaadesinin de ancak 17 Birinci teşrin 1941'de başlayacağını ilave ettiler. O esnada bizi karşılamaya gelen Atina General Konsolosumuz ve maiyetini ve Yunan Kızılhaç mümessillerini, Yunan yardım komitesi azasını da vapura almadılar. Nihayet aynı gün saat 13'de yukarıda isimleri yazılı zevat vapura girdiler. Biraz sonra Kızılhaç Beynelmilel Komitesi Yunanistan Mümessili İsviçreli Mösyö Brunel ile muavini Gredinger de vapura geldiler. Diğer raporda teferruatıyla arz edilmiş olan 1.500 tonluk gıda maddelerinin manifestosu kendilerine teslim edildi. Hava yeniden bozdu, çok şiddetli bir yağmur yağmağa başladı. Alman idaresinde bulunan gümrüklerden tahliye müsaadesi de alınamadığından o gün ve o gece bir şey yapılamadı, atıl bir halde kalındı. Saat 21'de biz iki delegenin karaya çıkmak ve ikametimize tahsis edilen Atina Oteli'ne gitmemize müsaade edildi. Gerek yağmurun şiddetinden gerekse şehrin uzaklığından ve yağmurdan çıkıp Pire tarikiyle Atina'ya gitmek için nakil vasıtası bulmak imkânsızlığı karşısında, tayyare hücumları tehlikesine karşı vapurdan çıkamadık.

17 Birinci teşrin 1941: Sabahleyin saat 8'de tahliye işi için vapura 30 liman amelesi geldi fakat boşaltma emri henüz çıkamadı. Yağmur olanca şiddetiyle devam ediyordu. Nihayet yardım komitesinin gıda maddelerini taşımağa tahsis ettiği kamyonlarla birlikte Alman kumandanlığının müsaadesi de geldi. Boşaltmağa saat 11'de başlandı. Yunanistan'ın sabık nazırlarından Mösyö Bakkalbaşı'nın reisliği altında toplanan heyetin nezareti altında liman vinçleri vasıtasıyla ve bilcümle masraf mezkûr heyete ait olmak üzere gıda maddelerinin ihracı devam ederken Yunan Kızılhaç'ının gönderdiği işaretli otomobil ile Pire tarikiyle şehre giderek Solon Sokağı'ndaki Yunan Kızılhaç'ının umumi merkezine vardık. Orada Kızılhaç Beynelmilel Komitesi Yunanistan Mümessili Mösyö Brunel, Alman Ordusu Kızılhaç Teşkilatı Mümessili Binbaşı Dr. Hatman'ın hazır bulunduğu Yunan Kızılhaç'ı reisi ve azaları tarafından samimiyet ve dostlukla kabul edildik. Kardeş cemiyetimizin selam ve muhabbetlerini kendilerine tebliğ ettik. Malların tesellüm ve tevzii hakkındaki fikirlerini ve müzakerelerini birer müşahit sıfatıyla dinledik. Saat 13.30'a gelmişti. Yeniden otomobile binerek iki odası ikametimize tahsis edilen Otel d'Athens'e vardık. Mezkûr otelin altındaki lokantada Mösyö Brunel tarafından öğle yemeğine davet edildik. Yemekten sonra ertesi sabah için Kızılhaç Reisliği tarafından Atina civarında Vugla mevkiindeki çocuk verem sanatoryumunun ziyaretine davet edildik. 13 Birinci teşrin 1941 tarihinde Kurtuluş vapuruna girdiğimiz andan itibaren vapurun bir köşesinde ıstırap içinde inleyen ve bu haliyle sefere çıkması münasip olmayacağı hakkındaki nasihat ve ısrarlarımıza rağmen inat eden vapur zabitlerinden ve milli hudutlar haricindeki seferler için vapura ikinci süvari olarak tefrik edilen eski bahriye subaylığından emekli Binbaşı Tahir Kaptan'ın vapurun seyahati esnasında hastalığı artmış olduğundan keyfiyetten haberdar olan Yunan Kızılhaç'ının lütufkâr daveti üzerine Atina'da bulunan 320 yataklı Yunan Kızılhaç'ı hastanesine yatırdık. Atina'daki ikametimiz esnasında her gün sıhhatinden haberdar olduk. Konulan teşhise göre kaptan aynı zamanda zatürree ile sol bacağında şiddetli filibitten muzdarip bulunmakta idi. Alman askeri işgal kumandanı tarafından refakatimize memur edilen Mösyö Countumas bütün ikametimiz esnasında her yerde adım adım bizi takip etmiş ve bizimle birlikte bulunmuş idi. Sefaretimiz binasında General Konsolosu ziyaret ettik.

18 Birinci teşrin 1941: Yunan Kızılhaç'ı umum merkezinde toplanarak saat 11.20'de şehirden 20 kilometre mesafede ve deniz kenarında müteferrik 4 pavyondan ibaret müteverrim çocuklar sanatoryumlarını ziyaret ettik. Davetliler meyanında bize refakat eden Gestapo mensuplarından Mösyö Countumas da dâhil idi. Vücudu heyet üzerinde fena tesir bıraktı. Şefkat ve insaniyet hisleriyle çalışan Türk, Yunan, Alman ve İsviçreli Kızılay ve Kızılhaç erkânı arasında böyle bir adamın mevcudiyetinin manasızlığı 88 yaşında olduğu söylenen muhterem reis Anastasyadis'ce çok açık bir şekilde hissedildi. Fakat bu emrivakiin önüne geçilmesi imkânsız idi. Binaenaleyh bir soğukluk havası bütün ziyaret esnasında ve onu takip eden aynı müessese dâhilindeki öğle yemeğinde

devam etti. Yemeği müteakip müessesenin mahsus defterine tahassüslerimizi yazmaya davet edildik. Bu şefkat yurdunda gördüğümüz intizam ve mükemmeliyet hakkındaki hayranlıklarımızı yazarak imzaladık. Yemekte aşağıdaki zatlar hazır idi:

1-Yunan Kızılhaç Reisi
2-Yunan Kızılhaç Gençlik Teşkilatı Reisi
3-Yunan Kızılhaç'ı azadan bir zat
4-Beynelmilel Komite'nin Yunanistan Mümessili M. Brunel
5- Ben
6-Feridun Demokan
7-M. Countumos

Vugla sanatoryumları elyevm Kızılhaç Reisi bulunan M. Anastasyadis, sabık başvekillerden M. Venizelos, Kral hanedanı azasından bir prenses ve bir de diğer bir Yunan zenginine ait 4 pavyondan ibarettir. Sanatoryumun bahçesinde reisin bir büstü vardır. Bütün sanatoryum masrafları bu dört zat tarafından yapılan vakfiyelerin gelirleriyle idare edilmektedir. Cidden iftihara değer şefkat müesseseleridir. Saat 15'de sanatoryumdan ayrılarak Pire'ye indik ve vapurun tahliyesine nezaret ettik. Boşaltma işinin süratlenmesi hakkında emirler verdik. Grupla beraber pasif korunma talimatı mucibince şehirde bir tek ışık yakmak sürati katiyede memnu olduğundan otele döndük. Pire ile Atina arasında işleyen elektrikli şimendifer, Pire ve Atina elektrikli tramvayları ve banliyöleri işleyen pek seyrek otokarlardan başka memlekette ne taksi otomobiller ne de araba olduğundan şehirdeki ve Pire'deki işlerin görülmesi işi pek müşkülata uğramaktadır.

19 Birinci teşrin 1941: Görülen lüzum üzerine ve General Konsolosumuzun telkini ile evvelce haberdar edilen ve randevu alınan Atina'daki Alman fevkalade komiserini saat 10.30'da ziyarete gittik. Kendisi vazife ile Berlin'de bulunduğundan muavini ve sabık Chargé d'affaires M. Fenge tarafından kabul edildik. Fransızca lisanına tamamen vakıf genç ve çok nazik bir diplomat olan M. Fenge hakkımızda çok samimi hareket etti. Siyasiyat ile alakası olmayan cemiyetimizin bu çok hayırlı ve çok insani hareketinden ve bunu idare eden bizlerin hüsnü niyetinden emin olduğunu söyleyerek muvaffakiyetler temenni etti. Pire limanına ilk vardığımız anda maruz kaldığımız sui kabul ve güçlüklerden dolayı mazeret diledi ve fimabad işlerimizin çok kolaylıkla devamına bizzat yardım edeceğini ne fevkalade komiserliğin ne mahalli Yunan hükümetinin müdahalede bulunacaklarını, gönderilmek lütfünde bulunan ve gönderilmekte devam edileceği anlaşılan gıda maddeleri doğrudan doğruya halka dağıtılacağı, bunun için de yalnız halka mensup kimseler çalışacağını, gıda maddelerinin bir kısmının Alman idaresince alınacağı hakkındaki dedikoduların tamamen asılsız olduğunu temin etti. Kendisine tekrar tekrar teşekkür ederek sefaret binasından ayrıldık. Ve yine vaki telkin ve Başkonsolosumuzun vasayasıyla İtalya Fevkalade Komiserliği'ne giderek birer kart bıraktık. Katiyen mahalli Yunan hükümetine temas etmedik. Aynı gün komitenin ikinci delegesi M. Gredenger tarafından

Kifisya civarındaki evinde verdiği öğle yemeğinde bulunduk. Yemekten sonra Pire'ye inerek Kurtuluş boşaltma işlerine nezaret ettik. İşlerin tacili için emirler verdik.

20 İlkteşrin 1941: General Konsolatomuzla temaslarda bulunduk. M. Gredenger'in teklifi ve Alman askeri idaresinin daveti üzerine şehirden yirmi kilometre uzakta, Kokinya mevkiinde İngiliz esirleri kampına gittik. Yanımıza katılan lisan bilir üç Alman zabiti ile esirlere mahsus hastaneyi gezdik, hastalarla görüştük; hatırlarını sorduk. Kendilerine istediğimiz sorguları yapmakta serbest olduğumuz hakkındaki nazik teklifleri salahiyetimiz haricinde görerek teşekkürle reddettik. Aynı akşam toplanacağı bildirilen dağıtma komisyonuna müşahit sıfatıyla davet edildik fakat toplantı bir gün sonraya kaldığı sonradan bildirildiğinden ve bu bir gün sonra da hareketimiz muhakkak bulunduğundan toplantıda bulunamayacağımızı bildirdik. Cemiyetimizi temsilen General Konsolosumuzun davet edildiği bildirildi.

General Konsolosumuz kendisinin diploması sınıfına mensup olmaması, doğrudan doğruya Yunanistan'da mevcut Türk tebaası hukukunu muhafazaya memur bir mümessil olması hasebiyle manevi bir şahsiyet olan sayın cemiyetimize ait bir kişi de bu bakımdan tetkike bir mahzur görmediğini söyledi, muvaffakiyetimizi istedi. Rey hakkına malik olmamak, sırf müşahit sıfatıyla bulunmak şartıyla davete icabetinde mahzur görmedik.

21 İlkteşrin 1941: Sabahleyin refakatimize memur M. Countumos'dan şifahen o gün saat 13.30'da mutlaka Pire'yi terk ederek gündüz aydınlığında Andriya Boğazı'ndan açılmamız mecburiyeti hakkında Alman askeri idaresinin bir tebliğini aldık. Konsoloshanemize dönerek dönüş vizelerimizi yaptırdık, icap edenlere veda kartları gönderdik, acele vapura döndük. Vapurda başta General Konsolosumuz olduğu halde birçok resmi zatlar tarafından selamlandık. Bilhassa Alman liman komutanlığı hakkımızda pek nazik muamelede bulundu. Pire limanına ilk girişimizde uğradığımız zorlukları görmedik. Tekrar gelerek hayırlı yardımlarda bulunmamız temennileri tekrarlandı. Yukarıda kısaca söylediğim hasta Kaptan B. Tahir Gençay'ın tedavi edilmek üzere yatırıldığı Yunan Kızılhaç'ının Atina'daki hastanesinde hastalığı artmıştı. Hastane sıhhat heyeti böyle bir durumda bulunan hastanın seyahat etmesinin vahim neticeler tevlit edeceğini söylüyor, kaptanı bırakmak istemiyordu. Diğer taraftan vapurun sahiplerini temsil eden ve vapurun menfaatlerini koruyan Kurtuluş'un asıl süvarisi B. Rıdvan Ur da her ne pahasına olursa olsun hastayı sigorta şartları ve ailesi bakımından alıp götürmek istiyordu. Bu ısrar karşısında kalbi zayıf olan hastanın refakatinde bir doktor ve bir hastabakıcı bulunmasında ısrar ediyordu. Vapurda ne doktor ne de bir sıhhat memuru vardı. Hatta bir ecza dolabının mevcudiyeti de malum değildi. Nihayet Türk tebaasından İstanbullu bir hastabakıcı bulundu, pasaportu temin edildi. Diğer taraftan Atina Büyükelçisi B. Enis ile arkadaşlarının elçilikte bıraktıkları 76 parça eşyanın sözü geçenlerin

konsolosluk vasıtasıyla yaptıkları rica ve Alman idaresinin muvafakatiyle boş dönecek vapurla memlekete getirilmesine muvafakat ettik.

Bu eşyayı birlikte getirmeğe memur edilen elçilik tercümanı Mavridis'i de beraber aldık. Diğer taraftan Rum olan validesiyle Atina'da ikamet eylemekte iken vefatı üzerine yalnız kalan ve İstanbul'da mukim kılavuz B. Muharrem kızlarını da birlikte getirmemiz hakkında konsolosluk vasıtasıyla Hariciye Vekâlet'imizden vaki iltimas üzerine çocuklar konsolatoya davet edilerek babalarının arzusu kendilerine tebliğ edilmiş ve hazırlanmaları bildirilmiş ise de birlikte ikamet eyledikleri büyük annelerinden ayrılamayacaklarını bildirerek teklifimizi kati surette reddetmişlerdir. Yapılan nasihatler kâr etmemiş ve çocuklar getirilememiştir.

UMUMİ MALÜMAT

a) Atina ve Pire'de İaşe Darlığı: Memlekette bilhassa unlu ve nişastalı ve şekerli maddelerin hiç bulunmaması, sayın cemiyetimizce hediye edilmiş olan ve doğrudan doğruya hastanelere dağıtılması karar altına alınan bu kabil maddelerin maddi ve manevi bakımından yüksek kıymetinin bilhassa bir kat daha yükselmesini mucip olmuştur. Bu hayırkâr alakanın Yunan halkı üzerinde yaptığı tesir ve binnetice minnet ve şükran hisleri çok yüksektir. Atina'nın en maruri meydanlarından birisinde Kızılay'ın remizlerini taşıyan bir sütunun mutlaka dikileceğini ve bu tarihi hadisenin bu suretle evlattan evlada nakli hikâye edileceğini bana söyleyenler çok olmuştur.

b) Sevk Edilen Gıda Maddeleri: Ayrıca evrak ve vesikaları ile de bertafsil arz edileceği veçhile Kurtuluş vapuruyla ilk seferde Pire limanına sevk edilen gıda maddelerinin kilogram ve ton hesabıyla ve nevileri itibarıyla tanzim edilmiş listesi aşağıya nakil edilmiştir…"

Kızılay delegesi Saim İ. Umar'ın hazırladığı rapora göre Kurtuluş'un bu ilk seferinde Yunanistan'a 403.670 kg. nohut, 404.158 kg. kuru fasulye, 253.270 kg. soğan, 500 sandık yumurta, 300 kg. süt tozu, 10.000 kg. pirinç unu, 1.650 kg. kırmızı mercimek unu, 5.000 kg. şeker, 5.000 kg. muhtelif koliler, 38.000 kg. lakerda, 18 sandık kırmızı mercimek komprimesi ve 45 çuval kara mercimek unu götürülmüştür.[30] Dönemin basın yayın organlarında Kurtuluş vapurunun hareket tarihi 14 Ekim 1941 olarak görünmekle beraber esasında bu tarih 13 Ekim 1941'dir ve gemi İzmir'den önce İstanbul'a, daha sonra da Yunanistan'a doğru harekete geçmiştir. Götürülen yardım malzemeleri arasında 10.000 şişe tetanos aşısı da bulunmaktadır.

Öte yandan aynı dönemde gazetelere yansıyan ve Tass Ajansı çıkışlı olan bir habere göre 'Bugünlerde bir Türk vapuru batırılacak. İçinden Alman ajanları çıkacak. Gemiyi batıran denizaltının mürettebatı ise Sovyet işaretleri taşıyacaktır.'[31] Bugünlerde Türkiye'den Yunanistan'a yapılan

[30] KGMA. K. No. 2603, D. No. 1941–1943/9–4. Kızılay Umum Müdürlüğü Yazı İşleri Müdürü ve Yunanistan Kızılay delegelerinden Saim İ. Umar tarafından Kızılay Cemiyeti Yüksek Reisliğine gönderilen 26 Ekim 1941 tarih ve 21474 sayılı yazı.

[31] Cumhuriyet, 23 Aralık 1941.

yardım faaliyetlerinin en ilginci ise Ziraat Vekâleti'nin aldığı bir kararla Anadolu'da vurulan yaban domuzlarının Yunanistan'a gönderilmesidir.[32] Bu dönemde Kurtuluş gemisinin Yunanistan'a yardım faaliyetleri kapsamında beşinci seferi de 28 Aralık 1941 Pazar günü saat 20.30'da İstanbul'dan hareketle başlar. Gemi daha önceki seferinde de olduğu üzere Marmara Denizi'nde şiddetli fırtınayla karşılaşılması üzerine yapacak bir şey olmaması nedeniyle 29 Aralık 1941 günü saat 17.45 itibarıyla Gelibolu'ya gelinerek demir atılır ve orada bir gece kalınır. Havanın düzelmesiyle beraber gemi ertesi gün, 30 Aralık 1941 günü tekrar demir alarak Çanakkale'ye kadar gelir ve saat 15.00'e kadar orada beklemek suretiyle Çanakkale'den çıkış için emredilmiş olan saatinde limandan ayrılır.[33] Esasında geminin Çanakkale'den saat 15.00 itibarıyla demir alması daha önceki seferlerinde de hep sıkıntıya neden olmuş, geminin Pire limanına gece varması nedeniyle tahliye işlemleri yapılamadığından gece gemi limandan başka bir yerde beklemek zorunda kalmış, vakit kaybetmiş ve bu da pek çok sıkıntıları beraberinde getirmiştir. Özellikle Yunanistan'a yardım faaliyetlerini yürüten Kızılay delegeleri Saim İ. Umar ve Feridun Demokan tarafından bu durum defalarca yetkililere iletilmesine rağmen sorunun çözümü ve geminin daha erken bir saatte Çanakkale'den ayrılması yönünde somut bir adım atılmamıştır. Saim Umar, dördüncü seferle birlikte gittiği Yunanistan'da Yunan Kızılhaç'ı Umumi Kâtiplerinden ve Yunanistan'ın eski Millî İktisat Nazırı Mösyö Zanas'ı ziyaret etmiştir. Kızılay cemiyeti tarafından Yunanistan'a sevk edilip Yunan Kızılhaç'ına teslim edilen gıda maddelerinin bir kısmının kalite itibari ile bozuk veya karışık oldukları hakkındaki şikâyetleri Kızılay Genel Merkezine ulaşmıştır. Bu halin hâlâ devam edip etmediğini ve yeni bir şikâyetleri olup olmadığını Saim Umar sormuştur. Mösyö Zanas, son sefer yüklerinin son derece temiz ve iyi cinsten olduğunu yumurtalarda bir bozukluk olmadığını, diğer hububatta normalden fazla yabancı madde bulunmadığını söyleyerek Kızılay'ın sayısı 500.000 olan ve en çok yardıma muhtaç insanların, Soupe Populaire ismi verilen imaretlerde Kurtuluş'un getirdiği gıda maddeleri ile beslendiğini bu suretle açlıktan ölüm vakalarının günden güne azaldığını belirtmiş ve teşekkürlerini sunmuştur.

Türkiye Cumhuriyeti başkonsolosu tarafından istenen 2 ton kadar erzakın gerekli lisansı alınamamıştı. Bu sebepten başkonsolos Yunan Kızılhaç'ından ödünç yoluyla erzak alıp en çok ihtiyacı olan Türk tebaasına dağıtmıştır. Türkiye'den Yunanistan'da yaşayan Türk tebaası için getirilerek erzakın bedelinin zengin Türkler tarafından ödenmesi tasarlanmıştır. Abasoğlu adında Anadolulu bir Rum zengini ilk parti olarak 250.000 drahmi hibe olarak vermeyi taahhüt etmişti. İstanbul'daki Yunan tebaası tarafından Yunanistan'daki akrabaları için hazırlanan 150 kadar koli 4. seferde ulaştırılamadığı gibi 5. seferde de Yunanistan'a

[32] İkdam, 16 Ocak 1942

[33] KGMA. K. No. 2603, D. No. 1941- 1943/9–4. Kızılay Yunanistan delegesi Saim İ. Umar tarafından Kızılay Cemiyeti Genel Merkezine gönderilen 19 Ocak 1942 tarihli ve 6 (969) sayılı yazı.

götürülememiştir. Saim Umar 19 Ocak'ta 6. sefer için bu işle bizzat ilgileneceğini belirtmiştir.51Kurtuluş gemisinin 5. seferinde Çanakkale'den ayrıldıktan yaklaşık 20 mil sonra gemi kaptanı tarafından denizde yeni bir fırtına beklentisinin söz konusu olduğu yönünde yapılan uyarılar sonrasında gemi saat 16.45 itibarıyla tekrar geri döner ve belirtildiği üzere başlayan fırtınaya yakalanmadan Çanakkale'ye döner ve limanda demir atar.[34] İstanbul Liman Müdürlüğü ve Kızılay Genel Merkezi ile yapılan telefon görüşmeleri ve havanın nispeten düzelmesi sonrasında Kurtuluş gemisi 3 Ocak 1942 günü saat 15.00'de Çanakkale limanından demir alır ve 5 Ocak 1942 günü saat 18.25'de Pire limanı yakınlarına gelir ve açıkta demir atar. Havanın kararması nedeniyle bölgede bulunan karakol gemileri vasıtasıyla aydınlatılan ortamda Kurtuluş gemisi kılavuz gemilerin de yardımlarıyla çelik ağlarla örülmüş olan liman yakınlarındaki güvenli bölgeden içeriye girer ve liman açıklarındaki mendirekte demir atar. Gemiye çıkan Alman işgal güçlerine bağlı askerler gemideki büyün ışıkların söndürülmesini ve karartma emirlerine uyulmasını talep ederler.[35] Ancak Kurtuluş gemisi mürettebatı ve Kızılay delegelerinin gecesi pek de sakin geçmeyecektir ve aynı gece yarısı 00.45 civarında dışarıdan gelen siren ve alarm sesleriyle bütün mürettebat güverteye fırlar. Hava sıcaklığı -3 derecelerindedir ve aydınlık bir ortam söz konusudur; ancak havanın aydınlanmasına yarayan başka unsurlar da söz konusudur ve Alman projektörleri neredeyse bütün gökyüzünü gündüz gibi aydınlatarak hava saldırısına karşı koymaya çalışmaktadır. Feridun Demokan da Yunanistan'da yaşanan olayları "Büyük Kumar" olarak nitelendirir ve tanık olduklarını yazıya döker; ancak Feridun Demokan'ın Yunanistan'a gidiş gelişlerinde kafasında tasarladığı çok daha farklı, gizli ve son derece tehlikeli bir planı vardır. İnsanların açlıktan inim inim inledikleri ülkede askeri kısıtlamalar o kadar yaşanılmaz ve katlanılmaz haldedir ki yerli halkın değil fotoğraf çekmesi ve bunları ülke dışına gönderebilmesi neredeyse nefes almaları bile yasaklanmış durumdadır ve bu ülkede yaşanılanlardan ne savaşı yakından hisseden ve yaşayan Avrupa'nın ne de ABD'nin haberi vardır. İşte tam da bu noktada yaşanılan bu trajediyle ilgili olarak Demokan da Alman işgalinde bulunan Yunanistan'da açlık nedeniyle insanların yaşadıkları trajediyi resimleyecek ve Alman denetimlerinden kurtarmak suretiyle bu resimleri ABD'ye ulaştırarak dünyanın ilgisini bu küçük ülkeye çekecektir.[36]

Kurtuluş gemisi Yunanistan'a 5. seferini de başarıyla tamamlayıp geriye döndüğünde müttefik devletleri özellikle Atina ve Pire başta olmak üzere ekmek sıkıntısını gidermeye yönelik tedbirler almaya çalışmaktadırlar. Ekim 1941 tarihinden itibaren başarılı bir şekilde Pire-İstanbul arasında yiyecek yardımı taşıyan Kurtuluş gemisi 36 personeliyle 18 Ocak 1942

[34] KGMA. K. No. 2603, D. No. 1941- 1943/9–4. A.g.a.
[35] KGMA. K. No. 2603, D. No. 1941- 1943/9–4. Kızılay Yunanistan delegesi Saim İ. Umar tarafından Kızılay Cemiyeti Genel Merkezine gönderilen 19 Ocak 1942 tarihli ve 6 (969) sayılı yazı.
[36] KGMA, Feridun Demokan Özel Arşivi, D.1.

Pazartesi günü Dolmabahçe Sarayı rıhtımından altıncı seferine çıkar.[37] Geminin bu seferiyle ilgili olarak İstanbul'dan hareket günü gazetelerde 20 Ocak 1942 olarak görünmekle beraber Kızılay resmi arşivlerinde bu tarih 19 Ocak 1942 olarak belirtilmektedir. Bununla beraber Kızılay Yunanistan delegesi Saim İ. Umar tarafından hazırlanan raporda ise "…Vapur 18 Ocak 1942 tarihine müsadif Pazartesi günü geç vakit İstanbul limanını terk etti…" denilmektedir. Kızılay delegesi Saim İ. Umar da bu sefere katılmak üzere bir gün öncesinde Ankara'dan İstanbul'a gelmiştir. Böylece gemide 36 gemicinin yanında Kızılay yetkilisi Saim Umar ve Feridun Demokan da bulunmaktadır;[38]

"…6. seyahatimizde büyük bir felaket oldu. 18 Ocak 1941 akşamı müthiş fırtınalı bir havada İstanbul limanından çıkan Kurtuluş şimalden esen müthiş bir rüzgârın kuvvetine dayanamayarak sabahın dördünde Marmara adasının Batı burnundaki kayalıklara bindirdi ve beş saat sonra da direklerinin ortasına kadar denize gömüldü. Binlerce tonluk yiyecek malzemesinin denizin sathında yüzdüğünü zorlukla tırmandığımız kayaların tepesinden gözlerimiz yaşararak seyrettik. Gecenin karanlığında geminin küçük bir sandalıyla kendimizi kayaların üstüne zor atmıştık. Beraberimde götürdüğüm diplomatik kuryeyi, Kızılay'ın dosyalarını ve fotoğraf makinemi ancak yanıma alabilmiştim…"

Gemi mürettebatı ve Kızılay delegelerinin Galata iskelesinden Tophane iskelesine gelmeleri bile fırtına ve şiddetli lodos nedeniyle sıkıntılı olmuş ve geminin yükleme işlemleri bittikten sonra polis ve gümrük memurları gemiden ayrılmışlardır.[39] Marmara için çok da tehlikeli olmayacak hava şartlarında gemi sefere çıkmakla beraber Kurtuluş gemisinin kaptanı personelini yine de olabilecek sürprizler ve özellikle de hava şartları konusunda bir kere daha uyarmayı ihmal etmez. Gemi aldığı yardım malzemeleriyle birlikte 18.45'de demir almak üzeredir; ancak geminin kıç tarafında bir anda bir takım bağrışmalar ve gürültü duyulur. Mürettebat ve Kızılay temsilcileri bu noktaya geldikleri zaman geminin Romanya'dan gelen ve Avrupa'nın farklı noktalarında Nazi zulmünden kaçarak hayatta kalmayı başarabilmiş Yahudi muhacirlerle dolu Panama bandıralı bir başka gemiye bindirdiğini ve batma tehlikesi geçirdiğini görürler.[40] Gemi güç bela batma tehlikesini atlattıktan sonra yoluna devam eder; ancak bu defa da Çanakkale'de beklemekte olan bir İtalyan gemisini kontrol etmekle görevlendirilmiş bir takım kimselerin gemiye misafir oldukları tespit edilir. Havanın son derece kötü olması ve fırtına nedeniyle söz konusu bu kimselerden bazılarının rahatsızlanması gemi mürettebatını da seferber

[37] KGMA. K. No. 2603, D. No. 1941- 1943/9–4. Kızılay Yunanistan delegesi Saim İ. Umar tarafından Kızılay Cemiyeti Genel Merkezine gönderilen 27 Ocak 1942 tarihli ve 7 (1622) sayılı yazı. Ayrıca bkz. KGMA. K. No. 2599, D. No. 1942/9–4. Kızılay Cemiyeti Genel Merkezi tarafından Kızılay İstanbul Mümessilliğine gönderilen 13 Ocak 1942 tarihli ve 511/475 sayılı yazı. Ayrıca bkz. Ulus, 22 Ocak 1942, Vakit, 19 ve 23 Ocak 1942

[38] KGMA, Feridun Demokan Özel Arşivi, D.1. Ayrıca bkz. İkdam, 23 Ocak 1942.

[39] KGMA. K. No. 2603, D. No. 1941- 1943/9–4. Kızılay Yunanistan delegesi Saim İ. Umar tarafından Kızılay Cemiyeti Genel Merkezine gönderilen 27 Ocak 1942 tarihli ve 7 (1622) sayılı yazı.

[40] Vakit, 22–23 Ocak 1942

eder ve bu zoraki misafirlere kendi yataklarını ve şahsi eşyalarını vererek Çanakkale istikametinde yola çıkılır.

Vapurun bu seferki yükü başta lakerda, soğan, nohut olmak üzere 1.800 ton yiyecek malzemesi, Türkiye'nin dört bir köşesinden vatandaşların gönderdiği yardım malzemelerinin bulunduğu binlerce büyük koli, bunlara ilaveten Türk gazetecilerinin kendi aralarında topladıkları her biri 5 kilo ağırlığındaki 350 paket yiyecek[41] bulunmaktadır. Bunun dışında İstanbul'da Türk Basın Birliği tarafından düzenlenen yıllık geleneksel balonun hâsılatı da Yunanistan'a gönderilecektir. Kurtuluş gemisi daha önceki seferlerde olduğu üzere yoluna devam ederken Kızılay temsilcileri Saim İ. Umar ve Feridun Demokan da geminin Pire'ye demir atmasının ardından yapılacak işler hakkında görüşmeler yaparlar ve saat 23.00 sularında uykuya çekilirler.[42] "Kızılay bayrağının saye-i himayesi altında"[43] gemi bu son seferinde sabaha karşı 04.00 sularında[44] gazete haberlerine göre Marmara adası dolaylarında seyrederken yoğun sis nedeniyle Pulatya Burnu'nun kuzeyinde, Hayırsız Ada olarak bilinen noktada ve 'Marmara adasının şimalindeki burunda'[45] kayalıklara oturur.[46] Gemide tam bir can pazarı yaşanırken Kızılay delegesi Saim İ. Umar'ın resmi raporlarına göre de "vapurdan en geç çıkması lazım gelenler kayıkları doldurur."[47]

Bu arada Kızılay temsilcisi Saim İ. Umar da hayatını kurtarmaya çalışmaktadır ve yaklaşık 1.20 cm yüksekliğindeki güverte parmaklığını aşarak halata tutunur ve kayığa binmek üzere kendisini aşağıya sarkıtır. Bu arada dalgaların şiddetlenmesi nedeniyle kayık gemiden uzaklaştığından Umar'ın kayığa binmesi mümkün olmaz ve yarı beline kadar denize batmış vaziyette halatta asılı kalır. Son derece yorgun durumdadır ve üşüdüğü için hareketleri de ağırlaşmıştır; ancak halatı bırakması halinde öleceği düşüncesiyle halata sıkı sıkı sarılır. Gücünün bittiğini hissettiği anda ise kayıktan sarkan iki güçlü el onu da kayığa alır. Kayık fırtına nedeniyle yaklaşık 30 cm deniz suyuyla dolmuş vaziyettedir ve su devamlı artmaktadır. Kayıktakiler bu durumla pek ilgilenmezlerken Başkomiser

---

[41] The Mercury Australia, 22 Ocak 1942.

[42] KGMA. K. No. 2603, D. No. 1941- 1943/9–4. Kızılay Yunanistan delegesi Saim İ. Umar tarafından Kızılay Cemiyeti Genel Merkezine gönderilen 27 Ocak 1942 tarihli ve 7 (1622) sayılı yazı.

[43] KGMA. K. No. 2599, D. No. 1942/9–4. Proia gazetesinin 26 İlkteşrin 1941 tarihli sayısından aktaran Atina-Pire Başkonsolosluğunun Kızılay Cemiyeti Genel Merkezi'ne gönderdiği 18 İkinci kanun 1942 tarih ve 215/157 sayılı resmi yazısı.

[44] Kızılay temsilcisi Saim İ. Umar ise çok şiddetli bir sarsıntı ve feryatlar arasında uyandığında masa saatinin 04.12'yi gösterdiğini belirtmektedir; "…Çok şiddetli bir sarsıntı ve feryatlar arasında uyandım. Masanın üzerindeki saatim 04.12'yi gösteriyordu. Vapur gayri tabii bir halde sallanıyor ve taşlık bir zemin üzerinde sürünüyor hissini veriyordu. Kamara kapısını açarak dışarı baktım. Kamarotlardan biri vapurun diğer bir vapurla çarpıştığını batmak tehlikesi olduğundan herkesin dışarı çıkması lazım geldiğini bağırıyordu..." KGMA. K. No. 2603, D. No. 1941- 1943/9–4. Kızılay Yunanistan delegesi Saim İ. Umar tarafından Kızılay Cemiyeti Genel Merkezine gönderilen 27 Ocak 1942 tarihli ve 7 (1622) sayılı yazı. Ayrıca bkz. KGMA. K. No. 2599, D. No. 1942/9–4. Münakalat Vekâleti Deniz Nakliyatı Dairesi Reisliği tarafından Kızılay Cemiyeti Umumi Merkezi Reisliğine gönderilen 21 İkinci kanun 1942 tarih ve 1289 sayılı yazı.

[45] Ulus, 21 Ocak 1942.

[46] Geminin kayalıklara oturarak battığı nokta yabancı basında Bandırma açıkları olarak verilmektedir. The New York Times, 21 Ocak 1942, The Mercury Australia, 22 Ocak 1942 ve İkdam, 21 Ocak 1942

[47] A. g. a.

Nazif Bey, Feridun Demokan ve Saim İ. Umar kayıktaki suyu tahliye etmeye çalışırlar. 26 kişiye yetecek iki kayık panik halindeki 10 kişi yüzünden kapasitesini tamamen doldurmuş gibidir. Bu arada gemiden üçüncü tahlisiye sandalı da indirilir. Gemi karaya oturmuş gibidir ve elektrikleri de yanmaya devam etmektedir. Bu durum kazazedeler için bir avantaj olur ve yaklaşık 25 metre mesafedeki kayaya doğru yönelirler. Şiddetli fırtına nedeniyle kayaların etrafında gidip gelmelerine rağmen yanaşmaları ise mümkün olmaz. Kızılay temsilcisi Saim İ. Umar'a göre yaşanılan sıkıntıların sebebi ise gemiye "yeni angaje edilmiş olan yeni bir memur" olur ve bu kişinin herkesten evvel gemiyi terk etmesi, daha sonraki süreçte de işleri birbirine karıştırması gemidekilerin tepkisine neden olur. Söz konusu bu mürettebat geminin kaptanı Rıdvan Ür tarafından da o gece dümen başında görev verilen Üçüncü Kaptan Mehmet Ayman'dır. Geminin rotası doğaldır ki Çanakkale istikameti olmasına ve geminin kaptanı tarafından da bu yönde talimat verilmesine rağmen geminin pusulası nedendir bilinmez Marmara Adası yönüne doğru görünmektedir ve gemi tamamen aksi ve tehlikeli bir istikamette seyretmektedir. Geminin karaya oturduğu haberi telgrafla "Kurtuluş vapuru Marmara adasında taşa bindirdi. Kurtarmak imkânı vardır. Denizyollarına emir veriniz. Hava bozmadan tahlisiyelerin bir an evvel faaliyete geçmesini rica ederim."[48] şeklinde Taviller tarafından gönderilen mesaj alınır alınmaz derhal faaliyete geçilir ve Çanakkale'de bulunan Hora tahlisiye gemisiyle İstanbul limanında bulunan Trak vapuru olay mahalline gönderilir. Saroz tahliye gemisi ise fırtına nedeniyle kaza bölgesine gelemez ve Silivri limanında demir atmak zorunda kalır. Tahlisiye vasıtaları olay mahalline geldiklerinde sabah saat 07.15 itibarıyla geminin kayaya sıkışmış baş kısmıyla kıç tarafı arasında 40 derecelik bir yükselme olduğunu, suların güverteyi kaplamış[49] ve Kurtuluş vapurunun büyük bir kısmının suya gömülmüş olduğunu görürler. Filikalar yardımıyla kazazedeleri kurtarmaya çalışan yardım ekipleri fırtına nedeniyle uzun süre bunu başaramazlar;[50]

"…Bu şartlar dâhilinde cesur arkadaşlarımızın daha fazla tehlikeye maruz kalmalarının doğru olmayacağını söyleyerek hemen vapuru terk eylemelerini kendilerine ihtar ettim. Bu büyük insanlar bir miktar daha yiyecek maddesi kurtardıktan sonra kaya üzerinde bize iltihak edecek yerde vapurun yegâne batmayan sandalına binerek uzaklarda adanın şimal müntehasında ve aynı suretle garba nazır 6 mil mesafede Pulatya-Saraylar köyüne gideceklerini ifade ederek kudurgan denizde gözden kayboldular. Saat 08.00'i bulmuş ve ortalık tamamen aydınlanmıştı. Hava pus ve çok fırtınalı idi. Hafif hafif kar yağmakta devam ediyordu, fakat hala tipi yoktu. Vapurda da hala batmak istidadı yoktu. Baş tarafı kayaya takılmıştı, lakin

[48] KGMA. K. No. 2599, D. No. 1942/9–4. Kızılay Umum Müdürlüğüne Taviller Şirketi tarafından gönderilen 21 İkinci kanun 1942 tarih ve 1260 sayılı acele telgraf.
[49] KGMA. K. No. 2603, D. No. 1941- 1943/9–4. Kızılay Yunanistan delegesi Saim İ. Umar tarafından Kızılay Cemiyeti Genel Merkezine gönderilen 27 Ocak 1942 tarihli ve 7 (1622) sayılı yazı.
[50] KGMA. K. No. 2603, D. No. 1941- 1943/9–4. Kızılay Yunanistan delegesi Saim İ. Umar tarafından Kızılay Cemiyeti Genel Merkezine gönderilen 27 Ocak 1942 tarihli ve 7 (1622) sayılı yazı.

kıç taraf gittikçe suya gömülüyordu. Soğuk bilhassa benim gibi denize düşüp ıslananı çok müteessir ediyordu. Vapurun birden infilakından hâsıl olacak deniz ve etrafa sıçrayacak enkazla yaralanmak ve dalgalarla yeniden denize sürüklenmek ihtimalleri karşısında kayanın zirvelerine doğru tırmanmak mecburiyeti hâsıl oldu. Orada 35 metre yükseklikte bir toprak satha çıkmak için halatlara sarılarak dizlerimiz ve dirseklerimiz üzerinde sürünerek yükseldik. Vapurdan kurtarılan balta ile odunlar kesilerek büyük bir ateş yakıldı. Kurtarılan ekmek ve peynirlerle kahvaltı yapıldı. Resmi ve sivil polis memurları ve tayfalardan mürekkep beşer kişilik iki ekip teşkil edilerek kesif, hudutsuz çalı ormanları arasında bir köy bulmağa gönderildi. Bu ekiplerden biri bir çeyrek saat sonra dönerek aczini itiraf etti. Diğer ekip akşam karanlığına kadar bulunamadı. O esnada saat tam 09.00'du ve Kurtuluş büyük bir gürültüyle 250 metre derinliğe dalarak battı. Bir müddet sonra kayaya takıldığı yerden bir metre uzunluğunda direği meydana çıktı. Denizin yüzünü bir kısım kolilerle nohut ve kuru fasulye taneleri kapladı.

Vapurun baş makinisti B. Tahsin Bilgi, ikinci kaptan nazım, lostromo Seyfi ve serdümen Hasan Parlak büyük bir zorluk içinde Saraylar köyüne vararak orada buldukları çobanlardan ikisini adanın arzan 4 saat uzağından ve şark kısmında Mermeris nahiyesine göndererek vaziyeti telgrafla İstanbul'daki alakadarlara bildirdikten başka 3 köylüyü de bizi aramaya göndermişler, gençler bizi saat 10.30'da gelip buldular, köylerine davet ettiler. Hep birden kalktık, baltalarla ve anlatılamaz müşkülat içinde yerlerde sürüklenerek 19 kilometrelik bir mesafeyi 5.5 saatte kat ederek akşam saat 16.00'da Saraylar köyüne vardık ve yine Tahsin ve arkadaşlarının himmeti ve kahraman köylülerimizin misafir severliği ile hazırlanan odalara yerleştik. Vapurdan çıkarılan eşyadan birkaç battaniye ve yorgan müstesna olmak üzere bir şey nakli imkânı bulunamadığından bütün ihtiyaçlarımız köyün muhtarı Rizeli B. Ömer tarafından temin edilmiş ve uzun ve çok mânialı yollarda zabıta memurlarımızdan, gümrük memurlarımızdan, bir kısım tayfadan, vapur zabitlerinden çok kıymetli yardımlar görüldüğünü bildirmeği şükran borcu sayarım. 20 Ocak 1942 tarihinde saat 23.00'de izimizi bulup köy önüne gelen Denizyollarının Trak vapuru karaya gönderdiği büyük bir tahlisiye sandalı ile köy iskelesine kadar gelerek hepimizi birden alarak Trak'a çıkarmıştır. Vapurda hakkımızda çok kolaylıklar gösterilmiş ve tedavilerimiz yapılarak Bandırma tarikiyle İstanbul'a getirildik."

Türkiye bu dönemde Pire ve Selanik yanında Yunan adalarına yardım malzemeleri götürmek üzere 25–30 ton kapasiteli tekneler için de girişimler başlatır ve Şile'de Acun,[51] Zonguldak'ta Üster,[52] ayrıca Attila, Tavil ve Adana, Güneysu ve Şadan vapurudur.[53] Kızılay'ın Devlet Deniz

[51] KGMA. K. No. 2599, D. No. 1942/9–4.
[52] KGMA. K. No. 2599, D. No. 1942/9–4.
[53] KGMA. Kızılay Müdürlüğü İstanbul Depo Merkezi'ne gönderilen 12 Şubat 1944 tarihli ve 3433 sayılı tebligat.

Yolları'ndan kiraladığı Tunç vapuru[54] ise ilk seferine 8 Şubat 1942 günü[55] çıkar ve 26 Şubat 1942 tarihinde Pire'de sağlık malzemeleri ve yiyecekten oluşan yükünü boşaltır.[56] Geminin bu seferinde götürdüğü ve Türk vatandaşları tarafından Yunanistan'daki akrabalarına gönderilen 823 koliden 425 tanesinin Kurtuluş vapuruyla batan ve tekrar ihracına müsaade edilen 577 koliden muameleleri tamamlanmış olanlar olduğu bildirilir.[57] Ancak Tunç vapuru konusunda sorunlar çıkması üzerine bu gemiden vazgeçilerek Dumlupınar vapuru kiralanır.[58] Gemiye ilk olarak 400 ton fasulye ve belediye memurlarının 600 tonluk yardım paketleri de yüklenir. Bu arada Konya vapuru da yardım faaliyetlerinde kullanılır ve Anadolu'da toplanan 505.908 lira ile yardım malzemelerine ilaveten 43.398 lira ve 5 ton sabun, ayrıca yiyecek ve giyecek malzemelerini de Konya vapuru ile Pire'ye gönderir.[59] Dumlupınar gemisinde de daha önce Kurtuluş gemisinde olduğu üzere Kızılay delegesi olarak Saim İ. Umar ve Feridun Demokan aynı görevlerine devam edeceklerdir;[60]

"…Atina halkı Kurtuluş'un matemini tutarken Türkiye Başvekili Şükrü Saraçoğlu hükümetin daha büyük bir gemiyi –SS Dumlupınar- Yunanistan'a yardım programının devamı için ayırmaya karar verdiğini bildirdi. 12 gün sonra Dumlupınar gene saat 11'de 1915 Çanakkale Savaşları'nın cereyan ettiği tabyaların önünden süzülerek Akdeniz'in sularına giriyordu. Yunanistan'daki faciayı mümkün olduğu kadar önleme gayretlerimiz Dumlupınar seferleri ile devam ediyordu. Geminin geliş ve gidişindeki arama taramayı daha evvel anlatmıştım. Bu kontrol her nedense gittikçe daha sert bir şekilde yapılıyordu. Gestapo işi azıtmış, İstanbul'da kaldığım günlerde Park Otel'de beraber yemek yediğim İngiliz gazetecilerinin isimlerine varıncaya kadar Atina'daki mihmandarıma haberler ulaştırılıyordu. Hakkımdaki şüpheleri yenilenen Kondumas'ın arada bir sarf ettiği kinayeli sözlerine soğukkanlılıkla cevap vermek için çok gayret sarf ediyordum. Yardım seferleri başlayalı bir sene olmuş, bu müddet içinde Türkiye'ye birçok başka haberler de sızmıştı. Gestapo bunları öğrendikçe geçen günler artık aleyhime çalışıyordu. Bunun için bir an evvel harekete geçmem lazımdı…"

Bu arada Yunanistan'da sayıları 3.500 civarında olduğu belirtilen Türklerden "en ziyade muhtacı muavenet"[61] olanların peyderpey Türkiye'ye getirilmeleri konusu da aynı günlerde gündeme gelmiştir ve bu durum Alman ve İtalyan işgal kuvvetleri yanında Yunan Kızılhaç yetkilileriyle de tartışılır. Bu noktada Alman ve İtalyan Kızılhaç yetkilileri, Yunan yetkililer ve Kızılay delegesi Feridun Demokan'la Dumlupınar

[54] KGMA. K. No. 2599, D. No. 1942/9–4.
[55] İkdam, 27 Ocak 1942
[56] Ulus, 27 Şubat 1942
[57] KGMA. K. No. 2599, D. No. 1942/9–4.
[58] Ulus, 13 Şubat 1942.
[59] KGMA. K. No. 2599, D. No. 1942/9–4.
[60] KGMA, Feridun Demokan Özel Arşivi, D.1.
[61] KGMA. K. No. 2599, D. No. 1942/9–4. Kızılay Yunanistan'a Yardım Heyeti delegesi Saim İ. Umar tarafından Kızılay Cemiyeti Genel Merkezine gönderilen 10 Mart 1942 tarih ve 8 (4988) sayılı yazı.

gemisinin süvarisi Kızılay'ın diğer delegesi Saim İ. Umar'dan farklı düşünmekte ve Yunanistan'daki Türklerin Dumlupınar gemisiyle bir an evvel İstanbul'a getirilmeleri yönünde görüş bildirmektedirler. Saim İ. Umar ise geminin üstlendiği özel görev nedeniyle bu durumun sakıncalı olacağını belirterek Dumlupınar gemisiyle insan nakledilmesinin uygun olmayacağı düşüncesindedir. Saim İ. Umar'a göre bu konuda sabit fikirli olan Türkiye'nin Atina-Pire Başkonsolosu ise Hariciye Vekâleti tarafından siyasi kurye ile kendisine gönderilmiş olan dalgıç Muharrem Denizaltı'nın Rum uyruklu karısından olan iki kızı ile Dino isimli eski bir Arnavut ailesine mensup Resmiye Dino'nun Dumlupınar gemisiyle İstanbul'a gönderilmeleri için verilen özel izni gösterir ve kendisince uygun görülen Türklerin gemiyle İstanbul'a götürülmelerini ister. Başkonsolos tarafından bu doğrultuda kendilerine özel izin verilen ve Türkiye'ye götürülmelerine müsaade edilen 14 kişi ise geminin hareketinden önce şahsi pasaportlarıyla Pire'de rıhtıma gelirler, İtalyan ve Alman makamları tarafından da vizelerini yaptırırlar. Kayıklarla gemiye gelen bu 14 kişi Türkiye'nin Atina-Pire Başkonsolosunun da bulunduğu bir ortamda Alman deniz kontrol görevlileri tarafından bir kere daha kontrole tabii tutulurlar ve uzun işlemler ve vakit kaybının ardından toplam 6 kişinin gemide kalmasına müsaade edilir. Geriye kalan ve gitmelerine müsaade edilmeyen 8 kişi ise kayıklarla limana çıkartılırlar. Böylece geminin İstanbul'a dönüşü sırasında gemiye aldıkları arasında Türk uyruklu olan İstanbullu tüccar Zindanides ve Civoni isimli iki kişi ile dört de kadın bulunmaktadır.[62] Söz konusu bu 6 kişi herhangi bir ücret vermezken sadece yedikleri yemek karşılığında küçük bir ücret verirler. Konuyla ilgili gerekli bilgileri ve talimatı Atina Başkonsolosluğu'ndan alan gemi personeli de "bu emrin yüksek vekâletlerinden" verilmiş olduğunu düşünerek bu kişileri gemiye alıp İstanbul'a getirir.[63]

Kızılay Genel Müdürlüğü ise kendi personeline Hariciye Vekâleti tarafından verilecek emirlerin bizzat kendileri tarafından tebliğ edileceğini bildirdiğinden bu şartlarda gemi personeli de çok zor durumda kalır. Kızılay Genel Müdürlüğü bunların dışında farklı ülkeler ve farklı makamlar tarafından da gemiye başka şahısların alınması yönünde taleplerin gelmesinden hareketle bu konuyla ilgili olarak kendilerine bilgi verilmesini ve bundan sonra ona göre hareket edilmesi gerektiğini bildirir.[64] Öte yandan Dumlupınar vapurunun Yunanistan'a yardım faaliyetleri dışında bazı istisnai faaliyetlere de girişmesi yeni tartışmalara da sebep olur. Bu arada İstanbul'da ailevi ve ticari bağları bulunan ve İstanbul'a seyahatleri konusunda çok tehlikeli veya çok uzun olan kara ve hava yollarını tercih etme konusunda tereddüt yaşayan İtalyan uyruklu Rumların ve Almanların

[62] KGMA. K. No. 2599, D. No. 1942/9–4. Kızılay Yunanistan'a Yardım Heyeti delegesi Saim İ. Umar tarafından Kızılay Cemiyeti Genel Merkezine gönderilen 10 Mart 1942 tarih ve 8 (4988) sayılı yazı.
[63] A.g.a.
[64] KGMA. K. No. 2599, D. No. 1942/9–4. Hilaliahmer Cemiyeti Merkezi Umumiyesi tarafından hariciye Yüksek Vekâletine gönderilen 13 Mart 1942 tarih ve 4007/163 sayılı yazı

bu yolla İstanbul'a gelecekleri yönünde duyumlar da sıkıntı yaratır.[65] Kızılay delegesi Saim İ. Umar bu konudaki çekincelerini ve rahatsızlığını haklı olarak dile getirirken daha önce Pire yakınlarında batırılan Danimarka bandıralı bir gemide aşçı olarak çalışmakta olan iki Çinlinin Yunanistan'da Çin sefareti bulunmadığını gerekçe göstererek Dumlupınar gemisiyle İstanbul'a gelebilmek için yaptıkları çalışmaları ve yetkilileri etkilemek için harcadıkları çabayı da aktarır.[66] 6 Nisan 1942 saat 12:00'de 15 gün izin alan Başkonsolos İnayetullah Özkaya'yı da alarak limandan ayrılmıştır. Sahilde 5-6 mil boyunca torpil tarlaları oluşturulduğuna dair işaretler bulunduğu için vapur oldukça ihtiyatlı yol almış; kendisinden önce limandan ayrılan bir İtalyan şilebinin suyunu izleyerek tehlikeli mıntıkadan olaysız uzaklaşmıştır; ancak aynı gece, denizin ortasında ani bir saldırı ile yüz yüze gelmiştir. Hava soğuk, bulutlu ve zifiri karanlık, deniz; azgın ve dalgalıdır. Başkonsolos İnayetullah Özkaya, Kızılay delegeleri Saim Umar ve Feridun Demokan, süvari Vedad Kocaarslan, Sermakinist Kazım beyler vapurun salonunda oturuyorlardı. Saat tam 21:30 sıralarında vardiya nöbetçisi hızla salona girerek sancak tarafından güçlü bir projektör ışığının vapuru aydınlattığını söyleyince hızla güverteye koştular. Işık 3 mil uzaktaki bir adadan geliyordu. Öyle güçlüdür ki vapurun gölgesi iskele tarafında bir mil açıktaki bir başka adaya düşüyor, bu ise Dumlupınar'ı koruyan işaretlerin görünmesini engelliyordu. Birden ışığın verildiği adanın 50 metre kuzeyinden adeta bir şimşek çaktı, şiddetli bir patlama ve ardından 15'lik bir toptan çıktığını tahmin ettikleri bir mermi vızıldayarak vapurun üstünden ve iki direğin arasından geçmiştir. Güvertedekiler hep birlikte kaptan köprüsüne koşarak uluslararası dille Kızılay vapuru olduklarını bildirdiler; ancak karşıdan herhangi bir yanıt alamadıkları gibi atış da sürmüş ve bir mermi daha savrulmuştur. Vapur hızla hedef sahasından uzağa, Andıra boğazı dışına açılarak mutlak bir felaketten kurtulmuştur. Saat 22.45'i gösteriyordu. Ateş durunca haritalar açılıp ateşin geldiği yön belirlenmiştir. Saldırı İtalyan işgali altındaki Andros adasından gelmiştir. 7 Nisan'da sabahın ilk ışıkları ile dehşet gecesini arkada bırakan Dumlupınar, rotasını Limni adasına yönlendirmiştir. Akşam saat 17.00'de Çanakkale Boğazı'ndaki karayı gören yolcular rahat bir nefes almıştır. Başkonsolos İnayetullah Özkaya, saldırının gemiyi batırma amacı gütmediğini, ihtar amacıyla yapılmış olabileceğini düşünüyordu. Ancak, daha sonraki seferlerde benzer bir durumla karşı karşıya kalmamak için İtalya Hariciye Nezareti'nden olayın ne şekilde gerçekleştiğinin "dostane bir tarzda" sorularak açıklığa kavuşturulmasını Hariciye Vekâleti'nden dilemiştir. Vekâletin yaptığı girişimler sonunda, sorunun rotadan kaynaklandığı belirlenmiştir. İtalya Bahriye Nezareti, Kızılay adına Yunanistan'a sefer yapan Türk vapurlarının karşılaşabilecekleri herhangi bir olayın önüne geçilmesi için bu vapurların Çanakkale'den Pire'ye ve

[65] KGMA. K. No. 2660, D. No. 1945–1953/9–4. Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekâleti tarafından Kızılay Cemiyeti Umumi Merkezi Başkanlığına gönderilen 3 Mart 1942 tarih ve 4592 (4388) sayılı yazı.
[66] A.g.a.

Pire'den Çanakkale'ye sefer halinde bulundukları sıralarda her gün saat "8", "12" ve "20"de bulundukları mevkiin radyotelegraf ile 600 metre "mevce" üzerinden Atina radyo istasyonuna bildirilmesini ve uluslararası kurallara uyarak aranılan istasyonun "Atina istasyonu için S.V.A. harfleri" ve geminin isimlerinin "Dumlupınar vapuru için T.C.A.Z. harfleri" ile anılmasını ve yola çıkacak geminin 72 saat önceden haber verilmesini istemiştir. Böylece Dumlupınar, seferlerini güvenle gerçekleştirebilecekti. Saim İ. Umar o anı şu sözlerle aktarır;

"...Başkonsolosumuz Inayetullah Özkaya, Delege Feridun Demokan, Süvari Vedad Kocaarslan, Sermakinist Kazım ve ben vapurun salonunda oturuyorduk. Saat tam 09.30 idi, (kış saati). Vardiyalı nöbetçilerden bir tayfa telaşla içeri girerek vapurun sancak, yani sağ tarafına sadif taraftan vapura kuvvetli projektör tutulduğunu haber verdi. Hepten güverteye koştuk. Şiddetli bir projektör ışığı vapuru şiddetle aydınlatmıştı. Işık 3 mil uzaktaki bir adadan geliyordu ve o kadar şiddetliydi ki vapurumuzun mürtesemi iskele tarafındaki ve bir mil açıktaki diğer adaya düşürüyordu. Bu şartlar dâhilinde talimat dairesinde tamamen aydınlatılmış bir halde işaretlerini görüp anlamamak imkânsızdı. Buna rağmen projektör tutulan yerin yaklaşık 50 metre şimalinde bir noktada bir şimşek çaktı ve şiddetli bir patlamayı takip eden 15'lik bir toptan çıktığı tahmin edilen bir mermi vızıldayarak vapurun üstünden ve iki direği arasından geçti. Projektör ışığı aynı inatla üzerimize çevrilmiş bulunuyordu. Hep birden kaptan köprüsüne koştuk, iki gece evvelki hava bombardımanından fena halde yılmış bulunan mürettebat arasında yeniden bir panik hâsıl olmuştur. Uluslararası dille yabancı olmadığımızı Pire'den İstanbul'a giden yardımcı Kızılay vapuru olduğumuzu bildirdiğimiz halde ne bu açıklamamıza cevap verilmiş ne de bize soru sorulmuş iken atışa devam ederek ikinci bir mermi daha savrulmuştur..."

Dumlupınar'ın bu 3. seferi sırasında ziyaret edilen Yunanistan Kızılhaç Teşkilatı Başkanı Atanasakis ise geminin bu son seferinde 1.000 ton kuru incir getirdiğini, bu durumun iaşe durumunu epeyi güçleştirdiğini, gıda maddeleri doğrultusunda belki de en önemli kuru gıda olan kuru fasulyenin ise sadece 400 tonla sınırlı kalmasının ise aşevlerinin tam randımanla çalışmasına engel olduğunu ve bazı aşevlerinin kapandığını belirtir.[67] Saim Umar, Dumlupınar vapuru, üçüncü seferiyle gittiği Yunanistan'da Kızılhaç hastanesi hakkında verdiği bilgilere göre, Yunanistan'da süren açlık nedeniyle Hastane bahçesinin bütün çiçekleri sökülerek yerine patates dikilmiştir. Hastalarla Türk delegeleri, Yunan-İtalyan harbine karışmış kol, bacak, göz vs. uzuvlarından mahrum kalmış Yunan erlerinin koğuşları ziyaret edilmiştir. Hastalardan Türkçe bilenlerle uzunca görüşülmüştür. Sakat erkeklerin şikâyetleri genelde gıda üzerine toplanmış ve Türkiye'den Yunanistan'a gelen yiyeceklerden kendilerine verilmediği konusunda konuşmuşlardır. Çok az miktarda yedikleri kuru

[67] KGMA. K. No. 2599, D. No. 1942/9–4. Kızılay Yunanistan'a Yardım Heyeti delegesi Saim i. Umar tarafından Kızılay Cemiyeti Genel Merkezine gönderilen 7 Mayıs 1942 tarih ve 10 (9362) sayılı yazı.

fasulye, nohut çorbalarından yeteri kadar yemedikleri için kuvvetten düştüklerini anlatarak yaralarının kapanmadığını da belirtmişlerdir. Ayrıca hastaların söylediklerine göre bütün gıda maddeleri gizli ellerle kara çarşılarda satılıyor veya bu işi idare edenler tarafından yenip bitiriliyormuş. Bu şikâyetleri memleketimizin, ilgili makamlara bildirmesi gerekiyormuş. En sonunda Türk delegesi, yaralı Yunan askerleriyle fotoğraf da çektirmiştir.

Yunanistan'a Yardım Misyonu delegeleri ile izin süresini dolduran Atina-Pire Başkonsolosu İnayetullah Özkaya'yı da alan Dumlupınar, 24 Nisan 1942 Cuma günü saat 13:00'te İstanbul limanından hareket etmiştir. 24 Nisan sabahı saat 10.00'da Çanakkale'ye ulaşmıştır. Boğaz dışında top atışı olduğu için iki saat limanda bekledikten sonra Pire'ye hareket etmiştir. Sakin geçen bir yolculuğun ardından 26 Nisan Pazar günü saat 16:00'da Pire'ye varmıştır. Kızılay delegeleri ertesi gün Athanasakis ile yardımların niteliğine yönelik uzun bir görüşme yapmışlardır[66]. Yapılan yardımların yerine ulaşıp ulaşmadığı, nasıl ulaştırıldığı ve varsa yaşanan sıkıntıların neler olduğu konusunda ilk ağızdan bilgi edinmişlerdir. 29 Nisan'ı 30 Nisan'a bağlayan gece İngiliz uçaklarının Atina ve Pire'ye yaptıkları hava saldırısı ile Dumlupınar yeni bir tehlike daha atlatmıştır. Vapurun demirli bulunduğu rıhtımın 800 metre uzağına düşen bombalar dört dükkân ve bir evi yerle bir etmiştir. Civardaki pek çok binanın camlarının da kırılmasına neden olan bu saldırı iki kişinin ölümüne yol açmıştır. Endişeli bir gecenin ardından sabah yeniden karaya çıkan Kızılay delegasyonu incelemelerini sürdürmüştür. Bu kapsamda Yunan Kızılhaç'ına ait özel hastane gezilmiş, hastalarla görüşmeler yapılmış, hemşire mektebi ziyaret edilmiştir. Kapasitesi 420'ye çıkarılan hastane büyük ve zarif bir parkın ortasına kurulmuştu. Parkın çiçeklerinin sökülüp yerlerine patates dikilmiş olması[68], Yunanistan'daki gıda maddesi ihtiyacını ortaya koyan en çarpıcı örnekti. Hasta koğuşlarını ziyaret sırasında delegeler Türkçe bilen Yunan erleriyle sohbet de etmişlerdir. Onların şikâyetlerini dinlemişlerdir.

Feridun Demokan, İngiltere sefareti tarafından verilen açık izin mektubuna dayanarak Yunanistan'da bulunan İngiliz esirlerine getirilen ancak sarf edilemeyen gıda maddelerinden bir kısmını hastaneye götürerek mutemetlere teslim etmiştir. Böylece sayıları 78 olan subay ve erlere 28 kiloluk bir kutu bisküvi, 96 kutu et konservesi, 56 torba kuru üzüm hediye edilmiştir. Delegeler, hastanenin bulunduğu parktaki Hastabakıcı ve Hemşireler Mektebi'ni de ziyaret etmişlerdir. Okulun dershanelerini, yatakhanelerini, yemekhanelerini ve banyoları gezen, dersler ve kitaplar hakkında bilgi alan delegeler bu gezi sırasında mesleki açıdan da oldukça yararlı bilgiler edinmişlerdir[70]. Atina'da Omonya Meydanı yakınındaki Yunan Kızılhaç'ı İlk Yardım Merkezi ise başta Saim Umar olmak üzere tüm delegasyonu "kıskandırmıştır." İstanbul'da ya da İzmir'de "bir küçük eşini görmeyi" diledikleri bu merkez Yunan halkı için neredeyse tek etkin yardım kurumuydu.

Ülkede bugünlerde de gıda sıkıntısı had safhadadır ve zeytin, tuzlu balık, kestane, elma gibi maddeler hala karne ile satılmaktadır. Atina'da 1930

yılında inşa edilmiş olan ve bütün masrafları Yunan zenginler tarafından karşılanan Yunan Kızılhaç Hastanesi de Kızılay yetkilileri tarafından ziyaret edilen yerler arasındadır. Cerrahi, dâhiliye ve göz servislerinin bulunduğu 240 yatak kapasiteli hastane koridorlara da hasta yatırmak suretiyle 410 kapasiteli hale getirilmiştir. "Zarif ve gıpta edilecek bir parkın ortasında" bulunan hastanenin etrafındaki bütün güller sökülmüş ve açlıkla mücadele etmeye çalışan hastane yetkilileri tarafından yerlerine patates ekilmiş durumdadır.[68] Esasında bir tek bu örnek bile Yunanistan'ın içinde bulunduğu durumu anlatmaya yetecek cinstendir. Söz konusu hastanede hasta koğuşları da Kızılay delegeleri Saim İ. Umar ve Feridun Demokan tarafından ziyaret edilir ve özellikle Yunan-İtalyan savaşı sırasında yaralanarak başta kol ve bacakları olmak üzere farklı uzuvlarını kaybetmiş Yunan askerlerin tedavi edildikleri koğuşlara gidilir. Aralarında Türkçeyi çok iyi bilen hasta ve yaralıların bulunduğu bu koğuşlarda hastaların Türk delegeleriyle konuşmak istemeleri üzerine hastane müdürü ve diğer yetkililer yanında hastaların şikâyetleri dinlenir.

"Âlicenap Türk komşuları" tarafından gönderilen yiyeceklerden kendilerine verilmediğini, çok az miktarda yedikleri kuru fasulye ve nohut çorbasıyla yeterince beslenemedikleri için günden güne kuvvetten düştüklerini ve yaralarının kapanmadığını, ülkeye gelen gıda maddelerinin gizli eller tarafından "kara çarşılarda" satıldığını veya bu işi idare edenler tarafından yenilip bitirildiğini belirten hastaların bu şikâyetleri karşısında Yunanistan'ın iç işlerine karışmak istemeyen Kızılay delegeleri konuyu daha sonra Yunan yetkililerle görüşürler. Yaşanılan genel gıda darlığının bütün dünyada yaşanıldığını belirten Kızılay temsilcileri daha sonra hastalarla toplu fotoğraf da çektirirler. Gerek Yunan hastaların ve yaralıların Türk temsilcileriyle Yunan yetkililerin önünde Türkçe konuşup ülkede yaşanılan sıkıntıları iletmesi gerekse beraber fotoğraf çektirmek istemeleri Yunan yetkililerin pek de hoşuna gitmemiştir; ancak ellerinden de fazla bir şey gelmez. Bu ziyaret sırasında Kızılay temsilcisi Feridun Demokan'a daha önce İngiltere Sefiri tarafından verilmiş olan müsaadeye istinaden hastanedeki 78 yaralı subay ve asker için 25 kiloluk bir bisküvi kutusu, toplam 96 kutudan ibaret 2 sandık et konservesi, 56 kilo incir ve toplam 50 kilo kuru üzüm götürülür ve tekrar resimler çekilir. Hastane ziyareti sırasında ayrıca aynı binada bulunan hastabakıcı okulu da ziyaret edilir ve Florance Nightingale Hastabakıcı Okulu'nda Türk hemşireler Fatma Bengisu ve Fatma Acar'la beraber okumuş başhemşire de ziyaret edilir.

Geminin bu üçüncü seferi sırasında da bölgeye İngilizler tarafından gerçekleştirilen bir hava saldırısı olur ve 29 Nisan 1942 gecesi saat 01.00 sularında Atina civarı ile Pire limanları bombalanır ve Dumlupınar gemisinin demirli bulunduğu noktaya sadece 800 metre mesafedeki dört dükkân ve bir ev de isabet alarak harap olur. Hava saldırısında ayrıca iki

[68] KGMA. K. No. 2599, D. No. 1942/9–4. Kızılay Yunanistan'a Yardım Heyeti delegesi Saim i. Umar tarafından Kızılay Cemiyeti Genel Merkezine gönderilen 7 Mayıs 1942 tarih ve 10 (9362) sayılı yazı.

Yunan'ın da hayatını kaybettiği öğrenilir. Kızılay delegeleri Saim İ. Umar ve Feridun Demokan ayrıca Atina'nın Omonya Meydanı'nda bulunan Yunan Kızılhaç'ı İlkyardım Merkezi'ni de ziyaret ederler. Kızılay temsilcilerinin gıpta ile baktıkları ve hayranlıklarını gizleyemedikleri bu merkez "memleketimizin ana şehrinde veya İstanbul'da veya İzmir'de hiç olmazsa bir küçük eşini görmeyi diledikleri birinci sınıf"[69] bir merkezdir. Bu ziyaret sırasında merkezde yaklaşık 100 vaka bulunmaktadır ve bunlar yol kazaları, hastalıklar, bombardıman sonucu yaralanmalar, açlık neticesi bayılma gibi rahatsızlıklardır. Ziyaretin yapıldığı sırada merkeze bir Alman askeri kamyonu tarafından ayakları çiğnenen iki Yunan genç kadınla açlıktan yolda düşüp bayılan üç kişi daha getirilir. Daha önceki dönemde de olduğu üzere Kızılay temsilcileri Atina-Pire Başkonsolosu'nu da ziyaret ederler ve Başkonsolosluk tarafından verilen bir çay ziyafeti sırasında Yunan Hükümet Başkanı Çolakoğlu, Başkan Muavini Kocamanides, Alman ve İtalyan işgal kuvvetlerine bağlı askeri ve sivil erkân, İtalyan Kızılhaç yetkilisi, bazı Yunan bakanlar ve milletvekilleri, yabancı elçilik mensupları, daha önce Ankara'da Yunanistan Büyükelçiliği'nde görev yapmış Yunan diplomatlar, gazeteciler ve bazı Türk uyruklularla bir araya gelirler. Türkiye'nin Atina-Pire Başkonsolosu tarafından son derece nazik ve samimi karşılanan, ayrıca kendilerine daha rahat çalışabilmelerini temin maksadıyla konsolosluk binasının zemin katında bir büro tahsis edilen Kızılay delegeleri ise "…sırf insani gayeler uğrunda çalışan delegasyonumuzun gittikçe diplomatik ve siyasi bir mahiyet alan başkonsoloshanemizle bu kadar fazla temasın vazifemizi müşkülleştirmesi ihtimali karşısında"[70] ifadesiyle durumu Kızılay Genel Müdürlüğüne bir raporla bildirirler ve buradan alacakları direktife bağlı olarak hareket edeceklerini bildirirler. Dumlupınar gemisi yardım malzemelerini 3 Mayıs 1942 Pazar günü boşalttıktan ve Atina'da gerekli ziyaretlerini tamamladıktan sonra dönüş hazırlıklarına başlar.

Bu arada İzmir Fransız Konsolosluğu tarafından Almanya'daki harp esirlerine yönelik olarak gönderilen 360 yardım kolisinin ardından[71] 1942 yılı içinde de Ankara, İstanbul ve İzmir'den özellikle Noel döneminde bu esirlere yönelik olarak her zamankinden biraz daha farklı olarak 100 koli gönderilmesi talep edilir.[72] Bu dönem içerisinde İzmir Belçika Konsolosluğu tarafından Almanya'da bulunan Fransız esirler için ilk etapta 93, 90 ve 75 koli olmak üzere toplam 258 koli[73] gönderildikten sonra yapılan müracaatla önce 73 koli, ardından Fransız Konsolosluğu tarafından

[69] KGMA. K. No. 2599, D. No. 1942/9–4. Kızılay Yunanistan'a Yardım Heyeti delegesi Saim i. Umar tarafından Kızılay Cemiyeti Genel Merkezine gönderilen 7 Mayıs 1942 tarih ve 10 (9362) sayılı yazı.
[70] A.g.a.
[71] KGMA. K. No. 2574, D. No. 1942. İzmir Fransa Konsolosluğu tarafından Kızılay Genel Müdürlüğü'ne gönderilen 3 Haziran 1941 tarih ve 86/4207 sayılı yazı.
[72] KGMA. K. No. 2599, D. No. 1942/9–4. Kızılay Cemiyeti Genel Merkezi tarafından Kızılay Cemiyeti İzmir Merkezine gönderilen 16 Birinci teşrin 1942 tarih ve 18226 sayılı yazı
[73] KGMA. K. No. 2574, D. No. 1942. İzmir Belçika Konsolosluğu tarafından Kızılay Genel Müdürlüğü'ne gönderilen 8 Mayıs 1942, 21 Nisan 1942 ve 21 Mart 1942 tarih ve 230/4467, 22.274.456 ve 203/4409 sayılı yazı.

9 Mart 1942–23 Mart 1942 döneminde 345, 324 ve 324 koli[74] daha gönderildikten sonra 323 koli ve bir başka partide de 114 koli şekerleme, balık konserve ve çikolata gönderilir.[75] Belçika Konsolosluğu ayrıca yolların kapalı olması nedeniyle daha önce müsaadesi alınan ancak gönderilemeyen 96 koliyi de 13 Mart 1942 tarihinde Kızılay vasıtasıyla Almanya'daki Fransız esirlerine gönderir.[76] Esirlere yönelik bu yardım paketlerinin ardından Fransa'nın İzmir Konsolosluğu tarafından 337 koli daha gönderilir.[77] Aynı dönemde Fransa Büyükelçiliği de İzmir'deki Fransa Konsolosluğu adına Dışişleri Bakanlığı'na müracaat ederek Almanya'daki Fransız harp esirlerine gönderilmek üzere her biri 3 kilo 700 gram yünden üretilmiş 250 adet yorganın Kızılay vasıtasıyla gönderilmesini talep eder.[78] İzmir'de bulunan İngiltere Konsolosluğu da 11 Mart 1942, 31 Mart 1942 ve 5 Mayıs 1942 tarihlerinde 573, 622 ve 381 olmak üzere Almanya'daki kendi esirlerine Kızılay vasıtasıyla toplam 1576 yardım kolisi gönderir.[79] Bu arada İngiltere Sefareti tarafından yapılan bir başka müracaatta ise bir defaya mahsus olmak üzere ihracına müsaade edilmiş olan 300 pamuklu yorganın Almanya'daki harp esirlerine ait olduğu ve sevk edilebilmeleri için Sefaret tarafından İstanbul Başkonsolosluğu vasıtasıyla Türk yetkililere bilgi verildiği belirtilir.[80] Belçikalı esirlere mahsus olarak da İstanbul'dan 50 kolisi fıçı tuzlanmış balık ve 100 kolisi kuru meyve olmak üzere 150 koli gönderilebileceği, tuzlanmış fıçı balık gönderilmek istenilmediği takdirde 150 kolinin de kuru meyve olarak sevk edilebileceği bildirilir. Bu dönemde İngiltere Büyükelçiliği tarafından Almanya'daki İngiliz harp esirlerine gönderilecek olan 180 kilo sabun ile Noel hediyesi 100 paket yiyecek hakkında Ticaret vekâletine yaptığı müracaat[81] sonrasında verilen karar ise bu yardım paketlerinin gümrüklerden serbestçe ve herhangi bir ödemeye tabii tutulmadan geçirilmesi yönündedir.[82] Savaş esirlerine yardım yapmak isteyen devletler yardım yapma taleplerini önce her ülkede başta ilgili makamlar olmak üzere

[74] KGMA. K. No. 2574, D. No. 1942. İzmir Fransa Konsolosluğu tarafından Kızılay Genel Müdürlüğü'ne gönderilen 23 Mart 1942, 12 Mart 1942 ve 9 Mart 1942 tarihli ve 205/4414, 201/4404 ve 198/4399 sayılı yazı.

[75] KGMA. K. No. 2574, D. No. 1942. İzmir Belçika Konsolosluğu tarafından Kızılay Genel Müdürlüğü'ne gönderilen 21 Temmuz 1942 tarih ve 295/4604 sayılı yazı. KGMA. K. No. 2574, D. No. 1942. İzmir Fransa Konsolosluğu tarafından Kızılay Genel Müdürlüğü'ne gönderilen 6 Mayıs 1942 ve 1 Nisan 1942 tarihli ve 228/4465 ve 211/4428 sayılı yazı.

[76] KGMA. K. No. 2576, D. No. 1942. İzmir Belçika Konsolosluğu tarafından Kızılay Genel Müdürlüğü'ne gönderilen 13 Mart 1942 tarih ve 202/4405 sayılı yazı.

[77] KGMA. K. No. 2576, D. No. 1942. İzmir Belçika Konsolosluğu tarafından Kızılay Genel Müdürlüğü'ne gönderilen 17 Nisan 1942 tarih ve 220/4454 sayılı yazı.

[78] BCA.030.10.163.139.8

[79] KGMA. K. No. 2574, D. No. 1942. İzmir İngiltere Konsolosluğu tarafından Kızılay Genel Müdürlüğü'ne gönderilen 11 Mart 1942, 31 Mart 1942 ve 5 Mayıs 1942 tarihli ve 199/4401, 22/4429 ve 227/4464 sayılı yazı.

[80] KGMA. K. No. 2599, D. No. 1942/9–4. Kızılay Cemiyeti İstanbul Mümessilliği tarafından Umumi Merkez Yüksek Riyasetine gönderilen 19 Ocak 1942 gün ve 38 (1226) sayılı yazı

[81] KGMA. K. No. 2599, D. No. 1942/9–4. Ticaret Vekâleti tarafından Gümrük ve İnhisarlar vekâletine gönderilen 24 Eylül 1942 tarih ve 21508 sayılı yazı

[82] KGMA. K. No. 2599, D. No. 1942/9–4. Gümrük ve İnhisarlar vekâleti tarafından Kızılay Cemiyeti Umumi Merkezi Reisliğine gönderilen 30 Eylül 1942 tarih ve 39653–327 (19215) sayılı yazı.

Uluslararası Kızılhaç Örgütü ve her ülkenin Kızılhaç ve Kızılay Cemiyetlerine başvurarak başlatmışlardır. Talep edilen ülkelerden alınan olumlu cevap sonrası yardım kolileri için belirlenen kurallar dâhilinde yardımlar yapmıştır. Bu yardımlar Türkiye Hükümeti nezdinde ise Türk Dışişleri Bakanlığı bünyesinde oluşturulan Ticaret, Gümrük ve İnhisarlar Vekâletleriyle ve Kızılay Cemiyeti temsilcilerinden oluşan komisyonda değerlendirmiş ve karara bağlamıştır. Daha sonra uygun görülen yardımlar Başbakanlık izniyle Türkiye Kızılay Cemiyeti'nin aracılığında verilen adreslere ulaştırılmaya çalışılmıştır. Kararlaştırılan yardımlar İngiltere, Fransa ve Belçika Büyükelçiliğinin 1940 yılında Türk Dışişleri Bakanlığı'na Almanya'daki kendi savaş esirlerine bazı eşya ve yiyecek maddelerinin gönderilmesine müsaade edilmesi için yapılan taleple başlamıştır. Bu talep karşısında nasıl bir hareket tarzı izleneceği ve ileride Polonya, Hollanda ve Norveç hükümetleri tarafından da kendi esirleri için aynı müsaadenin istenmesi durumunda nasıl hareket edileceği konusunda bir planlama yapılmıştır. Bu çerçevede Türkiye'nin vereceği gıda maddeleri İzmir'de Uluslararası Kızılhaç emrine bırakılacak ve oradan Yunan ve İsveç vapurları ile Yunanistan'a ulaştırılacaktı. Yunanistan'da aşevlerinin kurulmasında ve yardımın dağıtımında Kızılay'dan da bir temsilci bulunacaktı. Kızılay aracığı ile yapılacak yardım işlerini düzenlemek üzere Hariciye Vekâleti adına Faik Zihni Akdur, Gümrük ve İnhisarlar II. Dünya Savaşı Sırasında Türkiye'den Yunanistan'a Uzanan Dostluk Köprüsü: Kurtuluş ve Dumlupınar'ın Yardımları Vekâleti adına Celadet Barbarosoğlu, Ticaret Vekâletini temsilen Melih Günel ile Kızılay Cemiyeti'ni temsilen Saim Umar'dan oluşan bir komisyon kurulmuştur. Bu komisyon, 2 Haziran 1943 günü Hariciye Vekâletinde toplanarak çeşitli devletlerin yardım konusundaki başvurularını değerlendirmiştir.

1000 YUNAN ÇOCUĞUN TÜRKİYE'YE GETİRİLMESİ

Kurtuluş ve Dumlupınar vapurlarıyla yapılan yardım faaliyetlerine ilaveten bugünlerde Yunan Hükümetinden gelen teklif üzerine en az 1.000 Yunan çocuğun Türkiye'ye getirilmesi kararlaştırılır. Yunan çocukların Türkiye'ye getirilmesi konusundaki yardım teklifi ilk olarak Yunanistan Sağlık Bakanı K. Logotetopoulos'un 10 Şubat 1942 tarihinde Pire Başkonsolosluğu'na yaptığı yazılı müracaatla gelir.[83] Sayısı Türk hükümeti tarafından tespit edilecek olan ve İstanbul'da kendi akrabaları yanında kalacak çocuklarla ilgili Dışişleri Bakanlığı'nın düşündüğü sayı ise 1.000 olur[84] ve çocukların Pire'den getirilmeleri için bir de vapur tahsis edilir.[85] Dumlupınar gemisiyle Yunanistan'a yardım götürmekte olan Kızılay delegesi Saim İ. Umar ise yaşları itibarıyla 1.000 kadar küçük çocuğun yolcu nakline tahsis edilen –muhtemelen Dumlupınar gemisi olacaktır.- gemideki sınırlı sayıdaki birinci ve ikinci sınıf kamara ve salonlarda 3–4 defada dahi olsa taşınmalarının hava şartları, geminin imkân ve kabiliyeti,

[83] BCA.030.10.178.227.11. Belge No.59 ve 60
[84] A. g. a., Belge No.48 ve 50
[85] A. g. a., Belge No.52, 53. KGMA. K. No. 2599, D. No. 1942/9–4.

çocukların yaşları ve içinde bulundukları sağlık şartları ve fizik güçleri gibi pek çok sebeple mümkün olmadığını belirtir,[86]

"…Vapurun Pire'de hamulesini boşalttıktan sonra serbest kalacak olan ambarlarından istifade keyfiyetine gelince, bu işin birkaç bakımdan zorluklarını aşağıda sırasıyla bildiriyorum;

I- Mevsim meselesi: Çok fırtınalı olan Ege Denizi, yalpası pek fazla olduğu vapur zabitlerince de itiraf edilen bu eski şilepte şahsi şuurlarıyla kendilerini idare edemeyecek sinde bulunan çocuklar için ilkbahar mevsimi seyahate müsait değildir. 1923 senesinde Muhtelit Mübadele Komisyonu delegesi sıfatıyla Karadeniz sahil şehirlerimizle Yunanistan'ın limanları arasında bu kabil nakliyatı idare etmiş ve birçok tecrübeler görmüş olmaklığım dolayısıyla gerek mevsim ve gerek bu nakliyat için alındığı ve alınacağı ilgili makamlarca bildirilen tedbirleri nakıs ve illetli görüyorum. Filhakika bu kabil nakliyata tahsis edilen 6.000 tonluk büyük Yunan şilepleri sureti katiyyede bu işlere hasredilmiş ve ambarlarda bu işler için üçer katlı daimi ranzalar inşa ettirilmiş ve geniş ve yatık merdivenlerle 15 metre derinlikteki ambar dibi ile güverte arasında sağlam irtibatlar tesis edilmişti ve seyahat mevsimi de daima Mayıs ortası ile Eylül sonu arasına hasredilmişti ve nakledilen çocuklara ana, baba, akraba, dost, komşu köy papazı vesaire de terfik edilmişti. Ayrıca doktorlar, hastabakıcılar ve hususi yardımcılar da vardı. Güvertelerde müteaddit lavabolar ihdas edilmişti. Gıdalanma işleri de hususi teşekküllere verilmişti.

II- Vapurun güvertedeki işaretleri yüksek reisliğinizce malum olduğu veçhile hususi bir mahiyeti olan vapurumuzun güvertesinde ambar kapakları üzerinde cemiyetimizin farik alametini taşıyan muşamba örtüler vardır. Çanakkale'den Pire'ye ve Pire'den Çanakkale'ye kadar olan açık denizlerde bu işaretlerin muhafazası ve geceleri kuvvetli elektrik ziaları ile aydınlatılması en önemli bir vazifemizdir. Sık sık vapurumuzun üzerinden uçan askeri tayyarelere karşı ancak bu işaretlerle kendimizi koruyabilmemiz kabildir. İçerlerine canlı mahlûk konacak bu ambarların başka teneffüs ve zia vasıtası olmaması yüzünden ve içeridekileri havasızlığa mahkûm etmek veyahut gece ve gündüz ani tayyare ziyaretlerine karşı işaretlerimizi göstermemek ve bunun neticesi olarak bir yanlışlığa uğramak ihtimali veya nizam harici hareketten dolayı alakadarların itabına uğramak tehlikesi vardır.

III- Ambarlarda yapılacak teşkilat memleketimizden hareketinde gıda maddeleri nakline tahsis edilen ve o şekilde hazırlanan ve dökme halinde erzakın vapur yalpalarında bir tarafa toplanıp muvazeneyi bozmasına mani olacak bir şekilde yapılacak bölmelerin avdette büyük miktarda insan ve çocuk nakline tahsisi halinde kısa ve hesabı verilen mühletler arasında bütün bu inşaatı Pire limanında bozarak yukarıda arz ettiğim şekle ifrağ

[86] KGMA. K. No. 2660, D. No. 1945–1953/9–4. Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekâleti tarafından Kızılay Cemiyeti Umumi merkezi Başkanlığına gönderilen 3 Mart 1942 tarih ve 4592 (4388) sayılı yazı.

eylemek gerek malzeme, gerek ustalık gerekse zaman noktasından çok müşküldür.

IV- Can kurtarma işi: -Vapurun herhangi bir kaza ile karşılaşması ihtimali karşısında tecrübe ile görülmüştür.- ayrı ayrı yardım ve bakıma muhtaç sinlerde bulunan bu yolcularla çok yakından meşgul olmak büyük bir nefis feragati, vicdan işi ve nihayet itidal ve terbiye meselesidir. Vapurdaki kurtarma cihazlarını birer birer tetkik ettim. Üzerlerindeki rakamlara göre beheri 50 kişi istiap etmesi gereken 4 büyük kayıktan başka 2 küçük kayık ve içi boş iki bidonun üzerine raptedilen ahşap kafesten ibaret 6 sal mevcuttur. Tehlike zuhurunda denize atılacak olan bu salların kenarlarında mevcut kenevirden örülme halkalara yapışmak suretiyle deniz içinde ilk gelecek imdada intizar icap etmekte imiş. Binaenaleyh yukarıda izah eylediğim şartlar dâhilinde ve henüz deniz fırtınalarının sükûnet bulmadığı bir mevsimde çocuk nakliyatının çok mesuliyetli bir iş olacağı kanaatindeyim."

Aynı konuyla ilgili olarak Dumlupınar gemisinin ikinci seferi sırasında[87] Beynelmilel Kızılhaç Teşkilatı yetkilileriyle görüşmeler yapan Saim İ. Umar Atina ve Pire'de açlık tehlikesi altındaki çocukların İngiltere, İsviçre ve Mısır'a sevk edilmeleri konusunda ortalıkta bazı dedikoduların dolaştığını belirterek son durumu öğrenmek ister ve Yunan çocuklarla ilgili olarak Cenevre'den özel bir heyetin geleceğini, çocukların nakledilmesi işinin de ayrı vapurlarla yapılacağını öğrenir.[88] Bu arada Yunanistan'dan getirilecek 1.000 Yunan çocuğuyla ilgili olarak ülkede de heyecanlı bir bekleyiş hâkimdir.[89] Çocukların nerede barındırılacağı konusunda yapılan hazırlıklar sonrasında önce İstanbul, Baltalimanı'ndaki eski Balıkçılık Enstitüsü,[90] Yedikule ve Balıklı hastaneleri tahsis edilir.[91] Daha sonra İzmir, Buca'da Kültür Lisesi olarak bilinen bina ile Karşıyaka'da bulunan ve Dilsizler Mektebi olarak adlandırılan[92] 2 bina bulunarak Yunan çocukların barınmaları için hazırlanmaya başlar.[93] Ayrıca Kayseri'de de çocukların kalabilecekleri yer aranır; ancak elverişli bina bulunamaz.[94] Çocukların yerleştirilmeleri konusunda ayrıca Heybeliada ve Büyükada'da bulunan Rum eytamhanelerinden de istifade etmenin yolları araştırılır.[95] Karşıyaka'da bulunan eski Dilsizler Mektebi'nin tamir ve bakımı da dâhil olmak üzere 2.49.75 lira keşif bedeli çıkartılır.[96] Öte yandan Buca'da

[87] Dönemin gazetelerine yansıyan haberlerde de 1000 Yunan çocuğunu Yunanistan'dan getirmek üzere Dumlupınar vapurunun tahsil edileceği ve geminin bu ilk seferinde çocukları Türkiye'ye getirmeye başlayacağının yazılması üzerine yapılan açıklamada böyle bir durumun söz konusu olmadığı ve ç.ocukların ancak ikinci seferde getirilmeye başlanılacağı belirtilir. Son Posta ve Akşam, 20 Şubat 1942.
[88] KGMA. K. No. 2599, D. No. 1942/9–4. Kızılay Yunanistan'a Yardım Heyeti delegesi Saim İ. Umar tarafından Kızılay Cemiyeti Genel Merkezine gönderilen 8 Nisan 1942 tarih ve 9 (7272) sayılı yazı.
[89] Son Posta, 27 Nisan 1942.
[90] BCA..030.10.179.235.20
[91] İkdam, 21 Nisan 1942
[92] KGMA. K. No.2697, D. No. 1942/13–1 c.
[93] İkdam, 23 Nisan 1942
[94] KGMA. K. No. 2660, D. No. 1945–1953/9–4.
[95] KGMA. K. No. 2599, D. No. 1942/9–4.
[96] KGMA. K. No.2697, D. No. 1942/13–1 c.

bulunan ve bina için mülk sahibi Haydar Candanlar ile Mithat Oksancak da İzmir Sıhhiye Müdürlüğüne bir dilekçe gönderirler;[97]

"Sahibi bulunduğumuz Buca'da Kültür Lisesi'nin 78 odalı büyük binasıyla 91.000 metre murabbaı bir saha dâhilindeki büyük bahçeyi seneliği 25.000 liraya kiralayabiliriz. Bu bina ve müştemilatı 500 çocuğun ibatesine elverişlidir. Bina bahçesinde bulunup da yemekhane ittihaz olunacak kısımların genişletilmesi ve binanın tamiratı tarafımıza ait olacaktır. Binanın büyük bahçesinde bulunan üzüm, badem, fıstık ve zeytin ağaçlarının hâsılatıyla ekilen arpa ve burçak hâsılatının hüsnü muhafazasını müstecirler temin edeceklerdir ve bu hâsılat mal sahiplerine ait olacaktır. Mal sahipleri yalnız bina ve müştemilatını ve bahçeyi kiralamış olacaklardır. Yapılacak küçük mikyasta yemekhanenin mümkün mertebe süratle yetiştirilmesi için kararın bir an evvel ittihazını saygılarımızla rica ederiz."

İzmir Valisi de yaptığı yazılı açıklamada söz konusu binanın müştemilatı, elektrik ve su tesisatıyla oturulabilecek halde bulunduğunu, binada ayrıca 100 yatak ve 400 karyola bulunduğunu belirtir. Söz konusu iki kişi tarafından ayrıca "Hilali Ahmer Umum Müdürlüğüne" başlıklı bir yazıyla bir teklif de hazırlanır ve bu teklifte "Kültür Lisesi binasında kalacak çocuklarla memur ve müstahdemlerin iaşe ve ibateleri temin olunur ve iaşeleri resmi liselerin bugünkü talimatına uygun bir şekilde verilir ve bu hususta icap eden bütün malzeme ile elektrik, su ve hamam dâhil olmak üzere adam başına yevmiye 1 lira istenir. 500 kişi için senelik ücret miktarı ise 180.000 liradır. Mektep binasında kalacak çocuklarla memur ve müstahdemlerin yalnız iaşeleri temin olunur. Kendilerine yatak, yorgan, karyola verilir. Elektrik, su ve hamam masrafları da mektebe aittir. Bu suretle adam başına günde 30 kuruş istenir. Bir senelik bedel 54.000 liradır. Mektep binasında kalacak çocuklarla memur ve müstahdemlerin yalnız binada kalmaları temin olunur. Kendilerine iaşe ve ibateye müteallik hiçbir şey verilmez. Elektrik, su ve hamam masrafları da kendilerine aittir."[98] denilir. Yapılan görüşmeler sonunda çocukların İzmir'e gönderilmelerinden ve Türk aileler tarafından yapılan manevi evlat taleplerinden vazgeçilir.[99] Böylece İstanbul'da Balıkçılık Enstitüsü olarak bilinen binada karar kılınır[100] ve 15 Nisan 1942 günü bina teslim alınarak tadilata başlanır.[101] Ancak daha sonra Yunan Kızılhaç'ının 'Millî anane ve terbiye sistemlerine uygun olmadığı gerekçesiyle'[102] ve 'lisan, muhit ve ayrılma bakımından'[103] çocukların yurtdışına çıkartılmaması yönündeki müracaatı üzerine çocukların ülke dışına çıkartılmasına pek sıcak bakılmaz.[104]

[97] KGMA. K. No.2697, D. No. 1942/13–1 c.
[98] KGMA. K. No. 2660, D. No. 1945–1953/9–4.
[99] Vakit, 19 Şubat 1942
[100] KGMA. K. No.2697, D. No. 1942/13–1 c.
[101] BCA..030.10.178.227.11. Belge 20, 21, 22, 23, 24, 25
[102] İkdam, 31 Mayıs 1942
[103] Vakit, 27 Mayıs 1942
[104] KGMA. K. No.2697, D. No. 1942/13–1 c.

YUNAN ADALARINA YARDIM FAALİYETLERİ

Bu arada Kızılhaç adına Sisam, Sakız ve Midilli'ye buğday ve fasulye götürmek üzere Panaiya Thimani, Ayos Nikola, Ayos Nikolayos, Panaiya Lofari, Aya Paraskevi, Panaiya, Takis isimli Yunan tekneleriyle toplam 9 sefer yapılacağı belirtilir. Ayrıca Kanada'dan İzmir'e gelecek olan diğer bir İsveç vapurunun da aynı sebeple Yunanistan limanlarına giremediği, Kızılhaç vasıtasıyla Pire limanında 250 ve 260 ton kapasiteli iki motor temin etmek suretiyle ve iki seferde İzmir'de bulunan yardım malzemelerinin götürülebileceği, bunun için de kötü havalar için 5 gün, havanın düzgün olduğu günlerde de 3 gün içinde seferlerin yapılabileceği belirtilir. Bu gemilerden birisi de İzmir-Pire arasında sefer yapan Fernis isimli gemidir. Türkiye ise adalardaki açlık sıkıntısını bir parça da olsa giderebilmek amacıyla yoğun bir mesai içerisindedir ve adalara yakınlığı nedeniyle ilk etapta Kuşadası Liman Reisi Mustafa Kökten'e "sevk olunacak erzakların kolaylıkla vesait temin etmek ve amele bulmaklığı için" görev verilir.[105] Bu arada İzmir İncir ve Üzüm Tarım Satış Kooperatifleri ise gönderilecek incirlerin bozulmadan yaza kadar muhafazasının mümkün olduğunu, öte yandan yaz meyvesi olması nedeniyle ne kadar süratle sevk edilirse o kadar iyi olacağını da açıklar.[106] Ayrıca Kızılay tarafından Yılmaz vapurunun kiralanmak suretiyle Yunanistan'a bir defaya mahsus olmak üzere erzak götürmesine müsaade edildiği bildirilir.[107] Kuşadası adalara yardım konusunda yakınlığı ve altyapısı nedeniyle son derece faal bir şekilde kullanılır. Selçuk tren istasyonu vasıtasıyla Kuşadası'na getirilen yardım malzemelerinin Sisam'a nakledilmesi konusunda nasıl bir yol izlendiği ve neler yapıldığı konusunda da devamlı olarak Kızılay merkezine bilgi ulaştırılır ve yardımların sorunsuz bir şekilde gönderilmesinin yolları aranır;[108]

"1- Selçuk vagondan indirme ve kamyona yükleme beher tonu 180 kuruştur.

2- Kuşadası'nda kamyondan indirme, depo ve iskeleye nakil ve iskeleden motor ambarına istif beher tonu 460 kuruştur.

3- 25 Eylül 1943 tarihinde Balıkesir'den 13427, 18581, 7916, 19216, 10822 ve 23142 no.lu 6 vagonda 78.300 kilo mal Selçuk istasyonuna gelmiş ve Kuşadası'na sevk edilerek motorla Sisam adasına yollanmıştır. 26 Eylül 1943'de Balıkesir'den 21512, 13059, 10736, 19211, 13831 no.lu 5 vagonda 64.120 kilo Selçuk'a, Selçuk'tan Kuşadası'na ve Kuşadası'ndan Sisam'a yollanmıştır. 27 Eylül 1943'te Balıkesir'den 24754, 11814, 13849, 23308 no.lu 4 vagonda 45.105 kilo Selçuk'a, Selçuk'tan Kuşadası'na Kuşadası'ndan Sisam'a yollanmıştır. 28 Eylül 1943'te Gaziemir'den 13186, 13101, 23055 no.lu 3 vagonda 55 ton akaryakıt Selçuk'a geldi ve Kuşadası'na yollandı. Balıkesir'den 24814 no.lu bir vagonla No. 24814, 7-18255 kilo Selçuk'a, Selçuk'tan Kuşadası'na, Kuşadası'ndan Sisam'a

[105] KGMA. K. No. 2789, D. No. 1943-9-4c.
[106] KGMA. K. No. 3004, D. No. 1945-1948/9-4.
[107] KGMA. K. No. 2603, D. No. 1943/9-4.
[108] KGMA. K. No. 2789, D. No. 1943-9-4c.

yollanmıştır. 28 Eylül 1943'te Balıkesir'den 7369, 10145, 24638 no.lu 3 vagonda 31415 kilo Selçuk'a, Selçuk'tan Kuşadası'na ve Kuşadası'ndan Sisam'a yollanmıştır. 29 Eylül 1943'te Gaziemir'den 13457, 2654, 24835 no.lu 3 vagonda 55 ton akaryakıt Selçuk'a, Selçuk'tan Kuşadası'na yollandı. Balıkesir'den 12257, 19278 no.lu 2 vagonda 29560 kilo Selçuk'a, Selçuk'tan Kuşadası'na, Kuşadası'ndan Sisam'a yollanmıştır. 30 Eylül 1943'te Gaziemir'den 13079, 24549, 23166, 19136 no.lu 4 vagonda 60 ton akaryakıt Selçuk'a, Selçuk'tan Kuşadası'na yollanmıştır. 25 Eylül 1943'den 30 Eylül 1943 tarihine kadar Selçuk'a gelen 31 vagondan 436 ton 755 kilo muhtelif malzeme tamamen Kuşadası'na sevk edilmiştir. 266 ton 755 kilo Sisam adasına yollanmış ve Kuşadası'nda 170 ton akaryakıt kalmıştır.

4- Tesellüm muamelesi vagon irsaliyesi üzerine yapılmaktadır. Sisam adası Kızılhaç cemiyetine yazılan resmi muamelelere henüz bir cevap alamadım. Yalnız gelen kaptanlar ada halkının minnet ve şükranlarının bildirilmesini kendilerinden rica ettiklerini söylediler."

Bu dönemde ağırlıklı olarak İstanbul çıkışlı ve Pire limanı varışlı olmak üzere Türkiye Cumhuriyeti devletinin istifade ettiği pek çok gemi bulunmaktadır. Bunların içinde efsaneleşen gemi ise Kurtuluş olmuştur. Esasında ilk etapta Yunanistan'a gönderilmesi düşünülen vapur Kurtuluş değil Adana isimli vapurdur; ancak daha sonra bu karardan vazgeçilir[109] ve Kurtuluş vapurunun Yunanistan'a yardım malzemeleri götürmesine karar verilir. Aynı günlerde 80–120 tonluk Ortaktepe, Alemdar, Muzaffer, Hayat-ı Bahri, Şahin-i Bahri, Yardak ve Hatay motorlarına ilaveten Hüdaverdi ve Köstence gemilerinin de İstanbul'dan Burgaz ve Köstence'ye balık götürmelerine ve açlık çeken insanlara bir nebze de olsa yardımcı olunmaya çalışılır.[110] Yunanistan'a hayat köprüsü olacak Kurtuluş gemisi 13 Ekim 1941 tarihinden elim bir kazayla battığı 18 Ocak 1942 tarihli 6. seferine kadar Yunanistan'a yardım götürmeye devam eder. Kurtuluş gemisinin batmasının ardından Yunanistan'a ve Yunan adalarına yardım götürmek üzere 25–30 ton kapasiteli deniz araçları konusunda girişimler başlatılır[111] ve bu girişimlere ilk cevap Şile limanına kayıtlı Acun motorunun sahibi Şükrü tarafından gelir ve söz konusu kişi ücret istemeden göreve hazır olduklarını belirtir. Aynı şekilde Zonguldak Kara Deniz Nakliyatı Umumiye ambarı sahibi Faik Üster de 140 ton kapasiteli motoruyla çalışabileceğini belirtir. Bu dönemde Türkiye'nin elinde Ulaştırma Bakanlığı tarafından İzmir hattında çalıştırılmakta olan İzmir ve Cumhuriyet, Karadeniz hattında çalışan Ege, Tarı, Tırhan, Karadeniz, Aksu gemileri bulunmakta olup Ankara, Güneysu, Kadeş ve 1.000 Yunan çocuğunun Türkiye'ye getirilmesi için planlanan Erzurum gemileri ise bakımdadır. Etrüsk gemisi ise MSB emrine tahsis edilmiş olup devamlı hastane gemisi olarak görev yapmaktadır. Buna bağlı olarak hükümet tarafından 80–120 tonluk Ortaktepe, Alemdar, Muzaffer, Hayat-ı Bahri,

[109] KGMA. K. No. 2603, D. No. 1941- 1943/9–4–4
[110] BCA.030.10.169.173.40
[111] KGMA. K. No. 2599, D. No. 1942/9–4

Şahin-i Bahri, Yardak ve Hatay motorlarına ilaveten Hüdaverdi ve Köstence gemilerinin de İstanbul'dan Burgaz ve Köstence'ye sefer yapmalarına müsaade edilir ve açlık tehdidi altındaki Balkan ülkelerine destek verilir. Kurtuluş sonrasında gündeme gelen gemiler ise Şile limanına kayıtlı Acun, Attila, Tavil, Güneysu ve Adana vapurları olur.[112]

Türkiye bu dönemde Yunanistan yanında Yunan adalarına yardım malzemeleri götürmek üzere 25–30 ton kapasiteli tekneler için de girişimler başlatır ve Şile'de Acun, Zonguldak'ta Üster, ayrıca Attila, Tavil ve Adana, Güneysu ve Şadan vapuru kiralanır.[113] Bu arada Kızılhaç adına Sisam, Sakız ve Midilli'ye buğday ve fasulye götürmek üzere Panaiya Thimani, Ayos Nikola, Ayos Nikolayos, Panaiya Lofari, Aya Paraskevi, Panaiya, Takis isimli Yunan tekneleriyle 9 sefer yapılacağı belirtilir. Ayrıca Kızılay tarafından Yılmaz vapurunun kiralanmak suretiyle Yunanistan'a bir defaya mahsus olmak üzere erzak götürmesine müsaade edildiği bildirilir.[114] Türk limanlarından tamamı Türkiye'den sağlanan yardımları Yunan adalarına götüren gemi ve büyük tekneler arasında Yunan bandıralı Dionisyos, Panaiya Thimani, Ayos Nikola, Ayos Nikolayos, Panaiya Lofari, Aya Paraskevi, Panaiya, Takis, Giorgiyos, Takiyarhi, Nikos, Ayos Minos, Vasiliki, Taksiyarki, Ayosminos, Vasiliki, Yerkios, Ayya Paraşkevi, Elefteriya, Thaliya, Hili, Aghios ve Sfakstriya, Evangelistra, Ayios Nikolaos, Atavros, Diofikli, Chirsula, Nicholas, Aytios Konstantinos, Aghia İrini, Taksiyarhis, Taksiyarhis-II, Valantini, Vasiliki, Ayios Pareşkevi ve Panorami, Ayıyae, Marika, Giorgios, Ayosminos, Ayaparaşkevi, Afrodit, Ayas Manis, Paleto, Poseidon, Efistiratiyos, Aya Yorgi, Aya Pareskevi, Kısanti, Spiridon, Leros ve Ayiyos, Aleksandro, Ayios Pareşkevi, Maikela ve Egron[115], Parcakalyopi, Efestriyas, Vangelistra, Efistratiyos da bulunmaktadır. Ayrıca Türk limanlarına bağlı Yılmaz vapuru, Selamet-i Bahri, Babaçay motoru, Karakuş, Ertuğrul, Tarakçın, 140 tonluk Uçarsu, Erdoğan, Ümit, Adnan, Ankara, ayrıca Kızılhaç namına Yunan adalarına yardım malzemesi götürmekte olan ve üzerlerine Kızılhaç amblemi yerleştirilen Kinalan, Hüdaverdi, Tezcan, Merih, Baykal ve Sarıçam isimli 6 Türk motoru[116], Ender, Arslan, Kemal isimli gemiler ve tekneler de Yunanistan'a yardım götürmüşlerdir. Yunanistan'a yardım götüren gemiler arasında ayrıca İsveç bandıralı Formosa, Carmelia, Bardaland.[117] Eros Strubge, Sicilya[118] Prantar, Halaren ve Fernis de bulunmaktadır. 21 Ekim 1944 tarihinde Yunan adalarına yapılan yardımlar ise Yunan tekneleriyle sevk edilmiştir.[119]

23–24 Ekim 1944 tarihinde Selamet-i Bahri, Panayıya, Nikos, Elefteriya, Thaliya, Hili, Aghios ve Sfakstriya tekneleri de adalara 38.000 kilo

[112] BCA.030.10.169.173.37
[113] KGMA. K. No. 2599, D. No. 1942/9–4
[114] KGMA. K. No. 2603, D. No. 1943/9–4
[115] KGMA. K. No. 2678, D. No.1944/9–4)
[116] KGMA. K. No. 2789, D. No. 1943–9-4c
[117] KGMA. K. No. 2603, D. No. 1943/9-4c
[118] Reading Eagle 14 Kasım 1942
[119] KGMA. K. No. 2789, D. No. 1944–9–24332

akaryakıt, 172.000 kilo un ve kuru erzak götürür.[120] 26 Ekim 1944 günü Ayios Dimitrios isimli Yunan teknesiyle 14.589 kilo, 27 Ekim 1944 günü Evangelistra isimli tekne ile 33.708 kilo, aynı gün Ayios Nikolaos ile 12.469 kilo, 26 Ekim 1944 günü Anastasis ile 13.134 kilo, 27 Ekim 1944 günü Atavros isimli tekne 58.344 kilo, Diofikli isimli Yunan teknesi ile 6.400 kilo ve 28 Ekim 1944 günü de Ayios Nikolaos isimli tekne ile İzmir'den adalara erzak ve un gönderilir. 24–26 Ekim 1944 sürecinde Chirsula, Ayios, 24–27 Ekim 1944 döneminde Nicholas, Aytios Konstantinos, Aghia İrini, Taksiyarhis, Taksiyarhis-II, Valantini, Vasiliki, Ayios Pareşkevi ve Panorami isimli Yunan tekneleriyle ayrıca İzmir'den adalara 11 seferde 72 ton yardım malzemesi, 33 ton erzak, 17 ton makine yağı, 7 ton mazot ve yağ olmak üzere toplam 148 ton yardım gönderilir. İzmir'den Yunan adalarına 26 Mart–13 Temmuz 1944 döneminde Panayia, Parcakalyopi, Elefteriya, Efestriyas, Tiraki, Karakuş, Afrodit, Vasiliki, Poseidon, Evangelistra, Efistratiyos, Elefteriya, Kalyopi, Giorgiyos, Laros, Ayayorgi, Ertuğrul motoruyla 11.239 parça yardım malzemesi ve 406 ton akaryakıt gönderilir.[121] Uçarsu ve Tarakçın tekneleriyle Sisam'a yapılan 7506 kilo üzüm ve 14425 kilo incirden oluşan yardımla ilgili olarak adanın İtalyan işgalinde bulunması nedeniyle teslim edilemeyen kısmı geri getirilerek depolara konulur. Öte yandan Kızılhaç namına Yunan adalarına yardım malzemesi götüren Kızılhaç amblemli Kinalan, Hüdaverdi, Tezcan, Merih, Baykal ve Sarıçam isimli 6 Türk motoru başta İstanköy, Leryos, Kalimnos ve Rodos olmak üzere adalara ve Kıbrıs'a seferlerine devam etmektedir.

Aynı günlerde Kuşadası Kızılay temsilciliği tarafından Sisam'a Ayosminos isimli Yunan teknesiyle 1452 sandık, 187 çuval, 1230 torba, 60 bidon, 13 varil ve 380 teneke mazot olmak üzere toplam 3477 parça yardım malzemesi gönderilir. 7 Ekim 1943 tarihinden itibaren düzenli olarak tekrar başlatılan Yunan adalarına yardım faaliyetleri çerçevesinde 5 Ekim 1943 günü Selçuk'ta bırakılan 6 vagon Kuşadası'na getirilir. Ayrıca Giorgiyos isimli Yunan teknesi seferlerine tekrar başlarken 5 Ekim 1943 günü Afyon'dan 24302, 1062, 512900, 24314, 21551 ve 21320 numaralı vagonlarla 85950 kilo gıda maddesi Kuşadası'na sevk edilir. 6 ve 7 Ekim 1943 günü de Afyon'dan 6 vagonla 54.310 kilo gıda maddesi Kuşadası'na sevk edilir ve Takiyarhi isimli Yunan teknesiyle 1615 parça yardım malzemesi gönderilir.[122] 8 Ekim 1943 günü ise Nikos motoru 4019, Ayos Minos teknesi ise 3722 parça yardım malzemesiyle Sisam'a gider. Vasiliki motoru da bir gün sonra 135 ton akaryakıtla Sisam adasına gider.

Bunun ardından Yunan teknesi Taksiyarki 50 teneke, Ayosminos 380 teneke mazotu Vati limanına gönderilir. Taksiyarki 14 Ekim 1943 günü de aynı yere 48.050 kilo arpa götürür. 14 Ekim 1943 günü İzmir'den 48.050 kilo arpa, 65.760 kilo buğday, ayrıca Afyondan da 66.355 kilo gıda maddesi Kuşadası'na getirilir.[123] Hemen bir gün sonra, 15 Ekim 1943 günü ise

[120] KGMA. K. No. 2789, D. No. 1944–9–24473.
[121] KGMA. K. No. 2789, D. No. 1943–9-4c
[122] KGMA. K. No. 2789, D. No. 1943-9-4c.
[123] KGMA. K. No. 2789, D. No. 1943-9-4c.

adalara gönderilmek üzere Ziraat Bankası'ndan 35 ton buğday, 25 ton arpa satın alınır. Aynı gün Afyon'dan 92.210 kilo gıda maddesi de Kuşadası'na getirilmiştir. 16 Ekim 1943 günü ise bu sefer Balıkesir'den 36.470 kilo gıda malzemesi Kuşadası'na getirilmiştir. 17 Ekim 1943 günü Nikos motoru 100.760 kilo buğday ve 250.00 kilo arpayı Vati limanına nakleder. Aynı gün Afyon'dan 129.390 kilo gıda maddesi Kuşadası'na nakledilmiştir. Hemen bir gün sonra Vasiliki isimli Yunan motoru da 2163 parça gıda malzemesiyle 15.000 kilo buğday, Yerkios teknesiyle 1385 parça gıda malzemesi, Ayya Paraşkevi teknesiyle de 1137 parça gıda malzemesi ve 11.190 kilo buğday Vati limanına nakledilir. Bu arada Kızılay Kuşadası şubesi tarafından Ziraat Bankası'ndan 5.000 kilo buğday satın alınır.[124]

23–24 Ekim 1944 döneminde ise Selamet-i Bahri, Panayıya, Nikos, Elefteriya, Thaliya, Hili, Aghios ve Sfakstriya teknelerinin de bulunduğu motorlar adalara 38.000 kilo akaryakıt, 172.000 kilo un ve kuru erzak sevk edilir.[125] 26 Ekim 1944 günü Ayios Dimitrios isimli Yunan teknesiyle 14.589 kilo, 27 Ekim 1944 günü Evangelistra isimli tekne ile 33.708 kilo, aynı gün Ayios Nikolaos ile 12.469 kilo, 26 Ekim 1944 günü Anastasis ile 13.134 kilo, 27 Ekim 1944 günü Atavros isimli tekne 58.344 kilo, Diofikli isimli Yunan teknesi ile 6.400 kilo ve 28 Ekim 1944 günü de Ayios Nikolaos isimli tekne ile İzmir'den adalara erzak ve un gönderilir.[126] 24–26 Ekim 1944 sürecinde Chirsula, Ayios, 24–27 Ekim 1944 döneminde Nicholas, Aytios Konstantinos, Aghia İrini, Taksiyarhis, Taksiyarhis-II, Valantini, Vasiliki, Ayios Pareşkevi ve Panorami isimli Yunan tekneleriyle ayrıca İzmir'den adalara toplam 11 seferde erzak, un, çeşitli malzeme olmak üzere 72.000 kilo akaryakıt, 33.600 kilo erzak, 17.000 kilo makine yağı, 7.000 kilo mazot ve yağ olmak üzere toplam 148.000 kilo yardım gönderilir.[127]

Öte yandan kış şartları nedeniyle yardım faaliyetlerine üç gün mecburi bir ara verilmesine rağmen yardım seferleri yeniden başlatılır ve Ayıyae 1556, Marika ise 2200 parça yardımla Leros'a, 10 Kasım 1943 günü Giorgios 1597, Ayosminos da 3554 parça yardımla Vati adasına[128] giderken 16 Kasım 1943 günü Giorgios 1296 parçada toplam 46704 kilo, Ayaparaşkevi motoru da 2058 parça 40022 kilo, Ayos teknesi de 5076 parçada toplam 197684 kilo gıda maddesi ile yine Vati adasına gider ve bir gün sonra da Vasiliki motoru 1943 parçada 72291 kilo, Nikos motoru 3424 parçada 113450 kilo, Afrodit motoru 900 parçada 22540 kilo, Taksiyarhis motoru da 1732 parçada 48522 kilo olmak üzere Sisam adasına sevk edilirler. 18 Kasım 1943 günü de Afrodit isimli Yunan teknesiyle 348 parça olarak 22472 kilo, Ayas Manis teknesiyle 424 parçada 28720 kilo, Panayia

[124] KGMA. Kızılay Kuşadası Merkezi tarafından Kızılay Genel Başkanlığına gönderilen 22 Ekim 1944 tarihli ve 24332 sayılı resmi yazı.
[125] KA: Kızılay Cemiyeti İzmir Merkezi tarafından Kızılay Genel Merkezi Başkanlığına gönderilen 26 Ekim 1944 tarihli ve 24473 sayılı resmi yazı.
[126] KGMA. Kızılay İzmir Cemiyeti tarafından gönderilen 30 Ekim 1944 tarihli ve 24.786 sayılı yazı.
[127] KA: Kızılay Cemiyeti İzmir Merkezi tarafından Kızılay Genel Merkezi Başkanlığına gönderilen 27 Ekim 1944 tarihli ve 24569 sayılı resmi yazı.
[128] KGMA. K. No. 2789, D. No. 1943-9-4c.

teknesiyle 451 parçada 58449 kilo ve Paleto isimli tekneyle de 12 parça olarak 3540 kilo "muhtelif harp malzemesi" Sisam adasına gönderilir.

Adalara sevk edilen üzüm, incirle ilgili bir sorun olmamakla beraber tuzlu balıkların bozulma ihtimalinin bulunduğu belirtilir ve adalara sevk edilmek üzere gelen yardım malzemelerinin Selçuk istasyonunda depolandığı belirtilir; ancak 21 Kasım 1943 tarihinden itibaren adalara gıda yardımı nakli tamamıyla durmuş vaziyettedir. Ayrıca üzüm, incir ve tuzlu balığın mümkün mertebe muhafazasını sağlayabilmek amacıyla kapalı depolara konulması gerekmektedir. Söz konusu gıda malzemesinin ambalajları itibarıyla karayoluyla gönderilmelerini pek de mümkün kılmamaktadır ve zayiat artacaktır. Bu maksatla bir miktar fire de göz önüne alınarak deniz yoluyla İzmir'e gönderilmesi yerine Kuşadası'nda muhafaza edilmesidir; ancak bu noktada Kuşadası'nda görevli bulunan İngiliz yetkililerin sorumsuz ve lakayt davranışları ön plana çıkar. Bu arada Kuşadası'ndan adalara yardım gönderilmesi konusunda Kızılay Genel Müdürlüğüne "Yurdunu Seven Vatandaş" imzasıyla imzasız bir mektup gönderilir ve Kuşadası'nda yanlış işler yapılmakta olduğu iddia edilir.[129] 27 Aralık 1943 itibarıyla Kuşadası'ndan İzmir'e 1.037 fıçı içerisinde 49.950 kilo safi tuzlu balık, 59.886 kilo gayri safi tuzlu balık, 213 çuval ve 84 torba içerisinde gayri safi 23.313 kilo buğday, 23.000 kilo safi buğday Toprak Mahsulleri Ofisi'ne teslim edilmek üzere Kızılay vasıtasıyla gönderilir. Aynı dönemde Kuşadası Zeytinlik'te 350 ton benzin, Selçuk'ta 700 ton muhtelif erzak ve akaryakıt bulunmaktadır ve İngilizlere bu malzemenin en kısa zamanda alınması ve bölgenin temizlenmesi yönünde uyarı yapılmasına rağmen kendilerinden "İşlerimiz hafiflerse." şeklinde son derece gayri ciddi ve umursamaz bir cevap alınır.

Kuşadası'ndan Yunan adalarına yönelik yardım faaliyetleri kapsamında İzmir Kızılay merkezinden gönderilen Babaçay motoruna 10.000 sandıkta 150 ton kuru üzüm ve 45 torba içerisinde 985 kilo kuru üzüm yüklenir.[130] Poseidon, Ayios Nikolaos, Leros ve Ayiyos Aleksandro, Ayios Pareşkevi, Maikela ve Egron Efistiratiyos, Aya Yorgi, Aya Nicholas, Aya Pareskevi, Kısanti, Spiridon tekneleriyle 18 Temmuz 1944- 19 Ekim 1944 döneminde Yunan adalarına 1.952 ton erzak, un ve buğday gönderilir.[131] Kuşadası'ndan Yunan adalarına 26 Mart-13 Temmuz 1944 döneminde Panayia, Parcakalyopi, Elefteriya, Efestriyas, Tiraki, Karakuş, Afrodit,[132] Vasiliki, Poseidon, Evangelistra, Efistratiyos, Elefteriya, Kalyopi, Giorgiyos, Laros, Ayayorgi, Ertuğrul motoruyla 11.239 parça yardım malzemesi ve 406 ton akaryakıt gönderilir.[133] Uçarsu ve Tarakçın tekneleriyle Sisam'a yapılan 7506 kilo üzüm ve 14425 kilo incirden oluşan yardımla ilgili olarak adanın İtalyan işgalinde bulunması nedeniyle teslim edilemeyen kısmı geri getirilerek depolara konulur. Öte yandan Kızılhaç namına Yunan adalarına

[129] KGMA. K. No. 2789, D. No. 1943-9-4c.
[130] KGMA. K. No. 2789, D. No. 1943-9-4c.
[131] KGMA. Kızılay Kuşadası Merkezinin gönderdiği 21 Ekim 1944 tarihli ve 24155 sayılı resmi yazı.
[132] KGMA. K. No. 2789, D. No. 1943-9-4c.
[133] KGMA. K. No. 2789, D. No. 1943-9-4c.

yardım malzemesi götürmekte olan ve üzerlerine Kızılhaç amblemi yerleştirilen Kinalan, Hüdaverdi, Tezcan, Merih, Baykal ve Sarıçam isimli 6 Türk motoru başta İstanköy, Leryos, Kalimnos ve Rodos olmak üzere adalara ve ayrıca Kıbrıs'a seferlerine devam etmektedir.

Adalardan Kaçarak Türkiye'ye Sığınanlar

Özellikle Ege ve Akdeniz bölgelerinde İzmir, Çeşme, Marmaris, Karaburun, Mordoğan, Balıklıova, Bodrum, Turgutreis, Güllük, Fethiye, Datça, Antalya kıyılarına da farklı ülkelerden insanlar sığınmaya çalışırlar. Kızılay tarafından bir yandan işgal altındaki Yunanistan'a, bir yandan da adalara yardım malzemesi gönderilirken son derece hassas davranılmaktadır ve ülkenin adını lekeleyecek davranışların önüne geçebilmek amacıyla yardım malzemesi götürecek motorların personeli üzerinde de hassasiyetle durulmakta ve "Yunan adalarına erzak götürecek kayıkların kaptanları emin kimseler midir? Beraberlerinde adam götürmek lazım mıdır, tetkik edilmelidir."[134] denilerek kılı kırk yaran bir çalışma yapılır;[135]

"…Ben delikanlı oldum, Alman Harbi başladı. Fakirlik diz boyu. Bir sabah komşumuz Hasan bizim kapıyı dövdü. 'Kalk Gani aşağıda sesler var.' dedi. Şimdiki iskelenin olduğu yere gittik. Karaya sandal sürülmüş. İçi insan kakılı. Yunan siviller, Midillililer. Alman'dan kaçıp gelmişler. Koca bir sepet zeytin yanlarında. Başka ne yemek, ne içmek. İnsancıklar bir üzüme baktı, bir bize. Yemiyorlar. Ancak biz anlamadık baştan. İçimizden biri, 'Zehirli diye korkuyorlar galiba.' dedi. Üzümü getiren adam tabaktan bir avuç alıp yer. Gözleri iri iri açılan yorgun kaçaklar biraz durduktan sonra üzüme yumulurlar. Jandarma gelecek diye korkuyorlar. Karaya çıkınca sandalı biraz hırpalamışlar. Çok zarar vermemişler ama ufak tefek kırmışlar, bizi geri göndermesinler diye. Biz, 'Karaburun, Karaburun.' diyoruz, onlar 'İzmir, İzmir.' Diyorlar, dertleri İzmir'e gitmek. Anladık ki dönmek istemiyorlar. O akşam bizim kır bahçesinin yanında yattılar..."

Bu arada Türkiye'ye son derece yakın konumda bulunan adalardan Yunanlar akın akın İzmir ve civarına gelmeye çalışmaktadırlar. Yunan adalarından canlarını kurtarmak için Çeşme'ye gelen ve daha sonra tekrar adalara dönmek isteyen mülteciler "umumi karar mucibince" geldikleri adalara tekrar iade edilmek üzere hazırlıklara başlarlar. 4 Nisan 1942 tarihinde Çeşme'den hareket eden Kaptan Ahmet Gürbüz Akyürek idaresindeki Ender isimli motorda da adalara gitmek isteyen 235 Yunan vardır; ancak Seferihisar'ın Çelik bölgesine gelindiğinde motor kayalara çarparak su almaya başlar ve hemen ardından batar ve olayda kaptan dâhil 209 kişi hayatını kaybeder.[136] Özellikle Bodrum yarımadasının hemen karşısında bulunan adalardan kaçarak Türkiye'ye sığınmaya çalışan Yunanlara öncelikle bu bölgede yaşayan köylüler yardım elini uzatırlar.[137]

---

[134] KGMA. K. No. 2789, D. No. 1943-9-4c.

[135] Ambarseki köyünden Gani Kanaryalı'dan aktaran Ahmet Büke, "Nazım'ın Bir Günlük Jandarması", Yeni Aktüel, Sayı 42, İstanbul, s.83-86.

[136] BCA..030.10.171.183.22.

[137] 1923 Bodrum doğumlu Süleyman Tekdemir ile 25 Eylül 2004'de Turgutreis'te yapılan görüşme.

Adalardan kaçarak Türkiye'ye sığınmaya çalışanlar arasında sivil halk olduğu kadar valiler gibi önemli şahsiyetler de mevcuttur.[138] 1942 yılı içerisinde de başta Sisam, Sakız, Midilli ve Nikerya adaları olmak üzere 'iaşe vaziyetleri çok feci olan' Yunan adalarına sadece İzmir'den ilk etapta 600 çuval un ve 660 ton civarında da muhtelif yardım malzemesi gönderilir.[139]

Yardımlar Sakız'a 3 Yunan gemisiyle, Sisam ve Nikerya'ya 200 tonluk bir yelkenliyle, Midilli'ye ise başka bir gemiyle gönderilecektir. Bu arada İngiltere Ticaret Ataşeliği tarafından Beynelmilel Kızılhaç Komitesi delegesi Mösyö Courvoisier vasıtasıyla Sakız adasına gönderilmek istenilen 500 çuval un ile evvelce lisansı verilmiş olan 660 tonluk Türk yardım malzemesinden 250 tonluk kısmının sevk edilmesi için de çalışmalar başlatılır.[140] Gönderilen bu malzemeler arasında Amerikan Kızılhaç Teşkilatı Suriye ve Lübnan Komitesi tarafından Trablus'tan trenle Islahiye üzerinden İzmir'e getirilen ve Kızılay vasıtasıyla Yunan adalarından Çeşme ve havalisi sahillere iltica eden[141] Yunan muhacir ve mültecilere yardım olarak verilmesi kararlaştırılan üç vagon içindeki 32.000 kilo beyaz un, 10.000 kilo kuru fasulye, 1.500 kilo süt tozu, 1.500 kilo toz halinde çorbalık, 183 kilo çekirdek kahve, 91 kilo balıkyağı ve 22 kilo muhtelif ilaç da bulunmaktadır. Bu arada Yunanların bulabildikleri deniz araçlarıyla Türkiye sahillerine kaçışları da devam etmektedir. Sakız ve Midilli adalarından gelen Yunan motorları başta bu iki ada olmak üzere almanlar tarafından tahliye edilen diğer adalardaki yiyecek sıkıntısını gidermek üzere İzmir'de gıda malzemesi toplamaya başlarlar.[142] İzmir limanına gelen Sakızlı tekneler geriye dönüşte erzak yüklü olarak gelirler. Ayrıca Sakız Belediye Başkanı da yaptığı açıklamada 'Alicenap Türk hükümetinden yardım rica edeceğiz.' der. Sakız'da yaşayan Yunanlar da 'Hakiki dost var ol.' diye tezahüratta bulunurlar.[143] 1943 yılına girildiğinde İzmir gümrüğünde bulunan ve Yunan adalarına gönderilmesi planlanan 1.000 ton un 16.000 çuval olarak belirlenen adalara gönderilmiş durumdadır.[144] Daha önce İskenderun'a sığınarak iltica isteğinde bulunan Fransız gemilerini İskenderun'dan Erdek limanına getiren kafile de seyir esnasında aynı drama şahit olurlar;[145]

"...Akşamüstü Kuşadası limanına vardığımızda bizim gibi açıkta demirlemiş büyükçe bir yelkenli sandal dikkatimiz çekti. Çünkü sandal insan doluydu. Akşam yemeğinden sonra erat tayınlarının kalanları ve yemek artıkları gemiden denize dökülünce bu sandaldakilerin bir kısmının denize atladığını ve martılarla birlikte bu yemek ve ekmek artıklarını

[138] BA, 030.10.99.641.8.
[139] Cumhuriyet, 5 Haziran 1942.
[140] KGMA. K. No. 2598, D. No. 1942-1943/9-4c.
[141] KGMA. K. No. 2598, D. No. 1942-1943/9-4c.
[142] Cumhuriyet, 3 Ekim 1944.
[143] Cumhuriyet, 10 Ekim 1944.
[144] KGMA. K. No. 2598, D. No. 1942-1943/9-4c.
[145] Şemsettin Bargut, "İkinci Dünya Savaşı Hatıraları", *Türk Subaylarının İkinci Dünya Savaşı Hatıraları*, Genelkurmay Başkanlığı, Ankara, 1999, s.181-182

kapıştıklarını gördük. Bu durum dikkatimizi çekti. Gemiye gelen Kuşadası inzibat subayına sorduk. Bu sandal ile bir gün evvel Sisam adasından kaçan yerli Yunan halk Türkiye'ye iltica etmişler. Fakat kaçarken Alman uçaklarına yakalanmışlar. Uçaklar makineli tüfeklerle sandalı taramış, bazıları yaralanmış ve ölmüş. Diğerleri de uzun süre sağlıksız beslenme dolayısıyla çok kötü durumda imişler. Yapılacak işlem için kaymakamlık ilgililere ve Ankara'ya sormuş. Cevap bekleniyormuş. Bu süre içinde de karaya çıkmalarına izin verilemiyormuş. Hemen bir bot ile sandaldakilere olanaklarımız içinde yiyecek, su ve sıhhiye astsubayımızı gönderdik. Bize 'Zito' diye bağırdılar..."

Adalardan kaçarak canını kurtaran ve İzmir'de Kızılay yardımlarıyla hayatta kalan mültecilerin anlattıklarına göre adalarda insanlar açlıktan artık sadece otlarla beslenebilmektedirler; ancak çok şiddetli kış döneminin ardından kavurucu yaz sıcaklarının başladığı günlerde bu otlar da derhal kavrulup kuruduğundan yiyecek ot da kalmamıştır. Yaklaşık 10.000 civarında adalı mülteci ise Türk devriyelerini de atlatmak suretiyle Türk sahillerine çıkmayı başarmış durumdadır ve bunların neredeyse yarıdan fazlası bir deri bir kemik kalmış ve solgun benizleriyle İzmir ve ilçelerinde Kızılay tarafından kurulan aşevleri ve çadır kentlerde yaşamaktadırlar. Aynı günlerde BBC ise yaptığı yayında gıda açısından Türkiye'nin de sıkıntı çekmesine rağmen Yunan adalarına kuru gıda ve yiyecek yardımı göndermeye başladığını belirtir. Kızılhaç raporlarına göre ise bu Yunan adalarına yeterli ve zamanında gıda yardımı yapılmadığı takdirde çok büyük bir mülteci dalgası Türkiye sahillerine varacaktır ve durum kontrolden çıkacaktır. Aynı raporlara göre önünde gördüğü tek şey açlıktan ölen insanlar olan adalı Yunan vatandaşları için Türkiye'ye sığınmaktan başka da çare yoktur. Bu arada canını kurtarabilen bir mülteci ise bazı Yunanların Alman işgal güçleriyle işbirliği yaptıklarını ve az paraya aldıkları şeyleri çok yüksek fiyatlarla sattıklarını veya adaları terk etmek zorunda kalan insanların gayri mülklerini neredeyse yok denecek kadar düşük paralara ellerinden alıp zengin olduklarını anlatır.[146] Ancak ne yazık ki bazı mülteciler diğerleri kadar şanslı olamaz ve ya dönüş yolunda veya Türkiye'ye ulaşamadan hayatlarını kaybederler.[147] Özellikle Çeşme bölgesine Yunan mülteci akını beklenilenden çok daha büyük oranda mülteci gelir;[148]

"Bu ayın haftasından itibaren İzmir'in Çeşme ve Çeşme'nin Ilıca kasabalarına Yunan mültecileri akını vuku bulmuştur. 20 gün zarfında 4.800 küsur mülteci gelmiştir. Bu mültecilerin bu şekilde gelmesi devlet mukarreratıyla olmayıp kendiliklerinden sahillerimize iltica etmişler. Çeşme kazası bunları olduğu gibi hatta vilayet merkezini de layıkıyla haberdar etmeden kabul etmiştir... Bugün Çeşme ve Ilıcalar'da görülmedik bir manzara vardır. Çeşmenin otelleri, hanları, hususi evlerden birçok

[146] The Montreal Gazette, 29 Mayıs 1942.
[147] BCA.030.10.171.185.22
[148] BCA. CHP İstanbul milletvekili G. Bahtiyar Göker'in 28 Nisan 1942 tarihli ve 189 sayılı raporu.

kısmı, Ilıca'nın bütün otelleri, hususi evlerden bir kısmı da tutulmuş, hatta boş dükkânlar, depolar da dolmuştur. Bunların da kifayet etmemesi üzerine bu mülteciler sokaklara yayılmışlardır. Nezafetten arî ve pek sefil bir halde olan bu mültecilerden kehle ve sair haşarat ortalığa yayılmıştır. İlk zamanlarda bu suretle gelenler açlıktan da muzdarip olduklarından her ne pahasına olursa olsun yiyecek tedariki için para vermişler ve esvaplarını ve sair şeylerini satmışlardır. Ahaliden birçoğu bu suretle erzakı ellerinden çıkarmışlardır. Şimdi onlar da sıkıntıdadır. Bir bütün ekmeğe bir ceket gibi alışverişler olmuş, ahaliden bazısı evlerinde mültecilerden aldıkları mallarla sergiler yaparak alışveriş etmişlerdir."

Bundan evvel adalar Almanlar tarafından işgal olundukları esnada bir akın olmuştu fakat bu mahiyeti bulmamıştı. Bundan bir hafta evvelîsine kadar bu hal İzmir'de şayi olmamıştı. Çeşme ile İzmir arasında münakale gayet güçleştiğinden gelen giden de çok olmuyordu… Vilayet işin bu kadar mühim olmadığı fikrinde bulundu. Vilayetin layıkıyla malumat almamış olduğu bilahare anlaşıldı. Bilahare İzmir mebusu Çeşmeli Mehmet Aldemir de gelerek bu hali fecayii anlattığı gibi teşkilat arkadaşlarından bir diğeri de geldi mütemmim malumatı bana verdi. Vali, Emniyet Müdürü ile Çeşme'ye gitti. Bir gün sonra da Jandarma Kumandanı ile Sıhhiye Müdürünü gönderdi. Onların idarî aldıkları tedbir pek malum değil ise de valinin Çeşme polis komiseri ile hükümet doktoruna işten el çektirmesi bu bapta dönen bazı rivayetleri teyit mahiyetindedir. Asıl sâri hastalıklar için şiddetli tedbir alınmış olduğu işitilmemiştir. Halk bu hastalık meselesinden korkmaktadır. Çünkü bu mülteciler etrafa yayılmışlardır.

Mesele cidden dikkati çekmeğe şayandır. Bu mültecilerin birden bire akınları bir teşkilatın planı ve eseri olduğunda şüphe yoktur. İşitildiğine göre bu teşkilat evvela İzmir'de başlamıştır. Buradan Yunan Konsolosu memurları ve ajanlar yüksek fiyatlarla motorlar kiralayarak Sakız'a ve civar adalara sevk edilerek oradan topladıkları Yunanları Çeşme'nin Sakız adasına pek yakın olan Çiftlik köyü ve Iğdır sahillerine çıkarmışlar ve birkaç tanesini de Çeşme limanına sevk etmişlerdir. Çiftlik köyü ve Iğdır'a gelen mülteciler kimse tarafından izaç olunmaksızın karadan iki üç saat yürüyerek kafile ile Çeşme'ye gelmişlerdir. Bunları ve asıl Çeşme kasabasına gelen motorları ise mahalli hükümeti kabul etmiştir. Alınan haberlere nazaran adalarda bulunan Almanlar da bunların tekrar gelmemek şartıyla gitmelerine bir şey dememişlerdir. Hatta belki de memnun olmuşlardır. Çünkü ahaliyi beslemek gibi güç gaileden kurtulmuş olacaklardır. İşin garabeti şuradadır; Adaların hâli göz önünde tutularak sahillerimizin ne kadar şiddetli muhafaza altında bulunması lüzumunda şüphe yoktur. Harp başlayalı beri ara sıra tek tük veya beşer onar kişilik Yunan mülteci grupları pek güçlükle sahillerimize yaklaşmaya çalışıyorlar fakat derhal haber alınıyor, tedbir ittihaz ediliyor veya çıkarılmıyordu. Kuşadası, Karaburun, Dikili sahilleri birkaç defa bu gibi vakalara maruz kalmıştı fakat sahil muhafızları daima teyakkuz hâlinde idiler. Bu defa 5000 kişilik oldukça azim bir kitle geliyor, sahilin bir tarafına çıkıyor ve

oradan serbestçe yol yürüyerek Çeşme'ye kadar geliyor ve muhafızların haberi olmuyor.

Sahil Muhafaza Teşkilatı'nın mevcut olması lazım gelmez mi? Herhalde ora ahalisinin kanaati bu vakada Çeşme Sahil Muhafaza Teşkilatı'nın vazifesini ifa etmediği tarzındadır. Kaza idaresi zabıta ve hükümet doktoru hakkında da para meselesi rol oynadığı mutevatirdir. Çeşmelilerin de birçoğunun bu işe evvelce hazırlanmış oldukları ve bunların gelmelerini kolaylaştırdıkları gibi bir rivayet vardır. Adalara giden motorlar hep Türk ve bilhassa Çeşme limanının vasıtalarıdır. Bunlar evvelce İngiliz ve Yunan ajanları tarafından büyük kira ile tutulmuştur. Kezalik Çeşme ve Ilıca otelleri, hanları, mağaza ve depoları büyük bedellerle yine bunlar vasıtasıyla icar edilmiştir. Senede ancak 100 lira kira getiren mağaza 600 lira mukabilinde isticar olunmuştur. Son defa İzmir İngiliz ve Yunan konsolos memurları Çeşme'deki mültecilere gıda maddeleri getirtip dağıtmaya başlamışlardır. Bu gıda maddelerinin içinde un da vardır. Ayrıca bunlara yevmiye de verilmektedir. Mültecilerin arasında Sakızlıdan başka diğer adalılar da, hatta Selanik'ten, Pire'den de adam geldiği işitilmiştir. Yine bunlar arasında zabit olmak üzere ve fakat pasaportlu 5-6 kişi İzmir'e gelmişlerdir ve şimdi burada bulunmaktadırlar… Pasaportlar Midilli Türk Konsolosu tarafından vize edilmiştir. Bu son günler zarfında Sakız ve diğer taraflardan kaç kişinin geldiği malum olmadığı cihetle Çiftlik köyü ve Iğdır tarafından karaya çıkan kafileler arasından bir kaçının içerilere kaçmış olması da melhuzdur.

Çünkü böyle bir vaka birkaç defa olmuştur. Çeşme'den gelen bir zat 30 kişilik bir Yunan mülteci kafilesine Çeşme'nin Uzunkuyu köyü civarında rast geldiğini ve bunların karadan yanlarında bir muhafız veya jandarma olmadığı halde Çeşme'ye gittiklerini anlattı. Bu zatın dediği mahal sahile üç buçuk saattir. Şu halde motorcuların bunları sahilin boş bir yerine çıkartma oldukları anlaşılıyor. İstanbul'dan Kemal vapuru gönderilmiş ve vapur mültecilerden büyük bir kısmını alarak Sakız'a gitmişse de Alman işgal kuvvetleri bunları çıkartmamışlardır. Sakız'daki Alman kumandanı diplomasi yoluyla mesele halledilip kendisine emir gelmeyince ve gelenlerin Türk hükümetince tasdik edilmiş isim ve hüviyetlerini havi liste verilmeyince bunları alamayacağını bildirmiştir…

Meselenin garabet noktalarından birisi sahillerimize böyle ehemmiyetli bir yabancı kütlesinin kendi kendine serbestçe denilecek bir tarzda gelmesi, diğer taraftan da kazadaki mesul memurların bu hadiseyi günü gününe vilayete ve sair makamlara bildirmemiş olmalarıdır… Bu mülteci kafileleri hakkında hükümetçe ittihaz olunacak kararın vücuduna kadar ya Çeşme ve Ilıca'nın bir mülteci kampı şekline konarak ihtilati men etmek veyahut bunlar için bir temerküz kampı yapmak icap etmektedir. Herhalde şimdiki şeklin idamesi birçok mahzurları tevlid eylemektedir."

Bahtiyar Göker'in bu raporundan Çeşme'de Yunan mültecilerin bölgeye akın etmeleri sonrasında ufak çaplı da olsa bir ekonomik canlanmanın söz konusu olduğu görülmektedir. Yükte hafif pahada ağır ne getirebilirlerse Çeşme sahillerine çıkan mülteciler öncelikle karınlarını doyurmak ve sonra

da kalacak bir yer bulabilmek için çaba harcarlar. Böylece bölgede han, otel, oda, ev, dükkân gibi ne kadar kapalı mekân varsa hepsinin kira bedelleri birdenbire ve suni olarak artış gösterir. Ayrıca gelen mültecilerin bazılarının para yerine giyecek eşyalarını ve özel eşyalarını ekmek, yemek, un ve saire almak için vermeleri ve bu şekilde değiş tokuş yapmaya başlamaları da ortalıkta birdenbire Yunan mallarının dolaşmasına neden olur. İzmirliler de "Kardeş Türk milletinin böyle bir kara günde göstereceği alakayı"[149] bekleyen özellikle Yunan adalarında yaşanmakta olan açlık sıkıntısını bir parça da olsa giderebilmek amacıyla yoğun bir mesai içerisindedir; ancak özellikle Çeşme limanındaki balıkçıların mülteci taşıma işini para kazanmak için yapmaları güvenlikten sağlığa sıkıntı yaratmaktadır. Mültecilerin Çeşme'ye gelmeye başlamaları üzerine İzmir İngiliz Konsolosluğu da TMO aracılığıyla getirtilen 300 çuval una ilaveten ayrıca 10 ton daha un alarak İzmir Valiliğine gönderir.[150] Güvenlik problemine paralel olarak özellikle yaz dönemin o sıcak günlerinde karşılaşılan en büyük tehlikelerden bir tanesi de Çeşme kasabasının yetersiz alt yapısının birdenbire gelen ve nüfusu neredeyse iki katına çıkaran bu yoğunluğa cevap verememesidir. Hastalıklar yanında düzensiz yerleşim ve atıkların meydana getirdiği tehlikeler de ciddi bir yer tutmaktadır.[151] Mültecilerin sadece Anadolu topraklarında barınmalarıyla yetinilmez ve onların salimen Suriye'ye veya deniz yoluyla Kıbrıs'a geçebilmeleri için de gayret gösterilir.[152] Ayrıca 4–5000 civarında olan mültecilerin Çeşme için başlı başına bir sorun teşkil edeceği için bu mültecilerin bir kısmı Ilıca'daki binalara yerleştirilmiştir. Mültecilerin aniden kasabaya akın etmeleri üzerine ilk etapta bunların geldikleri yerlere gönderilmesi düşünülür ve 600 kişilik bir kafile Kemal isimli bir Türk vapuruyla Sisam adasına götürülür. Ancak bürokratik bir takım problemler neticesinde Sisam adasındaki işgal kuvvetleri bu insanların adaya çıkmalarına izin vermez ve bu ilk kafile tekrar Çeşme'ye dönmek zorunda kalır. Güvenlik, sağlık ve asayiş açısından pek çok sorunla karşılaşılması ihtimaline karşılık bir komisyon oluşturulur ve Çeşme'de toplanan mültecilerin bir an evvel Türkiye topraklarından çıkarılmaları, sahil muhafaza teşkilatının denizden ve karadan takviyesi, mülteci akınına sebep olduğu düşünülen gizli ve açık bütün ecnebi faaliyetlerinin durdurulması konuları üzerinde tedbirler alınmaya çalışılır.

Bu mültecilerin denizden geldikleri yerlere iade edilmelerinin mümkün olmaması hâlinde bunların kafilelerle ve tren yoluyla Suriye'ye gönderilmeleri kararlaştırılır ve trenle Suriye'ye, deniz yoluyla da Kıbrıs'a mülteci sevkıyatına 15 Haziran 1942 tarihinden itibaren başlanılır ve ilk etapta 3059 kişi sevk edilir. Bu dönemde Çeşme'de bulunan mülteci sayısı

[149] Vatan, 1 Ekim 1941.
[150] BCA. Ticaret Bakanlığı'nın CHP Genel Sekreteri Memduh Şevket Esendal'a gönderdiği "Çeşme'de bulunan Yunan mültecilerinin ekmeklik ihtiyacı" konulu 18 Mayıs 1942 tarih ve 15/14781 sayılı yazısı.
[151] BCA. SİMV'nin 5 Haziran 1942 tarihinde CHP Genel Sekreterliği'ne gönderdiği 1856 sayılı yazı
[152] BCA.DV tarafından CHP Genel Sekreterliği'ne gönderdiği 14 08 1942 tarihli ve 3/164 sayılı yazısı

ise 3.481'e inmiştir.[153] Aynı dönemde Çeşme Kaymakamı olan Hamdi Orhan da anılarında yapılan yardımlardan söz eder;[154]

"...1943'te Çeşme kaymakamıydım. İkinci Dünya Savaşı'nın tam ortası... Kıtlık, yoksulluk yılları. Almanlar Sakız'ı bombalıyorlar ve Yunan adalarından kaçanlar Çeşme'ye sığınıyor... Almanlardan, adalardan gelen Yunanları bağrımıza bastık. Kafileler hâlinde kayıklarla kaçıp Çeşme'ye sığındılar, biz yemedik onlara yedirdik. Büyük karavana kazanlarında yemekler pişirip dağıttık. Sakız'dan gelenlerin başında Türkçe bilen Hristofol isminde bir Rum lider vardı. Yaptığım hizmetlerin sonunda bana "Yunan milleti sana minnettardır." dedi. Bir kütük tanzim ettirmiştim, iltica eden her Yunanyı yazdırdım. Hristofol her Perşembe makamıma gelip cemaatinin durumunu bildirirdi. Kilisede, çadırlarda, metruk evlerde onları konuk ettik."

Adalardan kaçarak Türkiye'ye sığınanların geldiği yerlerden birisi ise Karaburun ve Balıklıova kıyılarıdır;[155]

"Yunanlar adalardan buraya çıkmaya başladı. Ben daha aşağı yukarı 10 yaşlarında ancak vardım. Ondan sonra buraya geldiler. Babamın burada kahvehanesi vardı. Buraya tekneyle geldiler. Ondan sonra başladılar buraya teker teker dağılmaya. Aşağı yukarı 30–40 kişi vardı. Bundan başka hep Çeşme'ye falan çıktılar hep. Onlar orada sıkışmışlar ki Türkiye'ye sığınmak zorunda kalmışlar. Başladılar buralarda evlere dağılmaya... Kahvelerden doyururduk karınlarını. Sonra geldiler topladılar bunları. Bizim köyde fazla eylenmediler. Burada aşağı yukarı 10–15 gün kadar kaldılar. Bizim köylüler onları idare ettiler. Onlara bir yer tayin ettik. Eskiden köydeyken bizim misafir odalarımız vardı köyde. Onları oralarda sığındırdık. Sen götürdün bir sini yemek, ben götürdüm hani onlara yardım etmek için. Onları yedirdik içirdik... Bubam Yunanlara yardım ederdi. Düşmüşler bir kere biçare. Ekmek, şunu bunu ikram ederdi, ettiler. Çeşme, Ildırı, burası, Karareis buralara Yunan çıkardı..."

Aynı günlerde İzmir'deki depolarda Yunanistan'a gönderilmek üzere Toprak Mahsulleri Ofisi'nden alınan 180 ton fasulye, 50 ton nohut, 50 ton buğday, 10 ton makarna, Devlet Ziraat İşletmeleri Kurumu'ndan temin edilen 4 ton kavurma, İzmir İncir Üzüm Tarım Satış Kooperatifleri Birliği'nden alınan 8 ton domuz eti, 20 ton yemeklik zeytin yağ ve 20 ton incir bulunmaktadır.[156] 23 Eylül 1943 günü içerisinde Kıbrıs'tan gelmekte olan bir Yunan teknesi de Rodos açıklarında üzerinde bir İtalyan yüzbaşı, bir teğmen, iki küçük rütbeli askeri personel, 3 rütbesiz asker ve 5 sivilin bulunduğu bir salla karşılaşır ve kazazedeleri alarak Kuşadası'na getirir. Rodos'tan bulabildikleri deniz araçlarıyla Kuşadası'na gelmeyi başarmış olan Rumlar burada sağlık taramasından geçirilip karınları da doyurulduktan sonra Kıbrıs'a gönderilirler. Öte yandan Akdeniz'de bir

[153] Adı geçen arşivbelgesi.
[154] Yaşar Aksoy, "Milenyum yazıları", Star, 18 Temmuz 2003,
[155] 1932 Balıklıovalı Ziya Küçükalıç ile 17 Temmuz 2004 tarihinde Balıklıova'da yapılan görüşme.
[156] KGMA. K. No. 2787, D. No. 1943/9-4c.

torpile çarparak ağır hasara uğrayan bir İtalyan gemisindeki 60 kişi de derhal yerlerinden alınarak İzmir'deki hastaneye yerleştirilirler.

Yunanistan'ın Pire kentine yardım malzemesi götüren Norveç bandıralı bir geminin Ege'de torpillenmesi ve Çeşme yakınlarında küçük bir adaya demir atmak zorunda kalmasının hemen ardından İsveç bandıralı bir başka gemi ise Sakız adasında saldırıya uğrar ve adadan ayrılamaz. Bu gemilerdeki yaklaşık 1.300 ton gıda maddesi de Kızılay marifetiyle Yunanistan'a ulaştırılır.[157] Aynı dönem içerisinde Kızılhaç vasıtasıyla İzmir'den adalara gönderilmek üzere yaklaşık 1.000 ton un hazırlanır; ancak adalardaki Alman yetkilileri buna olumlu cevap vermez. Ardından devreye Alman Konsolosluğu girer ve yardım malzemesi de Aslan isimli gemiyle gönderilir.[158] 9 Eylül 1941 gecesi Dikili'ye iltica eden 3 Yunan Türk yetkililer tarafından İzmir Mıntıka Liman Reisliği'ne teslim edilirlerken, 17 Ekim 1941 gecesi Dikili'nin Bademli sahillerine 8/9 Kasım 1941 tarihinde 5 Yunan mülteci çıkar.[159] Adalardan kaçanların sığınmaya çalıştıkları yerlerden birisi de Mordoğan ve Karaburun sahilleridir;[160]

"…Alman savaşında Yunanistan adalarından aç kalmış, sefil kalmış Yunanlar buraya geldiklerinde buradaki korucular tarafından tüfeklerle geri itilmek istenince 'Vurursanız siz vurun. Yeter ki bize evinizdeki, terk ettiğiniz evinizdeki kuru ekmeklerden, peksimetlerden verin. Ölüyoruz acımızdan.' deyip yalvarıyorlardı."

Adalardaki Rumlar ve Yunanlar bulabildikleri her türlü deniz aracıyla Türkiye sahillerine ulaşmaya çalışırlar.[161] Adalardan kaçanlar sadece sivil Yunanlarla sınırlı kalmamaktadır. Zaman zaman askerî personel veya askerî personel olduğunu iddia eden kişiler de Yunanistan'dan kaçmaya çalışmaktadırlar.[162]

SONUÇ

Anadolu coğrafyasında 19 Mayıs 1919 günü başlayan ve 9 Eylül1922 tarihinde İzmir'de sonuçlanan Milli Mücadele'nin üzerinden sadece 17 yıl geçtikten sonra genç Türkiye Cumhuriyeti devletinin önce İtalyan, ardından Alman, daha sonra Yunanlar farkında olmasalar da hamileri İngilizlerin işgaline uğrayan ve son olarak da kanlı bir iç savaş yaşayan Yunan halkına tereddütsüz ve 1939-1949 döneminde askeri lojistik destekten un, yağ, şeker, tıbbi malzeme, sağlık personeli, bakliyat, hububat, konserve başta olmak üzere binlerce farklı ürünle kesintisiz yardımda bulunması her türlü takdirin üzerindedir. Türkiye'de savaş ekonomisinin uygulandığı bir süreçte Megali Limos denilen Büyük Açlık Dönemi'ni yaşayan Yunanistan'a yıllarca karşılıksız her türlü desteği sağlayan Türk devleti yanında Anadolu'da Yunan mezalimini yaşamış binlerce insan hala hayattayken bu yardım faaliyetlerine balıkçısından postacısına,

[157] Cumhuriyet, 19 Birinci Teşrin (Ekim) 1944.
[158] BCA.030.18.12.97.120.20.
[159] BCA.030.10.117.812.21
[160] Sabahattin Kalyoncu ile 17 Temmuz 2004 tarihinde Balıklıova'da yapılan görüşme.
[161] BA, 030.10.100.646.17.
[162] BCA.030.10.55.365.21.

parlamenterinden öğrencisine, akademisyeninden çiftçisine bütün Türk halkının da destek verdiğini görmekse Türk insanının necipliği yanında Türk devletinin binlerce yıllık devlet geleneğinin erdemlerini de yansıtmaktadır.

Bütün bu yardım faaliyetlerinin ikmal, sevk ve depolama noktası ise düşünülenin yanında İzmir ve ilçeleri olmuş, Karaburun'dan Mordoğan'a, Çeşme'den Ilıca ve Aliağa'ya kadar özellikle sahil şeridinde yaşayan İzmirliler de bütün bu insani yardım faaliyetlerinin içerisinde olmuşlardır. Acı olansa bütün bu erdemleri yaşatan iyi kalpli Anadolu insanı ve Türkiye Cumhuriyeti devletinin yardım ve desteklerinin Türkiye'de bilinmemesi yanında Yunanistan'da da unutturulmaya çalışılmasıdır.

Kaynakça

A-Arşiv Kaynakları

Kızılay Genel Müdürlüğü Arşivleri (KGMA)

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA)

Genelkurmay ATASE Başkanlığı Arşivi (Atase)

B- Basılı Kaynaklar

Bargut, Şemsettin, "İkinci Dünya Savaşı Hatıraları", *Türk Subaylarının İkinci Dünya Savaşı Hatıraları*, Genelkurmay Başkanlığı, Ankara, 1999, s.181-182

C- Makaleler

Büke, Ahmet, *"Nazım'ın Bir Günlük Jandarması",* Yeni Aktüel, Sayı 42, İstanbul, s.83-86.

D- Süreli Yayınlar

Akşam, Cumhuriyet, Haber, İkdam, Kızılay Dergisi, Milliyet, Reading Eagle, Star, Son Posta, Tan, The Montreal Gazette, Ulus, Vakit, Vatan, Yeni Aktüel, Yeni Asır, Yeni Mersin

E- Sözlü Tarih Çalışması

1923 Bodrum doğumlu Süleyman Tekdemir ile 25 Eylül 2004'de Turgutreis'te yapılan görüşme.

1932 Balıklıovalı Ziya Küçükalıç ile 17 Temmuz 2004 tarihinde Balıklıova'da yapılan görüşme.

Sabahattin Kalyoncu ile 17 Temmuz 2004 tarihinde Balıklıova'da yapılan görüşme.

İKİ ÜLKE ARASINDAKİ MÜBADELENİN 100. YIL DÖNÜMÜNDE YUNAN-TÜRK İLİŞKİLERİNE İLİŞKİN KAMUOYU. 2021 "YUNANİSTAN VE TÜRKİYE ARAŞTIRMASI"NA DAYALI BİR ANALİZ"

Mariusz BARANOWSKI[*]- Piotr JABKOWSKI[**]

Özet

Tarihsel, ekonomik, kültürel ve sosyal faktörlerden etkilenen devletlerarası ilişkilerin karmaşık doğası, devletlerin vatandaşlarının birbirlerine karşı tutumlarını etkilemektedir. Bununla birlikte, bu tutumlar, belirli bir toplumun üyelerinin kişisel deneyimlerinden de etkilendikleri için, resmi devletlerarası ilişkilerin basit bir tahmininden ibaret değildir. 2021 Siyasi ve Sosyal Gelişmeler "Yunan-Türk Sorunları" 1. Dalga Anketi'ne dayanarak, Yunanistan ve Türkiye halkı arasındaki bilgi ve algı derecesini netleştirmeye çalıştık. Ana araştırma problemi, Türkler ve Rumların karşılıklı algılarını etkileyen farklılıkların tespiti ile ilgilidir. İki ulus arasındaki karşılıklı ilişkileri analiz etmek için, diğer ulusun üyeleriyle doğrudan ve dolaylı ilişkileri nedeniyle vatandaşların tutumlarını, yerleşik görüşlerini, kültür dünyasının temsilcileriyle aşinalıklarını, belirli bir siyasi kültürün belirli özelliklerini tanımlamaya yönelik bir dizi anket sorusu ekledik.

Anahtar Sözcükler:Türkiye, Yunanistan, Algı, Ulus, Kamuoyu.

PUBLIC OPINION ON GREEK-TURKISH RELATIONS IN THE 100TH ANNIVERSARY OF THE POPULATION EXCHANGE BETWEEN THE TWO COUNTRIES. AN ANALYSIS BASED ON THE 2021 "GREECE AND TURKEY SURVEY"

Abstract

The complex nature of interstate relations, which are influenced by historical, economic, cultural and social factors, affects the attitudes of citizens of individual states towards each other. However, these attitudes are not a simple extrapolation of official interstate relations, as they are also influenced by members' personal experiences of a given society. Based on the 1st Wave of Survey of Political & Social Developments "Greek-Turkish Issues" of 2021, we made an attempt to clarify the degree of knowledge and perceptions among the people of Greece and Turkey. The main research problem concerns the identification of differences

[*] Dr., Faculty of Sociology, Adam Mickiewicz University, Poznan, Poland.
[**] Dr., Faculty of Sociology, Adam Mickiewicz University, Poznan, Poland

affecting the mutual perceptions of Turks and Greeks. In order to analyse the mutual relations between the two nations, we have included a set of survey questions aimed at identifying citizens' attitudes due to their direct and indirect relations with members of the other nation, entrenched opinions, familiarity with representatives of the cultural world, as well as the specific features of a given political culture.
Key Words: Turkish, Greece, Perception, Nation, Public Opinion.

1. Introduction

Inter-national relations are shaped over long decades, during which the social perception of the Other and the accompanying concept of 'Us' are 'manufactured'. Sometimes this takes the form of neighbourly relations, primarily due to the historical trajectories of the commonality of the fate of citizens of two or more nations. More often, however, there are resentments caused by feelings of injustice and harm, which result in tensions in interpersonal and inter-state relations. From a sociological point of view, the latter case is a functional variant of the integration of a given society, which, as a result of the existence of an external opponent, takes the form of a more homogeneous and integrated community. Like Japanese-Chinese, Pakistani-Indian, or Polish-German relations, Greek-Turkish relations do not deviate from this pattern. In this text, we focus on identifying social differences in how Turks and Greeks perceive each other based on the 1st Wave of Survey of Political & Social Developments 'Greek-Turkish Issues' of 2021.

2. Literature review

Although relations between Turkey and Greece are explored from a number of perspectives, the dominant orientation is that of international relations with a particular emphasis on political-military, historical or economic issues (e.g. Aksu, 2001; Aydin & Ifantis, 2004; Bahcheli, 1990; Coufoudakis, 1985; Rumelili, 2003; Tsarouhas, 2009). In contrast, much rarer are analyses approaching this relationship from the side of the opinions or attitudes of the citizens themselves, which are, after all, a veritable litmus test not only of official foreign policy but of the actual relations between the two countries (e.g. Çarkoğlu & Kirişci, 2020; Öniş & Yilmaz, 2008). For this purpose, the Bogardus social distance scale, based on sociopsychological questions (Bogardus, 1933), is often used. These questions aim to determine the extent of group members' acceptance on a standardized cumulative scale (cf. A Guttman scale). Survey research also uses a broader set of questions to determine perceptions of intergroup relations that go beyond ‘classical’ approaches. This is because, as in the case of the Greeks and Turks, aspects specific to the particular groups surveyed (e.g. specific historical events, religious differences, and pride in belonging to a particular nation) are also of cognitive interest. General institutional and organizational issues related

to, for example, the welfare state model, which influences the liberalization or radicalization of attitudes towards worldview or geopolitical issues, are also relevant (Baranowski & Jabkowski, 2022).

This chapter focuses on issues of Turkish-Greek relations from the perspective of sociodemographic factors and the self-perception of their own nationality ('the proud of nationality'). Although this study tackles only a fraction of the complex Turkish-Greek relations, it nevertheless provides valuable analyses of the mutual perception of the citizens of the two countries.

3. Data and Measures

3.1. Data for analysis

Our analysis is based on data from the research program set up by three research organizations from Greece and Turkey – Hellenic Foundation for European & Foreign Policy (ELIAMEP), Istanbul Policy Centre (IPC), and Research and Policy Institute diaNEOsis – in order to map the perceptions and attitudes of the people from the two countries about their bilateral relationships. One of the elements of this program was a public opinion survey; here, we present the results from the first wave of the survey conducted in February 2021 by Market Research Company (MRB) in Greece and Konda in Turkey, with the sample size equal to 1022 in Greece and 1142 in Turkey. The descriptive statistics for basic sociodemographic variables are as follows: Sex (48.6% of Man in Greece and 50.4% in Turkey), Age (respondents' age mean value equal to 45.4 years in Greece and 39.4 in Turkey), and place of living (Greece, 24.9% living in rural areas, 15.5% in semi-urban, and 59.6% in urban areas, with the respective values for Turkey equal to 38.0%, 18.1%, and 43.9%). The data we utilized are available here: https://www.eliamep.gr/wp-content/uploads/Survey_I.zip.

In both countries, the population under investigation covered citizens of Greece and Turkey who were 17 years and older. In Greece, the sample was stratified, and interviews were conducted using the Computer Assisted Website Interview mode of data collection. In turn, in Turkey, the interviews were conducted by phone with people who agreed to be included in the so-called KONDA panel and to voluntarily participate in a survey (age and gender quotas were applied during the fieldwork period). Both datasets contain weighting variables. In Greece, the total sample was weighted for control for the population distribution of gender, age, region, degree of urbanization, voting areas, and level of education. In Turkey, weights control gender, region, and lifestyle distribution.

3.1. Measures

Not the same, but a very similar questionnaire was implemented in both countries. Greek and Turkish respondents were asked how they perceive

each other, how much they know about each other, how they assess the bilateral relations, and how similar they think they are.

Our primary variable of interest is the "Social distance index", which is based on 4-items. The question we used is as follows "I will read you some views, and I would like you to tell me how much you agree or disagree personally", with 4-items: I could have a Greek/Turk as a friend; I would not mind if my son marries a Greek/Turkish woman; I would not mind if my daughter marries a Greek/Turkish man; In no case would I like to have a Greek/Turkish neighbour. Answering the four items, respondents could choose one of the options: [1] Definitely disagree; [2] Disagree; [3] Neither agree nor disagree; [4] Agree; [5] Definitely agree. Figure 1 presents the distribution of responses to four items of the social distance index in Greece and Turkey.

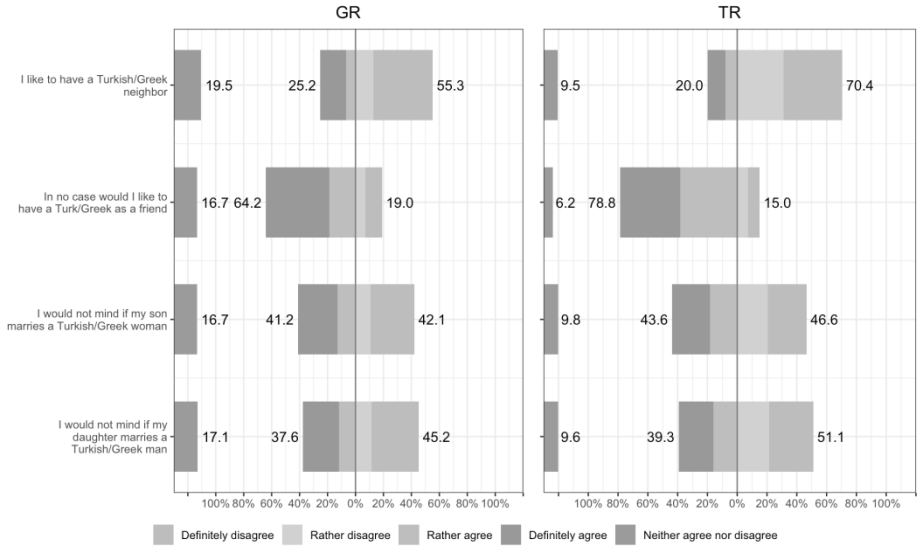

Figure 1. Components of social distance index - comparison of items between GR and TR

Building a social distance index, we first scored 1 for all those who "definitely agree" or "agree" with the statement (which means no distance between the respondents) and 0 for the rest counterpart of the respondents. Secondly, we calculated the social distance index as a sum of 1 score within four items for each respondent. The higher the value of the index, the lower the social distance. Figure 2 presents the distribution of the social distance index in Greece and Turkey.

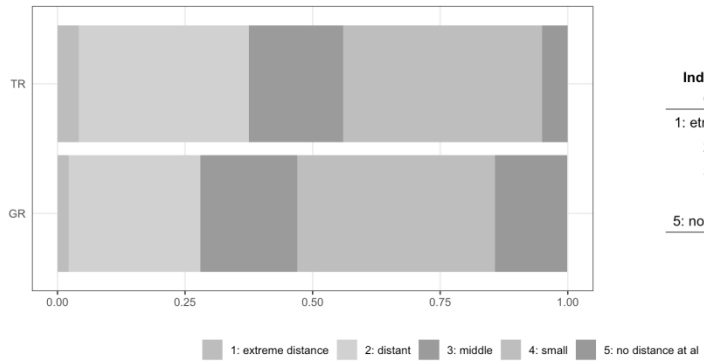

Index of social distance	GR	TR
1: etreme distance	2.2	4.2
2: distant	25.8	33.3
3: middle	19.0	18.5
4: small	38.7	39.0
5: no distance at al	14.2	5.0

Figure 2. Social distance index - comparison between GR and TR

Based on the Social distance index, it can be seen (Figure 2) that Greek public opinion is characterized by less social distance than Turkish public opinion. Both 'extreme distance' and 'distant' are significantly higher among Turks than Greeks, with similar values for the 'middle' and 'small' indicators. In the case of 'no distance at all,' a value almost three times higher was recorded among Greeks against Turks.

Detailed data on the example of the four items is provided in Figure 1. Let us draw attention to the first question: 'I like to have a Turkish/Greek neighbor'. Significant differences were noted between the responses of representatives of the two countries. More than 70% of Turkish respondents marked the answers 'definitely disagree' or 'rather disagree', with 55.3% indications on the Greek side. The percentage of positive indications on this question was also higher among Greeks (25.3%) than Turks (20%).

In our analyses, we also included several explanatory variables, which – we argue – may differentiate the respondents' perception of the social index, namely: proud of nationality, the superiority of national culture, interpersonal relationship with others, and sociodemographic factors.

Proud of nationality was measured by asking respondents whether they are proud of being Greeks and Turks, respectively. In turn, the *Superiority of national culture* was measured by asking whether the culture of the respondents' country is greater than the cultures of other countries. The response options for both questions were the same and consisted of: [1] Definitely disagree; [2] Disagree; [3] Neither agree nor disagree; [4] Agree; [5] Definitely agree.

We operationalized *interpersonal relationships with others* by three items, i.e. *visiting Greece/Turkey* (Have you ever been to Greece/Turkey? [1] Yes; [2] No), *personal relationship with Greeks/Turks* (Have you met any Greeks/Turks? [1] Yes; [2] No), and *socializing negative ideas from family about Greeks/Turks* (Have you been raised listening to negative

ideas from your family about Greeks and Greece/Turks and Turkey? [1] Yes; [2] No; [3] Sometimes).

We have finally included three sociodemographic variables, i.e. *sex* (Man, Woman), *age* (25 years old add younger, 26-35 years old, 36-45 years old, 46,55 years old, 56-65 years old, 66 years and older), and *place of living* (rural areas, Semi-urban, Urban).

4. The dependency of social distance on the explanatory variables

When attempting to explain differences in the perceptions of the inhabitants of two countries towards each other using the Social distance index, the explanatory variables described above play an important role. These variables are designed to identify areas that specifically impregnate relations of liking or antipathy. In addition to the standard sociodemographic variables, we included additional determinants in our analyses, described below.

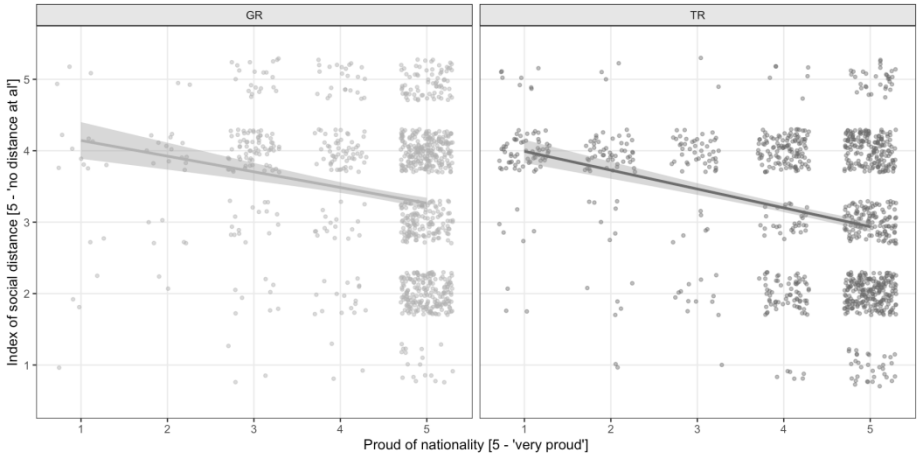

Figure 3. Social distance index and its dependency on the "proud of nationality" [the higher the value, the higher proud]

Let us start with the 'pride of nationality,' which can be an important moderating factor of social attitudes in the context of political tensions between Turkey and Greece. The higher the declared pride in being Greek or Turkish, the higher the index of social distance in both countries (Figure 3). This result—indirectly—confirms the significant role of pride in nationality in social distance. This aspect is often taken up in analyses of intercountry relations, and its direction of influence corresponds with other studies (Bell, Valenta, & Strabac, 2021; Bieber, 2018; Tazifor, 2012).

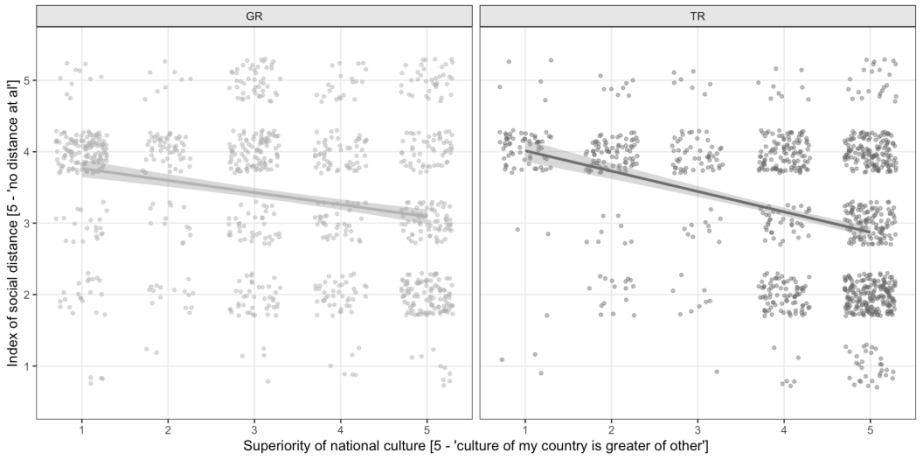

Figure 4. The social distance index and its dependency on the "superiority of national culture" [the higher the value, the higher superiority]

Very interesting results from the sociological side are provided in Figure 5. This figure compares the level of the index of social distance with the interpersonal relationship with representatives of the other country. Turks who have visited Greece are characterized by a much lower index of social distance than their fellow Turks who have never been to Greece (index value of 3.71 for the former and 3.15 for the latter). In contrast, for Greeks, the differences are not large.

Additionally, in both countries, it was observed from the survey that interpersonal relations with representatives of the other country influence a more open attitude measured by a lower level of the distance index (in the Figure 5 middle graph, the higher the value on the y-axis, the lower the social distance index). Among Turks, this difference is more significant than for Greeks (3.57 and 3.09 versus 3.47 and 3.3). The third dimension concerns socializing negative ideas from family about Greeks/Turks. The data shows that for Greeks and Turks, people raised listening to negative ideas about the other nation are significantly less tolerant (cf. social distance indicators in Figure 5). Conversely, people who were not socialized to negative ideas (especially among Turks) present more open social attitudes towards representatives of the other country.

In a nutshell, the data in Figure 5 present essential determinants of the interaction between Turks and Greeks. They also delineate specific socio-cultural challenges in terms of weakening or extinguishing tensions between the countries, although it is worth bearing in mind that the political dimension is governed by its own laws.

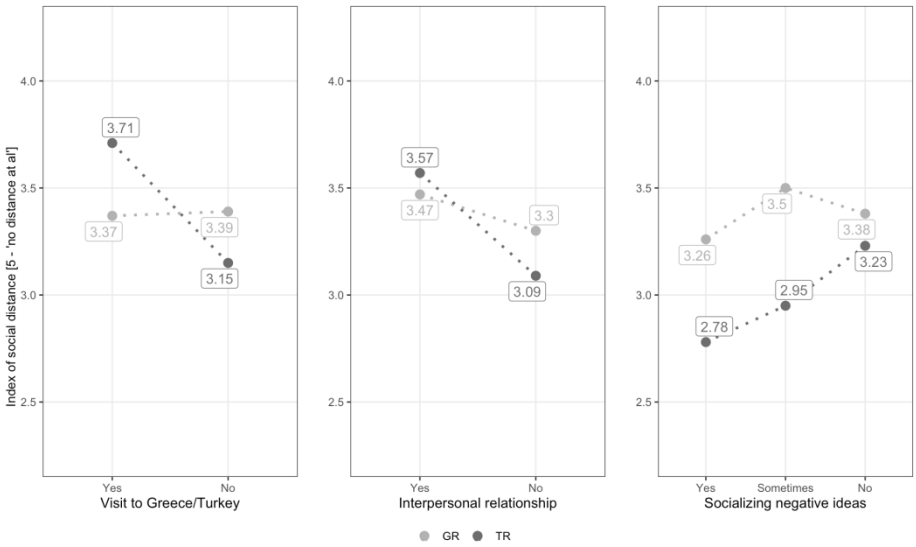

Figure 5. Social distance index and its dependency on the interpersonal relationship with others

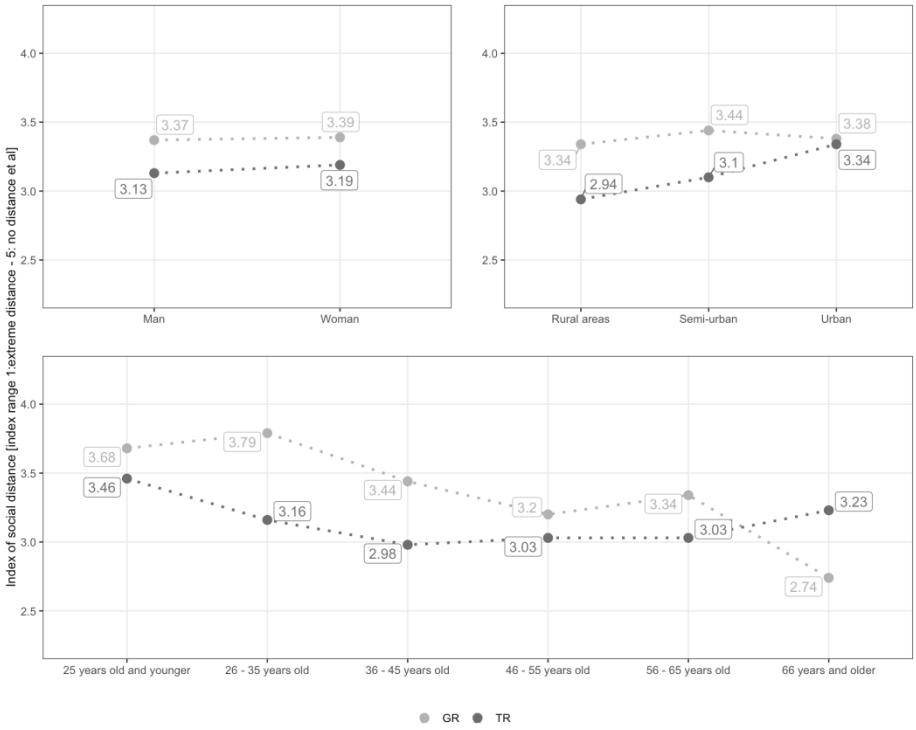

Figure 6. Social distance index and its dependency on sociodemographic variables

The last set of variables includes the classic sociodemographic factors whose influence is most often studied in survey research. Regarding gender, the less social distance was recorded among Greek women and men than in Turkish. The respondents' place of residence showed that, with the exception of urban areas where almost no difference was recorded, in rural and semi-urban areas, Turks compared to Greeks, present a higher level of social distance (rural areas 2.94 against 3.34, semi-urban areas 3.1 against 3.44). Very interesting results are related to the age of the respondents. Thus, among the youngest group of respondents, a relatively similar index of social distance was obtained (3.68 among Greeks and 3.46 among Turks), while the differences are much greater in older age categories. In general, a higher level of social distance is declared by Turks aged 26-65, except for the oldest in the research sample (over 65). Among the oldest people, the declared social distance measured by the index discussed above is highest among Greeks (2.74 against 3.23 among Turks). The results obtained, especially in the context of the age of the respondents, require further in-depth research to clarify the spread of attitudes, especially among the oldest people. The similarities in the level of distance among the youngest cohort may be the result of, among other things, their greater mobility and, therefore, greater openness to other cultures.

5. Conclusions

Citizens' views and opinions on the representatives of other nations are the product of many overlapping factors. On the one hand, it is citizens and their perception of other societies that determine the shape of foreign and domestic policy. On the other, it is political interests that guide people's attitudes, as states have ideological apparatuses capable of imposing a particular narrative. Based on the 1st Wave of Survey of Political & Social Developments 'Greek-Turkish Issues' of 2021, we analyzed several dimensions affecting the mutual perceptions of Turks and Greeks. Based on the Social distance index, we estimated the degree of declared distance, which is higher among the Turkish public. Differences were also observed on the basis of a number of specific questions about mutual relations (see Figure 1). Those who declare a higher level of the 'pride of nationality' are characterized by a higher social distance towards representatives of the other society. A similar relationship is found for the 'superiority of national culture'.

On the other hand, from a sociological point of view, the most relevant factors are those relating to the personal experiences of the respondents. Turks who have visited Greece are characterized by a lower level of the social distance index, i.e. they are more tolerant. In contrast, the difference between Greeks who have visited Turkey and those who have never been there does not affect the value of this index. Interpersonal relationships translate into more open attitudes in both countries.

Socializing negative ideas, on the other hand, to a different extent, but also influences the social distance index. Those who heard negative ideas about the other nation while growing up are less tolerant.

Literature

Aksu, F. (2001). Turkish-Greek Relations. Turkish Review of Balkan Studies, 6, 167-201.

Aydin, M., & Ifantis, K. (Eds.). (2004). Turkish-Greek relations: the security dilemma in the Aegean. Routledge.

Bahcheli, T. (1990). Greek-Turkish Relations Since 1955 (1st ed.). London: Routledge.

Baranowski, M., & Jabkowski, P. (2022). How Many Worlds of Welfare State Attitudes are there? European Experiences in a Comparative Perspective of Cross-National Survey Research. Economics & Sociology, 15(1), 160-177. doi:http://dx.doi.org/10.14254/2071-789X.2022/15-1/10

Bell, D. A., Valenta, M., & Strabac, Z. (2021). A comparative analysis of changes in anti-immigrant and anti-Muslim attitudes in Europe: 1990–2017. Comparative Migration Studies, 9(1), 1-24.

Bieber, F. (2018) Is Nationalism on the Rise? Assessing Global Trends. Ethnopolitics, 17(5), 519-540, DOI: 10.1080/17449057.2018.1532633

Bogardus, E. S. (1933). A social distance scale. Sociology & Social Research, 17, 265-271.

Coufoudakis, V. (1985). Greek—Turkish Relations, 1973–1983: The View from Athens. International Security, 9(4), 185-217.

Çarkoğlu, A., & Kirişci, K. (2020). The view from Turkey: Perceptions of Greeks and Greek-Turkish rapprochement by the Turkish public. In Greek-Turkish relations in an era of détente (pp. 117-153). London: Routledge.

Öniş, Z., & Yilmaz, Ş. (2008). Greek-Turkish Rapprochement: Rhetoric or Reality?. Political Science Quarterly, 123(1), 123-149.

Rumelili, B. (2003). Liminality and Perpetuation of Conflicts: Turkish-Greek Relations in the Context of Community-Building by the EU. European Journal of International Relations, 9(2), 213–248. https://doi.org/10.1177/1354066103009002003

Tazifor, N. T. (2012). Culture and its impact on the ease of doing business, corruption and political instability in the global economy. Las Cruces, New Mexico: New Mexico State University.

Tsarouhas, D. (2009). The political economy of Greek–Turkish relations. Southeast European and Black Sea Studies, 9(1-2), 39-57, DOI: 10.1080/14683850902723397